בעדשטין

פּאַלשטין

זאַמלבוך

צום אָנדענק פון די פּאַלשטינער קדושים

רעדאַקטירט פון בוך קאָמיטעט

יונה בוים, סעקרעטאַר

אַלעף כץ, טעכנישער רעדאַקטאָר

צייכנונגען פון נאָטע קאָזלאָווסקי

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

אַרויסגעגעבן פון פּאַלשטינער פּאַראיין

ניו יאָרק, 1937

F E L S H T E E N

Published by
FIRST FELSHTEENER BENEVOLENT ASS'N
40 East 7th St., New York, N. Y.

Copyright, 1937, by
FIRST FELSHTEENER BENEVOLENT ASS'N
NEW YORK, N. Y.

●

דער פעלשטינער פאראיין דריקט אויס זיין דאנק
און אנערקענונג צו יעדען מיטגליד פונ׳ם בוך־
קאמיטעט פאר זייער אונערמידליכער ארבייט ביים
צוזאמענשטעלען און אַרויסגעבען דעם דאזיגען
זאמלבוך.

●

POSY-SHOULSON PRESS
19 W. 21st St., New York City
255

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

פּעלטשטיל

פעלשטין
זאַמלבוך

•

ארויסגעגעבען פון פעלשטינער פאראיין דורך אן ערוועהלטען קאָמיטעט
פון די פאָלגענדע מיטגלידער:

דר. מ. האָפמאן, פאָרזיצער

נ. פאָרמאַן, קאַסיר	דר. י. קלינג, איניציאַטאָר פון בוך
ש. ח. פאָרטנאָי, פינ. סעק.	ה. אוילשטיין
וו. קום, פרעז. פונ׳ם פאראיין	וו. שענקמאַן
ל. שליגאוויץ, עקס־פרעזידענט	י. א. פישביין, פאראיינס פינ. סעק.
ש. צווייג	ב. בוים
מאיר האָפמאן	א. בייזער

י. בוים, סעקרעטאר

•

דער מאַטעריאל איז געזאַמעלט און צוגעגרייט געווארען פאר׳ן בוך־קאָמיטעט
פונ׳ם סעקרעטאר.

•

טעכנישע רעדאַקציע: אָנגעפאנגען פון ה. ראָזענפעלד און פארענדיגט פון אלעף קאַץ.
דער בוך־קאָמיטעט דריקט אויס זיין אנערקענונג צו אלעף קאַץ פאר דער פיל מי און
שווערער ארבעט, וואָס ער האָט געווידמעט אָט דעם זאַמלבוך.

דרוק פעלער

דורך א פאדרישליכען טעות איז אויף זייט 270 איבער דעם ארטיקעל „א בליק אויף פעלשטין" ארויסגעלאזט געווארען דער פאמיליען־נאמען פונ'ם מחבר. דער ארטיקעל איז גע־שריבען געווארען פון —

יצחק אייזיק פישביין

מיטגלידער פון פעלשטינער בוך-קאָמיטעט

נ. פאַרמאַן

דר. מ. האָפמאַן

ל. שליגאָוויץ

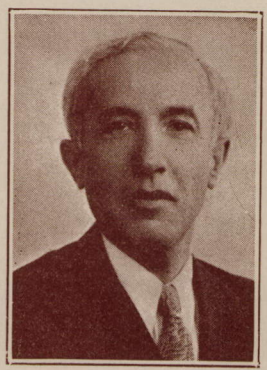

וועלוועל קום

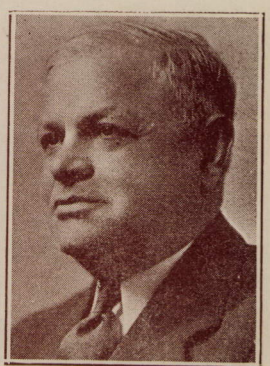

מאיר האָפמאַן

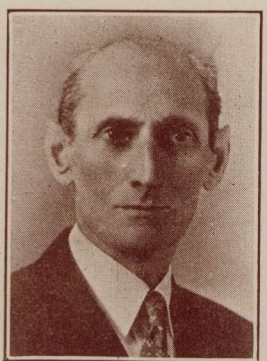

ש. ח. פּאַרטנאי

שלמה (שמואל-חיים׳ס) צווייג

מיטגלידער פון פעלשטינער בוך-קאָמיטעט

יונה בוים

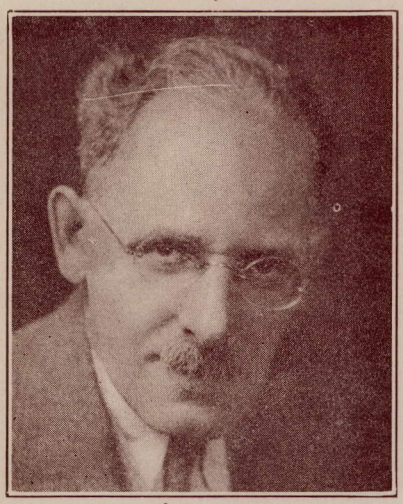

דר. י. קלינג

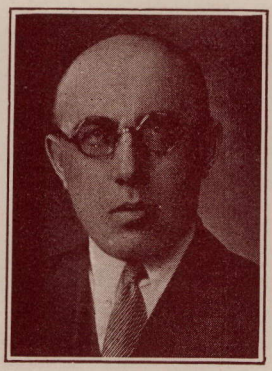

א. בייזער

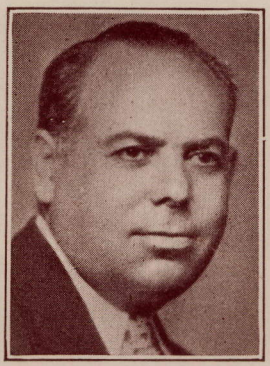

בערל בוים

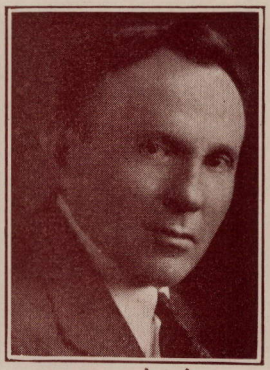

וועלוועל שענקמאן

הערשל אוילשטיין

י. א. פישביין

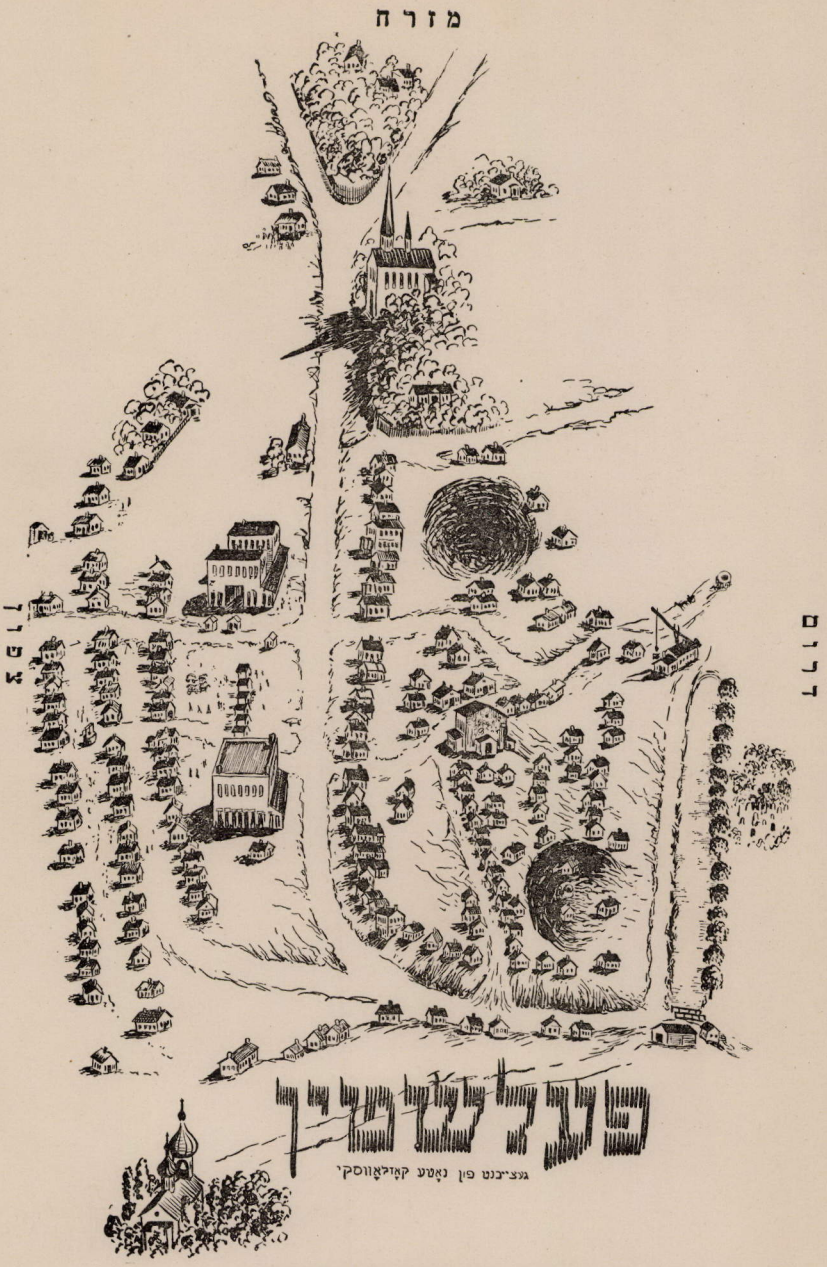

בילדלעכע מאפע פון פעלשט'ן

אינהאַלט

אַריינפיר

זייט

דר. י. קלינג — אַריינפיר 3
יונה בוים — אַ דערקלערונג 6
רשימה פון די הרוגים אין די פּאָגראָמען אין פּעלשטין 9
י. בוים — ווי אַזוי מיר האָבען געזאַמעלט די רשימה 20

ערשטער טייל — די שחיטה

שמואל לאַנדוי — ווי אַזוי איז געקומען צום פּאָגראָם אין פּעלשטין 26
משה'קע זילבערמאַן — פּעטלורע — דער פּעלשטינער מלאך־המות 35
שמואל ווערבוך — אין די טעג פון פּאָגראָם 41
מעכצי רובינשטיין — תמות נפשי על קידוש־השם 46
אייזיק כץ — גזלנים יאָגן אונז פון אַלע זייטען 52
ליבע כץ — צוויי זין געטראָפען פון דער זעלבער פייל 59
שרה אקסמאַן — אונזער גרויסער בראָך 61
שרה איטע פריעדעלס — וואָס מיינע אויגען האָבען געזעהן
זאָל שוין קיין מענש ניט זעהן 65
יאָסעל פּאָמעראַנץ — דריי הרוגים 76
אייזיק סיגל — איך זוך מיין קינד אין פּייעס און אין פּלאַם 78
יאָסעל הייבטמאַן — געיאָגט און געטריבען פון וויילדע חיות 93
ציפּע פּאָמעראַנץ — פּאָגראָם בילדער 97
אברהם גאָלדמאַן — אין די שרעקליכע טעג 101
זעליג ברענמאַן — אַנטלאָפענע פון חורבן דערציילען 104
א. בייזער — וועג שפּענער פּאַלען 138
הרב דוד נאָוואָסעליר — די דרייצען שאלות 183
יוזפּ בוים — מרדכי יוזפּיס 187
הרב דוד נאָוואָסעליר — אַ בריף נאָכן פּאָגראָם 193
פּראָטאָקאָלען פון פּעלשטינער רעטונגם־קאָמיטעט 197
צום פּעלשטינער רעליף קאָמיטעט 202
צום פּעלשטינער־אַמעריקאַנער רעליף 207
פּעלשטינער יתומים אין לעמבערג 210
חיים רויזענמאַן — הילף איז נויט 219
מינא יובערמאַן — איינדרוקען פון אַ באַזוך איז פּעלשטין 237
לואים שלונאָוויטץ — דערצעהל מיר 239
יונה בוים — די פּאַמיליע צימאַר 240
ברוינצע קייסער — דער סוף פון דעם באַנדיט צימאַר 244
שלמה צווייג — די פּעלשטינער סאַמאָבאָראָנע פון יאָר 1882 247

צווייטער טייל — אין דער אַלטער היים

יונה בוים — פּעלשטין 257
שמואל לאַנדוי — ווי אַלט איז דער אידישער ישוב אין פּעלשטין? 265
יצחק אייזיק פישביין — אַ בליק אויף פּעלשטין 270
דר. י. קלינג פּעלשטינער סאַניטאַר צושטאַנד 277
דר. מ. האָפמאַן — פון וואָס האָט פּעלשטין געצויגן פרנסה 282

זייט
יונה בוים — די פאַרגרעסערונגען קאַרטע 294
שמואל לאנדוי — לייזער באָנדער — אַ פעלשטינער אביון 302
שמואל חיים פּאַרטנאָי — אַ תכלית פאַרן זוהן 307
יונה בוים — פעלשטינער פרנסות 311
שמחה גאָלדמאן — דער ערשטער שטרייק אין פעלשטין 372
בנימין האָפמאן — די פעלשטינער שוהל 380
משה גלאַנץ — פאַרשטאַרט די הקפות 384
יוסף בר' ישראל פעלד — זכרונות פון אַ בית־מדרש־ניק 390
שמואל לאנדוי — דרייסיג יאָהר רבנות 402
דר. מ. האָפמאן — אַ סכסוך אין בית־מדרש 411
דר. מ. זילבערמאן — זכרונות פון מיין שטעדטעלע 420
וועלוועל קום — דער ערשטער קאָפעליוש 427
בערל בוים — די ערשטע ביבליאָטעקע אין פעלשטין 430
שמחה (יוסף שמחה'ס) קופער — פעלשטינער פון אַמאָל און היינט 438
דר. מ. האָפמאן — מיינע מלמדים 442
אברהמ'ל גרינבערג — מיין מלמד — דער כהן 452
דר. מ. האָפמאן — אַ פעלשטינער באָנקיר 455
דר. מ. האָפמאן — אַ פעלשטינער ויצלער 459
דר. מ. האָפמאן — דער פעלשטינער שדכן 462
דר. מ. האָפמאן — אַ פעלשטינער „גביר" 465
בערל בוים — דער שטאָט קברן—זיידע קרופניק 476
בערל בוים — יואל דער בלינדער 474
יונה בוים — די פעלשטינער פרוי 482
יונה בוים — אַ פעלשטינער קינד 485
יונה בוים — אַ פאַרלוירענער חסיד 530
דר. י. קלינג — אונזער מאַמעס וועלטל 543
דר. י. קלינג — דער מאַמעס ניט־געשריבענער ספר הרפואות 547
בערל בוים — יאָסעל שרייבער 563
דר. מ. זילבערמאן — מיין שטעדטעלע 575
יונה בוים — אַ שפּיצל 584

דריטער טייל — אין דער נייער היים

נ. פּאַרמאן — אין טורמע 595
דר. מ. האָפמאן — פון פעלשטין קיין אַמעריקע 606
הערי אוילשטיין — מיר גרינדען אַ פאַראיין 625
דר. מ. האָפמאן — 30 יאָהר טעטיגקייט פון פעלשטינער פאַראיין 635
ש. ח. פּאַרטנאָי — אויפן שוועל פון אַמעריקע 661
מיטגלידער פון דעם פעלשטינער פאַראיין 667
יזכור 689
הרב דוד נאָוויסעליר אַן אויסצוג פון אַ פאַרשפּעטיגטען אַרטיקעל 671
אבאָנענטען פאַר'ן בוך 673
בילדער אַלבאָם

Haunting Meories, by Deborah E. Rubenstein..... 5
Short Resume, by J. Baum 20

דר. י. קלינג

אַרוינפיר

וועָן אַ מענש מאַכט צו די אויגען אוּן שטאַרבט — וואָס טוען די, וועלכע פאַרבליבען נאָך איהם?

די משפּחה וויינט אוּן קלאָגט אויף דעם בראָך: פריינט אוּן באַקאַנטע טרויערען אויף זיין טויט — דער גורל פוּן יעדען מענשענקינד.

נאָכדעם ברענגט מען איהם צו קבורה. ביים אָפּענעם קבר שטעלט מען זיך אַרום מיט געבויגענע קעפּ, אוּן וועָן מען לאָזט אַראָפּ דעם בר מנן אין גרוב, ברעכט ווידער אויס אַ געוויין, ביז מען פאַרשיט איהם. אוּן מען צוגייט זיך. אויפ'ן בית־עולם בלייבט בלויז אַ בערגעל ערד.

אוּן די ציים הוילט די וואונד.

אָבער ווי די ציים זאָל נוט הוילען, פאַרגעסען מיר ניט די נפטרים. מיר שטעלען אַ מצבה, אַ דענקמאָל פאַר די קומענדיגע דורות. מיר היטען אָפּ דעם יאָהרציים.

זיבעצען יאָהר זיינען שוין אַוועק זינט די קאַטאַסטראָפע האָט, ווי אַ העליש פייער, אַרומגעכאַפּט אונזער געבורט־שטעדטעלע פעל־שטין. אַ שוידערליכע שחיטה, וואָס האָט ניט קיין גלייכען צו זיך אין דער מאַרטירער־געשיכטע פוּן אונזער פאָלק, איז געמאַכט געוואָרען אויף אונזער בלוט אוּן פלייש — אויף זויג־קינדער אוּן זקנים, אויף מענער אוּן פרויען צוגלייך. מיט דער גרעסטער רציחה האָט מען זיי פאַרפייניגט צום טויט. ווי רינדער האָט מען געשאַכ־טען דעם זקן, וואָס איז שוין געשטאַנען מיט איין פוס אין קבר, אוּן דאָס נייגעבוירען קינד, וואָס האָט צום ערשטען מאָל דערזעהן די ליכטיגע וועלט...

אונזער שטעדטעלע איז פֿאַרפֿלייצט געוואָרן מיט בלוט. פֿינף הונדערט הרוגים האָבן זיך פֿאַרמגעוואַלגערט אויף פּעלשטינער ערד, ביז מען האָט זיי אויפֿגעקלויבן און באַהאַלטן אין איין גרויסן ברודער־קבר, אין איין פּינסטערער גרוב, אָהן אַ מצבה, אָהן אַ דענקמאָל, וואָס זאָל פֿאַרויסרייַן צו דער וועלט די שווערליכע טראַגעדיע, וועלכע האָט אונז געטראָפֿן.

דער הימעל שפֿרייט זיין וואונדערליכן בלוי איבער דעם ברודער־קבר. די זון וואַרימט איהם און באָדט איהם אין גאָלד. דער נאַכטיגער טוי זעצט זיך אָפּ אויף זייַנע גראָזען, ווי פֿערעל־טרערען אין די אויגען פון אַ צאַרט קינד.

יאָ. די נאַטור איז פול מיט רחמים. די נאַטור איז קיינמאָל ניט אַזוי גרויזאַם, ווי דער מענש. די נאַטור האָט דעם קבר אויסגעגליכט, איהם באַדעקט מיט געדיכטע גראָזען און בלומען. זי וויל פֿאַרווישען די אכזריות'דיגע שפּורען, וואָס די חיה אין מענשען־געשטאַלט האָט נאָך זיך געלאָזען. באַלד וועט שוין אפילו קיין זכר ניט בלייבן אויף דעם אָרט, וואו עס האָט זיך אָפּגעשפּילט דער פּינאַל פון דער בלוטיגסטער טראַגעדיע, וואָס דער גורל האָט אַנגעצייכענט פֿאַר אונזער שטעדטעלע.

אָבער ניט בלויז די הרוגים און קדושים זיינען איצט באַגראָבן און באַדעקט מיט אַ דיקער שיכט ערד און וועלען באַלד פֿאַרגעסען ווערען — כּמעט דאָס זעלבע איז אויך געשעהן מיט'ן גאנצען לעבען פון אונזער שטעדטעל: דאָס פּיזישע, ווי דאָס גייסטיגע לעבען, איז שוין טיילווייז אָפּגעמעקט געוואָרן, ווי פֿאַרציטיגע שטעדט, וואָס זיינען אומגעקומען אין א נאַטור־קאַטאַסטראָפֿע.

דאָס לעבען, וואָס מיר האָבן אַמאָל איבערגעלאָזט הינטער אונזערע פֿלייצעס, וועלן מיר האָבן אָפּגעטרייסעלט די הייסישע ערד פון אונזערע פּיס — דאָס לעבען פון אונזער קינדהייט און יוגענט, וואָס מיר האַלטן טיף אין הארצען, אין אונזער נשמה — אָט דאָס לעבען איז אַצינד אפּגעווישט געוואָרן, אַקוראַט ווי עס וואָלט געווען בלויז אַ חלום.

דאָס גאַנצע לעבען אונזערס פון דורות און דורות, ליידען און פֿרייַדען, דער גאַנצער לעבענסשטייגער, וואָס מיר האָבן ביז איצטער דאַרט געהאַט געשאַפֿען — אַלץ האַלט בּיים פֿאַרשווינדען, בּיים צעבלאָזען ווערען, ווי שטויב פֿאַר אַ ווינט. די מענשען, מיט וועמען מיר האָבן געלעבט און געליטען, מיט וועמען מיר האָבן אונזערע קינדערשע יאָהרען פֿאַרברַאכט, ג'חלומ'ט אונזערע קינ־

דערשע חלומות — וועלען פֿאַרגעסען ווערען אָן ניט איבערלאָזען נאָך זיך קיין סימן, קיין שפּור פֿון זייער טראַגישען לעבען אָן נאָך טראַגישערען טויט.

וועָן מיר, פּעלשטינער, פֿאַרמאָגען צווישען זיך מאַלער אָן דיכטער, פֿאַראייבּיגען מיר אונזער שטעדטעלע אין פּערז אָן אין פֿאַרב, אָן מיר לאָזען איבער אַ דענקמאָל פֿון אונזערע ברידער אָן שוועסטער אָן פֿון יענעם גאַנצען לעבען פֿאַר אונזערע קינדער אָן פֿאַר'ן פֿאָלק.

ליידער פֿאַרמאָגען מיר ניט קיין גרויסע מצלאַנטען, איז אונזער אויסוועג געווען אַ קאַלעקטיווע שאַפונג. מיט אונזערע אָרימע כוחות באַמיען מיר זיך אַלע צוזאַמען אויפצושטעלען אַ דענקמאָל צו פֿאַראייבּיגען די הרוגים אָן קדושים אָן דאָס אַלטע פּעלשטינער לעבען, וואָס איז פֿאַרלענדט אָן פֿאַרטיליגט געוואָרען אויף אייביג.

אין איין וועג מאַכען מיר שוין אויך אַ פֿאַרזוך אַנצואוואַרפען אַ פּאָר שטריכען פֿון דעם נייעם לעבען, וואָס מיר, פּעלשטינער, האַבען אָנגעהויבען צו פּירען דאָ, אין אונזער נייער היים — אַמעריקע.

יעדער איינציגער פֿון אונז טראָגט צו צו אָט דעם דענקמאָל זיין חלק — אַ פּראָסט, רוי שטיינדעל, אפילו נישט אַרומגעהאַקט, אודאי ניט פּאָלירט, אַ שטיינדעל אַרויסגעריסען פֿון דער רויער ערד. אָן שטיינדעל צו שטיינדעל לייגען מיר צוזאַמען אַ בערגעל ווי אַ פּרימיטיוון דענקמאָל, אָן קינסטלעריישער שעהנקייט, אָן גראַציע, דערפֿאַר אָבער שטאַרק, עכט אָן אמת'דיג, ווי דאָס האַרץ פֿון פֿשוט'ן פֿאָלק.

זאָל דער דאָזיגער דענקמאָל — דאָס בוך — וואָס מיר האַבען אַלע צוזאַמען געשאַפֿען, בלייבען אַ געדענקניש פֿאַר אונזערע קינדער אָן אפשר אויך פֿאַר'ן גאַנצען פֿאָלק לדור דורות צו פֿאַראייבּיגען דאָס טראַגישע לעבען אָן דעם נאָך טראַגישערען טויט פֿון אונזערע קדושים.

יונה בוים

אַ דערקלערונג

●

דער בוך נויטיגט זיך ניט אין דערקלערונגען, און מיר וואָלטען אויך ניט געמאכט קיין „דערקלערונג", ווען עס וואָלט ניט געווען א וואונדער ווי אזוי אזא קליין פאראיינדעל ווי די פעלשטינער לאנדסמאנשאפטען אין ניו־יאָרק, ניט האָבענדיג אפילו איין ערפארענעם שריפטשטעלער צווישען די מיטגלידער, האָט זיך געקאָנט אונטערנעמען אַרויסצוגעבען אזא בוך.

וואָס־זשע האָט געגעבען דעם פעלשטינער פאראיין דעם כוח, דעם מוטה, אונטערצונעמען אזא שווערע, אזא פאראנטוואָרטליכע ארבייט? —

דער ענטפער איז: דער פעלשטינער פּאָגראָם, וואָס האָט פארלענדעט און פארטילינט ניט נאָר א קליין שטעטעלע מיט אידען, נאָר כמעט א גאנץ אידיש וועלטעלע...

דער פעלשטינער פּאָגראָם האָט אויפגעשוידערט די גאנצע פעלשטינער לאנדסמאנשאפט ביז משוגעת, ביז הילפלאָזער היסטעריקע...

א קליינינגקייט! מען האָט אויסגע'הרג'עט טאטע־מאמע, ברידער און שוועסטער, יונג און אלט, וועמען מען האָט מיט יאָהרען צוריק איבער־געלאָזט אין אָרימקייט און אָן שום האָפענונג אויף א בעסערען טאָג. יאָה־רען־לאנג האָט מען געשפּאָרט צו פארגרינגערען זייער ביטער לעבען, גיהאָפט נאָך אמאל צו זעהען זיך, און פלוצים אויס!... אויסגעקוילעט, נעשענדעט, דערשאָסען, דערשטאָכען און פארברענט מיט א ווילדער אכזריות, וואָס האָט גאָר קיין גלייבען ניט אין דער געשיכטע פון אידישען מארטי־רערטום...

נאָכ'ן פּאָגראָם האָט מען זיך ממש אויסגעבראכט און אוועקגעשיקט געלט מיט א דעלענאט צו ראטעווען די פארקריפעלטע, און די וואָס האָבען מיט נסים זיך געראטעוועט פון א מיתה משונה'דיגען טויט.

פילע פּאָגראָמירטע זיינען אריבער קיין גאליציע, געהאָפט אפּצופּאָה־רען קיין אמעריקע מיט דעם געלט וואָס דער דעלענאט האָט געבראכט פאר

זיי. צום אומגליק איז דעמאָלט אָפּגעשטעלט געווארען די עמיגראציע קיין אמעריקע. דאָס געלט איז ביי זיי, אין גאַליציע, צערונען געווארען און די אומגליקליכע, פארלוירענע עמיגראַנטען האָבען זיך געמוזט צוריקקערען צו דעם חרוב'ן פּעלשטין... און נאָך געדאַנקט גאָט דערפאר וואָס די באַל־שעוויסטישע מאַכט האָט זיי אריינגעלאָזט צו זיך אין דער פארלאָזענער חרוב'ער היים...

פון יאָהר צו יאָהר האָבען זיך די פּעלשטינער לאנדסלייט פארזאמלט צום יאָהרצייט, געזאָגט קדיש נאָך די „קדושים", באווויינט און באַקלאָגט דאָס אומגעקומענע אייגען בלוט און פלייש...

פופצען יאָהר זענען אזוי אריבער און קיינער האָט נאָך דעם ביטערען אומגליק ניט פארגעסען.

אייניגע פאראיין מיטגלידער האָבען זיך ארומגעטראָגען מיט א געדאנק — אויפצושטעלען אויף דעם פּעלשטינער בית־הקברות אין סטעטען־אייל־ענד א שטיינערנעם מאָנומענט מיט א רשימה פון אלע הרוגים, אוים־געקלאפט אויף א קופּערנעם טאפל.

צו דעם געדאנק האָט די לאנדסמאנשאפט — ווי עס האָט זיך ארוים־געוויזען — זיך באצויגען זעהר קאַלט, און מען מעג אויך צווייפלען צו אזא מאָנומענט וואָלט ווען עס איז נעווען געשטעלט געוואָרען.

דאָך האָט דער פאראיין ניט אויפגענעבען אין גאנצען דעם געדאנק וועגען א דענקמאָל נאָך די געפאַלענע קרבנות. נאָר ווי אזוי א דענקמאָל, וואָס פאר א דענקמאָל — דאָס האָט קיינער ניט געקאָנט זאָגען...

איין מאָל, ביי א פאראיין אָוונט, זענען געזעסען דר. י. קלינג צוזאַמען מיט דעם שרייבער פון די שורות און באַוואונדערט ווי די אמעריקאנער יוגענט — דער אָפּשטאַם פון פּעלשטינער עלטערען — אמוזירט זיך אזוי פיין.

אינ'ם געשפּרעך האָט דער חשוב'ר דר. קלינג א פרעג געטאָן: „דענקסטו ניט, יונה, אז ס'וואָלט מעגליך געווען פאר דעם פּעלשטינער פאראיין ארויסצוגעבען א „יזכור־בוך" פון פּעלשטין?"

דעם דאקטאר'ס פראגע האָט אונז אויפגעוועקט ווי פון א שווערן שלאָף... מיר האָבען א קלאָהר געטאָן א רגע און גלייך געענטפערט: מעגליך?!... יאָ!... זאָהר און זיכער מעגליך!

און איצט, אויב די אונטערנעמונג האָט זיך אונז, וועו אפילו נאָר טיילוויז, איינגעגעבען, איז עס נאָר צו פארדאנקען אונזער חשוב'ען און באשיידענעם לאנדסמאן דר. יחיאל קלינג.

ואלה
שמות הקדושים
אנשים נשים וטף
שהומתו שנהרגו
שנשחטו שנשרפו
שנטבעו ושנחנקו
על קדוש השם
בעיר פעלשטין
ביום י"ח אדר א' תרע"ט
ת נ צ ב ה'

רשימה פון די הרוגים, וואס זיינען אומגעקומען אין א צייל הייזער דעם 18טען פעוראל און דעם 6טען יוני, 1919.

●

1. **סאַסטשין ראובן חיים׳ס** — מאַנטאג ביינאכט אים גע׳הרג׳עט און אריינגעוואַרפען אין א קעלער ..... 55 יאָהר
2. **סאַשטשין ציפּע, זיין פרוי** ..... 53 "
3. **סאַשטשין אברהם ראובנ׳ס** ..... 28 "
   ביידע דער׳הרג׳עט מיט דער שאַשקע אין גאַס.
4. **סאשטשין חיים ראובנ׳ס** ..... 18 "
5. **סאשטשין טובע ראובנ׳ס** ..... 15 "
   ביידע דערשטאַכען אין שטוב מיט׳ן שטיך.
6. **מלך יוסף יעקב׳ס, עזרא כהן׳ס איידעם** ..... 45 "
7. **מלך טובע עזרא׳ס** ..... 40 "
8. **מלך נוניא יוסף׳ס** ..... 22 "
9. **מלך חנה יוסף׳ס** ..... 11 "
10. **מלך רויזי יוסף׳ס** ..... 9 "
    אלע דערשאַסען אין שטוב און דערנאָך אהין אריינגע־ווארפען א גראַנאַטע.
11. **קופער בירך דוד׳ס, דערשאַסען נעבן פּוילישען בית הקברות** ..... 60 "
12. **גאַלדמאַן פּנחס הירש׳ס** ..... 48 "
13. **גאַלדמאן רבקה לייב׳ס** ..... 45 "
14. **גאַלדמאן טובע פּנחס׳ס** ..... 18 "
    אלע גשאַסען נעבן באָד.
15. **קאַרן מאַטל משה׳ס** (מאַטל זלאטע׳ס) ..... 40 "
16. **קאַרן סאַסיע נחמנ׳ס** (זיין צווייטע פרוי) ..... 35 "
17. **קאַרן פּעפּי מאַטל׳ס** ..... 2 חדשים
    אלע דריי האָבען זיך באַהאַלטען אין א ליים־גרוב.

• א פויער האָט אויף זיי אָנגעוויזען, האָט מען זיי דאָרט דערשאָסען.

18. **פליישער משה אברהם'ס** (משה נעכא'ס) ..... 40 יאָהר
19. **פליישער חייקע אברהם'ס** (חייקע נעכא'ס) ..... 38 "
20. **דאקטאר מאזאר, י. א.,** אן אדעסער ..... 36 "
אלע דריי דערשטאָכען מיט'ן שטיך.
21. **רויזמאַן יוסף גרשון'ס** (יאָסל חייצי'ס משה יעקב'ס אייידעם) אנטלויפענדיג, מיט דער שווערד צוהאַקט..... 46 "
22. **רויזמאן חייצי משה־יעקב'ס** ..... 40 "
23. **רויזמאן שרה יוסף'ס** ..... 15 "
24. **רויזמאן מנוחה יוסף'ס** ..... 13 "
געשענדעט און דערנאָך אלע דריי דער'הרג'עט אין גאָס.
25. **שולזינגער אָשר פון גאַלאציע** (א לעהרער אין קולטור־ליגע שולע) ..... 32 "
26. **שולזינגער פייגע פון גאַליציע** — צוערשט געשענדעט, דערנאָך איר אויסגעשניטען א שטיק ליטקע ..... 30 "
27. **קיטיוועך יוסף ישראל'ס** — א פּאַראַליזירטער, הרב ר' ישראל קיטיוועך'ס א זוהן ..... 65 "
28. **קיטיוועך אברהם יוסף'ס** ..... 23 "
29. **זילבערג סאָסי ישראל'ס** (ישראל שניידער'ס א טאָכטער) אין גאָס נאָקעט זי געשטאָכען. ..... 22 "
30. **סיגאל מאָטי** אהרן שמואל'ס ..... 23 "
31. **חובערמאן חייה־שרה וואָלפ'ס** (אברהם משה'לעס פרוי) דערשטאָכען אין שטוב מיט דער שווערד ..... 62 "
32. **בראָווער קוינע ישעיה'ס,** אראָפגעשלעפט פון פעקעליק אין א פרעמדער הויז און דאָרט דער'הרג'עט ..... 26 "
33. **בראָווער דוד אַנטשיל'ס** ..... 2 "
34. **רויזמאן בינה אלטער'ס** — דערשטאָכען אין גאָס מיט דער שווערד ..... 65 "
35. **זאלצמאן יחיאל,** בינה'ס איידעם—געוואוינט ביי משה בראָווער ..... 35 "
36. **זאלצמאן ישראל יחיאל'ס** ..... 8 "
37. **זאלצמאן דאניא יחיאל'ס** ..... 1 "
אלע אין שטוב דערשטאָכען.
38. **נערשנאָרן ביילע מכיל'ס** ..... 50 "
39. **נערשנאָרן אברהם־אליו אָרינ'ס** ..... 19 "

40. **גערשגאָרן יחיאל אָרינ׳ס** ..... 18 ״
דערשטאָכען אין א פרעמדער שטוב; ביילע און איר זוהן יחיאל האָבען נאָך אוספייעט ארויסצולויפען אין גאַס, וואו זיי זענען ביידע, ארומנעמענדיג זיך, איינס אויפ׳ן צווייטען געפאַלען טויט.

41. **סווינער שמואל ישעיהו אברהם׳ס**, געהילפס פאָרזיצער פון קהלה־ראַט, פאָרזיצער פון דער ציון אָרגאַניזאציע, געשטאָכען מיט׳ן שטיך ..... 36 ״

42. **סווינער שפרה ארינ׳ס, שמואל׳ס פרוי** — געקוילעט ..... 27 ״

43. **פארטיגאַל יעקעל לייב׳ס** ..... 68 ״

44. **פאַרטיגאַל איטע אברהם׳ס** ..... 65 ״

45. **פאַרטיגאַל רבקה יעקעל׳ס** ..... 40 ״

46. **פארטיגאל אסנה יעקעל׳ס** ..... 34 ״
אלע דערשטאָכען אין שטוב מיט דער שווערד.

47. **זוסמאן שמחה** פון גאַליציע (פאַרטיגאַל יעקעל׳ס איידעם) געשאָסען אין א פויער׳ס גאָרטען ..... 30 ״

48. **מינדלען שלמה יעקב־זוסיא׳ס** ..... 49 ״

49. **קאָרנבליט יעקב אליעזר׳ס** ..... 70 ״

50. **קאָרנבליט אליו־משה יעקב׳ס** — געשטאָכען נעבן בית־מדרש. ער האָט נאָך געלעבט א טאָג ..... 36 ״

51. **קאָרנבליט יחיאל יעקב׳ס** ..... 42 ״

52. **קאָרנבליט מרים משולמים** ..... 36 ״

53. **קאָרנבליט חנצי יחיאל׳ס** ..... 81 ״

54. **קארנבליט ציפה יחיאל׳ס** ..... 15 ״

55. **קאַרנבליט רחל יחיאל׳ס** ..... 8 ״

56. **קאָרנבליט יהודה־יצחק יחיאל׳ס** ..... 2 וואָכען

57. **צינים אברהם חיים־יואל׳ס** (באַסי וואלפ׳ס איידעם) ליגענדיג קראנק אויפ׳ן בעט איז ער געשטאָכען געווארן 37 יאָהר

58. **בערמאן בערל** (דער טיטין־שניידער) ..... 46 ״

59. **בערמאן רבקה**, זיין פרוי ..... 45 ״

60. **בערמאן חייקע בערל׳ס** ..... 20 ״

61. **בערמאן פערל בערל׳ס** ..... 18 ״

62. **ברענמאן אברהם־אליו וועלוויל׳ס און די מוטער** ..... 28 ״

63. ברענמאן אברהם מרדכי'ס (אברהם זשושקיוויצער),
פאָרזיצער פון קהלה־ראַט ..... 62 "
64. ברענמאן גאָלדע, זיין פרוי ..... 60 "
65. ברענמאַן נחמן אברהם'ס ..... 23 "
66. ברענמאן גיטעל אברהם'ס ..... 18 "
67. רויז זוסיא, משה'ס — געשאָסען אויפ'ן פארפרוירענעם
טייך ..... 34 "
68. קאַפּילאָוויטש הירשל (משה דעם רב'ס א חתן) געקומען
פון קאמעניץ ..... 23 "
69. ...גערשגאָרן מענדל אבא'ס (יחיאל רופא'ס איידעם) ..... 31 "
70. גערשגאָרן מינדי יחיאל'ס ..... 26 "
71. גערשגאָרן חייקע מענדעל'ס ..... 6 "
72. גערשגאָרן ראָזא אבא'ס (מענדעל'ס שוועסטער) ..... 20 "
גע'הרג'עט אויפ'ן פעלד. הרוגים פון 6טען יוני.
73. וויינטרויב מאַלי חיים'ס (חיים מאלי'ס א טאָכטער)
געשטאָכען מיט'ן שטיך ..... 38 "
74. וויינטרויב רחל משה'ס ..... 5 "
75. וויינטרויב חיים משה'ס ..... 1½ "
מיט'ן שטיך.
76. זילבערמאן גדליהו זלמן־יעקב'ס — געפונען זיצענדיג מיט
א קוואָרט וואַסער אין האַנט. דער'הרג'עט אין שטוב 67 "
77. זילבערמאן שרה־ריבע ישעיהו'ס. דער'הרג'עט אין שטוב 65 "
78. בארנבוים יעקב אפרים'ס (פרוים שרקה'ס א זון)
(יאַנקויע) ..... 40 "
79. בארנבוים העטי משה'ס, זיין פרוי — זי האָט אליין
גערופען א פּעטלוראָוויץ ער זאָל זי הרג'ענען ..... 35 "
80. בארנבוים מרדכי יעקב'ס — אלע בארנבוים'ס דער־
שטאָכען הינטער דער שטוב אויפ'ן באַרג ..... 10 "
81. שמוראַק חנה אפרים'ס (פרוים שרקה'ס טאָכטער) ..... 40 "
82. שמוראַק גיטיל אייזיק'ס ..... 10 "
דערשטאָכען מיט'ן שטיך.
83. שמוראַק בעהר־לייב אברהם'ס — דערשטאָכען נעבן
גאַניק פון שוואָגער'ס הויז ..... 23 "
84. הובערמאן שלומה מכיל משה'ס (שלומה גאָלדע'ס)
דערשטאָכען אין שטוב ..... 55 "

85. **קאַפּלאַן חיים געצי אלטער'ס** — נאָך מאַנטאג ביינאכט איהם דערוואַרגען און דערנאָך איהם אין א קעלער אריינגעוואַרפען ..... 55 "
68. זייגערמאן פראַדל פּנחס'ס **(אהרנצי איצי־ביזאַנים פרוי)** 65 "
87. **פליישער חיים וואָלפ'ס** (זייגערמאן פריידל'ס איידעם) געשאַסען דעם 6טען יוני ..... 32 "
88. **שוחט נתן משה'ס** (אברהם קירזשנער'ס איידעם) ..... 38 "
89. **שוחט גיטעל אברהם'ס** ..... 33 "
90. **...שוחט משה נתן'ס** ..... 6 "
91. **קאַגאַן שבע יצחק'ס** (שלומה דעם קאַסירס פרוי, וועלכע האָט געוואוינט ביי לייביש שאַבסים) ..... 44 "
92. **קאַגאַן יעקב שלומה'ס** — אין שטוב מיט'ן שווערד ..... 15 "
93. לעקמאן משה מכיל'ס ..... 65 "
94. **לעקמאן סימע עזריאל'ס** ..... 55 "
95. **וואַגהאַלט יעקב משה'ס** (זייער אייניקעל פון קופין)..... 15 "
דערשטאַכען מיט'ן שווערד.

●

דאָ ענדיגט זיך די רשימה פון דער צייל הייזער.

די איבעריגע נעמען פון דעם טראַגישען צעטל זענען אויפגעכאפט געוואָרען צוויישען די לאנדסלייט און אויך ארויסגענומען געווארען פון די צייטונגען, אין וועלכע זיי זענען געווען אָפּגעדרוקט מיט א יאָהר זיבעצען צוריק. דאָס איז א צעטל פון הרוגים כמעט אָן נעמען. מענליך אז אין דעם צעטל געפינען זיך נעמען פון מענשען וואָס זענען געשטאָרבען נאָכ'ן פּאָגראָם און זיי ווערען דאָ אריינגערעכענט. עס איז אבער ווייט, ווייט ניט דאָס גאַנצע צעטל פון די פעלשטינער הרוגים.

●

צווייטער טייל פון דער רשימה

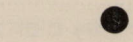

יאָסעל אברהם־איציס (כלח׳ם) פרוי מיט די קינדער .....4 נפשות
אפרים חיים פרוים׳ס פורמאן (שרה איטע פרידעלם מאן) 1 "
שלום קצב און די פרוי מיט די קינדער .....7 "
אַלטער שניידער קאַרשענבוים און זיין טאָכטער שלומה׳ס
פרוי מיט צוויי קינדער .....4 "
הירשעל דוכאַווני .....1 "
משה חיים וויינטרויב און זיין פרוי רב״צי .....2 "
מאיר קלאַרעם, מעקלער ביי פריצים און גלחים .....1 "
זוסיע פסח׳ס (קרישטאַל) און זיין פרוי רח׳ציע
מיט די קינדער .....7 "
פייפער, געהילף פראָוויזאָר .....1 "
אייזיק געענדילם—ברענמאן .....1 "
יאָסעל אופה, (יאָסעל חנא׳ס) .....1 "
דבורה וועלוויל זאַפרין׳ס מיט א קינד פון צעהן טעג .....2 "
מיכל וויינטרויב מיט דער פאַמיליע.....3 "
יאַנקעל מאנים שטיינשלעגער .....1 "
אברהם חיים פרוימ׳ס פורמאן פון אייגפור הויז .....1 "
משולם מרדכי יואל׳ס (קאָוולער) ....1 "
יואל סאָסטשין מיט א קינד אוף די הענט .....2 "
הירש שמואל׳ס פרוי סאָסיע גאָלדמאַן .....1 "
אברהם לייב־בנימינ׳ס (קרישטאָל) מיט דער פרוי .....2 "
יאָסעל שמואל־אייזיקס קערדמאן מיט דער פרוי און קינדער 4 "
שמעון האַנטמאַן (פאָטשטאָר) .....1 "
הערץ גרינבוים (שוסטער) .....1 "
זלמן בלעכערס זון, פארוואונדעט אין ערשטען פאָגראָם,
דער׳הרג׳עט אין צווייטען פאָגראָם .....1 "
מאיר סגל, חיים שלום׳ס זון .....1 "
לייזער באָנדערס זון .....1 "

זעליג פיגרישעס, קירזשנער ..... 1 "
לייב שוסטערס זון ..... 1 "
איציק דוד באַרזאַך ..... 1 "
יהושע באַרזאַך און זיין פרוי ..... 2 "
מחליע שפירט, שמחה גאָלדמאנ׳ס טאָכטער מיט פינח קינדער ..... 6 "
פרוי פון הרב מרדכי דעם רב׳ס (קיטיוועד) און זעקס קינדער, מיט איהר פאָטער און איידעם סאָלאָפקיוויצער רב, פארברענט געווארען אויף אש ..... 9 "
זיסיע סטערניק מיט זיין פרוי פרומע ..... 2 "
פיני בייזער מיט זיין זון מאָטיל ..... 2 "
אברהם יוזפ׳ס (באַרג) צוויי זיהן ..... 2 "
חיה שרה הובערמאנ׳ס אייניקעל, מאיר־בער אברהם׳ס א זון ..... 1 "
אברהם איצי כהן׳ס פאַמיליע ..... 2 "
באבע דוד־לייב׳ס (ראָזען) מיט איהר זון לייב ..... 2 "
ירחמיאל זייגערמאן מיט זיין פרוי און טאָכטער ..... 3 "
יאַנקיל גדליה׳ס און זיין פרוי ..... 2 "
שייקע שרה־יאנקעל׳ס (אָקסמאַן) און זיין ברודער ..... 2 "
גרשון וואטענמאכער מיט א זון און זיין זון יוזפ׳ס פאמיליע 5 "
זוסיע קיטאי (הייבערס) ..... 1 "
משה חיים הירשעלעס (שטיינבארג) ..... 1 "
בנימין משה־אברהם אהרן׳ס (שמש) און זיין שוואָגער זוסיע 2 "
יאסיל מאָדיק׳ס פרוי שיינדעל מיט די קינדער ..... 6 "
יהודה בער שענקמאן (שמש אין בית־מדרש) מיט צוויי קינדער שלמה און זלאטע ..... 3 "
פרידעל קום (דער וועדטעלזאָגער פון שטאָט) מיט דער פרוי און זייער אייניקעל, א פיצעל קינד ..... 3 "
הירשעל פרידעלס־קום מיט דער פרוי און קינד (דאָס קינד איז פארפרוירען געווארען וויינענדיג) ..... 3 "
יחיאל שוחט מיט א זון ..... 2 "
אברהם קירזשנער מיט דער פרוי ..... 2 "
העניך כינים פרוי, חיה ליבע קליינער מיט איהרען א פלימעניק בעריל ..... 2 "
הירשעל זלמנ׳ס פרוי (נייגעלאך) מיט א קינד ..... 2 "
יאָסיל שוחט און זיין פרוי ..... 2 "

שבנא פיערמאן'ס פרוי מיט זויגע פינף קינדער ..... 6 "
מרדכי יוזפ'ס פרוי (בוים) ..... 1 "
חיים חנה סלאווע (גרינבוים) ..... 1 "
שלומה מיכל קירושנער'ס זון נחום ..... 1 "
אייזיק כ"ץ, צוויי זין — דוד־לייב און משה־יואל ..... 2 "
(משה יואל איז דער'הרג'עט געוואָרען אין גרויזינג)
הירשעל־לויב פאָליק'ס פרוי מרים־דבורה און זון משה..... 2 "
נתן חסיד און זיין פרוי .... 2 "
יאָסעל ריזשולינעצער מיט דער פרוי ..... 2 "
חיים וואַסער־פירער מיט זיין פרוי און קינדער ..... 6 "
יאסעל דעם רויטענס זון חיים ..... 1 "
אברהם גוטמאן (שוסטער) ..... 1 "
מאיר קירזשנער ..... 1 "
משה סטאָליער און זיין פרוי ..... 2 "
הירשעל ירחמיאל'ס (זייגערמאן) ..... 1 "
נאָטע פאָסטיווע מיט זיין פרוי ..... 2 "
דוד קליבאַן ..... 1 "
איציק אלטער שניידערס (קאָרשענבוים) מיט דער פאַמיליע 5 "
פיני לאָזערס (קערדמאן) מיט זיין פרוי ביילע ..... 2 "
יעקב לויב שניידער מיט דער פרוי און צוויי קינדער ..... 4 "
וועלוועלע חנה־מענים שווינדלער ..... 1 "
אברהם לייזער לויב'ס ..... 1 "
עקיבא העלפאנד, זיין פרוי חיה ריבע מיט דריי זין און
א טאַכטער ..... 6 "
ישראל אברהם, מלמד (געוועזענער יאיעטשניק) ..... 1 "
חיים משה אברהם אהרן'ס (שמש) מיט זיין פרוי און קינד 3 "
איציק אברהם אליהו'ס מיט זיין פרוי ..... 2 "
מענדיל ווינטרויב, מכיל מאיר מענדעל'ס זון ..... 1 "
נתן בעריל קאָריטנער'ס .... 1 "
מענדעל משה ריזשולניצער מיט זיין פרוי ..... 2 "
שלום און משה בעקער ..... 2 "
משה מלמד (שטעמפעל) מיט זיין פרוי און זייער זון יחיאל
מיט דער פרוי און קינד ..... 5 "
ניטיע נעניצים און איהר טאָכטער .... 2 "
איציק לויב יאַריד'ס אוידעם (קוישנער) מיט דער פאַמיליע 4 "
זלמן בלעכער מיט זיין פרוי און קינדער ..... 5 "

דאָבריש קלוג (בירך קופערס טאָכטער) ..... 1 "
באָזי חובערמאן, שמואל זעליג'ס טאָכטער ..... 1 "
חיים קליבאַן ..... 1 "
שלומה־יוסף אייזיקס קצב מיט זיין פרוי ..... 2 "
אשר נחמה'ס מיט זיין פרוי ..... 2 "
סאָסיע פרינציפאַלקע מיט איהר טאָכטער ..... 2 "
וועלוויל פייוועשעס (האָכמאנ'ס) פרוי ..... 1 "
משה (לעמעשקעס) פּרעס חויזגעזינד ..... 8 "
מנשה בלאכ'ס פרוי מיט די קינדער ..... 5 "
שמחה בערשטין אָן זיין זון שלומה ..... 2 "
מנחם וועדבוך'ס פרוי בעטי ..... 1 "
פּפח בנימינ'ס (קרישטאָל) ..... 1 "
יעקב יאָסי'ס פרוי שרה־איטע סיגאל ..... 1 "
שלומה אייזנקויפערס פרוי ..... 1 "
איטע קרישטאל ..... 1 "
יענטע סאָשטשין מיט איהר מיידעל חיה ..... 2 "
מאנעלע זילבערמאן ..... 1 "
נפתלי לייזער לייבס מיט זיין פרוי אָן קינדער ..... 6 "
רחל שלומה ראבא'ס מיט איהר זון ..... 2 "
טובע־בוילע ענים אָן אייזיקעל (אורבאַנד) ..... 2 "
שמואל בער־גיצעס פרוי (גלאַנצאָוו) ..... 1 "
פאָליק שוחט'ס פרוי (ראַבער) ..... 1 "
פייסע טשיבאַנער מיט זיין גרויסער פאַמיליע ..... 8 "
גיטעל לייב פאָליקס (שייע אהרן־נטע'ס פרוי)
ראַכמילאָוויטש מיט איהרע צוויי קינדער ..... 3 "
רחל בלאָך אָן איהר זון ..... 2 "
חיים שמש אָן פרוי מיט זיין זון משה ..... 3 "
צירויל וואָלף־עליס (שטיינשלאגער) ..... 1 "
יאָסיל שמואל־חיים'ס (צוויינ) ..... 1 "
חזן מפּעלשטין ..... 1 "
מיכל איציק־הירש'ס א קינד ..... 1 "
אברהם חיים־הירשעל'ס פרוי ..... 1 "
שלומה לייב־ישראל הירש'ס כּץ אָן די פרוי מיט צוויי זין 4 "
שלום שכנא'ס (האַרוויץ) דריי טעכטער ..... 3 "
שמעון הירש־לייב'ס פרוי (האַרוויץ) ..... 1 "
רחל חיים־מענדעל'ס מיט דער פאַמיליע ..... 4 "

איציק יאָסעל קעלענזאָן .... 1 "
נתן יאַנגרים — אהרן בעדאָנעם אן אייניקעל ..... 1 "
מאָטי טוט ..... 1 "
יאָסעל סיגאל'ס זון ..... 1 "
זאב ראַכמאָן און פרוי ..... 2 "
חיה גאָלדע און טאָכטער ..... 2 "
פייגע עלי־חיים הירשל'ס, כהן ..... 1 "
מאָטעל יעקב־לייבס ..... 1 "
יונה הערצאוועס (פאָרמאן) מיט דער פרוי יכבד און
טאָכטער לאה ..... 3 "
ברכה אלטער פאָליאקס א טאָכטער (א שטומע) ..... 1 "
לייבעניו שוסטערס טאָכטער (א שטומע) ..... 1 "
יאָסעל האָנטמאָן ..... 1 "
שמואל נעניצעס מיט דער פרוי און א טאָכטער ..... 3 "
חרב נאָוויסעלער'ס פרוי מיט צוויי קינדער ..... 3 "
אברהם שלומה יוסף־אייזיק'ס (פליישער) ..... 1 "
עזרא שלומה יוסף אייזיק'ס פרוי ..... 1 "
איתמר ליכאָוויצקי ..... 1 "
נח קארשענבוים'ס איידעם ..... 1 "
אסתר עלי־חיים הירשעלס פרוי און די טאָכטער פייגע ..... 2 "
שלומה בער־ליבס (שמוראק) ..... 1 "
יחיאל בעריש אסתר חיה'ס ..... 1 "
זיידע ראָסיע'ס פרוי ..... 1 "
א סאָטאָנאָווער מיידעל און צעהן פרעמדע.

●

עס איז זעהר מעגליך, אז עס ווערען ניט אָנגענעבען אלע הרוגים אפילו פון די פאַמיליעס וואָס ווערען אויסגערעכענט אין דעם צעטעל. זיכער איז, אז עס פעלט ארום א פערטל פון דער צאָל קרבנות פון דער שחיטה.

זאָלען די ניט־דערמאָנטע קדושים און זייערע לעבעדיגע קרובים אונז מוחל זיין פאר ניט פאַרצייכענען זיי אין דעם בוך... מיר האָבען בעסער ניט געקאָנט.

י. ב.

●

דער ערשטער הרוג אין פעלשטין

יוזף בוים דערציילט, אז דער ערשטער הרוג אין פעלשטין איז געפאלען נאך אין קערענסקי׳ס צייטען. דאס איז געווען שלום בעריש וועלווילי׳ס שווינדלער. אויפ׳ן וועג קיין נפתליווקע, האבען איהם אין טאהל אפגעשטעלט טשערקעסן, צוגערויבט דאס געלט, וואס ער האט מיט זיך געהאט, און איהם באפוילען צו האלטען דאס מויל. פונקט דעמאלט איז אנגעפארען א פוהר, האט שלום געמומען שרייען און די סאלדאטען האבען איהם דערשטאכען. וועז מען האט איהם מיט א טאג שפעטער גע־פונען ליגען אויפ׳ן וועג קיין נפתליווקע, האט שלום נאך געזיפעט און דער־ציילט וואס מיט איהם איז געשעהן. האפענדיג איהם צו ראטעווען, האט מען זיך געלאזט מיט איהם קיין פראסקוראוו, אבער ער האט אויפ׳ן וועג אויסגעהויבט די נשמה.

י. ב.

י. בוים

ווי אַזוי מיר האָבען געזאַמלט די רשימה

●

שוועך איז אונז אָנגעקומען צו זאמלען און צוצוגרייטען דאָס בוך. נאָך שווערער איז אָבער געווען צו זאמלען די „רשימה" פון די הרוגים.

די רשימה האָט געזאָלט זיין דער וויכטיגסטער טייל פון'ם בוך. און דאָך איז אונז ניט געלונגען, ווי מיר האָבען געהאָפט—צונויפזאמלען און צו פאראייביגען אלע פעלשטינער מארטירער.

מיר האָבען זיך אָפּגעשריבען די הענט קיין פעלשטין, געבעטען זיך ביי די פעלשטינער צוצושטעלען אונז אזא רשימה, און מיר האָבען פון דאָרט אפילו ניט באקומען קיין ענטפער אויף אונזערע בקשות. און ביז היינט־צו־טאָג קאָנען מיר זיך בשום־אופן־ואופן ניט ערקלערען די אמת'ע סיבה פון'ם פעלשטינער פארשווייגען אויף אונזער הארציגען געבעט.

באשולדיגען אונזערע פעלשטינער אין גלייכגילטיגקייט? דאָס וואָלט געווען לעבערליך. מעגליך, אז זיי דאָרטען ווילען זיך ניט דערמאָנען אין יענער טראָגישער צייט, ווילען אפשר פארגעסען אין יענער, שוידערליכער קאטאסטראָפע. מעגליך, אז דאָס לעבען דאָרט איז איצט אזא לעבען, אז זיי ווילען ניט אויפרייסען די אלטע וואונדען, ווילן ניט פירען מעהר קיין אלטע חשבונות, בכדי די אמאליגע שונאים זאָלען ניט זאָגען: „איהר זעהט, זיי ווילען ניט פארגעסען די פארגאנגענהייט, זיי ווילען ניט שליסען קיין שלום.

מעגליך, אז זייער פארצווייפלונג איז אזוי גרויס, אז זיי צווייפלען אויך אין דער וויכטיגקייט פון אונזער אונטערנעמונג.

עס קען אויך זיין, אז אונזערע הארציגע בריף צו אונזערע פעלשטינער, אויף יענער זייט ים, זענען נאָר ניט דערהאלטען געווארען. און עס קאָן אויך זיין, אז זיירע בריף צו אונז זיינען פארלוירען געגאנגען... אלע קאָן מעגליך זיין ביי היינטיגע צייטען. — עס איז דאָך עפּים היינטיגע צייטען... א וועלט־איבערקערעניש!... הגם דאָס מעגליכע שיינט פאר אונז צו זיין — אוממעגליך און אומגלויב־

ליך. דאָך איז עס א פּאַקט — אזוי ווי פּעלשטין איז חרוב געווארען, אזוי איז עס פּארשוויגען געוואָרען... אין קול ואין עונה. אמאל, אמאל דער־הערט מען פון דאָרט עפּים אזוי ווי א גוסס'דיגען קרעכץ...

צו וועגדען זיך נאָך אזא רשימה ערגיץ, וואו עס זענען פּאַראַן וועלט־ליכע ארכיוועז, זענען מיר מודה, האָבען מיר ניט געוואוסט וואוהין און צו וועמען זיך צו וועגדען.

זעהר מענליך, אז עמיצער וועט ארויסשפּרינגען מיט אזא רשימה פּאַר אונזערע אויגען, איצט וועז דאָס בוך איז שוין ערשינען. אויב עס זאל אזוי געשעהן, וועט דאָס אונז שטאַרק פּאַרדריסען אוז פיל ערגערען, וויל מיר האָבען נעטאָן אלץ וואָס ס'איז נאָר געווען מענליך צו טאָן.

א רשימה פּאַר'ן בוך האָט אבער נעמוזט געשאפּען ווערען, וועז אפילו ניט קיין פּינקטליכע. די רשימה וואָס איז געווען נעדרוקט אין די צייטונגען, באלד נאכ'ן פּאָגראָם, האָט בלויז פּאַרצייכענט אפשר א פּערטל פוז אונזערע פּארטיליגטע פעלשטינער. ענדליך האָבען מיר זיך געוועגדט מיט א בריף קיין קליוולאנד צו אונזער באליבטען לאנדסמאן אוז מיט־ארבייטער שמואל לאנדוי, אז ער, — וואָס האָט אליין איבערגעלעבט דעם פּאָגראָם—זאל פוז זכרון שאפען פּאַר'ן בוך אזא רשימה. דאָרויף האָבען מיר פוז איהם באקומען דעם פּאלגענדען ענטפער:

טייערער יונה!

דו פּארלאנגסט פוז מיר, אז איך זאל דיר העלפען שאפען א רשימה פוז די אומגע־קומענע, אוז די ביאגראפיעס פוז אונזערע שוועסטער אוז ברידער — די פעלשטינער קדושים. גלויב מיר, אז איך האב אלץ געוואלט טאז פּאר אונזער זאמעל־בוך. צו דער ארבייט אבער האב איך זיך מורא צוצורירען...

לאז מיך דיר מגלה זיין א ביטערען סוד:

מיין טייערער יונה! פוז די שרעקליכע איבערלעבונגען, דעמאלט, בעת די שחיטות איז פּראסקוראוו אוז אין אונזער פעלשטין, איז מיר פּאַרבליבען א שווערע קראנקהייט, „היסטעריקע" רופט מען איהר. נאך היינצוטאג, אז איך דערמאן זיך אין יענע שוידער־ליכע טעג, פּאל איך אריין אין דער „היסטעריקע", אז איך ריים זיך די האר פוז קאפּ, שריי מיט באנומענע קולות, אז מען לויפט זיך צונויף אויף מיין בייז־וואונדער... איך זעה דאז אזעלכע שרעקליכע וויזיעס, אזעלכע שוידערליכע אילוזיעס, אז איך פּאל אין חלשות... שעהן לאנג נעמט ביז איך קום צו זיך... ביז מען דערמינטערט מיך...

מיין טייערער יונה! מיין פּרוי מיט די קינדער, זאלען נעווונט זיין, וואלטען מיך פּארשאלטען, וועז איך זאל זיך אונטערנעמען צו טאז די ארבייט וואס דו בעטסט ביי מיר.

דארום טייערער יונה! האף איך, אז דו וועסט מיר מוחל זיין אויף דעם וואס איך קאז דיין ביטע ניט ערפילען. איך בין תמיד גרייט ארויסצוהעלפען אין דער ארבייט פוז זאמעל־בוך, אבער ניט אין דער ארבייט. נאט איז דער יודע־האמת, איך קאז נישט... איך קאז נישט!...

בלייב געזונט אוז גליקליך, ווי עס ווינשט דיר, ידידך מוקירך ומכבדך...

שמואל לאַנדוי

מיר זיינען זיכער מוחל אונזער באליבטען חבר ש. לאנדוי. מיר דארפען אפשר אויך מוחל זיין אלע פעלשטינער פאר ניט וועלען זיך באטיי־ליגען אין דער ארבייט פון זאמעל־בוך. ווער ווייסט, אפשר איז אויך פון זיי געבליבען ניט מעהר ווי צובראָכענע שארבענס...

דער בוך האָט אָבער פאָרט ניט געקענט און אויך ניט געטאָרט דער־שיינען אָן א רשימה פון די פעלשטינער קרבנות. האָבען מיר גענומען פרעגען ביי דעם לאַנדסמאן, ביי יענעם לאַנדסמאן: איז ד ע ר ווייסט ניט דעם נאָמען, י ע נ ע ר ווייסט ניט דעם פאָטער'ס נאָמען; און ווייסט מען דעם ערשטען נאָמען, ווייסט מען ניט דעם פאַמיליע־נאָמען. ווער עס ווייסט שוין דעם פאמיליע־נאָמען, ווייסט ער ניט ווער פון די פארוואונ־דעטע איז געבליבען לעבען. און ווער עס איז דערנאָך געשטאָרבען פון די וואונדען. אָט אונטער אזעלכע אומשטענדען איז אונז אויסגעקומען צו זאַמלען די רשימה פון די פעלשטינער הרוגים.

אונז איז אָבער דאָך געלונגען צו באַקומען א פינקטליכע רשימה פון איין צייל הייזער, ארום דרייסיג אין צאָל. אין דער איינער צייל הייזער זענען געפאַלען פינף־און־ניינציג קרבנות. אין פעלשטין האָבען זיך געפונען ארום צוויי הונדערט מיט צעהן הייזער. די רשימה פון דער צייל הייזער איז די ערשטע אויפ'ן צעטעל.

די שחוטה

אַ בריוו פון שמואל לאַנדוי

ב"ה. יום ג' י"ט ימים לעומר, שנת תרצ"ה, לפ"ק.
פה קליבלאַנד.

מיין טייערער, יונה באַאום, שלום!

דיין בריוו פון י"ז אדר שני האָט מיך געטראָפען אַ געפאַלענעם צו בעט, אוו דאָס איז טאַקע די סיבה, וואָס איך האָב ביז היינט זיך אַזוי צו־געשפעטיגט מיט מיין שרייבען. ערשט צווי וואָכען פאַר פסח האָב איך זיך אָנגעהויבען בעסערען, בעזהשי"ת, איז געזונד. דער ערב יו"ט האָט מיך אָפגעהאַלטען פון שרייבען. אוו שרייבען, וויסטו דאָך שוין מסתמא, איז די שוועריסטע ארבייט, דאָרום איז דאָס ארויס אביסעל שפעטליך. אָבער, בעסער שפעטער ווי ניט קיינמאָל. ענטשולדיג.

טייערער יונה! דער מאַנוסקריפט וועגן דער שחיטה איז פעלשטין, קען זיין, וועט עמיצען אָנטרעטען אויף די הינעראויגען. איך קען זיך אָבער ניט העלפען. פילע היסטאָרישע אמתין זענען, אָפטמאָל, פאַר אי־מיצען פריקרע. דער אמת איז אָבער, אַזוי אמת, אַז וועו אפילו דו באַ־גראָבסט אים אין דער ערד, וועט ער פון דאָרט אויך ארויס שפראָצען. ווי זאָגט דאָרט דער נביא: „אמת מארץ תצמח".

באַאַט זיך מיט דער קאָמיטע, אוו וועלכעס איר פאַרשטעהט, אַז עס וועט זיך לויענען צו דרוקען — דרוקט. איך קען זיך ניט העלפען. איך האָב געמוזט שרייבען דעם ריינעם אמת, אוו אזוי, אות באות, האָב איך געשריבען אויך באַלד נאָך די פאָגראָמען, צום אַדוואָקאַט מאַרגאָליז, פון קיעוו, וועו ער האָט זיך צו מיר געוועגדעט נאָך אינפאָרמאַציע וועגען די פאָגראָמען אין פראָסקוראָוו אוו אין פעלשטין.

שרייב מיר, ווי האַלט איר מיט דער ארבייט פון דעם בוך? צי פראָגרעסירט איר? צי שטעהט איר נאָך וויי פון דער השלמה?

שרייב מיר, צי האָט איר עפעס געפונען אַ סליאַד צו די ספרים פון הרה"ג רי ישראל קיטובער?

שרייב מיר, אוו איך וועל מיט כל אמצי כוחי דיר זעהען ארויס־העלפען.

בלייב געזונט. גריס אַלע פעלשטינער.

דיין בעסטער פריינד, מיט רעספעקט.

שמואל לאנדוי.

שמואל לאַנדוי

ווי אַזוי איז געקומען צום פֿאַראַם אין פּעלשטין

פֿרוואָם איז פון אלע ארומיגע שטעט און שטעטלאך גראד אויסגעפאלען ביי פּעטלורע'ן דער גורל צו מאַכען זיינע ערשטע שחיטות אין פּראַסקוראָוו און אין פּעלשטין?

צו ענטפֿערען אויף דער פֿראַגע, מוז מען קלאָר מאַכען א בלעטל אַלגעמיינע היסטאָריע, באַטראַכטען וואָס עס איז פֿאָר־געקומען צו יענער צייט, אין אוקראינע בכלל, און אין קיעוו בפּרט.

סוף אויגוסט, 1918, האָבען די דייטשען, וועלכע האָבען אָקו־פּירט כמעט גאַנץ אוקראינע, פֿרויפּגעזעצט דעם העטמאַן סקאָ־ראָפּאַדסקי אַלס רעגירער איבער אוקראינע. אין יענער צייט האָבען די סאָלדאַטען אוועק געוואָרפען דאָס געווער, איבערגעלאָזט די פּאָזיציעס און צולאָפען זיך אהיים, אָהן א זיי־געזונט. ממילא, איז שוין דעמאָלס געפּאַלען, אויך דעם העטמאַן סקאָראָפּאַדסקי'ס רע־רעגירונג. דעמאָלט האָט דער כוליגאַנסקער פּאַלקאָוועניק פּעטלורע פּאַרכאַפּט די מאַכט אין קיעוו, פֿראָקלאַמירט זיך אַלס „באַטקאָ" פון גאַנץ אוקראינע, און ארויסגעשטעלט די לאָזונג: „אוקראינע פֿאָר די אוקראינער", כדי נישט צו לאָזען די באַלשעוויקעס פון מאַסקווע צו ווערען די רעגירער איבער אוקראינע.

באַלד ווי דער פּאָגראָמטשיק האָט פּאַרכאַפּט די מאַכט, האָט ער גענומען זיך ארומרייסען מיט די אידישע פיהרער, אָנגעפֿאַנגען צוריק צונעמען די אידישע גלייכבאַרעכטיגונג, וועלכע אידען האָבען פֿאָר זיך אויסגעקעמפּט אין דער צייט פון דער רוסישער רעוואָלוציע, באַקומענדיג גלייכע בירגער רעכט פון דער „אוקראינסקע ראַדאַ" אין קיעוו, אין יאָר 1917. אין יענער צייט איז באַרוכאָוו, דער גרויסער אידישער ארבייטער־פיהרער אין קיעוו, געקומען מיט פּעטלורא'ן צו גרויסע שאַרפע קאָנפליקטען און קריגעריין, פֿאַר־טיידיגענדיג די אידישע רעכט, וועלכער דער פּאָגראָמטשיק האָט

געהאלטען אין איין צוריקציהען פון די אידען, כאטש ער האט זיך פראקלאמירט פאר א ליבעראל, און אפילו פאר א סאציאליסט.

אנהויב נאיאבר, 1918, האבען די באלשעוויסטיש-געשטימטע קריסטליכע קיעווער ארבייטער געמאכט אן אויפשטאנד געגען דעם כוליגאנסקע דעמאגאג פעטלורא, און האבען אים מיט זיינע סאל-דאטען-כוליגאנעם פארטריבען פון קיעוו, שטופענדיג אים צו מערב ביז וויניצע, פאדאליער גובערניע. דאן האט דער כוליגאן פעט-לורא אויסגעשטרעקט די הענט צו די אידישע ארבייטער מאסען נאך הילף, זיי זאלען איהם העלפען צו בלייבען ביי דער מאכט אין קיעוו. זעלבסטפארשטענדליך, אז די אידישע פיהרער האבען זיך ענטזאגט צו מישען זיך אין דעם קאמף, צו געבען איינעם פון אט די צוויי צדדים הילף. די ענד איז געווען, אז פעטלורא מיט זיינע כו-ליגאנעם האבען אפגעצויגען צו מעריב זייט, ביז צו דער גאליציא-נער גרענץ.

ארגאניזירענדיג א רעגירונג אין וויניצע, האט פעטלורא דארט געגעבען זיך דאס ווארט נקמה צו נעמען פון אידען, פאר נישט וועלען העלפען אים, צו בלייבען ביי דער מאכט אין קיעוו. ער האט געוואלט די גאנצע שולד פון זיין מפלה אין קיעוו אויף די אידען און זיי פראקלאמירט פאר שונאים פון א זעלבסטשטענדיגער פרייער אוקראינע.

אין וויניצע גופע צו מאכען א שחיטה אויף אידען האט דאך אים ניט געפאסט פאר דער אויסערליכער וועלט, וויל דארט איז דאך געווען זיין הויפטשטאט, מיט'ן שטאב, מיט דער גאנצער רע-גירונג. דערפאר האט ער געוואלט זיין, מלאך-המות'דיג אויג, אויף פראסקוראוו: א גרויסע שטאט, א סך אידען, א גרויסע צאהל ארבייטער. וועט מען קענען אויסטראכטען אויף זיי, דאס זיי זענען באלשעוויקעם, שונאים פון „אוקראינע פאר די אוקראי-נער", מענשען וואס ווילען א סאוועטען-רעגירונג אונטער מאסקווער פראטעקטאראט. מען דארף נאר זיי, די אידישע ארבייטער, פרא-וואצירען, אונטערשטעלען זיי א פיסעל ,וועט שוין ארויסשפרינגען א שחיטה אויף אידען, און די נקמה וועט געזומען ווערען. געזאגט און געטאן.

צו יענער צייט, אין פעברואל 1919, איז אין דער פראסקוראוער ארבייטער באוועגונג אויך געווען א שפאלטונג, ווי די סיטואציע איז דאן געווען איבער גאנץ רוסלאנד. אויך אין פראסקוראוו זע-נען געווען צוויי פארטייען: מענשעוויקעם און באלשעוויקעם.

די מענשעוויקישע פּאַליסי איז געווען, אַז ס'מעג זיך זיין וואָס פאַר אַ רעגירונג ס'ניט איז, אַ אוקראינער אָדער אַ רוסישע, זיי די מענ-שעוויקעס, דאַרפען קעמפען בלויז פאַר'ן וואוילזיין פונ'ם ארביי-טער און ניט מעהר. די באָלשעוויקעס אָבער, האָבען שוין געהאַט גאָר אַן אַנדער פּאָליסי: זיי האָבען געוואָלט אַ גרויס פאַראייניגט סאָוועטען-רוסלאַנד, מיט אַ צענטראַלער רעגירונג אין מאָסקווע. דער פיהרער פון דער באָלשעוויסטישער פּאַרטיי אין פּראָסקוראָוו איז געווען אַ אידישער אינגעל, אַ סטודענט פון דער רעאַל-שול, אַן אומערפאַרענער בחור, מיט אַ שאַרף צינגעל, אָבער נאָך כמעט אַ קינד. געהייסען האָט ער סאָבאָל. ער האָט דאָס געפירט די לינקע ארבייטער. ער האָט זיי פאַרזיכערט, אַז ער וועט אַראָפּ-בריינגען דעם קאָמוניסטישען גן עדן, פונ'ם הימעל אויף דער ערד. די באָלשעוויקעס זענען דאַן געווען צווישען דער פּראָסקוראָווער ארבייטערשאַפט אין דער מינדערהייט — האָבען זיי זיך גע'קהל'ט אין דער שטיל. קיינער האָט זיך פון זיי קיין צימעס ניט געמאַכט. אָט די ליליפּוטישע באָלשעוויסטישע פּאַרטיי האָט דער כוליגאַן פּעטלורא פאַרטראַכט צו פּראָוואָצירען. ווייל זייער פירער איז אַזוי אומערפאַרען און אומוויסענד, וועט איהם, פּעטלורע'ן, געראָטען ארויסצופירען זיינע כוליגאַנסקע סאָלדאַטען צו אויס-שחט'ן די אידען פון פּראָסקוראָוו, און זיך נוקם זיין אין דעם גאַנצען כלל ישראל, דערפאַר וואָס די אידען אין קיעוו האָבען אים ניט געוואָלט העלפען פאַרטרייבען די באָלשעוויקעס פון קיעוו. און אַזוי האָט ער טאַקע געטאָן.

מיטוואָך, דעם 12טען פעוואַל, 1919, האָבען זיך אויף די פּראָסקוראָווער טראָטואַרען באַוויזען פאַרדעכטיגע שיכור'ע פּאַר-שוינען, אין סאָלדאַטסקע און אפיצערסקע מונדירען, — ביי אַ פער-ציג פּאַרשוין, כוליגאַנסקע צוקרימטע פּנימ'ער, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען חוצפּה'דיג אויפפיהרען. ס'האָט זיך געפיהלט אין דער לופט, אַז עפּעס שוידערליכעס וועט פאָרקומען. אָבער ווער, וואָס, ווען, האָט קיינער ניט געוואוסט...

אין אָווענט, דעם זעלבען מיטוואָך, זענען אריין אין הויז פון דעם אינגעל-באָלשעוויקישען פירער סאָבאָל, דריי פּערזאָן, גע-קליידעט אין פיינע ציווילע קליידער, און האָבען זיך נאָכגעפרעגט, צי קענען זיי זעהען דעם גרויסען ארבייטער-פירער, הער סאָבאָל. נאָכדעם ווי זיי האָבען זיך מיט אים באַקאַנט, האָבען זיי אים פאַר-טרויט אַ סוד, דאָס זיי זענען איבערגעטאָנענע אָפיצירען פון פּעט-

לוראָס אוקראינער אַרמיי, אַז זיי געהערען צו דער אוקראינער באָלשעוויסטישער אַרגאַניזאַציע, וועלכע האָט זיך געשטעלט דעם ציל אויפצופירען אין אוקראינע אַ סאָוועטען רעגירונג, אונטער דעם פּראָטעקטאָראַט פון מאָסקווע. אַלזאָ, זענען זיי איצט געקומען צו אים, צו דעם באָלשעוויסטישען גרויסען ארבייטער־פירער פון די אידישע ארבייטער מאַסען אין פּראָסקוראָוו, ער זאָל זיי העלפען מאַכען דעם אויפשטאַנד אויף פּעטלורא'ס רעגירונג. זיי, די אַפּי־צירען, וועלען שוין באַזאָרגען די אַרבייטער מיט געווער און מען זאָל שוין טאַקע באַלד, מאַכען דעם אויפשטאַנד אין פּראָסקוראָוו און איבערנעמען די מאַכט.

דער אונערפאַרענער אינגעל סאָבאָל האָט זיך גלאַזט אריינ־גאַרען אין דער געפּעהרליכער פּראָוואָקאַטאָרישער נעץ פון פּעט־לורא'ס כוליגאַנסקע פּאָגראָם־אגענטען. ער האָט זיי געגעבען זיין צושטימונג אַרויסצופירען אין קאַמף — די פון אים געפירטע, באָל־שעוויסטיש־געשטימטע — אידישע ארבייטער, אין פּראָסקוראָוו, וועלכע זענען געווען, צו יענער צייט, כמעט אַ זשמענקעלע, וואָס האָבען אפילו ניט געוואוסט, ווי אזוי צו באַגעהן זיך מיט געווער, — ווירקליכע „משה'לאך און שלמה"לאך" מיט צושראָקענע אויג־לאָך...

אַפּגערעדט האָט מען דעם אויפשטאַנד צו מאַכען פרייטאָג ביינאַכט, דעם 14טען פעוראָל, באַשטימט אַ פּלאַץ, וואו די אידישע ארבייטער זאָלען יענע נאַכט זיך צונויפקומען, כדי צו נעמען דאָס געווער און מארשירען גלייך אין קאַמף.

דער „גרויסער פירער", סאָבאָל, איז באַלד אַוועק צו זיינע „ארבייטער־מאַסען", זיי געלאַזט וויסען פון דער גאולה, וועלכע קומט באַלד, דורך די אוקראינער מיליטעראישע באָלשעוויקעס. ער האָט זיי באַפוילען אין נאָמען פון דעם גרויסען, הייליגען קאָמוניסטישען אידעאָל, צו זיין גרייט צו דער באַשטימטער שעה, אריינצוווארפען זיך, מיט געווער אין די הענט, אין קאַמף פאַר דעם קאָמוניס־טישען גן עדן אויף דער וועלט.

איז געוואוינטליך, האָט זיך די גרעסטע טייל ארבייטער אַפּ־געזאָגט צו מאַכען אַזאַ געפערליכען שריט. אָבער אַ קליינע צאָל יונגע בחורים'לאָך, נאַרישע קינדער, איז צוגעשטאַנען צו סאָבאָל'ן. די בחורים'לאָך האָבען אים פּאַרשפּראָכען צו העלפען דער אוק־ראינער מיליטערישער רעוואָלוציאָנערער אַרגאַניזאַציע צו מאַכען

דעם אויפשטאנד, ריזיקירענדיג, אפילו, מיט זייערע לעבענס פאר דעם גרויסען, הייליגען קאמוניסטישען "אידעאל.

צווישען די אידישע ארבייטער־אינגלאך, וואס זיינען ארויסגע־פאלען אין דער פראוואקאטאריישער נעץ, אין פראסקוראוו, האט זיך געפונען אויך א פעלשטינער אינגעל, — לייב יאריד'ס, דעם בע־קערס אן אייניקעל. אויך איז דארטען געווען איציע שמש'ס א אייניקעל. ער איז אויך געווען א פארברענטער רעוואלוציאנער־קאמוניסט, און ער האט דאס פארגעשלאגען פאר דעם גרויסען פירער, סאבאל, אז ער זאל אים געבען א מיליטעריש אפטיילונג מיט געווער און ער וועט זיך אראפכאפען דעם זעלבען פרייטאג־צו־נאכטס. אין א נאך „וויכטיגען פאליטיש־סטראטעגישען צענטער" — קיין פעלשטין — (און דארט אויך מאכען דעם אויפשטאנד אויף דער פעטלורע־רעגירונג, און איינפירען אויך דארט דעם סאוועט־טישען גן עדן. ער דארף ניט מער ווי פינף סאלדאטען. אין רייקע־ויץ וועט ער נעמען פויערשע ארבייטער, ארימע באטראקעס, — א פופצען אין צאל. ער וועט זיין דער רעוואלוציאנערער קאמאנדיר, און דער אויפשטאנד אין דעם וויכטיגען פאליטישען צענטער, פעלשטין — איז א געזיכערטער מיט א פאלקאמענעם זיג. און אזוי איז טאקע געווען:

פרייטאג־צו־נאכטס, דעם 14טען פעוראל, 1919, ארום צעהן אזייגער, זענען עטליכע פעטלורישע פראוואקאטאריש סאלדאטען מיט א פופצען אידישע ארבייטער־אינגלאך, אונערפארענע קינדער, אריין אין פראסקוראווער פאסט־אפיס און האבען פארנומען די טע־לעגראף־ און טעלעפאן־אפפאראטען, באזייטיגט די פעטלורא־בעאמ־טע, איבערלאזענדיג דארט באלשעוויקישע בעאמטע, וועלכע האבען אפילו ניט געוואוסט, וויי אזוי צו באגעהן זיך מיט אט די אפפאראטען. אויך אין דער פאליציי האבען זיי באזייטיגט די פעטלורסקע בע־אמטע, און איבערגעלאזט זייערע. קיין שום וויידערשטאנד האט מען זיי ניט געגעבען, וויייל ס'איז דאך אינגאנצען געווען אן אפגע־שמועסטע פראוואקאציע.

אבער אזא שטילער אויפשטאנד, אן איין שאס, איז פאר די פראוואקאטארס נישט געווען גענוג סענסאציאנעל. מען מוז פאר דער אויסערליכער וועלט באווייזען, דאס די אידישע באלשעוויקעס האבען געוואלט אוועק'הרג'ענען טאקע אויף טויט, די גאנצע אוק־ראינער רעגירונג... האבען די פראוואקאטארס אנגערעדט די אידישע ארבייטער־אינגלאך, זיי זאלען אוועק אויך צום קאמאנדאנט סימאסענ־

קאָ און ביי איהם איבערנעמען די מאַכט. אָבער פריהער מוזען זיי באַשיסען די קאָמענדאַטור־געביידע, וואו זיין אָפיס געפינט זיך. די נאַרישע אונווייסענדע אידישע קינדער האָבען זיך געלאָזט אָנרייַדען אויך צו אזא נאַרישען געפערליכען שריט. און זיי זיינען די זעלבע נאַכט אוועק, מיט עטליכע סאָלדאַטען אין דער שפּיץ, צו דער קא־מענדאַטור. די פּראָוואָקאַטאָרישע סאָלדאַטען האָבען די אידישע קינדער געקאָמאַנדעוועט צו שיסען (!) און אליין האָבען זיי זיך באַ־האַלטען הינטער די מויערען און הינטער די פֿלויטען. עטליכע ביק־סען האָבען אויסגעשאָסען גלייך אין קאָמענדאַנטס פענסטער אריין. אָבער פון דאָרט איז קיין שום ווידערשטאַנד נישט געקומען, גלייך ווי מען איז דאָרט אינווייניג, אין דער קאָמענדאַטור, אויסגעשטאָר־בען.

דעמאָלט ערשט האָבען די אינגלאַך זיך געכאַפּט, אז דאָ איז עפּעס נישט גלאַטיג. דער גרויסער פירער, סאָבאָל, האָט זיך אום־געקוקט, און דערזעהן, אז די פּעטלורא־סאָלדאַטען זענען זיך אין דער נאַכטיגער פינסטערניש, צולאָפען, נישט געוואָרען. דאָן האָט ער שוין דערשפּירט, דער גרויסער אינגעל־פירער, אז דאָס איז גע־ווען נישט מעהר ווי אַ פּראָוואָקאַציע. ער האָט זיך שוין דאָן געכאַפּט וואָס פאַר אַ נאַרישען געפערליכען שריט ער האָט געמאַכט. און ער האָט זיך באַלד אָפּגעטראָגען. ער איז אַוועק צו־פוס קיין מעכאַנפאָליע צו זיינעם אַ פעטער און האָט זיך דאָרט אויף דעם אויוועז באַהאַלטען.

שבת אינדערפרי, אַרום 10 אזייגער, האָט זיך אָנגעהויבען פּעט־לורע׳ס שדים־טאַנץ — דער שוידערליכער נקמה אקט, די נקמה פון אומשולדיגע אידען אין פּראָסקוראָוו, וועלכע האָבען אפילו ניט גע־וואוסט, נעבאָך, וואָס עס איז ביינאַכט אין שטאָט פאָרגעקומען. אַרום 10 אזייגער אינדערפרי האָבען זיך דערהערט עטליכע שאָסען פון אַ קאַנאָן. דאָס האָט מען גלאָזט וויסען פּעטלורע׳ס כוליגא־נישע סאָלדאַטען, אז זיי זאָלען זיך מאַמענטאַל צונויפקומען מיט אַל־די וואָפען, וואָס זיי האָבען אין זייער באַזיץ, ווייל דער שונא איז נאָהענט. באַלד זיינען אַלע פּעטלורע׳ס סאָלדאַטען געקומען צולויפען אויף דעם פלאַץ, פון וואַנען די שאָסען האָבען זיך גע־הערט. מען האָט די גאַנצע אַרמיי אויסגעסטרויעט — גרייט צום קאַמף. פאַר זיי איז אַרויסגעטראָטען פּעטלורע׳ס רעכטע האַנט, דער באַוואוסטער פּאָגראָם־אָגענט, סעמעסענקא. ער האָט געהאַל־טען אַ פייערדיגע העצערישע רעדע פאַר די סאָלדאַטען, פאַרשטע־

לענדיג די אידען פאר די בלוטיגע שונאים פון אוקראינע, פאר די גרעסטע רעוואלוציאנערען, און ער האט פארזיכערט די סאלדאטען, אז זיי וועלען האבען די גרעסטע מצוה און דעם ליכטיגען גן־עדן, ווען זיי וועלען אהן רחמנות אויס'שחט'ן די אידען, נישט שוינענדיג קיין פרויען, קינדער און זקנים. ער האט געפרעגט די סאלדאטען, וועלכע פון זיי ווילען נעמען אויף זיך די מצוה פון הרג'ענען אידען, די שונאים פון אוקראינע, און זיי געהייסען ארויסקומען אין דער פראנט־ליניע. דאן האבען זיך אפגערופען 120 סאלדאטען. און ער האט זיי געגעבען א באפעל ניט צו גההן אין קיין הייזער אינ־ווייניג, בלויז אין די גאסען, וויפיל אידען, זיי וועלען טרעפען, זא־לען זיי די אידען, פרויען, קינדער און זקנים, אהן רחמנות אויס־שלאכטען. אין פראסקוראוו, אזא גרויסע אידישע שטאט, שבת בייטאג, און א שהנער טאג אויך דערצו, איז כמעט די גאנצע אי־דישע באפעלקערונג געווען אויף די גאסען.

צוויי אזייגער בייטאג זענען אריין אין סאמע מיטען שטאדט, 120 סאלדאטען באוואפענט פון קאפ ביז די פים און האבען הרג'ט און הע'שחט'ן די אומשולדיגע אידען, נעבאך, אהן רחמנות. דריי שטונדען כסדר האבען די באוואפענטע משחיתים געארבייט אויף דער אומבאהאלפענער, אומבאוואפענטער אידישער באפעל־קערונג: געשניטען אויף רעכטס און לינקס, ביז פינף אזייגער פאר־נאכט. דער רעזולטאט איז געווען — 850 הרוגים בלויז אידען, פרויען, קינדער און זקנים.

דאס זעלבע האט פאסירט אויך אין פעלשטין. דעם זעלבען פרייטאג, דעם 14טען פעוראל, איז דער אויבענדערמאנטער פעלשטינער בחור, מיט פינף סאלדאטען פראוואקאטארען, צוועק קיין פעלשטין. דורכפארענדיג דורך דעם דארף רייקאוויץ, האבען זיי מיטגענומען פון דארט א פופצען פויערשע יונגען, זיי זענען אויך דארט אריין געקומען אין פעלשטינער פאסט־אפיס, און האבען איבערגענומען די מאכט אהן א שום ווידערשטאנד. אויך אין דער פאליציי האבען זיי איבערגענומען די מאכט, באזייטיגט דעם דא־מאלסטדיגען פאליציי־קאמיסאר, צימאר, און דאס, האבען זיי גע־זאגט, טוען זיי אין דעם נאמען פון דער פראסקוראוער צייטוויי־ליגער סאוועטישער רעגירונג.

שבת אינדערפרי, דעם 15טען פעוראל, זיינען זיך די רייקאווי־צער שקצים, אויף דעם באפעל פון די פראוואקאטארישע סאלדא־טען, צולאפען אהיים, די סאלדאטען זענען אויך באלד נישט גע־

סטייעט. ערשט דער אינגעל, דער אַנפירער פון דער רעוואָלוציע, האָט זיך געכאַפּט, אַז מען האָט אים איבערגעלאָזט איינעם אליין. האָט ער זיך אויך באַלד אָפּגעטראָגען.. דער פּאָסטמייסטער מיט דעם פּאָליציי־קאָמיסאַר, צימאַר, זענען שבת ביי־טאָג צוועקגעפאָרען קיין פּראָסקוראָוו צו דעם כוליגאַן סעמעסענקא, אים איבערצוגעבען א ראַפּאָרט פון דעם אויפשטאַנד אויף דער פעלשטינער רעגירונג.

זיי זענען אַנגעקומען קיין פּראָסקוראָוו שוין נאָך דער שחיטה. זיי האָבען געטראָפען אויף די גאַסען הונדערטער אידען הרוגים. זיי האָבען איבערגעגעבען דעם כוליגאַן סעמעסענקא דעם ראַפּאָרט פון דעם אויפשטאַנד אין פעלשטין. און סעמעסענקא האָט זיי באַרוהיגט. ער האָט זיי געהייסען פאָרען צוריק קיין פעלשטין. ער האָט זיי פאַרזאָגט אין פעלשטין ניט צו דערצעהלען גאָרנישט, פון דער שחיטה, וואָס איז פאָרגעקומען אין פּראָסקוראָוו. זיי צוגעזאָגט מאַנטאָג אַראָפּשיקען א שטראָף־עקספּעדיציע אָפּצורעכענען זיך מיט די פעלשטינער אידען, פאַר דעם אויפשטאַנד וואָס זיי האָבען געמאַכט אויף דער אוקראַינישער רעגירונג — פאַר דעם אויפשטאַנד, פון וועלכען די אומשולדיגע, נעבאַך, פולשטינער אידען האָבען אפילו ניט געוואוסט בשכבם ובקומם.

די דאָזיגע צוויי פעלשטינער פּעטלורישע רעגירער, דער פּאָסטמייסטער און פּאָליציי־קאָמיסאַר צימאַר, זענען זונטאָג, דעם 16טען פעוראָל, אָהיים געקומען פון פּראָסקוראָוו קיין פעלשטין, באַרוהיגט, קיין וואָרט אפילו ניט געלאָזט פאַלען, וואָס אין פּראָסקוראָוו האָט זיך אָפּגעטאָן.

מאַנטאָג אינדערפרי, דעם 17טען פעוראָל, זיינען קיין פעלשטין אַנגעקומען א ראָטע פּעטלורצעס, רייטער, באַוואָפענט פון קאָפּ ביז די פים. פּאַרנאָכט דעם זעלבען טאָג, האָט מען זיי צונויפגענומען אויף דעם בערגעל פאַר זעליג משה'לעס דירה. זייער קאָמאַנדיר האָט פאַר זיי געהאַלטען די זעלבע דרשה, וואָס מען האָט פאַר זיי ג'דרש'נט אין פּראָסקוראָוו, צו־זאָגענדיג זיי דעם גן עדן פאַר רא־טעווען אוקראינע דערמיט, וואָס זיי וועלען טאָן די מצוה פון אוים־שחט'ן די פעלשטינער אידען, נישט שוינענדיג קיין פּרויען, קינדער און זקנים. זיי זאָלען נישט זוכען צו ראַבעווען קיין גאָלד. און ניט נעמען קיין גאָלד ביי קיינעם, וואָס וועט זיך מיט גאָלד וועלען אָפּקויפען פון טויט. זיי דערפען בלויז הרג'ענען און אויסשלאַכטען די אידען, די שונאים פון אוקראינע.

און טאקע באלד, דינסטאג פארטאג, האט זיך אנגעהויבען די שחיטה, וועלכע האט געדויערט ביז איינס אזייגער בייטאג. די רוצחים האבען איבערגעלאזט אויף די פעלשטינער גאסען 600 הרוגים. רוהיג האבען די סאלדאטען צוועקגעלאפירט צוריק קיין פראסקוראוו. דעם באוואוסטען צימערם פאטער, דער אלטער חזיר־הענדלער וואוריק צימער, איז ארומגעגאנגען צווישען זיינע פויערישע שכנים און האט זיי געהייסען ארויסלאזען זייערע חזירים, זיך אנצופרעסען מיט בלוט און פלייש פון די אידישע הרוגים, אז די חזירים זאלען נאך מעהר פעט ווערען...

די שעהנע בלויע הימלען מיט דער ליכטיגער זון פון ערב פריהלינג, די ריינע ערד אפגעוואשען פון דעם צעגאנגענעם שניי — האבען אזוי רוהיג דאס צוגעזעהן, און האבען זיך ניט ווייטער געמאכט, גלייך ווי גארנישט איז געשעהן...

הפנים זיי האבען געווארט אויף שלום שווארצבארד'ס רעוואל־ווער אין פאריז... פון דער גאנצער קריסטליכער באפעלקערונג אין פעלשטין, דארף דערמאנט ווערען צום גוטען, בלויז איין קריסט־ליכע פרוי, און דאס איז דעם פעלשטינער'ס גלח'ס פרוי — איך ווייס נישט געניו איהר נאמען, א שאד... זי האט מאנטאג בייגאכט זיך ארויסגעלאזט אויף קידוש השם, און האט ארייגערופען צו זיך אין א סטאדאלע ביי 30 אידישע נפשות, און האט זיי דארט געהאלטען בסוד פון איהר מאן, דעם גלח, זיי געגעבען עסען און טרינקען, מילך און פוטער, און זיי פארזאגט, זיי זאלען קיין טומעל ניט מאכען, ווייל וועו איהר מאן, דער גלח, וועט זיך דערוויסען, אז זי באהאלט אוים אידען ביי איהם אין א סטאדאלע, וועט ער זי, צוזאמען מיט די אידען ארויסטרייבען אויף דער גאס, און וועט זיי איבערגעבן צו די רוצחים אין די הענט... און אזוי ארום האט די קריסטליכע פרוי אפגע־ראטוועט דרייסיג אידישע לעבענס. פארט נאך געווען א מענטש אויף דער וועלט...

משהיקע בן זוסיע זילבערמאַן

פּעטליורע—דער פּעלשטינער מלאך־המות

(דער אָריגינאַל איז אָפּגעשיקט געווארען אין 1926 צו דער קאָמיטע, וואָס האָט געזאַמעלט מאַטעריאַל אין פאַרבינדונג מיט דעם שווארצבאַרד־פּראָצעס).

●

אלס א איד, וואָס האָט דורכגעלעבט אלע געשעהענישען פון דער רוסישער רעוואָלוציע און בירגער־קריג, וועלכער האָט צוגעזען מיט זיינע אויגען טייכען בלוט און טרערען, צעשמעטערטע קערפערס, צעקלאַפּטע קעפּ, אויפּגעשניטענע בייכער, אָפּגעהאַקטע הענט, פים, נעזער, אויערן; וועלכער האָט גהערט מיט זיינע אויערן די האַרצריסענדע געשרייען, די הימעל־שפּאַלטענדע געוואָלדען פון געפּייניגטע, פּאַרמוטשעטע, געשלאָגענע, פּאַרגוואַלדיגטע, פּאַרדי־שיטע אלמנות און יתומים, און א. א. וו., וויל איך איבערגעבן וועגען אטאמאן פּעטלורע און זיינע שרעקליכע מעשים, וואָס איך האָב אליין מיט מיינע אויגען געזען.

איך בין אין אמעריקע 5 יאָר, איך קום פון שטעטעל פעלשטין, פּראָסקוראָווער אויעזד, קאַמענעץ־פּאָדאָליער גובערניע, אוקראַינע. איך האָב אליין דורכגעלעבט די שרעקליכע פּאָגראָמען פון פּעטלורעס סאָלדאָטען, (היידאַמאַקעס־סוטשעוויקעס) פּאָגראָמען, וועלכע זיי האָבען דורכגעפירט אין דעם דערמאָנטען שטעטעל פעלשטין.

מאָנטאָג, מיטאָגציט, י"ז חדש אדר ראשון, תרע"ט, (17טען פעברואר, 1919), וועו פּעטלורעס באַנדעס זיינען צום ערשטען מאָל פון פּראָסקוראָווער שרעקליכען פּאָגראָם אריין אין שטעטעל פעל־שטין, האָבען זיי די רגע פון זייער אָנקומען ארומגערינגעלט דאָס שטעטעל מיט פיל באַוואָפענטע רייטער־סאָלדאָטען, און אזוי איז די אידישע שוצלאָזע באַפעלקערונג געבליבען געפאָנגען ווי פיש אין א נעץ. איך מיט מיין פּרוי האָבען נאָך ניט געוואוסט פון דעם

שטרענגען פּאַטרול אַרום דער שטאָט און אַז מיר געפינען זיך גע־פאַנגענע, האָבען מיר נאָך ריזיקירט מיט אונזערע לעבענס און זיך געלאָזט זוכען אַן אָרט ערגעץ אויסצובאַהאַלטען. נאָר אונז איז דאָס שוין ניט געלונגען, ווייל פאַר אונזערע אויגען איז שוין פיל קרבנות געפאַלען, און דורך אַ גרויסען נס זיינען מיר צוריקגעקומען אין אונזער הויז. איך און מיין פרוי זיינען גלייך אַרויף אויף דעם בוי־דעם, וואו מיר האָבען אויסגעפונען אַ באַהעלטעניש אין קוימען, 'און צעשראָקענע, כמעט האַלב טויטע, דאָרט, אין קוימען, געשטאַ־נען אַ גאַנצע נאַכט, ביז מיטאָג צייט דעם צווייטען טאָג, דינסטאָג, י"ח אדר א', תרע"ט, דעם 18טען פעברואַר, 1919. מיר זיינען שיעור ניט אויסגעגאַנגען פאַר קעלט און דאָרשט. ווען דער פּאָגראָם זאָל נאָך געווען אָנהאַלטען, וואָלטען מיר דאָרט, אין דעם קוימען, סיי ווי געווען אומגעקומען.

אָנקומענדיג מאָנטאָג, האָבען זיך די באַנדעס צעשפּרייט אי־בער דער שטאָט און תיכף זיך גענומען צו דער אכזריות'דיגער אַר־בייט פון אַלע זייטען. אידישע מענער אויף די גאַסען זיינען געכאַפּט און געצוואונגען געוואָרען זיך אויסצוטאָן נאַקעט און באָרוועס, און זיינען מערדערליך געשלאָגען און געפּייניגט געוואָרען אויף דעם שרעקליכסטען און ווילדסטען אופן, ניט קוקענדיג אויף דעם דעמאָלט־דיגען שרעקליכען פראָסט און טיפען שניי. די געוואַלדען פון אַלט און יונג, אַרום זיי קליינינקע קינדערלאַך, זייערע שרעקליכע געוויינען, דאָס קלאַפּען פון די רוצחים־רייטער, נאָכיאָגענדיג זיך נאָך פרויען, דאָס קלינגען פון ביקסען — און פּאָלעמיאָטען שיסעריי, האָט זיך דעמאָלט אויסגעמישט אין איין טומעל. איך קען יעצט פּשוט ניט פאַרשטעהן, ווי אַזוי מיר האָבען יענע ביטערע צייט גע־קענט איבערטראָגען, און דאָס אַלץ קלינגט נאָך איצט אין מיינע אויערען.

אַ גאַנצע נאַכט, מאָנטאָג אויף דינסטאָג, האָבען די גזלנים געראַבעוועט, מען טראָגט מלבושים פון די הייזער, סחורות פון קלייטען, איינער כאַפּט פון צווייטען, לייגט מען עס אויף פורען, מעבעל ברענט מען, בעטגעוואַנט רייסט מען, און מיטאַמאָל באַ־ווייזען זיך שרפות פון אָנגעצונדענע הייזער און קלייטען. אין שטאָט איז אויסגעוואָקסען אַ בלינדער יאָמער, וועלכען קיינער האָט ניט געזען, נאָר אַלע האָבען אים געהערט און געפילט. אַ ווילדער טומעל הענגט איבער דער שטאָט. דאָס גאַנצע אָנגעראַבעוועטע אידישע האָב־און־גוטס איז אַרויסגעפירט געוואָרען אויף זייערע

וועגענער, וועלכע זיי האָבען מיט זיך מיטגעבראַכט. אין דער זעל־בער נאַכט האָבען זיי פאַרנומען פיל פרויען, זיי געפייניגט, געשענדט אויף דעם שרעקליכסטען אופן און אַלע אויסגע׳הרג׳עט, אַזעלכע אומגליקליכע, אַ 80 נפשות, האָבען מיר געפונען אין איציק בן אַלטער קאַרשענבוימ׳ס הויז (אַ דאַמען שניידער).

צומאָרגענס, 7 אַזייגער, דינסטאָג, י״ח אדר א׳, תרע״ט, 18טען פעברואַר, 1919, האָט זיך דורך אַ סיגנאַל די גרויסע מחנה רוצחים צוזאַמענגענומען ניט ווייט פון מיין הויז. הערענדיג אַזאַ סיגנאַל, האָבען זיך פיל באַהאַלטענע אידען באַוויזען אויף די גאַסען, מיי־נענדיג, אַז די רוצחים, פאַרלאָזען שוין די שטאָט. דעמאָלט האָט איינער פון דער באַנדע רוצחים באַשטימט ווי אַזוי זיך צו באַגעהן אין דער אידישער שחיטה, און געענדיגט האָט ער מיט די פאָלגענדע ווערטער, וועלכע איך האָב געהערט, ליגענדיג אין קוימען, און וועלכע קלינגען מיר נאָך ביז היינט אין מיינע אויערען: „כליאָפּצי, בירימסי זאַ ראַבאָטו״, ד. ה. קינדער, לאָמיר זיך נעמען צו דער אַרבייט. ווי נאָר ער האָט די ווער־טער געענדיגט, אַזוי האָבען זיך די רוצחים, ווי ווילדע חיות, מיט אַלע מינים כלי־זין אין זייערע הענט, אַ לאָז געטאָן איבער דער שטאָט נאָכיאָגענדיג זיך נאָך די אידען, וועלכע האָבען זיך אויף די גאַסען געפונען. אַלע באַהאַלטענע פון די קעלערס, בוידעמער און אַנדערע לעכער אַרויסגעשלעפּט און אַלע אויסגע׳הרג׳עט, צעשניטען אויף שטיקלאַך, ניט צו דערקענען ווע־מעס אברים עס איז געווען, פרויעשע אויפגעשניטענע בייכער מיט שמאַטעס און שמוץ אָנגעפילט, קליינע קינדער אויף פּיקעס געטראָ־גען. אין די קעלערס ברויזט וואַרעם בלוט, אויף די בוידעמער רינען רויטע ריטשקעס, אויף די גאַסען וואַלגערען זיך צעשניטענע קערפּערס און די ערד איז רויט פון מענשלעך בלוט. די שטאָט איז חרוב געוואָרען דורך די שרפות, וואָס זיי האָבען אָנגעמאַכט, אין וועלכע עס זיינען פאַרברענט געוואָרען 26 נפשות. בתוכם דעם רב׳ס פאַמיליע. דער רב איז געבליבען לעבען. און אַזוי זיינען די אידישע אומגליקליכע מענער, פרויען און קינדער אויסגעשאָכטען געוואָרען ווי די שאָף. דאָס גאַנצע שטעטעל איז פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין א שלאַכטהויז, פול מיט הרוגים. ריטשקעס בלוט האָבען זיך גע־צויגען איבער דער שטאָט. אונז האָט זיך דאַן געדאַכט, אַז די גאַנצע וועלט האָט אין אונז פאַרגעסען און די ווילדע האַידאַמאַ־

קישע באַנדעס, פּעטלורעס סאָלדאַטען, ווילען אונז אויסשעכטען — אַלע ביז איינעם.

דינסטאָג, 1 אַזייגער בייטאָג, האָט די ווילדע באַנדע פּלוצים פאַרלאָזט די חרוב'ע שטאָט, וועלכע האָט אויסגעזען ווי אַ בית-עלמין מיט אירע עטליכע הונדערט קדושים אויף אַלע גאַסען.

איך קען גענוי ניט זאָגען, ווי אַזוי מיר האָבען זיך דערוואוסט, אַז מיר מעגען שוין אַרויסקריכען פון די באַהעלטענישען. דעמאָלט האָבען מיר אויסגעזען משוגע מיט טויט-שרעק אין די אויגען. דערזעענדיג די גרויסע צאָל הרוגים אין טייכען בלוט אויף די גאַסען, האָב איך זיך תיכף געווענדעט צום וואָלאָסטנאָי סטאַרשינאַ מאָטאָ-סיאַק, (מיט וועלכען איך בין געווען באַפריינדעט), ער זאָל געבען הילף אָפּצוראַמען די הרוגים פון די גאַסען, איבער וועלכע גוים זיי-נען געגאַנגען ווי אויף שטיינער פון גאַס. געוועהנליך האָב איך מיט דעם דערמאָנטען סטאַרשינאַ קיין אַנדער געשפּרעך ניט געהאַט, ווי פון דער שחיטה, און ער, מאָטאָסיאַק, האָט מיר דעמאָלט געצייגט אַ טעלעגראַמע, וועלכע ער האָט נאָך זונטאָג, דעם 16טען פעברואַר, 1919, באַקומען פון פּראָסקוראָוו, און איז געווען געשריבען אין אוק-ראַיניש. דעם אינהאַלט פון דער טעלעגראַמע, וועל איך אייביג ניט פאַרגעסען. דאָס זיינען די פאָלגענדע ווערטער: „וואָלאָסטנאָמו גאָלאָווי מאָטאָסיאַקאָווי, פּראָסקוריווסקי זשידיווסקי פּאָווסטאַני זאַקינטשינאַ. 17 פּיד וועטשער נאַשי קאָזאַקי בודוט אָ וואַס אי ספּראווליאַטסי איז פילשטעינסקימי זשידאַמי. סימאָן פּעטלוראַ". ד. ה. „דער פּראָסקוראָווער אידישער אויפשטאַנד איז פאַרענדיגט און דעם 17טען פאַרנאַכט וועלען אונזערע סאָלדאַטען זיין ביי אייך און זיך רעכענען מיט די פעלשטינער אידען". דער סטאַרשינאַ מאָטאָ-סיאַק האָט מיר דערביי צוגעגעבען, אַז נאָך שבת, דעם 15טען פעב-רואַר, איז ער אַרויסגערופען געוואָרען זיך פאָרצושטעלען פאַר'ן אַטאַמאַן (באַטקאָ) פּעטלורע, וועלכער האָט מיט אים פאַרבראַכט אין אַ געשפּרעך אַ האַלבע שעה און שטרענג אָנגעזאָגט, אַז עס זאָל זיין אַ סוד, אַז דעם 18טען פעברואַר איז באַשטימט דורכצופי-רען אין פעלשטין אַ פּאָגראָם אויף אידען. דאָס זעלבע האָט מיר דעמאָלט געזאָגט דער נאַטשאַלניק מיליציע, פּעטראָ צימאַר, מיט וועלכען איך בין אויך געווען באַפריינדעט.

נאָך דעם פּאָגראָם, האָב איך און אפרים קאַפּלאַן געמאַכט אַ רעגיסטראַציע און דעמאָלט האָט זיך דערווייל ארויסגעצייגט א 300 הרוגים. שטאַרק פאַרוואונדעטע זיינען אויך געווען כמעט אין

דער זעלבער צאָל. אַ סך פון די פֿאַרוואונדעטע זיינען ביסלעכווייז אויסגעשטאָרבען און דער טויט האָט זיי אויסגעלייזט פון זייערע שרעקליכע יסורים, און אַ סך זיינען ביז היינט לעבעדיגע מתים: בלינדע, אָהן הענט, פים און אַזוי געפֿערליכע קאָליקעס, יתומים און אלמנות. אַ חוץ דעם זיינען אַ סך הרוגים אין עטליכע טעג אַרום געפונען געוואָרען אין די אַרומיגע פעלדער, וואו זיי האָבען געווויס געזוכט זיך צו ראַטעווען פון די בלוטדאָרשטיגע הענט.

עטליכע טעג האָט געדויערט ביז מיר האָבען אָפּגעראָמט די הרוגים פון די גאַסען, וועלכע האָבען זיך געוואָלגערט און חזירים האָבען געפרעסען די טויטע קערפּערס פון אונזערע דערמאָרדעטע און געשענדטע ברידער און שוועסטער. אויף דעם בית־עלמין איז אין עטליכע טעג צייט אָנגעפירט געוואָרען בערג טויטע, פֿאַרפֿרוירענע קערפּערס, אין באַגלייטונג פון זייערע איבערגעבליבענע אלמנות, יתומים, עלטערען און פריינט. זייערע האַרצריסענדע, הימלגעשרייען, די טרויעריגע קלאָנגען פון „אל מלא רחמים" האָבען זיך אויסגעמישט אין איין טומעל און געציטערט אין דער לופט און זיך אַרײַנגעשניטען אין אונזערע צעשראָקענע הערצער, און אַזוי שרייענדיג האָבען מיר זיך געמעכט קברים גראָבען און די טויטע צו 2-3 אין איין קבר צונויפגעוואָרפען.

די שרעק איז דעמאָלט ניט אָפּגעטראָטען פון אונזערע אויגען, און מיר האָבען געוואוסט, אַז אַלע טאָג שטעהען אונז פאָר אַזעלכע שחיטות. און באַלד, אין אַ קורצער צייט, איז ביי אונז אין שטאָט אַרויס אַ קלאָנג, אַז פּעטלורע איז אָנגעקומען. איך און נאָך עטליכע בעלי־בתים, מיטנעמענדיג מיט זיך אַלע אלמנות, קאָליקעס און יתומים, זיינען געגאָנגען אים בעטען, עס זאָל שוין זיין רואיג. ער, פּעטלורע, האָט די דעלעגאַציע צוגענומען, ער האָט אונז גוט באַטראַכט, און מיר פילענדיג ווי אַזוי נידעריג מיר קוקען אויס אין זיינע אויגען, האָבען מיר מיט בלוטיגע טרערען צו אים זיך געוועדעט און געבעטען, ער זאָל פון אונז אָפּקערען די דאָזיגע צוררי היהודים. מיר האָבען אים באַגעגענט מיט ברויט, מיט דער האָפענונג צו הערען פון אים וועדטער פון טרייסט און בטחון. נאָר אומזיסט! אויף אונזערע האָפענונגען, האָט ער אונז מוסר געזאָגט מיט פיל שטאָלץ־וועדטער. ער האָט אַליין געזען דעם גרויסען חורבן און טרויער, וואָס האָט זיך אויסגעגאָסען אויף אונזער שטאָט און האָט געענטפערט די פאָלגענדע וועדטער: „זשידי, יאָק ווי זאַראָבילי, טאָק ווי איזילי". ד. ה. „אידען, וואָס איר האָט פאַרדינט, דאָס האָט

איר אויפגעגעסען". הערענדיג אַזעלכע פּאָגראָם-ווערטער, האָט דאָס גאַנצע אידישע שטעטעל אויסגעבראָכען אין זעהר אַ שטאַרק געוויין און יללה, וועלכעס האָט פּשוט געקענט שטיינער רירען.

דאָס איז געווען פּעטלורע'ס באַגעגעניש מיט אַ אידישער דע-לעגאַציע. און באַלד נאָך זיין אָפּפאָרען, דעם 2טען טאָג שבועות, איז ווידער ביי אונז אין שטאָט דורכגעפירט געוואָרען אַ 2טער פּאָ-גראָם, אין וועלכען עס זיינען געפאַלען אַ 30 קרבנות.

ווי מיר האָבען נאָך דעם ערשטען פּאָגראָם אויסגעפונען, איז די שחיטה דעם 18טען פעברואַר, 1919, אָרגאַניזירט געוואָרען בסוד-סודות. היינו: שבת, דעם 15טען פעברואַר, 1919, איז אַרום אַלע דערפער פון פעלשטינער וואָלאָסט, (20 דערפער), אַרומגעפאָרען פּעטלורע'ס אַרום אַ 100 סאָלדאַטען, אין יעדען דאָרף אַ סכאָד גע-רופען און די גוים אָנגעזאָגט, אַז דער באַטקאָ פּעטלורע באַפעלט אַלע אידען אומברענגען און זייער גאַנץ פאַרמעגען דאַרף איבערגעהן צו די גוים. און אויב אַ ניט-איד וועט וועלען טאָן אַ אידען אַ טובה, אַזוי וועט זיין אַ קאָפּ פאַר אַ קאָפּ. די אַלע פּאָגראָם-אַגיטאַציעס האָבען די פּויערים איבערגעגעבען שוין נאָך אַלע איבערגעקומענע צרות, וועלכע די גיהנום-שליחים מיט'ן רצון פון פּעטלורען האָבען אָנגעטאָן.

דאָס אַלץ קענען באַשטעטיגען אַלע מיינע לאַנדסלייט, וועלכע האָבען איבערגעלעבט צוזאַמען מיט מיר די אַלע פינסטערע פּעטלו-רע'ס צייטען.

איך זאָג עדות געגן דעם הויפּט-שעכטער פון אוקראַינע, סימאָן פּעטלורע, וועלכען שלום שוואַרצבאָרד האָט דערמאָרדעט אין פּאַריז אַלס נקמה פאַר דעם אידישען בלוט, וואָס האָט זיך טייכענווייז געגאָסען איבער אוקראַינע.

שמואל ווערבוך

אין די טעג פון פאַגראַם

(פון מײַן טאָג בוך)

●

זונטאָג, דעם 15טען פעברואר, 1919.

היינט איז די שטימונג אין שטעטל זעהר א געדריקטע. עס שווערט פון דער בשורה, אז פראָסקוראָוו איז געוואָרען אויס אידישע שטאָט. א טייך פון אידיש בלוט, א בריק פון אידישע קערפערס . . . אלע געהען ארום נידערגעשלאָגען אויס מורא פאַרן מאָרגענדיגען טאָג, און אויך פאַר שאַנדע פאַר דער ארומיגער קריסטלעכער באַפעלקערונג . . .

דער רב האָט געהייסען פאַרמאַכען די קלייטען און קומען אין בית המדרש. ער ווילל עפּעס זאָגען.

דאָס בית המדרש איז געפּאַקט. די דערוואַרטונג איז גרויס. איז עס א גוטער אָנזאָג, אָדער עפּעס אַנדערש? . . .

טרויעריג און מיט א ציטערדיגער שטימע האָט דער ווירדיגער רב געזאָגט. ער האָט אָנגעוויזען, אז זינט חורבן בית המקדש שטייען אידען אויס פאָגראָמען און רציחות, געהען אידען מיט אויסגעשטרעקטע העלזער אַנטקעגען דעם מלאך המות על קידוש השם. עס איז נאָט'ס שטראָף . . . דאַרפען עס אידען אָננעמען פאַר ליב און מתפּלל זיין. אפשר וועט ער זיך מרחם זיין.

צום סוף האָט ער גוזר תענית געווען . . .

שווער צו באַשרייבען דעם איינדרוק וואָס דעם רב'ס עטלעכע ווערטער האָבען געמאַכט. יעדער האָט זיך אויסגעגלייכט אַביסעל, שווער אָפּגעאָטעמט און זיך געלאָזט אַרויסגעהן פון שול. אלע האָבען געשוויגען. ס'האָט זיך געפיהלט, ווי נאָר די הערצער ריידען צווישען זיך און טרויערען . . .

לאַנגזאַם, פאַרטראַכט אין זיינע טרויעריגע מחשבות, איז זיך יעדער אווענק אהיים. אייניגע האָבען געעפענט צוריק די געוועלבען, ניט אַרויס-

צוואוויזען כאטש די שאנדע און מורא פאר די גוים; נאר דאס הארץ האט געזאגט, עפעס פארגעפיהלט און זיך געשראקען . . .

דער טאג איז געווען א ווארימער. די זון האט געשיינט און געווא־ רימט, דער שניי האט געלאזט. ס'איז געווארען אביסעל בלאטיג.

די זון האט געשיינט, יא! אבער פאר וועמען? . . . זי האט גע־ שיינט און געשמייכעלט, אבער צו וועמען? . . .

דאס האט יעדער איינציגער איד געפילט, און ס'האט איהם אנגעהויבען עפעס צו קלעמען ביים הארצען. — זעה! אפילו די נאטור איז קענען אונז! — זעה נאר, ווי זי שמייכעלט אין אזא פינסטערער פאר אונז צייט! — וואלט דען ניט גלייכער געווען, אז די זון זאל פארלאשען ווע־ רען, אז א שטורעם רעגען זאל אלעם פארטרינקען און פארניכטען, אז די ערד זאל אנהויבען ציטערען און די וועלט זאל זיך איבערקערען!? אך, וועז ס'עפענט זיך א גרוב און מיר פאלען אריין צוזאמען מיט די גוים, און . . . דעמאלט . . . אוי, די שאנדע . . .

דער טאג האט זיך לאנגזאם געצויגען, און דאס האט געבראכט צו מער נערוועזיטעט און הארץ־קלעמעניש. אך! וויפיל וואלט יעדער געווען אוועקגענעבען ס'זאל שוין, גלייך, פינסטער ווערען, נאכט ווע־ רען. וועט מען כאטש ניט זעהען די געזיכטער, וועלכע וואַרטען אויף דעם טאג, אויף דעם שרעקליכען טאג . . .

פארנאכט:

אלע זיינען זיך צונויפגעקומען אין בית־המדרש אריין דאוונען, אפילו אזעלכע, וואס האבען קיינמאל דעם בית המדרש רעכט ניט אנגעקוקט.

אין בית המדרש איז געווען שטיל. עס האט זיך נאר געהערט די ציטעריג טרויעריגע שטימע פון דעם חזן און דאס שטילע מורמלען פון דעם עולם. יעדער האט געדאוועט, ניט מיטן מויל, נאר מיטן הארץ, און ס'האט אויסגעזוהן, אז אין שול געפינען זיך ניט לעבעדיגע מענ־ שען, נאר א קיבוץ פון נשמות . . . באלד אבער איז דאס דאוונען אריין אין עקסטאז, און יעדער איינציגער האט געוואלט איבערשרייען דעם צווייטען. ס'איז אויסגעקומען, אז יעדער ווי פארטרייבען זיינע טרויעריגע מחשבות מיט דעם, וואס ער וועט העכער שרייען. און די שלעכטע שטימונג איז טאקע אויף אביסעל ווי צוגענומען געווארען. נאר קוים האט זיך געענדיגט דאס דאוונען, האט זיך צוריק אריינגע'גנב'עט די פריערדיגע שטימונג, און טרויעריג איז זיך יעדער צוגאנגען אהיים.

וואו נעמט מען וועלטער צו באשרייבען די שטימונג פון דער אפגע־ שטארבענער גאס, די סודות פון דער טויטער פינסטערניש, דעם קאנ־

טראסט פון דעם נעכטיגען פרעהליכען לעבעדיגען און היינטיגען פוסטען פאר'מרה־שחורה'דיגען אוועגט.

אויף דער גאס האָט מען קיין מענשען ניט געזעהן, א חוץ אמאל א שיכור'ן גוי, וואס האָט נאָך מעהר שרעק ארויפגעוואָרפען אויף אלעמען. אלע שטיבער זיינען געווען פעסט פארמאכט, די פענסטער פארהאנגען. אויף דער גאס האָט זיך געכמארעט און ס'האָט געבלאָזען א קליין, נאס ווינטל.

נאכט.

די נאכט איז קיינער ניט געשלאָפען. אלעמאל האָט זיך אן אנדער פאָרהאנג פון א פענסטער אויפגעהויבען און שנעל זיך אראָפגעלאָזט. מיט שרעק האָט מען איבערגעלעבט די נאכט. ס'האָט זיך יעדען געדאכט, אז די נאכט איז נישט נאָר צוויי מאל גרעסער פונם טאָג, נאָר יאָרען לאנג, און מיט אומגעדולד האָט יעדער געוואָרט אויפן טאָג, פילייכט וועט דער טאָג עפעס נייעס ברענגען.

מאָנטאָג, דעם 16טען פעברואר.

דער טאָג איז געקומען און געבראכט א ביסעל נייעס, נישט קיין גוטע, נאָר נאָך עטליכע שוידערליכע מעשות פון פראָסקוראָוו, וואס ביי יעדען האָבען זיך די האָר געשטעלט קאפויר זיי הערענדיג.

די זון האָט זיך לאנגזאם געשפאצירט איבערן הימעל, און דער טאָג האָט לאנגזאם געשפאנט נעהענטער צו דער נאכט.

פארנאכט.

אויף דער גאס האָבען זיך צונויפגעזאמלט עטליכע רעדלאָך אידען און גערעדט איבער דעם פראָסקוראָווער בראָך . . . פלוצים האָבען זיך דערהערט קולות: „אידען, ראטעווט אייך! די מחבל'ניקעס זיינען שוין דאָ. מיר זיינען אלע פארפאלען!" . . .

ס'איז געווארען א גרויסע מהומה, א געפילדערי, א לויפערי, א געשרי. קינדער האָבען פארלאָרען זייערע עלטערען, ברידער — שוועסטער; מען איז ארומגעלאָפען צעטומלט, זוכענדיג איינער דעם אנדערען. פון אייניגע שטיבער האָט מען זיך געלאָזט לויפען אויסערען שטאָט אין פעלד אריין. און ווי מיטאמאל איז אזוי שטיל געווארען, גלייך ווי קיינער איז אין שטעטעל ניט געבליבען . . .

די „טשיפעקעס" זיינען דורכגעפארען די שטאָט מיט א געזאנג, אז זיי וועלען אלע „באלשעוויקעס" פארניכטען, און זיינען פארשוואונדען . . . אוועגט.

די זון האָט זיך געוועצט און ס׳איז פינסטער געוואָרען. אייניגע זיינען אוועק צום קאָמיסאַר פרעגען, וואָס וועט זיין? — צי וועט ער, חלילה, צולאָזען צו אן אומגליק? — דער קאָמיסאַר האָט יעדען באַרוהיגט און פאַרזיכערט, אז דאָס זיינען נאָר 25 מיליציאָנערען, וואָס ער האָט אַראָפגעבראַכט פון דעם נאָהענטען דאָרף, כדי ער זאָל זיין ביי זיך זיכערער געגען אן אָנפאַל און ס׳זאָל זיין א גרעסערע שוץ פאַר דער שטאָטישער באַפעלקערונג (אַרויסגעפאָרען אין שטעטעל זיינען נאָר 25 און די איבעריגע האָבען באַלאַגערט דאָס שטעטעל, מען זאָל ניט קענען אַנטלויפען).

די טרייסט האָט זיך אינגיכען איבערן שטעטעל צוטראָגען. מען האָט אַביסעל אָפגעזיפצט, נאָר דער חשד איז געבליבען און דאָס האַרץ האָט פאַרגעפיהלט . . .

ביינאַכט.

אויף דער גאַס איז געווען שטיל. דער הימעל איז געווען לויטער. ס׳האָט געבלאָזען א קלייןווינטעלע און די בלאָטע האָטווידער געפרוירען.

די שטילקייט האָט יעדען איינעם דורכגענומען, וועו ער האָט נאָר א קוק געגעבען אויף דער גאַס. ס׳האָט יעדער געפילט, אז די שטילקייט איז ניט עפעס א געווײַנליכע שטילקייט, וועלכע איז אן אַנגענעמע. אין דער שטילקייט האָט יעדער געפיהלט איז דאָ עטוואָס פאַרבאָרגענס, וואָס לאָקערט אויף איהם, נאָר ער קאָן עס ניט אָנזעהן . . .

די שטילקייט האָט אמאָל אויפגערודערט דאָס ארומשפאַנען פון א „באַשיצער", אויך אמאָל דאָס הוסטען פון א „פאַסטאָוואי". ס׳האָט זיך אמאָל דערטראָגען פון ערגיץ דאָס אָנקלאָפען פון א פאָר „באַשיצער" אין א טהיר, און זייער ענייות׳דיג בעטען מען זאָל זיי עפענען און אריינלאָזען . . . ס׳איז אויך אָפט דורכגעפאָרען א פוהר מיט אָנגערויבט אידיש גוטס, פארנומען פון די רייכע הייזער. ס׳האָט זיך אמאָל דערטראָגען צו די אויערען א געוואָלט פון עמיצען, און מיט אן „אוי" אנטשוויגען געוואָרען . . .

שרעקליך איז געווען די נאַכט איבערצוטראָגען . . .שרעקליכער איז געווען די מורא פון די קירזשנערס און שוסטערס. מיט די שפיזען אנטקעגען זיינען געשטאַנען די „באַשיצער" א גאַנצע נאַכט און זיי באַפוילען אויפצוניייען א גרויסע צאָל היידאַמאַטסקע שאָפקעס און שטיוועל.

דינסטאג, דעם 17טען פעברואר.

שרעק האָט אויך א גרונט, א גרענעץ: וועז ס'קומט צו צו דער לעצטער מדרגה פון שרעק, דעמאָלט פארלירט דער מענש אינגאנצען זיין מורא און בלייבט פארשטיינערט, גלייכגילטיג צו דער ערגסטער געשעה־ניש . . .

וועז ס'האָט אָנגעהויבען צו טאָגען און ליכטיגער ווערען, אזוי איז יעדען אביסעל ליכטיגער געוואָרען אין די אויגען. פלוצים האָבען זיך דערהערט פון פילע זייטען געוואלדען און לויפערייען, עטליכע שאָס, דאָס שעלטען פון די „טשיפעקעס" — דאָמאָלט האָט יעדער פארשטאנען, אז דער טאָג האָט ניט נאָר קיין גוטס ניט געבראכט, נאָר, פארקעהרט, האָט אויפ־געדעקט דעם שלייער פון די שרעקליכע סודות פון נאכט, און יעדער האָט דערפיהלט, אז יעצט איז געקומען די אנטשיידענע מינוט, פאר וועלכער מען האָט זיך אזוי געשראָקען . . . און דאָס האָרץ איז מיט אמאָל פארשטיינערט געוואָרען . . .

אין מארק איז געווען שטיל, א שטילקייט, וואָס ס'פיהלט זיך ביי יעדער באָפעסטיגטער פאזיציע קעגען דעם שונא . . . אויפן שאָסי זיינע געשטאנען עטליכע „פוליעמיאָטען" מיט זייערע שרעקליכע מיילער געווענדעט אין אלע פיר זייטען. פאָסטען זיינען געווען צעשטעלט אין יעדען ווינקעל; ס'האָט אינגאנצען געהאט אזא מין אויסזעהן, ווי מען וואָרט אויף דעם שונא, ער זאָל ניט באָפאלען צו יעדער מינוט, ביי יע־דער געלעגענהייט . . .

ס'האָט זיך דערהערט פון מארק טרובען — דאָס צונויפרופען פון די „באשיצער". פילע האָבען שוין געדענקט, אז דאָס רופט מען זיי צונויף, צו שיקען זיי צוריק פון וואנען זיי זיינען געקומען, און א פונק פון האָפנונג האָט זיך ארייגע'גנב'עט . . .

אויפן קול פון טרובען האָבען זיך צונויפגעזאמלט די „היידאמאקעס" כחול הים. א פאלקאָם שטילקייט האָט געהערשט צווישען זיי. אלעמאָל האָבען זיי זיך ארומגעקוקט אין אלע זייטען, ווי א חיה, אויידער זי באַ־דארף באָפאלען איהר רויב . . . באלד איז אָנגעקומען דער אטאמאן זיי־ערער, אויף וועלכען אלע האָבען אומגעדולדיג געוואָרט. בלישטשענדע חיה'שע אויגען האָבען זיי געוואנדעט צו זייער אטאמאן, מיט גרויסער טהי־רישער באַנייסטערונג האָבען זיי זיך צוגעהערט צו זיין רעדע, אין וועל־כער ער האָט זיי געגעבען מוט צו טאָן זייער „הייליגע ארבייט" אָהן מורא . . . און נאָכ'ן גלח'ס תפילה צו גאָט — זיי מיטהעלפען אין זייער הייליגער ארבייט, — האָבען זיי זיך אלע איבערגע'צלמ'ט און ווי חיות זיך צולאָזט צווישען די אידישע שטיבער נאָך רויב און מאָרד.

מעכצי רובינשטיין

תמות נפשי על קידוש־השם

●

אינ׳ם יאָהר 1919, בעלד נאָך דער ארעפֿזעצונג פון „קערענסקי׳ס רעגירונג״ האָבען זיך געגומען ארגאַניזירען עלערליי באַנדיטען אין באַנדעם, אונטער פֿעטלורע׳ס פיהרערשאפֿט, כדי מלחמה צו האַלטען מיט די „בעלשעוויקעם״. זיי האָבען זיך גערופֿען אוקראַינער פֿעטריאָטען. די באַנדעם האָבען בעלד געגומען באשולדיגען די אידען, אז זיי שטיצען די בעלשעוויקעם און אַנגעהויבען פֿאַרמירען און הרג׳ענען אַהן רחמנות אנשים, נשים וטף...

אין פֿראַסקוראָוו האָבען זיי געמאַכט דעם ערשטען פֿאַרפֿאַם און אויסגעהרג׳עט לערך 4000 מענשען. א פֿאַר טעג שפּעטער, נאָך דעם פֿראַסקוראָווער פֿאַרפֿאַם, זיינען קיין פּעלשטין ארײַפֿגעקומען א ראַטע באַנדיטען אויסצורייניגען דעם בעלשעוויזם. היימישע כוליגאַנעם — דער נאַטשאַלניק פון דער פּאָסט און דער פֿאַליציי קאַמיסאַר, וואַוריק ליסעם זון, צימאַר — האָבען געשריבען צו דער מאַכט, אז עס געפינען זיך אין פּעלשטין בעלשעוויקעם, מיינענדיג אודאי די „פֿאַראייניגטע״, וואָס האָט זיך דעמאָלט אַרגאַניזירט דורך אליהו משה׳ן, אלעזר בייזער, שלום־חיה הינדעם זון — און נאָך אייניגע יונגע מענשען.

ווי איך האָב דערהערט, אז די באַנדיטען זיינען דא, האָב איך זיך ניט געוואָלט פֿאַרלאָזען אויף קיין נימים און ניט געפֿאָלגט דעם רב, וואָס האָט דעם טאָג אויסגערופֿען א תענית ציבור און מבטיח געווען, אז גאָט וועט שוין היטען. איך האָב געמוען מיין פֿאַמיליע און מיר זיינען ארויפגעלאָפֿען אויף דער „אורבאַניפּקע״ צו באַהאַלטען זיך ביי היימישע גוים. אָבער צו וועלכען ערל מיר זיינען ניט צוגעקומען, האָט ער אונז ניט געוואָלט אריינלאָזען. אלע האָבען אַנגעגעבען דעם תירוץ, אז מען האָט פֿראַקלאַמירט: וועד עס וועט

אויסבאהאלטען א אידען, וועט מען איהם טאָן דאָס אייגענע, וואָס מען וועט טאָן דעם אידען...

נאָך גרויס מאַטערניש און לאַנגען ארומשלעפען זיך אין טיפען שניי איבער דעם דאָרף מיט מיינע צוויי קליינע קינדער און שוואַכער פרוי, האָט מיך וואָסיל טשאַרני פאַר 200 רובעל אריינגענומען.

כעלות השחר האָט ער אונז אַנגעטאָן גויעשע בגדים און אוועק־געפירט מיט זיין עגלה אין דאָרף קאַריטנע.

אָט אַזוי בין איך מיט מיין פאַמיליע ניצל געוואָרען פון די מערדער.

און איצט אין קאַריטנע! דאָרטען האָבען זיך געפונען נאָך אידען, וואָס זיינען אוועק פון שטאָדט. האָבען די ערלים פון דאָרף געמאכט א „סכאָד" און באשלאָסען אונז ארויסצושיקען צוריק אין שטאָדט אריין. דען דער גלח פון דאָרף האָט אַנגעזאָגט, אַז מען וועט זיי באשטראָפען דערפאַר וואָס זיי לאָזען ביי זיך באהאלטען אידען.

און אַזוי האָט מען אונז, לערך דריי און צוואַנציג אידען, טאַקע גלייך ארעסטירט, און מיט באוואַפענטער פאַליציי געמומען פירען אין שטאָדט אריין.

אָבער איידער מיר האָבען פאַרלאָזען, איז צוגעקומען צו מיר א היימישער גוי און מיר איינגערוימט אין אויער, אַז איך זאָל אויף דעם פעלד זעהן זיך אויסקויפען, וואָרים ס'איז א גרויסע שחיטה אין שטאָדט... ער, דער ערל, הייסט עס ,וועט שוין מיט נאָך עט־ליכע ערלים, אונז נאָכקומען און מען וועט אונז אַוועקפיהרען אין וואַלד לעבען קאריטנע, ביז דער רעש וועט אריבער. און אַזוי איז טאַקע געווען.

איך האָב די פאַליציי אַפגעקויפט פאַר שעהנע עטליכע טוי־זענטער, וואָס אַלע אידען האָבען צווישען זיך צונויפגענומען, און מען האָט אונז אַפגעלאָזט.

די גוים האָבען געהאַלטען וואָרט און האָבען אונז באַגעגענט אין פעלד און אַוועקגעפיהרט צום וועכטער פון וואַלד, אין א בודקע. פון אַפגעפאַלענע בלעטער, וואָס מיר האָבען צונויפגעשאַרט, האָבען מיר אויף דעם שניי געמאכט א גלעגער. און אַזוי זיינען מיר, אַרום א דרייצהן פערזאָן, אריבער א מעת־לעת גלעגען אַהן עסען, צונויפגעדריקט ווי די שאָף אין דעם ביידעל, וואו נאָר איין מענש האָט געקענט ליגען.

ציטערענדיג פון שרעק און קעלט, האָבען מיר אין דער טיפער נאַכט פלוצלונג דערהערט א שיסעריי הינטער אונזער בוידעל און טאַקע באַלד האָט זיך דערהערט א קול:

— וויכאַדי!...

פאַר שרעק האָבען אַלע געמומען שרייען „שמע ישראל!" מיט גרויס געוואַלט. מיר האָבען געמיינט, אז די באַנדיטען האָבען אונז אויסגעפונען.

אָבער אזוי ווי מיר זיינען ארויס און זיך אויסגעשטעלט, לויט זייער קאַמאַנדע, האָבען מיר גלייך דערקענט, אז דאָס איז די פּאָליציי, וועלכע האָט אונז אויפ'ן פעלד באַפרייט. זיי זיינען איצט געקומען אויסליידיגען ביי אונז די קעשענעס.

זיי האָבען יעדען אייניגען באַזוכט און צוגענומען אַלץ, וואָס זיי האָבען אין די קעשענעס געפונען.

נאָכדעם האָבען זיי אונז געזאָגט, אז מיר זאָלען זיך ניט שרעקען, זיי קומען פון שטאָדט, און דאָרט איז שוין רוהיג...

אויף צו מאָרגענס זיינען מיר אָנגעקומען אין שטאָדט אריין און געטראָפען אויף די גאַסען ליגען פיעל טויטע קערפערס, וואָס מען האָט נאָך קיין צייט ניט געהאַט צו באַהאַלטען.

האָבען מיר אַלע געמומען העלפען ארויפפיהרען די מתים אויפ'ן בית-עלמין לקבורה.

דערנאָך האָבען מיר זיך געמומען מתעסק זיין מיט די פאַר-וואונדעטע מענשען, וואָס פיעל פון זיי זיינען אויסגעגאַנגען איידער ס'איז געקומען הילף.

מיר האָבען געלאָזט וויסען צו אַלע ארומיגע נאָענטע שטעדט-לאָך, צו שיקען הילף. פון זינקאָוו איז אָנגעקומען א דאָקטאָר מיט קראַנקן-שוועסטער און מעדיצינען.

אַט דאָס האָב איך מיט מיין פאַמיליע און פיל אַנדערע איבער-געלעבט בעת דעם ערשטען פאָגראָם.

אזוי איז איבערגעלאָפען א צייט פון פּחד ביז שבועות.

יום טוב, זייענדיג אין די בתי מדרשים, האָט מען דערהערט, אז א פּאָלק באַנדיטען קומען אין שטאָדט אריין. איז מען זיך גלייך צולאָפען באַהאַלטען.

איך מיט מיין פאַמיליע און אויך מיין שכן, שלום שכנא האָרוויץ, מרדכי פּאָרטנאָי, און די שכנה פייערמאַן, זיינען געווען באַ-האַלטען ביי מיר אין „סקלאַד" — א קעלער, וואו מען האָט אָפּגע-וואָרפען די שמאַטעס און ביינער פון נבלות.

האָב איך זיך באַדענקט: אַז אויב מען וועט זיך ניט ווייזען פּאָר זיי, וועט זיין ערגער. און איך האָב געפּאָסט ביי זיך: תמות נפשי על קידוש השם. און איך האָב זיך אַרויסגעריסען פון קעלער, ניט הערענדיג דאָס געוויין פון מיין פּרוי און קינדער, און בין אַרויף אין מאַרק אַריין.

באַלד זיינען מיינע אויבענדערמאַנטע שכנים אויך אַנגעלאָפען און צוגעקומען צו מיר.

ווי דער עלטסטער האָט אונז דערזעהן, האָט ער צו אונז, מיט דער האַנט, אַ צייכען פון שלום געוויזען. איך בין צו איהם צוגעגאַנגען מיט אַ סאַלוט, ווי אַן אונטערטאַן.

גלייך האָט ער מיך אַ פּרעג געטאָן, וואַרום מען האָט זיך פּאָר זיי באַהאַלטען.

האָב איך איהם געענטפערט, אַז מען איז אַנגעשראָקען פון דעם פּאָגראָם.

רופט ער זיך אָן צו מיר: „האַסט גוט געטאָן וואָס דו ביסט אַרויסגעקומען. דען מיינע יונגען זיינען הונגעריג און זיי וואַלטען זיך גלייך אַוועקגעלאָזען איבער דער שטאָדט און פון דעם וואַלט גאָר קיין גוטס ניט אַרויסגעקומען“... און שמייכעלט זיך דערביי צו.

„אויב איהר וועט זיין רוהיגע מענשען, ניט קיין באַלשעווי-קעס, וועט אייך זיין גוט ביי אונז“, זאָגט ער און גיט צו נאָך אזעלכע טייערע שטעך-וואָרטלאָך...

צו די סאַלדאַטען האָט ער זיך געוואָנדעט און געזאָגט אזוי: „קינדער! איהר זאָלט וויסען אַז די שטאָדט איז אַנגעשראָקען. זיי דענקען, אַז מיר זיינען געקומען זיי אויסצוקוילענען. אָבער איך גיב זיי מיין וואָרט, אַז מיר וועלען לעבען מיט זיי מענשליך, אויב זיי וועלען זיך אויפּפיהרען מענשליך מיט אונז...

און גלייך איז געקומען דער ענטפער: „טאָק טאַטשנאָ!“

צו אונז האָט ער זיך ווידער געוואָנדעט און געזאָגט: „איהר גייט גלייך איבער דער שטאָדט און לאָזט וויסען, אַז מען זאָל זיך ניט שרעקען פּאָר אונז. און זאָל די שטאָדט עפענען די קלייטען און פּאַרקויפען אַלץ צו די סאַלדאַטען, נאָר ניט רייסען קיין הויכע פּרייזען. און פּאָר די הויפּטען, זאָגט ער אונז אָן, זאָלען מיר זעהן צוגרייטען אַ גוטע וועטשערע. ער גיט מיר טאָקע גלייך — אויב איך מאַך ניט קיין טעות — דריי הונדערט רובעל.

און אזוי האבען זיך די באנדיטען איינגעשטעלט אויף קוואר-טיר.

איך, פערזענליך, האב באקומען פון דעם קאמאנדיר א צייכען, אז ווען איך וועל איהם וועלען זעהן, זאל מען מיך צולאזען צו איהם.

די שטאדט איז טאקע גלייך באוואכט געווארען. נאר איך האב פאר מיין שליחת-מצוה באקומען דעם אמת'ן שכר...

אין אוועגט האב איך געזעהן דעם קאמאנדיר אויף זיין קוואר-טיר. ווען איך האב איהם פארלאזען און געגאנגען אהיים, האט מיך איינער פון די באנדיטען ארויסגעשלעפט צו חיים פראימ'ס אין פיר-הויז, מיך געוואלטעט ניט צו שרייען, און אויסגעלויידיגט מיינע קעשענעס לערך פופצעהן הונדערט רובעל... איך בין נאך געווען צופריידען, וואס ער האט מיך אפגעלאזט מיט גאנצע בייניער...

אויף מארגען בין איך ווידער געווען ביים קאמאנדיר, אבער כ'האב איהם ניט דערצעהלט א ווארט, ווייל ער וואלט, אפשר, גלייך געהייסען מיר דערקענען דעם סאלדאט. אזוי ווי אבער ס'איז געווען שטאק פינסטער, און איך האב סיי-ווי ניט געזעהן די וועלט פאר זיך, בשעת ער האט מיך ארומגעריניגט, וואלט איך דאך זיכער געבליבען דער שולדיגער. דאן וואלט מיר שוין מעהר ניט געפעהלט...

יענעם טאג, ארום איינם אזייגער, האט מען דערהערט, אז די באלשעוויקעם קומען. און גלייך זיינען אנטלאפען די באנדיטען.

א קליינער אטריאד באלשעוויקעם האט זיי נאכגעיאגט אויף דעם קוזמינער וועג.

די באנדיטען האבען, ווי עס ווייזט אוים, באמערקט, אז די באלשעוויקעם זיינען ווייניג אין צאהל, האבען זיי אנגעהויבען א געגען אטאקע און ארויסגעשיקט באמבעם אין שטאדט ארײן. צום גליק זיינען זיי צוריק אין שטאדט ניט ארײן, ווייזט אוים פאר מורא, טאמער זיינען אין שטאדט דא מעהר באלשעוויקעם.

זיי זיינען אזוי מיט די פעלדער אוועק נאך פראסקוראוו, אי-בערלאזענדיג די שטאדט ניט-באריהרט!... דאך זיינען לערך 25 אידען, וואס פאר מורא זיינען זיי גלאפען אויף די פעלדער, מיי-נענדיג אז די באנדיטען וועלען צוריק ארײן אין שטאדט, געפאלען פון די שראפנעלען. דאס איז געווען מוצאי יום טוב שבועות.

גלייך נאך יום-טוב איז געקומען מיין זוהן און אונז פארנומען קיין אמעריקע.

צום סוף פון דעם עפיזאד וויל איך נאך צוגעבען א קליין ביסעל באלשעוויסטישע געשיכטע, וואס איך האב בייגעוואוינט אין דער צווישען־צייט.

כאטש די באלשעוויקעס זיינען געווען די זעלבע ערלים — זיי־נען זיי אבער געווען, שוין גאר אנדערש אינסטרואירט. זיי זיינען געקומען פאריאגען די פעלשטינער מאכט וואס האט אקופירט דעם גאנצען אוקראיניישען ראיאן.

איך האב דעמאלט ווידער געמוזט אננעמען שטאדטישע פאר־שטעהערשאפט. דען עס האט זיך, צום באדויערן, ניט געפונען קיין אנדערער.

דאס מאל אבער האב איך שוין אהן שרעק אלעס געטאן. דען דאס פריינדליכקייט וואס זיי האבען צו אונז ארויסגעוויזען און די נקמה וואס זיי האבען געגומען פון אונזערע שונאים — דעם פאסט נאטשאלניק דערשאסען, וואוריק ליסעס פאמיליע. די צימערס, אויסגעקאריניעט. דאס האט אלעמען אין שטאדט באדוהיגט. און אזוי איז דער גאנצער זומער, וואס איך בין נאך געבליבען אין פעלשטין, געווען, אין פארגלייך מיט דער צייט פון יענע באנדי־טען, ששון־ושמחה...

מסחר איז אנגעגאנגען רעגעלמעסיג. מענשען זיינען געווען זיכער מיט'ן לעבען. די מלוכה איז פאר דעם אידען געווען א טרייסט פאר זיינע ליידען, און די אידען האבען דאס אנערקענט און ארויס־געוויזען טרוישאפט צו דער מלוכה אויף יעדען געביט.

אן אויסצוג פון א בריף פון מעכצי רובינשטיין צום רעדאקטאר

... ענטשולדיגט פרייגד באום! וואס איך נעם זיך דאס רעכט אייך צו בעטען, איהר זאלט זעהן אז דער פעלשטינער פאריין זאל אהן ווייטערע אונטערזוכונגען שטעלען א מצבה דעם פאגראם געליטענעם רויזענצווייג, שואל דער בערטשיכעס זוהן, וואס איז אזוי יונג און עלענד, נאך א לאנגער קראנקהייט געשטארבען דא אין לאנד. זיין מוטער,אן ארעמע אלמנה, ווייגט און קלאגט אין איהרע בריף און פרעגט זיך רק נאך צי שטעהט שוין א מצבה אויף זיין קבר.

אייער פרייגד און לאנדסמאן,
מעכצי רובינשטיין.

אייזיק כץ

גולנים יאָגען אונז פון אַלע זייטען

●

איך שרייב אייך א ביסעל פון דעם פאָגראָם, וואָס איך מיט מיין פאַמיליע און נאָך א 40-50 אידן האָבן איבערגעלעבט.

ביום א', י"ז אדר, אז מיר האָבן דערהערט די וויסטע בשורה פון פראָסקוראָוו, האָט מען ביי אונז אין פעלשטין גוזר־תענית געווען.

אויף דעם צווייטען טאָג, מאָנטאָג, האָבן מיר אַלע געפאַסט. און ווען ס'איז געקומען צו מנחה„ און מען האָט געלייענט „ויחל", האָט מען געזאָגט, אז די „טשיפקעס" זיינען דאָ... האָט מען שוין אָנגעהויבען צו לויפען אויף דעם דאָרף.

ביי א גוי (וואַסיל ווערבע) איז געשטאַנען א פוסטע שטוב, זיינען זיך אַהין צונויפגעלאָפען א סך מענשען.

אין איין זייט שטוב איז געלעגען אַביסעל שטרוי. האָבן זיך אויף דער שטרוי געלעגט די וויבער מיט די קינדער, און די מאַנסבי־לען האָבן זיך אַנידערגעלייגט אויף דער הוילער ערד. און מען האָט ניט אויסגערעדט קיין וואָרט: מען האָט מורא געהאַט צו רעדען, מען זאָל זיך ניט דערווייסען, אז מיר זיינען דאָ. וואָרים אַלע מאָל האָבן מיר געהערט פרעגען ביי דעם גוי, צי ס'איז דאָ אידן. די נשמה איז שיעור ערוים.

אזוי האָט געדויערט ביז אַרום 10 אזייגער ביינאַכט. פלוצים זיינען אַריין אין דער שטוב זעקס „טשיפקעס" מיט בלויזע שוועדען, באַהאַנגען פון אויבען ביז אַראָפּ מיט געווער, און זיי האָבן א געשריי געטאָן: „וויכאַדי!..." און גענומען שלעפען און ווארפען די וויבער מיט די קינדער פון דער שטרוי. האָבן מיר געוואָלט

ארויסגעהן אינדרויסען. האָבען זיי געגעבען אַ פּאַרקלאַפּ די טיר און אַ געשריי געטאָן, אַז מיר זאָלען זיך אויסטאָן!...

די ווייבער מיט די קינדער האָבען זיך, נעבאָך, באַהאַלטען הינטער אונז, מאַנסבילען... און מיר האָבען דערזעהן וואו מיר זיינען!...

די ראַזבויניקעס האָבען אונז אָנגעקוקט, און ווידער געגעבען אַ געשריי, אַז מיר זאָלען זיך אויסטאָן... האָבען מיר זיך אָנגעהויבען אויסצוטאָן.

אין מיטען אויסטאָן, האָבען זיי געגעבען אַ געשריי: געגנוג. גיט אַהער געלט...

האָט איטליכער אַוועקגעגעבען וויפיל געלט ער האָט געהאַט. נאָר ביי מיר איז פֿאַרבליבען אַכט הונדערט רובל — „קאַרטלען". השי"ת האָט אַזוי געפירט, אַז מיר זאָלען זיך האָבען מיט וואָס אָפּצוקויפען אַ צווייטען מאָל.

אַז זיי האָבען פון אונז אַוועקגענומען דאָס געלט, האָבען זיי געזאָגט צו אונז: „זייט דאָ ביז אינדערפרי. געהט ניט אין ערגעץ, וואָרים מען וועט אייך איבערנעמען. אינדערפרי וועלען מיר קומען צו אייך". און זיי זיינען אַוועק.

אַז זיי זיינען אַוועקגעגאַנגען, האָבען מיר אָנגעהויבען איבערצורעדען וואָס האָבען זיי עפּעס געזאָגט, אַז זיי וועלען קומען צו אונז אינדערפרי? זיי האָבען דאָך שוין צוגענומען ביי אונז דאָס געלט... ניט אַנדערש — זיי וועלען קומען אונז הרג'ענען!... און אַזוי וואָלט געוואָלט פאַסירט. זיי וואָלטען אונז געוואָלט דער'הרג'עט.

האָבען מיר „געראַשעט" (באַשטימט), אַז מיר דאַרפען אַוועק אין פּעלד אַריין. און אַזוי האָבען מיר געטאָן.

השי"ת האָט געהאָלפען: מיר זיינען געקומען אין פּעלד אַריין.

נאָס איז געווען אין פּעלד און אויך אַ טומאָן. ניט קוקענדיג אויף דעם, האָבען מיר זיך אַנידערגעזעצט אין אַ דאָלינע אין וואַסער, מיט די ווייבער און קינדער. איך מיט מיין ווייב און קינדער, די קליינע און די גרויסע.

נאָר ניט לאַנג זיינען מיר געזעסען. ערשטענס, איז אונז געווארען נאָס און קאַלט. צווייטענס, האָט זיך אונז אויסגעדאַכט, אַז מען לויפט אונז נאָך. און מיר האָבען זיך געמוזט ארומדרייען אַ גאַנצע נאַכט מיט די קליינע קינדער. מיין מוזיניקעל פון זעקס יאָר האָט נעבאָך געמעגן אַלע מאָל אַביסעל שניי אין מויל אַריין, איך זאָל ניט זעהן.

און עס איז געקומען דינסטאג פֿאַרטאָג, האָבען מיר דערזעהן פון דער ווייטענס פיער רייטערס. זיי האָבען געגעבען פיער „ווים־טרעלען" און מען האָט דער'הרג'עט פיער מענשען!...

צוויי רייטערס האָבען זיך געטאָן ס לאָז צו אונז. האָבען מיר אָנגעהויבען צו לויפען. נאָר מיר האָבען זיך תיכף אָפּגעשטעלט, וואָרים מיר האָבען געוואוסט, אז מיר קענען ניט אָנטלויפען פון זיי.

ווי זיי האָבען געטאָן ס פאָר צו צו אונז, האָבען זיי געגעבען ס געשריי: „רוקי ווערך!" אזוי זיינען מיר געפאלען אויף די קני מיט די הענט ארויף. זיי האָבען אונז באַטראכט און אויינער האָט געזאָגט צום צוויטען: „זעהסט ווי זיי זיינען אומגליקליך... נאָר לעבען ווילען זיי! גיט אַהער געלט!..."

איך האָב געטאָן ס צוטייל מיין געלט צו די מענשען, וואָס האָבען ניט געהאָט קיין געלט, און איטליכער האָט עס זיי אַוועק־געגעבען. צוגענומען דאָס געלט, האָבען זיי ערשט געזאָגט, אז מען זאָל זיי געבען פינגערלאַך. האָבען מיר אַלע אָנגעהויבען צו ווייגען פאָר זיי, און זיי געוויזען די הענט אז מיר האָבען ניט קיין פינגער־לאַך אויף די פינגער.

האָבען זיי געזאָגט: „נו, מיר פֿאַרען אַוועק — ראַטעוועט זיך ווי אזוי איר קענט!..."

אז זיי זיינען אַוועקגעפֿאַרען פון אונז, האָבען מיר אָנגעהויבען געהן, ביז מיר זיינען פֿאַרגאַנגען צום דאָרף קאַריטנע. איז ביים דאָרף קאַריטנע געשטאַנען ס „סטראַזשע" וואָס האָט ניט אַריין־געלאָזט אין דאָרף אריין, מחמת ס'האָבען זיך געיאָוועט אין דאָרף אריין הונדערטער פֿראַקלאַמאַציעס, וואו עס איז געווען געשריבען: „וער עס וועט אָנטרעפען ס אידען, מעג ער אים דער'הרג'ענען... און אויב ער וויל אים אַליין ניט הרג'ענען, זאָל ער אים צושטעלען אין שטאָדט אריין". האָבען די גויים געזאָגט — געהט אייך וואוהין איר ווילט... צו אונז אין דאָרף אריין, קענט איהר ניט אַריינקומען... זיינען מיר אַוועק וווייטער.

נאָר באַלד איז מען אונז נאָכגעלאָפען און מען האָט אונז אום־געקערט צוריק.

לעבען דאָרף האָבען מיר אָנגעטראָפען נאָך ס סך מענשען, וואָס האָבען זיך באַהאַלטען אין דאָרף קאַריטנע און מען האָט זיי פון דאָרט אַרויסגעטריבען. זיינען שוין געווען אַרום הונדערט מענ־שען.

מען האָט אונז געגומען טרייבען אין שטאָדט אריין. האָבען מיר מורא געהאַט צו געהן, ווארים מיר האָבען געוואוסט, אז מען הרג׳עט אין שטאָדט. האָבען מיר אלע אַנגעהויבען צו ווייגען און צו שרייען, און מיר האָבען אַנגעהויבען צו בעטען די מיליציאַנטען: „פּאַרוואָס זאָלען מיר גע׳הרג׳עט ווערען? !...״

מיר האָבען זיי אַוועקגעגעבען פּינקּ הונדערט רובעל, אז זיי זאָלען אונז ניט טרייבען אין שטאָדט אריין.

זיי זיינען באַשטאַנען אונז אַפּצולאָזען, אָבער נאָר ווען מען זאָל זיי געבען עמיצען אַוועקצופירען אין שטאָדט אריין, ווארים זיי האָבען געהאַט א „פּאַקעט״ (אַן אַפּיציעלען פּאַפּיר). האָבען זיך „סאָגלאָסעט״ (איינגעשטימט) צוויי ווייבלאַך מיט קליינע קינדער צו פאָרען אין שטאָדט אריין, נאָר מען זאָל זיי געבען א פּור. האָט מען זיי געגעבען א פּור.

און עס איז אַוועקגעפאָרען די פּור מיט די צוויי ווייבלאַך און זייערע קינדער. אייניגע עלטערען האָבען אויך געגעבען זייערע קינדער אַזוי, אז ס׳איז געווען אַנגעפּעקעלט דער שליטען מיט קינדער.

מיר האָבען אַפּגערעדט מיט די צוויי ווייבער, אז זיי זאָלען צופאָרען צו באָבע דוד לייב׳ס, באָבע רויזען, און אז זיי זאָלען אונז תיכף שרייבען, —מיט דער פּור, וואָס וועט זיך צוריקקערען, — וואָס ס׳הערט זיך אין שטאָדט...

נאָר ס׳האָט לאַנג ניט געדויערט און די פּור איז צוריקגעקומען מיט א יאָמער!...

עס איז זיי אויפ׳ן וועג אַנטקעגענגעקומען א גוי פון שטאָדט און האָט געזאָגט צו די מיליציאַנטען: „וואוהין פירט איר די קינדער?... עס איז שוין דאָ גענוג הרוגים אין שטאָדט, וואָס דאַרפט איר נאָך, מען זאָל די קינדער אויך דער׳הרג׳ענען?...״ און דער גוי האָט געבעטען די מיליציאַנערען, אז זיי זאָלען דאָס ניט טאָן. און זיי האָבען אים געפּאָלגט.

און זיי האָבען זיך אומגעקערט און זיינען צוריקגעקומען מיט דער בשורה צו אונז... דאַרפט איר שוין פּאַרשטעהן ווי אזוי עס איז אונז ליכטיג געוואָרען אין די אויגען, ווען מ׳האָט אונז אויסגערעכענט ביי די נעמען, וועמען מ׳האָט דער׳הרג׳עט...

און מיר האָבען זיך צוטיילט אויף עטליכע קאָמפּאַניעס: מיר האָבען שוין מורא געהאַט צו געהן א סך מענשען אינאיינעם. מען

האָט זיך צולאָזט, איטליכער, וואו די אויגען האָבען געטראָגען... און איך מיט נאָך עטליכע מענשען זיינען אָנגעקומען דינסטאָג פאָר־נאַכט אין א פולוואריק. מיר האָבען געבעטען מען זאָל אונז אריינ־לאָזען איבערנעכטיגען. מיר האָבען געוואָלט באצאָלען, אבער מ׳האָט ניט געוואָלט פאָר קיין שום געלט אונז אַרויסלאָזען. עס זיינען געווען אויפ׳ן פולוואריק עטליכע הינט אויף קייטען, האָט מען זיי אָפּגע־לאָזט, און מיר זיינען קוים אָנטלאָפען מיט׳ן לעבען...

עס איז געוואָרען נאַכט, און עס האָט זיך אָפּגעריסען א זאַוו־רוכע, און מיינע פיער קינדער, וואָס זיינען געווען מיט מיר, האָבען שוין קיין כח ניט געהאָט צו גען. האָבען זיי אָנגעהויבען צו שרייען און צו ווייגען און האָבען זיך אַנידערגעלייגט אויף דער ערד מיט דער נעץ פון אונטען און דער זאַוערוכע פון אויבען... זיי האָבען, נעבאָך, געווייגט: עסען!... ווארים עס איז שוין געווען א מעת־לעת מיט א האלבען אז זיי האָבען קיין ביסעל וואַ־סער ניט געהאָט אין מויל.

פלוצים האָט זיך אונז אויסגעדאַכט, אז מען לויפט אונז נאָך. איז איטליכער זיך צולאָפען. איך האָב ניט געקענט איבערלאָזען די קינדער, בין איך געבליבען שטעהן לעבען זיי. דאַרף מען שוין פאַרשטעהן — ווי אזוי איך בין געשטאַנען... נאָר מיר האָבען א טייערען בורא עולם, און עס האָט לאַנג ניט געדויערט, השי״ת האָט געהאָלפען...

עס איז אָנגעפאָרען א פור: א גוי און א גויע מיט זייערס א קינד זיינען געזעסען אויפ׳ן שליטען. איך מיט מיין אידענע מיט די עלטערע קינדער האָבען אָנגעהויבען צו ווייגען און געבעטען דעם גוי, ער זאָל מיטנעמען די קינדער אין דאַרף פריין.

מיר האָבען געוואָלט איהם געבען געלט, האָט ער געזאָגט, אז קיין געלט וויל ער ניט, נאָר אז מען וועט אים פריילאָזען אין דאַרף פריין מיט די קינדער, נעמט ער זיי מיט מיט זיך און וועט זיי געבען עסען. נאָר טאָמער לאָזט מען אים אין דאַרף ניט פריין מיט זיי, זאָלען מיר צו אים ניט האָבען קיין טענות, און ער וועט זיי אָפּלאָזען הינטער׳ן דאַרף.

מיר האָבען געזעהן, אז אויב די קינדער וועלען נעכטיגען אין פעלד, וועלען זיי חו״ש ניט דערלעבען ביז טאָג, און אזוי, וועט השי״ת אפשר העלפען אז מען וועט זיי יא פריילאָזען אין דאַרף אריין, וועלען זיי בלייבען לעבען. אזוי ווי עס איז שוין געווען שפעט ביינאַכט, האָבען מיר גערעכענט, אז ס׳שטעהט שוין ניט קיין

סטראזשע ביים דאָרף. און אזוי איז טאקע געווען. ער האָט זיי ארויסגעפירט אין דאָרף אריין.

נאָר מיר האָבען געהאָט א גרויס דערשרעק: אזוי ווי זיי זיינען אָפּגעפאָרען, אין עטליכע מינוט אָרום, האָבען מיר דערהערט א גרויס גוואַלד פון די קינדער. האָבען מיר געמיינט, אז רוצחים זיינען זיי באָפאַלען, אָדער דער גוי אַליין הרג'עט זיי, חו"ש!... נאָר דאַנקען השי"ת, ס'איז געווען אַן אומזיסטער דערשרעק. דער שלי־טען האָט זיך איבערגעקערט...

נו, דאַנקען השי"ת! די קליינע קינדער האָבען מיר שוין פאַרזאָרגט...

און מיר מיט די עלטערע קינדער און נאָך צוויי מיידלאָך פון מיינעם א שכן האָבען זיך געלאָזען וויטער געהן. מיר זיינען פאָרגאַנגען אין א טאָל, וואו מיר האָבען געטראָפען עטליכע מענ־שען זיצען אין וואַסער.

ניט קוקענדיג אויף דעם וואַסער האָבען מיר זיך אויך אַני־דערגעזעצט אין וואַסער און אַלע מאָל האָבען מיר זיך אויפגעהויבען און אויסגעדרייט די מלבושים און זיך וויידער געזעצט אין וואַסער, וואָרים מיר האָבען מורא געהאָט פאַרויסצוגעהן פון דעם טאָל.

אזוי האָט געדויערט ביז אינדערפרי.

אינדערפרי האָט זיך אונז וויידער אויסגעוויזען, אז רייטער לויפען אונז נאָך. האָבען מיר אָנגעהויבען צו לויפען. נאָר מיר האָבען געזעהן, אז מיר וועלען גאָר ניט מאַכען מיט דעם לויפען, האָבען מיר זיך אָפּגעשטעלט. און פון די רייטער איז געווארען פראָסטע גויים. ס'איז געווען היימישע גויים, און זיי האָבען אָנגע־הויבען אויסצורעכענען וועמען מען האָט דער'הרג'עט... זיי הא־בען אונז געזאָגט, אז די ראָזבויניקעס זיינען שוין אַוועקגעפאָרען, אז מיר מעגן שוין געהן אין שטאָדט אריין. זיינען מיר שוין געגאַנ־גען אַהיים.

דאָס איז געווען מיטוואָך. מיר זיינען אָנגעקומען קיין „נפתליוור־קע", א דאָרף, דריי וויאָרסט פון פעלשטין, און מיר האָבען געדונגען פורען מען זאָל אונז אָפּפירען אַהיים.

זיינען מיר געקומען אין אָנדערען עק דאָרף, איז דאָרט גע־שטאַנען דאָס גאַנצע דאָרף גויים און מען האָט אונז ניט געלאָזען פאָרען. נאָר מען האָט איבערגעקערט די פורען און מיר זיינען שיעור ניט דער'הרג'עט געוואָרען.

האָבען מיר שוין געמוזט געהן צופוס.

און איטליכער איז אַוועקגעגאַנגען. איך מיט מיין פאַמיליע זיינען געבליבען אַליין. וואָרים מיין אידענע האָט ניט געקענט געהן מער: אַ פוס האָט איר וועה געטאָן. געהן אָבער, האָבען מיר געמוזט.

געהענדיג האָבען מיר ווידער געהאַט עטליכע דערשרעקען. נאָר דאַנקען השי"ת! פוסטע דערשרעקען.

אַזוי ווי מיר זיינען אָנגעקומען אין אָנהויב שטאָדט, איז שוין ארויסגעגאַנגען א גוי'ע און האָט אונז געזאָגט, אז מען האָט מיין זון פון 22 יאָר, מיין דוד לייב'ן, ערשט ארויפגעפירט אויף דעם הייליגען אָרט... האָט שוין אָנגעהויבען מיין פאַמיליע צו שפּי-לען!... און איך מיט זיי!... און מיר זיינען שוין געגאַנגען אויף דעם הייליגען אָרט.

דאָרט האָבען מיר דערזעהן אַ סצענע!... דער נאַקעט, דער צושלאָגען, דער געקוילעט!... אַז השי"ת זאָל אונז שוין אָפּהיטען, מיר זאָלען שוין אַזוינס פאַר אונזערע אויגען ניט זעהן און ניט הערען!...

איך האָב קוים געפונען מיין גע'הרג'עטען זון, און איך האָב זיך גענומען גראָבען א קבר פאר מיין קינד!...

איך האָב אים אַליין אַריינגעלייגט אין גרוב אַריין. איך האָב אים אַליין פאַרשאָטען...

נו, איך קען שוין מער ניט שרייבען... עס איז שוין גענוג...

נאָך אַ פּאָר ווערטער וויל איך אייך שרייבען און וועל קאָנ-טשען.

ווען איך האָב מיך גענומען אַראָפּלאָזען מיין זון אין גרוב אַריין, קענט איר זיך פאָרשטעלען ווי אַזוי מיין פאַמיליע האָט געקלאָגט און איך מיט זיי!...

האָט זיך נאָך געיאַוועט דער באַנדיט, וואָס ער האָט אָנגעפירט אויף אונז די רעזניאַ (שחיטה), און האָט אונז געשלאָגען אָן רחמנות...

נו, איך קאָנטשע.

איך בעט אייך, איר זאָלט דאָס אַריינשרייבען אין דעם בוך, וואָס איר מאַכט פון דעם פּאָגראָם.

ליבע כץ

צוויי זין געטראַפען פון דער זעלבער פייל

●

איך בין אייזיק משה־יואל'ס שנור. אייזיק'ס זוהן, משה יואל קאַץ, איז געווען מיין מאַן. אליין בין איך א גריידינגער. ווען עס איז אָנגעזאָגט געוואָ־רען די וויסטע בשורה פון דעם פעלשטינער פּאָגראָם און אז דער שוואָגער, מיין מאַנ'ס ברודער, דוד לייב, איז דער'הרג'עט געוואָרען, איז מיין מאַן געגאַנגען צו הרב ווייצמאַן און אים געבעטען, אַז ער זאָל זאָגען קדיש נאָך א י ם.

שווער און שוויגער אין פעלשטין האָבען זיך געטרייסט וואָס מיר האָבען געוואוינט אין גריידינג, און אַזוי ניצול געוואָרען פון טויט.

עס זיינען ניט אוועק קיין דריי חדשים און מען האָט דער'הרג'עט אויך מיין מאַן, אין גריידינג.

שווער און שוויגער זיינען געקומען קיין גריידינג. מיר האָבען זעהר געוויינט... — צוויי זין, איינער אין פעלשטין, דער צווייטער אין גריי־דינג, און די זעלבע פייל האָט זיי ביידען געטראָפען!... — האָבען שווער און שוויגער געקלאָגט.

דעמאָלט האָט מיך דער רב געשיקט רופען און מיך געפרעגט, וואָס ער זאָל טאָן. איך האָב אפילו ניט געוואוסט וואָס ער פרעגט מיך. דער רב האָט מיר דערצעהלט, אַז ער האָט צוגעזאָגט משה יואל'ן צו זאָגען קדיש נאָך דעם ברודער דוד לייב'ן. צי וויל איך, אַז ער זאָל אויך זאָגען קדיש נאָך משה יואל'ן.

מיט טרערען אין די אויגען האָב איך אים נעעגטפערט, אַז אויב משה יואל'ס בקשה איז געווען, אַז ער זאָל זאָגען קדיש נאָך דוד לייב'ן, זאָל דער קדיש זיין פאַר דוד לייב'ן. — מיין עלטסט קינד איז אַ אינ־געלע פון פיר יאָר — האָב איך אים געזאָגט — זאָל דאָס קינד זאָגען קדיש. — און אַזוי איז געווען.

מיין קינד איז געגאַנגען יעדען טאָג אין שוהל, וואו מיין מאַן האָט געדאַווענט, און געזאָגט קדיש. די שוהל איז געווען ווייטליך פון מיין

שטוב. אין א שלעכטען וועטער האָב איך געבעטען דאָס קינד, אז ער זאָל אַרײַנגעהן אין בית־מדרש, וואָס איז געווען נאָענט לעבען מײַן שטוב, און דאָרט זאָגען קדיש. דאָס קינד האָט ניט געוואָלט. ער האָט נאָר גע־וואָלט זאָגען קדיש וואו דער טאַטע האָט געדאַוועט...

איך בעט דעם פעלשטינער סעקרעטאַר פון בוך אָפּצודרוקען וואָס איך שרײַב וועגען מײַן מאַן, משה יואל קאַץ, און זײַן ברודער דוד לײַב. זאָל בלײַבען אַן אָנדענק פון די צווײַ ברידער — אידישע מאַרטירער — וואָס זײַנען געווען מיילען וויט צעשיידט און דאָך געטראָפען געוואָרען פון דער זעלבער אײַביג פאַרגיפטעטער פײַל.

שרה אָקסמאַן

אונזער גרויסער בראָך

●

מיר האָבען געוואוינט צוויי מייל פון פּראָסקוראָוו, אין שטעטל פּעלשטין, פּאָדאָליער גובערניע. אז מען האָט דערהערט ביי אונז פון דעם גרויסען בראָך, וואָס איז פּאָרגעקומען אין פּראָסקוראָוו (שבת, דעם 16טען טאָג אין חודש אדר ראשון) איז מען זיך צונויפגעקומען צום רב און מען האָט געהאַלטען אַן עצה וואָס צו טאָן. דער רב האָט געהייסען פּאָסטען דעם טאָג און מען האָט טאָקע אזוי געטאָן. דערצו האָט מען אויך צונויפגענומען עטליכע הונדערט רובל אָפּצוקויפען די כוליגאַנעס, וועלכע זיי וועלען אָנקומען אין שטאָט אריין: „אפשר וועט מען זיך קענען אויסקויפען ביי זיי".

מאָנטאָג פּאָרנאָכט, נאָך דעם פּאָסטען, האָבען זיך געזעבען אַ לאָז אריין אין שטאָט חיל, אָנגעטאָן אין טשיפּקעס, ווי אין כּמעל־ניצקי'ס צייטען. עס איז אָנגעפּאַלען אַ טויט־שרעק אויף אַלע מענשען פון שטאָט. האָט מען איבערגעלאָזט אַלץ אויף הפקר און מען האָט זיך אָנגעהויבען צעלויפען וואוהין די אויגען האָבען געטראָגען.

דאָס חיל האָט אָבער געהאָט אַרומגעצאָמט די וועגען און האָט שוין ניט אַרויסגעלאָזט פון שטאָט.

די גויים פון שטאָט און פון די דערפער אַרום, האָט מען פּאָרזאָגט, אז אויב זיי וועלען אַריינלאָזען אַ אידען צו זיך, וועט מען זיי הרג'ענען צוזאָמען מיט די אידען. האָבען די גויים פּינקטליך מקיים געווען און האָבען ניט אַריינגעלאָזט קיין אידען צו זיך אין שטוב. האָט מען זיך באַהאַלטען אויף די בוידעמער און אין די קעלערס.

מאַנטאָג אויפדערנאכט האָט דאָס חיל אָנגעהויבען צרומגעהן צווישען די הייזער און פּאַרלאָנגט געלט. האָט מען זיי געגעבען געלט.

דערווייל האָבען זיי אָנגעהויבען פּאַרנעמען מענשען. מען האָט ניט געוואוסט וואָס זיי טוען מיט די מענשען. שפּעטער האָט זיך צרויסגעשטעלט, אַז זיי האָבען די מענשען דער׳הרג׳עט און צריינ־געוואָרפען זיי אין אַ קעלער.

דינסטאָג אינדערפרי האָבען מענשען אָנגעהויבען באַווייזען זיך אין גאָס.

איך בין יענעם אינדערפרי געווען אין אַ אידישער שטוב, וואָס האָט זיך געפונען צווישען גוי׳אישע שטיבער. איך האָב געקלערט אַז דאָס חיל וועט רעכענען יענע שטוב פּאַר אַ גוי׳אישער און אַז זיי וועלען די שטוב ניט טשעפּען. נאָך מענשען האָבען אַזוי גע־קלערט און עס זיינען זיך אַהין אָנגעלאָפּען צרום דרייסיג מענשען.

אַז איך בין אָנגעלאָפּען פון מיין הויז, זיינען מיטגעלאָפּען מיט מיר מיינע דריי זין. די עלטערע צוויי זיינען אָבער אָנגטרונען גע־וואָרען פון מיר, אַז איך האָב ניט געוואוסט וואוהין זיי זיינען אַהינ־געקומען און נאָר דער אינגסטער זון איז געבליבען מיט מיר.

גאָנץ פרי זאָגט מיין אינגסטער זון צו מיר: „מאַמע! איך וועל צרויסגעהן אַ קוק טאָן, אפשר וועל איך געפינען די קינדער". אַזוי ווי ער איז נאָר צרוים אין דרויסען, לויפט אָן מיין עלטסטער זון און זאָגט: „מאַמע! איך געה צוועק אין דאָרף צריין איבער דעם טייך. קום מיט, מאַמע! דער טייך איז שטאַרק פאַרפרוי־רען!" זאָג איך צו אים: „ניין, זון מיינער! איך האָב קיין כח ניט... דער טויט־שרעק פון דער נאַכט האָט מיך אויסגעמוטשעט. געה געזונט, מיין זון!"

און אַזוי ווי ער איז צרוים פון שטוב, האָט ער דערזען ווי מען שלעפּט מיין אינגסטען זון. איז ער צוגעלאָפּען. ער האָט געראַכנט, אַז ער וועט דעם ברודער אויסקויפען פּאַר געלט, אָבער די רוצחים האָבען ביידע מיינע זין צוועקגעשלעפּט אין אַ שטוב, וואו ס׳זיינען שוין געלעגען אַ סך גע׳הרג׳עטע, און זיי ביידע דער׳הרג׳עט... וועה דער מאַמען פּאַר מיינע צוויי קינדער...

אין דעם שטיבעל, וואו איך בין געווען און וואו מיט מיר האָבען זיך געפונען אַ סך מענשען, איז אַריין אַ רוצח. ער האָט זיך געשטעלט פּאַר דער טיר און אַ וואָרף געטאָן אַ „באַמבע". צוואַנציג מענשען זיינען דער׳הרג׳עט געוואָרען אויפ׳ן אָרט. זיי

האָבען אפילו ניט אַרויסגעלאָזט קיין קרעכץ... מיין שוועגערין מיט פיר קינדער זיינען דער'הרג'עט געוואָרען אין דעם שטיבעל. אַ צען מענשען האָבען זיך אַרויסגעראַטעוועט פון דאָרט.

וואָן מיר זיינען לעבעדיגע אַרויס אינדרויסען, זיינען געשטאַנען אַרום אונז אויסגעשטעלט די פּעטלורעווצעס. זיי האָבען אונז גע־הייסען זיך אויסלעגען אויף צו דערשיסען. מיר האָבען געהאָט געלט מיט זיך, האָבען מיר דאָס געלט געוואָרפען פאָר זיי. האָבען זיי אונז געהייסען אַנטלויפען. זיינען מיר געלאָפען אַראָפ אויף דעם טייך.

אויף דעם טייך זיינען אונז נאָכגעלאָפען צוויי סאָלדאָטען אויף פערד, האָבען מיר זיך אָפּגעשטעלט. איינער פון די פּעט־לורעווצעס איז אַראָפ פון פערד און אָנגעשטעלט די ביקס אויף מיר. האָב איך אים אָנגעכאַפּט ביי ביידע הענט און אָנגעהויבען צו ווייגען: „איך בין אַן עלטערע פרוי, פּאַרוואָס ווילסטו מיך הרג'ענען?!" איז אים אָפּגעגאַנגען די רציחה און ער האָט גע־זאָגט צו אונז: „אַנטלויפט!..." זיינען מיר שוין געבליבען ליגען אויף דעם אייז ניט טויט, ניט לעבעדיג... וואָס איז געוואָרען מיט די רוצחים וויים איך ניט...

ליגענדיג אַזוי אויפ'ן אייז, האָבען מיר דערהערט שיסעריין און גרויסע געוואָלדען קומען פון שטאָט. מיר האָבען אויך דערזען אַ גרויס פייער... מיר האָבען זיך קוים אויפגעהויבען פון אייז און געלאָזט זיך געהן מיט די פעלדער...

איך האָב געראַטנט, אַז מיינע קינדער זיינען אַנטלאָפען אין דאָרף אַריין, אַז איך וועל זיי בשלום טרעפען אין דאָרף, ווייל מיין זון האָט מיר געזאָגט צו וועלכען גוי ער גיהט זיך באַהאַלטען. איך האָב זיך מיט באַרוועסע פּים קוים פּאַרשלעפּט אין דעם דאָרף אַריין אויף ביינאַכט.

האָב איך דאָרט אָנגעהויבען זוכען מיינע קינדער. איך האָב געפונען נאָר דעם מיטעלסטען זון. דער גוי האָט געהאַנדעלט מיט אונז, האָט ער אַריינגענומען מיין קינד צו זיך אויף איבער־נאַכט.

אַז ס'איז טאָג געוואָרען, איז דער גוי אַרויס און איז באַלד צוריקגעקומען מיט דער גוטער בשורה, אַז מיינע צוויי זין זיינען דער'הרג'עט... אוי! ווי גרויס איז געווען מיין בראָך!... ביז דעם היינטיגען טאָג האָב איך נאָך ניט אויפגעהערט צו ווייגען אויף מיינע צוויי ליבע קינדער און אויף דעם אומגליקליכען שטעטל...

זעקס הונדערט מענשען! זויג־קינדער ביי די מאמעס אויף די הענט! אויסגעשאכטען!... גאנצע פאמיליעס אפגעווישט!... אכ־צען טאג אין אדר ראשון... וועה דער מאמען!...

וועו איך האב יארען שפעטער דערזען אין „מארגען זשורנאל", אז פעטלורע איז דער'הרג'עט געווארען, בין איך א צעטומעלטע גע־ווארען... אוי! גאט איז אן אל נוקם!...

איך, די שרייבערין, בין א באטריבטע פרוי. די מוטער פון צוויי אומגעקומענע זין. דער עלטסטער, ישעיה בן חיים, איז 28 יאר אלט געווען, און דער אינגסטער, צבי בן חיים, 15 יאר אלט געווען. זיי זיינען אפגעריסען געווארען פון דער מאמען און דער־הרג'עט געווארען מיט א מיתה משונה... שוין זעקס יאר, אז איך בין דא ביי מיינע קינדער מיט מיין מיטעלסטען זון, זאל לעבען.

●

באמערקונג: שרה אקסמאן „שרה יאנקעלעס" איז געווען איינע פון די אומגליק־ליכע פעלשטינער פרויען, וועמען עס איז געלונגען צו דערשאנען זיך קיין אמעריקע צו אירע קינדער באלד נאכן פאגראם. זי איז געשטארבען מיט עטליכע יאר צוריק.

די קינדער האבען נעפונען צווישען אירע זאכען די באשרייבונג פון פאגראם, נעשריבען מיט איר איינענער האנטשריפט. זי האט געשריבען די עראינערונגען אין דער צייט פון שוואצבארד'ס פראצעס. נעוואלט ארויסשיקען אין „מארגען זשורנאל". זי האט עס אבער ניט באוויזען צו טאן. — י. ב.

שרה איטע פריעדעלס

וואָס מיינע אויגען האָבען געזעהן זאָל שוין קיין מענש ניט זעהן

זוי ווי עס האָט זיך שבת אָנגעפאָנגען דער פאָגראָם אין פראָסקוראָוו, — מיר האָבען נאָך פון גאָרניט געוואוסט — איז טאָקע שבת אינדערפרי אָנגעקומען קיין פעלשטין ביי א צווויי הונדערט סאָלדאָטען. זיי זיינען ארומגע־לאָפען צווישען די גוים, אָנגעזאָגט וואָס ס'וועט פאָרקומען ביי אונז אין שטעטעל און זיי פארזאָגט קיין אידען צו זיך ניט אריינלאָזען, און אויב זיי וועלען ניט אויספאָלגען, איז וואָס מען וועט טאָן צו די אידען, דאָס וועט מען טאָן צו זיי.

שבת בייטאָג, וועז די סאָלדאָטען זיינען שוין אַוועק פון שטאָט, האָט מען זיך דערוואוסט, וואָס עס טוט זיך אין פראָסקוראָוו — אז מען קוילעט מענשען ווי עופות... עס איז געווארען א גרויסער פחד.

זונטאָג אינדערפרי קומען אַן גוים און דערצעהלען וואָס עס טוט זיך דאָרט אין פראָסקוראָוו. מען געהט אום טויטע מענשען... אייניגע מענשען זיינען זיך צעפאָרען אין דערפער, אין שטעטלאָך — קיין גריידינג, קיין סאָטאָנאָוו.

עס איז געקומען מאָנטאָג. אַלע מענשען האָבען געפאָסט. פאָרנאָכט איז מען געגאָנגען דאָוונען. פלוצלונג איז געווארען א כמא־רע: מען האָט גאָר ניט געזען נאָר סאָלדאָטען. גזלנים מיט לאָנגע טשיפיקעם זיינען ארומגעלאָפען אויף די פערד. עס איז ניט געווען קיין פלאַץ דורכצוגעהן.

איך שטעה ביי מיר אין שטוב און זעה די גרויסע צרה. מיין פראָאים איז נאָך אין שול. איך האָב פיר קליינע קינדער, דאָס

קלענסטע — אַן עופה׳לע. וואוהין זאָל איך געהן?... קומט אָן פראָאים און זאָגט:

— הער, נעם די קינדער און געה צו מיין טאַטען. איך וועל אָנקומען. — עס איז געווען אין הויז זאַכען צו פאַרזאָרגען.

איך געה מיט די קינדער און די סאָלדאַטען פליען איבער די קעפּ. קיין שלעכטס האָבען זיי נאָך ניט געטאָן. איך קום אַריין צו חיים פראָאימ׳ס, מיין שווער, און פרעג מיין מאַנ׳ס ברודער, אברהם:

— וואָס וועלען מיר טאָן?

ענטפערט ער מיר:

— איך קען יעצט גאָר ניט זאָגען. דו האָסט קליינע קינדער, עס איז שלעכט. איך וועל לויפען מיט מיין פאַמיליע אין די פעלדער. דו טו וואָס דו קענסט.

בין איך מיט די קינדער אַראָפּגעגאַנגען אונטען. ביי חיים פראָאימ׳ס איז געווען אַ קאַמער, איז זי פּונקט געווען ווי אַ קבר. דאָרט האָט געוואוינט יוכבד לייב שוחט׳ס. איך קום אַריין: זי ווייסט פון גאָר ניט. איך האָב איר שוין איבערגעגעבען וועגען דעם נחת...

מיר האָבען פאַרהאָנגען די פענסטער און פאַרמאַכט די טיר. קיין ביסעל וואַסער איז נישטאָ. פראָאים איז אָנגעקומען.

עס איז געוואָרען אַכט אַזייגער אין אָווענט, קומט אָן אברהם מיט זיין פאַמיליע פאַרסאָפּעט:

—עס איז שלעכט, — זאָגט ער, — גוים לאָזען ניט אַריין.

עס קומט אָן אַלטע אברהם אידע׳ס מיט אירע קינדער. מאָטעל הירש שמואל׳קעס מיט זיין פאַמיליע... און מיר ווייסען וואָס עס געהט קומען...

אברהם גלויבט זיך נאָך ניט, אַז עס קען אַזעלכעס פאָרקומען. ער האָט אין קעלער ניט געקענט זיין. עס האָט זעהר געשטיקט. איז אברהם מיט זיין פרוי און פראָאים אַרויפגעגאַנגען אויבען, מיט דעם געדאַנק, אַז מיט געלט וועלען זיי זיך ראַטעווען.

עס איז אַזוי געווען. מיר זיינען געלעגען אַ גאַנצע נאַכט אין דער קאַמער אויף געהאַקטע שטיקלאַך האָלץ און זיך געפּלאַגט מיט די קליינע קינדער.

אינדערפרי איז פראָאים אַרונטערגעקומען, אַז מיר זאָלען אַרויפגעהן, ווייל עס איז ניט שעהן. די סאָלדאַטען פרעגען אויף די פאַמיליעס. ער דערצעהלט:

— אַ גאַנצע נאַכט זיינען אַלעמאָל אַריינגעקומען סאָלדאַטען און האָבען זיך געהייסען געבען געלט. האָבען מיר זיי געגעבען. זיי זענען ניט אויס קיין גזלנים. זיי ווילען נאָר געלט.

האָב איך אים געענטפערט:

— ניין, פּראָאים! איך וועל ניט אַרויפגעהן, און איך וויל ניט, אַז דו זאָלסט אַרויפגעהן ביז מיר וועלען ניט וויסען, אַז די סאָל־דאַטען זיינען אַוועקגעגאַנגען.

ענטפערט ער מיר:

— גוט. איך קען אָבער דאָ ניט זיין: עס נודיעט מיך. איר זייט דאָ, און איך וועל אַרויפגעהן זען, וואָס עס טוט זיך.

ביים אַרויפגעהן האָט מען שוין געקוילעט מענשען. ער האָט שוין געוואָלט צוריקגעהן. ער האָט אָבער מורא געהאַט, אַז מען וועט אים זען אַריינגעהן, וועט מען אונז אַלע אויס'הרג'ענען. ווי ער איז נאָר אַרויפגעגאַנגען, זיינען באַלד אַריינגעקומען צוויי סאָל־דאַטען און זיי האָבען אַרויסגעפירט אברהמ'ן מיט מיין פּראָאים'ן און זיי גלייך גע'הרג'עט. אברהמ'ס פּרוי איז דערביי געווען און דאָס צוגעזען. זי האָט אויסגעזען ווי אַ גוי'ע, און אַ שכנה אַ גוי'ע האָט געזאָגט, אַז זי איז ניט קיין „יעוורעיקע", איז זי פאַרבליבען לעבען. זי האָט זיך אַריינגע'גנב'עט צו אונז אין קאַמער אַריין און געזאָגט: — אַז מען הרג'עט מענשען און אז אברהם מיט פּראָאים'ן זיינען אַנטלאָפען אין דאַרף אַריין.

מיר זיינען אָפּגעלעגען אין דער קאַמער ביז מיטוואָך.

אין דער צייט וואָס מיר האָבען געהערט געוואָלדען און קווי־טשעריען, האָבען די גוים געטראָגען אידישע פּאַרמעגענס... אַלץ האָבען מיר געהערט. אונז האָט קיינער ניט געהערט. און אונז האָט אָפּגעראַטעוועט אַ גוי'אישע שכנה, אַ קאַוואַליכע. זי האָט גע־וואוסט, אַז איך בין דאַרט מיט די קינדער, וועז סאָלדאַטען זיינען צוגעקומען צום הויז, האָט זי זיי געזאָגט, אַז ס'וואוינען דאָ ניט קיין אידען. און דאָס האָט אונז געראַטעוועט.

עס איז שוין מיטוואָך בייטאָג. מיר האָבען ניט געוואוסט וועז עס איז טאָג אָדער נאַכט. די גאַנצע צייט האָט קיינער ניט געגע־סען און די קינדער האָבען אויך קיין עסען ניט פּאַרלאַנגט. אין דער שרעקליכער מורא איז מען אַזוי געזעסען אויף די שייטלאַך האַלץ. מיר האָבען דערהערט אַ קול:

— עפענט! האָט ניט מורא!

דאָס איז געווען מיין שוועסטער חוה. זי איז אריינגעקומען שוואַרץ, פאַרפינסטערט. איך פרעג זי:

— וואָס טוט זיך?

ענטפערט זי מיר:

— מען האָט אויסגע׳הרג׳עט אונזערע עלטערן, אונזערע ברידער און זייערע פרויען... דאָס אַלעס וואָס מיר זיינען געבליבען... קום צו מיר!

זי האָט געוואוינט ביי משה לעטמאַן. איך מיט די קינדער געהען. איך טו אַ קוק — עס ליגען טויטע מענטשען: ישראל אברהם... אברהמ׳קע לייזער לייב׳ס. לעבען עקיבה גלעזער איז א גרויסער טייך בלוט. דאָס איז פון מאַכליע יאנקעל איצע׳ס, פון איר מיט אירע קינדער. אַביסעלע ווייטער ליגט אַ שוואַרצע קוטשמע מיט אַ ביין — אַ שטיק קאָפּ... דאָס איז פון שלמה יוסף־אייזיק׳ס... עס ווערט מיר פינסטער אין די אויגען... אוי!...

איך גיי צוריק מיט דעם געדאַנק, אַז איך וועל אויסוואַרטען ביז פראַאים וועט קומען. איך קום צו מיין שוועסטער׳ס שטוב, קומען מיר אַנטקעגען אברהמ׳ס קינדער. זאָגט מיר אַ מיידל:

— מומע! וואָס זענט איר צוריקגעקומען?

— ווייל איך קען ניט געהן, — זאָג איך, — איך וועל אויסוואַרטען ביז פראַאים וועט קומען.

ענטפערט זי מיר:

— מומע! פראַאימ׳ען האָט מען ג׳הרג׳עט און דעם טאַטען אויך!...

בין איך געבליבען שטיין און טראַכט: וואוהין זאָל איך שוין יעצט געהן?!... איך מיט די קליינע קינדער... איך גיי... ביז איך קום אַן אין מאַרק אַריין. עס איז פינסטער. עס איז אַפּגעברענט די קלייטען, צעריבט. און דער רויך שטיקט. מען זעט ניט קיין מענשען...

איך האָב דערזען יונה דער הערצאַוועס פרוי, יוכבד. זי ליגט ביי די צעריבטע „בודקעס" און איז בלוי. זי זאָגט מיר:

— שרה איטע! מיין יונה׳ן האָט מען דער׳הרג׳עט... און מיין לאה׳ן האָט מען אויך דער׳הרג׳עט און איך לעב און מוטשע זיך...

איך גיי ווייטער. איך קום צו מיין שטוב. ביי מיין טיר ליגט בער־לייב, אברהם בער־לייב׳ס א בחור אויסגעצויגען... און דער אַלטער אברהם באַטאַפּט אים און זוכט אין זיי־

נע קעשענס. אין מיין הויז — די פענסטער אויסגעהאקט. די מער־סטע זאכען פון הויז צוגענומען, דאס איבעריגע צעווארפען. איך געה אווק ווייטער. עס ליגט א טויטע פרוי, איינגעוויקעלט אין א שאל. דאס איז יאנקעל גדליה׳ס מיט זיין פרוי.

מיינע אויגען זיינען מיד פון קוקען אויף די גרויסע צרות.

מען שלעפט ארוים זיסיע הייבערס פון א איליטשקעלע לעבען יחזקאל־קריינים. ער איז אנטלאפען פון די סאלדאטען, זיינען צוויי סאלדאטען אים פארלאפען דעם וועג און דארט אים דער׳הרג׳עט.

איך געה צו מיין טאטענס הויז. מיין טאטען האט מען הרג׳עט אין גאס. ווייל אזוי ווי עס איז טאג געווארען, דינסטאג, איז ער געגאנגען זען, וואס זיין שוואגער גרשון „וואטענמאכער" טוט. ער איז געהאט געווען זעהר קראנק. אז מיין טאטע איז פרייגעקומען אין שטוב, זיינען אנגעקומען סאלדאטען און אים געפרעגט: „ווער ביסטו? געה דיר אהיים". איז ער אוועקגעגאנגען. אזוי ווי ער איז געגאנגען אהיים האט מען אים דערזען און געפרעגט:

— ר׳ פרידעל! וואס געהט איר אזוי ארום? מען וועט אייך דאך קוילען!

זאגט ער:

— וואס היסט, זיי וועלען קוילען? זיי קענען דען מאכען א ברכה?

דערווייל האט מען מיין פעטער גרשון גע׳הרג׳עט, און די מומע האט מען געשטאכען — אבער לייכט — האט זי זיך אווק־געלייגט לעבען פעטער און דערמיט האט זי זיך גערעטעוועט. אירע א שנור, יוזפ׳ס פרוי, און צוויי קינדער האט מען גע׳הרג׳עט, יוזפ איז ארונטער אונטער׳ן בעט, און האט אלץ געזען, און געשוויגען, און געבליבען לעבען.

וועו מיין טאטע איז אהיים געגאנגען, האט מען אנגעפאנגען הרג׳ענען און אים דער׳הרג׳עט אין גאס. זיין קערפער האט זיך נאך געווארפען. חזירים האבען זיין בלוט געטרונקען. מענשען האבען דאס געזען... מענשען, וואס זיינען געלעגען באהאלטען אויף די בוידימער.

וואָס איך האָב געזען שפּעטער

אין מיין טאַטע'ס הויז זיינען די פענסטער געווען אויסגע־בראָכען. מיין מאַמע ליגט אויף אַ בעט. אין איין האַנט האַלט זי אַ שטיקעל טעפּעלע. די האַנט איז פֿאַרשטאַרצט. מיין זיסיע'ס א קינד, פּינף יאָר אַלט, האָט די מאַמע געגעבען א גאנצע נאַכט טרינ־קען. זיסיע מיט זיין פּרוי און אַ קינד פון דריי יאָר זיינען אַנטלאָפען. מיין מאַמען, זיסיע'ס שוואָגער און מיין הירשלען האָט מען גע־הרג'עט אין מיין טאַטע'ס הויז. מיין הירשעל'ס פּרוי האָט מען געשטאָכען, האָט זי זיך געמוטשעט צוויי וואָכען און זי איז גע־שטאָרבען. מיין הירשעל'ס פּיר קינדער זיינען געלעגען אונטער'ן בעט, זיי האָבען אַלעס געזען און געשוויגען און געבליבען לעבען. מיין זיסיע'ס קינד פון פּינף חדשים האָט מען גע'הרג'עט.

זיסיע מיט זיין פּרוי און זיין דריי יאָריג אינגעלע זיינען אַ גאַנצע נאַכט אומגעאַנגען אין פּעלד. זיסיע'ן מיט זיין פּרוי האָט מען אינדערפרי גע'הרג'עט לעבען דעם אַלטען בית־עולם. דאָס קינד האָט מען ניט דער'הרג'עט. עס האָט אַזוי לאַנג געווויינט ביז עס איז פאַרגליווערט געוואָרען.

מענשען זיינען געלעגען אין די „ריווען" און האָבען אַלעס געהערט און מורא געהאַט זיך צו רירען. זיי האָבען געזען ווי גוים האָבען פֿרונטערגענומען פון די טויטע זייער אַנטוועכן. אַז מען האָט זיי באַערדיגט איז געווען זייער פּלייש אויפגעגעסען. מיינע אויגען האָבען דאָס אַלעס געזען. איך גלויב ניט מיינע אויגען, וואָס איך האָב געזען.

מען האָט געפירט צום בית־עולם ביי א צוואנציג מתים אויף אַ שליטען. איך האָב געזען ווי מען האָט פֿרויסגעטראָגען פּייסי טשיבאָנער מיט זיין גאַנצער פאַמיליע טויט. מען האָט געפירט יחיאל יעקעל'ס מיט זיין פאַמיליע. א מיידעל, גיטיע חיי'צעס, זעהר אַ שעהנע, מיט לאַנגע האָר, האָבען זיך די האָר געשלעפּט נאַכ'ן שליטען אויף דער ערד. איך האָב געזען ווי משה לעטמאַן איז געלעגען אין גאַס. זיין פּרוי און זיין טאַכטער'ס אַ אינגעלע, צען יאָר אַלט, וואָס איז געקומען צו־גאַסט, איז געלעגען גע'הרג'עט אויף דעם גאַניק. זיין בלוט האָט זיך געגאַסען אין קעלער אריין. מיין חוה האָט געוואוינט ביי משה לעטמאַן. זיכער א חודש צייט איז מען געגאַנגען אין דעם בלוט.

ביז מען האָט די אַלע טויטע באַערדיגט האָט געדויערט ביז פרייטאָג.

עס זיינען געווען אַ סך פאַרוואונדעטע, וואָס האָבען זיך געמוטשעט. זיינען אַלע טאָג פון דינסטאָג אַן געווען אַנדערע טויטע.

אין דער גרוב, וואו מען האָט באַערדיגט מיין טאַטען, ליגט מיין הירשעל, מיין זיסיע׳ס אינגעלע פון דריי יאָר. יענע מינוט קומט. ווייסט מען ערשט ניט, וואו עס איז פראַאים און אברהם און יאָסעל חנא׳ס...

אין איין גרוב ליגט מיין מאַמע מיט זיסיע׳ס פרוי, זיסיע׳ס שוועגער, ירחמיאל איצי בעדאַנעם פרוי, א מיידעל, רויזע אברהם בערלייבס (פרייטאג איז געווען ביי איר די חופה און דינסטאג האָט מען זי געהרג׳עט...) נאָך מיט אַ שענדליכען טויט...

איר זאָלט ניט דענקען, אַז איך האָב אַלעס געשריבען וואָס איך האָב איבערגעלעבט. עס צערודערט מיר מיינע נערוון...

נאָך דעם גרויסען אומגליק בין איך פארבליבען עלענט, אליין מיט מיינע קינדער. אַרים... עס איז פון אַלץ געוואָרען אַ תל, פון אַלץ געוואָרען גאָר ניט... אפילו אויף אַ ברויט האָב איך ניט געהאַט. און צו דערצו האָב איך אַלע טאָג געדאַרפט לויפען זיך באַהאַלטען. אַז איך האָב דערזען אַ סאַלדאַט בין איך געוואָרען אַ טויטע. איך האָב מורא געהאט איבערצונעכטיגען אין שטוב. אויסטאָן זיך צו לייגען שלאָפען, האָט מען זיך ניט, ביז עס איז געקומען שבועות. דעמאָלט זיינען שוין געוואָרען נייע צרות.

דעמאָלט זיינען ביי אונז געווען באַלשעוויקעס. דעם צווייטען טאָג שבועות זיינען אַנגעקומען פעטלורעווצעס, און עס איז געוואָרען אַ געשלעג אין שטאָט. די באַלשעוויקעס זיינען אַנטלאָפען. אַלע מענשען פון שטאָט זיינען נאָכגעלאָפען און די קוילען זיינען געפלויגען איבער די קעפ...

איך מיט די קינדער בין אויך געלאָפען. מען האָט ניט געוואוסט, וואוהין מען לויפט. איך בין אַנגעקומען קיין רייקאָוויץ, האָט א גוי רחמנות געהאַט אויף מיר און מיך אַרויפגעלאָזט אויף אַ בוידעם, און געזאָגט מיר: „ליגט שטיל". איך טו אַ קוק — עס פעלט מיר אַ קינד... אַ מיידעלע. ניט איך וויים פון וועמען זי פעלט, ניט איך וויים וואו זי איז. און דאָ דערפון מען שווייגען... וויל אין דעם זעלבען שטיבעל האָט זיך אַפגעשטעלט אַ „קאַנצעלאַריע" פון

סאַלדאַטען און זיי שרייען: „וואו איז דאָ אידען? זיי זיינען אַנט־לאָפען מיט די באַלשעוויקעס. מיר וועלען זיי אויס'הרג'ענען"...

דאָס האָט געדויערט ביז אינדערפרי. אינדערפרי האָב איך געהערט, אז די סאַלדאַטען פאַרנעמען זיך, זיינען אַפגעפאַרען. דער גוי קומט אַרויף און נעמט אונז אַרונטער פון בוידעם און זאָגט:

— איך קען אייך מער ניט האַלטען. איך האָב מורא פאַר זיך אַליין. איך וויל אייך העלפען, אָבער איך קען אייך גאָר ניט העלפען.

— ער רעדט צו מיר אין א גוטען וועג:

— הער זיך איין, — זאָגט ער צו מיר, — איך האָב זיי גע־הערט רעדען, אז זיי וועלען אויס'הרג'ענען אַלע אידען. סיי ווי, מיך וועט מען אויך הרג'ענען, אז ניט יעצט איז מאָרגען. איך וויל זיך ניט איינשטעלען, — זאָגט דער גוי, — איר קענט זיך געהן, וואוהין איר ווילט.

האָט איינם פון מיינע קינדער, די צווייטע פון דער עלטערער, אַנגעפאַנגען ווייגען. איז דערביי געשטאַנען דעם גוי'ס א ברודער, ער האָט ניט געהאַט קיין קינדער. האָט דאָס אים פאַרקלעמט ביים האַרצען און ער האָט געזאָגט:

— איך נעם אייך צו מיר. איך וויל ניט וויסען, וואָס מיט מיר וועט זיין. איך וועל אייך באַהאַלטען. יעצט געה איך אין שטאָט אריין זען, וואָס עס טוט זיך דאָרט און איר קומט צו מיר!...

און וועגען מיין גרויסער מיידעל האָב איך פאַרשטאַנען, אז מען האָט זי גע'הרג'עט. דער גוי איז אַוועקגעגאַנגען און איז צוריק־געקומען און געזאָגט, אז עס איז אויסגע'הרג'עט געוואָרען אידען. עס איז אָבער שוין שטיל. מען טשעפעט קיינעם ניט.

מיר זיינען אַהיימגעגאַנגען פאַר'צרה'ט. דעמאָלט זיינען מיר פאַרבליבען מיט פּעטלורעווצעס.

מיין היים איז נאָכאַמאָל צעראָבירט געוואָרען. אפילו קיין קאַלדרע, קיין לעפעל האָב איך ניט פאַרמאָגט. עס האָט געדויערט דריי טעג מיט מורא, מיט פּחד. עס האָט געדויערט דריי טעג, האָט זיך אַפּגעזוכט מיין קינד. מענשען האָבען זי מיטגענומען קיין יאר־מאָלינעץ.

עס איז אַוועקגאַנגען א צייט. מיר זיינען געלעגען אין די קע־לערס. איין אינדערפרי, דאָס איז געווען א פרייטאָג, קומט א גוי, א אידישער פריינט, צו בנימין האבער'ס און זאָגט אים:

— זאָלסט וויסען אַז ביי מיר שטעהט דער „שטאָב", דאָס הייסט, די גרעסטע גזלנים, און זיי האָבען געַרעדט, אַז פרייטאָג אויף דער נאָכט וועט מען אַרויסגעהן אין שטאָט און וויפיל אידען עס זיינען פֿאַרבליבען, וועט מען אויס'הרג'ענען. וואָס דו קענסט זאָלסטו טאָן און איר זאָלט זיך רַאטעווען.

דאָס איז געווען דערפֿאַר וויל זיי האָבען געוואוסט אַז די באַל-שעויקעס האָלטען אין קומען.

עס איז געווָארען אַ גרויסע פֿאַניקע. יעדער האָט געזוכט אַ שטיקעל אָרט, וואו זיך צו באַהאַלטען. דאָס איז שוין געווען נאָך ליכט-בענשען.

פֿלוצים האָט מען געהערט שיסען. די באַלשעוויקעס זיינען אַנגעקומען מיט זייער „לידעל" און די פּעטלאָרעווצעס זיינען אַנט-לאָפען. זיי האָבען שוין קיין צייט ניט געהאַט צו געהן...

אין שטאָט פון דעמאָלט אַן זיינען געווען באַלשעוויקעס. אָבער צרות האָבען מיר געהאַט: זיי האָבען ניט געלאָזט לעבען און ניט געלאָזט שטאַרבען... אַז איך האָב אָפּגעבאָקען ברויט, זיי האָבען שוין דערפילט וועָן, איז מען אַרויסגעקומען און צוגענומען...

אַ ביטער לעבען!

פֿלוצים איז אַרוים אַ קול, אַז מען נעמט יתומים קיין אַמעריקע. בין איך רייך!... איך מיט מיינע פיר קינדער, און פון מיין זיסיע'ן איז פֿאַרבליבען אַ קינד פון צוויי יאָר. איך האָב פֿאַרמאַכט מיין שטוב און אפילו ניט גענומען קיין שטיקל קישן זיך צו היטען פון דער קעלט, וויל מען האָט מורא געהאַט, אַז מען וועט זיך דערווייסען אַז מען פֿאַרט אָפּ, וועלען זיי הרג'ענען.

מיר האָבען זיך געפֿלאַנט און אַרויסגעגאַנגען אין פעלד אַריין, און דאָרט האָט געוואָרט אַ באַשטעלטער גוי, מיט אַ שליטען און מיר זיינען אַוועקגעפֿאָרען קיין „טאַרנירידע", און מיט דעם וועג פֿאָרענדיג, זיינען אונז נאָכגעלאָפען סאָלדאָטען און געשאָסען אויף אונז. מיר האָבען זיך אָפּגעשטעלט. זיי האָבען געזען אַז עס פּאַ-רען פינף קלייַנע קינדער, האָבען זיי געזוכט צי מיר האָבען געלט. עס איז גאָר ניט געווען, האָבען זיי אונז געלאָזט פֿאָרן.

מיר זיינען שוין געקומען קיין טאַרנאָרידע. דאָרט האָט געוואָרט אַ מאַן מיט דעם נאָמען קאַצמאַן און געזאָגט, אַז אַמעריקע האָט אים געשיקט נאָך יתומים. זאָל זיין אַזוי!... ער האָט אונז איבער-געפירט די גרענעץ לייכט און ער האָט אונז אַריינגענומען אין אַ שול און מען האָט אונז געגעבען עסען און טיי טרינקען.

עס איז אונז געווארען ליכטיג אין די אויגען. ווייל א צייט איז פארגאנגען, אז מיר האבען ניט אנגעזען קיין ליכטיגקייט אויף דער נאכט? מיר האבען ניט געהאט קיין ליכט און מיר האבען מורא געהאט פאר אונזער לעבען. פון דעם פאגראם ביז דער לעצטער צייט זיינען מיר נאר געווען אין דער פינסטער. וועז מיר זיינען געקומען איבער דער גרענעץ איז שוין געווארען ליכטיג, אבער ניט אין די אויגען.

אויף דעם צווייטען טאג האט מען שוין דעם טראנספארט קינדערלאך געפירט קיין סקאלאט. עס זיינען אנגעקומען א סך קינדער. פעלשטין האט געהאט א סך יתומים. מיר זיינען אפגעשטאנען אין סקאלאט עטליכע טעג, אין א שול. מענשען האבען געטראגען עסען און טרינקען. עס איז געווען א לעבעדיגע וועלט.

דער קאצמאן איז דער פאטער פון די קינדער. די קינדער וואס האבען מאמעס, זיינען די מאמעס נאכגעלאפען. מען פארט קיין אמעריקע.

פלוצים פאנגען זיך אן נייע צרות. מען נעמט נאר „קיילעכדיגע" יתומים, און די יתומים, וואס האבען געהאט מאמעס, האבען נישט געטויגט. וואס טוט מען? פארלייקענען זיך אלע מאמעס. עס איז נישטא קיין מאמעס... מען נעמט צו די קינדער קיין לעמבערג און די מאמעס פארבלייבען אין סקאלאט. וואס האבען צו טאן די מאמעס אהן קינדער? פארט מען נאך. איך פאר קיין לעמבערג.

איך בין געווען צופריידען. זאל מען נאר צונעמען די קינדער קיין אמעריקע, איך וועל שוין נאכפארען. איך האב געוואוסט, מיינע קאזינס וועלען מיך ניט לאזען פאלען.

די קינדער זיינען אין לעמבערג. איך בין שוין אין לעמבערג. דער „פאטער" פון די קינדער טאר ניט וויסען, אז איך בין אין לעמבערג: אזוי ווי ער געפינט אוים, גיט ער מיר צוריק די קינדער. וואס קען איך טאן מיט די פיר קינדער? זיסיע'ס קינד נאר איז א גוטס: עס איז א „קיילעכדיגס". מיינע האבען א מום. איך האב זיך אויסגעבאהאלטען, און די קינדער האט דער קאצמאן ארייננגעבען אין א יתומים-הויז. עס איז מיר שוין וויטער גוט. איך בין שוין ניט אין פעלשטין. איך האב אנגעפאנגען שרייבען צו מיינע אייגענע, אז זיי זאלען מיר העלפען. אבער מיט די קינדער איז שווער. זיי האבען מיר געשיקט געלט, אז איך זאל קומען און נאכדעם וועט מען טראכטען וועגען די קינדער.

פון דעם קאַצמאַן איז געוואָרען גאָר ניט. ער איז געווען א פאַרדעכטיג אידעל. דאָס געלט וואָס ער האָט געגומען פאר די יתומים׳ס וועגן, איז ביי איהם צורונען געוואָרען און ער האָט אַן די אַלע קינדער פאַרגעסען. מען האָט די קינדער צעשטעלט אין יתומים־הייזער און זיי זיינען צעשיקט געוואָרען איבער דער וועלט.

אז עס איז מיר אַנגעקומען געלט צו פאַרען קיין אַמעריקע און איך האָב באַקומען א „וויזע" איז מיר געוואָרען זעהר ביטער. ווי אַזוי לאָזט מען קינדער אין דער פרעמד?

איך האָב זיך ניט געקענט העלפען. איך בין אַוועקגעפאַרען אַהין די קינדער...

אז איך בין געקומען קיין אַמעריקע, האָב איך באַדאַרפט פאַרען קיין קענזעס סיטי. איך האָב באַדאַרפט פאַרען, ווייל מיינע פאַפירען זיינען געווען אַהין צו פאַרען. איך בין געקומען קיין קענזעס סיטי. איך האָב אַנגעפאַנגען ארבייטען און איך האָב גוט פאַרדינט.

צום יאָר האָב איך געשיקט צו מיינע קינדער זיבען הונדערט דאָלאַר, אז זיי זאָלען פאַרען מיט ערשטען קלאַס. די קינדער זיינען געקומען געזונט און מיר זיינען אין אַמעריקע.

דעם ריכטיגען אמת זאָג איך אייך, אז אפילו איינם פראַצענט פון מיין איבערלעבען שרייב איך ניט.

עס איז ניט מעגליך.

יאָסעל פֿאָמעראַנץ

דריי הרוגים

●

מיין ברודער דוד, מיין פעטער מעכצי רובינשטיין, פֿאָליק, משה-לייב פֿאָליק׳ס, און איך אליין, צוזאַמען מיט נאָך עטליכע יונגע בחורים, וואָס זיינען ניצל געוואָרען פון פּעטליורע׳ס „היידאַמאַקעס", זיינען געוואָרען קברנים אויף אייַן טאָג.

פּרייטאָג, דעם 14טען פעברואַר, 1919, האָבען מיר פון אין דער פּרי ביז אין דער פּינסטערער נאַכט, געבראַכט צו קבר-ישראל איבער אַכציג (80) הרוגים...

דער טויט פון דריי פון יענע הרוגים האָט זיך ביי מיר באַזונדערס אייַנגעקריצט אין זכרון...

וועז איך דערמאָן זיך אָן יענע דריי הרוגים — הגם איך בין אַ געוועזענער סאָלדאַט און האָב זיך באַטייליגט אין דער וועלט-מלחמה — וועז איך דערמאָן זיך אָן זיי, קען איך זיך בשום אופן ניט צוריקהאַלטען פון טרערען...

אייַנער פון די הרוגים איז געווען אונזער משה מלמד — אַ תּמימות׳דיגער איד, ווייט צו זוכען. ער איז געווען אַנגעטאָן אין טלית און תּפילין, געהאַלטען אַ סידור אין דער רעכטער האַנט, פון וועלכער דער אַנצייג-פינגער איז געווען פֿאַרדריקט צווישען די בלעטער פון „שומר ישראל"...

די אַנדערע צוויי הרוגים זיינען געווען: אַ יונגע מוטער וואָס אין אירע אַרעמס איז געלעגען אייַנגעפּלאַכטען אונ שטאַרק צוגעדריקט איר זויגענדיג קינד פון אַרום צען חדשים — אַ בלאַנדס, מיט אָפענע, בלויע אויגעלאַך, אין וועלכע עס זיינען געשטאַנען צוויי פֿאַרפֿוירענע פּערעלדיגע טרערען, קייקעלאַך האָגעל, וואָס זיינען געבליבען שטעקען אויף די שטייפּע וויעלאַך. אויף די צוויי טרערען האָט זיך קוים באַמערקט אַ שטויבעלע. קענטיג, אַז דער טויט האָט

פֿאַרכאַפּט דאָס עופה׳לע, ווען עס האָט שוין ניט געקענט ארויס־
לאָזען מער ווי צוויי טרערען פון די אָפענע אויגעלאַך...

דער טאָג איז געווען ווינטערדיג. דער שניי — ווייך און טונקעל. דער הימעל — פארצויגען. א רעגען איז געהאַנגען אין דער לופטען און איז ניט אַראָפגעפאַלען...

קנא ונוקם... וואו ביסטו געווען יענעם מאָנטאָג און דינסטאָג?

אייזי סיגאל

איך זוך מיין קינד אין פייער און אין פלאַם

ען דער ערשטער פּאַניקאַמשטשיק איז אריינגעלאפען אין שטאָט, מיט א גראַנאַט אין זיין אויסגעצויגענער האנט, האָב איך פּאַרשטאַנען, אז דאָס איז א ראַז־וויעדטשיק פון די פּאַניקאַמשטשיקעס.

אין יענעם מאָמענט בין איך געווען אין מארק. איך האָב דאַרט זיך באַגעגענט מיט הירשעל ירחמיאל'ס זינגערמאַן, און מיר האָבען איבערגערעדט, וואָס עס איז פּאַרגעקומען אין פּראַסקוראַוו, און גאָט וויסט, וואָס עס וועט פּאַרקומען ביי אונז אין פעלשטין.

אין שטעטעל איז געווען שטיל. קיין סך מענשען האָט מען שוין אין מארק ניט געזען. די לופט אין די גאַסען איז שוין געווען אַנגעפילט מיט פּחד. עס האָט אויסגעזען, ווי מען דאַרף שוין מאַכען א „מלא" די מתים...

ווי איך און מיין פריינט הירשעל האָבען דערזען דעם רייטער, האָב איך א זאָג געטאָן צו הירשלען: „מען דאַרף געהן אַהיים". און מיר זיינען זיך צעגאַנגען.

איך בין אַריינגעלאָפען צו מיר אין שטוב און א זאָג געטאָן צו מיין פרוי: „נעם די קינדערלאָך און קום!..."

מיר זיינען ארויס פון שטוב, אפילו די טיר ניט פאַרמאַכט. מיר זיינען אַראָפּגעלאָפען דעם באַרג וואָס פירט צו דער שול. לויפענדיג אַזוי, האָבען מיר באַגעגענט יאָסעל דעם רויטען און ער האָט א זאָג געטאָן צו אונז: „לויפט און באַהאַלט זיך — עס איז שלעכט".

די פאניק איז געוואקסען פון מינוט צו מינוט. דערוואק־סענע מענשען מיט קינדער האבען אנגעהויבען לויפען פון אלע עקען שטאט.

אין דעם געלויף האט זיך אפגעריסען פון אונז מיין זעקס־יאריג מיידעלע, און מיר האבען שוין ניט געקענט לויפען צוריק זי אפזוכען. מיין פרוי האט זיך אפילו געריסען לויפען צוריק אין דעם פייער ארײן צו זוכען דאס קינד. איך האב זי אבער אפגעהאלטען און געזאגט צו איר: לאמיר לויפען און באהאלטען די צוויי איבע־ריגע קינדער, ווייל זיי לעבען נאך"... און מיר זיינען געלאפען וויטער, ניט וויסענדיג וואוהין צו לויפען...

מיר זיינען אזוי פארלאפען ביז צום עק שטאט און מיר זיינען ארײן צו דודיע בעדער אין שטוב. דארט איז מיין פרוי גלייך געווא־רען היסטעריש. זי האט געלאכט און געווײנט...

וועז איך האב זי אביסעל באַרואיגט, האב איך זיך דערמאנט, אז לויפענדיג איז אנגעלאפען מיין ברודער, „מאטיע", און האט אוועקגעכאפט דאס קינד פון אונז, ווייל ער האט דערזען, אז מיט די דריי פיצלאך קינדער — דאס איז געווען דאס עלטסטע — וועט זיין שווער פאר אונז צו ראטעווען זיך פונ׳ם טויט.

איך דענק, אז דאס איז געווען מאנטאג נאך האלבען טאג. און אזוי זיינען מיר שוין איבערגעזעסען דעם איבעריגען האלבען טאג בא דודיע בעדער אין שטוב, און ניט געוואוסט וואס עס טוט זיך אין שטאט.

ביינאכט זיינען מיר און נאך מענשען, וועלכע זיינען זיך אנגע־לאפען אין דער שטוב, וואס אין עק שטאט, געזעסען אין דער פינס־טער, קיין לאמפ ניט אנגעצונדען. מען זיצט אין איין שרעק... מען שיסט... און קולות טראגען זיך ביז׳ן הימעל, און מיר זיצען אין דער פינסטער און ווארטען אויפ׳ן טויט...

מיטאמאל, מען הערט עמיצען צוקומען צו דער שטוב. מען וויל אויפמאכען די טיר. די טיר איז געווען פארשפארט. עס דער־הערט זיך א געשריי: „וויטשיני!" — מיר זיינען אלע פארגליווערט געווארען.

וואס טוט מען? דער אלטער דודיע זאגט, אז ער וועט עפענען די טיר, ווייל אז מען וועט ניט עפענען, וועט מען די טיר סיי ווי אויפברעכען, און עס וועט נאך ערגער זיין. און מיר האבען אלע געמוזט איינשטימען.

אַ סאָלדאַט איז אַריינגעקומען און געהייסען אָנצינדען אַ לאָמפּ. מיר זיינען אַלע געזעסען פאַרגליווערט. דער סאָלדאַט האָט אָנגע־ריבען אַ שוועבעלע און אָנגעצונדען דעם לאָמפּ. ער איז צוגעגאַנגען צו יעדען איינעם, אַריינגעקוקט אין די אויגען און אַ פרעג געטאָן: „וואָס זיצט איר אַלע דאָ?" ער האָט אַ באַפעל געטאָן מען זאָל אים געבען געלט. ער האָט צונויפגענומען ביי די מענשען דאָס געלט, וואָס זיי האָבען געהאַט. די קינדער האָבען זיך צעוויינט, און די עלטערע מענשען האָבען געציטערט.

דער סאָלדאַט האָט קיין בייז ניט אָפּגעטאָן, האָט אַלעמען באַ־רואיגט און פאַרלאָזט די שטוב.

מיר האָבען צוריק פאַרשפּאַרט די טיר און געבליבען זיצען אַזוי אין שרעק ביז עס איז געוואָרען טאָג.

עס איז געווען דינסטאָג אינדערפרי. איך האָב אַ זאָג געטאָן צו מיין פריינט ציניק, דודיע בעדער'ס זון: „לאָמיר געהן אויסגע־פינען, וואָס עס טוט זיך אין שטאָט. אפשר וועל איך געפינען מיין קינד, וואָס מיין ברודער, מאָטיע, האָט אַוועקגעכאַפּט פון מיר". און ציניק האָט צוגעשטימט צו געהן.

מיר האָבען זיך געלאָזט געהן ביז מיר זיינען צוגעקומען צו זלמן בלעכער'ס שטוב. דאָרטען האָבען מיר דערזען די ערשטע קרבנות — זלמן בלעכער מיט זיין פרוי.

ווען מיר האָבען דאָס דערזען, האָבען מיר שוין ווייטער ניט געקענט געהן און מיר האָבען זיך אומגעקערט צוריק. מיר האָבען אָבער שוין ניט געהאָפט צו דערגרייכען דודיע בעדער'ס שטוב, ווייל מענשען זיינען שוין געלעגען טויט אין די גאַסען. נאָר מיט אַ נס עפּעס זיינען מיר צוריקגעקומען און דערווישט יעדען ביים לעבען. נאָר מיין פרוי האָט געשריען אַ פאַרצווייפעלטע: „וואו איז מיין קינד?!..."

וואָס האָב איך געקאָנט טאָן? איך האָב איר אַביסל באַרואיגט און געטראַכט צו זיך, אַז מיין קינד איז שוין טויט!... איך האָב זיך אוועקגעדרייט פון מיין פרוי און איך מיט ציניק'ן זיינען מיר צו און פאַרשפּאַרט און פאַרהאַקט די טיר. אַ גוט באַוואָרעניש, הא?!...

עס האָט ניט גענומען לאַנג. מען זעצט די פענסטער... וואָס טוט מען? איז געבליבען צו קלעטערען אויפ'ן בוידעם. און אַלע האָבען זיך אָנגעהויבען שטופּען אויפ'ן בוידעם. מיר זיינען געבליבען פון די לעצטע. מיין פרוי, אַ שוואַכע, און די צוויי קינדערלאַך. מיט אַלע מיינע כחות האָב איך געהאָלפען מיין פרוי וואָס גיכער אַרויפ־

צוקלעטערען ערויף אויף דעם בוידעם און דאָס צווייטע קינד איז געבליבען אונטען ביים לייטער און זיך אַליין געדראָפּעט. ס׳האָט אַבער ניט געקענט ערויפדראָפּען זיך. בין איך אַראָפּ צוריק, אַ כאָפּ געטאָן דאָס קינד און נאָך באַוויזען ערויף צוריק אויף דעם בוידעם.

די כוליגאַנעס האָבען שוין געבושעוועט אין שטוב. איך האָב ערויפגעשלעפּט דעם לייטער און פּאַרמאַכט מיט דעם לייטער דעם ערויפגאַנג.

וויפיל מענשען מיר זיינען געווען אויף דעם בוידעם, האָבען מיר אַנגעווארפען אַלץ אויף דעם לייטער, אַז די כוליגאַנעס זאָלען ניט קענען צוקומען צו אונז.

די כוליגאַנעס האָבען געמומען זוכען און איינער דעם אַנדערען פרעגען: „גדיע עטי זשידי?" און זיי זיינען צוגעקומען צו דעם אַרט, וואו עס איז געהאַט געשטאַנען דער לייטער. איין כוליגאַן טוט אַ זאָג צום צווייטען: — „אַני נאַווערנאָ נאַווערכו, דאַוואי פּאַסמאַטרים" — (זיי זיינען אודאי אויבען, לאָמיר אַ קוק טאָן). און זיי האָבען צוגעשטעלט אַלטע פעסלאָך, בענקלאָך און געמומען קריכען...

איך האָב געכאַפּט מיינע צווויי קינדער און האָב זיי פּאַרשטופּט אונטער דער סטריכע און פּאַרדעקט זיי מיט אַ זאַק פעדערען און אַנגעווארפען אויף זיי אַלערליי שמאַטעס.

אַלע מענשען, וואָס האָבען זיך געפונען אויף דעם בוידעם, האָבען זיך צעשטופּט אין די לעכער און געבליבען שטיל, ניט ערויסלאָזענדיג קיין אָטעם.

ציניק און איך זיינען מיר געשטאַנען לעבען דעם ארויפגאַנג און געווארט אויף דעם טויט.

אז ציניק האָט דערזען אז די כוליגאַנעס זיינען שוין באַלד אויפ׳ן בוידעם, האָט ער אַ כאָפּ געטאָן אַ שטיק אייזען און אַ זאָג געטאָן צו מיר: „נעם אַ שטיק האַלץ! מיר זיינען שוין סיי ווי פּאַרלוירען!... לאָמיר זיך שטעלען אַנטקעגען און אפשר זיך ראַטעווען"...

איך האָב אַבער געפילט, אַז מיר וועלען בעסער ניט מאַכען מיט דעם, און איך האָב אים געבעטען, אַז ער זאָל אַוועקלייגען דאָס שטיק אייזען און ציניק האָט מיך געפאַלגט.

אין אַ פּאָר מינוט נאָך דעם זיינען צווויי כוליגאַנעס ערויף אויף דעם בוידעם, מיט די ביקסען און מעסערס אין זייערע הענט, און זיי האָבען א געשריי געטאָן:—„מנאַגאָ וואָס יעסט?"—איך און ציניק האָבען זיי אַנגעהויבען בעטען און וויינען און מאַליען און פאַלען צו זייערע פּיס: — שענקט אונז דאָס לעבען! וואָס וועט אייך ארוים-

קומען, אז איר וועט אונז שוין הרג׳ענען?!... מיר זייגען על-טערען פון קליינע קינדער. מיר וועלען אייך אַוועקגעבען אלץ...

אונזער געוויין האָט געקאָנט רירען א שטיין, אז די כוליגא-נישע הערצער האָבען דאָס דערפילט און זיי האָבען א זאָג געטאָן: — „טישע, ניע פּלאָטש, מי וואָס נע טראָגים. דאָוואי דענגי*)". מיר האָבען זיך לאַנג ניט געלאָזט בעטען און אַוועקגעגעבען זיי אלץ, וואָס מיר האָבען געהאָט.

אַראָפּגעהענדיג פון בוידעם, האָבען זיי אונז געזאָגט, מיר זאָלען פּאַרמאָכען צוריק דעם אַרויפּגאַנג אויף דעם בוידעם און זיצען שטיל, אפשר וועלען מיר בלייבען לעבען.

מיר האָבען אַזוי געטאָן און געזעסען שטיל אַרום א פּאָר שעה אויף דעם בוידעם.

דאָס קרעכצען און די געשרייען פון אונזערע שוועסטער און ברידער אין דרויסען איז אָבער געווען ניט איבערצוטראָגען. אזעל-כע ענויים קשים האָט מען זיי אָנגעטאָן, אז ציניק און איך האָבען אָפּגעמאָכט ביי זיך צו נעמען זיך דאָס לעבען אריידער צו הערען דאָס קרעכצען און די געשרייען פון אונזערע ברידער און שוועסטער. מיר האָבען מורא געהאָט, אז די כוליגאַנעס זאָלען זיך ניט אום-קערען צו אונז און מיר זאָלען זיך אויך ניט דאַרפען אַזוי מוטשען.

אָבער צו אונזער גליק איז באָלד שטיל געוואָרען. עס זעט אויס, אז מיר האָבען באַדאַרפט בלייבען לעבען.

איך בין אָביסעל געקומען צו זיך, און זיך געלאָזט געוואויר ווערען צו מיינע צוויי קינדער, וואָס איך האָב פאַרדעקט מיט א זאָק פעדערען און פאַרליגט מיט שמאָטעס. די מוטער האָב איך געטראָפּען ליגען לעבען די קינדער. איר צושטאַנד, ליגענדיג לעבען אירע צוויי קינדער, איז ניט צו באַשרייבען...

איך האָב אַוועקגעשלעפּט די שמאָטעס, צוגענומען דעם זאָק פעדערען פון די קינדערלאָך. איך האָב זיי געטראָפּען שלאָפּען. קוקענדיג אזוי אויף די צוויי אומשולדיגע נשמה׳לאָך, האָב איך א זאָג געטאָן: „איך דאַנק דיר גאָט, וואָס מיינע צוויי קינדערלאָך לעבען!..."

איך האָב זיך אומגעקערט צו ציניק׳ן. זאָגט ער צו מיר: „עס איז עפּעס אזוי שטיל געוואָרען". האָב איך זיך צוגעהערט.

---

*) שטילער, ווייניט ניט. מיר וועלן אייך ניט טשעפּען. גיט גאלט.

עס איז טאקע שטילער געוואָרען. ווייזט אוים, אז זיי זיינען פארטיג געוואָרען, אז אלץ איז אריבער...

„נו, פרעג איך, וואָס טוט מען איצט?" ענטפערט מיר ציניק: „איך וועל פאמלאך אונטערהויבען א טשערעפ פון דאך און ארוים־קוקען". און ער האָט אזוי געטאָן.

קוקענדיג דורך דער שפאָרונע, זאָגט צו מיר ציניק, אז ער זעט, דאכט זיך, זיסיע יעקב יוסי׳ס מיט זיין פרוי אין גאס. „א נו, זאָגט ער, גיב נאָר דו א קוק און זע צי איך זע ריכטיג".

איך קוק ארוים דורך דער שפאָרונע. יא, עס איז טאקע זיסיע מיט זיין פרוי.

האָבען מיר אלע אָנגעהויבען אראָפקריכען פון דעם בוידעם, צו געפינען א שטיקעל ברויט און א טרונק וואסער פאר די פאר־שמאכטע קינדער.

נאָכדעם האָבען מיר זיך געלאָזט גיהן אין שטאָט אריין. געהענדיג, האָבען מיר געשפאָנט איבער טויטע מענשען. שווער געווען זיי צו דערקענען, ווייל זיי זיינען געווען זעהר צעהאקט. און אזוי בין איך צוגעקומען צו מיין שטוב. אלץ איז געווען צעראָבירט. מיך האָט דאָס אָבער ניט געארט,אבי מיר זיינען געבליבען לעבען.

איך בין געבליבען שטעהן פארגליווערט: צווישען די הרוגים האָב איך דערהערט א מענשליכען קרעכץ. איך האָב געגומען זוכען צווישען די הרוגים צו געפינען דעם, וואָס קרעכצט. איך קוק זיך איין: עס איז אלטער מאָנטאָג (ישראל׳עוויטש). ווי ער האָט מיך דערזען, האָט ער מיר געוויזען מיט א פינגער, איך זאָל אים דערלאָנגען א טרונק וואסער. אז ער האָט באָנעצט די ליפען, האָט ער קוים ארויסגערעדט: „זוך, דא, וועסטו, געפינען, דיין ברודער, מאָטיע". איך האָב געגומען זוכען און טאקע געפונען מיין ברודער... טויט. איך וויים ניט וואָס אויף דעם צו זאָגען, מיין הארץ און אלע־מענס הערצער זיינען געווען פארשטיינערט... אז ווייגען האָט מען ניט געקענט...

מיין פרוי שרייט פלוצים אוים: „וואו איז מיין קינד?! דיין ברודער איז טויט, ער האָט דאָס קינד געהאָט מיט זיך. דאָס קינד איז ניטא, ניט צווישען די טויטע, ניט צווישען די לעבעדיגע, וואו איז מיין קינד?!..."

וואָס זאָל איך איר ענטפערען?... מיר פארלאָזען דעם חורבן אין דער שטוב און מיר לאָזען זיך גיהן אין מארק אריין — דער מיטעלפונקט פון שטאָט.

אויפ'ן מארק — די קלייטען ברענען, מענשען ליגען אויף דער גאס ווי געשאכטענע שאף... און איך מיט מיין פרוי זוכען צווישען די טויטע. ניטא קיין זכר פון מיין קינד. מיר זיינען געבליבען שטעהן און באטראכט דעם חורבן און ניט געוואוסט וואס וויייטער צו טאן.

אזוי שטעהענדיג, מיט אראפגעלאזטע קעפ, קומט צו אונז צו נחום מאיר שענבארג און זאגט צו מיר, אז אין דער „היסטאריע" (דאס אמאליגע ראטענהויז) איז ער געווען מיט נאך א הונדערט מענשען, און אז דארט איז אויך געווען מיין ברודער מאטיע מיט מיין מיידעלע. די היסטאריע האבען די כוליגאנעס אונטערגעצונדען און די מענשען זיינען זיך צעלאפען וואוהין זיי האבען נאר געקענט און וואו מיין ברודער מיט'ן מיידעלע זיינען אהינגעקומען, וויייסט ער ניט.

איך ענטפער אים, אז מיין ברודער מאטיע ליגט טויט ביי יאסעל שמואל חיימ'ס אין שטוב און מיין מיידעלע איז אודאי פארברענט געווארען אין דעם פייער... ווייל וווי האט זיך א קינד פון זעקס יאר געקאנט אליין ראטעווען? נחום און מיין פרוי געבען שוין אויך צו, אז דאס איז דער סוף פון אונזער קינד...

האב איך און מיין פרוי מיט אונזערע צוויי קינדערלאך פארלאזט נחום'ען און געגאנגען וויייטער צווישען די טויטע קערפערם, ניט פילענדיג און ניט ווייסענדיג, וואוהין מיר געהען. און אזוי זיינען מיר פארגאנגען צוריק צו דודיע בעדער'ס שטוב, וואו מיר זיינען ניצול געווארען פון טויט.

צוקומענדיג צו דער שטוב, איז דעם בעדער'ס גאנצע פאמיליע געשטאנען אין דרויסען. עס איז שוין געווען ארום פינף אזייגער פארנאכט.

מיין פריינט ציניק זאגט צו מיר: „אייזיק, איך קאן שוין די נאכט ניט זיין אין שטאט. לאמיר געהן וואוהין די אויגען וועלען אונז טראגען..." און מיר האבען זיך געלאזט געהן מיט די פעלדער, ביז מיר זיינען פארגאנגען ארום דארף „געלעטעניץ". עס איז אבער דארט אויך ניט געווען קיין הילף פאר אונז. און מיר האבען באשטימט געהן צוריק אין שטאט אריין.

געהענדיג צוריק אין שטאט אריין, זיינען מיר דורכגעגאנגען דורכ'ן הייליגען ארט. אויפ'ן הייליגען ארט זיינען שוין געלעגען א טייל פון די הרוגים. דאס איז שוין געווען ארום צוועלף אזייגער ביינאכט.

מיר קוקען איבער די הרוגים. אונזער קינד איז אַלץ ניטאָ. ניט ווייט פון דעם הייליגען אָרט איז געווען דער שפּיטאָל. זיינען מיר אַהין אַריינגעגאַנגען. וואָס מיר האָבען אין דעם שפּיטאָל געזען, קאָן איך גאָר ניט באַשרייבען... איין בילד וויל איך דערמאָנען:

מיין פריינט, הירשעל ירחמיאל'ס, מיט וועמען איך האָב זיך צעשיידט מאָנטאָג פאַרנאַכט, איז געלעגען און געשריען צו מיר מיט אַזעלכע באַנומענע קולות: „אייזי! פריינט מיינער! טו עפּעס פאַר מיר! ראַטעווע מיך! איך שטאַרב!..." און איך האָב אים גאָרניט געקאָנט העלפען... סיידען מיט אַביסעל קאָלטע וואַסער צוליגען צו די וואונדען... און אַזוי איז ער אויסגעגאַנגען...

די שוידערליכע נאַכט איז איבערגעגאַנגען. זעקס אַזייגער אינדערפרי, דאָס איז שוין געווען מיטוואָך, האָב איך געלאָזט מיין פרוי מיט די צוויי קינדער אין שפּיטאָל, וויל מיין פרוי האָט שוין ניט געקאָנט מער אַרומגעהן פון שוואַכקייט און אויסגעמאַטערקייט. און איך אַליין בין אַוועק אין שטאָט.

אין שטאָט, וויפיל לעבעדיגע מיר זיינען געבליבען, האָבען מיר צונויפגענומען די הרוגים און זיי אַרויפגעפירט צום הייליגען אָרט. מיין ברודער איז צווישען די הרוגים און מיין קינד איז ניטאָ!... ניט אַנדערש, נאָר דאָס קינד איז צוזאַמען מיט אַנדערע פאַרברענט געוואָרען אין דער „היסטאָריע"...

עס איז שוין געווען אַרום פיר אַזייגער בייטאָג. אַזוי פירענדיג די הרוגים, קומט צו מיר צו א גוי, וואָס האָט מיך גוט געקאָנט, און זאָגט צו מיר: :דו ווייסט? דיין מיידעלע איז ביי מיר... פאַרוואָס קומסטו איר ניט אָפּנעמען?" איך בין געבליבען שטעהן, ווי א שטיין, און ווייטער ניט געקאָנט געהן. עס איז אַוועק אייניגע מינוט, ביז איך בין געקומען צו זיך. איך האָב זיך געשטאַרקט, און מיט אַלע מיינע קרעפטען א פּרעג געטאָן ביי דעם גוי: — ווי קומט מיין קינד צו דיר?!

ענטפערט דער גוי: „קום, איך וועל דיר שוין אַלץ דערצעהלען".

איך לאָז איבער די טויטע אויף די עטליכע לעבעדיגע און געה מיט דעם גוי אָפּנעמען ביי אים דאָס קינד. אויף דעם וועג צום גוי, האָט ער מיר איבערגעגעבען, ווי אַזוי מיין קינד קומט צו אים. דינסטאָג אויף דער נאַכט, איז דער גוי ניט אַרויסגעגאַנגען פון זיין שטוב, וויל ער האָט געוואוסט, וואָס עס קומט פאַר אין שטאָט.

ווי דער מנהג איז ביי די גוים — אפגענעסען וועטשערע און גע־לעגט זיך שלאפען.

אין שלאף האט ער דערהערט זיינע הינט שטארק בילען. איז ער אראפ פון געלעגער, ארויס אין דרויסען אויסצוגעפינען פארוואס די הינט בילען אזוי שטארק. ער קומט צו, וואו די הינט בילען, און ער זעט גארניט און קאן די הינט ניט איינשטילען... ער הויבט אן זוכען און קומט צו א סטערטע שטרוי, באמערקט ער, אז די סטערטע שטרוי איז אונטען צעריהעט. האט ער פארשטאנען, אז דא מוז עמיצער זיין פארשטעקט. ער האט זיך צוגעהרט און האט דערהערט דאס אטעמען פון א מענשען. האט דער גוי א פרעג געטאן: — „איקטא טאם?" און דאס קינד איז ארויסגעקראכען מיט א געווין... דער גוי פרעגט דאס קינד. „ווי קומסטו אהער?" „און וועמענס ביסטו?" און דאס קינד ענטפערט אים: „איך בין דעם טשאסאוואי מייסטער'ס קינד". דער גוי האט דאס קינד אריינ־גענומען צו זיך אין שטוב, אפשר ווייל ער האט מיך געקאנט. ער פלעגט מיר פיל מאל ברענגען זיין זייגער צורעכט מאכען. איך בין געווען דער איינציגער זייגער־מאכער אין שטעטל.

דאס פלאץ, וואו דער גוי האט געוואוינט און וואו ער האט מיין קינד געפונען, האט מען גערופען „פארטשעווסקי'ס פולווארי". כאטש דער פריץ פארטשעווסקי איז שוין לאנג צווענק פון דעם פולווארי. דער גוי האט אלע זיינע יארען געארבייט אויף דעם פולווארי, אפילו אין דער צייט פון דער רעוואלוציע, ווען קיין פריצים זיינען שוין מער ניט געווען.

דער פולווארי איז א גרויסער מהלך פון שטאט. ווי אזוי דאס קינד איז אין דער פינסטערער נאכט אהין פארגאנגען, ווייסט נאר איין גאט.

דער גוי האט דאס פארווויינטע, פארשמאכטע קינד ארויינגענומען צו זיך אין שטוב, דערווארעמט עס, אויסגעטריקענט די קליידלאך, ווייל ס'איז געווען א נאסער דרויסען, געגעבען עפעס עסען און גע־לייגט עס שלאפען. אבער דאס קינד איז ניט געשלאפען, ס'האט געהאלטען אין איין וויינען און זיך געבעטען ביי דעם גוי, אז ער זאל דאס פירען צו די עלטערען. דער גוי האט געטריסט דאס קינד אז אינדערפרי וועט ער דאס פירען צו די עלטערען, — כאטש גע־טראכט האט ער, וער ווייסט צי וועט ער אירע עלטערען שוין געפינען...

מיטוואָך אינדערפרי האָט זיך דער גוי אַרויסגעלאָזט אין שטאָט אַריין אויסצוגעפינען צי דער „טשאַסאָוואָי־מייסטער" לעבט נאָך. ע ר האָט מיך אַרומגעזוכט כמעט אַ גאַנצען טאָג און ענדליך מיך געפונען, פירען די הרוגים אויפ'ן הייליגען אָרט.

צוקומענדיג מיט דעם גוי צום פולוואַריק, באַמערק איך אַז דאָס קינד קומט אַרויס פון שטוב און לאָזט זיך אַוועק ווייטער וואַנדערען אויף די פעלדער. ווייזט אויס, ניט האָבענדיג מער קיין געדולד צו וואַרטען אויף דעם גוי, וואָס האָט איר צוגעזאָגט צו ברענגען אירע עלטערען, האָט זי זיך אַליין אַוועקגעלאָזט אונז זוכען.

איך האָב אָנגעהויבען צו שרייען און רופען צוריק דאָס קינד. און ניט מיט מיין כוח בין איך צו איר צוגעלאָפען און איך האָב זי אַרויפגעכאַפּט אויף מיינע הענט... דאָס קינד האָט מיך געכאַפּט קושען און וויינען: „וואו איז די מאַמע? און מיין שוועסטער'ל און ברודער'ל?" מיין האַרץ איז מיר שיעור ניט צעריסען געוואָרען צוצוזען, וואָס אַזאַ אומשולדיג קינד האָט נעבאָך געמוזט דורכמאַכען אין די לעצטע דריי טעג, וואָס זי איז געווען אָפּגעריסען פון טאַטע־מאַמע!...

איך האָב דעם גוי באַדאַנקט, צוגעזאָגט צו באַלוינען אים און אים קיינמאָל ניט פאַרגעסען.

מיט דעם קינד אויף די הענט, לאָז איך זיך אין שטאָט אַריין. אויפ'ן וועג פרעג איך זי: — ווי קומסטו צום פולוואַריק? — און דאָס קינד נעמט וויינען און דערצעהלען:

„טאַטע! דו געדענקסט? ווען מיר זיינען געלאָפען, איז אָנ־געקומען דער פעטער מאָטיע און ער האָט מיך צוגענומען פון אייך? ער איז אַריינגעלאָפען מיט מיר אין אַ קעלער. אין דעם קעלער איז געווען אַזויפיל מענשען און אַלע מענשען האָבען געשריען אויף מיר, אַז איך זאָל שווייגען, נאָר זיצען שטיל, האָט מיך דער פעטער מאָטיע גענומען אויף די הענט און געבעטען, איך זאָל זיין שטיל. איך האָב אָבער געוואָלט ער זאָל מיך פירען אַהיים. דער פעטער מאָטיע האָט מיר געזאָגט, אַז איך וועל זיין אַ גוט מיידעלע און וועל ניט וויינען, וועט ער מיך פירען אַהיים צו דער מאַמען. ער האָט מיך אָבער ניט אַהיים געפירט. ער איז געגאַנגען רופען די מאַמע צו מיר. א יך וואַרט און וואַרט און דער פעטער מאָטיע קומט ניט און די מאַמע קומט ניט. און אין קעלער איז געוואָרען אַזאַ רויך, אַז אַלע מענשען זיינען אַרויסגעלאָפען. בין איך אויך אַרויסגעלאָפען און נאָכגעלאָפען די מענשען איבער די גערטנער

און איך בין געבליבען איינע אליין. איך האָב ניט געוואוסט וואוהין צו גיין. בין איך אזוי לאַנג געגאַנגען, ביז איך בין צוגעקומען צו דעם בארג שטרוי. איך האָב שוין ניט געהאַט קיין כוח, האָב איך זיך אוועקגעלעגט לעבען דעם שטרוי. איך האָב אזוי מורא גע־האַט... און די הינט האָבען געהאַווקעט אויף מיר, האָב איך ארויסגעשלעפט אביסעל שטרוי פון דעם בארג און בין אריינגעקרא־כען אינעווייניג און זיך פארדעקט מיט דעם שטרוי. איך בין גע־זעסען שטיל... און די הינט האָבען ניט אויפגעהערט צו האַווקען. מיטאַמאָל, הער איך, ווי עמיצער קומט צו צו דער שטרוי און שטעלט זיך אַוועק, און טוט א געשריי: — „איקטאַ טאַם?" בין איך ארויסגעקראָכען און אַנגעהויבען צו ווייגען...

„דער גוי פרעגט מיך, וועמענס איך בין, האָב איך אים גענאַגט. האַט ער מיך אריינגענומען אין שטוב און מיר געגעבען עסען.

„היינט האַט ער גענאַגט, אז ער גיט ברענגען די מאַמע. ער האַט זיך אַבער צו לאַנג געזאַמט, האָב איך שוין געוואַלט אליין גיהן אהיים".

דאַם אומשולדיגע קינד האַט גאָרניט באַגריפען אין וואָס פאַר א לאַגע עס האַט זיך די גאַנצע צייט געפונען. און גאַט וויסט, וואָס דער מאַרגען וועט ברענגען!... דער טויט שוועבט יעדע מינוט פאַר די אויגען. „וואָס טוט מען וויטער?" פרעגט איך זיך, טרא־געדיג דאַם קינד אויף די הענט. „וואָס טוט מען מיט דעם קינד? און וואָס טוט מען מיט מיינע אַנדערע צוויי קינדער, וואָס איך האָב איבערגעלאָזט אין דעם אַנטיסעמיטישן שפיטאָל? קיין אויסוועג איז ניטאַ!" דערווייל האָב איך געוואַלט ברענגען דאַם קינד צו דער אומגליקליכער מוטער, וואָס האַט שוין ניט געראַטעוועט דאַם קינד צווישען די לעבעדיגע.

אין שפיטאָל איז שוין מיין פרוי ניט געווען. עס איז שוין געווען ארום זיבען אזייגער אין אוונט. זי האַט שוין ניט געהאַט קיין געדולד מער צו זיצען אין שפיטאָל און צו הערען די קולות פון די פאַרוואונדעטע.

איך בין אַוועק מיט דעם געפונענעם קינד אין שטאַט אַריין. קיין שיין פון ליכט האַט מען ניט אַנגעזען. פינסטער, מרה־שחורה־דיג האָב איך זיך ארומגעדרייט מיט נאַך עטליכע מענשען. עס איז קיין פלאַץ ניט געווען, וואוהין אריינצוגעהן. אלץ צעבראָכען,

צעברענט — כאטש וואַרף זיך אין וואסער אריין. ענדליך האָב איך געפונען מיין פרוי מיט די קינדער ביי אשר נחמה׳ס אין שטוב.

אז איך האָב אריינגעבראכט דאָס קינד, און די אומגליקליכע מוטער האָט דאָס דערזען — וואָס פאר א היסטעריקע!... וואויל איז דעם, וואָס האָט עס ניט צוגעזען...

מיר האָבען שוין אלע איבערגענעכטיגט ביי אשר נחמה׳ס.

אויף צו מאָרגען, דאָנערשטאָג, נעם איך מיין פרוי און קינדער־לאך און מיר געהען אָרויס אין גאָס.

די הרוגים זיינען שוין אָרויפגעפירט געוואָרען אויפ׳ן הייליגען אָרט. מיר, די עטליכע איבערגעבליבענע מאָנסבילען, נעמען זיך צוזאַמען און מיר געהען אויף דעם הייליגען אָרט, איבערלאָזענדיג מיין פרוי מיט די קינדערלעך מיט נאָך אזעלכע פאר׳חושכ׳טע פרויען מיט קינדער אָרומדרייען זיך אויף דער גאָס. מיר געהען מקבר זיין די הרוגים.

אויף דעם הייליגען אָרט האָט יעדער געזוכט צו דערקענען זיינע אייגענע. איך האָב געפונען מיין ברודער, נעבן אים איז געלעגען נאָך אזא יונגער קרבן ווי ער, דאָס איז געווען אברהם בער לייב׳ס א בחור.

איך האָב אליין אויסגעגראָבען א קבר פאר די צוויי יונגע קרבנות, און האָב אליין אריינגעלייגט די צוויי אומשולדיגע אָפּגע־האקטע יונגע בוימער אין דער פינסטערער גרוב, פאַרדעקט זיי מיט דער ערד און געמאכט זיך א סימן אויף דעם ברודער־קבר, געזאָגט קדיש נאָך זיי און אָפּגעזאָגענט זיך מיט׳ן ברודער אויף אייביג...

איך בין אוועקגעגאַנגען אויף א זייט און זיך אוועקגעלייגט אויף דער ערד און באטראכט וואָס איך האָב דא אָפּגעטאָן... איך האָב שוין אָבער מקנא געווען מיין ברודער. און אלע וואָס זיינען געבליבען לעבען האָבן מקנא געווען די טויטע... וואָרים, ווער וויסט, צי עס וועט עמיצער בלייבען פון אונז צו ברענגען אונז צו „קבר ישראל״... ווייל עס האָט זיך געטראָגען א קלאָנג, אז מען וועט אויס׳הרג׳ענען אלע אידען...

מיר האָבען זיך פון הייליגען אָרט צוריקגעקערט אין שטאָט. קיין היים האָט קיינער ניט געהאָט. איך אויך ניט. מיר האָבען זיך אָרומגעוואַלגערט. וואו מען האָט געטאָגט, האָט מען ניט גע־נעכטיגט. קיין הילף איז ניט געווען סיידען אָנצוכאָפּען זיך אין דער שארף פון א שווערד.

און אזוי איז די צייט געגאנגען אין פחד און אין שרעק.

אלע מאל האט זיך אפגעריסען א באנדע, ארויסגעקומען אין שטעטל און אנגעהויבען א נייע שטיקעל מלחמה, וועלענדיג ארויסטרייבען די באנדע, וואס איז שוין געווען אין שטעטל. און מיר האבען ווידער און ווידער אמאל געדארפט לויפען אין די קעלערס, אין די לעכער. און אלע מאל זיינען וויטער געפאלען קרבנות פון אונזערע ברידער און שוועסטער...

אין א שטיקעל צייט ארום זיינען ארויסגעקומען די באלשעוויקעס און אנגעפאנגען ארויסטרייבען די פאגראמשטשיקעס — די פעטלורעווצעס, און עס איז זיי געלונגען. די באלשעוויקעס האבען זיך געהאלטען א שטיקעל צייט אין שטעטל. קיין צדיקים זיינען זיי אויך ניט געווען, אבער קיין מענשען האבען זיי ניט ג'הרג'עט.

איך האב איינגעזען, אז אין פעלשטין וועלען מיר שוין ניט קאנען לעבען, ווייל אויף יעדען טריט און שריט האט זיך געגאסען דאם בלוט פון אונזערע שוועסטער און ברידער.

איך האב ענדליך איינגעזען, אז דער אייניציגער אויסוועג איז אמעריקע, און איך האב אנגעהויבען פלאנעווען צו פארען קיין אמעריקע.

אבער ווי אזוי קומט מען קיין אמעריקע? קיין פארבינדונגען מיט אמעריקע האב איך ניט געהאט. איז אזוי געגאנגען די שרעקליכע צייט ווייטער און ווייטער, ביז עס איז אנגעקומען א פעלשטינער דעלעגאט פון אמעריקע. איך האב באקומען פון אים אדרעסען פון מיינע ברידער און איך האב באמת געזומען פלאנעווען און צוגרייטען זיך צו דער רייזע.

עס טוט זיך אבער ניט, ווי עס רעדט זיך. און אין אונזער שטעטעל וועלט ווידער אן איבערקערעניש, מיט שיסעריין אין אלע זייטען און מיר זוכען שוין ווידער, וואו זיך צו באהאלטען.

מיר זיצען איבער אין א קעלער ארום א פאר שעה און עס וועלט ווידער שטיל. איך זאג צו מיין פרוי: „דו זיין דא מיט די קינדער, און איך וועל ארויסגעהן אין דרויסען אויסגעפינען וואס פאר א מאכט עס איז אריין. אויב עס זיינען די באלשעוויקעס, וועלען מיר ארויסגעהן און אויב די פעטלורעווצעס, דארפען מיר ווייטער ליגען באהאלטען אין קעלער.

איך בין ארויס אין דרויסען. עס איז טאקע שטיל. עס נעמט אבער ניט קיין פינף מינוט, קומען אן עטליכע פעטלורעווצעס, רייטענדיג

טענדיג אויף פערד, און איך קאָן שוין ניט געהן צוריק צו מיין פרוי און קינדער...

בין איך אַראָפגעלאָפען צו א באַקאַנטען גוי אויף דער גוי׳אישער גאַס און בין געווען זעהר דערשראָקען... און נאָך איידער איך ענט־פער דעם גוי, פֿאַרוואָס איך בין אַזוי דערשראָקען, לויפט אַריין אין שטוב א פּעטלורעווץ, מיט א ביקס אויפן אַקסעל און מיט א נא־האַיקע אין האַנט, און טוט מיך א פּרעג: „וואָס טוסטו דא?" איך ענטפער אים, אז איך בין געקומען צום שוסטער פֿאַרריכטען מיינע שטיוועל. דער גוי איז טאַקע געווען א שוסטער. און דער פּעטלו־רעווץ טוט א זאָג צו מיר: „טרי שאַגא וופּעריאַד"... דאָס מיינט צו געבען אים א געלעגענהייט צו קענען מיך שיסען.

אַזוי ווי איך האָב דאָס דערהערט, בין איך גלייך צוגעלאָפען צו אים און אַרומגעכאַפּט...

מיר זיינען ביידע געפֿאַלען צו דער ערד. איך בין אין יענעם מאָמענט אַזוי ווילד געוואָרען, אז איך האָב דעם פֿאַגראָמשטשיק געביסען מיט די ציין און מיט אַלע מיינע כוחות צוגעהאַלטען זיין ביקס און ניט געגעבען אים קיין מעגליכקייט מיך צו שיסען... און אַזוי האָב איך זיך געראַנגלט מיט אים אויף דער ערד און ווי דורך א נס זיך אַרויסגעריסען פון אים. איך בין אַרויס אין דרויסען און איידער דער פֿאַגראָמשטשיק האָט זיך אויפגעהויבען און אויסגעגליכט זיין ביקס, בין איך שוין ניט געווען און ער האָט מיך שוין ניט געקענט געפינען...

איך בין געלאָפען ארונטער מיט די געריטנער, אודאי אַן ערך פון פופצען מינוט, ביז איך האָב זיך אָפּגעשטעלט און זיך אַרומגע־קוקט. איך האָב קיינעם ניט געזען, און ווו דער פֿאַגראָמשטשיק איז אַהינגעקומען, ווייס איך ניט ביז היינט צו טאָג.

איך האָב זיך צוגעזעצט אַביסעל אָפּצוכאַפּען דעם אָטעם. איך קוק זיך אַרום, איך האָב ניט מיינע פֿאָר רובעל אין קעשענע, און אויך ניט די אַדרעסען פון מיינע אַמעריקאַנער בריידער. ניט אַנ־דערש, נאָר דער פֿאַגראָמשטשיק האָט דאָס זיי ביי מיר אַרויס־גע׳גנב׳עט בעת איך האָב זיך גערַאַנגלט מיט אים...

— וואָס טוט מען איצט?... — מיר האָט זעהר באַנג געטאָן די אַדרעסען. איידער איך האָב זיי באַקומען!...

אָבער א דאַנק גאָט, וואָס איך בין אַרויס א לעבעדיגער פון דעם פֿאַגראָמשטשיק׳ס הענט...

איך גיה צוריק אין שטאָט אריין. געהענדיג, האָב איך זיך דערוואוסט פון א היימישען גוי, אז ס׳איז שטיל אין שטאָט.

די באַלשעוויקעס האָבען פאַרטריבען די פּעטלורעווצעס און האָבען איבערגענומען די מאַכט.

איך בין געוואָרען אַביסעל רואיגער און פעסטער ביי זיך.

אַריינקומענדיג אין מאַרק, קומט מיר דאָס ערשטע מיין פּרוי אַנטקעגען, א פּאַרצווייפעלטע: „וואו בין איך אַהינגעקומען?"

וואָס זאָל איך איר דערצעהלען?!...

מיט מיין אַנקומען אַליין האָט זי זיך שוין אָבער באַרואיגט.

מיר האָבען זיך צוגעוואוינט צוביסלאָך צו דער באַלשעוויסטישער מאַכט. פון וואַנען צו לעבען איז נאָך אַלץ ניט געווען. אָבער אין די קעלערס האָט מען שוין ניט באַדאַרפט לויפען.

מיר האָבען אָבער געפּלאַנעווט צו אַנטלויפען אפילו פון דער נייער מאַכט... און, א דאַנק גאָט, מיר זיינען געקומען קיין אַמעריקע.

מיינע קינדער זיינען פיין געלערנטע. דאָס מיידעלע, וואָס מיר האָבען געהאַלטען שוין פאַר פאַרלוירען, איז שוין, א דאַנק גאָט, פאַרהייראַט, און מיר האָבען גרוים נחת פון איר.

יאָסעל הייבטמאַן

געיאַגט און געטריבען פון ווילדע חיות

●

מאַנטאָג פאַרנאַכט, וואַן די מערדער זיינען אַנגעקומען אין שטאָט אריין, בין איך געווען אין שוהל. מיין יונגער זון, שמואל, איז געקומען אין שוהל אריין נאָך מיר. מיט אַ ציטערדיג קול האָט ער מיר דערצאָהלט, אַז עס איז אַנגעקומען חיל אין שטאָט אריין. איך צוזאַמען מיט די איבעריגע אידען האָבען זיך אַרויסגעלאָזט פון שוהל. איך בין געגאַנגען מיט מיין זון אַהיים. איך האָב געוואָלט צונויפזאַמלען מיין פאַמיליע, פאַרמאַכען דאָס הויז און אַנטלויפען מיט זיי...

ביי מיר האָט געדינט אַ קריסטליך מיידעל. זי האָט בשום אופן ניט געוואָלט איבערלאָזען דאָס הויז. זי האָט, ווייזט אויס, זיך געגרייט אויסצונוצען דעם גלוגנגענעם מאָמענט, אויף וועלכען זי האָט געוואַרט. איך האָב דורך פארשיידענע מיטלען אַרויסגענאַרט זי פון דער שטוב. מיין פרוי מיט די קינדער האָבען שוין ניט געוואַרט אויף מיר, זיי זיינען נאָך פון פריער אַנטלאָפען, איבערלאָזענדיג דאָס הויז אויף הפקר.

פּטר'נדיג די דינסט, האָב איך פאַרמאַכט די טיר און אַרויס-געלאָפען פון שטוב.

לעבען מאַניש ברענמאַנ'ס הויף האָבען צוויי סאָלדאָטען מיך גע-נומען יאָגען און אויף מיר געשאָסען. איך האָב זיך אויסגעדרעהט פון זיי און בין אַנטלאָפען צו אַ באַקאַנטען קריסט, מאיעווסקי. דער גוי האָט מיך מיט זלזולים און געוואָלד אַרויסגעטריבען פון שטוב. איך בין פון מאיעווסקי'ן אַרוים און זיך גלאָזט לויפען ווייטער. לויפענדיג, האָב איך באַגעגענט אַ באַקאַנטען פויער, מיכאַלקי-סידער, פאַרענדיג מיט זיין וואָגען. — דער פויער האָט זיך גע-נוג אַנגענעסען ביי מיר אין שטוב. — איך האָב זיך געוואָלט אַרויפ-כאַפען אויף זיין פור, האָט ער מיר דערלאַנגט עטליכע מאָל מיט

דער בייטש איבער'ן קאפ... און איך בין א צעטומעלטער אפגעטרא-
טען פון וואגען.

עס האבען מיך ווידער דערזען סאלדאטען און זיי האבען זיך
געלאזט יאגען נאך מיר. איך האב זיך ווידער אויסגעדרעהט פון
זיי און בין אריין אין א טאל אין טיפען שניי. ליגענדיג אין שניי
א שטיקעל צייט, האב איך זיך איינגעשטעלט און בין ארוים פון
גרוב. איך בין אריינגעלאפען צום אידישען לערער פינגערמאן.

ביי פינגערמאנען אין שטוב האב איך זיך שוין ניט געקענט
איינהאלטען און האב אנגעהויבען יאמערען און קלאגען!...

פינגערמאן האט מיך געטרייסט. אבער שרעק האט זיך ג ע-
פילט אין זיינע טרייסט-ווערטער. אויף דער נאכט האבען מיר
זיך פארקליבען אויף דעם בוידעם. מיט אונז זיינען דארט געווען
נאך פיל מענשען. ביינאכט איז געקומען צו פינגערמאנ'ען אויך
אייזי סיגאל מיט זיין פאמיליע. מיר זיינען איבערגעלעגען די נאכט
אויפ'ן בוידעם. אינדערפרי האבען מיר געוואלט וויסען, וואס עס
טוט זיך אין דער היים. מיין שוואגער, אייזי סיגאל, מיט „ציני"
שניידער, פינגערמאנ'ס שוואגער, זיינען געגאנגען זען וואס עס
הערט זיך.

אויף דעם וועג האבען זיי דערזען, אז עס הויבט זיך אן דער
גרויסער אומגליק... זיי זיינען שוין ניט דערגאנגען אהיים. זיי
האבען זיך צוריקגעקערט. קומענדיג צוריק, האבען זיי אויסג ע-
שריען: „אוי, ס'איז ביטער און פינסטער!..."

מיר האבען שוין געוואוסט אהן זיי וואס ס'קומט פאר אין
שטאט. פון פינגערמאנ'ס הויז, וואס איז לעבען טייך, האבען
מיר שוין געזען ווי עס ווערען אויף דעם טייך ג ע'הרג'עט מענ-
שען, וואס פרואוען אנטלויפען פון דער שטאט. דער טייך איז שוין
געווען באזייט מיט טויטע קערפערס...

מיר האבען זיך אלע ווידער ארויפגעקליבען אויף דעם בוידעם.
כאטש דער בוידעם איז ניט געווען פיל זיכערער ווי די שטוב. די
מערדער האבען נאך ביינאכט אויסגעליידיגט אונזערע קעשענעס,
איבערלאזענדיג אונז אין טויט-שרעק.

מיר האבען דעם בוידעם פארמאסקירט. אינדערפרי האבען
זיך די סאלדאטען ווידער ארייגעריסען אין שטוב. ניט געפינענ-
דיג קיינעם אין שטוב, האבען זיי פארשטאנען, אז די דערשראקענע
אידען געפינען זיך ערגעץ אין א פארבארגען ארט, האבען זיי

געוואָרפען באַמבעס אויף דער שטוב. צו אונזער גליק האָבען זיך די באָמבעס ניט אויפגעריסען.

נאָך עטליכע שעה, זיינען צו אונז אויף דעם בוידעם אַרויף עטליכע מערדער און זיי האָבען אונז געוואָלט אַראָפּנעמען.

מיר האָבען זיי שטאַרק געבעטען און געוויינט פאַר זיי, זיי זאָלען אונז לאָזען לעבען. זיי האָבען איינגעוויליגט, אַראָפּנעמענ־דיג פון אונז וואָס מיר האָבען געהאַט אויף זיך...

מיר זיינען אַזוי איבערגעלעגען אויפ'ן בוידעם ביז פאַרנאַכט, ווען די מערדער זיינען שוין אָפּגעפאָרען.

ווי מיר זיינען אַראָפּ פון בוידעם, און נאָך נישט באַוויזען צו דערוויסען זיך ווי גרויס דער אומגליק איז, האָבען מיר ווידער דערזען אידען לויפען צום צווייטען מאָל. די סיבה פון דעם לויפען נאָך דעם אָפּפאָרען פון די מערדער — איז געווען דער פאַלשער קלאַנג, אַז עס געהט אַ אידישע אַרמיי צו נעמען נקמה פון די גוים.

דער קלאַנג איז בכיון פאַרשפּרייט געוואָרען, כדי אויפצובונ־טעווען די גוים, אַז זיי זאָלען אויסשעכטען דאָס איבערגעבליבענע ביסעל אידען וואָס האָבען זיך אויסבאַהאַלטען. מיר האָבען זיך אויך געלאָזט לויפען און מיר זיינען אַזוי פאַרלאָפען אין דאָרף זשישקעוויץ. אין דעם דאָרף זשישקעוויץ האָט יאָרען לאַנג גע־וואוינט אַ גאַסטפריינטליכער אַרענדאַטאָר אברהם ברענמאַן, אים האָבען די מערדערישע פּויערים אַרויסגעטריבען פון דאָרף אין שטאָט אריין און אים גע'הרג'עט מיט דער פאַמיליע...

אויפ'ן וועג קיין זשישקעוויץ זיינען אונז גויים נאָכגעלאָפען. מיר זיינען דאָך פאַרלאָפען אין דאָרף אַריין, געמיינט אַז אין זשיש־קעוויץ וועלען מיר געפינען רוה. פאַלש זיינען געווען אונזערע האָפע־נונגען.

אַ גרופּע יונגע פּויערים האָבען אונז אַרומגערינגעלט און גע־וואָלט אַרויספירען פון יענער זייט דאָרף, כדי צו מאַכען אַ סוף צו אונז. און מיר זיינען געגאַנגען אויף זייער באַפעל — אַ ברירה האָבען מיר געהאַט?...

מיר זיינען געגאַנגען ביז מיר זיינען צוגעקומען צום לעצטען הויז פון דאָרף. דאָרט האָבען מיר זיך אָפּגעשטעלט און געזאָגט צו די פּויערים: זיי זאָלען אונז דאָ אויפ'ן אָרט הרג'ענען און ניט אויסען דאָרף ערגעץ אויפ'ן פעלד, ווי די הינט...

אַ יונגער פּויער האָט רחמנות באַקומען אויף אונז, און אַ דאַנק אים זיינען מיר נצול געוואָרען פון טויט...

מיר האָבען פּאַרלאָזען דאָס דאָרף אין דער פּינסטערער נאַכט און אומגעקערט זיך צוריק אין שטאָט פֿריין.

אין שטאָט זיינען מיר געגאַנגען אויף טויטע קערפּערס ביז מיר זיינען צוגעקומען צום שפּיטאָל.

מיר זיינען פֿריינגעגאַנגען אין שפּיטאָל. דאָרט האָבען מיר געפונען אָהן אַ שיעור פּאַרוואונדעטע אידען. זיי האָבען זעהר געקרעכצט און געווויינט. הירשל זייגערמאַן (הירשל דער שווער-צער) אַ פּאַרוואונדעטער, האָט אונז געבעטען, אַז מיר זאָלען פֿריינ-געהן צום דאָקטאָר דויטשער, ווײַל האָט געדינט אין שפּיטאָל און אים בעטען, אַז ער זאָל פֿריינקומען צו די פּאַרוואונדעטע צו שטילען אין זיי די גרויסע וועהטאָגען און די היץ, ווײַל האָט אין זיי גע-ברענט... צווישען די פּאַרוואונדעטע האָבען זיך געפונען אַלטער ישראלעוויטש, אליהו משה קאָרענבליט, הירשעל קומ׳ס אַ יאָריג קינד, זוסיעניו... איך בין פֿריינגעגאַנגען צום דאָקטאָר און אים געפּופען, האָט ער אונז פֿרויסגעטריבען פון דער וואוינונג, דראָענ-דיג אונז, אַז אין פּאַל מיר וועלען נישט פּאַרלאָזען דעם שפּיטאָל, וועט ער פֿרויסרופען די מיליציע, אַז זי זאָל זיך מיט אונז אָפּרע-כענען...

מיר האָבען געמוזט פּאַרלאָזען דעם שפּיטאָל און נעכטיגען די צווייטע נאַכט אין פּעלד...

ציפּע פּאַמעראַנץ

פּאַגראָם בילדער

●

מאַנטאָג, ווי עס האָט נאָר אָנגעהויבען צו טאָגען, זאָגט צו אונז מיין ברודער יאָסעל: „לויפט וואוהין די אויגען וועלען אייך טראָגען"...

האָב איך — נאָך אַליין אַ קינד — געכאַפּט מיין ברודער'ס אינגעלע ביים הענטעל און בין אַנטלאָפען מיט איהם. מיר האָבען פֿרומגעוואָנדערט ערגעץ פֿרום אַ דאָרף אַ גאַנצען מעת-לעת, און געוואָרען זעהר פּאַרמאַטערט. דאָס קינד האָט שוין טאַקע מער ניט געקענט פֿלאַנטערען מיט די פּיס. עס האָט זיך געבעטען ביי מיר, איך זאָל אים לאָזען זיך אַוועקלייגען אויפֿ'ן שניי אַפּצורוען זיך אַביסעל. האָב איך מורא געהאַט, אַז עס זאָל חלילה ניט קומען דערפון צום גרעסטען אומגליק, און אים ניט געלאָזט.

די גאַנצע צייט האָב איך דאָס קינד געהאַדעוועט מיט שניי. פּיר-און-צוואַנציג שעה האָבען מיר אַזוי פֿרומגעבלאָנדזשעט. דאָס קינד האָט שטאַרק געווויינט און איך, קוקענדיג אויפֿ דעם מידען קינד, האָב אויך געהאַלטען אין איין ווויינען...

מיך האָט שוין ניט געפֿאַרט דער טויט. איך האָב אָבער ניט געקענט צוזען דעם צער פון דעם קינד. אוי, ווי ער האָט זיך געהאַלטען אין איין בעטען ביי מיר: „לאָז מיך זיך אַביסל אָפּרוען אויפֿ דעם שניי!...

מיין מאַמע מיט די איבעריגע קינדער און מיט נאָך אַ סך מענשען האָבען אויך געבראַדזשעט אין דעם טיפען שניי און פונדער-ווייטענס דערהערט אונזער געוויין. די מאַמע האָט זיך געלאָזט לויפען צו אונז. זי איז אָבער ניט צוגעקומען צו אונז, ווארים זי האָט זיך באַדאַרפט אָפּרייסען פון די איבעריגע קינדער.

מיר האָבען אַזוי פֿרומגעבלאָנקעט נאָך אַ לאַנגע צייט, ביז מיר האָבען זיך דערשלאָגען צוריק אַהיים.

אין דער היים האָבען מיר געפונען דעם אויוועז פֿאַרלייגט מיט ציגעל. די כוליגאַנעס האָבען אונז אין שטוב אַרומגעזוכט אוז ניט געפונען. האָבען זיי אודאי געמיינט, אז מיר זיינען באַהאַלטען אין אויוועז.

דעם ערשטען טאָג נאָכ'ן פּאָגראָם, ווען איך בין אַריינגעקומען צוריק אין שטוב, איז שוין מיין פּאַמיליע געווען אין דער היים. ביי אונז אין שטוב איז געלעגען אויף א „סאָפקעלע" יוכבד יונה־הערצאָוועס א צעשלאָגענע, מיט א בלוי־פֿאַרשוואָלענעם פּנים. מען האָט די אויגען ניט אַרויסגעזען. אויפ'ן לייב האָט זי געהאַט א סך וואונדען. ס'איז געווען א שרעק צו קוקען אויף איר. זי איז געלעגען מיט פֿאַרקלעמטע ליפּען. נאָר אַלע מאָל האָט זי אַרויס־געלאָזט א שוידערליכען געוואָלד און געקלאָפּט זיך אין האַרצען אויף אירע ברענענדיגע וואונדען:

— זלאָטעניו! ציפּעניו! — האָט זי געקלאָגט און געיאָמערט פֿאַר מיר מיט מיין מאָמען, — מיין יונה'ן האָט מען דער'הרג'עט... מיין לאה'לען דער'הרג'עט... און איך קוויק זיך מיט...

די מאָמע האָט איר געגעבען טיי מיט לימענע. זי האָט פֿאַרקלעמט די ציין און ניט געוואָלט טרינקען...

זי האָט שוין טאָקע ניט מער ווי געזיפֿעט. זי האָט זיך נעבאָך גערַאַנגלט מיט דעם טויט ביז זי האָט דערפילט אָנקומען די לעצטע מינוטען.

מיין מוטער, מיט וועמען יוכבד יונה'ס האָט זיך זעהר גוט פֿאַרהאַלטען, האָט געטאָן אַלץ אין דער וועלט פֿאַר איר. ס'האָט אָבער ניט געהאָלפֿען.

יוכבד האָט זיך געבעטען מען זאָל זי אַריבערנעמען צו אירע קאָזינס — ראובן יונה־שמעון'ס קינדער. האָט מען זי אַהין אַרי־בערגעטראָגען און דאָרטען זיינען שוין טאָקע געווען אירע לעצטע מינוטען.

מיט פֿאַרשלאָסענע אויגען, פֿאַרקלעמטע ציין און פֿאַרשמאַכטע ליפּען, מיט וואונדען אַרום און אַרום, האָט זי נאָך געהאָט אין זי־נען צו מאַכען א צוואה, און צו באַזאָרגען, מען זאָל געבען ליכט א גאַנץ יאָר פֿאַר איר לאה'לען און פֿאַר איר מאַן יונה־הערצאָוועס. זי האָט נאָך פֿאַרמאָגט אַביסעל געלט האָט זי דאָס איבערגעלאָזט פֿאַר דעם בית־מדרש און פֿאַר אירע אָרימע קרובים.

מיט א פֿאַר טעג פֿאַר דעם פּאָגראָם איז די פערצען־יאָריגע לאה'לע יונה'ס געפֿאַרען קיין פּראָסקוראָוו אייגקויפען סחורה פֿאַר

זייער קלייט. וועז זי איז צוריקגעקומען פון פראסקוראוו, האט מען זי דער'הרג'עט ווי מען דער'הרג'עט א חיה. דאס מיידעלע איז געווען א זעלטען שהן קינד, באליבט ביי יעדען איינעם פון שטאט. מיינע ברידער האבען זי געבראכט צו קבורה. מיין ברודער דוד האט זי דערקענט צווישען די טויטע, האט ער א זאג געטאן צו מיין ברודער יאסל: „דאס איז דאך לאה יונה'ס!" מיין ברודער דוד איז געווען אין אירע יארען און ער פלעגט זיך מיט איר גוט פארהאלטען, איז אים ניט גוט געווארען, וועז ער האט זי דערקענט צווישען די הרוגים. דער „ריסקעל" איז איהם ארויסגעפאלען פון די הענט. מיין ברודער יאסעל האט אים דערמינטערט מיט אביסעל בראנפען אוז ער האט אים געצוואונגען ווייטער צו גראבען... עס איז געווען פרייטאג שוין שפעט אין דער נאכט, וועז מען האט געבראכט די קרבנות צו קבר ישראל.

וועז מען האט צונויפגענומען די הרוגים נאך דער שחיטה, בין איך געשטאנען לעבען מיין זיידען — משה פאמראנצ'ס שטוב, האב איך געזעז, ווי איין גוי האט אנגענומען דעם גע'הרג'עטען „נטע גרשון־פאסטיווע" ביי די הענט אוז א צווייטער גוי ביי די פיס, זיי האבען דעם הרוג א וויג געטאן אוז ארויפגעשליידערט אויפ'ן וואגען, ווי ער וואלט געווען א געשאכטענע שאף. דער קנאק פון דער „טאראדייקע" האט אפגעהילכט איבער דער לענג אוז ברייט פון גאס, אז איך האב עס אזש דערהערט לעבען מיין זיי־דענס שטוב...

א שהנעם כבוד האבען די גוים אפגענעבען די הרוגים...

איבער דער שטאט האט דעמאלט געשוועבט א פחד. דער וואס האט עס ניט איבערגעלעבט, קען זיך עס גאר ניט פארשטעלען.

לעבען וועלעווועלע קצב'ס שטוב איז געלעגען וועלעווועלעס טלית־קטן איינגעטונקען אין בלוט אוז צוגעפרוירען צום שניי. לעבען שלמה יוסף אייזיקס האט זיך געווואלגערט ר' שלמה'ס פאר־בלוטיגטע יארמולקע... דער שניי איז דעמאלט צעלאזט געווארען, האט מען געקענט זען לעבען יעדער שטוב ווי דאס בלוט פון די הרוגים רינט אפ מיט די ריטשקעלאך...

דבורה חוה'ס, וועלווועל זאפרענ'ס טאכטער, איר'ס א קינד, צען טעג אלט, האבען די רוצחים געגומען אויף דער „פיקע"... די רוצחים האבען זיך געפרעהט איבער דעם: „א ציפליאנקע האבען מיר", האט א רוצח אויסגעשריען — א נאר וואס געבוירען הינ־דעלע...

שמואל בער גיטיעם גלאנצאוו האט נעבאך געטראגען אליין זיין דערמארדעטע פרוי, איינגעוויקעלט אין א ווייסער „וואריעטע", גע־טראגען ערגעץ פון וואנען מען האט געבראכט א סך הרוגים צו דער קבורה.

ביי יענטע סאסשטשין האט געוואוינט „עטיע פארטיגולע", יעקעל פארטיגולעם טאכטער, אן עלטערע מיידעל, וואס ביי איר איז געווען ערשט צען טאג נאך דער חתונה. איר מאן איז ערשט ניט לאנג אהיים געקומען פון דער בלוטיגער מלחמה, האט מען אים אום־ברחמנות'דיג דער'הרג'עט, און עטיע פארטיגולע איז געבליבען אן עלענדע אלמנה. מען האט אויסגע'הרג'עט איר גאנצע פאמיליע.

באמערקונג: יוזף בוים, וואס האט זיך נעראטעוועט פון דער שחיטה, דערצעהלט: ווען דבורה און איר מאן מיט דעם קינד זיינען געלעגען אין טייכען בלוט, האט די „שיקסע", וואס איז געווען ביי דבורה'ן שוין יארען לאנג, געגומען ארונטערשלעפען די שטיוועל פונ'ם מאן. — ער איז נאר געווען שטארק פארוואונדעט און פאר'חלש'ט — איז דער מאן געקומען צו זיך, האט ער געזאגט צו דער „שיקסע": „ווארט כאטש ביז איך וועל אויסגעהן!..." די שיקסע האט פארנומען א גרויסען פאק זאכען און איז ארוים פון שטוב, איבערלאזענדיג די מענשען אין די טייכען בלוט. י. ב.

אברהם גאָלדמאַן

אין די שרעקליכע טעג

●

מאָנטאָג, דעם 21טען פעברואר, 1919, האָט זיך קיין פעלשטין דערטראָגן א קלאָנג פון פראָסקוראָוו, אז דאָרט איז פאָרגעקומען א גרויסע שחיטה אויף די אידן און אז כוליגאַנעס גיהען אויף פעלשטין.

ביי אונז, אידן, איז דער ווידערשטאַנד געגען אונזערע שונאים אריינגעטאָן אין תפילה. זיינען טאָקע אונזערע באַלעבאָטים געלאָפען אין בית־מדרש אריין זאָגען תהלים און איבערגעלאָזט דאָס שטעטל מיט די פרויען און קינדער הילפלאָז און אין טויט שרעק...

א ראָטע סאָלדאָטען, מיט קאָנאָנען און פּוליעמיאָטען, האָבען טאָקע דעם זעלבען טאָג אריינגעמארשירט מיט מיליטעריישען פּאָראָד אין שטאָט אריין. אפילו א „קראָסני קרעסט" מיט דאָקטוירים האָט זיי נאָכגעפאָלגט. אויך א סך גויים מיט ליידיגע פורען זיינען אָנגעקומען, כדי אוועקצופירען דאָס געוויב פון שטאָט. אַלץ איז געווען צוגעגרייט, לויט א פּאָראוים־באַשטימטען פּלאַן.

עס איז, געווייניליך, געווארען א גרויסע בהלה אין שטאָט. מענשען האָבען אָנגעהויבען צו לויפען פון שטאָט. פּילע האָבען זיך געמאכט באַהעלטענישען אין זייערע אייגענע שטיבער.

עטליכע באַלעבאָטים, מיט אייניגע יונגעלייט האָבען זיך מוסר נפש געווען: געלאָפען צו דער שטאָט־מאכט, בעטען שוץ, אָדער אפשר אויסצוקויפען די אידישע לעבענס מיט געלט.

גענוי, ווי אַזוי די רוצחים האָבען זיך נוקם געווען אין יענע מארטירער, איז מיר ניט באַקאַנט. אָבער אז זייערע נעמען מעגען פּארשריבען ווערען אין א גאָלדענעם בוך — וועגען דעם איז גאָר קיין צווייפעל ניטאָ. זייערע נעמען זיינען: אברהם ברענמאן און שמואל סווינער, ע"ה.

זוכענדיג מיין פאָטער אין שול, האָב איך זיך אָפּגעריסען פון די איבעריגע און פון מיין פאַמיליע. איך מיט מיין פאָטער האָבען שוין געמוזט אַנטלויפען דורך זייטיגע וועגען אין פעלד אַריין.

מיר זיינען געלאָפען איבער פאַרשנייעטע פעלדער, ביז מיר זיינען אריין אין א גרוב און זיך באַהאַלטען. אָפּליגענדיג אין דעם גרוב ארום אַכט און פערציג שטונדען, האָבען מיר, ממש געזעהען דעם טויט דערנעהענטערען זיך צו אונז.

מיר האָבען זיך ענדליך אָנגענומען מיט מוט און זיך צוריק־גע'גנב'עט אין שטאָט אַריין. עס איז שוין געווען נאָך דער שחיטה. די סאָלדאַטען זיינען שוין געווען אַוועק פון שטאָט. דעם ערשטען „מת" האָבען מיר געפונען אין פעלד, ניט ווייט פון שטאָט. דאָס איז געווען ברוך קופּער, ע"ה.

אַריינקומענדיג אין שטאָט אַריין, האָבען מיר געטראָפען עט־ליכע אידען וועלכע זיינען שוין אַרויסגעקומען פון זייערע באַהעל־טענישען, שרייענדיג מיט אוממענשליכע קולות, צו די באַהאַלטענע אין די קעלערס, אויף די בוידימער, אַז זיי מעגען שוין אַרויסקומען אויף די גאַסען 'צו זען דעם חורבן"...

אויף די גאַסען זיינען געלעגען הרוגים און אויך גוסס'ע מענשען. די שטאָט־פּאָליציי האָט צונויפגעטריבען עגלות, אַרויפגעוואָרפען אויף זיי די מתים צוזאַמען מיט די גוסס'ע, און אַרויפגעפירט זיי אויפ'ן בית־עולם.

דאָס ראַבעווען פון די היימישע גויים איז נאָך אָנגעגאַנגען.

ניט קוקענדיג מער אויף דעם געפאַר פאַר אונזערע לעבענס, האָבען מיר — עטליכע יונגעלייט — אָנגעהויבען צונויפזאַמלען די פאַרוואונדעטע און צוגעגרייט אַ דערווייליגען „סאַניטאַר־פּונקט", וואו עס איז געגעבען געוואָרען ערשטע הילף, מ'שטיינס געזאָגט...

פון די אַרומיגע שטעטלאַך איז אויך אָנגעקומען הילף און אויך אַ פּאָר דאָקטוירים. צום באַדויערען, איז קיינער פון די פאַרוואונ־דעטע ניט געבליבן לעבען. זייערע ליידען, זייערע קרעכצען, זייערע געשרייען און געוואַלדען איז ניט צום באַשרייבען...

ווען מיר זיינען אַרויפגעקומען אויפ'ן בית־עולם, האָבען מיר דאָרט געפונען ליגען הונדערטער מתים אויף איין קופּע.

מיט ציטערדיגע הענט האָבען מיר זיך גענומען אויסצוקלייבען די מתים. און מיט די לעצטע כוחות, אין דעם שטאַרקען פראָסט, האָבען מיר אָנגעהויבען גראָבען קברים — ווער פאַר זיינע עלטערען, ווער פאַר אַ שוועסטער, פאַר אַ ברודער, פאַר אַ כלה. און די אי־

בעריגע האָבען מיר באַגראָבען אין איין גרויסען ברודער־קבר...

אומגלויבליך זיינען די גרויזאַמע פאַקטען פון פעלשטינער פּאַגראָם. זיי זיינען אָבער אמת'ע פאַקטען. דער, וואָס גלויבט ניט, זאָ זיי האָבען פּאַסירט, וווּיסט ניט אויף וואָס פּאַר א וועלט ער לעבט...

עלטערען האָבען צוגעזען וווי מען האָט זייערע קינדער דערהרג'עט. מאַנסבילען האָבען געזען וווי מען האָט זייערע פרויען שטאָקירט און דערנאָך פון זיי, דאָס לעצטע ביסעל לעבען ארויסגעשלאָגען.

מחליה בת שמחה גאָלדמאַן איז אַראָפּגעשלעפּט געוואָרען פון בוידעם צוזאַמען מיט אירע פינף קינדערלאָך. די קינדער האָבען זיי אויף די פּיקעס געהויבען אין דער געגענוואָרט פון דער מוטער, ביז די נשמה'לאָך זיינען זיי אויסגעגאַנגען. די מוטער האָבען זיי שטאָקירט און דערנאָך מיט א פּיקע זי דורכגעלעכערט דורכ'ן מויל...

אין שטאָט איז געווען א חולה־נופל, מיט דעם צונאַמען „וואוי־פּעניו" — גרשון וואָטענמאַכערס א זון. א רוצח האָט אים, מיט זיין בלויזער שוועכער צעשפּאַלטען דעם קאָפּ. ער איז געליגען אין גאַס און ג'גוסס'ט. א חזיר האָט אָנגעהויבען גריזשען זיין פּוס. מיט זיין לעצטען ביסעל כח האָט דער גוסס אָפּגעשטופּט דעם חזיר פונ'ם פּוס, האָט זיך דער חזיר אויסגעדרעהט און אויסגענוגט א האַלבען קאָפּ.

א מאַן איז געליגען באַהאַלטען מיט זיין פרוי און קינד אויף א בוידעם. וועז די סאָלדאָטען האָבען זיך ארויפגעכאַפּט אַהין, האָבען זיי געפּונען נאָר די פרוי און קינד. זיי האָבען זי שטאָקירט און דערנאָך דער'הרג'עט אינ'ם מאָנס געגענוואָרט...

עס האָבען זיך באַהאַלטען אין א קעלער עטליכע פאַמיליעס. האָבען די רוצחים אונטערגעצונדען די שטוב. וועז די מענשען האָבען גענומען ארויסלויפען פון זייער באַהעלטעניש, האָט מען זיי געטריבען צוריק אין פייער אריין. און אַזוי זיינען זיי אַלע פאַרברענט געוואָרען אויף קויל!...

שרייבענדיג, וואָכען וויידער אויף די בילדער פאַר מיינע אויגען. איך דערהער וויידער די געשרייען און די קולות פון די גוסס'ע קרבנות, אז איך פאַרליר דעם מוט צום לעבען אויף דער וועלט, אפילו היינט צו טאָג... זאָל שוין זיין גענוג!...

זעליג ברענמאַן

אַנטלאַפענע פון חורבן דערציילען

●

געזאַמעלט אין דער לעמבערגער שול צווישען די פעלשטינער עמיגראַנטען, דורך דעם לערער פון דער פעלשטינער אידישער שול — זעליג ברענמאַן

משה צוויג (משה יאָסעל שמואל חיים׳ס) דערצעהלט:

„מאַנטאָג, וועז די שטאָט איז אַרומגערינגעלט געוואָרען פון די כוליגאַנעס, זיינען מיר אַריינגעלאָפען צו אונזער שכנה, ביילע גערשגאָרען, אין קעלער אַריין. דאָרט זיינען מיר זיך צוזאַמענגעקומען מיט ביילע׳ס פאַמיליע און מיט איר טאָכטער שפרה און איר מאַן שמואל סווינער — פאָרזיצער פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע.

„צען אזייגער אויף דער נאַכט זיינען צו אונז אַריינגעקומען די רוצחים און געפאָדערט געלט פון אונז. מיר האָבען זיי אַוועקגעגעבען אַלץ. די רוצחים האָבען אונז פאַרשלאָסען אין קעלער און מיר זיינען דאָרט געבליבען אין פּחד און אין שרעק ביז פינף אינדערפרי.

„פינף אזייגער אינדערפרי זיינען צו אונז נאָך אַמאָל געקומען די כוליגאַנעס, דאָס מאָל שוין מיט בלויזע מעסערס, און געוואָלט אונז אויסקוילען. מיר האָבען זיך אויסגעבעטען צום צווייטען מאָל, אַוועקגעבענדיג זיי אונזערע מלבושים. נאַקעט און בארוועס זיינען מיר געבליבען.

„זעענדיג, אז דער קעלער איז ניט זיכער, האָבען מיר זיך פון דאָרט אַרויסגעריסען און איבערגעלאָפען אין הויז אַריין. דאָרט האָבען מיר זיך פאַרמאַכט. באַלד אַבער האָבען זיך דערהערט געשרייען אינדרויסען און א קלאַפען אין די פענסטער. איך האָב זיך געלאָזט אַרויסלויפען פון שטוב אויף דעם בוידעם...

„די כוליגאַנעס, וועלכע האָבען אויפגעבראַכען די טיר, האָבען מיך אַראָפּגעצויגען פון דעם לייטער. זיי האָבען מיר דערלאַנגט עטליכע שטעך. אויך מיין מוטער, פּאַטער, ברודער און שוועסטער האָבען זיי שטאַרק פּאַרוואונדעט. ביילע גערשגאָרן מיט איר טאָכטער און איידעם און אינגערען זון, יחיאל, זיינען געטויט געוואָרען.

„ווי מען האָט מיך געשטאָכען, בין איך געפאַלען חלשות. די מערדער האָבען אודאי געמיינט, אַז איך בין טויט, און מיך אָפּגעלאָזט.

„וען איך בין געקומען צו זיך, האָב איך דערהערט קרעכצען: מיין מוטער, מיין שוועסטער, מיין ברודער האָב איך געהערט קרעכצען, אָבער ניט מיין פּאַטער. האָב איך פּאַרשטאַנען, אַז דער טאַטע איז טויט!...

„די וואונדען האָבען מיר אָנגעהויבען זעהר ברענען. איך האָב ניט געקאָנט איינליגען אויף דער ערד. האָב איך זיך געוואָלט צושלעפּען צו דער סאָפע. איך האָב אָבער ניט באַוויזען צושלעפּען זיך צו דער סאָפע, ווי נייע מערדער זיינען אָנגעקומען און זיך אַ לאַז געטאָן צו מיר מיט די מעסערס, מיט אַ געשריי: — דו לעבסט נאָך?!... און איינער האָט מיך געוואָלט דערשטעכען, נאָר די איבעריגע האָבען אים אָפּגעהאַלטען, ווי איינער רעדט — זאָל ער זיך בעסער מוטשען איידער שטאַרבען מיט אַ גרינגען טויט...

„פּאַרנאַכט האָט מען אונז אַוועקגעפירט אין שפּיטאָל. די שוועסטער חנה האָט געהאָט אַכט וואונדען, די מאַמע האָט געהאָט דריי וואונדען אין קאָפּ, און איך האָב געהאָט דריי וואונדען".

יצחק קאַוולער דערצעהלט:

„דינסטאָג אינדערפרי האָבען זיך די מערדער אַריינגעריסען אין אונזער הויז און גע'הרג'עט מיט דער גרעסטער אכזריות אונזער פּאַטער, משולם קאַוולער.

„מיר האָבען זיך געלאָזט אָנטלויפען אונטער די פליענדע קוילען צו די פעלדער און וועלדער. אין פעלד זיינען מיר געלעגען פּאַרבאַרגען אין טיפען שניי, אונזער קראַנקע מוטער צוזאַמען מיט אונז. אויך דאָרט האָבען מיר מורא געהאָט פּאַר די ווילדע מערדער.

„דריי מעת-לעת זיינען מיר געלעגען אין פעלד. מיר האָבען שוין מער ניט געקענט איבערטראָגען דעם הונגער און די קעלט.

האָבען מיר באַשלאָסען צו געהן אין שטאָט אַריין, ניט רעכענענדיג זיך מער מיט קיין געפאָר.

„מיר זיינען געגאַנגען אין שטאָט אַריין און געטראָגען אויף זיך די קראַנקע מוטער אונזערע.

„אין שטאָט זיינען די מערדער שוין ניט געווען. מיר האָבען באַקומען די טרויעריגע ידיעה, אַז אונזער שוועסטער מרים, יחיאל קאַרענבליט'ס פרוי, איז געשטאָרבען האַלטענדיג אויף דער האַנט איר 8-טאָגיג קינד. לעבען איר איז געשטאָרבען מיט ווילדער אכזריות איר מאַן — יחיאל קאַרענבליט. אירע צוויי קינדער — דאָס אַכט-טאָגיגע קינד און א מיידעלע פון דריי יאָר — זיינען שטאַרק פאַרוואונדעט געווארען. איטע קאַרענבליט, דאָס קינד פון דריי יאָר, האָט געהאַט זעכצען וואונדען, און איז טראָץ דעם געבליבען לעבען. דאָס עופ'עלע אַבער איז געשטאָרבען פון די וואונדען. די מוטער האָט די צרות ניט געקאָנט איבערטראָגען און איז אויך געשטאָרבען. פון א פאַמילע פון אַכט פערזאָן זיינען מיר געבליבען דריי פערזאָן. פון יחיאל קאַרענבליט'ס פאַמיליע, וועלכע איז באַשטאַנען פון זיבען פערזאָן, איז געבליבען דאָס איינציגע קינד פון דריי יאָר — איטע קאַרענבליט".

דבורה דובעשטער דערצעהלט:

„וועז די מערדער זיינען אַנגעקומען, איז אונזער פאַטער געווען אין שול ביים דאַוונען. קומענדיג אַהיים, האָט ער מיט ציטער דערצעהלט וועגען דער פאַניקע, וואָס קומט פאָר אין שטאָט. ער האָט פארלאָשען דעם לאָמפּ און געהייסען זיך באַהאַלטען.

„א גאַנצע נאַכט זיינען מיר איבערגעזעסען אין איין שרעק, אין איין פּחד. ערויסגעקוקט אויף דעם אינדערפרי...

„גאַנץ פרי איז געווען שטיל אויף דער גאַס. אידען האָבען זיך רואיג געדרייט אַהער און אַהין.

„די מערדער האָבען ניט געמאַכט קיין שטערונגען, ווייזט אויס, מיינענדיג מיט דעם ערויסצונאַרען די אידען פון די באַהעלטענישען אויף די גאַסען.

„דער פאַטער אונזערער האָט זיך אויך באַרואיגט, און געפענט די טיר פונ'ם הויז. עס האָט ניט געדויערט לאַנג, און די מערדער, וואָס האָבען אויסגעהערט די רעדע פון זייער אַטאַמאַן, מיט דער וואַרענונג זיינער: „ניט רחמנות צו האָבען אויף די פאַרפלוכטע אידען, ניט צו געבען זיי די מעגליכקייט זיך אויסצוקויפען מיט

זייער געלט", — זיינען די ערשטע ארויסגעלאָפענע צו אונז אין שטוב. זיי האָבען דער'הרג'עט מיין פאָטער, אברהם־יצחק כהן, מיט דער מוטער און מיין טאָכטער פייגע".

מינדיע קעלענזאָן (הערץ יוזפ'ס טאָכטער) דערצעהלט:

„מאָנטאָג פאָרנאָכט האָב איך מיט מיינע קינדער און מיין פאָטער, הערץ בארענבוים, זיך געלאָזט ארויסלויפען אויף דעם דאָרף. מיר זיינען אָנגעקומען צו א באָקאָנטען פויער. דער פויער האָט אונז ארויסגעטריבען. מיר זיינען געגאָנגען צו אן אָנדער פויער, האָט ער אונז אויך ארויסגעטריבען. מיר זיינען געגאָנגען צו א דריטען. דער דריטער פויער האָט אונז אויך ניט געלאָזט ארייננעהן צו זיך. נאָך פיל בעטען און ווייזען פאָר אים, האָט דער פויער איינגעוויליגט אָפּטרעטען אונז אן אָרט — אין א חזירים־„כליעוו" (שטעלכעל).

„מיר מיט די קינדער זיינען איבערגעלעגען אויף דער נאָסער ערד אין דעם „כליעוו" די גאַנצע נאָכט.

„פאָרטאָג, וען עס איז שוין שטיל געוואָרען אויף א וויילע, זיינען מיר ארייננעגאַנגען צום פויער אין הויז. זיצענדיג אין הויז, האָבען מיר שוין געהערט, אז אין שטאָט האָט זיך שוין אָנגעהויבען די בלוטיגסטע „וואָכאָנאָליע"...

„איך האָב זיך ארויפגעדראָפּעט אויף דעם אויוון מיט די קינדער.

„ליגענדיג אויף דעם אויוון ארום א שעה צייט, האָט א איד מיידעל מיט געווין אָנגעקלאָפּט אין פענסטער. איך האָב דאָס מיידעל ניט דערקענט. דער פויער איז ניט געגאַנגען עפענען דיר. דאָס מיידעל איז פאַרשוואונדען פון טיר, מורא האָבענדיג צו שטעהן אויף אן אָרט. באַלד איז דאָס מיידעל צוריקגעקומען און ווידער אָנגעקלאָפּט. דער פויער האָט אַליין ניט געעפענט די טיר. דאָס מיידעל איז צום דריטען מאָל צוגעקומען צום פענסטער און געקלאָפּט מיט ציטערדיגע הענט. דאָס מאָל האָט דער פויער געעפענט די טיר.

„פאַר'חושכ'ט איז ארייננעקומען דאָס מיידעל. איך האָב איר ממש ניט דערקענט — דאָס איז געווען לייקע מינדלין. איך האָב איר געפרעגט וואָס ס'טוט זיך אין שטאָט, האָט זי מיר געענטפערט מיט א געוויין...

„זי האָט דערצעהלט, אז צוויי סאָלדאָטען האָבען איר מיט'ן פאָטער אָנגעיאָגט און אַוועקגעפירט דעם פאָטער. זי האָט זיך

אויסגעדרייט פון די מערדער און געקומען אַהער. זי האָט פאַר־טראַכט אַ פּלאַן צו שיקען דעם פּויער אין שטאָט אַריין געוואָר ווע־רען, וואָס עס טוט זיך אין שטאָט. דער פּויער האָט שוין איינגע־וויליגט און געגרייט זיך געהן. פּלוצים איז די פּויערטע פון הויז אַריין מיט אַ געשריי, מיר זאָלען זיך גלייך פאַרנעמען פון איר הויז.

„איך מיט מיינע קליינע קינדער, מיט אַ קינד אויף דער האַנט, האָב זיך געלאָזט געהן אין פעלד אַריין.

„לייקע מינדלין איז אַרויף אויף דעם פּויערס בוידעם אָהן דעם פּויער'ס וויסען.

„ביי דעם אַרויסגאַנג פונ'ם דאָרף, האָט אונז באַגעגענט אַ סאָלדאַט, ער האָט אונז אָפּגעשטעלט מיטן רעוואָלווער אין האַנט.

„מיר האָבען זיך אויסגעבעטען ביי אים. ער איז אָפּגעפאָרען און מיר האָבען פאָרטגעזעצט אונזער וועג...

„נאָר דאָ האָב איך דערזען, אַז אויף די פעלדער לויפען אַרום די סאָלדאַטען אויסצוזוכען די אַנטלאָפענע אידען, האָב איך באַ־שלאָסען אומצוקערען זיך צוריק אין שטאָט אַריין.

„אויף דעם וועג צוריק האָבען מיך אָנגעיאָגט צוויי סאָלדאַ־טען, איינער פון זיי האָט שוין אויסגעשטרעקט די ביקס צו שיסען אין מיר. דער אַנדערער האָט אים אָבער צוריקגעהאַלטען. זעענ־דיג, ווי איך שלעפּ זיך מיט די קינדער מיט מיינע לעצטע כוחות, האָט ער דעם צווייטען געראַטען צו שפּאָרען „פּאַטראָנעס", וואָרים זי וועט סיי ווי פאַלען פון די כוחות און פאַרלוירען ווערען.

„איך האָב זיך אומגעקערט אין דאָרף אַריין, וואו איך בין אַריבערגעגאַנגען צו אַ פּויער אין גאָרטען און זיך באַהאַלטען, געלע־גען דאָרט מיט די קינדער ביז אינדערפרי — מיטוואָך — אין אַ חזירים־„כליעוו" (שטעלכעל).

„מיין מאַן איז געראַטעוועט געוואָרען פון דעם ערשטען פּאָ־גראָם, איז ער געפאַלען אַ קרבן אין דעם צווייטען פּאָגראָם, וואָס איז פאָרגעקומען דעם זעקסטען יולי אין דעם זעלבען יאָר".

ווערטער סעקרעטאַר פון דעם פעלשטינער בוך, י. באום!

איך בין איציק יאָסעל גוטמאנ'ס און מינדע הערצ'ס עלטסטע טאָכ־טער.

מיין פאָטער, איציק־יאָסעל, איז דער'הרג'עט געוואָרען אין צווייטען פּאָגראָם וואָס איז פאָרגעקומען שבועות. אין יענעם פּאָגראָם איז אויך אומגעקומען אויף קידוש השם מיין זיידע, הערץ יוזפ'ס.

מיין מוטער, מינדע הערצ׳ס, איז אנטלאפען מיט אונז, דריי קליי־נע קינדער יתומים — קיין לעמבערג, נאליציע. אין לעמבערג האט מען אונז צעשיידט און די מאמע האט געמוזט זיין אין אן אנדער שטאט. א מאמע, האט זי זיך ניט געקענט אפריסען פון אונז. פון יענער שטאט, וואו זי איז געווען, איז זי נעקומען אונז זען. דאס איז איר ניט אנגענקומען גרינג...

איין מאל האט זי פארשפעטינט דעם צוג. דער צוג האט זיך שוין אנגעהויבען רירען וועז זי האט דערגרייכט דעם וואקזאל. זי איז נאכגע־לאפען און אנגעכאפט זיך אין צוג. זי איז אנידערגעפאלען און דער צוג האט איר אפגעשניטען די פים!...

די מאמע האט זיך געמוטשעט זיבען וואכען ביז זי איז געשטארבען און מיר זיינען געבליבען אין לעמבערג דריי קיללעכדינע יתומים.

איך, די עלטסטע, בין דעמאלט אלט געווען אכט יאר, די אנדערע פינף און דריי יאר אלט.

וועז מיין פאטער איז דער׳הרג׳עט געווארען, איז ער אלט געווען 40 יאר. וועז מיין מוטער איז נעשטארבען, איז זי אלט געווען 36 יאר.

מיט דעם בריף שיק איך מיין מוטער׳ס א בילד. איך בעט אייך, שטעלט עס אריין אין בוך. זאל דאס בלייבען אן אנדענק פאר אונז.

איך דאנק אייך פון טיפען הארצען.

שבע קעלעוזאן

פאליק ראבער דערצעהלט:

„מאנטאג ביינאכט האבען מיר, פערצען פערזאן, זיך באהאל־טען אויף דעם בוידעם אין מיין פעטער הירשל׳ס שטוב.

„ביינאכט האט מען געוואלט אונטערצינדען די שטוב. מיר זיינען אין גרויס שרעק צווי איבערגעלעגען די נאכט אויף דעם בוידעם.

„אינדערפרי בין איך איבערגענאנגען צו מיר אין הויז. ביי מיר אין הויז איז געווען מיט מיר: מיין פרוי, מיין שוועסטער גיטעל מיט אירע צוויי קינדער.

„די רוצחים האבען זיך אריינגעריסען דורכ׳ן פענסטער אין הויז אריין. מיין פרוי האט מיך געראטען צו באהאלטען זיך אונ־טער׳ן בעט און איך האב איר געפאלגט...

„די רוצחים האבען ג׳הרג׳עט מיין פרוי, מיין שוועסטער מיט איינס פון אירע קינדער, דאס צווייטע קינד האבען די רוצחים שטארק פארוואונדעט...

„וען דאָס פּאַרוואונדעטע קינד איז געקומען צו זיך, האָט עס אַנגעהויבען קרעכצען און געבעטען הילף.

„איך, ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס עס טוט זיך אין גאָס, בין פֿרוים אינדרויסען מיט דעם קינד אויף די הענט. געזוכט א שטוב, וואו עס געפינען זיך מענטשען, מען זאָל ראַטעוון דאָס קינד.

„איך בין געלאָפען אומזיסט... איך האָב אין קיין שטוב ניט געטראָפען קיין מענשען...

„ביז דריי עזייגער בייטאָג האָט געדויערט דער ווילדער פּאָגראָם. נאָך פיל פֿרומלויפען, האָב איך דאָס קינד אַוועקגעטראָגען אין שפּיטאָל. דאָרט האָב איך זיך באַמיט מיט־צוהעלפען צו רעטוון די שוועך־פּאַרוואונדעטע ברידער און שוועסטער.

„צווישען די פּאַרוואונדעטע האָט זיך אויך געפונען מיין חבר, יחיאל שוחט, מיט עטליכע שטעך אין האַרצען.

„די פּאַרוואונדעטע האָבען געוואָלט עסען, בין איך מיט בנימין וויינטרויב אַוועקגעגאַנגען זוכען ברויט. איך בין אַריינגעגאַנגען צו אברהם ברענמאן אין הויז, האָפענדיג צו געפינען דאָרט ברויט. הרוגים האָב איך דאָרט געפונען, ניט קיין ברויט. און אַזוי אין יעדען הויז, וואוהין איך בין אַריינגעקומען.

„איך בין אַרויפגעלאָפען אויפֿן בית־הקברות. דאָרטען זיינען געלעגען מענשען ווי סנאָפעס.

„איך האָב אויף איין פּוּר אַרויפגעלייגט אַלע מיינע הרוגים: די פרוי, די שוועסטער מיט׳ן קינד, מיין מומע מרים־דבורה, הירשעל לייב פּאַלקים פרוי.

„איך בין געקומען אויף דעם בית־הקברות. נאָך מיר איז אַנגעקומען שלום־שכנא הורוויץ. ער האָט געבראַכט צופירען זיינע דריי יונגע מיידלאָך אויף דעם בית־הקברות.

„איך בין געוואָרען א „קברן" און מקבר געווען עטליכע און צוואַנציג מענשען...

„אין דעם צווייטען פּאָגראָם, וואָס איז פּאַרגעקומען אסרו־חג שבועות, בין איך אַנטלאָפען פון דער היים און זיך באַהאַלטען אויף א טייך אין אַטשערעט. ניט קענענדיג זיך לאַנג האַלטען דאָרט, האָב איך זיך געלאָזט געהן אין דאָרף אריין.

„אויף דעם וועג האָבען מיך באַגעגענט די מערדער און האָבען מיך גענוואָלט הרג׳ענען, האָב איך זיך פון זיי אויסגעבעטען,

געבענדיג כפר־נפש. מיט א נם האָב איך זיך געראַטעוועט פון זייערע הענט.

„אויף דעם וועג וויטער האָב איך געפונען מיין פעטער הירשל׳ס זון, משה׳ן, ליגען טויט... מיט נאָך פיל הרוגים.

„איך בין אַנגעקומען אין נאַענטען דאָרף „נפתליווקע", וואו איך האָב מיך מיט גרויס מי אַריינגעבעטען צו א פויער. צוויי טעג בין איך געזעסען אין דעם דאָרף. נאָכדעם האָב איך זיך אומגעקערט. אין שטאָט האָב איך נאָכאַמאָל געפונען צוויי און צוואַנציג הרוגים".

יוסף צוויג דערצאָהלט:

„דינסטאָג אַנדערפרי בין איך אַרויסגעגאַנגען פון אונזער הויז, האָב איך דערזען אונזער שכן, עזרא זייגערמאַן, דורכלויפען מיט א געוואַלד־געשריי. איך האָב אים א פרעג געטאָן אויף דער סיבה פון זיין געוואַלד־שרייען. ער האָט מיר דערצאָהלט, אז עס האָבען זיך אַריינגעריסען צו אים מערדער און האָבען אים באַראַבעוועט.

„איך האָב ניט געקאָנט איבערטראָגען די עולה און געגאַנגען מיט אים ראַטעווען זיין פאַרמעגען פון די רויבערס הענט.

„אַריינקומענדיג אין זיין הויז, האָבען מיר דאָרט שוין קיינעם ניט געטראָפען. מיר האָבען נאָר געזען פאָר זיך — ס׳ערשטע מאָל — דאָס שרעקליכע בילד פון א פאָגראָם: די כלי־חבית זיי־נען געווען צעבראָכען. קיין זאָך איז ניט געווען אויפ׳ן אָרט. וואָס ס׳האָט געקאָנט צעבראָכען ווערען, איז געווען צעבראָכען, וואָס ס׳האָט געקאָנט צעריסען ווערען, איז געוואָרען צעריסען...

„דער יונגערמאַן האָט ביטער געווויינט, ווייל מען האָט ביי אים צוגענומען דאָס פאַרמעגען... דאַן האָט מען נאָך געקאָנט ווייגען, ווייל מען האָט נאָך ניט געהאָט קיין פאַרשטעלונג פון דעם, וואָס מען האָט שפעטער איבערגעלעבט...

„אַרויסגעהענדיג פון דעם הויז, האָבען מיך באַגעגענט צוויי פעטלורעווצעס. זיי האָבען מיך צוגערופען און ביי דער האַנט אַריינגעפירט אין פראָאים קאַפלאַנ׳ס הויף און האָבען מיר געהיי־סען אָפשלאָגען דעם „שלאָם" פון דעם פערד־שטאָל, וואו עס איז געשטאַנען א פערד, וועלכעס זיי האָבען געוואָלט צונעמען. איך האָב זיי געזאָגט: „גיט מיר די ביקס, איך זאָל קאָנען אָפהאַקען דעם שלאָם", דאָס האָבען די מערדער זיך אַנטזאָגט.

„זיי האָבען מיך אַרויסגעפירט אויף דעם מאַרק, וואו איך האָב געזען אָפענע געוועלבען. אָבער קיין אידען האָב איך שוין ניט געזען אויף דעם מאַרק.

„נאָכדעם האָבען זיי מיך ווידער אַריינגעפירט אין פראָאים קאָפלאַנ׳ס הויף און האָבען ווידער געפאָדערט, איך זאָל אָפשלאָגען דעם שלאָם. איך האָב זיך אָנטזאָגט! ...

„זיי האָבען מיך אָנגעכאָפט ביי דעם האַלז און געזומען שלאָגען. איך האָב זיך מיט שטאַרקייט אויסגעריסען פון זייערע הענט און מיט גרויס פחד בין איך געקומען אהיים און דערצעהלט, וואָס עס איז מיט מיר פאָרגעקומען.

„יחיאל דעם פעטער משה׳ס — משה מלמד׳ס זון — האָט מיר געזאָגט, אז עס איז נאָך ניט קיין באַווייז פון קיין געפאָר און צוגעגעבען, אז די אידען זאָמלען זיך צונויף אין שול, וואו מען וועט צונויפקלייבען געלט אויף צו באַשענקען די סאָלדאָטען, און עס וועט קיין שלעכטס ניט פאָרקומען.

„ער האָט געזומען דעם טלית און תפלין און געגאַנגען אין שול אריין. אונזערע בני־בית האָבען ניט געוואָלט וואַרטען ביז יחיאל וועט קומען און דערצעהלען וואָס מ׳האָט באַשלאָסען אויף דער שול־פאַרזאַמלונג. זיי האָבען מיר געראָטען צו געהן מיט אים אין שול אריין. בין איך געגאַנגען מיט אים.

„ביי יחיאל שוחט׳ס שטוב, וואָס איז געגענאיבער דער שול, האָבען אונז באַגעגענט צוויי סאָלדאָטען. זיי האָבען אונז פריי דורכגעלאָזט. אַריינקומענדיג אין שול, האָבען מיר דאָרט קיינעם ניט געטראָפען, חוץ אברהם קירזשנער מיט אליעזר באַנדער.

„אויף מיין פראָגע „וואו איז דיין אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג?" האָט מיר יחיאל געענטפערט, אז ער איז פארטומלעט...

„מיר האָבען זיך געשטעלט דאָוונען. בעת׳ן דאָוונען האָב איך אַרויסגעקוקט דורכ׳ן פענסטער. פלוצים האָב איך געזען דעם רב׳ס חתן, הירשל קאָפעלאָוויטש, לויפען אויף דעם בארג לעבען יחיאל שוחט׳ס הויז. פון דער אַנדערער זייט האָט זיך אויך געהערט א געוואַלד־געשריי. איין סאָלדאָט פון די, וועלכע זיינען געשטאַנען געגענאיבער דער שול, איז נאָכגעלאָפען דעם רב׳ס חתן, און דער אַנדערער האָט זיך געלאָזט לויפען נאָך דעם צווייטען געוואַלד־שרייער...

„עס האָט לאַנג ניט געדויערט און אין שול זיינען אַריינגעלאָפען שמואל העלפאַנד, דער לערער פון דער העברעאישער שול, און

אברהם-אליהו ברענמאַן. זיי זיינען מיט שרעק אַריינגעלאָפען און דערצעהלט, אַז ביי אברהם ברענמאַן האָט מען גע'הרג'עט די פאַ-מיליע. דאָס איז געווען די ערשטע פאַמיליע, וואָס מיר האָבען גע-הערט, אַז זי איז אויסגע'הרג'עט געוואָרען.

„ווי עס ווייזט אויס, האָבען די רוצחים צוערשט געזוכט מיט אַ צעטעל די אָנגעזעענסטע מענשען צו הרג'ענען. אברהם ברענ-מאַן איז געווען דער פאָרזיצער פון דעם קהילה-ראַט, און ער איז דער ערשטער געפאַלען אַ קרבן.

„דערהערענדיג, וואָס עס קומט פאָר אין שטאָט, בין איך איבער-געגאַנגען פון דעם קליינעם שולכעל אין דער גרויסער שול אַריין. נאָך מיר זיינען אויך אַריינגעקומען אברהם-אליהו און שמואל העל-פאַנד.

„די רוצחים האָבען זיך אַריינגעריסען אין שולכעל און זיך געוואָרפען אויף די צוויי אידען, אברהם קירזשנער און יחיאל שאַ-פער, וועלכע זיינען געשטאַנען אין טלית און תפילין. דעם אַלטען 70-יאָריגען אידען, אברהם קירזשנער, האָבען זיי אָפּגעהאַקט די לינקע האַנט מיט די תפילין. דעם אַנדערען, יחיאל'ן, האָבען זיי גע'הרג'עט מיט אַ מיתה-משונה.

„נאָכדעם האָבען זיך די מערדער אַריינגעריסען אין דער גרוי-סער שול. פאַר דער צייט, ווען די מערדער האָבען דער'הרג'עט די אידען אין דעם קליינעם שולכעל, האָב איך זיך באַהאַלטען אונ-טער דער „בימה". אָפּרייסענדיג צוויי ברעטער פונ'ם דעק, האָב איך זיך באַהאַלטען אונטער דער „בימה". די אויבען-דערמאָנטע צוויי יונגעלייט האָבען זיך באַהאַלטען אונטער אַ באַנק.

„ווי די רוצחים האָבען זיך אַריינגעריסען, האָבען זיי מיט'ן ערשטען קלאַפּ דער'הרג'עט דעם לערער, שמואל העלפאַנד, און שווער פאַרוואונדעט אברהם-אליהו ברענמאַן. די רוצחים זיינען אויך אַרויף אויף דער בימה און האָבען דערזען די שפּורען פון צענומענע ברעטער. זיי האָבען אויפגעהויבען די ברעטער און גע-זוכט מענשען אונטער דער בימה. איך האָב זיך פאַררוקט אין אַ ווינקעל און כמעט ניט געאָטעמט. זיי האָבען געזוכט, געשטאָכען מיט דער ביקס און מיך ניט געטראָפען.

„אין שול זיינען אַריינגעקומען משה, דעם רב'ס אַן אייניקעל, אַ קליין מיידעלע, און אברהם ברענמאַנ'ס עטליכע קוזינעס. די קלייניגקע קינדער האָבען די רוצחים ניט באַרירט...

„נאָכדעם ווי די רוצחים זיינען אַוועקגעגאַנגען, האָבען די קינדער געטראָגען אברהם־אליהו ברענמאַנ'ען שניי צום טרינקען.

„אַזוי האָבען די קינדער געגעבען אברהם אליהו'ן שניי צום טרינקען א שטיקעל צייט. נאָכדעם זיינען זיי אַוועקגעגאַנגען, אי־בערלאָזענדיג אברהם אליהו'ן ליגען.

„אברהם־אליהו, בלייבענדיג אַהן רעטערס (הילף) האָט אַנגע־הויבען מיך רופען נאָך הילף. איך האָב זיך ניט אָפּגערופען, ווייל פּאַרטיעסווייז זיינען די מערדער ארום און אַריינגעקומען.

„צום סוף האָט זיך אברהם־אליהו דערשלעפּט צו דער בימה, און איך האָב אים אַריינגענומען צו זיך.

„ביידען איז געווען שווער צו ליגען. חוץ דעם האָט ער שוין ניט געקאָנט איינליגען און ער האָט מיך געבעטען צו דערוואַרעמען אים.

„איך האָב אַראָפּגעוואַרפען מיין פּוטער, אַנגעטאָן אברהם־אליהו'ן, און אים אַנידערגעזעצט ביי דער הרובע, וואָס איז אויסגע־חייצט געוואָרען פון דעם שול־שמש, שמואל פּוקס, וועלכער איז דערנאָך דער'הרג'עט געוואָרען.

„איך בין אַריינגעגאַנגען צוריק אין מיין פּאַרבאַרגען ווינקעל. אברהם־אליהו האָט געקרעכצט. נאָר קיינער איז ניט געקומען. איך האָב געמיינט, אַז קיין איד געהט ניט אויף דער גאַס, בין איך אַזוי געלעגן אונטער דער בימה די גאַנצע נאַכט ביז מיטוואָך אינ־דערפרי.

„אינדערפרי איז מיין ברודער, שמואל צווייג, געגאַנגען מיך אַרומזוכען צווישען די הרוגים. ביי אונז אין הויז האָט ער מיך ניט געפונען, איז ער אַריינגעקומען אין שול און געפרעגט דעם פּאַר־וואונדעטען אברהם־אליהו'ן. נאָר אברהם־אליהו האָט שוין ניט געקענט דייטליך. אברהם־אליהו'ן האָט מען שפּעטער אַוועקגעפירט אין אידישען שפּיטאָל. איידער ער איז אָפּגעפירט געוואָרען אין שפּיטאָל, האָט ער איבערגעלאָזט אין שול מיין פּוטער. מיין ברודער שמואל האָט ניט געקאָנט רוען און איז געקומען אין שול אַריין צום צווייטען מאָל מיך זוכען.

„וען ער האָט דערזען מיין פּוטער באַגאָסען מיט בלוט... האָט ער אָנגעהויבען שרייען — געוואָלד! איך האָב דערהערט זיין קול און בין ארום פון מיין באַהעלטעניש צו אים.

„מיר זיינען ביידע אַריינגעגאַנגען צו אונז אין הויז. אין אונזער הויז האָבען מיר געפונען: דעם פּעטער משה מיט דער מומע מיט

די קינדער אלע גע׳הרג׳עט. אויך מיין שוועסטער איז געלעגען צווישען די הרוגים. די מאמע האבען מיר ניט גיזען: זי איז געשטאנען לעבען בעט. דער קאפ אירער איז געווען צעשפאלטען אויף צווייען. דער קערפער איז געווען באגאסען מיט בלוט. דערפאר איז געווען שווער צו דערקענען זי. מיר האבען זי גערעכענט פאר א פרעמדען מענשען. וועז מיר האבען זי ארויפגעלעגט אויף דער סאפע, האבען מיר זי דערקענט לויט אירע מלבושים.

„דעם טאג האבען מיר אלע אונזערע הרוגים אליין מקבר געווען...״

חנה סאסטשין דערצעהלט:

„זונטאג פאר דעם פאגראם איז מיין מאן, יואל סאסטשין, ניט געווען אין דער היים. ערשט מאנטאג פארנאכט, וועז די שטאט איז שוין געווען ארומגערינגעלט מיט די מערדער, איז ער אנגעקומען אין דער פארשטאט. די מערדער האבען אים שוין ניט ארייגגעלאזט אין שטאט. זיין סחורה האט ער איבערגעלאזט ביי א פויער אוז אליין האט ער זיך בגנבה ארייגגעכאפט אין שטאט אריין. ער האט אבער ניט געקאנט קומען אהיים אוז האט געגעכטיגט ביי א פויער.

„דינסטאג אינדערפרי איז ער געקומען אהיים. זעענדיג, אז אלע זיצען אין הויז אין גרוים פחד, האט ער אונז געטרייסט, אז עס וועט חלילה ניט פארקומען קיין געפערליכעס, אז עס וועט אפשר קומען צו רויבעריין אוז ניט מער. ער האט געזאגט, אז ער האט שוין ניט געגעסען צווי טעג! איך האב אים געגעבען עסען. ער האט אבער ניט געגעסען אוז געזומען דאס דריי-יאריגע קינד אויף די הענט.

„וועז ער האט געזומען דאס קינד אויף די הענט, האבען זיך די רוצחים ארייגעריסען אין שטוב אוז געוואלפען זיך צו ערשט אויף מיין מאן מיט׳ן קינד. ער האט זיך אנגעהויבען בעטען ביי זיי... די רוצחים האבען אים ארויסגעפירט אין דרויסען מיט דעם קינד אויף די הענט אוז איך האב ניט געוואוסט וואוהין ער איז פארשוואונדען געוואלען.

„אין הויז זיינען געבליבען, איך מיט א קינד, מיין שוויגער אוז שוועגערין מיט׳ן שוואגער, די שכנה, סאסיע גאלדמאן, מיט איר טאכטער צייטעל אוז עטי פארטוגאל מיט איר מאן.

„ס׳האָט לאַנג ניט געדויערט און עס האָבען זיך אַריינגעריסען אַ גאַנצע פּאַרטיע מערדער און אַנגעהויבען שניידען רעכטס און לינקס. סאָסיע גאָלדמאַן, עטי פּאַרטוגאַל׳ס מאַן און מיין שוועגערין זיינען געפאַלען קרבנות גלייך אויפ׳ן אָרט. מיר, די איבעריגע, זיינען שוועך פּאַרוואונדעט געוואָרען. נאָר צייטעל מיט מיין מיידעלע האָבען זיך גערעטעוועט, ווייל זיי זיינען אַנטלאָפען געוואָרען אין צייט.

„די שוויגער, יענטע סאָסטשין, איז געווען זעהר שוועך פּאַרוואונדעט און האָט מורא׳דיג געקרעכצט. איך האָב איר געוואָרענט זי זאָל זיך איינהאַלטען פון קרעכצן, ווייל די מערדער זיינען אין דרויסען.

„ניט געענדיגט האָב איך מיינע ווערטער, און עס איז אַריין אַ נייע פּאַרטיע מערדער. זיי האָבען נאָכאַמאָל געוואָלט שטעכען די שוויגער, ווייל זי האָט נאָך געוויזען סימנים פון לעבען. נאָר איינער פון די מערדער האָט זיי אָפּגעהאַלטען פון דעם שריט — נאָך וואָס? זי איז שוין גלייך ווי טויט...

„די מערדער זיינען אַרויסגעגאַנגען, און מיין מיידעלע איז צוריק אַריינגעלאָפען אין הויז. זי האָט זיך געלייגט לעבען מיר. פון מיר האָט געפלאָסען דאָס בלוט... איך האָב געזאָגט דעם פּירייאָריגען קינד, עס זאָל זיך לייגען מיט דעם קאָפּ אַראָפּ, עס זאָל זיך מאַכען פּאַר טויט, ווייל די געפּאַר איז נאָך ניט פּאַראיבער... און ווידעראַמאָל איז אַריינגעקומען אַ דריטע פּאַרטיע מערדער. זיי האָבען שוין אָבער קיין אַרבייט ניט געהאַט און פּאַרלאָזען די שטוב.

„איך האָב צופעליג אויפגעהויבען דעם קאָפּ און דערזען מנחם ווערבוכ׳ס שטוב, וועלכע איז אין שכנות מיט אונזערער, ברענען. די גאַנצע גאַס איז געווען באַדעקט מיט אַ געדיכטען רויך.

„איך האָב מורא געהאַט פּאַר דער שרפה, וועלכע האָט גענאַט אויסברעכען ביי אונז אין שטוב, און איך בין מיט דעם קינד אַרויס פון הויז, לאָזענדיג זיך לויפען, וואוהין די אויגען האָבען מיך געטראָגען...

„איך בין דורכגעלאָפען די גאַס וואָס איז שוין געווען באַזייט מיט טויטע. צווישען די קערפּערס איז געלעגען מיין מאַן מיט דעם טויטען קינד לעבען אים. זיי זיינען ג׳הרג׳עט געוואָרען ניט ווייט פון דער קלויז. איך האָב דעם מאַן ניט דערקענט. דאָס קינד האָט אים דערקענט... ניט קוקענדיג אויף

דעם, האָב איך זיך דאָך ניט אָפגעשטעלט, און בין פֿריין אין קלויז, וואו איך האָב געטראָפֿן נאָך מענשען.

„פון דעם אויבערשטען שטאָק איז אַראָפגעקומען צו אונז אברהם פֿרעם. ער האָט אַרומגעהילט מיין פּאַרפֿוירן קינד מיט זיין פוטער. נאָכדעם האָט ער אונז אַרויפגענומען אויפֿ'ן בוידעם, וואו מיר זיינען איבערגעלעגען א גאַנצע נאָכט, ביז מיטוואָך אינ־דערפרי.

„מיר האָבען געהערט די ווילדע געשרייען פון פויגעל, בהמות און הינט, וועלכע האָבען געגעכטיגט אויפֿ די טויטע קערפּערס...

אינדערפרי זיינען פֿריינגעקומען אין קלייזעל עטליכע פּויערים און האָבן אונז גערופען און געזאָגט: „ס'וויל זיך, אונז דער'הרג'ענען א פּאָר אידען". מיר האָבען זיך ניט אָפּגערופען און זיי זיינען אַוועק־געגאַנגען.

„וען עס איז רואיג געוואָרען, בין איך אַראָפּגעגאַנגען פון דעם בוידעם. פון מיינע וואונדען האָט געשטראָמט דאָס בלוט. וען איך בין פֿריינגעגאַנגען אין דעם ערשטען הויז, האָב איך גע'חלש'ט. מען האָט מיך אָפּגעפּירט אין שפּיטאָל, וואו איך בין געלעגן א לאַנגע צייט, שוועבענדיג צווישען לעבען און טויט...

יאַנקעל באַרענבוים דערצעהלט:

„וען אין פּראָסקוראָוו האָט אויסגעבראָכען דער פּאָגראָם, בין איך דעם טאָג געווען דאָרט. שבת אינדערפרי בין איך אַרויסגע־גאַנגען אויפֿ דער גאַס, ניט וויסענדיג וואָס עס קומט פּאָר אין שטאָט אויפֿ די אידישע גאַסען. איך בין אַרויסגעגאַנגען אויפֿ דער גרעסטער גאַס אין פּראָסקוראָוו — אויפֿ דער אַלעקסאַנדראָווסקי גאַס — דאָרט האָט מיך באַגעגענט א קאָזאַק רייטענדיג אויפֿ א פערד. דער קאָזאַק האָט א וואַרף געטאָן זיין „קינזשאַל" איבער מיין קאָפּ. צו מיין גליק, האָט דער קאָזאַק געטראָפֿן מיט'ן קינזשאַל אין מיין היטעל, וואָס איז אַרונטערגעפֿאַלען פונ'ם קאָפּ...

„נאָכדעם האָב איך שוין געזען, וואָס עס קומט פּאָר אין שטאָט. איך האָב זיך גלאָזט לויפֿען אין שפּיטאָל אַריין, וואו איך האָב גערעכענט, אַז דאָרט וועט זיין א מעגליכקייט צו ראַטעווען זיך. אויפֿ דעם וועג אין שפּיטאָל אַריין, האָבען סאָלדאָטען מיר נאָכגעשאָסען און עס איז זיי ניט גלונגען מיר צו טרעפֿען.

„אין דעם שפּיטאָל בין איך אַבער אויך ניט זיכער געווען. דאָרט זיינען געווען פֿאַרוואונדעטע סאָלדאָטען. צו די סאָלדאָטען

איז געקומען אן „אטאמאן" זיי מבקר־חולה זיין. דער אטאמאן האט נאר געוואלט מיך שיסען. מיט נסים האב איך זיך אויסגע־דרייט פון זיינע הענט, און בין צוועק.

„זונטאג אינדערפרי בין איך געווען פון די וואס האבען צו־נויפגעזאמעלט די קרבנות, זיי זאלען ניט ליגען אויף די גאסען, געשענדעט צו ווערען פון יעדען מערדער. מיט דעם גרעסטען שפאט האבען די מערדער געטראטען די מתים מיט די פים.

„דא איז אבער די געפאר אויך ניט פאראיבער. די קאזאקען האבען אלץ געזוכט א צופאל נוקם צו זיין זיך אין די אידען. מען האט מיך שטארק געשלאגען, וואן איך האב געהאלפען צונויפנעמען די הרוגים.

„מאנטאג פארנאכט בין איך אפגעפארען מיט א פור קיין פעל־שטין. אויף דעם וועג האבען מיך נאכגעיאגט סאלדאטען. דאס איז געווען אין דארף „מאלינעטש", ניט ווייט פון פראסקוראוו. זיי האבען מיך אבער ניט דערייגט.

„וואן איך בין ארויינגעקומען קיין פעלשטין, האב איך שוין געטראפען די מערדער. זיי זיינען ארויס קיין פעלשטין דורך אן אנדער וועג.

„די נאכט זיינען מיר איבערגעזעסען אין דער היים. גאנץ פרי איז צו אונז אין הויז ארויינגעקומען אן אטאמאן מיט דער בלוי־זער שווערד, געשטעלט זיך ביי דער טיר און געדראט מיט טויט... מיר זאלען אים געבען געלט. מיר האבען אלץ אוועקגעגעבען, און ער האט אונז ארויסגעלאזט פון שטוב...

„די מאמע האט נאך געהאט די מעגליכקייט ארויפדראפען זיך אויף דעם בוידעם. איך מיט דער שוועסטער זיינען ארויסגע־לאפען פון דער שטוב. פאר דער טיר איז שוין געלעגען שכנא פייערמאנ'ס פרוי, מיט אירע פינף קינדער גע'הרג'עט. איך בין אראפגעלאפען הינטער דער שטוב. דארט זיינען שוין געלעגען פנחס גאלדמאן מיט דער פרוי און טאכטער גע'הרג'עט.

„איך בין געלאפען דורך דעם גארטען פון נאענטסטען פויער ארוים אין פעלד ארויין.

„אויף דעם פעלד בין איך איבערגעלעגען דריי טעג. איך בין געלעגען אויף דעם שניי, אהן עסען און אהן טרינקען".

ברויגע חיפטמאן, יוסף חיפטמאנ'ס טאכטער, 13 יאר אלט, דערצעהלט:

„מאַנטאָג פֿאַרנאַכט, וועז עס זיינען אַנגעקומען די רוצחים אין שטאָט אַריין, איז מיין ברודער שמואל געלאָפֿען אַהיים נעמען דעם פֿאָטער פון דער שול, וואו עס האָבן זיך פֿאַרזאַמעלט אַלע אידן.

„אַהיים קומענדיג, האָט דער טאַטע אַנגעהויבען קלערען אוז זוכען פֿאַר אונז אַן אָרט וואו זיך צו באַהאַלטען. מיך מיט דער פֿאַמיליע האָט ער אַוועקגעשיקט צו אַ פּויער. אויף דעם וועג צום פּויער האָט זיך אָבער די מאַמע אומגעקערט אַהיים נאָכ'ן טאַטען, וועלכער איז נאָך געבליבען אין הויז. זי האָט שוין אָבער ניט גע־קאָנט צוקומען צו דער שטוב, ווייל דער גאַנצער „באַזאַר" איז שוין געווען ארומגערינגעלט מיט סאָלדאַטען.

„מיר זיינען אַנטלאָפֿען אַהן דעם טאַטען צו דעם פּויער יאַנקא דונא. דער פּויער האָט אונז איבערגעהאַלטען די גאַנצע נאַכט.

„אינדערפרי, וועז עס האָט זיך אַנגעהויבען די שחיטה, איז פֿאַר אונזערע אויגען, לעבען דעם פּויער'ס פֿלויס, געפֿאַלען אַ דער־הרג'עטער ישראל־אברהם — א פּעלשטינער מלמד, און געוועזענער „יאַיעטשניק". וועז דער פּויער האָט דערזען אז זיין „פֿאַדווירע" איז שוין באַאַסען מיט בלוט, האָט ער זיך דערשראָקען אוז געבעטען אונז צו פֿאַרלאָזען זיין הויז.

„מיר האָבען געמוזט פֿאַרלאָזען זיין „שטאָל".

„די מאַמע מיט צוויי קינדער, דערזעענדיג די רוצחים, זיינען צוריק אַריינגעלאָפֿען צו דעם פּויער אין שטאָל. איך מיט צוויי ברידערלאָך זיינען אַנטלאָפֿען ווייטער. די רוצחים זיינען אונז נאָכ־געלאָפֿען, נאָכגעשאָסען. איך בין געלאָפֿען אין טיפֿען שניי, פֿאַר־לירענדיג די שיך... באַרוועס בין איך געלאָפֿען אויף די פעלדער, וואו איך האָב באַגעגענט נאָך פיל אומגליקליכע מענשען וואָס האָבען מורא געהאַט פֿאַר דעם שיין פון דער זון...

„איך מיט אַ פֿאַרטיע זיינען געלאָפֿען אויף די פעלדער, ביז מיר זיינען פֿאַרלאָפֿען אין דעם דאָרף „נימוטשינעץ".

„די פּויערים פון נימוטשינעץ האָבען אונז געגעבען דעם אמת'ן קבלת־פּנים. מען האָט אונז געוואָלט הרג'ענען...

„מיר האָבען זעהר געווויינט... אונזער ביטער געווויין האָט ווייכער געמאַכט די „נימוטשיניצער" פּויערים. זיי האָבען אונז אָפּגעלאָזט נאָר מיט קלעפּ...

„מיר זיינען אַרוים קוים לעבעדיגע פון דעם דאָרף און זיך געלאָזט ווייטער לויפֿען אין דעם טיפֿען שניי. מיר האָבען פֿלוצים

באַגעגענט משה גלאַנצאָוו, און מיט אים זיינען מיר געלאָפען ווייטער...

„אונז האָט ווייטער באַגעגענט א פויער, אָפשטעלענדיג מיין ברודער מיט דעם יונגענמאַן משה גלאַנצאָוו, האָט דער פויער זיי געהייסען אויפהויבען די הענט, דראָענדיג זיי מיט דעם רעוואָלווער. איך האָב איבערגעלאָזט דעם ברודער און בין אַנטלאָפען מיט דעם קלענערען ברודערל.

„אויף דעם וועג האָט אונז דעריאָגט דער ברודער און, צוזאַמען מיט אים, זיינען מיר ווייטער געלאָפען, בלאַנדזשענדיג איבער די טיפע שנייען און פעלדער.

„ווייטער אויף דעם וועג האָבען מיר באַגעגענט א פויער מיט א פור, וואָס איז געפאָרען אין דאָרף „זשילענצי". דער פויער האָט זיך צוערשט מרחם געווען און אונז אַרויפגענומען אויף דער פור צו פאָרען מיט אים קיין „זשילענצי". נאָר באַלד איז דעם פויער'ס רחמנות אויסגעבלאָזען געוואָרען ווי א זייפען-פאַכירעל, און ער האָט אונז פון פור אַראָפגעוואָרפען.

„מיר האָבען ווייטער געבלאַנדזשעט ביז מיר זיינען אַנגעקומען אין דאָרף „דאַניוק". דאָרט האָט מען אונז אויך געוואָלט הרג'ענען, און מיר זיינען ווייטער אַנטלאָפען אין פעלד אַריין.

„מיר האָבען שוין קיין כוח ניט געהאַט צו גיין אין דעם טיפען שניי אויף די פעלדער און איך בין נאָך געווען באַרוועס... האָבען מיר זיך אָפגעשטעלט און אויסגעגראָבען זיך אין פעלד א שניי-גרוב, אין וועלכען מיר זיינען איבערגעלעגען ביז אינדערפרי...

„אינדערפרי האָבען מיר זיך ווייטער געלאָזט גיהן און זיך דערשלאָגען צו א וועג, וואָס האָט אונז צוגעפירט אַהיים, וואו מיר האָבען נאָך געפונען די שטאָט פול מיט די הרוגים"...

יעקב פורמאַן דערצעהלט:

„איך מיט דער מומע שרה-איטע'ס פאַמיליע האָבען זיך בא-האַלטען אין אונזער הינטערשטער הויז. די קינדער מיט די פרויען האָבען מיר פאַרמאַכט אין א באַזונדער חדר. איך מיט אונזער קוואַרטיראַנט, מאַטי גאַלדמאַן, זיינען געבליבען אין הויז, פון וואָ-נען מיר האָבען די גאַנצע צייט אַרויסגעקוקט דורך די שפאַלטען.

„דינסטאָג אינדערפרי האָבען מיר געזען, אז מענשען לויפען און נאָך זיי יאָגען זיך די רוצחים. מיר האָבען שוין פאַרשטאַנען, אז די לאָגע איז אַן ערנסטע. מיר האָבען נאָך ניט באַוויזען אָפצו-

געבען זיך א דין־וחשבון וועגען אונזער לאגע, ווי די מאמע, וואס איז געווען מיט אונזער פאטער און פעטער פראַאים פורמאן אין אויבערשטען הויז, איז אראפגעקומען צו אונז אין איין שרעק און דערצעהלט די טרויעריגע בשורה, אז דער פעטער פראַאים מיט אונזער פאטער אברהם זיינען שוין דער'הרג'עט געווארען...

„מיך האט די מאמע געוואלט ראטעווען און זי האט מיך געבעטען, אז איך זאל אנטלויפען פון דאנען. איך האב זיך געלאזט ארויסלויפען אויף דעם דארף. די פויערים אויף דעם דארף האבען מיך ניט געוואלט ארייגלאזען צו זיך. בין איך צווישן מיט די גערטנער אויף דעם פעלד, וואו איך בין געלעגען אין שניי, ביז עס איז שטיל געווארען...

„איצט ליג איך אין לעמבערגער שול, פון וואנען איך רוף און בעט נאך הילף. מיין נויט איז גרויס. איך וויל מען זאל מיר העלפען אפפארען פון דאנען.

מיכל מילשטיין דערצעהלט:

„דער ערשטער פאגראם, וואס איז פארגעקומען דעם 18טען פעברואר, האט אונזער פאמיליע ניט געשאדט. מיר זיינען אפגעקומען בלויז מיט שרעק. מיר זיינען די גאנצע צייט געווען בא־האלטען אין דער היים.

„אין דעם צווייטען פאגראם, וואס איז פארגעקומען שבועות, האבען מיר פארלוירען אונזער ברודער, בערעל מילשטיין.

„מיר זעלבסט האבען איבערגעלעבט די גרעסטע געפאר, וועל־כע מיר האבען אויסגעמידען מיט גרויסע נסים.

„איצט געפין איך זיך אין לעמבערג אין דער טיפסטער נויט און איך בעט הילף פון אמעריקע, פון נאענטע און פרעמדע".

יוסף קופער דערצעהלט:

„מאנטאג פארנאכט האב איך איינגעשפאנט מיין פערד אין ווענגעלע, פארנומען די פאמיליע און אוועקגעפארען מיט א פאר־לאזענעם וועג אין דעם נאענטען דארף מאסקאליווקע. דער פעטער אונזערער, ברוך קופער, איז געבליבען אין דער היים. ער האט ניט געוואלט מיט־פארען מיט אונז. ער, ווי די מערסטע אידען, האט זיך ניט געוואלט שיידען מיט דעם ביסעל פארמעגען — „אדם דואג על אבוד דמיו, ואינו דואג על אבוד ימיו". ער האט

זיך געווים ניט פֿאַרגעשטעלט דאָס שרעקליכע, וואָס איז אויף אונז אָנגעקומען אַזוי אומדערוואַרט...

„מיר זיינען אָנגעקומען קיין מאָסקאָליווקע. דאָרט האָט מען אונז צונויפגענומען אין דער אָרטיגער שול, כדי אונז צוריקצושטעלען אין שטאָט אַריין, אָדער צו דער'הרג'ענען אונז אויפֿן אָרט... לויט דעם באַפֿעל פון די מערדער.

„מען האָט אונז אַרויסגעפירט פון דאָרף צוריק אין שטאָט אַריין.

„אין שטאָט זיינען מיר אָנגעקומען דינסטאָג פֿאַרנאַכט. פֿאַר דער שטאָט, לעבען קריסטליכען „צווינטער", האָבען מיר געפונען אונזער פֿאָטער'ס טויטען קערפֿער: ווייזט אויס, ער האָט זיך געלאָזען אין מיטען געפֿאַר לויפען אויף דעם וועג, וואו מיר זיינען אָנטלאָפען.

„די פּויערים, וועלכע האָבען אונז געפירט אין שטאָט אַריין, האָבען אונז דאָ בייים „צווינטער" אָפּגעלאָזט, ווייל זיי האָבען באַקומען א ידיעה, אַז אין שטאָט זיינען שוין די רוצחים ניטאָ.

„זעענדיג, אַז זייער מי איז געווען אומזיסט, האָבען זיי אונז נאָר באַטיילט מיט עטליכע קלעפ... ס'האָט זיי פֿאַרדראָסען, וואָס זיי האָבען ניט געקאָנט אויספירען דעם ברוטאַלסטען פּסק־דין אויף אונז. מיט כעס און פֿאַרדרוס האָבען זיי אונז אָפּגעלאָזט".

גרשום פֿאָסיטיווע דערצעהלט:

„מאָנטאָג פֿאַרנאַכט זיינען צו אונז אין הויז אַריינגעפֿאַרען די פּויערים, וועלכע האָבען געבראַכט די מערדער צו אונז קיין פּעלשטין. זיי האָבען שטאָלצירט מיט זייער הייליגער אַרבייט און געווען זיכער, אַז זיי זיינען באַערכטיגט צו א רייכען לוין פֿאַר זייער אַרבייט.

„צוערשט האָבען זיי פֿאַר אונזערע אויגען אָנגעהויבען אַרוים־טראָגען דאָס גאַנצע ביסעל פֿאַרמעגען, וואָס אין שטוב האָט זיך געפונען און דערנאָך געגומען אונז שלאָגען...

„איך מיט מיין גאַנצער פֿאַמיליע זיינען געווען אין הויז, טראָץ דעם וואָס מיר האָבען געהאָט א פֿאַרבאַרגען אָרט, וואו זיך צו באַהאַלטען. מיר האָבען זיך ניט פֿאַרגעשטעלט, אַז ס'וועט פֿאַרקומען אַזא בלוט־וואַקאַנאַליע...

„אינדערפרי האָט מען אָנגעהויבען קלאָפען אין אונזערע פענסטער. איך מיט דער פֿאַמיליע זיינען אַרוים צום הינטערשטען

טויער. עפענעדיג דעם טויער, האָבען מיר דערזען פֿאר זיך אַ מערדער מיט אַן אַרויסגעשלעפּטער שווערד.

„די מאַמע האָט שוין ניט געקאָנט אַנטלויפֿען און איז די ערשטע אַריינגעפֿאַלען צו דעם מערדער אין די הענט. דער טאַטע איז צוגעלאָפֿען צום מערדער, דענקענדיג אודאי צו באַשיצען די מוטער... ער איז געפֿאַלען דער צווייטער קרבן. מיין אינגערער ברודער, משה, איז שטאַרק פֿאַרוואונדעט געוואָרען. ער האָט גענישט אין זיך עלף שווערע וואונדען. איך בין אַרויף אויף דעם בוידעם, וואו איך האָב זיך באַהאַלטען. דער פֿאַרוואונדעטער ברודער האָט זיך נאָך מיר אַרויפֿגעצויגען מיט דעם לייטער אויף דעם בוידעם צו מיר אין באַהעלטעניש.

„איך האָב אים געמינטערט. מיט וואָס האָב איך אים שוין געקאָנט מינטערען?

„פֿאַרנאַכט ווען עס איז שטיל געוואָרען, בין איך מיט מיין פֿאַרוואונדעטען ברודער אַרויסגעקראָכען פון דעם פֿאַרבאַרגענעם ווינקעל אויפֿן בוידעם. איך האָב געמיינט, אַז עס איז שוין טאַקע שטיל. מיך האָט באַגעגענט אַ פּאָליציימאַן פון דער „אַרטיגער" פּאָליצייי, וועלכער האָט מיך געוואָלט הרג'ענען, וואַרפֿענדיג אויף מיר אַ באַמבע. איך בין אַנטלאָפֿען אין צייט און אַזוי זיך גערעטעוועט...

„איך בין איצט אין לעמבערג אין גרויסער נויט, איך בעט הילף".

הירשעל וואַסערמאַן (יחיאל שוחט'ס זון) דערצעהלט:

„מאַנטאָג פֿאַרנאַכט בין איך מיט אונזער גאַנצער פֿאַמיליע אַריבערגעגאַנגען צו אונזער פעטער יוסף ראַבער (יוסף שוחט). די גאַנצע פֿאַמיליע אונזערע מיט דעם פעטער'ס פֿאַמיליע האָט זיך אַרויפֿגעקליבען אויף דעם בוידעם; דער פעטער יוסף מיט מיין טאַטען יחיאל זיינען געבליבען אין שטוב: זיי האָבען געוואָלט זיין די פֿאַרהיטערס פון די פֿאַמיליעס.

„מיר זיינען געלעגען אַ קורצע צייט אויפֿן בוידעם און אַזוי ווי קיין סימנים פון געפֿאַר האָבען מיר ניט באַמערקט, האָב איך זיך אַראָפּגעלאָזט אין שטוב אַריין. דער פעטער מיט דעם פֿאַטער האָבען פיל געקרעכצט, ווי זיי וואָלטען געוזען אַנקומען עטוואָס מורא־דיגעם, שרעקליכעם... איך בין תיכף אַרויף צוריק אויף דעם בוידעם, וואו איך בין געלעגען מיט די איבעריגע ביז אינדערפרי.

„אינדערפרי איז געקומען דער שטאָט־שמש רופען דעם פעטער יוסף אויף א ברית־מילה. דער בעל־ברית איז געווען נחום זילבער־מאן (נחום גדליה׳ס). מיין פעטער, דער מוהל, און מיין פאָטער האָבען דוקא געוואָלט געהן. נאָר עפעס אַן אינערליכע קראַפט האָט זיי געצוואונגען אָפצוהאַלטען זיך. שמואל שמש איז אַרויסגעגאַנגען, און די טיר פון דער שטוב איז ווידער פאַרמאַכט געוואָרען.

„ניט פיל צייט איז פאַראיבער און די מערדער האָבען אָנגעהויבען זייערע גרויזאַמע, ווילדע, מערדערליכע טאַטען אין אונזער גאַס.

„זיי האָבען זיך אַריינגעריסען אין דעם פעטער יאָסל׳ס הויז, וואו זיי האָבען דער׳הרג׳עט אונזער פעטער, די מומע העני, מיין פאָטער און אויך מיין אינגערען ברודער, וועלוועל, וועלכער האָט בשום אופן ניט געוואָלט אָפטרעטען פון דעם פאָטער...

„גע׳הרג׳עט זיינען זיי געוואָרען ניט פונקט אין שטוב, נאָר לעבען דעם בית־השחיטה, וואָס האָט זיך געפונען נאָענט פון בעריש וועלוועל׳ס (שווידלער) שטוב. ווי עס ווייזט אויס, זיינען זיי ערוים־געטריבען געוואָרען פון שטוב. אייַדער מען האָט זיי אַרויסגעטרי־בען, האָבען זיי זיך זעהר געבעטען ביי די מערדער... מיר האָבען פון דעם בוידעם געהערט זייער געבעט... נאָר עס האָט זיי ניט געהאָלפען.

„מיר זיינען געלעגען ביז פאַרנאַכט אויף דעם בוידעם. וועז מיר זיינען אַרויסגעגאַנגען פון שטוב, האָבען מיר געהערט פון א נייער „פראָוואָקאַציע", וועלכע האָט זיך פאַרשפרייט אין שטאָט, אז א אידישע ערמיי קלייבט זיך צונויף און געהט נעמען נקמה פאַר דעם פאָגראָם.

„די פראָוואָקאַציע האָט אַרויסגערופען א נייע באַוואָפענונג פון דער פויערישער באָפעלקערונג, און א נייע גרויסע מהומה איז געוואָרען צווישען די איבערגעבליבענע אידען.

„איך מיט דער גראַטעווועטער פאַמיליע זיינען גלאָפען אויף דעם דאַרף. די פויערים האָבען אונז צוריקגעטריבען אין שטאָט אריין.

„איך בין אַריינגעקומען אין דער ערשטער שטוב — צו יוסף שמוראַק׳ס (יוסף יונה׳ס) — און זיך געזעצט דאַרט אָפרוען. אין שטוב איז אַריינגעקומען דער שכן, שלמה־מיכל שערמאַן, און ער האָט געזאָגט, אז לעבען דעם פלויט פון זיין שטוב ליגט א גוסס

און קרעכצט. איך בין ערויסגעגאנגען, און דערזען דעם טאטען ליגען ראַנגלענדיג זיך מיט'ן טויט.

„איך האָב אים נאָך געפרעגט: „וואָס טוסטו, טאַטע!?"

„ער האָט מיר קוים געענטפערט: „גזלנים!... דער'הרג'עט!..." געענטפערט האָט ער מיר שוין ניט מיט קיין דייטלי־כער אויסשפראַך. דער טאַטע האָט געהאַט פיר און צוואַנציג וואונ־דען. איך האָב אים אַוועקגעפירט אין שפיטאָל, וואו ער איז אין עטליכע שעה שפעטער אויסגעגאַנגען...

„מיטוואָך אינדערפרי בין איך געגאַנגען זוכען מיין אינגערען ברודער. אים האָב איך שוין געפונען צווישען די הרוגים אויף דעם בית־הקברות.

„אינ'ם צווייטען פאָגראָם, שבועות, האָט מען מיך געפונען אין פעלד, וואו מען האָט מיך געוואָלט הרג'ענען. מיט א נס האָב איך זיך געראַטעוועט. וווייזט אויס, כדי איך זאָל באַניים ליידען. די גאַנצע צייט, זייט די פאָגראָמען, לייד איך אויסערגעוויינליך. יעצט בין איך אין לעמבערג און לייד. איך בעט הילף".

משה און סאָסיע מופליג דערצעהלען:

„מאַנטאָג, וען עס זיינען אַנגעקומען די רוצחים, האָבען מיר פעסט פאַרמאַכט די טיר און מיט שרעק זיך פאַרקליבען אין די ווינקעלאַך פון דער שטוב.

„אינדערפרי זיינען מיר ערויסגעגאַנגען אינדרויסען, וואו עס איז געווען כמעט רואיג. די רואיגקייט האָט אָבער ניט געדויערט לאַנג.

די מערדער האָבען אַנגעהויבען זייער טייפעלשע ארבייט.

„די רוצחים האָבען זיך אַריינגעריסען צו אונז אין שטוב דורך דער הינטער־טיר. מיר האָבען זיי אָפּגעקויפט מיט פיל געלט, און זיי האָבען פאַרלאָזט די שטוב. פון עס צימער האָבען מיר געזען דורכ'ן פענסטער הירשעל דוכאַווני מיט א קליין קינד אויף דער האַנט — ביידע דער'הרג'עט.

„מיר האָבען פאַרשטאַנען, אז מיר זיינען געבליבען לעבען מיט ניסים, און מיר האָבען זיך אַראָפּגעלאָזט אין קעלער אַריין. אונזער שוועסטער סאָסיע — אַן אמת'ע העלדין — האָט באַשלאָסען צו בלייבען אויבען, כדי זי זאָל קאָנען פאַרמאַכען די טיר פון דעם קעלער און צו פאַרמאַסקירען זי.

„אלע — חוץ אונזער שוועסטער סאסיע — זיינען מיר אראפּ-געגאנגען אין קעלער.

„ניט לאנג זיינען מיר געזעסען אין קעלער, און א טראך פון א באמבע האט זיך דערהערט. די באמבע האט אויפגעריסען אין אונזער שטוב. נאך דעם טראך האבען מיר דערהערט א קוויטש... מיר האבען גלייך געוואוסט, אז דאס איז אונזער שוועסטער סאסיע שוין דער'הרג'עט!... מיר זיינען געוואָרען זייער אומרואיג. מיר זיינען אבער געזעסען שטיל.

„פלוצים האבען מיר דערהערט, אז איבער אונזערע קעפּ ווערפט מען דאס האלץ, ווייזט אוים, ווילעגדיג געפינען די קעלער-טיר, וועל-כע האט אונז פארדעקט און פארבארגען. שטיל זיינען מיר געזעסען. אפילו אונזער קליין ברודערל שואל'יק, וואס איז אלט געווען אנדער-האלבען יאר, האט פארשטאנען, אז דער בעסטער מיטעל צו בלייבען לעבען איצט, איז צו שווייגען.

„מיר האבען אבער געהערט דאס קול פון אונזער שוועסטער סאסיע!... איך האב זיך אויפגעהויבען אויף דעם לייטער צו דער טיר איבער אונז און געוואלט זי עפענען. די טיר האט זיך אבער ניט געעפענט...

„איך האב געקלאפּט מיט'ן קאפּ אין דער טיר... די טיר האט זיך אונטער דעם דראנג געעפענט. פון דעם שטארקען קלאפּ מיט מיין קאפּ האט מיך דאס בלוט באגאסען. מיט א פארגאסען פנים בין איך ארויס פון קעלער. איך האב די שוועסטער ארומגעכאפּט, געפרעגט איר, וואס זי טוט און וואס טוט זיך אין שטאט. איך האב זיך ארומגעקוקט און געזען, אז אין שטאט איז גארניט רואיג, האב איך זיך ווידער אראפּגעלאזט אין קעלער. מיין שוועסטער סאסיע איז נעבאך א פארוואונדעטע געבליבען אין שטוב, מאכענדיג זיך פאר טויט...

„פארנאכט האט די שוועסטער סאסיע אונז ארויסגערופען פון קעלער. זי איז געווען שטארק פארוואונדעט. מיר האבען זי אפּ-געפירט אין שפיטאל. זי האט געהאט צען וואונדען, א שטארקע וואונד אין באק, די צונג איז בייַ איר געווען איבערגעשניטען.

„די שוועסטער האט זיך לאנג און שטארק געמאטערט ביז זי איז געזונט געוואָרען.

„נאך פיל שווערע איבערלעבונגען, האבען מיר געמוזט אנט-לויפען פון פעלשטין. מיר געפינען זיך אין לעמבערג. מיר וואר-טען אויף הילף"...

דוואָסיע לערנער דערצעהלט:

„שבת אויף דער נאַכט בין איך מיט מיין שוועסטער, גאָלדע, געווען אויף אַ פּאַרטאַמלונג ביז צוועלף דעם זייגער. נאָר פּלוצים דערטראָגט זיך צו אונז די וויסטע בשורה, אַז אין פּראָסקוראָוו איז אַ גרויסע שחיטה... מען קוילעט אידען אין די גאַסען. אויף דער פּאַרטאַמלונג איז געווארן אַ גרויסער רעש און יעדער איינ־ציגער איז געלאָפען אַהיים אין שרעק.

„איך, מיט מיין שוועסטער, בין אויך געלאָפען אַהיים. איך קום אַריין אין שטוב, וויים און זעהר דערשראָקען. די עלטערען, קוקענדיג אויף מיר, זיינען נאָך מער דערשראָקען געווארן. פרע־גען זיי מיך: וואָס איז מיט מיר?

„איך זאָג זיי: — „מען הרג'עט אידען אין פּראָסקוראָוו... לאָמיר אַנטלויפען!" דער טאַטע, מיינענדיג מיך צו בארואיגען, זאָגט צו מיר: — „זיי ניט אַזוי דערשראָקען, קינד! עס וועט דאָ גאָר ניט זיין".

„מיר האָבען אָבער דאָך פּאַרלאָשען דעם לאָמפּ און זיינען אין דער פינסטער איבערגעזעסען די נאַכט.

„זונטאָג איז דעם גאַנצען טאָג געווען שטיל. מען האָט גארניט געהערט פון פּראָסקוראָוו.

„מאַנטאָג האָט דער רב געהייסען יעדען פאַסטען, אפילו קליי־נע קינדער אין די וויגען זאָל מען אויך ניט געבען קיין עסען. און עס איז אַזוי געווען. וועז עס איז געקומען די צייט אַנצובייסען, איז גאָר פּלוצלונג געווארן אַ גרויס געלויפערייי...

„איך בין אַרויס אינדרויסען און געפרעגט, וואָס מען לויפט אַזוי. זאָגט מען מיר: „אַנטלויפט!... די קוילערס זיינען שוין געקומען!" איך בין אַריין אין שטוב מיט אַ גרויס געוואָלד: „לאָמיר אַנטלויפען! מען איז אונז געקומען אויסקוילען!" די שטאָט איז שוין געווען אַרומגערינגעלט מיט די קוילערס. זיי האָבען שוין ניט אַרויסגעלאָזט פון שטאָט. מיר האָבען זיך צוריקגעקערט אַהיים, פאַרשפּאַרט די טיר, ניט אַנגעצונדען דעם לאָמפּ און אַזוי געזעסען ביז צען דעם זייגער.

„פּלוצים דערהערען מיר אַ קלאָפּ אין אַ פענסטער. דער קלאָפּ אין פענסטער איז געווען אַ גרינגער קלאָפּ. האָט דער טאַטע גע־זאָגט, אַז דאָס מוז אודאי זיין אַ היימישער מענש. גיב איך אַ קוק אין פענסטער און דערזע אַ „ביקס". מיר זיינען זעהר דערשראָקען גע־

וואַרען, האָבען מיר זיך געזוכט ערטער וואו זיך צו באַהאַלטען... ניטאָ קיין אָרט! מיר זענען, אַז מיר וועלען געקוילעט!...

רופט זיך אָפּ דער טאַטע: „מען דאַרף געהן עפענען די טיר. אפשר וועלען מיר זיך אויסקויפען דאָס לעבען...

„און דער טאַטע איז געגאַנגען עפענען די טיר, כאָטש דאָס האַרץ האָט זיך אים אָפּגעריסען.

„עס זיינען אַריין זעקס ראַזבויניקעס. מיר זיינען זעהר דערשראָקען געוואָרען... רופען זיך אָן די ראַזבויניקעס: „זייט ניט דערשראָקען, מיר זיינען ניט געקומען הרג'ענען, מיר זיינען נאָר געקומען רויבען...

„זיי האָבען אַוועקגערויבט וואָס מיר האָבען געהאַט געלט און זיי זיינען אַוועקגעגאַנגען. מיר האָבען ווידער פּאַרמאַכט די טיר און ווידער אַזוי געזעסען אין דער פינסטער אין איין מורא. די גאַנצע נאַכט איז געווען שטיל.

„אינדערפרי רופט זיך אָן דער טאַטע: „אַז די נאַכט איז געוען שטיל, וועט שוין, חלילה, גאָרניט זיין".

„מיר זיינען געווען אין שטוב ביז אַכט דעם זייגער אינדערפרי. אַכט אַזייגער דערהערט זיך אַ קלאַפּ אין טיר... מיר האָבען די טיר ניט געעפענט, און מען איז אַוועקגעגאַנגען.

„איז מען צוגעגאַנגען צו דער צווייטער שטוב. דאָרט האָבען זיי די טיר צעבראָכען, די פענסטער אויסגעקלאַפּט און זיינען אַריין אינעווייניג.

„אין דער צווייטער שטוב איז געוואָרען זעהר אַ גרויס געשריי... די געשרייען זיינען געווען, ווי דער חלף ליגט שוין אויפֿ'ן האַלז...

„אַזוי ווי מיר האָבען דערהערט די געוואָלדען פון דער שטוב לעבען אונז, האָבען מיר געגומען לויפען, וואו די אויגען האָבען אונז געטראָגען. אַזוי לויפענדיג, זיינען אונז אָנגעלאָפען אָנטקעגען פינף „קוילערס" און האָבען אונז געטריבען צוריק אין שטוב אַריין.

„איך מיט מיין שוועסטער רבקה האָבען זיך נאָך געקאָנט אַרויפדראַפּען אויפֿ'ן בוידעם. די איבעריגע האָבען שוין ניט געקאָנט!...

„די קוילערס זיינען אַריין אין שטוב און האָבען שוין אָנגעהויבען צו קוילען. איך האָב געהערט די לעצטע ווערטער פון מיין מאַמען:... — איך בעט אייך, — האָט זי צו זיי געזאָגט, — איך גיב אייך אַלץ אַוועק, אַלץ וואָס איך פּאַרמאָג, אַבי איר זאָלט

אונז לאָזען לעבען"... זיי האָבען געזאָגט: „ניין! דאָס ניט! לאָזען לעבען וועלען מיר ניט!"... רופט זי זיך אָן: „קוילעט זשע מיך פריער און דערנאָך מיינע קינדער!... איך וויל ניט, איך קאָן ניט צוזען ווי מיינע קינדער וואַרפען זיך ווי געקוילעטע שאָף!..."

„זיי האָבען דער מאַמען צוליב געטאָן... פאַר אירע אויגען האָבען זיי אויסגעקוילעט די קינדער, און דערנאָך זי...

„מיר, אויפן בוידעם, האָבען די אַלע קולות אויסגעהערט און זיינען פון בוידעם ניט אַראָפּ... איך האָב געמיינט, ווען זיי וועלען אַרויס פון שטוב, וועל איך נאָך קאָנען ראַטעווען עמיצען... מיר האָבען אָבער ניט געקאָנט צוהערען די קולות אויף דעם בוידעם און מיר זיינען פון דאָרטען אַראָפּ...

„די קוילערס זיינען אונז אַנטקעגען געקומען און געטראָפען אונז ביי דער טיר. זיי האָבען רבקה'ן תיכף גענומען אויף דער שווערד און איך בין — איך ווייס ניט ווי אַזוי — אַרויף צוריק אויפ'ן בוידעם.

„רבקה האָט ניט געשריען, זי האָט זיך געמאַכט פאַר טויט. האָבן זיי איר אָפּגעלאָזט און זיינען געגאַנגען מיך זוכען אויפ'ן בוידעם מיט ליכט. איינער האָט אויף מיר געטראָטען און ניט געוואוסט. ער האָט געשריען: — געה אַפיר פון באַהעלטעניש. טאָמער וועסטו אַליין ניט געהן, וועט דיר זיין פיל ערגער. — און איך ליג און טראַכט: „זאָל איך זיך אַליין געבען אונטער'ן מעסער?..."

„זיי האָבען מיך ניט געפונען, און זיי זיינען אַראָפּ פון בוידעם און אַוועקגעגאַנגען.

„איך בין אַראָפּ אין שטוב זען, ווער עס לעבט נאָך און וועמען איך קאָן ראַטעווען. איך גיב אַן עפען די טיר: די מאַמע ליגט אויסגעצויגען און דאָס בלוט גיסט זיך ווי וואַסערלאַך פון קוואַלען... איך געה אריין אין שטוב, זע איך ווי דער טאַטע ליגט אונטער דעם טיש צונויפגעלייגט ווי אַ זאַך וואָס פאַלט צוזאַמען און לעבען אים שטייט אַ טייך בלוט... איך קום אַריין אין זאַל — זע איך ווי ביידע קינדער ליגען אויף דעם „סאָפקעלע" אָנגעלייגט איינס אויף דעם צווייטען, אַזוי ווי געקוילעטע שאָף... און כאַצקעל ליגט און שרייט!...

„איך האָב זיין קול ניט דערקענט. איך האָב אים דערקענט אָן דעם פּידזשאַק. מיין קליין ברודערל, גדליה, פון ניין יאָר, ליגט

אויף דעם בעט. דאָס בעטגעוואַנט איז פֿאַרגאָסען מיט בלוט... ער רופט זיך אָן: „זאָג מיר, אייַדער איך שטאַרב, וואַר איז געבלי־בען לעבען? זאָג מיר דעם אמת... איך וויל וויסען מיט וועמען איך גיע אַזוי יונג אין דער נאָסער ערד אַריין!... איך האָב געהערט דעם טאַטנס קולות. זאָג מיר, וואָס גיכער, איך גיע אוים!..."

„איך האָב אים געזאָגט אַלץ.

— „דו זאָלסט ניט שרייען, — זאָגט ער צו מיר, — וויל מען וועט נאָך דערהערען. — ביי די וואַרטער איז ער אויסגעאָנגען!...

„איך בין געבליבען מיט פיר טויטע און צווויי פֿאַרוואונדעטע. עס איז געווען נאָכט. די צווויי פֿאַרוואונדעטע האָב איך ארונטער־געלייגט אונטער דעם בעט און האָב די גאַנצע נאָכט געשפּאַנט אי־בער די גע׳הרג׳עטע, נעמען וואָסער צו רעטעווען די לעבען־געבלי־בענע...

„אינדערפרי בין איך געלאָפען זוכען אַ מענשען, אַז מען זאָל כאַטש־קלען אויפהויבען פון דער ערד. איך בין פֿאַרמגעלאָפען אַזוי אַ גאַנצען טאָג... איך האָב קוים געקראָגען אַ גוי, וועמען איך האָב זעהר געבעטען און געווויינט פֿאַר אים, איז דער גוי געקומען און האָט אים אויפגעהויבען פון דער ערד.

„דרויי פֿאַרוואונדעטע קינדער זיינען געלעגן דרויי טעג מיט די הרוגים, ביז עס איז צוגעפֿאָרען אַ פור און מען האָט זיי פֿאַר־נומען אין שפּיטאָל. און אין צווויי טעג פֿרום, נאָכדעם ווי מען האָט צוגענומען די פֿאַרוואונדעטע, האָט מען ערשט פֿאַרנומען אויף אַ פור די הרוגים. עס איז אפילו קיינער ניט געווען אין שטוב, וועו מען האָט זיי פֿאַרויפגעלייגט אויף דער פור. אויף דעם בית־עולם זיינען זיי אויך געלעגען דרויי טעג, ביז מען האָט זיי מקבר געווען...

„די קינדער זיינען געלעגען צווויי חדשים אין שפּיטאָל, און מען האָט זיי אויסגעהיילט. נאָר כאַטש־קעל איז געלעגען פיר חדשים און ער איז געבליבען מיט אַ פּעלער: ער האָט ניט געקאָנט רירען מיט אַ האַנט און מיט אַ פוס. מיר האָבען אים געזונען אַהיים. ער האָט קיין סך ניט געדויערט. עס איז געווען שבועות זיינען די קוילערס געקומען נאָך אַמאָל און מען האָט אים גע׳הרג׳עט אויפ׳ן פעלד".

איטע קאָוולער (משולמ׳ס טאָכטער) דערצעהלט:

איך, איטע קאָוולער, די טאָכטער פון מיין גע׳הרג׳עטען פאָ־טער הר׳ משולם קאָוולער, באַשרייב אין קורצען, וואָס איך האָב אי־בערגעלעבט אין דער צייט פון דעם מערדערישען און בלוטיגען פּאָגראָם, וואָס איז פאָרגעקומען אין אונזער שטעטעל פעלשטין צו־ריק מיט צוויי יאָר, י״ח אדר א׳, תרע״ט.

אין יענעם פינסטערען, ביטערען פרימאָרגען, ווען מיר זיינען נאָך געלעגען אויף די „געלעגערס״, האָבען מיר שוין דערפילט ווי דער מלאך־המות שוועבט איבער די גאַסען פון אונזער שטעטעל...

פּלוצים האָבען מיר דערהערט אַ ברעכען פון טיר־און־טויער, מיט דעם מורא׳דיגען בריאַזג פון אויסגעזעצטע פענסטער. אין איין סעקונדע האָבען זיך דערטראָגען צו אונזערע אויערען די יאָמער־געשרייען פון אונזערע נאָענטע שכנים. די „אָך־און־וועה״־געשרייען פון די צעשטאָכענע, צעהאַקטע און צעבראָקטע וואָס האָבען זיך געוואַלגערט און געצאַפּעלט אין טייכען בלוט אין דרויסען, אויף דעם טיפען שניי, האָבען אונז פון די געלעגערס געוואָרפען...

מיין ליבער פאָטער, וואָס האָט תיכף דערפילט, אַז עס איז גע־קומען אַן עת צרה ליעקב, האָט אַ כאַפּ געטאָן דעם צרור־הכסף וואָס איז געלעגען אונטער זיין צוקאָפּענס און האָט אַ געשריי געטאָן: „קינדער! באַהאַלט זיך. איך וועל אייך אויסקויפען, נאָר שטעהט ניט און וואַרפט זיך ניט אין די באַנדיטישע אויגען״...

ער האָט זיך אַ לאָז געטאָן צו דער שטוב־טיר, נאָכדעם צו דעם טויער פון הויז. אין דער מינוט זיינען שוין די באַנדיטען באַפאַלען אונזער שטוב און אָנגעהויבען ברעכען דעם דרויסען־טויער. דער פאָטער האָט גערעכענט, אַז ער וועט פאַר זיי אַליין עפענען דעם טויער, וועט ער מיט דעם שטילען זייער כעס, און אפשר אויך זיי פאַרבלענדען די אויגען מיט דעם געלט, וואָס ער האָט געהאַלטען אין האַנט.

מיר זיינען ניט געלאָפען זיך באַהאַלטען: מיר האָבען ניט געוואָלט איבערלאָזען דעם געטרייען טאַטען אַליין. מיר זיינען נאָר געשטאַנען אַביסעל אָפּגערוקט פון אים. דער פאָטער האָט פאַר זיי דעם טויער געעפענט. אין דער זעלביגער סעקונדע, וואָס ער האָט געעפענט דעם טויער פאַר די רוצחים, איז ער געשטאָכען גע־וואָרען. מ׳האָט אים אַוועקגעשלעפּט אַביסעל ווייטער און מיט דער שווערד האָבען זיי אים געהאַקט איבער׳ן קאָפּ. מיר זיינען פאַר־

גליווערט געוואָרען! ... אומבאַוואוסטזיניג זיינען מיר זיך צעלאָ־
פען באַהאַלטען אין שטוב, ווייל מען האָט שוין ניט געקענט אָנט־
לויפען אין דרויסען ...

די באַנדיטען האָבען זיך אַריינגעריסען אין שטוב, צעשמע־
טערט די פענסטער, צעבראָכען דאָס מעבעל, אַל־דאָס גוטס פאַרנו־
מען: די מלבושים, די פוטערס. דערנאָך האָבען זיי זיך געזומען
זוכען מענשען ...

אומגליקליך בין איך געווען אין דעם שרעקליכען מאָמענט. איך
האָב ניט געטראַכט וועגען זיך, נאָר וועגען מיין קראַנקער מוטער...
מיר האָבען די קראַנקע מוטער אַראָפגעשלעפּט אַ נאַקעטע פונ׳ם
געלעגער און מיר, אַלע דריי, מיין שוועסטער רייזע, די מאַמע און
איך, האָבען זיך אויסגעצויגען אין „קאַמער", הערענדיג די שוערע
טריט פון די באַנדיטען, וואָס האָבען זיך דערנעענטערט צו אונז.
מיר האָבען געפאָכט מיט די נשמות און געבעטען גאָט, ער זאָל אונז
צושיקען אַ פרידליכען שטילען טויט!

אַ באַנדיט האָט געעפענט די טיר פון דער קאַמער און אַזוי ווי
דאָרט איז געווען פינסטער, האָט ער אָנגעריבען אַ שוועבעלע. די
גזלנ׳ישע אויגען האָבען תיכף דערזען מיין שלאָפּע מוטער וואָס האָט
זיך אויפגעשטעלט צו פאַרשטעלען אירע קינדער ...

דער מערדער, אַ קוק געבענדיג אויף דעם טויט־וויסען פּנים,
זאָגענדיג ווי דער טויט איז שוין סיי ווי ניט וויכטיג פון דער געטרייער
מוטער, האָט דאָך געשריען מיט זיין מערדער־שטימע: „וויכאַדי,
ווילאַז!..." און מיין מוטער בעט זיך ביי אים: „איך געה דאָך
סיי ווי אוים! ... איך וואָר פאַרפרוירן! ...

דאָס געבעט פון מיין מוטער האָט דאָך דערוועקט עפּעס אַ
פונק פון רחמנות, אַ גלעט געטאָן דעם מערדער, דעם רוצח, און
ער איז זיך געגאַנגען צוריק אין שטוב אַריין רויבען, וואָס ער האָט
נאָר געוואָלט און אָנגעלעגט גאָנצע „פאַוואָזקעס".

מיין ברודער, יצחק, איז געלעגען אויף דעם בוידעם און האָט
דערקענט די קולות, די קוויטשעריען פון די געשטאָכענע מענער,
פרויען און עוללים־ויונקים.

די גזלנים האָבען געברענט די קלייטען, די הייזער און אויף
דעם בוידעם איז געוואָרען אַ דושענדער רויך. ער האָט געמיינט,
אַז מען האָט אונטערגעצונדען אונזער שטוב. האָט ער מורא געהאַט
טאָמער וויסען מיר דאָס ניט און קאָנען אַזוי פאַרברענט ווערען.
איז ער געגאַנגען דעם מלאך המות אָנטקעגען און האָט אונז אָנגע־

הויבען זוכען. געפונען האָט ער נאָר אונז דריי, מיין מוטער, מיין שוועסטער, רייזע, און מיך.

מיט מסירת־נפש האָבען מיר זיך געזומען לויפען... די גוים האָבען ניט אַריינגעלאָזט, מען האָט אונז באַמערקט און נאָכגעשריען נאָך אונז. לעבען אונזערע פים זיינען געפאָלען צוויי „זשערטוועס" (קרבנות): אברהם גוטמאַנ׳ס פרוי און קינד...

אָהן שכל און אָהן געדאַנקען האָבען מיר געשפּאַנט אין די טיפּע שנייען פון פעלד, און יעדער האָט געטראָגען די שלאָפּע מוטער אויף די פּלייצעס און יעדער האָט אונטערגעהאַלטען מען זאָל חלילה ניט פאַלען מיט איר...

צוויי מעת־לעת זיינען מיר געלעגען אין אַ טיפען גרוב פון שניי — נאַקעט און באַרוועס... ביינאַכט איז געגאַנגען אַ רעגען און אינדערפרי איז געוואָרען אַ פראָסט... די קעלט, דער הונגער און דאָרשט, דער פחד, די מורא האָבען אונז שוין מער ניט געלאָזט ליגען אין פעלד און מיר האָבען אָפּגעשמועסט צווישען זיך, אַז עס איז גלייכער געהרג׳עט צו ווערען פון שונא׳ס האַנט אין שטאַט, איידער פאַרפרוירן צו ווערען און אויסצוגעהן אין פעלד פון הונגער און קעלט.

מיר האָבען געזומען די קראַנקע מוטער אויף זיך. יעדער ביז דער כוח איז אויסגעגאַנגען און געלאָזט זיך צוריק צום מלאך המות אין די הענט אריין...

קומענדיג בשער העיר, איז מען אונז אַנטקעגענגעקומען מיט הונדערטער גע׳הרג׳עטע שוועסטער און ברידער... אך! פאַרוואָס בין איך דעמאָלט ניט בלינד געוואָרען? דאָס בילד פון יענעם טאָג פיניגט מיך ביז צום טויט!... אלע אידישע בלוט־פאַרגיסונגען פון אַמאָליגע יאָרען, מיט דער אינקוויזיציע פון מיטעלאָלטער, זיינען אפשר איינס פראַצענט, איין בלוטיגער פלעק אין פאַרגלייך אַנטקעגען דעם בלוט, וואָס די אכזריות׳דיגע מערדער האָבען פאַרגאָסען אין דעם שטעטעל אין דעם אויבען־דערמאַנטען טאָג...

מען האָט געפירט הרוגים אָהן קעפּ, אָהן הענט, אָהן פיס, דער מאַרך פון די ביינער, די געהירען פון די קעפּ, האָבען גערונען און געלאָזט סימנים אויפ׳ן וועג צום בית־הקברות...

אַ נאַכריכט האָט מען אָפּגעגעבען, אַז אונזער עלטסטע שוועסטער, מרים, מיט איר מאַן, יחיאל קאַרענבליט, וואָס האָבען דערפילט פריער פאַר אונז די געפאַר פון אומגליק און זיינען נאָך ביינאכט אַנטלאָפען צו אַ גוי, וואָס האָט זיי איבערגעהאַלטען די גאַנצע

נאכט און אינדערפרי, פונקט צום אומגליק, זיי ארויסגעטריבען — אז זיי האבען זיך געמוזט לאזען צוריק אהיים, ווייל מיין שוועסטער מרים איז ערשט געווען ארוים פון קימפעט מיט א ניין טאגיג אינגעלע אויף די הענט... ערשט נעכטען געווען דער ברית-מילה. דער שוואגער יחיאל מיט א מיידעלע אויף די הענט, נאך קיין דריי יאר ניט אלט, מיט נאך דריי קינדער, שוין דערוואקסענע, האבען באין בריה געמוזט געהן אהיים. און פונקט ווי זיי האבען אריבער-געטראטען די שוועל פון זייער שטוב, האבען זיי די רוצחים באפא-לען, געהרג'עט זיי אהן רחמנות... דאס ניין טאגיג אינגעלע איז דערשטאכען געוואָרען אויף דער שוועסטער'ס ברוסט צוזאמען מיט דער מוטער...

ווען מען איז געקומען פארנעמען די טויטע, האט מען נאך געטראפען די צוויי קינדער זשיפען. האט מען די קינדער ארויס-גענומען אין שפיטאל. זיינען מיר תיכף גענאפען זען די קינדער. מיר האבען זיי ניט דערקענט. זיי זיינען געווען צעשלאגען און באגאסען מיט בלוט...

מיר האבען אהיים גענומען די קינדער, ווייל מע האט זיי אין „באלניצע" (שפיטאל) סיי ווי סיי ניט געקאנט ראטעווען. זיי זיינען געווען זעהר שווער פארוואונדעט און קיין דאקטוירים זיינען ניט געווען... דאס קימפעט-קינד איז אבער נאך דריי וואכען שווערע ליידען געשטארבען. נאר דאס איין און אייניציגע, דריי יאריגע מיידעלע, 16 וואונדען האט זי געהאט, איז, מיט גאט'ס הילף, פרי-ער, און מיט אונזער ענערגישער אויפפאסונג, אונז געלונגען, נאך א האלב יאר מוטשען זיך מיט איר, זי שטעלען אויף די פים און מאכען פון דעם א לייט.

אן אוצר'ל, א זעלטען-שעהן קינד איז דאס און די חכמה אליין. דאס קינד היסט איטע קארענבליט, איצט שוין פינף יאר אלט. מיר האבען זיך פאר'ן קינד כמעט מוסר נפש געווען און זיינען זיך פאר דעם מפקיר...

אונזערע עלטערען'ס פארמעגען און אויך דעם קינד'ס עלטע-רען'ס פארמעגען האט מען צעראבירט, צוויי קלייטען מאנופאקטור האט מען פארברענט. דאס קינד איז געבליבען א קיילעכדיגע יתומה'לע. מיר האבען עס גענומען אונטער אונזער שוץ...

כאטש דער פעלשטינער אומגליק האט אונז פארטריבען פון אונזערע היימען; כאטש מיר געפינען זיך איצט אין לעמבערג, נאקעט און באַרוועם, הילפלאז און אהן א צוקונפט; כאטש איך

מיט דעם קינד זיינען אין לעמבערגער בית־יתומים און מיר עסען „לאסקאווע" ברויט; כאטש מיין ברודער, יצחק קאוולער, מיט מיין שוועסטער, רייזי, וואלגערען זיך אויף די גאסען פון לעמבערג און זייער רו געפינען זיי אין די שולען און הקדש'ן — וועלען מיר דאך אלע שטעהן אויף דער וואך און היטען דער שוועסטער'ס קינד...

וועז מיר וואַרפען נאר א בליק אויף דעם יוגען צווייגעלע, וועלען מיר מונטער און פריילאך... אונזער איינציגע האפנונג, איז נאר צו מאכען לייט פון דעם אומגליקליכען קינד. מיר בעטען גאט, אז ער זאל צוליב דעם קינד אונז געבען כוח און מוט צום לעבען. מיר מוטשען זיך, מיר זיינען זיך מפקיר פאר אונזער שוועסטער'ס קינד. מיר בעטען פריער גאט און דערנאך מענשען צו העלפען אונז, אז מיר זאלען זיך קיינמאל ניט דארפען שיידען פון דעם קינד.

מאיקע שיינבארג דערצעהלט:

איך, מאיקע שיינבארג, און מיינע צוויי שוועסטערלאך, טויבע, 14 יאר אלט, און חיה, 12 יאר אלט, וואס געפינען זיך איצט אין לעמבערג, באשרייבען אין קורצען וואס עס איז פארגעקומען מיט אונז דעם 18טען טאג אין אדר.

אינ'ם טאג, וועז די סאלדאטען זיינען אנגעקומען קיין פעלשטין, איז יענעם אויפדערנאכט געקומען צו אונז א גוי'ע קויפען א טיכעל. מען האט זיך מיט איר ניט געקאנט אויסגלייכען און זי איז אוועקגעגאנגען. אינדערפרי איז זי געקומען און האט אנגעהויבען צו קלאפען אין דער טיר. מיר האבען זי ניט ארייגעלאזט. איז זי געגאנגען זוכען סאלדאטען און האט זיי תיכף געבראכט. די סאלדאטען האבען אויסגעקלאפט די פענסטער און זיינען ארײַן אין שטוב מיט דער גוי'ע. די גוי'ע האט אונז אנגעהויבען זוכען, זיינען מיר אריבער צום פעטער עלי. נאר דער טאטע האט שוין ניט געקאנט אנטלויפען, און מען האט אים געכאפט. דער טאטע האט זיך געבעטען ביי זיי: „איך בין א טאטע פון קינדער, לאזט מיך לעבען!..." רופען זיי זיך אן: „וואו זיינען די קינדער?" האט דער טאטע געזאגט, אז עס איז שלעכט, האט ער זיי געזאגט, אז זיי זיינען זיך צעלאפען, און ער וויסט ניט וואוהין. און זיי האבען געגומען שרייען: „גיב גאלד און זילבער... וועלען מיר דיך לאזען לעבען". האט זיך דער טאטע אנגערופען: „קיין גאלד האב איך ניט... נאר איך האב פיר טויזענט קערבלאך גיב איך זיי אייך און לאזט מיך לעבען".

זיי האָבען די פּאָר טויזענט קערבלאַך צוגענומען און דערנאָך האָבען זיי אים צעשפּאַלטען דעם קאָפּ מיט דעם מעסער און מיר זיינען געלעגען אויף דעם בוידעם און האָבען נאָך געהערט דעם לעצטען קרעכץ און נאָך דעם קרעכץ האָבען זיי צוויי מאָל אויסגע־שאָסען, אים געטראָפען אין האַרצען אַריין. און דער טאַטע איז דערגאַנגען!...

מיר זיינען געבליבען יתומים אָן שום מיטלען צום לעבען. מיר האָבען געהאַט אַן איינציגען ברודער — שמחה — איז ער אין 1919 פאַרשלאַפט געוואָרען אויף „טיפוס". ער איז אָפּגעלעגען צוויי וואָכען אויף דעם קראַנקען־בעט און איז געשטאָרבען. ער איז אַלט געווען 21 יאָר. מיר האָבען געלייגט אַלע האָפנונגען אויף אים. יעצט זיינען מיר געבליבען זעקס יתומים, אָהן שום מיטלען צום לעבען. די פאַמיליע האָט זיך געמוזט צעטיילען. די מאַמע האָט געמוזט אַוועקשיקען אונז, 3 קינדער, קיין לעמבערג אין „פריוט" (יתומים־הויז), כדי מיר זאָלען געראַטעוועט ווערען פון דעם מע־סער וואָס פּעטלורע האָט אַלע מאָל אָנגעשיקט אויף אונז.

איצט געפינען מיר זיך אין לעמבערג אין אַזאַ ביטערער לאַגע, אַז מיר באַוויינען אונזערע יונגע יאָרען, וואָס פּעטלורע מיט זיינע מערדער (ימח שמם!...) האָבען אונז אַזוי פאַרביטערט... פילע מאָל טראַכטען מיר, אַז ס'וואָלט שוין בעסער געווען ווען פּעטלורע'ס שווערד וואָלט אונז אומגעבראַכט, איידער צו מוטשען זיך אַזוי ווי מיר מוטשען זיך...

טרערען באַגיסען מיך, ווען איך טראַכט וואָס ס'וועט פון אונז ווערען... עלענט אויף אַזאַ גרויסער וועלט... זיינען נישטאָ שוין קיין אידען אויף דער וועלט וואָס זאָלען רחמנות האָבען אויף גע־קוילעטע און ניט דערקוילעטע יתומים?!...

בריינצע פּאָמעראַנץ (10 יאָר אַלט) דערצעהלט:

טייערע און ליבע אומבאַקאַנטע פעלשטינער אין אַמעריקע:

מיר אַלע, קינדער פון פעלשטין, וואָס געפינען זיך אין לעמ־בערגער „פריוט" (יתומים־הויז), און מוטשען זיך, ווענדען זיך צו אייך מיט אַ גרויסער ביטע, אַז איר זאָלט זיך דערבאַרעמען איבער אונז, אומגליקליכע קינדער. מיר בעטען אייך, אַז איר זאָלט אונז אַרויס־נעמען אין אייער פרייען לאַנד, וואו יעדערער פילט זיך פריי און האָט ניט מורא, אַז אָט וועט מען הרג'ענען... מיר בעטען: נעמט אונז אַרויס אין אייער לאַנד, וואו מען פילט זיך מיט'ן לעבען זיכער...

מיר, די יתומים פון פעלשטינער אומגליק, וואָס מען האָט אויס-
געקוילעט אונזערע עלטערען און וואָס געפינען זיך אין לעמבער-
גער „פריוט", בעטען אייך: נעמט אונז ארויס אין אייער לאַנד,
וואו מען לאָזט לעבען!...

דאָס שרייב איך און בעט פאַר אַלע קינדער-יתומים.

א. בייזער

וועז שפּענער פּאַלעז

ז יעדער נייער לעבענס שטייגער, איז אויך די רעווא־
לוציע געקומען אין שטעדטעל אריין אביסעל שפּעט־
לאך. אין די גרויסע שטעדט, באַזונדערס אין פּע־
טראָגראַד און אין מאָסקווע, איז דער האַניג־חודש פון דער רעווא־
לוציע שוין לאַנג געווען פֿאַראיבער. אייניגע האָבען געצויגען רעכטס,
אַנדערע לינקס. און דער קערענסקי רעזשים האָט זיך פֿאַרקוקט
אויף רעכטס, א נויג געטאָן זיך אויף לינקס — און איז אַליין געבליבען
שטעהן אין מיטען, נישט געוירט זיך פון אָרט. אין שטעדטעל
אָבער האָט זיך די רעוואָלוציע ערשט דענסטמאָל אָנגעהויבען.

עס וואָלט געווען פּאַליש צו באַהויפּטען, אַז אין שטעדטעל
האָט מען זיך מיט דער רעוואָלוציע נישט אינטערעסירט. פֿאַרקערט,
יעדעס שטיקעל נייעס פון׳ם רעוואָלוציאָנערען פראָנט האָט מען
געשלונגען מיט א פּאַרכאַפּטען אָטעם.

פּלעגט דער פּאָטשטאַליאָן זיך באַווייזען אין גאַס מיט
נייע צייטונגען, האָט מען אים ממש צעריסען אויף שטיקער, און
די צייטונגען געליינט פון אלף ביז תו. איז עמיצער אָנגעקומען
פון דער אויעזדנער שטאָדט פּראָסקוראָוו, האָט מען אים ארומגע־
רינגעלט פון אַלע זייטען: וואָס הערט זיך עפּעס נייעס? דער
אינטערעס איז געווען ווי צו א זאַך, וואָס איז דיר זעהר נאָהענט,
אָבער דאָך נישט דיינס. און דאָס לעבען אין שטעדטעל איז זיך
אָנגעגאָנגען, ווי פריער, א חוץ א פּאָר אויסנאָמען. דער פּריסטאָוו
איז באַלד נעלם געווארען. און די „האָזען", די יונגעלייט, וואָס
האָבען זיך אויסבאַהאַלטען פון מיליטער דינסט און געצאָלט דעם
פּריסטאָוו כאָטש פּאָר דער דאָזיגער פּריווילעגיע, האָבען זיך ארויס־

גערוקט פון זייערע לעכער און געשפּאַנט פּראַנק און פריי איבער׳ן שטעדטעל: ס׳איז דאָך רעוואָלוציע.

אין די פּייערונגען, וואָס די דאָרפישע פּויערים האָבען דורכגעפירט לכבוד דער רעוואָלוציע, האָבען די אידען קיין אַנטייל נישט גענומען. טאַמער האָט זיסי סטערניק, א געוועזענער בעל־טאַקסע און סתם א בכבוד׳יגער איד, אַרויסגעטראָטען מיט א רעדע פּאַר די פּויערים און זיי דערצעהלט, אז אַמאָל און אַמאָל האָט אברהם אבינו פּאַרוואָרפען דאָס געצענדינערייַ און נאָך פּאַר קריסטוס׳ן געגלויבט אין ה׳ אחד — איז קיינער האָט אים נישט געשיקט און קיינער איז נישט געווען פּאַראַנטוואָרטלאָך פּאַר זיינע רייד.

נאָך פּסח ערשט האָט זיך אָנגעהויבען די רעוואָלוציע אין שטעדטעל. מ׳האָט אַראָפּגעוואָרפען דעם סטאַראָסטע. אַזוי פיל יאָהרען האָט געהערשט אין שטעדטעל דער סטאַראָסטע און אַלע דריי יאָהר, פּאַר נייע וואָלען, איז אָנגעגאַנגען א שטאַרקע מחלוקת צווישען איין צד און צווייטען (אין שטעדטעל זיינען תמיד געווען צוויי צדדים) — האָט מען איצט רעוואָלטירט און אַראָפּגעוואָרפען דעם סטאַראָסטע. און אפילו דאָס איז פּאַרגעקומען צוליב א אידישען זעלנער, וואָס האָט זיך פּאַרהאַלטען אין שטעדטעל א פּאַר טעג. דער אידישער זעלנער, וואָס האָט שוין געזעהן די רעוואָלוציע אין די גרעסערע שטעדט, האָט א פּרעג געטאָן די שטעדטלשע אידען: — וואָס הערט זיך עפּעס ביי אייך מיט דער רעוואָלוציע?

— גאָרנישט.

— אַלץ ווי געווען?!

— נו, זיכער.

— און דעם סטאַראָסטע האָט איר נאָך נישט אַראָפּגעוואָרפען? — (ער האָט מסתמא געהאָט א הארץ אויפ׳ן סטאַראָסטע פון זיין געבורט־שטעדטעל).

— ניין, נישט אַראָפּגעוואָרפען.

האָט דער אידישער זעלנער צונויפגעזופען אַן אסיפה פון די שטעדטעלשע אידען אין פינגערמאַנ׳ס פּריוואָטער שולע און געפאָדערט אין נאָמען פון דער רעוואָלוציע, אז מ׳זאָל תיכף ומיד אַראָפּוואַרפען דעם סטאַראָסטע, דעם דינער פון צאַרישען רעזשים.

צו דער אסיפה איז אויך געקומען דער סטאַראָסטע, זיסי זיי־נערמאַן. ער איז געשטאַנען אין אווינקעל, געוויכערט איין פּא־פּיראָס נאָכ׳ן צווייטען, געפּינטעלט מיט׳ן רעכטען אויג און גע־ציטערט, ווי א פּיש אין וואַסער. „מען נעמט ביי אים צו זיין שטי־

קעל ברויט. וואָס זשע וועט ער טאָן? און וואָס ארט עס זיי, אַז ס'איז דאָ אַ סטאַראָסטע — איך טו עמיצען שלעכטס?"

אַ סך אידען האָבען זיך טאַקע איינגעשטעלט פאַר זיסי סטאַראָסטע. זיי האָבען גע'טענה'ט: און אַז אַ רעוואָלוציע איז וואָס? מען דאַרף דאָך האָבען עמיצען, וואָס זאָל אַרויסגעבען אַ פּאָס. זאָל ער זיך זיין סטאַראָסטע.

דער אידישער זעלנער האָט גערעדט עטליכע מאָל. ער האָט זיך געבייזערט, הלמאי דאָס שטעדטעל איז נאָך געבליבען אין דער פינסטערניש, וועלן אין רוסלאַנד לויכט שוין לאַנג דאָס פייער פון דער רעוואָלוציע.

מיט אַ קליינער מערהייט, האָט די אסיפה באַשלאָסען, אַז דער אָמט פון סטאַראָסטע, ווי אַן איבערבלייבאָכץ פונ'ם אַלטען רעזשים, וועלט בטל ומבוטל אויף אייביג און אייביג.

אַן אַ „וולאָסט" האָט דאָך דאָס שטעדטעל נישט געקענט בליבען, איז אויף אַ שטאָדטישער פאַרזאַמלונג אויסגעוועלט געוואָרען דער אידישער קאָמיטעט מיט פינגערמאַנ'ען בראש.

סעקרעטאָר פון קאָמיטעט איז געוועזן מאָשקע דעם סטאַראָסטע'ס (מאָשקע זילבערמאַן). געפירט די גרענדע אין קאָמיטעט האָבען נאָר דריי — פינגערמאַן, הערשקע גדליה'ס און משה'לע אברמ'ס. די איבעריגע מיטגלידער פון קאָמיטעט האָבען זיך אין גאָרנישט נישט געמישט. וועט זשע זיינען די דריי, וואָס האָבען פאַרכאַפּט די מאַכט אין שטעדטעל? פינגערמאַן — אַ לערער פון רוסיש אין אַ פריוואָטער עלעמענטאַר־שולע. ער איז געווען איינער פון די ערשטע, וואָס האָבען אַראָפּגעבראַכט ליכט אין שטעדטעל אַריין.

דאָס ליכט איז געווען די גרויס, ווי פון אַ גראָשענדיג ליכטעל, דערפאַר טאַקע איז זיין השפּעה גיך געפאַלען און ער איז געוואָרען אַ יורד. דאָך איז ער געווען אַ גאַנצער שמעלקע מיט דער רוסישער „אינטעליגענציע" פון שטעדטעל — פּריסטאָוו, גלח, פּאָטשטאַנאָטשאַלניק און אַנדערע.

ה. ג. איז געווען דער גבֿרן אין שטעטעל. מיט איהם האָט זיך ניט יעדער געוואָלט פאַרמעסטען אין כוח. ער איז געווען פאַרמישט אין יעדער מחלוקת פון שטעטעל — רב, שוחט, בעל־טאַקסע און סטאַראָסטע.

מ. א.'ס איז געווען, אזוי צו זאָגען, דער אינטריגאַנט. ער האָט געבוירען פון אינווייניג. איהם איז ניט געווען גרינג צו קוקען יענעם גלייך אין די אויגען אריין, ווייל ניט תמיד האָט ער געמיינט דאָס

וואָס ער האָט געזאָגט. אָט די דריי אידען זיינען געווען דער רוקן־ביין פון דער נייער „רעוואָלוציאָנערער" מאַכט אין שטעטל.

די אידישע יוגענט האָט געפֿרוועט רעוואָלוציע אויף איר שטייגער. זי האָט זיך אָרגאַניזירט אין פּאַרטייען. נישט אָלע אי־דישע פּאַרטייען האָבען זוכה געווען צו זיין פּאַרטראָטען אין שטעד־טעל. נאָר די אַלגעמיינע ציוניסטישע פּאַרטיי און די „פּאַראיניגטע" האָבען זיך באַפעסטיגט אין שטעדטעל. די ציוניסטישע פּאַרטיי האָט צוגעצויגען צו זיך די בירגערליכע מאַסע, דעם רוב מנין ובנין פונ׳ם שטעדטעל. איז זי דערפּאָר געווען די שטאַרקסטע פּאַרטיי. איר פּאָרזיצער איז געווען שמואל סווינער, אָן ענערגישער מענש מיט א שוואַכקייט צו אויסערליכען גלאַנץ. צו דער פּאַרטיי „פּאַראיניגטע" האָבען באַלאַנגט די אינטעליגענטען, וואָס זיינען געווען געשטימט אי סאָציאַליסטיש, אי נאָציאָנאַליסטיש, און די אַרבייטער מאַסען — שנייידער, שוסטער, נייטאָרינס. א. בייזער איז געווען דער אָנפירער פון די „פּאַראיניגטע".

ס׳האָט זיך גראָדע געמאַכט, אַז צווישען דער שטעדטעלשער אינ־טעליגענציע האָט זיך נישט געפונען קיין איין בונדיסט אָדער פּועל־ציון, איז דערפּאָר מסתמא נישט באַשערט געווען, אַז דער „בונד" און די פּועלי ציון זאָלען צילען איינע אין די אַנדערע קליינשטעדטעל־דיגע פיילען.

די קלוב צימערען פון דער ציוניסטישער פּאַרטיי האָבען זיך געפונען אין מאַנישעס הויז, אויפ׳ן צווייטען שטאָק, אין סאַמע מזרח וואַנט פון שטעדטעל. די קלוב צימערען פון די „פּאַראיניגטע" — אין מרדכי דעם רב׳ס הויז, אין קעלער שטוב. פון ציוניסטישן קלוב האָט זיך תמיד געהערט די התקוה און אַלערליי קלאַנגען — געזאַנג, פּיאַנאָ און אפילו פידעל. ס׳איז געווען פּרעהליך, רעש׳יג, זאַרגלאַז, ווי אויף א חתונה.

מ׳האָט דערגרייכט דאָס העכסטע, צו וואָס מ׳האָט געשטרעבט שוין לאַנגע יאָרען — מ׳קען פראַנק און פריי פריידיגען ציוניזם און זאַמלען שקלים. צו פּאַרלאָזען רוסלאַנד און באַזעצען זיך אין ארץ ישראל — איז קיינעם נישט געלעגען אפילו אין דער לינקער פּיאה. פּאַרזאַמלונגען, טענץ, פּאַרלעזונגען, רעפּעראָטען האָבען געפֿאַלגט איינע נאָך די אַנדערע, ווי אָקאָרדן פון איין סימפֿאָניע — התקוה הנושנה.

אין סאָציאַליסטישען קלוב איז אויך געווען לעבעדיג. אויף די פּאַרזאַמלונגען און רעפּעראָטען האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט דער זיג־

זאגישער גאנג פון דער רוסישער רעוואלוציע. רעכטס, לינקס; לינקס, רעכטס און ווייטער לינקס — זיינען געווען די טריט, וואס די רוסישע רעוואלוציע האט געמאכט. די דאזיגע רעכטע און לינקע טריט האבען בולט אפגעקלונגען אין די מוחות, אפטער אין די הערצער, פון די „פאראיניגטע", ווי די זון שפיגעלט זיך אפ אין א טראפען וואסער. ס'איז געווען באמת לעבעדיג. מ'האט אפילו נישט אנטיילגענומען אין רעוואלוציאנערען כאר, אבער מיטגעשפילט האט מען.

באזונדערס איינדרוקספול איז געווען די דעמאנסטראציע פונ'ם ערשטען מאי.

רויטע פאנען האבען געפלאטערט איבער'ן שטעדטעל פראנק און פריי. מסתמא דאס ערשטע מאל, זינט דאס שטעדטעל איז א שטעדטעל. סאציאליסטישע לאזונגען זיינען הילכיג פראקלאמירט געווארען. די דעמאנסטראנטען זיינען באהאנגען געווען מיט רויטע לענטעם. און דאס זינגען פון ארבייטער-לידער האט אפגעקלונגען איבער'ן גאנצען שטעדטעל, ווי אן אנזאג, אז א נייע צייט קומט אן.

געווארפען זיך אין די אויגען מער פון אלעמען האט יעקב-הערש שטילערמאן (יחיאל דעם רופא'ס זון). ער איז געווען דא און דארט און אומעטום. זיין קלייענדיג פנים איז געווען רויט ווי קארמעזין און זיין אויסגעקרומטע פלייצע האט זיך עטוואס אוים-געגלייכט — ארבאפגעווארפען פון זיך דעם יאך פון צאריזם.

אין אוועגט איז פארגעקומען א גרויסע פארזאמלונג אינ'ם קלוב פון די „פאראיניגטע". אליהו-משה קארנבליט, סימאן סטער-ניק, א. בייזער האבען גערעדט וועגען דער באדייטונג פונ'ם ער-שטען מאי, וועגען די צילען פון דער רעוואלוציע. א פארזאמלונג מיט אלע פיטשעווקעס, ווי אין גרויסע ארבייטער צענטערען. די ציוניסטען האבען אין דער ערשטער מאי דעמאנסטראציע קיין אנ-טייל ניט גענומען.

וועז די פארטייען האבען זיך באפעסטיגט און זייערע פאזי-ציעס (איינע — אויבען, די אנדערע — אונטען), האט מען זיך גענומען גרייטען אין בויד לאגערען צו די וואלען אין דער צייט-ווייליגער אידישער קהלה.

דאקטאר צימערמאן, פון טשערנא אסטראוו, אן אנגעזעהענער כלל-טוער מיט אויסגעשפראכענע סימפאטיעס צום בונדיזם, האט א פאר מאל באזוכט דאס שטעדטעל. אין בית-המדרש, פאר א גרוי-סען עולם, האט ער גהאלטען א רעדע וועגען דער נויטיגקייט צו

ארגאניזירען דאס אידישע לעבען אויף נייע וועלטליכע יסודות. פרעמד האט אפגעקלונגען אין די אויערען פונ׳ם אלטען דור דר. צימערמאנ׳ס רוף. „וואס האקט ער דארט א טשיניק מיט וועלטליך-שמעלטליך יסודות-שמודות. אזוי א מיט גלאטינקע ריידעלאך וויל ער אומברענגען אידישקייט״. דער עולם איז צום שטים-קאסטען גע-גאנגען שיטערלאך. אין קהלה-ראט זיינען דערוועהלט געווארען: מאיר פויגעל, מארקום לאפאטין, א. בייזער, אליהו משה קארנבליט, משה חיים ווייטרויב, דוד גאלדמאן. אין נאמען פונ׳ם קהלה-ראט האבען מ. לאפאטין און א. בייזער זיך געוועגדעט צו פינגער-מאנ׳ען, ער זאל זיי איבערגעבען די „פעטשאטען״ פונ׳ם שטאדט-קאמיטעט. פינגערמאן האט זיך געמאכט תמ׳ווואטע און גארנישט ניט געענטפערט. ה. ג. אבער האט געלאזט ווייסען בקול רם אויפ׳ן שטעדטעלשען מארק, אז דעם שטאדטישען קאמיטעט וועט ער קיינעם נישט איבערגעבען — און רוף אים קנאקניסעל!

איז וואס זשע געבליבען צו טאן?

אין נייע געשלעגען וועט זיך די יוגענט נישט אריינלאזען. דער קהלה-ראט האט זיך געוועגדעט צום פראסקוראווער שטאדט-קאמיטעט, ער זאל אים העלפען פטור ווערען פון די מאכט פאר-כאפער. דער אויעזדנער שטאדט-קאמיטעט האט אפיציעל באפאל-מעכטיגט דעם קהלה-ראט, ער זאל אויפלעזען דעם שטאדט-קאמי-טעט און איבערנעמען זיינע „פעטשאטען״. וועז דער קהלה-ראט האט גלאזט וויסען וועגען דעם פינגערמאנ׳ען, האט ער געענט-פערט, אז ער האט אזא באפעהל נישט באקומען און איז נישט מחויב קיינעם צו גלויבען אויפ׳ן ווארט. פאר׳עקשנ׳ט איז פינגער-מאן מיט זיין חברה געווען נישט צוליב׳ן פרעסטיזש פון מאכט, ווי צוליעב די פריוואטע, גרינגע פארדינסטלאך. וויל צו יענער צייט האט זיך שוין געפאדערט אן ערלויבעניש פון דער ארטיגער מאכט ארויסצופירען אדער אריינצופירען אין שטעטל אריין תבואות און אנדערע סחורות. אזוינע לייכטע פארדינסטלאך האט זיך זיי נישט געווואלט ארויסלאזען פון די הענט. ה. ג. האט אפילו געפרובירט דאס אלטע גוטע מיטעל פון אנשרעקען דעם געגנער. ער האט זיך איינמאל געוועגדעט צו א. בייזער בזה הלשון: „הער אויף, דו שגיץ איינער, האבען צו טאן מיט׳ן שטאדטישען קאמיטעט. איך ווארן דיך מיט גוטען, מיט מיר נישט צו זאטשעפען!״ א. בייזער האט איהם גארנישט געענטפערט און איז אויפ׳ן צווייטען טאג מיט לאפא-

טינען אפגעפארען קיין פראסקוראוו צום אויזעדנעם קאמענדאנט שאם־טאקאוו און אים געבעטען אין נאמען פון קהל־ראט, ער זאל איינמאל פאר אלע מאל מאכען א סוף צו דער גאנצער געשיכטע. דער קאמענ־דאנט שאסטאקאוו האט צוגעזאגט צו האנדלען שנעל—און אין א פאר טעג שפעטער האט לאפאטין, אין באגלייטונג פון צוויי מיליציאנטען איבערגענומען די „פעטשאטען" פון פינגערמאנ'ען.

ה. ג. האט זיך א שטיק צייט נישט געוויזען אין גאס. „סטייטש, אזא שאנדע! אזוינע שנעקעס זאלען וואגען ארויס־צורייסען אזא טיערען ביסען פון זיינע הענט". ער האט זיך אבער גארנישט געקענט העלפען — די צייט פון בלוטיגע געשלעגען איז פאראיבער מיט'ן אנקומען פון דער נייער מאכט. פינגערמאן האט זיך גענומען צו זיין אלטער מלאכה, צו לערעריי. אין די בתי מדרשים האט ער צעהאנגען מודעות: „אויס פרעדסעדאטעל, ווידער א לע־רער".

אין ביידע קלובען איז געווען ששון ושמחה. ענדליך פטור גע־ווארען פון דער אלטער מכה אין שטעדטעל, — קריגעריין, אוים־געהאקטע פענסטער און אונטערגעהאקטע זייטען.

דער זומער איז פאראיבער אין שטעדטעל אן שום וויכטיגע פאסירונגען, א חוץ וואס אין די קלובען האבען ביידע פארטייען נישט אויפגעהערט צו שיטען פעך און שוועבעל איינע אויף די אנדערע.

זעהר וויכטיגע ענדערונגען זיינען פארגעקומען אין שטעדטעל. פרנסה איז געווען בריוח. אפילו דער גרעסטער אריסאן האט גע־האט ברויט צו זאט. אין בית אשר אין שם פרנסה. דער דארפישער פויער האט געקראגען פאר זיין תבואה און בהמות קנאקענדיגע „קערענסקים", האט ער גלאזט זיך וואויל געהן. ער האט איינ־געקויפט אין שטעדטעל פון אלדאם גוטס: שניט סחורה, באקא־ליי, שטיוועל און פעלצען, אפילו באטינקעס און קאלאשען פאר די יונגע פראנטיכעס. דער פויער האט פארשטאנען מיט זיין פראק־

טישען שכל, אז ס׳איז בעסער אַנצוזאַמלען סחורה אין די קאַס־
טענס, אַיידער — די קליינע „קערענסקים" און אפילו די גרויסע
ניקאַלאַיעווסקעס אונטער די בעבעכעס. אין די שטעדטעלשע קרא־
מען איז מען נישט געזעסען, ווי פריער, מיט פּאַרליגטע הענט, און זיך
אויסגעקוקט די אויגען אויף א קונה. פּאַרקערט, מען האַט זיך געדאַרט
דעם קאַפּ, וואו צו קריגען נייע סחורה. די קעשענעס זיינען אַנגעשוואָ־
לען געווען מיט „קערענסקים" און די סחורה אויף די פּאַליצעס האַט
געדאַרט. אייניגע געוואַגטע יונגען האָבען זיך אזש צוועקגעלאַזט מיט
דער אַקס קיין מאַהילעוו אויפ׳ן דניעסטער נאָך שניט־סחורה אוו
באַקאַליי.

און אז פּרנסה איז דאָ בריוח, טראַכט א איד, וועגען רוחניות,
וועגען גידול בנים, נישט דעם אַלטמאָדישען! לאַנג טראַכטען האַט
דער פּאַרמעגליכער איד דאָס מאָל נישט באַדאַרפט. ווייל די „בנים
און בנות" האָבען זיך אַליין צוועקגעלאָזט אין די גרעסערע שטעדט,
געזאַמט זיך דאַרט א שטיקעל צייט און צוריקגעקומען אין „פּאָלנער
אוניפּאַרם". אינגלאַך — אין גימנאַזיטשעסקע פּוראַשקעס, און
מיידלאַך — אין גרינע קליידלאַך און שוואַרצע פּאַרטיכלאַך. די
טויערען פון די רוסישע גימנאַזיעס האָבען זיך פּאַמעלאַך געעפענט
פּאַר די אידישע קינדער נאָך פּאַר דער רעוואָלוציע. מיט יעדער
נייער רוסישער מפּלה אויפ׳ן דייטשען פראָנט האָבען זיך אין די
קאַזאַרמע־וועגט פון די רוסישע גימנאַזיעס באַוויזען אַלץ נייע שפּאַל־
טען, דורך וועלכע די ספּריטנע אידישע קינדער האָבען זיך אַהין
אַריינגעריסען. נאָכ׳ן פאַלען פון די ראַמאַנאָוס האָבען זיך די טויע־
רען פון די רוסישע גימנאַזיעס צעעפענט מיט א פּראַל. און די
אידישע בחורים און מיידלאַך האָבען אַהין אַריינגעשטראָמט ווי א
פּאַרפּלייצונג. איז אין שטעדטעל געווען הימעל און ערד און
גימנאַזיעס. ווי נאָר אידישע בחורים און מיידלאַך האָבען זיך בא־
געגענט, האָבען זיי גערעדט וועגען קלאַסען — פערטער, פינפטער,
זעקסטער קלאַס גימנאַזיע. און די אידישע קינדער פון די וויניגער
פּאַרמעגליכע באַלעבאַטים, וואָס זיינען נישט געווען בכח צוועקצו־
שיקען זייערע זין און טעכטער אין די גרעסערע שטעדט, האָבען
זיך אין דער היים געלערנט ביי אידישע סטודענטען, כדי צו זיין
גרייט, ביי דער קלענסטער מעגליכקייט, אַריינצוטרעטען אין וועל־
כען ס׳איז קלאַס פון א רוסישער גימנאַזיע. אַרימע אידישע סטו־
דענטען האָבען מפּסיק געווען זייער שטודיום אין די אוניווערזי־
טעטען, האָבען זיך אַראָפּגעכאַפּט אין די קלענערע שטעדטלאַך,

האָבען געלערענט מיט די אידישע קינדער רוסישע לְמודים און פּער־
דינט אויף נאָך אַ יאָר שכר לימוד, ווייל צו שטודירען אין די רוסישע
אוניווערזיטעטען האָט געקאָסט געלט. דער אָרימער אידישער סטו־
דענט מאָראָנץ, אַן אָראָפּגעקומענער פון פּראָסקוראָוו, האָט אָנגע־
פירט מיט דער ציוניסטישער שולע און איז שנעל געוואָרען דער
שיינדלונג פון דער ציוניסטישער יוגענט.

וועג מאָראָנץ איז געשטאָרבען פון דער שפּאָנישער אינפלוענ־
ציע, האָט די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע אָראָפּגעבראָכט וואָלף
שניידער, אַ סטודענט פון כאַרקאָווער פּאָליטעכניקום. אַ באַהא־
וועטער אין פּאָרטי פּראָגראָמען און אַ גוטער רעדנער, האָט וואָלף
שניידער צוגעגעבען אַ געוויסען גלאַנץ דער ציוניסטישער באַווע־
גונג אין שטעדטעל. אויך די „פּאָראייניגטע" האָבען געגרינדעט אַ
שולע, אַ אידישע. אין איר האָבען זיך געלערענט די אָרימע אידישע
קינדער שרייבען און לייענען אידיש. אין קלאָס פּאָר דערוואַקסענע
האָבען די נייטאָרינס און לערען־אינגלאָך זיך באַקענט מיט די
ווערק פון די אידישע קלאַסיקער. די אידישע שולע האָט זיך נישט
געקענט גרויסען מיט אַ רייכער דירה און אַ באַקוועמער אויסשטא־
טונג, ווייל אירע שטיצער זיינען געווען אָרימע מענשען פון בּאַל־
מעלאָכישען קלאַס.

אין יענעם יאָר האָט דער אַסיען זיך צו פּרי אָנגעזעצט אויפֿן
שטעדטעל מיט זיינע טיפּע בלאָטעם און מעת־לעת׳דיגע רעגענס.
גאַנצענע טעג האָט געליאַפּעט ווי מיט צעבערס. און פון די גרויסע
שטעדט קומען אָן נישט קיין פּרעהליכע ידיעות. אין פּעטראָגראַד
האָבען די באָלשעוויקעס פּאַרכאַפּט די מאַכט און אין מאָסקווע געהען
אָן ביטערע שלאַכטען צווישען די באָלשעוויקעס און זייערע געגנער.
דאָס שטעדטעל האָט אויפגענומען אָט די אַלע ידיעות ווי דעם רע־
גענדיגען אַסיען — פּע, אַ פּאַסקודנע דרויסען. אָבער טיף אין
האַרצען האָט מען זיך נישט מיאש געווען — זיי וועלען זיך לאַנג
נישט האַלטען, די באָלשעוויקעס! אין אוקראַינע איז די מאַכט
געווען אַ לויזע, ווי אויף פּאַסטריגעס געניים, איין ריר און אַלץ
צעפּאַלט זיך. אַ סמוטנע צייט!

איין ליכטיגער שטראָל האָט אַ בלישטשע געטאָן: — די באַל־
פור דעקלאַראַציע. אין שטעדטעל איז געווען ששון ושמחה. באַלפור,
דער צווייטער כורש, האָט אומגעקערט דעם אידישען פּאָלק זיין אַל־
טע חיים. אין ציוניסטישען קלוב איז מען פּשוט געווען אויסער

זיך פון פרייד. די התקוה האָט געהילכט פון די קלוב צימערען נישט ווי צוקונפט׳ס מוזיק, פֿאַרבענקט־ראָמאַנטיש, נאָר ווי אַ מאַרש פון אַ זיגערישער ארמיי. די פייערונג פון דער באַלפור דעקלאַראַציע איז פֿאַרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ פּאַלקס־יום־טוב. פון דעם ציון־ניסטישען קלוב האָט זיך צעגאַסען אַ העלע פרייד איבער׳ן שטעדטעל און ס׳דאָכט זיך נישט געווען קיין איין הויז, וואו מען זאָל נישט האָבען גערעדט וועגען דעם. אפילו די עלטערע לייט, וועמענם אויערען זיינען אַביסעל שטומפּיג אויפצוכאַפּען נייע טענער, האָבען אויך דערהערט דעם מעכטיגען ברום פון׳ם בריטישען לייב.

„וען די וועלט ווערט פֿאַרפולט פון גאַלער רשעות, מוז קומען גערעכטיגקייט. איז דען די וועלט מלחמה נישט קיין מלחמה פון גוג ומגוג? איז אפשר דער דאָזיגער באַלפור גאָט׳ס שליח, דורך וועמען דאָס פֿאַלק ישראל וועט אויסגעלייזט ווערען פון גלות". אזוי האָבען זיך דורכגעשמועסט די עלטערע אידען.

די „פֿאַראייניגטע" האָבען נישט געקענט דערלאָזען, אז די ציוניסטען זאָלען איינענעמען דאָס גאַנצע שטעדטעל. אין דעם זעל־בען טאָג, וען די ציוניסטען האָבען געפייערט די באַלפור דעקלא־ראַציע, האָבען די „פֿאַראייניגטע" געמאַכט פון איר אש און בלאָטע. אויף אַ גרויסער פֿאַרזאַמלונג, אין זייערע קלוב צימערען, האָבען די פירער פון די „פֿאַראייניגטע" אויסגעלאָכט זיך פון דעם גאַנצען באַלפור טאַראַראַם.

„ס׳איז נישט מער ווי אַ כיטרער שפּיצעל פון די ענגלישע פּא־ליטיקער, כדי אַרויינצוקריגען פּאַלעסטינע, נישט ווי רויבער, נאָר ווי אויסלייזער, ס׳איז שענער און פּראַקטישער. די אידישע אר־בייטער מאַסען דאַרפען זיך אויסטשוכען פון דעם באַלפור טשאַד און אינאיינעם מיט די פּראַלעטאַרישע מאַסען פון אַלע פעלקער קעמפען, אַז די וועלט מלחמה זאָל זיך ענדיגען אַן זיגער און אַן באַזיגטע."

די אוקראַיניש רעדע האָט נישט געקענט אייגהאַלטען דעם באַלשעוויסטישען שטראָם, ווָאם האָט זיך צעגאַסען, ווי אַ פֿאַרפליי־צונג, פון די גרויס רוסישע פלאַכען. די באַלשעוויסטישע פּאַרטי־זאַנען האָבען געריסען שטיקער פון דער זעלבסטשטענדיגער אוק־ראַינע און צום סוף פֿאַרכאַפּט קיעוו.

אָבער זייער ממשלה האָט לאַנג נישט געדויערט. פּעטלורע, מיט דער הילף פון די דייטשען, האָט ערויסגעטריבען די באַלשעוויקעם

פון קיעוו און די ראדע האָט געפרובירט מאכען אָרדענונג אין לאנד. זי האָט אויך לאנג נישט געוועלטיגט. די דייטשען האָבען אויפגע־לייזט די ראדע און ערקלערט דעם העטמאן סקאָראָפאדסקי אלס הערשער פון אוקראינע. אין שטעדטעל איז אָראָפגעקומען א העטמאנישער סטאָראָסטע און געגומען געוועלטיגען איבער'ן שטעד־טעל, ווי דער אַמאָליגער פריסטאָוו. די סאָציאָליסטישע פּארטיי, די „פּאַראיניגטע" האָט זיך אויפגעלייזט. אפילו די לעגאָלע ציוניס־טישע פּארטיי האָט זיך געפילט ווי נידערשלאָגען. די ענגלישע באָלפור דעקלאָראָציע איז געווען טריף אין די אויגען פון די דייטשען, די אמת'ע הערשער פון אוקראינע.

די גייסטיגע כחות פון דער אידישער יוגענט, אויפגעוועקטע דורך דער רוסישער רעוואָלוציע, זיינען נישט געגאנגען לאיבוד אפילו אין דער צייט פון דער העטמאנישער רעאקציע. אויב די פּארטייען האָבען כמעט אויפגעהערט צו עקזיסטירען, האָבען אָבער די קול־טור־קלובען זיך פאָנאָנדערגעבליט. די ציוניסטישע פּארטיי, לעגאָל, און די „פּאַראיניגטע", אומלעגאָל, האָבען דעם גאנצען זו־מער 1918 זיך אָפּגעגעבען מיט קולטורעלער ארבייט. באָזונדערס האָט זיך צעבליט דער אידישער טעאָטער. דער עלטערער דור האָט קיין טעאָטער אפילו אין די אויגען נישט געזעהן. די סוחרים, וואָס פלעגען פּארען אין די גרעסערע שטעדט נאָך סחורה, זיינען אויך אין „טריאָטער" נישט געגאנגען. „וואָס זעהט מען דען דאָר־טען, א חוץ וואָס נאקעטע מוידען זינגען ניבול־פה לידלאָך".

די יוגענט, וואָס האָט געשטודירט אין די גרעסערע שטעדט, האָט באָזוכט דעם ערנסטען רוסישען טעאָטער. אויפ'ן אידישען טעאָטער האָט זי, די יוגענט, אויך געקוקט פון אויבען אַראָפּ. און איצט האָט מען אין שטעדטעל געשפילט אידיש טעאָטער.

אפילו אין ענין טעאָטער איז דאָס שטעדטעל געווען צעטיילט אויף צוויי צדדים, פונקט ווי ביי רבנות, אָדער סטאָראָסטעריי. די ציוניסטען האָבען געשפילט טעאָטער אין ישעיהו אברהמ'ס הויז, און די „פּאַראיניגטע" — אין באָבע דוד־לייב'ס הויז. אין אויסוואָל פון פּיעסען איז מען זיך אויך צעגאנגען. די ציוניסטען האָבען גע־שטעלט מערסטענס גאָרדינ'ס פּיעסען: „מירעלע אפרת", „דער מטורף". די „פּאַראיניגטע"—שלום עליכם'ס „צעזייט און צעשפרייט", דימאָוו'ס „שמע ישראל", פּינסקי'ס „די מוטער". די טעאָטערס, די איינפאָר הייזער, זיינען געווען געפּאקט. מ'איז געשטאנען קאָפּ אויף קאָפּ. צו דער ערשטער פּאָרשטעלונג „צעזייט און צעשפרייט" זיי־

נען געקומען עטליכע הונדערט מענשען. (די אידישע באפעלקערונג פון שטעדטעל איז באשטאנען אינגאנצען פון צוויי טויזענט נפשות). דער עולם האט מיט אומגעדולד געווארט, ווען דער פארהאנג וועט זיך צערוקען, און די פארשטעלטע בחורים און מיידלאך וועלען שפילען טעאטער.

— איך האב אים נישט אנגעהויבען צו דערקענען. ער שפילט ווי ער וואלט אלט געווען פופציג יאר.

— זי שפילט ווי א ריכטיגע מאמע! אויף א האר נישט געמי־נערט! — שא, שטיל! האלט זיך רוהיג, חברים.

ס׳איז שטיל געווארען, און דער עולם, וועמענס גרעסטער טייל האט קיינמאל קיין טעאטער פארשטעלונג נישט געזעהן, האט גע־קוקט און געגאפט, האט געשלונגען יעדעם וואָרט, יעדע מינע, האט זיך געהויבען פון די ערטער, איז פארכאפט געווארען. די אנפירער און אקטיארען פון דער „פאראיניגטער" דראמאטישער סעקציע זיי־נען געווען: אליהו קארנבליט, אליה משה קארנבליט, א. בייזער, משה שווידלער, שטיינשלעגער, לאה׳קע מינדלין.

די אנפירער און אקטיארען פון דער ציוניסטישער דראמאטישער סעקציע — שמואל סווינער, זיסיע סווינער, גיטעל גרינבערג. דעם גאנצען זומער 1918 איז מען אין שטעדטעל געווען פארנומען מיט אידיש טעאטער.

אין מיטען זומער איז אין שטעדטעל אראפגעקומען אן אונגא־רישער רעגימענט. האט מען באלד דערפילט, ווי די מיליטעריש לאפע קוועטשט און דריקט. ס׳האט זיך אנגעהויבען א סדרה ריי־ניגן. אין א שעהנעם פרימארגען האבען זיך די אונגארישע זעלנער צעווארפען איבער׳ן שטעדטעל, געכאפט יעדען איינעם, ווער נאר ס׳איז געקומען אונטער דער האנט, אלטע לייט, יונגע בחורים און מיידלאך, און געצוואונגען זיי צו רייניגען דאס שטעדטעל. ווער מיר האנדעל, וואס מיר ארבייט! מ׳איז געשטאנען אויסגעשטעלט אין לאנ־גע שורות און געקערט דאס שטעדטעל. די אונגארישע זעלנער האבען אכטונג געגעבען, אז די ארבייט זאל געטאן ווערען בשלמות.

מיט איינמאל אויסקערען דאס שטעדטעל איז מען נישט פטור געווארען. אין א וואך פרום האבען די אונגארישע זעלנער וויי־טער־אמאל געכאפט מענשען צום אויסקערען. האט מען שוין געוואוסט מיט וואס עס שמעקט. איז ווער ס׳איז געווען פלינק, איז אנטלאפען און זיך אויסבאהאלטען איבער׳ן טאג. זיינען די אונגארן געפאלען אויף א המצאה. גאנץ פרי האבען זיי זיך צעשפרייט איבער׳ן שטעד־

טעל און ארויסגעשלעפט אלט און יונג פון די בעטען און געצוואונגען זיי אויסצוקערען דאס שטעדטעל. דאָרטען, וואו עס קוואַרטירען אונגארישע זעלנער, מוז זיין צויבער־ריין!

אין יענער צייט האָט די פּרעסע נישט צירקולירט ווי עס בא־דאַרף צו זיין. דערצו זיינען די נייעסען געווען מאַגערע, זיי האָבען מער פארשווייגען, ווי דערצעהלט. האָט זיך דאס שטעדטעל געענדערט פון קלאַנגען. אפילו פון דער דייטשער מפלה אויפ'ן מערב פראָנט האָט דאס שטעדטעל ווייניג געוואוסט, נאָר מער זיך אָנגעשטויסען. עקשנות'דיגע קלאַנגען האָבען זיך פאַרשפרייט, אז פעטלורע איז אויפ־געשטאַנען תחית המתים. ער זאַמעלט צונויף חיילות צו געהן אויף קיעוו און פאַרטרייבען דעם העטמאַן, דייטשלאַנד'ס משרת, פון אוקראַינע.

דאס שטעדטעל האָט אויפגענומען אלע קלאַנגען־נייעסען מיט אָפענער פרייד. און וועו ס'איז אָנגעקומען די ידיעה, אז דער העט־מאַן איז אָנטלאָפען און פעטלורא האָט פאַרכאַפט קיעוו, איז דאס שטעדטעל געווען אויפגעלעגט. פטור געווארען פון א נייעם צאַר! ס'איז נישט געווען יענע פרייד, וואס בעת'ן פאלען פון די ראַמא־נאַווס. דעמאָלט האָט דאס שטעדטעל געיובעלט. מ'האָט זיך אָפ־געגעבען מזל טוב, געדריקט זיך די הענט. ס'איז געווען יום טוב אין שטעדטעל. ס'איז, דוכט זיך, נישט געווען קיין איין פאַרכמורעט פנים. אויף אלעמענס פנימ'ער איז געווען צעגאַסען א גרויסע פרייד „מיר זיינען פרייַ מענשען". איצט איז מען געווען א סך אייגנע־האָלטענער. זיכער, איז מען געווען צופרידען, וואס פעטלורא, דער פאַלקס מענש, איז צוריק אין זאָטעל. די צייט אָבער איז געווען אן אָנדערע. דער האַריאָנט איז געווען נישט קיין קלאָרער. וועו ווייסט, וואס דער מארגען וועט ברענגען.

צו די וואלען פון דער דעמאָקראַטישער קהלה האָט זיך די יוגענט געגרייט מיט א ברען. אין שטעדטעל האָט געקאָכט און גע־זאָטען, ווי ערב א גרויס געשעהעניש. די פּארטיי אָנגעהעריגקייט האָט זיך דוקא נישט געצויגען אויף דער ליניע פון רייך און ארעם. עס זיינען געווען פאַרמעגליכע פאַמיליעס, וואס האָבען אָפען ארויס־געווייזען זייערע סימפאַטיעס צום סאָציאַליסטישען צעטעל און פאר־קערט אויך, א סך ארימע פאַמיליעס האָבען זיך אייגנעשטעלט פאר'ן ציוניסטישען צעטעל. אָפטמאָל איז אין דייזער פארגע־

קומען א צעטיילונג פון כחות — איין טייל הויזגעזינט האָט באַלאַנגט צו דער ציוניסטישער פּאַרטיי און דער אַנדערער טייל — צו דער סאָציאַליסטישער. אין אזעלכע הייזער איז פאַרגעקומען א פּערמאַנענטע דעבאַטע צווישען ציוניזם און סאָציאַליזם. אין אייניגע פאַלען האָבען זיך אזעלכע דעבאַטעס פּאַרענדיגט מיט קריגעריין און אפילו ברוגז'עריין.

ביי שלמה מינדלין, איינער פון די פּאַרמעגליכסטע באַלעבאָטים אין שטעדטעל, זיינען די מיידלאָך, עטליכע אין צאָל, געווען סאָציאַליסטקעס, און דער בן־יחיד, משה, א פייערדיגער ציוניסט. איז טאָקע אין הויז אָנגעגאַנגען א שטענדיגע מחלוקת צווישען די סאָציאַליסטקעס און דעם ציוניסט. געזיגט האָבען די סאָציאַליסטקעס, ווייל זיי זיינען געווען אין א גרויסער מערהייט.

ביי שלום בייזער אין הויז איז געווען פונקט פּאַרקערט. אַלע אין הויז זיינען געווען ציוניסטען, א חוץ איינעם, א. בייזער, וועלכער איז געווען דער אָנפירער פון די „פּאַראייניגטע". איז אויסגעקומען, אז דער אָנפירער פון די סאָציאַליסטען איז געווען אַרומגערינגעלט מיט שונאים אין זיין אייגען הויז. נישט איינמאָל טאָקע האָט מען אויסגעוואַרפען א. בייזער'ן, וועו ער פלעגט אָגיטירען פאַר דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי: פּאַרוואָס קען ער נישט פּועל'ן ביי זיינע אייגענע ברידער און שוועסטער, זיי זאָלען וועלען סאָציאַליסטען?

וואָס נעהענטער ס'איז געקומען צו די וואָלען, אַלץ היציגער איז אָנגעגאַנגען די פּראָפּאַגאַנדע, אַלץ פּערזענליכער און שוימיגער זיינען געווארען די אָנגריפען פון איין צד אויפ'ן צווייטען. מען האָט דוכט זיך אין שטעדטעל אָן אַלץ פאַרגעסען. אפילו די קאָנוואולסיעס פון דער ראָדע האָט מען נישט געשענקט קיין צופיל אויפמערקזאַמקייט. מ'האָט רק גערעדט וועגען די קומענדיגע וואָלען, ווי וועגען א וועלט געשעהעניש.

עטליכע טעג פאַר די וואָלען איז געווארען שטיל אין שטעדטעל. ביידע צדדים האָבען פאַרווארפען די פּאַרטיי דיסקוסיעס. די אָק־טיוע פּאַרטיי מענשען זיינען געגאַנגען פון הויז צו הויז, צו שטאַרקען די שוואַכע און צו באַקערען צום אמת'ן גלויבען די וואָקעל־דיגע.

דער טאָג פון די וואָלען איז געווען א קאַלטער, א וואָלקענדיגער. פון צייט צו צייט האָט א דריבנע געטאָן א קליין רעגענדעל, ווי דער וואָלקענדיגער הימעל וואָלט זיך געריצט מיט'ן שטעדטעל

— וועט זיך מיר גלוסטען, וועל איך אַ גים טאָן מיט אַ שטאַרקען רעגען און טו מיר עפּעס.

אויף די פּאַרטיי מענשען האָט געציטערט די הויט. וועט זיך עס שלעפּען אין אַ גאַס רעגען אין קלויז אַריין אַפּצוגעבען זיין שטים? מ׳איז אַפּגעקומען נאָר מיט שרעק. קיין שטאַרקער רעגען איז נישט געגאַנגען און אַ גאַנצען טאָג האָבען אידען, אידענעס, בחורים און מיידלאַך געריכט זייער גאַנג צו איין פּלאַץ — צו דער זינקאַווער שול, וואו עס זיינען געשטאַנען די שטים-קעסטלאַך. אין שול איז געווען טומעלדיג און רעש׳יג. די פּאַרקאָכטע פּאַרטיי מענשען זיינען געשטאַנען אין רעדלאַך און זיך צוגעקוקט צו די וואַלען, געפּרובירט טרעפּען, ווער פּאַר וועמען ס׳האָט געשטימט. אויבען אַן, ביים מזרח וואַנט, לעבען די שטים-קעסטלען, איז אַמאָל פּאַרגעקומען אַ קריגעריי, וועגען דער פּאַסיגקייט פון דער אָדער יענער פּערזאָן צו שטימען. יעדער פּאַרטיי אינספּעקטאָר האָט זיך באַמיט, ווי נאָר ס׳האָט זיך געמאַכט אַ געלעגנהייט, צו פּסל׳נען די שטים-רעכט פון אַן אָנהענגער פון דער געגנערישער פּאַרטיי. צו קיין ערנסטע מחלוקת׳ן איז נישט דערגאַנגען, מ׳איז ווי אַזוי ס׳איז נישט דורכגעקומען. ס׳איז דאָך נישט קיין סטאַראָסטע וואַלען. אַ קלייניגקייט! זינט דאָס שטעדטעל איז אַ שטעדטעל זיינען נאָך אַזעלכע וואַלען נישט פּאַרגעקומען. מענער און ווייבער, בחורים און מיידלאַך — אַלע זיינען גלייך, האָבען די זעלבע רעכט צו שטימען. דערצו נאָך איז די גאַנצע זאַך געלעגען אין די הענט פון דער יוגענט, וואָס איז נאָך ניט פּאַרהאַרטעוועט גענוג אינ׳ם יאַריד פון לעבען, און אויף אַלץ געקוקט מיט נאַיוועט גלויביגע אויגען.

דער עלטערער דור האָט אַפּגעטראַטען אַן אַ זייט, און ווי געזאָגט: אַ נייע צייט איז געקומען, אַ צייט פון בויען אַ ניי לעבען. טוט זשע, יונגע, ווי איר פּאַרשטעהט. מיר וועלען אייך נישט שטערען. און דער עלטערער דור האָט זיך טאַקע נישט געמישט, געלאָזט די יונגע פירען די גרענדע. זיינען די קאַנדידאַטען געווען ס׳רוב יונגע מענשען. פון דער „פּאַראיניגטער" פּאַרטיי איז דאָך שוין אַפּגערעדט. אַלע אירע קאַנדידאַטען זיינען געווען יונגע מענשען. קיין שום עלטערער איד, אַ בר דעת, וועט דאָך נישט זיין אַ קאַנדידאַט אויפ׳ן סאָציאַליסטישען צעטעל, מעג ער אפילו זיין אַ פּאַרברענטער חסיד פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי.

אפילו די קאַנדידאַטען פון דער ציוניסטישער פאַרטיי זיינען באַשטאַנען פון יונגעלייט, א חוץ א פאָר אויסנאַמען, אברהם ברענמאַן, אַן אַלטער חובב ציון, און נאָך א פאָר.

ווי מ׳האָט געקענט דערוואַרטען, האָבען די ציוניסטען געזיגט אין די וואַלען, זיי האָבען אויסדערוועהלט עלף מיטגלידער און די „פאַראייניגטע" — אכט. איז די קהלה באַשטאַנען פון נייַנצעהן מיטגלידער. כאָטש די „פאַראייניגטע" זיינען געווען אין דער מינדערהייט, האָבען זיי אָבער געהאַט א בייטש אויף די ציוניסטען. אָן די „פאַראייניגטע" האָט צום קוואָרום, צוויי דריטעל פון נייַנצעהן, געפעלט צוויי, צום סכום פון דרייַצעהן. האָבען די ציוניסטען נישט געקענט אַנגעהן מיט דער אַרבייט פון דער קהלה אָן די „פאַראייניגטע". האָבען די ציוניסטען דעריבער געפרואווט קומען צו א פאַרשטענדיגונג מיט די „פאַראייניגטע", פאַרגעשלאָגען זיי, אַז דער וויצע־פאַרזיצער פון דער קהלה זאָל זיין א „פאַראייניגטער". די „פאַראייניגטע" האָבען נישט געוואָלט פאַרבינדען זיך מיט די ציוניסטען און אַזוי אַרום זיין פאַראַנטוואַרטליך פאַר דער אַרבייט פון דער קהלה — און באַשלאָסען אַנטיילצונעמען אין דער קהלה אָבער אָן שום בינדענדע הבטחות. זיי ווילען האָבען פרייַע הענט, זיי ווילען זעהן, ווי די אַרבייט וועט אַנגעהן.

אַלס פאַרזיצער פון דער קהלה איז ערוועהלט געוואָדען דער ציוניסט אברהם ברענמאַן און אַלס וויצע־פאַרזיצער — דער ציוניסט שמואל סווינער. אין די קאַמיסיעס זיינען אויך אַרייַנגעטראַטען די „פאַראייניגטע". די אַרבייט אָבער האָט זיך ניט געריבט פון אַרט. די קהלה, וועמענס צוועק ס׳איז געווען צו אַרגאַניזירען דאָס שטעדטעלשע לעבען אויף פרייַע יסודות פון בריטער זעלבסט־פאַרוואַלטונג, האָט ממשות׳דיג גאָרנישט ניט אויפגעטאָן. אויף די זיצונגען האָט מען זיך געאַמפערט וועגען אידיש און העברעאיש, גלות׳יזם און ציוניזם, עמיגראַציע און חלוציזם. אויפ׳ן סדר היום פון דער קהלה זיינען געשטאַנען די זעלבע פראַגען, וואָס אויפ׳ן סדר היום פונ׳ם הויפט ראַט אין קיעוו. און אַזוי ווי דאָרטען, אין קיעוו, האָט מען נישט געקענט קומען צו קיין טאַלק, אַזוי האָט מען דאָ, אין שטעדטעל, געטאַפטשעט זיך אויף איין אַרט. די קליינע קייען, וואָס די גרויסע שפייען. די קהלה איז געווען א פלאַץ פאַר דיסקוסיעס צווישען ציוניזם און סאָציאַליזם. ס׳האָט אפשר אַנדערש נישט געקענט זיין. אין אידישען לעבען איז געשען פונקט דאָס פאַרקערטע, וואָס אין דער באַפרייטער רוסלאַנד. דאָס

רוסישע פאלק, אראפוואַרפענדיג די פענטעס פון צאַריזם, האָט געזוכט נייע פאַרמען פון לעבען, האָט געבלוטיגט אין חלומ'ען פון א נייער וועלט, וואו מענש צו מענש איז נישט קיין וואלף. דאָס אידישע פאלק אין רוסלאַנד, אין זיין גרעסטער מערהייט, האָט געבענקט נאָך ציון, האָט גע'חלומ'ט פון יהודה המכבי, און געוואלט אויפבויען דעם „חורבן בית־שני".

אין מיטען פון א גרויסען שטראָם, וואָס האָט זיך אימפעטיג גע־ריסען פאַראוים, איבער בערג און טאָלען, האָט א קליין שטראָמעלע געוואלט געהן אויף צוריק, צו די בערג פון יהודה.

דאָס איז געווען דער שבת־קודש און אין דערוואַכען האָט דאָס אידישע פאלק אין רוסלאַנד געגארט נאָר איין זאך: — גלייכבא־רעכטיגונג אין האַנדעל און פרייע פראַפעסיעס.

די ציוניסטען און די „פאַראיניגטע" פלעגען זיך איינע די אַנדערע באַקעמפען נישט נאָר אויף פארזאַמלונגען, נאָר אויך אין פריוואַטע געשפרעכען. אין קליינעם שטעדטעל האָט נישט גע־קענט זיין קיין געזעלשאַפטליכע מחיצה צווישען מענשען פון באַ־זונדערע פארטייען. אידייאישע געגנער האָבען זיך באַגעגנט אין גאַס, האָבען געהאט דעם זעלבען קרייז באקאַנטע — און דער וועלטער־קאמף צווישען ציוניזם און סאָציאַליזם האָט קיינמאָל נישט אויפגעהערט. ס'האָט אויך געטראָפען, אז נאָהענטע חברים זיינען זיך געוואָרען אידייאישע שונאים. אליהו משה קאַרנבליט און שמואל סווינער זיינען געווען נאָהענטע חברים פון קליינערהייט אָן, זיינען געווען זעהר צוגעבונדען אייגער צום אַנדערען — און דאָך ביטער אויסגעלאַכט אייגער דעם אַנדערען'ס אידעאַלאָגיע. אליהו משה קאַרנבליט איז געווען אָן אַנגעזעהענער מיטגליד פון דער „פאַראיניגטע", און שמואל סווינער — דער פאַרזיצער פון דער ציוניסטישער פאַרטיי.

די פאַרשטעהער פון ביידע פאַרטייען האָבען קיינמאָל נישט ארויסגעטראָטען אויף איין אונטערנעמונג, נישט באַקעמפענדיג אייגע די אַנדערע. ס'איז צו פארצייכענען איין אויסנאַם. אויפ'ן ליטעראַרי־שען אָוונט, וואָס דער הילפס־פאַראיין האָט איינגעאַרדענט, האָבען ביידע פאַרטייען ארויסגעטראָטען געאייניגט.

אחריות פאר דער געזעלשאַפט האָט אין יענער צייט געמערקט זיך אומעטום, אפילו צווישען גאָר יונגע. בחורים און מיידלאָך פון זעכצעהן־זיבעצעהן יאָהר האָבען אויף זייער אייגענער איניציאַטיווע

ארגאניזירט א הילפס־פאראיין לטובת די ארימע אלמנות. מיטגלידער פון פאראיין האבען זיך אליין ביישטייערט ווער מיט 25, ווער מיט 50 קאפיקעס א וואך. די צונויפגעזאמלטע קליינע סומע געלט האט אבער נישט געקלעקט אויף צו באזארגען אלע אלמנות מיט באהייצונג און ווארימע הלבשה. האט דער הילפס־פאראיין באשלאסען דורכצופירען אן אומפארטייאישען ליטעראריש־געזעלשאפטלי־כען אוונט מיט דער באטיילונג פון ביידע פארטייען. די הכנסה פון דעם אוונט האט געדארפט איבערגעהן אין רשות פונ׳ם הילפס־פאראיין. נאך לאנגע אונטערהאנדלונגען האבען ביידע פארטייען מסכים געווען אנטיילצונעמען אין אזא אוונט. ביי מאנישען אין הויז, אין ציוניסטישען קלוב, איז פארגעקומען דער דאזיגער אוונט, אין א שבת צו נאכט. „ארים און רייך" איז געווען די טעמע פון ביידע רעדנער. וואלף שניידער, פון די ציוניסטען, האט אין זיין רעדע אונטערגעשטראכען, אז דאס אידישע פאלק האט זיך תמיד אויסגעצייכענט מיט דער מדה טובה פון העלפען דעם ארימאן. „אין זיין לאנגען גלות האט דער איד קיינמאל נישט אוועקגעשיקט מיט ליידיגען דעם ארימאן". א. בייזער האט ארויסגעבראכט דעם סאציאליסטישען שטאנדפונקט „ארים און רייך מיינט, אז אין מענש עקספלואטירט דעם צווייטען. מיר שטרעבען צו א געזעלשאפט, וואו עס זאלען נישט זיין קיין רייכע און קיין ארימע. אלע זיינען גלייך".

דער זאל איז געווען אזוי גענאקט, אז אייניגע לאמפען האבען אנגעהויבען צו צאנקען.

נאך די רעדעס זיינען פארגעקומען פארלעזונגען און רעציטאציעס. מען האט אויך געטאנצט, געשיקט זיך קאמפלימענטען און שטעכווערטלאך אין פלי פאסט־צעטעלאך. דער רייכער בופעט האט אויך נישט געפוסטעווען. מען האט פארזוכט פון די געשמאקע מאכלים און פארטרונקען מיט א גלעזעל ביר. דער עולם האט זיך אמוזירט ביז שפעט אין דער נאכט אריין. דער דאזיגער פרעהליכער אוונט איז אויך געווען דער לעצטער „אוונט־ברויט".

פון קיעוו האלטען אין איין אנקומען באאומרוהיגענדע ידיעות. נאך אידער פעטלורא האט זיך פארפעסטיגט אין זאטעל, אלס דער רעטער פון אוקראינע, האבען זיך ארום כארקאוו באוויזען באל־שעוויסטישע פארטיזאנישע אפטיילונגען, וואס האבען פארכאפט גאנצע שטעדט און שטעדטלאך און געדראט צו פארשפרייטען זיך איבער גאנץ אוקראינע. דאס שטעדטעל איז נישט געווען אויף דער

זייט פון די באלשעוויקעס. יעדע נייע מפלה פון פעטלורא׳ס ארמיי, אין איר קאמף געגען די באלשעוויקעס, האט ארויסגערופען טרויער.

און פלוצים! טראך — טא־ראך! א פאגראם אין זשיטאמיר! פעטלורא׳ס ארמיי איז באפאלען די אידישע באפעלקערונג פון זשיטאמיר און געקוילעט רעכטס און לינקס, ממש כמעלניצקי׳ס צייטען.

אין שטעדטעל איז מען געווען אומרוהיג און נישט געוואוסט וואו מ׳איז אין דער וועלט. די באלשעוויקעס מיט זייערע קאנפיסקאציעס, רעגיסטראציעס און אלע אנדערע פאראנדקעס זיינען דעם שטעדטעלשען אידען גארנישט געווען צום הארצען. ביי פעטלורא׳ן האט שוין אבער געשמעקט מיט פקוח נפש. און פקוח נפש איז דוחה... אפילו פרנסה. דאך האט מען געהאפט אויף בעסערע צייטען אונטער פעטלורא׳ס פירערשאפט.

באסיוק איז שוין עטליכע יאהר געווען פאסט־נאטשאלניק אין שטעדטעל. ער איז געווען פריינטליך צו די אידען, געלעבט גוט מיט זיי. כאטש פון זיינע רייד האט געטריפט מיט חניפה, איז מאלע וואס? א סך מענשען האבען זיך ליב צו חנפ׳ענען.

נאך דער פעוראל רעוואלוציע איז באסיוק געוואָרען אן אוקראינישער פאטריאט און גערעדט נאר אוקראיניש. פריער פלעגט ער רעדען נאר רוסיש. נאכדעם ווי פעטלורא האט פארטריבען דעם העטמאן, האט באסיוק געקראגען אן אמט. ער איז געוואָרען דער פארוואלטער פון דער אינפארמאציע־ביורא אינ׳ם שטעדטעלשען ראיאן.

אנהויב ווינטער האט די ראדע ארויסגעלאזט א באפעל, די באפעלקערונג זאל אויסבייטען אויף דער פאטשט די אלטע געלדער, צארישע און קערענסקים, אויף פעטלורישע קארבאוואנצעס. די באפעלקערונג, די קריסטליכע גיכער נאך ווי די אידישע, האט ווייניג צוטרויען געהאט צו די קארבאוואנצעס און נישט גערן אויסגעבייטען די אלטע געלדער אויף נייע. באזונדערס נישט געהאָרכזאם איז געווען די פויערישע מאסע. זי האט זיך גערן צוגעהערט צו די רייד פון די סאמאסטיניקעס (אנהענגער פון זעלבסטשטענדיגער אוקראינע) אבער די צארישע רובעלס און קערענסקים פארבייטען אויף קארבאווינצעס האט זי קיין חשק נישט געהאט.

שבת אינדערפרי, פרום אנהויב יאנואר 1919 זיינען איבער׳ן שטעדטעל צעקלעפט געוואָרען מודעות מיט אזא אינהאלט: „צו דער אוקראינישער מאכט זיינען דערגאנגען ידיעות, אז די אידען

רעדען אַן די פּויערים, זיי זאָלען נישט אויסבייטען די אַלטע געלדער אויף נייע. די מאַכט נעמט אַראָפּ פון זיך יעדע פּראָנטוואַרטליכקייט אין פּאַל פון פּויערישע אומרוהען". אונטערגע׳חתמ׳עט באַסיוק.

אין שטעדטעל האָט מען אויסגעטייטשט די מודעה, ווי אַ העצע צו אַ פּאָגראָם. שבת צו נאַכטס האָט די קהלה זיך פּאַרזאַמלט צו באַטראַכטען דעם ענין. אויפ׳ן פּאַרשלאָג פון אליהו קאַרנבליט האָט די קהלה באַשלאָסען טעלעגראַפּיש זיך וועגדען צום הויפּט ראָט אין קיעוו, ער זאָל אינטערפּעלירען אין דער ראַדע וועגען באַסיוק׳ס העצערישער מודעה. אין שטעדטעל האָט מען נישט גע־וואוסט, אַז די ראַדע איז מאַכטלאָז. די גאַנצע מאַכט איז געלעגען אין די הענט פון עטליכע אַטאַמאַנען. באַסיוק, אַלס פּאָסט נאַטשאַל־ניק, האָט, פּאַרשטעהט זיך, געוואוסט פון דער דאָזיגער טעלעגראַמע. אין עטליכע טעג אַרום האָט ער געזאָגט צו חיים פּלאָץ (קופּער):

— די אידען האָבען געשריבען אויף מיר מיט שוואַרצען און איך וועל שרייבען אויף זיי מיט רויטן.

דאָס שטעדטעל האָט געשפּירט, אַז פּוג׳ם הויף ביים קאָסטיאָל, פון דער פּאָטשט געבוידע, לויערט אַ פּאַרביסענער שונא. און טאָקע באַלד איז געקומען דער טאָג, וועו דער פּאַרביסענער שונא האָט געהאָלטען וואָרט — ער האָט געשריבען אויף די אידען מיט רויטען. די פּאָגראָמען אין די אוקראַיניש שטעדט און שטעדטלאָך האָבען ווי אַ מגפה פּאַרכאַפּט אַלץ אַ גרעסערען שטח. וואָס גרעסערע מפּלות פּעטלורא האָט געליטען אין זיין קאַמף מיט די באָלשעוויקעס, אַלץ אַפּטער און גרויזאַמער זיינען געווארען די פּאָגראָמען.

שבת פּאַרנאַכט, דעם 17טען פעוראָל 1919, האָבען זיך אין שטעדטעל פּאַרשפּרייט קלאָנגען, אַז אין דער נאָהענטער שטאָדט פּראָסקוראָוו איז פּאָגרעקומען אַ שרעקליכער פּאָגראָם, אַז די פּעט־לורעוצעס האָבען דאָרטען אויסגע׳הרג׳עט אַ פּאָר טויזענט אידען. אין שטעדטעל איז מען ארומגעגאַנגען אַן אַ קאַפּ: „שוין? ס׳האָלט שוין ביי פּראָסקוראָוו!?"

שבת צונאַכטס האָט מען שוין אין שטעדטעל געוואוסט אַלע איינצעלהייטען פון פּאָגראָם.

עטליכע הונדערט פּעטלורעווצעס, באַוואָפענטע מיט ביקסען, רעוואָלווערען און גראַנאַטען, האָבען זיך אַראָפּגעלאָזט אין די אי־דישע גאַסען און געסלאָך פון פּראָסקוראָוו, האָבען ג׳הרג׳עט יעדען פּאַרבייגעהענדיגען אידען, האָבען זיך אַריינגעריסען אין די הייזער, געקוילעט, געהאַקט מיט שוועדען און אַמאָל אויך געשאָסען.

אין שטעדטעל איז מען אויפגעשוידערט געוואָרען. פּראָסקו־ראָוו מיט פעלשטין איז דאָך אַ שטוב מיט אַן אַלקער. דאָס שטעדטעל איז געווען אויסגעבונדען מיט פּראָסקוראָוו. אַ סך אידען האָבען געהאַט דאָרטען קינדער, קרובים, פריינט, באַקאַנטע.

זונטאָג איז דער מאַרק־טאָג אין שטעדטעל. פּויערים און פּוי־ערטעס קומען אין קאָסטיאָל אַריין און נאָך גאָטעס־דינסט לאָזען זיי זיך אַראָפּ אין שטעדטעל אַיינצוקויפען אין די צעלניק און שניט קראָמען. אויך דעם זונטאָג איז דער מאַרק־טאָג אָנגעגאַנגען ווי געוועהנליך. די פּויערים האָבען געקויפט, און די אידען האָבען פאַר־קויפט. ס'איז אָבער נישט געווען דאָס, וואָס אַלעמאָל. די פּויערים האָבען געשמועסט צווישען זיך וועגען פּאָגראָם אין פּראָסקוראָוו. אייניגע האָבען באַדויערט, אַנדערע האָבען פאַרדעכטיג געשוויגען. עס זיינען געווען אויך אַזעלכע, וואָס האָבען זיך אָפּגעהאַלטען פון קויפען. ווער ווייסט, האָבען זיי זיך געטראַכט, אפשר וועלען די פּעטלורעווצעס אַראָפּכאַפּען זיך אַהערצו אַ הוליע טאָן, וועלען זיי, די פּויערים, דענסטמאָל קענען אַ ראַבעווע טאָן.

אַ סך אידען פונ'ם עלטערען דור האָבען נישט באַגריפען, וואָס דאָ קומט פאָר. צייטונגען לייענען זיי נישט, האָבען זיי איבערהויפּט נישט געוואוסט, וואָס ס'טוט זיך אין רוסלאַנד און אין אוקראַינע. און די ידיעות פון פּראָסקוראָווער פּאָגראָם האָבען זיך אָנגעשלאָגען אויף טויבע אויערען. דערפאַר אָבער האָט די יוגענט אויפגענומען די שלעכטע ידיעות מיט טיפען יאוש — אָט אַזוי איז דאָס!

זונטאָג אויפדערנאַכט איז פאָרגעקומען אַ באַראַטונג פון די קהלה־מיטגלידער און עטליכע חשוב'ע בעלי־בתים ביי משה'לע אברמ'ס אין הויז. ס'איז באַשלאָסען געוואָרען צונויפצוזאַמלען עט־ליכע טויזענט קאַרבאָווינצעס און די דאָזיגע סומע איבערגעבען דעם קאָמיסאַר צימער. אַן אונטערגעשמירטער, וועט ער אפשר זאָגען אַ גוט וואָרט בשעת הדחק. קיין גרויסע האָפענונג האָט מען אויף אים נישט געלייגט, ווייל די פאַמיליע צימער, וואָס האָט געוואוינט אין עק שטעדטעל, איז געווען באַוואוסט מיט איר אכזריות'דיגער האַרטקייט. ספּעציעל, דער פאָטער און איינער פון זיינע זין. אָבער קיין אַנדער עצה האָט מען זיך נישט געקענט געבען. וועגען ווערען זיך קעגען אַ רעגולערער אַרמיי האָט קיין רייד נישט געקענט זיין, ווייל קיין געווער איז אין שטעדטעל נישט געווען.

א גאנצען אוועק איז די יוגענט געווען אין גאס. מען האט געריסן ווי פאגראם מיט אראפגעלאזטע קעפ — כאטש הענג זיך אויף דער לבנה.

ארום צוועלף אזייגער ביינאכט איז הערשקע קאפּעץ (גרינבוים) אריינגעפאלען צו שלום חיה הינדע'ס אין הויז מיט א שלעכטער בשורה. ער האט געהערט פון א פאר סטראזשניקעס, אז די פּעטלורעווצעס קומען מארגען אין שטעדטעל אריין אויסצוקוילען אלע אידן.

א. בייזער איז אראפּ פונ'ם געלעגער און צוזאמען מיט הערשקע'ן איז ער אריין צו שמואל סווינער.

— ס'איז מסתמא א פוסטער קלאנג, — מאכט שמואל סווינער, — מארגען וועלן מיר זעהן, וואס צו טאן.

— טו זיך באלד אן, — ענפּטערט א. בייזער, — און לאמיר ארויסגעהן אין גאס. אפשר וועלען מיר עפּעס געווואירע ווערן.

שמואל סווינער האט זיך געקווינקעלט, אבער א. בייזער האט זיך איינגע'עקשנ'ט — און אלע דריי זיינען שווץ אין מיליציע אריין.

דארטען האבען זיי געטראפען א פּארשלאפענעם סטראזשניק, וואס האט גארנישט געווואוסט פון וואס צו זאגען. פון דעם סטראזשניק זיינען זיי געווואירע געווארען, אז דער געהילף-קאמיסאר איז ערגעץ אויף א כאסלערע אויף דער שישיווקע. דער דרויסען איז געווען א פראסטיגער און א שנייאיגער. א לייכט ווינטעל האט געבלאזען. פּארזונקען אין טרויעריגע מחשבות, האבען אלע דריי געשפּאנט צו דער שישיווקע. ס'האט געגומען לאנג איידער ס'איז זיי געלונגען אויסצוגעפינען, אין וועלכען הויז ס'קומט פאר א גוי'עשע חתונה.

דער געהילף קאמיסאר איז געשטאנען לעם א סטאדאלע און איינגע'טענה'ט מיט א שיקסע. זיי האבען אים נישט געוואלט שטערן, האבען זיי באשלאסען אויסצוואוארטען. זיי האבען זיך געשעמט איינער פאר'ן אנדערען און נישט געריעדט א ווארט צווישען זיך. ענדליך האט דער געהילף קאמיסאר גלאזט זיך, א וואקעלדיגער, אין כאטע אריין. זיי האבען אים אפּגעשטעלט, געבעטען דערצאהלען דעם אמת. קומען זיי טאקע מארגען אין שטעדטעל אריין, די פּעטלורעווצעס? ער האט שכור'לאך געשמייכעלט און געדרייט מיט דער צונג: „זיי וועלען נישט קומען אהער. מסתמא וועלען זיי נישט קומען. און אויב זיי וועלען יא קומען, וועלען זיי קיינעם נישט טשעפּען. זיי וועלען זיכער קיינעם נישט טשעפּען. צום ווידערזעהן, בירגער!

מיט נישט קיין זיכערע טריט איז דער געהילף קאָמיסאַר שריין אין הויז, פון וואַנען ס׳האָבען זיך דערטראָגען דאָס ווילדע טאַפּטשען פון די טאַנצענדיגע פּאַרלאָך און דאָס סקריפּען פון די קלעזמער.

ס׳איז געווען קלאָר אפילו פאַר שמואל סווינער, אַז ס׳איז גאָר־נישט גלאַטיג. אי ער, אי דער קאָמיסאַר צימער ווייסען מסתמא, אַז די פּעטלורעווצעס קומען אַהער אַ הוליע טאָן. און אפשר האָבען זיי אַ האַנט אין דעם אויך? באַסיוק האָט דאָך בפירוש צוגעזאָגט, אַז ער וועט שרייבען אויף די אידען מיט רויטען.

— נישט גוט! — רופט זיך אָן שמואל סווינער.

א. בייזער האָט געשוויגען.

זיי האָבען געשפּאַנט איבער׳ן שטעדטעל, נישט געוואוסט, וואָס צו טאָן.

— אָט זיינען מיר לעם משה חיימ׳ס הויז. לאָמיר אים אויפ־וועקען און זיך דורכרעדען, — האָט געראָטען א. בייזער.

זיי האָבען אויפגעוועקט משה חיימ׳ען, דערצעהלט אים די גאַנצע געשיכטע.

— נישט גוט! — האָט זיך משה חיים אויפגעהויבען פונ׳ם גע־לעגער, — אַ גרויסער אומגליק. כמעלניצקי׳ס צייטען ימח שמו! מיר׳ן צריבערגעהן צו פּסח אהרנ׳ען. ער איז אַ גאַנצער שמעלקע מיט׳ן קאָמיסאַר צימער. אפשר וועט פּסח אהרן עפּעס קענען פּועל׳ן ביי אים. אפשר?

פּסח אהרן לאָנדוי האָט זיך לאַנג נישט געלאָזט בעטען און אַלע פינף האָבען אַפּגעשטעקט אַ פּרימאַרגען וויזיט דעם קאָמיסאַר.

ס׳האָט זיי אַלעמען גע׳חידוש׳ט וואָס זיי האָבען געטראַפען צימער׳ן אַזוי פרי אין קיך. ער איז געשטאַנען ביים קראַנט און זיך אַרומגעוואַשען נאַכ׳ן ראַזירען. פּסח אהרן איז געווען דער ראש המדברים. ער האָט צימער׳ן צוגעזאָגט אַ גרויסע אפּותיקא, אויב ער וועט עפּעס טאָן פאַר זיין שטעדטעל, וואו ער איז אַליין אויפגע־וואַקסען און האָט אַזויפיל אידישע פּריינט. צימער האָט געקוקט אויף די נעגעל, וועלכע ער האָט אַנגעהויבען צו רייניגען, האָט קוים געשמייכעלט מיט זיין פּולען פּנים. — ער פּאַרט באַלד אַף קיין פּא־רעטשע, ער קומט פּאַרנאַכט צוריק, ס׳וועט גאָרנישט זיין, נישטאָ זיך וואָס צו שרעקען, — האָט געשמייכעלט צימער און נישט אויפ־געהערט צו קוקען אויף זיינע נעגעל.

פּאַרצוויפעלטע האָבען אַלע פינף פּאַרלאָזט דעם קאָמיסאַר׳ס צימער.

עטליכע מיטגלידער פון דער קהלה האָבען זיך ערויסגעלאָזט איבער'ן שטעדטעל צו זאַמלען געלט פאַר צימער'ס וועגען. א סך אידען האָבען גערן געגעבען, וויפיל מ'האָט פון זיי פאַרלאַנגט. פון אַנדערע איז אַנגעקומען מיט כריין ערויסצוקריגען עטליכע רובעל. — עס וועט גאָרנישט זיין! — האָבען אייניגע אפילו גע'טענה'ט און דעם טייסטער נישט געוואָלט עפענען.

ברוך קופער, א רייכער מוכר תבואה'ניק, האָט אפילו נישט געוואָלט הערען, וואָס מ'רעדט צו אים, אזוי פאַרנומען איז ער געוען מיט זיין תבואה-מסחר:

— דרייט מיר נישט קיין ספאַדיק און גייט זיך געזונטערהייט!

נאָך זונטאָג אָוונט, צווישען מנחה און מעריב, אין גרויסען בית המדרש, האָט דער רב גוזר תענית געוון:

— אידען! איך בין גוזר אויף אייך, איר זאָלט מאָרגען פאַסטען דעם גאַנצען טאָג. א גרויס אומגליק רוקט זיך אָן אויף אונז. לאָמיר תפילה טאָן צום רבונו של עולם, ער זאָל אונז פאַרגעבען אונזערע זינד!

דער עלטערער דור האָט זיך צוגעהערט צום רב'ס רייד און געפאַסט מאָנטאָג דעם גאַנצען טאָג. אין די בתי-מדרשים האָט זיך געפילט ווי אום תשעה באב. מען האָט געטרויערט נישט אויפ'ן חורבן בית-שני, נאָר אויפ'ן קומענדיגען חורבן פון שטעדטעל.

מאָנטאָג דעם גאַנצען טאָג איז דער עולם געווען אין גאַם. מ'האָט זיך צוגעהערט צו אַלץ נייע אייניצעלהייטען פונ'ם פראַם-קוראַווער פאַגראַם. מ'האָט גע'חקירה'ט, צי די פעטלורעווצעס קומען אין שטעדטעל אַריין, צי נישט. אָט האָט עמיצער דערצעהלט, אז ער וויסט פון א זיכערען קוואַל, אז זיי זיינען שוין אויפ'ן וועג אין שטעדטעל אַריין. איז שפעטער אַביסעל אָן אַנדערער געקומען מיט א שפּאַגל נייער סברה, אז פעטלורא האָט באַשלאָסען מעהר קיין פאַגראַמען נישט צו מאַכען. קלאַנגען און פאַטשטעען האָבען זיך געביטען פון שעה צו שעה, פון מינוט צו מינוט, און דער עולם איז אומגעגאַנגען ווי אין עולם התוהו. עטליכע פאַמיליעס האָבען פאַרלאָזען דאָס שטעדטעל אויף א פאָר טעג, האָבען זיך איבער-געקליבען אין אָן אַנדער שטעדטעל. וואָס וויייטער פון פראַסקוראָוו, — עד יעבור זעם.

פאַרנאַכט-צו זיינען א צוואַנציג פעטלורעווצעס, קאַוואַלעריסטען, אַריינגעקומען אין שטעדטעל אַריין. זיי האָבען גערימטען פאַר-זיכטיג, פאַמעלאָך, ווי זיי וואָלטען מורא געהאַט פאַר אָן אַנפאַל

פון א באהאלטענעם שונא. אויפ'ן באפעל פון זייער עלטסטען, הא־בען די רייטער פארנומען וויכטיגע סטראטעגישע פאזיציעס: זיי האבען כמעט ארומגערינגעלט דאס שטעדטעל, כדי די אידישע באפעלקערונג זאל נישט קענען אנטלויפען אדער ארויינכאפען זיך צו די שכנ'ישע פויערים. אביסעל שפעטער זיינען אנגעקומען עטליכע הונדערט סאלדאטען און א קליינע אפטיילונג ארטילעריסטען מיט עטליכע קאנאנען. א סאניטארע קאמאנדע האט אויך נישט געפעלט. ס'איז דאך מלחמה. זיי זיינען דאך אראפגעקומען אויסצונעמען דאס שטעדטעל. די אידען האבען זיך פארמאכט אין זייערע היימען. נאר אייניגע האבען זיך, דורך שטעגען און וועגען, דורכגעריסען אין גוי'אישען דארף ארויין, פון דארטען — אין וועלדער, אין פעלדער, אין וויטערע דערפער און נאך וויטערע שטעדטלאך. די סאלדאטען האבן זיך צושטעלט אין די איינפאר הייזער, ביים פיקעווער, באבע דוד לייבס א. א. וו. זיי האבען געהייסען זיך דערלאנגען עסען, טרינקען און אביסעל שנאפס. אלץ האבען זיי געקראגען. זיי הא־בען אפילו פארזיכערט די אידישע בחורים און מיידלאך, וואס הא־בען זיי באדינט, אז ס'וועט גארנישט זיין, ס'איז נישטא פארוואס צו שרעקען זיך.

אייניגע פעטלורעווצעס האבען געוואלט די אידן, אז ס'וועט זיין שלעכט. ביי די פרייערס אין הויז זיינען אייngעשטאנען א סך פעטלורעווצעס. שפעט ביינאכט איז צוריקgעקומען פון ערגעץ א הויכער פעטלורעווץ מיט א פולען בוזים אנגעראבעוועט זאכען. א פנים האט ער געהאט ווי פון א גזלן.

— איך זעה, אז איר זענט סאמע מאלאדיאזש! — האט ער זיך אנגערופען, — עס טוט מיר וועה דאס הארץ פאר אייך. וועלן איר זאלט זיך קענען אויסבאהאלטען ערגעץ וואו.

זלאטע פרייער איז צוגעגאנגען צו די פורמאנעס פונ'ם אבאז און זיי געפרעגט:

— וואס געהט דא זיין? זאגט דעם אמת.

האבען זיי אויפgעהויבען די הענט צו דער סטעליע:

— נאר איין גאט קען אייך ראטעווען!

פון מאלע סטערניק'ס וועגען דערצעהלט מען אטוואס: א פעטלורעווץ האט זי מיט אירע קינדער ארויפgעפירט אויפ'ן בוי־דעם. ארום בוידעם שטיבעל, וואו זיי זיינען געלעגען באהאלטען, האט ער אנגעווארפען קאסטענס, אלטע לאכעס, כדי ס'זאל שווער זיין צוצוקומען אהין. ער האט אויך נישט פארלאזען מאלע סטער־

ניק׳ס הויז די גאַנצע צייט פונ׳ם פּאָגראָם. נאָכ׳ן פּאָגראָם איז ער אַרויף אויפ׳ן בוידעם, אַוועקגענומען די קאַסטענס, איר געזאָגט, אַז אין שטעדטעל איז שוין שטיל, זי וועט מעגען באַלד פאַרלאָזען דעם בוידעם — און איז אוועק. עס קלינגט, ווי א מעשה מיט אליהו הנביא.

מאָנטאָג אויפדערנאַכט איז קיין פּאָגראָם נישט געווען. נאָר איינצעלנע הריגות זיינען פאָרגעקומען דאָ און דאָרט. נאָך אַ ספּע־ציעלער אָנווייזונג, האָבען די פּעטלורעווצעס באַזוכט די היימען פון די אָנגעזעהענסטע באַלעבאַטים און קהלה פאָרשטעהער. ווע־מען די פּעטלורעווצעס האָבען געטראָפען, האָבען זיי אָנגעטאָן אַ מיתה משונה. יאָסעל חנא׳ס (האָפמאן) — א חשוב׳ער באַלעבאָס און אַ פאַרמעגליכער, אַ קראַנקער, שוין אין די עלטערע יאָרען. אים האָבען די פּעטלורעווצעס באַפוילען, ער זאָל זיי אַרומפירען איבער די רייכע אידישע הייזער, בכדי אַרויסצוקריגען דאָס געלט פון די „זשידעס". יאָסעל חנה׳ס איז בעל כרחו געגאַנגען פון איין הויז אין צווייטען. חוה, פּיני בייזער׳ס מיידעל, האָט איהם גע־פרעגט:

— וואָס ווילען זיי פון אייך, ר׳ יאָסעל?

— אָט אַזוי מוטשען זיי מיך ווי דעם גוי׳אישען גאָט! — האָט יאָסעל חנא׳ס א זיפץ געטאָן.

ווען די פּעטלורעווצעס האָבען קיינעם אין די הייזער נישט געטראָפען און קיין געלט נישט געקראָגען, זיינען זיי שטאַרק אין כעס געוואָרען אויף יאָסעל חנה׳ס און אים צעהאַקט מיט די שווער־דען ביי ברוכ׳ס איידים אין הויז.

ביי אייזיק גענענדעל׳ס (אייזיק ברענמאַן) דעם קמצן און פּראָ־צענטניק, האָבען זיי אַרויסגעקראָגען, וויפיל געלט ער האָט פאַר־מאָגט, האָבען אַרומגעדרייט אַ האַנטוך אַרום זיין אַלטען האַלז — און אים דערוואָרגען.

מיט אייזיק ברענמאַן צוזאַמען איז שיעור נישט אומגעקומען יאָסעל זייגערמאַן, ירחמיאל איצי בדאני׳ס זון. די פּעטלורעווצעס האָבען אַרומגעבונדען זיין האַלז מיט אַ האַנטוך, אים שטאַרק גע־צויגען אין ביידע זייטען. יאָסעל׳ס פּנים איז געוואָרען בלאָ, מיט אַרויסגעסטאַרטשטע אויגען און אַרויסגעשטעקטער צונג. זיי האָ־בען געמיינט, אַז ער איז שוין קאַפּוט, האָבען זיי אים אַראָפּגעוואָרפען אין קעלער אַריין. דאָרטען האָט דער האַנטוך נאָכגעלאָזט און יאָסעל

איז געקומען צו זיך. א שטיק צייט איז אים פאַרבליבען א סימן פונ׳ם מלאך־המות: די ערויסגעסטאַרטשעטע אויגען.

ביינאַכט איז אויך דער הרג׳עט געווארען אברהם סטאַם (סאַסטשין). מען דערצעהלט, אז אברהם איז ביינאַכט ארומגעגאַנגען איבער׳ן שטעדטעל, געזוכט זיין טאַטען, וועמען די פּעטלורעווצעס האָבען ערויסגענומען פון הויז. די סטראַזשע האָט אברהמ׳ן געפרעגט, ווער ער איז. אברהם האָט שטאַלץ צוריק געפרעגט:

— וואוהין האָט איר אהינגעטאַן מיין טאַטען?

— זשידאַווסקי חוצפּה׳ניק! — איז א פּעטלורעווץ אין כעס געווארען און א קויל האָט דורכגעלעכערט אברהמ׳ס שטאַלצען קאָפּ.

אברהם האָט זיך באַטייליגט אין דער וועלט מלחמה. אין די גרויסע שלאַכטען ארום וואַרשע האָבען קוילען צעלעכערט זיין הי־טעל, זיין שינעל. ער איז געבליבען א גאַנצער, איז ארויסגעפּא־לען אין פּלען צו די דייטשען. א פּאָר יאָר האָט ער זיך געוואַלגערט אין אונגאַרן, געווען קראַנק אויף פלעקען־טיפוס, שוואַרצע פּאַקען, געטאַן כל עבודת פרך. אין דעצעמבער 1918 איז ער אהיים געקו־מען. האָבענדיג געענדיגט א גימנאַזיע, נאָך פּאָר דער מלחמה, האָט אברהם איצט נישט געוואָלט מער זיך לערנען. האָט באַשלאָסען צו ווערען א פּשוט׳ער איד, געשטרעבט נאָך רו. א קויל פון א פּעטלורעווץ האָט אים געשאַנקען די אייביגע רו.

דינסטאָג פּאַרטאָג האָבען זיך אין שטעדטעל פּאַרשפּרייט קלאַ־גען, אז ס׳וועט גאָרנישט זיין. זיי וועלען קיינעם נישט טשעפּען. פון די קעלערס און קאַמערס האָבען זיך די אידען צוריק באַזעצט אין די הייזער. די יעניגע, וואָס האָבען זיך אויסבאַהאַלטען אין דאַרף, האָבען זיך צוריק אומגעקערט צו זייערע היימען. די פרומע אידען זיינען געגאַנגען אין די בתי־מדרשים אריין דאַוונען. פון וואַ־נען די קלאַנגען האָבען זיך געזומען, צי זיי זיינען אומיסטען פּאַר־שפּרייט געוואָרען דורך די פּעטלורעווצעס, כדי די אידען ארויס־צוגאַרען פון זייערע באַהעלטענישען, אָדער זייער אורשפרונג איז פּאַרוועבט אין יענע נישטיגע צופּאַלען, וואָס וועלען אָפּטמאָל פּא־טאַל — פון וואַנען די קלאַנגען האָבען זיך געזומען, איז שווער צו דערגעהן. זיי זיינען געווען זים און שלוי, ווי די רייד פון דער שלאַנג.

דינסטאָג, ארום זיבען אַזייגער אין דער פרי, האָט דער אָטא־מאַן געהאַלטען א קורצע רעדע פּאַר די פּעטלורעווצעס:

— די אידן, די „כריסטאפראדאוצעס", און באלשעוויקעס, זיינען אונזערע גרעסטע שונאים! קוילעט זיי אלעמען אוים, ברא־ווע סאלדאטן!

עס האט זיך דערהערט א פיף. א סימן, אז די חיליגע ארבייט הויבט זיך אן.

די פעטלורעווצעס, ווי יאגד־הינט, האבן זיך צעשפרייט אי־בער'ן שטעדטעל און ג'הרג'עט, געקוילעט, געשענדעט. זיי האבן קיינעם נישט געשאנעווט — אלטע און יונגע, זויגענדיגע קינדער, קראנקע אוף זיערע בעטן, פאראליזרטע, בלינדע, לא תחיה כל נשמה.

מאיר'קע הובערמאן, א יונגער בחור, איז געלעגען קראנק אוף פלעקען־טיפוס; יאסעל דעם רב'ס (יאסעל קיטיווער) איז געווען פא־ראליזירט, האט נישט געקענט זיך א ריר טאן פון ארט, — אלעמען האט די פעטלורישע שפיז דערגרייכט. אייניגע פעטלורעווצעס האבן נישט געקענט פארלוידען קיין צערימענקייט אין דער פאמיליע, זיי האבן גאנצע פאמיליעס ארויסגעפירט אין דרויסען און זיי אויסגע־קוילעט איינם לעבען ס'אנדערע.

מען מוז אויך צוגעבען, אז די פעטלורעווצעס זיינען גע־ווען זעהר פארזיכטיג. זיי האבן זיך באמיט נישט צו מאכען קיינע טעותים. זיי האבן געצווייפעלט, צי דאקטאר מאזאר איז א איד, ער האט אויסגעזעהן ווי א קאווקאזער. כדי נישט אומצוברענגען אומזיסט און אומנישט א קריסטליכע נשמה, האבן זיי איהם געפרעגט, צי ער איז א איד, צי נישט. דאקטאר מאזאר, וואס איז געווען פארבונדען מיט'ן אידישען לעבען, פונקט ווי א שטעדטעלשער איד — מיט'ן כינעזישען לעבען, האט שטאלץ גע־ענטפערט:

— געווים בין איך א איד!

די פעטלורעווצעס זיינען זיכער געווען, אז זיי האבן נישט קיין טעות און אים טויטערהייט פארבונדען מיט'ן אידישען גורל.

אוף די פארשיווע זשידעס איז נישט כדאי אויסצוברענגען קיין געלט, און קוילען קאסטען געלט, האבן די פעטלורעווצעס ווי ווייט מעגליך אויסגעמיטען צו באנוצען קוילען. זיי האבן זיך קאלט־בלוטיג באנוצט מיט קאלטען געווער. דארטען אבער וואו זיי האב־בען זיך נישט געקענט העלפען, האבען זיי נעבאך געמוזט נוצען א פאר קוילען. זיי האבען דערשאסען פייפער'ן, א געהילף פרא־ווידאר אין בודזינסקי'ס אפטייק. מען האט אים געפונען א דער־

שאסענעם מיט א פארביילטען פויסט. ער האָט, ווייזט אויס, גע־
פרואוט זיך ווערען, אדער אפשר געוואלט אנפאלען אויף זיין שונא.
ער איז געווען א בראוער יונג. זיי האבען אויך דערשאסען נתן
בערעל קאריטנער. א זשיד א חוצפה'ניק! ער האָט געוואגט אקעגנ־
צושטעלען זיך מיט א נאגאן אין דער האנט.

די פעטלורעווצעס האבען זיך צעטיילט אויף צוויי מחנות. איין
מחנה איז געגאנגען פון שטוב צו שטוב און געבראכט אידישע
קרבנות לזכר כמעלניצקי און גאנטע. די צווייטע מחנה האָט זיך
אוועקגעלאזט אין שטעדטעלשען דארף, א זוך טאן א נישטער טאן,
טאמער האבען זיך א פאר אידעלאך דארטען אויסבאהאלטען.

דאָס דארף, אויפ'ן צפון זייט פון שטעדטעל, האָט געהייסען
שישיווקע. דארט האבען געוואוינט די אוקראינישע קאטאליקען.
זיי האבען נישט ארויסגעטריבען די אידען, וואס האבען זיך אוים־
באהאלטען אין זיערע סטאדאלעס. די אוקראינישע קאטאליקען הא־
בען אביסעל מורא געהאט פאר די פעטלורעווצעס. ווי קאטאליקען,
זיינען יענע אוקראינער נישט געווען אינגאנצען כשר אין די אויגען
פון די סאמאסטיניקעס (אנהענגער פון א זעלבסטשטענדיגער אוק־
ראינע). אין מערב און אין דרום זייט פון שטעדטעל, אויף דער
דראגאניווקע, האבען געוואוינט די פראוואסלאווענע אוקראינער. א
סך פון זיי האבען ארויסגעטריבען די אידען פון זיערע כאטעס, אנ־
דערע האבען אנגעוויזען, וואו די אידען האבען זיך אויסבאהאלטען.
פיליפ טשארני האָט אנגעוויזען אויף נח וואסערפירער'ס איידעם.

עס זיינען געווען פויערים, וואס האבען אויסבאהאלטען אידען.
סטעפאן דער שוסטער האָט אפגעראטעוועט עטליכע אידישע פא־
מיליעס: מאניש ברענמאנ'ס, משה קערדמאנ'ס. זיי זיינען גלעגגען
ביי אים אויפ'ן בוידעם. סטעפאן האָט זיי אפילו ארויפגעבראכט
עסען. דער רויטער קאוואל האָט נישט ארייגגעלאזט די פעטלו־
רעווצעס צו זיך אין הויז אריין. זיי האבען געוואלט א זוך טאן ביי
אים אין הויז. דער רויטער קאוואל האָט זיי געגעבען דאָס וואָרט,
אז ביי אים זיינען נישטא קיין אידען, אבער ארויינלאזען וועט ער
זיי נישט. ער וויל נישט, זיי זאלען מאכען ביי אים אן איבערקערע־
ניש. און דער רויטער קאוואל האָט זיינם אויסגעפירט. די פעט־
לורעווצעס האבען זיך אפגעטראגען און די פיער פאמיליעס, וואס
זיינען געווען אויסגעלייגט אין סטאדאלע אויפ'ן שטרוי, זיינען ניצול
געווארען פון א זיכערען טויט.

אין אייניגע פּלעצער האָבען די פּעטלורעווצעס טאָקע געמאַכט א גרינטליכע אונטערזוכונג. אין סטערדעס שטרוי האָבען זיי עריינגעשטאָכען זייערע שווערדען, כדי צו איבערצייגען זיך, אז דאָרטען ליגט קיינער נישט באַהאַלטען. משה מינדלין איז שיעור נישט צעשניטען געוואָרען פון אזא אונטערזוכונג. ער איז געלעגען עריינגעקוקט אין א סטאָדאָלע שטרוי.

די גלח'טע פון שטעדטעל, א טיף גלויביגע פּראָוואָסלאַווענע, האָט אויסבאַהאַלטען ביי זיך אין הויף עטליכע אידישע פאַמיליעס, שרה יאַנקעלעס קינדער, וואָס זיינען געלעגען אין שפּיטאָל פאַר־וואונדעטע, האָט זי, די גלח'טע, געשיקט צוקער און מילך.

אייניגע מענשען זיינען אומגעקומען דורך א קליינעם צופאַל. ביי עקיבא גלייזער (פישביין) אויפ'ן בוידעם האָבען זיך אויסבאַהאַלטען עטליכע אידישע פאַמיליעס. צווישען זיי — מאַכליע, שמחה אמת'ס (גאַלדמאַן) טאָכטער, מיט אירע קינדער. וועז די פּעטלורעווצעס, נאָך א חקירה ודרישה, האָבען זיך שוין געקליבען צו פאַרלאָזען דאָס הויז, האָט מאַכליע'ס א קינד אָנגעהויבען צו ווייגען.

— העי זשידעס! אַראָפּ פונ'ם בוידעם! —האָבען די פּעטלורעווצעס אַרויפּגעשריען. אויף די בוידעמער זיינען זיי מערסטענס נישט געגאַנגען. מאַכליע האָט נישט געוואָלט שטעלען אין געפאַר די איבעריגע פאַמיליעס און איז אַראָפּ פונ'ם בוידעם מיט די קינדער.

— הרג'עט פריער די קינדער און דערנאָך מיך, — האָט זיך מאַכליע געבעטען ביי די פּעטלורעווצעס. זיי האָבען דערפילט איר בקשה.

אין דער ווייבערשער שול איז פאַרוואונדעט געוואָרען שמואל העלפאַנד (פון די דריי הייזער). ער האָט געקרעכצט: — א טרונק! א טרונק! — אברהם עליע דער משוגע'נער (ברענמאַן) איז גענוען פאַררוקט אין א פינסטערען ווינקעל פון שול. ער איז פון דאָרטען אַרויסגעקראָכען צו דערלאַנגען שמואל'ן אַביסעל וואַסער. די טיר אין דער ווייבערשער שול איז געווען אָפען. א פּעטלורעווץ איז גראָדע פאַרבייגעגאַנגען און דערזעהן אברהם עליע'ן מיט'ן קערטעל וואַסער אין דער האַנט. אברהם עליע'ן האָט מען שוין אַרויסגעטראָגען פון דער ווייבערשער שול.

עס זיינען געווען אויך פאַלען, וועז מענשען האָבען זיך געראַטעוועט דורך א צופאַל. הערשקע קאַפּיץ (גרינבוים) און אלעזר חיה־הינדעס (בייזער) זיינען געלעגען א גאַנצע נאַכט ביי פאַליק שוחט

אויפ'ן בוידעם. קאיאר האבען זיי דערזעהן דורכ'ן בוידעם-פענסטער, ווי יחיאל יעקעל'ס (קארנבליט) קערט זיך אום פונ'ם שטעדטעלשען דארף. ס'ווייזט אוים שטיל. האבען זיי באשלאסען א קוק צו טאן, וואם ס'טוט זיך ביי שלום חיה הינדעם (בייזער) אין הויז. ווי זיי שטעהען אזוי לעבען שלום'ס שטוב און קוקען זיך ארום, קומט אן אלעזר'ס פעטער, שלמה ליטוואק (מינדלין).

— איך וויים ניט וואו מיין לאה'קע איז, אלעזר!

האט שלמה מינדלין זיך אנגערופען:

— קום מיט מיר אין וואלאסט פריין אדער צו צימער'ן. אפשר וועלען מיר אויסגעפינען וואו זי איז.

אלעזר האט זיך שוין געלאזט געהן מיט זיין פעטער. הערשקע האט אנגעכאפט אלעזר'ן ביי דער האנט.

— גיה נישט אין ערגעץ, עפעם האב איך מורא, — זיי זיינען אריין צו אברם'ן אין שטאל און געבליבען לעבען.

שלמה מינדלין איז דער'הרג'עט געווארען שפעטער מיט עט-ליכע מינוט, ווי נאר ער האט אריבערגעטראטען די שוועל פון זיין הויז.

די אידען, וואם זיינען אנטלאפען אין נאהענטע און וויטע דערפער, זיינען ניצול געווארען פון טויט, אבער שרעק האבען זיי איבערגעלעבט א וועלט. ווייל דער קאמיסאר צימער האט ארוים-געשיקט דרינגענדע שטאפעטען אין אלע ארומיגע דערפער, די פויע-רים זאלען תיכף ומיד צונויפנעמען אלע אידען, וואם געפינען זיך ביי זיי, און צוריקשיקען אונטער א שטארקער אכראנע אין שטאדט אריין. די דארפישע פויערים האבען זיך לאנג נישט געלאזט בעטען. זיי האבען צונויפגערופען א סכאד און באשלאסען אויסצופירען צי-מער'ס באפעל. אין אייניגע פאלען איז די אידען געלונגען אויסצו-קויפען זיך פון דער אכראנע, וועו זיי זיינען שוין געווען אין מיטען פעלד, אויפ'ן וועג אין שטעדטעל פריין. די אידען האבען זיך דאן צעשפרייט, ווי געיאגטע חיות, איבער פעלדער און וועלדער, פאר-קראכען אין שניי-גריבער און זומער ביידלאך. אין א סך פאלען איז די אכראנע געווען טויב און שטום צו אלע געבעטען און געוויינען פון די געטריבענע אידען. ווי אויף אקסען, וואם מען פירט אין דער יאטקע, האט די אכראנע גענוקעט אויף די פארווויינטע פרויען און זיפצענדיגע מאנסבלען. וועו די דאזיגע פראצעסיע האבען דערגרייכט דאם שטעדטעל, איז שוין געווען נאך דער שחיטה. זיי זיינען פונקט אנגעקומען צו דער גרויסער לויה.

נאָך בשעת די שחיטה איז אָנגעגאַנגען, האָבען די שטעדטעל-שע פּויערים אָנגעהויבען צו ראַבעווען. ווי קראָהען באַפאַלען פּגרים, אַזוי זיינען פּויערים און פּויערטעס באַפאַלען די אידישע הייזער און אַרויסגעשלעפּט אַלץ, וואָס איז נאָר געקומען אונטער דער האַנט — שניט סחורה, באַקאַליי, לעדער, פּעלצען און אפילו אַלטע הלבשה. אַלץ קומט צונוץ אין אַ פּויערשער באַלעבאַטישקייט. אייניגע פּויערים האָבען זיך נישט באַנוגענט מיט איין מאָל ראַבעווען. זיי האָבען אויף גיך אָפּגעוואָרפען די אָנגעראַבעוועטע קלומיקעס אין זייערע כאַטעס און היידא צוריק אין שטעדטעל אַריין — כאַפּ אַריין ווען ס'איז דאָ אַ געלעגענהייט.

צוויי אַזייגער בייטאָג האָבען די פּעטלורעווצעס פאַרלאָזט דאָס שטעדטעל. פאַר'ן אַוועקגעהן האָבען זיי מיט גראַנאַטען צעשטערט די בעסטע הייזער. די „היסטאָריע" מיט די קלייטען, מנחם ווערבוכ'ס, מרדכי דעם רב'ס הויז א. אַ. האָבען זיך אָנגעצונדען פון די גראַ-נאַטען.

מען דערצעהלט אפילו, אַז ברוך קופּער האָט זיך אַזוי דער-שראָקען, ווען ער האָט דערזעהן, ווי דאָס שטעדטעל איז אויסגע-קוילעט און עס ברענט פון אַלע זייטען ,אַז ער האָט זיך געלאָזט לויפען. ווייט איז ער נישט אַנטלאָפען. ביים אַרויספאָר פון שטעד-טעל, פּונקט אַנטקעגען קאַטוילישען צווינטער, האָט אים אַ פאַר-שפּעטיגטער פּעטלורעוועץ אָפּגעשטעלט... ברוך איז געבליבען ליגען, מיט די צעשפּרייטע הענט ווי אַ צלם, אַנטקעגען געקרייציג-טען, וואָס האָט אַראָפּגעהאַנגען פונ'ם קאַטוילישען צווינטער.

דאָס שטעדטעל האָט געברענט. ס'איז געווען אַ גליק, וואָס עס איז געווען אַ שטילער דרויסען, אַ ניט וואָלט דאָס גאַנצע שטעד-טעל געווען אומגעקומען אין פייער. מי לחרב ומי לשרפה.

ביסלעכווייז האָבען זיך די באַהאַלטענע אידען אַרויסגעשאַרט פון זייערע לעכער. ווער ס'איז אַראָפּגעקראָכען פונ'ם בוידעם, ווער ס'איז אַרויסגעקראָכען פונ'ם קעלער. יעדער איינער האָט געזוכט זיינע נאָהענטע. די קינדער האָבען געזוכט זייערע עלטערען, און עלטערען — זייערע קינדער. ברידער האָבען געזוכט זייערע שוועס-טער, און שוועסטער — זייערע ברידער. מ'האָט געקרעכצט, גע-וויינט, געכליפּעט, געקוויטשעט מיט באַנומענע קולות. יעדער איי-נער האָט געקלאָגט אויף זיין אייגענעם בראָך, ווייל אין בית אשר אין שם מת.

אין די שטיבער איז געווען פינסטער און אויפ'ן גאַס איז געווען ליכטיג, ליכטיג פון די ברענענדיגע הייזער, וואָס די פּעטלורעווצעס האָבען אונטערגעצונדען, איידער זיי האָבען פּאַרלאָזט דאָס שטעטל. די שטיבער זיינען געווען ליידיג און די גאַס איז געווען פול מיט מענשען, וואָס האָבען זיך געדרייט הין און הער אַן א שום זינען.

די הייזער האָבען זיך אומגעשטערט געברענט, געקנאַקט מיט פּייערדיגע צונגען, קיינער האָט זיי ניט געשטערט זיך אויסצוברענען ביז'ן סוף.

די עלטערע אידען האָבען זיך א נעם געטאָן צו דער הייליגער מצוה פון מקבר זיין די הרוגים. מ'האָט געקלי־בען די טויטע, ווי מ'קלייבט שפּענער אין וואַלד. אָט ליגט א בר מנן, אָט ליגט נאָך איינער. מ'האָט די הרוגים צונויפגעוואַרפען אויף פורען און זיי געפירט ווי מיסט אין פעלד אַריין. אין אהל של אמת האָט מען די טויטע אויסגעלייגט איינעם לעם אַנדערען, און די נאָהענטע אַדער קרובים האָבען שוין דערקענט די אומגעקומענע. מ'האָט די מתים באַגראָבען אין עטליכע גרויסע גריבער, צו עטליכע צענדליג אין א גרוב.

די יוגענט האָט זיך פארנומען מיט אַן אַנדער הייליגער אַר־בייט — היילען די וואונדען פון די פּאַרוואונדעטע.

אין די גרויסע צענדליגער זיינען זיי געלעגען, די נישט דער־קוילעטע, אין די הייזער, לעבען די הייזער, און שטיל געקרעכצט אַדער קוים געזשיפּעט. נאָר די שווער פּאַרוואונדעטע איז געלונגען אַריבערצופירען אין שטעדטעלשען שפּיטאָל. די איבעריגע זיינען געבליבען ליגען אין זייערע היימען, ווייל קלאַנגען האָבען זיך פאַר־שפּרייט, אַז די פּעטלורעווצעס האָבען אומיסטנע פּאַרלאָזט דאָס שטעדטעל, כדי אויפּדערנאַכט, ווען די אידען וועלען אַרויסקריכען פון זייערע באַהעלטענישען, פלוצים אַנפאַלען און אויסקוילען אַלע ביז צו איינעם.

פון וואַנען די קלאַנגען האָבען זיך געגומען, צי האָט די שרעק זיי געבוירען, אַדער די פויערים האָבען זיי אומיסטען פּאַרשפּרייט, כדי צו פּאַרענדיגען דאָס ראָבעווען, —איז שווער צו באַשטימען. אין שטעדטעל איז געוואָרען שטיל. די קוויטשעריען און קרעכצען האָבען זיך פאַרקליבען אין די הייזער. און פון דאָרטען — אין די קעלערס. ס'איז פינסטער, טיר און טויער צוגעמאַכט.

די אידען זיינען געלעגען אין די קעלערס, אין די בוידעם-לעכער, ווי צעשראָקענע מייז, האָבען שטיל געקלאָגט אויפ'ן גרויסען בראָך און אויפגעציטערט יעדע רגע ביים קלענסטען שאָרך — ס'הויבט זיך שוין נאָכאַמאָל אָן? די „היסטאָריע" מיט די שניט-קלייטען און אַנ-דערע הייזער האָבען גוסס'דיג דערברענט. קליינע שטילע פלעמעלאַך האָבען טונקעל-אבל'דיג באַלויכטען דאָס פינסטערע שטעדטעל. די פאַריטשער סטראַזשניקעס האָבען אַרומגעבלאַנקעט איבער די געס-לאַך, היטענדיג דאָס איבערגעבליבענע אידישע האָב און גוטס, די שטעדטעלשע פּויערים זאָלען עס נישט צעטראָגען.

פון צייט צו צייט האָט זיך דערהערט אַ שאָס פון אַ ביקס. דאָס האָבען די סטראַזשניקעס אויסגעשאָסען כדי עמיצען אָנצו-שרעקען אָדער טאַקע דערשיסען.

מיטוואָך אינדערפרי, ווען די אידען זיינען אַרויסגעקראָכען פון זייערע לעכער, האָבען זיי דערזעהן, אַז דאָס שטעדטעל איז אויס שטעדטעל. די בעסטע הייזער — אָפּגעברענט. אין די איבעריגע הייזער זיינען די פענסטער אויסגעזעצט, די טירען צעהאַקט, די קלייטען צעראַבעוועט. און די אידישע באַפעלקערונג איז האַלב אויסגע'הרג'עט, פאַרוואונדעט. אַ פאַרוויסטונג האָט זיך אַ טראָג געטאָן איבער'ן שטעדטעל.

די לעבען געבליבענע האָבען קיין צייט נישט געהאַט צו קלאָ-גען אויף זייער בראָך. דאָ און דאָרטען האָבען זיך געוואַלגערט הרוגים, שטיקלאַך הענט, פיס, פינגער. האָט מען דאָס אַלץ גע-דאַרפט ברענגען צו קבורה. אין די אָפּגעברענטע הייזער האָט מען אַלע וויילע געפונען אַן אַנדער קרבן: מרדכי דעם רב'ס און זיסי פּסח'ס פאַמיליעס האָט מען געפונען, פאַרברענטע, אונטער די חורבות פון די הייזער. צי זיי זיינען פאַר-ברענט געוואָרען לעבעדיגערהייט אָדער גע'הרג'עטערהייט, ווייסען נאָר די פּעטלורעווצעס, אויב זיי געדענקען אַזעלכע קלייניגקייטען. באַגראָבען די טויטע האָט נישט גענומען לאַנג, איינס און צוויי און אַ לאָפּעטע ערד האָט זיי צוגעדעקט. דערנאָך איז געקומען די זאָרג פאַר די פאַרוואונדעטע, עטליכע צענדליג אין צאָל. די פּעטלורעוו-צעס זיינען געווען געניט אין זייער פאַך. פון די זעקס הונדערט גע-קוילעטע זיינען געבליבען נישט דערקוילעט נאָר עטליכע צענדליג. דער שטעדטעלשער שפּיטאָל איז נישט געווען גרויס גענוג פאַר אַלע פאַרוואונדעטע, האָט מען געמוזט אויפשטעלען נייע שפּיטאָ-

לען. מאַנישעס, נעכט׳ס און פּיני לאַזער׳ס הייזער זיינען פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין צייטווייליגע שפּיטאָלען.

וואָלף שניידער האָט נישט געוואָרט טאָג און נאַכט, ביז וואַנעט אַלע פאַרוואונדעטע האָבען זיך נישט געפונען אין די שפּיטאָלען.

פון קאַמענץ זיינען אַראָפּגעקומען עטליכע אידישע דאָקטוירים און באַרמהערציגע שוועסטער. די דאָקטוירים האָבען געמאַכט איין אָפּעראַציע נאָך דער צווייטער, און די אָפּעריעטע האָבען געקרעכצט, וואַר העכער, וואַר שטילער. אייניגע זיינען געזונט געוואָרען און אַנדערע זיינען נאָך אַ לאַנגער גסיסה אַנטשוויגען געוואָרען.

ביי פּיני בייזער׳ס זון, מאַטעל, האָבען די פּעטלורעווצעס אָפּגעהאַקט אַ שטיק שארבען. די געהירען האָבען זיך אַרויסגעזוהן. ס׳איז נישט געווען קיין שום האָפענונג, ער זאָל בלייבען לעבען. און וואַן אפילו עס געשעהט אַ נס און ער בלייבט לעבען, וואַט ער זיין אַ פולשטענדיגער אידיאָט, האָט געזאָגט דער דאָקטאָר. מאַטעל׳ס שוועסטער האָבען געכליפּעט, צוקוקענדיג, ווי ער מוטשעט זיך, און שבע, זיין מאַמע, האָט געבעטען ביים רבש״ע: זאָל ער זיין אַ אידיאָט, אַבי בלייבען לעבען. קיין נס איז נישט געשעהן און ער האָט פּאַרשפּאַרט צו לעבען אַ אידיאָטיש לעבען. בעטי וווּרבוך, מנחם וווּרבוכ׳ס פּרוי, האָט געהאָט עטליכע וואונדען אין בויך. אָפּמוטשענדיג זיך אַ פּאָר וואָכען, האָט זי צוגעמאַכט אירע יונגע אויגען און פּאַרשפּאַרט צו זעהן, ווי איר איין און איינציגע טאָכטער, לוסי, רירט נישט מיט ביידע פּים — אויך אַ מתנה פון די פּעטלורעווצעס. פון דעם פּיקיוווּרס הויז־געזינט זיינען דער׳הרג׳עט געוואָרען אַלע: ביילע, שפּרה, איר מאַן שמואל סווינער און יחיאל — נאָר אברהם־עליע איז געבליבען אַ פּאַרוואונדעטער. ער איז געלעגן אין פּיני לאַזער׳ס הויז און האָט זיך געבעסערט פון טאָג צו טאָג. ס׳האָט זיך אויסגעוויזען, אַז ער וועט זיכער געזונט ווערען. פלוצים האָט ער זיך אויסגעצויגען און איז אַנטשלאָפען געוואָרען. אליהו־משה קאַרנבליט האָט געלעבט אַ פּאָר טעג אין שטעטעלשען שפּיטאָל. דער פּאַטשט־נאַטשאַלניק, באַסיוק, האָט קאַרנבליט׳ן אַרויסגערופען פון יחיאל רופּא׳ס שטוב. אליהו־משה האָט געמיינט, אַז באַסיוק וויל מיט אים, אַ פּאַרשטעהער פון דער קהלה, פּאַרהאַנדלען וועגען שטעדטעל. מען דערצעהלט, אַז אַ קורצער געשפּרעך איז טאַקע פּאַרגעקומען צווישען אליהו־משה׳ן און באַסיוק׳ן.

דאָס לעצטע וואָרט אינ׳ם געשפּרעך האָבען געהאַט די שוועדען פון די פּעטלורישע אָפּיצערן, וואָס האָבען באַגלייט באַסיוק׳ן.

— מיך האָבען דער׳הרג׳עט אינטעליגענטען! — האָט אליהו־משה געמורמלט אין גוסס׳דיגען באַוואוסטזיין. דער ווייכער סענטימענטאַלער אליהו־משה איז געשטאַרבען אָן אַנטוישטער אין די אינטעליגענטען.

נתן צולאג (חסיד) איז אויך געשטאַרבען פון די וואונדען. ער איז אַמאָל געווען איינער פון די גרעסטע שלעגערס אין שטעדטעל. ער האָט נישט געוואוסט, וואָס הייסט אָפּטרעטען אין אַ געשלעג. זיין גבורה איז געוואקסען, ווען בלוט איז אים גערונען איבער׳ן פּנים. לייכטער און דרענגלאָך האָבען תמיד זיך געצילט אין זיין שטאַלצען קאָפּ. די לעצטע צייט איז ער שטיל געוואָרען, האָט זיך פּארנומען מיט שטריק־דרייערייַ. ער האָט זיך געשטעלט אַנטקעגען די פּעטלורעוצעס — און איז געפאַלען אַ פּאַרוואונדעטער. אויפן גסיסה בעט האָט ער געזאָגט צו זיין זון:

— חיים, הער נישט דיין פעטער, דעם טיפּש, ווי נאָר דו וועסט קענען, פּאָר באַלד אַוועק קיין פּאַלעסטינע.

נתן חסיד איז געווען אַ ציוניסט. זיין ברודער, לייבוש חסיד, איז געווען אַ „פּאַראיניגטער". אים האָט עס נתן געפּען „טיפּש".

די לעבען געבליבענע האָט מען אויך געדאַרפט פּארזאָרגען. דאָס אידישע האָב און גוטס האָבען די פּויערים צעראַבעוועט, איז פּשוט נישט געווען פון וואָס אַ טאָג איבערצוקומען. אפילו די פּאַר־מעגליכע פּאַמילעס זיינען געבליבען הויל און נאַקעט. פון די ארומיגע שטעדטלאָך זיינען באַלד אָנגעקומען יונגעלייט מיט אַלערליי שפּייזען און מזומן געלט. ס׳איז געשאַפּען געווארען אַ קאָמיטעט פון דער שטעדטעלשער קהלה און פּאַרשטעהער פון די שכנ׳ישע שטעדטלאָך. די שפּייז־פּראָדוקטען זיינען געלעגען ביי מאַניש׳ן אין קעלער־הויז און דאַרטען זיינען זיי פּארטיילט געווארען צו די נויט־בא־דערפטיגע. כמעט אַלע אידישע איינוואוינער האָבען זיך געניטיגט אין הילף אַ שטעדטעל פון סאָמע בעטלער.

אין דער פינסטערער מרה שחורה, וואָס האָט זיך צעלייגט איבער׳ן שטעדטעל נאָך דער שחיטה, האָט אַ בלישטשע געטאָן אַ פּריידיג פּייערעל. דערלעבט זיך אַ נקמה!

קאַליע קוטשער האָט געשאָסען אויף באַסיוק׳ן און אים שווער פּאַרוואונדעט! בליץ־שנעל האָט זיך די נייעס צעשפּרייט איבער׳ן שטעדטעל. און אַלע האָבען לייכטער אָפּגעאָטעמט: כן יאבדו!

די פּאַטשט געביידע איז געווען אַ טייל פּונ׳ם גוט באַזיצער׳ס הויף און האָט באַלאַנגט צו דער פּאַמילע קוטשער. באַסיוק, וואָס איז לעצטענס געוואָרען אַ גאַנצער קנאַקער און געפילט זיך תקיפ׳־דיג, האָט אין אַ געשפּרעך מיט מאַדאַם קוטשער זי שטאַרק באַ־ליידיגט און אַנגערופען מיט שמוציגע נעמען. קאַליא, איר יונגער זון, וועלכער האָט דאָס דערהערט, איז געוואָרען אַן אויפגעקאַכטער. ער האָט אַרויסגעכאַפּט אַ רעוואָלווער און געשאָסען אויף באַסיוק׳ן. אַ פּאָר טעג האָט ער געשוועבט צווישען לעבען און טויט. דאָס שטעדטעל האָט פּאַרגעסען אַן אירע אייגענע וואונדען און שטאַרק זיך אינטערעסירט מיט באַסיוק׳ס געזונט. איז אים ערגער געווא־רען, האָט מען אין שטעדטעל זיך געפּרעכט. קיין בעסערען סוף האָט ער זיך נישט פּאַרדינט! אַ שיינע ריינע כּפּרה! איז אים בעסער געוואָרען, איז מען אין שטעדטעל אַרומגענאַנגען מיט אַראָפּגע־לאָזטע קעפּ. — אַ גוי האָט מזל, ער וועט זיך מסתמא אויסדרייען און ער האָט זיך טאַקע אויסגעדרייט דאָס מאָל.

עס זיינען פּאַראיבער עטליכע וואָכען און אַלץ איז געווען אין „בעסטער אָרדענונג". די קלענערע שפּיטאָלען האָבען זיך איינציג־וויז צוגעמאַכט. אייניגע פּאַרוואונדעטע זיינען געשטאַרבען און אַנדערע האָבען זיך אויסגעהיילט. דער הילף־קאָמיטעט איז אַנגע־גאַנגען מיט זיין אַרבייט, ווי ער וואָלט זיך באַזעצט אין שטעדטעל אויף שטענדיג. ביי אַזא „נאַרמאַלער לאָגע" דאַרף מען אַ טראַכט טאָן וועגען רוחניות. די חדרים פּוסטעווען און די רוסיש־אידישע שולען — זיי האָבען דען אמאָל עקזיסטירט? האָט דער הילפס־קאָמיטעט באַשלאָסען אויפצונעמען די פּראָגע וועגען חינוך אויף אַ ספּעציעלער זיצונג. ביי מאַניש׳ן אין קעלער־שטוב איז פּאַרגעקו־מען די ספּעציעלע זיצונג מיט׳ן נאַטשאַלניק מיליציע, אַלס פּאַרזי־צער.

דער נאַטשאַלניק — אַ קריסט — האָט זיך צוגעשאַרט צו אַלע מאַכטען. ביי ניקאַלאַי׳ן איז ער געווען אַ פּריסטאַוו אין אַ קליין שטעדטעל, נאָך דער פּעוואָל רעוואָלוציע איז ער געוואָרען אַן אָנהענגער פון דער נייער מאַכט. האָט געדינט ביים העטמאַן און... איז אויך געוואָרען אַ חסיד פון דער אוקראַינער ראָדע, וועלכער העטמאַן איז אַנטלאָפען פון אוקראַינע.

די פּאַרזאַמלטע זיינען געזעסען אַרום אַ קליין טישעל, אויף וועלכען ס׳האָט געקאָפּטשעט אַ פּיניפּער לעמפּעל מיט אַ לאָטע פון

וויסען פֿאַפּיר אויפֿן צעבראַכענעם גלעזעל. גיב אַ קרעץ אַ רוס, וועט אַרויסשפּרינגען אַ טאַטער. גיב אַ פּיפּס „שולע", וועלען זיך שוין אידען אַמפּערען וועגען אידיש און העברעאיש. די זיצונג איז געפּירט געוואָרען אויף רוסיש. דאָס ערשטע וואָרט האָט באַקומען וואַלף שניידער. אין א פּיינעם קלינגענדיגען רוסיש האָט וואַלף שניידער באַוויזען מיט אַלערליי היסטאָרישע אַרגומענטען, אַז העברעאיש איז די אייניציגע נאַציאָנאַלע שפּראַך פון׳ם אידישען פֿאָלק. ער האָט דאָרום געפֿאָדערט, די אונטערריכטונג אין דער קינפּטיגער שולע זאָל פֿאָרקומען אויף העברעאיש. א. בייזער איז געווען דער ראש המדברים פון די „פֿאַראייניגטע". ער האָט זיך געהיצט און סאָרקאַסטיש אויסגעלאַכט די היסטאָרישע אַרגומענטען פון וואָלף שניידער. „די מוטער שפּראַך פון אַ פֿאָלק איז זיין נאַציאָנאַלע שפּראַך. ביים אידישען פֿאָלק איז אידיש די מוטער־שפּראַך און במילא שוין די נאַציאָנאַלע שפּראַך. די למודים דאַרפען פֿאַרקומען אויף אידיש". א. בייזער האָט אפילו אָפּגעלירט צום נאַטשאַלניק אַלס פּאַרשטעהער פון׳ם אוקראַינישען פֿאָלק, ער זאָל זיך אָנגענעמען די קריוודע פון דער אידישער שפּראַך, וואָס וועלט גע׳רודפּ׳ט פון דער אידישער בורזשואָזיע, פונקט ווי די אוקראַינישע שפּראַך וועלט גע׳רודפּ׳ט פון דער אוקראַינישער בורזשואָזיע.

ס׳האָבען געדעדט נאָך אייניגע פּאַרשטעהער פון קאָמיטעט און דאָס לעצטע וואָרט האָט באַקומען דער פּאַרזיצער. ער האָט דוקא געגעבען געדאַכט וו. שניידער׳ן. העברעאיש איז היסטאָריש די שפּראַך פון׳ם אידישען פֿאָלק און די למודים אין אַ אידישער שולע דאַרפען געפּירט ווערען אין העברעאיש. די ציוניסטען האָבען געהאָט אַ מערהייט און ביי דער אָפּשטימונג האָט העברעאיש געזיגט. די טעכנישע פראַגען פון דער קינפּטיגער העברעאישער שולע האָט מען אָפּגעלייגט אויף אַן אַנדערש מאָל, ווייל ס׳איז שוין געווען זעהר שפּעט. אונטער פּעטלורא׳ס הערשאָפט איז דאָס „אַנדערש מאָל" שוין מעהר נישט געקומען און די העברעאישע שולע האָט זיך נישט געעפענט. דער שפּראַכען־דועל אין בית־עולם־שטעדטעל קוקט איצט אויס לעכערליך דאַן־קיכאָטיש, אַבער דענסט־מאָל איז עס געווען נאַטירליך — אַ צייט פון הרת עולם.

דאָס שטעדטעל האָט זיך צוגעוואוינט צו דער ירידה. אייניגע קלייטען האָבען זיך אפילו האַלב געעפענט. מ׳קען דאָך נישט אויסביג לעבען פון קצבה, וואָס די אַנדערע שטעדטלאָך שיקען אַריין. כאָטש די פּעטלורישע ארמייען האָבען געקעמפּט אויף טויט און

אויף לעבען (גיכער אויף טויט!) מיט די באַלשעוויסטישע פּאַרטיזאַנען, זיינען אָבער קיין פּאַגראָמען מער נישט פאָרגעקומען. האָט מען זיך ביסלעכווייז באַרוהיגט. איין איבערשרעק האָט איבערגעלעבט דאָס שטעדטעל. אין א ווינטערדיגען פּאַרנאַכט זיינען צו מאַניש'עס הויז, וואו ס'האָט זיך געפונען דער הויפּט שפּיטאָל, צוגעפּאַרען צוויי רייטער. זיי האָבען געוואָלט זעהן די חשובֿע באַלעבאָטים. הינטער'ן שטעדטעל געפינט זיך א גאַנצע מחנה פּעטלורעווצעס, האָבען פּאַרזיכערט די רייטער. די פּעטלורעווצעס זיינען גרייט יעדע רגע אַרויסצומאַרשירען אין שטעדטעל אַריין און אויסקוילען עס. אויב אָבער מ'וועט זיי, די רייטער, אַריינלייגען אין דער יד אַריין עטליכע טויזענט רובֿל, וועלען זיי שוין זעהן, אז די פּעטלורעווצעס זאָלען זיך פּאַרקירעווען אין אַן אַנדער ריכטונג.

ס'איז קלאָר געווען פּאַר יעדען איינעם, אז די גאַנצע מעשה איז נישט געשטויגען און נישט געפּלויגען. צוויי כיטרע פּעטלורעווצעס, האָבען זיך געטראַכט, אז זיי וועט געלינגען אַנצושרעקען דאָס נישט-דערקוילעטע שטעדטעל און אויסנאַרען א פּאָר טויזענט רובֿל.

די שרעק האָט אָבער גובר געווען דעם שכל הישר. אין איינע צעהן מינוט האָבען פּרויען און קינדער אַנגעפילט מאַניש'עס הויז, גלייך ווי אין שפּיטאָל, וואו עס ליגען די פּאַרוואונדעטע פּונ'ם פּאָגראָם, וועלען די פּעטלורעווצעס נישט וואָגען אַריינצוגעהן. א בליי-כער האָט זיך דער שפּיטאָל דאָקטאָר אַרומגעדרייט צווישען די אַנגעלאָפענע פּרויען און קינדער. ער האָט געוואוסט, אז אין עת צרה איז דער שפּיטאָל נישט קיין באַוואָרעניש. ער האָט אָבער קיין הארץ נישט געהאַט צו זאָגען זיי דעם אמת.

פּסח אהרן לנדוי האָט זיך נישט פּאַרלוירען. ער איז צוועק צום נאַטשאַלניק-מיליציע, מיט וועמען ער איז געווען א גאַנצער פּאַני בראָט, און אים געבעטען, ער זאָל עפּעס טאָן צו באַרוהיגען דאָס איבערגעשראָקענע שטעדטעל. דער נאַטשאַלניק-מיליציע איז געווען זיכער, אז אין די רייד פון די צוויי רייטער איז קיין שמץ אמת נישטאָ. אָבער שטעלען אויף זיך און אַרעסטירען די צוויי פּעטלורעווצעס האָט ער נישט געוואָגט. אין אזא משוגע'נער צייט איז גלייכער צו זיין זעהר פּאַרזיכטיג. דורכ'ן טעלעפאָן האָט ער זיך אַנגעפרעגט אין פּראָסקוראָוו וואָס צו טאָן. נישט אזוי גיך האָט ער געקראָגען אַן ענטפער. די צוויי רייטער האָבען חוצפּה'דיג

געפֿאדערט געלט און דאָס שטעדטעל האָט געציטערט פֿאר שרעק. ענדליך האָט דער נאַטשאַלניק־מיליצע, אויף א באַפֿעל פון פּראָס־קוראָוו, ארעסטירט די צוויי רייטער און דאָס שטעדטעל איז דאָס מאָל אָפּגעקומען נאָר מיט שרעק.

דאָס שטעדטעל האָט אויך געוואוסט פון שטילער פרייד, גע־מישט מיט צער. עס זיינען פֿאַרגעקומען חתונות אין שטעדטעל. נישט די יוגענט איז געגאַנגען צו דער חופּה מיט טאַצען און פּוי־קען. פון בויען נייע נעסטען האָט די יוגענט אפילו נישט גע'חלומ'ט. אָבער די אַלטע צעבראָכענע נעסטען האָט מען זיך געמיט צו פֿאַרריכ־טען.

יאָסעל מאדיק איז געבליבען איינער אַליין. זיין ווייב און צוויי קינדער זיינען דער'הרג'עט געוואָרען. — כאָטש טו זיך א מעשה אָן, — טענה'ט יאָסעל, — אין שטוב איז קיינער נישטאָ, נאָר די קאַץ דרייט זיך ארום און מיאוקעט. זיין ווייב שיינדעל האָט יאָסעל מאָדיק שטאַרק ליב געהאַט. סוף ווינטער האָט ער חתונה געהאַט. ביי שכנא לייב קנאַבל'ס (פּייערמאַן) האָט מען אוים־גע'הרג'עט דאָס גאַנצע הויז־געזינט א חוץ ארקען. שכנא פּלעגט גאַנצענע טעג אזוי יאָמערען און קלאָגען, אז דער עולם האָט אזש מורא געהאַט צוצוגעהן צו אים. אויך שכנא האָט אָנהויב זומער חתונה געהאַט.

אין די פֿאַרביטערטע שלאַכטען, וואָס זיינען אָנגעגאַנגען צווי־שען די באַלשעוויקעס און די פּעטלורעוצעס, זיינען די לעצטע צעקלאַפּט געוואָרען. די פּעטלורעוצעס האָבען פֿאַרלוירען קיעוו, וויניצע און ביסלעכווייז אָפּגעטראָטען צו דער גאַליצישער גרענץ. דאָס שטעדטעל האָט געוואוסט, אז מיט'ן אָנקומען פון די באַלשע־ויקעס, וועט אויך אָנקומען א נייער סדר לעבען. צום אַלטען האָנ־דעל־וואָנדעל וועט נעמען א סוף. דאָס שטעדטעל האָט קיין חשק נישט געהאַט צו שיידען זיך מיט'ן אַלטען שטייגער לעבען, דאָך האָט קינד און קייט שוין געוואַלט דערלעבען די מינוט, וען באַלשע־ויסטישע רייטער וועלען זיך באַווייזען אויפ'ן שטעדטעלשען שאָסיי. „ביי די באַלשעוויקעס ביסטו כאָטש זיכער מיט'ן לעבען", האָט יעדער אייגער איבערגע'חזר'ט איינס און דאָס זעלבע.

וען די פּעטלורעוצעס האָבען זיך דערנעהענטערט צו דער גאַליצישער גרענץ, האָט מען אין שטעדטעל, וואָס איז נישט ווייט פון דער זעלבער גרענץ, געהערט ווייטע הילבען פון קאַנאָנען־

שיסעריי. בייטאג האבען זיך רעדלאך אידען געזאמעלט לעבען די קלייטען און צוגעהערט זיך צו אלערליי קלאנגען און פאטשטען, וואס האבען זיך געביטען פון טאג צו טאג, פון שעה צו שעה. אייניגע יונגעלייט האבען זיך ארויסגעלאזט אויסער'ן שטעדטעל אויף די דערבייאיגע בערגלאך און פון דארטען געפרואווט דערגעהן, ווי ווייט די שיסעריי קומט פאר און וועלכער ריכטונג.

ביינאכט איז מען געשלאפען מיט א גרינגען שלאף און מיט קלאפענדיגע הערצער, זיך אויפגעכאפט פון יעדען קליינעם שאדך. ווייל די פעטלורישע פאלקען האבען געמאכט זייער צוריקטריט ביינאכט, אויסגעמיטען ווי ווייט מעגליך מענשליכע ישובים און באזונדערס אידישע שטעדטלאך. דאך איז מען נישט געווען זיכער, אז א פעטלורישע אפטיילונג זאל זיך נישט אריינכאפען אין שטעדטעל אריין און אויסקוילען די לעבען געבליבענע.

איינמאל אין אן אינדערפרי איז מען אין שטעדטעל געוואיר געווארען, אז דער קאמיסאר צימער איז אנטלאפען, אויך זיין גע-הילף האט נישט געסטאיעט. א סימן, אז צו פעטלורא'ס ממשלה וועט באלד נעמען א סוף. און נייעסטען האבען זיך פארשפרייט אלערליי. די באלשעוויקעם זיינען שוין לעבען פראסקוראוו, זיי חאבען שוין פארנומען פראסקוראוו, זיי זיינען שוין אויפ'ן וועג קיין יארמעלינעץ, באלד, באלד וועלען זיי שוין זיין אין שטעדטעל.

דעם ערשטען טאג פסח האט זיך טאקע באוויזען אין שטעד-טעל א באלשעוויסטישע אפטיילונג פון א מאן צוואנציג. קינד און קייט איז ארויסגעקומען צו באקוקען די באפרייער. ס'איז געווען א וואריימער ליכטיגער אנהויב פרילינג טאג. א פרייד איז געווען צעגאסען איבער אלעמענס פנים'ער. דאס יונגווארג האט אזש אונטערגעטאנצט. די באלשעוויסטישע רייטער האבען זיך אויך אנגעשטעקט מיט דער פרייד פונ'ם עולם און הארציג געשמייכעלט צו יעדען איינעם. אייניגע רייטער זיינען אראפגעשפרונגען פון זייערע פערד און אויסגעמישט זיך צווישען עולם. די שטעדטעלשע אידען האבען באלד דערצעהלט דעם עלטסטען וועגען פאגראם, וועגען צימער'ן און באסיוק'ן. דער קאמיסאר צימער איז אנטלאפען און באסיוק איז פארבליבען אין שטעדטעל, ווייל ער האט זיך נאך נישט אויסגעהיילט פון דער וואונד, וואס ער האט באקומען אין א קריגעריי מיט קאליא קוטשער. דער עלטסטער האט באשלא-סען צו ארעסטירען באסיוק'ן און אים אפפירען אין פראסקוראוור טשעקא. דער עלטסטער האט שנעל אוועקגעריטען צו באסיוק'ס

הויז, לעבען קאסטיאל. די באלשעוויסטישע אפטיילונג האט ארום־
גערינגעלט באסיוק׳ס הויז און דער עלטסטער מיט א פאר קא־
וואלעריסטען זיינען אריין אינווייניג צו ארעסטירען אים. אין הויז
האבען זיי געטראפען באסיוק׳ן מיט זיין פרוי. דער עלטסטער
האט אים ערקלערט, אז דאס שטעדטעל האלט אים פאר׳ן הויפט
אנפירער פונ׳ם פאגראם און דעריבער מוז ער זיך גלייך גרייטען צו
דער נסיעה אין אויזדנע טשעקא אריין. באסיוק האט געליי־
קענט שטיין און בויגן.

— ער ווייסט פון גארנישט, ר׳איז שוין עטליכע יאר דער
פאסט פארוואלטער אין שטעדטעל און תמיד געלעבט גוט מיט די
אידען. ס׳איז א מיספארשטענדעניש.

באסיוק׳ס פרוי האט געבעטען דעם עלטסטען, ער זאל אים
נישט אפשיקען תיכף ומיד קיין פראסקוראוו.

—אז ער איז ביז אהער נישט אנטלאפען, וועט ער ווייטער
אויך נישט אנטלויפען. די אידען האבען אויסגעטראכט א בלבול
אויף אים. ער איז אין גארנישט ניט שולדיג. ווען ער וועט זיך
ערהאלטן, וועט ער אליין זיך יאווען אין טשעקא אריין.

דער עלטסטער האט זיך שוין אנגעהויבען צו קוועלקלען, נישט
געוואוסט וואס צו טאן.

דערווייל האט זיך ארום הויז צונויפגעזאמעלט א גרויסע מחנה
אידען. דאס איז מען געקומען א קוק טאן, ווי מען פירט אוועק
באסיוק׳ן אין טשעקא אריין. דער עולם איז געווען שטיל. אבער
וען דער עלטסטער איז ארויסגעקומען פון הויז אין דער באגלייטונג
פון באסיוק׳ס פרוי, וואס האט געהאלטען אין איין אייג׳טענה׳ן מיט
אים, איז דער עולם געווארען אומרוהיג. וועד ווייסט, אפשר וועט
אים געלינגען ארויסצודרייען זיך. דער הויכער געזונטער בנימין
הייבער׳ס האט אויסגעשריען:

— חבר נאטשאלניק, ער האט די פאגראמשטשיקעס געגעבען
א צעטעל פון אלע קהלה מיטגלידער, מען זאל זיי אלעמען אוים־
הרג׳ענען.

יאסעל דעגאליאוו (הויפטמאן) האט זיך געהיצט:

—ער האט ארויסגערופען אליהו־משה קארנבליט פון זיין הויז
און די פעטלורעווצעס האבען אים דערשטאכען. די טעלעגראמע
פון פראסקוראוו, אז מען זאל אפשטעלען דעם פאגראם, האט ער
פארהאלטען.

דער איבעריגער עולם האָט אונטערגעהאַלטען:

— דערשיסען אים.

דער עלטסטער האָט אַ מאָך געטאָן מיט דער האַנט:

— בירגער, איך וועל טאָן מיין פליכט, איך וועל אים אָפּפירען אין טשעקאָ אַריין, און דאָרטען וועט מען שוין זעהן, צי ער איז שולדיג, צי נישט!

דער עולם האָט זיך באַרוהיגט, האָט אָבער נישט אָפּגעטראָטען ביז וואָנעט באַסיוק איז ניט אָפּגעפירט געוואָרען אין טשעקאָ אַריין.

די יוגענט האָט זיך נישט באַרוהיגט:

—אויב מ'וועט אָפּלאָזען די זאָך אויף גאָט'ס באַראַט, קען זיך באַסיוק נאָך אַרויסדרייען פון דער טשעקאָ'ס הענט.

אויף אַ באַראַטונג פון עטליכע קהלה-מיטגלידער איז באַשלאָסען געוואָרען אַוועקצושיקען אַ פּאָר יונגעלייט קיין פּראָסקוראָוו, זיי זאָלען שוין זעהן, אַז באַסיוק זאָל קיין לעבעדיגער פון דער טשעקאָ'ס הענט נישט ארוים. און כדי צו איבערצייגען די טשעקאָ, אַז באַסיוק איז באמת שולדיג אינ'ם פּאָגראָם, האָט מען די משולחים מיטגעגעבען אַ באַשטעטיגונג ג'חתמ'עט פונ'ם גאַנצען שטעטטעל, אַז באַסיוק איז אייגער פון די הויפּט שולדיגע אין דער שחיטה.

אין טשעקאָ האָבען שיינגאָלד און אייזמאַן אָנגעטראָפען זיך אויף אַ סוק. ווייל באַסיוק'ס פרוי, וואָס איז באָלד נאָכ'ן ערעסט פון איר מאַן אָפּגעפּאָרען קיין פּראָסקוראָוו, האָט געקערט וועלטען. זי האָט גע'פּועל'ט ביים טעלעגראַפּיסטען פּאַראיין, ער זאָל, אין אַ פּעטיציע אין טשעקאָ אַריין, מאָלען באַסיוק'ן אין די העלסטע פּאַרבען און בעטען, מ'זאָל אים באַפרייען. זי האָט זיך משתדל געוועזן ביי די אוקראַיניש כלל טוער, זיי זאָלען פּועל'ן אין רעווקאָם, אַז די טשעקאָ זאָל מאַכען וועגען באַסיוק'ן אַ גרינטליכע אויספּאָרשונג, ד. ה. די זאָך פּאַרציען. און ס'האָט שוין געהאַלטען דערביי, אַז באַסיוק'ס פרוי זאָל האָבען אירע'ס אויסגעפירט. דער אויספּאָרשער פון טשעקאָ האָט בעת'ן אויספּרעגן שיינגאָלד'ן געשטעלט אים אַ האַרבע קשיא: „האָט איר אויספּירליכע און גרינטליכע באַווייזען, אַז באַסיוק איז באמת שולדיג אינ'ם פּאָגראָם. עס קען זיין, אַז ס'האָט אים נישט געפּאַרט, וואָס די פּעטלוראַווצעס האָבען אויסגעקוילעט עטליכע הונדערט אידען. דערפאַר קומט נאָך נישט קיין שיסען".

שיינגאָלד, אַ צעפלאַמטער, אַ צעשרויפּטער, האָט געקוויטשעט אויפ'ן קול:

—ער האָט נאָך פאַר'ן פּאָגראָם געזאָגט, אַז ר'וועט שרייבען אויף די אידען מיט רויטען. ער האָט אַרויסגערופען א. קאָרבנליט'ן, די פּעטלורעווצעס זאָלען אים דער'הרג'ענען א. אַ. וו.

נישט דער אויספאָרשער און נישט שיינגאָלד האָבען געשטרעבט צום אמת, צום אַבסאָלוטען אמת. דער אויספאָרשער, וואָס איז נישט געווען קיין פאַרברענטער באָלשעוויק, האָט צוגעזאָגט באַסיוק'ס פרוי, אַז ער וועט די זאַך ווי ווייט מעגליך פאַרציען. און אין שיינ-גאָלד'ן האָט געזאָטען דער נישט איינגעשטילטער נקמה-געפיל פאַר'ן פאַרגאָסענעם בלוט.

אין דעם זעלבען טאָג האָט דער אויספאָרשער אויך אויסגע-פרעגט באַסיוק'ן. ער האָט געלייקענט שטיין און ביין, אַז ער האָט געהאַט עפּעס אַ שייכות צום פּאָגראָם.

— עטליכע יאָר האָט ער געוואוינט אין שטעדטעל און איז תמיד געווען אין די בעסטע באַציהונגען מיט דער אידישער באַפעלקערונג. די גאַנצע מעשה וועגען זיין אָנטיילנעמען אינ'ם פּאָגראָם איז נישט געשטויגען און נישט געפלויגען. אַ פאַרדריסליכע מיספאַר-שטענדעניש.

אין קאָרידאָר פון טשעקאַ האָבען זיך שיינגאָלד און באַסיוק באַגעגענט.

באַסיוק האָט זיך הכנעה'דיג געווענדעט צו שיינגאָלד'ן:

— חבר שיינגאָלד! גלויבט מיר, אַז איך בין גאָרנישט שולדיג אין דער שחיטה.

שיינגאָלד איז אויפגעקאָכט געוואָרען:

— וואָס פאַר אַ חבר בין איך דיר, דו הינטישער זון! האָסטו נישט געזאָגט קופּער'ן פאַר'ן פּאָגראָם, אַז דו וועסט שרייבען אויף די אידען מיט רויטען? האָסטו נאָכ'ן פּאָגראָם נישט געזאָגט מאָשקע זילבערמאַן, אַז אַ געדיכטען וואַלד דאַרף מען שיטערער מאַכען! אַוועק פון מיר, דו הינטישער זון!

ווען נישט דער סטודענט מילשטיין און מיכעל דער רויטער, מיטאַרבייטער פון טשעקאַ, וואָלט באַסיוק'ס „דיעלע" געווים זיך פאַרצויגען און אפשר צעריבען געוואָרען. ווייל אפילו דער שכור'-ניק קאָבילין, דער פאָרזיצער פון טשעקאַ, איז געווען גענויגט נישט צו איילען זיך מיט באַסיוק'ס „דיעלע". אַזוי טיכטיג און ווירקזאַם האָט געאַרבייט באַסיוק'ס פרוי.

דער סטודענט מילשטיין האָט זיך געזעהן מיט זשופּאַנען, דעם קאָמאַנדיר פון דער באָלשעוויסטישער בריגאַדע, וואָס האָט פאַר-

נומען פּראָסקוראָוו. זשופּאַן איז ספּעציעל צוגעפּאָרען אין טשעקאַ אַריין. ער האָט אין אַ ברוגז'ן טאָן, פאָכענדיג מיט דער אַראָפּגע־נומענער הענטשקע פון דער לינקער האַנט, — האַלב געוואָרענט און האַלב גע'עצה'ט קאָבילינ'ען:

—איך זעה נישט איין, צו וואָס מען דאַרף זיך צערעמאָניען מיט באַסיוק'ן. וועט זיין ווייניגער מיט אַ פּאָגראָמשטשיק!

מיכעל דער רויטער האָט זיך געזעהן מיט'ן פאָרזיצער פון רעווקאָם. אויך ער האָט אָפּגערופען קאָבילינ'ען און אים געבעטען, ער זאָל וואָס גיכער פאַרטיג ווערען מיט באַסיוק'ס „דיעלאָ". און באַסיוק'ס גורל איז פאַרזיגעלט געוואָרען: מי למות!

אויפ'ן צווייטן טאָג נאָך זיין אַרעסט, איז באַסיוק קאַיאָר דער־שאָסען געוואָרען אין ריוו לעבען דער זעמסקע באָלניצע.

אין שטעדטעל האָבען זיך די אידען געזאַמעלט אין רעדלאַך אויפ'ן שאָסיי און לעבען די בודקעס, ווידעראַמאָל און אָבעראַמאָל גערעדט וועגען באַסיוק'ן: דערלעבט זיך אַ נקמה אין אַ פּאָגראָמ־שטשיק! אידיש בלוט איז נישט הפקר פּעטרישקע. איצט וועט זי (באַסיוק'ס פרוי) אויך פילען דעם טעם פון אַ פּאָגראָם! אַ גע־זונט לעבען אויף קאָליאַ קוטשער! ווען נישט ער, וואָלט דאָך באַסיוק נעלם געוואָרען אינאיינעם מיט צימער'ן!

אויך צימער האָט געקראָגען זיין שטראָף. מיט צעהן יאָר שפּעטער האָט אַ שטעדטעלשער יונגערמאַן אים דערקענט, ווען ער האָט געשפּאַצירט איבער די גאַסען פון לענינגראַד. מ'האָט אים אַרעסטירט, געבראַכט קיין פּראָסקוראָוו, געשטעלט צום געריכט און פאַר'משפּט צום טויט.

איך האָב פאַרצייכענט כמעט אַלץ, וואָס איז געבליבען אין מיין זכרון פון יענער הרת־עולמ'דיגער צייט.

עס קען זיין, אַז אייניגע פּאַסירונגען האָב איך איבערגעגעבען ניט פּינקטליך און אַנדערע — אינגאַנצען אויסגעלאָזט.

דער מענשליכער מוח איז דאָך נישט קיין פאָטאָגראַפישער אַפּאַראַט, וואָס כאַפּט אַראָפּ אַלץ און לאָזט גאָרנישט אויס. מעגליך, אַז איך האָב געמאַכט טעותים. נישט במזיד האָב איך דאָס געטאָן.

11, 19, 35.

הרב דוד נאָוואָסעליר

די דרייצען שאלות

●

דרייצען שאלות זיינען נאָכ'ן פאָגראָם געפרעגט געוואָרען ביי מיר, ליגענדיג נאָך א שטאַרק פאַרוואונדעטער. די נעמען פון די פרעגערס אויך מיינע ענטפערס זיינען ניט וויכטיג אין ענין.

ערשטע שאלה:

וועז די פּעטלורעווצעס זיינען אויפ'ן בוידעם אַרויף, בין איך אוז מיין ברודער אַרויס דורכ'ן קוימען, אוז אַוועק. נאָכ'ן פּאָגראָם וועז מיר זיינען צוריקגעקומען אוז ווידער אַרויף אויפ'ן בוידעם, האָבען מיר דאָרט געפונען א קופּע פּלייש צעהאקט, צעשניטען — נישט צו דערקענען, צי דאָס איז א מענש אָמאָל געווען. וווּיסען מיר נישט, צי איז דאָס דער טאַטע, וועלכען מיר האָבען איבערגעלאָזט אויפ'ן בוידעם, צי ניין? ווילען מיר וויסען צי מיר זאָלען נעמען דאָס פלייש אוז באָגראָבען לעבען דער מאָמען, וועלכע מיר האָבען געפונען א גע'הרג'עטע אויפ'ן פארפרוירענעם טייך?

צווייטע שאלה:

בשעת'ן אַנטלויפען, האָבען פּעטלורעווצעס געכאַפּט מיין פרוי, זי גע'הרג'עט אין דרויסען. חזירים האָבען איר פלייש געגעסען. נאָכ'ן פּאָגראָם, בין איך מיט מיינע לעצטע כחות אַרוים פון באַהעלטעניש, אַוועקגעטריבען די חזירים. עטליכע שטיקלאָך פלייש האָב איך געפונען וווייטלאָך פון איר קערפער — דאַרף איך זיי איר מיטגעבן אין קבר אַריין?

דריטע שאלה:

נאָכ'ן פּאָגראָם האָב איך מיין מאַנ'ס קערפער אַהן דעם קאָפּ גפונען אין בית הכסא אוז איך האָב אים אזוי מקבר געווען. עטליכע טעג נאָכ'ן פּאָגראָם, האָב איך ניט געבעט קיין געלעגער, ניט אויסגעטאָן זיך. וועז מיר האָבען דערפילט א שלעכטען גערוך, האָבען מיר אַנגעהויבען רייניגען, זוכען אוז געפונען מיין מאַנ'ס קאָפּ אריינגע-

שטעלט אין א כלי מיט אומריינס און גוט פארדעקט. זאל איך דעם אומריינעם קאפ ארויסגראבען אין מיין מאנ׳ס קבר?

פערטע שאלה:

כ׳האב מיין מאן באגראבען אהן די פים. געזוכט און געזוכט — ניטא קיין פים. מילא, באגראבען אהן די פים. מיט עטליכע טעג שפעטער האט מען געריניגט דאס איינפאר־הויז, געפין איך מיין מאנ׳ס שטיוועל. איך גיב א קוק: פים זיינען דא אין די שטיוועל. — זאל איך זיי ארויסגראבען אין מיין מאנ׳ס קבר מיט די שטיוועל?

פינפטע שאלה:

רב! מיר האבען געגומען ברענגען צו קבורה אייער רבי׳צין מיט די צוויי מיידלאך אייערע — געפינען מיר א שטיק גראבע פוס־פלייש. מיר זעען אבער, אז די רבי׳צין און די מיידלאך האבען גאנצע פים — וועמעס איז עס, און וואו באגראבט מען עס? איך האב געענטפערט: דאס איז מיין פוס־פלייש — באגראבט עס מיט זיי צוזאמען.

זעקסטע שאלה:

מ׳האט מיין כשר׳ע פרוי ארויסגעשלעפט אין בעט, אלע מאל אן אנדער סאלדאט ארויסגעלאפען, און זי האט געקרעכצט. אוי, רבי! ליגענדיג באהאלטען אונטער׳ן בעט, האב איך געפילט, אז איך בין אן אכזר, וואס איך לעב — ווי איז דער דין־תורה?

זיבעטע שאלה:

די דארפס־גויים האבען געפאדערט פון די פעטלורעוצעס אונטערצוצינדען דאס ראטהויז, ווייל אידען האבען זיך דארט פארבאהאלטען. די פעטלורעוצעס האבען געפאלגט. אז דער רויך האט אנגעהויבען שטיקען, האבען מיר א וואנט אויסגעבראכען און אריבער אין אן אנדער סעקרעט. באלד האט דארט אויך דער רויך אנגעהויבען עסען די אויגען, שטיקען אין האלז. האבען מיר א דינע וועגטעל אויסגעבראכען און אנגעהויבען אראפשפרינגען. איך האב אראפגעשלעפט און אוועקגעשליידערט א פרוי, וועלכע האט געוואלט ארויס פאר מיר, און איך בין ארויסגעשפרונגען. זעהר שווער איז מיר אויסגעקומען זיך צו ראטעווען פון די גוים־סאלדאטען, וועלכע האבען באלאגערט דאס ראטהויז פון דרויסען. די פרוי אבער איז פארברענט געוואָרען — קען איך האבען א תשובה?

אכטע שאלה:

ווי באַגראָבט מען די איינצעלנע קעפ, פיס, הענט, געהירען, ני־רען קישקעס, וועלכע מיר האָבען צוזאַמענגעשאַרט פון שאָסיי, גע־לאָך, קופּעס מיסט, און מיט איבערגעבליבענע בייגער פון די קינדער, וועלכע די פּעטלורעווצעס האָבען לעבעדיגערהייט געוואָרפען אין ברענענדיגען ראָטהויז? וואָס טוט מען מיט זיי?

נייַנטע שאלה:

מיין זון האָט מען אָנגעשטאָפּט אַ מויל מיט פּאָפּיר און אַזוי איז ער דערוואָרגען געוואָרען. דאַרף איך דעם פּאָפּיר אים מיטגע־בען אין קבר?

צענטע שאלה:

אַכט מענשען זיינען מיר געווען פּארבאַהאַלטען אין קעלער. מיין זויגענדיג קינד האָט הויך געווויינט. וואָס איך שטופּ אים די ברוסט אין מויל, עס העלפּט ניט. זיי בעטען מיך אים איינשטילען, אָבער איך קען נישט. זאָג איך זיי: „נאָט אייך ס׳קינד טוט דערמיט וואָס איר ווילט". „ח״ו", שרייען אַלע אוים, „מיר׳ן ניט טשעפּען ס׳קינד". פּעטלורעווצעס זיינען באַלד אַריין אין קעלער, יעדען גע׳הרג׳עט, מיין קינד אויך. מיך געלאָזט לעבען. יעצט, רבי, פּיניגט מיך מיין געווויסען, כ׳קען ניט שלאָפען. כ׳דענק, אז איך בין דער גורם אין זייער טויט?

עלפּטע שאלה:

זיבען אַזייגער אין דער פרי ווען סאַמאָסענקאָ האָט זיין פּאָגראָם רעדט געהאַלטען פּאָר די אַכט־הונדערט סאָלדאָטען און אויסגע־שריען: „אין נאַמען פון גאָט, ווער ס׳לאָזט לעבען אַ אידען פּאָר אויסקוק־געלט, דער חייסט א פּאַרראַטער. אין אידיש בלוט וועלען מיר דערטרינקען אונזערע שונאים און אויפלעבען אונזער סאַמאָ־טיני! נעכטען אַוועק האָט איר געטאָן וואָס איר ווילט, יעצט טוט דעם ווילען פון באַטקאָ פּעטלורע!"—האָט מיין בחור ארויסגע־כאָפּט זיין רעוואָלווער און געוואָלט אויסשיסען אַ קויל אויף סא־מאָסענקאָ׳ן, האָב איך אים ניט געלאָזט. יעצט, אַז דער אומגליק איז געשען, האָב איך מורא: אפשר ווען ער הרג׳עט אים, וואָלט קיין פּאָגראָם ניט געווען?

צוועלפּטע שאלה:

מיט מיין גוי׳איש רעדען, מיט מיין פּאָנים, בין איך ענליך צו אַ דאַרפּס־גוי׳ע. צו מיין אומגליק בין איך גראָדע אין פּעלשטין גע־ווען. אין דער נאַכט פּאָר׳ן פּאָגראָם האָב איך זיך אָנגעטאָן ווי

א דאַרפס־גוי׳ע, צוגעפוצט זיך אַביסעל און אַריין אין דער הויפּט־קוואַרטיר. דאַרט האָט מען צוואַנציג אידען געבראַכט, א סך פון וועלכע איך האָב געקענט, מיט מיתות משונות זיי גע׳הרג׳עט. אייניגע האָט מען געגעבען עסען זאַלץ, אייניגע — אַפּגעהאַקט די פינגער, אייניגע אַנידערגעלייגט אויף דר׳ערד אַרויפגעשטעלט אויף זיי א סאַפּע, אויף דער סאַפּע זיינען ארויפגעגאַנגען א סך פּעטלורעוצעס און געזונגען „זאַכוואַטילי שרהקי" און זיי צעקוועטשט. אייניגע האָט מען די פּיס אַרויסגעשלעפּט פון קערפּער, אייניגע סתם געשלאָגען מיט נאַהייקעס, ביז זיי זיינען געפאַלען טויטע. מוזיק האָט דערביי געשפּילט, פּעטלורעוצעס האָבען געטאַנצט, מיך אַריינגעשלעפּט אין קאָן. יעצט לאָזט מיך דער געוויסען ניט רוען. זאָגט מיר, רבי, בין איך אין עפּעס חייב?

דרייצענטע שאלה:

אין אַלע זיבען מקומות־קדושים זאָגט יעדער קדיש און קיינער איז ניטאָ צו ענטפערען אמן. מעג מען עפ״י דין אזוי?

יוזף בוים

מרדכי יוזפ׳ס

אָנטאג פֿארנאכט נאָכ׳ן תענית האָבען זיך אידען פֿארזאַמלט אין בית־מדרש. דאָס בית־מדרש איז געווען איבערפֿילט מיט אידען וואָס האָבען זיך געריכט אויף „א צרה שלא תבא"... אָבער אין בית־מדרש האָבען געהאָפֿט אויף א „נס"...

מיין פֿאָטער, מרדכי יוזפ׳ס, איז געווען דער בעל־קורא אין בית־מדרש. ער האָט געלייענט „ויחל". דעם טאָטענס לייענען „ויחל" יענעם מאָנטאָג פֿארנאכט האָט צעבראָכען די אידענס הערצער, געריבט זיי ביז צו טרערען. זיפצען און קרעכצען האָבען זיך געריסען פון די צעשראָקענע אידען און אָנגעפֿילט דאָס בית־מדרש...

(עס זיינען מיר דעמאָלט נעקומען אויפ׳ן זינען מיין טאָטענס נביאה׳שע ווערטער, וועלכע קערענסקי האָט איבערגענומען די רוסישע רעגירונג און ביי אונז אין שטעטעל איז געווען א גרויסע שמחה. מען האָט פֿאראירט, געזונגען און געטאַנצט אין די גאַסען. דעמאָלט האָט מיין פֿאָטער, מרדכי יוזפ׳ס, געזאָגט צו די אידען אין רעדעל: — אידען! פרעהט זיך ווינציגער... עס וועט זיך נאָך גיסען אידיש בלוט אין די גאַסען!...)

מיטאַמאָל זיינען אַריינגעלאָפֿען מענשען אין בית־מדרש און א זאָג געטאָן:

— די „היידאַמאָקעס" זיינען דאָ!...

האָט דער עולם געלאָזט זיך אַרויסלויפֿען פון בית־מדרש. געלאָפֿען איז מען דערווייל א היים, צו ווייב און קינד. מען האָט אָבער גלייך דערזען, אז די „היים" איז מער ניט זיכער, האָט מען זיך געמומען לויפֿען צו די גויים אויפ׳ן דאָרף, צו באַהאַלטען זיך ביי זיי. די גויים האָבען אָבער שוין ניט אַריינגעלאָזט צו זיך... איז מען געלאָפֿען צוריק אהיים און זיך אַרויפגעקליבען אויפ׳ן בוידעם. פילע זיינען אַראָפּ אין קעלערס. אַנדערע האָבען מורא געהאַט צו פֿאַרלוקען זיך אויפ׳ן בוידעם אָדער אין קעלער, זיינען זיי אַוועק אין פעלד אַריין. אין פעלד האָבען פילע שוין אָבער באַגעגענט דעם טויט...

מיין פאטער, מיט דער שטיף־מוטער, מיט מיין שטיף־ברודערל און איך אליין — זיינען ניט געלאפען אין ערגעץ. דער טאטע האט ניט געלאזט לויפען. ער האט געזאגט: — עס איז נישטא וואוהין צו לויפען, איין גוי איז נישט בעסער פאר'ן צווייטען...

זיינען מיר געלעגען א גאנצע נאכט אין שטוב אין דער פינסטער, ניט ארויסגערעדט א ווארט איינס צום אנדערן.

ווי ס'איז נאר טאג געווארען האבען זיך מענשען אנגעהויבען באווייזען אין גאס. מיין פאטער האט זיך געשטעלט דאוונען. ווי ער האט נאר אפגעדאוונט, האט ער דערזען דורכ'ן פענסטער א „היידאמאק" מיט א בלויזער שוועדר.

— קינדער! — האט ער א זאג געטאן צו אונז — ס'איז שלעכט. מען מוז זיך ערגעץ באהאלטען...

מיין שטיף־ברודערל איז גלייך ארויף אויפ'ן בוידעם. איך בין אריין אין קאמער און אויף גיך זיך איבערגעדעקט מיט א פאק קליאטשע וואס איז געלעגען אין קאמער. דער טאטע מיט דער שטיף־מוטער זיינען אויך אריין אין קאמער. זיי האבען שוין אבער ניט באוויזען צו פאר־מאכען די טיר נאך זיך.

פינף היידאמאקעס האבען אויסגעהאקט די פענסטער פון שטוב און זיינען אריין וועו דער טאטע האט געהאלטען אין פארמאכען די טיר.

— וויכאדי — האט איינער א געשריי געטאן. דער טאטע מיט דער שטיף־מוטער האבען שוין קיין ברירה ניט געהאט. זיי האבען געמוזט פאלגען...

— איז נאך עמיצער פאראן דארט? — האט א היידאמאק א פרעג געטאן.

— ניין!... קיינער ניט!... — האט דער טאטע געענטפערט.

די היידאמאקעס האבען זיך געהייסען געבען גלט. דער טאטע האט זיי אוועקגענעבען וויפיל גלט ער האט געהאט מיט זיך. די שטיף־מוטער מיט'ן טאטען האבען געציטערט פאר שרעק...

— וואס ציטערט איר אזוי? — האט א רוצח א פרעג געטאן זיי — „כוושע סמערטי ניע בודעט" (ערגער פון טויט וועט ניט זיין).

— „אבראבי איך" — (ווערט פארטיג מיט זיי) — האט איינער א קאמאנדעווע געטאן צו די איבעריגע. אזוי האט א רוצח דורכגעלעכערט דעם טאטענס באקען מיט דער שטיקע. דער טאטע איז גלייך אנידערגעפאלען מיט'ן פנים צו דער ערד און די רוצחים האבען אים געשטאכען מיט דער שטיקע אין דער פלייצע.

מיין טאטע איז אלע זיינען יאָרען געווען א „קאלעכניק". ער האָט געטראָגען אונטער דער קאַפּאָטע אַן אלט פּעלצעל. דאָס פּעלצעל איז, פון לאַנגע יאָרען, געווען אָנגעפּאָפּט מיט מעל־קאלק. אָט דאָס פּאַרהאַרטע־ווענט, אָנגעשלאָגענע פּעלצען האָט ניט דורכגעלאָזט די שאַרפּע שטיקע. דער טאטע האָט דערפילט, אז די שטעך געהען ניט דורך דעם פּעלצעל, האָט ער זיך געמאכט פּאר טויט.

דערוויי האָבען די רוצחים דער'הרג'עט מיין שטיף־מוטער מיט'ן גראָבען זייט פון ביקס — מיט איין קלאַפּ איבער'ן קאָפּ. זי האָט זיך אַראָפּ־געלאָזט און געבליבען זיצען אָנגעשפּאַרט מיט'ן פּנים צו דער וואַנט...

נאָכדעם ווען זיי האָבען שוין אָפּגעטאָן זייער ראָזבאָיסטווא, האָבען זיי געטראָטען אויפ'ן טאטען, געגאַנגען איבער אים אהין און אהער. זיי האָבען געוואָלט זיין זיכער, אז ער איז טויט...

דער טאטע האָט אלעס געפילט, אלעס געהערט און געזען. דאָס בלוט האָט געיושעט פון די קינבאקען און ער האָט אלץ געשווינגען, געמאכט זיך פּאר טויט... ביז די רוצחים זיינען ארויס פון דער חרוב'ער שטוב.

ער איז אזוי אָפּגעלעגען נאָך ארום א פערטל שעה, מורא געהאט א ריר צו טאָן זיך פון אָרט, טאָמער קומען זיי צוריק. דערנאָך האָט ער זיך אריינגעשלעפּט אין קאָמער אריין וואו איך בין געלעגען באהאלטען.

אין קאָמער האָט מיר דער טאטע דערצעהלט וואָס ס'איז מיט אים פּאַרגעקומען און אז מען האָט דער'הרג'עט די שטיף־מוטער.

— זון מיינער! — האָט ער געזאָגט צו מיר — באהאלט זיך גוט, אפשר וועסטו ניצול ווערען פון טויט. איך וועל שוין במילא לאַנג ניט געדויערען...

דאָס חיות האָט זיך אים אָבער גענומען אויסלאָזען, האָט ער געזאָגט צו מיר:

— גיב מיר עפּעס אין מויל אריין, אויב דו קענסט, איך נעה אויס!...

בין איך ארויסגעקראָכען פון באהעלטעניש און אים דערלאַנגט א לעפּעל איינגעמאכטס, וואָס איז געשטאַנען פּאַרקעלטערט אין קאָמער. ער האָט זיך מיט דעם דערקוויקט.

אין וואַנט ביי דער ערד איז געווען א לאָך דורך וועלכער עס האָט אריינגעוויעט דער שניי אין קאָמער אריין. האָט מיין פּאָטער ארויסגע־שטרעקט די האַנט דורך דער לאָך און געקוויקט זיך מיט דעם שניי פון דרויסען. אזוי איז דער טאטע מיט מיר אָפּגעלעגען אין דער קאָמער פיר שעה, ביז ס'האָבען זיך דערהערט פון דרויסען געשריען:

— אידען, ארויס פון די לעכער... דער רעש איז שוין פאראיבער... ס'איז שוין שטיל, אידען... ארויסט פון די באהעלטענישען...

האָב איך געזומען דעם טאטען אויף די פלייצעס און געטראָגען אים אין שפיטאָל אריין.

די שטיף־מוטער האָב איך איבערגעלאָזט אליין, א טויטע, אין דער חרוב'ער שטוב. זי איז אזוי געלעגען אליין אין דער אָפענער שטוב פיר טעג ביז מען האָט זי מקבר געווען.

פון אונזער שטוב ביז צום שפיטאָל איז געווען א מהלך פון א פאָר ווי־ארסט. דער טאטע איז געווען מיט א קאָפּ העכער פון מיר. ס'איז מיר געווען שווער אים צו טראָגען. איך האָב אים קוים דערטראָגען ביז צום בריק. ביים בריק איז אָנגעפאָרען א שליטען מיט הרוגים, האָב איך ארויפגעלייגט דעם טאטען אויף דעם שליטען און אזוי געבראכט אים צום שפיטאָל.

מען האָט אָנגעהויבען ברענגען אין שפיטאָל אריין פארוואונדעטע, שליטען נאָך שליטען. די קולות האָבען זיך געריסען ביז'ן הימעל. און אלע מאָל איז געשטאָרבען אן אנדער פארוואונדעטער.

דעם אויסגעאָנגענעם האָט מען באלד ארויסגעטראָגען פונ'ם שפי־טאָל און אים אריינגעווארפען אין אָפענעם קעלער וואָס איז געווען לעבען שפיטאָל.

דער קעלער האָט געזאָלט זיין א „לעדאָווע" פאר'ן שפיטאָל. דער גרוב איז אָבער געבליבען שטעהן אהן א דאך, ניט פארענדיגט. אין דעם גרוב האָט מען אלע מאָל אריינגעווארפען א טויטען פונ'ם שפיטאָל.

די פארוואונדעטע האָבען צוגעזען ווי מען טראָגט ארויס די טויטע פונ'ם שפיטאָל. זיי האָבען געוואוסט וואוהין מען טראָגט זיי ארויס. און זיי האָבען פארשטאָנען, אז אט־אָט קומט זייער צייט, ווען מען וועט אויך זיי אריינווארפען אין דעם קאלטען קעלער... אזוי קוקענדיג ווי מען טראָגט ארויס די טויטע, זיינען פילע פארוואונדעטע אויסגעאָנגען פאר שרעק!...

אין שפיטאָל האָט דער פעלדשער פארבונדען דעם פארוואונדעטען מיט א באנדאזש אהן אביסעל יאָדע אפילו, וויל עס איז נישט געווען קיין יאָדע אין שפיטאָל. מען האָט דעם פארוואונדעטען פארבונדען מיט א באנדאזש און געלאָזט אים ליגען אויף דער ערד.

ווען איך האָב צוגעבראכט דעם טאטען צום פעלדשער האָט ער גע־טאָן מיט אים וואָס ער האָט נעטאָן מיט אלע אנדערע פארוואונדעטע. נאָר דעם טאטען האָט ער אָפגעשוירען די באָרד וויל ביי אים זיינען

געווען דורכגעשטאַכען די באַקען און דאָס פּנים איז געווען ביי אים זעהר געשוואָלען.

דער פּעלדשער איז געווען א פּאַרביסענער שונא־ישׂראל און אים האָט הנאה געטאָן וואָס ער קען, ביי אזא אידען, ווי מרדכי יוזפ׳ס, אָפּשניידען די בּאָרד... טאָמער האָט דער טאַטע נאָך געהאַט אַביסל חיות אין זיך, האָט ער דאָס צוגענומען ביי אים מיט דעם וואָס ער האָט אים אָפּ־געשוירען די בּאָרד...

מיין פּאַטער איז אזוי געלעגען אויף דער ערד און די וואונדען האָבען אים געברענט ווי מיט פייער. ער האָט געזען, אז דער באַנדאַזש וועט אים גאָרניט העלפען, האָט ער געזאָגט צו מיר, אז איך זאָל ברענגען אן עמער קאַלט וואַסער און אים לעגען קאַלטע האַנטיכער צום פּנים. האָב איך אזוי געטאָן און דאָס האָט אים געהאָלפען אַביסל.

ער איז אזוי אָפּגעלעגען צווישן טעג אין שפּיטאָל ביז עס איז אָנגע־קומען הילף פון ארומיגע שטעטלאַך.

וועו עס איז אָנגעקומען הילף פון די ארומיגע שטעטלאַך, האָט מען אָנגעהויבען איינאַרדענען שפּיטאָלען אין שטאָט. מיין טאַטען איז אוים־געקומען צו ליגען ביי באָבע דוד לייב׳ס (רויזען) אין שטוב. דאָרט איז ער געלעגען צווישׂ וואַכען. איך בין ניט אָפּגעטראַטען פון אים טאָג און נאַכט. איך האָב געטאָן פּאַר אים וואָס נאָר ס׳איז געווען מעגליך.

וועו ער האָט זיך געבעסערט אַביסל, האָט ער געזאָגט צו מיר:

— זון מיינער! נעם מיך אהיים. פּאַר מיר וועט זיין געזינטער, אז איך וועל ניט צוזען די צרות מיט די אויגען... — האָב איך אזוי געטאָן, געבראַכט אים אהיים.

אין דער היים איז מיר געווען זעהר שווער מיט אים. איך האָב אליין באַדאַרפט געהן ארום אים, אליין מאַכען א לעפּעל געקאָכץ פּאַר אים.

א דאָנק אונזערע שכנים — אייזיק און וויטיע כץ — וואָס האָבען זיך מרחם געווען אויף אים, איז מיין פּאַטער געקומען צו זיך.

א שטיקעל צייט נאָך דער שחיטה האָט זיך דאָס שטעטעל געגומען ווידער צום רודעווען. מען האָט זיך אָנגעהויבען פּארגעסען אינ׳ם אומ־גליק. און אפשר האָט מען זיך געוואָלט פּארגעסען. דאָס לעבען האָט גע־פּאַדערט וואָס ס׳איז נויטיג געווען צום לעבען...

פּאַר פּסח בין איך געשטאַנען אין קלייט און האָב געלעזט. די זון האָט געשיינט, איז מיין פּאַטער ארויסגעקומען אין מאַרק אריין און זיך אוועקגעזעצט אויף א בענקעל לעבען דער קלייט און געקוקט ווי עס רודערט זיך אין מאַרק, ווי עס וואַלט גאָרניט געשען...

היימישע, פריינטליכע גוים האָבען געפרעגט ביים טאַטען: — „מאָרדקאָ! זאַשטשאָ טיבע בילע? טי זשע ספּראַוואָדליווע זשיד" (פאַר־וואָס האָט מען דיך געשלאָגען? דו ביסט דאָך אַ הערליכער איד).

האָט זיי דער טאַטע געענטפערט: — גאָט האָט אַזוי געוואָלט!...

דער טאַטע איז צוביסלאַך געקומען צו זיך. ער איז שוין אָבער ניט געווען מער דער ענערגישער מרדכי יוזפ'ס...

דעם קומענדען שבועות זיינען די פּעטליורעווצעס ווידער אַריין אין שטאָט, זיי האָבען געצוואונגען דאָס שטעטעל צו עפענען די קלייטען אום יום־טוב.

דער טאַטע האָט מיר געהייסען עפענען די קלייט. דערנאָך געהייסען איר לאָזען אָפען און מיר זיינען אַנטלאָפען אין פעלד אריין.

אין פעלד זיינען מיר ווידער ווי דורך אַ נס ניצול געוואָרען פון טויט.

ווען דער אַמעריקאַנער דעלעגאַט איז געקומען קיין פעלשטין און געזאָגט דעם טאַטען, אַז די קינדער אין אַמעריקע זיינען גרייט צו שיקען אים געלט אויף הוצאות אויב ער וויל פאָרען קיין אַמעריקע — דער טאַטע האָט קיינמאָל ניט געוואָלט פאָרען קיין אַמעריקע — האָט ער איינגעוויליגט און באַשלאָסען צו פאַרלאָזען פעלשטין...

מיר האָבען זיך אָפּגעוואַלגערט אַכט חדשים אין פּוילען איידער די קינדער אין אַמעריקע האָבען באַקומען אַ „וויזע" פאַר אונז.

די זעלבע וואָך ווען די וויזע איז אָנגעקומען, איז דער טאַטע געוואָרען מסוכן קראַנק. ער האָט זיך אָפּגעמוטשעט זיבען וואָכען און איז געשטאָרבען.

אַ פּאָר טעג פאַר זיין טויט — ער האָט שוין קוים געקענט אָטעמען — האָט ער געזאָגט צו מיר:

— קינד מיינס! די באָבע דיינע ע"ה ליגט אין פעלשטין. מיין פאָ־טער, ע"ה, דער זיידע דיינער, איז געשטאָרבען אין טילינעשט, אַ שטע־טעל אין בעסאַראַביע. קינד מיינס! איך שטאַרב!... וועל שוין בליי־בען דאָ!... אין וואָלימען, פּוילען. דו, זון מיינער! פאָרסט קיין אַמע־ריקע צו די איבעריגע קינדער... ווער ווייסט וואו איר וועט... ער האָט ניט פאַרענדיגט. אַ שטראָם טרערען האָבען זיך געלאָזט פון זיינע אויגען... — ריבונו של עולם!... — האָט ער קוים אַרויסגעזיפצט — וואוהין פירסטו אונז?!... וואוהין יאָגסטו אונז?!...

הרב דוד נאָוואָסעליר

א בריעף נאַכ'ן פּאַגראָם

●

לדודי היקר והנכבד שו"ב מובהק ונעלה ספרא רבא כש"ת
מוה"ר אברהם מרדכי נ"י גאָלדים
ולכבוד דודתי היקרה אחות אמי מנב את מרת חיה"תחי!

שטאָלט אָן אייערע נערווין „מיינע טהוירע!" קיפערט אָן אייער האַרץ פּריער, איידיר איהר לייענט מיין בריעף! ווארום קיין מענשליכע האַרץ און נערווין קענען אַזוינס ניט איבערטראָגן הערענדיג. היינט שטעלט אייך פּאָר אַז מיר האָבין דאָס גיזעהן...

מיר האָבין גיזייהן וויא מ'איז אָנגעפאָלען אויף אינזיר שטאָדט פּלוצלינג, ארום גישטעלט זיא מיט סאָלדאָטען, ניט געלאָזט קיינעם ארויס, אין אין שטאָט האָבין גיבושיווט סאָלדאָטען גיהרגיט, אין גיקוילעט, ווי מ'האָט נור אידין גיפינען. פון דיא קיילערס, אין בייּדימיר זייא אָפּיהר גינימען, אין אָן גיטוהן זייא ארבע מיתות בית-דין... דיא טויטע קערפּערס זענין אויף דיא גאַסען גיליגין... דיא זוהן איז ניט איביראַשט גיוואָרען אין וויא אַלע טאָג האָט זי היינט אויך גישיינט אין אפשר האָט דיא זוהן אימיסטין גישיינט, וויא איינער רעדט: לאָז דיא וועלט זייהין... האָבין אפּנים אינזירי גויים, דיא שכינים, דאָס פערשטאַנען אין באַלד ארויס גישיקט זייערע חזירים... עסין אין אָפּ ראָמין דיא אידישע קרבנות... אין אפשר האָבין זייא דאָס גלאָט אַזוי גיטוהן, וואַרום, אין אמת'ן, אין אוקראינה וויא קען מען באַקומען עסען פון חזירים וויגין, אויב ניט יודיש פּלייש...

600 יודישע נפשות האָט מען אין אַנ־ערך פין א האַלבען מעת-לעת אין פילשטין אויסגיהרגיט אין אין דער ציפער איז אויך פּערעכנט מיין פּרוי אין מיינע צוויי טעכטיר. מיך אַליין האָבין זייא שווייר גיראַניט פון וועלכע איך בין באַלד חלשות גיפאַלען, אין

אַגיליגין 12 שעה טויט... אויפגעהאַפט זיך פין חלשות דערזיי איך וויא נייבין מיר ליגט גיהרגיט מיין פרוי אין מיט איהר קינד, אַ זייגידיגס, בא דער בריסט... ביידע דערהרגיט! אין מיין עלצט מיידילי „גאַלדיני" איז אין דרויסין גיליגין אוֹן חזירים האַבין איהרע קישקעליך גיגעסין מיט גרויס אַפעטיט... אוי, גאַט! אין איך, איהר טאַטע, שטיי אין קיק אין דאַם בליט יושיט פון מיינע ראַנים...

באַלד איז אַריין נאַך אַ באַנדי רוצחים אין אויפגיהויבין זייערע שוועדין, פערשמירטי מיט בלוט, אוֹן מיט פיני (שוים) בלוט אין גיוואַלט מיך דערקאַנטשין האַב איך מיין פערמייגין אַוועקגיגיבין. האַבין זייא דאַם ציגינימין, נאַר כפר נפש איז דאַם ניט גיווייהן... נאַר גאַט האַט אַווינק גיטאַן ציא מיינע ראַנים — האַבין זייא מיך מיט טאַכין בלוט בעגאַסין האַבין זייא מיך צירוה גילאַזט רעכי־נינדיג מיך פאַר אַ „גברא קטולא"...

צווייא חדשים בין איך ציבעט גיליגין. אין אין דעם משך האַבין מיר זיך גיניג גיבאַלטין פאַר פערשידיני באַנדים רוצחים. אין ביז יעצט האַט גאַט זיין שלאקסאנד נאַך ניט ציגינימין, היירשט (ערשט) ווינטיר האַבין מיר איבירגלייבט אַ גראַנדיעזין גראַבעזש, אויך מיינע עלטערין אין טשערנאַאַסטראַוו האַבין איבער גילייבט שווייר אוֹן ביטער אַגיקויפט זייעהיר לייבין ביי דיא רוצחים מיט זייעהיר גאַנץ ביסול פארמייגין אין גיבליבין אַדם נאַקיט...

4 יאַהר אז כ׳בין קיין פילשטין גיקומין מיט אַ פרוי מיט 3 קינדיר, האַב אַגיקויפט דאַ דיא חזקת־הרבנות. דאַם פילשטין האַבין (האַב איך) גיטראַפין פיל מיט מענשין זייעהיר ראַך, אין פרייליך, ממש אַ קליין בערלינדיל... אַ גליקליכיר (אַ גליקליכער) ביניך גיווייהין אין האַב פרנסה גיהאַט אין גישפאַרט... יעצט בין איך אַליין (מיין פערבליבין איינציג קינד איז אין טשערנאַסטרי בא מיינע עלטערין זאַלין לייבין) אַן אַ פרוי אין אַן אַ קינד אין פין דעסטווייגין לייד איך דחקות, נויט, אַרים. דיא סיבה איז: באַם פאַגראַם האַט מין אַסאַך אויסגיהרגיט, פין דיא איבריגי טוידט־שרעקין זענין זיך צילאַפין דיא איבריגי קיין גליציע, אַמעריקא, פאַלעסטינא, ארגינטינא — אויף אַלע שבעה ימים זיך צישפרייט... מיינגים דירות האַטמין איבירגילאַזט אין אַוועקגיפאַרין... אַסאַך דירות ציוואַרפטמען אויף גיהילין, אַסאַך זענין פערברענט גיוואַרין אין פאַגראַם נאַך, אין פון דעם שיינים פילשטין איז אַ דערפיל גי־בליבין... אין יעצט אַלט דאַבאי (האַלט עס דערביי) אז ס׳זאַל

אויס דערפיל אַויכיט וויירין... דאָס זעלבע קומט פאָר אויך אין טשערנאָסטרי באַ די עלטירין.

יעצט טייערער פעטער! ליבע מומע! היירט אייך ציא איך אַליין חאָטשי איך בין שטערבלאַך גיראַניט גיווייהן, אין בין גי־בליבין אָרים ביז צום העמד אין האָב ניט קיין מיטלען צום לייבין אַ עני שבעניים, פין דיסטווייגען איז נאָך דער „אַני" אַ שטאָלצער אין מיר איך האָף מיט זיכערהייד אַז גאָט וועט מירעלפין דערפאַר וואָס איך האָב אייך אין אַמעריקא... איך גלייב אַז מיינע ווער־טיר וועלכע זענין (גיסי) צום ערשטין מאָל ער שיינין, וועלין ווירקין אויף אייך בנוגע ציא מיר איך גלייב אַז הארימטען (האַרמאַטען) פער־ניכטען נור שטומע מאַטעריאַלין אָביר ניט קיין מענטשין־גיפיהלין, איך גלייב אַז אין דער בראַנדען מדבר־וועלט איז נאָך פאַרהאַן אַ שאָטען פאַר דיאה וועלכע האָבין איהם דערוויירט, איך גלייב אַז אפילו ווען אַ חאַאָס שווייבט אַרום אויף דער וועלט, איז דאַמאָלס אויך „ורוח אלהים מרחפת" שווייבט ארום גאָטס גייסט אין אינטעסיוויש עלעקטעריזירט ער דיא מענטשען מיט מאָראַלישין שטראַהל וועל־כער פיהרט זייא אַרוים פין אַלע לאַבירינטין, איך גלייב אַז שוועס־טיר וועלכע זענין אינטיר איין האַרץ גיליגין איז זייעהיר פערבינ־דינהייט אַ אייביקייט אין ווען איינע פיהלט זיך אינאָרמאָל איז דורך דיא אייביג־פערבינדיהייט דערפיהלט דאָס האַרץ פון דער אַנדערער שוועסטער טיליפאָניש, און סי הייבט אָן קלינגין... מיר בייטען אייך אַז איהר זאָלט אינז ראַטיווין אוקראַיני איז גיוואָרין אַ ים פון בלוט און טריירען, שוואַכע וויירען דערטרונקען גיזינטי שווימין אַריביר, מיט בייטען אייך מאַכט אינז נישט פאַר שוואַכע... דער וואָס טרינקט זיך, קען ניט אין ווייסט ניט וויא אַזוי זיך צו ראַטיווין, ווייסין ווייסט דער לייבידיגער וויא אַזוי מ'דאַרף ראַטיווין, נאָר יעדענספאַלס פינם וואַסער מוז מין איהם אַרוים נעמין, מיר טרינקען זיך איהר לייבט נעמט אינז פין וואַסיר אַרוים, **שיקט אינז אַרוים, געלד, פאַפּירין, שיפ'ס קאַרטין** וועלין מיר אַרויף קומין וועלין מיר אייך אָפּגיבין אין גיכין, מיר גלייבען אין זיך, אַז גאָט וועט אינז עלפין, ס'שיינט די זוהן באַ אייך... שיינקט אינז אויך אַ שטראַהל... דאָס הייסט אַנטלייהיט אינז מיר וועלען אייך אָפּ־גיבען מיט פרייד.

האָט רחמנות אויף אינז פעטיר! מומע! איהר קענט מיט אייערע דאָלאַרס מחיה מתים זיין, פערגעסט ניט אין אינז. שיקט אינז הילף וויא אויבין שטייט שווייגט ניט ווארום דיא היירד אין

אוקריינה ברענט אין מיר קענין דערשטיקט ווערען אין רויך נאָך איידיר מיר וועלען דערפיהלען אַ ברוה אוי! ראַטיוויט אינז ווארום מיר צאַנקין, מיר גייעהין אויס אין קיין עלפיר איז נישטאָ. חוץ אייך. שווייגט ניט, ווארום דער חלף ליגט אויפן האַלץ דיא הילף דאַרף זיין מאַקסימים, אין אַ באַלדיגי יעדיר רגע איז טייער ווארום מ׳קען פערשפּעטיגין... שווייגט ניט ווארום מיר שרייען יאָמעריש גסיסיש אין איהר פערמאָגט אַ לייבינס-פּראָשיק פאַר אינז... שיקט כ׳בייט אייך...

איך דיינק אַז דיא ווערטיר וועלין אַרויס ריפין אַ גראַנדיעזין הילף אין אינזירי הייסטע טריירין וועלין דערוואַרימין באַ אייך דאָס בליט פין טאַטין אברהם אבינו ע״ה אין וועט אָנווענדין מוט אין ענערגיה אין שוצען אין שטוצען, אינז תיכף מיט אַכט, אין אינטים אייער פּלימעניק ה״ק דוד בן הרב ר׳ משה הכהן נאָוואָ-סעליר.

פּראָטאָקאָלן פון פעלשטינער רעטונגס־קאָמיטעט

●

באַמערקונג

מיר דרוקען דאָ איבער פיר פּראָטאָקאָלען פון זיצונגען פון דעם רעטונגס־קאָמיטעט אין פעלשטין.

דער דאָזיגער קאָמיטעט איז אין פעלשטין געגרינדעט געוואָרען נאָכ־דעם ווי מען האָט דאָרטען דערהאַלטען אַ בריף פון די אַמעריקאַנער פעלשטינער לאַנדסלייט מיט אַ צוזאָג זיי צו העלפען.

פּראָטאָקאָל נומער איינס

זיצונג פון דעם קאָמיטעט, וועלכער איז אויסגעקליבען געוואָרען, לויט דער איני־ציאַטיוו פון דעם פעלשטינער־אַמעריקאַנער רעליף אין פעלשטין. אין קאָמיטעט געהען אַריין די פאָלגענדע מיטגלידער: מ. ח. רויעזנמאַן, ש. י. שטיינשלעגער, מ. פוינעל, פ. ראבער, ש. פייערמאַן, מ. כהן, י. אופה, מרדכי בוים, ש. ש. הורוויץ, ש. הובערמאַן און פ. קערדמאַן.

פאָרזיצער איז חיים רויזענמאַן.

מיט גרויס באַגייסטערונג און ענטהוזיאַזם ווערט איבערגעלעזען דער אויסצוג אינם פּראָטאָקאָל און די רעזאָלוציע, וועלכע איז אַרויסגעטראָגען געוואָרען פון פעלשטי־נער־אַמעריקאַנער רעליף. מיט פרייד ווערט געלעזען וואָרט ביי וואָרט די רעזאָלוציע דורך דעם פּראָטאָקאָל־סעקרעטאַר, זעליג ברענמאַן.

זייענדיג איבערצייגט, אַז די סאָלידאַריטעט צווישען אונז אומגליקליכע און אונזערע אַמעריקאַנער ברידער און שוועסטער איז ניט אָפּגעשוואַכט געוואָרען, נאָר להיפּוך, וואָס מעהר און מעהר ווערט זי פאַרשטאַרקט, ווי עס ווייזט אונז אַרויס דער איבערגעשיקטער וואַרימער ברודער־גרוס, האָבען די אויסדערוועהלטע מיטגלידער פון דעם פעלשטינער קאָמיטעט דערפיהלט, אַז אונטער דער ווירקונג פון דעם פרישען אימפּולס לעבט אויף אין זיי אַ נייע קראַפט וועלכע דאַרף זיין אונערמידליך געווענ־דעט אויף צו העלפען די אומגליקליכע פעלשטינער, פאַרמאַטערטע אידען.

מיט דער שטאַרקייט פון אַן עלעקטרישען שטראָם האָט זיך דערפיהלט דער וואַרי־מער ברודערליכער גערוס פון אַמעריקע אין יעדען איינציגען האַרץ פון פעלשטינער

געפּלאָגטע מאַרטירער און מיט אַ גרויס שטאַרקייט זיי אויפגעמונטערט און באַפרייט פון דעם גרויסען יאוש, וועלכער איז שוין אַזוי טיף אַריינגעדרונגען אין יעדען איינ־ציגענס נשמה פאַר דער לעצטער שרעקליכער צייט, וועלכע האָט געבראַכט אַזויפיל שווערע אומערטרעגליכע ליידען און דערצו נאָך אונז אָפּגעריסען פון אונזערע אַמע־ריקאַנער ברידער און שוועסטער, וועלכע זיינען געווען פאַר אונז דער קוואַל פון הילף און נחמה.

אַלע אנוועזענדע ביי דער זיצונג האָבען געפיהלט, אַז מיר קאָנען האָפען אויף אַן ענדליכען אויסגאַנג פון אונזער שווערער און טרויעריגער לאַגע, אַז ביי אונז האָבען זיך דאָך נאָך ניט אויסגעשעפּט די כחות, אַז אונזערע אַמעריקאַנער ברידער און שוועס־טער וועלען זיין פאַר אונז, אין אַ באַדייטענדער מאָס, דער „מעין הישועה" . . .

נאָך דער איבערלעזונג פון דעם אויבענדערמאָנטען פון אַמעריקע צוגעשיקטען פּראָטאָקאָל, טרעט דער קאָמיטעט צו צו ענטשיידען די פראַגע וועגען אויסזוכען אַ נאָמען פאַר דעם פעלשטינער קאָמיטעט.

לויטן פאָרשלאָג פון דעם מיטגליד חבר ש. שטיינשלאגער ווערט אָנגענומען צו רופען דעם אויסגעוועהלטען קאָמיטעט „רעטונגס קאָמיטעט".

דער „רעטונגס קאָמיטעט" הויבט אָן צו אָנצייכענען דעם פּלאַן פון ווייטערדיגער טעטיגקייט.

ביי דער גרויסער אויפמערקזאַמקייט פון אַלע מיטגלידער פון קאָמיטעט, נעמט צוערשט דאָס וואָרט דער מיטגליעד, חבר ש. י. שטיינשלאגער, וועלכער צייכענט אָן אין אַ קורצער אָבער אינהאַלטספולער רעדע דעם פּלאַן פון ווייטערדיגער אַרבייט. לויט זיין מיינונג באַדאַרף דער קאָמיטעט מיט זיין טעטיגקייט אנטשפּרעכען דעם נאָמען „רע־טונגס קאָמיטעט".

דער קאָמיטעט דאַרף ווערען אויס צדקה־אַנשטאַלט. ער דאַרף באַזירען זיין טע־טיגקייט אויף דעם פּרינציפּ פון ראַטעווען די אומגליקלאַכע באַפעלקערונג, וועלכע ווערט דאָ דערשטיקט פון אומבאַהאָלפענקייט.

דער „רעטונגס קאָמיטעט" דאַרף ווייניגער אויפמערקזאַמקייט אָפּגעבען דער הילף, וועלכע איז צוזאַמענגעבונדען מיטן צוטיילען דאָס געלט צווישען דער נויטבאַדערפ־טיגער באַפעלקערונג, און וואָס מעהר אויפמערקזאַמקייט אָפּגעבען דער ברייטער הילף צו ראַטעווען די מענשען, וועלכע ווילען עמיגרירען און מיט דעם גענצליך אויסלייזען זיי פון דער לאַגע, ביי וועלכער זיי וועלען אייביג זיך נויטיגען אין שטיצע. נישט אויף דעם פּרינציפּ פון אונטערשטיצונג דאַרף דער קאָמיטעט בויען זיין טעטיגקייט, נאָר אויף דעם פּרינציפּ פון פולקאָמער שטיצע . . .

דערביי מערקט אָן אויך דער חבר שטיינשלאגער, אַז מען דאַרף נישט מיינען אין דעם זינען, מען זאָל אַנטזאַגען די שאַרף־נויטבאַדערפטיגע אין זייער גיכער הילף. ניין! די גיכע הילף מוז געגעבען ווערען.

דער קאָמיטעט מוז קומען אין פאַרבינדונג מיט דעם פעלשטינער אַמעריקאַנער רעליף און זעהען באַקומען פון איהם גרעסערע סומען געלט אויף צו אָרגאַניזירען די ברייטע הילף־אַקציע פאַר די פעלשטינער, וועלכע ווילען און מוזען עמיגרירען נאָר האָבען ניט אויף וועג־הוצאות.

איינשטימיג ווערט אָנגענומען דעם חבר ש. י. שטיינשלאגערס פאָרשלאָג.

נאָך דעם וואָס דער פאָרשלאָג ווערט אָנגענומען, שליסט דער „רעטונגס קאָמיטעט" די זיצונג מיט דעם טיפען גלויבען, אַז ס'איז ניט ווייט די צייט, ווען די פעלשטינער אידישע באַפעלקערונג וועט מיט דער הילף פון די אַמעריקאַנער ברידער און שוועס־

טער זיך באפרייען פון „דאמאקאלס שווערד", וועלכער הענגט איבער זייערע קעפ און האלט זיי אין שרעק, אז אונזער קול, וואס רופט נאך הילף וועט ניט זיין קיין קול קורא במדבר, אז די נאציע אידישע וועלט וועט ארויסגעהן פון פאסיוויטעט און וועט זיך אויף דעם אקטיווסטען אופן הערצליך אפרופען אויף אונזער אומגליק. וועלכער איז אויף א טיפע נאציאנאלע טראגעדיע . . .

די צוואה וואס אונזערע קרושים האבען אונז בירושה איבערגעלאזט: „געדענקט די קדושים מיט עהרע! שיצט די קרבנות וועלכע זיינען געפאלען אויף דעם מזבח פון ווילדער שנאה צום נאציזם אידישען פאלק!..." די צוואה וועט ניט פארגעסען ווערען!

די צוואה וועט ניט פארגעסען ווערען!

די זיצונג ווערט געשלאסען מיט טרערען אין די אויגען ביי אלע אנוועזענדע אין וועמענס הערצער ס'איז אנגענאגען א מלחמה צווישען טיפען יאוש מיט דער אויפגעלעבטער האפנונג . . .

פארזיצער — חיים רויזענמאן; פראטאקאל סעקרעטאר — זעליג ברענמאן.

פראטאקאל נומער צווויי

אונטער דעם פארזיץ פון חבר רויזענמאן ווערט די זיצונג געעפענט. עס ווערט צוגעטראטען צו באהאנדלען די פראגען, וועלכע זיינען צוזאמענגעבונדען מיט דער וויטערדיגער ארבייט פון קאמיטעט.

ווי ס'האבען זיך נאר אנגענהויבען באהאנדלען די פראגען, איז אריינגעקומען אין זיצונג־זאל דער ה. מענדעל אקס, וועלכער לעבט קיינמאל ניט בשלום מיט דעם קאמיטעט, ווייל דער קאמיטעט איז א שטערונג פאר איהם, אויף זיין וועג צו די שאנטאזשיסטישע אפמאכען מיט די ארעמע אמעריקאנער געלדער און רייסט אונטער די זיצונג.

דער ה' מ. אקס פארהילכט דעם זאל מיט זידלעריען און באלויגנענען, וועלכע ער ווארפט אויף די קעפ פון די קאמיטעט־מיטגלידער דערפאר, וואס דער מיטגליד, חבר ש. י. שטיינשלאנער, האט איהם געבעטען פארלאזען די זאל בעת עס דארפען באטראכט ווערען פראגען, ביי וועלכע א זייטיגער פארזאז האט נישט דאס רעכט צו זיין.

אויף דער באמערקונג פון ה' שטיינשלאנער, האט מענדעל אקס זיך אפגערופען מיט זידלעריין, וויי עס פאסט פאר אן "אינטערעסאנטען" מענשען.

באמת איז נישט די באמערקונג פונם חבר שטיינשלאנער נעווען די הויפט־סיבה פון זיין נידעריגען ארויסטרעטען נעגען קאמיטעט. די סיבה ליגט נאר טיפער. זי באשטעהט אין דעם, וואס דער קאמיטעט האט זיך אפגעזאגט פון פראנטוארטליכקייט פאר די מעשים פון ה' מ. אקס בנוגע די נעלדער, וועלכע מ. אקס האט צופעליג, בעת זיין באזוכען לעמבערג, באקומען פון מ. קערדמאן — דעם אמעריקאנעם דעלעגאט. פאר דער פעלשטינער נעיטענער באפעלקערונג, נישט האבענדיג אויף דעם נעלט קיין שום דאקומענט, וועלכער זאל באשטעטיגען די גרויס פון דער סומע.

נאך מעהר דער ה' מ. אקס האט נעהאט א השגה צו פאדערען פונם פראנטוארטליכען קאמיטעט, אז ער זאל סאנקציאנירען די עוקה, וועלכע ער, מ. אקס, האט באנאנען מיט די נעלדער, צוטהיילענדיג דאס אויף דעם קורס, וואס איז איהם נעפעלען.

פאַרשטענדליך, אַז אַזאַ פּערזאָן ווי מ. אָקס האָט געמוזט זיך שטעלען פאַר אַ ציעל אַרונטעררייסען די זיצונג פון קאָמיטעט און עס איז איהם צום ערשטען מאָל געלונגען, שיטענדיג באַליידיגונגען אויף דעם פאַראַנטוואָרטליכסטען מיטגליד ש. י. שטיינשלאַגער.

די מיטגלידער האָבען דעם זאַל פאַרלאָזט מיט דעם געדאַנק צונויפצורופען אין גיכסטען אַן אַנדער זיצונג.

פאָרזיצער — חיים רויזענמאַן, פּראָטאָקאָל סעקרעטאַר — זעליג ברענמאַן

פּראָטאָקאָל נומער דריי

די זיצונג ווערט אָפּגעהאַלטען אונטער'ן פאָרזיץ פונ'ם מיטגליד ח' ש. י. שטיינשלעגער.

אין דער זיצונג באַטייליגען זיך פאָלגענדע מיטגלידער: שטיינשלאַגער, רויזענ־מאַן, הורוויץ, הובערמאַן, אופה, כהן, פייערמאַן און קערדמאַן. עס פעהלען: מרדכי בוים, פאָליק ראַבער און מאיר פויגעל.

סדר היום:

1. וועגען דעלעגירען צוויי מענשען צום ה' מאָטיע קערדמאַן — אַמעריקאַנער דע־לעגאַט.

2. אַרויסטראָגען אַ רעזאָלוציע אויף קערדמאַנס בריף, וועלכער איז צוגעשיקט גע־וואָרען צום פעלשטינער רעטונגס קאָמיטעט.

3. באַוואָרענען די צוגעשיקטע געלדער פאַר דער שטאָט אין לעמבערג.

4. אויסוועהלען אַ פּרעזידיום.

א. איינשטימיג איז אויסגעוועהלט געוואָרען צו דעלעגירען צוויי מענשען קיין לעמ־בערג. די צוויי זיינען יעקב אופה און ש. י. שטיינשלעגער. די צוויי זאָלען באַקו־מען אַלע געלדער, וועלכע זיינען צוגעשיקט געוואָרען פון אַמעריקע דורך דעם פאַר־שטעהער מ. קערדמאַן פאַר דער פעלשטינער באַפעלקערונג. און די צוויי זאָלען האָבען אַלע רעכט צו טאָן מיט די געלדער וואָס זיי וועלען געפינען פאַר נויטיג.

וואָס אָנבאַלאַנגט די פּריוואַטע געלדער, זאָלען זיי האָבען די פולע רעכט צו באַוואָרענען פאַר די מענשען, וועלכע ווילען באַלד עמיגרירען קיין אַמעריקע. וועגען די געלדער פון די מענשען, וועלכע פאָהרען ניט קיין אַמעריקע, ווערט אָנגענומען, אַז אויב ס'וועט נאָר זיין אַ מעגליכקייט דורך אַ וואָסער ס'ניט איז אופן זיי אַהיים צו ברענגען קיין פעלשטין, זאָלען זיי דאָס געלט אַהיים ברענגען.

דער קאָמיטעט גיט אַרויס די נויטיגע סומע געלט, וואָס די דעלעגאַטען דאַרפען אויף הוצאות קיין לעמבערג און צוריק.

ב. איבערלייענענדיג דעם בריף פון ה' מ. קערדמאַן פון ערשטען יאַנואַר, טראָגט דער קאָמיטעט אַרויס דעם טיפען באַדויערען אויף דעם וואָס ה' מ. קערדמאַן קומט אויס איבער סיבות, וועלכע זיינען נישט אָפּהענגיג פון אונזער קאָמיטעט, זיין אַזוי לאַנג אָפּגעריסען פון אונז, און האָפט, אַז אין גיכען וועט ער זיך פאַרבינדען מיט „ר. ק." דורך די אויבענדערמאָנטע דעלעגאַטען.

דער ר. ק. טראָגט אַרויס איינשטימיג, אַז קיין שום „ראַסקלאַדעס" — צוטיילונגס־צעטלען טאָר נישט געמאַכט ווערען פון ר. ק., ווייל דער קאָמיטעט שטעהט אויף דעם שטאַנדפּונקט פון עפענען אַ ברייטע הילפס אַקציע פון פאַרשידענע אָפּטיילונגען, אין וועל־כע ס'וועט געוועהנליך אויך זיין אַ סאָציאַלע קאָמיסיע, וועלכע וועט זיך פאַרנעמען מיט אַרויסגעבען גיכע הילף דער אָרימער באַפעלקערונג.

טראץ דעם, וואס אזא קלייניע סומע געלט וואס איז צוגעשיקט געוואָרען, וועט אפילו ניט קלעקען אויף דער ארבייט, וואס דער קאמיטעט האט אנגענומען אין פריהערינער זיצונג צו העלפען דער באפעלקערונג אויף צו עמיגרירען, דאָך דריקט אוים דער קאמיטעט זיין האפנונג, אז מיט דער סומע וועט נעלינגען צו לענען דעם פונדאמענט פון דעם גרויסען ארבייטס בנין, וועלכען דער ר. ק. האט זיך געשטעלט פאר א ציל.

דער קאמיטעט נעפינט, אז דער ה. מאטי קערדמאן דארף איבערנעבען דאס געלט אין רשות פונם ר. ק. און דער לעצטער וועט פיהרען זיין ארבייט אויף זיין אייגענער אחריות, אפגעבענדיג א דין וחשבון דעם פעלשטינער־אמעריקאנער רעליף פון זיין טעטיגקייט.

די דעלענאטען זיינען מחויב באוואָרענען די אלע גענדער אין א באנק און א טייל אהיים ברענגען.

דער רעטונגס־קאמיטעט טראגט ארוים, צום באדויערען, אז ער קען ניט ארויס־זעהען פריהער אלץ, וואס די דעלענאטען וועט אויסקומען צו טאָן און דאָרום קען ער ניט געבען זיי די נעהעריגע אינסטרוקציעס און גיט זיי דאָרום אלע רעכט צו טאָן וואס זיי וועלען גאפינען פאר נויטיג.

די פראגע וועגען אויסוועהלען א פרעזידיום וועלט אפגעלענט אויף דער קו־מענדינער זיצונג און מיט דעם וועלט די זיצונג גשלאסען.

פארזיצער — ש. י. שטוינשלאגער ; פראטאקאל סעקרעטאר — ד. גאלדמאן

פראטאקאל נומער פיר

זיצונג פונם רעטונגס קאמיטעט. אנוועזענד זיינען די פאלגענדע מיטגלידער: שטוינשלאגער, רויזענמאן, פייערמאן, כהן, אופה, הורוויץ און ש. הובערמאן.

אויף דער זיצונג וועלט באהאנדעלט די פראגע: צי זאל דער ר. ק. ביי אזא אומגארמאלער לאגע, ביי וועלכער ס'קומט איהם אוים צו ארבייטען, אנפירען זיין ארבייט וווייטער אדער צייטווייליג אפשטעלען די ארבייט.

נאך לאנגע דעבאטען וועלט אנגענומען פאלגענדע רעזאלוציע:

„דער קאמיטעט נעפינט, אז ביי אזעלכע אומשטענדען קענען זיך שטענדיג נעפינען שוידליכע עלעמענטען, וועלכע זיינען גרייט צולויב זייערע פערזענליכע אינטערעסען צו ארונטערריסען די ארבייט פון קאמיטעט און דער לעצטער קען דערפון ליידען און דאָרום וועלט אנגענומען אפשטעלען צייטווייליג די ארבייט ביז אין א נינסטיגען מאמענט".

(אונטערצייכענט) פארזיצער ש. י. שטוינשלאגער, ש. פייערמאן, חיים רויזענ־מאן, פאליק קערדמאן, שלום שכנא הורוויץ, יעקב אופה, משה כהן, שמואל בר־זעליג הובערמאן, פראטאקאל סעקרעטאר — ד. גאלדמאן.

צום פעלשטינער רעליף־קאַמיטעט

●

גוטע בריידער, מיטגלידער פון פעלשטינער רעליף אין ניו יאָרק,
אויך באַרעמהערציגע שוועסטער, מיטגלידער פון פעלשטינער
פרויען־פאראיין „מחסה־יתומים" פון ניו יאָרק!

שילדערן פאַר אייך די ביטערע לאַגע דאָ, אין גאַליציע, פון די היימלאָזע פעלשטינער עמיגראַנטען, רעכן איך פאַר איבעריג איבער צוויי טעמים: ראשית, רעכן איך, אַז יעדער פון אייך, ווי אַמאָל געווען עמיגראַנטען, מוז מסתמא נאָך געדענקען די מאַטערנישען און די איבערלעבונגען, וואָס אַן עמיגראַנט האָט געהאַט אויסצושטעהן אויף זיין רייזע, איידער ער האָט זיך דערשלאָגען אין גאָלדענעם לאַנד. עס איז אָבער נאָך נישט גלייך דער אַמאָליגער עמיגראַנט צום היינטיגען.

די עמיגראַציע אין פרידענס־צייט איז געווען אַ נאַטירליכע עמיגראַציע. און דער עמיגראַנט איז געווען אַ פרייער מענש, וואָס איז געפאָרען זוכען אַ פּלאַץ פאַר אַ בעסערען לעבען.

אַנדערש איז אָבער דער איצטיגער עמיגראַנט. איצט עמיגרירט מען נישט, נאָר מען אַנטלויפט אין טויט־שרעק פאַר דעם גלאַנץ פון שווערד און מעסער, וואָס לאָזען זיך פאַרפּ איבער דעם אידישען האַלז. אָט די סכנה שוועבט איבער יעדען אוקראַינער אידען ביי זיך אין שטוב. מען אַנטלויפט פאַר דעם הונגער, פאַר דער עפּידעמיע, וואָס הערשט אין דרויסען איבער'ן גאַנצען לאַנד. דער איצטיגער איד, וואָס איז אַנטלאָפען פון אוקראַינער גיהנום, וויסט גאַנץ גוט, אַז דער וועג צוריק אַהיים איז אָפּגעשניטען. אַלע בריקען אויף דעם וועג צו דער אַלטער היים זיינען פאַרברענט, און עס קאָן גאָר קיין רעדע ניט זיין פון אומקערען זיך צוריק אַהיים. איצט לויפט מען און מען וויסט ניט, וואוהין מען לויפט... מען לאָזט נישט אַריין די מענשען, וועלכע זוכען זיך צו ראַטעווען פון טויט דורך שווערד, הונגער און מגפה. אַזוי איז שוין אַצינד דער

מענשליכער יושר. די לאַגע פון דעם איצטיגען עמיגראַנט איז אזוי ווי די לאַגע פון א מענשען, וואָס איז פאַר'משפט צום טויט. אין אזא לאַגע געפינען זיך די היימלאָזע דאָ אין גאַליציע.

דער צווייטער טעם וואָס איך רעכן פאַר איבעריג צו רעדען איז: עס פעלט אוים ווערטער אויסצודריקען דעם גרויסען אומגליק. ווען איך וועל שילדערן זייער לאַנג אזוי: „ערעם, נאַקעט און באַר־וועם, אומגליקליך, קריטיש, קאַטאַסטראָפאַל", נו, איז שוין דען גענוג?! וועט עס דען שטימען מיט דער ווירקליכקייט? וועט עס דען שילדערען אפילו א הונדערט חלק פון דער ביטערער לאַגע? ניין! טויזענט מאָל ניין! עס איז נישטאָ קיין ווערטער אויסצודריקען דעם אומגליק אויף פאַפיר! מען דאַרף זען מיט די אויגען דעם בראָך פון מיין פאָלק... אזוי ווי ירמיהו האָט געזאָגט: „אני הגבר ראה עני"... דעמאָלט קאָן מען האָבען א באַגריף, וואָס עס הייסט צעברעכן א פאָלק, דעמאָלט קאָן מען וויסען דעם פשט פון די ווערטער „שבר בת עמי", דאַרום רעכן איך, אז מיר זאָלען ניט שמועסען איצט פון דער לאַגע פון די היימלאָזע עמיגראַנטען, ווייל איך גלויב, אז ווייניג, גאָר ווייניג קאָנט איר, ערליכע ברידער און שוועסטער, אויפטאָן פון זייערט ווענען צו פארבעסערען זייער אומ־גליקליכע לאַגע. אויף אביסעל הילף פאַדערען זיך גאָר גרויסע קאַלאַסאַלע סומען, וואָס איך בין איבערצייגט, אז אזעלכע קליינע צדקה־אַנשטאַלטען וויי אייער „רעליף" און מחסה יתומים זיינען גאָר ניט בכח אויפצוטאָן וועגען די היימלאָזע עמיגראַנטען...

אָבער ברידער און שוועסטער!...

אונזער אומגליק איז א צוויי גאָרענדיגער. אויף דעם אומגליק פון היימלאָזע עמיגראַנטען, וואָס וואַלגערען זיך אין גאַליציע, פרעמ־דע, ערעם, אָהן א היים, אָהן באַשעפטיגונג, איז דאָ נאָך א גרעסערער אומגליק, וואָס זיין שפּיץ דערגרייכט ביז'ן הימעל. דער אומגליק איז וואָס מיר האָבען א גרויסע, גאָר גרויסע מחנה פאַגראַם־יתומים, קיילעכדיגע און האַלבע יתומים. 64 יתומים האָבען מיר דאָ אין לעמבערג. איבער 80 יתומים האָבען מיר אין פעלשטין. ביידע מחנות יתומים, סיי די לעמבערגער, סיי די פעלשטינער, געפינען זיך אין זעהר א קריטישער לאַגע. עס איז ניטאָ וועג עס זאָל פאַר זיי זאָרגען. כמעט אלע זייערע נאַענטע קרובים זיינען נעבאָך פאַר'ן כלל ישראל געפאַלען קרבנות אונטער די מעסערס און באַיאָנעטען פון פעטלורע'ס און דעניקינ'ס פאַגראַמשטשיקעס...

בריידער און שוועסטער!

אַט פון דער לאַגע, פון די אַרעמע קליינע שעפּעלאַך, אומשולדיגע עופֿ׳עלאַך, וויל איך מיט אייך יעצט יאָ שמועסן.

מיט דעם בריף בין איך אויסען נאָר די יתומים־פראָגע צו לייזען, קאָן זיך קיין אייניציגער אין דער וועלט נישט אָפּזאָגען און נישט אָפּרוקען זיך אויף אַ זייט. די אחריות פאַר די פאָגראָם־יתומים ליגט אויף יעדען אידען, וואָס האָט נאָר די מעגליכקייט צו פאַרדינען פאַר זיך און פאַר זיינע קינדער אַ שטיקעל ברויט.

צעטיילען זיך מיט די יתומים מיט׳ן ביסען פון מויל. זיי, די אומשולדיגע עופ׳עלאַך האָבען די מאַראַלע רעכט צו פאַדערען און רופען נאָך הילף צו דעם גאַנצען כלל ישראל, ניט נאָר צו אייך. רופען, שרייען און פאַדערען „העלפט אונז!..." ראַטעווועט אונז ארוים פון אונזער אומגליק! לאָזט אונז נישט אַליין, זאָרגט פאַר אונזער עקזיסטענץ, זאָרגט פאַר אונזער ערציהונג, זעט מיר זאָלען ניט קומען צו אַ פאַרלענדונג. מיר האָבען דאָס רעכט צו פאַדערען פון אייך, פון יעדען אידען, וויל מיר זיינען גאָרניט ניט שולדיג אין דעם, וואָס אונזערע פאַטערס און מוטערס זיינען געפאַלען קרבנות. אונזערע עלטערען האָבען אויסגעשטרעקט זייערע העלזער אויף דער עקידה פון אידישקייט פאַר דעם גאַנצען כלל ישראל...

דאָס בלוט פון אונזערע קרבנות וועט זיך ניט באַרואיגען... ביז ס׳וועלען זיך ניט אָפּזוכען אידען פון דעם כלל ישראל, וואָס וועלען זיך ערנסט נעמען זאָרגען פאַר אונז, פאַטערליך און מוטערליך. דעמאָלט ערשט וועלען זיך, אפשר, אונזערע עלטערען אין זייער ברודער־קבר באַרואיגען...

בריידער און שוועסטער!

אַט אַזוי שרייען און רופען צו אייך און פאַדערען פון אייך די פאָגראָם־יתומים, דאָס איז זייער „קול קורא לעזרה". מיר מוזען זיי העלפען. מיר מוזען פאַר זייער עקזיסטענץ און גוטער דערציאונג זאָרגען. נאָך מיין מיינונג האָט קיין שום איד אין דער וועלט ניט דאָס רעכט אַ שטיקעל ברויט אין מויל אַריין נעמען, ביז ער וועט זיך ניט אָפּגעבען אַליין אַ חשבון הנפש און פרעגן — וואָס האָב איך עפּעס אויפגעטאָן פאַר די אידישע פאָגראָם־יתומים? קיין שום איד אין דער וועלט האָט ניט דאָס רעכט זיינע קינדער אַ שטיקעל ברויט צו געבען, ביז ער וועט דאָס אויף דער העלפט ניט צעטיילען — האַלב געבען צו זיינע קינדער, און די צווייטע העלפט — צו די אַרעמע אומשולדיגע עופ׳עלאַך, צו די פאָגראָם־יתומים.

ווייל זייערע עלטערען האָבען זייערע העלזער פאַר אונז, פאַר׳ן כלל ישראל, געשטרעקט. זיי מוזען ווערען אונזערע קינדער און מיר מוזען זיי צו לייטען ברענגען, גלייך מיט אונזערע אייגענע קינדער...

ברידער און שוועסטער!

אונזער וועה־געשריי אויף דער לאַגע פון די יתומים ווענדען מיר צו אייך, פון יענער זייט אָקעאַן, דערפאַר ווייל אונזער לאַגע, ד. ה. די לאַגע פון אוקראַינער אידענטום איז איצט זייער אַ קאַ־טאַסטראָפאַלע. מיר זיינען אַליין אַלע רואינירט. אונזערע היימען און פרנסות האָבען מיר איבערגעלאָזט און אַוועק מיט׳ן בלויזען שטעקען אין האַנט און אַ טאָרבע, די בעטלערישע גלות־טאָרבע, אויף די פלייצעס. אין טאָרבע פאַרמאָגען מיר גאָרניט צום לעבען.

חוץ דאָס אַלטע תורה׳לע וואָס דעם עיקר פון איר קען מען אויף איין פוס אויסלערנען, ד. ה. „ואהבת לרעך כמוך". דער עיקר פון אונזער תורה איז, אַז יעדער איד טראָגט באַזונדער דאָס אחריות פאַר דער גאַנצער נאַציע. אונזער תורה לערענט: „עני חשוב כמת". אונזער תורה לערענט: „לועג לרש חורץ עושהו", ד. ה. אַז פון אַן אָרעמען טאָר מען ניט פאָדערען קיין צדקה, ווייל מען שפּעט פון אים און דאָס איז גלייך ווי מ׳לעסטערט זיין ליבען נאָמען אַליין. אַן אָרעמאַן איז גלייך צו א מת — איז ער פּטור פון מצוות.

ווען מיר זאָלען שטעהן אין אונזער אַמאָליגען צושטאַנד, ווען מיר זיינען געזעסען יעדער אין זיין היים, יעדער ביי זיין פרנסה, וואָלטען מיר זיך צו קיינעם פון יענער זייט ים ניט געווענדעט נאָך הילף. מיר וואָלטען אַלץ געטאָן פאַר אונזערע אומגליקליכע, אָרעמע, פּאָגראָם־יתומים. מיר וואָלטען אונזער אומגליק מיט גדלות און דרייסטקייט אַליין אויף אונזערע פלייצעס געטראָגען און אַלץ וואָל־טען מיר געטאָן פאַר די יתומים וועגען. ווי עס קען אויף אונז עדות זאָגען די היסטאָריע פון אַלע אַמאָליגע אומגליקען, וואָס זיי־נען געשען צו אונזער נאַציע, ווי אַזוי מיר פלעגען זיך תיכף אָפּרופען און שפּרייטען געלט און אַרבייט צו פאַרבעסערען די לאַגע פון די געפאַלענע קרבנות פאַר דער נאַציע.

אָבער איצט, ליבע ברידער און שוועסטער!

איצט זיינען מיר עניים אביונים. גלייך ווי געשטאָרבען. מיר קענען פאַר די יתומים גאָרניט אויפטאָן... עס וועט זיין גענוג פון אונזער זייט, ווען מיר וועלען פאַר די יתומים מקריב זיין צייט און מי...

דאַרום ווענדען מיר זיך צו אייך, ברידער און שוועסטער!

אויף אייך ליגט דאָס אחריות פאַר די יתומים. איר זאָלט זען זיי אַריבערנעמען צו זיך און זיי איינאַרדענען: א טייל — אין יתומים־הייזער, און א טייל — ביי זייערע קרובים, וועלכע געפינען זיך אין אַמעריקע און וועלען נעמען צו זיך די יתומים.

ביידע אַנשטאַלטען — דער „רעליף" און דער „מחסה־יתומים" — מוזען זיך פאַראיניגען, בכדי די אַרבייט זאָל זיין ברייטער און ענערגישער. זיי מוזען אָפּגעבען דעם גאַנצען ערנסט נאָר דער יתומים־פראַגע און וואָס גיכער זי צו לייזען.

די אויבען־דערמאַנטע פראַגע לאָזט ניט קיין אָפּלייגאַכצען. זי איז א דרינגענדע, וויל די קינדער דאַרפען און מוזען ערצויגען וועלען. עס איז קינדער, און זיי קענען א תל וועלן, חלילה... גיכער נאָך וויי אַן עלטערער מענש, וועלן מען קוקט זיך ניט אום אויף אים.

די פאַראַנטוואַרטליכקייט צו די קינדער איז אויף אונז דאָ, און אויף אייך דאַרט, אויף יענער זייט ים.

עס איז איצט באַשאַפען געוואָרען א לאָגע פאַר די יתומים, א פיל גרינגערע אויף איבערפירען זיי קיין אמעריקע. איך מיין דערמיט דאָס, וואָס קינדער אינגער פון 14 יאָר באַדאַרפען ניט קיין „וויזע" בכלל, און עס איז קיין חילוק ניט צו וועמען זיי פאַרען. עס מעג אפילו זיין צו אווילד־פרעמדען לאָזט מען אריין קיין אמעריקע, בפרט יתומים לאָזט מען גאָר גרינג אריין. אויך קינדער פאַר 10 יאָר באַדאַרפען וויניגער געלט אויף שיפסקאַרטען, דאַרום שיקען מיר אייך א רשימה פון די יתומים, וואָס מיר האָבען דאָ אין לעמבערג און וויפיל געלט זיי האָבען דאָ. מאַכט א סמעטע, וויפיל ס'דאַרף קאָסטען זייער איבערפירען קיין אמעריקע און זעט, טוט עפעס פון זייערטוועגען, מען זאָל זיי קענען אָפּשיקען קיין אמעריקע. פאַר יעדען יתום מוז צוגעשיקט ווערען אַן „אפידיי־ויט" פון א קרוב, מיט דער נויטיגער סומע געלט, און פאַר יעדען יתום מוז מען זיך משתדל זיין פאַר דעם „דזשאָינט" אין אמעריקע, ער זאָל די קינדער אַריבערנעמען.

דערפילענדיג דעם חוב צו די קינדער, וועט איר דערפילען דעם חוב פאַר דעם אַנדענק פון די קדושים, וועלכע זיינען געפאַלען אלס קרבנות פאַר דעם גאַנצען אידישען פאָלק.

מיט אַכטונג,

פעלשטינער הילפס קאָמיטעט

א. בייזער, פאַרזיצער

שמואל לאַנדוי, פאַרן סעקרעטאַר.

צום פעלשטינער-אַמעריקאַנער רעליף

זינט די פֿאַנראַמען איז ניט אַוועק קיין טאָג, וואָס זאָל ניט ברענגען מיט זיך נייע אומגליקן פֿאַר אונז — עמיגראַנטן. מיט יעדען נייעם טאָג ווערט אונזער אומגליק שרעקליכער און גרויזאַמער. מיט יעדען טאָג קומט אויף אונז אַ נייע, אומערוואַרטעטע צרה, וואָס מאַכט נאָך שווערער און ביטערער אונזער אומגליקליכען לעבן.

איצט שטעהען מיר פֿאַר אַ וועגד-פֿונקט, וואָס וועט זיכער ברענגען אויף אונז אַ נייע צרה, נאָך פֿיל שרעקליכער און גרויזאַמער ווי די צרות פון אַלע אונזערע וואַנדערונגען...

ערשטוינט און פֿאַרלוירען שטעהען אונזערע עמיגראַנטן פֿאַר דעם נייעם „נזר" פון דעם לעצטען טאָג...

נאָר אומגעריכט איז אַנגעקומען אַ שרעקליכע ידיעה, אַז מיר האָבען ניט קיין רעכט מערער צו בלייבען, וואו מיר האָבען זיך אַפֿגעשטעלט. ניט האָבענדיג זיך אפֿילו אַפֿגערוט פון די שווערע וואַנדער-מאַטערנישען, מוזען מיר שוין פֿאַרלאָזען דאָס אַרט, וואו מיר האָבען זיך נעמוזט אַפֿשטעלען. עס ווערט אונז אַנטזאַגט נאָסט-פֿריינטליכקייט אפֿילו אויף אַזא קורצער צייט, ווי מיר דאַרפען כדי צו קומען אַביסעל צו זיך...

די זאַך איז פֿאַלגענדע: פֿלוצים זיינען די עמיגראַנטן „באַשאַנקען" נעוואַרען מיט אַ פֿאַראַדנונג, אַז זיי מוזען פֿאַרלאָזען גאַנץ מזרח-נאַליציע. „מזרח-נאַליציע", וואו עס זיינען קאַנצענטרירט נעוואַרען די עמיגראַנטן-מאַסען אַנטזאַגט זיך צו טראַנען די שווערע „לאַסט", וואָס די עמיגראַנטן-מאַסע האָט נעבראַכט מיט זיך.

וואָס זאָלען מיר איצט טאָן? צו וועמען זאָלען מיר זיך איצט וועגדען?

פֿאַר אונז מוז זיך איצט אַנהויבען באַנייעם אַ צוועקלאָזע, זינלאָזע עמיגראַציע פון איין אַרט אויף אַן אַנדער אַרט און אויף יעדען נייעם אַרט קענען מיר נאָר צייט-ווייליג פֿאַרבלייבען, ווען אפֿילו אין בעסטען פֿאַל...

נישט נענוג נמאַס איז שוין דאָס לעבען פון עמיגראַנט, וועמען עס קומט אויס צו זיין אַזא לאַנגע צייט אַ "פֿורח באויר", באַדאַרף מען אים נאָר וואַרפען פון איין אַרט אויף דעם צווייטען...

ווער עס האָט ניט צוגעזען די פֿאַרלאַרענקייט פון די עמיגראַנטען, וועלכע באַלאַנגען די רעטונגס-אַנשטאַלטען, כדי צו באַקומען פון זיי קלאַרע ידיעות איבער דעם נייעם גרוש — דער חאָט נאָך קיין יאוש אויסדרוק נישט געזען אין לעבען...

ווי אַ דונערשלאָג האָט די שרעקליכע ידיעה נעטראַפען די עמיגראַנטן. זיי בעטען ביי די רעטונגס-אַנשטאַלטען עקלערונגען וועגען דעם „נזר"...

די רעטונגס-אַנשטאַלטען זיינען אויך נאָר נישט נעקומען צו זיך פון דעם קלאַפ. זיי פֿילען זיך גאַנץ הילפֿלאָז בנוגע דער ערכפֿירונג פון דער „עוואַקואַציע" פון אזא גרויסען שטראָם מענשען, וואָס דאַרף דורכנעפֿירט ווערען אין די עטליכע טעג, וואָס זיינען נענעבען נעוואַרען.

יעדער עמיגראַנט פֿילט זיין אומבאַהאַלפענקייט און פֿאַרשעלט דאָס לעבען, וואָס האָט אים אזוי-פיל אומדערטרעגליכע ליידען פֿאַרשאַפט.

פאר די פעלשטינער עמיגראַנטן, וואָס שטעלן פאר מיט זיך אַן ענג־צוזאַמענגעבונדענעם קבוץ, שטעהט פאר צו ווערן צעזייט און צעשפרייט, אַפּגעריסן אייגנער פונ׳ם אַנדערן, אַפּגעריסן פון די צענטראַלע עמיגראַציאָנס־אַנשטאַלטן, וועלכע נעפינען זיך אין לעמבערג.

מיר מוזן אַפּפאַרן פון לעמבערג, וואו עס נעפינט זיך די גאַנצע מאַסע פעלשטינער עמיגראַנטן, ערגעץ אין פאַרווארפענע נעגענטן — אין נעגענטן, וועלכע זיינען אונז אומבאַקאַנט, ווייט אַוועק פון די „צענטערן״... ווען אַלץ זאל אפילו געהן „כשורה ורצון״, וואָלט דאָס אויך נעווען דער גרעסטער אומגליק פאר אונז. ווייל אין א קלענערער נעגענט פאַרלירט דער עמיגראַנט יעדע האָפענונג אויף, אפשר, אמאל צו פאַרדינען אליין אויף זיין שטיקל ברויט. ער פאַרלירט די מענלעכקייט, צו זיין אונטער דער השגחה פון די רעטונגס־אַנשטאַלטן, וועלכע זיינען דאָך א וואָנט אויף וועלכער דער מידער עמיגראַנט קען זיך אנשפאַרן.

עס איז א שוידערלעכע לאַגע. דערצו קומט נאָך צו די מורא און דער פחד — וואוהין? ! און צו וואָס וועט עס אונז ברענגן? ! עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס עס הערשט אזא גרויסער יאוש צווישען די עמיגראַנטן.

די עוואקואציע איז א דרינגענדע, און פילע פון אונזערע עמיגראַנטן זיינען נעבאַר נאָקט און בארוועס. מיר ווילן איר זאלט וויסן, אז אלע אונזערע פעלשטינער האבען אויסגעמידען די שרעליכע און שענדליכע וועגן פון שנאַרעריי און בעטלעריי. שנאַרעריי און בעטלעריי האבען זיך אין אונזערע רייען אפילו ניט באַווייזן. די מערסטע פון די פעלשטינער האבען נעזוכט צו ארבייטן, זאל זיין אפילו בייַ דער שוועַרסטער ארבייט, אבי אליין צו פאַרדינען אויף א טרוקען שטיקל ברויט.

יעצט איז די לאַגע פון אונזערע עמיגראַנטן אז אמת קאַטאַסטראַפאַלע.

אין די נייע ערטער, וואוהין עס וועט ערשט אנגעוויזען ווערן צו פאַרן, וועלן מיר ניט האבען קיינע אויסזיכטן אויף צו פאַרדינען אויף א טרוקען שטיקל ברויט.

וואוינונגען וועלן נעווים אויך זיין שווער צו נעפינען, און עס וועט פיל טייערער קאַסטן, ווייל קלענערע פונקטן קענן נישט אַרײַננעמען אזא גרויסע צאל עמיגראַנטן. און אין די ענגע ספערן, מיט אונזערע נעמיטער, ווער ווייסט, קענען נאָך איינינע עמיגראַנטן דערשטיקט ווערן ניט האבענדיג נענוג לופט צו אטעמען...

עס נעהט צו ווינטער. די עמיגראַנטן זיינען אהן ווערק, אהן קליידער. פון וואַרעמע קליידער שמועסט מען שוין ניט. אויב אונזער עמיגראַנטן־קאַמיטעט וועט ניט זיין אומשטאַנד אייַנצוארדענען די פעלשטינער עמיגראַנטן אויף די נייע ערטער מיט לעבענס־מיטלען און וואוינונגען, איז א גרויסע סכנה פאר אונזערע מענשען...

אין קורצען ווילן מיר אייך זאגן, אז זינט די פעלשטינער זיינען אַפּגעפאַרן פון דער היים, זיינען זיי נאָך נישט געשטאַנען בייַ אזא שווערן נסיון: אַפּגעריסן צו ווערן אייַנער פון דעם צווייטן, אַפּגעריסן צו ווערן פון די צענטערן, וואו עס נעפינען זיך די צענטראַלע הילפס־אינסטיטוציעס, אַפּגעריסן צו ווערן פון די פלעצער, וואו זיי קענען נאָך אמאל ארבייטן און עפעס פאַרדינען און אַוועקגעהן אין פרעמדע, אומבאַקאַנטע ערטער... פאַרלירן די פאַרבינדונג מיט דעם פעלשטינער עמיגראַנטן־

קאמיטעט, וועלכער איז די נאנצע צייט אויף דער וואך. און ועל כולם, מיט א צעבראכען הארץ נעהן, מיט אן אנגעשטרענגטען מוראַ־קוק, און וואוהין? !

דער פעלשטינער הילפס־קאמיטעט וועגדעט זיך צום פעלשטינער־אמעריקאַנער רעליף און בעט ערנסט צו נעמען אין אכט די ביטערע לאַגע פון די פעלשטינער עמיגראַנטען און צו שיקען א גרויסע סומע נעלט, מיט וועלכער מיר זאלען קענען צייטווייליג איינאר־דענען די צעשראקענע מענשען אויף נייע ערטער.

מיט אכטונג,

פעלשטינער הילפס־קאַמיטעט
א. בייזער, פאַרזיצער
שמואל לאַנדוי
ז. ברענמאַן, סעקרעטאר

פעלשטינער יתומים אין לעמבערג

●

דאָס איז א רשימה פון די פעלשטינער יתומים, וואָס זיינען נאָכ'ן פאָגראָם אריבער קיין לעמבערג מיט דער האָפענונג צו פאָרען קיין אמעריקע.

1 רבקה לערנער, 23 יאָר אַלט
2 דוואָסי לערנער, 16 יאָר אַלט
3 גאָלדע לערנער, 14 יאָר אַלט

אַלע דריי — קיילעכיגע יתומים. זייער פאָטער, זלמן לערנער, און זייער מוטער, איטע לערנער, זיינען צוזאַמען מיט זייער עלטערען זון, יחזקאל, און עלטערער טאָכטער, סימע, געפאַלען קרבנות בעת דעם ערשטע פאָגראָם אין פעלשטין — דעם 18טען פעוראל, 1919.

4 איטע סאָסטשין, 15 יאָר אַלט

א קיילעכדיגע יתומה. איר פאָטער, ראובן, און איר מוטער, ציפּע, זיינען מיט זייער עלטערען זון, אברהם, געהרג'עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פאָגראָם אין פעלשטין. זי אַליין האָט אויך פיל געליטען: זי האָט פאַרלוירען א האַנט, און די וויילדע רוצחים האָבען זי געמאַכט פאַר אַן אייביגער קאַליקע אויף די הענט.

5 איטע קאָוולער, 16 יאָר אַלט
6 איטע קאָרענבליט, 5 יאָר אַלט

א מומע מיט א פלימעניצע. ביידע קיילעכיגע יתומים. איטע קאָוולער'ס פאָטער, משולם קאָוולער, מיט איר מוטער זיינען אויף א וויילדען אופן געפייניגט געוואָרען און געשטאָרבען בעת דעם פאָגראָם אין פעלשטין.

איטע קאָרענבליט איז געבליבען די איינציגע פון איר פאַמיליע, וועלכע איז באשטאַנען פון 7 פערזאָנען. איר פא־

טער, יחיאל, קאָרעגבלִיט, און איר מוטער מרים קאָרעגבלִיט, זיינען אויף דעם דאָרף גע׳הרג׳עט געוואָרען נאָך דעם, ווי א פּויער האָט זיי אַרויסגעטריבען פון זיין הויז און זיי גיט געוואָלט פאַרהיטען פון אַריינפאַלען אין די הענט פון די מערדער. מרים קאָרעגבלִיט איז גע׳הרג׳עט געוואָרען מיט א קינד פון אייניגע וואָכען אויף די הענט. מיט זיי זיינען אויך גע׳הרג׳עט געוואָרען זייערע טעכטער: חנה, ציפּע און רעכעל.

7 מייקע שיינבערג, 16 יאָר אַלט

8 טאָבי שיינבערג, 14 יאָר אַלט

9 חיה שיינבערג, 12 יאָר אַלט

דריי שוועסטער, יתומות אָהן א פּאָטער: זייער פּאָטער איז גע׳הרג׳עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פּאָגראָם אין פּעלשטין. דעם זומער פון יאָר 1920 איז זייער עלטערער ברודער שמחה געשטאָרבען פון טיפוס־קראַנקהייט. זייער מוטער איז אין טיפסטער נויט געבליבען אין פּעלשטין.

10 אסתר שאַפּירא, 16 יאָר אַלט

11 יעקב שאַפּירא, 15 יאָר אַלט

12 לייבוש שאַפּירא, 10 יאָר אַלט

2 ברידער מיט א שוועסטער — יתומים, אָהן א פּאָטער. זייער פּאָטער, זיסע שאַפּירא, איז פון טיפוס־קראַנקהייט געשטאָרבען. זייער מוטער, סאָסי, איז געבליבן ביי די שווערסטע מאַטעריעלע באַדינגונגען אין פּעלשטין.

13 סאָסי ראָבין, 10 יאָר אַלט

14 ביילע ראָבין, 8 יאָר אַלט

15 העטי ראָבין, 6 יאָר אַלט

דריי שוועסטערלאָך — יתומות, אָהן פּאָטער־און־מוטער. זייער פּאָטער, מענדעל ראָבין, און זייער מוטער זיינען גע׳הרג׳עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פּאָגראָם אין פּעלשטין.

16 אליעזר קליגמאַן, 15 יאָר אַלט

17 חוה קליגמאַן, 12 יאָר אַלט

18 גיטעל קליגמאַן, 10 יאָר אַלט

א ברודער מיט צוויי שוועסטערלאָך — לעבעדיגע יתומים. זייער פּאָטער, יוסף קליגמאַן, איז שוין 12 יאָר אין ארגענ־

טינע און לאָזט פון זיך ניט הערשן. זייער מוטער לעבט אין גרויס דחקות אין פּעלשטין.

19 משה־חיים זילבערמאַן, 15 יאָר אַלט

20 ברכה זילבערמאַן, 10 יאָר אַלט

21 טשאַרני זילבערמאַן, 8 יאָר אַלט

22 עלקע זילבערמאַן, 6 יאָר אַלט

א ברודער מיט דריי שוועסטער־לאָך, וועמעס עלטערן זיינען קראַנק און אָרעם, ניט אַרבייטס־פּעהיג.

23 מענדעל מילשטיין, 13 יאָר אַלט

24 חנה מילשטיין, 15 יאָר אַלט

יתומים אָהן א פּאָטער. זייער פּאָטער, מיכל, איז צו־ריק מיט עטליכע יאָר געשטאָרבען. זייער מוטער לעבט אין דער שרעקליכסטער, טיפסטער נויט אין פּעלשטין.

25 מאַני גרינבוים, 17 יאָר אַלט

א טאָכטער פון אָרעמע, קראַנקע ניט אַרבייטס־פּעהיגע עלטערן. איהר פּאָטער, וועלוועל, מיט איר מוטער, נעסי, לעבען אונטער די שרעקליכסטע און שווערסטע באַדינגונגען אין פּעלשטין.

26 מענדעל דובעטשער, 13 יאָר אַלט

27 מאַני דובעטשער, 12 יאָר אַלט

28 נפתלי דובעטשער, 9 יאָר אַלט

29 דוד דובעטשער, 7 יאָר אַלט

פּיר ברידער־לאָך, יתומים אָהן א פּאָטער. זייער פּאָטער איז פּאַרפאַלען געוואָרען און מען וויסט ניט וואוהין ער איז אַהינגעקומען. זייער מוטער, דבורה, געפינט זיך אין לעמ־בערג. לעבט אונטער די שווערסטע באַדינגונגען, וועלכע זיינען צוזאַמענגעבונדען מיט דעם עמיגראַנט.

30 מייקע ווייַנטרויב, 16 יאָר אַלט

31 חוה ווייַנטרויב, 9 יאָר אַלט

32 וועלוועל ווייַנטרויב, 7 יאָר אַלט

א שוועסטער מיט צוויי ברידער־לאָך — יתומים, אָהן פּאָטער־און־מוטער. זייער פּאָטער, משה־חיים ווייַנטרויב, מיט זייער מוטער, רבקה, זיינען גע'הרג'עט געוואָרען בעת דעם פּאָגראָם אין פּעלשטין. זייער עלטערע שוועסטער, טשאַרני, איז געשטאָרבען פון טיפוס־קראַנקהייט.

33 זעלדע קעלאַנזאַן, 13 יאָר אַלט

34 געלי קעלאנזאן, 11 יאָר אַלט

35 לייב קעלאנזאָן, 6 יאָר אַלט

אַלע דריי יתומים, אָהן אַ מוטער, וועלכע איז בעת דעם ערשטען פּאָגראָם גע׳הרג׳עט געוואָרען. זייער פּאָטער לעבט אין טיפּסטער דחקות אין פּעלשטין.

36 שבע קעלאנזאן, 10 יאָר אַלט

37 שפּרינצע קעלאנזאן, 6 יאָר אַלט

38 גאָלדע קעלאנזאן, 3 יאָר אַלט

אַלע יתומים אָהן אַ פּאָטער. זייער פּאָטער, יצחק־יוסף, איז גע׳הרג׳עט געוואָרען צוזאַמען מיט זיין שווער, הערץ בּאַרנבוים, בעת דעם צווייטען פּאָגראָם, וועלכער איז פּאָר־געקומען יום טוב שבועות פון יאָר 1919.

39 שמואל כ״ץ, 14 יאָר אַלט

אַ יתום, אָהן פּאָטער־און־מוטער. זיין פּאָטער, שלמה כ״ץ, (שלמה יהודה ישראל־הירש׳ס) און זיין מוטער זיינען גע׳הרג׳עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פּאָגראָם אין פּעל־שטין. זיין יונג ברודערל, מאיר, מיט זיין יונג שוועסטערל, פייגע, זיינען געבליבען אין פּעלשטינער יתומים־הויז.

40 ביילע ראַבער, 15 יאָר אַלט

41 יצחק ראַבער, 10 יאָר אַלט

42 חייקע ראַבער, 14 יאָר אַלט

יתומים, אָהן פּאָטער־און מוטער. זייער פּאָטער, יוסף ראַבער (יוסף שוחט) און זייער מוטער, העני, זיינען גע׳־הרג׳עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פּאָגראָם אין פּעלשטין.

43 יענטע קרישטאל, 16 יאָר אַלט

44 פּריידע קרישטאל, 14 יאָר אַלט

45 משה קרישטאל, 12 יאָר אַלט

יתומים, אָהן פּאָטער־און־מוטער. זייער פּאָטער־און־מוטער זיינען פּאַרברענט געוואָרען אונטער די חורבות פון זייער הויז, וואָס איז פּאַרברענט געוואָרען בעת דעם ערשטען פּאָגראָם. אונטער די חורבות פון דעם דאָזיגען הויז איז פּאַרברענט געוואָרען אויך זיסיע קרישטאל מיט זיין גאַנצער פאַמיליע.

46 דוואָסי העלפּאַנד, 17 יאָר אַלט

אַ יתומה, וועלכע איז געבליבען די איינציגע פון איר גרויסער פאַמיליע, וואָס איז באַשטאַנען פון 9 פערזאָן.

איר פאטער, עקיבא, מיט איר מוטער, מיט ברידער און שוועסטער, צווישען וועלכע עס איז געווען דער ערער פון דער פעלשטינער פאלקס־שול — איר ברודער שמואל — זיינען ג׳הרג׳עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פאגראם.

47 בריינע טוט, 9 יאָר אלט

48 הערשעל טוט, 7 יאָר אלט

יתומים, אהן א פאטער. זייער פאטער, מאטי טוט, איז ג׳הרג׳עט געוואָרען בעת דעם צווייטען פאגראם אין פעלשטין. זייער מוטער איז געבליבען אין פעלשטין, וואו זי לעבט אין דער שרעקליכסטער מאטערילער נויט.

49 מיכל כ״ץ, 14 יאָר אלט

א יתום, אהן א מוטער. זיין פאטער, בעריש כ״ץ, (בעריש חיים־מענדל׳ס) לעבט אין פעלשטין אונטער די שוערסטע באדינגונגען.

50 אלעזר לאבער, 16 יאָר אלט

51 חיים לאבער, 12 יאָר אלט

52 שמואל לאבער, 10 יאָר אלט

יתומים, אהן א פאטער. זייער פאטער איז צוריק מיט עטליכע יאָר געשטאָרבען פון דער טובערקולאָז־קראנקהייט. זייער מוטער לעבט אין גרויס דחקות אין פעלשטין.

53 מאיר שפאנץ, 14 יאָר אלט

54 זיסיע שפאנץ, 10 יאָר אלט

יתומים, אהן א פאטער. זייער פאטער אפרים (פרויקע) שפאנץ, איז געשטאָרבען פון הארץ־אפריים נאָך דעם צוויי־טען פאגראם אין פעלשטין.

55 טויבע פורמאן, 14 יאָר אלט

56 גוני פורמאן, 12 יאָר אלט

57 ציפע פורמאן, 8 יאָר אלט

58 יוסף פורמאן, 5 יאָר אלט

יתומים, אהן א פאטער. זייער פאטער, פראָאים פור־מאן, איז ג׳הרג׳עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פאגראם אין פעלשטין. זייער מוטער לעבט אין לעמבערגער שול, וואו זי גענישט אלע צרות, וועלכע קערען צו דעם שול־עמיגראנט, היינו: קעלט, אנטי־סאניטארע באדינגונגען פון לעבען, טיילווייזער הונגער און אזוי ווייטער...

59 **יהודה קרישטאל, 12 יאָר אַלט**

א יתום, אָהן א פאָטער. זיין פאָטער, משה, איז צוריק מיט עטלעכע יאָר געשטאָרבען. זיין מוטער, אַלטע, לעבט אונטער די שרעקלעכסטע באַדינגונגען: זי איז קראַנק און אָרים.

60 **יצחק וואַסערמאַן, 14 יאָר אַלט**

א יתום, אָהן א פאָטער. זיין פאָטער, יחיאל וואַסערמאַן (יחיאל שוחט) איז געהרג׳עט געוואָרען צוזאַמען מיט זיין זון, וועלוועל, בעת דעם ערשטען פאָגראָם. זיין עלטערער ברודער, הערשעל וואַסערמאַן, געפינט זיך אַלס עמיגראַנט אין לעמבערג אונטער די ערגסטע באַדינגונגען.

61 **בריינע פאַמעראַנץ, 11 יאָר אַלט**

א יתומה, אָהן א פאָטער. איר פאָטער, חיים פאַמעראַנץ, איז, נאָך לאַנג־יאָריגע לוידען פון א קראַנקהייט, געשטאָרבען. איר מוטער, באַבצי פאַמעראַנץ, מיט בוידע עלטסטע טעכטער און אוידעם, געפינען זיך אין לעמבערג און לעבען אונטער די שווערסטע באַדינגונגען.

62 **יצחק צינעס, 19 יאָר אַלט**

63 **חיים צינעס, 9 יאָר אַלט**

64 **שרה צינעס, 7 יאָר אַלט**

65 **אברהם צינעס, 2 יאָר אַלט**

יתומים, אָהן א פאָטער. זייער פאָטער, אברהם צינעס, איז געהרג׳עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פאָגראָם אין פעלשטין. זייער מוטער, עטעל צינעס, געפינט זיך אין לעמבערגער שפיטאָל, וואו זי הוילט זיך פון איר רעוומאַטיזם־קראַנקהייט.

66 **משה שמוראַן, 16 יאָר אַלט**

67 **אברהם שמוראַן, 14 יאָר אַלט**

יתומים, אָהן פאָטער־און־מוטער. זייער פאָטער, אייזיק, איז שוין לאַנג אין אַרגענטינע, פון וואַנען ער גיט ניט פון זיך קיין ידיעה. זייער מוטער איז מיט א אינגערער שוועסטער געהרג׳עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פאָגראָם אין פעלשטין.

68 **בתיה סאַסטשין, 8 יאָר אַלט**

א יתומה, אָהן א פאָטער. איר פאָטער, יואל סאַסטשין, איז געהרג׳עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פא־

גראָם אין פעלשטין. איר מוטער איז מיט א דריי־יאָריג קינד אין לעמבערג, אין שול.

69 משה באָרנבוים, 7 יאָר אַלט

א קייללעכדיגער יתום, אָהן פאָטער־און־מוטער. ביידע זיינען גע'הרג'עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פאָגראָם. ער איז אַן איינציגער געבליבען לעבען פון זיין גאַנצער פאַמיליע.

70 ישעיה גורטמאַן, 14 יאָר אַלט

71 מאַני גורטמאַן, 10 יאָר אַלט

שוועסטער און ברודער, יתומים, אָן א מוטער, וועלכע איז צוזאַמען מיט נאָך 2 קינדער גע'הרג'עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פאָגראָם. זייער פאָטער, שלמה גורטמאַן, מיט זייער עלטערען ברודער געפינען זיך אין ארגענטינע.

72 אסתר לייבאָוויטש, 16 יאָר אַלט

א קייללעכדיגע יתומה, אָהן פאָטער־און־מוטער. ביידע זיינען גע'הרג'עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פאָגראָם אין פראָסקוראָוו. זי איז די איינציג לעבען־געבליבענע פון איר צאָל־רייכער פאַמיליע.

73 יחיאל בערנשטיין, 9 יאָר אַלט

74 וועלוועל בערנשטיין, 6 יאָר אַלט

יתומים, אָהן פאָטער־און מוטער. זייער פאָטער, יאַנקעל בערנשטיין, מיט זייער מוטער זיינען גע'הרג'עט געוואָרען בעת דעם ערשטען פאָגראָם אין פראָסקוראָוו.

75 זיסעל מאדיק, 12 יאָר אַלט

76 אידע מאדיק, 10 יאָר אַלט

יתומים, אָהן א פאָטער, וועלכער איז שוין לאַנג צוריק געשטאָרבען. זייער מוטער געפינט זיך אַלס עמיגראַנטקע אין לעמבערג.

77 נח זילבערמאַן, 7 יאָר אַלט

78 שיינדעל זילבערמאַן, 4 יאָר אַלט

יתומים, אָהן א פאָטער, וועלכער איז צוריק מיט א יאָר געשטאָרבען. זייער מוטער, בתיה זילבערמאַן, געפינט זיך אין לעמבערג אַלס עמיגראַנטקע.

79 קריינע קרישטאָל, 14 יאָר אַלט

80 משה קרישטאָל, 12 יאָר אַלט

יתומים, אהן פאטער־און־מוטער. זייער מוטער איז שוין לאנג געשטארבען. זייער פאטער, נפתלי קרישטאל, איז געשטארבען אונטער דעם דרוק פון די שווערע איבערלע־בונגען, ארויסגערופענע דורך די אומגליקליכע געשעהענישען.

81 שבע וועקסלער, 10 יאר אלט

82 שרה וועקסלער, 6 יאר אלט

יתומים, אהן פאטער־און־מוטער, אן עלטערע ברידער־און־שוועסטער.

83 שרה ליאכאוועצקי, 14 יאר אלט

א יתומה, אהן א פאטער. איר פאטער, איתמר ליא־כאוועצקי, איז ג'הרג'עט געווארען בעת דעם ערשטען פא־גראם אין פעלשטין.

84 שפרה גאלדמאן, 11 יאר אלט

א יתומה, אהן א מוטער. איר מוטער איז צוריק מיט אייניגע יארען געשטארבען. איר פאטער, מאטעל גאלדמאן, איז קראנק, ארים, און לעבט אונטער די שווערסטע מאטע־ריעלע באדינגונגען. געבליבען אין פעלשטין.

85 יוסף קארשענבוים — 11 יאר אלט

א קיילעכיגער יתום, אהן פאטער־און־מוטער. זיינע עלטערען מיט זיין גאנצער פאמיליע זיינען ג'הרג'עט ג־ווארען בעת דעם ערשטען פאגראם אין פעלשטין. ער איז דער איינציגער לעבען־געבליבענער פון זיין גאנצער צאל־רייכער פאמיליע.

86 יוסף געגדליער, 11 יאר אלט

א קינד פון ארימע עלטערען. זיין פאטער, חיים געגד־ליער, איז אינגאנצען בלינד, זיין מוטער איז שטארק ארים לעבט אונטער די שווערסטע מאטעריעלע באדינגונגען.

87 מעני פאמעראנץ, 23 יאר אלט

א יתומה, אהן א פאטער. איר פאטער, חיים פאמע־ראנץ, איז נאך א לאנג־יאריגער קראנקהייט געשטארבען. איר מוטער, באבצי פאמעראנץ, געפינט זיך אין לעמבערג אלס עמיגראנטקע, ביי די שווערסטע באדינגונגען.

88 משה קאם, 4 יאר אלט

א קיילעכדיגער יתום, אהן פאטער־און־מוטער. זיין פאטער, זיסיע קאם, מיט זיין מוטער זיינען ג'הרג'עט ג־

וואַרען. ער איז דער איינציגער לעבען־געבליבענער פון זיין גאַנצער פאַמיליע.

89 לאה גערשגאָרן, 4 יאָר אַלט

א יתומה, אָהן פאָטער־און־מוטער. איר מוטער מיט די שוועסטער און ברידער זיינען געפאַלען קרבנות בעת דעם ערשטען פּאָגראָם אין פעלשטין. זי איז די איינציגע לעבען־געבליבענע פון דער גאַנצער צאָל־רייכער פאַמיליע.

חיים רויזענמאַן

הילף אין נויט

●

א. ווי אזוי פעלשטין האָט געהאָלפען סאָטאָנאָווער און טאַרנאָרודער פליכטלינגע

אין א שעהנעם זומערדיגען פרייטאָג צו נאכטס פון 1914, ווען דער עולם איז נאָך פון די שוהלען ניט ארוים, איז אָנגעקומען פון סאָטאָנאָוו און טאַרנאָרודע די טרויעריגע בשורה, אז די אידען ווערען פון דאָרט ארויסגעטריבען און זיי מוזען פאַרלאָזען די שטעט אין משך פון דריי טעג.

די סאָטאָנאָווער און טאַרנאָרודער אידען האָבען דורך דעם טעלע־פאָן געבעטען ביי זייערע פעלשטינער קרובים און פריינט, מען זאָל זיי שיקען פוהרען פון פעלשטין, ווייל אין סאָטאָנאָוו און טאַרנאָרודע איז ניט געווען קיין טראַנספאָרטמיטלען אלע אידען ארויסצופיהרען אין אזא קורצער צייט.

די שבת'דיגע רוהיגקייט פון שטעטל איז באלד פאַרשוואונדען. די מלחמה־שרעק, וועלכע איז טיילוויז פאַרגעסען געוואָרען, ווען די רו־סישע ארמיי האָט אָנגעפאַנגען אַרײַנדרינגען טיפער אין גאליציע, האָט מיטאַמאָל באהערשט יעדען. וואָס וועט זיין מיט די סאָטאָנאָווער און טאַרנאָרודער אידען? ווי ווייט איז טאַרנאָרודע פון פעלשטין? וואָס וועט זיין מיט אונז? וואָס טוט מען? אז עפעס מוז געטאָן ווערען, האָט יעדער גלייך פאַרשטאַנען. אָבער וואָס צו טאָן, האָט קיינער ניט געקענט ראַטען אזוי שנעל.

אויף מאָרגען אָבער האָט זיך צווישען די מעהר באוואוסטזיניגע פעל־שטינער פאַרשפרייט אַן ענטפער אויף דער פראגע: „וואָס טוט מען?" דער ענטפער איז געווען: העלפען די פליכטלינגע ווי ווייט מעגליך. און אז מען וועט אונז טרייבען, וועלען אונז אַנדערע העלפען. דאָס איז גע־ווען דער איינציגער לאָגישער ענטפער ביי יענע אומשטענדען, ווייל קיין

אנדער זאך האָבען מיר ניט געקענט טאָן די קאָטאַסטראָפע צו פֿאַרמיידען. איך וויים ניט וואָר עס איז געווען דער ערשטער דעם לאָזונג ארויסצושטעלען. איך האָב דאָס צום ערשטען געהערט פון אליעזר בייזערן, אָבער די פעלשטינער האָבען דעם לאָזונג אָנגענומען און האָבען זיך ביי איהם געהאַלטען א לאַנגע צייט.

דאָס ערשטע צו טאָן איז געווען אויסצוגעפינען די איינצעלהייטען פון דער גזירה. און מיר האָבען זיך צוליב דעם פֿאַרבונדען טעלעפֿאָניש מיט דר. גורעוויטש, זכרונו לברכה. וואָר עס געדענקט ד"ר גורעוויטש פון פֿראָסקוראָוו, דער וועט זיך ניט וואונדערען, וואָס ער האָט שוין גע־האָט די פולסטע אינפֿארמאַציע. ער האָט אונז געזאָגט, אז לויט א באַפעל פון קאָמאַנדיר פון דער זידליכער ארמיי, וואָרען די אידען פון טאַרנאַרודע, סאָטאַנאָוו און הוסיאַטין ארויסגעשיקט פון זייערע היימען אזש קיין ניזשני נאָווגאָראָד. עס פֿארשטעהט זיך, אז אָפּשרייען אָדער אָפּבעטען די גזירה איז געווען אוממעגליך. אָבער די פֿראָסקוראָוואָר כלל־טואר האָבען זיך באַמיהט מיט אלערליי מיטלען ביי דער לאָקאַלער מאַכט די זאך צו פֿארלייכטערען.

די פֿראָסקוראָוואָר כלל טואר זיינען געווען זעהר נייגעריג צו האָבען די פעלשטינער יוגענט צו הילף אין דער פֿאַרשטעהענדיגער גרויסער שווע־רער הילפסארבייט און האָבען אונז צוגעזאָגט צו שטעהן אין פֿארבינדונג מיט אונז. אזוי שנעל ווי די ערשטע פליכטלינגע זיינען אָנגעקומען פון סאָטאָנאָוו, זיינען אויך געקומען פון פֿראָסקוראָוו אייניגע מיטגלידער פון א שנעל־פֿאַרמירטען הילפס קאָמיטעט. זיי האָבען געהאט אן ערלויבעניש פון דער מאַכט פאר א געוויסער צאָל ניט סאָטאָנאָווער אידען צו פֿאר־וויילען אין סאָטאָנאָוו איין איבעריגען טאָג, כדי איבערצונעמען און פאר־שרייבען דאָס געבליבענע האָב און גוטס, וואָס די ארויסגעטריבענע האָבען קיין מענליכקייט ניט געהאט צו פֿארנעמען.

פון פעלשטין זיינען אויך מיטגעפֿארען עטליכע יונגעלייט אין דער ארבייט ארויסצוהעלפען און איך בתוכם. א שרעקליכען איינדרוק האָבען אויף אונז געמאַכט די פליכטלינגע, וועלכע מיר האָבען אויפן וועג בא־גענגען. מיט געבויגענע קעפ און צעבראָכענע געמיטער האָבען די מע־נער געשפּאַנט לעבען די פוהרען אָנגעלאָדען מיט רעשטלאָך פון היימי־שער באַלעבאַטישקייט. די פרויען און קינדער זיינען געזעסען אויף די וועגענער. מיט אויגען פול מיט צער, האָבען זיי געקוקט אויף דער בא־קענטער גענגענט, ווי געזעגענענדיג זיך מיט איהר אויף שטענדיג.

דעם ערגסטען איינדרוק האָט אויף אונז געמאַכט די לוידיגע פֿאר־לאָזענע שטאָט. אזא שטילקייט איז זיך שווער פֿארצושטעלען. פון די

לײדיגע הייזער האָט געשלאָגען א פינסטערניש. א מאָדנער פּחד האָט אונז אלעמען אַרומגעכאַפּט. אין דער אויסערגעווײנלעכער שטילקייט האָבען מיר, ווי ניט געוואָגט צו רעדען צוויישען זיך, און מיר זיינען אלע געווען צופרידען, ווען מיר האָבען אויסגעפונען, אז מיר וועלען לאַנג דאָרט ניט דאַרפען פאַרבלײבען. מיר האָבען גאָר ניט געפונען אין די פאַרלאָזענע הייזער. די איינוואוינער האָבען אין זיי גאָר ניט איבערגעלאָזט. און אויב עפּעס איז געבליבען איז דאָס געווען צעבראָכען. אין אייניגע הייזער האָבען מיר געטראָפען סחורה, איז דאָס געווען באַגאָסען מיט קעראָסין. נאָך עטליכע שטונדען ארומוואַנדערען איבער דער טויטער שטאָט, האָבען מיר באשלאָסען, אז עס איז ניט געווען וואָס צו טאָן אין סאטאַנאָוו און מיר זיינען צוריקגעפאָהרען.

ווען מיר זיינען אויפן צווייטען טאָג צוריקגעקומען קיין פּעלשטין, האָבען מיר אונזער אייגען שטעטעל ניט דערקענט. עס האָט גע'רעש'ט אין שטעטעל. פון פּראָסקוראָווער קאָמיטעט האָט מען קיין פּעלשטין געלאָזט וויסען, אז די גזירה האלט זיך ביים פּאַרשפּרייטען אויף די אַרומיגע שטעטלאָך, און מען האָט גערָאטען צו פאַרהאלטען אין פּעלשטין אזוי פיל פליכטלינגע, ווי מעגליך, און זיי ניט לאָזען לויפען ווייטער.

אָהן א שום פיהרערשאפט און אָהן א שום פלאַן האָט זיך אַרגאַניזירט אין פּעלשטין די הילפס־אַרבייט פאַר די פליכטלינגע. אין דעם קליינעם אָרימען פּעלשטין, וואָס האָט פאַרמאָגט ניט מעהר פון 1800 איינוואוינער, האָבען אַרום 600 פליכטלינגע געפונען פלאַץ. עס פאַרשטעהט זיך, אז קיין נישים זיינען ניט געשעהן: די הייזער זיינען גרעסער ניט געוואָרען. אָבער די פליכטלינגע זיינען אין נאָס ניט געבליבען. מען האָט זיך, ווי עס איז, איינגעאָרדענט און געמאַכט פלאַץ פאַר די היימלאָזע. יהודה בער דער שמש האָט זיין הויז אָפּגעטראָטען און באלד איז דאָס פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין א קיך פאַר די היימלאָזע. די פּעלשטינער מיידלאָך האָבען צוגענרייט—איך ווייס ניט פון וואָס—די מענער האָבען צונויפּגעבראכט פּראָדוקטען — איך ווייס ניט פון וואַנען — נאָר די פליכטלינגע האָבען געקראָגען פרייע מאָלציייטען פון דער ערשטער מינוט אָן. עס איז פשוט צום באַוואונדערען, ווי שנעל דאָס איז געטאָן געוואָרען — און איינגאַנצען אָהן מיטלען. און עס איז אויך צום באַוואונדערען דעם אויסדויער וואָס די פּעלשטינער האָבען באַוויזען. וויל לאַנגע מאָנאַטען זיינען א סך פון די פליכטלינגע פאַרבליבען אין פּעלשטין און זעהר פיל אָנשטרענגונג האָט געמוזט אָנגעוואַנדט ווערען די היימלאָזע ביים לעבען צו דערהאלטען.

מיט דער צייט האָבען זיך די פאַרמעגליכע פליכטלינגע אַליין איינגע־אָרדענט, און אייניגע זיינען זיך צופאָהרען אין נאָענטע שטעט און שטעט־לאַך. זעהר ווייניג זיינען אוועקגעפאָהרען קיין טיף רוסלאַנד, וואוהין די מאַכט האָט זיי געשיקט. די אָרימסטע (אייניגע הונדערט) זיינען פאַר־בליבען אין פעלשטין און מען האָט געמוזט פאַר זיי זאָרגען.

עס איז געווען אַ שווערע זאַך פאַר דעם קלייניגקען אָרימען פעל־שטין אויפצוהאַלטען אַזוי פיל פליכטלינגע. עס איז אפשר ניט גענוג געטאָן געוואָרען פאַר די היימלאָזע. אָבער וועדליג די מיטלען און די כחות, וואָס פעלשטין האָט פאַרמאָגט, איז געטאָן געוואָרען זעהר אַ סך.

צום אָנפאַנג האָט יעדער געפונען פאַר נויטיג עפּעס צו טאָן, אָבער מיט דער צייט זיינען ביי דער הילפס־אַרבייט פאַרבליבען נאָר די יונגע־לייט. צום אָנפאַנג איז געווען זעהר טעטיג משה דעם רב'ס זוהן, זיסיע. ער האָט אָבער געוואָלט טאָן אַלעס אָהן אַ שום קאָנטראָל און האָט טאַקע געטאָן אייניגע זאַכען אויף זיין אייגענער אחריות. ער איז געפאָהרען זאַמלען געלד אין די אַרומיגע שטעטלאַך ניט פרעגענדיג קיינעם, בלויז מיט אַ בריף פון זיין פאָטער, דעם רב, און האָט גערעכענט, אַז חשבון דאַרף ער אויך אָפּגעבען נאָר זיין פאָטער. האָבען מיר, די מיטאַרבייטער, פון אַזאַ פיהרערשאַפט זיך באַלד אָפּגעטרייסעלט, און אָרגאַניזירט אַ קאָ־מיטעט, וועלכער האָט געטאָן די אַרבייט מיט אַ סדר און אונטער דעם קאָנטראָל פון דער עפענטליכקייט.

צו דער הילפסאַרבייט איז דאַמאָלסט צוגעשטאַנען דער רב מרדכי קיטעווער, וועלכער איז געווען זעהר באַליבט ביי דער פעלשטינער יוגענד פאַר זיין טיפען שכל. ער האָט געבראַכט פיל נוצען דער הילפס־אַרבייט, ווייל ער האָט געוואונען אַ סך רעספּעקט פאַר דעם פעלשטינער קאָמיטעט סיי אין פּראָסקוראָוו, סיי ביי די פאָרשטעהער פון קיעווער קאָמיטעט, פון וואַנען מען פעלגט קומען אין פעלשטין זעהן אונזער אַרבייט.

כאָטש די שטיצע, וואָס די פליכטלינגע האָבען צום אָנפאַנג באַקומען, איז באַשטאַנען נאָר אין צוויי מאָהלצייטען אַ טאָג, האָט פעלשטין דאָך ניט זעהר לאַנג געקענט שאַפען די מיטלען דאַצו אין דער היים. מיר האָבען זיך געווענדעט נאָך שטיצע קיין פּראָסקוראָוו, נאָר דער פּראָסקו־ראָווער קאָמיטעט האָט אַליין ניט געהאַט גענוג מיטלען. האָבען מיר געמוזט פאָהרען אין די אַרומיגע שטעטלאַך צו זאַמלען געלט. און דאָס איז געווען די שווערסטע אויפגאַבע.

די אידען אין אונזער געגענט זיינען דאַמאָלס אין אָנפאַנג מלחמה געווען אין אַ קריטישער מאַטעריעלער לאַגע. דער מאָראַטאָריום האָט אָפּגעשטעלט אַלע קרעדיטען. געשעפטען זיינען געווען אין אַ שטיל־

שטאנד, און אפילו די קליינע קרעמער האָבען ניט געהאט וועמען זייער סחורה צו פארקויפען. איך געדענק אז אין די שטעטלאך ,וועלכע איך האָב באזוכט צוזאמען מיט ישראל שטיינשלעגער, האָט מען אויף אונז נעקוקט, ווי אויף אן אָנשיקענעש, כאטש עס איז אונז שטענדיג געלונגען צו דערוועקען בעסערע געפיהלען ביי די דערשלאָגענע קליינשטעטלדיגע אידען, און מיר האָבען אומעטום געקראָגען ניט ווייניגער, ווי זיי האָבען געקענט געבען.

צו ווייט פון דער היים האָט מען ניט געקענט אוועקפאָהרען, און קיין סך פאָהרערס האָט פעלשטין אויך ניט פארמאָגט. אויף די וועגען איז דעמאָלט געווען ניט זעהר זיכער פאר אידען צו פאָהרען. אויפן קורצען וועג פון פראָסקוראָוו ביז מעזשביזש האָבען מיר געהאט צוויי אי־בערפאלען. איינמאל האָבען אונז געראטעוועט די הארטע שטרויענע קאפעלישען, וואס מיר האָבען געטראָגען. זיי האָבען באשיצט אונזערע קעפ פון די שטיינער, מיט וועלכע שאָסיי־ארבייטער האָבען אונז באוואָרפען. און דאס צווייטע מאל האָבען אונז געראטעוועט די גוטע פערד פון אונזער בעל־העגלה, וועלכע זיינען געלאָפען שנעלער פון די פויערישע פערדלאך. ווי א סטאיע וועלף זיינען די פויערים אונז נאכגעלאָפען און געוואָיעט... און וועז זיי זאלען אונז געווען אָניאָנען, וואלטען מיר גאנץ פון זייערע הענט ניט געווען ארוים.

דאס ארומפאָהרען אין די שטעטלאך האָט נעמוזט שנעל אויפהערען, און מיר זיינען אויסגעוצט געוואָרען אויף אונזערע אייגענע מיטלען. עס האָט געהאלטען זעהר שלעכט; ניט איינמאל האָט זיך אונז געדאכט, אז מאָרגען וועלען די היימלאָזע ניט טרעפען קיין מאָלצייט אין קיך. אָבער יעדעס מאל האָט זיך געפונען עמיצער, וואס האָט ארויסגעהאלפען אין דער קריטישער לאגע.

איך דערמאָן זיך אן אברהם זשישקאָוויצער: יעדע וואָך, און אמאל — צווי מאל א וואָך, פלעגט ער צושטעלען פראָדוקטען פאר א פולען מאָהלצייט. און ניט איין מאל וואלטען די היימלאָזע געוועז געהונגערט, וועז ניט דער גוטהארציגער אברהם זשישקאָוויצער.

עס איז אויך ווערט צו דערמאָנען אברהם־משהלע'ס צווי מידלאך — שפרה און פעסי, וועלכע האָבען געארבייט איבער די כחות אין קיך צוגרייטענדיג בא'טעמ'טע מאָהלצייטען פאר די היימלאָזע.

איינמאל, וועז די לאגע איז געווען זעהר קריטיש, אלע רעסורסען זיינען געווען אויסגעשעפט, און יעדער איינער איז געווען מיד, — איז צו אונז געקומען א פארשטעהער פון „קיעווער קאָמיטעט פאר פליכט־

לינגע", ה. גומינער. ער האָט געבראכט אביסעל געלט און האָט צוגע־זאגט צו שיקען שטיצע מאַנאַטליך.

מיט דער צייט האָבען זיך די פליכטלינגע באקענט אין שטעטעל. אייניגע האָבען זיך צו ביסלאך איינגעאַרדענט און מעהר ניט געוואָלט קומען אין קיך נאָך די מאָהלצייטען. נויטבאַדערפטיגע איז געווארען אַלעמאָל וויניגער, אָבער די געבליבענע זיינען געווען איננאַנצען אומבא־האָלפען.

האָבען מיר באשלאָסען צו העלפען די היימלאָזע מיט פראָדוקטען און אויך צו געבן זיי מעדיצינישע הילף. יעדע וואָך האָט מען געזאמעלט געלט און פראָדוקטען אין שטעטעל, פון צייט צו צייט פלעגט אָנקומען אביסעל שטיצע פון קיעווער קאָמיטעט.

איך רעכען אז עס איז ווערט צו דערמאָנען וואָס דער פאָרשטעהער פון קיעווער קאָמיטעט, ה' גומינער, האָט אונז דערצעהלט, נעמליך אז דער גרעסטער טייל פון די געלטער, וואָס דער קיעווער קאָמיטעט האָט אויסגענעבען צו העלפען די פליכטלינגע פון די גרענעץ־שטעט, איז גע־שאפען געווארען ניט פון די אידישע גבירים, נאָר פון דער אידישער אינטעליגענץ. קיעווער אידישע דאָקטורים, אדוואָקאטען און אנדערע פרא־פעסיאָנאַלען פלעגען אוועקגעבען דעם גרעסטען טייל פון זייערע פאר־דינסטען צו העלפען די אידען, וואָס מ'האָט ארויסגעטריבען פון זייערע היימען.

צוזאמען מיט די קיעווער מענען די פעלשטינער אידען אויך זאָגען, אז זיי האָבען געטאָן זייער חוב, וועז אנדערע אידען האָבען געליטען. וויל מיט גרויס מיה און אנשטרענגונג האָבען זיי געהאָלפען די סאָטא־נאָווער איבערוואָרטען דעם שטורעם ביז זיי האָבען זיך געקענט אום־קערען אהיים.

ב. די הילפס אַרבייט אין פעלשטין
פאַר היימישע — פאַר פעלשטינער נויטליידענדע

עס האָט ניט גענומען לאַנג, סך הכל א פאָר יאָהר, און די סאָטא־נאָווער אידען האָבען געקראָגען די געלענגענהייט אָפצודאַנקען פעלשטין. באלד נאָך דעם שרעקליכען פאָגראָם זיינען די לעבעננגעבליבענע פעלשטי־נער געווען אזוי דערשלאָגען און צושראָקען, אז זיי האָבען פשוט ניט געקענט טאָן די מינדעסטע זאך פאר זיך אליין. פיעלע פארוואונדעטע האָבען געוואָרט אויף מעדיצינישער הילף אָבער נאָר זעהר וועניג פעל־שטינער זיינען נאָך אזוינע שרעקליכע איבערלעבונגען געווען פעהיג עפעס

צו טאָן פאר די קראַנקע אדער פאר זיך. פיעל זיינען געווען אזוי דער־שיטערט, אז זיי זיינען געווארען גלייכגילטיג צו אלץ און אלעמען און זיי האבען ארומגעבלאנדזשעט, ווי שאטענס. דערצו פלעגען פון צייט צו צייט אנלויפען עטלעכע פעטלוראווצעס און אנווארפען א מורא אויפן שטעטל. עפעס ווי זיי האבען ניט געוואלט דערלאזען, אז מען זאל פארגעסען, וואס עס איז אין יענעם שרעקליכען טאג פארגעקומען — גלייך ווי אזוינס קען אזוי שנעל פארגעסען ווערען.

אט אין יענער שרעקליכער צייט, ווען פעלשטין האט זיך אזוי געגוי־טינט אין הילף, האבען די ארומיגע שטעטלאך זיך ווארים אפגערופען. איך בין דעמאלט אין פעלשטין ניט געווען. מ'האט מיר אבער דער־צעהלט, אז סאטאנאווער, גריידינגער און קוזמינער יוגענט האט פעלשטין א סך ארויסגעהאלפען.

איך ווייס ניט קיין איינצעלהייטען, ווי אזוי מען האט צונויפגעזא־מלט די געבליבענע יתומים. איך ווייס ניט ווי אזוי דער שנעל־פאר מירטער צייטווייליגער שפיטאל אין מאנייש בערעגמאנס הויז איז פאר־וואנדלט געווארען אין א בית־יתומים, נאכדעם, ווי די פארוואונדעטע זיינען אויסגעשטארבען אדער אויסגעהיילט געווארען. ווען איך בין געקומען קיין פעלשטין — דריי חדשים נאך דעם פאגראם — איז דאס יתומים הויז שוין געווען ארגאניזירט און די גאר־פארארימטע, איינגאנצען הילפלאזע פאגראם־קרבנות פלעגען קריגען צוגעטיילט אמאל א ברויט פון דער ארימער שטיצע, וואס די קליינע שטעטלאך ארום פלעגען צושיקען. קיין פארשטעהערשאפט איז ניט געווען. נאר פסח אהרן לאנדא און אנשעל בראווער, וועלכע זיינען ארויס פון דעם פאגראם ניט־אינגאנצען דערשלאגען, האבען ערגעץ געקראגען צו ביסלאך שטיצע און האבען עס צעטיילט וי אזוי זיי האבען פארשטאנען. עס פלעגען פארקומען צאנ־קעריען צוויישען די ביידע, און דאס האט געצויגען די אויפמערקזאמקייט פון דער פעלשטינער יוגענט.

מיר האבען זיך צוזאמענגערעדט און באשלאסען, אז מען טאר ניט זיצען און קלאגען נאך די טויטע און דערווייל פארגעסען אן די לעבעדיגע, וועלכע האבען זיך גענויטיגט אין דער הילף פון די מער־ענערגישע יונגע־לייט. מיר האבען זיך גענומען צו דער הילפס־ארבייט מיט א פלאן. צוערשט האבען מיר אויפגעלעבט די קהילה. פארשטעהט זיך, אז עס זיינען געבליבען פון איר נאר דעשטלאך, אבער אן ארגאניזאציע איז דאס דאך געווען. דער נאמען אליין איז שוין געווען עפעס. די קהלה האט ארגאניזירט א הילפס־קאמיטעט פון קהלה־מיטגלידער און אויך קאפטירטע מיטגלידער. דער קאמיטעט איז געווען פאראנטוואָרטליך צו

דער קהלה. די מיטגלידער פון ערשטען קאָמיטעט זיינען געווען: מאיר פויגעל, מעכצע קראכמאלניק, שמואל ישראל שטיינשלעגער, אנשעל ברא־ווער און דער שרייבער פון די שורות. אנשעל בראווער איז מיט דער צייט ארויסגעטראטען פון קאָמיטעט, און מיר זיינען געבליבען פיר. מיר, די דאזיגע פיר, זיינען געשטאנען ביי דער הילפס־ארבייט די גאנצע צייט ביז אָנפאנג 1921, וועו יעדע הילפסאקציע איז געווארען אוממעגליך, ווייל פארבאטען פון דער ראטענמאכט.

כדי עס זאל ניט הייסען אז מיר האבען דעם קאָמיטעט פארכאפט און אז מיר טוען אלעם אויף אונזער אייגענער פאראנטוואָרטליכקייט, פלע־גען מיר אָפט צונויפרופען זיצונגען פון דער קהלה און אָפגעבען באריכ־טען. וועו די פאראנטוואָרטליכקייט פלעגט וועלען אויסערגעווענליך גרויס, למשל, וועו מיר פלעגען קריגען גרויסע סומען געלט, אדער, פארקעהרט, וועו די קאסע פלעגט זיך אינגאנצען אויסלייזיגען, פלעגען מיר ווירקען אויף דער קהלה, זי זאל קאָאָפטירען נייע מיטגלידער צום קאָמיטעט. דער קאָמיטעט איז שטענדיג געווען אן אינסטיטוציע, אזוי צו זאגען, אפען פאר אינספעקציע. אלעם איז געטאן געוואָרען אזוי, אז קיין חשד זאל ניט קאנען פאלען אויף גאָר ניט. אום א פולער קאָנטראל זאל שטענדיג מעגליך זיין, איז אנגעפיהרט געוואָרען א סיסטעם פון אָפיציעלע ביכער און אלערליי דאקומענטען. פיעל מיה און ענערגיע איז דערויף אַווענק. ניט איין נאכט איז מאיר פויגעל ניט דערשלאפען צוליעב דעם. עס איז אבער ווערט געווען די גאנצע מי. די גוטע אַרדנונג אין דער בוכהאלטע־ריע האט פיעל נוצען געבראכט דער גאנצער הילפסארבייט. איך מוז דערביי דערמאנען דוד גאלדמאן, וועלכער האט זעהר פיעל געהאלפען אין דער ארבייט. מיר האבען זיך קיינמאל ניט באדארפט זאָרגען פאר קיין סעקרעטאר. דוד גאלדמאן איז שטענדיג גרייט געווען צו טאן די ארבייט.

די ארבייט פון קאָמיטעט האט זיך אנגעפאנגען אין מיטען זומער 1919, וועו די פעטליוראָווצעס האבען צוריק פארכאפט די מאכט אין אונזער געגענט. וועלענדיג זיין מיט רעגירונגען גלייך, האט פעטליוראס רעגירונג, וועלכע האט זיך דעמאלט געפונען אין קאמענעץ, געלאזט ווי־סען, אז זי וויל פארגיטיגען די מאטעריעלע שאדענס פון די פאָגראָמען. אזוי ווי אונזער שטעטל איז געווען זעהר ארים און די נויט איז געווען זעהר גרויס, האט די קהלה מיט דעם קאָמיטעט באשלאסען, אז מען מוז איינשטימען צו נעמען געלט פון די פארבלוטיגטע הענט, כדי עס זאל זיין מיט וואס אויסצוהאלטען די יתומים און צו דערהאלטען ביים לעבען די גאר־פארארימטע און די פילע קראנקע.

אָנגעלאָדען מיט רשימות פון געליטענע, מיט צעטלען פון צערא־בירטע האָב און גוטס, נעמען פון דער'הרג'עטע און פאַרוואונדעטע און פון יתומים, זיינען אַנשעל בראַווער און שמואל ישראל שטיינשלעגער אַוועקגעפאָהרען קיין קאַמעניץ פאַרהאַנדלען מיט פּעטלורעס מיניסטאָרען. נאָך אייניגע טעג מאַטערניש אין קאַמענעץ, זיינען זיי געקומען צוריק מיט אַביסעל פּעטלוראָווסקע אייגענע געדרוקטע פּאָזיטלאַך, מיט וועלכע די רוצחים האָבען גערעכענט צו פאַרשטאָפּען די אידישע מיילער. ביי אַזאַ אָרימקייט, וואָס האָט דעמאָלט געהערשט אין פעלשטין, איז יעדע קלייניג־קייט געווען אַ הילף. אָבער ווי לאַנג האָט פּעטלוראַס הילף אָנגעהאַלטען? אין איין וואָך אַרום איז שוין פון דעם פּעטלוראָווסקע געלט גאָרניט גע־בליבן.

הילף איז אָבער אומבאַדינגט נויטיג געווען. עס זיינען געבליבען אָהן שום מיטלען צום לעבען פיל עלטערע מענשען, ווייל אפילו יונגע־לייט האָבען זיך ניט געקענט העלפען. פיל קראַנקע האָבען זיך גענוי־טיגט אין מעדיצינישער הילף און ממש אין אַ שטיקעל ברויט. פעלשטין אַליין האָט גאָר ניט געקענט שאַפען, ווייל די פאַרבליבענע זיינען גע־ווען אין אַזאַ צושטאַנד פון שרעק און אַפּאַטיע, אַז זיי האָבען זיך אַליין ניט געקאָנט העלפען. מען האָט זיך געמוזט אַרויסצולאָזען אין די אַרו־מיגע גליקלאַכערע שטעטלאַך און זוכען שטיצע. קיין סך האָט מען ניט געקאָנט ערוואַרטען, און גרינג איז עס אויך ניט אָנגעקומען. איך גע־דענק ווען מעכצי רובינשטיין איז איינמאָל אַוועקגעפאָהרען אין אַ פּאָר שטעטלאַך, האָט ער צוריק ניט געקענט קומען אַ פּאָר וואָכען צייט ווייל יענע שטעטלאַך זיינען פאַרכאַפּט געוואָרען פון די באָלשעוויקעס. אונזער געגענט איז נאָך געווען אונטער דער מאַכט פון די פּעטלוראָווצעס.

ווען די ראַטענמאַכט האָט געהערשט אין אונזער געגענט, פלעגען מיר אויך קריגען שטיצע פון דער רעגירונג. אונזער געגענד איז אָבער אַזוי אָפט איבערגעגאַנגען פון איין מאַכט צו דער צווייטער, אַז עס איז ניט געווען גענוג צייט די שטיצע אַרויסצוקריגען. עס זיינען געווען צייטען, ווען די קאַסע אין קאָמיטעט פלעגט זיך אינגאַנצען אויסליידיגען, און די הילפס־אַרבייט פלעגט זיך אינגאַנצען אָפּשטעלען. דאָס יתומים־הויז אָבער האָט מען געמוזט אויפהאַלטען. וואָס האָט מען געקענט טאָן מיט אַרום פופציג יתומים, איינס קלענער פונם צווייטען? און דאָס איז געווען גאָר ניט קיין גרינגע זאַך.

איך געדענק אין אַ קאַלטען ווינטערדיגען טאָג האָט מען מיר גע־לאָזט וויסען, אַז שכנא פייערמאַן, וועלכער האָט דעמאָלט פאַרוואַלטעט מיט'ן יתומים־הויז, האָט רעזיגנירט פון זיין אַמט. דאָס הייסט, ער האָט

פֿשוט איבערגעלאָזט אַלעס אויף הפקר און ער איז ניט געקומען אין יתומים־הויז צוויי טעג נאָכאַנאַנד. עס איז ה' שכנא פייערמאַן ניט געווען וואָס צו באַשולדיגען. אַזוי ווי עס איז ניט געווען קיין שום מיטלען, און אַלע קרעמער האָבען שוין מעהר ניט געוואָלט באָרגען דעם יתומים־הויז, און זיין אייגענס האָט ער שוין אויך אַוועקגענעבען מעהר וויפיעל ער האָט געקענט — האָט ער נעמוזט אַלעס איבערלאָזען מיט דער האָפנונג, אַז די שטאָט וועט שוין זעהן באַזאָרגען דאָס יתומים־הויז אָהן איהם.

איך וועל קיינמאָל ניט פֿארגעסען דאָס בילד וואָס איך האָב דערזעהן, וועו איך בין אין יתומים־הויז אַריינגעקומען. עס איז געווען א שטאַרקער פראָסט אין דרויסען און אין יתומים־הויז איז געווען ניט ווארימער. קיין באַלייכטונג, קיין שטיקעל האָלץ אפילו צו מאַכען א פייער. וועו איך האָב מיט א שוועבעלע באַלויכטען דעם צימער, האָב איך דערזעהן די קליינע קינדער פארוויקעלט אין די קאַלדרעס זיך קאַרטשען פון קעלט און פון הונגער. ביי פילע זיינען די הענטלאַך געווען געשוואָלען פון קעלט. די עלטערע קינדער, וועלכע האָבען זיך נאָך גאַנץ האַלטען אויף די פים, און די באַדינערשאפט האָבען מיר אָננעפאַנגען דערצעהלען, ווי שלעכט עס איז געווען. אָבער איך האָב ניט געקענט הערען, וואָס זיי האָבען גערעדט צו מיר, אַזוי ערשטוינט בין איך געווען . . .

לאַנג טראַכטען איז קיין צייט ניט געווען. עס איז שוין געווען נאַכט. און איבערלאָזען די קינדער אין דער פינסטער און קעלט אָהן עסען, אויף א נאַנצער נאַכט, האָב איך ניט געקענט. וועו איך האָב די קינדער געזאָגט, אַז איך נעם איבער די פארוואַלטונג פון יתומים־הויז, איז געווארען פרעהליכער. עפעס דען א קליינע שמחה? א דערוואַקסענער מענש זאָגט זיי צו זיך צו זארגען פאר זיי! צוויי טעג אָהן א פארזאָרגער און שוין דארף מען פרירען און הונגערען.

די גרעסערע איינגלאַך האָבען ערנעזט געקראָגען א שליטען און מיר האָבען זיך באַלד איינגעשפאַנט און נעגאַנגען פון הויז צו הויז זאַמלען שטיקלאַך האָלץ. לאַנג האָט מען צו די פעלשטינער אידען ניט באַדארפט רעדן, כאָטש האָלץ איז אפילו ביי די גרוסע גבירים ניט געווען קיין ביליגע זאַך. וועו זיי האָבען אָבער געזעהן, וועו מיר שלעפען דעם שליטען, האָבען זיי פארגעסען דעם פריז פון דעם האָלץ. ברויט, צוקער און קראָסין האָב איך אויסגענארט ביי א פאָר קרעמערס. און וועו איך האָב צעהן אזייגער ביינאַכט פארלאָזט דאָס יתומים־הויז, זיינען שוין די קינדער געשלאָפען זאָטע אין א ליכטיגען וואַרימען הויז און האָבען אודאי ג־

חלום׳ט פון א זאטען מאהלצייט, אדער, וער ווייסט, אפשר גאר פון זייער צעשטערטער היים.

איך האב זיך באמיהט צו מאכען געלט־זאמלונגען אין שטעטעל פארן יתומים־הויז אבער ביי וועמען האב איך נעקענט זאמלען? אז אודאי ניינציג פראצענט פון דער באפעלקערונג זיינען געווען פולשטענדיג רואינירט און די איבעריגע צעהן פראצענט זיינען אויך געווען כמעט קבצנים. אבער ווי ארים פעלשטין איז ניט געווען, האט מען דאך ניט געלאזט פאלען דאס יתומים־הויז.

ערשט איצט באגרייף איך, וויפיל עס איז געטאן געוואָרען אין פעל־שטין דאס יתומים־הויז אויסצוהאלטען, און וואס פאר א שווערע אויפ־גאבע דאס איז געווען ביי יענע אומשטענדען.

אבער וער ווייסט צו וואס עס וואלט געווען געקומען, ווען ניט די הילף פון אמעריקע! אט די הילף איז צו אונז געקומען פונקט אין א קריטישער צייט.

איך בין איינמאל נעפאהרען צום פראסקוראווער הילפס־קאמיטעט בעטען שטיצע פאר דעם פעלשטינער בית־יתומים, און וועז איך האב שוין נעזאלט אהיים פאהרען מיט דער פארזיכערונג אונז צו העלפען, וועז די צייטען וועלען זיך פארבעסערען, האט מען מיר בסוד סודות דערצעהלט, אז עס זיינען געקומען אמעריקאנער און זיי האבען געבראכט געלט.

עס איז באשטימט געוואָרען א זיצונג פון דער פראסקוראווער קהלה לכבוד די אמעריקאנער און כאטש די זיצונג איז געווען א געשלאסענע, בין איך איינגעלאדען געוואָרען, אלס פארטרעטער פון פעלשטינער קאמי־טעט. די אמעריקאנער זיינען געווען ריכטער פישער פון שיקאגא און מאקס פיין. איך רעכען, אז זיי זיינען געקומען פון „פיפעלס רעליף". דער פארזיצער פון דער פראסקוראווער קהלה האט באגריסט די אמעריקאנער און האט אין זיין רעדע באמערקט, אז די אוקראינער אידען ערוואַרטען פון אמעריקאנעם אידענטום ניט נאר מאטעריעלע שטיצע. דאס אמעריקאנער אידענטום דארף אנוועגדען זיין איינפלוס אויף דער אמע־ריקאנער און איראפּייאישע רעגירונגען, אז זיי זאלען אפשטעלען די פּא־גראמען. מאקס פיין האט געענטפערט אויף דער באגריסונג. ער האט געבראכט זעהר א גוטען גרוס פון די אמעריקאנער אידען. צום סוף האט ער דערצעהלט, אז די אמעריקאנער אידען האבען געטאן אלעס וואס זיי האבען געקענט אפצושטעלען די פּאגראמען און אויב עס האט ניט גע־האלפען, איז דאס נור דערפאר, וואס די אידען האבען ניט גענוג איינ־פלוס.

מיר זיינען אלע געווען אנטוישט וואס אמעריקאנער אידען קענען אונז פאליטיש ניט העלפען. אבער די טויזענטער זיינען דערווייל געקומען אין צייט און האבען געבראכט פיל נוצען. דאס גאנצע געלט איז אנפאר־טרויעט געווארען דעם פראסקוראווער הילפס־קאמיטעט, וועלכער האט באַ־דארפט פארזארגען די קליינע שטעטלאך. דערווייל האב איך נעקראגען הונדערט טויזענט צארישע רובל (ארום טויזענט דאלאר) פאר פעלשטין, און א סך מער איז מיר צוגעזאגט געווארען אויף שפעטער. וועז איך בין אהיים געקומען האט זיך די ארבייט באלד אננעפאנגען.

אויף א פאראיינigטער זיצונג פון דער פעלשטינער קהלה און דעם הילפס־קאמיטעט איז באשלאסען געווארען, אז מיט דעם געלט דארף מען ארויסהעלפען ניט נאר דער נאר־ארימער באפעלקערונג, נאר דעם גאנצען שטעטל. מ'האט מיר געזאגט אין פראסקוראוו, אז געלט וועט זיין א סך. האבען מיר זיך געגומען ארגאניזירען די הילפס־ארבייט אויף א בריייטען מאסשטאב.

עס איז געווען פאר פסח. א פאר סוחרים האבען שוין געלאזט ווי־סען, אז זיי וועלען באקען מצות צום פארקויפען. מען האט ערוואַרטעט, אז די פרייזען זאלען זיין גאר גרויסע און די פעלשטינער אידען האבען שוין געהאלטען אין זארגען, וואו נעמט מען געלט אויף מצות.

די ערשטע זאך, וואס מיר האבען געטאן איז געווען צו עפענען א מצה בעקעריי פאר דעם גאנצען שטעטל. די באפעלקערונג איז איינגעטהיילט געווארען אין פיר קאטעגאריעס. צו דער ערשטער קאטעגאריע האבען באלאנגט אלע, וועלכע האבען ווי עס איז נעקענט זארגען פאר זיך אליין. זיי האבען באקומען מצות אויף קאסט־פרייז. די צווייטע קאטעגאריע האט נעצאהלט פון קאסט־פרייז. די דריטע קאטעגאריע האט נע־צאהלט א פערטל פון קאסט פרייז. די פערטע קאטעגאריע האט נע־קראגען מצות אינגאנצען פריי.

א דאנק די אמעריקאנער געלדער האט יעדער געהאט מצות דעם פסח. דאס איז געווען דער איינציגער פסח, וואס אין פעלשטין איז מען ניט ארומגענגען מיט קאשיקעס צו זאמלען מצות פאר ארימע לייט. יעדער האט געקראגען מצות און בכבוד גדול. מען האט ניט באדארפט בעטלען. פארקערט, איניגע זיינען געקומען פאדערען, אז מען זאל זיי צורעכענען צו א העכערער קאטעגאריע.

די צווייטע זאך איז געווען מעדיצינישע הילף פאר ארימעלייט. דער איינציגער דאקטאר אין שטעטל, דר. פעניאראוו, האט געקראגען א גע־האלט פון קאמיטעט און ער האט באהאנדעלט אלע קראנקע ארימעלייט פריי און האט אויך נעהאט די אויפזיכט אויף דעם בית־יתומים. די

דריטע אפטיילונג איז געווען גיכע הילף. קראנקע אלטע און פשוט ארי־
מעלייט פלעגען זיך וועגדען נאך שטיצע צום קאמיטעט. נאך א קליינער
אויספארשונג פלעגן די אפליקאנטן קריגן שטיצע אין געלט. מען האט
אויך ארגאניזירט א שולע.

עס פארשטעהט זיך, אז ביי יענע אומשטענדען, האבען די פעלשטינער
קיין שכר למוד ניט געקענט צאהלען. עס איז געווען שוין איבער א
יאהר צייט וואס די קינדער האבן קיין שולע ניט באזוכט. און וועז דער
קאמיטעט האט באשלאסן צו עפענען א שולע פאר אלע קינדער פון
שטעטל, איז געווארן א שמחה. דער פראסקוראוור קאמיטעט האט אפילו
ניט געוואלט אזוי גרינג געבן דאס געלט, וואס האט זיך געפאדערט פאר
דער שולע, אבער ער האט געמוזט געבן.

און דאס לעצטע אבער דאס בילכערסטע איז געווען דאס יתומים־
הויז. דאס יתומים־הויז איז פארוואלטעט געווארן אויף אזא שטייגער,
אז עס איז שוין מעהר ניט געשטאנען פאר די קינדער קיין געפאהר צו
ליידען הונגער אדער קעלט.

אזוי איז דאס אנגענאנגען א לאנגע צייט. וואסערע שווערישקייטען
מיר האבען געהאט אנצוגעהן מיט דער ארבייט, אפילו וועז עס איז געווען
נענוג געלט, דערמאנט מיך דער פאלגענדער פאקט:

עס איז געווען פאר איינעם פון די אפטע איבערבייטען פון די מאכ־
טען ביי אונז אין שטעטל. די פאליאקען האבען געהאלטען אין אווענק־
געהן פון אונזער נענענט און די באלשעוויקעם האבען געזאלט ארייג־
קומען. אין אזא איבערגאנגם־צייט האט מען געקענט ערווארטען רויבער
און אפילו א פאגראם.

איך האב דעמאלט געהאט ביי זיך זעהר א גרויסע סומע געזעלשאפט־
ליכע געלט. וויפיל געלט איך האב געהאט האבען געווואוסט נאר די אק־
טיוע מיטגלידער פון קאמיטעט. דאס זיינען געווען: מאיר פויגעל,
שמואל ישראל שטיינשלעגער און מעכעל קראכמאלניק. די איבעריגע
האבען גראדע דעמאלט ניט געווואוסט קיין דעטאלען: מיר האבען מורא
געהאט, אז פיל מענשען זאלען וויסען פון דעם געלט, וויל אין צייט פון
פאגראמען פלעגען די רויבער סטראשען מיטן טויט און פאדערען אז
מ'זאל זיי געבען געלט אדער אנווייזען, וואו עס איז פארען געלט. און
וואס טוט א מענש ניט כדי צו ראטעווען זיין לעבען?

הכלל, מיר האבען זיך ניט געקאנט קיין עצה געבען וואס צו טאן
מיט דעם געלט. יעדער איינער האט דאס געוואלט איבערגעבען דעם צווויי־
טען, און קיינער האט דאס ניט געוואלט נעמען. דער סוף איז געווען,
אז מיר האבען דאס געלט באגראבען ביי שכנא פייערמאן אין שטוב,

כּאָטש שכנא פּייערמאַן איז דעמאָלט קיין מיטגליד פּונ׳ם קאָמיטעט ניט געווען. מיר זיינען אָלע געווען זיכער, אַז שכנא פּייערמאַן וואָלט ניט אויסגעקוויפט זיין לעבען מיטן געלט פון די יתומים. עס איז גראָדע דעמאָלט קיין פּאָגראָם ניט פּאָרגעקומען, אָבער איידער מיר האָבען דאָס געלט באַהאַלטען, האָבען מיר איבערגעלעבט דעם טעם פון פּאָגראָם ניט איינמאָל.

די קהלה, דער הילפס־קאָמיטעט און יעדער איינער אין שטעטל האָט צוגעלייגט א האַנט אז די מעגליכע בעסטע הילף זאָל געגעבען ווערען צו די נויטבאַדערפטיגע און דער עיקר צו די געליטענע פון פּאָגראָם.

שטענדיג האָבען די פּעלשטינער איינוואוינער זיך אַרויסגעשטעלט צו זיין בעסער ווי מען האָט געקענט דערוואַרטען. עס ווייזט אויס, אז דער גרויסער אומגליק האָט די מענשען פּאַרבעסערט און זיי געמאַכט פּאַר זעהר מיטפילענדע.

איינמאָל נאָר, געדענקט איך, האָט פּעלשטין געהאַנדעלט ניט ריכטיג, נאָך מיין מיינונג און נאָך דער מיינונג פון אייניגע יונגע חברים אין דער הילפס־אַרבייט. דאָס איז געשעהן, ווען מאָטי קערדמאַן איז געקומען אָלס דעלענאַט פון אַמעריקע און האָט מיטגעבראַכט רעליעף־געלט. אַזוי ווי איך רעכען, אז דאָס איז זעהר אינטערעסאַנט פּאַר די פּעלשטינער, וועלכע זיינען דעמאָלט שוין געווען אין אַמעריקע, וועל איך זיך באַמיהען די געשיכטע רעליעף געלט דערצעהלען אין קורצען, כּאָטש עס איז ניט קיין גרויסער כבוד פּאַר די פּעלשטינער.

ווען די נייעס, אז מאָטי קערדמאַן קומט פון אַמעריקע אָלס דעלענאַט האָט זיך פּאַרשפּרייט אין פּעלשטין, איז דאָס שטעטל ווי אויפגעבראָויזט געווארען. אומעטום האָט מען גערעדט פון אַמעריקע און אַמעריקאַנער קרובים. יעדער איינער האָט געהאָפט, אז עפּעס וועט דער דעלענאַט פּאַר איהם ברענגען א נייעס. און ווען מאָטי קערדמאַן איז נעקומען, האָט די פּעלשטינער באַפּעלקערונג ממש באַלאַגערט דאָס הויז, וואו ער האָט זיך געפּונען. יעדער האָט נעוואָלט איהם פּריהער זעהן און זיך נאָכ־פּרענען אויף זיינע אייגענע אין אַמעריקע. עפּעס האָט מען ווי דער־פּיהלט, אז א טיר האָט זיך געעפענט, און אז דורך אָט דער טיר וועט קומען די הילף. מען האָט זיך דערפיהלט פּאַרבונדען מיט א גרויסער שטאַרקער וועלט, וועלכע וועט באַפּרייען פון דער שטענדיגער מורא און פון דער פּלאָגעניש. אפילו קינדער זיינען געלאָפּען זעהן דעם דעלע־גאט און אָפּנעמען גרוסען פון אַמעריקע. אפילו די קינדער פון בית־יתומים, וועלכע זיינען געווען מעהר דיסציפּליניירט פון די איבעריגע קינדער אין שטעטל, האָבען ניט געוואָרט אויף קיין ערלויבעניש פון

אויפזעהער און זיי זיינען אלע ארוים פון הויז און געלאפען זעהן דעם דעלעגאט פון אמעריקע . . .

וועו דער ערשטער גרויסער טומעל איז אריבער, האב איך זיך גע־ וועגדעט צו ה' קערדמאן און געוואלט אויסגעפינען, וואס פאר א הילף ער האט געבראכט פאר דעם שטעטעל, אחוץ די אינדיווידועלע הילף, און ווי אזוי ער רעכענט די הילף איינצואדרנען. ער האט מיר ניט־אפיציעל געזאגט, אז ער האט געבראכט געלט. נאר ער וועט לאזען וויסען אפי־ ציעל נאכדעם ווי ער וועט זיך באקענען מיט דער לאגע.

אין משך פון א פאר טעג צייט האט דער הילפס־קאמיטעט באקענט געמאכט ה' קערדמאנען מיט דער גאנצער הילפס־טעטיגקייט און אויך מיט די גרויסע נויטען פון די פילע אומגליקליכע און געליטענע פון די פאנראמען. הער קערדמאן איז גאר געווען באגייסטערט פון אונזער ארבייט. באזונדערס פון דעם גוטען סיסטעם אין די ביכער און דאקו־ מענטען, צו וועלכע יעדער האט געהאט א צוטריט און וועלכע האבען נענעבען א קלאהרע רעכענונג און דאקומענטאלע באווייזען פאר יעדער אויסגאבע. דאך האט ער מיט אונז ניט געוואלט פארהאנדלען אפיציעל, וויל דאס, האט ער געזאגט, איז געווען געגען די דירעקטיוועו, וועלכע ער האט געהאט פון אמעריקע.

נאך דעם וואס ה' קערדמאן האט זיך מיט אלעמען געוני באקענט, האט ער צונויפגערופען אייניג מענשען פון שטעטעל און אויך די מיט־ גלידער פון קאמיטעט און דערצעהלט, אז ער האט געבראכט א גרויסע סומע געלט פאר די נויטבאדערפטיגע און ער וויל דאס געלט צוטיילען וועדליג די דירעקטיוועו פון אמעריקאנער פעלשטינער קאמיטעט. ער האט אונז געבעטען אז מיר זאלען צונויפרופען אלע פעלשטינער אייני־ וואוינער אין שוהל אריין, כדי דארטען אויסצוקלייבען מענשען, וועלכע זאלען דאס געלט צוטיילען. דער הילפס קאמיטעט איז געווען געגען א חלוקה פון געלט. מיר האבען פארשטאנען, אז אין אמעריקע האט מען ניט געקענט וויסען, וואס אין פעלשטין האט זיך געטאן, האט מען דער־ פאר־נעגעבען ה' קערדמאנען דירעקטיוועו דאס געלט צו צוטיילען. מיר האבען זיך באמיהט צו באווייזען, אז אויב דאס געלט וועט צעטיילט וועו־ רען צווישען דער גאנצער באפעלקערונג, וועט דאס קיין הילף ניט זיין. עס וועט זעהר קלייגע נוצען ברענגען. מיר האבען געפאדערט דאס נאנצע געלט זאל איבערגענעבען ווערען דעם קאמיטעט, וועלכער האט שוין אנ־ גענעהרט א ברייטע הילפס־ארבייט. מיר האבען געוויזען א רשימה פון קראנקע, וועלכע זיינען געווען אונטער דער אויפזיכט פון קאמיטעט, אבער האבען ניט געקענט קריגען גענוג שטיצע, וויל די מיטלען האבען

ניט ערלויבט. מיר האָבען געוויזען א רשימה פון אָרימע לייט, וועלכע מיר וואָלטען געקענט שטעלען צוריק אויף די אייגענע פים, וועו מיר זאָלען האָבען די מיטלען. מיר האָבען אָנגעוויזען אויף דעם יתומים־הויז, אין וועלכען די קינדער האָבען טאקע ניט געהונגערט, אָבער זיי האָבען ניט געהאט ענוג שיך און קליידונג, אפילו ניט ענוג וועש און בעט־צייג. מיר האָבען אויך אָנגעוויזען, אז אויב מען וועט דאָס געלט צעטיילען, וועט דאָס גאָר אריינפאלען אין די הענט פון אזוינע, וואָס נויטיגען זיך ניט אין קיינעמס הילף.

אָבער הער קערדמאן האָט געהאט דירעקטיוועו צו אויסקלייבען לייטע אין בית המדרש און זיי איבערגעבען דאָס געלט אויף צו צעטיילען אוו ער האָט געוואָלט די דירעקטיוועו אויספאָלגען. כדי איהם צו באַפרידיגען, האָבען מיר פאַרגעשלאָגען, אז מען זאָלט טאקע אויסקלייבען לייטע אין בית המדרש און זיי איבערגעבען דאָס געלט אויף צו צוטיילען, נאָר די לייטע זאָלען אריינטרעטען אין הילפס־קאָמיטעט און מיטארבייטען אין קאָמיטעט, אוו דער פאַרגרעסערטער קאָמיטעט זאָל דאָס געלט פאַרנוצען אויף דער געווויינטלעכער הילפס־ארבייט.

אָבער עס האָט ניט געהאָלפען. מען האָט גערופען אן אסיפה און די אסיפה האָט באשלאָסען דאָס געלט צו צעטיילען. דער קאָמיטעט האָט זיך אָפּגעזאָגט צו נעמען אנטיל אין דער גרויסער חלוקה. דעמאָלט זיינען די פעלשטינער ניט געשטאַנען אויף זייער געווענהלעכער הויך.

איך וויים נאָרניט וואָס עס איז מיט די מענשען געשעהן: ערשט ניט לאַנג האָבען זיי מיר אוועקגענעבען דאָס בעסטע שטיקעל ברויט פאַר דעם יתומים־הויז! אוו פלוצלונג — יעדער ויל א חלק פון די הילפס־ג ע ל ד ע ר! ערשט ניט לאַנג האָבען זיי זיך מיט מיר געדונגען: יעדער האָט געוואָלט צאָהלען וואָס א העכערען פרייז פאר די מצות, וואָס דער קאָמיטעט האָט פארקויפט! אוו פלוצלונג — יעדער ויל רעלויף געלט! עס ווייזט אוים, אז די דאָלארען האָבען געהאט אזא כח. די פעלשטינער האָבען געהערט פינף טויזענט דאָלאר — האָט יעדער גע־מיינט, אז עס וועט אויף זיין חלק אנקומען כאָטש א פאָר הונדערט דא־לאר — אָט א חלום!

זעהר וועניג מענשען האָבען זיך אָפּגעזאָגט, אָדער ניט געמאָנט קיין חלק. דאָס זיינען געווען אָדער די גאָר שטאָלצע אָדער די פארמעג־ליכע. ערשט וועו דאָס געלט איז צעטיילט געוואָרען, האָט יעדער איינ־געשטימט, אז קיין גרויסע נוצען האָט עס ניט געבראַכט.

פאַר די וועלכע האָבען זיך ווירקליך געניטיגט אין שטיצע זיינען די עטליכע פוילישע מארקען וואָס זיינען אָנגעקומען אויף זייער חלק

געווען א נישטיגע הילף. און די, וועלכע האבען זיך ניט זעהר געניטיגט אין שטיצע, האבען זיך אודאי געקענט באגעהן אהן די מארקען. פאר דעם בית יתומים האט מען אפגעשפארט זעהר א קליינע סומע. אויך די קליינע סומע מארקען האט מען געהאלטען אזוי לאנג, ביז דאס יתומים הויז האט שוין קיין נוצען דערפון ניט געקענט האבען. מען האט דעם קאמיטעט איבערגעגעבען די פוילישע מארקען א פאר טעג איידער די באלשעוויקעם האבען צוריק אקופירט אונזער געגענט און די מארקען האבען שוין געהאט א קליינעם ווערט.

איך רעכען ניט, אז מען האט דערמיט געווינלט שאדען ברעננען דעם יתומים הויז. נאר די מענשען, וועלכע האבען געהאט צו זאנען איבער דעם געלט, זיינען ניט געווען פעהיג גענוג צו פארוואלטען מיט אזא זאך.

יעדעם מאל וואס די באלשעוויקעם פלעגען אקופירען אונזער נעגענט, פלעגט די אלגעמיינע הילפס־ארבייט זיך אפשטעלען אין פעלשטין, און מיר פלעגען זיך נאר באמיהען אויסצוהאלטען דאס יתומים הויז און די שולע. דאס פלעגט זיין מעגליך א דאנק דער פראסקוראווער קולטור־נע־זעלשאפט, וועלכע פלעגט פאר אונז קריגען געלט פון דער ראטענמאכט פאר דער שולע און פאר דעם בית־יתומים. אבער וען די באלשעוויקעם פלעגען די נעגענט פארלאזען און מיר פלעגען זיך פארבינדען באנייעם מיט דער איבעריגער וועלט, פלעגען מיר קריגען פרישע שטיצע פון אמע־ריקאנער „דושאינט" און פלעגען אנפאנגען די הילפס ארבייט פון דאס ניי. אבער זייט די פעלשטינער האבען זיך אזוי צעטיילט מיט דעם געלט, וואס איז אנגעקומען פון די אייגענע לאנדסלייט, האבען מיר שוין מעהר קיין געלעגנהייט ניט געהאט צו קריגען געלט פאר דער אלגעמיי־נער הילפס־ארבייט. פארזארגען דאס יתומים הויז איז נעבליבען די איינציגע אויפגאבע פון דעם הילפס־קאמיטעט. און די אויפגאבע איז געווען ניט קיין גרינגע אונטער דער הערשאפט פון די באלשעוויקעם. עם איז געווען זעהר שווער ארויסצוקריגען פון דער רויטער מאכט דאס ביסעל פראדוקטען אדער די עטליכע סאוועטישע רובל, וועלכע האבען כמעט קיין שום ווערט ניט געהאט. דערפאר אבער פאדערונגען האבען זיי געשטעלט גרויסע.

זיי האבען געפאדערט, אז די באפעלקערונג זאל אליין אויסהאלטען דאס יתומים הויז. איך געדענק, ווי א פאר וואכען פאר מיין פארלאזען פעלשטין איז געקומען א קאמוניסטישער קאנטראליער באזוכען דאס יתומים הויז, האט ער מיך באלד געזומען אויפן צימבעל — פארוואס מאניש ברענמאן, אין וועמעם הויז דער בית יתומים האט זיך נעפונען,

באוואוינט דריי ליכטיגע צימערן, וועלן איינס פון די קינדערשע שלאף־צימערן האָט אינגאנצן קיין פענסטער ניט נעהאט.

איז ער אפשר נעווען נערעכט, אבער איך בין נעווען צוגעוואוינט צום נעדאנק, אז דאָס הויז האָט באלאנגט צו מאָניש ברענמאן.

עס פארשטעהט זיך אז מאָניש האָט באלד אפּנעגעבן צוויי פון זיי־נע דריי צימערן. עס איז באלד ארויס א באפעהל צו רעקוויזירן ביי די קרעמערס, די בורזשויעס, נענוג קאלך און אויך צו מאָביליזירן די בורזשויסקע טעכטער, אז זיי זאלן קומען קאלכן דאָס יתומים־הויז. וועלן איך האָב זיך אפּגעזאגט צו פארוואלטן דאָס יתומים הויז אויף אזא אופן, האָט ער מיך אנגעקלאגט פאר דער העכערער מאכט אין פּראָסקו־ראָוו פאר סאבאָטאזש. וועלן ניט די קולטור־נעזעלשאפט אין פּראָסקוראָוו, וואלט איך געוועלן ניט־גוט אפּגעשניטן פאר אזא זאך.

וועלן די ראטענמאכט האָט פארטריבן די לעצטע וויסנווארדייער פון אונזער נעגענט און האָט פארהאנדלט מיט פוילן וועגן שלום, האָ־בן די פעלשטינער דערפיהלט, אז דאָס איז נעווען זייער לעצטע נעלעגנ־הייט זיך צו פארנעמען פון רוסלאנד און זיך לאזן אין וועג אריין קיין אמעריקע. ווער עס האָט נעהאט די קלענסטע האָפנונג זיך צו דער־שלעפן קיין אמעריקע, איז נעלאפען קיין פוילן. א סך קינדער פון יתומים הויז זיינען אויך ארויסגעפיהרט נעוואָרן קיין פוילן מיט דער הילף פון ה' מאטי קערדמאן, וועלכער איז דאן שוין נעקומען דאָס צווייטע מאל פון אמעריקע.

צווישען די אלע אנטלאפענע פון רוסלאנד בין איך, דער שרייבער פון די שורות, אויך נעווען, דארום מוז איך דא ענדיגן די נעשיכטע פון פעלשטינער הילפס־פאראיין.

מינא יובערמאן

איינדרוקען פון אַ באַזוך אין פעלשטין

●

איך נעם מיר די ערלויבעניש זיך צו טיילען מיט אייך, מיינע ליבע לאַנדסלייט, מיט די איינדרוקען, וואָס אונזער שטעטעל פעלשטין האָט אויף מיר געמאַכט, וועז איך האָב עס באַזוכט מיט עטליכע יאָר צוריק.

ווי אַ מאַגנעט האָט עס מיך צו מיין געבורט-שטעטעל געצויגען! געוואָלט מיט מיינע אויגען זען צי דער חורבן פון אונזער שטעטעל איז ווירקליך אַזוי גרויס, ווי מען מאַלט דאָ, ביי אונז אין אַמעריקע.

געווען איז דאָס אַ פרייטאָג נאָך האַלבען טאָג — מאַי דעם 12טען, 1931 — וועז איך מיט מיין איינגעטער טאָכטער, לאה'לע, זיינען אַריינגעפאָרען אין פעלשטין.

און דאָ, מיינע טייערע לאַנדסלייט, ביי דער דאָזיגער עראינערונג, אַבוואָל עס איז שוין פאַרבי עטליכע יאָר, ווערען מיר מיינע גלידער פאַרגליווערט... מיין שפּראַך — אַרעם, מיין פעדער — שוואַך, מיינע געדאַנקען — פּוסט, צו שילדערען דעם איינדרוק, וואָס דאָס שטעטעל, מיט אירע איינוואוינער, האָבען אויף מיר געמאַכט. איך האָב, וואָס אמת, פיל דערוואַרט, אָבער אזא אַרמוט, עלענט, מוטלאָזיגקייט, און פינסטערניש — האָט די שרעקליכסטע פאַנטאַזיע ניט געקענט אויסטראַכטען!...

ניט איבערטרייבענדיג, פריינט לאַנדסלייט, האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אז דער גאַנצער עולם, אַלע פרויען און קינדער, וואָס זיינען מיר אַנטקעגען געקומען, האָבען געמאַכט דעם איינדרוק, ווי זיי אַלע וואָלטען זיך פון זייערע קברים אַרויסגעריסען צו פּראַטעסטירען געגן די אינקוויזיטאָרישע גיהנום-משרתים.

אלע אהן אויסנאם, סקעלעטען, פון הונגער אויסגעצערטע, נא־קעטע, באַרוועסע, אין פולען זין פון וואָרט. עס איז מיר פשוט אוממעגליך צו שילדערן איינצעלנע פּערזאָנען, אָרים און רייך, וואָס האָבען אמאָל געשפילט א שעהנע ראָלע אין אונזער שטעטל פעלשטין.

איך האָב באַזוכט כמעט יעדען פון שטעטל, געפונען האָב איך פילע געשוואָלענע פון הונגער: יונגע מאמעס, מיט אָנגעגרי־פענע לונגען, פּאַרלאָזענע פון זייערע מענער, טראָגען זיך אָרום מיט זייערע הונגעריגע קינדער, וואָס האָבען געוויינט „א שטיקעל ברויט", מערסטענס, פון קלייען געבאַקען... און דאָס האָט געקאָסט 2 רובל מיט 50 קאָפּ. א פונט! און ניט יעדער האָט געהאָט דאָס גליק צו קריגען דעם טייערען מאכל...

די מערסטע הייזער אָהן — פאַרניטשור. אָנשטאָט אין בע־טען, שלאָפט מען אויף טאָפּטשאַנעס, געמאכט פון ברעטער. די שטיבער — סאָזשע־שוואַרץ, שוין פון יאָרען ניט געקאָלעכט.

די אַרבייטער — ניט אלע האָבען דאָס גליק צו קריגען אַרבייט, ספּעציעל די בורזשואָזיע, ניט פּאַר קיין שום מענשען געדאכט... אזוי האָב איך געזען אלטע, וויים־באַבערדעלטע אידען — נאַקעט, באַרוועס, גייען מיילען און דרייען שטריק. א סך האָבען געאַרבייט אויף די פעלדער.

געווען בין איך דאָרטען מיטאָג־צייט,וועו א געוויסער משה־אברהם האָט זיך איינגעשפאַנט אין א וועגעל און האָט פאַר די אַרבייטער געבראכט צו שלעפען א טאָפּ מיט שוואַרצע גרויפען און א פערטעל פונט ברויט פאַר יעדען. דאָס אלץ וואָס זיי האָבען געקראָגען פאַר זייער שווערער פּראַצע...

די פעלשטינער מיידלאַך האָבען געאַרבייט (א גאַנץ קליינער פּראַצענט) ביי וואָליקעס (געפלאָכטענע נעצען) און געקראָגען 5 קא־פיקעס פאַר אויסאַרבייטען 20 ארשין.

אָבט טרויעריגע טעג האָב איך דאָרטען פאַרבראכט, מיטגע־פילט די צרות פון מיינע לאַנדסלייט, געשטיצט זיי, וי וויט איך האָב געקענט, זיי אָפּגעגעבען אלץ וואָס איך האָב פאַרמאָגט!

דער טאָג פון מיין אָפּפאַרען איז געווען א יום־כיפור אין שטע־טל... איך בין צוויק מיט א צעבראכען הארץ, אָבער מיט דעם פעסטען באַשלוס אליין צו העלפען און זען אָנדערע מאכען העלפען די ארעמע האלב־פאַרשטאַרבענע מענער, פרויען און קינדער פון אונזער שטעטל פעלשטין.

לואיס שלוגאָוויטץ

דערצעהל מיר...

דו קומסט פון דעם שטעטעל וואו איך בין געבאָרן?
דערצעהל מיר, ברודער, וואָס פון דעם איז געוואָרן.
דערצעהל מיר, איך בעט דיך, דערצעהל מיר פון אַלעס!
באַהאַלט ניט די מעשים פון טויט און פון דלות...

דערצעהל מיר, צי פליסט דאָרט נאָך רוהיג אין דרימל
דאָס טייכעל, און שפּיגעלט אין זיך אָפּ דעם הימעל,
אָדער עס יאָגט זיך מיט אימפּעט מיט שווערען
און טראָגט אין זיך שטראָמען פון בלוט און פון טרערען.

פליען נאָך פייגעל דאָרט איבער די גאַסען?
צי אפשר שפּאַצירט דאָרט דער טייפּעל געלאַסען
און ס׳טראָגט זיך פון ווייטען זיין טייפּלישער לאַכען
און ס׳וואָגט ניט קיינער טיר און טויער אויפצומאַכען.

דערצעהל מיר, וואָס טוען די אידישע טעכטער,
צי הערט מען נאָך איצט זייער זיסען געלעכטער,
אָדער זיי ליגען פאַרשעמט און באַהאַלטען
צונויפגעטוליעט פון שרעק אין אַווינקעל אַ קאַלטען.

דערצעהל מיר, וואָס טוען די קינדערלאָך קליינע,
צי לאַכען זיי פריי און מונטער, די רייגע,
צי קלינגט זייער ניגון ביים לערנען אין חדר,
אָדער זיי בעטען און וויינען כסדר?

וואָס שווייגסטו, וואָס האַלסטו דעם קאָפּ געבויגען?
ווסאָ האַלסטו די ליפּען צוזאַמענגעצויגען?
וואָס דריקט אויפ׳ן הארץ דיר מיט טרויער מיט שווערען?
אָדערווילסטו מיט שווייגען מיר אַלעס דערקלערען?

וואָס־זשע, דו ווילסט מיר קיין נעמען פון טויטע דערמאָנען,
איך זאָל צווישען זיי מיינע ליבסטע ניט דערקאָנען...
שווייג ניט, איך בעט דיך, דערצעהל מיר, דערצעהל מיר, איך וועל הערען
און וועל אין זיך שטיקען די הייסע און בלוטיגע טרערען...

יונה בוים

די פאַמיליע צימאַר

וואורעק צימאר איז געווען א פויער אין די מיטעלע יאָרן, אפשר דער אייגציגער גוי אין שטאָט מיט א באָרד — א ברייטע, צעטיילט אין מיטען, אזוי ווי ביי דעם דעמאָלטדיגען גלח פון דער פראוואָסלאַווענער קירכע.

וואורעק איז געווען א הויכער, א ברייטבייניגערדיגער פויער מיט א גענעם פנים, ווי ביי דער גרעלער ראסע. די ליפען פולע, די אויגען שווארצע, שאַרפע, ברענענדיגע. די שטים א הייזעריגע, א ריסענדיגע. ווען ער האָט גערעדט, האָט די לופט זיך געטרייסעלט ארום אים. ער האָט נאָר באַדארפט א געשריי טאָן זיינם א קינד און מען האָט גלייך דערקענט ווער און וואָס וואורעק איז...

וואורעק איז געווען אפשר דער רייכסטער פויער אין שטאָט. פעלדער האָט ער פארמאָגט א סך. פערד האָבען זיך ביי אים געפונען ניט א פאָר, נאָר עטליכע פאָר, און די שענסטע אין שטאָט. קי האָט ער פארמאָגט עטליכע, שאָף און עופות גאָר א סך. געווען א גוטבאזיצער פון א קליינעם מאיאָנטעק.

צו דעם אלעמען האָבען ביידע — ער און זיין פויערטע — געהאנדעלט מיט חזיר.

זיין חזיר־שטאל איז געווען די ערשטע פון דער רייע חזיר'ניקעם אין מארק. פארוואָס די ערשטע? ווייל ער איז געווען „וואורעק צימאר" — א ביטערער פויער. מיט וואורעקען האָבען זיך ניט געוואָלט אייניריסען אפילו די פויערים פון שטאָט.

וואורעק האָט געהאט דריי קינדער. אן עלטערע פארזעסענע שיקסע, זעהר א מיאוסע, א פארזויערטע, מיט א גראָבע ליפען און גראָבע ליפען ווי ביים „באיטקא". אויך איר שטים האָט געגריליצט אין די אויערען. זי איז עם געווען די אכטונג־געבערין און די באדינערין פון שטוב.

און צווי זין האָט דער ערל געהאט. דער עלטערער — א נעשטו־פעלטער שנײַ אויך זעהר א מיאוס'ער, א פאַרזויערטער. אָט דער נעשטו־פעלטער שנײַ האָט נעארבייט אַרום דער כאַזאיסטווע. און דער איינגערער — א מאָגער שנצ'ל וואָס האָט מורא געהאט פאר דעם אייגענעם שאָטען.

אָט דער איינגסטער שנצ'ל איז עס דער היסטאָרישער קאָמיסאר „צי־מאר" — דער פאַרטיליגער פון אַן ערך זעקס הונדערט אידישע לעבענס...

די פויערטע צימאר, וואַוריקס ווייב, די מאַמע פון דעם שונא־ישראל צימאר, איז געווען א קלייניגקע, א מאָגערע, א מרשעת, איינע אויף דער וועלט, פיל ערגער פונ'ם מאן. זי האָט עס פאַרקויפט חזיר אין מארק. איר פעלץ, איר גרין פנים און אירע הענט זיינען שטענדיג געווען אייג־נעטונקען, איינגעווייקט אין חזיר־פעטס. זי איז נעזעסען יערען טאָג אין מארק ביי דער חזיר־שטעל און ניט איין מאל האָט זי, מיט איר רשעות, פאַרכאַפט מיין אויפמערקזאמקייט... איין מאל אין א יאריד איז אַן עלטערע אָרימע אידענע צוגענאַנגען צו דער פויערטע צימאר און געבעטען זי זאל איר צעבייטען א קערבל אויף מינץ. מינץ האָט זיך שטענדיג געפונען ביי דער פויערטע א פולע טאַרבע.

אויף דער אידענע האָט געווארט א גוי'ע, ביי וועמען זי האָט איינג־האַנדעלט עפעס א „מציאה". די אידענע האָט זיך נעאיילט צו באַצאָלען דער פויערטע, זי האָט אָבער ניט געהאט די פינקטליכע מטבעות.

האָט די צימאריכע אָפגעצויגען דאָס קערבל מינץ צו דער אידענע אין דער האַנט אריין, געצויגען מטבע נאָך מטבע. זי זאל חלילה ניט איבערגעבען א גראָשען.

די אידענע מיט'ן קלייניגעלט אין האַנט האָט זיך געלאָזט לויפען צו דער פויערטע וואָס האָט געווארט אויף איר לעבען א דערבייאיגער קלייט מיט דער מציאה.

— שרה'קא... שרה'קא... — האָט די צימאריכע נערופען צוריק די אידענע צו דער שטעל. די אידענע מיט'ן מינץ אין דער האַנט האָט זיך אומגעקערט צו דער שטעל.

— איך האָב דיר איבערגענעבען געלט — האָט די צימאריכע געזאָגט צו דער אידענע — לאָז מיך נאָך אמאל איבערצויגען דאָס געלט.

די אידענע האָט אויפגעשטעלט די האַנט מיט'ן געלט און געזאָגט:

— נא, צויגל.

די צימאריכע האָט נאָך אמאל איבערגעצויגען דאָס געלט און ניט געפונען קיין טעות. האָט זי געלאָזט נעהן די אידענע.

ווי נאָר די אומגעדולדיגע אידענע האָט אָפגעטראַטען א פאָר שפאַן פון דער שטעל, אזוי האָט די צימאריכע ווידער נערופען די אידענע צוריק.

— שרה'קא... שרה'קא... קום שוין צוריק. איך האָב געמאכט א טעות. קום שוין אַהער...

די אידענע, נעבאך, האָט זיך ווידער אומגעקערט צו דער חזיר-שטעל, נאָך אלץ מיט'ן געלט אין האַנט.

— ווייז אהער דאָס געלט — באַפעלט די גוי'ע — לאָם איך נאָך אמאל איבערצאהלען...

די אידענע האָט ווידער אויפגעשטעלט די דאלאַניע מיט'ן מינץ און געזאגט: — מיט'ן גרעסטען כבוד, נא, צאהל!...

די צימאריכע האָט ווידער איבערגעצאהלט דאָס געלט, כלומרשט געצאהלט נאָך אמאל און נאָך אמאל. — ס'איז ריכטיג — האָט די גוי'ע ענדליך באשלאָסען.

— גאָט צו דאַנקען! — שטאַמעלט די אידענע און יאָגט שוין גיכער ווי פריער נאָך דער „מציאה".

— שרה'קא... שרה'קא... — שרייט ווידער די צימאריכע נאָך דער אידענע, ווי זי וואלט איר שוין וועלען נאָכלויפען, אויב די אידענע קערט זיך באלד ניט אום צו דער שטעל.

די אידענע בליבט שטאַהן ווי עס וואלט זיך אָפגעריסען ביי איר דאָס האַרץ. ווי נאָר זי האָט זיך אָבער צוריקגעקערט א שפּאַן, איז עפעס ביי דער אידענע פלוצים קשה געוואָרען. זי האָט געעפענט די האַנט, געשווינד א צאהל געטאָן דאָס געלט, געכאפט א פּאַרדעכטיגען בליק אויף דער גוי'ע: „א חזיר'ניטשקע! — האָט זי א שפּיי געטאָן — טפו זאלסטו ווערן! — און איז אוועק איר וועג...

די צימאריכע מיט די איבעריגע חזיר'ניטשקעס, וואָס האָבען צוגעזען דאָס שפּיל, האָבען פּאַרהילכט דעם חזיר-מאַרק מיט זייער געלעכטער אויף דער אָרימער אידענע'ס חשבון...

ביי וואַוריק צימאר איז געווען א הונט — א הונט, ניט ווי ביי די אַנדערע גוים פון שטאָט. וואַוריקס הונט איז געווען גרויס ווי א לייב. פּאַרבייגעהן וואַוריקס שטוב, איז מען איבער דעם הונט ניט געווען זיכער מיט'ן לעבען. אָט דעם דאָזיגען הונט האָט איין מאל דער היצעל געכאפט און אים שיעור ניט דערוואָרגען ביים אַריינוואַרפען אין הונט-קאסטען.

ווען וואַוריק האָט זיך דערוואוסט, אז דער היצעל האָט געכאפט זיין הונט, איז ער געוואָרען מלא רציחה... ער איז אָבער געקומען צום היצעל, מעשה סוחר, און זיך געזומען דינגען מיט אים אויסצוקויפען דעם הונט, ווי ער וואלט זיך דינגען ביים האַנדלען א פעטען חזיר אויפ'ן

יאריד. דער היצעל האָט אָבער ניט געוואָלט הערען פון וואוריקס אָנבאָט, — ער האָט דאָך דעם הונט אין קאַסטען.

וואוריק האָט אויסגעוואָרפען דעם היצעל, אז ער האָנדעלט ניט מענשלעך, ניט מעשה סוחר...

דער היצעל, שימאָנסקי — א שיכור, אַליין א דורכגעטריבענער כלב — האָט געלאָכט פון וואוריקען און זיין אָנבאָט.

וואוריק האָט זיך לאַנג געדונגען, האָט אָבער געמוזט באַצאָלען ווי־פיל דער היצעל האָט פֿאַרלאַנגט.

וען דער היצעל האָט אַרויסגעשלעפּט דעם הונט פונ׳ם קאַסטען, האָט דער הונט ניט דערקענט מער דעם באַלעבאָס... ניט געוואָלט מער דער „כלב" וואָס פריער...

אז וואוריק האָט דערזען דעם הונט א פּריטשמעליעטען, האָט ער גלייך געפֿאָדערט צוריק זיין געלט, וואָס האָט באַטראָפען עטליכע צענדליג קאָפּיקעס.

דער היצעל האָט אָבער געזאָגט צו וואוריקען — לא מיט א ספּאָדיק. דאָס איז שוין ניט מעשה סוחר. געשעפט איז געשעפט. אָפּגעמאַכט איז אָפּגעמאַכט. — און געלאָכט פון וואוריקען ס׳גרעסטע געלעכטער... גע־הייסען וואוריקען אים אָנקלאָגען פאַר׳ן גערעכט, און טאָקע ניט צוריק־געגעבען דאָס געלט. געשעפט איז געשעפט...

וואוריק האָט געזידעלט און געשאָלטען דעם היצעל און געשריען — וען ער, דער היצעל, וואָלט ניט געווען קיין אָנגעשטעלטער פון דער פּא־ליציי, וואָלט ער אים דערשלאָגען מיט א „דובינע", ווי ער — דער היצעל — דער׳הרג׳עט די הינט.

דער היצל שימאָנסקי האָט געלאַכט אין די הויפענס פון אים...

פאַר רציחה האָט וואוריק זיך געכאַפּט שלאָגען דעם הונט און שרי־ען אויף אים, אז ער זאָל לויפען אַהיים. דער הונט, א צעטומעלטער, האָט אָבער ניט געוואוסט אויף וואָס פאַר א וועלט ער איז...

ניט געווען מער דער „כלב" וואָס פריער...

דעם זעלבען סוף האָט געהאַט וואוריק אליין. געווען א כלב און געהאַט דעם סוף פון א כלב...

ביטער איז נאָר אונז, וואָס דעם כלב׳ס סוף האָט געקאָסט אזוי פיל אומשולדיגע אידישע לעבענס...

וועגען דעם סוף פון דים אינגסטען צימאָר — דעם באַנדיט — שרייבט ברייצי, איציק אריהיס טאַכטער, פון רוסלאַנד.

בריינצע קייסער

דער סוף פון דעם באַנדיט צימאַר

●

צימאר איז געווען פּעטלורע'ס קאָמיסאַר אין פעלשטין, ווען פּעטלורע איז געווען אויפ'ן פערד.

צימאר האָט אליין געבראכט קיין פעלשטין די היידאַמאַקעס, זיי אָנ־גע'שכור'ט און באַפוילען צו מאַכען דעם בלוטיגען פּאָגראָם אין פעלשטין.

ווען פּעטלורע איז שוין געלעגען אונטער'ן פערד, האָט צימאַר דער־זען, אַז די ראַטענמאַכט וועט זיך אָפּרעכענען מיט אים, איז ער אַנטרונען געוואַרען פון פעלשטין און קיינער האָט ניט געוואוסט וואו עס איז אַהין געקומען זיין געביין.

ערשט אין עלף יאָר אַרום האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז צימאַר איז געווען אין לענינגראַד. דאָרט האָט ער זיך פאַרשריבען אויף אַ פרעמדען נאָמען און איז געוואָרען אַ שפּיגעל־מאַכער.

דערוואוסט פון אים האָט זיך אַ פעלשטינער סאָלדאַט — אַ קאַוואַ־לעריסט — וואָס איז געשטאַנען אין לענינגראַד אין יענער צייט.

דער קאַוואַלעריסט איז אַריינגעקומען צו אַ פּאַריקמאַכער ראַזירען זיך, האָט ער דאָרט אָנגעטראָפען דעם באַנדיט... איז דער קאַוואַלע־ריסט גלייך אַוועק צו דער מאַכט און דערצעהלט וועגען דעם באַנדיט צי־מאַר און וואו ער האָט אים באַגעגענט.

צימאַר האָט געמיינט, אַז ער וועט זיין אַ קלוגער — ער וועט אָפּ־נאַרען די ראַטענמאַכט, און האָט זיך ניט מודה געווען. ער האָט געזאָגט, אַז ער ווייסט גאָר ניט פון אַזאַ שטעטעל, ווי פעלשטין, און, אַז ער איז גאָר קיינמאָל ניט געווען אין יענם „ראַיאָן" און אַז זיין נאָמען איז ניט צימאַר...

מען האָט אים אָבער דאָך אַרעסטירט און אָפּגעשיקט קיין פּראָסקוראָוו.

אין פּראָסקוראָוו האָט די מאַכט זיך גענומען אויספאָרשען דעם אמת וועגען דעם נאָמען „צימאַר" און וועגען דעם „אומשולדיגען" מענשען, וואָס וויל ניט וויסען פון אָט דעם נאָמען. די מאַכט האָט גערופען פיל

פעלשטינער עדות און אלע פעלשטינער האבען אים נלייך דערקענט.

און צימער האט אלץ נעלייקענט...

דער ערשטער עדות איז נעווען משה שווידלער. ער האט אים נלייך דערקענט. משה שווידלער האט איבערנענעבען דער מאכט, פאדראבנע, וועגען צימערס „לייטישקייט". די איבעריגע עדות האבען אויך ניט וויי־ניגער דערצעהלט וועגען אים ווי משה, און דער באנדיט צימער האט אלץ נעלייקענט, אז ער איז עס דער, וועמען מען באשולדיגט, און נעשריען, אז דא ווערט נעמאכט א בילבול אויף אים. און עס האט שוין נע־האלטען דערביי, אז מען זאל אים באפרייען.

נאר דער אמת מוז דאך ארויסקומען, מוז דאך ארויסשווימען ווי בוימל אויפ'ן וואסער...

ווען מען האט ארויסגערופען „אלטער מאנטאג" (ישראלעוויטש) פאר אן עדות, האט „אלטער מאנטאג" נעבעטען דעם אויספארשונגס־נעריכט, אז מען זאל אים אריינלאזען מיט דעם „אומשולדיגען" אין א באזונדער חדר. דער נעריכט האט דאס אים באווילינט. און ווען אלטער האט זיך — אין דעם באזונדערען חדר — צערעדט מיט צימער'ן, און אנגעווויזען אים ווי אזוי ער האט אנגעפירט דעם פאגראם, און צימער האט זיך אלץ נעהאלטען ביי זיינעם, נעלייקענט און נעלייקענט, — האט „אלטער מאנטאג" באקומען היסטעריקע און האט אנגעמאכט א נעוואלד, אז מען האט זיין נעוואלד דערהערט אין נעריכט זאל. — באנדיט! — האט ער נעשריען, — באנדיט דו איינער! פאר מיר?! פאר מיר לייקענסטו?

פון דעם נעוואלד איז צימער איבערראשט און דערשראקען נעווא־רען, און א זאג נעטאן צו אלטער'ן: — שא! דו, מאנטאג! מאך ניט אן אזא רעש... מאך צו דיין מויל, מאנטאג!...

ווען דער אויספארשונגס נעריכט האט דערהערט, פונ'ם באזונדערען חדר, אז דער באשולדיגטער רופט אן אלטער'ן ביים צונאמען „מאנטאג", איז דער נעריכט נעווען איבערצייגט, אז צימער איז עס דער ריכטיגער באנדיט...

מען האט זיי ביידען ארויסגענומען פונ'ם באזונדערען חדר און אל־טער האט ניט אויפגעהערט שרייען היסטעריש:

— זעט איר שוין איצט ווער דאס איז?! זעט איר שוין, אז דאס איז דער באנדיט צימער?!...

און דער נעריכט האט באשולדיגט צימער'ן אין דעם בלוטיגען פא־גראם.

אין נעריכט זאל. אוי! ווי טרויעריג עס איז נעווען אין נעריכט זאל פון דעם נעוויין, וואס האט זיך נעריסען פון די עדות־זאגער... אז

אפילו די פאַרטיידיגער זיינע און דער געריכט אַליין, האָבען זיך ניט גע־קענט איינהאַלטען פון געוויין...

שעהן איז גאָר געווען ווען מען האָט אַרויסגערופען צימאַר'ס עדות. און אויך זיי האָבען באַשטעטיגט, אַז ער איז דער שולדיגער אין דעם פּאָגראָם. משה אברם'ס איז געווען זיין עדות. דער באַנדיט האָט געמיינט, אַז משה אברם'ס וועט אויפ'ן „סוד" זיין איינער פון זיינע פאַרטיידיגער. משה האָט אָבער דערצעהלט אין געריכט, אַז ווען זיי זיי־נען נאָך געווען קינדער און געשפּילט זיך צוזאַמען, האָט ער — צימאַר — געהאַט אַ לאַנג מעסערעל מיט וועלכען זיין „באיטקאָ" פלעגט דערשטעכען די חזירים. — אָט מיט דעם מעסערעל — האָט צימאַר געזאָגט צו משה'ן — וועל איך קוילען אידען...

דער געריכט האָט איינגעזען און פעסטגעשטעלט, אַז ער — צימאַר — איז דער אמת'ער באַנדיט.

דער געריכט האָט צימאַר'ן פאַר'משפּט, אויסגעטיילט אים די שטראָף, ווי ער האָט פאַרדינט...

צימאַר האָט זיך אָבער נאָך אַלץ געריכט, אַז ער וועט אָפּנאַרען די ראַטענמאַכט און ער האָט איינגעגעבען א „קאַסאַציע". דער העכערער געריכט האָט אָבער דעם משפּט פון „טויט־שטראָף" גוטגעהייסען און מען האָט דעם טויט־אורטייל דורכגעפירט.

אָט אַזוי איז אָפּגעראַמט געוואָרען פון דער וועלט דער באַנדיט פּעט־לוראָוויץ — צימאַר... כן יאבדו!

שלמה צווייג

די פעלשטינער סאמאבאראנע פון יאר 1882

אך דעם טויט פון אלעקסאנדער דעם צווייטען, האבען זיך ארויסגעלאזט קאצאפען־באנדעם, פון באלטער געגענט איבער די אידישע שטעטלאך צו נעמען נקמה פאר'ן טויט פון דעם „צאר־באמטיושקא", וועלכער איז צעריסען געווארען פון א באמבע אין יאר 1881. אין וואס איז באשטאנען זייער נקמה? פשוט און פראסט: אין מאכען פאגראמען אויף אידען.

יענע פאגראמען זיינען געווען די ערשטע, וואס האבען ארויפ־געווארפען א מרה־שחורה אויף מיר, נאך אלס קינד.

די פאגראמען און פאגראמשטשיקעס פון יענער צייט זיינען אבער געווען אנדערש פון די פאגראמען און פאגראמשטשיקעס אין היינטיגע צייטען. יענע פאגראמשטשיקעס האבען ניט אומגעברענגט קיין אידישע לעבענס. יענע פאגראמשטשיקעס האבען נאר געשלא־גען אידען, אויסגעזעצט פענסטער, צעבראכען מעבעל, צעריסען דאס בעטגעוואנט און גלאזט די פעדערען מיט'ן ווינט, גערעבע־וועט וואס זיי האבען געקענט, און צוועקגענומען מיט זיך וואס נאר ס'האט זיך גלאזט. יענע פאגראמשטשיקעס זיינען אזוי געגאנגען פון שטאט צו שטאט און אפגעטאן — אין נאמען פון נקמה — זייער ווילדע טייוועלשע ארבייט.

וועו איך נעם זיך דערמאנען אן יענע צייטען, טויכען אויף אין מיין זכרון בילדער. פאר מיינע אויגען וואנדערען ארום אונזערע טאטעס און מאמעס פארפינסטערטע, פארווייסטע, ווי מען פלעגט דעמאלט זאגען: געלייגט זיך שלאפען אן וועטשערע, אויפגעשטא־נען און ניט אנגעבייסען.

דאס דעמאלטיגע גביר'שאפט פון אונזערע פעלשטינער אידען איז באשטאנען פון אביסעל ארים באלעבאטישקייט אין א צעברא־כענעם שטיבל, וואו עמער און שיסעל זיינען געווען אונטערגעשטעלט

פאר דעם רעגען וואָס האָט אריינגערונען דורכ'ן צעבראָכענעם דאַך אין אַלע ווינקלען.

ווען אונזערע פעלשטינער אידען, פון יענער צייט, האָבען דער־הערט, אַז קאַצאַפּעס באַפאַלען אידישע שטעטלאַך און מאַכען אַ תל פון דעם ביסעל אָרימקייט, איז אויף זיי אָנגעפאַלען א שרעק.

יעדער איד אין שטעטעל, פון יונג ביז אַלט, האָט גענומען טראַכטען און גיבען עצות ווי אַזוי אָפּצוראַטעווען דאָס ביסעל אָרימקייט פון די קאַצאַפּעס־כוליגאַנעס.

בייטאָג איז נאָך געווען צו דערליידען. ווען עס האָט זיך אָבער אָנגערוקט די נאַכט, איז געוואָרען הימעל־עפען־זיך!

איינער האָט געפרעגט ביים צווייטען וועגען נייעסען פון די פּאָגראָמען. איינער האָט דערצעהלט דעם צווייטען: אַז די און די נייעס קומט פון דאָרט און דאָרט. קלאַנגען, אַלערליי קלאַנגען, האָבען זיך אַרומגעטראָגען אין דער לופט.

אין יענע צייטען זיינען געבויט געוואָרען נייעסען ביי אונז אין פעלשטין נאָר אויף קלאַנגען, נאָר אויף וואָס מען האָט געהערט פון דאָרט און דאָרט.

אין פעלשטין איז נאָך דעמאָלט ניט געווען קיין פּאָסט־פאַר־בינדונג. קיין „גאַזעט" איז אין יענער צייט אויך ניט אָנגעקומען אין שטעטעל. און אויב יאָ (ווי מיר דאכט זיך, פלעגט אמאָל אָנקומען א גאַזעט צו איינעם א משה שרה'קעס), פלעגט דער גאַ־זעט געבראַכט ווערען מיט עטליכע וואָכען שפּעטער ווי ער איז אַרויס.

איז דאַרום קיין חידוש ניט וואָס פעלשטינער אידען האָבען מיט אָנגעשפּיצטע אויערן געשעפּט נייעסען פון קלאַנגען.

פון די וויכטיגסטע נייעסען איז מען ערשט ריכטיג געוואָר גע־וואָרען פרייטאָג אין באָד. ווייל פרייטאָג אין באָד זיינען זיך צונויפ־געקומען אַלע אידען, וואָס זיינען אַ גאַנצע וואָך ניט געווען אין דער היים. פון באָד איז מען שוין אהיים געקומען מיט פולע קע־שענעס „נייעסען". און אין יענער צייט זיינען אַלע נייעסען געווען נאָר פון דעם „צאַר'ס קאַצאַפּעס".

איינער האָט געזאָגט, אז ער האָט געהערט, אז אייערנעכטען זיינען די קאַצאַפּעס געווען דאָרט און דאָרט; א צווייטער — אַז נעכטען זיינען „זיי" געווען אויף יענעם און יענעם אָרט; אַ דריטער האָט געזאָגט... הכלל, אונזערע פעלשטינער אידען, מיט זייערע צושראָקענע געמיטער, האָבען אין יענער צייט געקענט

זאָגען היינט, וואו די קאַצאַפּעס וועלען אַרײַנדרינגען אין צוויי־דריי טעג אַרום. מיט'ן איינעם וואָרט, וען צוויי־דריי אידען זיינען זיך צונויפגעקומען, איז דעמאָלט אין פעלשטין קיין אַנדער שמועס ניט פאַרגעקומען ווי נאָר וועגען די קאַצאַפּען־באַנדעס.

דאָס ערגסטע איז געווען, וען עס האָט זיך פאַרשפּרייט דער לעצטער קלאַנג: אַז די קאַצאַפּעס פאַלען אַן נאָר ביינאַכט.

דעם פּחד, וואָס איז דעמאָלט געפאַלען אויף אונזער פעלשטין, בין איך ניט בכח צו שילדערן. איך קען נאָר זאָגען: אַז וועלן בן ציון שליאָמעס האָט גענומען לייענען „קריאת שמע" און דער הימעל האָט זיך ניט געשפּאַלטען, איז איבער אונז נאָר קיין הימעל ניטאָ... טעג און נעכט האָבען זיך אַזוי געצויגען, אין שרעק און אין שוידער...

מיטאַמאָל ווערט פאַרשפּרייט אַ קלאַנג: אַז די קאַצאַפּעס זיינען שוין ניט ווייט פון וואַלאָטשיסק און אַז אין צוויי־דריי טעג אַרום וועלען זיי באַפאַלען פעלשטין... אַן אומגליק! וואָס טוט מען? ! וואו באַהאַלט מען דאָס ביסעל אַרימקייט?

אייניגע האָבען גע'עצה'ט אַז יעדער זאָל אַריבערפירען זיין ביסעל אַרימקייט צו די שטיבער, וואו עס געפינען זיך טיפע קעלערס. און אַזוי איז טאַקע געווען. אין איין שעהנעם טאָג איז דאָס פעלשטינער ביסעל אַרימקייט איבערגעפירט און באַהאַלטען געוואָרען אין עטליכע טיפע קעלערן. איבערגעלאָזט האָט מען נאָר אַ טעפּעל צום קאָכען און אַ לעפּעל צום עסען. געשלאָפען איז מען אויף דער הוילער ערד.

באַוואָרענט דאָס ביסעל אַרימקייט, האָבען פעלשטינער אידען פרייער אָפּגעאָטעמט.

וען קלאַנגען האָבען זיך צעשפּרייט, אַז די קאַצאַפּישע אַנפאַלען קומען שוין פאָר נאָענט צו פעלשטין, איז געווארען אַ יללה: וואָס טוט מען? וואָס הויבט מען אָן צו טאָן! יעדער גיט עצות ווי אַזוי מען זאָל זיך באַגעהן מיט די קאַצאַפּעס, וועלן זיי וועלען אַריין אין שטאָט.. און פון אַלע עצות האָט אויסגעזוכן צו זיין די בעסטע עצה וואָס גדליה זלמן יעקב'ס האָט געגעבען. זיין עצה איז געווען: אַז יעדער מאַנסביל, יונג און אַלט, זאָל פּשוט צו־גרייטען אַ דרענגעל, און ווי נאָר עס וועט ווערען פינסטער, זאָל מען זיך פאַרזאַמלען אַלע מיט די דרענגלאָך אויף דעם וועג, וואו מען ערוואַרט זיי זאָלען זיך אַריינריסען אין שטאָט.

גדליה'ס עצה איז טאַקע יעדען געפעלען געווארען, „וואָס איז? וואָס זיינען מיר עפּעס, מלופּים־קינדער אין מיטקעם? די

קעפ וועלען מיר זיי צושפאלטען!" האָט גדליה זיך געשטעלט ווי א גיבור.

און אזוי איז טאקע געווען. יעדער איד האָט אויפגעזוכט, אויף זיין בוידעם, אן אמת'ן „ביטשיק", און גדליה איז געווען דער ראש איבער אלע. וואס ער האָט געהייסען טאָן, האָט מען אים געפאלגט. גדליה אליין האָט זיך פארשאפט א לאנגען גראבען שטעקען, אין וועלכען א קאוואל האָט ארויסגעזעצט א שארפען טשוואק.

גרייט מיט זיין געווער, האָט גדליה ווידער פארטראכט א פלאן: באשר, אזוי ווי די קאצאפעס פאלען נאר אן ביינאכט און אזוי ווי ביינאכט איז דאָך שטארק פינסטער, בכן איז זיין פלאן צו באהענגען דעם וועג מיט „לאמטערנעס". און אין לאמטער־נעס איז גראדע קיין מאנגעל ניט געווען ביי אונז אין פעלשטין. מחמת אלע אידישע קינדער זיינען געווען באזארגט מיט לאמטער־נעס צו באלייכטען ווינטער ביינאכט זייער וועג פון חדר אהיים.

די קשיה איז נאר געווען: וואו הענגט מען אויף די לאמ־טערנעס אז זיי זאלען באלויכטען דעם וועג?

גדליה, ווי אן אמת'ער געגנראל, האָט לאנג ניט געטראכט און זיך באלד געגעבען אן עצה.

ער האָט געהייסען פארציען שטריק איבער'ן וועג, אנקניפען זיי פון ביידע זייטען שטיבער, פון שמשון סטערניק'ס שטוב אזש ביז יהודה באהעלפער'ס דירה, און אויף די שטריק זאָל מען אויפ־הענגען די לאמטערנעס. און אזוי האָט מען טאקע געטאָן.

זעהר אנטוישט זיינען אבער אונזערע פעלשטינער העלדען געווארען, ווען די לאמטערנעס זיינען אנגעצונדען געווארען מיט די גראשענע ליכטלאך און עס איז מיט זיי געווארען נאָך פינסטערער אין די אויגען ווי אהן זיי. דערצו זיינען זיי, סיי ווי אויסגעגאנגען אין גאר א קורצער צייט.

אויף דעם האָט זיך גדליה ניט געריכט און ער איז טאקע געווען דערשלאגען ווען זיין פלאן איז ניט גראטען נאָך אזוי פיל מי...

נאָך לאנגען ישוב־הדעת פון גאנץ פעלשטין, איז גדליה'ן ווי־דער איינגעפאלען א פלאן, און ער האָט באפוילען אפצובינדען די לאמפען פון די סטעליעס, אדער אוועקנעמען זיי פון די טישען און אנידערשטעלען זיי לעבען די פענסטער.

דער פלאן איז גראטען. עס איז די העלדען געווארען ליכטיג אין די אויגען.

ביי אזא ליכט איז זיך דאס שטעטעל צונויפגעקומען נאכט נאך נאכט, אויף אן אנדער וועג, לויט די ידיעות פון טאג: היינט — אויף פראסקוראוער וועג, מארגען — אויף יארמיליניצער וועג, איבערמארגען — אויף קוזמינער א. ז. ו.

מיטאמאל ווערט פארשפרייט א קלאנג, אז די קאצאפעס זיינען שוין אין וואלאטשיסק און אז פון דארט געהען זיי אויף פעלשטין. מארגען אדער איבערמארגען וועלען זיי באפאלען פעלשטין!

יענע פחדים'דיגע טעג און דאס „קריאת־שמע" לייענען פון בן ציון שליאמעס, קען גאר ניט אפגעווישט ווערען פון מיין זכרון...

וען די נייעס האט זיך פארשפרייט, אז אט־אט און די קאצאפעס זיינען שוין דא, האט דאס גאנצע שטעטעל, מיט גדליה'ן בראש זיך געזאמען צוגרייטען אויף אן אמת'ן, צו גיבען די קאצאפעס א שהנעם „ברוך הבא"...

דערווייל, ווי אויף צו־להכעיס, האט זיך דער הימעל פארכמארעט און עס האט געזאמען פליוכען א רעגען. עס איז געווארען פינסטער, „וימש חושך", אז איינער האט דעם צווייטען ניט געזען. דאך האט זיך דאס שטעטעל פארזאמעלט. איין גרופע לעבען יהודה באהעלפער אויפ'ן בארג, א צווייטע גרופע, איבער'ן וועג, לעבען פעטרא־יארקע'ס אויפ'ן בארג און מען האט געווארט אויף די געסט!

גדליה'ס פלאן איז געווען: אזוי ווי די קאצאפעס וועלען צוקומען צו קובא'ס מילכעל, זאל מען זיך גיבען א לאז ארא אויף זיי און זיי תיכף דערלאנגען מיט די דרענגלאך איבער די קעפ און דערנאך זיי ארייננווארפען אין טייך אריין...

דערווייל איז יעדער געשטאנען מיט אנגעשטרענגטע אויגען און מיט אנגעשפיצטע אויערען און געקוקט אין דער טיפער פינסטערניש, צו דער אבאלאניע, אויף דעם וועג, וואס פירט קיין וואלאטשיסק.

פלוצים הילכט איינער ארויס א געשריי, ניט מיט זיין קול:

— קינדער, זיי געהען!

אלע זיינען געווארען ניט־טויט, ניט־לעבעדיג... אלע האבען געזומען אנשטרענגען זייערע בליקען אין דער ווייטער פינסטערניש און אלע ווי איינער האבען אין איין קול אויסגעשריען:

— יא! זיי געהען!

אין דער פינסטערניש האבען זיך טאקע לאמטערנעס באוויזען און זיך געזוקט נעענטער און נעענטער צו דער שטאט. אט זיי־

„וואָס ווילט איהר האָבען? דאָס בין איך דאָך! פּאַן זילנעצקי!"

נען די לאָמטערנעס שוין פון יענער זייט אַבאָלאָניע. און אָט שוין לעבען קובאָס מילכעל...

גדליה, אַ גיבור אַ איד, פול מיט צאָרן, האָט אַ געשרעה געטאָן:

— אידען, קומט! זייער טויט אָדער אונזער טויט! קומט, אידען!

און גדליה מיט'ן גראָבען שטעקען לאָזט זיך דער ערשטער, די אידען מיט די דרענגלאָך — ראָפטאָס נאָך אים, אַנטקעגען די לאָמטערנעס.

די לאָמטערנעס רוקען זיך וואָס אַ רגע אַלץ נעענטער צו זיי.

אין דער שטאָק-פינסטערניש און פּאָר גרויס פּחד, האָבען די אידען ניט געזען ווער און וואָס די לאָמטערנעס זיינען — צי מענשען טראָגען זיי, צי זיינען עס לאָמטערנעס פון אַ קאַרעטע וואָס פּאָרט אַן.

אַזוי ווי זיי האָבען זיך אַ לאָז געטאָן און שוין געווען גאָר נאָענט צו די לאָמטערנעס, האָט זיך פּלוצים דערהערט א קול אין פּויליש: „דליא באָגא, ליודזי! וואָס ווילט איר האָבען? דאָס בין איך דאָך! פּאָן זילנעצקי!..."

אַלע זיינען געבליבען ווי פּאַרשטאַרט און זעהר פּאַרשעמט. עס האָט געדויערט עטליכע מינוט ביז מען איז געקומען צו זיך.

ביי פּאָן זילנעצקי'ס קאַרעטע איז געווען אָן אָפּגעבראָכען אונטערגעשפּאַרט מיט אַ דרענגעל, האָט זיך די קאַרעטע געהעצקעט און די לאָמטערנעס האָבען זיך געהוידעט אַהין און אַהער, האָבען די אידען דאָס אַנגענומען פּאַר אָן אַ שיעור לאָמטערנעס.

וואָן מען האָט דעם פּריץ דערקלערט וואָס דאָ טוט זיך, האָט דער פּריץ אַליין — כאָטש דערשראָקען פון דער געשעעניש — דערציילט די אידען: אַז די קאַצאָפּעס האָבען טאָקע געזאָלט זיין אין וואָלאָטשיסק, נאָר מען האָט זיי ניט אַריינגעלאָזט אין שטאָט אַריין; אַז די פּאָליציי האָט באָקומען אַ באָפעל: ניט צו לאָזען די קאַצאָפּעס מער בושעווען.

אַזוי האָט זיך געענדיגט די בהלה און דער פּחד, וואָס האָבען אַרומגעכאָפּט די פּעלשטינער אידען אין יענער צייט.

און אַזוי איז געקומען אָן ענדע צו דער פּעלשטינער „סאָמאָבאָראָנע פון יאָר 1882.

אין דער
אַלטער היים

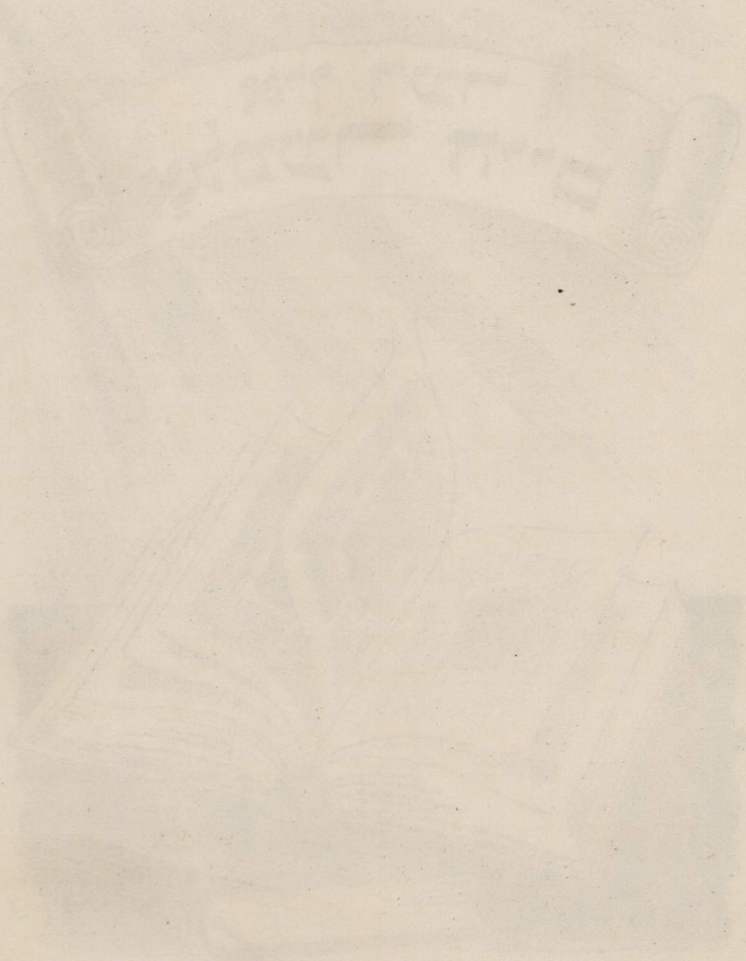

יונה בוים

פעלשטין

פעלשטין איז א קליין שטעטעלע אין פראָסקוראָווער אויעזד, פּאָדאָליער גובערניע אוקראַינע, זעהר נאָענט פון די אַמאָליגע עסטרייך־גאַליציש גרעניצען.

די נאָענטסטע שטעט און שטעטלאָך פֿרום פעלשטין זיינען: פּראָסקוראָוו, יאַרמאָלינעץ, טשאָרנאָ־אָסטראָוו, שאַריפקע, קוזמין, גרוידינג, טאַרנאָרודע און וואָלאָטשיסק.

די דערמאָנטע שטעטלאָך זיינען מיט פעלשטין, ווי אַ שטוב מיט אַן אָלקער — אינגאַנצען אַן ערך פון צוואַנציג, פינף־און־צוואַנציג ווייַטערסט אַוועק.

די שטעטלאָך — פעלשטין איינגעשלאָסען — האָבען דער־האָלטען איינם דאָס אַנדערע ביים לעבען.

די נאָענטסטע דערפער פֿרום פעלשטין זיינען: נפתליפקע, חמילפיקע, געלעטענין, דאָבראָשטש, דאָניוק, טראָסטינעץ, נאָווא־סוויאָט, פּאַריטש, קאַריטנע, מאָסקאָליווקע, רייקאָוויץ, מאָלינעטש און נעמיטשענעץ.

די דערמאָנטע דערפער זיינען ניט מעהר ווי דריי ביז פינף ווייַטערסט ווייט פון שטאָט. ווי אַ רייף נעמען זיי פֿרום דאָס שטעטעל.

פֿרום פעלשטין האָבען זיך אויך געפונען סקיביניעצקי׳ס אַ צענדליג „פולוואַרקעס".

די גוים פון די דערמאָנטע און פון די איבעריגע, ניט־דער־מאָנטע דערפער, וועלכע צעהלען זיך אין די צענדליגער און רינגלען פֿרום פעלשטין, האָבען פֿריינגעפירט זייערע פּראָדוקטען אין שטעטעל און פּאַרקויפט זיי צו די אידען, און דאָרט איינגעקויפט אַלץ, וואָס זיי האָבען באַדאַרפט.

ס׳האָט אויסגעזען נאָטירלאָך: איינם האָט ס׳אַנדערע באַ-דאַרפט. איינם האָט ס׳אַנדערע געזוכט. ס׳האָט גאָר אַנדערש ניט געקענט זיין.

פון די שטעט וואָס אין מזרח זייט פון פעלשטין, ווי קאָמענץ, דינעוועץ, פּראָסקוראָוו, יאַרמעלינעץ א. אז. וו., האָבען זיך שטענדיג געצויגען פורען מיט שווערע משאות דורך פעלשטין צו די עסטרייך-גאַליציש גרעניצען. אין פעלשטין האָבען זיי זיך אָפּגעשטעלט אַנ-האַדעווען די פערד.

פעלשטינער איינפאָר-הייזער און קרעמער האָבען טאָקע ניט דערליבט צו די פאַרבייפאָרענדיגע „פורמאַנעס". די „חזיר׳ניקעס" אָבער, האָבען אָפּגעלעקט א פעט ביינדעל פון זיי.

אין פעלשטין האָבען זיך געפונען ארום צווי הונדערט אידישע הייזער-„כאַטעס" און א מאַרק מיט קלייטען אין דער הויפּט-גאַס פון גלאַוונעם דורכפאָר.

אין דעם מאַרק אַריין זיינען זיך צונויפגעפאָרען פויערים פון אַלע אַרומיגע און אויך פון גאָר ווייטע דערפער כמעט אַלע זונטאָג און אויך יעדע צווי וואָכען, אין א דינסטאָג, אויפ׳ן יאַריד צו האַנד-לען און וואַנדלען מיט די פעלשטינער אידען. איינם האָט אויף ס׳אַנדערע געווארט, איינם האָט ס׳אַנדערע געזוכט, איינם אָהן דעם אַנדערען האָט זיך גאָר ניט געקענט באַגעהן.

פון מזרח ביז מערב און פון צפון ביז דרום איז דאָס שטעטל פעלשטין באַוואוינט מיט א גוי׳אישער באַפעלקערונג, פיעל מער אין צאָל ווי די אידישע באַפעלקערונג.

דער הויפּט-דורכפאָר פון שטעטל צעטיילט די גוי׳אישע באַ-פעלקערונג אויף צווי טיילען. דער טייל פון דרום זייט רופט זיך „אַרבאַניווקע" און דער טייל אין צפון זייט טראָגט דעם נאָמען „שענשיווקע". פון וואַנען די נעמען שטאַמען, איז אונז אומבאַ-קאַנט, פונקט ווי עס איז אונז אומבאַקאַנט פון וואַנען עס קומט דער נאָמען „פעלשטין" אַליין.

ס׳איז א סברה אז דער נאָמען פעלשטין זאָל שטאַמען פון א פּריץ מיט׳ן נאָמען פאַלשטיין. און ס׳איז דערביי פאַראַן אזא מעשה:

אויפ׳ן פלאַץ וואו עס שטעהט „פּאַרטשעווסקי׳ס פולווּאַריק", האָבען געוואוינט, אין „כמעלניצקי׳ס צייטען, א צוואַנציג אידישע פאַמיליעס. אין יענע צייטען איז געקומען „גאַנטע" מיט א באַנדע

און האָט געהייסען די אידישע פאַמיליעס פאַרנעמען זיך פון דאָרט, אַז ניט וועט ער זיי פאַרניכטען.

אין דעם הינטערגרונט, וואו די שול געפינט זיך, איז אין יענע צייטען געווען א „כוטער", וועלכער האָט באַלאַנגט צו א דייטש מיט'ן נאָמען „פּאַלשטיין". אָט דער פּאַלשטיין זאָל עס האָבען גענומען די עטליכע פאַמיליעס אונטער זיין שוץ און געלאָזט זיי בויען זייער ישוב לעבען זיין „כוטער". אָט דעם ישוב זאָלען יענע אידען האָבען א נאָמען געגעבען „פּאַלשטיין".

יאָנקעל קעצעלע'ס שטוב וועלכע מיר האָבען נאָך דערווישט, זאָל עס האָבען געווען א ראָט־הויז, געבויעט פונ'ם ישוב מיט'ן פּריץ פּאַלשטיין בראש.

יאָנקעל קעצעלע'ס הויז, איז אין אונזער צייט, געווען אן אַלטע חורבה מיט א שטרויענעם דאָך, מיט זעהר אַלטע, אָבער גראָבע וועגט, געבויט פון טיפּ רויטע ציגעל.

פון די ציגעל האָבען זיך געשוילט דינענקע שיכטעלאָך און געפּאַלען אויף דער ערד לעבען די וועגט. אונז האָט שטענדיג געוואונדערט, ווי קומט אין יענער גאָס אזא אַלטע חורבה, געבויט פון אזעלכע רויטע ציגעל? און ווי קומט יאָנקעל קעצעלע'ס צו איר?...

ס'קען זיך זעהר געשיקען, אז דער נאָמען „פּאַלשטיין" איז פאַרגרייזט געוואָרען אויף „פּעלשטין".

ס'איז אויך א סברה אז ביי שרייבען א „גט" האָט מען געשריבען — „פּאַלשטיין" הנקרא „פּעלשטין".

ביי די ראָנדען פון די צעטיילטע צוויי דערפער שפּיגלען זיך צוויי שמאָלע אָבער זעהר שעהנע טייכלאָך. די טייכלאָך פלעגען אמאָל זיין אין אידישע הענט און אפּטמאָל פלעגען זיי איבערגעהן אין גוי'אישע הענט. די גוים האָבען זיי דעם אידען ניט פאַרגונען און זיי אויסגעדונגען ביים שטאָט־פּריץ. א גוי מיט'ן נאָמען איגנאָך איז עס געווען דער ערשטער גוי אויסצודינגען די טייכלאָך. זיי האָבען אים ניט געפעלט. ער איז געווען אָנגעשטאָפּט מיט האָב און גוטס. וואָס ער האָט פאַר'שיכור'ט אין א טאָג, האָט דערמיט א אידישע פאַמיליע געקענט לעבען א וואָך.

פון די טייכלאָך האָבען אידען באַקומען זייערע פיש אויף שבת און אָנגעפילט די „ליאָדאָוניעס" מיט אייז אין ווינטער. פון די טייכלאָך האָבען אידישע אינגלאָך געבראָכט גרינעם „אָטשע־

רעט" צו באדעקען די ערד און שטוב לכבוד שבועות, און אויך געוונט דעם „אטשערעט" פאר סכך אויף די סוכות.

דער חילוק אין אויסזען צווישען דער אידישער שטאָט און דעם גוי'אישען דאָרף איז אזא גרויסער, אז עס לייגט זיך גאָר ניט אויפ'ן שכל ווי אזוי אזא אונטערשייד זאָל זיך גאָר האָבען געקענט אנטוויקלען אינ'ם לויף פון די הונדערטער יאָרען זינט פעלשטין איז אנטשטאנען: דאָס גוי'אישע דאָרף פון ביידע זייטען שטאָט פאר־נעמט א גרויסען שטח. עס איז פול מיט שהנע גערטנער און פיינע סעדער, און עס זעט אוים ווי א מין גן עדן אויף דער וועלט.

דאָס אידישע שטעטעל, דאָגעגען, איז באָרגיג, ענג, פאָרטרי־קענט, פארמיסטיגט, מיט איינגעהויקערטע, אפגעריסענע כאטעס.

דאָס שטעטעל — וועו א קינסטלער וואָלט דאָס געמאָלען — וואָלט אויסגעזעהן ווי א קאָפּ פון א מענשען אָדער ווי א שארבען. אזוי זעט טאָקע אוים פעלשטין, וועו מען קוקט אויף דעם פון א הויך אין דרום זייט.

די אמאליגע „באשטע" אויסערן שטאָט אין דרום זייט וואָס „אלעקסאנדער'ס ארמיי האָט אמאָל איבערגעלאָזט, און אויף וועל־כער פעלשטינער אינגלאָך האָבען געקלעטערט, דוקא אום שבת, האָט געגעבען די אינגלאָך א געלעגענהייט א קוק צו טאָן פון דער ווייטער הויך ווי זייער געבורט־שטעטעל פעלשטין זעהט אוים פון ווייטענס.

די וועגען פון שטעטעל ציען זיך פון מזרח צו מערב. די שורות הייזער שטעהען פון צפון צו דרום. אויף דער צפון זייט שטעהען פיר ציילען הייזער. די ערשטע צייל וואָס לעבען דאָרף איז קיר־צער און נידעריגער פון דער צווייטער צייל. די צווייטע צייל נידע־ריגער און קירצער פון דער דריטער און די דריטע קירצער און ני־דעריגער פון דער פערטער, וואָס איז די העכסטע און די לענגסטע פון שטאָט. די פיר ציילען הייזער שטעהען אין אן עטוואָס געבוי־גענער ליניע, ווי זיי וואָלטען געשטאָנען אויף די קנייטשען פון א ריזיגען שטערען.

די גאָסען, געסלאָך און די איינציגע הייזער אין דרום זייט פון שטאָט שטעהען צעווארפען אין אומאָרדענונג איבער א שטח פון בערגלאָך און טאָלעלאָך וויי זיי וואָלטען געשטאָנען צעווארפענע אויף די באָקען, אויף די אויערען און אויף דער נאָז פון א ריזיגען פנים.

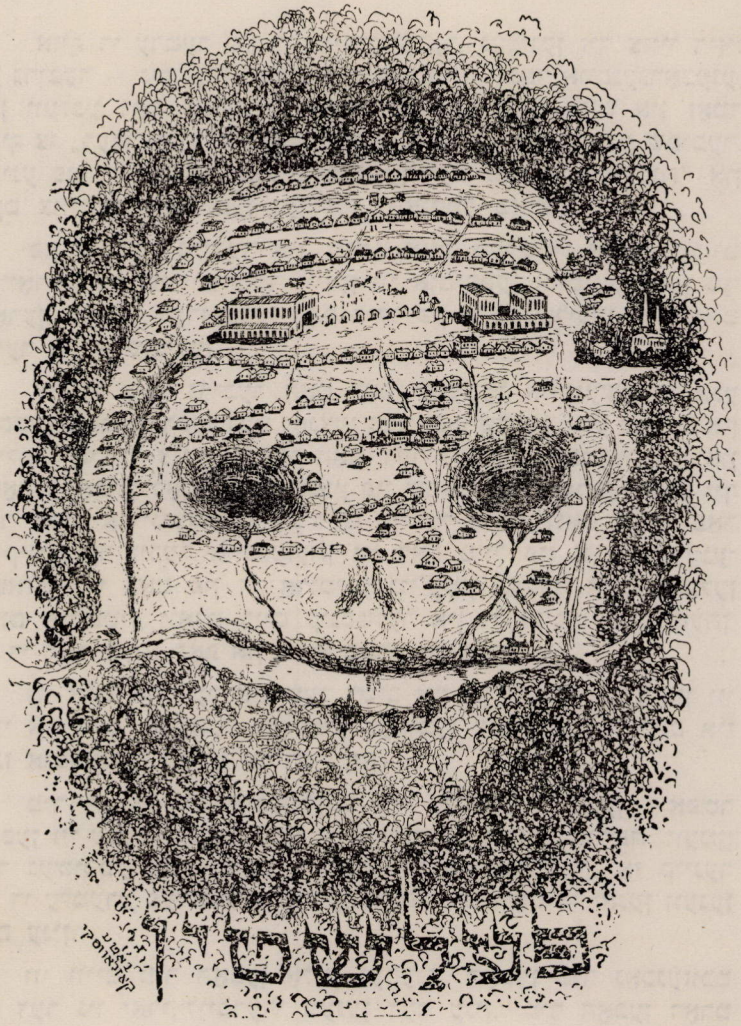

פּאַלעסטינע האָט אויסגעזעהן ווי אַ שׂאַרבען

אויף די ערטער פון די אויגען־לעכער, געפינען זיך צוויי ריזי־גע גריבער — ניט קיין נאַטירלאַכע גריבער — נאָר אויסגעגראָבענע, פון וועלכע דאָס שטעטעל גראָבט נאָך עד היום ליים און זאַמד אויף צו „רעפראָווען" און פּאַרקלעפּען די אַלטע, זינקענדיגע שטיבער. איינע פון די גריבער האָט געטראָגען דעם נאָמען „גי־צלמות" און דעם צווייטען האָט מען גערופען „פּאַנסקע בארג".

פון די צוויי גריבער איז, ווייזט אוים, פעלשטין אַמאָל געבויט געווָארען. די צוויי גריבער זיינען ווי אומיסטען אויסגעגראָבען גע־ווָארען, כדי צו דערגאַנצען דאָס בילד פון א מענשליכען געשטאַלט אָדער פון א שארבען.

אין די צוויי גריבער האָט דאָס שטעטעל אויסגעשאָטען אַלע מיסטען, אָפּגעווָארפען דעם גאַנצען גנאַי, פּאַרשלעפּט אלע פּגירות און נבילות. אין די צוויי גריבער האָט דער רעגען אַראָפּגעטראָגען און אַראָפּגעוואַשען דאָס גאַנצע שמוץ פון שטאָט. פון דאָרטען האָט זיך דער שמוץ אַריינגעגאַסען אין דעם טייכעל אַריין, וואָס וואָלט פּאַר א קינסטלער זיכער אויסגעזעהן ווי דאָס מויל פון א מענשען־גע־שטאַלט. די ראָס פון די אַרומיגע גוי'עשע סעדער וואָס רינגלען אַרום פעלשטין, וואָלט ביים קינסטלער אין די אויגען אויסגעזעהן, ווי די האָר פון א קאָפּ און ווי א בארד און פּאות...

ווי אַלט איז דער אידישער ישוב אין פעלשטין? וועז און ווי אַזוי איז דאָס שטעטעל פעלשטין געקומען צום לעבען? דאָס איז אונז אוממעגליך געווען צו דערגעהן...

מיר האָבען זיך אָנגעפרעגט ביי עלטערע מענשען: אפשר האָבען זיי עפּעס באַקומען פון די פריערדיגע דורות, בעל־פּה, וועגען דער געשיכטע פון פעלשטין. האָט זיך אַרויסגעוויזען, אז קיינער פון די עלטערע פעלשטינער אידען ווייסט ניט וואָס צו זאָגען וועגען דעם ענין.

ווי ווייט מיר האָבען אַליין געקענט, האָבען מיר נאָכגעזוכט אין דער ניו יאָרק־לייבערערי וועגען דעם ענין. מיר האָבען דאָרט גאָרניט געקענט געפינען חוץ באַשרייבונגען וועגען דעם פאָגראָם און דאָס אויך פון א צווייטער האַנט.

מיר האָבען זיך געוועדעט צו אונזער חשוב'ן חבר, דר. מ. זילבערמאַן, אין באַסטאָן, מאַסאַטשוזעטס, קלערענדיג: אפשר ער

— א שריפטשטעלער, א יודע ספר — ווייסט עפּעס מכוח דעם, האָט ער מיר געענטפערט, אז ער ווייסט גאָרניט וועגען דעם ענין.

מיר האָבען זיך דורכגעשריבען מיט נאָך לאַנדסלייט אויסער ניו יאָרק. אַלע האָבען אונז געענטפערט, אַז זיי קענען וועגען דעם ענין גאָרניט שרייבען.

מיר האָבען זיך געווענדעט מיט דעם ענין און מיט נאָך אַנדערע ענינים דירעקט קיין פעלשטין. נאָך לאַנגען וואַרטען האָבען מיר באַקומען פון פעלשטין אַן אומדירעקטען ענטפער, אַז דאָס וואָס מיר פאַרלאַנגען פון פעלשטינער צו באַשרייבען קען קיינער וועגען דעם ניט שרייבען און קיינער וועט מיר ניט שרייבען.

עס זעהט אויס, אַז פעלשטין האָט מורא געהאַט זיך צו באַ־טייליגען אין דער אַרבייט פון שאַפען דאָס בוך. די אורזאַכע דערפון איז אומפאַרשטענדליך פאַר אונז...

מיר האָבען ספּעציעל אָנגעשטעלט אַ חשוב'ן מענשען מיט'ן נאָמען י. ליפשיץ, אַ פעהיגער און געלערענטער יונגערמאַן, אַז ער זאָל נאָכזוכען אין פאַרשיידענע שפּראַכען, אפשר וועט ער עפּעס געפינען איבער דער געשיכטע פון פעלשטין.

פאָלגענדען ענטפער האָבען מיר באַקומען פון דעם הער י. ליפשיץ:

חשוב'ער מר. בוים:

מיר טוט זייער לייד אייך צו אינפאָרמירען, אַז פאַר מיר וועט זיין אוממעגליך צו שרייבען אַ היסטאָרישע אָפּהאַנדלונג וועגען אייער שטעטעל. איך האָב אָפּגעגעבען אַ סך צייט — אַ סך מעהר ווי איר קענט זיך פאָרשטעלען — און איבערגעגאַנגען אַלע ווערק אין רוסיש, פּויליש, דייטש, אידיש און העברעאיש, וואָס איך האָב געקענט קריגען אין היגע ביבליאָטעקען און ניט געפונען גענוג מאַטעריאַל צו קענען אַזאַ אַרבייט שרייבען. און מאַכען פון שניי גאָמעלקעס, וויל איך ניט.

וועגען דעם שטעטעל אַליין קען מען נאָך עפּעס צוזאַמענשטעלען, נאָר וועגען די אידען פון אייער שטעטעל, איז מיט'ן אויסנאַם פון עטליכע פאַרביילויפענדיגע באַמערקונגען כמעט גאָרניט באַקאַנט.

גלויבט מיר, אַז מיך פאַרדריסט ניט ווייניגער פון אייך.

מיט דרך ארץ,

י. ליפשיץ

דעם 12טען אָקטאָבער, 1935.

פון טיפען האַרצען דאַנקען מיר פריינט י. ליפשיץ פאַר זיין אָנ־שטרענגונג וואָס ער האָט געמאַכט און פאַר דער צייט וואָס ער האָט אַוועקגעגעבען גאַנץ אומזיסט.

מען האָט אונז גערא̄טען זיך צו ווענדען צום אידיש־וויסענ־שאַפטליכען אינסטיטוט אין ווילנע, טאָמער ווייסט דער אינסטיטוט עפּעס וועגען דער אַלטער געשיכטע פון פעלשטין.

האָבען מיר זיך געווענדעט אהין צום חשוב'ן הער זלמן רייזען, און האָבען באַקומען דעם פאָלגענדיגען ענטפער:

סעפּטעמבער 13, 1934

צום פעלשטינער בוך־קאָמיטעט, ניו יאָרק.

זעהר חשוב'ע פריינט!

אונזער ענטפער אויף אייער אָנפרעג האָט אזוי לאנג געדויערט, ווייל מיר האָבען אַרומגעזוכט ביי אונזערע היסטאָריקער מאַטעריאַלען אייף דער טעמע וואָס אינטערע־סירט אייך. וועגען דער עלטערער געשיכטע פון פעלשטין האָבען מיר ליידער קיין שום ידיעות ניט געקענט קריגען. נאָר דער סעקרעטאַר פון אינזער היסטאָרישער סעקציע, פ' א. טשעריקאָווער שרייבט אונז, אַז ביי אים איז פאַראַן מאַטעריאַל וועגען די פּאָגראָמען אין פעלשטין אין דער צייט פון בירגער־קריג איי רוסלאַנד. אויב אייך אינטערעסירט דאָס, קענט איר זיך ווענדען דירעקט צו אים. זיי אַדרעס איז:

מיט פריינטליכע גרוסען,

זלמן רייזען

אַ האַרציגען דאַנק זלמן רייזען פאַר זיין מי און טרחה.

צו לעצט האָבען מיר זיך געווענדעט צו אונזער זעהר חשוב'ן און באַליבטען חבר שמואל לאַנדוי וועגען דעם ענין און ער האָט אונז צוגעשיקט פאָלגענדען ארטיקעל איבער דער געשיכטע פון פעל־שטין.

שמואל לאנדוי

ווי אַלט איז דער אידישער ישוב אין פעלשטין?

●

געווים נעם איך זיך ניט אונטער צו באַווייזען היסטאָריש-דאָקומענטאַל ווי אַלט דער אידישער ישוב אין פעלשטין איז היינט צו-טאָג. איך בין יעצט צו-וויט פון די היסטאָרישע קוואַלען, פון וועלכע מען וואָלט געקענט שעפּען גרינטליכע געשיכטליכע באַווייזען דורך דאָקומענטען און אפילו דורך גראָבונגען, אויף וועלכע די באַלשעוויסטישע רעגירונג איז תמיד גרייט אַרויסצוגעבען אַן ערלויבניש. יאָ, מען וואָלט געקענט באַווייזען גרינטליך, מיט אייזען-פעסטע באַווייזען, אַז דער פעלשטינער אידישער ישוב איז אַלט, לערך, אַכט הונדערט יאָר. ליידער, איז מען צו וויט פון דאָרט. דאָרום וועל איך זיך מוזען באַנוגענען בלויז מיט פּאַרשיידענע מעשות, וועלכע געהען אַרום אין פּאַלק — מעשות אידישע און קריסטליכע, וואָס איך האָב זיך אַנגעהערט אין דער אַלטער היים.

וועז איך בין געווען אַ פּאָרשער, אַ זוכער און אַ נישטערער, אין דער היים נאָך, האָב איך מיט נאָך מענשען, וועלכע האָבען געהאַט אַ חוש פּאַר פּאָרשונג, אונטערזוכט דעם עלטסטען בית-עלמין אין פעלשטין — דעם בית-עלמין, וואָס איז ניט וויט פון וואָ-לאָסטנאָיע אופּראָוולעניע. האָבען מיר דאָרט געזען אַלטע מצבות, שוין שטאַרק צעשעדיגטע: די שריפט אַפּגעריבען פון אַלטקייט, ניט איבערצולייענען. איין מצבה, וועלכע מיר האָבען יאָ געקענט אי-בערלייענען אויף איר דעם דאַטום, איז געווען פון שנת תנ"ו, דאָס מיינט, 239 יאָר אַלט.

איז אָבער דער דאָזיגער בית-עלמין ניט דער עלטסטער אין פעלשטין. אַלע עלטערע פעלשטינער אידען, וועלכע געפינען זיך היינט צו-טאָג דאָ אין אַמעריקע, דערפען געדענקען, פונקט ווי איך

געדענק, דאָס וועט מען האָט אויף דעם פּלאַץ, וואו די אַלטע „פּאַליציע" איז געשטאַנען, געבויט יהודה־איצי סטערניק'ס דירה, אויך דעם אַפּטייקער באדזינקע'ס דירה, אויך ראובן סטאַסע'ס דירה, געבויט אויף אַ יניע, פון לערך 200 סאַזשען די לענג, האָט מען דעמאָלט, גראָבענדיג די פונדאַמענטען, געפונען אויף דעם גאַנצען שטח, מענשליכע ביינער: שאַרבענס, און צעווארפענע מענשליכע סקעלעטען. די דאָזיגע סקעלעטען זיינען שוין געווען ווייט, ווייט אין אַ צעפוילטען צושטאַנד. מענשען מיט אַ חוש פאַר פּאַרשונג, ווי, למשל, דער דעמאָלטדיגער אויעזדנער דאָקטאָר פון פּראָסקוראָוו, די פּעלשטינער אינטעליגענץ מיט הרב ר' ישראל קי־טעוער בראש, האָבען געזאָגט, אז עס איז מער ווי זיכער, אז דאָרט איז אַמאָל געווען אַ אידישער בית־עלמין — אַן אור־אַלטער.

די טיפקייט אין דער ערד, וואו מען האָט געפונען די ביינער — דריי מאָל אַזוי טיף, ווי אַ געווייניליכער קבר — וווייזט, אַז פון לאַנגע, לאַנגע צייטען האָט זיך אַנגעשאַטען אַ גראָבער שיכט ערד. אויך לויט דעם צושטאַנד פון די ביינער, פילע שוין צעשטויב־טע, קען מען דרינגען, אַז דער בית־עלמין איז שוין אַריבער 500 יאָר אַלט. אויך האָט מען געקענט ציען אַ שלום, אַז ס'איז נאָר אַ אידישער בית־עלמין דאָרט געווען, ווייל מען האָט געפונען גלייך־געטעסעטע, אַבער צעבראָכענע שטיקער שטיינער אַזוי ווי מצבות, כאָטש קיין שפּור פון בוכשטאָבען אויף איבערצולייענען איז ניט געווען.

איז אַבער דאָס נאָך ניט אַלץ.

אַלע פּעלשטינער ווייסען, דאָס אויף די פּעלשטינער פעלדער, ביי אַ דריי וויאָרסט פון שטאָט, וואו מען פּאָרט צום פּעלשטינער סטעפּ, דורך פּאָרטשעווסקי'ס פּולווּאָריק, געפינט זיך אַ שפּיציגער בערגעל, וועלכען מען דערקענט, אַז דאָס איז ניט קיין נאַטירליכער בערגעל, נאָר אַ אָנגעשאָטענער. און עס סטאָרטשען ארוים, פון דעם בערגעל, דאָ און דאָרט לענגליכע, געטעסעטע, אָפּגעריבענע פון אור־אַלטקייט, שטיינער — מצבה שטאַלטיגע. די פּריצים, אויך די פּויערים לאָזען זיך צו דעם בערגעל ניט צורירען מיט קיין לאָפּאַטע און מיט קיין אָקער אייזען, ווייל זיי טענה'ן, אַז דאָס וועט זיין אַ חילול־הקודש. זיי זאָגען, אַז דאָס איז אַ ברודער־קבר פון אומגעקומענע אידען בעת דער שוואַרצער פּעסט, וועלכע האָט געבושעוועט אין אייראָפּע אין דרייצענטען יאָרהונדערט. אויך זאָגען די פּויערים, אַז זיי האָבען דאָס בקבלה איש מפּי איש פון טאַטע

צו זון, און אזוי האָט אַמאָל געזאָגט דער אלטער פּריץ זילנעצקי. אַז אויך ביי די גראַפען מאַסלאַווסקי, ביי וועלכע זילנעצקי איז געווען אַן איידעם, און וואָס צו אים האָט באַלאַנגט פעלשטין, הונדערטער און הונדערטער יאָרען,—אַז ביי די גראַפען אין די הויף-ביכער איז פאַרשריבען דאָס בערגעל פאַר אַ ברודער-קבר פון אידען, וועלכע זיינען אומגעקומען אין דער צייט ווען די שוואַרצע פּעסט האָט געבושעוועט אין אייראָפּע; דאָס איז מיט 700 יאָר צוריק. די קריסטען שוינען און האַלטען ערליך דעם ברודער-קבר און לאָזען זיך צו אים ניט צורירען. זיי גלויבען, דאָס אויב מען איז מחלל אַ קבר, ווער שמועסט, א ברודער-קבר, שאַדט דאָס צום וואַקסען פון תבואה; עס קומט דערפאַר אַ הונגער אויף דער וועלט.

עס וועט זיין אינטערעסאַנט צו פאַרצייכענען, דאָס אויך דערנעבען פעלשטין געפינט זיך אַ דערפעל ביי אַ 4 וויאָרסט ווייט, מיט דעם נאָמען — נפתליווקע. אויך דערנעבען גריידינג געפינט זיך אַ דאָרף גרשוניווקע. דער גאַנצער שטח ערד האָט אַמאָל באַלאַנגט צו די פּוילישע גראַפען מיט דעם נאָמען מאַסלאָווסקי, וועלכע האָבען געוואוינט אין פעלשטין. צוריק מיט אַ 300 יאָר האָט דער גראַף באַזעצט זיינע הויפס-שליאַכטען, אויף אַ שטח ערד ניט ווייט פון פעלשטין, האָט ער דאָס דאָרף אַ נאָמען געגעבען נפתליווקע, אויף דעם נאָמען פון אַ ניי-געבוירענעם זון ביי אַ פעלשטינער אידען, וועלכער איז ביי אים געווען אַ גרויסער חשוב. אויך איז דער איד געווען רייך, און אויך דאָס דאָרף גרשוניווקע איז געווען אויף דעם נאָמען פון דעם אידענס צווייטען זון, וועלכער האָט געהייסען גרשון. די דאָזיגע צוויי דערפער זיינען שוין אַלט ביי דריי הונדערט יאָר, און רופען זיך זינט דאַן מיט די דאָזיגע אידישע נעמען. און די משפּחות פון דעם אויבען-דערמאָנטען נפתלי און גרשון, געפינען זיך נאָך היינט צו-טאָג אין פעלשטין, אָדער ערגעץ אַנדערשוואו, דאָס איז די משפּחה פון די סאָשטשינעס און די לאָפּאַטינס. ס'איז געווען ביי אונז אין פעלשטין אַ חיים סאָשטשין, האָט מען אים גערופען חיים נפתלי-קעס, ער האָט געשטאַמט פון יענעם נפתלי. אויך איז געווען ביי אונז אַן אליעזר גרשונ'ס. לאָפּאַטין איז געווען זיין פאַמילען-נאָמען. ער האָט געשטאַמט פון יענעם אויבען-דערמאָנטען גרשון.

פּנקסים אַלטע איז אין פעלשטין ניט געווען. ווי אַלטע אידען האָבען מיר איבערגעגעבען, זיינען אין פעלשטין געווען צוויי גרויסע שריפות, איינע איז געווען צוריק מיט 200 יאָר, און די צווייטע

— צוריק מיט 120 יאָר. אין די שריפות זיינען פאַרניכטעט געווארען פילע פּנקסים, שולען און בתי־מדרשים און אויך פילע אלטערטימליכ־קייטען. געגוג, געגוג האָט זיך שוין אונזער ליבע שטאָט פּעלשטין, די אָרימע פּעלשטין, אָנגעליטען פון די מקרה׳ס פון דער צייט. זאָל שוין פון יעצט אָן און ווייטער, גאָט האַלטען זיין רעכטע האַנט צו־גוטען איבער פּעלשטינער אידען, וואו זיי וועלען זיך קערען און וועגדען. אמן.

●

באַמערקונג

צו אונזער שמואל לאַנדוי׳ס באַשרייבונג איז ניטאָ וואָס צו צוגעבען. נאָר באַשטעטיגען קענען מיר אז ס׳איז זעהר מעגליך אז פּעלשטין שטעהט אויף קברים. מיר און פיל פון אונזערע חברים האָבען דאָס מיט די אייגענע אויגען געזעהן.

מיט פיל יאָרען צוריק איז אַראָפּגעקומען אויף דעם יאָריד ראַכ־מאנסקי אַ דראָטען־געהער. צו פּאַרציען דעם דראָט האָט ער געמוזט אריינשטעלען טיף אין דער ערד צוויי הויכע סלופּעס. האָבען גוים — דעם דראָט־געהערס באַהעלפערס — געגומען גראָבען צוויי גריבער אונטער דער „היסטאָרי״־געבוידע. דאָרטען האָבען זיי אוים־געגראָבען ביינער און שאַרבענס פון מענשען. אידען און קינדער האָבען זיך אַרומגעשטעלט און זיך געוואונדערט. אונזער גרויסער און קלוגער מלמד „לייב־רייזע׳ס״ ע״ה האָט געגומען אין האַנט אַריין אייניעם פון די שאַרבענס און אים באַטראַכט... קאַלונטשוק, דער אוריאַדניק איז אָנגעלאָפען און געכאַפּט זיך זידלען דעם פּאָט־ריאָך, אונזער לייב־רייזע׳ס: „טי אַבראַזאָוואָנע טשעלאָווע׳ק?!״ דאָס איבעריגע וואָס ער האָט געזאָגט קען מען שוין אויף פּאָפּיר ניט אָנשרייבען.

די גראָבער האָבען די ביינער מיט די „ריסקאַליעס״ צעהאַקט, וויל די ביינער האָבען זיי געשטערט אין דער אַרבייט און מען האָט די סלופּעס אַריינגעשטעלט אויף די קברים, און דער קונצען־מאכער איז געגאַנגען אויפ׳ן „קאָנאָט״. אַ קאָמעדיאַנט האָט זיך משוגע געמאכט אונטער׳ן דראָט, געשראָקען דעם עולם, אז אָט־אָט פאַלט דער דראָטען־געהער אַראָפּ. דער דראָטען־געהער האָט

אים געהערט ווי דעם קאטער... דאס בילד איז מיר איינגעקריצט אין זכרון.

יא, ווי עס זעט אוים, שטעהט פעלשטין אויף קברים און אפשר טאקע אויף אידישע קברים, ווי שמואל לאנדוי דענקט. אבער וואס איז דער חילוק: דער קונצען־מאכער טאנצט א קאזאצקע אויפ'ן דראט; די פויערים לאכען... אידען מיט בערד און פאות — ווער וויסט וואס זיי דענקען? און לייב־רייזע'ס קוקט אויף דער ערד וואו דער סלופ שטעהט איינגעגראבען און טראכט וועגען שארבען... וואס טראכט ער?... ווי אלט פעלשטין איז?...

י. ב.

יצחק אייזיק

א בליק אויף פעלשטין

●

צווישען פלאַכע פעלדער און גרינע לאַנקעס, דאָ און דאָרט א בערגעל, ערטערוויז בריידע טאָלען, דורך וועלכע עס שלענגלען זיך קלאָרע, שמאָלע וואַסערלאַך, געפינט זיך אונזער ארעם שטעטל פעלשטין.

אין מערב זייט פון דעם שטעטל איז דער אַריינפאָר בערג-אראָפּ, צווישען לייַמענע, וויים-געקאַלכטע כאַטקעס, מיט גערטנער, מיט אַלערליי פרוכט-בוימער, ארומגעצאַמט מיט הילצערנע פּלויטען. אין אָט דעם געגענט פון שטעטל וואוינען מערסטענס די שטעטלשע קריסטען, ערד-ארבייטער. זיי האָבען שטענדיג געהאט חיונה. ניט ווי מיר, אידישע אייגנווואוינער, וואָס האָבען געלעבט פון ווינט...

אַריינפאָרענדיג דורך דער מערב-זייט, ציט זיך דער וועג אין שטאָט אַריין — ווי שוין געזאָגט — בערג אַראָפּ וואו די פערדלאַך מיט די טאַראַדייקעס לאָזען זיך ראפּטאָם אַראָפּ אין טאָל אריין איבער דעם שמאָלען בריקעל וואָס לעבען „קובאָס" מילכעל אַזוי, אז מען מוז זיין זעהר פאַרזיכטיג ניט צו קומען אין צוזאַמענשטויס מיט א פור וואָס טראָגט זיך אויך בערג-אַראָפּ צו דער בריק, פונקט אַנטקעגען אייך פון שטאָט ארויס.

איבערלאָזענדיג הינטער זיך דעם טייל פון שטעטל מיט די גוי'אישע כאַטעס, וואו עס געפינט זיך דער פעלשטינער „וואַלאַסט", פאַרט מען איבער א שמאָלען בריקעל. רעכטס פון בריקעל זיל-בערט זיך דאָס פעלשטינער טייכל, דער „סמאָטריטש", וואָס ציט זיך אויף צענדליגער מיילען. פון דעם דאָזיגען טייכל, זאָגט מען, איז היינט כמעט ניט פאַרבליבען קיין זכר, ווי עס וואָלט דינען אלס סימבאָל צו אלע אַנדערע קוואַלען פון אידישען לעבען, וואָס האָבען

אָנגעוואָרען זייער יניקה און ענדליך איינגעשרומפּען און אויסגע-טריקענט געוואָרען...

אויף דער לינקער זייט פון דעם בריקעל שטעהט אַ מילכעל — אויב עס שטעהט נאָך — און עס דרעהט זיך און רוישט אַ גרויסער מיל-ראָד און צעשטויסט אויף מיליאַרדען טראָפּענדלאַך דאָס וואַסער, וואָס רינט נאָכדעם אָפּ אין אַ ריטשקע דורך אַ שטענדיג-פייכטער, גרינער לאָנקע, וועלכע מען רופט אָן „אָבאָלאָניע".

אויף דער דאָזיגער אָבאָלאָניע האָט מען אָפט געקאָנט באַמער-קען אַ אידיש קינד, אַ מיידעלע אָדער אַ בחור'ל, מיט אַלטע אָפּגע-בליאַקעוועטע בגדימ'לאַך, האַלטענדיג אויף אַ שטריקעל אַ ציג אָדער אַ קו, וואָס האָט זיך געפיטערט גאַנץ געמיטליך, געווים מיט'ן חסד פון די ארומיגע גויים אדער פון שטאָט-פּריץ, וואָס האָבען געקוקט מיט ביטול אויף די קליינינקע זשידקעס מיט זייער „כאָ-דאָבע".

אויף דער צווייטער זייט פון בריקעל, וואָס צום שטאָט צו, ציען זיך צוויי ציילען אידישע שטיבלאַך, איינס גרעסער, איינס קלענער, איינס נידעריגער, איינס העכער, ווי זיי וואָלטען געשטאַ-נען אויף טרעפּ און די טרעפּ וואָלטען זיין איבערגעשניטען און פאַנאַנדערגערוקט אין צוויי טיילען און צווישען די צוויי טיילען אַ חלל. דער חלל, דאָס איז דער וועג באַרג אַרויף וואָס פירט אין שטאָט אַריין. דער חלל איז טאַקע אַ דורכגעשניטענער באַרג. אַרויפפאָרען דעם באַרג, ווי ער איז אַמאָל געווען, מיט אַ פערד און וואָגען, וואָלט מען ניט געווען געקענט, און ווי עס זעט אויס, איז דער אַריינפאָר אין שטאָט אַריין, אַמאָל געווען, טאַקע גאָר אַן אנדערער און אויך א פאַרדרעהטער. און אפשר איז אויף דעם הויכען טייל פון שטאָט, אין די אַלטע צייטען, נאָך גאָר קיין שטאָט ניט געווען.

ווען און ווער עס האָט דעם באַרג אויסגעשניטען, איז אונז אויך ניט באַקאַנט, ווי עס איז אויך ניט באַקאַנט ווען און ווער עס האָט געבויט די גרויסע צוויי מויערען, אין מארק, וועלכע האָ-בען אין אונזערע צייטען שוין געהאַלטען אין איינפאַלען... אויך ווייסען מיר ניט ווען אונזער גרויסע, שעהנע פעלשטינער שול איז געבויט געוואָרען.

ווען איר פאָרט צווישען די צוויי הויכע, ליימענע ווענט, פון וועלכע עס שיט זיך דאָס ליים, ווען ס'איז טרוקען, און רינט אַראָפּ מיט'ן רעגען, ווייזט זיך אויס, אַז עס וועט באַלד ניט בלייבען קיין

„סטעזשקא" פאר א דורכגאנג. און וען איר קוקט אויבען אויף די אידישע שטיבלאך, וואס שטעהען אויף די ברעגען פון די וועגט, טראכט איר זיך, ווילענדיג אדער ניט ווילענדיג, ערריין אין דער עפאכע ווי אויך אינ׳ם מצב פונ׳ם אידישען פאלק אין די גאר גרויע צייטען. און עס קומט אייך אויף דער מחשבה — אז ניט אנדערש, נאר אן עת־צרה, אן אומגליק האט עס געצוואונגען די אידישע משפחות צונויפזאמלען זיך, צוזאמענדריקען זיך אויף אזא אומבאקוועמען, באגרעניצטען שטח, ווי איר זעט פאר אייערע אויגען.

צי ס׳איז דא אויף וואס צו חידוש׳ן זיך צי ניט — דאס איז פעלשטין.

א שטעטעל פול מיט אידען. אידען מיט מעלות און חסרונות, אידען וואס טראגען זיך ארום מיט חלומות, מיט ברייטע לעבענס־אנשויאונגען, אידען וואס זיינען, בדרך כלל, געניגט אין כאראקטער צו די דורות וואס האבען געפירט מחלוקות׳ן צווישען זיך לשם שמים און זיך געאפפערט איינער פאר׳ן צווייטען ממש ביז סכנות־נפשות — און אויך אידען — מענטשעלאך — מיט קליינע השגות און מאדנע פרעטענזיעס.

פון אויבען אויף זעט פעלשטין אוים צו זיין א שטעטעל, אזוי ווי אלע אנדערע אוקראינער שטעטלאך. דאס איז אבער נאר פון אויבען־אויף. וואריס ווערענד די מערסטע שטעטלאך — לאמיר אננעמען אפילו נאר אין פאדאליע — זיינען כמעט אפגעריסען פון דער ארומיגער וועלט, איז אבער פעלשטין פולשטענדיג ארומגע־רינגעלט מיט א גאנץ היבשער קריסטליכער באפעלקערונג פון אוקראאינער פויערים, רוסען און פאליאקען. איבערהויפט דער דרום־מערב׳דיגער טייל וועלכער טראגט דעם נאמען „אורבאניווקע".

אנהאלטענדיג דעם גאנג באַרג ארויף, פארנעמט זיך דער וועג צום מזרח זייט און פירט אריין אין א סארט „עגול" מיט א גאנץ היבשער צאל קראמען און קלייטלאך מכל המינים, וואס ציען זיך אין דריי זייטען, ווי א חת, מיט הילצערנע בודקעס און אלערליי שטעלעכלאך אין סאמע צענטער, וועלכע זיינען געווען א דערווייליגע זאך. ווי אויף הינערשע פיסלאך „בבחינת המ״ם וסמך שבלוחות בנס היו עומדין". זייער עקזיסטענץ האבען זיי געהאט צו פארדאנקען א „גוטען" פריסטאוו, א כאבארניק וועמענס האנט ס׳האט זיך קיינמאל ניט געווואלט פארמאכען, מחמת די אייביגע

פּראָטעסטען מצד אייניגע קרעמער, וועמען די דאָזיגע בודקעס זיי-נען געשטאַנען ממש ווי אַ ביין אין האַלז.

אָט דער סאָרט עגול האָט געהייסען „פעלשטינער מאַרק", אויף וועלכען די מערסטע צאָל תושבים פון שטעטעל האָבען געלעגט אלע זייערע האָפנונגען אויף חיונה פאר זיך און זייערע בני-בית און גלייכצייטיג גע'חלומ'ט פון שטיקלאַך „נדן" פאַר זייערע דערוואַק-סענע טעכטער...

שטעלען מיט סחורות מכל המינים זיינען, בשעת הדחק, אַוועק-געשטעלט געוואָרען אין אַלע מעגליכע און אוממעגליכע פּלעצער. בכן איז קיין וואונדער ניט וואָס מאַנכע אידען האָבען זיך — און אפשר מיט רעכט — באַנוצט מיט פאַרטרעפליכע געלעגענהייטען און דורך פאַרשיידענע תחבולות איז זיי דאָך געלונגען כלאחר יד אויפצושטעלען אַ רייע בודקעס אין סאַמע צענטער, וואו דער האַנ-דעל האָט זיך מערסטענטייל קאָנצענטרירט. און די טענות מצד די קרעמער, די אַזוי גערופענע „בעלי החזקה", געגען די בודקעס, אַלס אַ צו'להכעיס'דיקע זאַך בכיוון אַריינצוקריכען יענעם אין די גרגרת, האָבען לחלוטין ניט געהאַט קיין זינען און זיינען מהאי טעמא דורכאויס פאַלש.

אגב אורחא איז כדאי צו באַמערקען, אַז אויף די פעלשטינער יאַרידים איז דאָס שטופּעניש און די ענגשאַפט אין די קלייטלאַך געווען ממש אין לשער... און דאָך זיינען אפילו די קרעמער, מיט עטליכע אויסנאַמען, געווען אָרימע אידען...

דער דאָזיגער פעלשטינער מאַרק האָט זיך אויסגעצייכענט מיט צוויי אויסערגעוויינליכע גרויסע מויערען לגבי די קליינע שטיבלאַך. אָט די מויערען האָבען, אַ חוץ אייניגע וואוינונגען, אויך געהאַט אַ באַדייטענדע צאָל קראָמען און קלייטלאַך.

די דערמאָנטע געביידעס זיינען געווען צוויי גאָרענדיגע מוי-ערען מיט גראָבע ווענט — הגם זיי האָבען שוין אָנגעהויבען איינ-צופאַלען. די געביידעס האָבען געטראָגען דעם נאָמען „היסטאָרי". וואָס עפּעס „היסטאָרי", ווען היסטאָרי, און ווער האָט זיי געקרוינט מיט אַזאַ שעהנעם נאָמען? דאָס האָט קיינער ניט געקענט ערקלע-רען מיט זיכערקייט.

און היות אַזעלכע סאָרטען געביידעס זיינען בנמצא אויך אין די מיטעל-פּונקטען פון אַנדערע אוקראַינער שטעטלאַך, דרינגט מען דערפון, אַז אַזעלכע „בנינים" לויט זייער געבוי און אַרכיטעק-טור מיט זייערע גראָבע ווענט, רונדע סקלעפּעס, זיגזאַגישע קע-

לערען, האָבען אודאי געמוזט שפּילען אַ גאַנץ באַדייטענדע ראָלע בימי דער פּוילישער ממשלה און האָבען, בלי ספק, געדינט פאַר אַ סאָרט ראַט־הויז. און דאַרום „היסטאָרי"...

ווען די אַריסטאָקראַטישע פּריצים זיינען באַזיגט און דערני־דעריגט געוואָרען פון די קאָזאַקען און מאָסקוויטער, האָבען, אגב אורחא, אָט די סאָרטען געביידעס אָפּגעלעבט זייער נוצליכקייט און זיינען דאַרום פאַרדונגען אָדער פאַרקויפט געוואָרען צו די אידען, און די אידען האָבען שוין, אונטער די אומשטענדען, געפו־נען אַ וועג אויף צו ציען די פולע נוצען פון אַזעלכע געביידעס. זיי האָבען געבראָכען ווענט, איינגעאָרדענט דירות און געבויט קליי־טען, וועלכע האָבען אַריינגעבראַכט הכנסה פאַר זיך און אויך פאַר פילע אַנדערע פון דער געמיינדע.

דאָס רוב אידישע באַפעלקערונג פונ'ם קבוץ האָט זיך קאָנצענ־טרירט אין דעם דרומ'דיגען טייל. דער אידישער ישוב האָט זיך געענדיגט ניט ווייט פונ'ם אַמאָליגען טייך וואָס האָט ווי בכיוון פאַנאַנדערגעטיילט צוויי טיילען פון דער באַפעלקערונג — די אידען און די קריסטען.

דער חלק שטאָט, ניט קוקענדיג אויף זיין היבשען פאַרנעם, האָט קיין אַנדער נאָמען ניט געהאַט ווי „אונטער־גאַס". פאַרוואָס עפּעס אונטער־גאַס? אויף דעם זאָל מען קיין קשיות ניט פרעגען. משמעות, אַז אין יענע צייטען זיינען נעמען ניט אָפּגעשאַצט גע־וואָרען לויט זייער באַדייטונג, נאָר זיינען ממש אַרויסגעשפּרונגען פון דער העלער הויט. אָט האָט עמיצער עפּעס געזאָגט, דער צוויי־טער נאָכגעזאָגט, דער דריטער אונטערגעכאַפּט, און אַזוי, כהרף עין, איז אויסגעוואַקסען אַ נאָמען און איז ווי אַ מזמור געגאַנגען מפּה אל פּה.

ווערענד אין די איבעריגע טיילען פונ'ם ישוב זיינען די גאַסען מער־ווייניגער פּלאַנמעסיג און ציען זיך מכלומר'שט אין אַ געוויסען סדר, וואו מען קען עס זען פון די מאַרק גאַסען און אפילו אין גרי־נעם געסעל, קען מען דאָס אָבער ניט באַמערקען אין אונזער „אונטער־גאַס". די אונטער־גאַס איז אַ מיש־מאַש פון הייזער און שטיבלאַך אָהן שום סדר, אָהן דער מינדסטער פּרעטענזיע אויף אַרכיטעקטור אָדער געשמאַק. משמעות, אַז די אונטער־גאַס האָט זיך, לכל־הדעות, געמוזט בויען די ערשטע און די באַלעבאַטים האָ־בען, אין תהו ובהו, זיך ניט אָפּגעגעבען קיין שום רעכענונג. מען

האָט גלאָט אַזוי געבויט, וואו ס׳האָט זיך געלאָזט. מען האָט גע־ וואוסט, אַז אַ איד דאַרף האָבען אַ דירה, ניט מער.

און היות די אַזוי גערופענע „אונטער־גאַס" האָט אַריינגענומען דעם רוב מנין ובנין פונ׳ם קבוץ, איז דאָרום קיין וואונדער ניט, וואָס דאָרטען האָבען זיך געפונען די מערסטע מקומות קדושים. דהיינו: די גרויסע שול, דאָס בית־מדרש, די זינקעווער קלויז און אויך, להבדיל, דאָס מרחץ — די פּעלשטינער באָד, וואָס האָט, לויט פילע פּעלשטינער אידען, געהאָט אַ שם אפילו אין וויטע מקומות.

וואָס די מעלות זיינען געווען אין דער באָד און מיט וואָסערע באָקוועמליכקייטען די פּעלשטינער באָד האָט זיך בכלל אויסגע־ צייכענט לגבי אַנדערע קליינשטעטלדיגע בעדער, פּרעגט אונז בחרם: מיר ווייסען ניט עד היום. די באָד איז אָבער געווען ביים פּעלשטינער אידען טייער ווי זיין לעבען.

אויף מזרח זייט פון שטעטל ציען זיך צוויי פּלאָכע שליאָכען, איינער קיין יאַרמעלינעץ, דער צווייטער קיין פּראָסקוראָוו. די צוויי שליאָכען ציען זיך אונטער׳ן שאָטען פון געדיכטע הויכע בוימער, פּאַרבי דעם פּריצ׳ם הויף פון איין זייט, און די אויסגעקאָלעכטע כאָטקעס פון דער „שענזשיווקע" אויף דער צווייטער זייט, איינ־ שליסענדיג די „דריי הייזער" — דריי אידישע הייזער אויסען שטאָט, האָט מען זיי אָנגערופען די „דריי הייזער".

פּאַרבי דעם דאָקטאָר נאזארקעוויטש׳ס הויף מיט זיין בא־ רימטען „סאָד", וואָס די פּרוכטען זיינע זיינען געווען, באמת אַ זעלטענהייט פּאַר דער זשעדנער יוגענט. בחורים און מיידלאָך פּלעגען געהן אום שבת, בגנבה, קויפען פּאַר אַ פּאָר קאָפּיקעס עפּעל, באַרען, פּלוימען אָדער אָגרעסען און זיי טאָקע אויפגעגע־ סען אין סאָד.

די שליאָכען ציען זיך פּאַרבי דעם גרויסען קאָטוילישען קלויסטער און פּאַרבי דער פּראָכטפּולער פּאָנאָראָמע פונ׳ם „קסיאָנדז׳ם" הויף, וואָס דרעמעלט אויף אַ באַרג איינגעטונקען אום זומער אין אַ געדיכטער מאָסע פון שהנע און דופטיגע בלומען און פּאַרשיידענאַרטיגע בוימער; דעם קאָפּ מוז מען פּאַרריסען צו דערזען ווי די בוימער הענגען כמעט ווי אין דער לופטען.

באמערקונג

לעבען קסיאנדז׳ס הויף איז מיט א יאר פערציג צוריק געווען א שפאציר־גאנג, וואו די אידישע יוגענט האט אין די אוועניו און שבת נאכ׳ן טיש געלופטערט זיך און אויך די רוסישע שפראך. אויף איין זייט פון דעם שפאציר — אויפ׳ן בארג — האט זיך געדרעמעלט דעם קסיאנדז׳ס הויף. אויף דער צווייטער זייט זיינען געשטאנען טיף־פארוואלצטע בוימער פון אוראלטע צייטען, פון ריזיגען וואוקס. יונגווארג פלעגט — שבת־פארנאכט — וואגען ארויפקלעטערען אויף דעם בארג צו כאפען א קוק אין הויף אריין.

שבת־פארנאכט, וועו דער קסיאנדז איז ניט ארויסגעפארען מיט זיין קארעטע — ווי ער פלעגט דאס טאן כמעט יעדען פאר־נאכט — פלעגט ער ארומשפאצירען אינווייניג צווישען די בוימער. וועו ער האט אמאל באמערקט די אידישע בחורים׳לאך פון יענער זייט פארקען, פלעגט ער זיך בייזערען און זיי פארטרייבען. די בחורים׳לאך האבען זיך ווי געווינליך אראפגעשאטען פון בארג ניט טויט, ניט לעבעדיג...

איינמאל, אין א שהנעם זומער טאג, זיינען זיך פלוצים צו־זאמענגעקומען אהן א שיעור פויערים און פויערטעס פון די ארומיגע דערפער. זיי האבען אויסגעהאקט די ריזיגע בוימער, צעגראבען דעם בארג און פארשאטען דעם שפאציר־גאנג...

פונ׳ם שליאך ביז ארויף צום פארקען האט מען אנגעשאטען אן ערדענע פיראמידען־וואנט. די וואנט האט מען פארלעגט מיט פירעקיגע, באוואקסענע שטיקער ערד, אויסגעגראבען פון א גרי־נער לאנקע, און צווישען יעדען פירעקיגען מיט גראז באוואק־סענעם פלאסט ערד, האט מען ארייגעקלאפט א פרישען ווערב־פלאקען וואס האט זיך טאקע דעם זעלבען זומער נאך צעשפראצט און אין די שפעטערע זומערען צעוואקסען זיך ווי בא וואסער...

און אזוי האט די פיראמידען־וואנט, וואס דער קסיאנדז האט פארפלאנעוועט, געמאכט א סוף צום קלעטערען פון די אידישע בחורים׳לעך און אויך צום פעלשטינער אמת שהנעם שפאציר־גאנג.

י. ב.

דר. י. קלינג

פעלשטינער סאַניטאַר־צושטאַנד

●

אויב די באַדינגונגען — סאַניטאַרע, היגיענישע און מעדיצינישע — זאָלען אָנגענומען ווערען ווי א ריכט־שנור פאַר דעם אַלגעמיינעם קולטורצושטאַנד פון א לאַנד אָדער שטאָט, מוזען מיר קומען צום אומפאַרמיידלעכן שלום, אז מיין נעבורט שטעטל, פעלשטין, איז געשטאַנען אויף א זעהר נידעריגער קולטורעלער מדרגה. איך מיין אין דעם פּעריאָד ארום סוף פון לעצטען יאַרהונדערט. איצט, אונטער דעם סאָוועטישען רעזשים, איז אפשר אויך ניט פיל בעסער.

די איינוואוינער פון שטעטל האָבען געלעבט אונטער די שוידערלעכסטע סאַניטאַרע און היגיענישע באַדינגונגען. פון די סאַניטאַרע און היגיענישע כללים, וואָס ווערען אָפּגעהיט אין א ציוויליזירט לאַנד, האָבען זיי ניט אָנגעהויבען צו ווייסען; און אויב אפילו זיי וואָלטען יאָ געוואוסט, וואָלט עס אויך ווינציג וואָס געווען געהאָלפען, מחמת דעם, וואָס עס איז ניט געווען דער ווילען, די מאַכט און די מעגלעכקייט אזוינע כללים דורכצופירען.

סיי אין שטוב און סיי אינדרויסען, אויף דער גאַס, האָבען די מענשען געלעבט און געלאַכט אויף צו־להכעיס אלצדינג, וואָס האָט די מינדסטע שייכות מיט פאַרהיטען דאָס געזונט. וואָלט אפילו זיך געווען געפונען אזא משוגע'נער, וואָס ביי זיך אין שטוב וואָלט ער געוואָלט איינפירען א מיניאום פון רייניקייט, וואָלט אים דאָס ווינציג וואָס געהאָלפען. דער גאַנצער א ר ו ם, די ס ב י ב ה, איז געווען געגען אים.

די גאַסען און געסלאַך, מ'שטיינט געזאָגט — ניט ברוקירט און בלאָטיג. ווינטער איז נאָך געווען צו דערליידען. די ערד, א פארפרוירענע קאָרע, איז געווען הארט, ווי שטיין. דער שניי האָט אלץ באדעקט מיט א וויים־געפרוירענעם מאַנטל און פארשטעלט די אומריינקייט פון פאַר דעם אויג.

אבער אין פרילינג און אין הארבסט, וועו די בלאטעס האבען זיך צעשפילט, איז דאס גאנצע שטעטעל־לעבען געווען אן אפקומעניש. די געדיכטע קלעפיגע בלאטע האט דערגרייכט כמעט ביז'ן גארטעל, און עס איז געווען אוממעגליך פאר א מענשען זיך צו האלטען ריין.

קיין ספעציעלער ארט פאר מענשענס נויטיגסטע באדערפענישען איז ניט געווען בנמצא, און דעריבער האט דער דרויסען פאר דער טיר אדער דער וויטער דרויסען געדינט פאר אן אפטריט.

עס פאדערט זיך ניט קיין גרויסע און רייכע פאנטאזיע זיך פארצושטעלען וואס פאר א ריינקייט עס איז מעגליך געווען אונטער אזוינע באדינגונגען.

אין שטוב ביים ארימאן איז ניט געווען א סך בעסער.

די פאמויניצע, א גרויסע שיסעל אדער א צעבער — א כלי, אין וועלכער מען האט אריינגעווארפען אלץ, וואס מען האט ניט באדארפט — איז געשטאנען אינעווייניג אין שטוב גלייך לעבען דער טיר. דער דיל אדער „פאל" איז געווען פון פשוט'ן ליים אדער גאר ערד, קאלט און הארט, און בלויז משבת לשבת צוגעראמט, צוגעקערט און באשאטען מיט געלען זאמד. די וועגט, וואס זיינען געווען געבויט מיט לימענע וואלקעס געמישט מיט שטרוי, האבען ווינטער־ציים געשוויצט און געגעצט און אמאל פלעגען אפילו גרויסע טראפענס אראפרינען פון די וועגט. אמאל האט אויך נערונען פון דער סטעליע, וויל דער דאך איז געווען צעבראכען. ווינטער איז אין שטוב געווען קאלט. די לופט אנגעזאפט מיט פייכטקייט, מיט ווילנאטש, און טוכלע ריחות האבען זיך דארטען געקליבען און אפגעזעצט אויף א לאנגער ציים.

אפילו זומער האט מען די פענצטער געהאלטען צוגעמאכט, ווער שמועסט נאך ווינטער! אויף ווינטער פלעגט מען דאך אריינשטעלען דאפעלטע פענצטער — דאס לופטשיקל פלעגט מען עפענען אמאל אין א שמיטה. מ'האט געציטערט פאר א פארקילונג, און נאך מעהר פאר א צוג־ווינט. וואו א שפעלטיקל פלעגט מען פארקלאפען און פארקלעפען. די קרירות זיינען טאקע געווען גרויסע. באהייצונג איז געווען טייער. האט מען טאקע אויף די קבצנים ניט געקענט קיין פראיבעל האבען, פאר אויסהיטען זיך אזוי שטארק פון די קעלטען.

די פאמויניצע פלעגט מען א גים טאן אינדרויסען פאר דער סאמע טיר. דאס איז פארפרויען געווארען און ס'איז דעם גאנצען ווינטער גע־ווען א גליטש, און וואר ס'איז אריינגעגאנגען אדער ארויסגעגאנגען האט געקענט ברעכען האלז־און־נאקען.

אין משך פון ווינטער האָט זיך אָנגעקליבען אַ שעהן בערגעל שמוץ פאַר דער טיר.

אַרום דער שול, בית־מדרש און קלויז איז ניט געווען קיין סך בעסער, אפשר נאָך ערגער, ווייל דאָרטען האָבען זיך געפונען אַ גרויסע צאָל מענשען.

איבעריג איז דאָ אויסצורעכענען די אַלע שעהנע מידות, תנועות און געוואוינהייטען, וואָס האָבען געבראַכט דערצו, אַז דאָס מקום קדוש זאָל מיט אַזאַ גרינג האַרץ פאַראומרייניגט ווערען.

אין האַרבסט און אין פרילינג האָבען די טיפע בלאָטעס, אין זייער צייט פון געוועלטיגען, פאַרביטערט דאָס לעבען פון קליין ביז גרויס. שטיוועל און קאַלאָשען זיינען געווען אַ גאַנץ קליינע באַוואָרעניש. אָהן זיי איז געווען אוממעגליך ארויסצוטרעטען אין דרויסען, און אפילו מיט זיי איז מען אַמאָל געבליבען שטעקן אין דער בלאָטע — ניט־אַהין, ניט־אַהער, ביז עס איז געקומען עמיצער און פון דער בלאָטע אַרויסגעשלעפּט. ניט איינמאָל, געהענדיג פון חדר, בין איך געבליבען שטעקען אין דער בלאָטע אין מיטען מאַרק, און געמוזט אַרויסשלעפּען די פיס פון די שטיוועל. און דערנאָך, מיט די בלאָטיגע שטיוועל אין די הענט און מיט די באָרוויסע פיס, זיך קוים פאַרשלעפּט אַהיים ניט־טויט, ניט־לעבעדיג.

גלייך נאָך פּורים, ווען דער פראָסט האָט פאַרלוירען די כחות און נאָכגעלאָזען: און ווען די פייערדיגע קויל פון דער זון האָט מיט אירע שטראַלען געמאַכט אַ תל פון דעם שניי און אייז און האָט אָנגעוואַרעמט די פאַרפרוירענע הינטערשטע קאָרע ערד — דעמאָלט האָבען זיך ערשט די בלאָטעס צעשפּילט און מיט יעדען טאָג געוואַקסען ווי אויף הייווען גרעסער און גרעסער...

אַרום די שטיבער איז געוואָרען נאָך אומריינער, מחמת דעם, וואָס דער איינגעפראָרענער שמוץ פון אַ גאַנצען ווינטער איז אויך אָפּגעגאַנגען און זיך אויסגעמישט מיט דער פּשוט'ער בלאָטע. עס פלעגט ווערען אַזאַ שטיקעניש אַז מען האָט ניט געקענט אָפּכאַפּען דעם אָטעם.

פאַר דעם יונגוואַרג איז דאָס געווען אַן אמת'ע מיאַזמע, אַן אמת'ער סם המות.

אַז דער שניי און דאָס אייז פון די דעכער און פון דער ערד זיינען צעגאַנגען, האָבען זיך פאָרמירט קליינע טייכעלאַך, געמויזעכצען אין די נידריקע ערטער. דערנאָך האָבען זיך אַ לאָז געטאָן פון די העכערע אין די נידעריגערע ערטער, ריטשקעלאַך און גרעסערע ריקעס און האָבען פאַר־פלייצט די קעלערס אין די אָרימע איינגעבויגענע שטיבלאַך, וואָס זיינען געשטאַנען נידעריג אַראָפּ צום שטעטעלשען טייכעל. די ריקעס פלעגען אויפ'ן וועג ווערען אָנגעשוואָלען און מיט גרויס אימפּעט און טומעל

סוף כל סוף זיך אריינרייסען אין דעם טייכעל פון שטעטעל. אויף זייער רוקען פלעגט שווימען דער גאנצער אפפאל, וואס האט זיך געקליבען און אנגעזאמלט אין פארלויף פון ווינטער אויף דער פארפרוירענער ערד און אריינגעשוואומען אין טייכעל, וואו מיר פלעגען זיך זומער באדען מיט אזא גרויסען ברען און פארגעניגען.

דאס אומריינע וואסער פון דעם צעלאזענעם שניי און אמאל אויך פון א שטארקען גוס רעגען האט פון צייט צו צייט זיך דערשלאגען א וועג צו די שטאט־ברונימער, וואס האבען זיך נעפונען אויף נידעריגע ערטער, אהן א נעהעריגען שטיינערנעם צוים, און האט פאראומריינigט אויך די ברונימער — דאס וואסער צום טרינקען.

ריין אדער אומריין, דאס וואסער האט מען געמוזט טרינקען, קיין אנדערס איז ניט געווען.

האט טאקע צווישען פורים און פסח געבושעוועט די מגפה פון בויך־טיפוס צווישען דעם יונגוואלד פון ביידע געשלעכטער, און א שורה נייע קברים איז אויסגעוואקסען אויפ'ן בית־עולם.

זומער צייט, אין די גרויסע היצען, ווען דאס אויבם איז פארטיג געווא־רען, האבען געבושעוועט אנדערע מיני מגפות: דיזענטעריע, און „כא־לערי נאסטרא" און אפשר אמאל אויך די אמת'ע כאלערי — די אזיאטישע.

אין נארמאלע צייטען האט מען פון סאניטארע כללים ניט געווואוסט און ניט געוואלט וויסען. אבער בעת אן עפידעמיע איז געווארען א טרע־וואגע. ביי אידען האט מען געזוכט חטאים. מען האט דערמאנט יעדענם זינד און געפופען צו תשובה. און, להבדיל, ביי גוים איז אויך געווארען א סומאטאכע און א נערודער. די האלב־טויטע און קארופטע רעגירונגם־מאכט איז אויך צעטומעלט געווארען. וואס־וואס — פאר א מגפה האט נאטשאלסטוון מורא געהאט. די נאנצע שטעטעלשע פאליציי, מ'שטיינם געזאגט, האט זיך געשטעלט אויף די פיס. דער „אוריאדניק", דער „פריס־טאוו" און די „סאטסקים" זיינען ארומגעלאפען פארשמייעט. אמאל איז ארונטערגעקומען א סאניטארע קאמיסיע פון די גרעסערע שטעט. מען האט געשריבען פראטאקאלען, געמאכט אקטען, געצוואונגען אידען זיך שטעלען קערען די גאסען מיט גרויסע בעזימער פון פרוטיעם, וואס הא־בען נאר אנגעמאכט א גרויסען שטויב... מען האט פארקערט דעם שמוץ פון איין ארט אויף א צווייטען, און דערביי איז דאס געבליבען. פורען מיט אויבם האט מען געוואלפען אין טייך אריין און די נאר אום־ריינע ערטער האט מען באשאטען מיט קאלך אדער באגאסען מיט רויען קארבאל. אזוי האט זיך געטומעלט א שטיקעל צייט, ביז די מגפה האט

אויסגעברענט. דאַן איז געוואָרען שאַ, שטיל, און אַלץ איז געבליבען ביים אַלטען שטייגער.

ביי אַזוינע סאַניטאַרע באַדינגונגען האָבען מיר געלעבט. ווי אַזוי מיר זיינען, חלילה, ניט אויסגעשטאָרבען איז טאַקע אַ וואונדער. דער מענש, ווי עס ווייזט אויס, איז טאַקע שטאַרקער פון אייזען. מען האָט טאַקע געקרענקט אַ סך, און קיין דאָקטוירים האָט מען ניט גערופען. פונדעסטוועגען איז דאָס שטעטעל געוואַקסען און זיך געמערט אויף־צו־להכעיס אַלע נאַטור־געזעצען.

דאָס שטעטעל האָט זיך אַליין געהיילט, די מאַמעס האָבען געהאַט אַ סך פּראַקטיקע; געהאַט אייגענע רפואות, איינרעדענישען, זאבובאָנעס, אַ סך געוויינט, אַמאָל אויך אַ לאַך געטאָן, און מגדל געווען דורות לחופּה און מעשים טובים אָהן סאַניטאַרע געזעצען.

דר. מ. האָפמאַן

פון וואָס האָט פעלשטין געצוויגען פרנסה

●

ביי אונז אין פעלשטין זיינען ניט געווען קיין פאַבריקען, וואו מען זאָל קענען ארבייטען און פאַרדינען אויף פרנסה. כמעט דאָס גאַנצע שטעטעל האָט געלעבט פון האַנדעל. די מערסטע פעלשטינער זיינען געווען קרעמער אָדער העגדלער אָהן קראָמען. געווען ביי אונז שניט־קרעמער, באַקאַליי־ניקעס און אויך א פאָר מוטשניקעס — אזעלכע, וואָס האָבען געהאַנדעלט מיט מעהל, קאַלעכניקעס און טעפערס. אבער די לעצטע האָבען אויך אָפט צוגעהאַנדעלט מיט באַקאַליי סחורה.

די שניט־קרעמער זיינען געווען די מעהר פאַרמעגליכע. אויף איינצוארדענען א שניט־קראָם האָט זיך געפאָדערט א גרעסערע סומע געלט. און דערפאַר זיינען זיי געווען א סך וועניגער אין צאָל פון די באַקאַליניקעס. פונדעסטוועגען זיינען אפילו צוויישען זיי געווען נאָר געצעהלטע, וועלכע האָבען פרנסה ברוח געהאַט. די איבעריגע האָבען זיך געמאַטערט, גע־דאַרפט אַלעמאָל באַרגען גמילת חסדים כדי צו קענען צאָלען די וועקסלען צום טערמין.

אי, די וועקסעלאַך! ווי די אָרימע קרעמער פלעגען ארומלויפען באַר־גען און זאָרגען, כדי צו פאַרהיטען זיי פון פראָטעסטירט צו ווערען, א־ניט איז דער קרעדיט קאַפּוט, און אָן קרעדיט האָט קיין שניט־קרעמער ניט געקענט עקזיסטירען.

די באַקאַליניקעס זיינען געווען זעהר אָרים. כאָטש זיי האָבען ניט געהאַט קיין גרויסע חובות צו צאָלען, האָבען זיי זיך אזוי געמאַטערט, אז ס'איז מיט ניסים, ווי אזוי זיי האָבען געקענט לעבען.

די העגדלער מכל המינים זיינען באַשטאַנען פון שטאַטישע און דאָרפישע. די שטאַטישע פלעגען זיך ארומדרעהען אין מאַרק און ארויס־קוקען טאָמער וועט א פויער ארויספירען עפעס צו פארקויפען: אייער, פלאַקס, תבואה א. ד. ג. און אז מען האָט דערזעהן א פויער מיט עפעס א פראָדוקט צו פארקויפען, איז מען איהם באַפאַלען פון אלע זייטען און

יעדער האָט געוואָלט קויפען די מציאה. דער פּויער פלעגט זיך פילען תקיפֿ און בעטען א גרויסען מקח. האָבען אידען און אידענעס זיך נענומען דינגען און רעדען און שרייען. ס׳פלעגען פֿאָרקומען קאָמישע און טראַגישע סצענעס, וואָס באַשרייבען זיי וואָלט פֿארנומען גאַנצע ביכער.

פֿונדעסטוועגען זיינען אויך געווען אזעלכע סוחרים, וועלכע זיינען ניט ארומגענאַנגען אויפ׳ן מאַרק צו זוכען מציאות. יענע האָבען געהאט אייגענע סקלאַדעס אָדער שפּייכלערס, און צו זיי פלעגען די מאַרק־הענדלער ברענגען די אויפגעקויפטע סחורות. צווישען אָט די סוחרים זיינען געווען די מוכרי־תבואה׳ניקעס און די אייער־הענדלער. די מוכרי תבואה׳ניקעס האָבען מיינסטענס אוועקגעשיקט זייער סחורה קיין טשערנאָבסטראָוו צו דער באַן, און פון דאָרט פלעגט זי געהן אין די ווייטע מקומות. די אייער־הענדלער פלעגען שיקען זייער סחורה קיין וואַלאָטשיסק אָדער קיין הוסיאַטין. מיט די איבעריגע פּראָדוקטען, ווי פלאָקס, חזיר־האָר וכדומה פלעגט מען וואַרטען, ביז ס׳איז געקומען א סוחר פון א צווייטער שטאָט און זיי אָפּקויפען.

די דאָרפישע הענדלער פלעגען ארומגעהן אדער ארומפאָרען איבער די ארומיגע דערפער און קלאַפען ביי די פּויערים אין די טירען און פרעגען צי זיי האָבען עפּעס צו פֿארקויפען. די, וואָס האָבען נעביך געמוזט גענהן צו־פוס, פלעגען פֿארבלייבען אין די דערפער די גאַנצע וואָך און אהיים קומען בלויז אויף שבת. אָבער ארומשלעפּען זיך צו־פוס און טראָגען אויף זיך שווערע משאות איז זעהר שווער, האָבען אידען געטאָן אלץ אין דער וועלט כדי זיך איינקויפען א פערד און וועגעלע. זיי פלעגען באַרגען, פארזעצען משכנות אבי צו קויפען א געשפּאַן, און דערפאר טאקע איז אונזער שטעטעל געווען באַוואוסט אלס „פעלשטינער פערד־און־וועגעלאך".

נאָר ווי שווער די הענדלער האָבען געארבייט, האָבען זיי כאָטש געהאט די מענליכקייט צו גענהן צום פּויער אהיים און אויסגעפינען וואָס ער האָט צום פֿארקויפען. שלעכט איז געווען די קרעמער. זיי האָבען ניט געקענט פירען זייערע סחורות צו די פּויערים אהיים. זיי האָבען געמוזט זיצען אין זייערע קלייטלאך און וואַרטען, אז עמיצער זאָל קומען ביי זיי עפּעס קויפען. לעבעדיג איז אין די קראָמען געווארען אויף די ימים קדמוניות. זיינען געווען איינגעפירט ביי אונז פון ימים קדמוניות.

ס׳איז אונמעגליך צו וויסען אקוראט וועו די יאָרידים זיינען איינגעפירט געווארען. ביי אונז איז ניט געווען קיין פינקס, וואו אזעלכע זאכען

זאָלען זיין פֿאַרצייכענט, דאַרום וועל איך זיך באַנוגענען מיט דעם, וואָס איך וועל באַשרייבען וויי אזוי די יאַרידים זיינען געווען איינגעאָרדענט.

צום ערשטען זיינען געקומען די זונטאָגדיגע מאַרק־טעג, וועלכע האָבען געטראָגען א רעליגיעזען כאַראַקטער. מחמת זונטאָג איז דאָך א הייליגער טאָג, און אזוי ווי די מערסטע פויערים פון אַלע אַרומיגע דערפֿער זיינען געווען קאַטאָליקען, וועלכע האָבען אונטער דעם צאַר'ס רעגירונג ניט געטאָרט זייערע אייגענע קלויסטערס אין די דערפֿער, פֿלעגען זיי מוזען קומען קיין פעלשטין אין דעם באַרימטען קאַסטיאָל. זייענדיג אין שטאָט זיינען זיי שוין אַריינגעקומען אין די קלייטלאָך עפּעס אייגצוקויפען. און ווייל דאָס זיינען געווען רעליגיעזע יאַרידים, זיינען די קרעמער אוים־געשטאַנען צרות פון'ם אוריאַדניק, וועלכער האָט ניט געלאָזט עפענען די קלייטען איידער מ'איז געגאַנגען פון קלויסטער — אַרום 12 אַזייגער בייטאָג. אָבער אידען האָבען זיך אַן עצה געגעבען: מ'האָט זיך געשטעלט צו צאָלען וואָכען־געלט, א צעהנער פון א קאָפּ, און מ'האָט דעם „אַדון" צופֿרידענגעשטעלט.

צווייטענס, האָט מען אייגנעפּירט צוויי וואָכעדיגע יאַרידים, וועלכע זיינען פֿאַרנעקומען יעדען צווייטען דינסטאָג. אָט די יאַרידים האָבען שוין ניט געהאט קיין רעליגיעזען אונטערשלאָג. זיי זיינען געווען אמת'ע יאַרידים, צוליב וועלכע פּויערים זיינען געקומען אין שטאָט אריין מיט זייערע פּראָדוקטען אויף צו פֿאַרקויפען און פאר דעם געלט אייגקויפען אלעם, וואָס זיי האָבען געדאַרפט.

דריטענס, זיינען געקומען די יאָהר־יאַרידים. די צוויי וויכטיגסטע זיינען געווען דער ראָכמאָנסקי יאַריד, וועלכער איז אויסגעפאלען דריי וואָכען נאָך פּסח און דער גראָמעניץ־יאַריד, וועלכער פֿלעגט פֿאַרקומען דעם 21טען יאָנואַר. ביידע יאַרידים פֿלעגען אָנהאַלטען צו צוויי טעג. צו די יאַרידים פֿלעגען קומען ניט נאָר פּויערים פון די ארומיגע דערפֿער, נאָר אויך סוחרים פון אַנדערע שטעט, ווי פּראָסקוראָוו, קאָמעניץ, יאַרמאָלינץ, לוצק און אפילו פון בערדיטשעוו. יענע סוחרים פֿלעגען ברענגען לעדער, צעלניק, שניט־סחורה, גלאָזווארג א. ז. ו. און זיי פֿלעגען האַנדלען ניט נאָר מיט די פעלשטינער קרעמער, נאר אויך מיט פילע סוחרים און קרעמער, וועלכע זיינען געקומען צו אונז פון די ארומיגע שטעטלאך, ווי קוזמין, גרייַדינג, סאַטאַנאָוו א. ז. ו.

ס'פֿלעגען אויך ארונטערקומען ליפּערַאַנטען מיט טייערע פערד און די פּריצים פון ארום פעלשטין פֿלעגען קומען קויפען אדער בייטען זייערע אַלטע פערד. אונזער קסאַנדז, וועלכער איז געווען זעהר פֿאַרקאַכט אין פערד, איז געווען אן אָפּטער באַזוכער אויף דער טאַרהאָוויצע, וואו ער

פלענט אלעמאל בייטען זיינע פערד. מיר, חדר אינגלאך, האבען ניט גע־קענט פארשטעהן, וואס אזא הייליגער מענש, וועלכער איז ביי „זיי" אזוי ווי, להבדיל, א רב ביי אונז, זאל גאר אין זינען האבען פערד. אויף די יארידים פלענט מען אויך ארומפברענגען קארעטעס און בריטשקעס צו פאר־קויפען. מיט איין וואָרט, דאס זיינען געווען יארידים פונ׳ם גרויסען שניט. אויף ראכמאנסקי, וואס איז אויסגעפאלען אום זומער פלענט אפילו ארומ־פֿקומען א „קאמעדיע", וואס האט אזוי גערעגט און צוגעצויגען דאס קליין־ווארג.

אלע געדענקען נאך מסתמא די „קאמעדיע", וועלכע איז געשטאנען נעבען דער „היסטאריע" און אנטקעגען דעם אפטייק. די „קאמעדיע" איז באשטאנען פון א גרויסער לייוונטענער פאלאטקע, באהאנגען מיט גרויסע פלאקאטען, אויף וועלכע ס׳זיינען אויסגעמאלט אומגעלומפערטע מאדנע ברואים: א גרויסע, גראבע פרוי מיט דריי אויגען, אדער א בא־שעפעניש פון האלב־פיש און האלב־מענש און נאך אזעלכע אנטיקען. די קינדער, וועלכע האבען צוליב דעם יאריד ניט געדארפט געהן אין חדר, זיינען געשטאנען פון אלע זייטען און געגאפט, אבער ארויסגעהן אינווענדיג האבען זיי ניט געוואגט. ערשטענס, האט מען מורא געהאט, טאמער דארף מען דארט געהן אהן א היטעל. צווייטענס, האבען זיי נעביך פשוט ניט געהאט די גרויסע סומע פון פינף קאפיקעס אינטריט־געלט. אבער פון דרויסען זיינען זיי געשטאנען און געווארט ביז דער פאיאץ איז ארויס־געקומען משונה־מאדנע אנגעטאן און מיט א געפארבטען פנים. אט דער קאמעדיאנט פלענט ארויפקריכען אויף א לייטער און מאכען אזעלכע קא־מישע גרימאסען, אז מ׳האט געקענט צופלאצט וועלן פון געלעכטער. דאס פלענט ער טאן, כדי ארויינצונארען דעם עולם אינווענדיג. ס׳פלענען טאקע אמאל ארויינגעהן א פאר שקצים מיט שיקסעס, אבער אידישע קינדער, דאכט זיך, קיינמאל ניט.

עס פלענען אויך קומען אויף די יארידים קאצאפעס און אויפשטעלען ביידלאך אנטקעגען דעם פיקאוואר׳ס הויז. אין די ביידלאך האבען זיי אויסגעשטעלט אחוץ איקאנעס, צלמ׳לאך און אנדערע רעליגיעזע ארטיקלען אויך שפיליצייג צו פארקויפען. די קינדער פלענען שטעהן און באוואונ־דערען די שהנע מעסערלאך, פייפעלאך און האנעכלאך. זיי האבען נעבאך געשלונגען די סלינע און ס׳האט זיך זיי געגלוסט צו האבען די אלע שפילעריייען. אבער זהר וועניג פון זיי האבען געהאט דאס גליק, אז זייערע מוטערס זאלען פאר זיי עפעס אייקויפען. די מעהרסטע פון זיי האבען זיך נעביך באנוגענט בלויז מיט׳ן קוקען.

אויף גראמיניץ האָבען פארנומען דעם אויבענ־אָן די כאדאטשניקעס, לעדערניקעס און די „זשערטקע", וואו מען פלעגט פארקויפען אויפגענעהטע שטיוועל. די לעדערניקעס פלעגען איינשטעהן אין דער גאנצער רייע הייזער פון לייבוש שאבסים'ן, וואו די פאָטשט איז אמאל געווען, ביז חיים מאלים הויז. די „זשערטקע" מיט די שטיוועל איז געווען לעבן פייגע שאול'ס און בער פתחיה'ס הייזער. וויפיל שטיוועל ס'פלעגען זיך דאָרט געפינען! איך האָב קיינמאל ניט געקענט פארשטעהן פון וואַנען ס'האָבען זיך גענומען אזוי פיעל שטיוועל און וואוהין מע וועט זיי אלע אהינטהון. הייגט די קירזשנער מיט שמויסענע היטלען, וועלכע זיינען געשטאַנען אין דער רייע פון אלטער יאַבעט'ס דירה ביז צו גרשון לייזער'ס שטוב. אמת, די קירזשנער פלעגען זיין פארטראָטען אויף אלע יאַרידים, אבער אויף דעם גראָמיניץ זיינען זיי געווען א סך מעהר ווי אלע מאל.

אחוץ אונזערע אייגענע קירזשנער פלעגען קומען אידען מיט גויעשע היטלען אויך פון א סך אנדערע שטעדט, און ס'איז געווען זעהר טשיקאווע צו שטעהן און צוקוקען, ווי אזוי דער האנדעל פון די היטלען געהט אָן. אין אָנהויב פלעגט מען דעם פויער אָנמיטען אדער פרעגען א גרויסען מקח, אז דעם ערל איז געפעלען געוואָרען דאָס היטעל, האָט זיך דער קירזשנער ניט געשעהמט בעטען פאר דעם דריי רובל, אבער דער ערל האָט זיך ניט איבערגעשראָקען און פאַרנעלעגט פינף און דרייסיג קאָפיקעס (צוויי גילדען מיט צעהן גראשען). דער סוחר איז אבער אויך ניט נתפעל געוואָרען און געפרעגט ווי פיעל דער „גוטער סוחר" דענקט צו געבען מעהר פון צעהן גילדען, כאָטש יענער האָט גאָר ניט אנגעהויבען טראָכטען וועגען געבען מעהר פון א האלבען רובל. דער סוף איז געווען, אז מ'האָט זיך אויסגעלייכט פאר פיר גילדען אָהן צעהן גראָשען — פאר 55 קאָפיקעס, הייסט דאָס, נאָר מיט א באַרינג, אז דער קירזשנער קריגט אויך דאָס אלטע היטעל.

די קירזשנער האָבען געהאט געוויסע שבועות זיך צו שווערען, אז זיי קענען ניט נעמען וועניגער פונ'ם אנגעבאָטענעם פרייז. א שטייגער: „ס'זאל זיך מיר זעצען סיעם (זיבען) לחם (ברויט) אין האלדז אויב איך קען נעמען זיבען גילדען"... און נאָך אזעלכע שבועות. דער גרעסטער מומחה אויף די זאכען איז געווען שמחה קירזשנער, ער איז אין אלגעמיין געווען א קלוגער איד און א גרויסער ליץ. איך פלעג אָפשטעהן שטונדען און הערען ווי ער האנדעלט מיט די פויערים. אחוץ די אלע שבועות פלעגט ער האָבען א צויבער־וואָרט. אויב דער גוי האָט ניט געוואָלט געבען דעם מקח פלעגט דאָס ווירקען, כאָטש איך וויים ניט צי שמחה אליין האָט

געוואוסט וואָס ער מיינט מיט'ן וואָרט „קרימסקי", און איך בין זיכער, אַז דער קונה האָט אוודאי ניט געוואוסט. ער פלעגט דאָס אבער זאָגען מיט אַזאַ איבערצייגענדיגען טאָן, אַז דער פּויער פלעגט אָנהויבען קוקען אויף דעם היטעל מיט מער אָבשיי און אָפט אַרויפוואַרפען נאָך אַ גריוונע אויפ'ן מקח.

נאָך א יעהרליכער יאַריד איז געווען ביי אונז אין פעלשטין און מ'האָט איהם גערופען „גרין־חגא". ער האָט געדויערט איין טאָג — דאָס איז געווען א מין גויעשער שבועות. תמיד איז ער אויסגעפאַלען אויף א זונטאג ווען ס'האָט במילא געדארפט זיין א מארק־טאָג. דער יאַריד האָט זיך מיט קיין שום זאַך ניט אויסגעצייכענט און איז דעריבער ניט געווען זעהר וויכטיג.

אנאנדער ניט זעהר וויכטיגער יאָהר־יאַריד איז געווען „קוויטני נידילי". אין אַמעריקע רופט מען דעם טאָג „פּאַלם סאָנדעי". די וויכטיגסטע סחורה אויף דעם יאַריד זיינען געווען די „קאָריניעס" (וואָרצלען),געווירצען, וואָס די פּויערים פלעגען איינקויפען אויף פּאַסכאַ. דעמאָלט פלעגען אחוץ די קרע־מער אויך אנדערע מענשען ארויסברענגען שטעלעכלאַך אין מארק אריין און אויסשטעלען אַלערליי מינים קרייטיכער, ווי נעגעלאַך, געלען אינגבער, צימרינג, ראָזמארין, זאפרען און אנדערע, וועלכע די פּויערים פלעגען איינ־קויפען פאַר זייערע געבעקסען און געטראַנקען. דערביי האָבען אידען פאַר־דינט א גראָשען.

דער וויכטיגסטער פון די איינטאָגיגע יאָהר יאַרידים איז געווען נאַטיע. דער יאַריד איז אויסגעפאַלען אַ דאָנערשטאָג פאַר וויינאַכטען. דעמאָלט פלעגען די פּויערים קומען אין שטאָדט אריין איינקויפען פאַר זייער גרוי־סען יום־טוב. און ווייל דער יאַריד איז אויסגעפאַלען אין מיטן ווינטער, פלעגט אָפט זיין א גרויסער פראָסט אדער גאר א זאווערוכע. פונדעסט־וועגען פלעגט דאָס ניט אָפּהאַלטען די פּויערים פון קומען אין שטאָט אַריין. מיט באַשליקעס אויף די קעפּ און פּאָסטעלעס אויף די פיס און שווער אָנגעפּעלצט פלעגען זיי זיך אַ לאָז טאָן איבער די קלייטען איינצוקויפען זייערע נויטיגע זאַכען פאַר'ן יום־טוב.

דאָס גאַנצע שטעדטעל האָט זיך גע'רעש'ט אויף דעם יאַריד. אפילו אזעלכע מענשען וואָס זיינען ניט געווען קיין קרעמער, פלעגען אויך אָנגערייטען געוויסע סחורות, ווי ליכט, פיש, הייווען א. א. וו. און ארויס־טראָגען אין מאַרק אריין צו פארקויפען. אויף דעם יאַריד האָט מען אָנ־געקויפט נאָר עסענוואַרג און ליכט. אויך די קרעמערס פלעגען ארויס־שטעלען אין דרויסען די ארטיקלען און געדונגען מענשען זיי זאָלען העלפען פארקויפען. אפילו די מלמדים האָבען אויך גענומען אן אנטייל

אין דעם יאַריד. זיי פלעגען דינען אלס שומרים, צו היטען מען זאָל עפּעס ניט צו׳גנב׳ענען, און היטען האָט מען זעהר געדאַרפט, מחמת די פּויערים זיינען אויך געווען זעהר אָרים, האָט מען געפּרואווט אַמאָל שלעפּען אין די קעשענעס אריין. דערפון האָבען זיך אָפט גענומען געשלעגען. און דערפאַר טאַקע האָט מען גערופען דעם יאַריד „נאַטיע גנב".

אלזא, די יאַרידים האָבען טאַקע געזאָלט זיין א גוטער מיטעל אויף צו העלפען די ארימע קרעמער. אבער ווען־זשע איז דאָס גערעדט געוואַרען, אַז ס׳האָט צוגעשפּילט דאָס וועטער. ווען די זון שיינט, און ס׳איז טרוקען אין דרויסען דעמאָלט גלוסט זיך דעם פּויער צו קומען אין שטאָדט אַריין. אונזערע פעלשטינער זיינען אבער געווען אזעלכע בר מזלן, אז ווען ס׳האָט געדארפט זיין א יאַריד האָט געפּליוכעט א רעגען. איך געדענק נאָך ווי אַלע שבת־צונאַכט זיינען אונזערע אָרימע קרעמער אַרומגעגאַנגען פאַרזאָרגט, ווען זיי האָבען געזעהן אז ס׳רוקט זיך אָן א כמאַרע. אויף מיר פּערזענליך האָט דאָס אזוי געווירקט, אז אפילו ווען איך בין שוין געווען דאָ אין אמעריקע, פלעג איך אלע שבת אווענט אומבאוואוסטזיניג קוקען אויפ׳ן הימעל און זיך ערגערען אַז איך האָב איהם געזעהן פאַרוואָלקענט.

מיט די זונטאָגדיגע מאַרק־טעג איז נאָך געווען אַ האַלבע צרה. אַז עס רעגענט איין זונטאָג, איז דאָך באַלד פאַראַן אַן אַנדער זונטאָג. שלעכט איז ווען עס רעגענט אין אַ יאָהר־יאַריד. פאַר די גרויסע יאָהר יאַרידים האָבען זיך אונזערע פעלשטינער אָנגעהויבען צו זאָרגען נאָך מיט פילע וואָכען איידער זיי זיינען געקומען, ווייל אויב די יאַרידים זיינען געווען שעהן, האָבען אידען פארדינט געלט און געקענט אָפּשפּאָרען אויף שפּעטער אויך. אבער, מעשה שטן, אלע ראכמאנסקי האָט געגאָסען מיט צעבערס און אלע גראמיניץ, וועלכער איז אויסגעפאלען אום ווינטער (און ביי אונז זיינען גראד געווען אמת׳ע רוסישע ווינטערס) פלעגט נאָכלאָזען דער פראָסט, דער שניי איז צעגאַנגען און די וועגען זיינען געווארען אזוי שלעכט, אז מ׳האָט ניט געקענט פאָרען ניט מיט קיין שליטען און ניט מיט קיין וואָגען.

וועגען ראַכמאַנסקי האָט מיר מיין מוטער דערקלערט, אז עס רעגענט, ווייל א גוטער־איד האָט אָט דעם יאַריד פאַרשאָלטען. אין די גוטען צייטען, ווען די ראַכמאַנסקים זיינען געווען געראָטען, פלעגען אידען ממש שאַרען גאָלד. דארף זיך טרעפען, אז איינמאָל איז א גרויסער צדיק אריינגעפאָרען קיין פעלשטין פּונקט אין מיטען ברען פונ׳ם יאַריד. אלע מענשען זיינען געווען פארנומען. אלע הייזער זיינען געווען פול מיט צונויפגעפאָרענע סוחרים, און ס׳איז ניט געווען קיין פּלאַץ וואו אויפצונעמען דעם גוטען אידען. איז ער זעהר בייז געווארען, אוועק פון פעלשטין און עס פאַרשאָלטען, אז

אויף אלע ראכמאנסקי זאל רעגענען. זיין קלאה איז מקוים געוואָרען. פאַרוואָס אָבער עס האָט גערעגענט אויף אלע אַנדערע יאָרידים, אויף דעם האָט מיין מוטער קיין תירוץ ניט געהאט. דאָס האָט אפּנים געמוזט זיין אזוי דאָס מזל פון אונזערע אומגליקליכע לאַנדסלייט.

פונדעסטוועגען דארף מען ניט מאכען קיין טעות און מיינען, אז דאָס נאַנצע שטעטל איז באשטאַנען פון קרעמער און הענדלער. ניין. ס'האָבען זיך געפונען אויך אַנדערע פּרנסות, מיט וועלכע א קליינער טייל פון דער באפעלקערונג האָט זיך באשעפטיגט און געצוויגען פון זיי דאָס שטיקעל ברויט.

ערשטענס, זיינען געווען די כלי קודש, ווי דער רב, די שוחטים מיט די קצבים, די מלמדים א. ז. וו.

צווייטענס, זיינען געווען די בעלי מלאכות, די מענשען וועלכע האָבען נעמאכט א לעבען פון יגיעת כפים. געלעבט האָט זיך זיי שלעכט. דער רב, למשל, האָט קיין שכירות פון שטאָדט ניט באקומען. דערפאר האָט ער געהאט עטליכע קוואַלען פון וואַנען צו שעפּען חיונה. ערשטענס, האָט זיין פרוי, די רבצין, פארקויפט הייוועז אויף שבת און יום־טוב צו די פעלש־טינער באַלעבאָסטעס. צווייטענס, האָט ער פארקויפט דעם חמץ פאר די באַלעבאָטים. דריטענס, פלעגט איהם עפעס אריינפאַלען פון א דין־תורה. פערטענס, פלעגט ער קריגען רח"ש פון חתונות און ברית'ן. פינפטענס, זיינען פאַרגעקומען גט'ען, און צו גט'ען איז אונזער פעלשטין דוקא געווען זעהר מזל'דיג, מחמת אז מען שרייבט א גט דארף מען אריינשטעלען דעם נאַמען פון דער שטאָדט וואו מען גט זיך און דעם נאַמען פון דעם שטאָד־טישען טייך. און נאָך א זאָך, דער נאַמען פון שטאָדט מוז זיין אזעלכער וואָס ווערט אָנגערופען מיט דער זעלבער אויספּראַך אויף אלע שפּראַכען, וועלכע ווערען געריעדט אין דער באטרעפענדער שטאָדט און אויך דער טייך מוז האָבען א באשטימטען נאַמען. זיינען גראָדע פילע פון אונזערע שכנישע שטעדט ניט געווען געבענשט מיט די מעלות. למשל, פּראָסקוראוו אדער גריידינג פלעגען קלינגען אַנדערש אויף אידיש ווי אויף רוסיש אָדער פויליש. קוזמין ווידער האָט גאר קיין טייך ניט געהאט. דארום, אז עס האָט אין יענע שטעדט נעדארפט פארקומען א גט האָט מען געמוזט אָנקומען צו אונזער פעלשטין, ווייל דעם נאַמען האָט מען ארויסגערעדט אויף אלע שפּראַכען מיט דער זעלבער אויספּראַך. פעלשטין האָט אויך פאר־מאַגט דעם באריהמטען טייך סמאָטריטש, כאָטש דער טייך איז ניט געווען זעהר בריים האָט ער זיך אבער אוועקגעצויגען גאנץ ווייט, אזש ביז קאמענעץ. אלזא, מיט אזוי פיל איינקונפטען וואָלט זיך אונזער רב נעדארפט לעבען אין פריידען, דאָך געדענק איך אליין ווי אונזער אלטער

רב ר' ישראל קיטעווער איז ארומגענגען צווישען די בתי־מדרשים און זיך געבעטען ביי די באלעבאטים זיי זאלען איהם ארויסהעלפען אין דער פרנסה, וויל ער האט ניט גענוג צום לעבען.

די שוחטים פלעגען גראד יא קריגען שכירות פונ'ם בעל טאקסע. געווען ביי אונז דריי שוחטים. דער עלטסטער, ר' ליב, האט דאכט זיך געקראגען אכט גילדען א וואך און ר' יאסל און ר' משה האבען געקראגען וועניגער פון דער גרויסער סומע. זיי האבען אויך געהאט א זייטיגען אייגקונפט פון די פעדערען, וועלכע זיי האבען ארומגעפליקט פון די עופות, און די מאגענס מיט אנדערע קלייניגקייטען וועלכע זיינען ארונטערגעפאלען פון די געקויעלטע בהמות. מיט דער הכנסה האבען זיי געדארפט מפרנס זיין זייערע פאמיליעס, יעדע פון זיי זעקס ביז זיבען נפשות.

און אזוי קען מען זיך שוין משער זיין ווי אזוי עס האבען געלעבט די קצבים, אז זיי האבען געדארפט ציהען זייער פרנסה פון דעם וואס זיי האבען פארקויפט פלייש צו אונזערע פעלשטינער גבירים.

די מלמדים זיינען נאר געווען אויף צרות. דורכשניטליך האבען זיי געהאט צו צען תלמידים, וועלכע האבען געצאלט פון זעקס ביז אכט רובל א זמן. דאס האט אויסגעטראגען אן ערך פון דריי רובל א וואך. און כאטש זייערע וויבער זיינען מערסטענס געווען „אשת־חיל'ס" און ארויסגעהאלפען אין דער פרנסה — מאטל ליב פאליקס וויב, ענע, האט פארקויפט טעפ; מרים דבורה האט פארקויפט סטענגעס אין מארק; זיסי חנה חיה'ס וויב האט פארקויפט קאלך — פונדעסטוועגען זיינען זיי נעביך שיר אויסגענאנגען פאר הונגער.

ניט בעסער האט זיך געלעבט אונזערע ארבייטער, וועלכע זיינען באשטאנען פון שניידער, שוסטער סטאליארעס און באנדארעס.

די שניידערס זיינען געווען איינגעטיילט אין דריי באזונדערע קאטעגאריעס: אזעלכע וואס האבען געניט קליידער פאר מענער און פרויען; שניידער, וואס האבען געניהט גויעשע קאפטאנעס, און שניידער, וואס האבען פארריכט אלטע פעלצען.

די ערשטע האבען געדארפט ארויסקוקען אויף פסח אדער סוכות, וועז פעלשטינער איד האט זיך פארגונען אויפצונייען א מלבוש פאר זיך אדער פאר עמיצען פון זיין פאמיליע. פארשטעהט זיך, אז אלע האבען געווארט ביז ערב יום־טוב, וויל פריער האבען זיי ניט געהאט דאס געלט אויף איינצוקויפען די מאטעריע. אלע האבען אבער געוואלט האבען זייערע מלבושים אויף יום־טוב. די ארימע שניידערס האבען, נעבעך, געארבייט און געהארעוועט בייטאג און ביינאכט, און ערשט צום סוף האבען פילע באלעבאטים ניט געהאט צו באצאלען קיין שניידער־געלט. און

אז ס׳איז געקומען דער ליבער יום־טוב, האָבען די שניידער ניט געהאט מיט וואָס צו געהן צום טיש.

ביי די קאפטאנעס האָבען געארבייט ניט בלויז אמת׳ע שניידער, נאר אויך פילע באלעבאטישע מיידלאך, מחמת אויפנייהען א גוי׳אישען קאפטאן איז ניט געווען קיין גרויסע מלאכה. דער עיקר איז געווען דאָס צושניידען. דאָרום פלעגען א סך מיידלאך, וועלכע האָבען געוואָלט און, נעבעך, געדאָרפט ארויסהעלפען זייערע עלטערען מיט דער פרנסה, נעמען די צוגעשניטענע קאפטאנעס פון דעם שניידער און זיצען טאָג און נאכט און נייהען. דאָס פאָרדינסט איז אָבער געווען אזוי קליין, אז זיי האָבען זעלטען געקענט אָפשפאָרען פאר זיך אויף א שטיקעל מלבוש.

די פעלצניקעס פלעגען ארומפאָרען איבער די דערפער און זוכען אויב עמיצער דאָרף פאָרריכטען א פעלץ, ווייל נייע פעלצען האָט מען אין פעלשטין ניט געגייהט. וועז א פויער האָט געקויפט א נייעם פעלץ האָט ער איהם געטראָגען ביז אין טויט אריין, און נאָכדעם ערשט פלעגט זיין זון איהם איבערניצעווען. דערפאר פלעגען די פעלצניקעס האָבען ארבייט ביי אלטע פעלצען. זיי האָבען אויך אויפגעקויפט אלטע שמאטעס און גערַאכט אין שטאָדט אריין צו פאָרקויפען צו מיין פעטער אברהם יהודה, וועלכער איז נעווען דער איינציגער שמאטיאר אין שטאָדט.

די שוסטערס זיינען געווען אויף גרעסערע צרות פון די שניידער. און דערפאר טאקע פלעגען הערץ און יעקב יוזיפס, וועלכע זיינען געווען די בעסטע שוסטערס אין שטאָדט, אלע זומער האָנדלען מיט סעדער, אנדערש וואָלטען זיי געווען אויסגענאָנגען פאר א שטיקעל ברויט.

די סטאָליארעס זיינען אויך ניט געווען קיין גרעסערע גבירים, ווייל ווער האָט נעדארפט ניי מעבעל אין פעלשטין? דאָך זיינען געווען א פאָר סטאָליארעס, וועלכע האָבען זיך ספעציאליזירט אין מאכען א געוויסען מין קאסטען, וועלכע די פויערים פלעגען קויפען אלס דאָס וויכטיגסטע שטיק מעבעל אין זייערע הייזער. דער קאסטען איז געווען אזוי גרויס ווי א טיש און פלעגט טאקע דינען אלס טיש, אבער אינוועניג פלעגען די פויערים אריינלעגען געוויסע חשוב׳ע חפצים, ווי זונטאגדיגע קליידער, און, אמאל, אויך געלט. אזא קאסטען פלעגט זיך געפינען אין יעדען פויערס שטוב, און דערפאר טאקע האָבען די קאסטען־מאכער געמאכט א שטיקעל לעבען.

באָנדאָרעס זיינען געווען נאר א פאָר. זיי האָבען אויך קיין גליקען ניט געמאכט. מען מוז דאָ אויך פאָרצייכענען דעם איינציגען מוליער, וואָס מיר האָבען נעהאט אין פעלשטין. אלע געדענקען געווים חיים מענדעל מוליער. קיין גרויסע מויערען האָט ער ניט געבויט, אבער ער פלעגט פא־

ריכטען אן אויוועז, אמאל געמאכט א נייע הרובע. ער האָט תמיד געהאלטען די ליולקע אין מויל אוז געטאָן זיין ארבייט זעהר געלאָסען. וואו ער האָט זיך אויסגעלערנט די מלאכה, איז שוועד צו זאָגען, אבער אידען פלעגען זאָגען, אז ר' חיים מענדעל איז דער גרעסטער בריה צו מאכען א הרובע.*)

אויך זיינען ביי אונז געווען דריי וואָסערפירעס: ר' אלטער, ר' נח און ר' חיים. און אויב ס'איז חידושים ווי אזוי אלע אנדערע ארבייטער האָבען פארדינט אויף א שטיקעל ברויט ביי אונז אין פעלשטין, האָבען די דריי אידען פשוט געלעבט מיט ניסים. א חוץ וואָס זיי האָבען געדארפט מפרנס זיין זייערע פאמיליעס האָבען זיי נאָך געמוזט פארמאָגען פערד אויף צו שלעפען די שווערע טעליעגעס וואָסער, און פערד האָבען א טבע, אז זיי ווילען עסען, און אמאל איז א פערד זיך מיישב און פגרט אין גאנצען אוועק... ווי אזוי די אריבע האָרעפאשניקעס האָבען באוויזען אויסצוהאלטען די פערד, און וואו זיי האָבען גענומען גלט צו קויפען אן אנדער פערד, ווען דאָס אלטע פערד האָט אויסגעצויגען די פיס, וויסט איין גאָט אליין...

פונדעסטוועגען האָבען אונזערע וואָסער פארזאָרגער ניט אויסגעזוכן צו זיין פארצווייפלט. פארקערט, זיי זיינען געווען גרינגע לונג און לעבערס און האָבען אפט ליעב גהאט צו זאָגען א גלייכווערטל. ווער שמועסט ר' אלטער איז תמיד געווען גוט געשטימט און אימער גהאט ניט נאָר א גלייכווערטל, נאָר טאקע א קלוג וואָרט. אט זיינען א פאָר פון זיינע ווערטלאָך. זאָ מ'האָט איהם געזאָגט — ר' אלטער, מיר זיצען אָהן וואָסער — פלעגט ער ענטפערען: ווער הייסט איך זיצען, שטעלט זיך אוועק. אָדער אז מ'האָט איהם געזאָגט — ר' אלטער, מיר קוקען ארוים אויף איך — פלעגט ער ענטפערען: קוקט ניט ארוים, מחמת איך האָב ארויסגעקוקט, בין איך געווארען א וואָסער פיהרער... קוקט אריין ווען איהר ווערען לייט.

און אז מיר שמועסען פון אונזערע פעלשטינער ארבייטער, דארף מען דאָ פארצייכענען, אז מיר האָבען אויך גהאט א שטיקעל ארבייטער באוועגונג. אמת טאקע, דאָס האָט לאנג ניט אָנגעהאלטען, אבער דער פאקט איז, אז פעלשטין איז אויך דערין ניט אָפגעשטאנען פון לייטען.

אָט די באוועגונג האָט זיך אָנגעהויבען אין יאָהר 1905. ווען פרייע ווינטען האָבען אָנגעהויבען בלאָזען איבער דעם צארישען רוסלאָנד און

---

*) ס'איז מערקווירדיג וואָס די אלע באלמעלאכעס, כאטש זיי זיינען געווען אזוי ארעם און האָבען אזוי שווער געארבייט, פונדעסטוועגען זיינען זיי כמעט אלע געווען פרום און זיך קיינמאל ניט באקלאָגט אויפ'ן ריבונו של עולם. פארקערט, ס'זיינען געווען צווישען זיי פילע לעבעדיגע יונגען וועלכע האָבען ליב גהאט צו שפאסען און טרייבען קאטאוועס גלייך ווי ס'וואלט זיי גאָר ניט נעפעלט.

דער רעוואָלוציאָנערער גייסט האָט זיך פארשפרייט איבער׳ן גאנצען לאנד, האָבען מיר אין פעלשטין אויך גערופען די ארבייטער צו פאראייניגונג. אין א קורצער צייט האָבען מיר געשאפען אן ארגאניזאציע פון עלף ארבייטער, צווישען וועלכע ס׳האָבען זיך שוין געפונען יאנקעל און הירשל, ישראל שניידערס און הירשל לייבעניו שוסטערס, וועלכע האָבען געארבייט ביי זייערע אייגענע עלטערען און אויך ניסעל יונה׳ס (נייטען פאָרמאן), וועל־כער האָט פאָרגעשטעלט די פּריקאזטשיקעס מחמת ער פלעגט ארויס־העלפען ביי זיין פאָטער אין קלייט. און ס׳זאָל דאָ דערמאָנט ווערען, אז ער, ניסעל, האָט געטאָן גוטע ארבייט פאר דער באוועגונג. ער פלעגט צו־זאמענרופען די ארבייטער צו אונזערע געהיימע פארזאמלונגען, וועלכע פלעגען פאָרקומען אמאל הינטערן שטאָדט און אמאל ערגעץ אין א שטוב, וועלכע האָט זיך געפונען אויפ׳ן „פאנסקי בארג". ער האָט אויך געהיט אז עמיצער זאָל ניט אָנקומען און אויסגעפינען וואו מיר געפינען זיך. מיר פלעגען פאָרלעזען פאר די ארבייטער אומלעגאל ביכלאך און אויך אניטירט זיי צו ווערען אמת׳ע רעוואָלוציאָנערען.

די באוועגונג האָט אבער לאנג ניט אָנגענאָמען מחמת ביי לייזער שניידער האָט געארבייט א פרעמדער בחור, וועלכער איז געקומען פון א גרויסער שטאָדט. ער איז טאקע געווען אן אמת׳ער רעוואָלוציאָנער, האָט ער געוואָלט איינפירען „סטרוקציע", ד. ה. מען זאָל אָנהויבען ארבייטען באשטימטע שטונדען און קריגען באשטימטע שכירות. לייזער איז געווען גענוארען, אז איך מיט מיין, איצט פאָרשטאָרבענעם, חבר אלי משה זיינען די גאנצע רעדל פיהרער, איז ער געקומען צולויפען צו אונזערע עלטערען מיט א געוואלד, אז מען וויל איהם אומגליקליך מאכען און, אז ער וועט ניט שווייגען, ער וועט געהן צו נאטשאלסטוואָ. די עלטערען האָבען זיך דערשראָקען און דערווייל האָט דאָס גאנצע שטעדטעל זיך דערוואוסט, אז ס׳גיפינען זיך „ציצילסטען" אין פעלשטין. ס׳איז אפילו פאָרגעקומען ביי מיר א הויז־זוכונג (אביסק) מחמת מ׳האָט מיך פאר׳מסר׳ט צו פאָליציי — און מיר האָבען געמוזט אויפגעבען אונזער ארבייט.

איצט, וועו מען זאָל נאָך דערמאָנען די פאָר פּראָצענטניקעס, וואָס פעלשטין האָט פאָרמאָגט, ר׳ ישעיה אברהם דעם שדכן, מיין פאָטער ר׳ יאָסעל חנה׳ס, דער איינקויפער פון שטעטעל, און א פאָר מעקלער וואָס האָבען זיך געדרעהט אין די הויפען פון די ארומיגע גוט־באזיצער, וועט מען, דאכט זיך, האָבען א פולשטענדיג בילד וועגען אונזערע פעלשטינער בריידער׳ס פרנסות.

יונה בוים

די פאַרגרעזניעטע קאַרעטע

פאַר פּסח, נאָך דעם לאַנגן שווערן ווינטער, ווען דער שניי, וואָס פאַרדעקט די פאַרמיסטיגטע ערד פון שטאָט, נעמט צוגעהן אונטער דער וואַרימער פריה־לינג־זון און דאָס וואַסער שלענגעלט זיך אין שטראָמעלאַך אריין אין די צוויי טייכען, וואָס שפּיגלען פון ביידע זייטען שטאָט, לאָזט עס איבער הינטער זיך, אויף אַלע פעלשטינער גאַסען, א קלעפּיגע, בלאָטע, אויסגעמישט מיט אָפּפאַל פון פערד און קיה.

אויף דעם גלאַוונעם און לענגסטען דורכפאָהר פון שטאָט, וואָס ציהט זיך פון בריק, ביז צום קאַטוילישען קלויסטער און צו די דריי הייזער, איז די בלאָטע א טיפערע און א געדיכטערע.

אַריבערגעהענדיג דעם וועג, אין מיטען מאַרק, ביים פּיקעווערס אוליצע, איז שוין ניט איין מאָל יונגוואַרג שטעקען געבליבען, מיט אַ יאָמער . . . ווי אַ ניט־גוטער וואָלט זיי אויף אייביג אין דער שוואַרצער, עפּושדיגער בלאָטע וועלען איינקנעטען . . .

און אויך ניט איין מאָל שוין, האָט אַ אידענע, איהרען, אָדער איהר מאַנס אַ שטיוועל אין דער בלאָטע פאַרלוירען . . . געשריהען ניט מיט איהר קול: „געוואַלד, אידען, ראַטעוועט! . . .” און אַמאָל ווען איהר רעטער איז ניט געווען גאָר פאָרזיכטיג, איז אויך ער, מיט דער אידענע צוזאַמען, געבליבען שטעקען אין דער בלאָטע.

און ווער עס האָט אַמאָל נאָכגעקוקט און צוגעזעהן לייזער דעם באָנדער, וועלכער איז אויך אַ טרעגער געווען, אַריבערראַטש־קעווען זיך איבער דעם בלאָטיגען וועג פון דעם מיטען מאַרק, מיט אַ פינף־פּודיגען זאַק מעהל אָדער זאַלץ אויף די פּלייצעס, צי מיט אַ וואַרעטע (ליילאַך) מצות, וואָס ער פלעגט פאַר פּסח פון בעקעריי

טראָגען צו די באַלעבאַטים פון שטאָט, — ביי יענעם פלעגט דאָס בלוט אין די אָדערען פאַרגליווערט ווערען.

וועה איז גאָר געווען צו דעם, ווָאס האָט זיין גלייכגעוויכט פאַרלוירען און איז אין דער פעלשטינער בלאָטע אַריינגעפאַלען!...

אָבער מיט לייזער באַנדער, אין דער גאַנצער קאַריערע זיינער אַלס טרעגער, האָט זיך אַזא אומגליק קיינמאָל ניט געטראָפן. ניט אַנדערש, נאָר א מלאך פלעגט איהם, מיט דער משא אויף זיינע פלייצעס, דעם זומפיגען וועג אַריבערפיהרען . . .

ניט איינער פלעגט זאָגען, אַז די פאַר׳פסח׳דיגע בלאָטע האָט פיל פעלשטינער זייערע יאָהרען געקירצט.

אין שניי האָט מען נאָך ווי ס׳ניט איז געקענט די אָפענע שטיוועל מיט א שטריק פאַרבינדען. אָבער ווען די בלאָטעס זיינען געקומען, איז געווען ביטער. קינדער זיינען ליבערשט באַרוועס געגאַנגען איידער אין זייערע ווינטערדיגע שטיוועל די בלאָטע צו קנעטען . . .

וויפיל לעבענס זיינען פון אַזא באַרוועס געהן טאָקע געגאַנגען א גאַנג?!... ווער וויסט? קאָן דען ווער וועגען דעם חשבון אָפגעבען?...

אין אַזא פאַר פסח׳דיגען בין השמשות, קאַטשעט זיך אַריין „פאָן זשוראָקוסקי" מיט זיין קאַרעטע אויף נאַשפיץ, מיט פיר שניי־וויסע פערד און בלייבט שטעקען אין דער בלאָטע ביים סאָמע אריינפאָר פון שטאָדט, פונקט הינטער עזריאל סטאָליערס שטוב.

וויפיל דער לאָקיי האָט מיט דער לאַנגער בייטש ניט גענאָלט, וויפיל ער האָט די פערד ניט צוקאַטעווועט, וויפיל שווער־צע פאָסען ער האָט אויף זייערע שניי־וויסע סאָמעטענע פעלען ניט אויסגעשניטען, האָט ניט געהאָלפען. זיי האָבען די קאַרעטע פון ארט ניט געקאָנט ריהרען.

פאָן זשוראָקוסקי איז פון קאַרעטע א בייזער אַרויסגעקראָכען און מיט זיינע געפוצטע שטיוועלעטען געמוזט די בלאָטע קנעטען אריבערשפאַנענדיג צום ברעג פון וועג. ער האָט געקריצט מיט די ציין פאַר כעס.

אויך דער לאָקיי האָט געמוזט פון זיין קעלניע ארונטער — די קאַרעטע גרינגער צו מאַכען — און געגומען קירעווען די פערד מיט די לייצעס אַהין און אהער. די פערד האָבען זיך געפּלאַנטערט איינס אין אַנדערען, געטראָטען פום אויף פום און צעקאַליטשעט זיי מיט די פאַדקאָווע. דער לאָקיי האָט געשונדען פאָסעס פון

זיי ... ס׳האָט ניט געהאָלפען: די קאַרעטע רירט זיך ניט פון אָרט, ווי מיט צעמענט צו דער קלעפּיגער ערד צוגעסקלעפּעווען געוואָרען.

די פּאַרפּסח׳דיגע בלאָטע האָט געהאָלטען כּמעט דאָס גאַנצע שטעטעל אידען אין דער היים, און מען איז זיך צונויפגעלאָפּען.

דער געלאָפּ האָט אויך אָנגעטראָגען דעם אוריאַדניק קאַלענטשוק, א ריזען־פּיגור מיט וואָנצעם ווי די הערנער ביי א בּאַראַן.

זשוראָקוסקי האָט איהם געזידעלט און געשאָלטען פּאַר אזא שטאָט פּאַראָנדעק.

דאָס רעדעל אידען ארום זיי, וואָס האָט דאָס צוגעהערט, האָבען געעפענט מויל און אויערען און געגאָפּט ... ס׳ערשטע מאָל אין זייער לעבען ווי זיי הערען — אפילו א פּריץ — זידלען אן אוראַדניק ווי דער לעצטער וואָלט זיינער א פּאַנשטשעוניק זיין. אידען גאָפּען און זיינען זיך מחיה.

— די בעבעכעס צו פּאַרזעצען, אבי א פּריץ צו זיין! — שושקעט אייניער דעם צווייטען אין אויער אריין.

קאַלענטשוק שווייגט איהם אָבער אויך ניט אָפּ. ער לאָזט איהם ווייסען, אז זיינע סוסים זיינען געראָטען אין די קוקלעס וואָס ער האָט איבערגעלאָזען אין אויסלאַנד; אז זיי קומען גאָר פון א צירק, וואו מיידלאך אָהן קליידלאך האָבען אויף זיי „שוויטקע" קונצען באַווייזען און ס׳וואָלט בעסער געווען, וועו ער שיקט זיי אָפּ מיט דער באָהן קיין אויסלאַנד אַלס מתנה צו די מיידלאך אָהן קליידלאך ...

זשוראָקוסקי איז אזוי אריין אין דער רציחה, אז ער האָט גענומען אויסלאָזען זיין צאָרען אויף זיין לאָקיי פּאַרוואָס ער שלאָגט די פערד אומברחמנות׳דיג. ער האָט אויף איהם געשריען מיט באַנומענע קולות. מען האָט געקענט זעהן, אז וועו דער פּריץ האָט די לאַנגע בייטש אין דער האַנט, וואָלט ער מיט איין כוואַשטש זי פּאַרדרעהט ארום דעם לאָקיי׳ס האַלז און איהם א דערוואָרגענעם אין בלאָטע געשליידערט און מיט די פּיס פּאַרטאָפּטשעט. אזוי האָט זיך געקענט דוכטען פון די געשרעהען.

דער לאָקיי איז געבליבען שטעהן ביז די קניה אין דער בלאָטע, וואָס האָט צו דער נאַבט־צו געגומען איינפרירען. פּאַרשעהמט און טאַמעוואָטע האָט ער געקוקט אויף דעם פּריץ, ניט ווייסענדיג וואָס וויייטער צו טאָן ...

זוסיע סטאָראָסטע איז אויך אָנגעלאָפּען צו דער סצענע און אויך ער האָט באַקומען א היבשע פּאָרציע פון זשוראָקוסקי׳ן ...

זוסיע סטאַראָסטע האָט זיך אבער אויך ניט אָפּגעשראָקען — געראטען דעם פּריץ ווענדען זיך צו דער „קאַזנאַטשעיסטווע" וועלען זיי שוין בויען אַ שאָסיי, ספּעציעל פאַר איהם.

מאיר קלאָרעס, וועמענס פּרנסה איז אָפּגעהאַנגען פון די פּריצים, וואָס פלעגען קומען אין שטאָט איינקויפען, האָט אין דער בלאָטע, זיך גאָר קיין אָרט ניט געקענט געפינען. ווען דער לאַקיי האָט די פערד געטריבען, האָט מאיר קלאָרעס, דרעהענדיג זיך ארום פּריץ, ווי ער וואָלט אויף איהם רחמנות האָבען אין זיין אומגליק, מיט זיין גאַנצען גוף און מיט די הענט זיך אזוי געהוידעט ווי ער וואָלט וועלען די קאַרעטע אונטערשטופּען. און ווען ער האָט דערפיהלט,אַז נאָר דער שטן האָט זיך געמוזט פאַר די פערד אַוועקשטעלען, האָט ער זיך גענומען חנפענען און לאַשטשען צום פּריץ, גע'סוד'עט זיך מיט איהם, געשושקעט איהם אין אויער אריין, ווי ער וואָלט איהם גע'עצה'ט עפּעס צו טאָן, און דער פּריץ האָט ווי איינגעשטימט. פּלוצים האָט מאיר קלאָרעס — כאָטש שוין אַ זיבעציגער — מיט אימפּעט, אַוועקגעלאָזען זיך צווישען עולם, הויבענדיג די פיס פון דער בלאָטע ווי ער וואָלט טרעטען אויף ספּרוזשינעס. ער האָט אויפגעזוכט נתן צולאג, הירשקע גדליה'ס, פישעל ליבעס, בער אברהמ'ס, חיים קאַטאָרע, יאָסעל ריזשולינעצער און נאָך אייניגע פון די פעלשטינער כוואַטסקע חברה, זיי פאָרגעלעגט אלעמען א גאָלדענעם „פּריאָל" אַרויסצושלעפּען די קאַרעטע פון בלאָטע.

די כוואַטסקע אידען האָבען זיך אפילו געקוויינקעלט — איז דאָס אַן עובדה פאַר אידען?... אָבער וואָס טוט ניט אַ איד פאַרן שטיקעל ברויט?!...

מאיר קלארעס האָט צונויפגעליען א פּאָר לאָפּעטעס צווישען די שכנים פון גאַס, אַ פאַרזשאַווערטען ריסקאַל און געבראַכט צוטאַסקען.

די גיבורים האָבען פאַרקאַטשעט די פּאָלעס, אַריין אין דער בלאָטע ביז די קניה. ווער עס האָט געהאַט לאַנגע כאָליאוועס, האָט זיי העכער ארויפגעצויגען, און ווער ניט — האָט נעבעך אָנגענומען פולע שטיוועל מיט בלאָטע.

מיט די לאָפּעטעס האָבען זיי אביסעל די בלאָטע אָפּגעשארט. פון די רעדער האָט מען פּשוט, מיט די הענט, די בלאָטע אָפּגעגראַבעלט. דעם לאַקיי האָט מען געהייסען שפּאַנען די פערד אנשטאַט נאַשפּיץ — אין דער ברייט. אייניגע פון די כוואַטסקע חברה האָבען מיט די אַקסלען די קאַרעטע געהויבען. אַנדערע האָבען

מיט די הענט די רעדער געפרואווט דרייען. דער לאקיי קנאלט מיט דער בייטש. די פערד טוען א האסטיגען צי... א שטיק געשפאן רייסט זיך איבער, און די קארעטע בלייבט אויף איהר ארט...

דער געשפאן ווערט פארריכט. ווידער אמאל ווערט געשארט און געגראבען די בלאטע פון אונטער די רעדער. ווער קאפאטעס, ווער פידזשאקען, ווער הויזען!... די כוואטסקע חברה זיינען מיט זייערע פלייצעס, מיט זייערע קעפ הינטער דער קארעטע. מען הויבט ביז צום אונטערריסען זיך. מען שרייט... ביז דער אטעם ווערט אפגעהאקט. די פערד זיינען טויב, טרעטען איבער מיט זייערע פיס פון איין ארט אין אנדערען, פון איין לאך אין צווייטען, און די קארעטע הויבט זיך ניט אן ריהרען פון ארט...

דאס צונויפגעלאפענע שטעדטעל קייכט פון געלעכטער...

די כוואטסקע אידען ווערט קאלט און ווארעם. זיי האבען זיך טאקע געריכט אהיים צו ברענגען א רובעל אדער צווי פארדינסט און, ווי עס האט אויסגעזעהען, אהן בויך וועהטאג... מילא, וועט מען זיך אביסעל איינשמירען אין דער בלאטע. די שטיוועל וועט מען אפשקראבען, דאס לייבעל אדער דעם פידזשאק וועט מען אוים-טריקענען און אפרייבען. אבער, אז די קארעטע, ווי א ניט-גוטער וואלט איהר צו דער בלאטיגער ערד צוגעקאווען, רירט זיך ניט פון ארט...

מאיר קלארעם בייזערט זיך, הייסט זיי געהן ניין איילען אין דער ערד: „זיי וועלען גיכער מיט מכות געשלאגען ווערען איידער דעם „פריאל" אין די אויגען אנזעהן"... אליין שפארט ער אויך אונטער דעם אקסעל. אבער, די קארעטע ריהרט זיך דאך ניט פון ארט...

דער געלעכטער ווערט נאך העכער. די אידען-גיבורים בלייבען מיט א פנים פון חוזק... א רחמנות אויף זיי צוקוקען...

איוואן קוצע, א קליין פויערל, מיט'ן פעלץ פארהויבען, כדי אין בלאטע ניט איינטונקען, וועלכער איז געשטאנען צווישען עולם, כמעט לעבען זשוראקוסקי'ן, צוגעקוקט צו די איינפאלען און ספאסא-בען, וואס די קלוגע אידען טראכטען אויס די קארעטע פון בלאטע ארויסצושלעפען, און ער האט געלאכט ס'גרעסטע געלעכטער...

דאס געלעכטער זיינם האט דעם פריץ געריכט און דערצארנט ביז דער פריץ האט זיך אויף איהם אפגעריסען:

— כאמולא!... וואס לאכסטו?!

דאָס פּויעריל דערשרעקט זיך ניט, כאָפּט ארונטער זיין קוטשמע פֿאַרנויגט זיך ווי פֿאר א גלח:

— פֿאַני זשוראקוסקי! — רופט ער זיך אָן צום פּריץ, — איך לאָך פון זיי... ניט פון אייך און ניט פון אייערע צושראָקענע פערד... גאָט באַהיט!... זאָגט מיר צו, פֿאַני זשוראקוסקי, אז איהר וועט מיר צושיקען א פוהר שטרוי, שלעפֿ איך פֿאר אייך די קאַרעטע ארויס...

— ווי אזוי וועסטו דאָס טאָן? מוזשיק דו איינער! צאַרענט דער פּריץ נאָך אלץ אויף דעם גוטמוטיגען פּויעריל.

— וואָס אַרט אייך ווי אזוי? — שטעלט דאָס פּויעריל אינגאַנצען אויף זיך. — איהר זאָגט צו א פוהר שטרוי? יאָ, פֿאַני זשוראָקוסקי?...

— כאַמולא! שלייַדערט דער פּריץ דאָס וואָרט דעם פּויעריל אין פּנים אריין, — איך וועל דיר צושיקען צוויי פוהרען שטרוי... שלעפֿ! אויב דו קאַנסט...

— גוט! אין איין אויגענבליק, פֿאַני! — און דאָס פּויעריל ווערט נעלם.

עס נעמט ניט לאַנג און דאָס פּויעריל באַווייזט זיך רייטענדיג מיט זיינע צוויי מוציקעס. ער הייסט דעם לאָקיי אויסשפּאַנען די פּריצישע פֿאַרמוטשעטע פערד.

דער לאָקיי קוויינקעלט זיך, קוקט אויף דעם פּויעריל ווי אויף א משוגע'נעם, אָבער זשוראָקוסקי'ס קול דונערט פון ווייטענס:

— שפּאַן אויס, דו פֿאַרשיווּעץ!... — און די פֿאַנסקע פערד ווערען אויסגעשפּאַנט און אוועקגעפּירט איבערן וועג וואו זיי ווערען פֿאַרומגערינגעלט פון נייגעריגען עולם.

די פערד טוליען זיך איינס צום אנדערן, ווי זיי וואַלטען פּאר עפּעס זיך געשראָקען. זייערע פעלען זיינען אויסגעניאָרעט אין בלאָטע: ראַב אָנשטאָט ווייס. די פּיס — צוקאַליעטשעט, ציטערען, ווי זיי וואַלטען קיין באָדען אונטער זיך ניט געפילט. מיט דעם עולם פֿרום און ארום זיי — געפינען זיך די פערד ווי פּאַרטריבען אין א שטייג... קאַלענטשוק לויפט אָן, צוטרייבט דעם עולם פון ארום די פערד, זידעלט פונקט ווי דער עולם וואַלט באַגאַנגען עפּעס א זינד...

איוואָן קוצע טשעפּעט צו מיט שטריק זיינע צוויי מוציקעס. אָן ליאַרעם, אָן טאַראַראַם, נעמט די לייצעס אין דער האַנט אריין, שטעלט אונטער זיין אָקסל און טהוט א לאַנגען אויסגעצויגענעם געשריי:

— וויא! ... קליינינקע... וויא! פיצעלאך...

און די פערדעלאך ציהען זיך אוים אזוי פאמעלאך און די רעדער נעמען זיך ריהרען, דרעהען. טראט נאך טראט שניידען זיי די בלאטע, וואס אמאל מעהר און מעהר, גלייך ס'וואלט גאר ניט פאסירט ביז א טשאך־טשאך ריטם דערהערט זיך פון זייערע קליינינקע קאפיטקעלאך, אזוי אז דאס פויעריל קאן שוין באלד ניט מיטהאלטען מיט זייער שטעלען פים.

דאס פויעריל און, עס זעהט אוים, אויך זיינע מוציקעס, לאבען ס'גרעסטע געלעכטער... זיי האבען דאס די זכיה צו שלעפען א פריצישע קארעטע.

— וויא! ... קליינינקע... וויא! פיצעלאך... וואס צו קייען וועט שוין זיין... וויא!... צוויי פוהרען שטרוי וועט שוין זיין! וויא, פיצעלאך!

די כוואטסקע חברה זיינען געבליבען שטעהן מיט אפענע מויל, פארגאפט אהן לשון... דערנאך האבען זיי געהאט טענות צו מאיר קלארע'ס און צום פריץ אליין — באשר, וען ניט זיי, וואס האבען די בלאטע אוועקגעשארט, וואלט איוואן קוצע די קארעטע בשום אופן ואופן ניט געווען ארויסגעשלעפט. זיי האבען געמאנט כאטש עפעס פאר זייער „טרוד"... אבער געהאט האבען זיי פארפוילטע פיש און פארשטונקענעם הערינג.

אז איוואן קוצע איז שטעהן געבליבען מיט דער קארעטע אויף א זייטיגער גאס, איז דער עולם — וואס האט זיך א לאז געטאן נאך דער קארעטע מיט די ברענען פון בייד זייטען גאס — ווידער שטעהן געבליבען און איהם, איוואנען, מיט דער קארעטע נאך אמאל ארומגערינגעלט.

נייגעריגע אידען האבען דערווייל דורכ'ן פענסטער געכאפט א קוק אינעווייניג, באוואונדערט דעם פליוש... אי! אי! אייניגע האבען די קארעטע א שאקעל געטאן וויי זיי וואלטען וועלען אויספרובירען שווער זי איז. אנדערע האבען גאר באטאפט קוצע'ס פערדלאך און ניט אויפגעהערט זיך חידוש'ן — דאכט זיך ניט מעהר ווי קעץ!... און דאך... פלא פלאים!...

אירע יוזפ'ס, וואס איז די גאנצע צייט געשטאנען און געפירט א שמועס מיט יאסעל ברייגעס, חוזק מאכענדיג פון די פעלש־טינער גיבורים, האט זיך א וועג געטאן צו קוצע'ן מיט א קשיה:

— איוואן! ווי קומט עס, וואס אזעלכע פיר לייבען, מיט אלע אונזערע באהעלפערס, האבען די קארעטע פון ארט ניט געקענט

ריהרען און דיינע צוויי לאשיקלאך זיינען אוועק מיט איהר ווי א רוח אויפ'ן ווינט?...

און קוצע ענטפערט לאכנדיג: — מיינע צוויי לאשיקלאך זיינען א טאכטער מיט א מאמען. די טאכטער האט דער מאמען געהאלפען, און די מאמע האט דער טאכטער געהאלפען. אז זיי האבען זיך אויינס ס'אנדערע ארויסגעהאלפען, האבען זיי די קארעטע פון דער בלאטע געמוזט ארויסשלעפען. דעם פריץ'ס פיר וויסע אדלערם זיינען דאך רויב-פויגלען, פרעמדע איינס צום אנדערען, אין זייער געבוי ליגט גאר ניט דער געפיהל צו העלפען איינער דעם אנדערען...

און אירע כאפט איהם אונטער:

— קוצע! מיינסטו צו זאגען, וויל אונזערע כוואטסקע אידען האבען זיך צונויפגעפארט מיט רויב-פויגלען, דעריבער איז זיי ניט געלונגען ארויסצושלעפען די קארעטע פון בלאטע?!

— ריכטיג!... ריכטיג!... פאטאקעווטע קוצע.

— קוצע! — שרייט אירע אוים א צופרידענער און קלאפט איהם איבער דער פלייצע — ביזט א מאלאדעץ!... א שטוהל אין גן-עדן ביסטו ווערט!...

שמואל לאנדוי

לייזער באַנדער — אַ פעלשטינער אביון

●

ווער אין שטאָט האָט ניט געקענט לייזער באַנדער? דאכט זיך אפילו קינדער אין די ווינקלעך האָבען אים געקענט. ער איז דאָך שטענדיג געווען אזא גוטמוטיגער, שמויכלענדיגער אביון, אזא צופרידענער מיט זיין דאָליע, מיט זיין אביונ'דיגען גורל. אפילו דער שטן־מקטרג אליין האָט ניט געוואגט אריינצוברענגען א קלאָגע צום רבונו־של־עולם, אז לייזער איז ניט צופרידען מיט דעם אָרימען שטיקעל ברויט, מיט וועלכען ער האָט זיך קיינמאָל ניט אָנגעגעסען זאט; אז ער איז ניט צופרידען מיט די אָפּגערישענע, אָפּגעשליסענע בגדים אויף זיין מידען, אויסגעמאטערטען קערפער.

לייזער האָט געצויגען זיין, משטיינס־געזאָגט, חיונה פון צווייערליי ארבייטען. כמעט א גאנץ יאָהר, איז ער געווען א טרעגער. וואָנאָנעם זעק מיט מעהל, זעק מיט זאלץ, תבואה, האָט לייזער וואָך־איין וואָך־אויס, טאָג־איין טאָג־אויס, אויף זיינע פּליצעס איבערגעטראָגען פון די אָפּטאָווע סקלאָדעס צו די קרעמערס; און אמאָל אויך דאָס מעבל פון די וואָס האָבען געוואוינט ביי יענעם אין קאָמערינע. אין די טיפּסטע בלאָטעס, אין די שטורעמדיגסטע שנייען פלעגט לייזער זיך ראָטשקעווען מיט דער שווערער משא, מיט'ן בלוט אין פּנים און אָנגעצויגענע אָדערען אין האַלז, אָבער אָן א קרעכץ אפילו...

מען האָט קיינמאָל ניט געהערט פון לייזערען, אז ער זאָל זיך, חלילה, באקלאָגן אויפ'ן כביכול, אָדער אויף „זיינע" גבירים, וואָס האָבען איהם באצאָלט אזוי וועניג פאר זיין שווערער פּראָצע — דריי גראָשען פאר איבערדזשוויגען א זאק, ווער ווייסט ווי ווייט... פארקערט, ביי לייזער'ן איז אויסגעקומען, אז מען טוט איהם א גרויסע טובה, וועז מען גיט איהם צו דזשוויגען די שווערע משאות, און ער קאָן זיך פארדינען עטליכע צענדליג קאָפיקעס דורכ'ן טאָג. אי ס'איז אביסעל שווערליך צו טאסקען פאר די דריי גראָשען פינף־פודיגע זעק אין די טיפע בלאָטעס און מיט צוריסענע

שטיוועל דערצו... „נו! וואָס קאָן מען מאַכען? ס'לויגט דאָך אָבער אויך ניט די סקלאַדטשיקעס צו צאָהלען מעהר... זיי בעדאַרפען דאָך אויך לעבען פונקט אזוי ווי ער"...

און לייזער דאַנקט גאָט דערפאַר, וואָס ער בעדאַרף ניט בעטלען ביי יענעם א נדבה: „ס'איז ש ו י ן גוט, אז מען דאַרף ניט אָנקומען צו לייטענס נאָב". אזוי האָט לייזער געלערנט דעם „פשט־פרנסה" און איז תמיד געווען צופרידען מיט דעם רבונו־של־עולם און מיט זיינע גבירים...

די צווייטע פּאָזיציע וואָס לייזער האָט פּארנומען אינ'ם פעלשטינער לעבען, איז געווען באָנדעריי. אָבער דאָס מיינט נאָך ניט, אז לייזער האָט געקאָנט מאַכען א נייע פּאַס אָדער א נייע דייזשקע. ניין! דאָס האָט ער טאָקע ניט געקאָנט. א חוץ דעם האָט מען צו דער דאָזיגער מלאכה בעדארפט פּארמאָגען א מאיאָנטעק. אן אמת'ר באָנדער האָט בעדארפט פּאָהרען אין וואָלד אריין און ברענגען פון דאָרט אפשר פּאר א פופציגער געהילץ. אזא באָנדער האָט בעדארפט האָבען גאָר אַנדערע מינים געצייג, וואָס האָבען געדארפט קאָסטען מי־יודע וויפיל... און וואו נעמט מען אזא פּארמענען?... האָט זיך דערפּאַר טאָקע אונזער ר' לייזער ספּעציאַליזירט בלויז אויף פּאַרריכטען אלטע, שברי־כלים.

ביי אונזערע פעלשטינער אידען האָבען זיך געפונען צולעכצטע פעסלאָך, וואָס זיינען באַנוצט געוואָרען נאָר אויף פּסח'דיג וואַסער, און אויך צוטריקענטע דייזשקעס, אין וועלכע מען האָט געשטעלט פּסח'דיגען בּארשט. א גאַנץ יאָהר האָבען זיך די כלים געוואָלגערט אויפ'ן בוידעם, אָדער אין קאַמער, צי גאָר אין קעלער. פּאַר פּסח איז געקומען לייזער „באָדנער" און זיי מחיה־מתים געווען. (באָדנער האָט מען איהם גערופען, ווייל די שטאָט האָט איהם געהאָלטען פּאר א פּארטאַטש א באָנדער).

לייזער איז נישט געווען ווי פּנחס און שלום באָנדער, וואָס מאַכען נייע כלים פּאר טמא ערלים צו זויערען אין זיי טריפ'ע קרויט, טריפ'ע אוגערקעס און טריפ'ען בּארשט. א, ניין! לייזער האָט גאָר ניט מקנא געווען די באָנדערעס וואָס האָבען געמאַכט כלים פּאר די גויים. טאָקע גאָר נישט מקנא געווען, כאָטש זיי זיינען, לויט לייזער'ס באגריף, געווען „עשירים". ביי לייזער'ן איז אויסגעקומען, אז דער גוי איז טריפ'ע און זיין גראָשען טריפ'ע. דער גראָשען וואָס ער, לייזער, פּארדינט איז א כשר'ער. ער באקומט איהם פּאר א דבר־מצוה. ארט עס איהם שוין וועניג, וואָס מען צאָלט איהם אינגאנצען עטליכע גראָשען פּאר אנשלאָגען א רייף אויף א פּאַס: אידען זיינען דאָך נישט בכוח צו באצאָהלען אזא פּריים פּאר א רייף ווי די גויים, וואָס זיינען אָנגעשטאָפּט מיט אלדאָס־גוטס...

באלד נאך פורים האט לייזער פארלאזט די „טרענער"־פאזיציע און פארנומען זיך מיט דער „באנדער"־פאזיציע. שוין אויף מארגן נאך פורים, און יעדען טאג ביז ערב פסח, פלעגט מען זעהען לייזער'ן זיך ארומשלעפען איבער די שטאטישע, טיף־בלאטיגע גאסען מיט א פאר טוץ הילצערנע רייפען אויפגעהאנגען אויפ'ן ארעם, די לענדען ארומגענארטעלט מיט א גראבען שטריק; אין דעם שטריק־גארטעל אריינגעשטעקט א באנ־דער־האק מיט א קלעפקע־סטרישניק און א רייפען־צינגעל. נאך נאר פון ווייטענס האט מען געקאנט הערען דאס סוויסטשען פון לייזער'ס לעכער־דיגע שטיוועל, וואס האבען ביי יעדען שפאן זיינעם אריינגעפאמפעט די שיטערע בלאטע און דורך דעם דרוק פון זיינע „רומאטיזעמדיגע" פיס צוריק ארויסגעפאמפעט דאס בלאטיגע וואסער פון די שטיוועל. אזוי שלעפענדיג זיך איבער די פעלשטינער, בלאטיגע גאסען, אויס־סוויסטשענדיג מיט די צעריסענע שטיוועל קוויטשענדיגע, גרילצענדיגע, האר־צרייסענדיגע אקארדען, פלעגט איהם א בעל־הבית דערזעהען און אריינרופען פאר־ריכטען די פסח'דיגע פאס, אדער די פסח'דיגע דייזשקע.

לייזער האט תיכף ארויסגעקאטשעט די שברי־כלי פאר דער שטוב, זי פארזיכטיג באטראכט און מיט חשק א נעם געטאן זיך צו זיין הילינער מלאכה...

אי, אי! ווי לוסטיג און פרעהלאך לייזער פלעגט ווערען, ווען ער האט מיט דער באנדער־האק און רייפען־צינגעל נענומען באפעסטיגען די נייע רייפען, וואס ער האט ארויפגעצוינגען אויף דעם אלטען פאס. דאס קלאפען מיט דער שטאלענער האק אויף דעם שטאלענעם רייפען־צינגעל האט געקלונגען אזוי מוזיקאליש אין זיינע אויערען... ער פלעגט אזוי קונציג קלאפען מיט דער האק אויפ'ן צינגעל, אזוי ריטמיש קלינגען מיט איהר, אז עס האט זיך געקענט אויסדאכטען, אז לייזער ווייל אויסקלאפען א טרויעריגע מעלאדיע, וואס האט זיך גערימען פון זיין אינערליכען, פאר־באהרגענעם וועזען... דעם בעל־הבית האט זיך אויסגעווייזען, אז דאס ווייל לייזער איהם ווייזען מיט זיין קונציגען, פלייסיגען קלאפען, אז ער איז אן אמת'ער באנדער, נאר זיין ביטערער מזל האט עס איהם געמאכט פאר א טרענער...

איז עמיצער פארבייגענאנגען בעת לייזער האט געקלאפט אין דעם פאס אריין, האט עס יענעם א צופ געטאן ביים הארצען פאר גרויס רחמנות אויף לייזער'ן, אבער לייזער'ס פנים האט געשטראהלט פון שמחה און גליק...

לייזער האָט געהאָפט, אז ער וועט אין די פאר־יום־טוב'דיגע טעג — פון פורים ביז פסח — פארדינען אפשר א רובל יעדען טאָג און אפשר אמאל נאָך מעהר פון א רובל...

זיין פאנטאזיע האָט איהם אָנגעהויבען צו מאהלען פרעהליכע און מונטערדיגע בילדער. לייזער האָט זיך פארגעשטעלט, אז אָט, באלד־באלד וועט ער זיך קענען פארגינען אריינצוגעהן, מיט זיינע צוריסענע שטיוועל צום שוסטער, אז ער זאל זיי אויסלאטען פאר איהם לכבוד יום־טוב... אך! ווי מחיה עס וועט זיין יום־טוב אריינצושטעקען די קראנקע פיס אין טרוקענע שטיוועל!... לייזער שטעלט זיך פאָר, ווי ער דערלאנגט זיין אויסגעמארעטער פרוי דריי רובל, אז זי זאל גענהן אין שניט־קראָם נעמען שטאף אויף זעקס העמדער: צוויי פאר איהם אליין, נייע, טאקע ריכטיג נייע העמדער; צוויי נייע העמדער פאר דער ווייב; און פאר דער בת־יחידה — א מיידעל פון א יאָהר פופצעהן, טאקע אויך צוויי נייע העמדער...

זיין פאנטאזיע האָט איהם געמאָהלען דעם פארגענגען פון דער ערב־פסח'דיגער שוויץ־באד, וואָס ער וועט זיך פארגינען צו נעמען, און טאקע באצאָלען דעם בעדער פינף קאפיקעס מזומן — מעשה שטאָט בעל־הבית...

מיט אזוינע און נאָך עהנליכע פאנטאזיעס אין זיין מוח, האָט לייזער געקלאפט, און געקלאפט אין די ליידיגע פעסער אריין, ווי ער וואלט געהאלטען צוויי טצצען אין האנט און פארהילכט די גאס, טאקע מיט א שטאלענעם אָבער הארציג זיסען קלאפען, וואָס האָט די שכנים פון גאס געצופט די נשמות פון רחמנות אויף לייזער'ן...

און וועז דער פסח איז אריבער, און דער פריהלינג איז אָנגעקומען, און די קאמערניקעס האָבען זיך איבערגעפירט פון איין דירה אין א צוויי־טער, און לייזער פלעגט דזשוויגען אויף די אויסגעמאטערטע פליעצעס א בריטע, הויכע און שווערע קליידער־שאפע, קריכענדיג מיט איהר אין דער נאָך ניט אויסגעטריקענטער בלאָטע, פלעגט לייזער אזוי־א אמאָהל באגעגענען דעם שטאָט־גביר יאנקל מעלער'ס, וואָס האָט פארמאָגט, אפשר פינף טויזענט רובל, וואָס נאָך לייזער'ס באגריף האָט עס געהייסען, „אן עשירות—קרח'ס עשירות!"... פלעגט לייזער א טראכט טאָן: „אך, וועז איך וואלט זיין יאנקל מעלער'ס!"...

— וואָס וואלסטו, לייזער, געטאָן וועז דו וואלסט זיין יאנקל מעלער'ס? — האָט מען איהם אמאל א פרעג געטאָן.

— וואָס איך וואלט געטאָן, וועז איך זאל זיין יאנקל מעלער'ס?!... אָט וואָס: ס'קומט צו צו לייזער'ן חיים־קאטשער און בעט: לייזער! גיב מיר א פינף־און־צוואנציגער א גמילת־חסד! וואלט איך געזאגט:

נ־נא!... ס'קומט צו מיר צו ר' יוזפ שוסטער און זאָגט: גיב אהער א פופציגער א גמילת־חסד! וואָלט איך געזאָגט—נ־נא!... זעליג פיגרי־שעם קומט צו — לייזער! א הונדערטער א גמילת־חסד?! נ־נא... זעליג!.. אט וואָס איך וואָלט געטאָן!...

— יאָ... יאָ! לייזער, — זאָג איך אמאָל צו איהם מיט א שמייכעל— ניט אומזיסט זאָגט די וועלט א ווערטעל, אז יעדער קבצן איז א בעל־צדקה. — לייזער'ס פנים פארקרימט זיך פלוצים, ווי מיט עקעל פון זיך אליין, און שליידערט ארוים פון מויל די ווערטער: „אויב אזוי, מעג די גאנצע שקר'דיגע וועלט געהן אין דרערד אריין!"...

ב"ה, יום נ' לסדר ויגש, שנת תרצ"ה לפ"ק, פה קליוולאנד, אהיו"א.

מיין טייערער, טייערער פעלשטינער פאראיין, מיט זיין, מיר טייערען, סעקרעטאר, מר. יונה, מרדכי יוזיפס, באום:

אי! ס'א מחיה, ס'שמעקט אזש ארום מיר, מיט פעלשטין. אך! וואס פאר א אנגענעמענער ריח! ס'שמעקט מיט טאטע, מאמע, ברודער, שוועסטער, קרובים, גוטע ברידער.... לעבעדיגע. גאט! זאלען זיי נאך לעבען א סך יארען! גוטע ברידער, המבדיל בין חיים למתים, גאט! לאז זיי רוען אונטער דיין כסא הכבוד. אך! ווי א באלזאם צו דער פארקרענקטער און פארבענקטער נשמה, עפעס א קליינינקייט? לאזען דורכלויפען דורכ'ן זכרון פעלשטין! ס'קען דאך דאס הארץ פלאצען! נו, העלפט גאט מיט א רפואה: טרערען. טרערען מאכען דעם וועהטאג גרינגער...

מיינע טייערע! אויף אייער רוף, אייך צו העלפען ארויסנעמען דעם זאמעלבוד, שיק איך אייך צו יעצט א כאראקטער בילדעל פון אונזערען א פעלשטינער אביוון. ס'איז ווערט אזא בילד צו פאראייביגען. זאלען אונזערע קינדער זעהן וואס פאר א זיסע, צוקערדיגע עלטערען זיי האבען נעהאט, זאלען לייענען שונאי־ישראל, וועלכע זאגען אז נאר אידען זיינען קאמוניסטען, וועלען זיי זעהן אויף וואס א איד, א הארעפאשניק, האט זיך נעוואונשען צו האבען געלט.

אין דיזען בילד איז יעדער שטריכעלע אמת ויציב. די לעצטע עטליכע וועלער פון לייזער'ס וואונש, וואס ער האט זיך נעוואונשען, זיינען אזוי אמת, ווי אמת איך לעב נאך אויף דער וועלט. איך האב זיי אליין נעהערט פון זיין מויל, און איך בין דעמאלט ערשטוינט נעווארען פון דעם וואונש פון אן אביון. דערפאר האב איך נעפונען פאר ראטזאם צו פאראייביגען אזא בילד.

בלייבט אלע מיינע טייערע, טייערע, און טייערע, פעלשטינער, געזונט און גליקליך, רייך און פרעהליך, ווי ס'וינשט אייך, אייערער

שמואל לנדוי

שמואל חיים פֿאַרטנאָי

אַ תכלית פֿאַרן זוהן

עס ער איז אַלט געוואָרען צעהן יאָהר און איז ארוים פון חדר, האָבען זיינע עלטערען געמומען קלערען וועגען א תכלית פֿאַר אים. פון קלערען וועגען א תכלית ביז דערגרייכען אים, איז אָבער געווען זעהר ווייט.

אז דאָס בחור'ל איז געוואָרען מיט א יאָהר עלטער און האָט זיך נאָך אלץ ארומגערעהט פּוסט־און־פּאָס, האָבען טאַטע־מאַמע זיך מיאש געווען און אויפגעהערט צו טראַכטען וועגען א תכלית פֿאַר זייער קינד. זיי זיינען שוין געווען גרייט צו באַנוגענען זיך, באָדאי, מיט וואָס ס'ניט איז, אבי דאָס קינד זאָל ניט דערפען ארומגעהן פּוסט־און־פּאָס. עס איז אָבער ניט געווען אין פעלשטין וואו עפּעס צו געפינען.

דעם בחור'ל'ס טאַטע איז געווען אייגער פון די פעלשטינער אידען, וואָס פלעגען אוועקשפּאַנען אין דאָרף אריין יעדען פּאַרטאָג, נאָך אַיידער די הענער האָבען געקרעהט, און אַהיים קומען, ווען די לבנה האָט שוין געהאַלטען ווייט אין איהר מאַרשרוט, — און אָפּט... אַהיים קומען מיט לייטיגע הענט.

דאָס בחור'ל האָט געמומען ווערען א לאַסט אויף די עלטערענס פּלייצעס, וויל די קלענערע קינדער זענען, איינס נאָכ'ן צווייטען, אוועקטערגעוואַקסען, און דער ביסען איז געוואָרען וואָס אַמאָהל קלענער. האָט מען אָנגעהויבען טראַכטען: אפשר זאָל מען אָפּגעבען דאָס קינד לערנען פּאַר א שניידער, א שוסטער אָדער א סטאָליאר?

דער געדאַנק אליין וועגען לערנען דעם בחור א מלאכה, האָט דער מוטער געמאַכט אויפשוידערען. זי וועט ניכער שטארבען, אַיידער זעהן איהר קינד ווערען א שניידער, א שוסטער, אָדער א סטאָליאר!...

מיט דער צייט האָט זיך אָבער די מוטער צוגעוואוינט צום געדאַנק וועגען לערנען איהר קינד א מלאכה — שוין ניט אַזוי צוליעב תכלית,

ווי פֿשוט צולֿיב דעם אַז איהר קינד זאָל האָבען וואָס צו עסען. כאָטש, מ'שטיינט געזאָגט, וואָס דאָס פּעלֿשטינער עסען איז געווען: א שטיקעל הע־רינג מיט ברויט, אָדער א פּאָר קאַרטאָפּעלֿ מיט ברויט...

דאָך וועז עס איז דאָ אין שטוב אַן „עסער" וועניגער, איז פּאָרט גרינגער דעם טאָג איבערצוקומען.

האָט זיך די מוטער צוגעוואוינט צו טראַכטען וועגען לֿערנען איהר קינד א מלֿאכה. זי איז אָבער געבלֿיבען ביים טראַכטען.

וואָרום וועלֿכער פּעלֿשטינער שניידער, שוסטער אָדער סטאָליאר, מיט פּינף־זעקס, אייגענע קינדער אין שטוב, האָט זיך געקאָנט פּארגינען אריינעמען א צעהן־צוועלֿף יעהריגען אינגעלֿ און איהם געבען עסען?

אויף אַן עלֿטער אינגעלֿ האָט זיך דער פּעלֿשטינער בעלֿ מלֿאכה געראַדעוועט אמאָל. פון אַן עלֿטער אינגעלֿ וועט ער קענען א נוץ האָ־בען: ער וועט ברענגען א פּאָר עמער וואַסער פון קרעניצע, צעהאַקען האָלֿץ, געהן א גאַנג, און אָפּטראָגען א שטיקעלֿ ארבייט. אָבער אזא יונג בחור'לֿ? וואָס פּאַר־א נוץ קען מען פון איהם האָבען? וואָלט ער ניט באַדאַרפט אַליין אויסטיילֿען דעם ביסען זיינע אייגענע קינדער... איז אפשר... אָבער אזוי...

איז דאָס בחור"לֿ ארומגעגאַנגען פּוסט־און־פּאָס און זיינע טאַטע מאַמע האָבען געזאָרגט און בעדויערט זיך און זייער קינד'ס מזל...

איין מאָהל איז די מאַמע אהיים געקומען מלֿא שמחה און דער־צעהלֿט דעם טאַטען די גוטע בשורה, אז ר' הירש יואלֿ'ס בחור האָט פּאַר־לאָזען דעם רב ר' ישראלֿ קיטעווער און איז אַוועק אין א גרויסער שטאָט זוכען זיין גליק.

דעם בחורלֿס באָבע האָט געשטאַמט פון רב'ס משפּחה, האָט די מאַמע אָפּגענוצט זכות־אבות און בענומען ארבייטען מיט דער באָבע, אז זי זאָל פּועלֿ'ן ביים רב, ער זאָל אריינעהמען איהר אייניקעלֿ צו זיך און מאַכען א מענשען פון איהם... און זי האָט גע'פּועלֿ'ט.

אָבער עס האָט זיך ארויסגעווויזען, אז עס איז געווען גרינגער פּאַר דעם בחור'לֿ צו באַקומען די שטעלֿע ווי זי אָנצוהאַלֿטען.

דען די נייע רבי'צין, וועלֿכע איז געווען די צווייטע פרוי ביים רב און בלויז ערשט א פּאָר יאָהר אין פּעלֿשטין, האָט קיין חשק ניט געהאַט צו צו־נעמען דאָס יונגע בחור'לֿ פּאַר דער זעהר פּאַראַנטוואָרטלֿיכער שטעלֿע.

„אַראָפּצונידערען אין קעהלֿער און ארויפּברענגען א פּעקעלֿ הייווען יעדעס מאָהל, וועז א קונה קומט קויפּען פּאַר עטלֿיכע גראָשען הייווען — איז קיין קלֿיניגקייט ניט" — האָט די רבי'צין דערקלֿעהרט דער באָבע

זיינער. אדער צו דערלאנגען דעם רב א ספר, וואס געפינט זיך אין די גרויסע שאפעס — און די ספרים זענען דאך אזוי גרויס — צו דערלאנגען דעם רב זיינע ברילען וועלן ער נעמט זיי זוכען איז אויך קיין קלייניגקייט ניט; ארויסלויפען אין מארק אריין עטליכע מאל אין טאג, אינקויפען וואס די שטוב באדארף האבען, איז אויך ניט קיין קלייניגקייט"...

די רבי'צין איז געווען זעהר ניט־פריינדליך צום רב'ס משפחה. איהר האט זיך תמיד אויסגעדאכט, אז דעם רב'ס משפחה פארגינט איהר ניט, וואס זי האט פארנומען דאס אָרט פון דער פריהעריגער רבי'צין מירעל. אבער די רייד פון דעם בחור'ל'ס באבע האבען איבערגעוואוינען: דאס בחור'ל איז אנגעשטעלט געוואָרען צו זיין א משרת ביים רב.

דאס בחור'ל איז אויסגעשטאנען גרויסע יסורים פון זיין שטעלע און פון דער נייער רבי'צין. ער האט זיך אבער, ווי ס'ניט איז, צוגעוואוינט צו די צרות.

צו איין ארבייט האט ער זיך אבער בשום אופן ניט געקאנט אזוי גיך צוגעוואוינען, און דאס איז געווען: אויפצושטעלען און אריינ־ברענגען דעם אויפגעזאטענעם סאמאוואר פון קאמער אין קיך אריין און איהם ארויפשטעלען אויפ'ן טאפטשאן.

א סך מאהל איז דער סאמאוואר האלב אויסגעקאכט געוואָרען ביז די רבי'צין אליין איז געקומען צו הילף דעם בחור'ל אריינצוברענגען דעם סאמאוואר אין קיך אריין.

דאס האט דער רבי'צין געמאכט זעהר אונצופרידען. און דאס בחור'ל פלעגט זיך פיהלען זעהר דערשאָגען וועלן די רבי'צין פלעגט נעהמען טענה'ן: אז ער איז געקומען נאָר איהרע יאָהרען.

דאס בחור'ל פלעגט אפט ביים וועלען אויף די טיי־טרינקערס — און טיי־טרינקערס זיינען ביים רב געווען איבער א מנין: יהודה־איצי סטער־ניק, אשר בייזער, שלום־חייה־הינדעס, גרשון פאטיקער, משה ברוינה דוש־סיעס, לייב שוחט, עלי פון קרעטשמעלע, דוד חזן, לייב רייזעס, הירש שמואליקס און נאָך אנדערע.

אויף די טיי־טרינקערס, פאר וועמען איין גלאז טיי איז געווען וויניג, האט דאס בחור'ל באמת שטארק פאראיבעל געהאט. וואָרום צוליעב זיי האט ער געמוזט דערגיסען דעם סאמאוואר און איהם נאָך אמאל אויפקאכען. און נאכאמאל אויפקאכען דעם סאמאוואר האט מען געמוזט נאכאמאהל צובלאזען קוילען. און אויף צו בלאזען קוילען האט דאס בחור'ל געהאט זעהר א שוואכען אטעם.

ניט איין מאהל פלעגט ער זיך צואוויינען, וועלן דער סאמאוואר האט זיך ניט געוואלט צוברענגען און די רבי'צין האט איהם געמוזט קומען צו

הילף און דערביי נאָט בעטען וואָס גיכער פּטור צו ווערען פון איהר מאַנ׳ס משפּחה־אָנשיקענישׂ.

אויף הירש־שמואליקס, איינעם פון די טיי־טרינקערס, פּלעגט ער באמת אין כעס זיין: אז פּאַר איהם איז פּיר־פּינף גלעזער טיי אויך ווענig. ער פּלעגט ניט קאָנען פּאַרשטעהן דעם רב, פּאַרוואָס ער פּלעגט נאָך הייסען דער רבי׳צען — ניט אָנרופענדיג זי ביים נאָמען — „היים נאָר דאָרטען אָנגיסען ר הירש׳ען — דעם נאשער, נאָך א גלעזעלע טיי"... נאשער האָט ער איהם נערופען ניט אזוי דערפּאַר, וואָס הירש שמואליקס האָט ליעב געהאט א גלעזעלע טיי, נאָר פּשוט דערפּאַר, וואָס הירש שמואליקס האָט שטענדיג געלעבט נאָך דעם איינגעמאַכטס, וואָס די רבי׳צען האָט געשטעלט צו דער טיי, אָדער נאָך דעם צוקער־געבעקס וואָס זי פּלעגט געבען צו צוביסען.

דאָס בחור׳ל איז עלטער און גרעסער געוואָרען. אפילו דעם סאַמאָוואָר אויפצושטעלען איז שוין געוואָרען א שפּיעלכעל ביי איהם. ער האָט אָבער נענומען דערפילען, אז אין פּעלשטין צו זיין א משרת, אפילו ביים רב, איז אויך קיין תכלית ניט. און אין א שעהנעם טאָג האָט ער פּונקט ווי הירש יואל׳ס בחור פּאַרלאָזען דעם רב און אויך זיינע פּעלשטינער אָרעמע טאטע מאַמע און זיך צוועק געלאָזט אין די גרעסערע מקומות צו זוכען דעם אמת׳ן תכלית.

אָבער פון זוכען ביז צו דערגרייכען איז נאָך זעהר ווייט, אפילו אין די נאָר גרויסע מקומות.

יונה בוים

פעלשטינער פרנסות

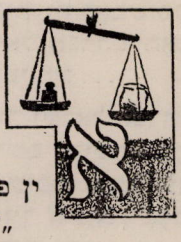

ין פעלשטין זיינען פאראן אידן, וועלכע מען רופט אן „יאיעטשניקעם". א „יאיעטשניק" איז דער, וואס פאהרט ארום מיט א פערד און־וועגעלע איבער די דערפער און נעמט אויף די איינגעהאנדעלטע אייער פון די אידן, וועלכע רופען זיך „דארפ׳ס געהער". א דארפס געהער איז איינער, וואס גיהט ארום איבער׳ן דארף, קלאפט אין די טירען און פרעגט די סקארבאווע פראגע: — יע שטשא פראדאווטע?"...

די אייער וועלען געפאקט אין געשניטענער שטרוי אין „סיטשקע", שיכטענווייז, אזוי אז זיי ליגען זיך אין וועגעלע, ווי קניידלאך צווישען פארפעל.

וועז מען ברויגט די אייער פון דארף אין שטאדט אריין, פאקט מען זיי אוים פון וועגעלע אין קעסטלאך אריין און מען שטעלט די קעסטלאך אווק אין שטאל, וואו דאס פערד שטעהט, אדער אין קאמער, וואו עס געפינט זיך די קאטשערע, די לאפעטע, דאס זאלץ ברעטער, דאס לאקשען ברעטער, די מולטער, די דייזשע, דאס פעסער וואסער, און נאך אנדערע שטוב־מכשירים.

וועז מען האט אנגעקליבען א פול וועגעלע מיט אייער אין קאמער, פאקט מען זיי צוריק אין וועגעלע אריין, זעהר פארזיכטיג, אין פרישער סיטשקע, שיכטענווייז, און מען פירט זיי אווק קיין „וואלאטשיסק" — א שטעדטעל ביי דער עסטרייכישער גרענץ — און דארט פארקויפט מען זיי דורך א קאמיסיאנער צו די גרויסע אייער־העגדלער.

מיט אזא פרנסה באשעפטיגט זיך ישראל אברהם „יאיעטשניק". צו דער דאזיגער פרנסה העלפט איהם סאסיע, די אידענע זיינע. „מיין גאלדענע סאסיע", רופט איהר ישראל אברהם מעהר

אין לצנות, ווי אין ערנסט. זי נעמט צונויף אייער ביי אידענעם פון שטאדט, וואס קויפען זיי אויף ביי די פויערטעס אין די מארק־טעג און אויף די יארידים. עס העלפען איהם אויך אין דער פרנסה הערשעל מיט נאטע'ן, זיינע צוויי זיהן. חוץ אויספאקען און ווידער פארפאקען די אייער, מאכען זיי אויך די נסיעה קיין וואלאטשיסק. פיער מענשען ארבייטען קאטערזשנע — און ישראל אברהם האט ניט קיין לייטישע קאפאטע און קיין גאנצע פאר שטיוועל...

— צו דעם גרויסען פארדינסט, — באקלאגט זיך ישראל אברהם פאר א דארפסגעהער, ביי וועמען ער האט אקארשט אויפגענומען עטליכע שאק אייער, — וועלט אמאל א גאנצער שיכט אייער צו־קוועטשט. אמאל, ס'זאל זיך נישט טרעפען, רייסט זיך א גאנץ קעס־טעל אייער פון די הענט ארוים. מען איז דאך ניט מעהר ווי א מענש און א איד דערצו, אן די ידים ידי עשו. אמאל ווערען פיעלע שאקען אייער פון היץ פאר'עיפוש'ט, אדער פון פראסט צעביסען, נאך איידער זיי דערגרייכען וואלאטשיסק. און אמאל איז גאר די וואלאטשיסקער אייער־בירזשע אזוי ארונטערגעזונקען — כאטש נעם שיינק זיי אווענק צו מיסטיגען מיט זיי די פעלדער...

—אז דיר איז ביטער, וואס זאל איך שוין זאגען? — ענטפערט איהם דער דארפסגעהער,—אז מען פארקלאפט מיר די טיר אונטער דער נאז; אז איך וואלגער זיך ביים גוי אויף דער ערד, עס א שטי־קעל פארטריקענט ברויט די גאנצע וואך און, צווישען אונז זאל עס בלייבען, ווייניג בין איך איינגעשטעלט מיט'ן לעבען צוליב די פאר רובעל, וואס איך טראג ארום ביי זיך!... — לייענט איהם דער דארפסגעהער וויטער זיין צעטעל נומער ערגער...

— נו, איז אונז ביידען וואויל, ווי די אידען ביי פאניען... — מאכט ישראל אברהם א סוף צו דעם באקלאגען זיך איינער פאר'ן אנדערען, און ער פארט זיך זיין וועג וויטער.

אפטמאל קומט ער פון דארף אהיים מיט דעם וועגעלע אייער שפעט אין דער נאכט, הויבט זיך אויף דאס גאנצע הויזגעזינד פון די געלעגערס, און ביי א גאז־לאמפ פאקט מען די אייער אוים, און מען טאסקעט זיי ארויין אין שטוב ארויין.

וען ישראל אברהם פראוואדיעט ארוים איינעם פון זיינע זין מיט א וועגעלע אייער קיין וואלאטשיסק, און איז פארטיג מיט'ן געזעגענען זיך, געהט ער דעם זון נאך א פאר טריט, בלייבט שטעהן און קוקט איהם נאך א ווייל, שטעקט ארויין זיינע גראבע פינגער

אין זיין געדיכטער באָרד אַריין און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ... ווי ס'וואָלט איהם עפּעס ניט געפּעלען — ניין! ניין!...

סאָסיע, די מאַמע, געהט דעם זון נאָך אַ פּאָר שפּאַן ווייטער, ווי דער פּאָטער. די זון רוקט זיך נידעריגער. עס ווערט טונקעל און טונקעלער. אַ טרער שפּאַרט פון איהר אויג אַרויס, זי וואָלט איהר מיט'ן פּאַרטוך אָפּגעווישט, האָט זי מורא טאָמער וועט זיך ישראל אברהם בייזערען אויף איהר. לאָזט זי די טרער פּאַלען אויף דער טרוקענער ערד און די ערד זאָפּט איין די טרער אין זיך...

עס געהט פּארבי זיין שכן, שייע־אברהם דער „שדכן", באַ־מערקט ישראל אברהם צו איהם:

— ווי געפּעלט דיר מיין איזוואָזטשיק, וואָס איך האָב אויסגע־האַדעוועט?... אַ שעהנער תכלית, הא? נישט אַנדערש נאָר זיין זיידע האָט זיך פּאַר זיין אייניקעל געמיט... (זיין זיידע איז געווען אַ בעל עגלה).

— זינדיג ניט!... זינדיג ניט, ישראל אברהם! וואָס זאָל איך טאָן, אַז מיין שמואל געהט גאָר אַרום פּוסט־און־פּאָס, און מען זעהט ניט קיין סוף? — וויל איהם שייע־אברהם גרינג מאַכען אויפ'ן האַרצען און איז איהם אויף אַן אמת'ן מקנא.

— אַ רחמנות אויף די קינדער... — באַדויערט זיי ישראל אברהם.

— גאָט זאָל זיך מרחם זיין אויף זיי! — איז שייע־אברהם מסכים.

— ער זאָל זיך מרחם זיין? — וויל ישראל אברהם ניט לייי־דען... — ער מוז זיך מרחם זיין אויף זיי! — נעמט ער זיך עקשנ'ען האַלב־ערנסט, האַלב אין שפּאָס.

— ער וועט זיך מרחם זיין אויף זיי, איה"ש! — פּאַרזיכערט איהם שייע־אברהם.

— איה"ש!... — קראַצט זיך ישראל אברהם אין קאָפּ דורכ'ן היטעל, וואָס איז האַרט ווי בלעך פון דעם אייגנגעזאָפּטען שוויים און שטויב...

וועז הערשעל אַדער נטע, איינער פון זיינע צוויי זין, ציהען אָפּ מיט'ן וועגעלע אייער קיין וואָלאָטשיסק, בלייבט ישראל אברהם ווי אַהן אַ קנעלונג, ער ווערט עפּעס ווי אַ ליידיג־געהער, אַ „מרגל" איבער'ן מארק, שטעלט זיך אָפּ ביי די קלייטען, ביי די שטעלען. מיט יעדען איז ער גערן צו כאָפּען אַ שמועס.

טרעפט ער אַן אויפֿן וועג צום מארק שלמה בנימינ׳ס אויסריכ־טען זיין פערד און וועגעלע, גרייט אָפּצופֿאָרן.

— גוט־מאָרגן, שלמה.

— גוט־מאָרגן, ישראל אברהם.

און ישראל אברהם פרעגט איהם:

— פֿאַרוואָס זיינען עפּעס די אָקסען וואָס ער טרייבט קיין „וואַרשע" תמיד מאָגער? און פֿאַרוואָס וואַרשע קאָן זיי ניט פֿאַר־דייען? און פֿאַרוואָס זיינען די פֿיש, וואָס ער כאַפּט אין די טייכען ביי די דערפֿער וואָס ארום פעלשטין, אזוי גרויס, אז זיי גליטשען זיך אזש ארויס פון אהרן נטע׳ס און מיכל מאיר מענ־דעלס וואַליקעס, וועלכע אונזערע אלטיטשקע באבעס האבען אזוי געטריי אויסגעשטריקט פאר זיי?

און שלמה בנימינ׳ס ענטפערט איהם מיט דעם זעלבען נוסח, אז זיינע אָקסען, וואָס ער טרייבט קיין וואַרשע, שטאַמען ניט פון שור הבר; און זיינע פיש, וואָס ער כאַפּט, זיינען אפילו ניט קיין וויטע קרובים מיט׳ן לויתן; און דאָס וואָס וואַרשע קאָן זיי ניט פֿאַרדייען, איז גאָר פּשוט: וואַרשע רינט חזיר איבער דער באַרד...

ישראל אברהם שטעלט אָן אַ פֿאַרוואונדערט פּנים:

— רחמנה לצלן! וואָס זשע איז געדרונגען, שלמה בר׳ בנימין? אז פּעטע אָקסען מוזען שטאַמען פון שור הבר, גרויסע, געשמאַקע פיש, מוזען זיין קינדס־קינדער פונ׳ם לויתן, און דאָס וואָס וואַרשע רינט חזיר איבער דער באַרד, איז אַ סימן אז זיי זיינען נאָך אלץ גוים על פני המים... אי!... אי!... הערסטו, שלמה, ניט אום־זיסט שטאַמסטו פון אונזער גרויסען שלמה חכם, זצ״ל... זאָג מיר נאָר, שלמה, און ווי האלט דאָס מיט דיין האָניק־האַנדעל? — וויל ישראל אברהם וויסען אין איין אָטעם פון שלמה׳ס גרויסע געשעפטען.

— ווי זאָל עס האַלטען? — זינגט שלמה ארויס דעם ענטפער מיט׳ן זעלבען ניגון פון פריהער, — עס בלייבט ביים: לא מדבשך ולא מעקצך...

— וואָס זשע, שלמה? — שטעהט ישראל אברהם אלץ צו איהם, האַלב־ערנסט, האַלב אין שפּאַס, — וועסטו, הייסט עס, שוין ביי דיין לעבען נאָ־שפּיץ ניט פּאַהרען?...

— צום באַדויערען... — ענטפערט שלמה שוין גאָר ערנסט, — אזוי זעהט עס אויס, כאָטש פעלשטין איז זעהר געהרן מיך האַלטען פאר גאָר אַ גרויסען גביר...

— אזוי גאָר ?! — מאכט ישראל אברהם זיך כלא ידע, — איז דאָך גאָר אַן עבירה וואָס איך פאַרזאָם זיך א רגע מיט דיר... האָב זשע מיר א גוטען טאָג, שלמה, און פאָר געזונט...

— און דיר א גוטען יאָהר, ישראל אברהם, און געה געזונט...

ישראל אברהם שוידט זיך אָפּ פון איהם כלומרשט מיט גיכע טריט, שפּאַנט אויפ'ן וועג צום מאַרק, וואַרפענדיג זיינע גרויסע אויגען אויף בויידע זייטען גאָס. אויידער ער דערגרייכט צום מאַרק, יאָגט פאַרבי איהם מאיר קלאַרעס מיט א שעהנעם שטעקען אין האַנט, וואָס א גלח האָט איהם געשענקט.

מאיר קלאַרעס איז א איד אַן אלמן, אַהן קינדער, שוין אין די זיבעציגער יאָהרען, מיט א וויסער קורץ־געשוירענער באָרד, מיט א רויט פּנים און א שטייפען קאַרק — א איד, א „זוויר" און ניט ער געהט נאָר ער שפּאַנט, רירט קוים מיט די פּיס די ערד אָן.

— מאיר!... מאיר!... — שטעלט איהם ישראל אברהם אָפּ, — וואָס לויפסטו אזוי?! דער מלאך המות יאָגט דאָך דיר ניט נאָך!...

— האָסט א טעות, ישראל אברהם, — ברומט מאיר קלאַרעס מיט זיין לייבען־שטים, — איך לויף, כדי דער מלאך המות זאָל מיר ניט קענען נאָכיאָגען!...

און ישראל אברהם מוז איהם טאַקע נאָכשפּאַנען אָבּיסעל גיכער.

— אָבי איך האָב געמיינט, אז דו ביסט מוכן ומזומן איהם אי־בערצוגעבען דעם רויטען קאַרק דיינעם אָהן ודוי אפילו... — שפּאַסט ישראל אברהם.

— א פייג איהם אין פּיסק!... — ברומט מאיר קלאַרעס, — זאָל ער פּראָצעווען פּאָר זיין טויטען לעבען, ווי מיר פּראָצעווען פּאָר'ן לעבעדיגען טויט!... — ענטפערט מאיר אָפּ מיט א טיפען כריפ.

— מאיר! גאָט איז מיט דיר! דו זאָלסט אזוי רעדען! — שטוינט גנב'יש ישראל אברהם, — אויף דעם האָב איך זיך ניט געריכט. ניט אומזיסט באַקלאָגט זיך דיין ברודער הירש, אז דו ביסט אָן עזות פּנים...

— אזוי! איך — אָן עזות פּנים, און ער א — יפות פּנים, — ברומט מאיר מיט כעס, — איך היים מאיר קלאַרעס און איהם רופט מען הירש יואל'ס. וואָס וויסט ער, דער באַנק־קוועטשער? ער קוועטשט די באַנק מיט זיינע תלמידים און האָט ניט וואָס צו עסען. וואָס האָט ער געוואָלט? וואָס האָט ער ערוואַרט? איך זאָל זיין פּוס־בענקעלע זיין און פּעבנען אויפ'ן פּיסק באַגלייך מיט איהם?

איך רייב זיך לעבען די גלחים, לעבען די פּריצים, האָב איך כאָטש
א שטיקעל ברויט זאָל זיך אָנצוּעסען...

— דאָס קאָן מען זעהן פון דיין פּעמפּיק... — שטורכעט איהם ישראל אברהם אין זיין רונדען פּעטען בויך אַריין.

— פּעמפּיק... פּעמפּיק... — רעווּעט מאיר צערודערט, — מעגסט מיר אויך געהן אין דער ערד אַריין, ישראל אברהמ'טשיקעל בעל-עגלה!... דו מיינסט אויך, אז איך האָב דעם גן-עדן דאָ אויף דער פּאַרשאָלטענער „פּלישתים"-ערד!... אָט... זעהסטו דעם שטעקען מיט אָט דער ווייסער גאַלקע? דאָס האָט מיר איהם א גלח געשענקט. מיינסטו דאָך אודאי, אז מיר איז ליעב דעם שטעקען מיט-צושלעפּען מיט זיך? אסור! איך וואָלט דעם שטעקען צובראָכען אויף שטיק-שטיקלאָך און מיט זיי די הרובע איינגעהייצט. איך טאָר דאָס אָבער ניט טאָן. איך מוז דעם שטעקען מיטשלעפּען ווי מען שלעפּט מיט דעם שאָטען מיט זיך... וואָרים, ווען דער גלח קומט אָן און טרעפּט מיך אָן דעם שטעקען, מיינט ער, אז זיין מתנה איז ביי מיר ניט אָנגעלעגט, און איך פּאַרליר די פּאָר קאָפּיקעס, וואָס איך באַקום ביי איהם פּאַר דעם וואָס איך נעם פּאַר איהם אָפּ די פּאָטשט, און יאָג זיך פון איין קלייט צו דער צווייטער, פון שטעל צו שטעל איינצויקויפען פּאַר איהם פון שוועבעלאַך ביז א „נאַשילניק", קאָלבאָס און א ברעטעל „סאָלע". חוץ דעם, ביי דעם גלח איז איינגערעדט, אז זיינע מתנות, וואָס ער שענקט מיר, וועלען מיך סוף כל סוף פּאָרט ברענגען צום שמד...

— ניט דערלעבען זאָל ער דאָס!... — שפּייט ישראל אברהם אויס.

— ניט דערלעבען וועט ער דאָס! — פּאַרזיכערט מאיר ישראל אברהמ'ען, — ער וואָלט מיך געוואָלט האָבען פּאַר זיין שטענדיגען באַדינער. אָהן דעם שטעקען וואָלט ער ביי איהם געהייסען, אז איך שפּיי אויף איהם, אויף אונזער באַרימטער שוועסטער מרים, און אויף איהר גערעטענעם זון. א שעהנער שטעקן, הא!? ער האָט אָבער צוויי עקען: אויבען — א שעהנע ווייסע גאַלקע, און אונטען — א שווערען שטאָלענעם שפּיץ... דער שטעקען רייסט אַלעמען די אויגען אויף! — ער כאָפּט אָן ישראל אברהמ'ס האַנט, טרייסעלט מיט איהר אזוי, אז יענער דערזעהט מזרח און מערב אין איין הרף-עין, — ישראל אברהמ'טשיק! — דרינדזשעט ער איהם אין אויער אַריין, — דאָס איז ניט קיין עץ-חיים שטעקען!...

ישראל אברהם רייסט זיך פון איהם:

— לאָז אַפּ! דו פֿאַרטויבסט מיך מיט דיין געשריי!... הם! זעה נאָר ווי ער מאַכט דאָס א צימעס פון א שטעקעלן,—מאכט איהם ישראל אברהם אויסצודרעהען,—און אז משה רבינו האָט געהאט א שטעקעלן, מיט וועלכען ער האָט באַוויזען גאַנצע קונצען — נו? מאַכען אידען א צימעס פון דעם שטעקעלן?... ווייס איך וואָס דיר פֿעלט איין...

— וואָס מיר פֿעלט איין? — ברומט מאיר קלאַרעס בייז ווי א ווילדער אָקס.

— דו ווילסט מיר איינרעדען, אז איך בין א מאַפּס? א גולם? געהן זאָלסטו אין דער ערד אַריין! דו — ביסט א גולם!

— אָט זעהסטו דעם סיגנעט אויפ'ן פינגער? — שטופט איהם מאיר די רעכטע האַנט, אין וועלכער ער האַלט זיין שטעקעלן, פֿאַרענט פון זיין באָרד, אַזוי אז דער שטעקעלן קלאַפּט איהם אין קני. ישראל אברהמ'ס קני טוט אַזש א ציטער.

— גיה מיר צו אַלדי רוחות מיט דיין קלאַפּער-געצייג!...

— שטופט ישראל אברהם אַפּ מאיר'ס האַנט מיט'ן שטעקעלן.

— מאיר קלאַרעס געהט אַנגעטאָן אין גאָלד!... אין גאָלד!... ווילסט ווייסען, ווי אַזוי דער גאָלדענער „סיגנעט" קומט צו מיר? איך האָב זיך געמוזט „קליאַנען" צום פּקציזניק, ער זאָל מיר דעם רינג פֿאַרקויפֿען — זאָל ער אַזוי באַדאַרפֿען לעבען, ווי איך באַדאַרף האָבען דעם רינג! איך האָב אָבער געמוזט ראַטעווען פייגע שואל'ס פון טורמע... אַן אלמנה מיט דריי קינדער. זי מוז דאָך פון ערגעץ ציהען איהר חיונה. זי האַלט פופציג צי הונדערט פלעשער ביר אין קעלער. וואָס זאָל זי נעבאַך טאָן? ער נאַגט פון איהר אויס די נשמה. וויפיעל איך זאָל איהם ניט דערלאַנגען אין דער יד אַריין, איז פֿאַר איהם קיינמאָל ניט גענוג. דאָס לעבען זאָל איהם ווינציג זיין! אז ער האָט זי נאָך אַלעם דעם פֿאַר'מסר'ט פֿאַר פּראַסקוראַוו וויסטו דאָך. נו, זאָל איך אפשר געווען זיצען און שווייגען? וואָל-סטו, ישראל אברהמ'טשיקעל, אפשר עפּעס געווען געטאָן פֿאַר איהר? אַדער אפשר מיין אחי, הירש יואל'ס דער באַנק-קווטשער? אין אַן עת-צרה... ווערט איהר דאָך, אַלע, פּריטשמעליעט, פֿאַר-טשאַדעט, דאָס לשון נעמט דאָך אייך אַפּ... איך בין געלאַפּען אהין, געלאַפּען אהער, אַפּגענוצט זכות-אבות ביי די פּריצים, וואָס קומען צו איהר שיכור'ן, און וואו איך באַדין זיי. וואו זי האָט נאָר געהאט ערגעץ א קערבעל, האָב איך ביי איהר צוגענומען און דעם פּראַסקוראַווער שפּיאַן אַוועקגעגעבען. אונזער פּקציזניק, דעם

כלב, האָב איך געמוזט „וואכערם" צוזאָגען... די וואכערם זיינען פאר דעם כלב שבכלבים אָבער ניט געווען געזונ. צו די כלבים, אז מען פאלט אריין אין זייערע ציין, איז זיך ניט אַרויסצורייסען, ניט צו ראטעווען זיך פון זיי... וואָס זשע איז מיר געבליבען צו טאָן?... האָב איך זיך געקליאָנעט פאר איהם, געבויגען זיך אין דרייען פאר איהם: פאני אָהער, גאספאָדין אָהין, דריידעל אָהער, דריידעל אָהין — עס העלפט ניט! אז ער דארף האָבען כאָטש ת"ק אלפים... געה פיל אַן א לעכערדיגען זאק... האָב איך פלוצים דערזעהען דעם רינג אויף זיין פינגער, איז מיר איינגעפאלען א גע־דאנק: לאָם איך כאָטש צונעמען ביי איהם דעם רינג פאר די שווער פארהאַרעווועטע פאָר קערבלאָך וואָס איך וועל איהם שוין מוזען דערלאָנגען... האָב איך געמומען איהם דערצעהלען א מעשה, אז אויפ'ן בוידעם איז א יאריד... אין מצרים פויקט מען... אז איך האָב א קונה וואָס וועט באָצאָהלען פאר דעם רינג א פופ־ציגער, אויב ניט נאָך מעהר, און אז ער וועט פאר דעם געלד קאָנען קויפען דריי רינגען, אָדער גאָר א גאָלדענעם זייגער פון הייַנטיגער מאָדע, און ער איז איינגעגאָנגען אויף דעם מקח און ממכר... וואו זשע נעמט מען א פופציגער? ביי דיר, ישראל אברהמ'טשיקעל, וואָלגערען זיך א סך פופציגערם? זוען אפילו ביי דיר זאָלען זיך וואָלגערען פופציגערם, זוען אפילו דו זאָלסט וויקלען אייער אין פאָזיטלאָך, וואָלסטו מיר, מאיר קלאָרעם, געליהען א פופציגער? אזוי זאָלסטו שוין לעבען און געזונט זיין!...

ישראל אברהמ'ען האָט שוין באַנג געטאָן, וואָס ער האָט פאר־טשעפעט, פארקניפט א שמועס מיט מאיר קלאָרעם און ער האָט אויף אַן אמת געמומען טראָכטען וויי אזוי זיך ארויסצודרעהען פון איהם. אָבער פון מאיר קלאָרעם דרעהט מען זיך אזוי גרינג ניט ארוים. מאיר קלאָרעם קלאָפט וויטער:

— לויף איך ארום. וואוהין? א פאָר גמילת־חסדים איז מיר געקומען... נאָר געה נעם אָפ, ריים ארויס א חוב ביי א פעלשטינער אידען!... ביי זיי קומט גאָר אויס, אז איך האָב זיך אַן זיי אַנגע־טשעפעט... איינגעשפאָרט זיך וויי א גוי צום פגר'ן. שונאים האָב איך זיך געמאַכט דורך דעם סיגנעט! און נאָך דעם אלעמען האָב איך ערשט געמוזט דעם כלב, דעם אקציזניק, דערצעהלען, אז דער קונה וויל אפילו קיין פערטעל גאָלד ניט גיבען. זאָל עס געווען דער היפך זיין מיט דעם, נישט געשטויגענעם נישט געפלויגענעם קונה, וואָלט ער די פאפלעקציע געווען באקומען, וואָלט וויטער ניט געווען

געטויגט... און דער סוף וועט זיין אז איך וועל איהם דעם רינג מוזען צוריקגעבען און ער וועט מיר נאָך א טובה טאָן וועז ער וועט איהם פון מיר צוריקנעמען... מאיר קלאָרעם געהט אין גאָלד אָנגעטאָן!... מאיר קלאָרעם האָט ניט די ווערט וואָס די ערד טראָגט איהם אָרום... מאיר ליגט איבער מיט די גלחים, מיט די פריצים... נישט אָנדערש, ער איז שוין אליין א משומד!...

ישראל אברהם וויל געפינען א תירוץ, כדי פטור צו ווערען פון איהם. דערזעהט ער אברהם איצי כהן פּאָרען זיך לעבען זיין שטוב, לאָזט ער זיך געהן צו איהם.

— האָסט, דאָכט זיך, געוואָלט געהן אָפּנעמען די פּאָסט, — דערמאָנט ער מאיר'ן, — לאָמיך דיך מעהר ניט פּאַרהאַלטען. איך וויל א שמועס טאָן מיט אברהם איצי'ן וועגען עפּעם געשעפּט. א גוטען טאָג, מאיר.

— א... א... גוטען טאָג, ישראל אברהם.

און מאיר לויפט טאָקע אין פּאָסט אריין... א גלאָק דערהערט זיך אָנקומען פון דער בריק אין דער מערב זייט פון שטאָדט, און מאיר קלאָרעם בלייבט פלוצים שטעהן אין מיטען וועג, שטעלט אָן די אויערען ווי א כלב וועז ער דערשפּירט עפּעם און וואַרט...

אברהם איצי כהן, אויך א יאָיעטשניק, און ישראל אברהם, הערען דעם גלאָק אָנקומען און קוקען נאָך מאיר'ן, ווי ער איז פלוצים שטעהן געבליבען, מיט פּאַרשפּיצטע אויערען, ווי ער וואָלט פון קלונג גלייך וועלען דערקענען, ווער דער אדון איז וואָס קומט אָן.

— וואָס איז דער חילוק וואָס פּאַר אָן אדון ס'קומט אָן, — בא־מערקט אברהם איצי שמייכלענדיג, — ער וואַרט אויף זיין משיח'ן און ער קומט איהם אָנטקעגען...

ישראל אברהם לאָכט ניט מיט מיט אברהם איצי'ן: „מאיר קלא־רעם דאַרף מען קענען", טראָכט ער צו זיך—„וועך ס'האָט ניט געזעהן און ניט געהערט, מאיר קלאָרעם אין קלויז, פּאַר „כל נדרי" קלאָגען און רעווען, דער האָט מאיר קלאָרעם ניט געקאָנט און ניט פּאַר־שטאָנען...

— קומסט ערשט צוריק פון וואָלאָטשיסק? — פרעגט ישראל אברהם ביי אברהם איצי'ן.

— יאָ, — ענטפערט אברהם איצי, — ערשט נעכטען אויף דער נאָכט צוריקגעקומען.

— וואָס הערט זיך דאָרט? — פרעגט ווייטער ישראל אברהם.

— פרעג בעסער ניט... — ענטפערט ווייטער אברהם איצי.

ישראל אברהמ'ען געהט איבער א סקרוך איבער'ן לייב, כאטש עס איז א זומערדיגער, פרישער פרימארגען.

— כ'האב באגעגענט דיין נטע'ן שלעפען זיך, — גיט איהם אברהם איצי איבער, — כ'האב מורא, אז דיין פערדעל וועט וועז עס איז אפגעבען די פעל...

ישראל אברהם בלייבט שטעהן, קאן זיך קוים רירען פון ארט...

— אבער דער וועג איז א גוטער? — פרעגט ער איהם זעהר שטיל.

— ס'וואלט געמעגט זיין בעסער: ס'האט אביסעל געריגענט, אבער... — ויל אברהם איצי כלומרשט טרייסטען ישראל אברהמ'ען, — זארגען דארפסטו ניט: ער וועט זיך מסתמא דערשלעפען...

— מיט גאט'ס הילף! — טרייסט זיך ישראל אברהם, און איהם ווערט אביסעלע גרינגער אויפ'ן הארצען. — הערסטו, אברהם איצי, — קומט ישראל אברהם וואס מעהר צו זיך, — שלעכט צו זיין א יאיעטשניק! וואס... וועז דיינע עלטער זיידעס וואלטען דעמאלט און דארטען ניט געווען זיין אזעלכע ביסטרע כהנים... וואלסטו נאך ביז היינט צו טאג געווען ג'כהנ'עווט, אז ס'וואלט אזש געגאנגען א רויך... און איך, ר' ישראל אברהם בר' משה הלוי, וואלט דיר ביז היינט צו טאג אזוי פארדענע באגלייט... אזש אין הימעל וואלטען זיי געלאפען קוקען אויפ'ן חידוש... האב מיר א גוטען טאג, אברהם איצי...

— א גוט יאהר, משוגע'נער!...

ישראל אברהם שפאנט אריבער דעם וועג וואס צוטיילט אברהם איצי'ס און לייביש מעלים דירות. דראפעט זיך ארויף די טרעפלאך וואס פארענט פאר לייביש מעלים שטוב, די טרעפלאך, וואס פירען צום צווייטען גארען און גלייך אין פאסט אריין.

אזוי ווי ישראל אברהם האט פון פאסט גארניט ערווארט, און וועז אפילו, ער זאל יא ערווארטען א בריוועל, צי עפעס א קארטעל, וואלט ער דאך במילא זיך געשראקען אין פאסט אריינצוגעהן, כאפט ער בלויז א בליק אויף דער גלעזערנער טיר, וואס מען טאר איהר שוועל ניט אריבערטרעטען סיידען מען טוט אהין זעהר נויטיג באדארפען. — און וועז אפילו מען איז שוין פון יענער זייט טיר און פון דער זייט קאנטור — טראכט זיך ישראל אברהם, — מוז מען ערשט שטעהן כעני בפתח, טאקע נאר ווי א בעטלער מיט'ן

מיצעל אין האנט, ימח שמם... וויל ישראל אברהם אזש אוים־שפייען און טוט זיך א לאז געהן זיין וועג...

פארבייגעהענדיג שמואל חיים סיטשקארניקס שטוב, טרעפט ישראל אברהם אן אלטער דעם וואסערפירער'ס טעליגע שטעהן פאַרענט פאר'ן פארמאכטען טויער. בלויז דאס קליינע טירעל איז אפען. ס'איז פרי אין טאג. פעלשטינער אידען זיינען נאך פארנומען מיט דאוונען, און די סיטשקארניע דרעהט זיך נאך ניט.

אלטער פאליאק'ס פערד פארכאפט ישראל אברהמ'ס אויג. בלייבט ער שטעהן און באטראכט איהם. אין א ווילע ארום שיילט זיך ארויס פון טירעל, ווי א קראליק פון זיין לאך, אלטער וואסער־פירער מיט ליידיגע קאנען. ביידע געבען זיך אפ גוטמארגען. אלטער רעדט ניט מעהר. ער ציט גלייך דעם צאפען פון פאס, כאפט פלינק אויף דעם שטראם וואסער אין די ליידיגע קאנען ארײן, ביז זיי ווערען אנגעפילט. ער שטעקט צוריק ארײן דעם צאפען אין פאס אזוי קונציג, אז קיין טראפען וואסער געהט ניט לאיבוד.

מיט פולע קאנען וואסער אין ביידע הענט, גלייבט אלטער אוים זיין קליין מאגער קערפערעל און וואקעלט זיך ארײן, צו שמואל חיים סיטשקארניק אין טירעל ארײן. אין א ווייל ארום, באווייזט זיך אלטער צוריק מיט ליידיגע קאנען.

איצט פרעגט ער ישראל אברהמ'ען נאך וואס ער האט עפעס אהער פארבאנדזשעט? און איידער נאך ישראל אברהם שטעלט צונויף אן ענטפער, שפאצירט שוין אלטער מיט די קאנען וואסער אין טירעל ארײן. וועז אלטער קערט ווידער זיך אום צוריק מיט זיינע ליידיגע קאנען, פרעגט ער איהם ווידער:

— ביסט אודאי געקומען א חוב אפגעבען שמואל חיימ'ען פאר סיטשקע? — און איידער ישראל אברהם ענטפערט, איז שוין אלטער מיט די קאנען וואסער ווידער אין טירעל. וועז אלטער איז שוין צום פערטען מאל ארויסגעקומען מיט די ליידיגע קאנען, איז שוין אויך שמואל חיים אליין ארויסגעקומען.

— גוט מארגען, ישראל אברהם!

— גוט מארגען, שמואל חיים!

— דארפט סיטשקע, ישראל אברהם?

— וועד דארף היינט סיטשקע, מיין ליבער שמואל חיים? פון היינט אן און ווייטער נעם איך זיך פאקען אייער אין פארפעל...

— הער אויך רעדען פון פּאַרפּעל. שמואל חיים'ען וועט באַלד נעמען רינען די סלונע פון מויל, — שפּאַסט אַלטער און וועדט נעלם מיט די קאַנען וואַסער.

די צוויי אידען שמייכלען.

ישראל אברהם דערצעהלט שמואל חיים'ען, אַז זיין נטע איז נעכטען אָפּגעפּאַרען קיין וואַלאַטשיסק, אַז ער האָט אַ גאַנצע נאַכט ניט געקענט שלאָפען, טראַכטענדיג וועגען איהם, אַז ער האָט אין קלייזעל מיט'ן ערשטען מנין אָפּגעדאַוונט און זיך ארויסגע־לאָזט הערען, וואָס אידען מאַכען אין שטאָדט; אַז ער האָט אַנגע־טראָפען דעם און יענעם, און, וועו ער מיט שמואל חיים'ען פּאַר־מאָגען, וואָס זיי אַלעמען פּעלט, וואַלטען זיי ביידע באַדאַרפט אַבי־סעל ווייניגער זיך מוטשען אויף דער וועלט פּאַר'ן שטיקעל ברויט... פון אברהם איצי'ן דערצעהלט ער איהם, האָט ער גאָר אָפּגענומען אַ שלעכטען גרוס:

— וואַלאַטשיסק שינדט די הויט פונ'ם יאַיעטשניק און נטע שלעפּט זיך, נעבאַך אַהין... און דער סוס'ל, ניט פּאַר קיין אידען געדאַכט, פּלאַנטערט קוים מיט די פּיס ווי אַן אַלטער שיכור'ער גוי... דער רוח זאָל עס נעמען!... אַלטער'ס פערד האָט פּאַר־כאַפּט מיין אויג, האָב איך זיך אָפּגעשטעלט איהם באַטראַכטען... הערסטו! אויך אַ חידוש מעג מען איהם געהן זעהן...

— יאָ, — כאַפּט שמואל חיים אונטער, — ער האָט מזל צו זיינע פערד... וועו ער זאָל ניט זיין אַזאַ מבין אויף פערד, וואָלט ער געווען נאָך אַ גרעסערער קבצן פון נח און חיים וואַסערפירערס. אַלטער קומט צוריק מיט די קאַנען.

— וווייסטו וואָס איך קלער, ישראל אברהם? — באַמערקט אלטער וועו דאָס וואַסער פון פעסעל ברעכט זיך שוין אוו נעמט רינען פלאַכלאַך, — איך קלער, אַז דיין איינפאַל מיט די פּאַרפּעל איז גאָר א גוטער איינפאַל... דו, ישראל אברהם, פּאַק די אייער אין פּאַרפּעל, וועט וואַלאַטשיסק האָבען אביסעל מעהר דרך־ארץ פּאַר זיי. די ווייבער וועלען איבערלאָזען די פּריזבעס אוו זיך אַ נעם טאָן בראָקען פּאַרפּעל, ווי זיי קאַטשען מצות אויף פּסח, אוו שמואל חיים וועט זיך געזעגענען מיט דער סיטשקאַרניע אוו שוין מעגען זיך אַביסל אָפּרוען. זיינע פּריאַלען ביי איהם אין שיפ־לאָד זשאַווערען שוין אַביסעל צו סיי ווי סיי...

וועו אַלטער באַווייזט זיך צום לעצטען מאָל מיט זיינע לוידיגע קאַנען, וועלכע ער הענגט אויף מיט'ן דנאָ ארויף, אויף צווי פלאָ־

קענס וואס שטעקען פון בויד זייטען טעליגע, באמערקט ער וויי־טער:

— פאקען סחורה, ישראל אברהם, איז א וויכטיגער ענין... וועז דו זאלסט פאקען די אייער, וויי מען פאקט, למשל, אתרוגים, וואלסטו גאר אין גיכען געוואלרען א מיליאנטשיק... ניט־אומזיסט טוט מען אונזערע כלות אן וויי מלכות, וועז מען פארשלייערט זייערע פנימ'ער... אונזערע באבעס אוז זיידעס האבען שוין גאר געוואוסט וויי אזוי צו פאקען סחורה...

שמואל חיים אוז ישראל אברהם צולאכען זאך.

— פאלג מיך, ישראל אברהם! נעם דיין פערדעל אוז ציער איהם אוים אין לעדער אוז אין מעש, וויי איך האב דיר שוין לאנג געראטען, אוז איך מאך אפ מיט „מיטוואך הירשען" דעם אוריאד־ניק, אז ער זאל מיט דיר א בייט מאכען, פאר זיין „קאבילע", מיט'ן לאשיקעל צוזאמען. פאר מיין מעקלעריי וועסטו מיר געבען דאס לאשיקעל, אוז אויב דיין סאסיע וועט ניט מסכים זיין דערצו, פיר איך איהר צו א פעסעל וואסער יעדע וואך פאר א גאנץ קיילעכ־דיג יאהר אהן א פרוטה געלט... וואס זאגסטו, שמואל חיים?...

— וואס איך זאג? ס'א שאד וואס דו ביסט א וואסערפירער,—לאכט שמואל חיים, — דו וואלסט כאטש באדארפט זיין א „זשאנצע" ביי זילנעצקי'ן. אפשר וואלטען זיינע זינדלאך לייט געווען...

— דו מיינסט ה י י נ ט י ג ע לייט?... — העלפט איהם ישראל אברהם.

— וואס וואלט דיר ארויסגעקומען? — וועדט אלטער ערנסט, — וועז זילנעצקי'ס זינדעלאך וואלטען געווען לייט, היינטיגע לייט, ווי ישראל אברהם וויל פארריכטען, וואלסטו דאך אפילו קיין בלינד פערד פאר דיין סיטשקארניע ניט פארמאגט...

— איז טאקע בעסער, וואס דו ביסט א וואסערפירער... — מאכט ישראל אברהם א סוף צו דעם שמועס, — זאג מיר בעסער, אלטער, — שטעהט ישראל אברהם צו צו איהם, וועז יענער נעמט שוין קריכען אויף דער טעליגע, — וואו ליגט דער סוד, וואס דו האסט תמיד אזא שעהנעם, אזא געזונטען פערד, אהן אן עין הרע?

אלטער, וועלכער האט שוין געהאלטען זיין פוס אויפ'ן רעדעל, איין האנט איינגעפלאנטערט אין עק פון פערד, די צווייטע — אויף דער פאס, גרייט ארויפצוהעצקען זיך אויף דער טעליגע, נידערט דעם פוס פאוואלינקע ארונטער צוריק אויף דער ערד, קערט זיך

אום צו ישראל אברהמ׳ען, גלייכט אוים זיין קורץ, שיטער בערדעל און פרעגט איהם:

— אזוי? ווילסט וויסען, וואו ס׳ליגט דער סוד, וואם איך האב שטענדיג אזא געזונטען און שעהנעם פערד?... ישראל אברהם! דאם איז אן ענין וואם אפילו אונזער צדיק, דער רב ר׳ ישראל קיטעווער, וואלט איבער איהם ניט געקענט רעדען...

— אלטער, זאלסט מיר געזונט זיין! וואם דיר פאלט איין...

— לאכט ישראל אברהם, — דער רב — געווים ניט! ליגט דען עפעם א תורה אין דעם?

— א גרויסע תורה!... —ענטפערט אלטער זעהר ערנסט.

— א תורה שבעל פה? — לאכט שמואל חיים, — זאג נאר אלטער פאליאק! פון וועמען האסטו זי געירשנ׳ט?...

— פון עמיצען. יא, פון עמיצען... פון וועמען — וויים איך ניט, — ענטפערט ער שמואל חיימ׳ען זעהר און זעהר ערנסט, און רעדט ווייטער נאך ערנסטער, — איהר מעגט ביידע לאכען און חוזק מאכען. דער אמת אבער איז, אז אין דעם ענין ליגט א גרויסע און אמת׳ע תורה...

ביידען, שמואל חיימ׳ען און ישראל אברהמ׳ען, פעלען, גאט צו דאנקען, קיין צרות ניט פון זייערע פערד און הערענדיג דאס וואכט תורה, געזאגט און איבערגע׳חזר׳ט, וועלען זיי טאקע טויט ערנסט, און וואכטען מיט אומגעדולד צו הערען פון אלטער וואסערפירער׳ס מויל די נייע תורה.

— מויל און אויערען וועלען מיר אנשטעלען, — פארזיכערט איהם ישראל אברהם.

— אדרבא, לאמיר הערען! — איז אויך שמואל חיים מסכים.

און אלטער הויבט אן:

— וועז א אידענ׳ס פרנסה איז פארקנופט און פארבונדען מיט א פערד, און ער אליין איז קיין מבין ניט אויף דעם, דארף דער איד זעהן, אז אן אמת׳ער מבין זאל פאר איהם ,בשעת׳ן קויפען דאס פערד, געניג חוקר ודורש זיין, ווער און וואם דאס פערד איז.

ישראל אברהם און שמואל חיים צולאכען זיך אויף א קול.

— הא? אלטערעל פאליאק! דאס דרשנ׳סטו שוין פאר זיך אליין... — שרייט אוים ישראל אברהם און ער טוט איהם א קניף אין בעקעל.

חיים געצי קאפלאן, אויך א סיטשקארניק, שמואל חיימ׳ס א שכן און א קאנקורענט, פון יאהרען ברוגז מיט שמואל חיימ׳ען,

עפענט זיין טויער און דערזעהט דריי אידען שמועסען, טוט עם איהם א צי צו זיי. ער וואגט אבער ניט צוגעהן. רופט ישראל אברהם איהם צו:

— גוט מארגען, חיים! גוט וואס דו ביסט צוגעקומען, — נעמט ישראל אברהם איהם מקרב צו זיין צום רעדעל, — וועסטו הערען ווי אלטער לערענט אונז, ווי אזוי צו זיין מבינים אויף פערד...

— שפאסען און אויסלאכען, וועט אייך פאר מבינים אויף פערד ניט מאכען, — נעמט אלטער ווידער רעדען, — איהר האט מורא, אז איך רעד פאר זיך אליין. גיב איך אייך מיינע ביידע הענט, אז איך וועל אייך פירען וואסער אזוי לאנג ווי גאט וועט מיר שענקען כח, און ביי אייך קיין מעקלעריי ניט נעמען. נאר וועז אפילו איך זאל ביי אייך יא אמאל פארדינען א קערבעל מעקלעריי, וואלט דאס דען געווען אזא גרויסער חטא?... די פאר קערבלאך, וואס איך פארדין פון מעקלעריי, פארגינט מיר יעדער מיט'ן גאנצען הארצען. וועז ניט די פאר קערבלאך, וואס איך פארדין פון מעקלעריי, מיט דעם שטיקעל פארדינסטעל, וואס איך מאך ביים פארקויפען מיין אייגען פערד, יעדען גראמניץ און ראכמאנסקי — פון וואנען וואלט איך מיין ווייב און קינדער מפרנס געווען?... פון די זעכצען גראשען פאר'ן פעסעל וואסער, וואס נעמט מיר א שעה, צי צוויי, אויף צו פירען?... איך זאג זעכצען גראשען, אבער דאס איז אפילו ניט קיין זעכצען גראשען, ווייל מיט שמואל חיימ'ען און מיט חיים גענצי'ן בייט איך זיך: זיי געבען מיר סיטשקע, און איך פיר זיי וואסער. און תמיד בין איך נאך זיי שולדיג, דארף נאך זיי שטענדיג דערצאלען. ישראל אברהם דארף זיך אויך ניט שעמען. ער וויל מיר נאר אפּ־צאלען מיט אנגעבראכענע אייער. נו, זאל איך זיך צוקריגען מיט איהם?

— ריים איהם אוים די בארד... — עצה'ט איהם חיים געצי, מעשה־גיבור. אלע לאכען.

— זאל ער איבערגעהן אויף אנדערע הענט, — איז איהם אל־טער מוחל און רעדט ווייטער:

— יונה הערצאוועס ווייל מיר נאר אפּצאלען מיט דזשענאכטס, מיט א פלאש גאז פאר'ן לאמפּ, און טראן מיט סאזשע פאר די שטיוועל. גרשון פאטעקער ווייל נאר איך זאל ביי איהם אנקלייבען פאר א קאפּאטע אויף פסח. דער שוסטער וויל נאר מיר פארלא־טען די שטיוועל... און אזוי אלע... וועז איך זאל ניט פארדינען עפעם פון מעקלעריי, וואלט מיין גאנץ הויזגעזינד געמעגט אויפהענגען

די ציין אויף די באַנטעס. א מוסטער האָבען מיר דאָך פון נח און חיים וואַסערפירערס. דערצו נאָך העלפען נח׳ס קינדער אין דער פרנסה און חיים וואַסערפירער איז אויך א קברות מאַן. האָבען אפשר חיימ׳ס קינדער א העמדעל אויף זייער לייב? האָט איהר אמאָל געזעהן אויף חיימ׳ס קאָפּ א ניי היטעל? ס׳א גאָט׳ס רחמנות אויף זיי!... א מערכה נאָך, וואָס איך האָנדעל זיי איין פערד, און גלויבען מעגט איהר מיר, אַהן א פרוטה מעקלעריי"...

— אַלע פאַרגינען מיר דיר דיין מעקלעריי... — שטעלט איהם ישראל אברהם אָפּ און ווייזט איהם, אז ער איז גאָר ארונטער פון וועג, אז מען רעדט גאָר ניט וועגען דעם ענין...

— איך בין פון וועג ניט ארונטער, דאָס האָט איהר מיך פון וועג ארונטערגעפירט — עקשנ׳ט זיך אַלטער.

— זאָל זיין ווי דו ווילסט, — איז איהם ישראל אברהם מוחל,

— דו זאָג אונז: פאַרוואָס זאָל דיך יעדער מקנא זיין מיט דיין פערד, וועז מיר ווערען אויסגעריסען מיט אונזערע...

— איך זוך אימער צו קויפען א פערד פון א געווייסען מין, — גוט זיי אַלטער צו פאַרשטעהן, — ער מעג זיין א מאָגערער, אָן אויסגעמאַרעטער, אָן אויסגעמוטשעטער. מחמת דער מין שפילט א גרויסע ראָלע. איהר אַלע געדענקט, וועז זשוראָקאָווסקי איז מיט זיינע פיער פערד נא־שפיין פארגרעזניעט געוואָרען אין בלאָטע, און די פיער פאַנסקע פערד האָבען די ליידיגע קאַרעטע בשום אופן ניט געקאָנט ארויסשלעפען פון דער בלאָטע, ביז ס׳איז געקומען איוואָן קוצי, מיט זיינע צוויי קליינינקע, מאָגערע לאָשעקלאָך און זי פון בלאָטע ארויסגעשלעפט. וואָס זשע באַווייזט דאָס? עס באַווייזט, אז שקר החן והבל היופי! מיר, אַרימע אידען, וואַלטען שטענדיג דאָס באַדאַרפט אינזינען האָבען. א איד דארף ניט גארען דוקא נאָך א שהנעם פערד, דארף זיך ניט אויסברענגען, אבי צו פאַרמאָגען א שהנעם פערד... א שהנער פערד האָט, גאָר ליב צו קאַטאַיעווען; א כאָמוט, א נאַשילניק, קאָן זיך איהם גאָר אויס־ווייזען, ווי א תליה אויף זיין האַלז, א צי טאָן א שווערע משא, קאָן זיך איהם גאָר אויסווייזען, אז דער רוח ציט איהם אויף צוריק... א בהמה, א חיה, האָט אויך חושים און שכל, און וועז ווייסט, אפשר נאָך מעהר פאַר'ן מענשען, דעם אויבערשטען פון שטייסעל... א איד דארף, קודם כל, ווייכען פון שהנע פערד. ער זאָל זיך נאָר זוכען א פערד פון א געווייסען מין, וועלכער וועט איהם געטריי דינען.

און אויך באדארף ער חוקר ודורש זיין — ביי וועמען ער קויפט איהם.

— וואס זשע, אפילו ביים קויפען א פערד פון א געווייסען מין, שפילט יחוס אויך א ראלע? — פרעגט חיים געצי שפאטיש.

— ניין, — יחוס שפילט דערביי קיין ראליע ניט; אפילו ניט ווי דו טייטשסט עס אוים, חיים, — ענטפערט אלטער געלאסען.

— דו מוזט ארויפברענגען דיינע משוגע'נע שטיק, — ווארפט ישראל אברהם אוים חיים'ען, — לאז איהם רעדען.

און אלטער רעדט ווייטער:

— יחוס שפילט דערביי, טאקע, קיין ראליע ניט. א סך איז אבער געווענדט דערין, ווער זיין בעל־הבית איז געווען. אויב דו ווילסט וויסען, קאן מען אויך א פערד דערגעהן די יאהרען... פון זיין בעל־הבית קאן מען זיך דערווייסען, צי דאס פערד איז ניט געקארמעט געווארען מיט'ן שטרוי פונ'ם דאך, צי ער איז ניט פאר'עיפוש'ט געווארען פון זיין אייגענעם גנאי... פארשטעהט זיך, מען דארף אויך זיין א מבין אויף זיינע ציין, אויף זיין דער, אויף די אויגען, אויערען, אויף די פים און אויף זיינע נערוועז. און וועז א איד האט שוין דאס מזל צו האבען דעם ריכטיגען פערד... — אלטער גלייכט זיך אוים, דערפילט אז ער איז ביי זיך אין דער היים, און ער נעמט צעהלען די ווערטער און טאקעווט צו מיט דער פוזשעלקע אויף זיין דלאניע: — וועז א איד וויל ציען זיין חיונה, פריהער — מיט גאט'ס הילף, און דערנאך — מיט דער הילף פון א פערד, וואס איז אויך גאט'ס באשעפעניש, באדארף ער דעם פערד פונקט אזוי גוט באהאנדלען, ווי ער טוט גאט אליין באדינען... ער מיט זיין הויז־געזינד מוז טיילען דעם ביסען פון מויל מיט'ן פערד. די שטאל מוז זיין א רייניג, א גראמע און א לופטיגע. דאס פערד מוז גערייניגט ווערען, ווי א קינד; אזוי ווי א קינד איז פאר זיך ניט פריי, אזוי איז אויך דאס פערד, וועז אין אונזער רשות, ניט פריי... מיר צויגען איהם, מיר קאווען איהם, עס ווערט ביי אונז הילפלאז ווי א קינד... „דער וואס פראצעווט מיט א פערד, באדארף און מוז אינזיינען האבען, אז פונקט ווי ער אליין ווערט מיד, אזוי ווערט אויך מיד דאס פערד. און אזוי ווי דער מענש מוז האבען מנוחה, אזוי דארף אויך דאס פערד האבען רוה. דער וואס ארבייט מיט א פערד, דארף בארעכענען, אז פונקט ווי ער אליין קאן קיין זאך ניט טאן איבער זיין כח, אזוי טאר ער זיין פערד ניט לאזען שלעפען קיין משא איבער זיין כח. דאס פערד מוז תמיד פילען, אז

דער אָנטרייבער איז זיין פריינט און אַז ער האָט איהם ליב, און העלפט איהם שלעפּען די שווערע משא, צו וועלכער ער איז מיט שטריק צוגעבונדען, מיט רימענעס צוגעשנורעוועט, מיט קייטען צוגעשלאָסען...

„ווען דאָס פערד דערפילט, — און עס דערפילט, — אַז זיין אָנטרייבער האָט רחמנות, וועט ער איהם פון דער טיפסטער בלאָטע אַרויסשלעפּען. און ווען זיין אָנטרייבער זאָל זיך פאַרוועלען מיט איהם אַ שטיף טאָן אין געיעג, וועט ער פליען איבער די וואָלקענס מיט איהם!...

דאָס פערד באַדאַרף ביים אידען זיין ווי אַ צאַצקע! מען דאַרף עס היטען, ווי דאָס אויג אין קאָפּ...

„מיין פערד שלעפּט ניט מעהר ווי אַ פעסעל וואַסער, און דאָס איז שווער גענוג פאַר דעם. עס ווייסט אַז הינטער'ן באַרג, לעבען דער באָד, שטעל איך אונטער מיין אַקסעל און ווען פון מיר רייסט זיך שוין אַמאָל אַרויס אַ געשריי, איז עס ניט אַ געשריי פון אַ קאַט... מיין געשריי טוט איהם בעטען. ביים נאָמען רוף איך איהם, און עס פאָלגט מיך: עס בויגט זיך אין דרייען, רייסט מיט דער נאָז די ערד, און שלעפּט די טעליגע אויף דעם באַרג אַרויף.

„און ווידער, ביי מיר שלעפּט ער תמיד אַ משא פון איין וואָג. אמת, עס איז איהם שווער. אָבער די משא איז ניט איבער זיין כח. איבער'ן כח אַז מען טוט עפּעס — רייסט מען זיך אונטער...

„פּונקט ווי איך רו ביינאַכט, אַזוי רוט אויך מיין פערד. קומט דער שבת קודש, רוט אויך מיין פערד מיט מיר. פּונקט ווען איך נעם אַ שפּאַציר צו דער ביעלער קרעניצע שבת נאָכ'ן קוגעל צו טרינקען אַ גלאָז קאַלטע וואַסער, אַזוי געהט אויך מיט מיין פערד מיט מיר...

„און ווידער, מיינע כשר'ע אידען! ווער ווייסט? אפשר איז דאָס גאָר אַ השגחה-זאַך, וואָס מיין פערד איז אַזוי שעהן און גע-זונט... ער פירט דאָך פולע פעסלאַך מיט פרישען קוואַל-וואַסער און שטילט דעם דורשט פון זיין ליבען פאָלק, ער לעשט פייער, ווען גאָט באַהיט, עס נעצט... איז דען פאַראַן אַ טרחה אויף דער וועלט, וואָס זאָל אַזוי נויטיג זיין פאַר דעם מענשען, ווי די טרחה פון מיין פערד?!... ווען אַ איד דינט גאָט, ברוך הוא, בלב ונפש, — טוט ער דען מעהר אויף ווי מיין שטום פערד?!"...

— דיינע צוויי „כאָדאָבעס", — ווענדעט ער זיך צו שמואל חיימ'ען, — זיינען טויב און בלינד, פאַלען פון דער פעל אַרויס. דו

וואלסט, נעבאך, וועלען פארמאגען צוויי פערד, ווי די לייבען. אזוי וואלט אויך זעהר וועלען חיים גענצי, און ניט ווייניגער פון אייך ביידען, דער עני ואביון, עקיבה סיטשקארניק פון די „דריי הייזער". דו, מיין ליבער שמואל חיים, קאנסט זיי אבער בשום אופן ניט האבען. חיים גענצי קען ניט, און אויך ניט עקיבה פון די דריי הייזער. מחמת דיינע פערד זיינען פארשאלטען, אזוי ווי מיר, אחינו בני ישראל... דיינע פערד שלעפען די סיטשקארניע, דרעהען זיך אין א רעדעל, ארום-און-ארום, אויף א שטח פון נין איילען, וואו זייער שוועכער טראט האלט אין איין זינקען אין עיפוש'דיגער פיטש-נאסקייט. זיי דרעהען זיך אזוי לאנג, ביז זיי נעמען הינקען און „חולה" ווערען. זיי דרעהען זיך אין אן ענגען צירקעל, טאג איין טאג אוים, ווערען פארטומעלט פונ'ם גערויש און געדודער פונ'ם צאק-צאק-צאק פון די שנייד-מעסערם... וואו ס'האלט ביי נין איילען, מיינע טייערע אידען, דארטען געוועלטיגט דער מלאך המות. ליגען מיר ניט לעבעדיגערהייט באגראבען אין די נין איילען ערד פון פעלשטין? און אויב דאס איז נאך ניט גענוג, זאלסטו, מיין טייערער שמואל חיים, מיר מוחל זיין... נערסטו זיי מיט סיטשקע פון טוכלער שטרוי, וואס די גוים זעהען שוין דיר איבערצולאזען אויף דיין חלק פאר'ן שניידען זייער סיטשקע... דערפאר ווערען טאקע דיינע פערד ביי דיר טויב און בלינד, אויסגעמארטע און אויסגע-מוטשעטע פגירות... געווים, פון אזעלכע נבלות קען מען בשום אופן ניט פטור ווערען, סיידען, נאר זיי אוועקשענקען פאר דער פעל...

— דו, שמואל חיים, און דו, חיים גענצי, איהר ביידע זענט ניט די איינציגע, וואס נארען זייערע פערד מיט סיטשקע. ישראל אברהם, זאל ער מיר אויך מוחל זיין, האט אויך א פול וועגעלע מיט סיטשקע, און ער זשאלוועט ניט דעם פערד קיין סיטשקע. חלילה! ער דערלאנגט איהם מיט דער פולער האנט, אן אנגעשטאפטען טיים-טער מיט די אייער שאלעכץ אפילו... און אז די סיטשקע מיט די אייער שאלעכץ פאסמאקעווען דעם פערד, קען מען דאך זעהן ווי גיך ער פארשלעפט זיך קיין וואלאטשיסק און צוריק...

— וואס וואלסטו געוואלט? — רייסט זיך חיים גענצי אף אויף אלטער'ן, — אז מיר זאלען, ווי דו, כראמדזשקען רעטאך מיט ברויט און אונזערע פערד זאלען מיר קארמענען מיט האבער און מיט קלייען?! מיר זאלען צונעמען די שטרוי פון דער הרובע, ליידען קעלט און שפרייטען פרישע שטרוי אונטער די פערד?!... זאלען

זיי פּראַצעווען אוּן הונגערען פּאַר זייער ביסען, ווי מיר פּראַצעווען אוּן הונגערען פּאַר אונזער ביסען ברויט... אַלטער! באַזין דיך!...

די אידען, וואָס זיינען אָהן לשון געבליבען, בשעת אַלטער האָט זיי געפֿלעפּט מיט זיין דרשה, זיינען געקומען אַביסעל צו זיך נאָך חיימ'ס אויסגוס אויף אַלטער'ן. זיי האָבען זיך אביסעל אויסגע־גלייכט, די קעפּ אויפגעהויבען...

— וואָס איז דאָס פּערד שולדיג? — בעט זיך אַלטער ביי חיימ'ען, — ווען עס איז הונגעריג, קען עס קיין „ויצעקו" ניט מאַ־כען... אוּן גאָט קען איהם ניט שפּייזען, ווי ער שפּייזט א פּוי־געלע. דאָס פּערד איז דאָך אין צוים ביי אונז אוּן הינטער'ן ריגעל, אַפּטמאָל געפּענטעט מיט א קייט, מען זאָל איהם, חו"ש, פּוּן שטאַל ניט אַרויס'גנב'ענען...

די פּיער אידען — אַלטער בתוכם — דערפילען א דרינדזש איבער זייערע לייבער. שמואל חיים נעמט זיך קראַצען אין קאָפּ. ישראל אברהם טוט זיך א טרייסעל אונטער זיינע בגדים, ווי ער וואַלט זיך האָבען צו־פּרי אויפגעכאַפּט פּוּן שלאָף. אַלטער בלייבט שטעהן פּאַרטראַכט א רגע, טוט זיך א דרעה צום פּערד אוּן שרייט אוים: גלית! מיין ריזיגער העלד!... ווען דו וואַלסט ניט זיין שטום, אוּן קענען א רעד טאָן... וואָס וואַלסטו די אידען דערצעהלט?"...

ער כאַפּט זיך פּלינק אַרויף אויף דער טעליגע, באַווייזט קוים צו זאָגען „א גוטען טאָג" אוּן העצקעט אַוועק מיט איהר, איבער־לאָזענדיג א סימן פּוּן פּרישען קוואַל־וואַסער וואָס די טרוקענע ערד האָט גערן איינגעזאַפּט אין זיך...

ישראל אברהם מיט חיים געציי'ן געהען זיך זייער וועג. שמואל חיים רוקט זיך אַריין אין טירעל פּוּן זיין שטוב. אַריינקומענדיג פּוּן דרויסען צו זיך אין פּירהויז, איז איהם עפּעס נאָך קיין מאָל אַזוי פּינסטער אין די אויגען ניט געווען ווי איצטער. אין פּיר־הויז איז די סיטשקאַרניע. ער געהט צו צו די פּערד, קוקט אויף זיי מיט רחמנות, נעמט רעכענען וויפּיל ער איז שוין שולדיג יעקעל פּאַר־טעגולע פּאַר האָבער אוּן טראַכט, צי וועט יעקעל איהם באַרגען נאָך א פּוד האָבער?...

ישראל אברהם לאָזט זיך געהן א היים. ער איז מיד. אַלטער פּאַליאַקס דרשה האָט איהם אָנגעפּילט מיט טרויעריגע מחשבות. זיינע פּיס זיינען ביי איהם שווער געוואָרען. ער פּאַרלאָזט די הענט אויף הינטען, שערעווען מיט די שווערע פּיס די אויסגעסאָכעטע

ערד. ער געהט אזוי פֿאַרבּי אפֿרים שרה'קעס שטוב און טרעפֿט אַן אפֿרימ'ען באַקוקען זיינע פֿענסטער, צי דער קיט איז פֿון די שויבּען ניט אַפֿגעקרישעלט. זאָגט ער איהם:

— גוט מאָרגען, ווי געהט עס דיר, אפֿרים?

— ווי זאָל עס געהן? — ענטפֿערט אפֿרים מיט ציטערדיגע ליפֿען אויף זיין דינעם שוואַכען קול'כעל,—אידען האַלטען די „ווייסע חברה'ניקעס" אין די חדרים, און די צדדים האָבען זיך שוין לאַנג ניט געשלאָגען, ווערען ווייניג פֿענסטער אויסגעזעצט. און אַז בּיי אידען זיינען שויבּען גאַנץ, ווי זאָל עס געהן אפֿרים שרה'קעס, דעם גלעזער?...

— און וואָס מאַכען דיינע אייגענע ווייסע חברה'ניקעס? — איז ישראל אברהם שוין טאַקע נייגעריג צו ווייסען.

— מיינסט מיין קאַיען, מיט מיין לאַשען, מיט מיין בונציע'ן? — ווייל אפֿרים ווייסען, צי מיינט ער עס טאַקע זיינע גרויסע בחורים, — אָ, זיי?... —זיפּצט אפֿרים און זיין קול'כעל ציט זיך נאָך שוואַכער, — זיי וועלען שוין קיין גלעזערס ניט זיין...

— פֿאַרוואָס? — פֿרעגט ישראל אברהם שוין גלאַט, מאַכענדיג זיך ניט ווייסענדיג, — וואָס דען וועלען זיי טאָן, ספֿרים שרייבען?...

— וואָס וועלען זיי גלאָזען?!... — רייסט זיך אפֿרימ'ס קול'כעל, ווי ער וואַלט זיך פֿיעסטען צום ווייגען, — די קברים פֿון בית עולם?!...

— האָב מיר אָ גוטען טאָג, אפֿרים!... — מאַכט ישראל אברהם נערוועז מיט דער האַנט, ווי ער וואַלט וועלען פֿון אפֿרימ'ען פּטור ווערען...

וועז די שטאַכעטען פֿון אַלטער-יחד'ס דירה נעמען זיך רוקען אין בלענדען זיינע אויגען, פֿאַרקלענערט ישראל אברהם זיין שפּאַן. ער דערמאָנט זיך אַז מאיר קלאָרעס האָט נאָר וואָס גערעדט צו איהם פֿון פֿייגע שואל'ס. ער זעהט דורך די שטאַכעטען דאָס הינטער-שטיבעל, וואו זי וואוינט מיט איהרע דריי קינדער. זי איז דאָס די אלמנה, וואָס איז זיך מפֿרנס בגנבה. „אויף איהר פֿאַסט דאָס מאיר קלאָרעס אַזוי געטריי אויף, ווי זי וואַלט געווען זיינע אַן אייגענע טאַכטער", טראַכט ער, אַקוראַט ווי ער וואַלט דאָס פֿריהער ניט געוואוסט. „זי איז אָ שטילע, צוריק-געצויגענע, ניט קיין פֿריזבע-אידענע", נעמט ישראל אברהם וויטער טראַכטען וועגען איהר. זעלטען וועז, האָט ער זי אַנגעטראַפֿען פֿאַרן פֿיר-הויז,

אין גאַס אָדער אין מאַרק. פּאַמעליכער רוקט ער זיך פאַרביי די שטאַכעטען, ווי ער וואָלט זיי צעהלען. ער רוקט זיך, האַלט די הענט הינטען. די קאַפּאָטע איז אויפגעקנעפּעלט, די פּאָלעס צו־שפּרייט, זיי פלאַטערען, הויבען זיך און דרעהען זיך.

אין גרויסען זאַל, פאָרענט, אין אַלטער יחד׳ס דירה, איז דער שענק, וואָס אַ פּויער פון דער פרעמד האַלט אויף איהם דעם פּאַטענט. ישראל אברהם, מיט אַ פאַרזאָרגט פּנים, באַדויערט: „אַלטער יחד׳ס דירה!... דער גרויסער אַלטער יחד׳ס, מיט דער שעהנער אידישער באָרד — שוין אויפ׳ן עולם האמת!... זיין היים... זיין היים, אין וועלכער ער האָט זיין נשמה איינגעבויט, איז איצט פון פאַר־טאָג ביז שפּעט אין דער נאַכט אָנגעפילט מיט ווילדע שמוציגע קולות, מיט קללות!... די געוועקסעלטע פּאָדלאָגע, וואו ער האָט פרייטאָג נאַכט נאָכ׳ן מקבל שבת זיין אַרומגעשפּאַצירט פון מזרח צו מערב, פון צפון צו דרום, און געזונגען „שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון", ווערען איצט באַשפּיגען און פאַרכראַקעט פון שכור׳ע ווילדע פּויערים און פּויערטעס... ישראל אברהמ׳ען שווימט אַרויף אויפ׳ן מוח דאָס וואָרט פון נביא — זייהען וועט איהר, אָבער שניידען וועט איהר ניט!... און ווער עס זיינען דאָס די יורשים, רחמנה לצלן! די אויגען שליסען זיך איהם צו און די געדאַנקען מישען זיך ביי איהם אַזוי שנעל, אַז עס בלייבט ניט אויף וואָס זיך אָפּצושטעלען...

דער שטויב פון מעהליגע זעק, וואָס בלאָזט פארביי צוקערמאנס „אוליצע" ברענגט ישראל־אברהמ׳ען צו זיך. דערזעהענדיג פונווייטענס ווי וועלוועל אברהם־אליה׳ס טרייסעלט די זעק, שפּאַנט ישראל־אברהם אריבער די פייכטע, ווייכע ערד פון צוקערמאנ׳ס אוליצע, וואָס האָט נאָך ניט באַוויזען זיך אויסצוטריקענען, כאָטש עס איז שוין א האַלבער זומער אריבער. ער גיט אָפּ וועלוולען דעם פעלשטינער אידענס גוט מאָרגען... וועלוועל ענטפערט איהם אָפּ מיט׳ן זעלבען נוסח און פרעגט איהם, וואָס ער טוט עפּעס אין זיינע מקומות אין א פּראָסטען וואָכעדיגען טאָג. ווייל ישראל אברהמס שטוב איז די ערשטע, ווען מען צעהלט די פעלשטינער הייזער פון מזרח, און די לעצטע — ווען מען זאָל זיי צעהלען פון מערב. און וועלוועל אברהם אליהו׳ס שטוב, מעג מען זאָגען, געפינט זיך אין סאַמע מיטען שטאָדט.

פאַר אַ פעלשטינער אידען, וואָס וואוינט אין עק שטאָדט, צו פאַרקריכען אין מיטען שטאָדט אין אַ פּראָסטען וואָכעדיגען טאָג

איז געווען א זעלטענהייט. וואָרים, וואוהין געהט א פעלשטינער איד? אָדער ער געהט אין בית מדרש צי אין קלויז אריין דאוונען און פונ׳ם דאוונען אהיים, אָדער ער געהט פון שטוב אין קלייט אריין, צי צו זיין שטעל אין מארק אריין. ווידער, א איד וואָס האָט ניט קיין קלייט און האָט ניט קיין שטעל אין מארק און פאָהרט גאָר ארום אויף די דערפער אויפקלייבען אייער, קומט דאָך אהיים בלויז משבת לשבת. איז טאקע א חידוש צו זעהן אזא אידען אין מיטען שטאָדט אין א פראָסטען וואכעדיגען טאָג.

אין א יאריד איז קיין קשיה ניט. אין א יאריד מעסטען אלערליי אידען אוים די שטאָדט טויזענט מאָל דעם טאָג. ס׳איז א הו־הא. מען יאָגט און מען פאריאָגט וער וויסט וואוהין... אָבער אין א פראָס־טען טאָג?...

— וועלוועל! זאָל דיר קיין חידוש ניט זיין, — סאָפעט ישראל אברהם ארוים, נאָכדעם ווי ער האָט זיך שוין אָנידערגעזעצט אויף דעם איינגעריבענעם שטיין, וואָס ליגט ביי דער וואָגט און דינט פאר א פריזבע, — איך האָב זיך היינט ארויסגעלאָזען צו זיין א מרגל אין אונזער כרך פעלשטין...

— זיין א מרגל אין פעלשטין? וואָס זשע, פעלשטין איז דיר נאָך פרעמד? אָדער דו האָסט אפשר ערשט די ליכטיגע וועלט פאר זיך דערזעהן? — חידוש׳ט זיך וועלוועל.

— א, א, וועלוועל. פעלשטין איז ניט צו דערגרונטעוועזן... — וויל ישראל אברהם, אז וועלוועל זאָל איהם גלויבען.

— אזוי!? וואָס פאר א נייעס האָסטו עפעס אויסגעפונען אין דער אלטער מלוכה?... — וויל וועלוועל איהם צודריקען צו דער וואָגט.

— קיין נייעס, וועלוועל. דאָס אלטע, ווי א זאקיציע, וויל ניט אָפטרעטען! — רעדט ישראל אברהם גאָנץ אָפען.

— האָסט דאָס קוים אָנטדעקט? — חידוש׳ט זיך וויטער וועל־וועל, — איך האָב דאָס שוין לאָנג געוואוסט, — וויל וועלוועל ווי־זען, אז ניט ישראל אברהם, נאָר ער, איז דער גאָנצער וויסער.

— וויים איך וואָס! וואָס דו האָסט געוואוסט... — מאָכט ישראל אברהם וועלוולען צו גאָר ניט.

— וואָס אזוינס האָסטו אויסגעפונען, וואָס איך וויים ניט, וואָס איך האָב ניט געוואוסט? — שטעלט זיך וועלוועל פונקט אזוי הויך, אָדער נאָך העכער פאר איהם.

— וואָס איך האָב אויסגעפונען? — בורטשעט ישראל אברהם, ווי ער וואָלט ניט וועלען רעדען פון דעם, — וואָס איך האָב אויסגעפונען? — שטאָמעלט ער צו זיך, ווי עפעס וואָלט איהם בלייבען אין האַלז... ענדליך שיסט ער ארויס, טאַקע נאָר וועלוולען אויף צו־להכעיס: — איך האָב אויסגעפונען: אז ווי פיל זעק דו זאָלסט ניט אויסטרייסלען, וועלען זיי אַלץ ניט סטייען, אַלץ זיין ניט געגנוג פאר אַלע אידען, וואָס באַדאַרפען זיך, נעבאַך, זעצען זאַרגען... — הם... הם... מיינסט צו זאָגען: עס וועט ווערען א מאַנגעל אין זעק און איך וועל אפשר לייזען גוט געלט פאר זיי. איך קען דיין קעפעלע... אגב, וואָלטען אידען זיך נאָר באַדאַרפט זעצען אויף מעהליגע זעק זאַרגען, וואָלט שוין גאָר ניט געווען אזוי שלעכט, — לאַכט וועלוועל אוים ישראל אברהמ'ען. וועלוועל כאַפט זיך אָבער צוריק, איז חושד ישראל אברהמ'ען אין ליצנות און לאַכט אליין... — ישראל אברהם? אז דו קענסט נאָך לצ'עוועז, מוז דיר זיין גוט ווי די וועלט...

— אַלץ הייסט גוט... — ציט ישראל אברהם די ווערטער, — ביי מיר שיטען זיך די רעגדלאַך פון זאָק אין מויל אריין, פשוט די ציין נעמען זיך ביי מיר ברעכען פון קייען רעגדלאַך... — ער דריקט ארונטער די הינטערשטע ליפ און ווייזט איהם דעם חלל צווישען זיינע ציין...

וועלוועל לאַזט דעם קאַפּ ארונטער און שווייגט. „ישראל אברהם דער גבור!" טראַכט ער צו זיך. זיין אייגענע עלטער, כאַטש ער איז ווי ישראל אברהם אין די מיטעלע יאָהרען, האָט איהם מיט אמאָל געטאָן א בויג ארונטער... זיין לאַנגער שמאַלער פנים, מיט'ן שוואַרצען, שיטערען בערדעל דריקט אוים טיפען צער... ישראל אברהם פאַרנעמט זיין צער און ווייל איהם טרייסטען. אָבער מיט וואָס טרייסט איין איד דעם צווייטען? זאָגט ער איהם:

— וועלוועל! — ער כאַפט וועלוולען ביי דער האַנט און ציט איהם ארונטער זעצען זיך אויפ'ן שטיין לעבען זיך, — ניט געזאַרגט, חבר וועלוועל! גאָט וועט שענקען דאָס לעבען. און מכח פרנסה? איידען מוזען האָבען ברויט! איידען דאַרפען האָבען חלה אויף שבת, חלה אויף יום טוב, פוריס־קוילעטשען אויף פורים, מצות אויף פסח... די אידישע וועלט גהאַט חו"ש נאָך ניט אונטער! אי, טאַמער האָט זיך נאָך א איד געמאַכט א קלייטעל פון מעהל... זאָל איהם גאָט העלפען. וואָס זאָל א איד נעבאַך טאָן? ער דארף דאָך, ער מוז דאָך מפרנס זיין ווייב און קינד... וואָס זאָל

איך טאָן, אַז „לייב יאַריד׳ס זין, שלום און משה, זיינען געווארען פּאַלנע יאַיעטשניקעס? אַז אברהם איצי׳ס בחורים האָבען גענומען לויפּען אין דאָרף אַריין נאָך אייער? און וואָס מיינסטו קען זיין דער סוף פון מיין הערשלען מיט נטע׳ן? קענען זיי דען עפּעס אַנדערס טאָן? וועלוועל! ס׳איז אונז אַלעמען גוט ווי די וועלט... און דאָס וואָס אונזערע ציין וועלען מיט אונז אין קבר אַריין ניט מיטגעהן — דאָס איז „זיין" עסק!... זאָג מיר בעסער, וועלוועל! וואָס שרייבט דיין ליבוש פון אַמעריקע? מיין נטע׳ן, וויסטו דאָך, אַז אָט באַלד־באַלד דאָרף ער זיך שטעלען צום פּריזיוו. איהם איז אויך אַריין די מאַנאַליע אין קאָפּ: „אַמעריקע...

— ער קען נאָך נעמען דאָס לייזונג פון וואַלאַטשיסק, פּארקופען דעם „סוס׳ליק" מיט דער „טאַראַדייקע" און מאַכען אַ ויברח...

— פּאַלט וועלוועל אויף דעם געדאַנק און לאָכט איהם אַרוים הויך אויפ׳ן קול...

— וועלוועל! זאָל אונז אַזוי דער אויבערשטער העלפען אין אונזער פּרנסה, ווי דו האָסט געטראָפען, — טורקעט ישראל אברהם איהם אַריין אין אויער אַריין, — טאַקע פּאַר אַזאַ ספּעכע ציטער איך!...

און וועלוועל לאָכט נאָך העכער...

— דיר איז גוט צו לאָכען, אַז דו האָסט דיין לייבוש׳ן אַרוים־געפּראַווּאַדעט ווי חסידים באַגלייטען זייער רבי׳ן...

— ישראל אברהם! מאַכסט אַ טעות, חלומ׳סט גזמאות!... איך האָב איהם ניט אַרויספּראַווּאַדעט, ווי אַ חסיד זיין רבי׳ן, — פּאַרענטפּערט זיך וועלוועל, — אמת, איך האָב זיך פּאַר איהם אויסגעבראכט, כאָטש עס איז מיר מעהר ניחא געווען דער טויט, איידער איהם אַוועקלאָזען עבר לים. מיר איז דאָס הארץ געווען צובראָכען: אָט האָב איך שוין קוים אויסגעהאַדעוועט אַ זון, אַ געראָטענעם, אַן איידעלען, אַ לייטישען, אַ שפּיגעל פּאַר אַנדערע. מען איז מיך מקנא מיט איהם, מיין גאַנצע און אייניגע טרייסט אין לעבען... וואָרים וואָס נאָך פּארמאָגט אַ איד אין לעבען? וואָס נאָך דאָרף אַ איד פּאַרלאַנגען פון לעבען? גיב דעם איידען לייטישע קינדער, און ער וועט משיח׳ן דערלעבען... און אַז מען דאָרף זיך שיידען מיט אַזאַ זון... וואָס פּאַר אַ באַטראַף האָט שוין דעמאָלט פּארמעגען?!... מיין לעבען וואָלט איך איהם געווען אַוועקגעגעבען, אַבי ער זאָל ניט פּאַהרען... אָבער אַז דאָס קינד נעמט בעטען רחמים: „טאַטע! וואָס קען איך דאָ טאָן? וואָס זאָל

איך דאָ ווערען?! וואָס פאַר אַ צוקונפט שטעהט מיר דאָ פאַר? טאַטע! צווינגסטו מיך דאָ צו פאַרבלייבען, וועל איך דאָ משוגע ווערען!"... און ער נעמט וויינען, ווי ער וואָלט איבער־אַ־נייעס אַ קליין קינד זיין... און איך וויין מיט איהם...

פון וועלוועלם אויגען טריפען טרערען. ער גלעט זיי ארונטער פון זיין באָרד...

— אָבער וואָס שרייבט ער פון דעם לאַנד אַמעריקע? — בעט זיך ישראל אברהם ביי וועלוועלן.

— אוי... ישראל אברהם! — זיפצט וועלוועל, — וועָן ער וואָלט שרייבען וואָלט מיין וועהטאָג ניט געווען אַזוי גרויס... ווי איך פאַרשטעה, קען ער נעבאָך ניט שרייבען... ער האָט זיך אויסגעלערנט שטעפען אויף דער מאַשין, מיין לייבוש, מיין נשמה, מיין שפיגעל, מיין קדיש!... איז געלאָפען פונ׳ם פאַרשאָלטענעם פעלשטין, אינ׳ם לאַנד פון גרויסע האָפענונגען, צו ווערען, מ׳שטיינם געזאָגט, אַ שטעפער ביי העמדער!... צי ביי קינדער־הויזען!... זינט ער איז אַוועק פון מיר, בין איך אוים מענש געוואָרען... דאָס האַרץ זאָגט מיר... און איך האָב אויף אַן אמת מורא, אַז מיט מיין לייבוש׳ן געהט עס דאַרט גאָרניט גוט... גאָרניט גוט!... — ישראל אברהם! ווי גאָט איז דיר ליב — לאָז דיין נטע׳ן ניט פאָהרען קיין אַמעריקע. צושייד זיך ניט מיט דיין קינד פאַר דער צייט!... לאָז זיך איהם פון בוים ניט אָפּריסען!... פון דעם וואָס לעבט אייביג קען מען ניט אַנטלויפען. ווי עס זעהט אוים, זיי־נען אידישע פרנסות אומעטום איינם און דאָס זעלבע. וואוהין דער איד זאָל ניט לויפען, שעפען זיך איהם די כחות אוים און ער געפינט זיך אַלץ כמים עד נפש!...

ישראל אברהם, דערשלאָגען, קען זיך קוים פון שטיין אויפהויבען. ער זאָגט וועלוועלן אַ גוטען טאָג און פלאַנטערט אַוועק מיט די מידע פים אַהיים. ער וואָלט שוין איצטער וועלען אויסמיידען מענשען. אין פעלשטין קען מען זיי אָבער ניט אויסמיידען. וואוהין מען זאָל זיך ניט אַ קער טאָן, קומען זיי אַנטקעגען.

אויפ׳ן וועג אַהיים, טרעפט ער אָן יונה הערצאָווען ביי זיין בודקע. גיט ער איהם אָפּ גוט מאָרגען און ניט־ווילענדיג, לאָזט ער זיך ארונטער אויף דעם טרעפעל, וואָס פאָר׳ן אַריינגאַנג צו דער בודקע.

יונה הערצאָווען, אַ הויכער, בריים־ביינערדיגער איד, אין די מיטעלע יאָהרען, גלייך ווי אַ ווירע, מיט אַ רויטליכער געדיכטער

בארד, וואס איז פון טראן, קעראסין און דזשענאכץ, שטייף געווא־
רען ווי א בעזים, באגעגענט איהם מיט א ברייטען שמייכעל. זיין
קול איז פארדומפען, הייזעריג, קומט ווי פון א פאס ארוים. ער
רעדט ווייניג, קריגט זיך מיט קיינעם ניט. ער שפאנט ארום־און־
ארום זיין בודקע מיט ברייטע טריט, ערנסט, געשעפטסמעסיג, מיט
די אויגען אפען איבער'ן גאנצען שטח פון מארק, אויסקוקענדיג
די אויגען אויף פויערים מיט „מאזניצעס", פויערים, וועלכע זיינען
זיינע געשוואורענע קונים. דאס גיט ער אכטונג, אז אנדערע קרע־
מער זאלען זיי ביי איהם, חלילה, ניט צונעמען.

זיין לאנגער קארטענער זשאקעט, מיט'ן שפאלט פון הינטען,
איז הארט, ווי מיט סמאלע באקלעפט, אזוי אז מען קען די לאטעס
אויף איהם מעהר ניט ארויסזעהן. אז ער שפאנט קלאפט ער זיך
אן אין זיינע כאליעווע מיט א פליאסק, טראסק, ווי מען וואלט
איהם, ערב יום כפור, מלקות שלאגען...

טרעפט אמאל, אז אן אנדער קרעמער וויל פארפירען יונה'ס
א קונה צו זיך אין קלייטעל אריין און ער דערכאפט זיך... אזוי
איז יונה פייל פון בויגען שוין לעבען קונה און אהן א וואָרט אפילו
אויסרעדען, דרעהט ער ארוים די מאזניצע פון פויערס האנט און
איז באלד צוריק ביי זיך אין בודקע, פילט אן די „מאזניצע" מיט
דיאהאט און וואָרט ביז דער קונה וועט קומען נאך דער ליידיגער
מאזניצע. אבער אז די מאזניצע איז שוין אנגעפילט מיט דיאהאט
און דער פויער ווערט אמאל ווילד, מלא רציחה, און שרייט —
וואס פאר א רעכט האט ער געהאט אנצופילען די מאזניצע אהן
זיין ווילען?... אין אזא פאל, איז ער דעם פויער מכבד מיט א
ליולקע מאכארקע, מיט א געטרוקענטער פלוים... און אז עס האלט
שוין גאר שמאל — מיט א שטיקעל האלווא. און קויפט דער פויער
אויך זאלץ, גיט ער איהם צו א פריטשיניק צו דער וואג, ווערט
מיט דעם פויער פאני־בראט, און דער פויער בלייבט אויף ווייטער
זיין געשוואורענער קונה...

דאס וואס דער אנדערער קרעמער לאזט פאלען א קללה אויף
יונה'ס קאפ — קען זיך אויסדאכטען — אז עס ארט איהם אפילו
אין דער לינקער פיאטע ניט. ס'איז זיין קונה — טראכט יונה,
און זאל יענער וויסען, אז ביי יונה'ן נעמט מען ניט צו קיין קונים.
ווייניגסטענס, אזוי זהט עס אוים...

ישראל אברהמ'ען איז יונה מכבד מיט א האלבער זשמעניע
רויזען־קערלאך, וואס ער דערביוועט ארוים פון א זאק, וועלכער

ליגט פאַרלעגט אין בודקע. די צווייטע האַלבע זשמעניע לאָזט ער איבער פאַר זיך, און זעצט זיך אַראָפּ אויף דעם טרעפּעל לעבען ישראל אברהמ'ען. ביידע זיובען די קערלאַך, און רעדען, רעדט מען צווישען די ציינער...

אַז צוויי אידען זיצען צוזאַמען און קייען, זאָל אפילו זיין קערלאַך, וויל זיך עפּעס ערנסט ניט זיין.

ישראל אברהמ'ען האָט זיך אַ גאַנצען פרימאָרגען ניט איינגעגעבען אַ שטיף צו טאָן. ער איז מיד און ער וויל ניט פאַרציען קיין ערנסטען שמועס. איהם גלוסט זיך גלאַט יונה'ן פּיקען די גאַל.

— ווייסט, יונה? — הויבט ישראל אברהם אָן מיט אַ געמאַכטען ערנסט, — איך האָב היינט אָנגעטראָפען אַלטער פּאָליאַק. ער האָט מיר דערצעהלט גאָר ניט קיין שעהנע מעשות וועגען דיר.

— אַזוי! גאָר ניט קיין שעהנע מעשות? — שרעקט זיך יונה ווענינ וואָס איבער. פונדעסטוועגען פרעגט ער: — וואָס אַ שטייגער? איך האָב איהם אַ קינד געקוילעט?...

— חוש! — טרייסעלט זיך ישראל אברהם אָפּ פון אַזאַ מחשבה אפילו, — ער זאָגט נאָר, אַז ער זעהט, פּשוט ניט אַ גראָשען פון דיר; אַז פאַר יעדען פעסעל וואַסער, וואָס ער גיסט ביי דיר אויס, גיסטו איהם אָן אַ האַלבע מאַזניצע דיאָהאָט. קען ער שמירען ברויט מיט דיאָהאָט?...

— אַזוי האָט ער געזאָגט?! — ווערט יונה אַ צוקאָכטער גאָר ניט ווי זיין טבע... — דער פּאָליאַק! דער קריליק!... דעם צאַפּען פון טעליגע וועל איך איהם אַרויסציען!... ער נעמט דיאָהאָט, גאַז, טראָן מיט סאַזשע, גראָבע זאַלץ פאַר'ן פערד. די אידענע נעמט שוועבעלאַך, צוקער, זאַלץ. זי האַלט אין איין נעמען, אַזוי אַז איך ווייס אפילו ניט פון קיין חשבון... און ער האָט נאָך צו מיר טענות... ווי איך בין אַ איד — דעם צאַפּען פון טעליגע וועל איך איהם אַרויסציען!...

— שאַ!... קאָך זיך ניט אַזוי. אפשר מאַכסטו אַ טעות, — פּסקנ'ט ישראל אברהם.

— ווער?! — רעגט זיך יונה נאָך מעהר, — איך מאַך אַ טעות?! — ישראל אברהם! ביסט עובר בטל!...

— נו, שאַ... היץ זיך ניט אַזוי! — וויל ישראל אברהם שוין צוגעבען, — נו, מאַכט ער אַ טעות. וואָס זשע איז דאָרט אַזוינס?... טעות — פּטור בלא כלום.

ישראל אברהם און יונה הערצאוויס ביי זיין בודקע

אַנגעצויגען יונה'ן נעמט ער איהם ווייטער פּיקען די גאַל:

— צי אַלטער פּאַלאַק איז דיר שולדיג וואַסער, צי דו איהם דיאַהאַט — דער דיאַהאַט וועט במילא ארויסקומען אויפֿן וואַסער. וואַם איך דענק איז פּשוט און פּראַסט, יונה! אַז איהר, קרעמער, וואַלט באַדאַרפט האַבען אַביסעל מעהר איינזעהן מיט אַזעלכע פּראַסטע אידען ווי אַלטער וואַסערפירער...

יונה קוקט איהם אַן ווי משוגע... אַהן דעם מינדסטען חשד אויף לצנות... און ישראל אברהם רעדט ווייטער:

— דו ביסט אַ קרעמער, תמיד אין דער היים. עסט דיר פּאַ־וואַלינקע דיין אַנבייסען יעדען טאָג, דיין וועטשערע יעדען אויף דער נאַכט, שלאַפסט זיך אויס, רוהסט זיך אויס אויף דיין אייגען געלעגער...

— אַ־זאַ מ־ז־ל אויף דיר! ווי גוט מיר איז!... — פלאַצט יונה ארויס מיט דער יאַדרע אין מויל, — מיר איז גוט, און דיר איז נעבאַך שלעכט?! דיר איז טויזענט מאָל בעסער פּאַר מיר!... — כאַפט זיך יונה ארויף אויף ישראל אברהמ'ען, — דו האַסט ער־וואַקסענע בחורים, זיי האַרעווען, פּאַהרען קיין וואַלאַטשיסק, און דו דרעהסט זיך ארום פּוסט און פּאַם... אַט ביסטו איצט זיך אַ פּרייער פויגעל און דרעהסט זיך ארום ווי יואל אויפֿן באַדעקענס... פּאַרוואַם איז מיר עפּעס בעסער פּאַר דיר, הא? אין בודקע קען איך דאָך אפילו קיין רגע ניט איינשטעהן... וועז איך וואַלט אין בודקע געשטאַנען, ווי אַ קרעמער דארף, און וואַרטען ביז די קונים וועלען קומען צו מיר, וואַלט מיין ווייב און קינדער ניט געגעסען קיין אַנבייסען און ניט קיין וועטשערע!...

— איך מוז, אויב דו ווילסט וויסען, ארומטאַנצען ווי עשו בקשתו, און קוקען אין דער לופטען... און וואַרטען ביז אַ ווילדער פויגעל וועט אַנפליען... און וען אַ ווילדער פויגעל באַוויזט זיך שוין אין דער לופטען, דערזעהסטו ערשט, אַז אַ צווייטער צילט אויף איהם... און וען דער פויגעל פאַלט שוין, צו וועמען זאַל ער געהערען?... איך פרעג דיך, ישראל אברהם!... קינדער מוזען דאָך עסען... וואַר איך אויס יעקב און טו אַן די בגדי עשו! גלויב מיר, מיך וואַרגט דער אַנבייסען, די וועטשערע און אפילו מיין אייגענער געלעגער איז מיר אויך ניט ניחא!...צו מיר נעמט זיך גאָר קיין שלאַף ניט, וען איך נעם טראַכטען פונ'ם מעמד פון שטעדטעל!... וען איך הויב אַן טראַכטען וועגען אַ תכלית פּאַר די קינדער, נעמט מיר שווינדלען אין די אויגען... וואַם קען פון זיי ווערען? קרעמע־

ריי זאָל גוט זיין, וואָלט איך זיך באַדאַרפט זאָרגען ? ! ... קרעמעריי איז אָבער אין דער ערד מיט די ביינער ...

אַ וואָגען פאָהרט אָן. יונה שפּרינגט אויף, לאָזט איבער ישראל אברהמ'ען זיצען אויפ'ן טרעפּעל, און לויפט צום וואָגען.

ישראל אברהם הויבט זיך אויך אויף און שרייט איהם נאָך :

— איך וועל זאָגען אַלטער'ן אַז ער זאָל זיך היטען פאַר דיר און ווען דו וועסט אַרויסציען דעם צאַפּען פון פעסעל, זאָל עס געהן אויף דעם חשבון פון דיין וואַסער ...

— שיק איהם צו אַל-די רוחות, ווען דו וועסט איהם זעהן, — שרייט יונה צוריק.

ישראל אברהם געהט אָפּ און לאַכט אין באָרד אַריין ...

ווען ער טרעט אַריבער אויף יענער זייט בודקע, דערפילט ער, אַז זיין מידקייט ציט איהם צו דער ערד. דער קאָפּ דרעהט זיך איהם. ער רייבט און דריקט דעם שטערען ... „שוין געהאַט גענוג היינט", טראַכט ער זיך. ער וועט שוין געהן אַהיים, עפּעס איבער-כאַפּען און זיך צולעגען אַביסעל. דערזעהענדיג אָבער מרדכי יוזיפס זיצען אויפ'ן טאָפּטשאַן אַ פאַר'חלומ'טען, היטענדיג זיין שטעל מיט דער מולטער קאַלך, דערנעהענטערט ער זיך צו איהם, אָבער טאַקע שוין ניט ווילענדיג. איהם גיט ער שוין אָפּ אַ „גאָט העלף" און שפּאַרט זיך אויך צו אויף דעם טאָפּטשאַן. ער נעמט ביי מרדכי'ן טוטין און פאַרוויקעלט אַ פּאַפּיראָסעל.

— וואָס הערט זיך עפּעס ביי דיר, מרדכי'לע ! ? — מרדכי איז געווען מיט עטליכע יאָהר אינגער פאַר איהם.

— וואָס זאָל זיך הערען ? — פרעגט מרדכי, ווי די טבע איז פון אַ אידען, און ענטפערט אַליין : — ס'איז וויסט און פינסטער ! ישראל אברהם !

— וויסט און פינסטער ? — קרומט איהם נאָך ישראל אברהם, — דו זאָלסט עס זאָגען ! — בייזערט ער זיך אויף איהם, — דו לייענסט און לערענסט גאָט'ס תורה, ווי קיין אַנדער איד אין שטאָדט. ווי קען דיר זיין וויסט און פינסטער ? ! ...

— אמת, גיט מרדכי צו, — דער, וואָס לערענט תורה, דעם קען וויסט און פינסטער ניט זיין ... דאָס מאַכט ניט אָבער פון שפל — גוט, פון קרום — גלייך. דאָס ווייב מיט די קליינע קינ-דערלאַך קענען זיך פאָרט מיט דער תורה ניט שפּייזען. פאַר זיי

מוז מען האָבען מזונות. אם אין קמח, אין תורה... און דערפאר איז טאקע וויסט און פינסטער...

ישראל אברהם שווייגט, ווי ער וואָלט צו זיך זאָגען „און מרדכי דאַרף דאָס מיר דערצעהלען"...

— דער וועהטאָג איז אין צווייען, מיין טייערער ישראל אברהם!

— רעדט מרדכי וויטער, — די ביטערע פרנסה שלאָגט אָפּ פון לער־נען תורה, און דאָס ניט לערנען תורה, פאַרפינסטערט און פאַר־וויסט דאָס גאַנצע אידישע לעבען...

ישראל אברהם ציט אַריין דעם רויך אין זיינע לונגען ווי ער וואָלט וועלען זיינע אייגענע יאָהרען איינשלינגען...

האַסטיג שפּרינגט ער אויף פון טאַפּטשאַן און פאַרלאָזט מרדכי'ן מיט אַ שווער, ביטער האַרץ. זיינע שפּאַן זיינען בריט און שווער. ער זוכט ניט מעהר מיט די אויגען אויף אַלע זיי־טען גאָס, ווי אינ־דערפרי, כדי עמיצען אָנצוטרעפען. ער וויל אויסמיידען יעדען, וואָס קומט איהם אָנטקעגען. ער וויל זיין וואָס גיכער ביי זיך אין דער היים, זיך צולעגען... פאַרשלאָפען דעם אומגעהייער לאַנגען טאָג...

אין שטוב באַגעגענט סאָסיע ישראל אברהמ'ען מיט אַ „גוט מאָרגען, גאַלע! וואָס הערט זיך עפּעס אויף די פּריזבעס?"...

— סאָסיע, נעם איין שטומעניש און דערלאָנג עפּעס אין מויל אַריין!... — ענטפערט ישראל אברהם אָנגעבלאָזען.

— אַ מערכה דער האַלז צושפּאַרט זיך ביי איהם, — ברומט סאָסיע כמעט אַ ווייענדיגע אין איהר פאַרטוך אַריין, פאַר־שפּרייטענדיג אַ קיך־האַנטוך אויפ'ן טיש צו לעגען ברויט מיט זאַלץ.

ער וואַשט זיך, זאָגט „שאו ידיכם" און מאַכט המוציא. דער אָנבייסען קריכט איהם ניט אין האַלז אַריין. ביי יעדען קיי, קומט איהם עפּעס אָנדערש אויפ'ן מוח. אין בענטשען, פאַרגעסט ער עטליכע מאָל וואו ער האַלט און מוז ווידער און נאָך אמאָל אָנהויבען.

ביינאַכט האָט ער אַן אויג ניט צוגעמאַכט, מאַרעט איהם איצט דער שלאָף. ער ציט אַראָפּ די שטיוועל, שאָקעלט אַרונטער די אָניטשעס פון די פיס און וואַליעט זיך אַריין אין בעט מיט'ן אָנטאָן — צו פאַרשלאָפען דעם אומגעהייער לאַנגען טאָג!...

וועז נטע האָט זיך דאָס מאָל צוריקגעקערט פון וואַלאָטשיסק, איז געווען אַ רחמנות צו קוקען אויף דעם בחור. ער האָט געשוואוי־

רען, אז ער פֿארט ניט מעהר קיין וואַלאַטשיסק מיט דער גרויער „כאַנדרעמיגע“... „אז די פֿאַדקאַווע האַלטען זיך שוין אפילו מעהר ניט אויף איהרע קאַפּיטעס!“ — שרייט נטע הויך אויפֿן קול...

— נו, וועל איך פֿארזעצען דיין מאַמעס חופּה־„סאַקניע“ און דיר קויפען א פֿאַנסקע אַגער... — האַקט ישראל אברהם איבער זיין געשרעה.

לויט דעם חשבון, וואַס נטע ווייזט אַן ישראל אברהמ'ען, איז געבליבען פון וועגעלע אייער אן ערך פון פינף קערבלאַך ריוח. נאָר אזוי ווי די כאַנדרעמיגע האַט ער באַדארפט אין מיטען וועג איבער־קאַווען, און א נייע שלייע געמוזט קויפען, וויל די אַלטע שלייע, וואַס ישראל אברהם האַט אַליין מיט דראַטווע פֿארצויגען, האַט איהר אויפֿן קאַרק א וואונד אַנגעריבען, און ביי איהם איז די פּיטע מיט'ן רייפּטעל ברויט, וואַס די מאַמע האַט איהם מיטגעגע־בען, אויסגעגאַנגען — האַט ער זיך געמוזט א בולקע קויפען, „און עסען טרוקען ברויט“... היקעט נטע אונטער, כמעט וויינענדיג, „פֿאַרען אין וועג און עסען די גאַנצע צייט טרוקען ברויט“... האַט ער אין וואַלאַטשיסק געגעסען א וועטשערע אויף דער אכסניה... נו, איז נאָך די הוצאות, — וויייזט ער איהם אַן, — איז געבליבען קאַרגע פיער קערבלאַך ריוח...

לויט ישראל אברהמ'ס חשבון, איז ניט געבליבען אפילו קיין דריי רובעל ריוח... שרייט ישראל אברהם, און נטע שרייט אויפֿן טאַטען צוריק:

— וועסטו מיך מעהר קיין וואַלאַטשיסק ניט שיקען!... — וואַרפט איהם נטע דעם גט פֿאַר די פּיס, — ביז סאַסיע, די מאַמע, מישט זיך אַריין:

— וואַס טשעפּעסטו זיך צום קינד?!...

קיין זאַך מאַכט ישראל אברהמ'ען ניט אזוי צוטראַגען, ווי וועז א קינד וואַרפט איהם דעם גט פֿאַר די פּיס און וועז סאַסיע מישט זיך איהם אַריין אין מיטען דרינען....

— אז בייזערען זיך העלפט שוין ניט מעהר הייגטיגע צייטען, איז דאָך שוין גאָר אוים!... — ענדיגט ישראל אברהם זיינע טענות...

נאָך אזא וואַלאַטשיסקער יאָזדע, איז דער בית־מדרש געווען פֿאַר ישראל אברהמ'ען אן אמת'ער גן־עדן... דאַרט טרעפט ער שטענדיג זיין גלייכען. דאַרף ער צו עמיצען אַרויפקוקען, טוט ער דאַס מיט גרוים דרך ארץ. ווילענדיג אַדער ניט־ווילענדיג, וואַרפט

מען דאַרט אַראָפּ פון זיך דעם עול פֿרנסה. מען לאָזט זיך אַריין און שמועסען, אין חקירות. דאָס מקום קדוש עפענט דעם מוח, צווינגט אַ טראכט צו טאָן. און אַז עס וויל זיך אַמאָל אַ שטיף טאָן, וואו איז נאָך אַזוי גרינג צו שטיפען, ווי אין בית־מדרש? ... „אי, דער בית־המדרש!" פלעגט ער זאָגען, „אַ חיות! אַ גן־עדן! דאָס העמד צו פֿארזעצען און זיצען זאָל מען אין בית־המדרש! ...

פֿרייטאָג לאָזט זיך ישראל אברהם ארוים פֿארטאָג איבער די דערפֿער, אויפֿצונעמען די אייער, וואָס די דאָרפֿסגעהער האָבען דורך דער וואָך אָנגעקליבען. עס איז זיין שווערסטער טאָג אין דער וואָך, ווייל אידען דאַרפֿען זיך צוריקקערען אַהיים אויף שבת. שלעפּט זיך ישראל אברהם נאָך אַ שווערען טאָג האַרעוואָניע אַהיים, מיט אַן אָנגעפּאַקט וועגעלע אייער.

עס איז אַ זומער־טאָג, שניט־צייט, היים. אָבער די לופט איז טרוקען און פֿריש. אויף שטיקער פעלדער וויגט זיך נאָך ווייץ, טוקט זיך און בלישטשעט אויף אונטער דער שיינענדער זון. ער קוקט אויף די פעלדער און זעהט ווי זיי זיינען אַזוי באַלאָדען: דאָ מיט האָבער, דאָרט מיט גערשטען. ווייטער זעהט ער רעטשקע, קאַר־טאָפּעל, בוריקעס, קוקורוזע, פּראָסע, ליאַן... אַזאַ ווייטקייט... אַזאַ בריייטקייט!... מיט אַזוי פיל שפּע!... און ער — אַזוי קליין, אַזוי נישטיג...

דאָס היטעל אויפֿ'ן קאָפּ ווערט איהם פּלוצים ענג. כאַפּט ער דאָס אַן ביים דאַשעק, דרעהט דאָס איבער פון איין אויער צום צווייטען און דער דאַשעק בלייבט קוקען קיין בויבעריק...

דאָס פערדעל כאַפּט פון איהם אַ פּאָר שמיץ. עס שרעקט זיך ניט איבער און רוקט זיך פונקט אַזוי פּאַמעלאָך, ווי פריהער, אַקוראַט ווי עס וואָלט וועלען און פעלד שבת האַלטען... די גראָזען ביי די ברעגען פון שליאָך פֿארשמעקען איהם און עס דרעהט דעם קאָפּ, דאָ — אויף רעכטס, דאָ — אויף לינקס. דאָס וואָס די זון איז שוין ווייט ארונטער און עס איז פרייטאָג פֿארנאַכט, הויבט דעם פערד גאָר ניט אַן צו ארען... אַ פערד בלייבט אַ פערד.

דערלאַנגט ער דעם פערדעל נאָך אַ פּאָר שמיץ: — וויא!...

— שרייט ער. עס העלפּט אָבער ווי אַ טויטען באַנקעס...

שלעפּט זיך ישראל אברהם, פרייטאָג פֿארנאַכט, אַהיים מיט זיין פערדעל, וואָס הערט איהם ווי די קאַץ, אפילו נאָך די שמיץ וואָס כאַפּט אַריין.

אז ער וועט שוין היינטיגען ערב שבת אין מרחץ אריין ניט גיין, דאָס זעהט ער שוין. „נו, מילא... אָבער וואָס איז היינט פאר א כאַראַקטער אויף דעם? דער רוח זאָל עס נעמען!"... און ער זשאַלעווועט ניט נאָך א פאָר שמיץ: — וויא!... — ס'זאָל זיך אָבער אָנהויבען רירען...

פון ווייטענס דערבליקט ישראל אברהם א אידען גיין צו־פוס, די קאַפאָטע אויף דער רעכטער האַנט, פאַרנומען פון הינטען, אויף א זייט, מיט א שטעקען אויפ'ן לינקען אקסעל פון וועלכען עס הענגט א קלומעקעל...

„דאָס איז פרידעל!" כאַפט זיך ישראל אברהם און א פרייד נעמט איהם ארום, אָבער אויך א שרעק: מיט פרידלען, האַלט ער שבת אין פעלד...

פרידעל, דערפילענדיג, אז עמיצער פאַרט אָן, דרעהט זיך אום און וואַרט ביז ישראל אברהם דערנעהענטערט זיך צו איהם.

— פרידעל! — שיסט ישראל אברהם אוים דער ערשטער, — ניין־ניין!... א מייל די ווייט וואָלט איך דיך דערקענט. וואָס מאַכט א איד, ר' פרידעל?!

— וואָס — זאָל — מען — מאַכען? — ציט פרידעל די וועריטער, — וואָס א איד ר' ישראל אברהם מאַכט, דאָס ש'מאַכט א איד ר' פרידעל!...

נאָכגעהענדיג, לעגט פרידעל ארויף א האַנט אויפ'ן פערד'ס קריזש און גלעט דאָס. דאָס פערד דערפילט א פריינטליכען גלעט פון א האַנט אויפ'ן קערפער, נעמט עס געהן נאָך לאַנגזאַמער...

— וואָס פאר א שטן האָט דיך היינט צוריקגעהאַלטען פון מרחץ? הא? —פרעגט ישראל אברהם, ווי ער וואָלט איהם חושד זיין אין עבירה.

פרידעל פאַרשטעהט וואָס ישראל אברהם איז אויסען.

— דיין שטן! ב'מיין וואָרט... ער האָט דיר אפילו גאָר גלאַזט גריסען... — שרעקט פרידעל ישראל אברהמ'ען.

— אז דו ביסט מיין שטנ'ס שליח, מעג דיך טאַקע כאַפען דער רוח!... — לאָזט ישראל אברהם אוים דאָס האַרץ צו איהם פאר דער בשורה טובה...

לאָזען ר' פרידלען געהן צו־פוס איז דאָך עפעס ניט מעשה־איד... און ווידער, ישראל אברהם וועט עס לאָזען פרידלען געהן צו־פוס? הייסט ער איהם ארויפכאַפען זיך אויפ'ן וועגעלע.

וועז ביידע זיצען שוין, אייגער לעבען אַנדערען, אויפ'ן וועגעלע. דערפילט ישראל אברהם, ווי ער וואָלט איבער־אַ־נייעס דרייצעהן יאָהרט אַלט זיין, איהם ווילט זיך אַ שפּאַס טאָן מיט פרידלען.

— וואָס מאַכט עפּעס דיין צירעל? זי איז נאָך אַלץ אויפ'ן פירעל?... — הויבט אָן ישראל אברהם.

— מיין צירעל?... וואָלט זי זיין אויפ'ן פירעל, וואָלט שוין ניט געווען אַזוי שלים... די צרה איז, וואָס איך בין שטענדיג אויפ'ן פירעל און זי האַלט פּאַרמאַכט דאָס טירעל... — חכמה'ט זיך פרידעל אויף זיין אידענעם חשבון. און אייגער ישראל אברהם באַווייזט ווידער צו עפּענען דאָס מויל, כאַפּט איהם פרידעל אָן: — און וואָס מאַכט דיין סאָסיע? — אז דו פרעגסט שוין אויף מיין צירלען, איז א סימן אז דיין סאָסיע „זלאָטע" מאַכט דיך נאָך אַלץ מיט דער בלאָטע...

— מיין סאָסיע?! ווי קומט דיין צירעל צו מיין סאָסיען? — נעמט זיך ישראל אברהם שפּאַרען מיט פרידלען. — דיין צירעל האָט דאָך אַ פיסקעלע ווי א שנירעלע...

— און דיין סאָסיע — א צינגעלע ווי א שרייפעלע...

— וויסיך וואָס... — וויל ישראל אברהם ניט הערען.

— נישקשה! זיי קענען ביידע די ווייבערשע דרשה... — ווייל זיך פרידעל מיט איהם אויסגלייכען...

— אַ דרשה וועט דיר צירעל האָלטען, וועז דו וועסט זיך היינט אַריינשטעלען אין שטוב נאָך ליכט בענשען... און זי וועט זיין געראַכט... — נעמט ישראל אברהם איהם טרייבערען, — דעם פּריצ'ס פּאַלאַווע וואָלט דער ווינט געווען אַוועקגעטראָגען, וועז דו פּאַרלאָזסט דעם פּולווערק מיט א פּאָר שעה פריהער?... מילא איך, איך בין פּאַרקויפט צו מיין כאַדאָבע... אָבער דו?... אפילו דער פרייטאָגדיגער ראָסעל־פּלייש האָט דיך אַהיים ניט געצויגען!...

— דיר איז גרינג צו רעדען, — פּאַרענטפערט זיך פרידעל, — אז דו ביסט דיין אייגענער פּריץ. וועז אבער דו ביסט ביים פּריץ אין די הענט, און ער טוט אַ קאָמאַנדעווע: די פּאַלאַווע מוז אין די זעק פּאַרפּאַקט ווערען! ער וויל ניט עס זאָל בלייבען פּאַלאַווע הינטער דער מאַשינע איבער שבת און זונטאג. טאָמער געהט א רעגען. נו, קען איך זיך שטעלען איהם אַנטקעגען? און אפשר איז ער טאָקע גערעכט? די פּאַלאַווע קען דאָך טאָקע פּאַרנעצט ווערען. מיינסט אפשר, אז דער „אדון" ווייסט ניט, אז „ער", וואָס איך האָב זיך די הענט ניט געוואַשען, האָט אונז צוגעזאָגט, אז דעם רעגען וועט

ער אונז צוגעבען פרייטאג־נאכט? און ער ציטערט טאקע, טאמער האלט ער ווארט... בעט איך זיך ביים פויער וואס פירט מיר די פאלאווע: ס'איז ערב שבת! טו זיך א מאַרדעווע און שטאַפּ אַן דעם זאק אַביסעל גיכער!... רעד צו שטיין!... אז דאס רירט זיך ניט פון ארט... לא די, ער איז פויל ווי א בער, טוט ער מיר נאָך אויף צו־להכעיס און ווערט אַנטרונען... איך ריים זיך ביים קאָפּ: „ערל! וואו ביסטו געווען?" „דאַרטען, וואו די דברים אחרים האָבען געווארט אויף מיר"... ענטפערט ער מיר אזוי קאַלטבלוטיג, און געה האָב טענות צו איהם... אז איך האָב שוין קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט, האָב איך דערטאַפּט א שייגעץ, געגעבען איהם א צי ביים אויער מיט א זעקסער א פריטשיניק, אז ער זאָל העלפען פאַרנעמען די פאַלאַווע. און אליין האָב איך זיך אַוועקגעלאַזען צו־פוס... אזא פרנסה! אויפ'ן פריץ גע־זאגט געווארען!...

— דאַנק גאָט דערפאר, פרידעל! אַנדערע אידען וואַלטען זיך געוואונשען האָבען דיין פרנסה, — טרייסט איהם ישראל אברהם.

— אויף אַלע אונזערע שונאים געזאגט געווארען!... — איז פרידעל מוחל זיין פרנסה. ער קוקט אויף דער זון: — ווער זאָל זיך ריכטען, אז מען וועט ניט אַנזעהן א פור אין די אויגען? — באַמערקט פרידעל, — אַבער צו גאָט א האַפּענונג. איך וועל נאָך הערען דודי חזן זינגען „לכו נרננה" און דו, דאַכט זיך, וועסט זינ־גען, „לכא דודי" צו דער לבנה...

— ניט דערהערען וועסטו דאס... — איז איהם ישראל אברהם מכבד מיט א ברכה און דעם פערדעל מיט א פאָר פרישע שמיץ.

— וועדליג, דיין פיער־פוסיגע „כערדיע" קריכט, וועט דיר, דיין סאַסיע מוזען איבערלאַזען דעם קוגעל אויף מלוה מלכה... — איז זיך פרידעל נוקם אין איהם.

אזוי ווי דאס פערד קריכט, אזוי ציט זיך זייער שמועס פון אידישע פרנסות צו ליצנות און פון ליצנות צו צו־להכעים. פלוצלונג דערזעהען זיי וויט פאַראויס נאָך א אידען מיט א שוואַרצן זאק אויף די פלייצעס, ביז צו דער ערד געבויגען, און ביידע, ישראל אברהם און פרידעל, פרובירען טרעפען, ווער דאס קען זיין. און ביידע טרעפען טאקע ניט. ביז זיי דערהערען ניט, דאס שערעווען פון דעם אידענ'ס פאַרדריפּעט־פאַרהאַרטעווטער קאַפּאַטע זיך אַנשלאַ־גען אַן זיינע שטיוועל.

— פרידעל! — שרייט ישראל אברהם אוים, דערלאַנגענדיג איהם אַ קלאַפּ אין קני אַז יענער שפרינגט אַוש אונטער, — דאָס איז יעקעל!...

— יאָ! ב'מיין וואָרט! — כאַפּט זיך פרידעל, — יעקעל פּאַרטיגולע!

— יעקעל! יעקעל! — שרייט ישראל אברהם.

יעקעל דערהערט פון דער העלער הויט אַרוים אויסשרייען זיין נאָמען אין פּעלד, — פּאַלט דער זאָק פון זיינע פּלייצעס אַראָפּ... און ער בלייבט שטעהן ווי פּריטשמעליעט. ער האָט דעם גאַנצען וועג גאָט געבעטען, אַ פּור אָנצושיקען, די כחות זאָלען זיך איהם ניט אויסלאָזען. און וועו ער האָט זיין נאָמען דערהערט אויסשרייען, האָט ער געדענקט אַז דאָס איז ניט אַנדערש, נאָר אַ בת-קול פון הימעל!... נאָר וועו ער האָט דערזעהן ישראל אברהמ'ען מיט פרידלען דערנעענטערען זיך צו איהם, איז איהם די נשמה ממש איינגעפאַלען...

פון יעקלען רינען ריקעס שוויים. עס ווערט איהם אָבער קאַלט און וואָרעם, וועו ער דערפילט, אַז די צוויי לצים וועלען שוין האָבען אַ גאַנצען לעבען צו רעדען וועגען איהם...

ישראל אברהם שטעלט אָפּ דאָס פּערד און שפרינגט אַראָפּ פון וועגעלע.

— יעקעל! — שרייט ער, — אַ „צווייטע" ברכה אויף דיין קאָפּ!... האָסט ניט געקענט אָפּנאַרען דעם גוי און אַננעמען אבי-סעל וועניגער תבואה, כדי ס'זאָל גרינגער זיין צו דערטראָגען?...

יעקעל שטעהט תמ'עוואָטע און גלאָצט די אויגען. ער קלערט וואָס ער זאָל ישראל אברהמ'ען, דעם לץ, ענטפערען?

ישראל אברהם פּרובירט הויבען דעם זאָק.

— ווייסיך! נאָך שווערער פון אַ קעסטעל אייער... דער זאָק הויבט זיך ניט אַזוי גרינג, — רעדט ער ווי צו זיך אַליין, און באַלד טוט ער אַ פּרעג:

— וויפיל פוד האָסטו דאָ, יעקעל? דריי?

— דריטהאַלבען, — זשיפּעט יעקעל קוים אַרוים.

— נעם אָן דעם זאָק, יעקעל! — קאָמאַנדעוועט ישראל אברהם. ביידע נעמען אָן דעם זאָק און וואַלגערען איהם אַרויף אויפ'ן וועגעלע.

— טשעפּע זיך שוין צו, וואו ס'ניט איז, יעקעל! — קאָמאַנ-דעוועט ווייטער ישראל אברהם: — ס'איז שפּעט!... ס'זאָל ניט

זיין ערב שבת, וואלט איך דיך געלאזען אין פעלד נעכטיגען, מיט'ן זאק צו־קאפענס... אזא זאק נעמט א איד שלעפען פון דארף אין שטאדט אריין? !... גט'ן וואלט דיך דיין „ברכה" איטע דערפאר באדארפט...

עס האט געזומען א פאר סעקונדען, ביז יעקעל האט דעם אטעם געקענט אפכאפען, און מיט זיין רויטער פאטשיילע דעם שוויים אפווישען...

— וואס זעה איך, יעקעל? ! — הויבט פרידעל אן צעהלען זיי־נע וועדטער, ווי ער וואלט זיי געצויגען פון מויל, — האסט זיך גע־נומען צו א נייער פרנסה, אויף דער עלטער?... געווארען א דארפסגעהער גאר? וואס זשע, ווילסט אלץ אליין אויפזשערען?...

— זא—לסט מיר מו—חל זיין, פרידעל, — ווערט יעקעל ברוגז און היקעט ארויס: — רעדסט ווי א פארך!...

ישראל אברהם און פרידעל גלייכען זיך אויס די פלייצעס, קו־קען זיך איבער און שמייכלען. יעקעל זיצט הינטער זיי ביידען. ער זעהט גארניט און איז זיי אין גאר ניט חושד, חוץ אין שפל־קייט...

— מיינסט, אפשר, יעקעל, אז פרידעל איז ניט גערעכט? — לייגט ישראל אברהם צו, — וואו שטעהט עס טאקע געשריבען, אז א מענש זאל אליין וועלן אלעס אויפזשערען אויף דער וועלט?...

— דו, דו!... — פארלירט שוין יעקעל דאס געדולד, — דו רעדסט דאך אזוי און אזוי, ווי א פארך!... — און וויטער גענהט ער ניט. נאר ער און זיין לאנגע בארד נעמען זיך הוידען, ווי אן אומרו וואס מען האט ערשט צושאקעלט.

— וועז ניט, — טשעפעט זיך פרידעל וויטער צו איהם, — ווי קומסטו אין דארף ארויז? אויב ניט בכיון צו־צונעמען ביי א אידן זיין פרנסה?...

— וויסיך וואס! — קנייטשט זיך יעקעל, ווי ער וואלט ניט וועלען הערען אפילו, וואס פרידעל דרעהט איהם א ספאדעק: — ביסט א פארך און וויסט ניט וואס דו רעדסט!...

— וועז דאס זאל ניט זיין אמת, — ציפט ישראל אברהם נאך א שטיק פון יעקלען, — וואס פאר א משא ומתן האסטו אין דארף, אויב ניט ארויסצורייסען דעם ביסען ברויט פון א אידענ'ס מויל?...

— איהר זייט ביידע פארכעם! און ס'איז ניטא מיט אייך בי־דען וואס צו רעדען!... — צארענט יעקעל ארויס היקעווטע און נעמט זיך הוידען נאך האסטיגער...

— קענסט דאך ניט לייקענען, יעקעל! ווי קען איינער לייקענען ווען מען כאפט איהם ביי דער האנט? ... — טענה'ט פרידעל זיינס, ווי ס'וואלט איהם אין לעבען געגאנגען. און יעקעל האלט זיך ביי זיינעם: — אז דו ביסט א פארך! וואס זשע איז דא צו רעדען מיט דיר וואס? ...

ישראל אברהם מיט פרידלען זאלען אפילו א שמייכעל טאן. פרידעל לאזט ניט אף:

— דארפסט זיך ניט בייזערען אזוי, יעקעל! כעס'ן זיך איז ניטא וואס. צו קיין דין תורה וועלען מיר דיך ניט רופען. חלילה! אבער מענשען ווייסען, אז אזא זאך קאן מען לאנג ניט פארהוילען. און אויב ס'זאל קומען צו א דין תורה, און דער רב ר' ישראל קיטובער, זאל שיקען איצי שמש אונז רופען עדות זאגען, זיינען מיר דאך אידען, ב"ה! און וועלכער איד וואגט ניט געהן עדות זאגען, וועז דער רב באפעלט? ...

— וואס אמת איז אמת, — האלט ישראל אברהם שטאל און אייזען מיט פרידלען, — אז מען רופט צו א דין תורה, קען מען קיין תקיף ניט זיין, מוז מען במחילה געהן ...

יעקעל ענטפערט שוין גאר ניט. ער איז ברוגז ביז גאר ... פאר דער לאנגער בארד זיינער, קען ער שוין גאר קיין ארט ניט געפינען ... — ליידאקעם! פארכעם! — בורטשעט ער אין דער בארד אריין, — ס'איז דא מיט וועמען צו רעדען! ...

— קענסט דאך פארט ניט לייקענען, אז דו האסט מסיג-גבול געווען! אז דו ביסט געגאנגען איבער יענעמ'ס קאפ ... — שפארט זיך פרידעל.

— הער שוין אויף דולען א ספאדיק! פארך איינער! — רייסט זיך יעקעל פון די כלים.

— וואס הייסט דולען א ספאדיק? — נעמט זיך ישראל אברהם אן פרידעל'ס קריוודע, — ס'איז דאך קלאר ווי דער טאג: וועז א איד האט זיך פון דארף אהיים געקערט אויף שבת, האסט זיך אריינגעכאפט אין דארף אריין און אויסגעקויפט יענעמס דריטהאלבען פוד תבואה ...

— דאס קען מען דאך זעהן באשיינפערלאך ... — שטימט צו פרידעל, — אז דו האסט אפילו ערב שבת געכאפט דעם זאק אויף די פלייצעס און אנטלאפען ... קאטיי אווק! ...

— וואס אויסגעקויפט? וער אויסגעקויפט? וואס אויסגעכאפט„ וער איז אנטלאפען! וואס פאר אן אנטלאפען! — פלאצט

שוין יעקעל אַרויס, — איך האָב זיך אַוועקגעלאָזען אין דאָרף אַריין, אויסרייסען אַ חוב ביי אַן ערל!... ליידאַקעס וואָס איהר זייט!...

— א חוב?! — ציען ביידע אויס דאָס וואָרט ווי א תקיעה גדולה, און האַלטען זיך איין מיט אלע כוחות ניט ארויסצופלאַצען מיט א הילכיגען געלעכטער. — וואָס-זשע האָסטו דאָס באַלד ניט געזאָגט?...

— אז איך טענה און טענה... און איהר האַלט זיך ביי אייערס, — ווערט יעקעל ווייכער און צוגעלאָזענער...

— און צוליב אַ חוב אָפּנעמען, שטעלט אַ איד איין אין קאָן דעם שבת-קודש?!... — מוסר'ט ישראל אברהם יעקלען.

— ווער זאָל זיך ריכטען אויף אַזאַ אומגליק?! — בעט זיך יעקעל ביי ישראל אברהמ'ען. און יעקעל נעמט דערצעהלען:

אינדערפרי האָב איך זיך אַרומגעדרעהט אין מאַרק, אַהין, אַהער. ניטאָ אַ הונט אין מאַרק, ניטאָ וואו אַ פירער צו פאַרדי-נען... טראַכט איך זיך: ס'קומט מיר ביי דעם ערל דריי קערב-לאַך שוין באַלד אַ יאָהר. בלוטיג געלט... ניט מיינס!... טראַכט איך זיך — וואָס וועל איך זיך אַרומדרעהען אין מאַרק, זוכען פון גע'פּגר'טע פערד פּאָדקאָוועס?...

— אוי וועה איז מיר! — כאַפּט זיך ישראל אברהם, ווען ער דערהערט די ווערטער גע'פּגר'טע פערד, — געוואַלד! ס'איז נאַכט!... — ער שמייסט דאָס פערדעל און שרייט: — שטעל פיס, פּגירה!... אַ ניכפּה אויף דיר! גיכער! גיכער! וויאָ!...

— טראַכט איך זיך, — נעמט יעקעל ווידער דערצעהלען, — וואָס וועל איך זיך אַרומדרעהען און קוקען וואו דער ווינט בלאָזט? טראַכט איך זיך: אויב זוכען פון גע'פּגר'טע פערד פּאָדקאָוועס, וועל איך זיך בעסער אַריבערכאַפּען אין דאָרף אַריין, אויסזוכען דעם ערל. וואָס איך וועל ביי איהם אויסרייסען, וועט זיין גוט... זאָל דעם ערל געווען דער רוח נעמען!... אַז ס'איז באַשערט אַן אומגליק קומט עס צו דיר אין שטוב אַריין.

„איידער איך האָב דעם ערל אויפגעזוכט... דאָס גאַנצע דאָרף האָב איך אויסגעמאָסטען... איך קום שוין צום ערל, טרעף איך איהם ערשט ניט אין דער היים. זאָגט מיר די צנועה זיינע, אַז ער איז אין פעלד. מילא, וואַרט איך, וואָס זאָל איך טאָן? איך וואַרט און וואַרט, אַ שעה, צוויי און דריי. זאָגט מיר די ערל'טע — אַז „פּאָלודניאַ", וועט זי איהם טראָגען עסען, וועט זי איהם

זאָגען וועגען מיר. נו, בין איך איהר מוחל. אָבער וואָס זאָל איך טאָן? זי פאַרפּאַקט איהם אַן אָנבייסען...

— ניט ווי ביי אונזערע ווייבער? — שלאָגט איהם ישראל אברהם איבער, — וואָס, אַ שטייגער, פאַר אַן אָנבייסען, יעקעל? אדרבא, לאָז אונז הערען, וואָס אַן ערל פאַרגינט זיך אין אַ פּראָס־טען טאָג? — ישראל אברהם האָט ליב געהאַט אַריינצועסען, און יעקעל האָט, נעבאַך, תמיד געוואָלט עסען... אַז ישראל אברהם האָט געוואָלט יעקלען אַריינציען אין אַ שמועס האָט ער נאָר באַ־דאַרפט אָנהויבען ריידען וועגען עסען.

— וואָס פאַר אַן אָנבייסען? — נעמט זיך יעקעל דערמאָנען, און אינגאַנצען פאַרגעסען דעם פריהערדיגען ענין, — אַ גאַנצען האַלבען ברויט מיט אַ טאָפּ באָרשטש, מיט אַ וואָרעק קעז, מיט אַ געבראָטענער דיניע, מיט אַ טעפּעלע וויינשעל...

— לאָז שוין אויס דאָס איבעריגע, יעקעל! — שרייט אויס ישראל אברהם, — נאָך אַ מאכל, און דו האָסט ניט ווער ס'זאָל אָנטרייבען דעם אָדלער מיינעם... און דיר איז, נעבאַך, גערונען די סלונע פון מויל, האַ? — פרעגט זיך פרידעל נאָך ביי יעקלען.

— וואָס מיר סלונע, ווער מיר סלונע... איך האָב זיך גע־טראַכט: דאָס איז אַן אָנבייסען פאַר אַ צענדליג פּויערים. ווי קען דער ערל, נאָך אַזאַ אָנבייסען, קומען צולויפען און מיר אָפּגעבען דעם חוב?!... בין איך געזעסען אין געהאַקטע וואונדען און געוואַרט. אַ ברירה האָב איך געהאַט? הכלל, די ערל'טע איז דאָ צוריק. „ער הייסט וואַרטען", זאָגט זי. בין איך מלא שמחה!... איך וואַרט און וואַרט. און דאָ איז ערב שבת! וואָס טוט מען? ווער איך אין כעס און לאָז אויס מיין האַרץ צו דער ערל'טע... וואָס הייסט, זאָג איך, מען נאַרט אויס ביי אַ אידען דריי קערבלאַך אויף תבואה און ס'איז שוין באַלד אַ יאָהר און ניט קיין געלט און ניט קיין תבואה?!... לאַכט זי די ערל'טע און זאָגט: אַז איהר „טשאָלאָוויק" זאָגט — אַז ניט דריי קערבלאַך, נאָר אָנדערט־האַלבען קערבלאַך האָט ער ביי מיר אַנטליהען... אַז איך דער־הער דאָס, שטאַרבען אין מיר אָפּ אַלע אברים!... וואָס זאָל איך דאָ טאָן? שריי איך צו דער ערל'טע: „וואָס הייסט נאָר אָנדערטהאַלבען קערבלאַך, אַז ער האָט ביי מיר גענומען דריי קערבלאַך?" זאָגט זי: „וואָס שרייסטו?! טו נאָך איין געשרעה אַזוי טשעפּע איך אָפּ דעם הונט פון קייט און פאַריאָג דיך פון דאַנען, אַז דיין געביין וועט זיך אין דאָרף מער ניט

געפינען? ... נו? — פרעג איך אייך, חריפים, וואס איהר זענט! וואס איז מיר געבליבען צו טאן? ... איך וואלט איהר שוין געווען מוחל געווען די צעהן גילען אויך ... אבער ווי אזוי דרעהט מען זיך ארוים פון איהר שטוב? ! וואלט עס געווען שעהן, וועז איך רוק זיך ארוים פון איהר שטוב ווי אן אפגעשמיסענער כלב? ! ...

— אוי! ווי איך האב שוין געוואלט ארוים פון דער שטוב! ... אבער ווי אזוי טוט מען דאס? נעם איך טענה'ן צו דער ערל'טע, שוין מיט גוטען, אז זי דארף ניט זיין אין כעס. „א מענש, זאג איך, „קען דאך מאכען א טעות. אפשר", זאג איך, „האב איך געמאכט א טעות". זאל זי אזוי לעבען, צי איך האב געמאכט א טעות ... א גאנץ דרייערל איהם געגעבען. נאר וואס האב איך געזאלט טאן? „גוט וואס איך וועל עפעס כאטש ארויסרייסען", טראכט איך זיך.

— איך האב אבער דעם ערל, בשום אופן, ניט געוואלט לייגן. א גאנצען טאג האט ער זיך געטשעפעט צו מיר, נאכגעגאנגען מיר פום-טריט, נאר ווי א שאטען ... געבראכט צוויי גוים עדות זאגען אז ער איז א „כאדזאאין", טויזענט מאל זיך גע'צלמ'ט און גע-שוואירען, אז זיינע כאדאבעם זאלען ביי איהם אוים'פגר'ן, אויב ער וועט מיר ניט אפגעבען מיט פראצענט! האב איך געמיינט, אפשר, טאמער וועל איך דערביי פארדינען א פאר גילען ... וואר זאל זיך ריכטען, אז ס'וועט צווענק כמעט א יאהר און צום סוף וועט ער נאר לייקענען, אז ער האט נאר ביי מיר געליגען דריי קערבלאך! און דא איז ערב שבת! איך ריים דאס פלייש פון זיך ... קוים-קוים! דער „בעל דבר" אליין איז דא!

— נעם איך טענה'ן: „איך בין אן ארימאן! האסט מיך גע-בעטען אויף צוויי וואכען. זאל זיין אויף צוויי חדשים ... וויפיל איז דער שיעור? ! מילא, זאל זיין צעהן גילען, אבער אן ענק, א סוף" ...

— טענה'ט ער: קיין געלט האט ער ניט, אויב איך וויל דריטהאלבען פוד גערשטען, וועט ער מיר גיבען דריטהאלבען פוד גערשטען ... טראכט איך זיך: לאם איך שוין זעהן די דריט-האלבען פוד גערשטען! ...

— הקיצור, ער האט מיר אפגעוואויגען מיט א קליין קאנ-טערעל, צו בילאך, די דריטהאלבען פוד גערשטען און איך האב געכאפט דעם זאק אויף די פלייצעס, רעכענענדיג, אז אימיצער וועט

אנפארען אין שטאט אריין, וועל איך זיך אויפכאפען... וועד זאל זיך ריכטען, אז מען וועט ניט אנזעהן א פור אין די אויגען?...

— אז ס'באשערט אן אומגליק קומט עס צו דיר אין שטוב אריין: מסתמא, בין איך נאך ניט גענוג אפגעקומען, דארף מיר צוגעשיקט ווערען אן ערל, א שד, ימח שמו!... די הענט ציטערען מיר אזש פון האלטען דעם זאק אויף די פלייצעס...

ישראל אברהם שמייסט דאס פערדעל ווי ער וואלט זיין גאנצען צארען וועלען אויסלאזען צו דעם: וויא! וויא!...

יעקעל קוקט אויף זיינע הענט:

— ס'זאל איהם אזוי ציטערען דאס הארץ, ווי מיר ציטערען די הענט!... — רעדט שוין יעקעל צו זיך אליין, — מיט אביסעל ציקאריע האב איך אפגעלעבט דעם טאג... — קלאגט יעקעל.

— טרינק אוים א רוי איי, יעקעל! — ישראל אברהם שטופט אריין די האנט אין וועגעלע צווישען דער סיטשקע, דערביווען ארויס אן איי און שטופט עס יעקלען אין דער באדד אריין: — טרינק אוים, יעקעל!

יעקעל שטופט עס צוריק: — איך וויל ניט דיין רוי איי...

— טרינק אוים, כויקעל וואס דו ביסט... — באפעלט ישראל אברהם.

— איך וויל ניט קיין רוי איי! — עקשנ'ט זיך יעקעל, — וואס בין איך, א קינד? א רוי איי גאר זאל איך איהם טרינקען... — און יעקעל האט דאס איי טאקע ניט געטרונקען יעקעל איז זעהר באזארגט. ס'איז ערב שבת. און ער קוקט אויפ'ן הימל...

— אידען! ס'איז טאקע שפעט! ווי וויים איז נאך אין שטאט אריין?...

— א פאר וויארסט, — ענטפערט ישראל אברהם און טוט א שמיים זיין פערדעל, שוין ניט מיט דער בייטש, נאר מיט דער פודזשאלקע. די פודזשאלקע העלפט אביסעל, דאס פערדעל נעמט א פאר גיכערע שפאן. אלע דריי אידען שטרענגען אן די אויגען צו דערבליקען עפעס פון שטאדט, צו ווייסען ווי וויים מען איז נאך פון שטאדט. ס'זעהט זיך אבער נאך קיין סימן ניט פון שטאדט...

פון וויטענס זעהען זיי א מענשען גענהן... דאס ערשטע וואס פאלט ישראל אברהמ'ען איין איז, אז דאס איז א גוי.

— הלואי איז עס א גוי און ניט קיין איד!... ביי א גוי איז ניט ערב שבת... עס איז אבער שווער צו דערקענען. דאס

אויג קען איהם נאָך פּונ׳ם הלוך ניט דערבליקען, ניט אויפכאָפּען. מאָדנע זעהט אָבער אויס דער מענש פּונדערווייטענס... עפּעס אזוי ווי ער וואָלט זיין אין א שאָל איינגעהילט. עס איז דאָך זומער! „וואָס איז דאָס פּאר א שווערץ יאָהר!?" שטאָמעלט ישראל אברהם און שמייסט דאָס פּערדעל. „זאָל עס שוין זיין אזוי שפּעט אז די אויגען ווערען שוין פּארבלענזט?! וואָס זאָגסטו, פּרידעל? צו דיין ראיה דארפסטו דאָך נאָך קיין ברילען ניט.

פּרידעל שטרענגט אָן זיינע אויגען, ווי ער וואָלט קוקען אויף א שפּאקטיוו.

— ניט אָנדערש, נאָר אליהו הנביא געהט אונז פּאראוים, — זאָגט פּרידעל צו זיך. — זכר צדיק לברכה! שעפּטשען די אנדערע צוויי אידען ערוים.

— נאָר אליהו הנביא! געהט אונז פּאראוים מיט א שאָל אויפ׳ן קאָפּ. וואָס זאָגסטו, יעקעל? — ווייל פּרידעל צופּען יעקלען ביי דער נשמה.

— ווייסער! דו מיט דיינע שטיק! — ווערט יעקעל אויפגע־קאָכט אויף פּרידלען, — דאָס מוז אודאי ציען א שלעפּער, א צו־דרעהטער אורח אין שטאָדט אריין אויף שבת...

— אז ער איז א צודרעהטער, — ווייל פּרידעל וויסען, — וואָס־זשע דארף ער זיך פּארדרייען מיט א שאָל אום תמוז? יעקעל, אפשר איז עס נאָר א משוגע׳נער בעטלער מיט א פּעלץ איבער די אויערען? וואָס שווייגסטו, יעקעל?

— גערע פּרעג איהם!... — ברוגז׳ט זיך יעקעל. — ביי דיר: אָדער עס איז אליהו הנביא, אָדער, להבדיל, א משוגע׳נער בעטלער!... איין משוגע׳נער וואָלט באָדארפט דעם צווייטען דער־קענען!...

— עס קען דאָך זיין דער רוח אויך! ניין, יעקעל?

— פּארוואָס זאָל עס זיין דער רוח, רחמנה לצלן? — פּרעגט יעקעל. — וואָס האָבען מיר חוטא געווען?!...

— הלמאי האָט עס דיך אָנגעטראָגען? — רייבט פּרידעל יעקלען א זייט.

— דער שטן האָט אייך ביידען אָנגעטראָגען! — פּלאצט ארוים ישראל אברהם.

— אויב יא? איז עס נאָר בכדי דיך צו פּארטראָגען — ווער ווייסט וואו!... — איז זיך פּרידעל נוקם אין ישראל אָברהמ׳ען...

צווישען אייך ביידע אז מען זיצט, איז אפילו גאנץ תהילים אפזאגען אויך ניט גענוג! ... — איז יעקעל מודה ומתודה.

— יעקעל! מעגסט שוין טאקע אנהויבען זאגען. וואַרים ווי עס זעהט אוים פאַרען מיר אריין אין א צרה, — שיט פרידעל יעקלען זאל אויף די וואונדען ...

— אז ס'באשערט אן אומגליק, קומט עס דיר אין שטוב אריין! דאַרף ער מיך צונויפפאַרען מיט פרידלען ... אז ער וויל אזוי ... מסתם מוז איך דאך אפקומען ... — שלינגט יעקעל די ווערטער אין זיך אריין.

— דאס איז א איד, אידען! ווי מיר אלע זיינען אידען! — שיסט ארוים ישראל אברהם. — איך זעה א וויים קלומעקעל אונטער'ן ארעם. דאס מוז זיין א טלית און תפילין. — אלע קוקען און שטומען אויף:

— יא. ביז מיר קומען אין שטאדט אריין, וועלען מיר ב"ה האבען א גאנצען מנין! — זאגט פרידעל נביאות.

— בייס דיר אפ דעם צונג, דו גלעזער פערד! — ווינשעווועט ישראל אברהם צו פרידלען.

אזוי ווי זיי קוקען פאַראוים, אזוי טוט דער, וואס געהט פאַר-אוים, קוקען, ווער עס קומט הינטער איהם. זייענדיג זיכער, אז א פור קומט אן, לאזט זיך דער פוס-געהער ארונטער אפרוען אויף דעם ברעג פעלד.

— פרידעל, דו זעהסט? — שטורכעט ישראל אברהם פריד-לען מיט'ן עלענבויגען. — ער האט זיך צוגעזעצט וואַרטען אויף מיר! ... וואס זאגסטו, יעקעל? ס'באשערט אן אומגליק אויף דער וועלט.

— אבער וואו איז ער אהינגעקומען, ישראל אברהם? מען זעהט דאך איהם מער ניט. אפשר איז ער גאר אנטרונען געווא-רען? וואס זאגסטו, יעקעל? אפשר איז עס טאקע דער שטן? זיהט פרידעל יעקלען ביי דער נשמה ...

— אפשר, איז עס דער שטן! ... וועט אייך בייד דער רוח נעמען! ... — דערלאנגט זיי יעקעל בייד א פאַרציע אויף שבת.

— ער איז ניט אנטרונען געווארען, פרידעל! די תבואה פארשטעלט איהם, — פארזיכערט ישראל אברהם, — אידען! איך האב מורא אז מיר דערגרייכען ניט די שטאדט צו ליכט בענטשען... — אן אמת'ע מורא פאלט אן אויף זיי אלע דריי ... ישראל אברהם ציט די לייצעם און בעט דעם פערד:

— געוואלד! גיב זיך שוין אמאל א ריר אביסעל!... נו שוין, נו — גיכער...

די זון רוקט זיך. זי איז שוין ווייט הינטער זיי. א קיל ווינטעל נעמט בלאזען. דעם פערד ווערט די משא עטוואס גרינגער און עם פאלגט ישראל אברהמ'ן. עס רירט זיך אביסעל און די אידען הויבען זיך פון די ערטער, ווי זיי וואלטען וועלען דעם פערד ער־מוטיגען אין ציען די שווערע משא...

דער וואס איז געגאנגען פאראוים, ווארט, פארשטעלט פון די הויכע גראזען וואס ביים ברעג פעלד. און ווען דאס פערד־און־וועגעלע קומט שוין צו גאר נאענט צו איהם, טוט ער זיך ראפטאם א הויב אויף און פארשטעלט דעם פערד דעם וועג. דאס פערד דערשרעקט זיך, רייסט דעם וואגען אויף צוריק, שטעלט זיך דיבאם און ברעכט שיעור ניט איבער דעם דישעל.

מיט ישראל אברהמ'ן טוט דאס א ווארף. פרידעל גליטשט זיך שיעור פון וועגעלע ארונטער. יעקעל ווערט ווייס, ווי די פיענע אויף זיינע ליפען, ווען ער קאכט זיך.

אירע יוזיפס, מיט א קעלבעל אויפ'ן קארק און א גאנער אונ־טער'ן ארעם, שטעהט פאר'ן פערד און טוט זיך ניט א ריר פון ארט...

— אירע שמד'ניק!... געה אוועק פון פערד!... — שרייט ישראל אברהם ניט מיט זיין קול.

אבער אירע געהט ניט אוועק.

— בלעם, טרעט אף פון דעם אייזעל! — געוואלדעווט ישראל אברהם.

אירע טרעט ניט אף פון ארט...

— אירע, נו, טרעט שוין אף! — ווערט ישראל אברהם ווי־כער, — פאר א פערד אפילו, מעגסטו אויך אמאל דרך ארץ האבען.

— ניט וועז אויפ'ן פערד, זיצען דריי פערד... — לאזט אירע קוים הערען זיין קול.

— נו, האב איך אייך ניט געזאגט, — וועגדעט זיך ישראל אברהם צו פרידלען מיט יעקלען, — זא אונז געהט נאך דער שטן!

— אירע שמד'ניק! לאז דעם פערד געהן זיין וועג, א־ניט געה איך אראף פון וועגעלע, בלייבט דיין נאמען נאך דיר!...

אבער אירע'ן הויבט ניט אן צו ארעז. ער שטעהט מיט'ן קעלבעל אויפ'ן קארק פאר'ן צושראקענעם פערד.

— אירע, לאָז דורך. לכו נרננה וועט אויף אונז ניט וואַרטען. אירע צושמייכעלט זיך, לאָזט דעם וועג פריי און דאָס פערד נעמט ווידער געהן.

— פאַר'ן לכו נרננה האָט אפילו אירע דרך ארץ... — בא־מערקט ישראל אברהם נאָכ'ן זיג איבער אירע'ן.

דאָס פערד, צורודערט פון שרעק, וואָלט שוין איצט געשטעלט פים, אָבער ישראל אברהם טרייבט איהם ניט.

אירע געהט נאָך ביי דער זייט פון וועגעלע.

— וואָס א טאַבאָטשניק... נעמט זיך אונטער! — כאָפט זיך פרידעל אָן ביי זיין געלער באָרד.

— וואָס אירע שמד'ניק קען אָפטאָן!... — קען יעקעל ניט פאַרשטעהן.

— וואָס אירע שמד'ניק קען אָפטאָן!... קען קיינער ניט פאַרשטעהן... — העלפט ישראל אברהם ארוים יעקלען...

— אירע! דאָכט זיך, דיין גאָנער גאָגערט צו פיל... — חוזק'ט פרידעל ציענדיג די ווערטער פון זיין מויל.

— יאָ, פרידעל, — גיט אירע צו, — ער גאָגערט טאָקע צו פיל. ער וויל זיך אודאי לייגען און האָט ניט קיין „נאָסידעלע"...

— ישראל אברהם! גיכער! נעם צו ביי אירע'ן דעם גאָנער, א ניט וועט פאַרלוירען געהן אן איי... — חוזק'ט ווייטער פרידעל.

ישראל אברהם פילט, אז דאָס איז ניט חוזק געמאכט. ער הייסט זיך אַרויפדערלאָנגען דעם גאָנער...

— אירע שמד'ניק! דורך דיר וועט מען אונז אלע אין חרם אַריינלייגען... — פייערט ישראל אברהם. ער גיט איבער דעם גאָנער יעקלען אויף צו האַלטען און יעקעל איז איהם גרייט דורם צו זיין פאַר דעם כבוד...

דאָס פערד דערפילט, אז די אידען האָבען אָן איהם פארגעסן, האָט דאָס ווידער אָנגעהויבען צו שמעקען די גראָזען וואָס וואַקסען אויף ביידע זייטען פון וועג און בעטען זיך מען זאָל זיי עסען...

— ישראל אברהם, וואָס קלערסטו? וואָס א־שטייגער וואָלט געשעהן, וועז דו נעמסט אַרויף אירע'ס קעלבעל אויפ'ן וועגעלע אייער? — פרעגט פרידעל.

ישראל אברהם ענטפערט ניט, ווי ער וואָלט זיך שלאָגען מיט דער דעה... אָנשטאָט אָן ענטפער, שמייסט ער דאָס פערדעל...

— וואָס אשטייגער וואָלט געווען, — לאָזט פרידעל ניט אָפ, — וועז דו נעמסט עס אַרויף, און דאָס קעלבעל טוט זיך א שטעל־אויף,

קריכט אַריין מיט איין פוס אין דער סיטשקע אַריין, ווי אין אַ טיפּען שניי? ... און אַ צווייטער פוס גיהט נאָך ... — — פרידעל ציט די ווערטער: — און דער דריטער וויל צוריק באַקומען זיין גלייכגעווויכט ... און דער פערטער צווינגט די איבעריגע דריי, צו גיהן ווי דאָס פערד ביי שלמה בלאָך אויפ'ן דאַפּטאַק?

— נו, וואָס-זשע מיינסטו פרידעל? — גיט איהם ישראל אברהם דעם אמת'ן ענטפער, — וואָלטען מיר גיהאַט אַ וואויל־ען פוציץ אויף שבת! ...

אירע שמד'ניק! ווער וועט ביי דיר קויפען אַ קעלבעל נאָך ליכט־בענטשען?! — פרעגט ישראל אברהם טאַקע אויף אַן אמת'ן ברוגז.

— וואָס הייסט ווער? — חידוש'ט זיך אירע. — אַלעקסאַנדער קאַוואַק.

— אַלעקסאַנדער קאַוואַק? — וועדט שוין ישראל אברהם אין כעס, — זאָל דיר זיין דאָס לעצטע מאָל! ניט גענוג וואָס ער נעמט צו ביי אידישע קצבים די פרנסה, נעמסטו נאָך פאר איהם אויף זיך אַזאַ ערב שבת?! ... און ערשט וועסטו דאָס איהם פאַר־קויפען נאָך ליכט־בענטשען? אירע! דו וועסט שוין משיח'ן ניט דערלעבען! ...

— נעם זשע טאַקע צו דאָס קעלבעל פון איהם! ... — אַ'ניט וועט דיך דער אומגליק, אירע יוזיפס, אַפּזוכען אפילו אויף יענער וועלט ... — עצה'ט פרידעל ישראל אברהמ'ען.

— וואו זאָל איך דאָס לייגען, פרידעל? — בעט זיך ישראל אברהם ביי איהם. פלוצלונג שטעלט ער אַפּ דאָס פערד.

— אירע שמד'ניק! דער רוח וואָס האָט דיך אַנגעטראַגען, זאָל דיך אַוועקכאַפּען! ...

— יעקעל! רוק זיך אַראַפּ פונ'ם טייסטער מיט סיטשקע און זעץ זיך מיט'ן גאַנער אויף דיין זאַק גערשטען. און דו פרידעל! קריך אַראַפּ, איך דאַרף דיין הילף ... — קאַמאַנדעוועט ישראל אברהם.

יעקעל פאַלגט נעבאַך. אַ ברירה האָט ער? נאָר וואָס ער זוינשט אַן אירע'ן, וויסט נאָר איין גאָט ...

פרידעל האָט זיך שוין אַזוי אויך געפילט פאַרזעסען. איז ער געווען צופריידען, וואָס ער דאַרף אויף אַ ווייל פון וועגעלע אַראַפקריכען. און דאָס וואָס אירע וועט פּטור ווערען פון דער משא אויפ'ן קאַרק, האָט איהם אויפגעמונטערט צו גבורה'דיגער ארבייט.

ער איז אַראָפּ פון וועגעלע ווי אַ בחור׳ל פון פופצעהן יאָהר, גרייט ישראל אברהמ׳ען צו העלפען...

ישראל אברהם האָט אַראָפּגעשלעפּט פון וועגעלע דעם טייסטער, האַלב אָנגעפּאַקט מיט סיטשקע, און געקאָמאַנדעוועט מיט אירע׳ן אַריינצורוקען אין דעם טייסטער דאָס קעלבעל...

אירע שמייכעלט, ווי איהם וואָלט געפעלען ישראל אברהמ׳ס איינפאַל.

זיי האָבען דאָס קעלבעל אַריינגערוקט אין טייסטער. בלויז דעם קאָפּ געלאָזען שטעקען אינדרויסען. האָבען אָנגעקנופּט אַ שטריק אויף ביידע שטעקענס, וואָס האַלטען אויף זיך דעם טייס־טער, פאַרוואָרפען דעם שטריק איבער׳ן וועגעלע, אויפ׳ן צווייטען זייט, און שטאַרק פאַרבונדען אַרום איינעם פון די דרענגען, דורך וועלכע דאָס וועגעלע אייער איז געווען פאַרשנורעוועט, אַזוי אַז דער טייסטער מיט׳ן קעלבעל איז געבליבען הענגען אויף איין זייט וועגעלע. אירע׳ן הייסט ישראל אברהם זיך צוטשעפּען אויף אַ ליעשנע...

— אידישע פּרנסות! ניט געדאַכט זאָלען זיי ווערען!... — לאָזט ישראל אברהם אויס דאָס האַרץ צום פערד מיט עטליכע פרישע שמיץ, ווען אַלע דריי זיצען שוין צוריק אויף זייערע ערטער, מיט אירע׳ן, ווי אַן איבעריגער, הענגענדיג אויף דער ליעשנע...

דאָס פערד, נעבאַך, וואָס זאָל עס טאָן? ס׳שלעפּט די משא, וואָס ווערט וואָס אַמאָל שווערער און שווערער. די אידען זיצען נעבאַך אין געהאַקטע וואונדען און קוקען אויפ׳ן הימעל... דער שבת רוקט זיך אָן... כאָטש נעם רייס זיך די האָר פון קאָפּ...

אַלע פיער שווייגען. דאָס שווייגען רעגט ישראל אברהמ׳ען און ער זוכט אַ וועג, דאָס שווייגען איבערצורייסען...

— אירע! וואו זיינען דיינע תפילין? צו שווער געווען צו דערטראָגען?... — נעמט ישראל אברהם אירע׳ן אויפ׳ן צימבעל.

— חלילה, ישראל אברהם! איך האָב געוואוסט, אַז דיין פערד וועט זיין שווער צו דערשלעפּען האָב איך זיי אין דאָרף איבערגע־לאָזען... — ענטפערט אירע גאַנץ אומשולדיג.

— לאָזען זאָלסטו מיט דער נשמה!... — בענטשט איהם ישראל אברהם, — שמד׳ילניק, וואָס דו ביסט... ניט אומזיסט איז דיין פרומער טאַטע געשטאָרבען ערגעץ אין אַ הקדש, געהענדיג איבער די הייזער!...

אירע ענטפערט ניט...

פרידלען געפעלט ניט, וואָס ישראל אברהם האָט אירע'ן אזוי טיף אָנגערירט און ער זוכט צו פארגלעטען די זאך מיט א שפּאס... ער וועגדעט זיך צו יעקלען:

— יעקעל, אפשר וואָלטען מיר אונזערע טליתים און תפילין ארונטערגעוואָרפען, כדי גרינגער צו מאכען די משא דעם פערד?...

— דו ביסט א גלעזער לין און א פּאָרך! — ווערט יעקעל גיך פּאַרטיג מיט פרידלען.

— מיין הירשל זאָגט, — מיינט פרידעל יעקלען צו טרעפען, — אז ווען מען זאָל פּונ'ם טלית האָנוטשעט מאכען, וואָלט געווען ווארעם אין די פּיס. וואָס זאָגסטו, יעקעל?...

— ווי דער טאָטע, אזוי דער זון! ווי דער זון — אזא אפּע-קון!... און דער צונג מעג זיי ביידען הינטען שטעהן!... — איז זיך יעקעל נוקם אין פרידלען.

ניט ווייט הינטער זיי דערהערט זיך א וואָגען אָנקומען. אלע דרעהען זיי אוים די קעפּ:

— יאָ! א פור קומט אָן! — לאָזען אלע ארוים אין איין קול. אלע ווערען דערפרעהט — מעג אפילו קאָסטען געלט, זיינען אלע גרייט זיך איבערצוזעצען און פּאָרען אין שטאָדט ארײַן.

א פויער קומט מיט זיין לייטער-טאָראדייקע, וואָס ווערט אין שניט צייט באָנוצט. דער פויער פּאָרט זיי שנעל פּאָרבי און צו-לאָכט זיך אזוי הויך אויפ'ן קול, אז עס הילכט אפּ איבער'ן גאָנצען פעלד...

די אידען, פּאַרשעמטע, קוקען זיך איבער ווי זיי וואָלטען וועלען זאָגען איינס צו ס'אָנדערע: „עשו בלייבט עשו"...

און דאָ וויל די זון ניט בלייבען שטעהן. אָט... אָט... און דאָס פערד? דאָס פערד וויל דוקא יא בלייבען שטעהן.

אלע שווייגען. אפילו אירע אויף דער ליעשנע פילט זיך דער-שלאָגען...

פרידלען געפעלט אָבער ניט דאָס שווייגען און ער נעמט חוזק מאכען פון אירע'ן: — אירע, וואָס וועסטו גיבען עסען דעם קעלבעל? וועסט קריגען אן אם פּאָר דעם אויף שבת?

— איינע? — פרעגט איבער אירע, — ביי יעקלען זיינען פּאַראָן, אָהן אן עין הרע, דריי פעטע קי...

יעקעל פּאַרשטעהט, נעבאָך, וועמען אירע מיינט און ער צינדט זיך אן:

— אירע שמד'ניק! ימח שמו!...

ביי ישראל אברהמ׳ען, ביי פרידלען און ביי אירע׳ן איז חוזק מאכען געווען דאָס לעבען, ווערענד ביי יעקלען איז עס געווען סם־המות.

קיין געלעכטער האָט מען צווישען די פיער אידען פאָר אַ רענדעל ניט געקענט הערען. מען האָט זיך איבערגעקוקט און מעהר ווי אַ שמייכעל האָט איינער פונ׳ם אַנדערען ניט געקענט אַרויסציען.

פאָר יעקלען איז די יאָזדע מיט די איבעריגע געווען אַן אמת׳ע אַפּקומעניש. איצט וועט אַלע האָבען דערפילט, אַז נאָר אַ נס קען זיי פאָרהיטען פון מחלל שבת זיין, האָבען זיי פאָרגעסען לצנות. זיי זיינען אַנטשוויגען געוואָרען. זיי האָבען זיך אויפ׳ן וועגעלע קיין אָרט מעהר ניט געקענט געפינען...

און עפּעס ווי אַ נס איז טאַקע געשעהן. מיט וואָס פאָר אַ שמחה די אידען האָבען דעם נס אויפגענומען, איז ניט צו דערצעהלען... נאָר אויפ׳ן הימעל איז זייער באָגער דערהערט געוואָרען.

עס האָט זיך דערהערט פון הינטען אַ קלינגען פון גלעקלאָך. דאָס קלינגען פון די גלעקלאָך איז זיי באַקאַנט געווען.

דאָס איז פון ערגעץ אַנגעפאָרען שמואל אברם׳ס מיט זיינע צוויי מוציקעס, מיט אַ לוידיג וועגעלע...

שמואל אברם׳ס פלעגט בייטען זיינע פערד יעדען יאָריד. אַט האָט ער זיין רויטען פערד אויסגעביטען אויף אַ שוואַרצען. דעם שוואַרצען אויף אַ ווייסען; דעם ווייסען — אויף אַ ראָבען; דעם ראָבען — אויף אַ גלעלען; דעם גלעלען — אויף אַ גרויען... דאָס מאָל האָט ער זיין דערעש גאָר אויסגעביטען ביי אַ ציגיינער אויף צוויי מוציקעס, מיט׳ן געשפּאַן, מיט די גלעקלאָך, מיט הכל בכל כל...

אייַדער נאָך ער האָט זיך דערנעהענטערט זיינען שוין אַלע פיער אַראָפּגעשפּרונגען פון וועגעלע. אירע האָט אַ כאַפּ געטאָן פון יעקלען דעם גאָנער און געזומען זיך שלעפּען דאָס קעלבעל פון טייסטער...

— אירע!... ניין!... ניין!... — גלעט ישראל אברהם אירע׳ן די באַק, און בעט זיך ביי איהם און צאַפּעלט: — ד ו מוזט אַהיים ברענגען דאָס וועגעלע אייער!... דעם פערד וועט גרינגער וועהרען. דו וועסט זיכער אַהיים קומען פאָר בענטש־ליכט... איך בעט דיך אירעלע טייערער! שפּאָר מיר דעם עגמת נפש!

ישראל אברהם שטופט איהם די בייטש אין האַנט אריין, און ער מיט די אנדערע צוויי אידען לויפען שמואל'ן אַנטקעגען, וואַרפען זיך אריין אין וועגעלע און פליען אוועק ווי מיט'ן ווינט...

— זיי געזונט, אירע! — שרייט שמואל צו איהם און לאַכט אַז די גלעקלאַך ווערען אַזש פֿאַרטויבט...

אירע בלייבט שטעהן מיט דער בייטש אין דער האַנט און מיט'ן גאַנצער אונטער'ן אַרעם, אַ צומישטער... ער קראַצט זיך אין פּאַטילניצע, ווי ער וואַלט ווירקליך ניט ווייסען וואַס פֿריער צו טאָן... ער קומט אַבער באַלד צו זיך און אַ ברייטער שמייכעל צושפּרייט זיך איבער זיינע פּולע ליפּען, אַ שמייכעל וואַס נאָר אויף אירע'ס ליפּען האַט זיך אַזאַ שמייכעל געקענט צושפּילען...

אירע קריכט אַרויף אויף דעם וועגעלע, בינדט צו דעם גאַנצער לעבען יעקעל'ס זאַק געראַטען, פֿאַרוויקעלט אַ פּאַפּיראַס טיטון און נעמט די לייצעס אין די הענט אַריין.

דאַס פּערד דערפילט, אז אירע'ס שמיץ זיינען ניט ישראל אברהמ'ס. זיין קול איז דעם פּערד אויך ניט געפּעלען; עפּעס אַזוי ווי עס וואַלט וועלען אַנטלויפען פון אַט־דעם קול, האַט עס אַנגע־הויבען צו שטעלען פּיס.

די זון איז ניט געשטאַנען אויף אַן אַרט. זי האַט זיך געהאַלטען אין איין אַראַפּלאַזען נידעריגער און נידעריגער און אַט... האַט זיך נאָר דער זוים איהרער שוין בלויז אַרויסגעזעהן.

אַבער דעמאַלט האַט שוין אירע דערגרייכט דעם טאַל פון דער אורבאַניווקע וואַס אַרום דער גרויסער מיל.

אַריינציען אין שטאַדט אריין וואַלט שוין געווען עט... עט... נאָך ליכט־בענטשען, האַט אירע געגומען באַראַכענען: ווי אַזוי וועט ער דעם גאַנצער מיט'ן קעלבעל פון ישראל אברהמ'ס שטוב צו זיך אַהיים ברענגען?

אירע פֿאַרשטעהט, אַז דאַס איז אוממעגליך... און ווי קען ער נאָר אין שטאַדט אריינפֿאַרען, ווען די פּרויען דרעהען זיך ארום פּאר די שטיבער אויסגעפּוצט אין זייערע שבת'דיגע בגדים און וואַרטען אויף זייערע מענער אַהיים צו קומען פון די בתי מדרשים?... זיי וואַלטען דאָך אויסגעבייטעלט צו איהם אַלע זייערע בייזע חלומות... און אפשר גאָר איהם פֿאַרשאַלטען!...

און אירע באַשליסט אַפּצושטעלן דאַס פּערד: בעסער אַריינ־צוקומען אין שטאַדט, ווען ס'איז שוין פינסטער... ער זוכט אויף א שגץ, באַדינגט זיך מיט אים פּאר א צענער ער זאָל היטען דאס

פערד און וועגעלע ביז ער וועט זיך טאָן א באָד אָפּ אין אָטפוסט און דערנאָך אריינפירן דאָס אין שטאָדט אריין...

ישראל אברהם אהיים קומענדיג פון קלייזעל, דערזעהענדיג, אז זיין פערד־און־וועגעלע איז נאָך ניטאָ, האָט זיך אים שיעור די נשמה ניט אויסגעלאָזען...

ער איז שוועק צו דער שול, באָגעגענט פרידלען קומענדיג פון שול, יעקלען קומענדיג פון בית־מדרש און זיי דאָס גלאָזען וויסען.

די צוויי אידען האָבען זיך אָנגעכאָפּט ביי די בערד!...

אנדערע אידען, מיט מרדכי־יוזפ׳ס, אירעם אָן עלטערער ברודער, בתוכם, דערזעהענדיג די דריי אידען — ישראל אברהמ׳ן, וואָס דאָ־וועגט אין הוסיאָטענער קלייזעל, פרידלען, וואָס דאָוועגט אין שול, צוזאמען מיט יעקלען ביים בית־מדרש, צוטומלטע זיך סוד׳ן, — קלייבען זיך ארום זיי אין א רעדעל און נעמען פרעגען:

„וואָס טוהט זיך עפּעס דאָ?"

ישראל אברהם דערצוהלט מרדכי׳ן מיט אָלע איבעריגע אידען אין רעדעל וואָס אָן ווי אזוי עס איז געשעהען — ער האָט זיכער געווען אָנקומען צו ליכט־בענטשען, און אירע איז נאָך ניטאָ!...

מרדכי יוזפ׳ס דרעהען זיך שיעור ניט איבער די געהירען אין קאָפּ...

— ניט געניג וואָס זיין ברודער, דער תכשיט, איז וואָס אין דער קאָרט, דאָרף ער נאָך זיין א מחלל שבת׳ניק אויך!... זיין האָרץ נעמט ווייענען...

— וואָס האָבען מיינע אבות אזוינס געזינדיגט, אז ביי זיי זאָל אויסוואקסען אזא זון?!... אזא חרפּה! אזא בושה!... און אזא עבירה!... מחלל שבת זיין!

יאָנקעלע חנא׳ס, א בחור׳ל א געבאָרענער לין, פארבייגט אָפּט דעם דרך ארץ פאָר עלטערע פון זיך, כאָפּט יעקלען אָן ביי די לאָצען פון זיין קאָפּאָטע און שרייט אוים בקול רם: — יעקל! מעגסט שוין אָפּזאָגען רבנן קדיש נאָך דיין גערשטען...

יעקל שטופּט איהם אָפּ: — געה צו אָלדי גוטע יאָהר! לין, וואָס דו ביסט!...

ישראל אברהם, פרידעל, יעקל, יאָנקעל און מרדכי מיט אָלע אָנדערע אידען לאָזען זיך צום מאָרק. אין מארק בלייבען זיי שטעהן און וועגדען זייערע אויגען אָן צו מערב זייט, וואו אירע וואָלט באָדארפט אָנקומען. ס׳איז אָבער קיין סימן פון אים ניטאָ.

וואָס אין די מוחות פון די אידען קומט פאָר איז שווער זיך פאָרצושטעלען.

אזא זאַך איז זיך נאָך אין פעלשטין ניט פאָרלאָפען... קרעכצען די אידען.

מיט אמאָל דערהערט זיך אויף דעם מזרח זייט פון מארק אזוי ווי עס וואָלט געקומען פון הינטער זיסע סטערניק׳ס דירה, דאָס אָפּגעהאַקטע גאָגערען פון א גאַנז, גא־גא — און שטיל געבליבען... גא־גא און וויטער שטיל, ווי די גאַנז וואָלט שלוקערצען...

— יעקעל! — שרייט יאַנקעלע, אז עס הערט זיך אזש איבער׳ן גאַנצען מאַרק. — דיין שאַדען האָט זיך אָפּגעזוכט!... און נעמט לויפען, פייל פון בויגען, אַנזאָגען אירע׳ן, אז ער זאָל זיך למ״השם אָפּטראָגען...

אלע לאָזען זיך געגען אירע׳ן דעם מחלל שבת׳ניק.

מרדכי יוזיפ׳ס געהט מיט, ווי צו זיין ברודער׳ס לויה! אבער א שגץ, געהט צופּים און פירט דעם פערד ביים צוים און פון אירען איז קיין זכר ניטאָ... מרדכי יוזפ׳ס פאָלט ארונטער א מילשטיין פונ׳ם האַרצען.

דער גאַנער זיצט זיך פון אויבען, ווי ער וואָלט שווימען אויף א טייך און שלוקערצט: גא־גא־גא.

— וואו איז אירע?! — פרעגט ישראל אברהם דעם שגץ אָהן אָטעם.

דער שגץ ווערט צוטומעלט, זעהענדיג אזא עולם... און אויך דער גאַנער ווערט דערשראָקען און נעמט גאָגערען העכער און העכער...

דער שגץ טוליעט זיך צו דער מאַרדע פון פערד, ווי די אידען וואָלטען איהם וועלען קעפּען... און אזוי פירט ער צו דאָס פערד צו יאָסל בריינע׳ס איינפאָר־הויז און שטעלט זיך אָפּ פאָר דעם טויער.

— וואו איז אירע? — פרעגט יאָסל ביים שגץ. און דער שגץ דערצעהלט איהם, אז אירע איז נאָך, איידער ס׳איז נאכט געוואָרען, מיט די גערטנער און איבער דער אָבאָלאָניע אהיים גע־לאָפען, און אז איהם האָט ער געהייסען נעמען דעם וועג, וואָס לעבען טייך, ערויף, דורך דער אורבאָניווקע, און אזוי צופאָרען אהער...

יעקלען פלאָצט דאָס גדולד און ער שטעלט ערויף א פוס

אויף אַ ראָד געוואָויר ווערען צו זיין זאַק גערשטען און ער שרייט אויס:

— אוי! א בראָך! אירע שמד'ניק, ימח שמו!...

דער גאָנער האָט אויסגעפּיקט אין זאַק לעכער און דער גער-שטען איז איבער'ן גאַנצען וועגעלע צעשאָטען.

— וואָס איז געשעהן, יעקעל! — שרייט אויס יאַנקעלע און שטעלט זיך אויף דער ראָד ארויף, — איך האָב דאָך דיר געזאָגט, אַז דו מעגסט אָפּזאָגען רבנן קדיש נאָכ'ן גערשטען...

יעקעל שלעפּט אַרונטער דעם זאַק גערשטען פון וועגעלע און באַוויינט איהם: „אירע שמד'ניק! ימח שמו!...

צו אלעמענס שטוינען באַווייזט זיך אירע ארויסקומענדיג פון מאָנישעס אוליצע, אויסגעבאָדען, אויסגעצוואָגען, מיט זיין שבת'דיגען סורדוט און פריצ'ישער שליאַפּע — די איינציגע אין שטאָט. ער שפּאַנט אַזוי רוהיג, ווי ניט איהם מיינט מען דאָ.

יאָסעל בריינע'ס טוט ער א קניפּ, אז יענער דערזעהט קראָקע מיט לעמבערג: „עפן אויף דעם טויער און לאָז אַריין דעם שגץ מיט'ן וועגעלע". און יאָסעל עפענט דעם טויער.

נטע ישראל אברהמ'ס לויפט אָן. כאַפּט אָן אירע'ן ביי דער האַנט און נעמט פרעגען: וואָס? ווי אַזוי?

— דו, דומעווילע! פרעג ניט... נעם אהיים דעם טאַטען און קום צוריק נאָכ'ן פערד, אַ'ניט... — ענטפערט איהם אירע און ער טוט איהם אַ קניפּ אַז אויך נטע דערזעהט יענע וועלט...

מרדכי וויל אירע'ן אויסרעדען. אָבער אירע שלאָגט איהם גלייך איבער:

— געה! געה אַהיים! מרים וואַרט אויף דיר... האָב ניט מורא. איך האָב ניט מחלל שבת געווען. געה, געה, אַהיים.

נטע שלעפּט דעם פאָטער אַהיים. ער קען איהם אָבער ניט אַוועקרייסען.

אַרום דעם צולעכערטען זאַק גערשטען שטעהט יעקעל פון איין זייט, פרידעל פון דער צווייטער זייט קעגענאיבער יעקלען, ישראל אברהם אין דער דריטער זייט קעגענאיבער יאַנקלען. בויגט יעקעל אַראָפּ דעם קאָפּ צום זאַק גערשטען און ברעכט די הענט ווי איבער אַ מת, לאָזען די דריי לצים אויך זייערע קעפּ אַראָפּ. הויבט יעקעל אויף דעם קאָפּ, הויבען אויך זיי אויף די קעפּ און קוקען איהם גלייך אין די אויגען אַריין אָהן אַ פּיפּס צו טאָן... ביז יעקעל דערפילט, אַז די לצים זיינען געקומען נאָך

"אחרון" בלעדם אחלה' "כי רחקתי ושתי מאתם אל תוך לבבי מחוץ לי."

זיין לעבען!... נאָר אַזוי ווי ס'איז שבת, שטופּט ער זיי אָפּ און הייסט זיי געהן צו אַלדי גוטע יאָהר...

ווען דער שגץ איז אַרויסגעקומען פון טויער, האָט איהם יעקעל צוגעזאָגט אַ צווייערעל מיט אַ שטיק בולקע, אַז ער זאָל איהם דעם צולעכערטען זאַק גערשטען צו זיין שפּייכלער פאַר־טראָגען.

דער שגץ טראָגט דעם זאַק גערשטען אויף די פּלייצעס און יעקעל געהט איהם נאָך פון הינטען, צוהאַלטענדיג מיט ביידע הענט די לעכער, וואָס דער גאָנער האָט אין איהם אויסגעפּיקט. „אירע שמד'ניק, ימח שמו!"... מורמעלט יעקעל.

דער עולם צוגעהט זיך, יעדער זיין וועג. אירע און יאָסעל בריינע'ס קאַמאַנדע בלייבען שטעהן פאַר דער שטוב, און אירע פאַרנעמט זיך צו דערצעהלען וואָס אויף דער יאַזדע איז געשעהן...

מרדכי יוזפּ'ס האָט במילא א פאַרשטערטען שבת

ווי די אידען האָבען זיך גענומען צוגעהן פון יאָסעל בריינע'ס הויז, האָט זיך פּלוצים דערהערט אַ געוואַלד און אַ מורא'דיגער קוויטשען פון אַ פרוי...

דער היסטערישער געוואַלד־געשריי איז געקומען פון יצחק „מיט די טייגלעכ'ס" דירה. אַלע האָבען זיך געלאָזען לויפען אַהין פון וואַנען די געוואַלדען זיינען געקומען.

יעקעל האָט פאַרגעסען אָן די לעכער פון זאַק, פאַרגעסען אַז פון זאַק גערשטען וועט קיין העלפט ניט בלייבען, ביז דער שגץ וועט זיין שפּייכלער דערגרייכען, און זיך געלאָזען לויפען, וואו אלע אידען זיינען געלאָפען.

ביי מרדכי יוזפּ'ס האָט יאַנדרוך מאַזור אָפּגעלייגט א פורעל קאַלך, וואָס ער האָט פאַר איהם געבראַכט פון אַ „וואָפּניאַרקע". און אַזוי ווי עס איז שוין געווען נאָך ליכט־בענטשען און מרדכי איז אַוועק אין בית מדרש אַריין מקבל שבת זיין, האָט די אידענע זיינע — מרים פייגע די רויטע — געמוזט שטעהן ביים קלייטעל ביז יאַנדרוך מאַזור וועט דאָס פורעל קאַלך אָפּלייגען און פאַר איהר דאָס קלייטעל פאַרשליסען.

מרים פייגע די רויטע, אברהם לייבעלע'ס בת־יחידה, איז גע־ווען אַ יפת־תואר. זי מיט איהר מאַן און איהרע צוויי קינדערלאַך האָבען העמאָלט געוואוינט ביי איהר פאָטער אינ'ם זייטיגען שטיבעל.

בשעת יאנדרוך מאזור האט אפגעווארפען דעם קאלך און מרים פייגע איז געשטאנען ביי דער טיר פון קלייטעל, אויסגעפוצט אין איהרע שבת׳דיגע בגדים, מיט׳ן שמאלען גאלדענעם פארוקעל אויף איהר גאלדענעם קאפ האר, האבען יאנדרוכ׳ס אויגען פון קאפ ארויסגעשטארצט. זי האט דערפילט זייענע אויגען אויף זיך און געדאנקט גאט די מינוט, וועז דאס קלייטעל איז שוין פאר־שלאסען געווארען און זי האט געקענט אוועק אהיים.

איידער אידען זיינען ארוים פון די בתי מדרשים, יאוועט זיך צו איהר אין שטיבעל אריין יאנדרוך מאזור, טויט שכור, און פארלאנגט פון איהר וואס איהם קומט פאר זיין פורמאנקע. וואס זי האט זיך ביי איהם ניט צובעטען: „יאנדרוך! ס׳איז שבת! מיר טארען אום שבת קיין געלט ניט האלטען. שבת־נאכט וועט דיר „מארדקע" אפגיבען וואס דיר קומט"... האט יאנדרוך זיך אבער איינגעשפארט: „דאוואי זשידיווקע הראשי"...

עם העלפט ניט איהר געבעט. יאנדרוך נעמט קריצען מיט די ציין, טופען מיט די פיס — גיב געלט, ס־ניט דערשלאג איך דיך!... ער גרייפט איהר אן, נעמט רייסען ביי איהר פון בוזים, ווי זי וואלט דארטען זיין געלט געהאלטען... מרים וועדט זיך מיט אלע כחות און שרייט: „יאנדרוך! לאז מיך אף! יאנדרוך! איך שריי געוואלד! לאז מיך אף! יאנדרוך!..." דער פארוק פון איהר קאפ פאלט אראפ, ער צעשויבערט איהרע האר, פון איהר שבת׳די־גער בלוזקע רייסט ער פאסען. איהר נאקעט לייב אויפגעדעקט, איהרע צוויי פיצלאך קינדער צעיאמערען זיך און מרים שרייט ניט מיט איהר קול:

— געוואלד! מאמע! געוואלד, אידען ראטעוועט! געוואלד! ליבע, די מוטער איהרע, לויפט ארויז ניט טויט ניט לעבעדיג, און כאפט זיך אפרייסען יאנדרוכ׳ן פון איהר גאלדענער מאבטער... טוט ער איהר א שליידער אז זי פאלט צו צום בעט און קען זיך מער ניט אויפהויבען.

מרים שרייט געוואלד מיט משונה׳דיגע קולות, רייסט זיך פון איהם מיט אלע כחות, גראבעלט זיין פנים, רייסט איהם ביי די האר. דאס האט איהם נאך ווילדער געמאכט. צו קילען זיך, האט ער מיט׳ן פוס א זעץ געטאן אין טיש. דער שבת׳דיגער טיש, מיט די חלות, מיט די בענטש־ליכט, מיט דעם ראזשינקע־וויין, האט זיך מיט א קראך געטאן א קער איבער און שיעור ניט אייגעווי־קעלט די שטוב אין פייער. דער קראך פון טיש האט איהם, ווייזט

אויס, דערשראָקען. דען ער איז ארויס פון שטוב מיט א געשרעה, אַנ־
רופענדיג מרים'ען און איהר מוטער מיט די מיאוס'טע שמוציגסטע
און שענדליכסטע נעמען, ווי זיי וואָלטען זיין גאָסען־פרויען. צו
פארמיידען א פייער האָט די צושלאָגענע מרים אויף־גיך אָפיר־
געשלעפט דאָס אָנגעכאָפטע טישטוך און צוטראָטען מיט די פים.
אויף־גיך אויפגעהויבען דעם טיש, די לייכטער מיט די אויסגע־
לאָשענע חלב'נע ליכט, ארויפגעשלעפט די מוטער אויפ'ן בעט און
איהר דערמינטערט. זי האָט זיך געכאָפט איינשטילען די קינדער.

דאָס שטיבעל איז באלד פול געוואָרען מיט אידען, ווייבער
און קינדער. דער געדרענג, דער טומעל, די פינסטערניש אין שטי־
בעל האָבען אויף יעדען אָנגעוואָרפען א פחד. אירע יוזיפס האָט
א כאַפ געטאָן און אָנגעצונדען די ליכט — דאָך מחלל שבת געווען.

— וואו איז ער? — האָט אירע ענומען נאָכיאָגען יאָנדראָכ'ן.
ער האָט אליין איהם געזעהן לויפען א שכור'ן אין שענק ארײַן און
איהם דורכגעלאָזט. — וואו איז ער? — יאָסעל בריינע'ס און
יאָנקל־נדליה'ס האָבען איהם צוריקגעהאלטען...

— וואוהין לויפסטו? משוגע'נער! ער איז שוין אין שענק...
— זיי האָלטען איהם צוריק מיט אלע כחות. אירע בלייבט איינגע־
קלאָמערט אין זייערע ארעמס. ער ציטערט אזש פאר כעס:
„אך! וועז איך האָב איהם אציגד!... מיין טויט אדער זיין טויט
וואלט געווען!..."

מרים זיצט לעבען דער מוטער אויפן בעט און ווייגט. זי
דערצעהלט איהר מאן וואָס איז געשעהן.

— עשו וועט בלייבען עשו — מורמלען אידען.

מרדכי שטילט איין זיין מרים'ען. און ער בעט דעם עולם זיך
צוגעהן אהיים: — ס'איז שבת! אידען... — און אידען פאר־
לאָזען דאָס שטיבעל, אייניגווייז און אין פאָרען געהען זיי אהיים,
ווי עס וואלט געווען ניט שבת נאָר „תשעה באב"...

ישראל אברהם, פרידעל און יעקעל געהען צוזאמען. יעקעל
זיפצט: — אידישע פרנסות!... רבונו של עולם!... — אלע דריי
אידען מיט שוועָרע טריט געהן און שווייגען...

ווען מרים'ס מוטער איז געקומען צו זיך, האָט די טאָכטער
איהר פארבונדען דעם קאָפ מיט א נאָסען האנדטוך און איהר איבער־
געפירט צו איהר אייגענעם שבת־טיש.

מרים האָט ארויפגעצויגען איהר וואָכעדיג יאקעל אויף זיך,
איבערגעדעקט מיט א פאָטשיילע איהר קאָפ, און מרדכי יוזפ'ס

האָט געגומען זינגען און צופליעסקען מיט די הענט — שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא... שלום עליכם!... מיט זיין זינגען און צופליעסקען האָט ער מרים'ס הארץ אזוי צובראכען, אז ריקעם טרערען האָבען פון איהרע אויגען זיך געגומען גיסען.

אירע און יאָסעל ברייגעם מיט זייערע חברים שפאַצירען ארום איבער'ן מארק ביז שפעט אין דער נאַכט, אויפגערעגטע, רעדען און רעדען, איבער וואָס?... איבער וועמען?...

אין מארק איז שטיל, אידען רוען זייער שבת'דיגע רו... נאָר פון שענק רייסען זיך גרילצענדע ווילדע קולות...

שמחה גאָלדמאַן

דער ערשטער שטרייק אין פּעלשטין

●

דער אָפּקלאַנג פון דער ארבייטער־באַוועגונג אין די גרויסע שטעט פון ליטע, פוילן און רוסלאַנד האָט ענדליך אויך דערגרייכט פּעלשטין, כאָטש קיין פאַבריקען זיינען אין פּעלשטין ניט געווען.

דאָס שטעטעלע איז געווען א קליינס, סך־הכל מיט א צווייי טויזענט אידישע אינוואוינער, און דאָך איז געקומען צו א שטרייק, וואָס האָט זיך צעברויזט און אריינגעצויגען א היבש ביסעל מענשען.

אין פּעלשטין איז די נאַנצע אינדוסטריע, די משטיינס געזאָגט אינדוסטריע, געווען א שניידערשע. פון די מענער־ און דאַמסקע־שניידער, וואָס האָבען געגייהט קליידער פאר דער אידישער באַפעלקערונג, ווערט דאָ ניט געדרעט. יענע זיינען געווען שניידער פון דור־דורות, פאַכלייט, אָבער גרויסע קבצנים. דעם דאָזיגען פאַך האָט מען געמוזט לאַנג לערנען, און די פּעלשטינער אינגלאַך איז ניט אָנגעשטאַנען לערנען זיך שניידעריי. זיינען טאָקע געווען נאָר א פּאָר פאַמיליעס פון דעם פאַך, וואָס האָבען זיך קוים מפרנס געווען. יענע שניידער זיינען ניט אריינגעצויגען געווארען אין דעם „היסטאָרישען" שטרייק.

מיר רעדן דאָ נאָר פון די שניידער וואָס האָבען געגייהט קאַפּטאַנעס פאַר די פויערים פון שטעטעל און פון די ארומיגע דערפער. צו דעם סאָרט שניידעריי האָט זיך ניט געפאָדערט קיין גרויסע קענטעניש. האָבען זיך טאָקע דערמיט תמיד אָפּגעגעבען א פּאָר לאַטוטניקעס. מיט דער צייט האָבען אָבער די דאָזיגע פּאָר אידען ניט געקאָנט באַקליידען די פאַרמעהרטע גוי'עשע באַפעלקערונג, און זיי האָבען, אָחוץ זייערע אייגענע קינדער, אויך צוגעצויגען אָרימע, אָבער באַלעבאַטישע מיידלאַך, און זיי אויסגעלערנט נייהען מיט דער נאָדעל.

אז דאָס איז אויך ניט געווען גענוג צו באַפרידיגען די גוי'עשע באַפעלקערונג, האָבען די שניט־קרעמער, וואָס האָבען פאַרקויפט די מאַטעריע צו די פויערים מיט'ן באַדינג זיי צוצושטעלען א גרויס־אויפגענייהטן קאַפּ־

טאָן, צענעבען די מאַטעריע צו יעדער פרוי אָדער מיידל, וואָס האָט נע־וואָלט נייהען אין דער היים.

אָט דאָס נייהען קאָפּטאַנעס אין דער היים האָט געפיהרט דערצו, אַז איניגע באַלעבאַטים פון שטעטל האָבען זיך אויך געגומען צו דעם סאָרט שניידעריי און אָנגעשטעלט ביי זיך אין שטוב ביז אפשר א צוהן מיידלאָך. דער באַלעבאָס האָט זיך אויסגעלערנט און געטאָן דאָס צושניידען, און די מיידלאָך האָבען געפאַסטריגעוועט און גענייהט. און אָט אזוי האָט זיך ביי אונז אין פעלשטין אַנטוויקעלט אָט דער סאָרט שניידעריי, ביז עס איז געקומען די צייט וועו מען האָט עס געמעגט אָנרופען א שטיקעל אינדוסטריע.

פון דעם געגייה האָט דער שניט־קרעמער גאָרניט געהאַט. דאָס וואָס דער גוי האָט באַצאָלט פאַר'ן אויפנייהען דעם קאָפּטאַן, פלעגט געהן פאַר'ן שניידער. דער פּריז פאַר דער אַרבייט איז אָבער געווען אזא בצמצום'דיגער, אז ניט דער שניידער האָט געהאַט פּרנסה און ניט די מיידלאָך האָבען באַקומען די שכירות פאַר זייער שווערער און ביטערער פּראַצע.

די מיידלאָך, וואָס האָבען געארבייט ביי אָט די שניידער־באַלעבאַטים, האָבען ניט געווואוסט, אז א טאָג ארבייט דארף זיך וועו עס איז ענדיגען. מען האָט געארבייט, און וועו דער באַלעבאָס אָדער די באַלעבאַסטע האָט געהיסען גהן אהיים, איז מען געגאַנגען. עס איז רעכט געווען, אז מען זאָל ארבייטן פון פאַרטאָג ביז צוועלף אזייגער ביינאַכט.

די ווינטערן פלעגען זיך ציהען לאַנג און שווער. זיי פלעגען זיך קוים דורכרוקען. די פרילינגען זיינען געווען נאַסע און קאַלטע. די זומערן פלעגען אַריינקומען ראַשיג. די פעלדער זיינען שנעל באַגאַסען געוואָרען מיט שפע. פון די פעלדער האָבען זיך געטראָגען די ריחות פון דעם פריש־געשניטענעם היי, פון אויפגיינדיגע תבואות און בוריקעם, ביי וועלכע טויזענטער קריסטליכע אינגלאָך און מיידלאָך האָבען געאַר־בייט. זייערע געזאַנגען האָבען זיך געטראָגען וועלסטען־וויים. מיר, די אידישע יוגענט, האָבען אויך געזונגען לידער, וועו מיר פלעגען שפּאַצירען אויף די פעלדער, אָבער אונזערע לידער זיינען געווען אַנדערע. מיר האָבען געזונגען די „שבועה", „ברידער, מיר האָבען געשלאָסען", און נאָך רעוואָלוציאָנערע לידער, וואָס האָבען זיך צו אונז דערטראָגען פון די ווייטע שטעט.

מיר האָבען וועגען די לידער נערעדט. יעדעס וואָרט איז פאַר אונז געווען א נאַנצער גדאַנק. מיר האָבען דורך זיי געוואָלט פארשטהן די וועלט־פראָבלעמען. עס האָט פאַר אונז אָנגעהויבען קלאָהר ווערען, אז עס איז ניט ריכטיג, אז איניגע זאָלען זיין אָרים און אַנדערע רייך.

מיר האָבען זיך פֿאַראינטערעסירט אין לייענען. דעמאָלט איז שוין אין פעלשטין געווען א ביבליאָטעק. מיר פלעגען געהן אהין אמאל און לייענען און זוכען וואָס מעהר צו פֿאַרשטעהן. אהין פלעגען קומען אינטעליגענטע אינגלאַך און לייענען רעפֿעראַטען.

ביי די רעפֿעראַטען פלעגט מען שוין טאקע קלאָהר זאָגען: מיר ווילען א וועלט, וואו אָרים און ריך זאָלען זיין גלייך. מיר ווילען פֿרייהייט און גלייכהייט".

אזוי האָט זיך דער נעדאנק צושפֿרייט צווישען די שניידער מיידלאך און בחורים, אז מען דאַרף מעהר פֿרייהייט. דער דאָזיגער נעדאנק האָט פֿאַרכאפט אלע מחות.

טאקע אין ביבליאָטעק פלעגט מען רופען די מיידלאך צו קעמפען פֿאַר פֿרייהייט. וואָרום אויך די שניידער־מיידלאך, אייניגע פון זיי, לכל הפחות, פלעגען אהין קומען און זיך אויסזעצען אין די ווינקעלאך און שלינגען יעדעס וואָרט. אלע האָבען זיך געפילט גוט. וואָרום אין ביבליאָטעק האָט נעהערשט אמת'ע פֿרייהייט און גלייכהייט. און מען פלעגט נאָך אַרויסנעהן פון דאָרט אלע צוזאמען. דאָס האָט ביי אלעמען געשטאַרקט די הערצער.

און איינמאָל, עס איז געווען א שבת'דיגער טאָג, סוף אויגוסט, 1906. מיר זיינען זיך צונויפגעקומען ביי עקיבה פישביין אין שטוב, ווי מיר פלעגען דאָס טאָן יעדען שבת. דאָרטען פלעגען מיר זיך לערנען טאנצען. זוסיע סווינער איז געווען אונזער טאנצמייסטער. אין טאנץ האָבען אנטיל גענומען כמעט אלע אינגלאך און מיידלאך, וואָס האָבען שפעטער געפירט דעם סטרייק. נאָך דעם טאנץ זענען מיר גענגען שפאַצירען אויף רייקאָוויצער וועג. מיר האָבען צוזאמען שהען פֿאַרבראכט, אויסגעזונגען אלע לידער, וואָס מען האָט צו יענער צייט אין פעלשטין געזונגען.

פרעכטיג און שהען איז דאמאלס דער שבת פֿאַרנאכט געווען. עס האָט זיך גערוכט, אז אלץ זינגט מיט אונז מיט: די זאָנגען און די פֿאַרגעהענדיגע זון. געזונגען האָבען מיר מיט אזא פייער, וואָס בלויז די יוגענט קען. אין דער לופט אָבער האָט זיך עפעס שוין פֿאַרומגעטראָגען — עס קאָן זיין אז דאָס איז געווען אזוי, ווייל אין יענעם יאָהר האָבען זיך די פויערים פון די ארומיגע דערפער געבונטעווען אקעגען די פריצים. אין געוויסע דערפער זיינען גאנצע מאיאנטקעס פֿאַרברענט געוואָרען. עס קען אויך זיין, אז דאָס זיינען געווען אפקלאנגען פון די זאבאסטאווקעס, וואָס זיינען פֿאַרגעקומען אין די גרויסע רוסישע שטעט, און עס קען זיין,

וואָס פֿאַרענדיג אין די דערפער פֿלעגען מיר געפינען גאַנצע פּעק רעוואָ־לוציאָנערע פּראָקלאַמאַציעס צווישען די זאַנגען. מיר פֿלעגען זיי מיט־נעמען אין שטאָט און פֿאַרשפּרייטען.

מען איז אַרויסגעגאַנגען אויף די פֿעלדער, געזונגען אונזערע לידער און נאָכדעם געשמועסט וועגען אונזער לאָגע. מיר האָבען עפּעס אַלע געפֿילט, אז עפּעס מוזען מיר אויך טאָן. אייניגע בחורים האָבען זיך אפֿילו אויסגעדריקט, אז וועלען מיר וועלען קריגען די „סטרוקציע" וועלען מיר האָבען מעהר צייט צו פֿאַרברענגען מיט די מיידלעך.

פון דעם שפּאַציר זיינען מיר געגאַנגען דורך דער גוי'אישער גאַס. עס איז נאָך געווען ווייט פון דעם כהן'ס הויז, אָבער קולות האָבען זיך געריסען דורך די טירען און פֿאַרמאַכטע פענסטער. אַלע האָבען גע־רעדט און געשריען — מעהר געשריען ווי געהרעדט. גאַלדע נחום דעם רב'ס האָט נערעדט און זיך גע'רעש'ט מעהר פון יעדען. וועז נחום זיינערמאַן איז מיט די עלטערע צוויי קינדער געפֿאָרען קיין אַמעריקע, האָט זיך באָבע זיינערמאַן איבערגעקליבען צום כהן און דאָרטען פֿלעגט מען מאַכען „סכאָדקעס"

באָבע זיינערמאַן איז געווען א גאַסט־פֿריינטליכע פרוי. די מיידלעך און זייערע חברטעס — סימפּאַטישע. מיר זיינען אַלע אַריין אהין אין שטוב.

אַריינקומענדיק אין שטוב, האָבען מיר געטראָפען אַן אמת'ע פֿאר־זאַמלונג. עס זיינען דאָרט געווען מיידלעך און בחורים פון פֿאַרשיידענעם עלטער, מאַנכע נאָך קינדער.

די מעהר־באַריידעוודיגע האָבען דערצעהלט וועגען דער שווערער פּראַצע און וועגען די אויסערגעווענליך לאַנגע שטונדען וואָס זיי האָבען געארבייט פֿאר זעהר קליינע שכירות. מאַנכע האָבען געארבייט כמעט אומזיסט. די שילדערונגען פון די מיידלעך זיינען געווען מיט פּיעל ביטערקייט און צאָרען, וואָס האָט אויף אַלעמען געמאַכט א שטאַרקען און טרויעריגען איינדרוק.

מיר האָבען איינגעזעהן, אז ווייטער קען אזוי ניט אָנגעהן, אז עפּעס מוז געטאָן ווערען. מיר האָבען ניט אויסגעארבייט קיינע פֿלענער. מיר האָבען ניט געהאַט קיין שטרייק־ערפאָלגרונג. מיר האָבען ניט באַגריפֿען, אז עס איז מעגליך דורכצופיהרען א סטרייק פון נייטאָרינס—און דאָך איז די שטימונג געווען אזא, אז מיר האָבען געמוזט באַשליסען, אז די מיידלעך זאָלען זונטאָג ניט געהן צו דער ארבייט. און אזוי האָבען מיר דערקלעהרט דעם ערשטען שטרייק אין פֿעלשטין.

עס איז שוין געווען זעהר שפעט אין דער נאכט. עטלאכע אינגלאך און מיידלאך זיינען פארבליבען אויסצוארבייטען פלענער אויף ארגאניזירען די נייטארינס, וואס זיינען ביי דער פארזאמלונג ניט געווען.

יענעם זונטאג זיינען א סך אינגלאך ניט געפאהרען אין די דערפער. מען האט אפילו די שבת'דיגע מלבושים ניט איבערגעביטען. די שטימונג איז געווען א יום־טוב'דיגע. מיר זיינען גאנץ פריה געווען אויף די גאסען און צוגעצויגען צו זיך סתם לייזיג־געהער. אלע צוזאמען זיינען מיר געווען אויף דער וואך, אז קיין מיידעל זאל ניט געהן צו דער ארבייט.

עס קלינגט ווי א פאנטאסטישע געשיכטע, אבער עס איז דאך א פאקט: די שטרייק־אנפירער האבען ניט געהאט קיין ערפאהרונג און קיין באגריף אין אזעלכע אנגעלעגענהייטען, און דאך האבען מיר איינגעשטעלט אן אפאראט, וואס האט געפיהרט דעם שטרייק מיט פולע קאמפסמיטלען, ווי מיר פארשטייען איצט, וואס א שטרייק פאדערט.

מיר האבען אויסגעארבייט פאדערונגען: באגרעניצטע ארבייטס־שטונדען און העכערע שכירות. מיר האבען איינגעשטעלט א פינאנץ־קאמיטעט מיט נאלדע זייגערמאן אלס קאסירערין. אין דער צווייטער וואך פון דעם שטרייק האט דער פינאנץ־קאמיטעט אויסגעצאלט געוויסע סומען צו זעהר אריימע מיידלאך.

אזוי ווי ניט אלע נייטארינס זיינען ארונטער אין סטרייק, איז געווען וויכטיג צו שאפען א קאמיטעט, וואס זאל ארונטערנעמען די איבערגיג מיידלאך פון זייערע ארבייטס־פלעצער. מען האט אויך געדארפט אכטונג געבען, אין זעהר וויניג פאלען, אז מיידלאך זאלען זיך צוריק ניט ארייג'גנב'ענען צו דער ארבייט.

די ערשטע „מאסטערסקאיא", וואו מען האט ארונטערגענומען די מיידלאך, איז געווען „בערעל דעם רויטענעם" (בערעל קארשענבוים). געארבייט האבען דארטען ארום צעהן מיידלאך. צוויי מיידלאך זיינען צוריקגעגאנגען ארבייטען אויף דעם צווייטען טאג. — האבען מיר אפגעשטעלט איינע פון די צוויי מיידלאך און ביי איהר געפרעגט, פארוואס זי געהט צוריק. האט זי געענטפערט: „וואס פעלט דארטען די מיידלאך? אויף דער נאכט גיט מען אונז קארטאפליעס צו עסען און טיי צו טרינקען".

די צווייטע שטוב, וואו עס האבען געארבייט זעקס אדער אכט מיידלאך איז געווען „יאסעל שמואל חיימ'ס" (בא יאסעל צווייג). דא זיינען אויך צוריקגעגאנגען א פאר מיידלאך. ביי שרה יעקב כינעם האבען געארבייט דריי מיידלאך. דארט איז ניט צוגעגאנגען אזוי גוט. מען האט דארטען צובראכען א פענסטער.

ביי יחיאל יעקיל׳ס (יחיאל קאַרענבלים) איז אויך ניט אזוי לייכט ציגעגאַנגען. געאַרבייט האָבען דאָרט אכט אָדער צעהן מיידלאַך. אויך ביי אָדע יאַנקעל שיינציס האָבען געאַרבייט צוויי מיידלאַך. איינע פון זיי האָט ניט געוואָלט ארויסגעהן. אָדע אליין האָט איר געבעטען, אז זי זאָל ארונטערגעהן, אָבער עס האָט ניט געהאָלפען, ביז עס איז געקומען א קאָמיטעט פון מיידלאַך און מען האָט זי ארויסגענומען.

עס פארשטעהט זיך, אז ניט מיט די עטלאַכע הייזער שעפען זיך אוים אלע ווערקשטאַטען פון יענעם פאַך. עס זיינען נאָך געווען צעהנדליגער שטיבער, וואו עס זיינען געווען באשעפטיגט צו צוויי און דריי מיידלאַך.

אונטער וועלכע אומשטענדען עס האָבען געאַרבייט קינדער פון פער־צעהן און פופצעהן יאָהר (און עס זיינען געווען ארבייטאָרינעס פון עלף און צוועלף יאָהר) איז אוממעגליך צו שילדערען. די מעהרסטע פון זיי האָבען געאַרבייט פאַר כמעט אומזיסט, ווייל זיי זיינען געווען אין דער לערע. און מיט וואָס זיי האָבען אָפגעלעבט דעם טאָג ביז שפעט אין דער נאכט, דאָס לאָז איך איבער פאַר פאָעטען צו באַקלאָגען.

איך ווייל איבערגעבען איין בילד פון א שטוב, וואו נייטאָרינעס האָבען געאַרבייט און עס וועט זיין פונקט אָנגעמאַסטען פאַר אלע, ווייל כמעט אלע — פילייכט מיט א פאַר אויסנאמען — האָבען געהאט דעם זעלבען אויסזעהן. די קלענערע ווערקשטאַטען זיינען אלע מאָל געווען אין אל־קער. דאָרט זיינען געשטאַנען צוויי און דריי מאשינען. דאָרטען האָט זיך אויך געפונען די משפחה, סיי גרויס און סיי קליין — איבערהויפט די קינדער.

איהר געדענקט אויך, אז די קיך איז כמעט אלעמאָל געווען לעבען אלקער. אין קיך איז געשטאַנען די פאַס מיט וואַסער, און נאָך כלים, וואָס זיי פלעגען פון זיך קיין פערפומען ניט ארויסגעבען. אונטער די אומשטענדען האָבען זיך יונגע צוארטע קינדער פיזיש און גייסטיג אָנט־וויקעלט און זייערע מיידעלשע חלומות אויסגעטרוימט, און זייערע לעבע־לידער אויסגעזונגען.

נאָך מיינע חדר און בית־המדרש יאָהרען האָב איך געלעבט עטליכע יאָהר אויף דער פרייער לופט. איך האָב דורכגעמאַסטען טויזענטער וויאַרסטען פעלד און וואלד. אהיים קומענדיג פון דאָרף, פארנאכט, פלעג איך באַזוכען אמאָל א הויז פון די אויבענדערמאָנטע הייזער. האָב איך געזהען קינדער פון פארשיידענעם עלטער, וואָס האָבען אָפגע׳חושכ׳ט זייערע טעג און נעכט אין פארפעסטעטע אלקערס, וואו די זון איז קיינמאָל ניט אריינגעקומען, וואו א דעמפקייט איז געהאנגען אין דער לופטען. ווינטער זיינען די וועגט אין די שטיבער נעווען נאס. שיינע בליהענדע מיידלאַך

האבען אויסגעזוכן ביי די מאשינען ווי פינסטערע שאטענס. יעדע מאשין איז געשטאנען ווי א מצבה איבער א קבר, אין וועלכען א פריהצייטיג פארלאשען לעבען איז געלעגען.

ווי איך קען זיך ערינערען, איז צו יענער צייט אין פעלשטין דאס וואָרט „סטרוקציע" געווען ביי אלעמען אויף די ליפען: ארים און רייך, יונג און אלט, קליין און גרוים —אלע האבען געהערט פון דער „סטרוקציע". אלע ארבייטער האבען ארויסגעהערט דאס וואָרט מיט עפעס א מין הייליקייט. עס האט ביי זיי ארויסגערופען א ים פון פרייד און באגייסטערונג, א ים פון האפענונגען אויף א בעסערען און פרייערען לעבען.

אויף די באלעבאטים און באלעבאסטעס האט דאס וואָרט „אינסטרוקציע" ארויפגעוואָרפען א פחד. זיי אליין זיינען געווען גרויסע אריימעלייט. זיי אליין האבען שווער און ביטער געארבייט. און פלוצלונג נעמען גאָר די נייטאָרינס און מאכען א בונד — און ווילען דיקטירען, אז מען זאל ארבייטען באגרעניצטע שטונדען און מען זאל צאהלען העכערע שכירות. עס פארשטעהט זיך, אז אזא זאך האבען די באלעבאטים און באלעבאסטעס ניט געוואלט און ניט געקאָנט נאכגעבען.

ווי איך האב שוין באמערקט, איז אין יענער צייט דאס שלאָג־וואָרט געווען „אינסטרוקציע. דער קאמף איז געווען א פאר'עקשנ'טער. די באלעבאטים און די באלעבאסטעס האבען פאר קיין פאל ניט געוואלט שלום מאכען מיט דעם געדאנק, אז זיי וועלען שוין קיינמאל ניט קענען האלטען די נייטאָרינס אזוי לאנג ווי זייער הארץ גלוסט; אז די נייטאָרינס זאלען מעהר ניט מוזען ארבייטען פאר זיי פון שבת־צו־נאכטס נאָך הבדלה ביז פרייטאג נאָך ליכט־בענשען, יעדען טאג פון גאנץ פריה ביז צעהן און צוועלף ביינאכט, און ערב יום־טוב א גאנצע נאכט.

מיט דעם ארבייטען שפעט אין אָוועגט איז בעת דעם שטרייק דערציילט געוואָרען דער פאלגענדער אנעקדאָט:

איינמאל, שפעט אין אָוועגט, האבען די מיידלאך געבעטען ביי „בערל דעם רויטען", אז ער זאל געהן אויסגעפינען ווי שפעט עס איז. ר' בערל, קוים וואס ער רירט זיך, פארלאָזט די שטוב און געהט אריבער צו משה'קע קום, ביי וועמען עס איז געווען א זייגער, אויסצוגעפינען ווי שפעט עס איז.

משה'קע קום האט דעמאלט געוואוינט ביי משה לעטמאן אין קאָמעריגע. צו משה'קע קום און צו משה לעטמאן פלעגען זיך אין אָוועגט צונויפקומען אידען צו הערען איינס ס'אנדערע דערציילען מעשיות, איבערהויפט אין די ווינטער־נעכט. בערל האט זיך פארגעסען נאָך וואס ער איז געקומען, געבליבען זיצען און זיך איינגעהערט אין די וואונדער־מעשיות וואס אידען האבען דערציילט.

משה לעטמאן האָט אין שפּאַס דערמאָנט בערלען, אז ער זיצט שוין איבער א שעה און משה'קע קום האָט אים אין שפּאַס א פרעג געטאָן: ר' בערל, וויפיל מיידלאך ארבייטען ביי אייך "? — וועו ר' בערל ענטפערט: „ארום צעהן", רופט משה'קע אויס מיט א געלעכטער: — „אזוי! ? . . . האָט איר דאָך פּאַרדינט ארום צעהן שעה ארבייט!"

ערשט דעמאָלט האָט זיך ר' בערל געכאַפּט, אז ער איז געקומען זעהן ווי שפּעט עס איז.

ר' בערל האָט אַהיימגעפירט די מיידלאך שפּעט אין דער נאַכט מיט א לאַמטערען.

ביי די נייטאַרינס איז קלאָהר געוואָרען, אז אין זייערע הענט לויגט די מאַכט, אז דורך אייניגקייט קענען זיי צונעמען ביי זייערע באַלעבאַטים די פּריוווילעגיעס, וואָס מען וויל זיי ניט נאָכגעבען.

א דאנק דער ענערגיע און אָפּפערווילליגקייט פון עטליכע אינגלאך און מיידלאך, איז געלונגען אויפצוהאַלטען די סטרייקערס אין א קעמפּערישער שטימונג. די ארבייטער האָבען זיך געהאַלטען מיט מוט און זיי האָבען ארויסגעוויזען א שטאַרקע דיסציפּלין. נאָך צוויי וואָכען קאַמף האָבען זיי אָפּגעהאַלטען אן אנטשיידענעם זיג אין דער פראַנע פון שטונדען.

דאָס מיינט, אז פון דער צווייטער וואָך אין סעפּטעמבער ניינצעהן-הונדערט-און-זעקס האָבען די פּעלשטינער מיידלאך געארבייט לויט די „אינסטרוקציעס", וואָס זיי האָבען געגעבען צו זייערע באַלעבאַטים און באַלעבאָסטעס.

און אזוי האָבען מיר געוואונען דעם ערשטען סטרייק אין פּעלשטין.

אויף וויפיל דער זכרון דינט מיר וועל איך אויסרעכענען די נעמען פון דער גרופּע, וואָס האָט זיך באטייליגט אין און ארום דער פירער-שאפט:

גיטעל סינגל, גאָלדע-נחום-דעם-רב'ס, פּעסיע פישביין, שרה הורוויץ, שבע יונה'ס, שפּרה אברהם'ס, מענדל שטיינשלעגער, שבח סינגל, זוסיע סווינער, שמואל לייב קליבאן, מאני האַראָוויטץ, זוסיע קליבאן, לייב וועלוועל פייווישים און דער שרייבער פון אָט דעם ארטיקעל.

אויב איך האָב אויסגעלאָזט נעמען פון מענשען, וואָס זיי זיינען געווען אַקטיוו באטייליגט אין דער פּאַסירונג, זאָלען זיי מיר אַנטשולדיגען, ווייל עס איז שוין א לאַנגע צייט, און עס איז שוואר צו געדענקען אלעמען.

בנימין האָפמאַן

די פעלשטינער שוהל

איך קען זיך גאָר ניט פאָרשטעלן, אַז מיר זאָלען ארויסגעבען אַ בוך וועגען פעלשטין אָהן א באַשרייבונג פון אונזער מערקווירדיגער אַלטער שול.

איך בין שוין געווען אין פיל אַנדערע שולען אין אַ סך אַנדערע און גרעסערע שטעט ווי אונזער פעלשטין; איך האָב שוין געזעהן פיל רייכערע און מעהר מאָדערנע שולען; איך האָב שוין געזעהן שולען, וואָס האָבען געקאָסט אוצרות אויף צו בויען זיי — אָבער אַזאַ מערק־ווירדיגע שול, ווי אונזערע, האָב איך קיינמאָל ניט געזעהן.

ס'קען אפשר זיין אַז איך זאָג דאָס, מחמת ס'איז מיינס, אַז איך בין ווי יענע אידענע, וואָס האָט געבעטען, מען זאָל איר ארויסשיקען איר קינד פונ'ם חדר און אַז מ'האָט זי געפרעגט, וועלכעס קינד איז איהרס, האָט זי געענטפערט, אַז דאָס שענסטע קינד איז איהרס... דאָך וועלען אַלע מיט מיר איינשטימען, אַז אונזער שול איז טאַקע געווען שענער און אַנדערש פון אַלע אַנדערע שולען.

איך בין שוין עטליכע און דרייסיג יאָהר פון פעלשטין, אָבער די שול שטעהט מיר נאָך פאַר די אויגען, גלייך ווי איך האָב זי נעכטען געזעהן.

ווען און ווער ס'האָט אונזער שול געבויט געדענקען ניט אפילו אונ־זערע עלטסטע לאַנדסלייט. ס'האָט זיך אפילו געפונען א שטיקעל באַ־שרייבונג וועגען דער ענטשטעהונג פון דער שול. די באַשרייבונג גע־פינט זיך אויף דער מערב־וואַנט, פונקט איבער דעם אריינגאַנג צו דער שול. אָבער די אותיות זענען שוין אַזוי אַלט און אָפּגעריבען, אַז מען האָט זיי ניט געקענט איבערלייענען.

פונדעסטוועגען זאָגט מיין פריינט שלמה צווייג, אַז ער האָט געהערט פון זיין פאָטער, אַז די שול איז געבויט געוואָרען דורך אונזער חשוב'ען לאַנדסמאַן ר' שמואליק (ר' הירש שמואליקס שווער) מיט דער הילף

פון דעם זונקאווער רבי'ן ר' זוסעלי. עס זאל הייסען, אז דער ר' שמואליק, וואס איז געווען זעהר אן אנגעזעהענער בעל הבית אין שטעטעל און א גע־שווארענער חסיד פון ר' זוסיעל'ען, איז געווען דער גאנצער אנפיהרער פון זאמלען געלט און מעגליך מאכען, אז די שול זאל געבויט ווערען. איך פערזענליך, האב זיך תמיד פארגעשטעלט, אז די שול איז געבויט געווא־רען אין הימעל און מע האט זי א פארטיגע אראפגעלאזט צו אונז אין שטעדטעל נאך איידער ס'זענען געווען הייזער ארום דעם געגענד. און דערפאר האבען אונזערע לאנדסלייט געבויט דערנאך זייערע שטיבער ניט זעהר נאהענט צו דער שול, צוליב דרך־ארץ פאר דער היליגער גע־ביידע.

די שול איז א פיר עקיגע געביידע צוויי הונדערט פוס סקווער, מיט צוויי ווייבערישע שולען פון ביידע זייטען פון צפון און פון דרום. אויך זענען פארען צוויי קליינע ווייבערשע שולעכלאך אין דער מערב זייט. אבער די שולעכלאך זיינען אויף אן אויבערשטען גארען. דער אריין־גאנג צו דער שול איז געווען לינקס אויף מערב זייט. דארט געפינט זיך דער פאליש. אריינקומענדיג אין פאליש, געפינט מען דריי טירען: צוויי פון ביידע זייטען, — צו דרום און צפון, — וועלכע פירען צו צוויי קליינע שולכעלעך. רעכטס איז דאס שניידערשע שולכעל, און לינקס — דאס חברה־נושאים שולכעל. פארואים איז דער אריינגאנג אין דער גרויסער שול. כדי אריינגעהן אין דער גרויסער שול דארף מען ארונטערגעהן אן ערך אכט אדער צעהן בריטע טרעפ. דאן דערזעהט מען דעם באלעמער, וועלכער שטעהט פונקט אין מיטען שול. דער באלעמער איז א געמויער־טער, א גרויסער.

אויף דעם באלעמער איז פארען א בימה, וואו מען לייענט די תורה. לייכטער מיט ליכט שטעהען אויסגעשטעלט ארום דעם באלעמער, איינס לעבן צווייטען. אז מען צינדט אן די ליכט, גיט דאס דער שול א פייער־ליכען אויסזעהן.

דער ארון קודש איז איינגעמויערט אין דער מיט פון דער מזרח וואנט, און מען דארף ארויפגעהן א צעהן טרעפ כדי איהם צו עפענען. אויף די טרעפ פלעגען מיר קליינווארג וועלען זיצען ווען ס'איז געקומען א שבת אדער א יום טוב. אבער די בעלי בתים וואס זענען געזעסען נאהענט, אשטייגער, אברהם זייגערמאן, זעליג משה'לעם און אהרן איצי בעריינים, פלעגען אונז טרייבען פון דארטען. ביי דער רעכטער זייט פון די טרעפ שטעהט דער עמוד מיט דעם שעהנעם מזרח, מיט די צוויי פויג־לען. דארט פלעגט אונזער חזן ר' דוד אזוי שעהן און הארציג דאוונען.

איך וועל קיינמאל ניט פארגעסען די פארכטיגקייט, וואס האט נע-
הערשט אין אונזער שול וועו ס'איז געקומען יום כפור ביינאכט. דער
עולם איז געווען אנגעטאן אין די טליתים, ר' דוד איז געשטאנען פאר'ן
עמוד מיט זיינע משוררים: פישעלע ליביטשקעס, יאנקעל יאסעל חנא'ס,
שמואל חיים פארטנאי, מענדעל דעם חזן'ס און נאך עטליכע און זיי האבען
מיט אזא התלהבות געזונגען דעם כל נדרי.

איך געדענק אפילו ווי טשיפאנסקי, דער גוי'אישער שוסטער, וואס
האט געקענט רעדען אידיש פלעגט אלע יום כפור קומען צו כל נדרי,
און שטעהען אין דער צפון זייט פון דעם באלעמער לעבען יאנקעל קע-
צעלעם שטאט.

אין דער מזרח וואנט זענען אין ביידע זייטען פונ'ם ארון קודש
געווען צוויי לאנגע פענסטער מיט קאלירטע שויבען, רויט, געל און בלוי,
וועלכע האבען באשיינט די שול.

די שול איז געווען זעהר א הויכע און אז מען האט געוואלט זעהן
די סטעליע האט מען געדארפט פארייסען דעם קאפ אזוי, אז דער קאפ
זאל אנרירען דעם נאקען. דארום וויסען טאקע ניט פילע לאנדסלייט, ווי
אזוי די סטעליע איז געמאכט. איך האב אבער אנגעשטרענגט מיין קאפ
און געזעהן אז די סטעליע איז געווען איינגעטיילט אין צוועלף קעסטעלאך
און אין די קעסטעלאך זענען געווען אויסגעמאלט די צוועלף מזלות.
פון יעדען קעסטעלע האט אראפגעהאנגען אן אייזערנע שטאנג, וועלכע
האט דערגרייכט ביז ארום א צעהן פום איבער דעם באדען, און אויף די
שטאנגען האבען געהאנגען גרויסע מעשענע הענג-לייכטער, יעדער הייונג-
לייכטער האט געהאט ארום דרייסיג רערען. אין די אלע רערען זענען
געשטאנען ליכט און אז מען האט די אלע ליכט אנגעצונדען איז די גאנצע
שול באלויכטען געווארען אזוי ווי מיט עלעקטרישער באלייכטונג. איך
פלעג מיך אימער חידוש'ן ווי אזוי די סטעליע האלט זיך אהן שום סלופעם.
איך האב תמיד געדענקט, אז זי האלט זיך מיט ניסים.

די וועגט פון דער שול זיינען געווען געמאכט פון ציגעל און זעהר
גראב, היינו: איך געדענק אז וועו איך בין געווען א קינד פון א יאהר
צוועלף און זיך געשפילט מיט נאך קונדסים אין דער ווייבערשער שול,
האט זיך מיר פארגלוסט ארויפצוקריכען אויף א פענסטער, וואס האט
געפיהרט פון דער ווייבערשער צו דער מענערשער שול. אזוי ווי די
פענסטער, אדער, ווי מען האט זיי געפופען, די גראטעס, זיינען געווען בריט
אבער נידריג, האב איך זיך געליינט אויפ'ן בויך און זיך געפראוועט
דורכדראפען. און אזוי געדענק איך אז די גרעב פון דער וואנט איז געווען
לענגער פון מיין קערפער — אן ערך פינף פום.

איך געדענק אויך אז אין אונזער שול האָבען זיך געפונען דריי ערליי דאוונער. גרופּע נומער איינס האָבען לחלוטין נאָרניט געדאוועט, פלעגען זיי שטענדיג שטעהען אין פּאָליש און דערצעהלען מעשות מיט וויצען. גרופּע נומער צוויי פלעגט יאָ כאָפּען אמאָהל א אידיש וואָרט, דער עיקר האָבען די מענטשן פון אָט־דער גרופּע געוואָלט הערען ר' דוד'ן דעם חזן א זינג טאָן. ז י י פלעגן זיך געפינען הינטער דעם באלעמער, ד. ה. צווישען דעם באלעמער אין מערב זייט. און גרופּע נומער דריי וועלכע האָט טאקע געדאוועט. אָט־די מענשען זיינען געווען אין דער פראָנט פון׳ם באלעמער.

אז ס׳זיינען געקומען די פאָרכטיגע טעג, פלעגט די שול זיין פול אָנגעפאקט מיט מענטשן, און אפילו די קנאפּע דאוונערם זענען געווארען זעהר ערענסט און זיך צוגעהערט צו יעדען וואָרט, וואָס דער חזן, ר' דוד, האָט ארויסגעלאָזט פון מויל. איך דערמאָן אונזער חזן אזוי פיעל מאָל, וויל מען קען זיך נאָרניט פאָרשטעלען אונזער שול אָהן איהר חזן ר' דוד. און ס׳וואָרט טאקע זעהר טרויעריג אויף דעם הארצען, וועו מען דערמאָנט זיך אז איצט איז אונזער אלטע שול געוואָרען א פשוט׳ער מלוכה־שפייכלער, און אונזער באליבטער דודיע חזן איז אין א ניו יאָרקער מושב זקנים און די לאָנדסלייט וועמען ער האָט אזוי פיעל גייסטיגען פארנעגינגען פארשאפט, קומען איהם אפילו ניט זעהען.

משה גלאַנץ

פאַרשטערט די הקפות

ז עס איז אָנגעקומען שמחת־תורה, איז ביי אונז אין פעלשטין געווען באמת ששון ואורה. פרומע אידען און אפּיקורסים, למדנים און עם הארצים, איידעלע מענשען און גראָביאַ־נעס, קלוגע און נאַראָנים, פאַרמעגליכע און קבצנים, יונג און אַלט — אַלע האָבען זיך געפרייט.

אונזערע שכנים, די גויים, וואָס רינגלען אַרום דאָס גאַנצע שטע־טעלע פעלשטין, האָבען אָנגערופען דעם טאָג „שמחת־תורה" (סקאַזשעני דען) דער משוגע'נער טאָג. זיי האָבען גאָר ניט געקענט פאַרשטעהן: ווי אַזוי מענשען וואָס אַ גאַנץ יאָר זיינען זיי פאַרזאָרגט, פאַריאָגט, פאַר־שלונגען זוכענדיג פּרנסה, וואָס מער ווי זיפצען און קרעכצען הערט מען פון זיי ניט, זאָל גאָר פּלוצים קומען אויף זיי אַזאַ פרייד... עסען, טרינקען, זינגען און טאַנצען, איינציגווייז און אין קאַראַהאָד, אין די שטיבער, אויף דער גאַס, אין מקום קדוש, יונג און אַלט אויסגעמישט — איז דאָס ניט משוגעת? זיי האָבען דאָס ניט געקענט פאַרשטעהן. בשום אופן ניט.

מיין טאַטע, ע"ה' אַ איד אַ ברוגז'ער, שטענדיג אָנגעדרודעלט, זעל־טען ווען אַ לאַך געטאָן, איז שמחת־תורה אויך געוואָרען גאָר אַן אַנדער טאַטע. גאָר ניט דער זעלבער וואָס אַ גאַנץ יאָר: ניט געשלאָגען די קינדער דעם טאָג, ניט געשריען אויף דער מאַמען, פאַרשוואונדען דער רוגז, אָפּגעטאָן האָט זיך דער כעס פון אים אינ'ם טאָג פון שמחת־תורה. אַן אויפגעלייגטער האָט ער שפּילעוודיג געשפּאַסט און געלאַכט.

מיר, קינדערלעך, האָבען דערפילט די לויזקייט פון די שטריק מיט וועלכע מיר זיינען געווען געפּענטעט אַ גאַנץ יאָר. פריי פון חדר, פריי פון רבי'נס רשות, פריי פון טאַטענס ממשלה, און אין מיטען פון אַזאַ שמחה, האָבען מיר גענומען נאָכטאָן די עלטערע. וואָס־דען עפּעס צוריק־

שטעהן? קינדערלאך האבען צוזאמען מיט די עלטערע געזונגען און גע־
טאנצט, געפילדערט און נעשריען ביז צום הייזעריג וועלען.

ביי אונז אין פעלשטין איז געווען א גרויסע און זעהר א שעהנע
שול, וואס פון איר איז איצט געוואָרען וויים איך ניט. פאר אזא
שטעטעלע וווי פעלשטין איז אונזער שול געווען א זעלטענהייט. ווי אזוי
אזא שול האט געקענט אויסגעבויט ווערען אין אזא אָרים שטעטעלע —
איז ניט צו פארשטעהן. ווייזט אויס, די אידען פון יענע צייטען זיינען
גאָר ניט געווען, ווי די אידען פון אונזער צייט, ווייזט אויס, אז קיין
גוטס האלט זיך ניט לאנג ביים אידען. פאר די קינדערשע אויגען וואס
האבען ארום זיך געזען בלויז איינגעהויקערטע, האלב־חרוב'ע שטיבלאך,
האט די גרויסע, הויבע שול אויסגעזען ווי א ריזיגער, גראנדיעזער בנין
אויסגעבויט נאָר פון גאט אליין.

אינווייניג — די געמאלטע סטעליע, די קאָלירטע מזרח־פענסטער,
דורך וועלכע עס האט אריינגעשיינט די זון און אָפּגעשפּיגעלט די אלערליי
קאָלירען פון די שויבען אויף די וועגט, אויף דעם בעלעמער, אויף די
בענק, אויף די דאוונער. די אינווייניגסטע שעהנקייט האט אָנגעפילט
דעם פעלשטינער אידען מיט „יראת הכבוד". זיצענדיג אין שול, האט
מען באמת דערפילט, אז דאָרט וואו גאט איז, דאָרט איז ריינקייט און
שעהנקייט אויך דא. און וועז דער בייזער טאטע האט געמוסען די קינדער
אין שול אריין, זיינען זיי געלאָפען מיט קינדערשער פרייד און מיט קינדער־
שען פייערדינגען פארגעניגען.

ביים דאוונען האבען קינדער נאכגעטאָן אלץ וואס דער טאטע האט
געטאָן. האט ער אויסגעשריען דאס דאוונען, האבען קינדער אויך אויס־
געשריען דאס דאוונען, כאטש ניט וויסענדיג וואס זיי שרייען. זיי האבען
זיך געשאָקעלט און זיך געוואָרפען ווי דער טאטע, געשפּרונגען קדוש ווי
דער טאטע. די מינדעסטע קלייניגקייט האבען זיי ניט דורכגעלאָזט. זיי
האבען אלץ נאכגעטאָן דעם גרויסען טאטען.

שמחת־תורה באדארף מען דאָך נעהן מיט הקפות, איז פאר די
קינדער דאס נעהן מיט הקפות געווען א שפיל, וואס זיי האבען אויסגע־
קוקט די אויגען אויף דעם א גאנץ יאָר.

אין שול איז ליכטיג — ליכטיגער ווי א גאנץ יאָר. אלע רערלאך
פון די הענגלייכטער זיינען אָנגעפילט מיט אָנגעצונדענע סטעריניאָוע ליכט.
אויף אלע פנימ'ער ליגט צענאסען א פרייד, א ליכטיגקייט, וואס נאָר שמחת־
תורה קען דאס געשען.

אינגלאך און מיידלאך מיט זייערע פאָנדעלאך, אויף וועלכע עס איז
אָפּגעדרוקט „שישו ושמחו בשמחת תורה", און אויף וועלכע עס איז

ארויפגעשטעקט א קארטאָפּעל אָדער גאָר אַן עפּעל און אין קארטאָפּעל אָדער אין עפּעל איז אריינגעשטעקט אַן אָנגעצונדען חלב'ן ליכטעלע, שטופען זיך, קריכען אויף די בענק, אויף די שטענדערם, אויף די וועגט טומלען און ליארעמען און וואַרטען אויף דעם שעהנעם שמחת־תורה שפּיל.

חיים שמש, א געזונטער איד, מיט א הייזעריגער אָבער הויכער שטיגט אַרויף די טרעפּ צום ארון קודש און לאָזט ארויס דעם ערשטען נעשריי, וואָס דערהערט זיך אין שול איבער דעם גרויסען געפּילדער פון יונג און אַלט: „אליף התורני, ר' זעליג בר' משה הכהן, תן כבוד לתורה!" און דער ר' זעליג וואָס האָט פּארמאָגט א שטאָט אויבען אָן, אין מזרח וואַנט פון שול, לאָזט זיך נעהן צום ארון קודש איבערצונעמען דאָס ספּר־תורה פון חיים שמש.

און איינמאָל, נאָכדעם ווי חיים שמש האָט אויפגערופען ר' זעליג בר' משה הכהן, האָט זיך פּלוצים דערהערט פון מערב זייט ביי דער טיר אן אויסגעשריי: „קעפּ וועלען געשפּאָלטען ווערען ביי די, וואָס וועלען נעהן מיט הקפות!" דאָס געשריי, וואָס האָט זיך דערהערט צווישען דער פריי־ליכער און שמחת־תורה'דיגער שטימונג, איז ארויסגעלאָזט געוואָרען פון איצי מאיר סטאָליער, א יונג מיט בריטע פּלייצעס און ווי עס האָט זיך ארויסגעווייזען, איז ער ניט געווען אליין אין דעם געוואָגטען שריט, וואָס האָט געמיינט חלול השם!...

אין שול האָבען געדאָוונט באלעבאָטים, פּארמעגליכע אידען, סוחרים, קרעמער, און אויך אידען אָרימע — בעלי מלאכות, וואָס האָבען פּשוט ניט פּאַרדינט גענוג אויף פּרנסה.

די בעלי מלאכות האָבען זיך געפּילט געקרייווידעט: באשר מען האָט זיי, די האָרעפּאשנע מענשען ניט אָפּגענעבען דעם כבוד וואָס זיי קומט. „פּאר דער תורה", האָבען זיי ג'טענה'ט, „זיינען אַלע אידען גלייך". אז עס איז נעקומען צו די הקפות, אויסגערוט איז מען געווען און פּריליך אויך — אפשר טאקע דערפּאר, ווייל מען האָט איבערגעכאפּט די מאָס אויך — האָט מען דערפּילט, אז מען איז מיט מענשען גלייך, און אז איצט איז די צייט זיך אוועקצושטעלען און צו פּאָדערען גלייכהייט פּאר אַלעמען.

אין שול איז געווען איינגעפּירט מקדמונים: אז מיט די ערשטע זיבען הקפות האָט מען מכבד געווען באלעבאָטים, שעהנע אידען... און דערנאָך ערשט נערופען די אָרימע און די בעלי מלאכות. דאָס האָט די אָרימע אידען און די בעלי מלאכות פּאַרדראָסען און געבּרענט. און זיי זיינען נאָך יאָרען און יאָרען פון פּאַרדרוס און בּרענעניש ארויס מיט א פּראָטעסט צו די הקפות. מיט איין וואָרט, זיי ווילען ניט קיין „ערשטע

זיבען". אלע אידען זיינען גלייך ביי דעם איין־און־אויבערשטן. רופט מען צו די הקפות, זאל מען רופען ארים און רייך באגלייך. ניטא קיין יחסנים פריער און נאכנישטען צו לעצט!

אז איצי מאיר איז ארוים מיט זיין הויכען אויסגעשרייי „קעפ וועלען געשפאלטען ווערען", האבען זיינע אנהענגער אויך ניט געשוויגען. מיט זייערע געשרייען האבען זיי איצי מאיר'ן נאך ווילדער געמאכט. עס איז געוואָרען אין שול אן איבערקערעניש.

אנפאנגס האבען די באלעבאטים געשוויגען. אבער באלד האבען זיי זיך אויפגעכאפט, דערזעען אז דאס טאר ניט פארשווינגען ווערען און נענומען שרייען נאך העכער. עס איז געוואָרען פון דער גאנצער שמחה א מישמאש, א סומאטאכע.

עס האט זיך אזוי אפגערוישט א שטיקעל צייט. די ליכט האבען אנגעהויבען צאנקען און מען איז שוין ניט געגאנגען מיט די הקפות. מען איז זיך צעלאפען פון דער שול. וועד אין אן אנדער מקום־קדוש און ווער גאר אהיים.

פון אנפאנג האט עס אויסגעזעהן, אז אין שוהל איז נאר פארגעקומען אן אינצידענט, וואס וועט באלד פארגעסען ווערען. עס איז אבער אזוי ניט געווען.

איך געדענק וועו מיין פאטער, ע"ה, איז אהיים געקומען פון שול נאך די צעשטערטע הקפות, האט ער אויסגעלאזט זיין כעס און צארען אינגאנצען אויף די קעפ פון די באלמעלאכעם:

— אידען זאלען אין א מקום קדוש, אין טאג פון שמחת־תורה, אזוינס דעראַרבייטען! אזוינס באווייזען! ווער האט נאך אזוינס געזען? ווער האט נאך אזוינס געהערט? פארטרייבען דארף מען זיי פון שול...

אין מארק אויף דעם פלאץ, וואו אידען פלענען שטעהן אין רעדלאך און אויפכאפען אלע נייעסען פון דער וועלט, האט מען זיך אין די עטליכע טאג פון שמחת־תורה ביז שבת בראשית איינגעטיילט אין צוויי צדדים. די באלעבאטישע אידען אין איין צד און דער ארבייטער־קלאס אין צוויי־טען צד, און מען האט זיך געגרייט צו עפעס געוואלדיגעם.

מען האט צוזאמענגענומען די קרעפטען, ווער עס קען שרייען הויך, וויל שרייען איז ביי אידען אויך א מיטל צום קאמף, און ווער עס קען — טאקע געבען קלעפ אויך.

די צוויי צדדים, וועלכע האבען זיך פארמירט אין דער קורצער צייט זיינען געשטאנען ווי צוויי הענער איינער אנטקעגען אנדערען.

דאָס האָט געזאָלט פאָרקומען שבת בראשית. אי, ס'איז דאָך שבת בראשית! נו, וועט גאָט אידען מוחל זיין!

דער ארימער קלאָס מיט די באַלמעלאָכעס בראש זיינען געווען מער פארביטערט, מער קאמפּלוסטיג פון די באַלעבאָטים. זיי האָבען זיך באמת געקאָכט. געשריען מיט אַלע זייערע כחות: אז ס'וועט מער ניט זיין, ווי עס איז געווען ביז איצט, אז אין שול וועלען אַלע אידען זיין גלייך. עס וועט ניט זיין מער איין איד שענער פאר'ן צווייטען! אַלע גלייך!

געקומען שבת בראשית. דאָס דאָוונען איז אָפּגענאַנגען גלאַטיג ביז מען האָט ארויסגענומען די ספר־תורה צום לייענען. און ווידער האָט זיך דערהערט דער זעלבער אויסגעשריי פון זעלבען געזונטען יונג איצי מאיר סטאַליער — „קעפ וועלען געשפּאַלטן ווערען וען מען וועט לייענען די תורה! יעדער זאָל זיין גלייך פאר דער תורה!" דאָס האָט ארויסגע־רופען נאָך מער געשרייען און געוואַלדען פון איצי מאיר'ס אַנהענגער.

די שהנע אידען זיינען שוין מער ניט דערשראָקען געוואָרען. האָבען געמומען שרייען נאָך העכער:

— פּארנעמט זיך פון אונזער שול! א סך האָט איר דא ארויינגע־לייגט?! דעה זאָגער ווילט איר דא זיין?! ארויס'ט פון דאנען!

און די קולות זיינען געווען ער לב השמים! ביז אייניגע האָבען זיך טאַקע געכאַפּט געבען פּעטש. און אין אַלע פיר ווינקלען פון דער שול האָבען זיך געמומען קנוילען בינטלאַך אידען מיט טליתים אויף זיך, גערייסען און געשטופט זיך, דורס צו זיין אייגער דעם אנדערען, געשריען מיט באמומענע קולות... געשלאָגען האָט מען זיך טאַקע ווינציג, אָבער געסטראשעט א סך... און אזוי האָט איין איד דעם צווייטען געוואַרט מיט סטראשונקעס, ביז עס איז אריבער די סומאַטאָכע און קיין הרוג איז ניט געווען צו געפינען...

דער אייניגער, וואָס האָט יא אָפּגעשניטען שלעכט, איז געווען דער שטארקער איצי מאיר. ווייל וועו עס איז געקומען צום געשלעג האָט ער געמיינט זעהר ערנסט: אז שלאָגען, איז שלאָגען... האָט מען אים טאַקע אונטערגעשלאָגען אן אויג.

דער סוף איז געווען, דער „אוריאדניק" מיט'ן „סאַצקי" זיינען אָנגע־קומען. ארעסטירט איצי מאיר'ן מיט'ן אונטערגעשלאָגענעם אויג, געפירט אים איבער'ן שטאָט צום פּריסטאַוו.

יונג און אַלט זיינען נאָכגעלאָפען. קיין אייניציגער האָט ניט געהאט קיין גוט וואָרט פאר אים: א קלייניגקייט, צעשטערט די הקפות און פאר־שטערט דעם שבת קודש!...

ער איז געגאנגען צווישען „אוריאדניק" און „סאצקי" מיט פעסטע טריט ווי א סאלדאט, שטאלץ, דעם קאפ אויפגעהויבען, ווי איינער, וואס האט געזיגט, ניט פארלוירען...

כאטש די באלעבאטים זיינען געווען די זיגער, האבען זיי זיך אבער געפילט באלוידיגט, און זיי האבען איינציגוויז געגומען עמיגרירען פון שול אין די אנדערע בתי מדרשים. ביסלעכווייז האבען זיי זיך פון שול ארויסגעקליבען, ביז די שול איז כמעט געבליבען פאר די ארבייטער אליין, פאר דעם אָרימען קלאס, וואו יעדער האט געזאלט זיין גלייך פאר גאט און זיין תורה.

יוסף ב״ר ישראל פעלד

זכרונות פון אַ בית־מדרש׳ניק

ורכגענאנגען די חדרים, אַנהויבענדיג מיט דעם ״דרדקי מלמד, אברהם בער־לייבס, פון אים צו לייב־פאַליקס, צו יאָסי בערצעס, דודי חזן און אפשר צו נאָך אייניגע מלמדים, ענדיגענדיג ביי ר׳ בן ציון שליאָמעס, בין איך — צום פערצענטן יאָר — אָנגעקומען אין בית־מדרש אריין.

ווערענדיג אַ בית־מדרש׳ניק, האָב איך ווי עס איז דעמאָלט געווען דער מנהג צווישען די בחורים, פריער געמוזט דורכגעהן געוויסע צערעמאָניעס. און די צערעמאָניעס זיינען געווען שווער דורכצומאכען, טאקע באמת שווער. היינו: אַ נייאָנגעקומענער בית־מדרש׳ניק האָט געמוזט דערלאַנגען אַ באדייטענדע סומע ״תקנה״. געמוזט זיך לחלוטין אונטערווארפען צו דער עלטערער חברה, שוין פון לאַנג ״תושבים״ אין בית־מדרש. געמוזט אומבאדינגט פאַלגען, ווען מען האָט געהייסען ברענגען אַ פלאַש וואַסער אַ טרונק צו טאָן, פאַלגען אזוי אַ גאַנג, וועלכער איז ניט אימער געווען אַנגענעם, און נאָך פילע אַנדערע זאכען, וועלכע זיינען ניט געווען גאָר צום הארצען. אין מיינע צייטען איז אַ נייעם בית־מדרש־ניק ניט גאָר גרינג אָנגעקומען צו ווערען אַ פאַלקאָמענער תושב אין בית־מדרש.

מיט מיר אָבער האָט זיך גראַדע געטראָפען אַ ״נס״ (אויף אַ ווייַלע) וואָס האָט מיר פארשפּאָרט צו זיין אַ ״נאַוואָבראַנייץ״ אין בית־מדרש־פאַלק.

מיך האָט צוגענומען ר׳ ישראל־הירש צו לערנען צוזאַמען מיט זיין אייניקעל שלמה־לייב ישראל הירש׳ס. און מיר — ניט ביידע — נאָר טאקע אַלע דריי, האָבען זיך אַוועקגעזעצט און געמוזט זאָגען ״גמרא״. ווען איך זאָג — זאָגען גמרא, מיין איך עס פשוטו כמשמעו. און אזוי האָבען מיר אַלע דריי, אין נאָר אַ קורצער צייט אָפּגעזאָגט גאַנץ ״עירובין״,

„בבא בתרא" און נאָך א פּאָר מסכתות. אַזוי בין איך אויסגעלייזט געוואָרען פון די אומצאָליגע „מדורי גיהנום", וואָס איך וואָלט געמוזט געווען דורכמאַכען אָנקומענדיג אין בית־מדרש אַריין.

אַזוי זאָגענדיג די גמרא האָט מיך אָבער געמומען פּלאָגען, וויל איך האָב ניט געזען קיין ציל אין אַזא לערנען. איך האָב אויך געוואוסט, אַז אַזא לערנען קען ניט באַפרידיגען מיין טאַטע־מאַמע — ישראל יאָסי נאַמנ׳ס ע״ה און גיסי־רחל לאה׳ס זאָל געזונט זיין. כאָטש זיי זיינען געווען גרויסע קבצנים, האָבען זיי דאָך געשטרעבט, אַז וויניגסטענס זייער עלטסטער זון זאָל זיין א יודע ספר.

איך האָב דערזען, אַז גמרא דאַרף מען לערנען און ניט בלויז זאָגען. איך האָב זיך אָבער שוין פון ר׳ ישראל־הירש׳ן ניט געקענט אָפּטשעפּען. דערצו האָט שלמה מיר געבראכט יעדען טאָג אַן אַנדער מין צוקערקע און טאָקע די שפּתי חלקות פון דעם אַלטען זיידען האָבען מיך ניט געלאָזט שיידען זיך פון זיין אייניקעל. ביז השי״ת האָט זיך איבער מיר מרחם געווען און עס איז מיר ווידער געשען א „נס".

איינמאָל בין איך געקומען אהיים עסען אָנבייסען, זאָגט מיר מיין פאָטער, ע״ה:

— זון מיינער! דו ווערסט שוין אויס בית־מדרש׳ניק...

בין איך זעהר דערשראָקען געוואָרען: וואָס הייסט עפּעס, גאָר פּלוצים אויס בית־מדרש׳ניק? איך וויים דאָך נאָך אפילו ניט קיין סימן פון הלכות בית־מדרש און דא, נא דיר נאָר — אויס בית־מדרש׳ניק!

דערזעענדיג, אַז איך בין געבליבען זיצען אַזוי געפּלעפּט און דערשראָקען מיט מויל און אויערען אָפּען, האָט מיך דער טאַטע באַלד באַרוהיגט, ערקלערענדיג מיר, אַז ר׳ לייב שוחט וויל, איך זאָל לערנען ביי אים אין שטוב מיט זיין יחיאל׳ן. דער פאָטער האָט מיר געגעבען צו פאַרשטיין, אז ער האָט שוין מסכים געווען דערצו און אז איך מוז אים אויספּאָלגען. וואָס האָב איך, א חדר איינגעלל, געוואוסט? זאָגען דעם טאַטען ניין? האָב איך אויך מסכים געווען דערצו און טאָקע באַלד מודיע געווען ר׳ ישראל־הירש׳ן און עס איז געווארען צווישען מיר און שלמה׳ן אויס שידוך.

ביי ר׳ לייב שוחט האָבען מיר אָנגעהויבען לערנען די מסכתא „חולין". דא איז געווען פונקט דער היפוך פון מיין פריערדיגען לערנען, היינו: פון איינגעזויגער בייטאָג ביז פינף פאַרנאַכט האָבען מיר קוים אָפּגעלערענט א דף פון דער מסכתא, וויל ר׳ לייב שוחט האָט געוואָלט זיין זעהר שארף אין לערנען מיט אונז, כאָטש ער איז געווען פון גאָר די שוואַכע לערנערס אין שטאָט. ניט נאָר יעדע שורה, נאָר אפילו יעדעס וואָרט האָט

ביי אים געמוזט ארומגערעדט ווערען און גוט דורכגעקייעט ווערען, א־ניט, איז מען ווייטער ניט געגאנגען.

מיר האָט דאָס גראַדע ניט געשאַדט, ווייל איך האָב געהאַט אַ גוטע תפיסה. איך האָב באַלד איינגעזען, ווען ר' לייב לערענט שלעכט אַ פּשט און האָב אים טאַקע ניט דערלאָזט צו פאַרפירען אונז.

איינמאָל האָבען מיר אַלע דריי אַזוי געלערענט און ווי געוויינליך איז ר' לייב געווען פון די ראשי המדברים. ער האָט זיך געזאָגט זיין פּשט, איך האָב אָבער געזען אַז ער קריכט אויף די גלייכע ווענט. האָב איך זיך ניט געלאָזט אַראָפּפירען פון גלייכען וועג. עס איז געקומען צו אַ גרויס שפּאַרעניש — ער זאָגט אַזוי, זאָג איך אַנדערש און צו קיין טאָלק איז מען טאַקע ניט געקומען. וואָס־זשע טוט מען? בלייבט אַז מען באַ־דאַרף האָבען אַ דריטען מענשען ער זאָל מכריע זיין. האָב איך געבראַכט דעם אַלטען ר' הירש־שמואל'יקס, ע"ה. עס האָט אָבער ניט געהאָלפען. ר' לייב האָט ניט געוואָלט נאָכגעבען. דערווייל איז אַזוי אַוועק צוויי טעג. בין איך געפאַלען אויף אַ שכל: אַז מיר זאָלען נעמען גראַדע אַ יונגענמאַן, וואָס איז נאָר עטוואָס בקי אין לערנען און ווי ער וועט פּסק'נען, אַזוי זאָל בלייבען.

ר' לייב'ן מיט יחיאל'ן איז געפעלען געוואָרען מיין איינפאַל. וואו אָבער נעמט מען אַזאַ יונגענמאַן? וועמען זאָל מען נעמען? אַזוי טראַכ־טענדיג, עפענט זיך די טיר און עס שטעלט זיך אַריין מעכיל־מאיר שמואל'ס מיט אַ קעלבעל צו שעכטען. שרייען מיר אויס: אָט האָבען מיר דעם ריכטיגען יונגענמאַן.

מעכיל איז געבליבען שטעהן אַביסעל דערשראָקען. ווען מיר האָבען אָבער קלאָר געמאַכט פאַר אים אין וואָס עס האַנדעלט זיך, האָט ער מיט גרויס חשק אָנגענומען אונזער פּלאַן און טאַקע תיכף זיך געזעצט צום טיש און פאַרגעסען אָן קעלבעל...

ר' לייב, דער ערשטער, זאָגט זיך זיין פּשט און מעכיל אָהן פיל טראַכטען, אַ מסיח לפי תומו, האָט באַלד געזאָגט:

— ר' לייב! איר זאָלט מיר מוחל זיין, איר לערענט זעהר שלעכט. ניט אַזוי איז דער פּשט.

דערהערענדיג דאָס, ווען אפילו עס קומט פון מעכלען — בין איך, דער 14־יאָריגער בחור, אַרויס מיט לשון און מעכיל האָט צוגעלייגט קאָפּ. ווי נאָר איך האָב פאַרענדיגט מיין זאָגען, שרייט מעכיל אויס:

— ריכטיג! דאָס איז דער ריכטיגער פּשט.

מיט דעם ענדיגט זיך דער „אַנעקדאָט" וואָס איז איבערגעגאַנגען פון מויל צו מויל צווישען די בית־מדרש'ניקעס.

נאָך דעם בין איך ביי אַלעמען געוואָרען געהאַרט און געקרוינט. ר' לייב האָט מיך זעהר ליב באַקומען. מיין פאָטער, ע"ה, און די מאַמע, זאָל געזונט זיין, האָבען אויך נחת געהאַט פון מיר. איך בין געוואָרען א גאַנצער בן בית ביי ר' לייב'ן אין שטוב, דאָרטען געגעסען און געטרונקען און טאַקע געלערנט אויך.

וועז ר' לייב איז געווען פארנומען אין „באַינע" אָדער ערגעץ אויף א ברית (ער איז אויך געווען דער „מוהל" אין יענע צייטען) זיינען מיר אַוועק לערנען אין בית־מדרש.

איך בין געוואָרען א יחסן. די גרויסע בחורים האָבען מיר שוין ניט געטשעפעט. אפילו אהרן שמש, ע"ה, וואָס איז געווען דער שטרענגער דיקטאַטאָר פון בית־מדרש, אפילו ער האָט דרך ארץ געהאַט פאַר מיר און שוין אויך פאַר מיין חבר יחיאל דעם שוחט'ס. ביי דער נאַכט האָט ער אונז דערלאַנגט צום ערשטען א גאַנץ גראָשערוג ליכטעל מיט יראת הכבוד, וואָס דאָס איז געווען אַן אויסנאַם, ווייל אַלע אַנדערע בחורים פלענען באַקומען בלויז א דענושקאָווע ליכטעל.

אונזער בית־מדרש איז דעמאָלט געווען ווי אַן אמת'ע ישיבה, נאָר אָהן א ראש־ישיבה און אָהן „עסען טעג".

די בחורים, די יונגע און די עלטערע, זיינען באמת געווען די באַלע־באַטים פון בית־מדרש. די עלטערע בחורים, געווייניליך, האָבען געהאַט מער דעה. אויף אונז, איינגערע, האָט מען אויך געקוקט מיט דרך ארץ און טאַקע אויך אַביסעל מורא געהאַט פאַר אונז, ווייל מיר, די איינגערע, האָבען זיך געהאַלטען מער צוזאַמען ווי די עלטערע. דערפאַר האָט מען זיך געמוזט רעכענען מיט אונז.

ר' אהרן שמש — ווי אַן אמת'ער „צאַר ניקאָלאַי" — האָט געפירט דעם בית־מדרש „ביד חזקה". די באַלעבאַטים זיינען געווען צווישען צוויי פייערען. פון איין זייט — די בחורים, מיט וועמען זיי האָבען זיך געמוזט רעכענען און טאַקע געמוזט מורא האָבען פאַר זיי — א קשיה אויף א מעשה: וואָס די הולטייעם קענען אָפטאָן! — און פון דער צווייטער זייט — אהרן שמש, וואָס איז געווען א „מלך בקיפה". פאַרוואָס אידען אין בית־מדרש האָבען מורא געהאַט פאַר אים, און אין וואָס איז געלענען זיין שטאַרקייט — ווייס איך ער היום ניט.

מיר האָבען זיך צוגעוואוינט צום בית־מדרש. דער בית־מדרש איז געוואָרען אונזער היים. מיר זיינען איבערגעליגען אין אים.

מיין שותף, יחיאל דעם שוחט'ס, איז ניט געווען פון די גרויסע מתמידים. דערצו נאָך האָט ער געהאַט א שוואַכען קאָפּ צום לערנען. קיין תפיסה האָט ער נאָר ניט געהאַט. און כאָטש ער איז געווען א בן־יחיד,

פלעגט אים זיין פאטער, ר' לייב, שלאָגען אהן רחמנות. און אז די מוטער, הינדע־ריסיע, האָט זיך אמאל ארויסגעמישט אין מיטען, ווי א מאמע, געווינלעך, האָט ר' לייב, וואָס האָט פארמאָגט א געשלעפען צינגל, זיך ניט געפוילט און דערפאר איר דערלאָנגט א היבשע פּאָרציע פון די „ברכות", וועלכע געפינען זיך אין אונדזער הייליגער תוכחה . . .

צו שלום־בית האָט דאָס געווים ניט געהאָלפען. דאָך איז יענע שטוב געווען א גן עדן פאר מיר: ביי לייב שוחט איז געווען גענוג אויף זאט אָפּצוועסען. הינדע־ריסיע האָט ניט געזשאָלעווט קיין הייטער, מילץ, געבראָטענע קישקע און דאָס גלייכען. די מילצען מיט די הייטערם און די קישקעס האָבען באָלאנגט צו די שוחטים. איז טאָקע געווען אין שטוב וואָס צו עסען. די שלש־סעודות'ן מיט די מלוה מלכות זיינען געווען גאָר אויסערגעווינלעך.

רוחניות האָט אונז דאָרט אויך ניט געפעלט. מיר האָבען טאָג און נאכט געלערנט און זיך גע'פּלפּול'ט אין דער וועלט אריין.

מיר האָט זיך אָבער צוגעגעסען אזא לעבאכץ. יענע שטוב איז מיר פּלוצים ענג געוואָרען, און אין א שעהנעם טאָג האָב איך זיך אָפּגעזאָגט פון דער גאנצער גדולה און בין אוועק אינגאנצען אין בית־מדרש אריין, און טאָקע געוואָרען דאָרט א שטענדיגער תושב.

אין בית־מדרש האָב איך זיך צוזאמענגעפאָרט מיט שכנא לייב קנאָבעל'ס פייערמאן, און טאָקע אויף לאנגע יאָרען. שכנא איז געווען א גרויסער מתמיד. דערצו פלעגט ער קויפען נייע און שעהנע ספרים און אפילו משכיל'ישע ביכלאך אויך. זייענדיג שוין פון די גרעסערע בחורים, האָבען מיר אויך אויסגעשריבען דעם „הצפירה". מיט דעם האָבען מיר זיך גאָר אָנגעהויבען אָנזען אין בית־מדרש.

צווישען די גרויסע בחורים האָבען זיך דעמאָלט געציילט: הירשל און דודי יעקעל־עטיטשקעס, בן־ציון משה־חיים שמואל'ס, מרדכי דעם רב'ס, בנימין דער מרדכי יואל'כעס און נאָך אנדערע, וועמענס נעמען איך האָב שוין פאַרגעסען. עס האָבען זיך אויך, צווישען די גרויסע בחורים, געפונען עטליכע פאַרהייראָטע יונגעלייט, און צוזאמען מיט זיי האָבען מיר געפירט די בית־מדרש מלוכה.

די גרויסע בחורים האָבען באָפוילען, און די קליינע: פּנחס בן־ציון'ס, פּנחס הירש־שמואל'יקס, שמואל מאיר קאשטענסקס, איציק משה־סטאָליער'ס און די איבעריגע, וועמענס נעמען איך הויב שוין ניט אָן צו געדענקען, — האָבען געמוזט אויספאָלגען. דאָך איז אלץ צוגעגאנגען אויף א פיינעם אופן.

די גרויסע בחורים האָבען באַפּוילען די אינגערע, אז זיי מוזען אַרײַנ־ברענגען נײַע ספּרים אין בית־מדרש. אויף נײַע ספּרים דאַרף מען דאָך אָבער האָבען געלט. איז וואו נעמט מען געלט? האָט מען באַשלאָסען צו קויפען וועבערשע ספּרים, היינו: א קרבן־מנחה, א צאינה וראינה, צום פּלעטען — פּינף און צוואַנציג קאָפּיקעס א פּלעט. א סך באַלעבאָסטעס האָבען אונז אויפגענומען בסבר פּנים יפות. אייניגע אָבער האָבען זיך געקוועלט, אַדער טאָקע ניט געוואָלט נעמען קיין „פּלעט". מיט אזעלכע האָבען שוין די חברה בית־מדרש'ניקעס געוואוסט וואָס צו טאָן — ומלאך רע בע"כ יענה אמן...

איך געדענק נאָך, ווי היינט, ווי איך מיט פּנחס בן ציון'ס זיינען אַריין צו יאַנקעל מעלער'ס און ער האָט טאָקע ניט געוואָלט נעמען קיין פּלעט. האָבען מיר זיך ניט איבערגעשראָקען און אים געוואָרענט, אז ער וועט שלעכט אָפּשניידען אין בית־מדרש. ער איז געוואָרען אין כעס און אונז אפילו אַרויסגעטריבען פון שטוב. מיר, קונדייסים, האָבען זיך וויטער ניט דערשראָקען און פּאַמעלאָך זיך געלאָזט אַוועקגעהן. ער האָט אונז במחילת כבודו צוריקגערופען און געזומען פּאַר פּינף און צוואַנציג קאָפּיקעס א פּלעט, נאָר בתנאי, אז מיר זאָלען קיינעם ניט דערצעהלען.

מיר האָבען אויף דעם פּלעט געארבייט ווי די בינען. ס'האָט דאָך וויינציג אַריינגעבראַכט. האָבען מיר געמאַכט אַן אסיפה און באַשלאָסען: אזוי ווי עס געהט ר"ח אלול זאָל מען זיך אַרויסלאָזען אויף דעם הייליגען אָרט און מאַכען „אל מלא רחמים". אי, דאָס באַלאַנגט צו דוד חזן, און ער איז א קבצן אויף דריקעס, נו, זאָל עס אים אַרען...

געזאָגט און געטאָן. ניין פּאַרלאָך האָבען זיך אַרויסגעלאָזט איבער אַלע קברים און פּאַר דעם חזן איז שוין וויניציג־וואָס געבליבען.

מיר האָבען אויך געמאַכט מנינים אום שמיני עצרת און שמחת תורה און דאָס אַלעס האָט אונז אַריינגעבראַכט קנאַפּע צוויי הונדערט רובל...

האָבענדיג אזא מאָנטעק, האָבען מיר געשריבען קיין ווילנע. פון דאָרט האָט מען צוגעשיקט טייערע ש"ס'ן, משניות'ן און עין־יעקב'ס און נאָך אַנדערע טייערע ספּרים. הכלל, מיר האָבען באַשיינט דאָס בית־מדרש. צווישען אונזערע בית־מדרש אידען זיינען מיר געווָאָרען נאָר דערהויבען. מען האָט אויף אונז געקוקט מיט גרויס דרך ארץ...

מיר האָבען אויך איינגעפירט אז וועז א פּעלשטינער באַלעבאָס מאַכט חתונה זיינע א טאָכטער און ברענגט דעם איידעם אין בית־מדרש אַריין, מוז ער געבען „תקנה" און טאָקע א היבשע סומע אויך.

טרעפט זיך, אז ר' שלמה בנימין'ס ברענגט, מיט מזל, אַן איידעם צו אונז אין בית־מדרש אַריין און ווײַל נאָר געבען פּופּציג קאָפּיקעס

תקנה־געלט. מאכען מיר א שווייג. אויף מארגען קומט אריין ר' שלמה מיט א געוואלד: שקצים! איר וועט עס מאכען א תל פון מיין איידעמס טוליפ? ! אבער, כאשר בא כן הלך. מען האט אים נאך געמאכט א הורא.

אויף מארגען איז ר' שלמה ווידער דא אין בית־מדרש, שוין ניט אזוי אין כעס ווי נעכטען, אבער מיט מער תקיפות: ער וועט ברעכען ביינער! האבען מיר אים אויסגעלאכט. דערנאך האט ער זיך שוין געבעטען ביי אונז: ער וועט געבען א רובעל. מיר אבער ווילען שוין דריי רובעל. איז ער ווייטער צוועק מיט ירגזון. אויף מארגען: ויבוא המן! ער איז ווייטער דא, און גיט שוין צוויי רובעל. אבער לא! הכלל, ער גיט שוין דריי רובעל. חברה אבער ווי שוין פינף רובעל. דער סוף איז געוואן, ער האט זיך ביי חברה אפגענבעטען פאר פיר רובעל און נאך געגעבען אויף בראנפען מיט הרעטשענע פלעצלאך און עס איז געוואָרען שלום ושלוה.

אזוי איז צוועק א שהנע פאר יאר. ד ער בית־מדרש האט זיך געפירט אויפ'ן בעסטען אופן. אהרן שמש האט געהאט נחת־רוח און דערלאנגט די גרעסטע ליבטלאך. עלטערע בחורים האבען חתונה געהאט. א סך פון זיי זיינען צוועק אין „דינסט". עס זיינען צוגעקומען אינגערע בחורים, באצאלט זייער „תקנה" און עס איז געווען אלם כשורה.

ויהי היום, און וואו „ויהי" איז דאך א צרה — האבען מיר נאר פלוצים באקומען אן אולטימאטום פון די בני בעלי־מלאכות בזה הלשון: איר, בית־מדרש'ניקעס, וואס א גאנצע וואך איז דער בית־מדרש אייערער, זאלט זיך פארנעמען פון דארטען שבת בייטאג און איינגאנצען אים איבער־לאזען צו אונז, אויב ניט, וועלען מיר ברעכען ביינער!...

האבען מיר באלד געמאכט אן אסיפה און באשלאסען פאר קיין פאל ניט דערלאזען דערצו. וואס טוט מען אבער, אז די באלעבאטים שלאפען שבת בייטאג און קענען אונז ניט ארויסהעלפען? האבען מיר באשלאסען אויסצוקעמפען די מלחמה גאנץ אליין.

הכלל, מען מוז זיך צוגרייטען. מיר האבען צוזאמענגעשטעלט אונזער „ארמיי".

אירע יוזפ'ס האבען מיר געמאכט פאר אונזער הויפט־נענראל. ער איז געווען א יונג מיט ביינער, שטארקער פאר אונז אלע און אויך מיט פיל מער מוט.

שבת בייטאג, תיכף נאכ'ן קוגעל, זיינען מיר זיך צונויפגעקומען אין בית־מדרש. יעדער בחור האט איינגעוויקעלט א ליבטער אין א האנטוך און געוואָרט אויף דעם שונא.

מיר האָבען ניט באדארפט ווארטען צו־לאַנג. אַלע מיטאַמאָל זיינען זיי אַריין אין פּאָליש און א געשריי געטאָן:

— וואָס טוט איר דאָ? ! ארויס'ט פון דאַנען! אייער דעך זאָל זיך דאָ ניט געפינען! . . .

— חברה, וואָס שווייגט איר? ! — האָט אירע יוזפ'ס געגעבען א קאָמאַנדעווע, און מיר האָבען זיך א לאָז געטאָן אויף זיי.

זייער אָנפירער איז געווען שלמה מעכיל קעצעלע. ער האָט דער ערשטער געכאַפט א כמאל מיט אזא האַנטוך אז ער האָט באַלד פאַרגעסען וואו ער איז אין דער וועלט. די איבעריגע האָט מען אויך דערלאַנגט, ווי עס באדארף צו זיין, אז זיי זיינען קוים ארויס לעבעדיגע פון פּאָליש...

דעם צווייטען שבת זיינען זיי ווידער געקומען ארויסטרייבען די בית־מדרש'ניקעס פון זייער בית־מדרש און שוין אויך מיט כלי זיין, אָבער אירע יוזפ'ס קאָמאַנדע האָט ווידער נעזיגט. דעם זעלבען סוף האָבען זיי באַקומען אויך דעם דריטען שבת, אז זיי האָבען פּארזאָגט קינדס־קינדער ניט צו פּארטשעפען זיך מיט אונזערע בית־מדרש'ניקעס.

מיט יאָרען שפּעטער, וועו שלמה מעכיל איז געקומען פון דינסט צו־גאַסט אהיים מיט א שהנעם מונדיר, מיט שפּאָרען אויף די שטיוועל, מיט א שווערד ביי דער זייט און א שהנער סאַלדאַט איז ער טאַקע געווען, האָט זיך אים נאָך דאָן פּארואָלט נעמען נקמה פּאר יענער מלחמה. ער האָט אָבער אויך דעמאָלט געקראָגען געבראָכען די ביינער. דער סאַלדאַטסקער יחוס איז אים אויך ניט בייגעשטאַנען אין דער מלחמה מיט די בית־מדרש'ניקעס.

נאָך דעם איז אין בית־מדרש געווען שטיל א לאַנגע צייט. אַלץ האָט זיך געפירט אין דער בעסטער אָרדנונג.

שחריתים האָט נעדאַוונט איצי שוחט, אַמאָל אויך ר' ישראל הירש און לייב שוחט, (שוין אַלע אויף דער אמת'ער וועלט). מוספים האָט נעדא־וונט אברהם יהודה, ע"ה. די בחורים האָבען אַלץ געהאָט די אויבער־האַנט אין בית־מדרש און ביי יעדער געלעגנהייט נעזאָגט א דעה.

אין שטעטל זיינען עטליכע באַלעבאַטים געווארען „יורדים" און האָבען ניט געהאָט צו באַצאָלען זייערע נדרים צו אהרן שמש, און אהרן שמש האָט זיך מיט זיי געוואָלט אָפּרעכענען. דערוויסט האָט מען דאָס זיך דערפון, וואָס זעליג מאַליעס פּלענט פון אַלע יאָרען האָבען ראש השנה שלישי און אויך שעהן מנדר זיין און טאַקע אויך באַצאָלען דעם גאַנצען נדר. טרעפט זיך אָבער, אז איין יאָר האָט זעליג מאַליעס ניט געהאָט צו באַצאָלען דעם נדר, און אהרן שמש ניט אים מער ניט דעם ראש השנה'דיגען שלישי. האָט זעליג אָננעמאַכט א געוואַלד, ממש גע־

ווייניט ווי א קליין קינד: ס'טייטש, וואָס איז? ס'איז שוין הפקר די וועלט?!... באַלעבאַטים האָבען זיך געגומען קאָכען, באַשולדיגט אהרן שמש, אז די גאַנצע הכנסה פון בית־מדרש פאַלט אריין צו אים אין די הענט. און די בית־מדרש בחורים האָבען אויך ניט געשווינגען. עס איז געווארען א גאַנצע סומאַטאָכע, אזוי אז אהרן אַליין האָט שוין חרטה באַקומען אויפ'ן גאַנצען עסק. ער האָט זיך אָבער ניט געוואָלט אונטער־געבען. זיין שטאָלץ און עקשנות האָט אים פשוט ניט דערלאָזט זיך אונ־טערצוגעבען.

מרדכי יוזפ'ס, ע"ה — דער בעל קורא פון בית־מדרש מיט אברהם יהודה'ן, ע"ה, און נאָך עטליכע באַלעבאַטים, האָבען אָנגעהויבען צו רע־וואָלטירען...

דעמאָלט האָט אהרן שמש אויסגעלאָזט זיין ביטער הארץ צו די בית־מדרש־בחורים, געגומען דערקוטשען זיי, ניט געוואָלט געבען קיין ליכטלאָך, וועג מען האָט באַדארפט — עס זיינען אפילו שוין דעמאָלט בליץ־לאָמפען געווען אין בית־מדרש — א ליכטעל האָט אָבער יעדער באַדארפט האָבען אויף זיין שטענדער. איז וואָס־זשע טוען די בית־מדרש־בחורים? מאַכט מען אָפרייד ארויסצוציען זיך פונ'ם בית־מדרש אין קלויז אריין. גע־זאָגט און געטאָן. מען האָט איבערגערעדט מיט די קלויז באַלעבאַטים. זיי זיינען געווען צופרידען, האָבען אונז אויפגענומען מיט אָפענע ארעמס.

אַלץ איז געווען גוט. וואו נעמט מען אָבער ספרים? אָביסעל ספרים האָבען זיך געפונען אין קלויז. ס'איז אָבער געווען ווינציג. האָט מען געגומען קלערען און אזוי זיך דערוואוסט, אז ביי משה־שרה'קעס געפינען זיך ספרים פון קלויז. איז מען אַוועק צו אים אין קלייט אריין און אים דערצעהלט וועגען וואָס עס האַנדעלט זיך.

ער האָט גלייך איבערגעלאָזט די קלייט און איז אַוועק מיט אונז צו זיך אהיים, ארויפגעקלעטערט אויפ'ן בוידעם און פון דאָרט אראָפגעשלעפט ש"ס און נאָך אַנדערע ספרים — גענוג פאר אַן אָנהויב. און אזוי זיינען מיר, בית־מדרש'ניקעם, אריבער אין קלויז און געוואָרען „קלויזניקעם".

די ערשטע צייט האָט זיך אונז דאָרטען געלעבט גוט. מען האָט אונז געבעטען צוריק אין בית־מדרש אריין. מיר האָבען אָבער געזאָגט לא! ביז — קפיץ עלינו רגזו של משה שוחט.

משה שוחט האָט אין בית־מדרש ניט געקענט געוועלטיגען, ווייל דער רב ר' ישראל קיטעווער, ז"ל, איז דאָרט געווען און פיל פון משה'ס חסידים האָבען זיך געפונען גאָר אין קלויז. האָט ער זיך זהר געוואָלט אריינכאַפען אין קלויז אריין און געוואָרט אויף א געלעגנהייט. די גע־לעגנהייט איז געשאַפען געוואָרען אין ערב ראש השנה.

די הויפּט באַלעבאַטים פון קלויז האָבען אים צוגענומען פּאַר בעל תּפילה. נו, מילא, האָט ער געדאַוונט ראש השנה און יום כּפּור. ער איז שוין אָבער פּאַרבליבען ביז איבער אַלע ימים טובים. ס׳איז שוין נאָך סוכות, משה שוחט געהט ניט. האָבען די בחורים אָננעהויבען אַביסל אונטערצורעדען און פּרעגען דרייסטע שאלות. אָבער אין קול ואין עונה. און אַזוי איז דערווייל אַוועק דער ווינטער.

עס זיינען אפילו פאָרגעקומען קליינע צוזאַמענשטויסען צווישען די באַלעבאַטים און די בחורים. צו קיין ערנסטען צוזאַמענשטויס האָט עס אָבער נאָך ניט דערפירט. ביז עס איז אָננעקומען אסתר תענית.

מען דאַרף לייענען די מגילה. יעקב סופר, איצי שוחט׳ס איידעם, איז געווען דער שטענדיגער בעל קורא. דאָס מגילה־געלט האָט געהערט צו אים: ער האָט עס נעבאַך זעהר באַדאַרפט האָבען.

פּלוצים טוט ר׳ גרשון פאַסציוועס — דער שענסטער באַלעבאָס אין קלויז — א געשריי:

— ר׳ משה, געהט אַרויף לייענען די מגילה!

איז משה ניט פויל, און איז שוין אויפ׳ן בעלעמער. יעקב סופר איז געבליבען שטעהן ווי אָפּגענאַסען מיט הייסן אָקרופ. און משה מישט די מגילה.

מיר, בחורים, זיינען דאָך שוין פון לאַנג געווען אָננעצויגען אויף משה שוחט. דערצו נאָך האָבען מיר געוואוסט, אז ער איז געוואָרען שוחט ביי אונז אין פּעלשטין כּמעט ווי דורך א שווינדעל... געדעדט האָט מען אין פּעלשטין, אז זוסיע סטערניעק, דער בעל־טאַקסע פון שטאָט, האָט געהאַט א סכסוך מיט די שוחטים, באשר זיי האָבען געוואָלט א הוספה אויף זייערע שכירות. האָט זיסיע אויסגעמאכט א פּאָפּיר, אויסגעשטעלט חתימות פון׳ם גאַנצען ערב רב, גענוג אין צאָל, און איז מיט חתימות אַוועק צו ר׳ חיימ׳לען דעם זינקאַווער, ז״ל. ר׳ חיימ׳ל, דערזעענדיג חתימות פון אַזויפיל באַלעבאַטים, האָט זיך פיל ניט מיישב געווען און אַריינגעשיקט משה׳ן פאַר שוחט קיין פעלשטין. און עס איז געווען פאַר־פאַלען...

דערצו האָבען מיר נאָך געוואוסט, אז משה וויל נאָך דורך אזעלכע דרייד־לאך אויך פּארנעמען דעם כּסא הרבנות ביי אונז אין פעלשטין. האָבען מיר זיך אַוועקגעשטעלט ביים בעלעמער פון ביידע זייטען און אויסגעשריען: — ר׳ משה! אַראָפּ פון בעלעמער!

עס איז געוואָרען א סומאַטאָכע... באַלעבאַטים זיינען צוגעלאָפען מיט גרשון פאַסציוועס בראש און זיך געוואָלט נעמען צו אונז. האָבען

מיר ווייטער אויסגעשריען: — ווער עס וועט צוגעהן צום בעלעמער וועט אוועקגעהן מיט א צעשפאלטענעם קאפ!

און באלעבאטים האבען זיך טאקע דערשראקען... זיי האבען שוין געוואלט נאכגעבען: אז דאס מגילה־געלט זאל געהן צום בעל קורא, נאר לייענען זאל משה. עס איז אזוי אוועק א פאר שעה. דער עולם איז געוואלען פשוט הונגעריג און דא שטעהען מיר און רירען זיך ניט פון אָרט, ווילען נאר ניט נאכנעבען. די באלעבאטים שטימען שוין איין, אז יעקב זאל לעהנען די מגילה אויך. מיר אבער זאגען — לא!

— וואס ווילט איר, שקצים? ! — הערען זיך קולות איבער דער קלויז.

אונזער ענטפער איז געווען: — מיר ווילען, אז משה שוחט זאל אוועק פון קלויז אינגאנצען!...

באין ברירה האבען זיי קוים ג'פועל'ט ביי אונז: אז משה זאל ארונטער פון בעלעמער און פון מארגען אן זיך מער אין קלויז ניט געפינען. און אזוי איז טאקע געווען.

ב"ה, יום א' לסדר משפטים, שנת תרצ"ה, 27טען פעברואר, 1935.

מייערע אוו טייערע קאמיטע, פון „זאמעל־בוך" פון פעלשטינער פאראיין, מיט איר, מיין טייערען סעקרעטאר, מר. יונה באום, שלום.

מיינע טייערע:

איך שיק אייך דעם מאנוסקריפט: "דרייסיג יאר רבנות פון ר' ישראל קיטיווער אין פעלשטין". ס'איז זעהר נויטיג אוו ווינשענסווערט צו פאראייביגען אין אונזער זאמעל־בוך דעם, אונז אלעמען באליבטען נאמען, פון אזא גרויסען ווען, פון אונזער חרוב געווארענעם שטעדטעל פעלשטין.

איך ווייס אייך בעטען, איר זאלט מיר שרייבען ענטפער, צי איר האט דעם מאנוסקריפט ערהאלטען, אוו ווען איר האט בדעה צו טאן מיט אים. איך ווייס אייך בעטען, ווען דער בוך וועט ערשיינען פון פרעס, זאלט איר שיקען אן עקזעמפליאר, דעם קאסט פון דעם וועל איך אייך באלד אפשיקען „סי א רי".

בלייבט אלע נעזונט אוו גליקליך, אלע, אלע פעלשטינער, ווי ס'ווינשט אייך אייער בעסטער מריינט,

שמואל לאנדוי, קליוולאנד, אהייא

שמואל לאַנדוי

דרייסיג יאָהר רבנות

פון הרב הגאון ר' ישראל קיטובר פון פעלשטין

רום זעכציג יאָהר צוריק, ווען שווערע וואָלקענס פון אונווי־סענהייט און פאַנאַטיזם האָבען זיך געקנוילט אונטער די היטלען איבער דער אידישער יוגענד אין די אוקראַינער קליינע שטעדטלאַך, האָט זיך דורך אונזער פעלשטינער פארוואָלקענטען הימעל דורכגעריסען די שיין פון א העל־לויכטענדען שטערען. דער שטערען האָט געפינקעלט און גערופען די אידישע יוגענט נאָכצוגעהן נאָך זיין ליכטיגקייט, אַרויפצוגעהן אויף דעם וועג, אויף וועלכען תורה מיט חכמה געהען געאַ־רעמט, אום די יוגענט זאָל פון ביידע גלייך געניסען און האָבען א פּנים מיט מענשען גלייך. אָט דער שטערען איז געווען הרב ר' ישראל קיטובר זכר צדיק לברכה, וועלכער האָט אין יאָהר 1880 (שנת תר"ם לפּ"ק) אָנגע־נומען דאָס רבנות ביי אונז אין פעלשטין.

ר' ישראל איז געוועזען טאקע אונזערער א פעלשטינער פּראָדוקט. צוויי ליכטיגע זונען, צוויי פייערדיגע זיילען האָבען אראָפּגעשטראהלט פון הימעל צו זייער פאָטער, דעם פעלשטינער בעל הבית, איצק דוד דער זייגער־מאַכער: ר' ישראל און זיין עלטערער ברודער, ר' שבתי (זכר צדיקים לברכה). זיי זיינען געבוירען און אויפגעצויגען געוואָרען אין פעלשטין. אונזער אַלטער איינגעהויקערטער בית־מדרש, מיט זיין הרובע אָפּגעריבען דורך מתמיד'ישע פּלייצעס, דער פון אַלטקייט פאַר'חושכ'טער אָבער ליבער בית־מדרש, וואו צעצווייגטער שפּינוועבס איז אַראָפּגעהאַנגען פון דער סטעליע — האָט די דאָזיגע צוויי ברידער געהאַלטען טאָג־ווי־נאַכט ביי דער גמרא און ביים יורה־דעה. עפּעס אַזוי ווי צוגעקייטעלט צו זייערע שטענדערס, פלעגען זיי שטענדיג זיצען אָדער שטעהן און לערנען. דאָרטען האָבען זיי זיך געגרייט צו ווערען גאונים וגדולי ישראל. און אַזוי איז טאַקע געווען: ר' ישראל און זיין עלטערער ברודער, ר' שבתי, זיינען אַרויס פון אונזער

בית־מדרש און האָבן גע'שמ'ט איבער גאַנץ אוקראַינע פאַר די גרעסטע גאונים.

איז אָבער געווען א גרויסער אונטערשייד אין ענין פון לערנען צווי־שען די דאָזיגע ברידער גאונים. דער עלטערער, ר' שבתי, איז קיינמאָל ניט ארויס פון די פיער איילען פון הלכה. פון קיין אנדערע לימודים, אחוץ ש"ס און פוסקים, האָט ער ניט געוואָלט וויסען. איז ער טאַקע פארבליבען אַ גרויסער למדן אין רבנישער און אויך חסידישער ליטעראַטור און נישט מעהר. ער איז אויפגענומען געוואָרען פון דעם גרויסען חסידישען רבין ר' איציקעל באָהאַשער, (מאָלדאַוויע־וואָלאַכיע) פאַר רב, טאַקע ביי דעם גרויסען צדיק אין שטאָדט און איז ביז צו זיין פטירה פאַרבליבען רב אין באָהאָש והסביבה.

אנדערש איז אָבער געוועזען דער אינגערער ר' ישראל. ער האָט זיך ניט באַנוגענט מיט לערנען בלויז די רבנישע ליטעראַטור. פאַר אים איז נישט גענוג געווען דאָס פאַרטיפען זיך בלויז אין גמרא און פוסקים. נאָך אין זיינע גאָר יונגע בחור'שע יאָהרען האָט אים שוין געצויגען צו כאַפּען אַ בליק אין די אַלט־אידיש־פילאָזאָפישע ספרים, ווי דעם רמב"מ'ס „מורה נבוכים", רבנו בחיי'ס „חובות הלבבות", רבנו סעדיה גאונ'ס „האמונות והדעות", אויך אין אַריסטאָטעל'ס „ספר המדות", און אין נאָך און נאָך פילע ספרים פון די גרויסע אַלט־אידישע פילאָזאָפישע שרייבער און דיכטער.

איך האָב זיך אויסגעדריקט מיט א מאָדנעם אויסדרוק „צו כאַפּען א בליק אין די פילאָזאָפישע ספרים", ווייל, וויסען דארף מען, אז צו יענער צייט, מיט אַכציג־ניינציג יאָהר צוריק איז ביי אונזערע אידען געווען כמעט ווי אַ פאַרברעכען פאַר אַ חסידישן למדן־בחור צו לערנען פילאָ־זאָפישע ספרים. אפילו אידיש־פילאָזאָפישע ספרים האָט מען געמוזט לער־נען בגנבה. חסידים האָבען שטאַרק געהאַלטען פון דער גמרא, וועלכע זאָגט: „מנעו בניכם מן ההגיון", דאָס מיינט, איהר זאָלט פארמיידען אייערע קינדער פון צו לערנען פילאָזאָפיע. דארום האָט ר' ישראל אין זיינע יונג־בחורשע לומדישע יאָהרען, געמוזט אָפּשפּאָרען יעדען טאָג פון זיין אזוי אויך וועניג פרייער צייט עטליכע שטונדען, שפּעט־ביינאַכט, בגנבה צו לערנען און פארטיפען זיך אין דער פילאָזאָפישער ליטעראַטור. נישט נאָר האָט ר' ישראל געשטודירט פאר זיך זעלבסט די אלט־אידיש־פילאָזאָפישע ליטעראַטור, נאָר האָט אויך געשטרעבט צו קענען לערנען אַנדערע אָט די שווערע און טיפע לימודים. האָט טאַקע ר' ישראל זוכה געווען ביי זיינע מיטעלע יאָהרען אַרויסצולאָזען צוויי חבורים אויף דעם אַלט־אידיש פילאָזאָפישען געביט: דער ערשטער ספר זיינער הייסט: „בירורי המדות"

א פירוש אויף דעם „ספר המדות לאריסטו". דער צווייטער ספר הייסט: „שבילי אמונה", א פירוש אויף דעם פילאָזאָפישען ספר „האמונות והדעות" לרב סעדיה גאון. ער האָט אויך צוגעגרייט צום דרוק א דריטען ספר אויף דעם רבנישען געביט, אָבער ער איז איבערגעבליבען אין מאַנוסקריפט. דער ספר באַהאַנדלט פארפֿלאָנטערטע פראַגען אין הלכות גיטין, וועלכע ווערען פארענטפערט און אויסגענלייכט אויף א מייסטער־האפטען רבניש־לומדישען אופן. לידער אבער האָט שוין ר' ישראל זיך ניט דערוואַרט איהם אָפּצודרוקען, און ווער ווייסט צי דער מאנוסקריפט געפינט זיך נאָך ערגעץ־וואו, אָדער ער איז פאַרלאָרען געגאַנגען בעת דעם חורבן אין פעלשטין...

אָט דער ר' ישראל, דער גאון און פילאָזאָף, האָט באלד נאָך זיין חתונה געמוזט אויסוואַנדערען פון פעלשטין צו זוכען זיין חיונה פאר זיך און פאר זיין פאַמיליע. ער האָט אָנגענומען די שטעלע פון א מלמד ביי א גרויסען גביר אין דאַרף טשיפֿליוואָף, בעסאַראַביע. דער גביר האָט ר' ישראלן מיט זיין פאַמיליע אָפּגענעבען זהר א שהנע וואוינונג ביי זיך אין הויף און איהם געגעבען פולע הספקה אויף א גאַר בריטען שטייגער. ר' ישראל האָט מיט דעם גביר'ס צוויי זיהן געלערנט צוואַנציג יאָהר און זיי זיינען געוואָרען די גרעסטע לומדים אין בעסאַראַבער געגענט. ס'איז ביי זיי געוועזען תורה וגדולה במקום אחד.

אין משך פון די צוואַנציג יאָהר, וואָס ר' ישראל איז געוועזען פאַרזיכערט מיט געלונג פרנסה פאר זיך מיט זיין פאַמיליע, האָט ער צייט געהאַט זיך משתלם צו זיין אין זיינע גרויסע און הויכע לימודים, הן רבנישע, הן פילאָזאָפישע. און טאַקע אין משך פון דער צייט האָט ער פאַרפאַסט זיינע דריי חבורים, וועלכע האָבען איהם באַריהמט געמאַכט פאַר א גרויסען גאון און פילאָזאָף.

אין יאָהר 1880 (שנת תר"מ), איז נפטר געווארען אין פעלשטין דער אלטער רב ר' עזרא, זצ"ל, אויך א פעלשטינער פראָדוקט. האָט די שטאָדט געשיקט א דעלעגאַציע מיט א כתב רבנות צו ר' ישראלן איהם בעטען און אויך פאַדערען פון איהם, ער זאָל זיך אומקערען אין זיין געבורטס־שטאָדט צו פארנעמען די שטוהל פון רבנות. ר' ישראל האָט געוואוסט, אז אין באַצוג צו פרנסה וועט ער אויף בעסערען נישט אויסבייטען. דער אויבענדערמאַנטער גביר האָט זיך געבעטען ביי איהם ער זאָל איהם און זיינע קינדער און זיינע קינדס־קינדער נישט פארלאָזען. ער האָט איהם צוגעזאָגט געבען הספקה פאר זיין גאַנץ לעבען, פאר איהם מיט זיין פאַמיליע. און אין פעלשטין האָט ר' ישראל אויף זיכער געוואוסט, אז ער וועט אפילו קיין לחם צר ומים לחץ ניט האָבען און אז דאָס

פעלשטינער רבנות קאָן איהם ניט מספּיק זיין צו מאכען אפילו א האלבען לעבען — פונדעסטוועגען האָט ער צוגעשטימט אָנצונעמען דאָס רבנות אין זיין געבורטס־שטאָדט.

די ליבשאפט צו זיינע שטאָט מענשען האָט אויף איהם משפּיע געווען אָנצונעמען די רבנות־שטעלע אין פעלשטין, כאָטש ער האָט געוואוסט, אז עס וועט זיך איהם באצאָלען בלויז מיט א שטיקעל טרוקען ברויט און מיט א פּיסטנע קארטאָפּליע.

ר' ישראל איז תמיד געווען א צופרידענער און קיינמאָל זיך ניט באקלאָגט פאר קיינעם אויף זיין מעמד פּרנסה. ווי אן אמת'ער תלמיד חכם, אויף וועלכען עס ווערט נעזאָגט, אז ער גלעט און צערטעלט מיט זיינע רייד, האָט ר' ישראל געהערט צו יעדען איינעם אין שטאָדט, פון דעם קלענסטען ביז צום גרעסטען. ער האָט זיך אינטערעסירט מיט יעדען איינעמ'ס ליידען און פּריידען. מיט א טרייסט וואָרט, מיט אן עצה האָט ער געשטרעבט, יענעם גרינגער צו מאכען זיין לעבענס־לאָסט.

אָבער דאָס בעסטע און דאָס נאָבעלסטע האָט ר' ישראל, מיט זיין אָנקומען קיין פעלשטין פאר רב, אריינגעבראכט צו דער שטאָדטישער יוגענט, צו די בחורים־לומדים, וועלכע האָבען געלערנט אין בית־מדרש. אך, ווי געשמאק ס'איז געווען ביי זיי דאָס לערנען, ווי באַ'טעמ'ט ס'איז געווען ביי די לומדים דאָס שוויימען אין דעם טיפען ים־התלמוד, וויסענדיג, אז ר' ישראל שטעהט הינטער די פלייצעס און הערט זיך איין ווי זיי לערנען, און ניט אכטונג אז יעדער לערנער זאָל ארויסברענגען קלאָר און דייטליך די פארפלאָנטערטע פראָבלעמען אין דער גמרא. וועז א בחור מאכט א טעות אין א סוגיא אדער א פּשט, פאררויכט איהם באלד ר' ישראל דעם טעות און ברענגט איהם באלד ארויף אויף דעם גלייכען וועג. ר' ישראל פלענט ניט פארפעהלען יעדען טאָג זומער און ווינטער, נאָך מיטאג און נאָך מנחה און מעריב, צו שטעהען שעה'ן לאַנג הינטער די פלייצעס פון די בחורים־לומדים און צוהערען זיך ווי אזוי זיי לערנען, פאררויכטען יעדען זיין טעות, קלאָר מאכען יעדען זיין ספק, און פארענטפערען יעדען איינעם זיין קשיא. דאָס וואכזאמע אויג, וואָס ר' ישראל האָט תמיד געהאלטען איבער די מתמידים בעת זייער לערנען, זיין הערת פּנים, זיין גרויסער טאלאַנט מסביר צו זיין קורץ און שארף א פארפלאָנטערטען ענין אין לערנען מיט גוטע, הארציגע, ווייכע רייד — דאָס אלעס האָט געגעבען מוט די בחורים צו לערנען, זיך פארטיפען אין דעם ים התלמוד און ארויס־קומען פון דאָרט געלייטערט און געזויבערט מיט וויסען און אינטעליגענץ. יעדער פון די מתמידים האָט געשטרעבט צו געפעלען וועדען דעם תלמיד־

חכם, דעם גאון ר' ישראל'ן, און אט די קאנקורענץ האט שוין ממילא גע־שאפען און פארגרעסערט די אינטעליגענץ און דאס וויסען ביי די בית־מדרש בחורים.

צו דער אנטוויקלונג פון דער פעלשטינער אינטעליגענץ, האט אויך פיל ביינגעטראגען ר' ישראל'ס זעלטענע ביבליאטעק, וואס איז געווען רייך הן אין תלמודישער, הן אין אלט־אידיש־פילאזאפישער ליטעראטור. זיין ביבליאטעק איז צו יענער צייט געווען כמעט די זעלטענסטע און רייכסטע אין אונזער געגענד. די זעלטענסטע און טייערסטע ספרים וואס מען קען וועלן און וואו עס איז געפינען, האט די ביבליאטעק פארמאגט. זי איז געווען פריי און אפען פאר יעדען בחור ארויינצוקומען שטודירען און לערנען צו יעדער צייט. ר' ישראל איז תמיד מוכן ומזומן געווען צו פארברענגען און לערנען מיט א בחור שטונדען און שטונדען. ס'האט ניט אויסגעמאכט ווי שפעט אין דער נאכט דאס לערנען האט זיך ביי איהם אין הויז פארצויגען. גוטמוטיג, בסבר פנים יפות, פלעגט ער ריין און דייטליך מפורש זיין יעדען שוערען ענין, אז ס'האט פשוט ווי דורך מאגנעט געצויגען ארויינצוגעהן צו איהם אין הויז, צו שטודירען די זעל־טענע ספרים, וועלכע האבען זיך אין זיין ביבליאטעק געפונען.

נישט נאר איז ר' ישראל'ס הויז געווען א בית־וער פאר לערנערס, נאר אויך אפילו פאר פשוט'ע מענשען פון בעל הבית'ישן שטאנד. אויפ־דערנאכט, נאך דער ארבייט, נאך א טאג האווען און שמאיען אין מארק צו זו־כען א גראשען פארדינסט, פלעגט עס ציהען דאס הארץ ארויינצוקומען צום רב אין הויז, צוצולייגען אן אויער און הערען ר' ישראל'ס חבר'שע, פון הארץ צו הארץ שמועסען. אך, ווי הערליך און שהן עס האט אויסגעקוקט אין די ווינ־טערדיגע לאנגע אויפדערנאכטען זיין לאנגער טיש, באזעצט ארום־ און־ארום נישט מיט קיין לערנערס, נאר מיט פראסטע בעלי בתים, וואס שטרענגען אן זייערע אויערען און הערען זיך איין אין דעם, וואס ר' ישראל דערצעהלט. ער איז דאך געווען אזא זעלטענער דערצעהלער, אזא טאלאנטפולער שמוע־סער! יעדעס ווארט פון א פשוטער וועלט־פאסירונג, וואס ער פלעגט דער־צעהלען, איז געווען אזוי דורכגעפלאכטען און דורכגעווען מיט תורה און חכמה, מיט אידעלען הומאר, אז ס'האט זיך פשוט ניט געגלוסט אוועק־צוגעהן. מען האט געקענט, דוכט זיך, זיצען יאהרען־לאנג אהן אויפהער און הערען זיינע שמועסען און ערצעהלונגען. זיינע שמועסען האבען זיך יעדע מינוט געביטען פון וועלט־זאכען אויף תורה און חכמה, און פון תורה און חכמה אויף וועלט־פאסירונגען און אלץ מיט צערטליכקייט און ליבשאפט צו יעדען איינציגען פון קליין ביז גרויס.

די לִיבשאפט פון ר׳ ישראל׳ן צו זיינע שטאָדט בעלי בתים, כאָטש זיי האָבען איהם אויסגעהאלטען מיט זעהר א מאָגערער הספקה, כמעט אין אָרימקייט, קען מען זעהן פון דער פאָלגענדער געשיכטע:

איינמאל איז צו איהם געקומען א דעלעגאציע פון דריי — די גרעסטע און שעהנסטע בעלי בתים — פון דער שטאָדט סמילא, א גרויסע שטאָדט אין אוקראינע, און האָבען איהם געבראכט א כתב רבנות מיט א ביטע אָנצונעמען די רבנות־שטוהל אין יענער שטאָדט מיט א וועכענטליכען נעהאלט פון פינף און צוואנציג רובל א וואך. אין פעלשטין האָט ער קוים געהאט זעקס רובל א וואך. דאָך האָט ר׳ ישראל בשום אופן זיין פעלשטין ניט געוואלט איבערלאָזען צו געהן אין אן אנדער שטאָדט פאר רב. ער האָט זיך געבעטען ביי זיין פרוי און געזאנה׳ט צו די דעלעגאטען, אז ער קען געגען זיין געבורטס־שטאָדט אזא עולה ניט באגעהן, ער קען ניט איבערלאָזען זיין פעלשטין אויף וועך וויסט וואָס פאר א רב ס׳וועט אָנקומען דאָרט פאר אזא מאָגערער הספקה, וואָס דאָס שטעדטעל קען צאָלען. ניין, און ניין! ער פאָרט ניט. ווי לאָזט מען עס איבער א געבורטס־שטאָדט אזוי אויף הפקר צו געהן אין א פרעמדער שטאָדט צוליב מעהר געלט פאר רבנות? היינט נאָך א זאך: אין פעלשטין זיצט ער און לערענט ווי טאָג אזוי נאכט, הן פאר זיך זעלבסט, הן מיט אנדערע. אָבער דאָרט, אין דער גרויסער שטאָדט, וועט מען דאָך פון איהם פאָדערען מבטל צו זיין זיך פון תורה. אמת, די קאָמערציעלע דין תורות פון דער אידישער גרויס־שטאָדטישער באפעלקערונג וועלען איהם טאקע אריינבריינגען א גרויסע הכנסה. אבער וואָס פאר א וועלט האָט געלט ביי ר׳ ישראל׳ן נעגען ביטול תורה. ניין, ער פאָרט ניט! די דעלעגאטען זיינען, שטארק באדויערענדיג, אהיים געפאָרען מיט לִיידיגען. אָט אזוי האָט ר׳ ישראל לִיב געהאט זיין געבורט־שטאָדט, זיין תורה און זיינע שטאָדט בעלי בתים.

א גרויסען וויטזהענדיגען חוש האָט ר׳ ישראל פארמאָגט, ממש גלייך צו נבואה. ער איז געווען פון די ערשטע אָרטאָדאָקסישע רבנים, וועלכע האָבען אָנגענומען דעם פאָלִיטישען ציוניזם פאר א ראָיעלער זאך צו לעזען די אידען־פראָגע. באלד וויִ דאָקטאָר הערצל האָט אָפגעדרוקט זיין בוך וועגען ציוניזם „דער יודענשטאט" און ר׳ ישראל האָט איהם געלעזען אין דער העברייאישער איבערזעצונג, האָט ער זיך געשטעלט אין פארבינדונג מיט די גרעסטע אָרטאָדאָקסישע רבנים פון יענער צייט, אין דער שפיצע פון וועלכע עס איז געשטאנען הרב הגאון ר׳ שמואל מאהלִיווער זצ״ל. און ר׳ ישראל האָט געארבייט פאר דעם, אז עס זאל באלד פאררופען ווערען א רבנישע קאָנפערענץ צו באשפרעכען און קלאָר מאכען דעם ציוניסטישען גרונדאנק, בכדי צו קענען פארשפרייטען איהם צווישען די אָרטאָ־

דאָקסישע מאַסען און זיי ערמוטהיגען אָנצושליסען זיך אין דער ציוניס־טישער באַוועגונג. אַזאַ קאָנפערענץ איז טאַקע באַלד גערופען געוואָ־רען פון הרב ה"ג ר' שמואל מאָהליווער אין ווארשע. די שטארקע רעדע, וואָס ר 'ישראל האָט געהאלטען דעמאָלסט אין ווארשע האָט באגייסטערט אַלע רבנים. ער האָט באגרינדעט דעם ציוניזם אויף דער נבואה פון ישעיה הנביא, וועלכע זאָגט: „ציון במשפט תפדה". דאָס מיינט: ציון קען זיך צו אידען נישט אומקערען אנדערש, נאָר סיידען אויף דעם יורידישען וועג. אידען מוזען פריער אויף א נאַטירליכען וועג באזעצען ארץ ישראל, מאַכען איהרע חורבות פאר א בליהענדען לאַנד, אינדוסטריאליזירען די שטעדט, און דאַן קומען די אומות העולם מיט אַ יורידישער טענה, זיי זאָלען אַנערקענען די אידישע רעכט אויף דעם לאַנד, וואָס איז אויסגעבויט געוואָרען פאר אידיש געלט און דורך אידישער פּראַצע. היינט צו טאָג זעהען מיר אַז זיין דעמאָלסדיגע רעדע איז פּשוט געווען אַ נביאישע.

אָט דאָס איז געווען ר' ישראל קיטובר, זכר צדיק לברכה — אַ בכבוד'ער זון פון אונזער יעצט חרוב געוואָרענער שטאָדט פעלשטין. זאָל זיין נשמה רוהען אין גן עדן און אויף אונז מלמד זכות זיין.

יום א' פּ' תשא, פּורים קטן, תרצ"ה לפ"ק.

בעסטער פריינט, מיין טייערער סעקרעטאַר פון דער קאָמיטע פאַר'ן זאַמעל־בוך פון פעלשטינער פאַראיין, מר. יונה באַום, נ"י.

ווי ווייט מיין האַנט האָט געקענט דערגרייכען, האָב איך נאָכגעזוכט אין אַלע באַרימטע ביבליאָטעקעס פון קליוולאַנד צו געפינען דיזע צוויי ספרים פון הרב ר' ישראל קיטיווער, ספר „בירורי המדות" און ספר „שבילי אמונה" און ליידער האָב איך זיי ניט געפונען. אָבער עפּעס אַ שפּור צו זיי האָב איך יאָ געפונען.

אין דער ביבליאָטעק פון קליוולאַנדער אידישען צענטער איז אין קאַטאַלאָג דאָרט פאַרצייכענט דער ספר „האמונות והדעות" לרב סעדיה גאון מיט דעם פּירוש „שבילי אמונה" להרב ר' ישראל קיטיווער. הייסט דאָס, אַז דער ספר איז דאָרט געווען אין דער ביבליאָטעק, נאָר ער האָט ניט געסטאַיעט... מענשען, באַזוכער פון דער ביב־ליאָטעק, זאָגען מיר, דאָס זיי האָבען אין דעם ספר אַליין געלעזען צוריק מיט אַ פּאָר יאָר, נאָר ער האָט פּלוצים ניט געסטאַיעט. אויך אין דער ביבליאָטעק פון אַ היגען רב האָב איך געפונען אַ לעקסיקאָן אין וועלכען עס ווערען דאָרט אויסגערעכנט אַלע באַרימטע אַלט־אידיש־פילאָזאָפישע ספרים מיט די פּירושים, וואָס אויף זיי איז גע־מאַכט געוואָרען. זיינען אין דעם לעקסיקאָן פאַרצייכענט אויך דיזע צוויי ספרים פון הרב ר' ישראל קיטיווער. הרב העקשטיין, דער אייגענטימער פון דער ביבליאָטעק, האָט מיר געראָטען זיך צו ווענדען אין דער ביבליאָטעק פון שעכטער'ס סעמינאַר אין ניו יאָרק. ער פאַרזיכערט, אַז דאָרט געפינען זיך זיכער דיזע צוויי ספרים. על כן, אויב דו ביסט אַ בעלן, פּרואוו זיך צו זוכען זיי דאָרט, אין יענער ביבליאָטעק, ווענדען זאָלסטו זיך צו מר. יצחק ריבקינד אין שעכטער סעמינאַר.

הרב ר׳ ישראל קיטאווער
געצייכנט פון נאַטע קאזלאָווסקי
לויט׳ן זכרון פון י. ב.

פינקטליך די נעמען פון דיזע ספרים זיינען: 1) ספר „בירורי המדות", א פירוש אויף „ספר המדות לאריסטו", באזונדער אפגעדרוקט, נישט מיט דעם ספר המדות צו־זאמען. 2) ספר "האמנות והדעות" לרב סעדיה גאון עם פירוש „שבילי אמונה", געדרוקט צוזאמען.

איך דענק, אז דארט וועסטו זיי אויף געוויס געפינען.

יעצט, מיין טייערער, וויל איך, דו זאלסט מיך פארשטעהן, פארוואס איך האב זיך באנוגענט מיט אזוי ווינציג מאטעריאל צו שילדערען אזא גרויסע פערזענליכקייט ווי הרב ר' ישראל קיטיווער זצ"ל איז געווען.

ס'איז טאקע אמת, אז דער פעדעסטאל איז אפשר נישט אזא הויכער ווי ער דארף זיין אויף אוועקצושטעלען אזא בריליאנטענע פעזערנליכקייט, ווי ר' ישראל איז געווען. האבען מיר, אידען, אבער, אונזערע באזונדערע דירעקטיווען אין דער גמרא, און אויך אין אונזערע עטישע ספרים, ווי אזוי צו שילדערען גרויסע פערזענליכקייטען. און געגען דיזע דירעקטיווען האב איך בכלל גארניט געזינדיגט.

די גמרא זאגט אויף איין ארט:

אין עושין נפשות לצדיקים, כי מעשיהם הם זכרונם.

דאס מיינט: ביי אידען מאכט מען ניט קיין מאנומענטען מיט קיין הויכע פעדעס־טאלען פאר צדיקים, גרויסע פערזענליכקייטען, ווייל זייערע טאטען זיינען זייערע געדעכענישן. מאנומענטן מיט הויכע פעדעסטאלן זיינען אן איבערבלייבאכץ פון דער גריכישער קולטור. אבער אבסאלוט ניט קיין אידישע. אונזערע עטישע ספרים, למשל: „פרקי אבות", לערנען אונז ווי אזוי צו שילדערען א גרויסע פערזענליכקייט. אין ערשטען פרק זאגט הלל הזקן: הוה מתלמידיו של אהרן הכהן, זאלסט זיין פון די תלמידים פון אהרן הכהן, און הלל הזקן שילדערט די גרויסקייט פון אהרן הכהן אזוי: אוהב את הבריות, ומקרבן לתורה. דאס מיינט, אז אהרן האט ליב געהאט זיינע מיט־מענשען, און האט געארבייט, זיי צו דערנעהענטערען צו דער תורה, צו דער אידישער קולטור, טו איך אויך אזוי, און דאס אלעס, נישט מעהר. און דיזע צוויי שילדערונגען האב איך, דאכט זיך, ברייט און דייטליך ארויסגעבראכט אין מיין ארטיקעל וועגען הרב הצדיק ר' ישראל קיטיווער זצ"ל. אנטקעגען דיזע דירעקטיווען פון אונזער עטישען ספר „פרקי אבות" האב איך, דאכט זיך, גארנישט, גארנישט געזינדיגט.

יעצט, מיין טייערער יונה, דו שרייבסט מיר אין דיין לעצטען בריף, איך זאל דיר שרייבען צי בין איך גערן דיך אויסצוהערען און זיך דורכשרייבען מיט דיר? אודאי, בין איך גערן דיך אויסצוהערען! און אודאי! אודאי! בין איך גערן דיר צו ענט־פערען אלע מאל, מיט דעם גרעסטען פארגעניגען! דו ווייסט, יונה? אז איך בין שטאלץ אויף אזעלכע פעלשטינער יונגעלייט ווי דו ביסט. איך זאג דאס אן חניפה. שרייב און שרייב און איך וועל דיר ענטפערען און ענטפערען.

בלייבט אלע פעלשטינער געזונט, גליקליך און פרעהליך, ווי עס ווינשט אייך אייער בעסטער פריינט,

שמואל לנדוי

דר. מ. האָפמאַן

א סכסוך אין בית המדרש

ס׳איז געווען אין מיטען ווינטער. דאָס נאַנצע שטעטל איז געווען באַדעקט מיט שניי. דער פראָסט האָט געברענט, און ס׳איז געווען א סכנה ארויסצוגעהן אין גאַס. אפילו אין די הייזער איז געווען שרעקליך קאַלט, קוים איינצוזיצן. נאָר אין בית־מדרש איז געווען מחיה ווארים. כאָטש עס איז ערשט געווען ארום צוויי אזויגער בייטאָג, פונדעסטוועגען איז שוין געווען גאַנץ טונקל, און עס האָט זיך געדאַכט, אז די נאַכט פאַלט שוין צו. קיין סך מענשען זענען ניט געווען. חיים טאַלים מיט גדליה דעם לאַנגען זיינען געזעסען אין א ווינקל און האָבען געשמועסט מכח דעם שווערען ווינטער. ביים לאַנגען טיש, אויף וועלכען ס׳זיינען געווען אויסגעקריצט קעסטלאַך פאַר א טערקישען דאָם, זיינען געזעסען נטע בן־ציון׳ס מיט שמואל חיים אידעל דאַבראָשטשער און געשפילט מיט ציגעלאַך, וועלכע זיינען געווען געמאַכט פון שטיקלאַך קויל־לען פאַר שווארצע, און פון שטיקלאַך קאַלק פון די וועגט — פאַר ווייסע.

א פאַר בחורים זיינען געזעסען איבער אָפענע גמרות, אָבער זיי האָבען ניט געלערנט, ווייל בייטאָג האָט זיך עפעס ניט געגלוסט צו לערנען. דאָס בעסטע לערנען איז געווען אויף דער נאַכט, ווען מען האָט אראָפגעצויגען די לאָמפען אויף לאַנגע דראָטען, כדי ס׳זאל זיין ליכטיגער צו זעהן די דריבנע אותיות אין דער גמרא. דעמאָלט זיינען אלע בחורים און אויך איניגע יונגעלייט, וועלכע האָבען געגעסען קעסט, געזעסען ארום די טישען און מיט קלינגענדיגע שטימען געלערנט גמרא. אָבער בייטאָג איז דאָס לערנען ניט געווען אזוי געשמאַק. דעריבער זיינען די פאַר בחורים געזעסען איבער די אָפענע גמרות און געכאַפט א שמועס וועגען פשוט׳ע אינגעלשע אינטערעסען.

ביי דער הרובע איז געשטאנען ר' בן ציון שליאמעם, איינגעהויקערט איבער א גמרא. אין איין האנט האט ער געהאלטען א שמעק טאבאק און מיט דער צווייטער האנט האט ער געטאפט די אותיות. וויל כאטש ער איז געווען א איד אין די זיבעציגער, האט ער דאך קיין ברילען ניט באנוצט. נאר אזוי ווי די אויגען זיינע זיינען געווען אלט און וויטזיכטיג, האט ער געהאלטען דעם קאפ פארריסען און מיט דער האנט געפירט איבער די קליינינקע שורה'לאך און געמיטליך געברומט: דא־דא־די־טי־א־דא. מיט דעם גראבן פינגער פון דער רעכטער האנט האט ער ענגומען צורייבן דעם שמעק־טאבאק, כדי ער זאל דאס קענען גרינגער אריינשטופען אין דער, אזוי אויך אנגעשטאפטער, נאז. פלוצים איז ער געבליבען שטעהן. ניט דערטראגענדיג די האנט צו דער נאז, און שטארק פארקנייטשענדיג דעם שטערען, איז ער עפעס פארוואונדערט געווארען און האט באלד געביטען דעם שטילען געמיטליכען טאן און אנגעהויבען רעדען צו זיך: „הא? וואס? נאך אמאל . . .“ און מיט נאך א העכערער שטים האט ער אנגעהויבען אונטערברומען זעהר צעצויגען: „טא־דא־טא־דא?“ און ענגומען זיך נאך מעהר חידושן און רירדען צו זיך: „כ'פארשטעה ניט . . . פאוואליע . . . לאמיר נאר זעהן . . .“ און מעכאניש צוגעטראגען דעם שמעק־טאבאק צו דער נאז און דאס אריינגעשטופט אהן דעם געווויינלעכען שטארקען זופ. ווי ס'האט אויסגעזעהן האט ער אפילו ניט געטראכט דערפון. זיין קאפ איז געווען פארנומען מיט דעם שווערען ענין, וואס ער האט אנגעטראפען.

ער איז אזוי אפגעשטאנען עטליכע מינוט און געברומט און געפירט א וויכוח מיט זיך אליין. פלוצים האט ער אויפגעהויבען די אויגען צו דער סטעליע און באלד זיי געווענדעט צום פענסטער, ווי ער וואלט געזוכט מער ליכט, דענקענדיג, אז ער זעהט אפשר ניט פינקטליך, וואס עס שטעהט געשריבען. און אזוי זוכענדיג מיט די אויגען, האט ער דערזעהן א יארציים־ליכט ברענענדיג אויפן עמוד. האט ער באלד גענומען די גמרא, זיך צוגעשלעפט צום עמוד און האט אנגעהויבען ווידער קוקען און זיך חידוש'ן. אבער עס געהט ניט. עס העלפט ניט זיין טראכטען.

„בע“, טוט ער פלוצים א זאג צו זיך אליין, „וועלען מיר א קוק טאן וואס ער זאגט“. און ער נעמט בשעת מעשה מישען די בלעטער, כדי אריינצוקוקען אין מרשא“ה. ער געפינט אויס דאס פלאץ, נאר ער ווערט נאך מעהר פארחידושט און רעדט ווידער צו זיך: „א מעשה נורא! ער מאכט זיך נאר ניט וויסענדיג דערפון . . . לאמיר נאר ווידער זעהן“... און ער מישט צוריק אויף דעם שווערען ענין און הויבט ווידער אן צו ברומען און רעדען צו זיך, אזוי אז ער איז אפגעשטאנען א שטיקל

צייט. מיטאמאל איז זיין פנים אויסגעלייטערט געוואָרען, און ער האָט אויסגעשריען: „אי, ס'איז גוט! . . .“ ער עפענט דאָס טאַבאַק-פוש-קעלע און מיט א צופרידענער מינע שטופט ער אריין א גרויסן שמעק-טאַבאַק אין דער נאָז, אז ער פארניסט זיך אזש. אָבער ער רייסט ניט אָפּ די אויגען פון דער גמרא. ער הויבט אָן מיט א פרעהליכען ניגון: „עי-די-דאָ-דיד! א-אי, גוט!“ ער נעמט די גמרא און לאָזט זיך געהן צוריק צו זיין אָרט.

פונקט דאָן איז אריינגעקומען ר' מאָטיל לייב פאַליקס דאָוונען מנחה. ר' מאָטיל איז געווען א גמרא-מלמד און טאָקע א איד א למדן. ער איז געווען אינגער פון בן-ציון'ען. ר' בן-ציון כאָפּט איהם אָן ביים ארבעל, זאָגענדיג: „קום נאָר אהער, מאָטל, א נו, גיב נאָר א קוק אָט-דאָס און זאָג מיר וואָס דאָס מיינט“. ער צייגט איהם אָן דאָס ריכטיגע אָרט. ר' מאָטיל איז זעהר ניט צופרידען, ווייל א נאנצען טאָג לערענט ער מיט די קינדער, און פארנאכט געהט ער אין בית מדרש אריין דאָוונען, כדי ער זאָל זיך א ביסל אָפּריייסען פונ'ם לערנען. ער וויל בעסער אביסל שמועסען וועגען וועלט-זאכען. אָבער פאר ר' בן-ציון'ען האָט ער דרך ארץ און פון יוצא וועגען קוקט ער אריין אין דעם ספר. ער קוקט שנעל איבער די שורות און פרעגט ביי בן ציון'ען וואָס ער וויל האָבען. ס'איז דאָך, זאָגט ער איהם, גאנץ גלאַט.

— הא, — פרעגט בן ציון אירָאניש, — וואָס זאָגסטו? ס'איז גלאַט? טאָ זיי זשע מוחל און גיב נאכאמאל א קוק.

ר' מאָטל האָט ניט קיין ברירה און קוקט ווידער אריין, נאָר פלוצים ווערט ער פאר'חידוש'ט און הויבט אָן אונטערברומען:

— טאָ-דאָ-די-דאָ . . . —טאקע עפעס ניט גלאַטיק . . . — רעדט ער צו זיך אליין. ער זעצט זיך שוין פאמעלאך אוועק און נעמט ערענסט אריינקוקען און קנייטשען דעם שטערען. ענדליך טוט ער א זאָג:

— סאיז גוט, ר' בן ציון. — און ער הויבט איהם אָן צו דערקלערען דאָס שטיקעל גמרא. אָבער בן-ציון שלאָגט איהם איבער: — מאָטל דו ביזט דאָך עפעס א רבי וואָס לערענט מיט תלמידים, ווי זשע קומט דאָס וואָס דו ווילסט זיך נארען? מילא מיך וועסטו דאָך ניט נארען, אָבער וואָרום זאָלסטו זיך אליין וועלען נארען?

ר' מאָטל, וועלכער איז בטבע א כעסן, פארלירט זיין נעדולד און נעמט זיך בייזערן:

— וואָס מיינט איהר? נאָר איהר ווייסט? איהר האָט עס די ארענדע אויפן לערנען און קיינער, א חוץ אייך, קען ניט פאַלען אויף קיין גלייכען שכל? נאָר איהר?

ר׳ בן ציון ווערט אָבער ניט געפֿעלן און ענטפערט איהם גוטמוטיג:
— דו שוטה! ניט געגוג וואָס דו קענסט ניט, בייזערסטו זיך נאָך?!

דערווייל האָבען שוין מעהר מענשען אָנגעהויבען קומען דאוונען און צווישען זיי האָט זיך באוויזען יעקל עטיטשקעס אויך. ר׳ יעקל איז געווען א נידעריג אידעל מיט א קליין גרוי בערדל און מיט א פּאָר קלוגע דורכדרינגענדע אויגען. אמאל איז ער געווען רייך און טאקע א שטיקעל באנקיר אין שטעטל, נאָר ווען ער איז פּאראָרימט געוואָרען, האָט ער זיך געמאכט א קליטל פון לעדער. די לעדערניקעס פלעגען האלטען זייערע קליטלאך פּאַרמאכט אין די אָווענטען, און אזוי ווי ר׳ יעקל איז געווען אן איידעלער איד, פלעגט ער אויפדערנאכט קומען אין בית מדרש אריין לערנען א בלאט גמרא. קיין גרויסער למדן איז ער ניט געווען, אבער ער פלעגט לערנען מיט אזא שעהנעם ניגון, אז ס׳איז געווען א מחיה איהם צו הערען. די קלענערע בית־מדרש׳ניקעס האָבען איהם זעהר ליב געהאט, ווייל אז מען איז געסומען איהם פרענגען א שטיקעל גמרא, האָט ער ניט אָפּגע׳פּטר׳ט קורץ און שארף ווי אלע אנדערע האָבען דאָס געטאָן. ער פלעגט פּאמאלאך דערקלערען דעם אינגעל די הארבע שטעלע, און איהם אַרויספירען א ביסעל וויטער, כדי ס׳זאל איהם זיין גרינגער פּאַרטצוזעצען זיין לערנען. ווען ר׳ יעקל האָט דערזעהן אזעלכע צוויי גרויסע לערנער זיך אמפּערען איבער עפּעס אן ענין, איז ער צו זיי צוגענאנגען, פּאמאלאך אַרויסגענומען די ברילען פון בוזים־קעשענע, זיי אָנגעטאָן און געפרענגט ביי ר׳ מאטלען וועגען וואָס ס׳האנדלט זיך.

ר׳ בן ציון האָט וויניג געהאלטען פון ר׳ יעקלס לומדות, האָט ער זיך געמאכט ווי ער זעהט איהם אפילו ניט. אבער ר׳ מאטל האָט איהם געוויזען וועגען וואָס מען שפּאַרט זיך און ר׳ יעקל האָט באלד אָנגענויבען מיט זיין שעהנעם ניגון: „בא־בא־בי־בוי־בו". און ניט קלענערעניג קיין סך, וועגדעט ער זיך צו ר׳ מאטלען: „איך זעה נאָר ניט וואָס דא איז אזוי שלעכט". און פּראוואט איהם דערקלעהרען ווי אזוי ער פּאַרשטעהט דאָס שווערע שטיקעל גמרא. אבער ר׳ בן ציון שלאָגט איהם איבער מיט איין וואָרט: שטותים"! און ר׳ מאטל דערענדיגט שוין פּאר בן ציונ׳ען: „וויים איך וואָס איהר דרעהט א מוח. ווי אזוי לייגט זיך דאָס אויפן שכל?" ר׳ יעקל לאזט זיך ניט און פּראוואט איבערשרייען ר׳ מאטלען, טייטשענדיג יעדעם וואָרט באזונדער און ר׳ מאטל ווייל איהם אלע מאל אפּשטעלען. און בעת זיי האָבען זיך אזוי געשפּאַרט, איז אָנגעקומען ר׳ לייב ריזיס. ר׳ לייב איז געווען פּאר־

רעכענט פאר'ן בעסטען מלמד אין פעלשטין. ער האָט געהאט א שארפען מוח, איז געווען באהאוועט ניט בלויז אין לערנען נאָר אויך אין „חכמת החשבון און פילאָזאָפיע", און האָט ליב געהאט צוצוטראכטען זיינע אייגענע פשט'לאך און דריידלאך איבער געוויסע שווערע און פארדרייטע ענינים. ר' בן ציון האָט זעהר וויניג געהאלטען פון ר' לייב'ס איינפאלען. און אז ער האָט דערזעהן ר' לייב'ן צוקומען און וועלען ארויסשטופען זיין נאָז צווישען די דעבאטענטען, האָט ער פלוצים אָנגעהויבען זאָגען „קטורת". דאָס איז געווען א וואונק, אז מען דארף זיך שוין שטעלען דאוונען מנחה. און דערווייל וועט ר לייב פארשפּאָרען צו דרייען א היטעל מיט זיינע דריידלעך. ר' לייב איז אָבער ניט געווען אזא פארברענטער פרומאק, און צוליב א שווערען ענין האָט ער געקענט אָפּשטופען די מנחה אויף שפעטער. ער האָט טאקע באלד אויסגעפונען ביי די איבעריגע צווייי אידען איבער וואָס מען שפּארט זיך אזוי, און גלייך אָנגעהויבען מאכען מיט די הענט, ווי זיין שטייגער איז געווען.

דער גאנצער עולם האָט זיך שוין דערווייל געשטעלט דאוונען. בלויז ר' לייב איז נעבלויבען שטעהן איבער דער גמרא און געפירט א וויכוח מיט זיך אליין. די איבעריגע דריי אידען האָבען נעפרואווט דאוונען. אָבער מען האָט געקענט לייכט באמערקען, אז זייערע קעפ זיינען נעווען פארנומען מיט דעם שווערען ענין. און אלע מאל האָבען זיי נעוואָרפן בליקען צום ספר און צו ר' לייבען, וועלכער האָט פלוצים אויפגעשטראלט. ער האָט אוועקגעלייגט די גמרא און נענומען ווינקען צו די איבעריגע לומדים, אז ס'איז שוין גוט, אז ער האָט שוין דעם ריכטיגען פשט, און אז באלד נאָכ'ן דאוונען, וועט ער דאָס פארטייטשען. ר' בן ציון האָט געצויגען מיט די אקסלען, ווי איינער רעדט, אז ער הויבט נאָר ניט אָן צו טראכטען אז ר לייב האָט געטראָפען דעם ריכטיגען פירוש. ר' מאטעל מיט ר' יעקלען זיינען געווען פארנומען מיט זייערע איינענע מיינונגען, און האָבען גלייכנילטיג געקוקט צו ר' לייב'ן.

ווי נאָר מהאָט אָפּגעזאָגט „עלינו", זיינען זיך די פיר אידען צונויפגעקומען. ר' לייב האָט אָנגעהויבען מאכען מיט די הענט און גיבען זיין דערקלערונג וועגען דעם שטיקעל גמרא. ר' בן ציון אָבער איז גלייך ארויס פון די כלים און זיך צושריען:

— וואָס מיינט ער, וואָס? — רעדנדיג אין דער דריטער פערזאָן — ס'איז חכמת החשבון, צי פילאָסופיה, וואָס ער דרייט א ספּאָדיק? דאָס איז די הייליגע גמרא און מען דארף דא לערנען פשט . . . פשוט'ן פשט!

ר' מאטעל, וועלכער האָט גראָד נעהאלטען פון ר' לייבן און פון זיינע פיקאנטע איינפאלען, האָט אָבער איצט געמוזט האלטען מיט ר' בן

ציונען און אביסעל געלאסענער פונ׳ם לעצטען האט ער אנגעהויבען פא־
נאנדערצווויקלען דעם ענין און דערווייזען, ווי ניט ריכטיג ר׳ לייב האט
אים אויפגעפאסט. ר׳ יעקעל וועלכער האט נאך אמאל איבערגעקוקט
די זאך און זיך ווידער איבערצייגט, אז זיין מיינונג איז די בעסטע, האט
אנגעהויבען שלעפען די אנדערע ביי די ארבעל און ביי די בערד און
געפרואווט נאכאמאל איבערגעבען זיין פשט. אבער די אנדערע אידען האבען
איהם געזומען איבערשרייען. סאיז געווארען א גאנצע מחלוקה. אנ־
דערע אידען זיינען אויך צוגעקומען, כדי צו הערען איבער וואס מען
האמפערט זיך דא. עס איז געווארען א גאנץ רעדעל. נאר פלוצים האבען
זיך אידען געזומען אוועקרוקען און מאכען פלאץ פאר דעם רב, ר׳
ישראל קיטאווער, וועלכער האט זיך געלאזט געהן אהיים.

ר׳ בן ציון איז געווען מיטן רב פון דערווייטענס, ערשטענס, וויל
ער, בן ציון איז געווען פון די ברענמאנס — א משפחה, וועלכע האט
אמאל ניט געוואלט דערלאזען, מען זאל צוגעמען ר׳ ישראל׳ן פאר רב
קיין פעלשטין. צווייטענס, האט ער זיך געהאלטען כמעט פאר א גרע־
סערען למדן פונם רב. טראץ דעם האט אבער ר׳ בן ציון געוואוסט,
אז דער רב איז א גרויסער קענער. און וועז ער האט איהם דערזעהן
פארבייגעהן, האט ער איהם צוגערופען, אז ער זאל געבען זיין טייטש
אויף דעם שטיקעל גמרא. ער האט איהם אבער ניט אנגערופען ביים
נאמען. קיין „רבי״ האט ער איהם ניט געוואלט רופען, איבער די
פ־ ער דערמאנטע טעמים, און רופען איהם פראסט „ר׳ ישראל״, וואלט
געווען א באליידיגונג. האט ער אויף שטום־לשון געזאגט:

— אט־א־דא־א איז עפעס ניט גלאטיג.

ר׳ ישראל איז גראדע געווען צוגעגרייט צו דער איינלאדונג, וויל
ער האט נאך פריהער באמערקט, אז עס רודערט זיך ארום בן ציונ׳ען.
האט ער גלייך אויסגעטאן זיינע אויסערגעווענלעך גראבע ברילען און
ארויסגענומען א פאר נאך גרעבערע ברילען, וועלכע ער האט באנוצט
צום לערנען און געזומען קוקען אין ספר און ברומען אן א שום ניגון,
ווי זיין טבע איז געווען. באלד אבער האט ער זיך אפגעשטעלט און א
זאג געטאן צו זיך: וואס איז דאס? עפעס איז דאך דאס ניט קיין
לשון״ . . . ער האט נאך אמאל אריינגעקוקט און ווידער געזאגט: „ניין,
ס׳איז עפעס ניט גלאטיג״ . . . און טראכטענדיג אביסעל האט ער אויפ־
געהויבען די אויגען פון ספר און געפרעגט: „איז מאיר דא?״ דאס האט
ער געמיינט מאיר משה לייב פאליקס, וועלכער איז געווען אן אריינגעהער
צום רב און וואס פלעגט איהם אפט פאלגען א גאנג. אלע אידען האבען אנ־
געהויבען רופען: „מאיר, מאיר״, ביז מאיר האט זיך באוויזען.

— גוט, זיי מוחל, — האָט איהם דער רב געבעטען, און ברענג מיר פון מיין הויז די גמרא שבת. ר' ישראל האָט פארמאָגט א זעלטענעם ש"ס, געדרוקט אין זשיטאָמיר.

ס'האָט לאַנג ניט גענומען און מאיר האָט געבראַכט די גמרא. דער רב האָט שנעל אויפגעמישט דעם דף און, קוקענדיג אין דעם, האָט זיך באַוויזען א אירָאָניש שמייכעל אויף זיין פנים. ער האָט זיך בעת מעשה געוועדעט צו די מתווכחים:

— א נו, לאָמיר נאָר הערען אייערע פשטים. זיי האָבען גענומען רעדען, אלע מיט אמאל, אבער ר' ישראל האָט פאַרלאַנגט, אז יעדער איינציינער זאָל זאָגען זיין מיינונג באַזונדער. האָבען זיי איהם געפאָלגט און אזוי געטאָן. אויסהערענדיג אלעמען, רופט זיך אָן דער רב:

— איהר זיינט אלע געוועכט, איהר האָט אלע גוט ג'דרשנ'ט. די צרה איז אָבער וואָס אלע אייערע פירושים זיינען איבריג, ווייל סהאָט זיך פשוט אַריינגעכאַפט א גרייז אין דער גמרא.

אלע אידען זיינען געוואָרען פאַרוואונדערט און שטאַרק אַראָפגע־פאַלען ביי זיך. זיי האָבען אלע אָנגעהויבען רייסען דעם רב'ס גמרא, כדי זיך איבערצייגען, אז ס'איז טאַקע אזוי. נאָר איין ר' בן ציון איז געבליבען פון ווייטען און ניט געוואָלט אהין אַריינקוקען. דער רב האָט געוואָלט אביסל פאַרגלעטען דעם שווערען אינדרוק, וואָס זיין אַנט־דעקונג האָט געמאַכט אויף די לומדים, האָט ער דערנאָך צוגעגעבען מיט א פריינדליכען טאָן:

— מי יודע וויפיל גרייזען עס זיינען אַריינגעפאַלען אין אונזערע הייליגע ספרים, און דערנאָך האָבען אונזערע גרויסע גאונים געדארפט שאַרפען זייערע מחות צו פאַרטייטשען און צו פאַרענטפערען.

—ר' בן ציון, וועלכער איז געווען אַרטאָדאָקסיש פרום, האָט זיך צעשריען:

— וואָס מיינט איהר, ס'זיינען אַריינגעפאַלען גרייזען. אין דער הייליגער תורה זיינען ניטא קיין גרייזען. אונזער תורה קען מען טיי־טשען אויף אלערליי אופנים, אבי מען האַלט זיך נאָענט צום פשט, מיט וועלכען די תורה איז געגעבען געוואָרען פון'ם בארג סיני.

דער רב, וועלכער האָט בטבע פיינט געהאַט צו האָבען וויכוחים און נאָך איבער אזא דעליקאַטנער טעמע, האָט נענומען זיין גמרא אונ־טער'ן אָרעם, א קוש געטאָן די מזוזה און איז אַוועק אהיים. די איבעריגע אידען זיינען אויך זיך צעגאַנגען. נאָר ר' בן ציון איז געבליבען און ניט געקענט זיך באַרואינען, רעדנדיג צו זיך אליין:

א סכסוך אין בית־המדרש
געצייכענט פון נאַטע קאזלאָווסקי
לויט'ן זכרון פון י. ב.

— שטותים! אין דער הייליגער תורה זיינען ניטא קיין גרייזען...
— ער האָט געזומען א געשמאקען שמעק טאבאק און זיך ווידער אָנגע־
הויבען צו ברומען: — דא־די־דא־דא! . . . — און געטאפט מיט
דער האנט די שורות פון דער גמרא . . .

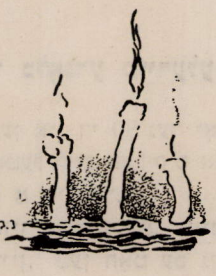

דר. מ. זילבערמאַן

זכרונות פון מיין שטעדטעלע

●

די בלאָנדע מיידעלע

אָס איז געווען אין די 80'גער יאָרען, ווען איך בין געגאנ־גען צו מאָטעל לייב פאַליק'ס אין הדר אריין. און ס'איז געווען אין אַ ווינטער.

אין אָנפאַנג האָט מען זיך געשושקעט. איינער האָט אַריינגעשושקעט דעם אַנדערען אין אויער אַריין. מען האָט עס געהאַלטען בסוד... שפּע־טער איז עס געוואָרען אַן אָפענע זאַך... און ווען ס'איז שוין געוואָרען אַן אָפענע זאַך, האָט זיך ערשט אָנגעהויבען צו קאָכען אין שטעדטעל!... אנשים, נשים וטף האָבען גערעדט, געפּלאַפּעלט און באַלבעטשעט...

ס'האָט ניט געהאַט צו טאָן מיט אַ יונג פּאָרפאָלק, וואָס ס'האָט גע־האַלטען ביים „שיידען" זיך. ס'האָט ניט געהאַט צו טאָן מיט אַ מיידעל, וואָס האָט זיך, חלילה, „באַנאַרישט"... ס'האָט אויך ניט געהאַט צו טאָן מיט אַן „אונטערגעוואָרפען" קינד... (אַ זאַך„ וואָס איז שכיח אין יעדער שטעדטעל) ס'האָט געהאַט צו טאָן מיט אַ בלאָנדער מיידעלע...

מען האָט אָנגעהויבען צו רעדען, אַז אַזוי גיך ווי ס'ווערט פינסטער אין שטעדטעל, אַזוי הויבט אָן אַ „בלאָנדע מיידעלע" אַרומשפּאַצירען אין די גאַסען בכלל און בפרט אין די הינטערגעסלאַך... פאַרוואָס אין די הינטערגעסלאַך בפרט, ווייס איך עד היום ניט.

מענער האָבען געשוואוירען ביי זייערע פּאות און ציצית און וויי־בער ביי זייערע „דריי" מצוות, אַז זיי האָבען אַליין, מיט זייערע אייגענע אויגען, געזעהן די „בלאָנדע מיידעלע" אַרומשפּאַצירען אין די גאַסען און געסלאַך, און אַז ווען ער אָדער זי זיינען געקומען נאָהענט צו איהר, איז „ואיננה!" איז זי ניט געוואָרען... (איינע פון די קליינשטעדטעלדיגע

אבערגלויבענס). זיי האָבען אפילו נעזאָגט, אז זיי ווייסען בפירוש פון וואַנען דאָס מיידעלע קומט ארויס. אז זי קומט ארויס פון שלמה חנה־עטי׳ס שטוב. ס׳הייסט, ניט דער שטוב גופא, נאָר פון דער „אָסנאָ־וואַניע". (שלמה׳ס שטוב איז געווען מיט אַן אָסנאָוואַניע, ס׳הייסט מיט נייע וועגט אין דרויסען איידער מען האָט די אַלטע אינוועניג ארויסגע־וואַרפען. אזוי פלעגט מען טאָן אין די קליינע שטעדטלאָך).

א פּחד, אַן אימה, איז געפאַלען אויפ׳ן שטעדטל! ... אזוי שנעל ווי ס׳איז פינסטער געוואָרען אין דרויסען, האָבען מאַמעס מורא געהאַט ארויסצושיקען זייערע קינדער אין גאַס ארוים ... די „בלאָנדע מיידעלע" זאָל זיי, חלילה, ניט אויסכאַפען ... פאַר אונז, חדר־אינגלאָך, וואָס זיי־נען געגאַנגען „ביינאַכט", איז געווען ערגער, ווי פאַרבייצוגעהן די שול, ארום וועלכער ס׳איז געווען אויסגעוועבט אזויפיל מיסטעריעזע און אבער־גלויבישע לעגענדעס פון דור צו דור: שדים ... מתים ... ריינע נשמות... פאַרבלאָנדזשעטע נשמות, גלגול׳דיגע נשמות ... אין א כנופיה זיינען מיר געגאַנגען ... אָנגעהאַלטען זיך איינער אין צווייטען מיט אַלע כחות ... כמעט מיט די נעגעל זיך איינגעגראָבען ... איינער פון אונזערע טאַטעס פלעגט וואַרטען און יעדעס אינגעל פלעגט אָפּגעפירט ווערען ביז אין שטוב אריין ...

אזוי איז עס אָנגענאַנגען א צייט, ביז איינמאָל איז ארויס א קלאַנג, אז די מיידעלע איז פאַרשוואונדען! וועך, וואָס, וועך האָט קיינער ניט געוואוסט. אַן אצבע אלהים!

און טאָקע פון דעמאָלט אָן האָט מען מער ניט געזעהן און מער ניט געהערט פון דער „בלאָנדער מיידעלע".

„שבת אויבם"

ס׳איז געווען בסוד סודות. די עלטערע האָבען דערפון ניט געטאָרט וויסען. ס׳איז געווען א גוואַלדיגער חילול שבת! ... ס׳האָט געשמעקט מיט מי יודע וואָס! כמעט, כמעט מיט חרם ... מיט ובערת הרע מקרבך! (איר מוזט וויסען, אז איך רעד פון א צייט קרוב צו 45 יאָר צוריק, און דאָס נאָך אין פעלשטין!) נאָר אזוי ווי א טייל פון זיי האָט געכראָפּעט אין די בעטען און דער אַנדערער טייל איז געזעסען אין שול ביים תהילים און זיך געקוויקט מיט׳ן קאַלטען וואַסער, פון די עמערס, וואָס יוזפא שוסטער האָט זיי, לשם שמים, לשם מצוה, לשם עולם הבא, פאַרזאָרגט, איז דרויי פערטעל פון אונזער מורא בטל ומבוטל געוואָרען.

איינציגווייז, כמעט בגנבה, האָבען מיר אַוועקגעשפּאַרט. הינטער'ן קאָסטיאָל האָבען מיר זיך באַגעגענט און אין צוויי און אין דריי זיך פּאָר־מירט. פון דאָרטען האָבען מיר מיט פּסיעות גסות, — נאָר איננאַנצען פּארגעסען, אַז שבת קודש טאָר מען שנעל ניט געהן, — אַוועקגעשפּאַנט צום דאָקטאָר נאַזארקעוויטש'עם הויף.

די הינט האָבען אָנגעהויבען צו האַווקען. דאָס איז געווען דער סיג־נאָל! באַלד איז אַן אַלטע גוי'ע צוגעקומען צום טירעל מיט א פּארטוך פול מיט עפּעל, אָדער בארנעס. — די אַלטיטשקע האָט שוין געוואוסט, וואָס דאָס האַווקען פון די הינט מיינט. — און מיר האָבען געקויפט! איינער פּאָר צוויי קאָפּיקעס, איינער פּאָר דריי, איינער פּאָר פינף און אייניגע פּאָר מער. אין „אָטשערעד" זיינען מיר געשטאַנען. ס'הייסט, מיר, בית מדרש חברה, און אז א פּאָר „וואויל יונגען", פון די הינטער־געסלאָך, האָבען זיך געוואָלט אריינשטופּען, ביד חזקה, נאטירליך, זיינען מיר גראָדע ניט געווען קיין עקשנים... (זאָל עס בלייבען א סוד. מיר האָבען פּשוט מורא געהאט... יעצט קען איך דאָך שוין אויסזאָגען דעם אמת).

און אז מען האָט שוין אָפּגעקויפט, זיינען מיר ארונטער, כמעט הינ־טער דעם הויף, אויך בגנבה... איר וויסט דאָך: מים גנובים ימתקו... און מיר האָבען מיט געשמאַק און מיט גרויס הנאה געגעסען דעם „שבת אויבם".

ביים קרענטשקעלע

ס'איז געווען די „קיצעלדינע" פּעריאָדע... איר וויסט דאָך, וואָס איך מיין?... מאכט אייך ניט תמ'עוואטע, איך בעט אייך. וואָס איז? איר זייט קיינמאָל יונג ניט געווען? . . . איך מיין יענע פּעריאָדע, וועו אז א איננעל באַגעגענט זיך מיט א מיידעל וועלט ער רויט... פּארשעמט. עפּעס א מין ציטער געהט אים דורך דעם גאַנצען קערפּער . . . ער באַקומט היץ... פיבער... — זי, נאטירליך, געהט דורך דעם זעלבען „חיבוט הקבר"... — און אז זיי רעדען איינער צום אנדערען, בלאָנד־זשען זייערע אויגען ערגעץ צום הימעל... צום קוימען... פּנים אל פּנים צו רעדען האָבען זיי ניט דעם מוט... דעם קוראָזש... אָבער צו וואָס באשרייבען דאָס, וואָס יעדער איינער פון אייך איז, בלי ספק, אליין דורכגענאַנגען און דורכגעלעבט? איך וויל דאָ דערצעהלען פון „קרע־נעטשקעלע". אָבער ווי איך זאָל מיך ניט וועלן דרייען, מוז איך פּאָרט קומען צום ענין פון יונענטליכער איבערלעבונג, פון יוגענטליכען חשק.

וואָרים ווי זאָגט דאָרט די גמרא: הָא בהא תליה... איר פּאַרשטעהט, די מעשה דערפון איז געווען אַזוי: דאָס האַרץ האָט גענאָגט... גענויעט... דער קאָפּ איז געווען היים... און צעטראָגען... עפּעס האָט זיך ניט געגעסען ווי ס'באַראַף צו זיין... די קישען זיינען מיטאַמאָל האַרט געוואָרען... דער קאָפּ האָט אויף זיי ניט געפּילט אַזוי באַקוועם... די מאַמע האָט אָנגעהויבען צו זאָרגען און זאָגען צום טאַטען: „דאָס קינד פּילט עפּעס ניט מיט אַלעמען. עפּעס אינגאַנצען פּאַרענדערט געוואָרען". און דער טאַטע האָט א צי געטאָן מיט די אַקסלען: „וואָס וויים איך?" און די מאַמע האָט וויטער געזאָגט: „מען דאַרף אים אפשר אָפּשפּרעכען „א גוט אויג" אָדער אויסגיסען וואַקס".

און מען האָט א גוט אויג אָפּגעשפּראָכען און מען האָט וואַקס אויסגענאָסען... אָבער א נעכטיגער טאָג! דעם אינגעל אָדער דער מיידעל האָט זיך, פאָנימאָיטע, געוואָלט „סווידאַניעם"... און אין א שטעטעלע, ווי פּעלשטין, זיינען געווען מער אויגען, ווי מענשען און די וועגט האָבען געהאט אפשר טויזענטער אויערען... איך דאַרף אייך דען דערצעהלען? ניט געווען אַזוי פויגעלדיג...

אין ווינטער איז נאָך ניט געווען אַזוי שלעכט. ס'וועט פריה פינסטער אין דרויסען. מענשען אין גאַס זיינען וועניג. א בריוועלע, דורך א שליח'ל, אַהין און צוריק... (איך זאָג אוים פונ'ם חדר, א?) און ס'איז פּאַרטיג... ארויסגע'גנב'עט זיך פונ'ם בית־מדרש אָדער פון קלויז, באַלד נאָך מעריב, פּאַר א שטונדע און מען האָט זיך „ווסטרעטשאיעט" הינטער א פּלויטעל... הינטער א פינסטערער וואָגט... הינטער באָבע דוד לייב'ס שטוב און מען האָט „פּאַרבראַכט"... (מ'שטיינט געזאָגט). אין ציטערניש... אין מורא... פּאַרן מינדסטען שאָרך... און איידער וואָס וועט, איז מען זיך שוין „צעגאַנגען". זי צוריק אין שטוב אריין און ער צוריק צו דער גמרא... מילא, א ברירה האָט מען נעהאַט?...

זומער, זעהט איר, איז שוין געווען צרות! א סך מענשען אין גאַס, „טריפה'נע", ווי מען זאָגט... א סך אויגען... א סך אויערען... שוין אָפּגערעדט פון „מיילער"... איז טאַקע חברה געוואָרען אַביסעל פּאַרצוויפעלט... נעזאָגט: „הבה נתחכמה!..." און מיר האָבען אויסגעפונען א קרענעטשקעלע, העט־העט ארונטער, ארונטער פון דעם באָדנער'ס הויז, צווישען די גויאישע שטיבלאַך, און עס געמאַכט פּאַר דעם „ראַנדעוואו־פּלאַץ".

און שבת בייטאָג, וען די טאַטעס, די מאַמעס, פּלענען זיך, נאָך דעם שווערען „טשאָלענט", צוליינען זיך אביסעל שלאָפען, ס'הייסט, מקיים זיין דעם: „שינה בשבת תענוג", פּלענען מיר, חברה, אריינכאַפּען גלע־

זער אין די קעשענעס אריין, (פֿאַרשטעהט איר מיך, א תירוץ פֿאַר די בענטש־ליכט. אז טאָמער באַגענענט אונז עמיצער, וואָס איז „טריף" און הויבט אָן שטעלען קשיות, קענען מיר זאָגען, אז מיר געהען נאָך א קאַלטען טרונק . . . פֿאַרט גמרא קעפּלאַך ! . . .) דער תחום שבת האָט אונז ווייניג וואָס נעקימערט... און זיך א לאָז נעטאָן שפּאַצירען ! און אחד ואחד, אחד ושנים, אחד ושלשה שפּאַצירט פֿאַרביי דעם באַדנער'ס הויז און ארונטער, ארונטער מיט דער שמאָלער, נעריכט־באַוואַקסענער סטעזשקע, שוין טאַקע צוויישען די גוי'אישע כאַטקעס, און בעת מעשה נעציטערט, אז א כלב זאָל זיך פון ערגעץ ניט ארויסכאַפּען און אונז מכבד זיין מיט א „מתנה"... און מיר זיינען, ענדליך, געווען, ווי דאָס חומש זאָגט: על העין, ביים קרענעטשקעלע !

אייגענטליך איז דאָס נעווען טאַקע נישט מער ווי א קוואַליכעל, אן עין, אָבער מיר האָבען עס נערופען: „קרענעטשקעלע". וואָס האָט עס דען אויסגעמאַכט? דאָס איז דאָך נישט נעווען דער עיקר...

און מיר האָבען טאַקע נעטרונקען די ריינע, קרישטאַלענע, קאַלטע וואַסער און טאַקע הנאה נעהאַט אויך, וואָרים ס'איז אונז טאַקע נעווען היים !

און באַלד זיינען אָנגעקומען די „פריילענס" (איך בין זיכער, אז איר פֿאַרשטעהט, אז ס'איז נעווען אן אָפּגעמאַכטע זאַך ס'זאָל אזוי פּאַסירען. נסים, פּריינט, זיינען ניט געשעהן . . .) און מיר האָבען נעטאָן טאַקע, ווי דאָס חומש זאָגט דאָרט, ס'הייסט, מיר האָבען זיי אויך אָנגענטרונקען... ראשית, האָבען זיי קיין גלעזער ניט געהאַט, ושנית, זיינען מיר דאָך נעווען עפּעס „קאַוואַליערען", מ'שטייגט נעזאָגט !...

אָפּגעטרונקען די קאַלטע וואַסער, האָבען מיר זיך פֿאַרלאַכווייז אוועקגעלאָזט איבער ליימענע וועגען, איבער סטעזשקעס, איבער סטעזשקעלאַך און נעהאַט „עונג שבת".

אז ס'איז גענוג שפּעטלאַך, נאָהענט צו מנחה צייט, האָבען מיר זיך אלע ווידער באַגענענט ביים „קרענעטשקעלע", ווידער געטרונקען און צוזאַמען ארויפגעשפּאַצירט (ס'איז גרינג צו זאָגען — די נשמה האָט אין אונז נעציטערט). ביים באַדנער'ס הויז איז נעווארען א פּרשת הדרך. די פריילענס האָבען נענומען איין וועג, די קאַוואַליערען אָן אַנדערען און מיר האָבען, מיט אומגעדולד, געקוקט פֿאַרווערטס צום קומענדען שבת, ווידער צו טרעפען זיך „ביים קרענעטשקעלע !..."

דער „גיא צלמות"

צווישען אברהם סאָלדאַט'ס און מאַניש ברענמאַן'ס הייזער אויף איין זייט, און סאָסי דער גראָבער'ס כאַטקע אויף דער אַנדערער זייט, איז ביי אונז אין שטעטל געווען א גרויסער, רונדער טיפער טאָל.

אין דעם טאָל זיינען דאָ און דאָרט געווען גריבער און גריבלאַך, וועלכע זיינען געמאַכט געוואָרען פון די עטליכע גוי'ס, וואָס האָבען פאַרזאָרגט פעלשטין מיט זאמד. און זיי האָבען טאַקע די חזקה דערויף געהאַט. קיין אַנדערע האָבען ניט געוואָגט אין יענעם טאָל אַרויינצוגעהן, חוץ בין־השמשות און בגנבה...

און וואָס פאַר א זאמד דאָס איז געווען! עפעס א מין רויטליך־געל, א מין גאָלד־קאָליר. און וועז מען האָט פרייטאָג בייטאָג „אויסגע־ליימט" די ערד אין די שטיבלאַך, און אויסגעשאָטען יענעם זאמד דערויף, האָט עס צוגענעבען א זעלטענעם חן צו דער מלכה־שבת! און, וועז מען האָט עס אמאָל געטאָן אינמיטען דער וואָך, האָט דאָס שטיבעלע, אין יענעם טאָג, אויסגעזעהן שבת'דיג און יום־טוב'דיג... עפעס א באַהאַלטענע קראַפט איז געלעגען אין יענעם זאמד, וואָס האָט געקענט שאַפען די מחיה'דיגע אטמאָספערע...

אין די זומער־פאַרנאַכטען, נאָכ'ן חדר, פלעגט דער דאָזיגער טאָל זיין אונזער שפּיל־פּלאַץ. וואָס האָבען מיר דאָרטען ניט געשפּילט?! פערד־לאַך, סאָלדאַטען, אין קנעפּלאַך, אין ווייגשעל־קערלאַך, אין שטעקעלאַך, אין באַהעלטעניש און נאָך קינדער־שפּילעריין. ס'איז געווען אונזער אייגען וועלטל! קיינער האָט ניט געוואָגט אונז צו שטערען, ביז די מאַמעס אָדער די טאַטעס אָדער די שוועסטערלאַך האָבען אונז געופען עסען וועטשערע... אַן אמת'ע עבירה געהאַט אין אונז...

וועז דער „היצי־" פלעגט קומען אין שטעטל אַריין, איז דער טאָל לגמרי געווען אונטער זיין ממשלה... ער האָט דאָרט די הינט גע'ממית'ט...

פאַר אונז, יונגווארג, זיינען יענע טעג — וועז דער „היצי־" האָט געכאַפט די הינט — געווען וויכטיג טעג. אין די פאַרנאַכטען, נאָכ'ן „חדר", זיינען מיר נאָכגענאַנגען דעם „היצי־" טריט נאָך טריט. און אז ער האָט געכאַפט א הונט, און דער הונט האָט געגומען שפּרינגען, בייסען די „טיטשקע" און רייסען זיך פון פּעטליע, וואָס האָט אים געוואָרגען, האָבען מיר זיך געטוליעט איינס צום אַנדערען פאַר שרעק...

און אז דער „היציל" האָט דעם הונט ארונטערגעשלעפט אין יענעם טאָל אריין און מיט א דובינע אים אכזריות'דיג דעם קאָפּ צעשפאלטען, האָט עס א סך פון אונז — אָט די מעשה־חבלה — געמאלאטשעט אויפ'ן האַרצען ביז צום ברעכען... מיר האָבען א צייט אויף קיין עסען ניט געקענט קומען... און דאָך האָט אונז געצויגען צום „היציל"... און יעדען טאָג נאָכ'ן „חדר" זיינען מיר אים ווידער נאָכגעלאָפען... אָט דעם טאָל האָט מען א נאָמען געגעבען „גיא צלמות".

וועלוועל קום

דער ערשטער קאַפּעליוש

ין מיין זכרון טויכט אויף א טשיקאַווע בילדעל פון אונזער געבורט־שטעדטעל. איך רעכען, אז ס'וועט זיין כדאי דאָ עס איבערצוגעבען.

משה חיים רחל מרימ'ס איז געווען שוין אין די מיטעלע יאָהרען. אין פעלשטין האָט מען אויף איהם געקוקט ווי אויף אן אויפגעקלערטען און אייידעלען מענשען. מען האָט גערעדט אין שטעדטעל, אז משה חיים איז א מענש פון צוויי וועלטען, — אי פון דער אלטער וועלט, אי פון דער נייער. פעלשטינער לצים אָבער פלעגען זאָגען: ווייס איך! משה חיים איז ניט צו דער אלטער וועלט און ניט צו דער נייער וועלט.

משה חיימ'ען האָט זיך אָבער פארווּאָלט דוקא ווערען א היינט־וועלטיגער. עס האָט זיך איהם פארגלוסט צו זיין דער ערשטער אָנצוטאָן א קאַפּעליוש אין פעלשטין. האָט ער טאקע לאַנג ניט געטראַכט, איז אוועקגעפאָרען קיין פּראָסקוראָוו און האָט זיך איינגעהאַנדעלט א קאַפּעליוש מיט דעם אמת'ן קנייטש.

און ווי ער האָט שפּעטער דערצעהלט, האָט ער דעם קאַפּעליוש געהאַלטען פארשטעקט פיער וואָכען צייט, און קיינער פון שטוב האָט דערפון ניט געוואוסט. אָבער יעדען אויפדערנאַכט, ווען דאָס גאַנצע בני־בית איז שוין געשלאָפען, פלעגט ער ארויסשלעפען דעם קאַפּעליוש פון באַהעלטעניש און איהם אָנמעסטען. ער האָט זיך געשטעלט פאר'ן שפּיגעל, נעדרעהט דעם קאַפּ אהין און אהער און גערעדט צו זיך אליין: ס'איז דאָך טאקע גאנץ שעהן!... און ס'פאסט מיר טאקע אויך!... נאָר... נאָר די בּאָרד צום קאַפּעליוש איז אביסעל צו לאַנג... ער בויגט אונטער די בּאָרד אביסעל און טוט דערביי עפּעס א קלעד און א ברום צו: הם... ניין... ניין!... ער גלייכט אויס צוריק די בּאָרד און שלאָגט אָפּ דעם שפּל'ן נעדאַנק וואָס קריכט איהם אין קאַפּ אריין...

ווי אזוי אבער געהט מען ארויס דאָס ערשטע מאל אין גאס און אין שוהל אריין מיט דעם קאפּעליוש? ישוב׳ט זיך משה חיים, אלץ מיט׳ן קאפּעליוש אויפ׳ן קאָפּ, שטעהענדיג פאר דעם שפיגעל, אלץ אונטערבוי־גענדיג די באָרד. און אזוי ישוב׳ענדיג זיך, באשליסט משה חיים טאקע אויף אן אמת׳ן דאָס ערשטע מאל פטור צו ווערען פון דער באָרד. געזאָגט און געטאָן!

צו בילאך האָט משה חיים אזוי שטילענקערהייט אונטערגע־טשיקעט דאָס בערדעל, און דאָס בערדעל איז געוואָרען קלענער און קלע־נער, ביז עס איז שוין כמעט ניט געבליבען וואָס צו טשיקען.

איין מאל אין אָוונט רופט זיך אן משה חיימ׳ס פרוי:

— משה חיים! וועסט ניט לאכן פון מיר, וועל איך דיר עפעס זאָגן.

— וואָס, ריווצע? — פרעגט משה חיים זיין פרוי.

— משה חיים! — זאָגט זי צו איהם — מיר דוכט זיך, אז דיין באָרד ווערט קלענער.

צעלאכט זיך משה חיים און זאָגט:

— ווי איך זעה, ביסטו הפּנים פארליעבט אין דער באָרד. דאָס וואָס מען האָט ליב, דאָס איז ניט גרויס אין די אויגען . . . — און לאכט.

משה חיימ׳ס ווייבעל ווערט די זאך קשה און זי נעמט זיך גוט איינקוקען אין איהר מאן.

— משה חיים!?...

משה חיים היינט, משה חיים מארגען! משה חיימ׳ס ווייב האָט זיך ענדליך דערוואוסט, אז איהר מאנ׳ס האלבע באָרד איז אזוי פאוואליענקע געגאנגען לעזאזל...

ריווצע מיט משה חיימ׳ען האָבען זיך ביידע געלאכט אין די פנימ׳ער אריין.

אז אין שטוב איז דער עסק אים אפּגענאנגען גלאטיג, האָט משה חיים באקומען מעהר מוט און גענומען ארויסשליפען דעם קאפּעליוש.

און איינמאל, אין א זומערדיגען שבת אינדערפריה, האָט זיך משה חיים פארפוצט אין זיין חתונה סורדוט, מיט דער ראָזעווילקע אויף די אקסלען, אנגעטאָן דעם קאפּעליוש און זיך געלאָזט גהן אין שוהל אריין.

ער איז ארויס אויף דער גאס, גטאָן א פּאָר שפּאן און געבליבען שטעהן ווי צוגעקאָוועט צו דער ערד, ניט אהין, ניט אהער...

קומט אן זיינער א חבר, מעסט ער איהם אָפּ פון קאָפּ ביז די פים און מאכט:

— משה חיים, דו שטעהסט? הא!?...

— יאָ, ברודער, — ענטפערט איהם משה חיים, — איך קען ניט געהן ווייטער און איך שעהם זיך געהן צוריק!...

דער חבר צעלאכט זיך און זאָגט:

— צוריק? ניין, צוריק ניט! קום משה חיים, איך וועל דיך שוין אריינפירען אין שוהל אריין.

מיט א קלאפּענדיג האַרץ, און מיט אראפּגעלאָזטע אויגען, איז משה חיים דאָס ערשטע מאָל אריין אין שוהל און זיך קוים דערשלאָגען צו זיין שטאָדט...

בערל בוים

די ערשטע ביבליאָטעקע אין פעלשטין

ין מיטען זומער, וועו די היץ ברענט זעהר שטארק, האָבען פעלשטינער אידען ווייניג וואָס צו טאָן. זיצען אין שטוב? קען מען זיך אָבער אין די ד' אמות פון שטוב ניט געפינען קיין אָרט. נעהט מען אין גאַס, כלומרשט — אָנצושפּאַן זיך מיט אַביסעלע פרישער לופט.

געוויינליך, אז מען נעהט שוין אין גאַס, האָט מען בדעה אָנצוטרעפען זיך מיט עמיצען, בכדי... ווייס איך, גלאָט אזוי, אַ שמועס צו טאָן.

ס'רעדט זיך נאָר אזוי אין גאַס — דאָס ערשטע מקום וואו אַ פעלשטינער איד לאָזט זיך אַרויס, איז געוויינליך — דער „מארק". וואוהין דען וועט אַ פעלשטינער איד אַ שפּאַציר טאָן נאָך אַביסעלע קילער לופט? אויף דער „אורבאַניווקע"? צי איבער דער „שענזיווקע" צווישען די גוי'אישע „סעדער"? די הינט וועלען דאָך אים באַפּאַלען און פּאַריאָגען פון יענע דופּטענדיגע ערטער...

נעהט דער איד אין מארק אריין. און אז ער נעהט שוין אין מארק אריין — ס'הייסט, גלאָט אזוי זיך, ניט צוליב האַנדעל — טוט ער דוקא אַ קלער וועגען האַנדעל: עס קען זיך דאָך אים מאכען עפּעס אַ מציאה... כאָטש דער מארק איז, אין די גרויסע היצען, אזוי ווייט פון האַנדעל, ווי מזרח פון מערב. און אויב קיין מציאה וועט זיך אים ניט מאכען, טראכט ער וויטער, וועט ער שוין אין איין וועגע טאַקע נעוואויר ווערען, ווי עס האלט מיט'ן מארק־האַנדעל. א־ניט וועט ער זען ווי אזוי יענער האַנדעלט און דערביי שוין טאַקע אַ האָרך טאָן, וואָס עס הערט זיך אויף דער וועלט...

אז אידען לאָזען זיך ארויס אין מארק, וועו די היצען ברענען, קליי־בען זיי זיך צונויף לעבען א קלייטעל, וואו די זון האָט ניט קיין שליטה — ערגעץ אונטער א „פידאשעק".

מיט אזא קלייטעל איז געבענשט „עזרא כהן גדול", טאקע א כהן און א הויכער, שטארק־נעבויטער, רויטער איד. דערפאר רופט מען אים „כהן גדול".

אז מען קלייבט זיך צוזאמען און מען ווישט דעם שוויים מיט די בלויע און רויטע פאטשיילעם און אויך מיט די פאלעס פון די קאפאטעס, שמועסט מען טאקע וועגען די גרויסע היצען:

— ס'א סברה, אז אויב ס'וועט חס ושלום, אזוי אנהאלטען, וועלען די תבואות פארברענט ווערען... און וער ווייסט, די פויערים קענען זיך נאָך הייסען געבען א קערבעל פאר א פוד ווייץ... און אידען וועלען חלילה, באדארפען הונגערען...

אידען פארלירען אבער ניט קיין האָפנונגען.

— טא־טא... מען הונגערט שוין ביי אים! כאפט זיך ניט! — טרייסט איינער דעם עולם, — דער אויבערשטער וועט ניט פארלאָזען. ער וועט געבען הענען. ס'וועט ניט זיין קיין הונגער. ס'וועט נאָך זיין א גערעטעניש און א זול א גרויסער...

דער שמועס וועגען די היצען איז נאָר אן אנהויב. מען פארקירעוועט זיך מיט'ן שמועס אויף צוריק, אויף זאכען נאָך פון פאר ששת ימי בראשית. מען לויפטערט דורך יציאת מצרים, מען געהט דורך אלע נזרות, אלע גירושים אויף אידען. מען פירט דורך אלע מלחמות. מען באווייזט אלע פאָגראָמען אויף אידען. דער שמועס פארציט זיך ביז ימי המשיח... און מען קומט צוריק, וואו מען שטעהט, אונטערן פידאשעק, וואו די זון האָט ניט קיין שליטה... אָט אזוי קומט מען ארויף — צו דער לעצטער נייעס פון שטאָט: „די ביבליאָטעקע" וואָס דאָס יונגווארג האָט זיך „פאָזוואָליעט" אוועקצושטעלען אין פעלשטין צום ערשטען מאל און „איין מאל פאר אלעמאל"...

— ערשט א וואָך צייט אז די „ביבליאָטעקע" האָט געעפענט א טיר, און שוין האָט זי אנגעמאכט צרות אין שטאָט, — איז אהרן־נטע דער ערשטער ארוים מיט זיין קריוודע געגען די ווייסע'חברה'ניקעס, — אויב מען וועט עפעס ניט זען טאָן צו דעם, מעג מען באצייטענס עוקר זיין פון שטאָט, ווייל ס'איז שוין, חוץ מדרך הטבע!... האָסטו געהערט א המצאה?! — היצט זיך אהרן־נטע, א קליינינקער אידעל, און זיינע קליינע, שארפע אויגעלאך דרעהען זיך אין אלע זייטען און טרעפען יעדען פונ'ם נעזעמעל. אידען, — איך זאג אייך, אז אזוינס האָט זיך נאָך ניט

פארלאפען אויף א האלבער וועלט... דאָס בית־מדרש פוסטעווענט, און דאָרטען, ביי אים, בא... ביי „מוניש'ן" איז געוואָרען א... א „ביבליא־טעקע"?! א „סאָלדאטסקע קלייזעל", זאָג איך, איז דאָרטען געוואָרען! מיט, ווייס איך, מיט עטליכע זשארגאָנישע ביכלאָך, פון עפעס א פאָר אפיקורסים און דערמיט ווילען די פאָר ווייסע'חברה'ניקעס ארויסציען די בחורים פונ'ם בית־מדרש!... האָסטו געהערט אזוינס?!

אהרן נטע באטראכט דעם עולם און זעט, אז זיינע וועגטער ווירקען, הויבט ער זיך אָן קאָכען נאָך שטארקער:

— א „טשיטאלניע" הייסט עס ביי זיי! איך זאָג אייך, אידען: ווי איך בין א איד, אז דאָ מיינט מען פשוט א ניי „סדרה'לע": ס'פאסט ניט געהן הינטער'ן קלויסטער מיט א מויד, האָט מען עס אויסגעפונען א המצאה'לע — א „ביבליאטעקע"! אבי בחורים און מוידען זאלען זיך קענען צונויפקומען... לייענען יאקבי... ווייסט איר, אידען, וואָס דאָס מיינט?! זיי שפּארען דאָך שוין, ב"ה, אָן ביים „צירולניק" אויך!... דאָס איז ניט קיין שפּילעכעל, אידען... אידעל איז מיין עדות... אדרבה, אידעל! זאָג: בין איך נערעכט, צי ניין?...

— וואָס אזוינס איז שוין געשען?! — הערען זיך שטימען פונ'ם געזעמעל מיט עפעס א מורא, ווי עס וואָלט דאָ שמעקען חלילה מיט טורמע אדער מיט עפעס אן אנדער אנשיקעניש אויף דער שטאָט.

— אדרבא, זאָל אידעל זאָגען, צי בין איך ניט נערעכט! — שטעהט אהרן־נטע צו צו אידלען, אז ער זאָל ברעכען זיין שטילשווייגען.

ער כאפּט אָן אידלען ביים לאַץ פון זיין קאפּאָטע און שרייט:

— אידעל! וואָס שווייגסטו?!

אידעל קען זיך ניט ארויסדרעהען פון אהרן־נטע'ס קלאמערעס און ער הויבט אָן, אויף זיין שטיינער, רעדען. אביסעל פאָנפעווואָטע און אביסעל היקעוואָטע:

— יאָהן, יאָהן! אהרן־נ'נטע אי...ז נערעכט! ס'איז... איז אָך און וועה דאָס צו זהן! מיינע חברה האָבען שוין אויך א... אריינגע־שמעקט אהין־צו־צו... אוהן ס'א סברא א—אז בא—לד־באלד... כ'על עס אבער ניט דערלאָזען... ניט דער—לא—זען! כ'האָב געזאָגט מיין „קריסען", האָב איך געזאָגט, אז זייער פו—פוס זאָל זיך דאָרט דאָרנט ניט געפינען!...

—אבער, אידעל, אידעל! — שלאָגט אים איבער עזרא־כהן־גדול, — וואָס אזוינס איז געשען? לאָז שוין אמאָל הערען, וואָס אזוינס איז געשען?!

אהרן־נטע מישט זיך אריין: —

— זאָג, אידעל, זאָג. נישטאָ וואָס צו באהאלטען...
— אדרבא! — בייזערט זיך עזרא, — לאָמיר הערען. גלאָט רעדען? ס'איז דאָך אן עברה צו בארעדן אידישע קינדער!...
— אָט, אָט, אָ! — פלאָצט ארויס אידעל, — טאָ—נאָע, טאָקע דערפאר וויל איך ניט זאָגען. וויל... וויל ענס קען נאָך וואַרפען א אידען פון פֿאר—נאָסע, קען עס אים וואַרפען!...
אהרן־נטע געהט ארויס פון די כלים, טוט א קלאַפּ אין לאָדען פון עזרא'ס קלייטעל און כאפט אן אידלען:
— היקע ניט, אידעל! וואָס היקעסטו, וואָס?! וואָס האָסטו מורא? מען וועט, חס ושלום, אסר'ן דעם תכשיט'ס טאָטען פון דער שחיטה? וואָס איז דער טאָטע שולדיג?!...
פלוצלונג, אינמיטען דערינען, פאלט אריין נאָר א אידענע, חוה־וועלוועל־מרימ'ס, א „קאליכניצע", וואָס איז געשטאָנען אין א זייט פונ'ם געזעמעל אידען און זיך איינגעהערט צום ויכוח, ביי וועלכען אידען האָמפֿערען זיך:
— יאָ, יאָ, אידען! — הויבט זי אָן צוועקלייגען איהר לשון, — ביי מיין וואָרט א חידוש... א חידוש! איר קענט ניט טרעפען וועמען אידעל מיינט? ס'איז דאָך דודי... דודי, יאָסעל שוחט'ס בחור. אמת, אידעל? — קערט זיך חוה אום צו אידלען נאָך א תשובה, — ס'איז דאָך קלאָר, ווי מיין קאלך איז קלאָר, ווי מיין דבורה'לע, זאָל געזונט זיין, איז קלאָר. ווי דער טאָג איז קלאָר, אז ס'איז יאָסעל שוחט'ס בחור... און... אוי, א בראָך!... מיר דאכט אז ניט נאָר יאָסעל'ס בחור איז אראָפּ פונ'ם וועג. איך האָב מורא, אז „ישראלי" דער שמש'טעם איז אויך פארמישט אין דער מעשה... איך וואָלט געשווארען... היינט קומט ער צו מיר צו: „חוה!" זאָגט ער צו מיר, „צעבייט מיר א קערבעל אויף מינץ, טאָמער מאכט זיך מיר עפעס צו קויפען, וועל איך האָבען ס'קערבעל אין מינץ". איך וויים? דער שמש'טעם א קינד — נעם איך זיך צו דער קעשענע, זעהן, צי איך האָב א קערבעל מינץ. איך טו א קוק אויף דעם ישראלין... ס'איז ניט דער זעלבער ישראלי!... איך וואָלט נעשוואוירען אז אָט ערשט האָט ער זיך אונטערגעטשיקעט דאָס בערדעל... אוי! טראכט איך זיך, ס'האָט שוין טאָקע ארומ־געכאפט די באלעבאטישע קינדער אויך! און מיר ציטערען שוין די הענט, וועז איך דערלאנג אים דאָס קערבעל מינץ... ישראלי! זאָג איך...
— ס'וועט גארניט העלפען! — שפרינגט ארויס משה־לייב פאליקס מיט אן אמת'ן ירגזון, — מען וועט מוזען אזוי ארויפגעהן אויפ'ן צווייטען

גאָרען, מיט שטעקענס און צעטרייבען די ווייסע'חברה'ניקעס! — משה'ס גרויע באָרד ווערט אַוש דראָטיג, אזוי ברענט אין איהם דער כעס.

די מוידען מיט די „בעזרוקאַווטשיקעס" האָבען דאָס אָנגעאַרבייט! — שרייט משה און איז טאַקע אויסער זיך... — שולדיג איז דער לערער זייערער! דער... ימח־שמו'ניק! ווער ווייסט אים דאַרטען, ווי ער הייסט... איך האָב שוין לאַנג געזאָגט, אז מען זאָל דעם ווערשעווער חברה־מאַן ניט אַרייננלאָזען אין קיין אידישער שטוב, האָב איך געזאָגט. א לערער, א לע—רער — האָט זיך זיי פּאַרוואָלט! „יאָסעל שרייבער" האָט שוין ניט פּאַר זיי קיין תורה... שוין!... האָסטו געהערט?... פּאַראיאַרען, פּלוצים, פון דער העלער הויט — ס'דאָ א טאַנץ־קלאַס... זאָג איך צו שייע־אברהמ'ען: דיין בחור לויפט אין טאַנץ־קלאַס! נו? מיט א שטעקען איבער'ן קאָפּ האָט ער דעם רויטען בחור מכבד געווען... מילא, אין דעם טאַנץ־קלאַס, ווער איז אהין געגאַנגען? אָבער דאָ? דאָ רירט עס דאָך אָן דעם בית־מדרש... דעם בית־מדרש־אידען!... א קלייניגקייט! געסקאָמפּאַניעווט זיך מיט מוידען און מען לייענט! וואָס לייענען, ווער לייענען?! הלואי זאָל איך זאָגען א ליגען: מען וועט נאָך לייענען אין די גאַזעטען, וועט מען נאָך, ווער ווייסט וואָס! און דערנאָך שריי חי וקים!...

משה'ס רייד האָבען אָנגעווואָרפען א שרעק אויף די מערסטע אידען פון געזעמעל, זיי האָבען טאַקע ממש מורא באקומען, אז אָט־אָט פּאַסירט שוין ווער ווייסט וואָס... ביז עזרא כהן גדול האָט זיך א נעם געטאָן צו משה'ן מיט די איבערריגע אידען:

— יאָ, יאָ, משה! זאָלסט מיר מוחל זיין, טאַקע דערפּאַר זיינען מיר, אידען אין דר'ערד מיט די ביינער — ניין אייגען די טיף... א מערכה מיר זיינען קלייגשטעלדיגע אידען און אונזער געשריי מיט'ן טומעל וועט בלייבען אונטער'ן פּידאשיק וואו די זון האָט ניט קיין שליטה, און ניט נעהן ווייטער. א־ניט וואָלט, חו"ש, די גאַנצע וועלט פּאַרברענט געוואָרען... וויל מיר אַליין וואָלטען זי געליגט אויפן פייער!...

עזרא קנייטשט איין דעם שטערען און רעדט ווייטער:

— וואו ליגט דאָ דער חטא?... נאָך הונדערטער יאָרען, האָבען זיך קינדער צוזאַמענגענומען און געמאַכט א שטיקעל ביבליאָטעקע, זיי ווילען, נעבאָך, וויסען וואָס ס'טוט זיך אויף דער וועלט. וואָס־זשע איז דאָ אזוינס? וואו ליגט דער סכנות'דיגער חטא? די זעלבע מחברים וואָס שרייבען אין „הצפירה" און „הצופה", שרייבען אויך די זשארנאַ־נישע ביכלאָך. מיר הערען דאָך, אז עס לעבט ערגעץ א מענדעלע מוכר ספרים, א פּרץ, א פרוג, א שלום עליכם. אמת, טאַקע אפּיקורסים — אָבער

למדנים זיינען זיי דאך! וואר און וואס זיינען מיר, איהר זאלט מיר מוחל זיין! קענען מיר זיך דען פארגלייכען מיט זיי? פארוואס זאל עס זיין א סכנה פאר די קינדער צונויפזאמלען עטליכע פון זייערע ביכלאך? פארוואס זאלען קינדער ניט טארען לייענען, וואס וועלט־מענשען האבען צו זאגען? אדברא, ענטפערט מיר!...

— וואס זאגסטו? מרדכי! בין איך ניט גערעכט? — וועגדט זיך עזרא צו מרדכי יוזפ'ס, וואס שטעהט אנגעשפאנט אן לאדען, — דאכט זיך, — רעדט ער שוין צו מרדכי'ן אליין, — אז לויט זיי, וואלט דיין ברוי־דער, אירע, ע"ה, געווען באדארפט ליגען אין חרם דערפאר וואס ער האט געלערענט דעם פשט „קאצעביל"ע", אדער פאר דעם וואס ער פלענט שפילען אין קארטען. אי... הלואי וואלט אירע היינט געלעבט. וואר וויסט צי אפילו פראסקוראוו וואלט זיך געקענט פארמעסטען מיט פעלשטין.

צווישען עולם הערט זיך: — הא, הא! ער ווי? שוין מרדכי'ן אויך אפ'שמד'ן... ניט געניג וואס אירע איז שוין ע"ה... (אירע'ס צונאמען איז געווען „שמד'ניק").

מרדכי יוזפ'ס, א איד וואס האט פון תמיד אן ליב געהאט מער צו הערען און וואס וויניגער צו רעדען, האט בעת דעם ויכוח נעביסען די עקען פון זיין שוואגער באדד און געקוקט פאר זיך, מיט זיינע שוואכצע שארפע אויגען, ווי ער וואלט וועלען עפעס דורכדרינגען. ס'האט זיך אים נעמישט אין קאפ: דער אלטער דור, דער יונגער דור, זיין ברודער אירע, וועמענס דרייסטקייט ס'איז ניט געווען צו פארשטעהן, וואס איז געשטארבען נאך א בחור, זיין אייגען קינד, וואס איז שווער עובר לים, וואר וויסט, וואס ס'וועט פון אים ווערען...

וען עזרא האט זיך געווענדט צו אים, האט מרדכי ניט געהאט קיין חשק צו ענטפערען. וען עזרא האט זיך צו אים געווענדט נאכאמאל און ווידעראמאל, האט מרדכי יוזפ'ס געזאגט:

— אודאי איז ניט קיין יושר צו זוכען חטאים אויף יענעמס קינדער, — ער האט זיך אויסגעלייכט און ווייטער א זאג געטאן צו די אידען:

— וויסט אירי אידען, וואס איך וועל אייך זאגען? מיר דוכט, אז עס איז גאר א השגחת הבורא... דאס קינד איז א קינד! מיר וויסען אז ס'האט „סאוועסט", מעג מען עס שיקען אפילו אין שאול תחתיה, וועט עס זיין א קינד! אלא וואס? מען האט מורא... וואס־זשע טוט מען אז דאס קינד פארט אווען אין דער פרעמד? אט ווי מיין יונה, און מען קען אפילו ניט זען וואס דאס קינד טוט... פונדעסטוועגען, אז נאט העלפט, ס'וועט א מענש און ס'פארשטעהט אפשר גאר מער פון טא־טען, כאטש ס'איז אפשר ניט לויטען טאטענס גוסט, מוז דער טאטע דאך

שווייגען... איך ווייס ניט — זעהר מעגליך, אז וועז מיר זאלען איצטער זיין אין זייערע יארען — צי מיר אליין וואלטען ניט געלאפען אין „צי־רולניע", צי מיר אליין וואלטען אויך ניט געשאפען ביבליאטעקעס... ס'איז דאך א רחמנות: אט ערשט א קינד, און אט איז עס שוין א איד מיט א בארד... אז ס'איז געווען ביי אידען „בן שמונה עשרה לחופה" — האט דאס קינד ניט באמערקט און ניט דערפילט דעם איבער־גאנג פון יוגענט צו מאנסביל. היינט איז עס דאך אהן אן עק און אהן א סוף... מיר דאכט, אז איידער אוועקלאזען דאס קינד אין דער פרעמד און ניט ווייסען, וואס ס'ווערט פון דעם, איז בעסער ס'זאל זיין לעבען טאטען אין דער היים! אי, ס'ויל געהן אהן א בארד? ... זיינען מיר אליין דען גאנצע אידען? פעלט אונז דען וויניג צו זיין אמת'ע אידען? אי, ס'ויל ניט לערנען אין בית־מדרש? מילא, אז מען דארף שוין צווינגען א קינד, ס'זאל לערנען, איז אן עברה זיין לערנען... אויב א קינד ויל ניט לערנען, איז דאס דען אין גאנצען דעם קינד'ס שולד... נאר צי לערנען, צי ניט לערנען, צי מיט א בארד צי אהן א בארד — אידען וועלען זיי זיין, וואוהין זיי זאלען ניט לויפען, וואוהין זיי זאלען זיך ניט קערען און וועגדרען!... ביבליאטעקע? זאל זיין א ביבליאטעקע. א לערע איז עס דאך! ס'איז דאך ניט קיין קלויסטער, להבדיל. אי, טאמער קען זיך, חלילה, עפעס מאכען אן אומגליק, ווי איר זאגט: מייד־לאך מיט אינגלאך... דערווייל איז זיך אזעלכעס ניט פארלאפען ביי אונז אין פעלשטין. און אפשר יא! פעלשטין שטעהט דאך שוין א שעהנע פאר הונדערט יאר. קען מען דאס זיכער איבערציילען אויף די פינגער. און ווידער, מיר זיינען דאך טאטעס. מיר קענען אויך אמאל ארויפגעהן אהין און געוואויר ווערען. איז דען די טיר פארמאכט? מיר קענען א קוק טאן וואס זיי טוען דארטען. די וועלט איז דאך נאך אלעמען ניט משוגע...

הגם ס'איז נעווארען שטיל צווישען דעם געזעמעל אידען, איז אבער איין איד ארויס מיט א יללה:

— ס'א חילול השם... יוזף וואלט באדארפט אויפשטעהן פונ'ם קבר און דאס הערען... מרדכי יוזפ'ס, דער בעל קורא, רעדט דאס אזויגע דבורים! ס'א חילול השם! אפגע'שמד'ט איז ער! די ביבליאטעקע האט אים אויך שוין אפגע'שמד'ט... ער טאר ניט לייענען אין דער תורה!... ס'א חילול השם! זאג איך...

פלוצים טוט זיך א איד פון געזעמעל א כאפ:

— אידען! ס'איז דאך שטאק נאכט, שוין באלד שפעט צו דאוונען מנחה...

— אוי, טאקע! — קוקען זיך אידען ארום און טוען זיך א לאז אוועק פון עזרא כהן גדול'ס קלייטעל, ווער אין בית־מדרש, ווער אין קלויז און ווער אין שול אריין מתפלל צו זיין, ווער וויסט, אפשר פאר זייערע אייגענע חטאים און שוין אויך פאר די קינדער, זיי זאלען, חס ושלום, ניט אוועק מיט'ן קרומען וועג איבער דער — ווי אזוי רופט מען זי דאָרטען — איבער דער ביבליאטעקע.

שמחה (יוסף שמחה׳ס) קופער

פעלשטינער פון אַמאָל און היינט

●

פעלשטין איז ביי אונז אַלעמאָל געווען אַ קוואַל פון זיסע ערינערונ־גען. זיינען זיך פעלשטינער צוזאַמענגעקומען, אַמאָל צו אַ לאַנדסמאַן אין שטוב, אָדער ערגיץ אויף אַ שמחה, צי אויף אַ פאַרזאַמלונג פון פעל־שטינער פאַראיין, איז פעלשטין שוין ניט אַראָפּ פון צונג.

האָט מען זיך נאָר צערעדט איבער פעלשטין, איז די לופט אַרום געוואָרען פריש און אַנגענעהם . . .

דער געשפּרעך וועגען פעלשטין האָט צוריקגעבראַכט צום „אַלקיר" וואו פון סטעליע האָט אַראָפּגעהאַנגען דאָס וויגעלע אויף פיר שטריק־לאַך, אין וועלכען די מאַמע האָט ניט אויפגעהערט וויגען איהרע קינדער, ביז זי האָט געפירט די עלטערע קינדער צו דער חופּה.

מען האָט זיך דערמאָנט אָן די חדרים, מלמדים. אוי, וועה! . . . וואָס פאַר אַן ענין עס איז געווען ביי אונזערע טאַטעס און מאַמעס דער חדר מיט דעם מלמד! . . . אַ קליינינקייט דער חדר! זיין גאַנצע האָפּ־נונג האָט דער פעלשטינער איד געלייגט אויף דעם חדר . . .

ווען דער ענין פון חדר איז אויסגעשעפּט געוואָרען, האָט מען זיך דערמאָנט אָן די בתי־מדרשים, אָן די שבתים און ימים טובים, אָן די חתונות, אָן די ברית׳ן, אָן די „קרישמעלייענענס" און אָן די בלאָטעס, וואָס מען האָט באַדאַרפט קנעטן צו דערגרייכען דעם „קרישמעלייענען". מען האָט זיך דערמאָנט אין דעם טייכעל, וואו מען האָט זיך געגליטשט ווינטער מיט די צוריסענע שטיוועל און געלאָפען זיך באָדען זומער באָר־וועס און אין הוילען לייבצודעקעל. מען האָט זיך דערמאָנט אָן די רעד־לאַך אידען אויפן מאַרק און אין די טשיקאַווע מענשען, וואָס האָבען זיך געפונען אין דעם קליינעם שטעטעלע פעלשטין. דער אינטערעס צו פעל־שטין צווישען דער היגער לאַנדסמאַנשאַפט האָט גאָר קיין שיעור און קיין ערך ניט.

אויב פעלשטין האָט זיך ניט געקענט איבערנעמען מיט איהרע שעה־נע גאַסען און רייכע הייזער, האָט אָבער פעלשטין געמעגט שטאָלצירען מיט איהרע אידען און אידענעס, וואָס זיינען אין א סך הינזיכטען געווען אנדערש ווי אַנדערע קליינשטעטלדינע אידען אין אוקראינע.

פעלשטין האָט פארמאָגט איהר אייגענארטיגען אידען, וואָס האָט זיך ניט געלאָזט פארטונקלען אפילו פון די גאָר גרויסשטאָטיגע אידען.

פעלשטינער אידען בעטען זיך מען זאָל זיי מאָהלען ,דערצו באדארף מען אָבער האָבען א קינסטלער, וואָס ליידער, פארמאָגען מיר ניט.

בעט איך טאָקע דערפאר אַנטשולדיגונג פאר די פאָר טיפען בילד־לאַך, וואָס איך באמיה זיך דאָ צו איבערגיבען. די טיפען בילדלאַך זיינען טאָקע ניט מעהר ווי שאָטענס פון יענע מענשען. אָבער די שאָטענס זיינען ווי אַן עמור־האש פאר דעם היינטיגען פעלשטינער, וואו ער זאָל זיך ניט געפינען.

ניט ווייניג שטורכעם און בוכצעם האָב איך באקומען פון מיין גאָט־זעליגען, בייזען פאָטער איבער די אידען, וועמען איך דערמאָן דאָ, און ניט ווייניגער מוסר האָט מיר מיין נאָאיווע מוטער געזאָגט — אַלץ צוליב די זעלבע אידען.

— א רוח האָט זיך באזעצט אין דעם קינד, — פלעגט מיין פאָטער טענה'ן, — שטעהט מען שמונה־עשרה, שטופט ער זיך זעהען וואָס זעליג טענצער טוט אונטערען טלית, א ניט ראַמט ער אויף מאיר דעם „סבאר־שטשיקס" טאבאקערקע, און די שוהל געהט כאַדאַראָם, וואָרים מען קאָן זי ניט געפינען . . . און טוט נאָר יאָסל חנה'ס א זינג,— ער איז שוין דאָרטען! וואָס איז דיין עסק, אז זעליג טענצער וויינט ניט ביי „עלְ חטא"? אז ער מאכט זיך ווי ער וויינט? וואָס איז עס דיין עסק?

זעליג „טענצער", פאַרוואָס עפעס „טענצער" און ניט „אובערמאן"? וויים איך ניט עד היום. אויב דער „שפיץ־נאָמען" האָט געזאָלט באַצייכענען דעם אידען מיט עפעס א שאנד־פלעק, וויים איך ניט וואָס דער שאנד פלעק איז געווען אויף „זעליג טענצער".

זעליג טענצער איז געווען א איד, וואָס האָט געהאנדעלט מיט אַלעם און מיט אַלעמען: מיט תבואה, מיט פלאַקס, מיט בהמות. ער פלעגט אָפּ־דינגען טייכען ביי פריצים צו כאפען פיש און פירען זיי אין די גרויסע שטעט. זעהר אָפט האָט ער געמוזט נעכטיגען אין קרעטשמעס און שטי־לען דעם הונגער מיט א גוי'עשע פלעצעל, מיט א גלאָז מילך, וואָס די גוי'ע האָט אויסגעמאָלקען אין זיין אייגענער כשר'ער גלאָז.

זעליג טענצער האָט געדאַוועט אין דער קאָלטער שוהל, אין מזרח. ער האָט מיט זיין צובראָכענער, כמעט איינגעלשער שטימע ארויסגעהאָל־

פען זינגען דעם בעל־שחרית, הר' יאסעל חנה'ס, וואס האט באמת שעהן געזונגען.

פאר אט דעם זעלביג טענצער האט מען מיך פאר'מסר'ט.

יוען מיין בייזער פאטער האט אין שוהל, טאקע ביים דאוונען, גע־וואלט מיר מסלק זיין פאר מיינע קונדס'עריין, איז אויסגעוואקסען דער מלאך הגואל הר' זעליג און האט מיך ממש אפגעראטעוועט. — א פארשייט אינגעל! — פלעגט ער זאגען צום טאטען, נאר שלאגען באדארף מען ניט. — און ביי מיין פאטער איז געבליבען הענגען די האנט אין דער לופטען . . .

אזוי ווי זעליג טענצער אזוי זיין אידענע. דער באלעבאטישער אויס־זעהן איז געווען צושפרייט אויף איהר פנים. אזא גוטע, אזא פרומע. געשיקט ארימע אידען פיש אויף שבת. איז ביי איהר געווען א שמחה, האט זי געטיילט די קינדער ניסלאך, געגלעט זיי איבער די בעקעלאך און געפרעגט די קינדער, וועמענס זיי זיינען און דערביי צוגעגעבען דעם קינד נאך א פאר ניסלאך. איך בין נאך דעמאלט געווען אין פעלשטין, ווען יענטע זעליגס ע"ה איז געשטארבען און איך מעג באמת זאגען „חבל על דאבדין"! . . .

אזעלכע אידען ווי זעליג טענצער און זיין פרוי האב איך אין ערגיץ ניט באגעגענט. איך האב זיי געזעהן נאר אין פעלשטין . . .

אין שכנות מיט זעליג טענצער האט געוואוינט ר' מאיר דעם סבארשטשיקס — א פאטריארך א איד. ער האט אויך געדאוונט אין דער קאלטער שוהל אין מזרח־וואנט. געדעדט האט ר' מאיר הייזעריג און אויף גיך. יעדען טאג האט ער געדאוונט בציבור. די גוים האב־בען צוגעפירט זייערע תבואות צו זיין שפייכלער, ניט געדונגען זיך מיט איהם און געגלויבט זיין וואג.

זיין אידענע, א קליינינקע, אויך אזא באשיידענע, אזא גוטינקע. זי האט געדעדט שטיל ווי א קליין מיידעלע, געגעבען גמילת־חסדים צו ארי־מע ווייבער. איין זוהן האבען זיי געהאט — חיים שלום דער בלינדער. צו איהם האבען מענשען ארויפגעקוקט. אפילו גויים האבען פאר איהם דרך ארץ געהאט.

און יאסעל חנה'ס? ער איז געווען נאך נאר א יונגערמאן. א זעלטען שעהנער יונגערמאנטשיק. שטענדיג א לאכענדיגער. געווען פול אין אלע שטיבער. איינגעקויפט אין דער גרויסער שטאט סחורה פאר די קרעמער. יעדער איז איהם שולדיג געלט און ער מאנט מיט א גלייך־וועלטע: א מענש אהן א גאל, וועלט קיינמאל ניט בייז, אז מען גיט איהם ניט.

דער עיקר דאוועגט ער שהן. צווינגט ער זיך, ווערען אידישע הערצער פארכאפט.

מיין פאטער ע"ה האט מיך געשיקט פארהערען צו יאסעל חנה'ס, האב איך מיך נאך נאר פריה באקענט מיט רבקה יאסעל חנה'ס, זיין אי־דענע. אן אמת'ע אידישע מאמע. כאטש נאך נאר א יונגע, איז זי שוין געווען אויסגעמוטשעט פון ווישען קינדערשע נעזלאך און פון לייגען „ריבארבערע" צו קינדערשע בייכעלאך. פונדעסטוועגען האט זי איהר לאכעריגען, זינגענדיגען מאן מיט דעם רבי'ן, וואס איז געקומען מיט מיר, שבת'דיג באדינט און צוגעטיילט אויך מיר שבת־אויבס — א צוגעלעגערט עפעלע. דאס גיבען אבער האט געהאט אלע טעמים. אן אמת'ע מאמע איז זי געווען, די גוטסקייט האט ארויסגעשיינט פון איהרע אויגען.

וען איך בין עלטער געוואָרען האב איך געוואוסט וען רבקה יאסעל־חנה'ס האט אפגעקאכט א גוטען בארשטש, צי געבאקען א פריש געבעקעלע ברויט, וויל מעהר ווי איין מאל האט זי מיט מיר געשיקט א טעפעל וואס־רעמס אדער א פרישען „פאטפאלים" צו אן ארימען אידען ערגעץ אין הינטערגאס . . .

שעהנע טיפען אידען האט פארמאגט פעלשטין. קיין וואונדער ניט, וואס דער דור נאך זיי קאן יענע פעלשטינער אידען בשום אופן ניט פארגעסען . . .

דר. מ. האָפמאַן

מיינע מלמדים

יך רעכען, אז דאָ, אין דעם „פעלשטינער בוך", איז דאָס ריכטיגע פּלאַץ צו באשרייבען אונזערע מלמדים. ווייל, ערשטענס, זיינען זיי געווען די אמת'ע פעלשטינער, וועל־כע האָבען נעהאט א פּאָזיטיוון איינפלוס אויף אונז צום גוטען אדער צום שלעכטען. צווייטענס, וועט דאָס מיר געבען א מענליכקייט צו דערמאָנען פילע פון אונזערע לאנדסלייט און אזוי ארום שאפען א בילד, וואָס וועט כאראקטעריזירען אונזער שטעטל.

ר' אברהם בער ליבס

ביי אונז אין פעלשטין זיינען געווען דריי דרדקי מלמדים: ר' אברהם בער ליב'ס, ר' שלמה און ר משה מלמד. אויף מיין גורל איז אויסגעפאלען צו לערנען ביי ר אברהמ'ען. ער איז געווען א ביסעל נידעריגער פון מיטעלען וואוקס, מיט א קאָפּ קויל־שוואַרצע האָר און א לענגליכער שוואַרצער באָרד, אין וועלכע ס'האָבען זיך שוין באוויזען פילע וויסע פעדים.

ער האָט פארמאָגט א פּאָר טיפע שוואַרצע אויגען מיט א שארף־פארשפּיצטער נאָז, וועלכע איז געווען אָנגעשטאָפּט מיט טאבאק. זיין פּנים איז געווען נעל, ווי וואקס, און האָט קיינמאָל ניט באוויזען קיין פרעהליכע מינע. ר' אברהם איז שטענדיג געווען מרה־שחורה'דיג, און אויף די קינדער פלעגט ער שרייען און זיי זידלען גלייך ווי זיי וואלטען געווען דערוואקסענע און פארשטאנען, וואָס ער וויל פון זיי האָבען. אלע זיינע אמאליגע תלמידים געדענקען געווים, ווי ער פלעגט זיך צושרייען אויף א דרייי־אָדער פיר־יאריגען קינד: „אוי, א רוח אין דיין טאָטען!" און לאנג אויסצנעצויגען דאָס וואָרט — ט־א־ט־ע־ן!

און אין אמת'ן איז ר' אברהם ניט געווען קיין שלעכטער מענש, נאָר די ביטערע פֿרנסה האָט איהם אָזוי דערשלאָגען. וואָרים כאָטש ער האָט פֿאַרמאָגט אין חדר אַרום דרייסיג־פֿערציג תלמידים, איז אָבער דער שכר־לימוד געווען ניט מעהר ווי דריי רובל א זמן. דורכשניטלִיך, הייסט עס, האָט ער פֿאַרדינט אַרום דריי רובל א וואָך. כאָטש זיין פֿרוי, א הויכע, א דינע, מיט קאַליע אויגען, האָט איהם אָביסעל אַרויסגעהאָלפֿען אין דער פֿרנסה (זי האָט געהאַט א שאָפקעלע מיט סטענגעס, וועלכע זי פלעגט אַרויסטראָגען אויף די יאָרידים), פונדעסטוועגען איז דאָס אַלץ געווען ווייניג צו דערנערען א פֿאַמיליע פון זיבען אָדער אַכט מענשען: ווייל דער רבי האָט געהאַט עטליכע דערוואַקסענע מיידלאָך. איינע האָט געהייסען רויזע. די נעמען פון די איבערינע געדענק איך ניט. איך געדענק נאָר, אז זיי פלעגען עסען ברויט מיט העריג און בעטען ביי דער מוטער א ציבעלע, און זהר זעלטען דאָס געקראָגען. דאָרום איז ר' אברהם תמיד געווען א פֿאַרזאָרגטער און אן אויפגערעגטער. פונדעסטוועגען פלעגט ער אונז פֿאָרט אמאל ארויסווייזען א ביסעל צערטליכקייט. דאָס פלעגט פֿאָרקומען, וען ער האָט אויסגעלַיידיגט א פּעקעל טאַבעקע. דעמאָלט פלעגט ער פֿאַמעליך צוריסען דאָס זילבערנע פֿאַפּירל אויף פילע קלייניע שטיקלאָך און אונז עס צווואַרפען. מיר פלעגען זיך אַלע צונויפֿדריקען און וואַרטען ביז ער האָט דאָס געטאָן. דאן האָבען מיר אַלע זיך נענומען רייסען און פֿרואווען כאָפּען דעם טייערען אוצר. דער רבי פלעגט נוטמוטיג צוקוקען, ווי מיר האָבען זיך געריסען און געשטופּט איינער דעם צווייטען, און האָט אויף אונז ניט געשריגען, כאָטש מיר האָבען בשעת מעשה געמאַכט א היבשען טומעל.

איך געדיינק נאָך די גרויסע קויטיגע שטוב, וואו דער חדר איז געווען. ביי דער רעכטער זייט פון אַריינגאַנג איז געשטאַנען דעם רבי'נס טישעל. אויפן טישעל איז געלעגען פון איין זייט א גרויסער סידור און נעבען סידור — דער קאַנטשיק. אויף דער צווייטער זייט זיינען געלעגען די קינדערס וואַרמעסען: ברויט מיט שמאַלץ, העריג מיט ברויט, ברויט מיט פּוטער און אויך ברויט מיט איינגעמאַכטס. די פלינען פלעגען געמיטליך אַרומשפּאַצירען און פֿאַרזוכען פון יעדען וואַרעמעס. אויפן טישעל איז אויך געלעגען דעם רבי'נס פאַטשיילע, זאַרגפעלטיק צונויפֿגעלייגט, פונקט אונטער זיין עלענבויגען, ס'זאל אים זיין וויכער צו האַלטען זיין דאַרען אויסגעמוטשעטען אָרעם. אין דער צווייטער זייט פון שטוב איז געשטאַנען א לאַנגער טיש מיט בענק, אויף וועלכע די קינדער זיינען געזעסען. ביי די עקען פון טיש זיינען געזעסען צווויי באַהעלפֿערס אוּן אויך געלערנט מיט די קינדער. די צווויי באַהעלפֿערס געדענק

איך נאָך. איינער האָט געהייסען אידעל און דער צווייטער — הירש־וואָלף. ס'איז אַ מערקווירדיגע זאַך, וואָס תמיד פֿלעגט איך זיך פֿאַר־שטעלן, אז הירש־וואָלף זעהט אויס, ווי משה רבנו און אידעל — ווי אהרן הכהן. און ביז היינטיגען טאָג, וועט ס'קומט מיר אויפן געדאַנק משה רבנו, שטעלט זיך מיר פֿאָר דאָס בילד פון הירש וואָלפֿ'ן. און דאָס זעלבע איז מיט אהרן הכהן. ער דערמאָנט מיך אָן אידלען.

ס'געדענקט זיך נאָך פילע קליניגקייטען פון יענער פֿאַרפֿלויגענער צייט. אָבער איך קען ניט פֿאַרנעמען צופיעל פּלאַץ אַלעס צו באשרייבען. דאָך ווילט זיך מיר פֿאַרצייכענען דעם פּאָלגענדען עפּיזאָד:

מיר האָבען דעמאָלט געוואוינט קאָמעריני ביי יעקיל „קונה הכל". זיין אַלי משה איז געגאַנגען מיט מיר צוזאַמען צו ר' אברהם אין חדר. האָט זיך איינמאָל געמאַכט, אז עס איז געגאַנגען א רענען, אין חדר איז געווען פינסטער און וויסט, און אויפ'ן הארצען — אומעטיג. פּלוצים איז אריינגעקומען באָבע יעקילס, אלי משה'ס מאַמע, און גערופען אלי משה'ן אהיים. וועז איך האָב זי דערזעהן, האָב איך זיך אָנגעהויבען דרעהען ארום איהר דענקענדיג, אז פּילייכט וועט זי מיך באַמערקען און מיך אויך מיטנעמען אהיים. אָבער זי האָט זיך אויף מיר אפילו ניט אומגעקוקט. וועז איך האָב דערזעהן, אז עס האַלט שמאָל, האָב איך זיך אָנגענומען מיט קוראַזש און זי געפרעגט, צי האָט מיין מאַמע זי ניט געבעטען מיך אויך מיטצונעמען. אבער זי האָט זיך כמעט ווי ניט צוגעהערט צו מיר, נאָר צווי־שען די ציין אויסגעזייעט, אז זי האָט מיין מוטער יענעם טאָג אפילו ניט גע־זעהן. איך האָב זיך געפילט אזוי נידערגעשלאָגען, אז יענע פאסירונג האָט זיך איינגעקריצט אין מיין מוח ביז צום היינטיגען טאָג. איך געדענק נאָך עטליכע נעמען פון יענע תלמידים, וועלכע זיינען געגאַנגען מיט מיר צוזאַמען: אלי משה יעקילס, זוסקי מיט יחיאל משה שוחט'ס, נתן יעקיל איצים, מאני עני דבורה'ס און „דאָס גענזעלע".

וועז איך בין אַלט געוואָרען זעקס יאָהר, האָב איך געדארפט ארי־בערנעהן צו א גמרא מלמד. גמרא מלמדים זיינען געווען עטליכע: הירשל ליב פּאַליקס, מיין פעטער יצחק אריה, משה יעקב און דער „כהן". מיין כיתה, וועלכע איז באשטאַנען מיסטענס פון די אויבענדערמאַנטע חברים, איז אריבער צו הירשל ליב פּאַליקס. נאָר ווייל ביי אונז איז דע־מאָלט די צייט געווען שלעכט, האָט ר' הירשל מיך ניט אריינגענומען אין דעם צעטעל. איך געדענק נאָך ווי מיין מוטער ע"ה איז געלאָפען זוכען א צד ביי משה שוחט'ס ווייל זי האָט זיך געפילט באַליידיגט, וואָס איך בין אַרויסגעפאַלען פון דער כיתה. אָבער ס'האָט נאָר ניט געהאָלפען.

איך בין אַנגעקומען צו משה יעקב'ן, וועלכער איז געווען אונזערער א קרוב.

ר' משה יעקב

ר' משה יעקב איז געווען א הויכער איד מיט א קליין גרוי בערדעל און פאַרדעכטיג־רויטע באַקען. ער איז געווען א יאַדישלייווער און זעהר א גרויסער כעסן. אָט די צוויי אייגענשאַפטען זיינען געווען זעהר ניט גינציג פאַר אונז קליינווארג, ווייל ער פלעגט אונז אָפט אַרויינצימבלען און טאַקע פיל מער, ווי מיר האָבען זיך פאַרדינט. און מחמת ער איז געווען א איד — א חלוש, פלעגט ער אום ווינטער תחילת־נאַכט זיך אריינ־לייגען אין בעט אריין און אונז לאָזען חזר'ן דעם חומש און אַליין דערווייל אַנשלאָפען ווערען. אז ער האָט זיך פלוצים אויפגעכאַפט און מיר האָבען זיך ערגעץ פאַרהאַקט ביי א שווערען טייטש־וואָרט, פלעגט ער ווערען מלא כעס און קיין פעטש מיט קאַנטשיקעס האָבען אונז שוין ניט געפעלט.

איך געדענק א קאַמישע פאַסירונג: איינמאל בעת דער רבי איז איינגעשלאָפען, זיינען מיר צונעקומען צו דעם שווערען וואָרט „ולקטו" און נעבליבען שטעהן. האָבען מיר אויפ'ן קול איבערגעזאָגט דאָס וואָרט פילע מאל, כדי דער רבי זאל דערהערען און דאָס אונז פאַרטייטשען.

פלוצים האָט זיך ר' משה יעקב אויפגעכאַפט און מיינענדיג הפנים, אז עס איז שוין שפעט, האָט ער א געשריי געטאָן: „געהט אהיים!" מ י ר האָבען דאָס אַנגענומען פאַרן' טייטש פון דעם וואָרט און זיך גע־נומען חזר'ן: „ולקטו — געהט אהיים... „ולקטו געהט אהיים"...

דאָס איינציגע שטיקעל פאַרגעניגען, וואָס מיר האָבען גהאַט ביי משה יעקב'ן אין חדר איז געווען, וען זיין וויב עטיטשקע האָט זיך מיט איהם צעווערטעלט, און דאָס איז פאַרגעקומען ניט זעלטען. וויל זי, עטיטשקע, האָט געהאַט א נאָמען אין שטאָט פאַר א יאַבידניצע, אָבער זי איז געווען זעהר א פרומע. אלע מאל פלעגט זי פאַרדעקען די אויגען מיט די הענט און שריין: „שמע ישראל"... און וען זי פלעגט פאַרפירען א דעבאַטע מיט אונזער רבי'ן, האָבען מיר אביסעל פרייער אָפגעאָטעמט... ערשטענס, האָט איהם נענומען זעהר א סך צייט מיט איהר זיך דורכצוריידען. צווייטענס, פלעגט זי, די רבי'צין, תמיד אונז נעמען פאַר בוררים, און מיט אונז זיך עדות'ן וועגען נעווייסע זא־כען, וועלכע מען קען דאָ ניט ארויסשרייבען... אָבער יענע תלמידים, וועלכע האָבען געלערענט ביי משה יעקב'ן געדענקען געווים, וואָס איך האָב אין זינען. מיינע חברים דעמאָלט זיינען געווען: יאָסעל שלמה

חנה עטעם, וועלוועל ליבמאן, יונה און הירש מרדכי יוזפ'ס, אלי מיכעל גיצים, משה וועלוועלעם, שמואל ליב און זיסי בארער און משה חיים שמש.

ר' לייב פאליקס

נאך צוויי יאהר לערנען ביי ר' משה יעקב'ן, בין איך אריין צו ר' לייב פאליקס. ר' לייב איז געווען אן עלטערער מאן מיט א פאט־ריארכאלישען אויסזעהן. ער איז געווען א הויכער איד, מיט א לאנגער, ווייסער באָרד, מיט א שטרייפל אויפן קאפ. ער איז געווען איינער פון די געצעהלטע כלי־קודש, וועלכע האבען געטראגען אזוינע שטרייפלען. ער פלעגט נעהן אנגעטאן אין א לאנגער זשופעצע און האט געטראגען ווייסע לאנגע זאקען ביז די קני. ער האט שטענדיג געהאלטען אין מויל א לאנגע לולקע־ציביק. די לולקע־ציביק פלעגט ער רייניגען מיט דעם גרעס־טער פארזיכטיגקייט — אמאל מיט א שטרוי, אמאל מיט א ריטעל פון בעזים, און אמאל פלעגט ער דורכציען א שטריקעל, ווען אים איז ניט געלונגען אויסצורייניגען דעם ציביק דורך אן אנדער מיטעל... ר' לייב איז תמיד געווען מרה־שחורה'דיג, אנגעכמורעט און רעליגיעז פארטיפט. דעם חדר האט ער געהאלטען אין דער קליינער קיך פון זיין הויז, וויל אין דער גרויסער שטוב האט זיין איידים, הירשל, געלערענט מיט זיינע תלמידים. אין דער ענגער קיך איז געשטאנען זיין בעט, וואס האט בייטאג געדינט אלס א שטול צום זיצען, און א טישעל מיט בענק פאר אונז תלמידים. דערנעבען איז געשטאנען א קליין קעסטעלע, וואו זיין טאכטער, מרים דבורה, הירשלס ווייב, האט צוגעגרייט דאס עסען צום קאכען, וויל ר' לייב איז געווען אן אלמן. ער איז ניט געווען קיין זעהר שטרענ־גער רבי, אבער זעהר אן ערענסטער. ער האט פיינט געהאט שפאס. דער־פאר איז געווען אזוי אומעטיג ביי איהם צו זיצען דעם גאנצען טאג און חזר'ן גמרא און חומש. ער האט געהאט נאך א שטיקעל חסרון, נעמ־ליך: ער פלעגט ליב האבען צו זאגען מוסר די תלמידים. אז ער פלעגט זיך צוטשעפען צו א קינד מיט זיינע רייד, איז דאס אונז אלעמען דער־גאנגען ביז צו דער לעבער. פונדעסטוועגען פלעגט אמאל פאסירען, אז דער רבי האט אויך באוויזען א פרייע מינע. און א פרייע מינע האט ער באוויזען, ווען זיין זון, ר' מאטעל, וועלכער האט אויך געהאט א חדר ניט וויט פון'ם פאטער, פלעגט אמאל ארייגקומען.

ר' מאטעל האט תמיד געהאלטען א שטיקעל פאפיראס און גע־בעטן ביי הירשלען אביסל טיטון אויף א ציגייער, אדער, פארקערט, ער האט געהאלטען א ביסעל טיטון אין זשמעני און געבעטען ביי הירשלען

א שטיקעל פאפיראס. בעת מעשה האט ער געכאפט א שטיקעל שמורעס מיט'ן פאטער. מען האט געקענט זעהן, ווי דער טאטע שעפט נחת פונ'ם זון. ווייל ר' מאטל האט געקענט גוט לערנען און ר' לייב האט איהם זעהר ליב געהאט. דעמאלט פלעגט זיך דעם רבינס פנים אויסלייטערען און ער פלעגט אפילו זיך אמאל צולאכען, און דערביי נאך ארויסגעווייזען זיינע ביידע שורות ציין, נאר אין מיטען מיט א חלל פון אן אויסגעבראכענעם צאן, דורך וועלכען די צונג האט זיך געשטויסען דורכצושפארען. ר' לייב'ס געלעכטער איז געווען אזא הארציגער, אזא זיסער, אזא חנ'עודיגער, אז מיר תלמידים האבען זיך פשוט מחיה־געווען, וועז דער רבי האט זיך אמאל אזוי צולאכט.

מיר פלעגען אויך אביסעל פרייער אפאטעמען, וועז דער רבי האט געשניטען דעם טוטען פאר זיין ליולקע, אדער וועז ער האט צוגעכט געמאכט די פיש לכבוד שבת, וויל אזוי איז געווען זיין מנהג: אלע דאנערשטאג האט ער אליין אנגעזאלצען די פיש. ביי די ארבייטען פלעגט ער ניט זיין אזוי ערענסט אנגעשטרענגט, און מיר האבען זיך אפילו דערלויבט א שטיף צו טאן. ווייטער איז אלעס געווען גרוי און נודנע, און איך האב זיך דערפילט דערלייכטערט, וועז איך בין ענדליך, נאך צוויי יאהר צייט, ארוים פון זיין חדר און אריין צו בן ציון שליאמעס.

צוזאמען מיט מיר זיינען געגאנגען צו ר' לייב פאליקס די פאלגענדע: יונה און הירש מרדכי יוזיפס, מרדכי יאסי זילבערמאנס, הירש שאקעלע, בערל שמחה קערזשנער, דוד יאסעל שוחט'ס און יעקב יאסי פיקעווער.

ר' בן ציון שליאמעס

ר' בן ציון איז געווען א קורץ איינגעהויקערט אידעל, מיט א וויים שפיציגיג בערדעל. ער האט געהאט א שארף־איינגעבויגענע נאז, וועלכע איז געווען בלויליאך־רויט און אנגעשטאפט מיט טאבעקע. ער איז געווען א גרויסער למדן, טאקע דער גרעסטער למדן אין שטאט. אפילו אין א סך אנדערע שטעט האט מען געדארפט זוכען אזא שארפען קאפ, ווי ער האט געהאט ניט נאר צום לערנען נאר אויך צו וועלט־זאכען. באמערקונגען, וואס איך האב געהערט פון איהם איינגעלווייז, האב איך ערשט אנגעהויבען פארשטעהן, וועז איך בין אויסגעוואקסען. ער האט אבער געהאט איין גרויסען חסרון, נעמליך: ער האט ליב געהאט דעם ביטערען טראפען. ער אליין פלעג זאגען: „אז איך נעם זיך לערנען א שווערען ענין אין דער גמרא, מוז איך אויסטרינקען פאר צען גראשען

בראנפען". ער האָט אָבער געטרונקען מער, ווי פּאר צען גראָשען. ער האָט פּאַרטרונקען וויפיעל ער האָט פּאַרמאָגט. דערפּאר פלעגט ער ניט קע־נען אָנהאַלטען קיין חדר. ווייל ווי נאָר ער האָט דערטאָפט א פּאָר גרא־שען, איז ער גלייך אוועק צו דער מאיר־שמוליכע און געמאַכט „לחיים". אָבער אזוי ווי ער איז פּאָרט געווען א גרויסער למדן און א וואונדערליכער מסביר, פלעגען בעלי בתים איהם איינשפּאַנען אין א חדר צו לערנען מיט זייערע קינדער. ר' בן ציון האָט אָבער קיינמאל ניט דערצויגען ביז צום סוף זמן, מחמת ארום תשעה באב פלעגט ער שוין אוועקפּאָהרען קיין טריסק צו זיין רבי'ן אויף ימים נוראים.

קיין טריסק איז דוקא געווען ניט זעהר ווייט. אָבער ר' בן ציון פלעגט ניט פּאָרען גלייך קיין טריסק. ער פלעגט דינגען א פּור און ארום־פּאָרען אין די ארומיגע שטעטלאך, וואו ס'זיינען געווען טריסקער חסידים און פון זיי מיטנעמען קוויטלאך צום רבי'ן. דערווייל האָט מען געמאַכט א לחיים . . . ער פלעגט אפּט אזויפיל „לחיים'ען", אז ער איז אָננעקומען קיין טריסק פונקט נאָך יום כפּור. צוריק פּאָרען האָט ער זיך אויך ניט געאיילט. זעלטען וועט פלעגט ער אהיים קומען פּאר חנוכה. דעמאָלט איז שוין געווען צו שפּעט צוזאַמענשטעלען א חדר. פלעגט ער שוין דעם גאַנצען ווינטער אָפּשטעהען אין בית־מדרש ביי דער הרובע און לערנען, און ארויסקוקען אויף עפּעס א יאָהרצייט אָדער גלאָט ער־געץ קריגען א פּאָר גראָשען און מאכען לחיים.

וועו איך בין ארויס פון ר' לייב פּאלעקס האָט זיך מיין פּאָטער אונטערגענומען און טאקע צונויפּגעשטעלט א חדר פון די פּאלגענדע: דודי יאָסל שוחט'ס, איציק משולם'ס, מרדכי זילבערמאן, מאָטל נעמע־רינציער, נפתלי פון די דריי הייזער, זוסקע און יחיאל משה שוחט'ס.

איך האָב תחילת דעם רבי'ן ניט געמוען זעהר ערענסט. ערשטענס, ווייל ער פלעגט טרינקען און מ'האָט איהם גערופען מיט דעם מיאוס'ן נאָמען שיכור. צווייטענס, ווייל איך בין געווען א שוואַך קינד און מיין מוטער האָט איהם פּארזאָגט, אז ער זאל מיך ניט שלאָגען. האָב איך, הייסט עס, ניט מורא געהאַט פּאר איהם. איך האָב דערפּאר ביים אָנהויב זיך דערלויבט געוויסע זאכן, ווי א שטייגער ארויסקוקען דורכן פענסטער, אָדער שפּילען מיט זיין זון נאָטע אין פערצען־איין־און־דרייסיג . . . אָבער איינמאל האָט זיך דער רבי אויף מיר צושריען: — „מאָטיק, איך האָב אפילו פּאר דיין מאמען ניט קיין מורא . . . פון דעמאָלט האָב איך זיך באַרעכענט, אז עס וועט זיין גלייכער איך זאל איהם באטראכטען פּאר אן אמת'ען רבי'ן און איהם פּאלגען. און עס איז כדאי געווען זיך צו איהם צוצוהערען. ער פלעגט זיין אנדערש, ווי די איבעריגע מלמדים.

ער האָט זיך נוהג געווען אַזוי: ווען ער האָט געדאַרפט אָנהויבען אַ ניי-עם שיעור אָדער אַ ניי קאַפּיטעל פּסוק, האָט ער פריהער אונז איבערגע-געבען דעם אינהאַלט פון דעם ענין און דערנאָך ערשט געלערענט דעם טעקסט. דאָס איז געווען זעהר אַ גוטע מעטאָדע און איך האָב ערשט דאַן אָנגעהויבען פאַרשטעהן, אַז מען דאַרף וויסען ניט נאָר די טייטש-ווערטער, נאָר מען דאַרף טאַקע פאַרשטעהן וועגען וואָס ס'האַנדעלט זיך. אין דער קורצער צייט, וואָס איך האָב געלערענט ביי איהם, האָב איך געהאַט זעהר אַ גרויסע פּעולה. דאָס לערנען ביי איהם האָט אַפילו אויף מיר געווירקט אויף שפּעטער צו וויסען, ווי אַזוי צוצוגעהן און זיך פאַנאַנדערקלייבען אין מיינע שפּעטערדיגע לימודים.

ר' בן ציון איז אָבער געבליבען געטריי צו זיין טראַדיציע, און ער האָט ניט פאַרענדיגט דעם זמן. ער האָט באַלד נאָך תשעה באב געדונגען אַ פור און זיך אַוועקגעלאָזט קיין טריסק. ווי געוויינטליך, איז ער צוריק-געקומען ערשט אַרום חנוכה. תחילת ווינטער האָט אפילו מיין פאָטער געוואָלט וואַרטען: אפשר וועט ער קומען צוריק אין צייט. אָבער ס'איז געווען אומזיסט און איך האָב געמוזט אין מיטן זמן אַוועק צו ר' לייב רייזיס — דעם גרעסטען מלמד אין שטאָט.

רי לייב רייזיס

ר' לייב רייזעס איז געווען אַביסעל העכער פון מיטעלען וואוקס. ער האָט געהאַט אַ ווייסע קיילעכדיקע באָרד מיט גרויסע ברעמען איבער די אויגן און אַ פליישיגע פאַרריסינע נאָז. אַז ער איז געגאַנגען, האָט ער געהאַלטען דעם קאָפּ פאַרריסען און איז געווען פאַרטראַכט. ער האָט שטענדיג געמאַכט מיט די הענט, גלייך ווי ער וואָלט מיט עמיצען געפירט אַ וויכטיגען שמועס. שטענדיג האָט ער גע'מלאכה'ט מיט די הענט, געשניצט און גע-מייסטרעוועט. ער איז געווען אַן אמת'ער דערפינדער. צווישען פילע זאַכען, וואָס ער האָט דערפונדען, איז געווען עפּעס אַ מאַשינקע, וואָס האָט גע-אַרבייט אַלס אַ מין וואָג. ער האָט די מאַשינקע אַוועקגעפירט קיין פּעטער-בורג, נאָר ווייל ער האָט ניט געקענט די רוסישע שפּראַך, האָט דאָס עמי-צער ביי איהם אויסגענאַרט פאַר עטליכע קערבלאַך און יענער איז פון דער דערפינדונג רייך געוואָרען. דערפאַר טאַקע פלעגט זיין ווייב, חיה שרה, איהם אַלע מאָל פאָרוואַרפען: „לייב דער קלוגער האָט זיך באַנאַרישט".

ער איז אויך געווען אַ באַרימטער מאַטעמאַטיקער. אַז ס'פלעגען אַמאָל קומען קיין פעלשטין סטודענטען פון די גרויסע שטעט אויף וואַקאַ-ציע, ווי הירשל זיסי סטערניק און אַנדערע, האָבען זיי זיך ניט געקענט אָפּוואונדערען פון זיינע מאַטעמאַטישע קענטענישען.

אלס א רבי'ן האבען מיר איהם זעהר ליב געהאט. ווייל ער פלעגט אונז ניט אנשטרענגען מיט טרוקענע לימודים, ווי גמרא און פוסקים. ער האט ליבערשט אונז געוואלט לערנען חכמת־החשבון און גלאט פארפירען וועלטליכע און פילאזאפישע שמועסען.

אין פעלשטין האבען די פרומע אידען אויף איהם געקוקט מיט חשד, ווייל מ'האט געוואוסט, אז ער האט ליב צו לערנען ספרים חיצונים און טריף־פסול'ן — ביכער וואס האבען צו טאן מיט פילאזאפיע און גלאט וועלט־זאכען. און ער איז אויך געווען ראדיקאל געזאנען. א סברה, אז ער איז געווען אנגעשטעקט מיט דער סאציאליסטישער תורה. איך נעם דאס דערפון, וואס ער פלעגט רעדן וועגן עקאנאמישע זאכען אין דעם זינען וואס איך האב שפעטער אויסגעפונען, אז עס שטאמט פון קאהל מארקס'עם לערע. צווייטנס, האט ער טאקע געהאט א בילד פון קארל מארקס, וואס איז געהאנגען אויף דער וואנט. נאר ווייל דער גרויסער סאציאליסטישער דענקער האט ניט געטארט וויזען זיין פנים אין יענער צארישטישער רום־לאנד, האט זיך ר' לייב אן עצה געגעבען און האט אליין צוגעמאלען א יארמלקע אויף מארקסעם קאפ, און דאס בילד האט דעמאלט געהאט א מערקווירדיקע ענליכקייט, צו אים, צו מיין רבי'ן, ר' לייב רייזים.

ר' לייב איז געווען דער איינציגער מלמד אין שטאט, צו וועמען ס'פלעגען ארייגקומען יונגעלייט, זייגע פריערדיגע תלמידים. דעמאלט פלעגען פארקומען זעהר לעבעדיגע דיסקוסיעס. אבער מיר, צוועלף־יאהריגע אינג־לאך, האבען וויניג וואס פארשטאנען זייערע רייד. האבען מיר זיך גע־לאזט וואוילגעהן און געמאכט א פיינעם טומעל. אויף דעם פלעגט ר' לייב נוטמוטיג באמערקען, אז ער זיצט מיט א חברה משוגעים ארום טיש. און ער איז געווען נערעכט. וויייל אנשטאט מיט אונז צו לערנען האט ער געדארפט האלטען לעקציעס אין א גרויסען אוניווערסיטעט.

נאר איין חסרון האט ר' לייב געהאט. ער איז געווען זעהר א קארגער, און זיין קארגשאפט האט דערגרייכט ביז צו נארישקייט. א חוץ דעם וואס ער האט אלע יאהרען, וואס איך האב איהם געקענט, געטראגען דאס זעלבע היטעל מיט דעם זעלבען קורצליכען זשאקעטל, פלעגט ער אליין צוגעבען, אז דאס ביסעל מעבעל וואס ער פארמאגט האט ער נאך ניט געביטען זינט זיין חתונה — א חשבון פון ארום פערציג יאהר. קיין ניי מעסער האט ער קיינמאל ניט געקויפט, נאר אויסגעשניצט א הילצער. נעם הענטעל און פארשארפט דאס קלינגעל פון אן אלטען מעסער און דאס ארייגגעשטעלט אין דעם נייעם הענטעל. ער איז געווען א ליידענשאפט־ליכער רויכערער. האט ער געוויכערט דעם ביליגסטען טיטון און יעדען פאפיראסעל האט ער געשפאלטען אויף דריי טיילען. ס'איז טאקע געווען

שוער צו פארוויקלען א ציגאר אין אזא שמאלען שטיקעל פאפיראס־פא־
פיר. פלעגט ער אבער געבען צו פארשטעהן, אז דער עיקר הנאה פונ׳ם
רויכערען ליגט אין פארוויקלען דעם ציגאר... און וואס שוועדער ס׳איז
צו פארוויקלען, אלץ מעהר הנאה האט מען. א שוועבעלע האט ער זעהר
זעלטען געצונדען צו פארדויכערען דעם ציגאר, און פלעגט תמיד געהן צום
אויוועז נאך פייער. און אויב ס׳איז ניט געווען קיין פייער אין זיין
אויוועז, האט ער געשיקט א קינד צו ברענגען א קויל פייער פון דער
צווייטער שטוב פון א שכן. נאר אז דאָרט איז אויך ניט געווען קיין
פייער, פלעגט ער צעשפאלטען א שוועבעלע אויף צווייען. לצים פלענען
אפילו זאגען, אז ער האט צעשפאלטען א שוועבעלע אויף פירן. אבער
איך בין ניט זיכער אין דעם. דערפאר בין איך אן ערות, אז ער פלעגט עס
זעהר אפט שפאלטען אויף צווייען.

קיין שטארקע משקה האט ר׳ לייב קיינמאל ניט געטרונקען. ער
פלעגט תמיד זאגען, אז ער פארשטעהט ניט דעם שכל, וואס אז עס קלעמט
א מענשען דאס הארץ, טרינקט ער א ביסעל בראנפען. „נו, דארף דאך
דעם מענשען דערנאך קלעמען דאס הארץ פארן גלעזל וואס ער האט
אויסגעגעבען . . .״ ס׳נעדענקען זיך נאך זעהר פיל טשיקאווע זאכען
וועגען ר׳ לייב רייזעס, אבער איך וויל ניט פארגעמען צופיל פלאץ.
איך וויל אבער באמערקען אז טראץ זיין קארגשאפט, איז ער געווען זעהר אן
אינטערעסאנטער מענש. איך האב ביי איהם גלעזערענט דריי יאהר און
דאס זיינען געווען די שענסטע און אינטערעסאנטסטע יאהרען פון מיין
יוגענד. איך האב אבער מיין גרויסען רבי׳ן אנגעהויבען צו פארשטעהן
שפעטער מיט יאהרען, וועז איך בין א סך גלטער געוואָרען. און נאך
ביז היינטיגען טאג דערמאן איך מיט ליבע און בענקשאפט יענע יאהרען,
וואס איך האב פארבראכט ביי ר׳ לייב רייזיס אין חדר.

מיט מיר האבען דאָרט געלערענט: אברהם אלי דעם סטארסטעס,
וועלוועל ליבמאן, שמחה יאנקל שענצים, משה וועלוועלעס, שמואל האל־
פערין, שמואל לייב און זוסי שמואל בינדערס, וועלוועל יהודה בערס,
נפתלי פון די דריי הייזער און אלי משה יעקעלס.

אברהם יל גרינבערג

מיין מלמד—דער כהן

●

ביז היינטיגען טאָג קאָן איך זיך בשום אופן ניט דערמאָנען ווי ער האָט געהייסען. אפשר איז עס דערפאר וואָס איך האָב איהם קיינמאָל ניט געהערט אָנרופען ביים נאָמען. מיר חדר־אינגלאָך האָבען נאָר גערופען, וואוסט, אז מיר געהען אין חדר צום „כהן".

דעם כהן האָט מען אויך גערופען דער „רביעי"־מלמד, ווייל די קינדער וואָס זענען געגאַנגען צו איהם אין חדר זענען ארויס פון דרדקי־מלמד און מעהר ווי ביז „רביעי" האָבען די תלמידים ביי איהם ניט דערלעבט.

דער כהן, ווי ער וואָלט שטעהען פאר מיינע אויגען, איז געווען א הויכער, ברייט־ביינערדיגער, מאָגערער איד, מיט א שיטער בערדיל און צעשויבערטע פאות. אין גאַס, אין קלויז, אין רעדעל — א גוט־מוטיגער לאַכענדיגער איד, און אין חדר — זאָל דער אויבערשטער שומר ומציל זיין! . . . ער איז קיינמאָל ניט איינגעזעסען ביים טיש. אלע ווילע פלעגט ער אויפשפרינגען פון באַנק, ווי א בין וואָלט איהם א שטאָך געטאָן, און ארומשפאַנען איבערן חדר ווי א בייזער לייב . . .

ווען ער פלעגט אזוי אויפשפרינגען, פלעגט ער אויסשפייען: טפוי! און פאר זיך א הוק טאָן — אחי . . . — נאָך אזא אויפשפרינגען האָבען די תלמידים'ס אויערען געטומען פלאַמען. ער האָט די אויערען געצויגען אזוי ווי ער וואָלט זיי באַטראַכט פאר איבריגע גלידער . . . אויב א פעלש־טינער איד איז פארבליבען מיט לאַנגע אויערען, מוז עס זיין א סימן, אז ער האָט געלערנט ביים „כהן" . . .

מאכט זיך, אז דעם כהן'ס ציג האָט ציגעלאך — א זי און אן ער — דער ער איז געווען דער בכור און א בכור מוז מען דאך האלטען ביז'ן טויט. האָט זיך דער כהן געגעבען אן עצה. איין מאל קומט דער כהן אהיים פון דאוונען און נעמט זיך שארפען א מעסער, אונטערברומענדיג א חסידי־

שען ניגון. אונז תלמידים איז עפעס קשה געווארען — וואס עפעס פון דער העלער הויט שארפען א מעסער, מיט א חסידישען ניגון, אינמיטען דערינען? וועז דער כהן איז פארטיג געווארען, האט ער זיך פלוצים א לאז געטאן נאך דעם בכור, וואס איז זיך אזוי לעבעדיג ארומגעשפרונגען איבער'ן שטוב, א כאפ געטאן און אוועקגעשטעלט אויפ'ן טאפטשאן; און איידער וואס־וועז, איז דער בכור שוין געווען מיט א שטיקעל אויער קירצער...

מיר תלמידים האבען זיך דערשראקען, פשוט ניט געוואוסט וואס דאס באדייטעט, און מיר האבען מורא באקומען, אז דער כהן זאל אויך ביי אונז ניט אפשניידען די אויערען — א קשיא אויפ'ן כהן? שפעטער האבען מיר זיך דערוואוסט, אז דער בכור האט געמוזט האבען א מום, אנדערש וואלט מען איהם ניט געטארט ברענגען לשחיטה.

נאר אן אנדער מענש איז דער כהן געווען פרייטאג, וועז זיין שווער, דער קצב, שלמה יוסף אייזיקס, האט איהם צוגעשיקט אן אייטער אויף שבת. ער פלענט אליין צעשניידען דעם אייטער אויף פיר־עקעביגע שטיקלאך, ארויפשטעקען זיי אויף א דראט, און דערביי האט ער מיט אונז מעבירנעווען די סדרה מיט א באזונדער מין התלהבות, ער האט דעם דראט מיט די שטיקלאך אייטער אליין פארדרוקט אין טשאלענט און אליין פארקלעפט דעם אויוועז. וועז ער איז פארטיג געווארען, האט ער מיט א צעפלאמט פנים א קאמאנדעווע געטאן: נו, חברה! איצט א היים'ט!... און מיר, ווי פרייע פויגעל האבען זיך א לאז געטאן פון שטוב מיט האלז־און־נאקען־ברעכענדיגער שנעלקייט.

אויך איז נארניט געווען צו דערקאנען דעם כהן אין א יומא־דפנרא, שוין ניט רעדענדיג פון שמחת תורה, וועז די הוסיאטענער חסידים זיינען זיך צונויפגעקומען צו איהם אין שטוב צוליב אביסעלע משקה. דער כהן, אנגעטאן אין זיין סאמעטענעם היטעל, מיט א גארטעל ארום דער שבת'דיגער קאפאטע, פלענט זיך א שטעל־טאן אינמיטען שטוב און ארויסלאזען א געשריי: „צאן־קדשים"! און מיר האבען, ווי שאף, אויסגעשריגען: מע, ע, ע... מיר האבען זיך אנגעהאלטען אין זיין גארטעל, געדראפעט זיך אויף זיינע אקסעל, געצופט איהם ביים בערדעל, ביי די פאות און ס'זאל איהם אפילו אנהויבען ארען... פארקערט, ער האט עס נאר אנגענומען באהבה. און מיר האבען אין אזא יום־טוב טאקע אויך פארגעסען אלע קריוודעם וואס מיר האבען געהאט נענען איהם. נאכמעהר, מיר האבען פלוצים דערפיהלט אן אמת'ע ליבשאפט צו איהם.

ביים רבי'ן, דעם כהן, האט אויך ניט געפעהלט קיין שפאס אין שטוב. שפאס, וואס האט זיך אפטמאל אויסגעלאזט מיט טרויער.

אונזער רבי'צען — די כהן'טע — איז געווען אויף דער צייט, און ווי עס האָט זיך געפירט ביי אונז אין פעלשטין, האָט מען צוגעגרייט פּוטער־קיכלאך פאר דער קינדפּעטאָרין. נאָר אזוי ווי פּוטער־קיכלאך איז געווען א צו־טייערער ביסען פאר דעם כהן'ס פּרנסה. כאָטש דער כהן האָט אויך פארקויפט וויין אויף פּסח און די כהן'טע האָט געהאנדעלט אין מאַרק, איז ער דאך געווען אן עני ואביון. האָט מען אָפּגעבאקען פּשוט"ע בולקעס און זיי ארויפגעלעגט אויפ'ן פּעקעליק פאַרדאַרט צו ווערען. ווען די צייט איז געקומען, די רבי'צען האָט מיט מזל געבוירען א אינגעל, איז דער כהן ארויפגעקראָכען אויף דעם פּעקעליק אראָפּגעשלעפּט די בול־קעס און אוועקגעלעגט זיי אויפ'ן טיש.

דער כהן האָט א נעם געטאָן אין האַנט א בולקע צו זעהען צו זי איז גוט אויסגעטריקענט און עפּעס איז איהם געוואָרען א חידוש — די בולקע האָט זיך איהם אויסגעוויזען צו זיין צו גרינג, אדער אפשר גאר צו שווער. האָט ער גענומען באַטראַכטען די בולקע פון אלע זייטען — וועגען זי אין האַנט און שאָקלען מיט איהר... פּלוצים האָט זיך פון דער בולקע געטאָן א לאָז ארויס א גאנצע מחנה שרצים...

ביז היינט צו טאָג לאַך איך נאָך, ווען איך דערמאָן זיך מיט וואָס פאַר אַ מינע דער כהן האָט א שפּיי געטאָן — טפו!... און ארויסגע־לאָזט זיין באריהמטען „אַהי!"...

אז עס איז געקומען חנוכה־צייט, ווען מיר זיינען געגאנגען ביינאכט אין חדר אריין, האָט דער כהן געפּראוועט א סעודה פאר אונז כיד המלך...

מיר האָבען געבראכט, ווער א צענער און ווער א גריוונע, און דער כהן האָט איינגעקויפט הערינג, צובראָקט ציבעלעס און איינגעווייקט אין עסיג. ער האָט געבראכט פרישע בייגעל פון בעקער און אפילו אויך גע־קויפט אין מאָנאָפּאָל א „שטאָפיקעל" בראנפען.

געוויינליך פלעגט פון דעם „שטאָפיקעל" מעהר הנאה האָבען אברהם דעם שוחט'ס, וואָס פלעגט ניט פארפעלען קיין איין שמחה, ווי גרויס אָדער קליין די שמחה איז ניט געווען. אָבער ביי אונז האָבען געפלאַמט די בעקעלאך, פּונקט ווי מיר וואָלטען האָבען איבערגעכאפּט די מאָס, און מיר האָבען געזונגען חסידישע ניגונים גאָר ווי דערוואַקסענע אידען...

איך שענק אייך צעהן באַנקעטען פאר איינער פון יענע סעודות...

דר. מ. האָפמאַן

אַ פעלשטינער באַנקיר

●

כאָטש אונזער שטעטעל פעלשטין איז געווען זעהר קליין און אָרים, פונדעסטוועגען האָבען זיך געפונען ביי אונז אַ פּאָר באַנקירען, אָדער וואָכערניקעס, ווי מע פלעגט זיי רופען. וויפיל געלט די באַנקירען האָבען פאַרמאָגט, האָט מען ביי אונז ניט געוואוסט. מע פלעגט זיי שאַצען אין די צענדליגער טויזענטער, אָבער, ווי עס האָט זיך דערנאָך אַרויס־געוויזען, איז זייער פאַרמעגען געווען אַ סך ווייניגער אפילו פון אַ האַלב פון דעם, וואָס די ראָטשילדס האָבען פאַרמאָגט. דאָך האָבען זיי געהאַט גענוג געלט אויף „אַרויסצוהעלפען" די פעלשטינער קבצנים, פאַרצאַפּען זיי דאָס בלוט און פאַראומערען זיי דאָס לעבען.

איינער פון אָט די באַנקירען איז געווען זעהר אַ טשיקאַווער מענש, און איך וויל איהם דאָ פאָרשטעלען. גערופען האָט מען איהם א. ב. אָדער א. ג. געווען איז ער אַ איד אַריבער די פופציגער, אַ ביסעל העכער פון מיטעלען וואוקס, מיט אַ קליין גרוי בערדעל און מיט אַ שוואַרצען קאָפּ האָר.

ער איז געווען זעהר אַן אָפּגעהיטער און פּינקטליכער מענש — איינער פון די געצעהלטע מענשען אין שטאָט, וועלכע האָבען געטראָגען אינדערוואָכען אַ שוואַרצען סורדוט מיט אַ ווייס־געפּרעסטען העמד. לצים האָבן אפילו געזאָגט, אַז דער סורדוט שטאַמט נאָך פון זיין זיידען און אַז דאָס העמד ווערט געוואַשען נאָר צוויי מאָל אין יאָהר — אויף פּסח און אויף סוכות. פונדעסטוועגען האָט דער מענש געהאַט אַ געשמאַק אָנצוטאָן זיך מיט אַזאַ פּינקטליכקייט, אַז מען האָט ניט געקענט באַ־מערקען, צי ער טראָגט אַלטע קליידער.

שטענדיג פלעגט ער געהן זעהר פּאַמעליך, מיט זיין באַוואוסטען ביינערנעם שטעקעלע אין דער רעכטער האַנט און מיט אַ פאַבריטשנעם

סיגארעט אין דער לינקער האנט. דער סיגארעט, וועלכען ער פלענט אליין אנשטאפען, איז תמיד געווען פארלאשען, נאר ער האט דאס נע־ טראגען בלויז „פאר פאנטאזיע". ער האט געפילט, אז דאס גיט איהם צו מער ווירדע. אבער אז ער איז אריינגעקומען אין בית־מדרש אריין דאוונען, האט ער אויסגעזוכט א שטיקעל פאפיר, פאוואליע דאס אנ־ געצונדען ביי א יאהר־צייט־ליכט און פאררויכערט דאס סיגארעטל. ער האט געמיטליך געגעבען א פאר צי, פארלאשען דאס סיגארעטל און זארגפעלטיק דאס אוועקגעלייגט אויפן פענסטער. נאכן דאוונען האט ער ווידער פאררויכערט און געגעבען א פאר צי און ווידער עס פאר־ לאשען. נאכדעם האט ער זיך געלאזט געלאסען געהן אהיים, אדער צו א קרעמער, זיינעם א קונד, וועלכער האט פארפעלט צו צאהלען א וואכער. וועז דער קרעמער האט איהם דערזעהן, פלענט איהם איינפאלען דאס הארץ. אבער ר' א. ב. האט נאר קיין געלט ניט געמאנט. ער פלענט נאר בעטען א שוועבעלע אויף צו פאררויכערען דאס סיגארעטל. יענער האט שוין אבער גוט געוואוסט, צוליב וואס דער באנקיר איז צו איהם געקומען. מיט פלאטערניש פלענט דער קרעמער איהם דערלאנ־ גען א פעקעל שוועבעלאך און בעת מעשה זיך פארנעטפערען פארוואס ער האט פארפעלט צו צאהלען דעם וואוכער און בעטען רחמים אז ר' א. ב. זאל קיין פאראיבעל ניט האבען. ר' א. ב. פלענט גארניט ענט־ פערען און זיך געמיטליך אוועקגעהן. אבער אז דער ארימער קרעמער האט געדארפט נאכאמאל אנקומען נאך א הלואה, האט ער שוין קיין האניג ניט געלעקט.

ר' א. ב. איז געווען אויסגערעכענט און פינקטליך ניט נאר מיט די סיגארעטען, נאר מיט יעדער זאך וואס ער האט געטאן. למשל, ס'האט זיך אמאל געפונען א בעלן וואס האט געוואלט אפקויפען ביי איהם זיין שטוב, וועלכע ער האט אליין געלאזט בויען. האט ער ארוים־ גענומען פון קאמאד א קליין ביכעלע, אין וועלכען סאיז געווען פאר־ שריבען יעדע קאפיקע, וואס ער האט אויף דער שטוב אויסגעגעבען. צי א שטייגער, אז אונזער באנקיר איז אמאל קראנק געוואָרען אויפן מאגען איז ער ניט געגאנגען צום שטעטעלדיגען דאקטאר, ווייל ער האט מורא געהאט, אז וועז מען וועט איהם זהען געהן צום דאקטאר — אן וואס האט מען ביי אונז אין פעלשטין ניט געזעהן? — וועט באלד ווערען א רעש אז ר' א. ב. איז געגאנגען צום דאקטאר, איז ער כזהתם זהער קראנק און אויב אזוי, וועלען זיך שוין די בעלי חובות זיך מתיר נדר זיין און אויפהערען צאלען די וואוכערם. דעריבער איז ער געפארען קיין פראסקוראוו, כלומרשט קויפען א נייע זיידענע היטעל, און דערווייל

אריינגענאנגען צום דר. שפּאליאנסקי, וועלכער האָט איהם פּאַרשריבען א רעצעפּט.

אָבער וועז ער איז אהיים געקומען און איינגענומען דעם רעצעפּט, האָט ער נאָך אמאל געוואלט אויסגעפּינען, ווי אזוי זיך וויטער אויפצופירען: גבירים האָבען ניט ליב צו קרענקען. נאָר ווידער אמאל פּאַרען, וועט, ערשטענס, ווערען אויפּפּאלענד — „וואָס האָט זיך עפּעס ר' א. ב. געקומען פּאַרען קיין פּראָסקוראָוו?" — צווייטענס, איז דאָך דאָס א הוצאה . . . האָט ער זיך אן עצה געגעבען: ער האָט אריינגערופען יאנקל יאָסל חנה'ס, וועלכער פלעגט אפט פּאַרען קיין פּראָסקוראָוו אויפקויפען סחורה פּאר די פעלשטינער קרעמער, און איהם בסוד סודות צוגעזאָגט צו בּאַרגן פינף און צוואַנציק קאַרבן אויף פיר וואָכען אהן פּראָצענט, און דערפּאר זאל ער, יאנקל, וועז ער וועט זיין אין פּראָסקוראָוו, אריינגעהן צום דאָקטאָר און איהם איבערפרעגען עטליכע זאכען. אָבער אזוי ווי ער האָט געוואוסט, אז יאנקל איז א פּאר'רעש'טער מענש, וועט ער דאָך ניט געדענקען אלע פראגען, האָט ער איהם איבערגעגעבען א בויגען פּאַפּיר, אויף וועלכען סזיינען געווען אויסגעשטעלט אלע הונדערט פראגען. אייניגע פון די פראגען געדענק איך נאָך, וויל איך האָב גראד יענעם דאָקומענט געלייענט.

ער האָט געפרעגט:

צי מעג ער עסען בּאַרשטש אונטערגעשלאָגען מיט קאטשענע אייער. צי מעג ער טרינקען וואסער נאָך לאָקשען מיט יויך, צי מעג ער עסען ראָסל-פלייש מיט הייסע בולקע, צי מעג ער טרינקען זויער-מילך נאָך טיגלאָך מיט קעז, און נאָך, און נאָך . . .

אָבער ג א ר פּינקטליך און אויסגערעכענט איז אונזער גביר געווען, וועז א איד איז געקומען צו איהם לייען געלט. ערשטענס, האָט ער דעם בעל-דבר געהייסען קומען נאָך שבת, כדי ער זאל האָבען גענוג צייט זיך איבערצולייגען צי זאל ער גאָר אינגאנצען מיט איהם אריינגעהן אין פּאַרהאַנדלונגען. דערנאָך, וועז דער מאן איז געקומען צום צווייטען מאל, האָט ער איהם געהייסען זיצען און איהם געמומען אויף א פּאר-הער. צום אלעם ערשטען האָט ער געוואלט וויסען, פּאַרוואָס ער דארף אלע יאָהר באַרגען געלט — אויב דאָס איז געווען אן אלטער קונד. און פון א נייעם קונד האָט ער געוואלט וויסען גלאט אויף וואָס דארף ער האָבען דאָס געלט. און אויב יענער האָט געוואלט טאן מסחר, האָט ר' א. ב. געוואלט וויסען, וויי אזוי ער וויסט, אז דער מסחר וועט אריינברענגען פּאַרדינסט, אפשר קען ער, חלילה, דערלייגען געלט . . . וואו וועט ער נעמען אויף אפצוגעבען. ווידער האָט ער געפּאַרשט, צי דער סוחר

רעכענט געהן מיט עמיצען בשותפות. און אויב יא, פון וואנען וויסט ער, אז דער שותף איז אן ערליכער מאן. און צום סוף האט ער געוואלט וויסען, פארוואס דער איד בעט אזא גרויסע סומע. אפשר קען מען טאן דעם מסחר מיט ווייניגער געלט... און אזוי פלענט אונזער באנקיר אפזיצען שעה'ן און ציהען די אדערען פון זיין קרבן . . .

אט איז א קאמישער פאל, וועלכען איך האב אליין בייגעוואוינט: איינמאל האט מיך מיין פעטער אברהם־יהודה געשיקט אפצוטראגען א וואוכער צו א. ב. מיין פעטער האט געזומען א רובל מיט א פערציגער. דער פערציגער איז געווען פראצענט. דאם געלט האט מיין פעטער אריינגעלייגט אין א לעדערנעם טייסטערל, עם גוט פארבונדען און מיך אוועקגעשיקט מיט דער שליחות. פאר'ן וועג האט ער מיר געגעבען א שטיק באקסער. איך בין גלייך אוועק צו א. ב., קייענדיג מיט גרויס אפעטיט דעם באקסער. וועו ר' א. ב. האט מיך דערזעהן קייענדיק דעם באקסער, האט ער ביי מיר צוגענומען דאם טייסטערל און באלד געזומען זיין ביינערן שטעקעלע, לאנגזאם אוועקשפאצירט צו מיין פעטער אין קלייט אריין און איהם אנגעזאגט, אז ער זאל מער מיט מיר ניט שיקען קיין געלט.

— פארוואס? — האט מיין פעטער פארוואונדערט געפרעגט.

— מחמת — האט ר' א. ב. איהם געלאסען געענטפערט — אז א אינגעל עסט באקסער אין א וואכעדיגען טאג, ניט אום חמשה עשר, טאר מען איהם ניט געטרויען קיין געלט" . . .

דר. מ. האָפמאַן

אַ פּעלשטינער וויצלער

●

א זעהר אינטערעסאַנטער טיפּ אין פּעלשטין איז געווען ר. פּ. — א איד, וועלכער האָט פּאַרזאָרגט מיט א געוויסען מין שפּייז יענע פּעל־שטינער בעלי־בתים, וועלכע האָבען פּאַרמאָגט מעלקעדיגע קי אָדער ציגען. ער איז געווען א הויכער מאן מיט א שמאָלער שטרוי־קאָליר. טער באָרד און מיט א כלומרשט תמ'עוואטען פּנים. אויף זיין פּנים האָט מען קיינמאָל ניט געקענט וויסען, צי דער מענש איז טרויעריג אָדער פּריי־לאָך. כאָטש ער איז געווען א וויצלינג און האָט אָפּט ליב געהאָט אָפּ־צוטאָן שפּיצלאָך, פונדעסטוועגען האָט ער קיינמאָל ניט באַוויזען קיין שמייכעל אויף זיין פּנים. ער האָט שטענדיג ארומשפּאַצירט אין מאַרק מיט די הענט אונטער די פּאָלעס פון זיין לאַנגען וואָכעדיגען זשאָקעט און וועמען ער האָט באַגעגענט, האָט ער געפּרואווט פּאַרלייגען מאָדנע קאָמישע פּלענער, און דערביי איז ער געווען אזוי ערענסט, אז מ'האָט ניט געקענט וויסען, צי ער מיינט דאָס באמת אָדער ער טרייבט קאָטאָווע. למשל, אז ער האָט דערזעהן ישראל אברהמ'ען פרייטאָג פּאַרנאַכט אַנ־קומענדיג פון דאָרף מיט זיין פערד און וועגעלע, א פּאַר'חושכ'טען און א מידען, אייגענדיג זיך אַהיים, כדי אראָפּצוואַרפען פון זיך דעם וואָ־כעדיגען יאָך, האָט ער איהם אָפּגעשטעלט און זעהר לאַנגזאַם ציענדיג די ווערטער, איהם גע'עצה'ט, אז ער זאָל שנעל זיך אומקערען קיין נימי־טשיניץ (א דערביאיק דאָרף), ווייל ער האָט ערשט מיט א פּאָר וואָכען צוריק געזעהן ביי א פּויער עטליכע שאָק אייער, וואָס מען קען אָפּקויפען פּאָר א שיבוש. ער האָט געערדט מיט אזא ערנסטקייט, אז ווען ישראל אברהם זאָל איהם ניט קענען פּאָר א וויצלינג, וואָלט ער אָדער צוריקגעפּאָרען אין דאָרף אריין און דערוויל מחלל שבת געווען, א ניט, וואָלט ער זיך א גאַנצען שבת געזאָרגט טאָמער וועט עמיצער אוועק צום פּויער און אָפּ־קויפען די מציאה.

אָדער אַז אַן אָרימער שליאַכטיטש, זיינער אַ באַקאַנטער, איז גע־קומען צו איהם באָרגען אַ גמלת חסד, האָט ער איהם ניט אָפּגעזאָגט, נאָר האָט איהם פאַרזיכערט, אַז ער אליין האָט קיין געלט ניט, אָבער ער וועט איהם פירען צו אַ אידען, וועלכער איז אָנגעשטאָפּט מיט געלט און ער וועט איהם געוויס באָרגען. ער פירט דעם פּאַרשוין צו שמעון בער רופאס. שמעון איז אַ גרויסער אָרימאַן, אָבער אַ איד אַ לץ. ר. פ. זאָגט צו שמעונ'ען אויף פּויליש: באָרג דעם וואויל־געבוירענעם פּריץ אַ פּאָר הונדערט רובעל" — און אויף אידיש זעצט ער צו: „גיב איהם, דאַי יעמו געלט . . . אַ גרויסער בטוח . . .

שמעון פאַרשטעהט באַלד וואָס מען מיינט, און ער הויבט אָן צו פאַרהאַנדלען מיט'ן פּריץ וועגען דער הלוואה. ר. פ. העלפט יאַקבי אַרויס. און אַז מענשען דערזעהן די צוויי וויצלינגען מיט עפּעס אַן אָפּגעבליאַקעוועטען פּאַרשוין שטעהן און איינ'טענה'ן, זעהט מען שוין אַז עפּעס קאָמישעס קומט דאָ פאָר. קומען אַלע צו און עס ווערט אַ גאַנץ רעדעל מיט מענשען און מע האָט אַ סך שפּאַס. אָבער אונזער העלד איז טויט ערענסט און גיט אפילו ניט קיין פּינטעל מיט אַן אויג.

איינמאָל אום ערב יום כיפּור, איז אין שטעטעל געקומען אַ פּויער־טע מיט אַ שעהנעם ווייסען האָן, ווייל זי האָט געוואוסט, אַז אידען דאַר־פען ווייסע הענער אויף דעם הייליגען טאָג. אידען רינגלען זי אַרום און ווילען אַוועקקויפען די שעהנע כפּרה. אָבער זי וויל אַ זעהר גרויסען מקח און מען קען דעם האָן ניט קויפען. באַלד קומט אָן ר. פ. ער דערהערט, וואָס דאָרט געהט אָן, רופט ער זיך אָפּ צו דער פּויערטע:

— סגעפעלט מיר זעהר דיין האָן און איך בין גרייט דיר צו באַ־צאָלען וויפיל דו ווילסט פאָראויס, נאָר מיט איין באַדינג, איך וויל וויסען, צי קען דער האָן קרייען".

— געוויס קען ער קרייען, — היצט זיך די פאַרקויפערין.

— אָבער, — פרעגט זי ווידער ר. פ. — ווי אַזוי קען איך זיכער זיין, אַז ער קען די האָנישע מלאכה? פאַרגעס ניט, אַז אויב דער האָן קען ניט קרייען, טאָר מען מיט איהם ניט שלאָגען קיין כפּרות.

די פּויערטע ווערט דערשראָקען און פרעגט מיט אַ בעטענדיג קול:

— ווי אַזוי קען איך דיר באַווייזען, אַז ער קען קרייען? ער קרייעט דאָך נאָר פאַרטאָג.

— אויב אַזוי, — ענטפערט איהר ר. פ. געלאַסען — איז טאַקע שלעכט. וועסטו טאַקע מוזען וואַרטען דאָ ביז ביינאַכט, און מע וועט הערען צי ער קען קרייען . . .

די פויערטע ווערט א פארציטערטע און דאנקט גאָט, אז זי פאר־קויפט דעם האָן פאר וועלכען ס'איז פריין, כדי זי זאָל ניט דארפען ווארטען אין שטאָט ביז ביינאכט.

איינמאָל דערזעהט ר. פ. ווי יעקיל פארטוגאל לויפט צו א ע־ווינסען אָרט. יעקיל האָט שטענדיג נעליטען פון א שלעכטען מאָגען . . . שטעלט ער איהם אָפּ און לייגט איהם פאָר, אז ער זאָל אריינגעהן צו איהם אין הויז, וועט ער איהם געבען צו פארזוכען טייערען פאָלין־בראנפען, וואָס זיין צירעל האָט געמאכט. יעקלען לויפט דורך א נעדאנק, אז פאָלין בראנפען איז, ערשטענס, א גוטער טרונק און, צווייטענס, איז דאָס גוט פאר זיין מיחוש. אָבער ער פילט, אז ער טאָר קיין צייט ניט פאר־לירען, זאָגט ער צו, אז ער וועט זיין אן אנדערש מאָל און לאָזט זיך ווידער לויפען. אָבער ר. פ. האלט איהם ביים ארבעל און רעדט נעלאסען:

— פאָלג מיך, יעקעל, קום אריין, וועסט קיין חרטה ניט האָבען.

יעקעל איז ניט קיין איבערגעשפּיצטער איד און מיינט, אז ר. פ. איז זעהר ערענסט. בעט ער זיך בתחנונים, ער זאָל איהם אָפּלאָזען און רייסט זיך קוים ארוים פון זיינע הענט שוועדענדיג זיך, אז ער וועט אן אנדערש מאָל אריינקומען.

איך וויל נאָך פּארשטעלען א פּאסירונג, מיט וועלכער דאָס גאנצע שטעטעל האָט נעקלונגען. דאָס איז פּארגעקומען אין א מיטען זומער, ארום שניט־צייט. אלע פויערים זיינען נעווען אין פעלד פארנומען ביי זייער ארבייט. אין שטעטעל האָבען זיך אידען ארומגעדרעהט און ניט געהאט וואָס צו טאָן. האָבען זיך עטליכע בעלי־בתים אוועקגעזעצט אויף א באנק לעבען זיסי האָבער'ס דירה און מע האָט געשמועסט. אזוי רע־דענדיג, האָבען אידען פארוויקעלט פאפּיראסען. אָבער קיין שוועבעלע האָבען זיי קיינס ניט געהאט אויף צו פארוויכערען. פלוצים דערזעהט מען ר. פ. שפּאצירען מיט זיין לאנגען זשאקעט איבער'ן שאסי, און אין מויל האלט ער א ברענענדיגען ציגאר. אידען הויבען אלע מיט אמאל אָן צו שרייען: — ר. פ., ר. פ., זייט זשע מוחל.

ר. פ. פארוואונדערט זיך: וואָס א שטייגער דארפען איהם די אידען האָבען? נאָר דערזעהענדיג זייערע ניט פארוויכערטע סיגארעטען, שטויסט ער זיך אָן וואָס זיי ווילען. ער געהט פאמעליך צו, און וועט ער איז שוין נאָר נאָענט, שפּייט ער אויס זיין סיגארעט און פארטרעט עס מיט די פיס און מיט א תמ'עוואטע מינע פרענט ער זיי: — וואָס וועלען עפעס אידען זאָגען?

דר. מ. האָפמאַן

דער פעלשטינער שדכן

זוי ווי אלע אנדערע שטעט און שטעטלאך, האָט אויך פעלשטין פארמאָגט א שדכן. דאָס איז געווען א הויבער איד, מיט א לאַנגער געלער באָרד און פלאַקסענע ברעמען איבער א פאָר קלוגע גרויע אויגען. ער איז שטענדיג געגאַנגען מיט'ן קאָפּ פאַרריסען און גלייך — ווי א סטרונע. ער איז געווען אן איידעלער איד, ניט קיין נאַר און א גרויסער נצחן. אין די איינגערע יאָהרען איז ער געווען א סוחר פון מעהל. וועז די געשעפטען זיינען געווארען זעהר שלעכט, האָט ער אָנגעזעצט. ס'איז דאָן געווארען א רעש אין שטעטל: י. א. האָט אָנגעזעצט!

די בעלי־חובות זיינען געקומען צולויפען פון אלע זייטען מאָנען געלט: מע האָט געוואָלט ביי איהם די פענסטער אויסשלאָגען . . . אָבער ס'האָט נאָרניט געהאָלפען: קיין געלט האָט מען ניט געקענט ארויסצאפען פון די וועגט.

אלזא, וועז י. א. האָט פארלוירען זיין געלט, און פרנסה האָט מען פאָרט געדארפט, און אז קיין מסחר האָט ער ניט געהאט מיט וואָס צו טאָן און קיין מלמד האָט ער ניט געוואָלט ווערען — איז ער געווארען א שדכן. ער פלענט אָבער קיינמאָל ניט פארשלאָגען קיין נייע שידוכים. וועז ער האָט אויסגעפונען, אז עס האלט ערגעז ביי א שידוך, פלענט ער קומען און צוקנעלען, כדי צו פארענדיגען די זאך און דערנאָך געמאָנט שדכנות געלט. כאטש אין פילע פאלן האָט מען איהם נאָרניט געדארפט אָדער ניט געוואָלט האָבען פאר אן ארויסהעלפער, מחמת ס'איז אָדער געווען אן אנדער שדכן, אָדער ס'זיינען געווען אייגענע טוער, דאָך האָט דאָס איהם ווייניג געקימערט. ער האָט זיך צוגעטשעפעט און דערנאָך גע־מאָנט שדכנות־געלט. און אויף מאָנען איז ער געווען א בריה! קיינער

האָט זיך פון איהם ניט געקענט אַרויסדרעהען, ווען ער האָט זיך צו־געטשעפּעט צו אַ שידוך.

איך געדענקט אַ פאַל, ווען אַ געוויסער בעל־הבית האָט זיך משדך געווען מיט זיין אייגענעם ברודער און האָט ניט געוואָלט אַנערקענען י. א. אַלס שדכן. ער האָט איהם אָבער ניט אָפּגעלאָזט. און ווי ער האָט איהם דערזעהן, האָט ער געמאָנט שדכנות. ביז איינמאָל האָט ביי דעם מחותן געפּלאַצט דאָס געדולד און ער האָט גענומען זידלען אונזער שדכן און רופען איהם נעמען ווי, אָנזעצער, נודניק, א. א. וו. אָבער י. א. האָט זיך ניט געפילט באַליידיגט נאָר געמיטליך געענטפערט:

— יאָ, איך בין אַ נודניק, אַן אָנזעצער . . . אָבער די שדכנות געלט, דאָס גיט . . .

אַ חוץ שדכנות פלעגט י. א. פאַרדינען אַ ביסעל געלט פון דאַוונען פאַרן עמוד אין דער זינקאָווער קלויז. מיינט איהר דאָך, אַז ער האָט געהאַט אַ שעהן קול אָדער ער האָט געקענט זינגען? ניין! ער האָט געהאַט אַ שטים, וואָס האָט געכריפּעט, ווי מע רייסט אַ זאַך . . . ער האָט פּשוט ליב געהאַט צו דאַוונען פאַרן עמוד. און אַז די קלויז באַלעבאַטים האָבען אים ניט געוואָלט פאַר קיין חזן צוליב זיין אומאַנגענעמער שטימע, האָט ער געהאַט אַ טענה: אַזוי ווי ער האָט שוין געפּרואווט דאַוונען אין שול און אין בית־מדרש און אין אַנדערע קלייזלעך, האָבען אַלע דאָר־טיגע בעלי־בתים געבעטען ער זאָל דאַוונען אין קלויז. — נו, — פלעגט ער זאָגען — אַז אַ גאַנצע שטאָט וויל איך זאָל דאַוונען אין קלויז, וועל איך הערען די עטליכע קלויזניקעס?

ווען י. א. האָט געדאַרפט צוגעהן צום עמוד דאַוונען, פלעגט ער זיך נוהג זיין צו האַלטען פאַרמאַכט די אויגען און מיט דער זייט זיך צושאַרען צום עמוד, מחמת פילע מאָל פלעגען אַנדערע אידען פאַרכאַפּען דעם עמוד כדי איהם ניט צוצולאָזען. דערפאַר האָט ער זיך געמאַכט ווי ער זעהט ניט קיינעם און יענעם אַוועקשאַרען און אַליין זיך שטעלען דאַוונען.

אַז ער האָט געדאַווענט אין דער זינקאָווער קלויז, האָט ער שוין געמוזט זיין אַ זינקאָווער חסיד, און פאָרען אַמאָל צום רבי'ן אויף אַ שבת. כאָטש ער האָט זייער ווייניג געגלויבט אינ'ם רבי'ן . . . און ניט נאָר איז ער געפאָרען צום רבי'ן, נאָר ער פלעגט ליב האָבען נאָכדער־ציילען ניסים פון איהם, כאָטש ער אַליין האָט געהאַט ווייניג אמונה אין זיי.

איינמאָל האָט ער דערצעהלט מיין פאָטער, אַז ווען ער איז אָמאָל געפאָרען צום ר' חיימ'לען אויף אַ שבת, האָט ער מיטגענומען אַ פלאַש

גוטען ווייז אויף שטעלען צום רבינס טיש. פרייטאג־צו־נאכטס, ווען דער גבאי האָט אויסגערופען די נעמען פון די חסידים, וועלכע האָבען געשטעלט ווייז און האָט דערמאָנט זייז נאָמען, האָט דער רבי פלוצים א זאָג געטאָן: „ווייז מיר נאָר די פלאָש ווייז, י. א.„ דער ווייז מוז זייז נסך" . . . און נעמענדיג די פלאָש ווייז אין דער האַנט אריין, האָט ער דעם ווייז אויסגענאָסען אויף דער פאָדלאָגע. י. א. האָט זיך דאָמאָלס שטאַרק פאַרחידושט. נאָר ער האָט זיך דערמאָנט, אז ווען ער איז אראָפ פון דעם וואָגען האָט איהם דער גוי דערלאַנגט דעם ווייז, און ווי באַוואוסט, ווערט דער ווייז נסך אויב אן ערל באריהרט איהם.

איך געדענק ווי איך האָב זיך שטאַרק פאַרוואונדערט ווי אזוי דער רבי האָט געקענט וויסען, אז דער גוי האָט אָנגערירט דעם ווייז. אָבער מיין פאָטער, וועלכער איז נעווען א הוסיאטינער חסיד און זעהר ווייניג געהאַלטען פון די רוסישע גוטע־אידען, האָט אונזער שדכן געפרעגט א קלאָץ־קשיה:

— ווי קומט דאָס, אז דו זאָלסט שטעלען ווייז, וואָס איז נסך ביים רבי'נס טיש?

דא האָט זיך י. א. אביסעל פאַרלוירען, אָבער ער האָט באַלד גענפונען א תירוץ:

— וואָס פרענסטו, — האָט ער געזאָגט, — איך וועל טאָן אזא זאך? איך האָב בפירוש געזומען אן אנדער פלאָש ווייז פאַרן רבי'ן.

— אויב אזוי, — פרעגט איהם ווידער מיין פאָטער, — ווי זשע קומט עס, וואָס דער רבי האָט אזוי געהאַנדעלט?

— ווייל — מאַכט י. א מיט א פיל באַדייטענדע מינע, — ווייל דער רבי האָט אזוי געגלויבט אין מיר אלס חסיד, ווי איך האָב געגלויבט אין איהם אלס רבי . . .

פונדעסטוועניגער האָט י. א. ניט געהאַט קיין שונאים ביי אונז אין שטעטל. פאַרקערט, מע האָט געהאַט צו איהם זעהר ווערימע געפילען. ווען מע האָט איהם געזעהן געהן מיט עפעס א אידען און ערענסט אייניגענהן, האָט מען שוין געוואוסט, אז דאָס שמעקט מיט א שידוך, און מיט א חתונה, און אז ס'איז געווען א חתונה ביי אונז אין שטעטל, האָבען אלע פעלשטינער אויפגעלעבט, ווייל דאָס לעבען איז געווען אזוי גרוי און אומעטיג, אז מע פלענט זיך דערפרייען ווען מען האָט געהערט כלי־זמר שפילען, מעג עס אפילו זיין אויף א פרעמדער חתונה. און א חוץ דעם איז טאקע י. א. געווען א טיפישער פעלשטינער און זעהר א נוצליכער בירגער.

דר. מ. האָפמאַן

אַ פעלשטינער „גביר"

●

איך וויל דאָ באַשרייבען אונזערען אַ פעלשטינער מענשען וועלכען איך בין זיכער איהר וועט גלייך דערקענען כאָטש איך וועל זיין נאָמען ניט דערמאָנען.

דאָס איז געווען אַ נידעריג, רירעוודיג אידעל, מיט אַ ברייטער צו־פּלאַטשעטער באָרד, שוין אַביסעל גרויליך, און אַז ער האָט גערעדט, האָט ער זעהר געשפּריצט מיט'ן מויל און אַלע מאָל האָט ער איבערגע'חזרט די ווערטער: האָסטו געהערט אַ ספּאָסאָב?"

ער איז שטענדיג אַרומגעלאָפען אין מאַרק צווישען די פּויערים און גענישטערט און געזוכט, צי זיי האָבען עפּעס צו פאַרקויפען. אַלע מאָל זיינען זיינע הענט געווען פאַרנומען, אין איין האַנט האָט ער תמיד עפּעס געטראָגען: אַן עוף, אַ קוישעל אייער אָדער אַ „פּאָלאָווינ־קע", און אין דער צווייטער האַנט — אַ סיגאַרעטעל. ער איז געווען אַ ליידענשאַפטלעכער רויכערער, אָבער קיין טיטון האָט ער קיינמאָל ניט געקויפט. וועמען ער האָט באַגעגענט, האָט ער געבעטען אַ ציגאַר טיטון, און אויב ניט אַ גאַנצען ציגייער איז אַ שטיקעל אויך גוט געווען . . . אָבער קיין שטיקעל ציגייער האָט ער ניט געבעטען, נאָר ער האָט דאָס גלייך אַליין אַרויסגענומען פונם מויל פונ'ם רויכערער, ניט אָנפרעגענדיג זיך ביי יענעם צי וויל ער זיך שיידען מיט די לעצטע עטליכע צי, אָדער ניט.

ער איז אַזוי צוגעוואוינט געוואָרען צו אַרומלויפען, אַז אפילו שבת פלעגט ער אויך לויפען, אָבער ניט, חלילה, אין מאַרק אַריין פאַר מסחר, נאָר צו עמיצען אויף קידוש . . . ער האָט קיינמאָל ניט געוואַרט, אַז מען זאָל איהם איינלאַדען. ווי נאָר ער האָט געהערט, אַז ס'איז ערגעץ פאַראַן אַ קערמישעל אין שטעטעל, איז ער אַהין געגאַנגען אויף קידוש, און ניט נאָר אויף קידוש איז ער געגאַנגען. ניין, ער פלעג זיך מטריח

זיין און צוריק קומען נאָכן עסען אויף ברכה אויך. כאָטש ס׳איז געווען איינגעפיהרט, אז נאָכן עסען פלעגען בלויז קומען אייגענע, אָדער ספּע־ציעל געלאדענע מענשען, פונדעסטוועגען פלעגט ער זיך, אונזער פּארשוין, אן עצה געבען. און וועו ער איז אהיים געקומען פונ׳ם קידוש, האָט ער כלומרשט עפּעס פּארגעסען ביים בעל שמחה אין הויז: למשל, דעם סידור, דעם גארטעל, אָדער גאָר דעם טלית . . . נאָכן עסען פלעגט ער קומען אויפזוכען זיינע פּארגעסענע חפצים און שוין דערווייל פּאר־בליבען אויף ברכה.

געווען איז ער א ביטערער אָרימאן און כאָטש ער איז געווען א איד א סוחר, פונדעסטוועגען האָט ער ניט געקענט מפּרנס זיין זיין הויז־געזינד, און זיינע טעכטער האָבען געמוזט ארבייטען אויף אויסצושטי־קעווען די פּרנסה. און דערפּאר טאקע איז ער ארומגעלאָפען בעטען א ציגייער טיטון, אָדער צו עמיצען אויף קידוש, ווייל ער האָט פּשוט ניט געהאט קיין געלט אויף צו פּארגינען זיך אזא פּארגענינגען, ווי צו קויפען אייגענעם טיטון, אָדער א ביסל בראנפען אויף קידוש. פונ־דעסטוועגען פלעגט שמואל דער בארבאנשטשיק איהם נאָך מער מקנא זיין ווי לייבעניו דעם שוסטער. „ווייל", פלעגט שמואל פילאָזאָפירען, „כאָטש לייבעניו איז דאָך דער בעסטער שוסטער אין שטאָט, און לאָזט זיך זעהר טייער באצאָהלען פאר זיין ארבייט, דאָך דארף ער אלע פרייטאג ארומלוי־פען ערגעץ באָרגען א פּאר גראשען אויף צו מאכען שבת . . . און ער, אונזער סוחר, כאָטש א גרויסער אָרימאן, פונדעסטוועגען האָט ער תמיד געגוג קליין־געלט אויף אויסצובייטען א פינף רובעלדיגען. „אט דאָס", פלעגט ער צוגעבען, „איז דער חילוק צווישען קאפיטאל און ארבייט"...

דער שטאַט קברן — זיידע קרופניק

זידע קרופניק האָט, ווי די מערסטע פעלשטינער אידען, געצויגען זיין חיונה פון צוויי גאַנץ פארשיידענע קוואַלען. אויף דער עלטער, האָט זיידע קרופניק, מיט זיין אידענע, וואָס האָט אים פון תמיד אָן ארויסגעהאַלפען אין דער פרנסה, געזוכט נאָך א דריטען קוואַל, כדי צו דערנערען דאָס הויזגעזינד. מיט אַלע דריי קוואַלען פון חיונה איז זיידע דאָך געווען און פארבליבען אן עני ואביון אַלע זיינע יאָרען.

דער ערשטער קוואַל פון זיין פרנסה איז געווען: מאַלען גרויפען, גרייפלאָך און הרעטשענע מעל אין זיין אייגען מילכעל, וואָס האָט פאר־נומען דאָס קעמערעל, א העלפט פון זיין איינגעהויקערטען שטיבעל אויף דער גרינער גאַס.

די גרויפען, גרייפלאָך און די הרעטשענע מעל, האָט ער און זיין אידענע פארקויפט אין דער היים לאחדים צו די באַלעבאַסטעס פון שטע־טל, און אין די מארק־טעג — צו די גוים.

ער האָט אויך פארקויפט צו די אָרימע באַלעבאַסטעס פון שטעטל די הרעטשענע ליסקע, וואָס זיי האָבען באנוצט פאר הייץ־מאַטעריאַל.

די קינדער, וועמען די מאַמעס האָבען געשיקט צו זיידע קרופניק נאָך א קווארט גרויפען, האָבען זיך גערן צוגעקוקט ווי זיידע שטעהט ביי דעם מילכעל און ארבייט. דאָס קעמערעל האָט שטענדיג אויסגעזען ווי עס וואָלט זיין איינגעוויקעלט אין א כמאַרע... און עפעס אין אָט דער כמאַרע שטעהט זיידע מיט דער האַנט פארהויבען הויך און האַלט זיך אָן אָן א שטריק, וואָס הענגט אַראָפ פון עפעס א לייסטעל אין דער הויך און מיטן רעכטען פוס, וואָס ער באַוועגט ריטמיש ארויף און אַראָפ, אַראָפ און ארויף, פירט ער דאָס מילכעל... און דאָס מילכעל קלאַפט: טיק א טאַק, טיק א טאַק...

די קינדער פארגעסען נאך וואס זיי זיינען געקומען און נעמען זיך שטופען צווישען דער הילצערנער מאשינעריע פון מילכעל און ווערען פארמעלינגט. ביז זיידע סטראשעט זיי ניט אן, אז די מאמע וועט פארקאכן א קאשע מיט זיי, אויב זיי וועלען ניט לויפען אויף גיך אהיים מיט די גרויפען... לויפען די קינדער ניט אהיים.

טאג איין טאג אוים ביז שפעט אין דער נאכט טראגט זיך דער גערוש פון די הילצערנע רעדלאך און דאס קלאפען פון די רוק־זיפעלאך, אין וועלכע עם האבען זיך געזופט די נעמאלענע גרויפען: גרויסע גרויפען — באזונדער, גרייפלאך — באזונדער און די הרעטשענע מעל ווידער באזונדער.

אין די גרויפען געפינען זיך קליינטשיקע שטיינדלאך, פלענט זיי זיידע אויסקלייבען קונציג, מיט א „רעשעטע": א טרייסל אראפ, א טרייסל ארויף — די שטיינדלאך שפרינגען ארויף אויבען און זיידע כאפט זיי געשווינד אויף אין דער זשמעניע.

שעה'ן לאנג טרייסלט אזוי זיידע מיט דער רעשעטע ביז עס בלייבט ניט קיין איין שטיינדלע אין די גרויפען. זיידע'ס גרויפען טארען ניט קריצען אונטער די ציין . . .

דער צווייטער קוואל פון זיידע'ס חיונה, איז געווען — קברנות. זיידע איז געווען דער עלטערער פון די צווי שטאט־קברנים. דער צווייטער איז געווען חיים וואסערפירער. ביי יעדער לויה האט זיידע געקאפט מיט דער פושקע און געשריען: „צדקה תציל ממות!" מיט די עטליכע גראשען וואס זיידע האט אנגעקליבען מיט דער פושקע, האבען זיך ביידע קברנים צעטיילט.

זיידע'ס רוף צו „צדקה תציל ממות" האט יעדען געקלונגען אין די אויערען א לאנגע צייט נאך דער לויה. און לויות זיינען ב"ה געווען אין פעלשטין זעהר אפט... דערפאר איז זיידע'ס שטים געווען אלעמען באקאנט.

די, אבער, וועלכע האבען זיידע'ן נאענט געקענט, האבען געוואוסט, אז זיידע האט א קורצען אטעם, וואס איז איהם געקומען פון שטענדיג זיין אין דעם פארשטיקטען, פינסטערען מילכעל, און אז זיידע האט געשריען „צדקה תציל ממות" האבען זיך יענע מענשען געוואונדערט — וואו עם נעמט זיך צו אים אזא קול וואס האט זיך גערייסען ווי פון א יונגען, געזונטען מענשען און פארהילכט אזוי די גאסען... ווארים זיידע איז שוין געווען א זקן. ער איז שוין געווען שטאט־קברן אפשר איבער פערציג יאר.

ווען די בלאטעם זיינען געווען גרויס, אדער דער שניי — טיף, צי ווען דער רעגען האט געפליכטעט, אדער דער שניי האט זיך געדרעהט אין א זאווערוכע, האט זיידע, ווען ער האט באדארפט ברעננען צו קבר־ישראל

אן עופ'עלע אדער א גרעסער קינד, זיך קיינמאל ניט אפגעשטעלט: געגומען דאס קינד אונטער דער פאכווע און היידא אויפ'ן בית־עולם. זיידע שפאנט מיט דעם בר־מנן, ניט א קוק טועגדיג רעכטס אדער לינקס, ווי זיין שליחות וואלט באמת זיין באהעפט מיט דעם הימעל און גארניט געהאט צו טאן מיט דער זינדיגער וועלט...

טרעפען אים אן אידען מיט דעם בר־מנן אונטער'ן ארעם, האבען זיי באמת רחמנות אויף איהם. פון אזא פרנסה — כאטש עס איז א מצוה — וואלטען זיך אלע אפגעזאגט. פראסטע אידען באמערקען אבער אמאל, אז זיידע לאזט אראפ דעם בר־מנן אין קבר ארייז אהן א טראפען צער, און וועז ער בעט דעם מת מחילה פאר עמיצען, טוט ער דאס אהן א טראפען געפיל. דאס זיינען אבער אידען, וואס האבען שטענדיג געהאט וואס אויסצוועצען געגן יעדען און געגן אלץ.

נאנץ פעלשטין האט געוואוסט, אז זיידע קרופניק ארבעט שווער און ביטער פאר זיין שטיקעל ברויט, אז די צווייז פרנסות זיינע זיינען אים ניט געגונ אויף חיונה, און אז ער האט אפילו געמוזט ווערען א שטיקעל בעקער אויף דעח עלטער — דער דריטער קוואל פון זיין חיונה — בכדי ער זאל צו קיינעם ניט באדארפען אנקומען, בכדי ער זאל קענען אויס־האדעווען זיינע קינדער און אנזעטיגען זיינע אייניקלאך מיט געבראטענע קארטאפעל, וועז זיי קומען צו־נאסט צו אים. און געקומען זיינען זיי אפט צום זיידען נאך די געשמאקע געבראטענע קארטאפעל...

פעלשטין האט געוואוסט, אז זיידע קרופניק נעמט חלילה ביי קיינעם ניט. מישט זיך ניט אין שטאט מחלוקת'ן, האט נאר זיין פרנסה און זיין הויזגעזינד אין זינען.

אין דעם טאג וועז מען באדארף ברענגען עמיצען צו קבורה, פאר־געסט זיידע זיין היים מיט זיין הויזגעזינד, לאזט איבער דאס מילכעל מיט דער בעקערייז און לויפט צום בראך, וואס קיינער קען שוין ניט נאנץ מאכען... און וועז די ארימע און דערשלאגענע אבלים נעמען זיך אמאל דינגען און וויינען פאר אים איבער דעם פריזיז פאר דער „מטה" מיט די ליעסקעס, מיט די שטריק, מיט דעם טעפעל וואס מען באנוצט פאר שערבעלאך אויף די אויגען. קלערט זיידע: צי ווייסען זיי, אז צו זיין א קברן איז קריעת ים סוף... צי ווייסען זיי, אז דעם טאג פון קבורה פאסט ער, א חוץ אפשר וואס ער כאפט אמאל א טרונק בראנפען...

— פארדין איך דען עפעס אין דעם? ס'קאסט דאך מיר אליין אזוי־פיל! ניט א גראשען וויניגער!... — פלענט זיידע ענטפערען אויף דעם דינגעניש.

אמאל דערגיט מען אים ניט צום סכום און זיידע לויפט נאך מאנען:

— איך בין דאָך אליין אן אָרימאן! — טענה'ט ער, — געה, ריים פון מתים די הויט...

זיידע דאנקט דעם רבונו של עולם, וואָס ער גיט אים כח איבערצוטראָגען דעם צער און די יללות פון די אבלים.

וען זיידע דאַרף מקבר זיין אן אמת פרומען אידען, איז ער זיך גאָר אנדערש מתעסק מיט דעם בר־מינן. ער איז באמת זיכער, אז ער ברענגט דעם גוף מיט דער נשמה פון יענעם אידען למעלה העליונה...

ער פארגעסט ניט צו וואשען זיך די הענט אויידער ער פארלאָזט די שטוב. ער בעט דעם מת מחילה פאר זיך און פאר זיין הויזגעזינד.

וען זיידע קערט זיך אום אהיים פון קבורה אן אויסגעמאָרעטער, פאלט ער ממש אַוועק, אזוי מיד איז ער. דעמאָלט דערפילט ער ערשט ווי קראנק זיינע פים זיינען... ער בעט ביי גאָט, אז מאָרגען זאל זיך שוין ביי אידען ניט טרעפען מער קיין אומגליקען, ער זאל זיך קענען אָפרוען אין דער היים, און זיין בכח צו ארבייטען פאר זיין שטיקעל ברויט.

אמאל דערהערט גאָט זיין געבעט און אמאל... ניט!

וען זיידע קומט אהיים פון קבורה, און אין שטאָט ליגט עמיצער, לא עליכם, קראנק, כאפט איהם ארום א מורא: טאָמער, זאל דער וואָס לעבט אייביג אויסהיטען, טרעפט זיך עס מאָרגען... און עס טרעפט זיך אָפט מאל טאקע מאָרגען...

און איינמאל איז דער אלטער ר' ישראל קיטעווער קראנק געוואָרען. וועה, וואָס פאר א צער עס האָט ארומגעכאפט זיידע'ן! דערצו נאָך איז דער רב טאקע פון זיין משפחה, גאָר א נאענטער קרוב זיינער. דער רב איז שוין געווען קראנק א שטיק צייט. „איך בין גארניט וועדט צו האָבען אזא צדיק פאר א קרוב", טראכט זיידע. דער רב געהט אים ניט ארויס פון קאָפ: ווער ווייסט ווי לאנג ער קען נאָך געדויערען?! ווי אזוי וועט ער זיך מתעסק זיין מיט אים? וואָלט ער כאָטש צייט געהאט צו געהן אין וואסער אריין טובל'ען זיך...

זיידע ווייסט, אז כאָטש ער דאָווענט מיט כונה, היט אָפ די מצוות, וואָס א איד דארף אָפהיטען, ווי עס געהער צו זיין, איז ער אָבער דאָך א פראָסטער מענש. לערנען קען ער ניט, און ער וואָלט אזוי געוואָלט אויספירען זיין שליחות כדת וכדין... ער איז דאָך דער שטאָט־קברן! ער ברענגט דאָך אידען צו קבר־ישראל!...

זיידע כאָפט זיך, אז ער זינדיגט. ער טראכט פון רב'ס קבורה, וען דער רב לעבט נאָך... „איך אליין בין דאָך, גאָטעניו, ביי דיר אין די הענט! שוין קרוב שבעים. רבונו של עולם! זיי מיר מוחל!..." מורמלט זיידע.

דער מסוכן קראנקער רב געהט אָבער פון זיידע׳ס קאָפּ ניט ארויס און ס׳איז געשען! דער רב איז נפטר געוואָרען, נאָך פריער, ווי זיידע האָט זיך געריכט. און פעלשטין האָט געטרויערט, ווי דאָס גאנצע שטעטעל וואָלט חרוב געוואָרען...

זיידע קרופניק האָט געטראכט וואָס אלע אידען האָבען זיך געטראכט, נאָר אביסעל אנדערש: „פארלוירען! פארלוירען געגאנגען זיין טייערסטער קרוב, מיט וועמען ער האָט שטאָלצירט כל ימיו... פארלוירען! ניטא מער אזעלכע אידען ווי זיין ישראל!... קלאָגען? פארגיסען טרערען? ער איז דאָך דער קברן... נישטא קיין צייט! ער מוז זיך מתעסק זיין מיט דער קבורה... ישראל! ישראל!..."

פון טבילה יענעם טאָג איז שוין אָפּגערעדט. זיידע האָט דעם גאנצען טאָג געפאָסט. ער האָט זיך מכין געווען ווי נאָך קיין מאָל פריער זינט ער איז שטאָט־קברן: א קלייניגקייט! ברענגען אזא צדיק צו קבר־ישראל! זיין ישראל׳ן!... זיידע, דער שטאָט־קברן, קען זיך ניט אָפּהאלטען פון ווייגען... ער מוז אָבער לויפען... צוגרייטען וואָס מען באדארף פאר דער לויה...

פעלשטין באדויערט זיידע׳ן... פעלשטין ווייסט, אז זיין צער איז גרוים... וואָס פאר א נסיון ער שטעהט עס היינט אויס!...

בשעת זיידע האָט געקלאָפּט מיט דער פושקע „צדקה תציל ממות", האָט מען געקענט זען, אז עס לאָזען זיך אים אויס די כחות פאר צער... זיין קול איז עפעס ווי פארדומפען, ווי עס וואָלט קומען פון ווייטענס און זיך ניט דערטראָגען צום עולם, וואָס ציט זיך נאָך דער מטה...

די לויה שטעלט זיך אָפּ ביי די בתי מדרשים. רבנים פון די ארומיגע שטעטלאָך מאכען הספדים. זיידע׳ס „צדקה תציל ממות!" לייגט זיך יעדען אויף דער ברוסט, ווי א געדיכטער נעפּעל... און וואַרפט אָן א מרה־שחורה אויף יונגוואַרג...

טריט נאָך טריט געהט די גאנצע שטאָט דערשלאָגען, מיט געבויגענע קעפּ, אָפּצוגעבען דעם לעצטען כבוד דעם פעלשטינער צדיק, דעם באליבטען רב ר׳ ישראל קיטעווער, זצ״ל...

וואָס זיידע לעבט איבער, קען גאָר קיינער ניט וויסען. ער האלט זיך קוים אויף די פיס. עס טריפט א דריבנער רענענדעל און זיידע׳ס שוערע שטיוועל קלעפען זיך צו דער נאסער ערד. זיידע בעט דעם אויבערשטען: „רבונו של עולם! גיב מיר כח! לאז מיך האָבען די זכיה מקבר צו זיין דעם צדיק. האָב רחמנות. גיב מיר כח! איך ווייל האָבען די זכיה, רבונו של עולם! גיב מיר כח!..."

און זיידע, מיט צוויי ברעטער אונטער'ן אָרעם, יאָגט אריבער די „חברה נושאי", כדי צו קומען אויף דעם בית־עולם פאר דעם נפטר און צוגרייטען אלץ, אז מען זאל ניט דארפען ווארטען...

אויפ'ן בית־עולם ווייזט זיידע אָן דער „חברה נושאי" אויפ'ן אָרט, וואו מען זאל דעם נפטר אראָפלאָזען און ווי אזוי. אידען זאָגען תהילים: המלאך הגואל... רבנים מאכען נאָכאמאל הספדים. זיידע שטעהט גרייט זיך נעמן צו דער קבורה.

אן א זייט לעבען אויסגענראָבענעם קבר זאמלען זיך צונויף ארום א מנין אידען, חשוב'ע און פרומע באלעבאטים מיט יהודה בער, דעם בית־מדרש־שמש בתוכם. בארָאטען זיך וועגען עפעס און באשלוסען אויף גיך: אזוי ווי דער רב ר' ישראל איז געווען א גרויסער צדיק בישראל, וואָס אזוינס וועט שוין אפשר מער ניט זיין, בכן איז א יושר, אז א פאָר פרומע און חשוב'ע באלעבאטים זאלען דעם נפטר מקבר זיין...

ווי דאָס הארץ וואלט זיידע'ן געזאָגט... ער דערפילט, אז עפעס רודערט זיך צווישען די אידען. און אידער וואָס־ווען, טוט זיידע א שפרונג ארָאָפ אין גרוב און נעמט זיך צו דער קבורה.

די אידען דערזעהן דאָס, הייסען זיי דעם שמש יהודה בער'ן צוריק־האלטען זיידע'ן.

יהודה בער לאָזט זיך צו צום קבר און שרייט אריין:

— ר' זיידע! ר' זיידע! וואָרט צו א וויילענקע! וואָרט א ווייל!

— און ער נעמט זיידען דערקלערען: — היות, ווי דער רב איז געווען א צדיק בישראל, איז ניט מער ווי א יושר, אז א פאָר חשוב'ע באלעבאטים זאָלען דעם צדיק מקבר זיין...

זיידע, א פאָרווירענער, א דערשלאָגענער, שטעהט אָנגעשפאָרט מיט דער פלייצע צום ווענטעל פון גרוב, ווי אט אט פאלט ער אוועק אין גרוב...

די אידען, פארגאפטע, שטעהען און קוקען אויף אים און ווייסען ניט וואָס צו טאָן. זיידע קומט צו זיך:

— וואָס בין איך? — הילכט זיידע'ס קול פון קבר ארויס איבער'ן גאנצען בית־עולם, אז אידען ווערען באמת דערשראָקען, — כל זמן איך לעב, בין איך דער שטאָט־קברן און ניט קיין אנדערער! כל זמן איך לעב, ווען איך איהם מקבר זיין! און... און ניט קיין אנדערער!

די לעצטע ווערטער זיינען שוין געבליבען ביי אים אין האלז...

אלע זיינען שטיל געבליבען. קיינער האָט ניט גערירט מיט אן אבר. ביז זיידע האָט כמעט אין היסטעריקע א זאָג געטאָן:

— מאכט גרייט דעם נפטר!

די „חברה נושאי" האָט גלייך דערנעענטערט די מטה צום קבר און זיידע האָט געהאָט די זכיה מקבר צו זיין דעם גרויסען נפטר.

נאָך דער לויה האָט די שטאָט ניט אויפגעהערט צו רעדען פון זיידע'ן דעם קברן...

זיידע קרופניק האָט די בושה ניט געקענט אריבערטראָגען און ער איז קראַנק געוואָרען...

וועו איידען זיינען געקומען זיידע'ן מבקר־חולה זיין, האָבען זיי אים באמת געטרייסט. ער האָט פון קראַנקען־בעט ארויסגעקרעכצט:

—כל ימי בין איך געווען דער קברן! ... כל ימי בין איך געווען דער קברן!...

איידען האָבען חרטה געהאָט, וואָס זיי האָבען זיידע'ן מביש געווען. און וועו זיידע איז געזונט געוואָרען, טאָקע נאָר ווי פון יענער וועלט צוריק־געקומען, האָבען איידען געגעבען א לויב צום אויבערשטען, וואָס האָט זיי אומגעקערט דעם שטאָט־קברן — זיידע קרופניק.

בערל בוים

יואל דער בלינדער

יסיע, בער הערש רופא׳ס, האָט געבוירען פערצעהן קינדער. פון זיי זיינען איהר געבליבען די אינגסטע פיר — שמעון, שמואל, יואל׳יק און מוניש. יואל׳ס דריי ברי־דער האָט מען גערופען: שמעון בער־רופא׳ס, שמואל בער־רופא׳ס, מוניש בער רופא׳ס און יואל׳ן האָט מען גערופען — יואל׳יק דער בלינדער, ווי ער וואָלט גאָר ניט געווען פון בער־רופא׳ס זיהן. און אז ער פלעגט זיך מיט די ברידער צעווערטלען, ווי עס טרעפט זיך אָפט צווישען ברידער, האָט מען צוגעלייגט: „בלינדער הונט", „פארמאַך דיין הינטישען פיסק"...

יואל איז געווען אינגאנצען בלינד. „ס׳איז איהם געקומען פון א גוט־אויג, נאָך אין זיין וויגעלע", — פלעגט זיין מוטער גיסיע ניט אויפהערען צו דערצעהלען. יואל פלעגט בייז ווערען אויף דער מאמען און הייסען איהר ווינציגער פלאַפלען וועגען דעם. „גוט־אויג נאָך אין וויגעלע" — פלעגט ער שפאָטען פון איהרע מעשות: ניט געוואָלט, זי זאל איהם דערמאָנען, אז ער איז בלינד. אז עמיצער האָט איהם אָנ־גערופען „בלינדער הונט" און יואל האָט זיך געקענט נוקם זיין אָן דעם, וואָס האָט איהם געשטעמפעלט מיט דעם נאָמען, האָט ער עס געטאָן מיט ווילדער הנאה.

יואל איז אויסגעוואקסען א שהנער בחור, געהאַלטען זיך ריין און ציכטיג.

ער איז געווען נאָך גאָר א קינד, ווען ער פלעגט ארומבלאָנקען אין גאס טאַפענדיג יערען טראָט זיינעם. מענשען פלעגען איהם אָפהיטען, ער זאל זיך ח״ו ניט אָנשלאָגען אָן א שטיין אדער ניט איבערגעפאָרען ווערען פון א פוהר.

זיינע עלטערען האָבען געהאט וויניגער צו טאָן מיט יואל׳יק דעם בלינדען, ווי מיט די אנדערע קינדער. צרות האָט מען נאָר געהאט

פון איהם, וועז ער פלעגט זיך פלוצים אריינלאזען פון קיך אין שטוב, ס'הייסט אין צירולניע אריין. — יואל'ס פאטער, ר' בער, איז טאקע געוועז א רופא'ס א זוהן. דער פאטער, ר' הירש רופא, האט נאך געלעבט און איז געווען דער רופא פון שטאט, האט זיך דער זוהן בער פארנומען מיט שערעריי און די זיהן האבען געהאלפען, געוואלרען „פאלנע צירולניקעם".

יואל, פאוואליע! וואוהין שטופסטו זיך? מען ראזירט זיך דאך! — פלעגט די מוטער אנשרייען אויף איהם. — געה צוריק אין קיך אריין! אין קיך איז געווען זיין עיר מקלט.

נאכ'ן אנשרייען, פלעגט ער זיך אויסדרייען צוריק אין קיך אריין, פלעגט זיך שוין אבער פארטשעפען אן א בענקעל, אן א טישעל . . . דער פאטער מיטן שערעל אדער מיט דער בריטווע אין האנט פלעגט נאך מעהר בייז ווערען, און שרייען אויף יואל'ן נאך העכער פון דער מאמען און פארזאגען איהם צו זיצען אין קיך... עס האט אבער ניט געהאלפען: יואל'ן האט געצויגען אין צירולניע...

ביסלאכווייז האט יואל אנגעהויבען שפירען דעם ארום אין שטוב און וויסען וואו די בענקלאך שטעהען, וואו די טישלאך געפינען זיך. ער איז וואס אמאל זיכערער געוואלרען אין זיין טראט, פארזיכטיגער בייי יעדען קעהר. בשעת דער פאטער מיט די ברידער האבען געשוירען קעפ פלעגט זיך יואל פארקלייבען אין אווינקעל פון צירולניע, זיצען און זיך צוהערען צו דעם טשיקען פון די שערלאך, אקוראט ווי די שערלאך וואלטען פאר איהם עפעם אויסגעשפילט...

אזוי זיצענדיג, פלעגט ער באדויערען, וואס ער איז אזוי אומגליקליך, וואס זיינע ברידער גאלען רייכע פריצים, וועלען אמאל זיין רופאים ווי דער זיידע, ר' הירש, און ער — ער איז בלינד... פאר איהם איז די וועלט אייביג פינסטער . . .

מיט דער צייט איז יואל געוואלרען א בחור מיט בחורים גליך. יואל דערקאנט שוין אין גאנג יעדען, וואס קומט צו זיי אין שטוב אריין. ווער שמועסט אין קול — אודאי און אודאי. ער וויסט שוין, ווער עס איז א „פראסטאק" און ווער א בעל־מלאכה, ווער ס'איז א גוטער שניידער און ווער עס איז א „קאפטאנשטשיק", ווער ס'מאכט א גוטע פאר קאמאשען און ווער עס פארלאטעט אפאר „טשאבאטעס". קיין וואונדער: ביי דעם רופא אין הויז הערט מען פון אלעמען און פון אלץ . . .

יואל ווייזט ארוים א טיפען באגער צו הערען דעם חזן זינגען, כלי־זמר שפילען. ער לויפט צו חתונות, באקענט זיך מיט די כלי־זמר. כאפט אויף וואו נאר ער דערהערט עפעם א לידעל, א ניגון, און זינגט נאך.

זיין זינגען איז עפעס אנדערש, ווי דאס זינגען פון אנדערע, כאטש ער האט ניט קיין שעהנע שטימע.

ער איז אזוי פארקאכט אין שפילען, אז ער וויסט פאראוים ווער עס וועט חתונה האבען און וואס פאר א כלי־זמר עס וועלען שפילען אויף דער חתונה.

— יואל, זאלסט קומען אויף דער חתונה, — פלענט מען איהם אנזאגען. חתן־כלה איז נעגאנגען אין לעבען יואל זאל זיין ביי זיי אויף דער חתונה ,ווייל אין פעלשטין איז געווען וויניג זאכען, וואס זאלען פארשאפען פרייד. און אין יואל דעם בלינדען האט פון קינדווייז אן עפעס געשפילט און געזונגען . . . און וואו יואל איז געווען אין מיטען, איז דער אומעט פארשוואונדען.

דער חוש פאר מוזיק איז געווען ביי יואל'ן אזוי אנטוויקעלט, אז ער האט נאר באדארפט הערען כלי־זמר שפילען איין מאל, און ער האט שוין נאכגעזונגען — ניט נאר די מעלאדיע, נאר אויך דעם אקאמפאניימענט. ער האט זיך צוגעטאקט מיט די פינגער, מיט די פיס, מיט א מעסער, מיט א גאפעל, מיט א לעפעל — מיט אלץ, פון וואס ער האט נאר געקענט ארויסציהען א טאן. און דאס האט פארכאפט יונג און אלט.

מיט דער צייט האט די גאנצע שטאט געוואוסט, אז זינגען און שפילען איז יואל'ס לעבען . . . שפילען אויף אלעם אין דער וועלט, חוץ אן אינסטרומענט. פארוואס ניט אויף אן אינסטרומענט? וועלכער פעלשטינער איד וועט עס לערנען זיין קינד פאר א כלי־זמר? און נאך א בלינדען! אז פעלשטינער טאטע־מאמע האבען געהאט א קינד מיט א מום, איז עס געליגען אויף זייערע פלייצעס ביזן טויט אריין!

יואל קען אלע פראסקוראוור כלי־זמר ביי די נעמען. ער זינגט און קלאפט אוים יעדען וואלץ, יעדען קאדריל, אלע זייערע פארשפילען און מארשען. די כלי־זמר שפילען זאכען פון זיינעטוועגען בלויז, יואל זאגט מבינות אויף זייער שפילען, שטעלט אפ דעם פלייט: „פאלש, פאלש!" — מאכט באמערקונגען צום קלארנעט, הייסט דעם פויקער ניט אזוי באמבעווען. דער דיריזשאר פון דער קאפעליע קלאפט יואל'ן אין פלייצע: „מאלאדיעץ, יואל'יק! מיינע חברה וואלטען זיך געמעגט לערנען ביי דיר" . . .

יואל'יק שיסט ארויס א נעלעכטער און פאטשט מיט די הענט, ווי א קליין קינד . . . ער דערלעבט זיך א נקמה אין דער קאפעליע. אייניגע פון דער קאפעליע ווינשען יואל'יקן ער זאל נאך טויב ווערען אויך . . . יואל'יק לאכט, און מיט זיין געלעכטער נעמט ער די לעבער פון די כלי־זמר . . .

אין גאַס פלעגט יואל'יק פיהלען דעם וועג, געהן מיט געצעהלטע טריט, פאַמעליך. קלוגע יונגען פלעגען איהם פרובירען אָנשרעקען:

— יואל'יק, וואוהין גייסטו? שטעה! ס'ליגט א שטיין . . .

יואל'יק ווייסט וואר דער קלוגער יונג איז, און לאַכט זיך אוים פון איהם:

— וועסט עס דערצעהלען דער באָבען דיינער, — לאָזט איהם יואל הערען פון ווייטענס. ער טוט א פיר מיטן שטעקעלע אהין און אהער און געהט זיך זיין וועג.

געפינט זיך א בחור, וואָס פאַרטשעפעט זיך מיט יואל'ן בעת ער געהט זיך אזוי זיין וועג, און טרעט אָן אויף יואל'ס אָפגעפוצטע קאַמאשען מיט „סקריפ", וואָס לייבעניו שוסטער האָט געמאַכט ספעציעל פאַר איהם. איז דער בחור ניט זיכער געווען מיט די ביינער . . . כאַפט איהם יואל, שלאָגט ער איהם מכות רצח.

יואל האָט מיטן חוש דערפיהלט, וואו און ווען אזא איינער האָט זיך פאַרבאַהאַלטען פאַר איהם און טאַקע באַלד געציילט א שטיינדעל און געטראָפען. סוף־כל־סוף אָבער פלעגט מען זיך אנטשולדיגען פאַר איהם און ווערען מיט איהם ווייטער גוט־ברודער...

ביי דעם רופא אין שטוב האָט מען זיך אויפגעהערט זאָרגען פאַר יואל'ען, דעם בלינדען. מען האָט געוואוסט, אז פונקט איינס אזייגער וועט ער קומען אהיים עסען אָנבייסען; זיבען אזייגער עסען וועטשערע. אמאל פלעגט יואל אומיסטען א פרעג טאָן איינעם ווי עס האַלט דער זיי־נער. יענער האָט געוואָלט א טרייב טאָן קאַטאָווען מיט איהם און גע־זאָגט:

— ס'איז זעקס א זייגער.

— דו זאָגסט א ליגען, — שעמט זיך ניט יואל'יק אויסזינגען איהם אין די אויגען אריין. — איך מאַך א וועט, אז ס'איז פונקט זיבען אזייגער.

— יואל'יקן איז ניט געווען גרינג אָפצונאַרען.

— וואָס לויפסטו שוין אהיים, יואל? ס'איז דאָך נאָך פריה — פלעגט איינער וועלען איהם צוריקהאַלטען. אָבער יואל נעמט נעהן גע־שווינד: — מען וואַרט אויף מיר אין דער היים. ס'איז שוין נאָר ניט פריה.

אריינגעקומען אין שטוב, האָט יואל אוועקגעשטעלט דאָס שטעקעלע אויפן פינקטליכען אָרט, צוגעגאַנגען צום טאַפטשאַן. די קוואַרט וואַסער איז תמיד ווי געקומען איהם צו דער האַנט. ער האָט זיך ארומגעוואַשען. געטראָפען פונקטליך אין „צעבער", ניט פאַרגאַסען אפילו א טראָפען. ארומגעווישט זיך און געזעצט זיך עסען — באַזונדער — ווי דער שטיי־נער איז געווען, אין קיך.

אז ער פלעגט זיך אויפהויבען א זאטער, א צופרידענער, האָט ער זיך ארומגעווישט מיט א ריינעם האנטוכל, אויסגעהוסט זיך און א נעם געטאָן א טאָן. פאררויכערט א פאפּיראָסל און געשטעלט זיך מיטן פּלייץ צום בעט־וועגטל. יואל טוט א ברום און לאָזט אראָפּ א האָגל מיט זיינע פינגער אויפן בעט־וועגטל . . .

די ערשטע צייט האָט מען אין שטוב געשריען אויף איהם:

— יואל, וואָס טאראבאנעווסטו? מאכסט דאָך א תל פונם בעט.

וען גלאָווע ארויסגעהער צו דעם רופא האָבען אבער געזאָגט, אז יואל מאכט אן אינסטרומענט פון בעט־וועגטל, האָט מען זיך אין שטוב אָנ־געהויבען צו אים באָנעמען ווייכער. און יואל'יק האָט געטאראבא־נעווען און מיט דעם טאראבאנעווען אָנגעצונדען הערצער, אז אינגלאָך און מיידלאָך האָבען באהאָנגען די פענסטער.

— מ'באדארף מאכען דעם קינד א נייעם אנצוג, — זאָגט גיסיע, די מאמע, צום מאן דעם רופא. — אן אָנצונג מיט א פּאָר קעסטעלדינע הויזען.

— וואָס עפּעם קעסטעלדיגע הויזען? — פרעגט בער. — וואָס פאר א חילוק איז עס איהם וואָס פאר א הויזען?

— אזוי ווי ער — ענטפערט גיסיע. — ס'איז די היינטיגע מאָדע אזא, — זאָגט ער, — און ער ווי נאָר זיין אין דער מאָדע.

און יואל האָט טאקע ארויסגעשפּאצירט אין מארק אריין מיט די קעסטעלדיגע הויזען שטענדיג צוגעפּרעסט מיט א שארפען קנייטש. אמאל פלעגט ער זיך נאָך אָנבויגען ביז צו די קאמאשען אָנצושטעלען פונקטליך דעם קנייטש אויף די הויזען. זיינע הויזען האָבען שטענדיג געמוזט זיין געפּרעסט מיט א שארפען קנייטש.

די שניידער אינגלאָך האָבען נערען געפּרעסט די הויזען פאר יואל'יקען גאנץ אומזיסט. אז יואל איז נעקומען אין א שניידערשער שטוב, איז מען געווען זיכער אז דער „וועטשער" וועט זיין „טשטאָ ניבוד אסאבענא", ווייל זינגען, שפּילען און טאנצען פלעגט מען מעהרסטענס אין די שניידערישע שטיבער. און אזוי איז טאקע געווען. ניט נאָר אין שטוב, אפילו אין גאס האָט זיך געפּיהלט א פרעהליכקייט.

וען מען האָט געפּיהרט יואל'יקען אהיים שפּעט אין דער נאכט, נאָך אזא פרעהליכען אָוונט, און מען האָט איהם באדאנקט פאר דער פרייד, וואָס ער האָט פארשאפט, האָט מען איהם שוין אויך צוגעזאָגט אויסצופּרעסען זיינע מלבושים.

יואל פלעגט א כאַפּ טאָן א אינגעל פון גאס: „ברענג אריבער מיינע הויזען צו יאסעל ישראל שניידערס, זאג איהם: ס'יואל'ס". — און דאָס

אינגעל איז געלאָפען. אפֿזאָגען יואל'יקען? דאָס בחור'ל האָט מיט איהם געווּאָלט זיין חבר: יואל'יק וועט איהם מיטנעמען אויף א חתונה און אפשר אויך אויף א באָל ביים פּריץ. מיט יואל'יקען וועט מען זיכער אריינלאָזען. אָהן יואל'יקען — וואָס פאר א מחותן איז מען?

אפילו ביי די פּריצים, וואָס האָבען כמעט דעם גאַנצען לעבען פאַרברַאכט אין אויסלאַנד, אפילו ביי זיי איז יואל געווּאָרען אַן אָנגעלעגטער גאַסט, וויל יואל איז ווירקליך בעווּסט מעהר ווי א צייט־פאַרטרייב.

מיט זיינע דעליקאַטע הענט און עמפינדליכע ליפּען פלעגט ער פאַרוואַנדלען א פּראָסט פאָדעם־קלעצעלע אין אַן אמת'ען שפּיל־אינסטרומענט. דאָס רערעל פון דעם קלעצעלע האָט ער איבערגעדרעקט מיט אזא רויט־פּאַפּירעל, וואָס ער פלעגט זאמלען פון א געווּיסען מין טעה־פּעקעל און שטענדיג האָבען אין זאַפּאַס.

וועו ער האָט צוגעטוליעט דאָס קלעצעלע מיט דעם פּאַפּירעל צו די ליפּען און א האָנעל געטאָן מיט די פינגער אויפ'ן בעטווענטעל, דעמאָלט האָט ניט נאָר אַן אינסטרומענט א שפּיל געטאָן, נאָר א גאַנצער אָרקעסטער האָט זיך צעשפּילט. ער האָט פון דעם קלעצעלע אַרויסגעצויגען טענער פון כמעט אלע ווינט־אינסטרומענטען, וואָס ער האָט געהערט און אויך טענער פון סטרונע־אינסטרומענטען. זעהענדיג און הערענדיג יואל'ן שפּילען, האָט מען געמוזט גאַפען און שטוינען . . .

אויף וואָס יואל האָט געשפּילט און ווי אזוי ער האָט געשפּילט, דאָס האָט געקענט נאָר ער אליין. קיינער האָט אים ניט געקענט נאָכמאכען. און יואל האָט מיט זיין שפּילען דערפרייט און דערקווויקט יונג און אלט פאר א לאַנגער צייט. קיין וואונדער וואָס בער רופא'ס שטוב איז אפט געווען באלאַגערט מיט דער פעלשטינער יוגענט.

זומער, שפּעט אין די אָוונטען, וועו דאָס שטעטעל איז שוין געשלאָפען, איז זיך יואל געזעסען גאַנץ אליין לעבען זיין שטוב וואָס אויפ'ן מארק, פארלייגט א פוס אויף א פוס און אויסגעפייפט פאר זיך אזעלכע הארציגע זיסע מעלאָדיעס, אז מען האָט ניט געוואָגט פארבייגעהן איהם, כדי איהם ניט צו שטערען, ניט איבערצורייסען דאָס שפּילען פון יואל'יק דעם בלינדען.

יואל'יקס ברידער זיינען געווען חברה לצים—און יואל'יקען אליין האָט אויך גאָרניט געפעלט, וועו ס'איז געקומען צו מאכען „שטיק" . . .

אז בער רופא'ס שטוב איז געווען פול, און יואל איז מיד געוואָרען שפּילען און זינגען, האָבען די פיר ברידער געמאכט „קאפעליע". שמעון האָט געמיאוקעט ווי א קאַץ, שמואל מיט זיין באַס האָט געברומט ווי א בער, מונישעל האָט געשפּילט אויף דער שארף פון א מעסער, און

יואל האָט געקאָמאַנדעוועט... איז יואל'ן עפּעס ניט געפּעלען געווארען, האָט ער געשווינד אָפּגעשטעלט דאָס שפּילען. אָפּגעשטעלט איז אָפּגעשטעלט. איז יעדער געווארען פּאר זיך. באַויזען זיינע אייגענע משוגענע שטיק. שמעון האָט נאָכגעקרימט פּרידלען און בן ציון שיכור. אז שמעון האָט אָנגעהויבען נאָכמאַכען די צוויי אידען, האָט יואל פּאַרגעסען אָן שפּיל, געבויגען זיך, געהויבען די פּים און געהאַלטען זיך ביי די זייטען פון געלעכטער... טאַקע נאָר ווי א קינד...

פּעלשטינער בחורים האָבען געהאָפּט, אז זיי וועלען ווערען חתנים, וועלען זיי נעמען יואל דעם בלינדען אויף א „וועטשער", כאָטש יואל האָט זיך שוין געהאַט געהייסען גוט באַצאָהלען. אָט האָט ער ערשט געשפּילט ביים גלח אויף א באל און פּאַרדינט 15 רובל! נו, ווי זשע וועט ער שוין געהן צו קבצנים? אָבער יואל איז דאָך געאַנגען. יואל האָט געהאַט א סך גוטע בריידער און ניט געקאָנט זיי אָפּזאָגען. טאָמער אָבער האָט זיך יואל איינגעשפּארט און ניט געוואָלט געהן, איז געווען לעצט שלעכט. דעמאָלט האָט מען שוין געמוזט אָפּנוצען זכות אבות... און אז דאָס האָט אויך ניט געהאָלפּען, איז מען געקומען און געבעטען: יואל'יקעל, פּארשעם אונז ניט! די וועלטער „פּארשעם אונז ניט" האָבען יואל'ן צעגומען, און ער איז געאַנגען.

בשעת פּריזיוו פּלעגט יואל וואָך זיין נאַנצע נעכט מיט די בחורים, וואָס האָבען זיך באַדאַרפט שטעלען און האָט זיי פּרייליך געמאַכט. יואל שפּילט: זאָלען זיי פּארגעסען אָן זייערע צרות, זאָלען זיי געדענקען, אז יואל האָט פּאר זיי געשפּילט אין די לעצטע נעכט, וועלן זיי זיינען נאָך פּריי געווען.

און וועלן א בחור האָט זיך „אָפּגעשטעלט" און יואל האָט פּארבראַכט דעם אָוונט פון זיין באַפּרייאונג ביי יענעם, דעמאָלט האָט יואל באַויזען אזוינס, אז די נאַסען האָבען זיך געוויגט...

יואל האָט זיך געפּרעהט מיט די בחורים וואָס האָבען זיך „אָפּגעשטעלט". וועלן ער האָט אָבער א קלעהר געטאָן וועלען זיין אייגענעם פּריזיוו, איז איהם געווארען טרויעריג אויפן האַרצען... איהם האָט מען געבראַכט אין פּריסוטסטוווע, נאָר איין קוק געטאָן אויף איהם און — „ניע נאַדיען", — האָט מען אויסגעשריגען. צוואַנציג יאָהר פון זיין לעבען וואָלט ער אוועקגענעבען אפילו דעם טייוועל, וועלן ער וואָלט געקענט זיין מיט אלע בחורים גלייך... איין קוק אויף איהם און — „ניע נאַדיען"!... טאַקע צו וואָס טויג ער און וועמען נוצט ער?... יואל טוליעט צו דאָס פּאַדים-קלעצלע צו די ליפּען און פון דעם קלעצלע צעשווימען זיך טענער, וואָס רייסען און צופּען ביי דער נשמה...

מיט דער צייט האָט דער עלטערער ברודער, שמעון, חתונה געהאַט און איז אוועק פֿאַר זיך. געזאָגט, אז די חזקה קומט איהם און נעמאַכט פֿאר זיך אן אייגענע צירולניע. מיט עטליכע יאָר שפּעטער איז שמעון נאָר אוועק קיין אמעריקע.

דער צווייטער ברודער, שמואל, האָט אויך חתונה געהאַט. איז אָבער באַלד געשטאָרבען. מוניש, דער אינגסטער איז אויך אוועק קיין אמעריקע און דאָס אַלטע פֿאָר פֿאַלק פון פערצעהן קינדער איז געבליבען ביי יואַל'יק דעם בלינדען . . .

דעם רופא'ס הענט האָבען שוין געציטערט, ניט געקענט מעהר נאָכלעז און ניט שערען און יואל דער בלינדער איז געוואָרען דער פֿרנסה-געבער . . .

וועז יואל וואָלט ניט געווען בלינד, וואָלטען גיסיע און בער געבליבען אָהן איין קינד. און אפשר געמוזט לעבען פון צדקה. אזוי האָבען אידען געשמועסט צווישען זיך: נו, איז דאָס ניט השגחת הבורא? . . .

וועז יואל דער בלינדער איז געבליבען איינער אליין מיט די אַלטע טאַטע מאַמע, איז דאָס פֿאַרים-קלעצלע בייגעשטאַנען איהם אין פֿאַרטרייבען פון זיי די מרה שחורה — פון זיי און פון זיך . . .

וועז גיסיע האָט זיך אַרומגעזעהן מיט וועמען זי איז פֿאַרבליבען אויף דער עלטער, האָט זי געדאַנקט זיין ליבען נאַמען וואָס דאָס „גוט אויג" נאָך אין וויגעלע איז ניט געווען אינגאַנצען א קללה . . .

יונה בוים

די פעלשטינער פרוי

י פעלשטינער פרוי איז ב"ה געווען באשאנקען מיט א פוליער שטוב קינדער. צוליב די קינדער איז זי נע־באך געווען צוגעבונדען צו די ד' אמות פון איר אַרימער שטוב. כמעט אלע פעלשטינער פרויען האָבען געטראָ־גען אויף זיך דעם יאָך פון פרנסה, באגלייך מיט'ן מאן, און אין א סך פאלען, אפשר נאָך מער ווי ער. די קינדער זיינען געווען ביי איר דאָס אויג פון קאָפּ. וואָס וואלט א פעלשטינער מוטער ניט געווען געטאָן פאר אירע קינדער? אויב מקריב זיין איר לעבען וואלט געווען געהאלפען זיי מגדל צו זיין, וואלט זי איר לעבען געווען אוועקגעגעבען מיט שמחה.

יעדע וואָך האָט די פעלשטינער פרוי געקנאָטן, געוואלקעוועט און אָפּגעבאקען 8 געבעקעל ברויט. ביטער איז געווען וועג זי האָט ניט געהאָט פון וואָס צו באקען. טאָג־טעגליך האָט זי זיך, כמעט מיט ליידיגע הענט, ארויסגעלאָזט אין מארק אריין, מיט איין קינד אויף די הענט און מיט 8 צווייטן ביי איר פּאַרטוך, איינצוקויפען די באדערפענישען פאר איר הויזגעזינד. איז איר געלונגען, עפעס ממשות'דיגס צו ברענגען אהיים, איז עס איר אָנגעקומען מיט בי־טערע יסורים...

קומענדיג פון מארק אהיים, אן אויסגעמאטערטע, האָט זי זיך געזונען איינהייצען אין „הרובע" אָדער אונטער דער „טרינעשקע", לויט דעם זמן פון יאָר, אָפּצוקאָכען פאר דעם מאן און די קינדער 8 לעפעל געקעכץ.

דאָס האָלץ, מיט וועלכען זי האָט איינגעהייצט איז, ווי אומים־טען, תמיד געווען פיטש־נאָס. ארויסצוציען פייער פון דעם נאָסען האָלץ איז געווען 8 מין ציען אָדערען פונם גוף. האָט זי געבלאָזען און געבלאָזען אויף די נאָסע קלעצלאָך, אָדער שפּענער ביז ס'האָט

איר געכאפט שווינדלען אין די אויגען. אמאל איז זי גאר פארפלאמט געווארען און באקומען א קאפוועהטאג פון צופיל בלאזען אויף דעם נאסען האלץ. און אמאל איז זי שיעור ניט דערשטיקט געווארען פון׳ם רויך, וואס אנשטאט צו ציען דורכ׳ן קוימען אינדרויסען, האט ער געשפארט איר אין פאנים פריין און אנגעפילט די קיך ווי פארץ פרייטאג אין באד.

אויף דער נאכט, ווען די קינדער האבען זיך געלייגט שלאפען, האט זי זיך ערשט אוועקגעזעצט פארלאטען דאס ביסעל ארימקייט, פארמערעזשען זאקען, אדער גאר פליקען פעדערען. מיט פליקען פעדערען האט זיך די פרוי פארנומען יארען... זי האט דאס בא־דארפט צוגרייטען קישענס פאר אירע דערוואקסענע קינדער...

פרייטאג, ווי נאר עס האט אנגעהויבען זשאריען אויף טאג, איז זי שוין געווען אויף די פיס. א גאנצען טאג ביז ליכט בענשען איז זי געווען פארטאן מיט׳ן שבת מאכען: באקען חלה, קאכען, שטע־לען טשאלענט, פארקלעפען און אויסקאלכען דעם פארויכערטען אויוון, געראמט און געראמט, כדי די „קויטיגע שטוב" זאל אויס־זען שבת׳דיג... וואס האט א פעלשטינער אידענע ניט געטאן איר שטוב זאל אויסזען שבת׳דיג? זי האט אפילו געבראכט אויף די פלייצעם ליים און דעם גאלד־געלען זאמד פון גרוב אויף אויסצו־שמירען די שוואַרצע ערדענע „פאדלאגע" און נאכדעם זי באשיטען מיט זאמד. די פעלשטינער שטוב האט געמוזט אויסזען שבת׳דיג...

דאס רעליגיעזע לעבען האט די פעלשטינער פרוי אויך געפירט אין די ד׳ אמות פון איר שטוב. די פעלשטינער פרוי — אפשר מיט אייניגע אויסנאמען — איז שבת מברכים אויך ניט געגאנגען אין שול אריין. פארוואס? ווייל זי האט זיך פשוט ניט פארגונען דעם וואוילטאג. זי האט ניט געקענט און אויך ניט געוואלט איבער־לאזען די שטוב מיט די קינדער.

דערפאר, אז עס איז געקומען סוכות, האט דער מאן געשיקט צו דער פרוי אהיים דעם אתרוג צו בענשען. און עס איז טאקע געווען אנגעלייגט ביי דער פרוי.

ווען אהרן שמש, ביי וועמען זי פלעגט קויפען די חלב׳נע ליכטלאך אויף שבת, איז מיט׳ן לולב אין האנט, ווי מיט׳ן ווינט, ארײנגעפלויגען צו איר אין סוכה און דורכ׳ן פענסטער געטאן א רוף: „שרה... רבקה... רחל! אתרוג בענשען!..." האט די פרוי דערפילט אז דער מאן האט דאך ניט פארגעסען אן איר, און זי האט געקוועלט פאר נחת.

פורים האָט דער מאַן געלייענט די „מגילה" פאַר דער פרוי אין שטוב. האָט דער אייגענער מאַן ניט געקענט לייענען די מגילה, האָט אַ שכנ'טעס מאַן געקענט. זיינען זיך די שכנות צונויפגעקומען אין יענערס שטוב.

דער „בעל קורא" אַרומגערינגעלט מיט אַ פולער שטוב ווייבער, האָט געלייענט די מגילה מיט חשק, מיט אַפעטיט, מיט טיפען אויסדרוק... און די ווייבער האָבען געשלונגען יעדען וואָרט, הגם זיי האָבען ניט פאַרשטאַנען אַ וואָרט וואָס ער לייענט... זיי האָבען אָבער געוואוסט און גוט פאַרשטאַנען, ווער און וואָס „המן הרשע" איז געווען...

תשעה באב האָט די פעלשטינער פרוי געזאָגט „קינות" ביי זיך אין שטוב. האָט זי אַליין ניט געקענט אין דער „תחינה", זיי-נען שוין געווען ווייבער וואָס האָבען געקענט, נאָך ווי געקענט,.. די פרוי האָט ניט נאָר געוויינט אויף חנה'ן מיט אירע זיבען זין, וואָס זיינען אומגעבראַכט געוואָרען „על קידוש השם", זי האָט נע-באַך געוויינט און געקלאָגט אויף איר אייגענעם פינסטערען מזל...

ניין, די פעלשטינער פרוי איז ניט געלאָפען אין שוהל אַריין ווי דער פעלשטינער מאַנסביל, פשוט דערפאַר, ווייל דער יאָך וואָס זי האָט געטראָגען אויף אירע שוואַכע פלייצעס, האָט איר געהאַל-טען צוגעבונדען, צוגעקאָוועט צו דער שטוב און צו אירע קינדער...

און פון „וואוילטאָג" איז שוין אָפּגערעדט: די פעלשטינער פרוי האָט אפילו ניט באַגריפען די באַדייטונג פונ'ם וואָרט „וואוילטאָג"...

יונה בוים

א פעלשטינער קינד

ייגעלע אברהם לייב׳ס, איינע פון די פעלשטינער פרוי־
ען, איז געווען א בת־יחידה ביי איר טאטע־מאמע.
זי איז געווען א יונגע מוטער פון צוויי פיצלאך
קינדער.

אין די יארן וועו דאס עלטסטע קינד, איר דנ׳עלע, איז
נאך ניט געשטעמפעלט געווארן מיט זיין צונאמען „תקיף", וועו די
מוטער האט אים טאקע נאך ניט געקענט אפלאזען פון אויג, וועו דער
פאטער האט אויף אן אמת׳ן דערפילט, ווי עס וואלט ארויפגעפאלען
אויף אים די גאנצע וועלט — אין יענער צייט שוין, האבען טאטע־
מאמע ניט געזעו קיין שטראל פון האפנונג פאר זייער קינד. די
איינציגע טרייסט, וואס זיי האבען געפונעו, איז געווען די טרייסט
פון גאט׳ס נישם. אויף „אים" מיט זיינע נישים האט מען זיך גע־
מוזט פארלאזען. קיין אנדער ברירה איז ניט געווען...

מיט יעדען יאר, וואס עלטער דאס קינד איז געווארן,
אלץ גרעסער זיינען געווארן זייערע יסורים. אלע רייד וועגען
קינד׳ס צוקונפט האבען זיך אלע מאל געענדיגט מיט שווערע אוו
פארצווייפעלטע זיפצען. ווי דאס הארץ וואלט זיי פאראוים גע־
זאגט אויף א טרויעריגען סוף...

וואס האט זיך דעמאלט, אין יענע יארן, ארומגעטראגען אין
דער פעלשטינער לופט, וואס האט אזוי שווער געדריקט די הער־
צער פון טאטע־מאמע?...

א פרעהליכע מינע האט מען ניט געקענט אנזען אויף זייערע
פנימ׳ער. געזונטער, פולהארציגער געלעכטער איז געווען א זעל־
טענהייט. פעלשטין איז געווען איינגעהילט אין טרויער...

טאג איין טאג אוים איז מען געווען פארנומען מיט׳ן צונויפ־
שטעלען די קלאגעדיגע פרנסה. אפילו דעם גוטען ליבען שבת־

קודש האָט מען מיט קרעכצען פֿאַרדאָווענט, מיט טרויעריגע „זמירות" פֿאַרזונגען.

שבת־נאָכט, נאָך דער הבדלה, ווען אַלץ איז ווידער געוואָרען פֿרײַעסט און וואָכעדיג, האָבען טאָטע־מאָמע אויף אַן אמת'ן דער־פֿילט, אַז פון די סעודות־שבת, וואָס זיינען זיי אַנגעקומען מיט פֿיל גרימעניש, האָבען זיי גאָר ווייניג וואָס הנאה געהאַט...

דער זונטאָגדיגער טאָג האָט צוריקגעבראַכט די אומדערטרעג־ליכע זאָרגען, אויפגעריסען די אַלטע וואונדען, געבראַכט נייע יסורים, פיל פֿאַרגרעסערט די אייביגע צרות און אַ סך שוועכער געמאַכט זיי צו דערטראָגען...

קאָמערינע ביי יענעם

וועלן צו די טאָג־טעגליכע זאָרגען האָט מען נאָך גענומען וואוי־נען אין „קאָמערינע" ביי יענעם, דעמאָלט איז גאָר געווען — אַך און וועה!...

אין אַזא לאָגע האָבען זיך געפונען דנ'ס טאָטע־מאָמע באַלד נאָך זייער חתונה.

קיין אייגענע שטוב האָבען זיי ניט פֿאַרמאָגט. ניט עס איז געווען פֿאר וואָס צו קויפען א שטוב, ניט עס איז געווען ביי וועמען צו קויפען אַ שטוב. ניט עס איז געווען פֿאר וואָס צו בויען, ניט עס איז געווען וואו צו בויען אַ נייע דירה — כאָטש בוי אַ געצעלט אין דער לופטען, אַדער פֿאַרנעם זיך פון פעלשטין...

פעלשטינער האָט מען דאָך אַבער געמוזט פֿאַרבלייבען, ווען ביידע צדדים זיינען געבוירען און אויסגעוואַקסען דאָרט — דאָס האָט געמוזט דינען אַלס אַ כלל — ווייל אַזוי האָט תמיד פּאַסירט. דאָרום טאָקע האָבען פעלשטינער, אין יענע יאָרען, זעלטען ווען גע־טאָן אַ שידוך צווישען זיך.

עס איז אויך זעהר מעגליך, אַז פעלשטינער האָבען זיך ניט משדך געווען צווישען זיך דערפֿאַר, ווייל פעלשטינער טעכטער האָבען ניט פֿאַרמאָגט קיין „נדן" און פעלשטינער בחורים האָבען זיך דוקא זעהר געניטיגט אין „נדן"...

עס זיינען אפילו נעווען נאָך טעמים, פֿאַרוואָס פעלשטינער האָבען זעלטען ווען אויסגעפירט שידוכים צווישען זיך: ס'האָט נעהייסען, אַז אייגער שטעהט דעם צווייטען ניט אַז. פֿאַרוואָס?... וואָס איז?... משפחות האָבען נעפירט מחלוקת צווישען

זיך. ניט געקענט זיך איינטיילען מיט'ן פריצ'עס הויף... געפירט קריג איינס מיט ס'אנדערע איבער'ן רב. (איין רב איז געווען ווייניג אין שטעטעל, האָט מען באַדאַרפט אַרויפזעצען אַ צווייטען אויפ'ן כסא-הרבנות. טאָמער האָט איינער זיך מפרנס געווען בצמצום האָבען צוויי באַדאַרפט לעבען אין גרויס דחקות). מען האָט געשפּילט נצחון איבער עפּעס אַ ירושה־שטאָט אין בית־מדרש, איבער אַ דעה אין באָד, איבער אַ קונה וואָס איין קרעמער האָט ארויסגעריסען ביי א צווייטען; אָדער ווייסיך, גאָר איבער אַ „פּאָמויניצע" וואָס איז אויסגעגאָסען געוואָרען ניט פּינקטליך פאַר דער אייגענער טיר א. אַז. וו.

ווי עס זאָל ניט געווען זיין, אויף דנ'ס עלטערען איז געפאַלען דער גורל צו פאַרבלייבען פעלשטינער. דאָס אַליין איז געווען גענוג אַרויפצואוואַרפען אַ מורא אויף זיי. דען פאַר אַ יונג פּאָר פאָלק צו פאַרבלייבען פעלשטינער איז ווירקליך געווען אַ געפאַר. ווען מען איז שוין אָבער פאַרבליבען פעלשטינער, האָט עס געמיינט פּשוט: ווי גאָט וועט פירען, אַזוי וועט זיין...

נאָך דער חתונה האָט מען גענומען אַן אַלקערעל ביי אַ שכן — וואָס האָט ניט ווילענדיג געמוזט אָפּטרעטען אַ ווינקעל פון זיין ענגער שטוב, ווייל די נויט האָט אים געצוואונגען. דער "זרוב" האָט געזונקען נידעריגער פון יאָר צו יאָר. דעם דאַך האָט מען גע־מוזט פאַרריכטען, באַנייען מיט פרישע שטרוי. האָט זיך דער שכן געראַדעוועט אין די עטליכע קערבלאַך, וואָס ער וועט באַ־קומען פון „קאָמעניק".

איז אָבער געקומען אַ צייט, ווען מען האָט געמוזט אָנהויבען טראַכטען וועגען אַ גרעסערען אַלקער, ווייל דנ'עלע איז שוין ניט געווען דער איינציגער. דאָס וואוינען אין דער פרעמד, ביי יענעם איינגעבעטען, יענער זאָל זיך וואַרפען מיט אירע פּיצלאַך קינדער, האָט דער יונגער מוטער געעקט דאָס לעבען... זי האָט זיך פאַר־שאָלטען די יאָרען. זי האָט באַוויינט און באַקלאָגט איר פינסטער מזל און ניט איינמאָל האָט זי איר ביטער האַרץ אויסגעלאָזט צום מאַן און צו אירע פּיצלאַך קינדער...

דער מאַן, הגם אַ שטרענגער, האָט איר אפילו ניט אָפּגעענט־פערט. נאָר ווען מען איז געבליבען אַליין, און פרעמדע מענשען האָבען ניט געקענט אָנשטעלען זייערע אויערען, האָט די יונגע מאַ־מע געוויינט אין דער שטיל און מיט'ן פאַרטוך געווישט אירע פאַרוויינטע אויגען. דער מאַן האָט איר געטרייסט: אַזוי איז אָנגע־צייכענט פונ'ם אויבערשטען און עס וועט גאָרניט העלפען שטעלען זיך געגען זיין ווילען...

זי האָט געקוקט איר מאַן אין מויל אַריין און אַזוי האָט מען וויטער געלעבט און געמוטשעט זיך אין ענגעניש און אין שטיקעניש.

דער יונגער מוטער מיט אירע פּיצלאַך קינדער האָט אָבער פּאַרט געפּעלט א מקום מנוחה, און זי האָט ניט געוואָלט. עס איז איר איין מאָל אַזוי דערגאַנגען צום הארצען, אַז זי איז אַוועק צו אירע עלטערען און וואָס איר האָט זיך אַנגעקליבען אויפֿן הארצען, האָט זי צו זיי אויסגעלאָזט...

זי האָט געמאַכט אַזא געוואָלד, געשריגען מיט אַזעלכע קולות, אַז פּאַרבייגעהענדיגע שכנים האָבען זיך אָפּגעשטעלט ביי די פענסטער.

„האָסט מיך אַרויסגע'פּטר'ט אַן נדן", האָט זי גע'טענה'ט און געפּאָדערט פון איר טאַטען ניט אַנדערש, נאָר אַז ער זאָל דאָס פערדל — וואָס די גאַנצע פּרנסה הענגט־אָפּ פון דעם — משלח־זיין פון „הויז" און פּאָר דעם אַרומצאַמען א פּלאַץ הינטער דער שטוב. און דעם פערד'ס שטאָל, האָט זי געזאָגט, וואָס איז שוין אַמאָל געווען א וואוינונג־צימער — א סימן אַז צוויי פענסטער, פּאָר־קלאָפּטע מיט ברעטלאָך, געפּינען זיך אין דעם — וועט זי אויסרייניגען, אַליין אויסטינקעווען, אַליין אויסקאַלעכען, און דאָרט מאַכען א שטיקעל חיים פּאָר זיך מיט אירע קינדער... אויב עס וועט אַזוי ניט געטאָן ווערען, האָט זי געסטראָשעט, טראָגט זי זיך אַריין האָק־און־פּאָק מיט די קינדער גלייך צום טאַטען אין שטוב אַריין און זאָל מען איר אַרויסווארפען!...

ווי לאַנג קענען טאַטע־מאַמע שפּילען נצחון? אַז עס איז שוין געקומען אַזוי וויט, וואָס טוט ניט אַן אַלטער טאַטע מיט אַן אַלטער מאַמען פּאָר אַן איין און אייניציגער טאָכטער?...

דער אַלטער טאַטע האָט געמוען אויפֿזוכען, אויפֿן בוידעם, דרענגלאָך, דורכגעפּוילטע ברעטלאָך. ער האָט אָפּגעקויפט פּאָר עטליכע גראָשען אַן אַלטען טויער. ער האָט אַליין געגראָבען, אַליין געקלאָפּט און אויפֿגעבויט הינטער'ן שטוב א „שטאַלכעל" — א מין סוכה — פּאָר דעם פערדעל פונקט ווי די טאָכטער, די בת־יחידה, האָט געפּלאָנט.

און ווי א איד פּאַרפּעלט ניט דאָוונען יעדען טאָג, אַזוי האָט דער אַלטער טאַטע ניט פּאַרפּעלט — א פּאָר מאָל דורך דער נאַכט — געהאַט געוואויר ווערען, צי דאָס פערדעל נעכטיגט נאָך אין „שטאַלכעל"... ער האָט זיך געשראָקען פּאָר דעם פערדעל, מיט

וועלכען ער פלעגט פאָרען אין דאָרף אַריין צו זוכען זיין חיונה, ווי אַ מענש שרעקט זיך פאַר'ן טויט: גנב'עט מען חו"ש צו ביי אים דאָס פערדעל, קומט אים אויס נאָר צו געהן אין די „הייזער" אויף דער עלטער!...

דאָס איבערפירען זיך אין דער נייער דירה

אַ פּאָר וואָכען נאָך פּסח, ווען דער פרילינג רייסט זיך אין שטאָט אַריין, ווי ער וואָלט וועלען פאַרגרינגערען דאָס לעבען פון די פעלשטינער „אביונים", האָט די יונגע מאַמע מיט'ן אַלטען טאַטען און מיט דער הילף פון אַ פּויערטע, וועלכע מען האָט צוגעדונגען אויפ'ן טאָג, זיך גענומען רייניגען דעם פערד'ס שטאַל.

אויסגערייניגט, אויסגעגראָבען די ערד אַ „ריסקעל" טיפער, אויסגעטינקעוועט די ווענט, אויסגעקאַלכט זיי, האָט מען זיך גע-נומען איבערפירען — ס'הייסט, אַריינציען זיך אין דער נייער „דירה"...

די יונגע מאַמע האָט פאַרנומען די גרינגערע שטוב-זאַכען, דער יונגער פאָטער — אַ הויכער, אַ שלאַנקער מיט אַ פּוכיג-שוואַרץ בערדעל, מיט גרויסע שוואַרצע אויגען, וואָס האָבען ווייט געזען — ער האָט געטאַסקעט אויף די פּלייצעס די שווערע חפצים פון שטוב: די באַנק, דעם טיש, דאָס געפלאָכטענע וויגעל, וואָס פלעגט הענגען פון באַלקען אויף שטריק. דאָס בעט — אין טיילען צענעמען — געזוויגעט טייל נאָך טייל. די סאָפע — אַ לאַנגער קאַס-טען, געבעט מיט שטרוי, וואָס האָט געדינט, אי פאַר דעם מאַנס-ביל'ס געלעגער, אי פאַר אַ מקום, וואו אוועקצולייגען דאָס ביסעל אָרימקייט פונ'ם הויזגעזינד: דאָס גרעט, די שבת'דיגע מלבושים, די חתונה „סוקנע", דעם מאַנ'ס קיטעל און זיין ראָזעוואָלקע.

די סאָפע טראָגט ער אויף די פּלייצעס, אַרומגענומען מיט אַ שטריק. זי איז לענגער פון טרעגער, מען קען אים קוים אַרויס-זען פון הינטער איר. ער וויגט זיך מיט איר ווי אַ בוים אין אַ שטורעם... אָט, אָט, און די סאָפע דעקט אים צו...

אַ פּאָר היימישע ערלים, אויף זייער וועג אין מאַרק אַריין, טרעפען אים אַזוי אָן. מיט שפּאָט און געלעכטער שיסען זיי אַרויס: „פאַל ניט מאָרדקאָ... פאַלסטו, וועט די סאָפע זיין דיין „טרונע"... פאַל ניט"...

מרדכי-לייב „דער הויכער" פאַרקרעמפּעוועט דעם שטריק פעס-טער, שטאַרקער ארום דעם האַלז, און קריכט ווייטער מיט דער „סאָפע" אויף אלע פיר...

דער שווייס טריפט פון אים און פאַלט אויף דער טרוקענער ערד. אין האַרצען בעט ער דעם רבונו של עולם: צו פּרואווען די ערלים מיט דעם טעם פון איבערפירען זיך, וועלען זיי וויסען ווי זיס עס איז...

די סאָפע הויבט זיך באַרג אַרויף העכער און העכער, רוקט זיך באַרג אַראָפּ נידעריגער און נידעריגער. מרדכי לייב פילט ווי די כוחות לאָזען זיך אים אויס...

— דאַנקען דעם וואָס לעבט אייביג, פאַרטראָגען די סאָפע!...

דנ'עלען האָט מען אויך עפּעס געמוזט געבען צו טראָגען. אַן אָנגעפילט טאָרבעלע אָדער אזוי עפּעס א קלומעקעל, א-ניט, וואָלט זיך געטאָן חושך. ער האָט ניט אַנדערש נאָר געוואָלט זיך באַשעפטיגען. זיין אין מיטען טאַראַראַם. אַי, פּלאָנטערסט זיך פאַר די פיס. ניין! ער וויל העלפען...

דאָס טאָרבעלע האָט זיך געהאַלטען אין איין אַרונטערגליטשען פון זיין שמאָלינקען אַקסעלע, ער האָט דאָס אַלע מאָל אונטערגע-העצקעט עס זאָל ניט אַראָפּפאַלען פון אַקסעלע און די צוויי עקען פון סטאָן, וועלכע האָבען אַרויסגעשטעקט פון די מאַטקעס, פון פאָרענט און פון הינטען, האָבען זיך ביי יעדען אונטערהעצקען אַ טרייסעל געטאָן.

די יונגע מאַמע, געהענדיג מיט אים, האָט אונטערגעשמיי-כעלט. זי האָט זיך פונדעסטוועגען געבעטען ביי אים: „זונעלע! ס'איז שווער פאַר דיר! גיב אַהער, די מאַמע וועט טראָגען פאַר דיר". ער האָט זיך אָבער איינגעשפּאַרט איין מאָל, ניין! און בשום אופן ניט געוואָלט איבערגיבען דער מאַמען דאָס טאָרבעלע. כאָטש געשוויצט האָט ער ווי א ביבער. די מאַמע האָט געקליבען נחת פון איר זון...

די גרעסטע שווערינקייט האָט דער יונגינקער דן געהאַט, שלעפּענדיג די קאָטשערע מיט דער לאָפּעטע. די קאָטשערע — ווי אויף-צו-להכעיס — האָט זיך ניט אויפגעהערט פאַרטשעפּען און אָנשלאָגען אין עפּעס, וואָס האָט זיך געוואַלגערט אויף דער פעלשטינער ערד: דאָ אין אַ שטיין, דאָ אין אַ צעבראָכענער פלאַש, (פון וואָס קינדער האָבען זיך ניט איינמאָל פאַרשטאָכען די פיס), אין אַ צעפוילטען שטיוועל, אין אַ בערגעל ערד וואָס האָט אויס-

געזען ווי א גוליע אויף א קערפער. פיל מאל האט די קאטשערע אים א רים געטאן אויף צוריק. ביי יעדען מאל וואס די קאטשערע האט זיך פארטשעפעט אין עפעס, האט ער זיך אפגעשטעלט, צוריק געלאפען, אפגעווארפען וואס ס'איז אים געלעגען אין וועג און ווידער געגומען שלעפען די קאטשערע מיט דער לאפעטע.

די מוטער האט ביסלעכווייז אנגעהויבען פארלירען דאס גדולד מיט אים.

ביי א גוליע ערד, וואס האט פארטשעפעט די קאטשערע און אים א רים געטאן אויף צוריק, האט דן דערזען עפעס א חידוש — עפעס אזוי ווי שטריקלאך וואלטען שפראצען פון דער ערד — האט ער זיך אפגעשטעלט, געמאכט אן ערנסטע אונטערזוכונג, גרינטלאך חוקר ודורש געווען און אזוי פארפלענדיג די ערד גענומען ארויסציען א פלאכטע אויפריסענדיג די גוליע ערד.

די מוטער האט דערזען ווי ער שלעפט עפעס א צעפוילטען זאק פון דער ערד ארויס, איז זי געוואלען אין כעס, אנגעשריען אויף אים ער זאל צו־רו לאזען. זי האט צוגענומען ביי אים די קאטשערע און געלאזט אים פון הינטען...

דן איז ניט געפאלען געוואלען ביי זיך — איז אהן דער קאטשערע — מיט דער לאפעטע אליין האט ער זיך שוין געקענט בעסער ספראווען. ער האט זיך געזעצט רייטענדיג אויף איר, אונטערגעהאפקעט גאלאפ, פאכענדיג רעכטס און לינקס מיט'ן שטריק וואס ער האט ארויסגעצויגען פון דער ערד צוזאמען מיט דעם צעפוילטען זאק. אזוי דורכטאנצענדיג א „אוליצע", האט ער זיך געטאן א קערעווע אוים אויף צו גיך, און זיין „פערד" האט אים אזוי ארונטערגעהעצקעט מיט'ן קאפ צום וואנט, אז עס האט אפגעהילכט ווי א קלאפ אין א פויק. דער מוטער, וואס איז דעם גאנצען וועג געווען מיט א פאר שפאן ווייטער פאראוים פון אים, איז איינגעפאלען דאס הארץ...

וואס זי האט זיך ביי אים ניט צעבעטען, מיט וואס זי האט אים ניט אנגעסטראשעט, עס האט ניט געהאלפען. ער האט בשום אופן ניט געוואלט אפלאזען די לאפעטע...

א שכנ'טע האט צוגעזען ווי די יונגע מאמע ראנגעלט זיך מיט איר קינד איבער דער לאפעטע, האט זי פאר דער יונגער מוטער מגלה געווען: אז דאס וואקסט א „תקיף"!... און אזוי איז דאס פארבליבען: דן האט באקומען דעם צונאמען „תקיף"...

רייטענדיג אויף דער לאָפּעטע און האָפקענדיג גאַלאָפּ, האָט דן איינגעזען, אז עס איז טאקע עפּעס א געפּאָר, האָט ער אויפגעהויבען די לאָפּעטע אין דער הויך, אָנגעלאָהנט איר אויפ'ן אקסעל ווי די גוים טראָגען זייערע פּענדלאָך און צלמים ווען זיי פירען א טויטען אויפ'ן „צווינטער", און געגומען געהן טראָט נאָך טראָט און טאקע נאָכגעפּרעפּלט אויך. פילע מאָל האָט די לאָפּעטע שיעור אים ניט אריבערגעווואויגען אויף צוריק. ער האָט זיך שטאַרק געראַנ-געלט מיט דער לאָפּעטע און דאָך ניט אונטערגעגעבען זיך...

ביז דן איז פּאַרגאַנגען מיט דער לאָפּעטע צו דער נייער היים, האָט די יונגע מאַמע, ניט איינמאָל זיך געמוזט אָפּשטעלען און אים רופען: „תקיף מיינער, קום שוין גיכער אַביסעל!... תקיף מיינער! וואָס האָסטו שוין דאָרטען דערזען?... קום שוין גיכער אַביסעל, תקיף מיינער"!... און אזוי האָט דן באַקומען זיין צו-נאָמען „דן תקיף".

און כאָטש דן איז געווארען א תקיף ביי דער מאַמען, האָט די מאַמע פונדעסטוועגען איבערגעלאָזט אים מיט דער באָבען, ביז אַלע איבעריגע חפצים פון שטוב זיינען איבערגעפירט געווארען.

דאָס לעצטע פון שטוב, דאָס בעטגעוואַנט, האָט מרדכי לייב געבראַכט אין א ליילאָך איינגעבונדען אין א גרויסען פּאָק.

ביי דער טיר שטעלט אים אָפּ די יונגע מוטער און לאָזט אים, מיט דעם גרויסען פּאָק אויף די פּלייצעס ניט אריין אין דער נייער שטוב.

„ניין!... ניין!... דו וועסט מיר אָפּווישען דעם גאַנצען קאָלך פון די וואַנט", שרייט זי פון דער נייער שטוב, ארויסלויפענדיג אים אַנטקעגען. זי העלפט אים אין דרויסען פאר דער טיר ארונ-טערלאָזען דעם פּאָק בעטגעוואַנט פון די פּלייצעס.

זי נעמט דאָס בעטגעוואַנט פּאַנאַנדער און צעשפּרייט עס פאר דער טיר פון שטוב קעגען דער וואַרימער פּרילינג-זון. דנ'עלען זעצט זי אַוועק מיט א שטעקען אין האַנט לעבען בעטגעוואַנט, ער זאָל אָפּהיטען, אז הינט און חזרים זאָלען דאָס ניט באַטרעטען און ניט באַשמוצען.

דן מיט'ן שטעקען אין האַנט פּרעגעלט זיך פון נחת און אויך אין דער וואַרימער זון, פּינטעלט מיט זיינע שוואַרצע אויגעלאָך, וועלכע די זון לאָזט אים ניט האַלטען בריט אָפּען.

א ציג האָט ער שוין אַוועקגעטריבען. א חזיר האָט שוין באַ-קומען פון אים א בוכצע אין זייט מיט'ן שטעקען. א שוואַרצער

הונט האָט — ווייזט אויס — פאַר זיין שטעקען דרך ארץ געהאַט און אפילו ניט צוגעשמעקט צום בעטגעוואַנט.

דער חזנ'טעס האָן אָבער האָט דן ניט געקענט איינהיטען... דער האָן איז ווי פון דער ערד אַרויסגעוואַקסען און באַפלעקט דאָס ווייסע איבערבעט מיט „שינ'ען". ער ווייסט, אַז דאָס זיינען „שינ-ען", ווייל דער טאַטע האָט אים שוין געוויזען אין סידור ווי אַזוי עס זעט אויס אַן אלף, אַ בית, אַ גימל און אויך אַ שין. ער איז אויסער זיך פאַר כעס אויף דעם האָן. ער פאָכעט מיט'ן שטעקען, וואַרפט שטיינדלאך אויף דעם האָן און בלאָבעלט עפּעס אויף טערקיש-לשון, כאָטש דער האָן איז שוין פאַרשוואונדען וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט.

די מאַמע דערזעט דאָס, נעמט זי מאַכען געוואַלדען, טוט דנ'ען אַ נהרג אויפ'ן בעטגעוואַנט. זאָגט ער, אַז דער האָן איז שולדיג און ניט ער. זאָגט זי אים צום טויזענטען מאָל, אז ער טויג צו גאָרניט, אַז זי קען זיך מיט גאָרניט פאַרלאָזען אויף אים, אז ער איז טאַקע נאָר אַ שד!... זאָגט ער, אַז ער טויג יאָ! אַז זי קען זיך יאָ פאַרלאָזען אויף אים און עס בלייבט ווי ער זאָגט. אַ תקיף ביי דער מאַמען... — אַך! ווען דער האָן קומט צו נאָכאַמאָל! ער וואָלט שוין אָפּ-געלייזט פון אים, ער וואָלט זיך שוין נוקם געווען אין אים...

דנ'ס ערשטער חדר

נאָך די גוי'אישע חגאות פאַרשווינדט דער האַנדעל און וואַנ-דעל, כמעט אין גאַנצען פון שטעטעל. פאָטער און מוטער וואַנ-דערען אַרום איבער'ן מאַרק, דערזעט מען אָנקומען אַ פור, ווי מען וואָלט משיח'ן דערזען. מען באַפאַלט דעם פּויער, מען טאַפּט אין וואָגען, לאָזט זיך מיט גאָרניט אויס, בלייבט מען ווי אָפּגעשמיסען. דער פּויער — אַמאָל קייכט ער פון געלעכטער. ווייזט אויס די אידען פון מאַרק זעען דעמאָלט אויס זעהר קאָמיש אין זיינע אויגען, און אַמאָל דערלאַנגט ער מיט דער פּוזשאַלע (רוט) איבער די פינ-גער, גלייך ווי די אידען וואָלטען וועלען אַוועקרויבען אַלץ וואָס עס געפינט זיך ביים אים אין וואָגען. מען קוקט זיך איבער, פאַר-שעמטע פאַר זיך אַליין... וואָס קען מען אָבער טאָן? פּרנסה! קינדער מאָנען ברויט!...

אין אָווענט, ווען די קינדער שלאָפען שוין, ווען אין שטוב איז שטיל, ווען מאַן-און-ווייב, מידע פון לאַנגען און שווערען טאָג, קומען

זיך צוזאמען, רעדט מען וועגען זאכען, וועלכע קענען ניט און וועלען ניט אויסגעמידען וועלען.

דאס קינד איז שוין אריבער דריי יאר, פאר דעם קינד איז שוין צייט צו גיין אין חדר ארײן. די מוטער איז זעהר נייגעריג שוין צו זען איר קינד גיין אין חדר ארײן.

דער פאטער איז נאך מער נייגעריג ווי די מוטער, אבער ער לייגט אלץ אפ ארײנצוגיין דאס קינד אין חדר ארײן. ער לייגט אלץ אפ, פון היינט אויף מארגען, פון מארגען אויף איבערמארגען.

פאר דער מוטער איז איר מאנ׳ס באציהונג צום קינד׳ס גיין אין חדר ארײן א רעטענישׂ. — אזא פרומער ווי איר מרדכי לייב איז, און דאך — זי הויבט ניט אן פארשטיין. „וואס וועט זיין דער תכלית״? נעמט די מוטער אויסרעדען איר מאן. „שוין ניט צייט, וואס? דאס קינד איז שוין היבש און פארשטענדיג, אהן אן עין הרע. ס׳וועט דען אויספעלען? ווי וויט מען וועט קענען, וועט מען אפריסען און צאלען שכר־לימוד פאר׳ן קינד״.

דער מאן גיט צו גערעכט דעם ווייב. ער האלט אבער עפעס צוריק פון איר, רעדט מיט א האלב מויל, ווי ער וואלט איר עפעס ניט געקענט מגלה זיין. ער זאגט איר אבער צו, אז ער וועט זיך איה׳ש אין גיכען זען מיט׳ן מלמד.

דעם פאטער האט געפיניגט דער געדאנק, אז זיין קינד וועט מוזען דורכגעהן אין חדר די זעלבע שטופען, וועלכע ער האט דורכגעמאכט אין זיין יוגענט און צום סוף בלייבען ביי דעם, וואו ער האט אנגעפאנגען.

פאר זיינע אויגען זיינען געשטאנען אלע זיינע חדרים און מלמדים, ביי וועמען ער האט געלערנט, און ער האט זיך ניט בא־דארפט משער זיין, וואס מען קען דערווארטען פון אזעלכע חדרים און מלמדים.

אים האט זיך נאך איינגעגעבען, אליין צו דערגהען עטוואס אין די קליניגקע אותיות, ווייל אין זיין צייט פלעגט מען נאך זיצען אין בית־מדרש און אליין לערנען. וועמען עם האט זיך איינגעגעבען און וועמען ניט. היינט אבער וועלען וואס אמאל ווייניגער און ווייניגער בית־מדרש׳ניקעס. דאס בית־מדרש וועלט וואס אמאל לוידיגער און לוידיגער, ווייל מען האט אנגעהויבען צווייפלען דערין, ווייל דאס בית־מדרש האט ניט דערפירט צו קיין „תכלית״.

אים האט אויפגעשוידערט צוצוזען דעם צושטאנד פון „פעל־שטינער חדר״: וואוהין קען אזא „חדר״ דערפירען, וועז מיט דעם

חדר ענדיגט זיך דאָס לערנען? פלעגט ער פרעגען אין רעדעל די פעלשטינער אידען...

ער האָט אין זיין יוגענט אליין געקנעלט מיט קינדער אין א דאָרף ביי אַן „ארענדאר" און ער האָט געפילט און פארשטאַנען וואָס פאר א מלמד זיין קינד וואָלט באדארפט האָבען. נאָר געה בויג דעם הימעל צו דער ערד...

אין א שהנעם פרימאָרגען האָט מרדכי לייב דער הויכער גענומען זיין „בכור", איינגעוויקעלט אים אין טלית, געגומען דאָס קינד אויף די הענט און געלאָזט זיך מיט אים אין חדר אריין...

די מוטער איז געבליבען שטעהן אין דרויסען פאר דער טיר, נאָכגעקוקט דעם מאַן מיט'ן קינד אויף די הענט, ווי ער טראָגט אים צום ערשטען מאָל אין חדר אריין. פאר פרייד האָבען טרערען א שטראָם געטאָן פון אירע אויגען...

מרדכי לייב מיט'ן קינד אויף די הענט האָט געשפּאַנט, ווי זיין מי און טרחה, וואָס ער האָט געהאַלטען פאר הייליג, וואָלט געווען אינגאַנצען איבעריג...

משה־שטעמפּעל (דער מלמד)

ביים אריינקומען צום מלמד אין שטוב — דורך דער קיך — האָט די רבי'צין, די „שטעמפּליכע", א הויכע מאָגערע אידענע, מיט אויסגעברענטע פּאָדערשטע ציין, אויפגענומען מרדכי־לייב'ן מיט איר געווויינטליכען גוטמוטיגען שמייכעל.

— וואָס פאר א היבש קדיש'ל דו האָסט שוין, מרדכי־לייב!... — מאכט זי, אָפּמעסטענדיג דאָס קינד פון קאָפּ ביז די פים. — ער זאָל, מיט גאָט'ס הילף, אויסוואקסען א גרויסער, גוטער און פרומער איד!... — ווינטשעווענט די רבי'צין און טרייסעלט דעם קינד'ס גוידערל.

— איה"ש, מיט גאָט'ס הילף! — כאָפּט מרדכי לייב אונטער די ווערטער מיט ציטערענדיגע ליפּען. א מאָדנער געפיל האָט אים אַרומגעכאָפּט ביים מלמד אין שטוב.

פון קיך האָט ער גלייך אריינגעשפּאַנט אין דער צווייטער „אָפּטיילונג", וואו ער האָט געטראָפען „משה שטעמפּעל", דעם דרדקי־מלמד, קנעלען מיט איינעם פון זיינע תלמידים.

אין דעם חדר, וואָס נאָך דער קיך, וואו דער רבי האָט געקנעלט,

האָט געוואוינט רבי משה'ס היבשע פאמיליע, דאָרטען געגעסען, דאָרטען געשלאָפען... און געלאָזט נאָך א חלק פאר די תלמידים.

דער רבי, ר' משה, אביסעל צערודערט איבער דעם גאַסט, האָט מרדכי לייב'ן אויפגענומען בכבוד און מיט גרויס דרך־ארץ.

מרדכי לייב איז געווען אַן אַנגעזעענער יונגערמאַן אין שטעטל, געווען פאַרעכענט פאר איינעם וואָס איז א בקי אין די קליינע אותיות. דער מלמד איז געווען זיכער, אז מרדכי לייב — הגם אינגער פאר אים מיט א העלפט יאָרען — קען אים פאַרשטעקען אין ארבעל בנוגע לערנען. אז עס קומט מרדכי לייב'ן כבוד, דאָס האָט דער מלמד אין הארצען צוגעגעבען. רבי משה'ן האָט אַבער געפאַרט אין לעבען וואָס מרדכי לייב איז אזא גרינטליכער מבין אויף אים. און דערפאר האָט ער זיך געפילט אביסעל פאַרלוירען אין זיין געגנוואַרט און פשוט געגאַרט וואָס גיכער פטור צו ווערען פון אים. ער האָט כלומרשט געלויבט דעם תלמיד, קנייפענדיג אים אין בעקעל. געפילט האָט ער אַבער ווי ער וואָלט זיך שפילען מיט פייער, האָבענדיג מרדכי לייב'ן פאר א בעל־הבית. אַפזאָגען מרדכי לייב'ן און ניט אַננעמען זיין קינד, האָט אַבער געמיינט אויסגעבען זיך אליין. מרדכי לייב וואָלט אויסגעטייטשט זיין תירוץ אויף אזא אופן, אז איין וואָרט פון אים אין בית־מדרש צווישען די בעלי־הבתים קען נאָך מאַכען אים פאר אוים קאַפעליוש מאַכער. און וואָס טוט ניט א איד צוליב דער מ'שטיינם געזאָגט פרנסה?...

כאָטש רבי משה האָט מרדכי לייב'ן אויפגענומען מיט ווייכע רייד און גרויס דרך ארץ, האָט מרדכי לייב דאָך זיך געפילט זעהר צעשרויפט. ער האָט דעם מלמד איבערגעגעבען זיין קינד אַהן צערעמאָניעס, אַבער מיט אַן ערנסטער בקשה: — למה"ש רבי! זעט, אז דאָס קינד זאָל ארויפגעפירט ווערען אויף א דרך. זעט צו מאַכען פונם קינד א שטיקעל כלי...

מרדכי לייב'ס בקשה האָט דעם מלמד א שטאָך געטאָן ווי מיט א שפיז. דאָך האָט זיך א בריייטער שמייכעל צעשפרייט אויף זיין פנים: „אַלץ וועט זיך אין תלמיד, אַלץ וועט זיך אין תלמיד", האָט רבי משה ערנסט געגעבען אים צו פאַרשטעהן. בכדי, טאָמער, ווי א זאָך מאַכט זיך, זאָל ער דערנאָך ניט האָבען קיין טענות צו אים.

— אי, רבי משה! וועט אַלץ וואָלט אַפהענגען אין תלמיד, וואָלט מען דאָך קיין מלמדים ניט באַדאַרפט, — האָט מרדכי לייב שמייכלענדיג און אין שפאָס געגעבען אים צו פאַרשטעהן.

רבי משה האָט ווידעראַמאָל דערפילט דעם שטאָך, האָט אים אַבער אָלץ שמייכלענדיג אָפּגעענטפערט: — נו, יאָ... יאָ!...

מרדכי לייב האָט זיך ניט געוואָלט אַרײַנלאָזען אין ווייטערען ויכוח מיט רב משה'ן, האָט געזאָגט א „גוטען טאָג" און איבערגעלאָזט דאָס קינד אין חדר.

זייענדיג אויף יענער זייט טיר האָט מרדכי לייב ערשט ריכטיג געגומען באַדויערען זיין קינד. — א גאָט'ס עברה! טראָכט ער צו זיך. קומט אַבער צום שלום: איז דען דאָ אַן אַנדער ברירה?...

משה מלמד'ס שטוב איז אַמאָל אָפּגעברענט געוואָרען. מער ווי דער „זרוב" איז פון דער שטוב ניט געבליבען. ניט געגנוג וואָס עס איז ניט געווען פאַרוואָס צו מאַכען א נייעם דאַך, איז נאָך דער זרוב געבליבען שטעהן נאָך דער שרפה ווי אויף הינערשטע פיסלאָך, אז עס איז פשוט געווען א סכנה צו פאַרציען א שטרויענעם דאַך אויף דער חורבה.

האָט מען אַרום דעם זרוב געלייגט א נייע לעגערע און בריטערע „פאַדוואַלינע", אויפגעשטעלט עטליכע דעמבענע סלופּעס, אַן „אַסנאַוואַניע", פאַרצוויגען קראָקווּעס און באַנייט זיי מיט שטרוי. מיט דער האָפענונג איה"ש אַמאָל צו צעווואַרפען דעם זרוב און אונטער דעם נייעם דאַך אויפשטעלען א נייע און גערעמערע שטוב.

איידער מען האָט דערלעבט צו זען געלייגט די פאַדוואַלינע און די אויפגעשטעלטע אַסנאַוואַניע איז געווען קריעת ים־סוף. האָט געגאָסען א רעגען, האָט די „שטעמפליכע" געגאָסען מיט טרערען, ווי די טרערען וואָלטען איר געהאָלפען, אז דער זרוב זאָל חלילה ניט צעריסען און צעשווימען ווערען.

וואָס מען האָט פאַרמאָגט האָט מען פאַרזעצט, פאַר'משכונ'ט זיך ביז'ן העמד. ס'איז ניט געווען גענוג. האָבען בעלי־בתים רחמנות געהאָט און געמאַכט א נדבה פאַר אַן „אַרימאַן, פאַר א אידען אין א נויט". אידען, וועלכע האָבען זיך געקענט א קנייטש טאָן און באַצאָלען שכר־לימוד פאַראויס, האָבען דאָס געטאָן לשם מצוה, ביז מען האָט דערלעבט צו זען די פאַדוואַלינע מיט א דאַך איבער איר, האָט מען געבידעוועט עד אין חקר...

מיט יאָרען שפּעטער האָט מען פאַרבויט איין זייט — דעם טייל, וואָס איז פאַרצויגען געוואָרען לענגער אין מעריב זייט פון זרוב. דער טייל פון דער נייער שטוב איז אויך ניט פאַרענדיגט

געווארען. „דאנקען דעם וואס לעבט אייביג, וואס דער זרוב האלט זיך נאך אויף די פים, וועלן ניט, וועד ווייסט וואס דער סוף וואלט געווען", פלעגט די שטעמפליכע ענדיגען איר מעשה פאר די ווייבער, וועלן זי פלעגט זיי דערצעהלען ווי אזוי זי האט זיך אנגעבידעוועט מיט איר שטיקעל שטוב. אין דעם צוגעבויטען „פליגעל" האבען זיך זומער געשפילט די קינדער, די תלמידים.

די זון האט אהין קיינמאל ניט ארייניגעשיינט. קיין סטעליע איז אין דער קאמער נאך אויך ניט געווען. די פאוטיניע האט גע־האנגען איבער די קינדער׳ס קעפלאך, דאס טרוקענע ליים פון די וואלקעם האט זיך געקרישעט און געשאטען פון די וועגט. די ערד איז געווען שווארץ, פייכט און גריבערדיג. די קינדערלאך האבען זיך געשטויבט אין דער ערד, ווי די הינער אין מיסט. יעדעם מאל וועלן דער רבי, ר׳ משה, איז פארטיג געווארען מיט א תלמיד, פלעגט ער ארייניגעהן אין דעם צווייטען „פליגעל" נעמען אן אנדער תלמיד צום לערנען. זעהר אפט פלעגט ער ארייניווארפען אהין אן אפגעשמיסענעם תלמיד ווי א שוחט ווארפט אויעק א געקוילעטע און טיילווייז אפגעפליקטע הון. די קינדער האבען מורא געהאט פאר אים אימת מות... נאך אזא סצענע פלעגען די קינדערלאך בלייבען זיצען צעשראקענע מיט פארשטיינערטע פנימ׳לאך...

דן וואס איז קיינמאל ניט אפגעטראטען פון דער מאמע׳ס פאר־טוך, האט פלוצים דערזען פאר זיך א מאדנע וועלט, מיט וועלכער ער איז געווען זעהר אומצופרידען און וואס זיין יונג קעפעלע האט בשום אופן ניט געקענט באגרייפען.

דאס חדר מיט די אומבאקאנטע קינדערלאך, מיט זייער ליארם און געוויין, האבען אים צעשראקען אויף טויט. ער האט זיך צע־ווינט בעת דער פאטער האט אים איבערגעלאזט אין חדר, און עס איז אים ניט געווען איינצושטילען. דער רבי׳צין איז קוים געלונגען צו פארשפילען אים און טאקע נאר אויף א ווייל.

זיצענדיג צוזאמען מיט די איבעריגע קינדער אין דער פינס־טערער קאמער, האט ער ניט אויפגעהערט צו ווינען. רבי משה איז דעם פרימארגען, איבער מרדכי־לייב׳ס וויזיט, געווען צעשרויפט, און דאס וואס זיין תכשיט בלעקעט א גאנצען אינדערפרי, האט אים געמאכט מלא רציחה. תלמידים האבען דעם טאג געלייזט שמיץ מער ווי אלע טאג פון א גאנץ יאר. זיין אייגענער „מיזיניק", וואס האט זיך דעם גאנצען טאג ארומגעשלייכט אין סטאן, האט זיך עפעס צופיל געפלאנטערט פאר דער רבי׳צינס פארטוך און

שטאַרק איר דערקוטשעט. האָט זי, ווי געווײניליך, אויסגעלאָזט איר האַרץ צום מאָן... האָט דער רבי אַ כאַפּ געטאָן זיין מיזיניק ביים העמדעל פון הינטען, אויפגעהויבען אים, ווי מען וואָלט אויפגעהויבען א גאַנז ביי די פליגעל, מיט איין האַנט און מיט'ן קאַנטשיק אַריינגע'סילוק'ט אים אומצוהליגע מאָל, אַריינשליידערענדיג אים אין קאַמער אַריין צווישען די איבעריגע קינדער, אַ צע'ממית'טען, מיט פאַרטויבענדע קולות.

דנ'ס הערצעלע האָט זיך שיעור ניט אָפּגעריסען פּאַר שרעק. זיין געווײַן און דאָס געווײַן פון רבי'נס מיזיניק האָט געקענט די שטוב אײַנלייגען. די איבעריגע תלמידים האָבען זיך שטום פאַרקוקט אין די ווינקלען פון קאַמער און געטוליעט זיך צו די וועגט פאַר שרעק. דער רבי משה האָט זיך איינגעהאַלטען מיט אַלע כוחות. וואָלט דן געווען אַן אַלטער תלמיד און אויך ניט מרדכי לייב'ס תכשיט, וואָלט ער אים צעריסען אויף שטיקער. ער האָט אים נאָר דערלאַנגט אַ קליין טראָסקעלע אין בעקעלע אַריין, טאָקע מער ניט ווי א ווײַש, אָבער אזוי אַז ער זאָל עס גוט דערפילען. דערמיט האָט ער זיך געקילט.

ער האָט ענדליך געהייסען דעם באַהעלפער — זיינם אַ דערוואָקסען אינגעל — אהיימטראָגען דנ'ען צו אַלדי שווארצע יאָר!...

אַזוי איז אָפּגעגאַנגען דנ'ס ערשטער טאָג אין חדר ביי רבי משה מלמד.

ווען ביי משה מלמד האָט זיך געטראָפען עפעס אויסערגעווײניליכעס, האָט ער שוין דעם גאַנצען טאָג מער ניט געקענט קנעלען מיט זיינע תלמידים. זיין צעטראָגענער צושטאַנד האָט אים געטריבען פון שטוב. ער פלעגט זיך גאָרניט קענען געפינען קיין אָרט אין שטוב. אין אַזאַ צעטראָגענעם צושטאַנד פלעגט ער, יעדע וויילע, אַרויסכאַפּען זיך פון שטוב אין דרויסען אין הוילען טלית-קטן מיט דער יאַרמולקע אויפ'ן קאָפּ, אַוועקגעזעצט זיך אויף דער פאַדוואַליגע וואָס האָט אַלע יאָרען געדינט פאַר אַ פריזבע, געגענעצט, געטשוכעט, און געקראַצט זיך ווי פון שלאָף. אָנגעפילט די נאַז מיט אַ היבשען שמעק טאַבאַקע און איינגעאָטעמט אָביסעל פעלשטינער פרישע לופט.

ער איז געווען ברוגז אויף זיין אידענע, וואָס באַווײַנט אים די יאָר, ברוגז אויף זיינע קינדער, אויף די תלמידים, וועלכע ער האָט געהאַלטען פאַר אמת'ע מזיקים. ער איז געווען ברוגז אויף דער גאַנצער וועלט. זיין שטוב וואָס האָט אים שוין אויסגעמאַרכע-

וועט — נאָר רעפֿרעוועז אוז רעפֿרעוועז — זיינע תלמידים, צוזאַמען מיט די בעלי־בתים — אַלץ איז אים געווען נמאס.

ער האָט געלעכצט נאָך א רוהיגער מינוט. „ווי אזוי אַבער רייסט מען זיך אַרויס פון אזא טומעל?!" פלעגט ער טראַכטען ווען עס האָט אים צוגעטראַטען צום האַרצען. ער האָט אַבער קיינמאָל ניט געקענט פֿאַרענטפֿערן זיין פֿראַגע. פֿאַר'משפט, פֿאַרשאַל־טען פון גאָט, צו זיין א מלמד אין פּעלשטין!..." פלעגט ער מורמלען צו זיך. א קוק צו טאָן אויף זיין פּנים בשעת ער האָט זיך געפּונען אין אזא צושטאַנד, האָט מען געקענט זען ווי זיין שטערען מיט די געדיכטע, אייזענגרויע ברעמען איבער זיינע טיפּע אויגען הערען ניט אויף צו צוקען אוז צו ציטערען...

פון דן'ען איז ער אויסגעשטאַנען געברוינטע ליידען. ער האָט געהאַט מיט אים צו זינגען אוז צו זאָגען. דאָס קינד האָט זיך, בשום אופן, ניט געקענט צוגעוואוינען צו דער פייכטער, שוואַרצער ערד פון רבי משה'ס פינסטערער קאַמער. ווי נאָר דער באַהעלפֿער האָט אים געבראַכט אין חדר אַריין, אזוי האָט ער געמוזט באַלד צוריקטראָגען אים אַהיים. זיינע געוואָלדען האָבען געקענט אויערען לעכערען. אוז רבי משה פלעגט ניט אויפֿהערען טראַכטען: ווי אזוי פּטור צו ווערען פון דעם „זניק"... ער האָט אַבער קיינמאָל ניט געפּונען קיין עצה. מחמת וואָס פֿאַר א שריט ער זאָל ניט געווען נעמען אויף פּטור צו ווערען פון דעם „זניק", איז עס — נאָר, ווי אויף צו להכעיס — געווען פֿאַרבונדען מיט שאַדען. אזוי, וויניגסטענס, האָט רבי משה געטראַכט אוז געהאַלטען זיך מיט דער צרה ביז השי"ת ווועט אויף אים רחמנות האָבען, די פֿאַר זמן וועלען פֿאַראיבער.

איינמאָל, אין בית־מדרש, צווישען מנחה־זמריב, האָט מרדכי לייב געזומען רבי משה'ן אויפ'ן פֿאַרהער... אוז אזוי ווי רבי משה'ן איז שוין געווען דאָס וואָסער איבער'ן האַלז, האָט ער פֿאַר מרדכי לייב'ן מגלה געווען גאָר אַן שום ספק: אז ס'איז נאָך אזא הולטיי ווי זיין „זניק" אויף דער גאַנצער וועלט ניט געבוירען געווארען! אז ניט מיט גוטען אוז ניט מיט שלעכטען! כ'נעם אים צום טיש, גלעט אים אין בעקעלע, בעט אים: דנ'עלע! נו... נו, זאָג, דנ'עלע, קמיץ אלף א... נו זאָג שוין, דנ'עלע, פּתח אלף, א... אוז דנ'עלע ווייזט... ריטשעט... אז ריקעם טרערען גיסען זיך פון די אויגען גאָר אַהן א סוף, גאָר אַהן אַן עק... מען קען דאָך, אפילו, וועז מען זאָל זיין א מלאך, פון די כלים אַרויס!..

ווען עס איז געקומען צו פּאַרטיידיגען זיין זאַך, אַפּגעבען דין וחשבון זיינעם א בעל־חבית, האָט זיך ר׳ משה מלמד דערצו אויסגעטויגט ביז גאָר. דאָס מאָל, אויף מרדכי לייב׳ס פּאַרהער, האָט ער איבערגעטראָפען זיך אַליין. ער האָט אַוועקגעלייגט פּאַר מרדכי לייב׳ן זיינע „גערעכטע״ טענות מיט אזא איבערצייגונג, מיט אזא פייער, אזוי צעצויגען בקול רם איבער׳ן גאַנצען בית־מדרש, אז א רעדעל אידען האָט זיך צונויפגעקליבען פֿרום זיי ביידען און אויך צוגעצויגען די אויפמערקזאמקייט פון הרב ר׳ ישראל קיטעווער זצ״ל, וואָס איז געשטאַנען אויף זיין „שטאָט״ לעבען ארון־קודש, מיט זיין ברייטער, וויסער באַרד ווי א ווייסער, ריזיגער פעלז און געהאַלטען אין איין ארונטערקוקען אויפ׳ן עולם דורך זיינע גראָבע, געפּראָסטיגטע ברילען...

משה מלמד האָט דערווייל אזוי אויסגענוצט די געלעגנהייט און וואָס אמאָל נעענטער זיך צוגערוקט צו דער מזרח וואַנט לעבען רב. און דערווייל אויסדערצעהלט פּאַר דעם רב — וואָס פּאַר א „ימח שמו׳ניק״ עס איז דער „דנ׳עלע תקיף״, בכדי צו באַקומען פונ׳ם רב א „הכשר״ אויף זיינע פילע יאָרען מלמדות...

אין דעם רב׳ס אַנוועזנהייט האָט מרדכי לייב ניט געוואָלט אַריינלאָזען זיך מיט רבי משה׳ן אין וויטערע ויכוחים און ביי דער ערשטער געלעגנהייט אַוועקגעדרעהט זיך, איבערלאָזענדיג אים צו זיין אינגאַנצען גערעכט פּאַר דעם רב.

א ווייל שפּעטער האָט מרדכי לייב פּאַרפירט אַן ערנסטען שמועס מיט׳ן רב מכוח דעם ענין. „ס׳איז גאָר קיין סכנה ניט צו בייטען מלמדים״, האָט דער רב אים פּאַרזיכערט.

געהענדיג אַהיים פון בית־מדרש האָט אַבער מרדכי לייב דערשפּירט א מורא אז אים שטעהט פּאַר אייגנצונעמען חרפות ובושות פון זיין זון, און פּאַר אייגנעמען חרפות ובושות האָט מרדכי לייב, דער יונגער טאַטע, געציטערט ווי פּאַר פייער...

געקומען אַהיים האָט מרדכי לייב זיך געזומען צום קינד, אים אמת ג׳ע׳ממית׳ט. די מוטער האָט זיך געשטעלט געגען, געשריגען אויף דעם מאַן, זיך גערעסען ביי די האָר... הכלל, עס איז געבלי־בען, אז די מוטער זאָל זיך זען מיט שלמה בער לייב׳ס — א איד וואָס האָט זיך נעבאַך געמוזט נעמען צו מלמדות שוין אין די שפּעטע יאָרען — אז ער זאָל אַריינגענעמען דאָס קינד צו זיך אין חדר.

און פייגעלע די רויטע האָט זיך טאַקע גאָר אינגיכען געזען מיט באַבצי שלמה בער לייב׳ס, שלמה מלמד׳ס אידענע, און אַפּגע־

מאכט מיט איר ארויסצונעמען דאס קינד אין איר מאנס חדר. און אזוי האט דן באקומען א נייעם רבי'ן.

דן האט זיך אפגעוואלגערט ביי שלמה מלמד אין פיר־הויז ביז זיין פאטער מרדכי לייב האט אויסגעזען, אז א קינד אין דנ'ס על־טער באדארף שוין געהן צו א גמרא־מלמד. דאס וואס ער איז נאך געווען שטומפיג אין דער עברי, איז קיין תירוץ ניט געווען.

דן האט אויף אן אמת'ן אנגעהויבען טראגען אויף זיך דעם יאך פון חדר.

זיין ערשטער גמרא־מלמד

דן האט ניט אנגעהויבען באגרייפען וואס דער רבי האט גע־לערנט מיט אים. הגם דער רבי איז געווען זיכער, אז ער גיט אים אוועק די גאנצע נשמה. וואס דער רבי האט ניט געלערנט מיט אים, האט זיך עס געקלעפט צו דנ'ען ווי אן ארבעס צו דער וואנט...

דער רבי האט דערפאר ניט געזשאלעווט אים קיין בוכציעס און קיין קאנטשיקעס. האלטענדיג דנ'ען פאר א גרעסערען הולטיי פון אלע איבעריגע תלמידים, האט ער אים אוועקגעזעצט ביים ברעג טיש לעבען זיך. און וועז ער איז מיד געווארען צו דערלאנ־גען אים א שטורקע אין זייט, א שמיץ מיט'ן קאנטשיק, האט ער אים געטאן א קניפ אין באק אדער אין דער ליטקע לעבען דיך און אלע מאל אויפ'ן זעלבען ארט... אזוי אז דאס אינגעל איז זיך ניט איינמאל פארגאנגען פון וועהטאג.

איינמאל האט אזא קניפ אין ליטקע אויפ'ן זעלבען ארט אזוי פארכאפט דנ'ען ביים אטעם, אז ער האט זיך געגומען הויבען פון באנק, אפ און אויף ווי א משוגע'נער, ווי ער וואלט דעם אטעם ניט געקענט אפכאפען, מיט אזעלכע משונה'דיגע קולות, קלאפענדיג מיט ביידע הענט אין טיש, רייסענדיג די בלעטער פון דער גמרא, אז די רבי'צין איז, ניט טויט ניט לעבעדיג, ארײן פון קיך אין חדר ארײן וואו דער רבי האט געקנעלט און אפיר געריסען דאס קינד פון הינטער'ן טיש איינצונעמען אים, אנרופענדיג איר מאן, דעם רבי'ן: גזלן! רוצח!...

וועז די רבי'צין האט אנטדעקט די ברוינע און בלויע צייכענס אויף זיין נאקעטער ליטקע, איז זי געווען גרייט אויסצוריסען ביי איר מאן די באָרד...

— גזלן! רוצח! — האָט זי געגעוואַלדעוועט, — מען בעט דיך ניט דו זאָלסט אַרויפזעצען דיין קאָפּ אויף אים! די גרויסע גליקען וואָס דו מאַכסט מיט דיין תורה, מעג ער זיך באַגעהן אָהן איהר!...

מער האָט ניט געפעלט פאַר די תלמידים — נאָר צו הערען פון דער רבי'צינס מויל, אַז זיי מעגען זיך באַגעהן אָהן דעם רבי'נס תורה...

דער גמרא-מלמד האָט געשמייכעלט אין זיין גרויער באָרד אַריין, ווי ער וואָלט זיך גאָר קיין צימעס ניט געמאַכט פון זיין אי-דענע'ס געשרייען, ווי אלע מאָל, ווען זיין פּלונית'טע האָט זיך צעלאָ-זען אויף איר מענה-לשון...

דאָס מאָל איז זי אָבער אַרויס פון די כלים מער ווי אַלע מאָל, אַזוי אַז עס האָט געדויערט אַ שטיקעל צייט, ביז דער רבי האָט ווי-דעראַמאָל אָנגעהויבען, שוין מיט אַן איינגעהאַלטענער, ציטעריגער שטימע:

— זאָגט די משנה אַ דין.

ער האָט זיך אָפּגעשטעלט און געזוכט אין דער גמרא, ווי ער וואָלט אַליין פאַרלוירען די שורה... עס האָט גענומען מער ווי אַ רגע, איידער ער האָט געפונען די משנה. זיין אידענע'ס טענות האָבען זיך טיף איינגעקריצט אין זיין מוח און גענומען בויערען...

אַזוי צו ביסלאַך האָט ער גענומען איבערטראַכטען, אַז, טאַקע, אַזעלכע אידען ווי ער טאָרען בשום אופן ניט זיין קיין מלמדים... געוואַלד! ווי אַזוי זשע ווערט מען פּטור פון מלמדות?! דאָס האָט ער אפילו ניט געקענט נעמען אויף זיין מוח...

דנ'ען האָט ער איבערגעזעצט אויף אַן אַנדער באַנק. מער ניט געווען אַזוי שטרענג צו אים, האָט זיך באַנוגענט מיט אַ קרומען קוק בלויז.

די איבעריגע תלמידים האָט ער אויך אָנגעהויבען שאַנעווען מער. מיט דער צייט האָט ער די קינדער גאָר אינגאַנצען געלאָזען געהן זייער וועג: „טאַקע, ווער דאַרף עס האָבען לומדים? אפשר איז גאָר בעסער אַזוי?" האָט ער גענומען טראַכטען און כמעט פאַרנאַכלעסיגט זיינע תלמידים. דאָס האָט געשאַדט זיין פּרנסה. בעלי-בתים האָבען אָנגעהויבען זאָגען, אַז ער איז געוואָרען עובר בטל!... ער האָט זיין מלמדות ניט אויפגעגעבען, געלעבט אין נאָך אַ גרעסערער דחקות ווי פריער. ער האָט אָבער מער ניט גע-קענט זיין דער שטרענגער מלמד.

דן איז ביז דעם צענטען יאָר געגאַנגען אין נאָך חדרים, צו נאָך מלמדים און כאָטש זיי האָבען ערויפגעצוואונגען אויף אים איבער־צונעמען עטוואָס פון דער הייליגער תורה, פונדעסטוועגען איז פֿאַרבליבען ביי אים א טרויעריגער און מורא׳דיגער איינדרוק פון יעדען פון זיינע מלמדים. ער האָט זיי אָבער אין שפּעטערע יאָרען ניט באַשולדיגט אין שפּל׳קייט. אויף יעדען פון זיי האָט ער געפונען א זכות... דאָס ערימע און אַבנאַרמאַלע לעבען פון שטעטעל האָט יעדען טאַטען, יעדע מאַמע בייז געמאַכט, און דעם רבי׳ן — דעם ערימסטען אידען — אודאי בייז געמאַכט, און דאָס קינד נעבאָך איז געווען דאָס כפרה הינדעל...

דן און זיין חבר יונה געהען זיך באָדען

אין א הייסען זומער־טאָג, באַלד נאָכ׳ן ווערעמס, האָט דן מיט זיין חבר יונה ערויסגעכאַפּט זיך פון חדר מיט אַן אָפּמאַך צוויישען ביידע, צו געהען צום טייך זיך באָדען.

דנ׳ס און יונה׳ס חדר האָט זיך געפונען אין דער קלייזעל גאָס — די לעצטע גאָס פון שטעטעל אין צפון זייט. געהן צום טייך האָט מען געמוזט איבערשפּאַנען אַלע גאַסען פון שטעטעל. האָבען זיי מורא געהאַט צו לאָזען זיך איבער די גאַסען צום טייך, וואָס איז אין דרום־זייט פון שטעטעל, טאַמער וועט מען אַנטרעפען עמיצען וואָס קען זיי נאָך דערקענען, און וועט ווייסט, אַמאָל קען מען נאָך בא־געגענען דעם אייגענעם טאַטען אויך... מער וואָלט מען ניט באַדאַרפט... האָט מען זיך אַוועקגעלאָזט מיט די עק גאַסען פון שטעטעל, וואָס גרעניצט זיך מיט׳ן דאָרף — מיט דעם וועג, וואָס פירט צום קא־טוילישען קלויסטער, און דורך דעם אַלטען דר. נאַזאַרקעוויטש׳ס הויף. ביים דאָקטאָר׳ס הויף שטעלען זיך די צוויי חברה אַף, בא־וואונדערען מיט זשעדנע אויגען די הויכע, ברייט־צעוואַקסענע בוי־מער, מיט די גרינע און רויטע עפּעל, מיט די געלע און ברוינע בארנעס, מיט די אייזען־גרויע אונגאַרישע פלוימען, מיט די גרויסע וועלשינע נים, וועלכע האָבען ערונטערגעוואויגען די צווייגען פון די בוימער. די פרוכטען האָבען זיך עפּעס ווי געבעטען: „נעמט אונז ערונטער, אונז איז שווער צו הענגען אויף די דינע צווייגען". די הערצלאַך ביי די קינדער האָבען זיך געצאַפּעלט און שיעור ניט געפֿלאַצט... אַך! וועז מען וואָלט אונז נאָר ערייגעלאָזט אינ־ווייניג!...

דעם דאָקטאָר׳ס הויף און דער גרויסער סאָד איז געווען אַרומ־
געצאַמט מיט אַ הויכען פּלויט און עס איז געווען שווער אים אַרי־
בערצוקריכען. דורך די שפּאַרעס פון פּלויט קוקען די צוויי ווייסע־
חברה׳ניקעס — דן און יונה — אינווייניג אין סאָד אַריין, ווערען
פאַרגאַפּט... בוימער און בוימער, אָהן אַ שיעור. די צווייגען
בויגען זיך ביז צו דער ערד אונטער דעם געוויכט פון די פאַרטיגע
פרוכטען. צווייגען און צווייגען מיט אַלערליי „אויבסען" קלאַפּען
זיך אָן איינס אין ס׳אַנדערע. זונשטראַלען דרינגען אַריין צווישען
די בוימער, בויגען זיך אויס, ווערען ווידער און ווידער אַמאָל גלייך,
ציען זיך אויס אויף דעם הויך געדיכטען גראָז, לויפען אין זיג־זאַג,
שיינען אויף און ווערען פאַרשוואונדען...

די שעהנע פויגעלאַך וואָס שפּרינגען פון איין צווייג אויפ׳ן
צווייטען און וויגען זיך צוזאַמען מיט די צווייגען אונטער די זיל־
בערנע און גינגאָלדענע שטראַלען פון דער זון און האַלטען אין איין
צוויטשערען. איי... איי... ווען מען וואָלט אונז נאָר אַריינלאָ־
זען!... זיי האָבען פאַרגעסען וואוהין זיי האָבען זיך געלאָזט געהן.

די הינט אויף די קייטען, דרימלענדיג אונטער דעם קילען
שאָטען פון די בוימער, דערשפּירען דאָס גראַבלען פון מענטשען־
נעגעל אויף זייער „גן־עדן" פּלויט, טוען זיך ראַפּטאָם אַ לאָז מיט
אַ ווילדען, הינטישען, געביל, שיעור ניט איבעררייסענדיג די איי־
זערנע קייטען, וואָס האָבען זיך געפּלאָנטערט פאַר זייערע פיס,
געקלאַנגעלט און אָפּגעהילכט איבער דעם גאַנצען לענג און ברייט
פון סאָד...

מיט דנ׳ען און יונה׳ן האָט עס אַ וואָרף געטאָן, אַז זייערע
ביינער האָבען זיך צעטרייסעלט... זיי האָבען פאַרגעסען אַרומ־
צוקוקען זיך און געכאַפּט שטעלען פיס... ניט וויסענדיג וואוהין
זיי לויפען...

ווען עס האָט אויסגעפעלט ביי זיי דער אָטעם, אַז זיי האָבען
זיך שוין געמוזט אָפּשטעלען פון געלויף, האָבען זיי זיך אַרומגעזען,
אַז זיי געפינען זיך לעבען ווייניוסקין און אונטער חיים וואַסערפי־
רער׳ס שטיבעל.

זיי האָבען זיך אַראָפּגעלאָזט אויף דער ערד, אָנגעשפּאַרט זיך
אין וואַנט און אָפּגעכאַפּט דעם אָטעם, איבערקוקענדיג זיך, ווי
זיי וואָלטען געראַטעוועט געוואָרען פון אַ זיכערען טויט...

ווייניוסקי

ביי ווייניוסקי'ן זיינען געווען צוויי הינט ווי די לייבען, וואס האבען געטריי געהיט זיין גארטען. אז ס'האט אמאל פארבלאנדזשעט א אידישע ציג צו ווייניוסקי'ס גארטען, אפגעגריזשעט א גרעזעל וואס האט געשפראצט דורך דעם פלויט ארויס, האט דער שליאכטיטש ווייניוסקי צעטרייסעלט זיינע פריסטאקראטישע באקענבארדען און זיך א לאז־געטאן מיט זיינע צוויי אנגעריצטע הינט נאך דער ציג — נאר ווי צו פארצוקען איר... די הינט האבען ממש אפגעריסען די פעל פון דער אומשולדיגער ציג.

די ארימע ציג איז נעבאך געווען גאט די נשמה שולדיג. די ערד ארום דער שטוב פון איר באלעבאס איז טרוקען און שטויביג. מער ווי שטעכעלקעס, קראפיווע און באדיקעס קען זי דארט ניט געפינען, און די ריחות פון זאפטיגע גראזען האבען זי צוגעצויגען און פארפירט...

ניט אלע מאל האט ווייניוסקי געקילט זיין רציחה בלויז מיט אפפליקען די פעל פון דער ציג. ערשט ווען ער האט ארויסגעשלאגען דער ציג צוועקעס אין די פיס און מיט א קלין פארקלאפט איר טראכט — ערשט דעמאלט האט ער זיך באהויבט... אפטמאל איז א ציג געקומען אהיים, אויפגעהערט צו עסען און אין א פאר טעג ארום גע'פגר'ט. מען האט גוט געוואוסט, אז דאס איז ווייניוסקי'ס ארבייט. אבער קיינער האט ניט געוואגט דאס ארויסצוזאגען הויך...

דן און זיין חבר האבען גוט געוואוסט ווער ווייניוסקי איז. זיי האבען געוואוסט, אז ער איז א שונא־ישראל, א גזלן!... און עס האט אויך זיי געציטערט די הויט פון דעם געדאנק, אז זיי געפינען זיך לעבען זיין גארטען. האבען זיי זיך פארקוקט אין א ווינקעל הינטער'ן שטיבעל און געבליבען שא־שטיל.

עס האט לאנג ניט געדויערט, נאר איידער דן און זיין חבר האבען באוויזען אפצוכאפען דעם אטעם פון געלויף, האבען זיך דערהערט ווייניוסקי'ס הינט, וואס זיינען וויילד געלאפען און ווייניוסקי נאך זיי, מיט א „ציעפ" אין האנט... וואס איז געשען?... א ציג! א ציג! א ציג גריזשעט א גרעזל לעבען פלויט!...

די ציג האט גלייך דערשפירט די הינט און די טויטליכע גע־פאר. זי האט אויפגעשטעלט אירע אויערען. דאכט זיך, אירע הער־נער ווערען לענגער... זי נעמט שפרינגען, יאגען, וואוהין די אויגען טראגען זי. זי איז אבער צעטומעלט און אנשטאט רעכטס, צו די

אידישע גאַסען, האָט זי זיך פאַרנומען לינקס און אַריין אין שמאָ-לען דורכגאַנג, וואָס צווישען ווייניוסקי'ן און זיין שכן וואַריבלוסקי'ן — אויך אַ שונא-ישראל, ימח שמו!...

די הינט האָבען געיאָגט די ציג פון איין זייט, און ווייניוסקי איז איר פאַרלאָפען דעם וועג פון דער צווייטער זייט. ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט מיט דעם וויגענדיגען „ציעפּ" אין די הענט ווי אַ תליון מיט דער האַק, און פאַרשפּאַרט דער ציג דעם וועג.

די ציג האָט געפילט די געפאַר פון ביידע זייטען, און זי האָט זיך גענומען אַוועקדרעהען פונ'ם מענשען און קעגען די הינט. מיט די הערנער זיך געשטעלט קעגען זיי. די הינט האָבען אָפּגעטראָטען אויף צוריק, אָבער באַלד, ווי אויף ספּרוזשינעס, צוריקגעשפּרונגען קעגען דער ציג.

אַ צעטומלטע, אַ פאַרטויבטע פון ווילדען הינטישען געביל, האָט זי זיך צוריק געקערט נעענטער צו דעם מענשען: דער מענש בילט דאָך ניט. ער שווייגט דאָך, און דער „ציעפּ" הענגט הויך איבער איר קאָפּ, זי זעט אים ניט. זי הערט דאָך ניט פונ'ם מענשען אפילו קיין פּיפּס.

זי האָט גענומען געהן פאַרביי דעם מענשען... ניט ווי אַ שטומע, הילפלאָזע באַשעפעניש, נאָר ווי אַ פאַר'משפּט'ער, וואָס דערנעענטערט זיך צו זיין תליון, מיט געצעהלטע טריט, טראָט נאָך טראָט. די הינט מיט אויסגעשטשירעטע ציין און משונה'דיגען בילען, נאָך איר... זי מוז געהן פאַרביי דעם מענשען! זי דרעהט, בויגט דעם קאָפּ, זוכט אים צו באַהאַלטען פון דעם מענשען, וואָס שווייגט, וואָס האַלט דעם אָטעם איין, וואָס איז אַזוי שטיל, אַזוי געדולדיג...

אַ פאָך! דער ציעפּ שניידט דורך די לופט מיט א פייף... עס הילכט אָפּ אַ קנאַק, ווי א שאַרפער דונער וואָלט אַ קראַך גע-טאָן... און ביידע פאָדערשע פיס ביי דער ציג זיינען געבראָכען!...

די ציג לאָזט אַרויס אַ שוידערליכען „מע!" און פאַלט מיט דער מאָרדע צו דער ערד. די הינט פאַלען אָן אויף איר: האָר פליען ווי פעדערען אין דער לופטען...

ביי די צוויי אידישע קינדער האָבען זיך געשטעלט די האָר קאַפּויר. די אויגען זיינען זיי געקראָכען פון קאָפּ, צוזעענדיג דאָס שוידערליכע בילד. אין זייערע ווילדעסטע חלומות האָבען זיי אַזאַ גרויזאַמקייט ניט געזען, ווי דאָס, וואָס זיי האָבען צוגעזען מיט זייע-רע אייגענע אויגען.

זייערע פנימ'לאך זיינען געווארען וויים ווי קאלך. עס האט ביי זיי אפגענומען הענט און פיס. זיי האבען ניט געווואוסט וואס פריער צו טאן.

דער ערשטער, וואס איז עטוואס געקומען צו זיך, איז געווען דנ'ס חבר, יונה. ער האט זיך דער ערשטער א שטעל געטאן אויף די פיס און אויסגעשריען:

— א! ווען מיר וואלטען געווען אזוי גרויס און שטארק ווי אונזערע טאטעס, וואלטען מיר זיך אפגערעכענט מיט דעם חזיר ווייניוסקי'ן ווי עס באדארף צו זיין!...

ער האט אבער ניט געווארט ביז ער וועט אויסוואקסען. ער האט גלייך א כאפ געטאן א שטיין און אים א שליידער געטאן אויף די הינט. דער קוראזש פון יונה'ן, האט דנ'ען אויפגעמונטערט, און ער האט נאכגעפאלגט מיט א צוויייטען שטיין, א דריטען, א פערטען און א פינפטען. עס האט געמומען האגלען מיט שטיינער. די הינט זיינען אפגעשפרונגען פון דער ציג, און ווייניוסקי האט זיך א לאז געטאן מיט'ן ציעף אין האנט נאך די אינגלאך.

דן און יונה האבען געכאפט די פיס אויף די פלייצעס און געמאכט „ויברח" דורכ'ן גרויסען גרוב, וואס פון דער צווייטער זייט פון חיים וואסערפירער'ס שטיבעל.

ווייניוסקי מיט די הינט איז ניט דערלאפען ווייטער, ווי ביז צום ראנד פון גרוב. לויפען, וואלט געהייסען אריבערטרעטען זיין גרענעץ, און דערפאר האט ער, ווי עס האט אויסגעזען, מורא געהאט...

דן און יונה האבען זיך אפגעשטעלט אויף דער צווייטער זייט פון גרוב, לעבען יאסעל ריזשיליניצער'ס שטוב — אזוי ווי עמיצער וואלט זיי ניט געלאזט לויפען ווייטער. זיי זיינען געבליבען שטעהן ניט מער ווי א רגע, און אומגעקערט זיך צוריק. זיי האבען געווואלט זען וואס ס'איז געווארען מיט דער ציג.

זיי האבען זי געפונען זיך ראטשקעווען ארויף דעם בערגעל, אקוראט ווי אירע פיס וואלטען זיין אנגעשלאגען מיט צוועקעם. דערשלעפט זיך ביז צום שטיבעל און דארטען געבליבען ליגען, אהן א מרוקע אפילו, ניט קענענדיג מער א ריר טאן זיך פון ארט.

ווייניוסקי מיט זיינע הינט האבען געהאלטען אין פארשווינדען ווערען אין גארטען. די הינט האבען זיך גלאסשטשעט און ארומגעטאנצט ארום זייער הער.

דן און יונה האָבען די ציג דערקענט, געוואוסט וועמענס זי איז. זיי האָבען זי באַטאַפּט, געגלעט, פֿרובירט זי אויפהויבען ביי די הערנער און זי צוריקשטעלען אויף די פֿים. אָבער די ציג איז גלייך אומגעפֿאַלען. האָבען זיי געמוען זי שלעפּען ביי די הערנער דורך דעם גרוב, צו איר היים.

דער באַלעבאָס פון דער ציג איז געווען טאַקע יאָסעל ריזשילי־ניצער. זיין שטיבעל איז געשטאַנען אויפֿן ראַנד פון דעם גרויסען גרוב. דאָס שטיבעל האָט פון תמיד אַן אויסגעזען, ווי אַט־אַט קערט זיך עס איבער אין גרוב, וואָס מ׳האָט מיט לאַנגע, לאַנגע יאָרען צוריק אויסגעגראָבען.

אין די שעהנע זומער־טעג האָט אין פעלשטין די אידישע פֿרנסה תמיד געפֿירט. דערפֿאַר איז יאָסעל געווען אין דער היים. ער האָט זיך גראָד דעמאָלט מתעסק געווען פֿאַר דער שטוב מיט די שמאָטעס, וועלכע ער האָט פון לאַנג שוין געהאָט אַנגעזאַמעלט אין די דערפֿער. ער איז אויך געווען אַ שמאָטע־קלייבער.

יאָסעל האָט זיך געפֿאַרעט מיט די שמאָטעס, זיי איבער־געקליבען, אויסגעסאָרטירט, געפֿירט א ויכוח מיט זיין אידענע, וואָס האָט אים געהאָלפֿען סאָרטירען די שמאָטעס. פֿלוצלינג האָט ער דערזען ווי צוויי וווייסע חברה׳ניקעס שלעפּען זיין ציג ביי די הערנער... טוט ער זיך אַ לאַז באַרג אַראָפּ מיט אַ געשריי:

— אַכציג שוואַרצע יאָר אויף אייך... מזיקים! לאַזט אַפּ די ציג! לאַזט אַפּ די ציג, זאָג איך אייך!... מזיקים! ממית׳ן וועל איך אייך! לאַזט אַפּ די ציג!...

די צוויי צוציקעס דערזעען יאָסלען לויפען צו זיי אַ צעווילדעוועטער פֿאַר כעס, דערשרעקן זיי זיך, לאָזען אַפּ די ציג און יאָגען זיך אַוועק פון איר.

אַז די ציג איז אָבער געבליבען ליגען ניט רירענדיג זיך פון אָרט, איז יאָסלען קלאָר געוואָרען וואָס עס איז מיט איר געשען... האָט ער זיך געמוען בעטען ביי די קינדער מיט גוטען זיי זאָלען ניט מורא האָבען און קומען צוריק.

די צוויי קינדער האָבען זיך דערנעענטערט צו אים און דער־צעהלט פון אַנהויב ביז׳ן סוף, וואָס מיט דער ציג איז געשען...

יאָסעל האָט באַטאַפּט די דינע צעבראָכענע פיסלאַך און אַ גרויל איז אים דורכגעגאַנגען איבער׳ן לייב...

זיין אידענע איז אַנגעלאָפּען אַהן אָטעם, און אייַדער וואָס־זען, שוין געווישט מיט׳ן פֿאַרטוך די אויגען... וויפיל קללות ס׳איז

איר געקומען אויפ'ן צונג האָט זי זיי אלע אויסגעשאָטען אויף וויי-
ניוסקי'ס קאָפ... קיין אַנדער זאך האָט זי אָבער ניט געטאָן...
און די ציג איז געבליבען ליגען אין גרוב, וואו ס'איז געווען דער
קבר פון אלע שטאָטישע פּגירות און נבלות.

הירשל לייב־פּאָליק'ס חדר

דן און יונה זיינען ארוים פון גרוב און גלאָזען זיך געהן צום
טייך. וועו זיי זיינען דורכגעגאַנגען סאָסיע לייבעלע'ס שטיבעל, הא-
בען זיי דערהערט דאָס קול פון א „חדר" קומען פון דעם שטיבעל.

דער גמרא־ניגון האָט זיי געקלונגען אין די אויערען אפילו
אין שלאָף. ס'האָט זיי א קלאָפ געטאָן אין הארצען. זיי האָבען
זיך אָפּגעשטעלט, איבערגעקוקט זיך און חרטה געהאט וואָס זיי
האָבען זיך ארויסגעכאָפּט פון חדר.

— איי! וועו דאָס מאל וואלט זיי אָפּגעגאַנגען גלאָטיג. ס'וואלט
געווען דאָס לעצטע מאל, — טראכטען זיך די חברים דן און יונה.
פונדעסטוועגען, וועו אונטער דער וואַנט פון דעם שטיבעל האָבען זיך
דערהערט שטאַרקער דעם רבי'נס געשרייען און נאָך העכער דעם
תלמיד'ס געווייין, האָבען חברה געגומען צולייגען די אויערען צו
דער וואַנט...

דאָס האָט אָבער זייער נייגעריקייט ניט באָפרידיגט, האָבען
זיי זיך געגומען רוקען צו דער טיר. די טיר איז געווען האלב אָפען.
האָט מען אריינגעשטעלט א פוס. נאָכדעם אריינגעשטעקט די קעפ...

אין א ווינקעל פון א פערד־שטאל, וואָס האָט געפירט אין
שטיבעל אריין, איז געזעסען הירשל לייב פּאָליק'ס און געקנעלט מיט
זיין כתה תלמידים, אין דעם שטאל איז ניט געווען קיין סטעליע,
די וועגט זיינען געווען לייטיגע, קויטיגע, פּארגניועווט ביז א
העלפט. די ערד שווארץ ווי קויל, פּארמיסטיגט. אין א צווייטען
ווינקעל, געגעגאיבער דעם רבי'נס טיש מיט דער כתה קינדער,
איז געשטאַנען א רָאבער פערד, מיט וועלכען סאָסיעס איידעם —
משה שטריק־דרעהער—איז געפאָרען אין דאָרף אריין האָנדלען מיט
די שטריק, וואָס ער האָט אָנגעדרעהט. דאָס פערד איז געשטאַנען פאר-
זונקען אין נאָסען גנאָי, אז עס האָט געסווישטשעט אונטער זיינע פיס,
און געטריבען די פליגען פון זיך. אין א דריטען ווינקעל איז זיך גע-
לעגען סאָסיע'ס ציג, צוגעבונדען מיט א שטריק, גע'מעלה גרה'ט

און געדרעמעלט, אודאי צו פרידען וואָס די זון ברענט איר ניט, וואָס חברה רייטען ניט אויף איר, וואָס זי איז אויסער געפאָר באַפאַלען צו וועלן פון „וויניוסקי׳ס כלבים״... דער פערטער וויגקעל האָט געפירט אין קיך אַריין. די טיר פון קיך איז געשטאַנען בריים אָפען, אַ קאַץ האָט זיך געדרעהט פון קיך אין הויז אַריין און צוריק, הויבענדיג פאַרזיכטיג די פיסלאַך — אודאי ניט צו פאַרפלאַנטערען זיי אין דעם צעווארפענעם שטרוי וואָס האָט זיך געוואַלגערט אַרום דעם פערד און לעבען דער ציג.

אין דעם שטאַל זיינען קיין פענסטער ניט געווען. די ליכטיגקייט איז געקומען פונ׳ם דאַך. וועו סאַסיע׳ס איידעם איז נאָך דער חתונה געבליבען אין פעלשטין אויף אַ פאַר יאָר, האָט ער — זייענדיג אַ שטיקעל מיסטער — געעפענט אַ פליגעל אין דאַך צו לאָזען אַ חלל פאַר אַ סכך אויף אַ סוכה, וואָס ער האָט געמאַכט אין שטאַל אָנשטאָט אין דרויסען לעבען דער שטוב, וואו די מערסטע אידען האָבען זייערע סוכות אויפגעשטעלט. אָט דער פליגעל האָט עס געגעבען ליכט פאַר דעם חדר. וועו עס האָט געריגענט, האָט מען דעם פליגעל אַראָפגעלאָזט און אָנגעצונדען אַ לעמפעל.

פויגלאַך זיינען דורך דעם פליגעל אַרוים און אַריינגעפלויגען. אַז אַ תלמיד׳ס אויג האָט דאָס דערזען און פאַרקוקט זיך, האָט ר׳ הירשעל אַ זאָג געטאָן צום תלמיד: „קוקסט שוין ווי פויגלאַך פליען? !״ אויך משה׳ס פאַרעל טייבלאַך האָבען זיך ארומגעשפאַצירט, אויף און אַרום דעם פליגעל, און געטוירקעלט אויף זייער טויבען שפראַך. דאָס אָפפליען און צוריקקערען זיך פון די טויבען האָט רבי הירשעלס תלמידים אויך קיין גוטס ניט געטאָן.

דאָס ווינקעל, וואָס איז געווען פאַרנומען מיט׳ן חדר, האָט רבי הירשעל אָפגעדונגען ביי סאַסיע׳ן פאַר דעם זומער־זמן — אודאי פאַר צען גילדען אויף אויסצוצאָלען, ווייל רבי הירשעל האָט געוואַנט צוזאַמען מיט זיין שוועָר, לייב פאַליק׳ס, אויך אַ מלמד.

ביידע מלמדים האָבען געקנעלט אין לייב פאַליק׳ס איינגעהויקערט שטיבעל, אין וועלכען עס זיינען געווען צוויי צימערען, אַ גרעסערער און אַ קלענערער, אַ שטוב מיט אַ קיך. הירשעל האָט געקנעלט אין שטוב און דער אַלטער ר׳ לייב פאַליק׳ס אין דער קיך. די קולות פון ביידע כתות האָבען בלי־ספק געשטערט צום קנעלען. אַמאָל אַז אַ תלמיד פון איין כתה האָט זיך נעבאַך צעוויינט, האָט עס שוין געפירט דערצו, אַז אַ תלמיד פון דער צוויי־טער כתה זאָל זיך אויך צעוויינען. און אַז פון ביידע חדרים האָבען

זיך די געווינען צונויפגעמישט, איז עס געווען באמת א שעהן „געזאנג"...

אין דער קיך איז געשטאנען דעם אלטען לייב פאליק'ס בעט, אויף וועלכען ער איז געזעסען בשעת'ן לערנען. דער טיש מיט די קינדער, ארום וועלכען עס זיינען געזעסען די תלמידים אויף לאנגע בענק, איז געשטאנען פונקט געגענאיבער דעם אויוון אזוי, אז מרים-דבורה, ר' לייב'ס טאכטער און ר' הירשעל'ס פרוי, האט זיך געמוזט היטען מיט דער לאפעטע, אז א תלמיד זאל חו"ש ניט באקומען א בייל אין קאפ אדער א בלוי אויג...

דערפאר וועלן מען האט זיך דערוואוסט ביי די פאליק'ס וועגען סאסיע דער שכנ'טעס פליגעל, האט מען זיך צערעדט, אז ביי סאסיע'ן אונטער'ן פליגעל וואלט מען געקענט קנעלען מיט א חדר. אזוי ווי סאסיע איז א שכנ'טע האט מען זיך צערעדט מיט איר וועגען דעם.

סאסיע האט זיך נעבאך געניטיגט אין די פאר גילדען. סאסיע איז אויך געווען א פרומע אידענע — פארדינגען דאס ווינקעל פאר'ן חדר? טראכט זי — זי וועט דאך נאך האבען געטאן א מצוה מיט דעם. האט זיך סאסיע גאר דערפרעהט און זי האט פארדונגען צו רבי הירשלען דעם ווינקעל מיט'ן פליגעל פאר דעם זומער-זמן.

מיט איינעם פון די תלמידים האט זיך עס רבי הירשעל געהאלטען אין אפרעכענען, וועו דן און יונה האבען געשטעקט די קעפ אין טיר ארײן.

רבי הירשעל האט געהייסען דעם תלמיד איבער'חזר'ן די משנה ווידער און ווידער אמאל. דער גמרא-נגון פון דעם ווייענדיגען תלמיד האט זיך געצויגען ווי דאס געווויין פון א פארבלאנדזשעט צעשראקען קינד ערגעץ אין א געדיכטען וואלד אין דער פינסטערער נאכט...

דער תלמיד האט געגרייזט און געגרייזט, געגאנגען ווי אויף רודעם און אינמיטען דרינען נאך דערזען ווי דן און יונה שטעקען ארײן די קעפ אין טיר ארײן. דער תלמיד האט גאר פארגעסען וואו ער האלט אין דער גמרא און איז פלוצים שטיל געבליבען. רבי הירשעל — ניט ווייסענדיג פארוואס דער תלמיד איז פלוצים שטיל געבליבען — האט אים געטריבען זאגען: — נו! נו, וואס זאגסטו ניט?! — דער תלמיד האט געזוכט מיט די פינגער צו געפינען די שורה...

ביי ר׳ הירשלען איז ניט געווען קיין גרעסערער פאַרברעכען ווי ווען א תלמיד האָט ארויסגעקוקט פון דער גמרא, פאַרלוירען די שורה און פאַרגעסען וואו ער האָלט, בפרט נאָך ווען דער תלמיד האָט אַליין געהאַלטען אין זאָגען... דאָס מאָל האָט רבי הירשעל ארויסגעצויגען דעם תלמיד פון צווישען די תלמידים, צע־לייגט אים פלאַך אויפ׳ן טיש און אים אריינגע׳סילוק׳ט מיט א פאַרשמאַלצעווועטער רצועה אַלע עטליכע און דרייסיג מלקות... דער תלמיד האָט געבריקעט און געדריגעט מיט די פיסלאַך ארויס־לאָזענדיג משונה׳דיגע געוואָלדען ווי דער דאָך מיט דעם פליגעל וואָלט אויף אַלעמען איינגעפאַלען. די ציג האָט זיך אַזש אויפגע־כאַפט פון דרעמעל, געגומען קריכען אין די ווענט. דער ראַבער פערד האָט אויסגעדרעהט דעם קאָפ אויף הינטען און נערוועז גע־דרעהט מיט׳ן עק. די קאַץ האָט א שפרונג געטאָן ווי זי וואָלט אַפגעקרילט געוואָרען מיט אַקרופ, ארויף מיט׳ן לייטער אויפ׳ן בוידעם און דאָרטען זיך פאַררוקט. די טויבען זיינען מיט א פלא־טער אַפגעפלויגען. דן און יונה האָבען א פראַל געטאָן מיט דער טיר, געלאָזען זיך לויפען, וואו די אויגען האָבען זיי געטראָגען...

משה, וואָס איז געלעגען אויפ׳ן בוידעם און געשמאַק געכרא־פעט, איז אַראָפ פון בוידעם א צעשויבערטער מיט שטרויעלאַך צווי־שען דער באַרד, אויסגעגלאַצט א פּאָר פּאַרוואונדערטע אויגען אויפ׳ן רבי׳ן מיט די תלמידים, ווי אייגער זאָגט: — וואָס טוט זיך דא?...

פון דרויסען ניט ווייט פון שטוב האָט זיך פלוצים דערהערט דער געשריי און געוויין פון די צווויי אַנטלאָפענע חברה׳לייט. משה איז ארויס פון הויז זען וואָס ס׳טוט זיך דאָרטען...

דאָס געוויין און די געשרייען אין דרויסען האָבען אויף א ווייל אַפּגעשטעלט דאָס לערנען און אויך רבי הירשעל האָט זיך געלאָזט צו דיר טיר...

ניט ווייט פון דער טיר איז אַנגעגאַנגען אַן אמת׳ע מלחמה צווישען דנ׳ען און יונה׳ן מיט סאָסיע׳ס צווויי טעכטער, פייגע און רבקה. זיי האָבען געשלעפט די צווויי חברה צוריק אין שטוב אַריין. די צווויי שוועסטער האָבען געקלערט, אַז דאָס זיינען דעם רבי׳נס צווויי תלמידים, אַז זיי האָבען זיך ארויסגע׳גנב׳עט פון חדר אַדער א שאַדען אַנגעטאָן אין שטוב. וועז ניט וואָלטען זיי דאָך ניט געפלויגען פייל פון בויגען פון שטוב, אז מען זאָל זיי דאַרפען נאָכ־יאָגען, ניט מורא געהאַט טאָמער וועט מען זיי כאַפען...

די צוויי חברה, מיט טרערען פֿאַרגאָסענע פּנימ׳ער, האָבען זיך געריסען פון די צוויי שוועסטער׳ס איינגעקלאַמערטע הענט מיט אַלע זייערע כוחות, געבריקעט און געדריגעט מיט די פיסלאַך... וועז ניט משה, וואָלטען די צוויי חברה געווען איבערגעלאָזט די צוויי שוועסטער אין די הוילע העמדער...

משה האָט אַ כאַפּ געטאָן די צוויי חברה אונטער די אַרעמס און אַריינגעטאָסקעט זיי אין חדר אַריין, אַ פּרעג טוענדיג רבי הירשלען: — וואָס האָבען זיי דאָ אָפּגעטאָן?! — און גלייך געכאַפּט זיך קוקען אונטער דער טיר צי די בייטש שטעהט נאָך דאָרט, נאָכאַמאָל אַרויס אין דרויסען פֿאַר דער טיר געוואויר ווערן, צי די „פּלעקלאַך" געפינען זיך ביי די רעדער פון וועגעלע, צי דער „סוואַרען" שטעקט נאָך אין דישעל א. אַז. וו.

די אַלטע סאָסיע איז אַריין פון קיך אין שטאָל אַריין, האַלטענדיג זיך ביי די אויערען, חלילה ניט פֿאַרטויבט צו ווערען פון די צוויי חברה׳לייטס געוויין: — גאָט פון אברהם! וואָס טוט זיך דאָ היינט?!

די טעכטער האָבען געגומען דערצעהלען, אַז זיי זיינען געזעסען אין שאָטען לעבען דער שכנ׳טע רחל חיים הירשעל׳ס שטוב און אויסגעגנייט די ציכעלאַך, וווייזענדיג דער מאַמען די ציכעלאַך, וואָס זיי האָבען געהאַלטען אין די הענט, וועז פּלוצים האָבען זיי דערזען די צוויי חברה אַרויסלויפען פון שטוב, האָבען זיי געמיינט, ווער ווייסט וואָס די חברה האָבען אָפּגעטאָן אין שטוב, האָבען זיי זיך ביידע אַ לאַז געטאָן נאָך זיי און קוים געכאַפּט.

— וואָס האָבען זיי דאָ אָפּגעטאָן?... — האָט משה שוין אומגעדולדיג אַ פּרעג געטאָן ביי רבי הירשלען.

רבי הירשעל צוקט מיט די אַקסלען, שטאַמעלט, הויבט ניט אָן ווייסען פון וואָס צו זאָגען.

צווישען די תלמידים, וואָס האָבען זיך די גאַנצע צייט ניט גערירט פון די בענק, איז אָנגעגאַנגען אַ סוד׳ן זיך. דער ערשט-ווייניגער תלמיד האָט פֿאַרגעסען אין זיין געוויין, באַקומען גענוג קוראַזש און אַרויסגעגעבען די צוויי חברה.

— הם... אַזוי גאָר! — האָט די אַלטע סאָסיע באַטראַכט נעענטער די צוויי קינדער, — קינדערלאַך! פּוסט און פּאָס גאָר?!

— וועמענס ביסטו אינגעלע? — האָט זי אַ פּרעג געטאָן דנ׳ען דעם ערשטען.

ניט באקומענדיג קיין ענטפער פון אים, האָט זי געפרואווט סטראשען דנ'ען:

— וועסט מיר ניט זאָגן, קינדעלע, וועסטו שלאָפן ביי מיר אונטער'ן בעט. — צורוקענדיג זיך צו דער טיר, ווי זי וואָלט די קינדער פּאַרשטעלט דעם וועג, האָט זי ווידערהאָלט דעם סטראָשונאָק, — בעסער זאָג, אינגעלע, ווי אַזוי הייסטו?

דן, רייבענדיג זיינע נאָסע אויגען, זאָגט ווי ער הייסט און וועמענס ער איז.

— אַזוי! פייגעלע אברהם לייב'ס זונעלע... — האָט סאָסיע ווידערהאָלט דעם נאָמען.

— און וועמענס ביסטו, זונעלע? — איז די אַלטע סאָסיע אויך צוגעשטאַנען צום צוויטען וויסען חברה'ניק. יונה — דער צווייטער — האָט געווישט די נאָז מיט'ן ארבעל, קיין ברירה ניט געהאָט און געענטפערט.

— אַזוי! יונה'לע מרדכי יוזפ'ס! — ווידערהאָלט סאָסיע נאָכאָמאָל דעם נאָמען.

— שעהן! זעהר שעהן!... וואַרט, קינדערלאָך, איך וועל נאָר נעמען א שאָלכעל אויף זיך און איך פיר אייך שוין אָפ אהיים, — האָט סאָסיע א זאָג געטאָן און איז פּאַרשוואונדען אין קיך.

— וואַרט, וואַרט, ממזרים! איך וועל אייך שוין צושטעלען א גוט בענקעלע פּאַר אייערע טאַטעס, — האָט רבי הירשעל זיי אָנגעשראָקען און געדראָט זיי מיט'ן פינגער. רבי הירשל'ס תלמידים האָבען זיך צעלאָכט הויך אויפ'ן קול...

דן און יונה האָבען זיך שטאַרק פּאַרשעמט, געזוכט לעכער אין דער ערד אויף איינצוזינקען...

סאָסיע האָט געהאָלטען וואַרט, צוריקגעקערט זיך פון קיך מיט א שאָלכעל אויף די אַקסלען, אָנגענומען ביידע חברים ביי די הענט און זיך געלאָזט ארויס פון שטוב מיט זיי.

די צוויי שוועסטער האָבען נאָכגעקוקט דער מאָמען ווי זי פירט די צוויי חברה ביי די הענט און געלאָכט, טאָקע ווי נאָר מיידלאָך קענען לאָכען. די נאָך ניט פּאַרהיראָטע רבקה האָט געכאָפּט טופּן מיט די פּיס, מיט אָן אָנשטעל ווי זי וואָלט זיי ווידער אָמאָל נאָכגעיאָגט. די צוויי חברה האָבען זיך א ריס געטאָן פון דער אלטער סאָסיע'ס הענט און אָוועק ווי מיט'ן ווינט...

די אַלטע סאָסיע האָט זיך קוים געקענט צוריקהאַלטען פון אימפעטיגען ריס פּאַראוים.

דאָס געלעכטער פון אירע צוויי טעכטער איז געווען נאָך שטאַרקער. זיי האָבען זיך אויפגעהאַנגען אויף דער מוטער׳ס אַקס־לען און ניט געקענט זיך מער אייניהאַלטען פון געלעכטער.

די אַלטע סאַסיע האָט נאָכגעקוקט די אוועקפליענדיגע קינ־דער, געשמייכעלט און ארויסגעזיפצט: — קינדער! קינדער! מיר זאָל זיין פאַר אייך!...

קיין זאַך האָט שוין דנ׳ען און יונה׳ן ניט אָפּגעשטעלט. זיי זיינען געפלויגען ווי מיט פליגעל ביז זיי האָבען דערגרייכט די באָד לעבען טייך.

די באָד

ביי דער באָד שטעלען זיך חברה אַפּ. מאַכען אַ שפּאַציר ארום און ארום דער געביידע, ווי תשעה באב ארום דעם בית־עולם, און אַנטדעקן נייע חידושים ווי זיי וואַלטען זיי קיינמאָל פריער ניט באַמערקט.

פרייטאָג טראָגט זיי ניט די צייט אויף דעם. ערב שבת, דער טאַטע לויפט אין באָד אַריין און יאָגט אונטער — אויף גיך אַהיים — דער טאַטע האָט רק מורא אַז ער וועט פּאַרשפּעטיגען אין שול אַריין...

דער ערשטער חידוש איז געווען ביי זיי, וואָס איין האַלבע געביידע איז העכער פון דער צווייטער האַלבער און איז געדעקט מיט אַ טשערעפּענעם דאַך. און די צווייטע האַלבע געביידע איז נידעריג ווי אַ „כליוו", אַז אידען מוזען זיך אַזש איינבויגען ביים אַריינגאַנג. און דער דאַך איז באַדעקט מיט שטרוי. — פּאַרוואָס זאָל די צווייטע זייט ניט זיין פון זעלבען הויך און אויך ניט זיין געדעקט מיט טשערעפּעם? — אַ קשיה, וואָס דן פרעגט ביי יונה׳ן און יונה קען ניט ענטפּערען.

דער צווייטער חידוש איז געקומען דנ׳ען אויפ׳ן מוח און זיי האָבען ביידע גערעדט וועגען דעם: זיי האָבען ביידע ניט געקענט פּאַרשטעהן, פּאַרוואָס עס קומט אָפּט פּאָר, אין בית־מדרש און אין אַלע אַנדערע מקומות קדושים, קריגעריין איבער דער באָד, אַזוי ווי די באָד וואַלט געווען בילכער ווי דאָס מקום קדוש.

דן קען זיין אייגענעם טאַטען ניט פּאַרשטעהן. קומט מען צו רייד איבער דער באָד, קאַכט ער זיך און שרייט... ער האָט רק מורא פּאַר׳ן שטרויענעם דאַך... ער זאָגט, אַז אידען וועלען נאָך

וועז עס איז שפּרינגען פון די אויבערשטע בענק, מיט די בעזימלאך אין די הענט, און וועלען נאָך גומל בענשען פּאַר דער זכיה, וואָס זיי האָבען געהאַט, ערויסצורייסען זיך אויף דער ליכטיגער וועלט אין די קאַסטיומען פון אדם הראשונ׳ס צייטען פאר דעם „עץ־הדעת״...

— און ער האָט נאָך א צד מיט זיך, — וואונדערט זיך יונה.

דן איז זיכער געווען, אז זיין טאַטע איז דאָס מאָל אין טעות און ער האָט זיך אַביסעל פּאַרשעמט פּאַר דעם חבר.

דער דריטער חידוש איז געקומען, וועז זיי האָבען אָנטדעקט דאָס „קאַריטקעלע״, דורך וועלכען דאָס קויטיגע זייפּען־וואַסער רינט ערויס פון באָד און שלענגלט זיך אין טייך אריין. די גאַנצע וואָך שטעהט זיך דאָס ריטשקעלע אונטער דער באָד, רוהיג, אָהן א שימער, איבערגעצויגען מיט א זייפּענשוים, באַדעקט דאָ און דאָרט מיט צעפוילטע אָפּגעשלאָגענע בעזעמעל־בלעטלאָך, ווי ס׳וואָלט זיך געשעמט ווייזען דאָס פּנים... ס׳האָט זיי אָפּגעעקעלט...

מיט דער גאַנצער באָד זיינען די צוויי חברים געווען זעהר אומצופּרידען. זי איז זיי געלעגען אין די בייגער און זיי האָבען געהאַסט די באָד, ווי א מענטש האַסט דעם טויט. דער פּרייטאָג איז זיי גע־וועז אן אמת׳ע אָפּקומעניש. דער טאַטע שלעפּט אויף דער הויכער בענק, פּאַרעט און בריט מיט דעם הייסען בעזעמעל ווי מיט א פייערדיגען רייבאייזען... ווערען זיך? זאָל גאָט אָפּהיטען! דער־לאַנגט נאָך דער טאַטע א פּליעסק אויף דעם צעברייטען, פּוכיגען אָרט ווי פונקען וואָלטען שפּריצען אויף דער רויטער הויט... ווערען זיך איז דאָך נאָך טויזענט מאָל ערגער...

ווינטער פּאַרשעלטען זיי זיך גאָר דאָס געביין. דאָס אויסטאָן זיך און דאָס אָנטאָן זיך איז אן אמת׳ע מיקע... דער פּראָסט יאָגט ערום ווי אין א „פּסאַרניע״, אז דער קערפּער ווערט ערום־געזומען ווי מיט א קאַלטער בלעך... דאָס אויסגעשפּרייטע שטרוי אויף דער פייכטער, שוואַרצער ערד איז צוזאַמענגעפּרוירען אין „זמערזליווקעס״, אז עס צופט אין די פּיס...

אָפּט מאָל מוז מען ערויפּשלעפּען אויף זיך עמיצענס א גע־פּריזעט העמד, ווייל אי דאָס קויטיגע העמד, וואָס מען האָט אויס־געטאָן, מיט דעם העמד וואָס די מאַמע האָט מיטגענעבען זיינען נעלם געוואָרען... דאָס אָנטוענק, וואָס מען האָט איבערגעלאָזט אין א קלומיק אויף א באַנק איז צעוואָרפען און פּאַרמישט. דאָס היטעל קען מען בשום אופן ניט געפּינען. די שטיוועל, איינער אין

ליסי און דער צווייטער אין סטריסי, און אַמאָל מוז מען גאָר געהן אַהיים מיט שטיוועל, וואָס זיינען ביידע אויף איין פוס...

דן און יונה דערנעענטערען זיך צו דער באָד־קרעניצע, איבער וועלכער עס הענגט אַ הויכער „זשוראַוועל", מיט וועלכען וואַסיל־גאָנטע פילט אָן פרייטאָג די באָד מיט וואַסער. זיי מעסטען אָפּ די הויכקייט פונ'ם „זשוראַוועל", וואָס וויגט זיך אין דערלופטען און סקריפּעט ווי ער וואָלט קרעכצען, נעמען בליקען אין דער טיף פון דער באָד־קרעניצע, וואָס דער „זשוראַוועל" ליידיגט אויס יעדען פריי־טאָג, כמעט ביז צום דנאָ.

די ברעטלאַך וואָס צאַמען אַרום די קרעניצע זיינען צעפוילט און שאָקלען זיך פון די נעגעל ארויס,—אן אמת'ער געפאַר פאַר די קינדער צוצורירען זיך צו זיי...

דורכ'ן פענסטער דערזעט דער בעדער ווי די צוויי ווייסע־חברה'ניקעס בויגען זיך איבער דעם ברונען — נאָך איין בויג און זיי פאַלען אַריין... האָט זיך דער בעדער געלאָזט צו זיי אויף די שפּיץ פינגער, אָנגעכאַפּט זיי ביי די קאָלנערס, דערלאַנגט יעדען פון זיי אַ טראַסק אין די פּלודערען און פאַריאָגט זיי פון ברונען.

פון דער ווייטענס האָט זיי דער בעדער געסטראַשעט מיט'ן פינגער:

— שקצים!... אייער פוס זאָל זיך דאָ מער ניט געפינען!...

— אין דיין טאַטענ'ס טאַטען! — מורמעלט יונה פאַרריכטענ־דיג דאָס היטעל אויפ'ן קאָפּ...

— שאַ!... ער וועט נאָך דערהערען, — וואָרענט דן דעם חבר יונה'ן.

קאַרמאַליטעס קרעניצע

פון דער באָד צו „קאַרמאַליטעס קרעניצע" איז שוין גאָר ניט ווייט. פאַר די צוויי חברה איז דאָך היינט עפּעס א נייע וועלט — פריי ווי די פויגעל... וואָס שפּעטער וועט זיין, זאָל זיך גאָט זאָר־גען... קלערען וועגען דעם? עס קריכט זיי אפילו ניט אין דער לינקער פּיאַטע אַריין.

קאַרמאַליטעס קרעניצע, וואָס געפינט זיך ביים אריינגאַנג צו דער אורבאַניווקע, איז דאָך אַזאַ חשוב'ע. פון איר שלעפּען אַל־טער, נח און חיים טעלעגעס וואַסער, וואָס טרינקט אָן דאָס גאַנצע שטעטעל. צו דער קאַרמאַליטעס קרעניצע מאַכען אידען, אינגלאַך

און מיידלאך, שבת נאכ'ן קוגעל א שפאציר צו שטילען דעם דארשט. באקענען זיך מיט דער קערניצע, מוז מען דאך אמאל...

נעמען חברה שפאנען צו דער קערניצע מיט'ן קירצסטען וועג. אויסצומיידען דאם בריקעל, ווייל דאם בריקעל איז תמיד בלאטיג, טריקענט קיינמאל ניט אויס. געהן מיט'ן קירצסטען וועג, מוז מען אריבערשפרינגען די ריטשקע, וואם שלענגעלט זיך אין טייך אריין. שפרינגען באדארף מען אבער קענען. אידישע קינדער ליגען אין חדר, קוועטשען די באנק דעם גאנצען טאג, זייערע פיסלאך זיינען שטייף, קענען זיי קוים איבער דער באנק אריבערלייגען. אבער א מען איז שוין ביי דער ריטשקע איז ניטא קיין ברירה, מוז מען שפרינגען... טוט מען זיך א לא מיט א געלויף. דער סוף איז, איינער בלייבט שטעקען אין ריטשקע מיט ביידע פים און דער צוויטער פאלט גאר צוריק און ראטשקעווט זיך קוים ארויס פון ריטשקע...

מען שאבט די בלאטע פון די פלודערען, מען רייבט זיי מיט גראז, מען וואשט די פים, מען שווענקט די הענט. עס נעמט ניט לאנג, די הייסע זון טריקענט אלץ אויס...

דערגרייכט די קערניצע, פילען זיך חברה שטאלץ ווי העלדען און אויך זיכער... ווייל מען טרעפט דארט אן חיים וואסערפירער.

דאם וואם זיי האבען אנגעטראפען חיים וואסערפירער ביי דער קערניצע אנפילען די טעלעגע מיט וואסער, האט פארטריבען פון זיי דאם לעצטע ביסעל שרעק, וואם זיי האבען געהאט איידער זיי האבען זיך דערנעענטערט צו דער קערניצע, וואלים עס איז דאך צווישען גוים. די קערניצע איז דאך אין רשות פון די גוים. ווי קען מען זיך ניט שרעקען?...

פון חיים'ען מיט דער טעלעגע נעמען די חברה ניט ארא די אויגען. חיים איז אויך א קברות-מאן פון שטאט, היטען זיך חברה אוים צו רעדען א וואלט אין זיין געגענוואלט...

דאם אנטראגען פון די חברה מאכט אויף חיימ'ען קיין שום ווירקונג, ווי ער וואלט זיי גארניט אנזען. חיים זעט איבערהויפט קיינעם קיינמאל ניט אן. זיין פרצוף איז תמיד פארגליווערט, זיין גרויע קאלטענעווטע בארד טוט זיך ניט א בויג, איז שטייף ווי א בעזים. דאם היטעל אויפ'ן קאפ פארשמאלצעווען, שווארץ ווי סמאלץ, איז ווי צוגעקלעפט צום קאפ. די קאמזויל צעשפאלטען פון הינטען, פארשפיליעט פון פארענט, אודאי ניט צו פארנעצען דעם טלית-קטן.

ער ציט פון קערניצע קאן נאך קאן, געשווינד קערט ער זיי אוים, איינס נאך ס'אנדערע אין „ליעקע" אריין וואס שטעקט אין פאס. דאס פערדעל אהן א באוועגונג שטעהט און וואַרט ביז די טעלעגע איז אין איבערפלום. אינסטינקטיוו, צו דער רגע, רייסט דאס פערד ארוים די טעלעגע פון קאליוזש, נאך איידער חיים האט צייט ארויפצוכאפען זיך אויף דער טעלעגע.

טאג איין טאג אוים, זומער אוןווינטער, מעג דער דרויסען זיין ווי צערנדיג, שלעפט זיך חיים מיט זיין טעלעגע פון שטוב צו שטוב, שווענקט די פעסער און פילט זיי אן מיט פרישען קוואל-וואסער. די פאר גראשען פאר.ן פעסל וואסער מאנט ער און מאנט ביז ער ווערט ברוגז ניט נאר אויף די באלעבאטים, נאר אויך אויף דער גאנצער וועלט...

דן און יונה קוקען נאך חיים'ען מיט רחמנות'דיגע אויגען. און אזוי קוקענדיג אויף אים ווי ער שלעפט זיך איבער דעם בלאטע-דיגען בריקעל מיט דער טעלעגע, דערזעט דן חיים'ען ביי א לויה און ער דערהערט אים שרייען: „צדקה תציל ממות!" מיט א שטימע וואס ווייל זיך בשום אופן ניט ארויסרייסען פון האלז, רייסט זיך תמיד איבער און ווערט פארשטיקט. א גרויל געהט דן'ען אי-בער דעם לייב...

א יונג שיקסעלע מיט א קריגעלע אין האנט קומט אן. דן'ס און יונה'ס אויגען בעטען ביים שיקסעלע דאס קריגעלע. דאס שיק-סעלע שמייכעלט צו זיי און דערלאנגט דן'ען דאס קריגעלע. דן בויגט זיך איבער דעם ברונען, גולגעט אן דאס קריגעלע מיט וואס-סער און ביידע חברים שלינגען דאס פרישע קוואל-וואסער פון קרי-געלע, ניט פילענדיג אפילו ווי דאס וואסער רינט איבער'ן מויל.

אויפ'ן שיקסעלעס פנים'ל איז צעשפרייט א ברייטער קינדישער שמייכעל.

שקצים, רייטענדיג אויף פערד, טרייבען שאף און קי צו דער קערניצע, פילען אן די קאריטע מיט פרישען וואסער. די שאף, די קי און די פערד מיט די לאשעקלאך, טרינקען זיך אן, ווערען ווילד, ניט איינצוהאלטען זיי, יאגען און בריקערען צווישן פון ברו-נען און פארשווינדען צווישען גרינע בוימער און אין פולען שטאל אריין...

שיקסעס, מיט רויטע באקען, פולע ברוסטען, מיט שניי-ווייסע העמדער און פארשטעקטע קאלירטע ספאדניצעס, שעפען עמערס

וואסער, פארטשעפען זיי אויף קראמיסלעס ווי וואג־שאלען אויף א שטאנג, און וויגען זיך צווישן מיט געצעהלטע און רוהיגע טריט...

— און ביי אונז, — באדויערט דן, —איז דאס וואסער אין פאס קאלעמוטנע.

— פאוואליע מוז מען אנשעפען, ניט קלויבן דאס וואסער, — שרייט די מאמע. און פאלט חלילה א שפין אין פאס וואסער אריין... וויגט זיך גאר די וועלט... דאס וואסער מוז מען אויס־גיסען... — זוך אוים דעם וואסערפירער — שרייט די מאמע — ווער קען זיין א טאג אהן וואסער?... — און דן ברומט דעם וואסערפירער׳ס לידעל:

דער וואסערפירער
אט איז ער דא
אט איז ער דארט
יאג אים נאך
פון ארט צו ארט.
אט זאגט ער שפעטער
אט זאגט ער מארגען.
פאר א טרונק וואסער
מוזען אידען זארגען.

אז ביי דער קרעניצע איז די חברה אלץ אפגעגאנגען גלאטיג, און אזוי ווי די זון איז נאך געווען אלץ הויך, און פון אהיים געהן האט נאך קיין רייד ניט געקענט זיין, ווארים עס האט דאך ניט געהאט קיין זין אהיים צוקומען פאר דער צייט, האט זיך ביי חברה דערוועקט א חשק ארויסצולאזען זיך טיף אין דארף אריין, צו באקענען זיך מיט דער אורבאניווקע. מען האט ניט פיל געקלערט און מען האט זיך געזומען שלעפען באדג ארויף...

האט מען דערשפירט א הונט איז מען געגאנגען אויף די שפיץ פינגער און מיט איינגעהאלטענעם אטעם. זייער גליק איז געווען, וואס זיי זיינען געווען באדווים, מיט די קאפאטקעלאך ארונטער־געצויגען. טראגענדיג די קאפאטקעלעך אויף די אקסלען האט זיך זייער אויסזען וויניג וואס אונטערגעשיידט פון דער אורבאניווקעס שקצים׳לאך און דערפאר איז זיי דערווייל געלונגען אויסצומיידען בייזע הינט.

וואוהין זיי האָבען זיך ניט אַ קער געטאָן, איז זיי איבערגעגאַנגען דאָס האַרץ. בוימער אָהן אַ שיעור, מיט שוואַרצע קאַרשען, מיט רויטע מאַרעלען, מיט בלויע פלוימען, מיט געלע באַרנעס, רויטע עפּעל... גערטנער און גערטנער אייגעטונקען אין אַלערליי גרינסען: מעערען, בריקוועס, קוקורוזעס און מאַקעווקעס אויף דינעמק הויכע שטעקעלאַך הוידען זיך און וויגען זיך ווי קליינע קוקלעלאַך — כאַטש נעם און שלינג... דער נסיון איז גרויס און שווער בייצושטעהן. זיי האָבען אָבער ניט געוואָגט אָנצורירען אַ בלעטעל. פון דערווייטענס זעט זיך די „שקאַלע", האָבען זיי חשק דערנעענטערען זיך צו איר.

דערנעענטערענדיג זיך צו דער „שקאַלע" האָבען זיך חברה גענומען רוקען ענג איינס לעבען ס'אַנדערע, אַפּטרעטענדיג איינס ס'אַנדערע די פּיס, געשטעלט זיך אויף די נעגעל, געשטרעקט די העלזער, געקוקט איבער'ן פּלויט, געגאַפּט, ווי זיי וואַלטען פּלוצים דערזען דעם „קייסער'ס פּאַלאַץ" אליין...

— דאָס איז די „שקאַלע"? האָבען זיי גאַפּענדיג צרויסגעשטאַמלט, ניט גלויבענדיג זייערע אייגענע אויגען...

פון „שקאַלע" האָבען זיך געגומען צרויסלאַזען שילער און שילערינס: דעם פּריצ'ע קינדער, דעם פּריסטאַוו'ס קינדער, דעם אוריאַדניק'ס קינדער, דעם אַקציזניק'ס קינדער, דעם מאַגאַפּאַלטשיק'ס קינדער, דעם אַפּטייקער'ס קינדער, דעם גלח'ס קינדער, דעם צלם-מאכער'ס קינדער און נאָך קינדער מיט פּריצישע קנעפּ... די שילער, אין גרויע רעקלאַך, היטעלאַך מיט גלאַנציגע דאַשעקלאַך, אַלע שטאַלץ, ווי די וועלט וואַלט באַלאַנגט צו זיי...

בכדי אויסצומיידען שפּאַט און געלעכטער פון די שילער, האָבען זיך די צוויי חברים פּאַרוקט אונטער א פּלויט, די שילער זאָלען זיי ניט דערזען.

דן און יונה האָבען נאָכגעקוקט די שילער מיט זשעדנע אויגען...

די צוגעפּוצטע שיכעלאַך און קאַמאַשעלאַך פון די שילער האָבען געטריבען דנ'ען און יונה'ן באַטראַכטען זייער אייגענעם הולך, זייערע באַרוועסע און צעדראַפּעטע פּיס...

די שילערס געפּרעסטע און געפּאַסטע הויזעלאַך האָבען געצוואונגען דנ'ען און יונה'ן אומאַבוואוסטערהייט אַריינצושטעקען די הענט אין די בריטע, פּאַרלאַטעטע הויזענקעשענעס, צעציענדיג זיי נאָך מער, צו דערפילען דעם גרויסען אונטערשייד פון זייערע פּלודערען און די שילערס הויזעלאַך.

די געשוירענע קעפּעלאַך פון די שילער האָבען זיי דערמאָנט אין די טרעפּ אויפ'ן קאָפּ און אין די לאַנגע פּאות וואָס די מאַמע האָט איבערגעלאָזט, ווען זי האָט אָפּגעטשיקעט די האָר. זיי האָבען באַטאַפּט די לאַנגע פּאות, אַרונטערגעשלעפּט די צעקאָרטשעטע היטלען, ווי זיי וואָלטען געהאַט דעם „פּאַרך", און מורא געהאַט עמיצער זאָל דאָס היטעל ניט אַראָפּכאַפּען פון קאָפּ און אויפדעקען די חרפּה...

זיי זיינען פּלוצים געוואָרען אזוי קליין ביי זיך, אזוי נישטיג געגען די שילער. זיי האָבען נאָכגעקוקט די שילער מיט קנאה, אבער מיט ליבשאַפט אין די הערצער...

אַביסעל שפּעטער, ווען די שילער זיינען שוין געווען ווייט אַוועק, איז דער „אוטשיטעל" אַרויסגעקומען פון דער „שקאָלע". דאָס איז געווען אַ קאַצאַפּ פון דער פרעמד. אַ מענש פון ריזענגעוואוקס, מיט אַ רונד-געשוירענער שוואַרצער קודלע, מיט גרויסע שוואַרצע וואָנצעס. ער איז געווען אָנגעטאָן ווי אַ יעגער, געהאַלטען אַ ביקס אונטער'ן אָרעם. דאָס האָט ער זיך געלאָזט געהן צום „אָטפּוסט" אויף געיעג.

מיט אים איז אַרויסגעקומען פון „שקאָלע" אַלעקסאַנדער קאַוואָק מיט אַ יעגער-טאַש ביים זייט.

ווען אַלעקסאַנדער האָט דערזען די צוויי אידישע „לאַפּאַצאַנעס", פאַררוקט אונטער'ן פּלויט לעבען דער „שקאָלע", האָט ער אַ טופּע געטאָן מיט די פיס און אויסגעשריגען: — פּאָשאָל! זשידאָווסקאַיאַ כאַראַ!...

די צוויי אידישע קינדער האָבען אַ רגע ניט געוואַרט... גענומען לויפען פאַר זייער לעבען...

דעם „אוטשיטעל'ס" הונט און די הינט פון דער אורבאַניווקע האָבען זיך אַרויסגעריסען פון די פּאָדווירעס און זיך אַ לאָז געטאָן נאָך די צוויי אידישע קינדער, ווי זיי וואָלטען נאָכגעלאָפען אַ וויל-דע חיה אין געיעג...

דן האָט פאַרלוירען דאָס קאַפּאָטקעלע, יונה'ן איז אַראָפּגעפאַלען דאָס היטעל פון קאָפּ. דנ'ען האָט אַ הונט אַנידערגעשליידערט צו דער ערד, שיעור ניט אַרויסגעריסען אַ שטיק פלייש פון פוס...

זייער מורא'דיגער געשריי: — מאַמע! מאַמע! — האָט אַזש אויפגעוועקט אַלטער וואַסערפירער, וואָס האָט גראַד דעמאָלט אָנגעפילט די טעלעגע ביי דער קאַרמאַליטעס קרעניצע. אַלטער

האָט געלאָזט שטעהן די טעלעגע, געכאַפט די בייטש, און זיך גע־
לאָזט לויפען באַרג אַרויף צו ראַטעווען א אידיש קינד...

דן איז אים אַריינגעפאַלען אין די הענט, בלוי ווי א מילך, קוים
וואָס ער האָט געזשיפעט, א האַלבער הויז איז געווען אָפגעריסען
ביי אים, פון פוס האָבען זיך שטראָמעלאָך בלוט געשלענגעלט.
יונה האָט זיך באַהאַלטען אונטער אַלטער'ן ווי אונטער דער מאַמע'ס
פּאַרטוך...

— ממזרים! גנבים! ווי קומט איר אַהער?! — האָט אַל־
טער א טרעבער געטאָן די קינדער, — די תּליה האָט איר דאָך
די ווערט... ווי קומט איר אַהער?!... די רגע זאָל זיך אייער
דוך דאָ ניט געפינען!...

די חברה האָבען געגומען די פּים אויף די פּלייצעס און אַוועק...

אַלטער האָט זיי נאָכגעקוקט מיט גרויס רחמנות... קוקענדיג
אויף זיי, האָט ער זיין אייגענע כאָפּטע קינדער דערזען, איינס
שמוציגער פּאַר'ן אַנדערען, מיט אומריינע קעפּלאָך, באַרוויסט, מיט
פּאַרשטאָכענע פּיס, אָפּגעריסענע, אָפּגעשליסענע, וואַלגערען זיך אין
גרוב, וואָס אונטער זיין שטיבעל, צווישען מיסט און פּוילער נבלה...

דערזעענדיג איינעם פון די צוויי חברה אָהן א היטעל און דעם
צווייטען אָהן א קאַפּאָטקעלע, איז אים אייגענפאַלען, אז זיי האָבען
געמוזט זיי פּאַרלירען אין געיעג מיט די הינט. אַלטער האָט דער־
פילט וואָס עס הייסט פּאַר א טאָטען מאָכען א קאַפּאָטקעלע און קוי־
פען א היטעל, וועו עס קומט אַן דער ערב פּסח...

ער האָט זיך געלאָזט באַרג אַרויף נאָכאַמאָל, גלאָט א קוק
צו טאָן, און ער איז געוואָרען מלא־שמחה, וועו ער האָט געפונען אי
דאָס קאַפּאָטקעלע אי דאָס היטעל.

דער „אוטשיטעל" מיט אַלעקסאַנדער'ן זיינען אַנגעקומען:

— וואָס זוכסטו, אַלטער? פּאַדקאַווען פון גע'פגר'טע פערד?
— האָט אַלעקסאַנדער א שטאָך געטאָן אַלטער'ן. שפּאָט און גע־
לעכטער האָבען זיך צעשפּרייט אויף זייערע רויטע פּנימ'ער.

אַלטער האָט געוואוסט ווי אָפּצווישען א שפּיי אין פּנים אריין
און מאָכען א שווייג...

אַלטער האָט פּאַרשטאַנען, אז דאָס האָבען זיי אַנגעשראָקען די
צווי קינדער און פּאַריאָגט מיט די הינט. ער האָט זיך ניט הערע־
דיג, ניט זעענדיג און ניט ווייסענדיג געמאַכט...

פּאַרבייגעגאַנגען איהם האָט זיי אַלטער נאָכגעקוקט א געקריוו־
דעטער, א באַליידיגטער... ער האָט געקוקט אויף דער ריזע־

פיגור פון „אוטשיטעל" מיט דעם רויטען קאַרק און אין א שווארצען לעדערנעם פידזשאַק, ווי אין א פאַנצער אַנגעטאָן, מיט שטיוועל ביז'ן דיך, די ביקס מיט א רימענט פאַרצויגען אויפ'ן אַקסעל —און אויף אַלעקסאַנדערן מיט ברייטע הויזען, שטיוועל מיט געקאַרטשעטע כאַליוועס און הויכע אַפּצאַסען, ארומגעגאַרטעלט מיט א רויטען גאַרטעל, מיט זיין סאַלדאַטסקי היטעל אויף דער זייט. ביידע האָבען געשפּאַנט, געשטעלט פים פּא סאַלדאַטסקי, מיט די ברוסטען פאַראויסגעשטעלט, ווי אַלץ ארום זיי וואָלט געשאַפען גע־ווארען נאָר פאַר זיי...

אַלטער איז געשטאַנען מיט געבויגענע קני און באַקוקט זיך אליין. — יאָ! — האָט ער א טראַכט געטאָן — פון וועטשערע דאַר־פען זיי שוין ניט זאָרגען, פון שבת מאַכען דארפען זיי ניט קלערען. אפילו די פויגעל אין דער לופטען האָט מען זיי צוגעטיילט, אַלץ איז זייערס, די גאַנצע וועלט געהערט צו זיי...

אַלטער האָט אויף גיך אַנגעפילט די טעלעגע, דעריאַגט די צוויי חברה, צוגעווארפען איינעם דאָס קאַפּאַטקעלע, דעם צווייטען דאָס היטעל און מיט דער בייטש זיי געדראַט...

דן האָט א כאַפּ געטאָן דאָס קאַפּאַטקעלע און יונה דאָס הי־טעל, ווי נייע נשמות וואָלט אריין אין זיי ביידע...

זיי האָבען שוין גאָרניט געוואוסט ווי גיך זיך אָפּצוטראָגען...

א י ג נ א ך

אָבער וואוהין טראָגט מען זיך אָפּ, ווען די זון איז נאָך הויך, דער טייך פאַר זייערע אויגען בליאַסקעט און שפּיגעלט און יונגווארג פילדערט און פליעסקעט זיך אין קילען פרישען וואַסער?

וואָס פאַר אַן אומגליק עס זאָל ניט געשען צו קינדער, בלייבען זיי אלץ ניט נידערשלאָגען אויף לאַנג, פאַרגעסען באַלד אלץ...

צוגעקומען אונטער יוזפ שוסטער'ס שטיבעל, וואו דאָס אַנטוערץ פון די קינדער וואָס האָבען זיך געבאָדען אין טייך איז געלעגען צע־שפּרייט אין קלומקעלאַך, ציען דן און יונה אראָפּ פון זיך די פּלודערען מיט די לייבצודעקלאַך און די העמדלאַך, לעגען זיי אוועק איינס לעבען ס'אַנדערע און לאָזען זיך מיט א געלויפ אין טייך אריין.

ביים ברעג טייך איז שטענדיג א טיפע בלאָטע, אז פערד ראַטש־קעווען זיך קוים אריין און ארויס. זוכען חברה א טרוקען אָרט

ווירעמער אַריינצוגעהן אין טייך און שפּאַנען אַוועק אַביסעל ווייטער פונ׳ם אַריינגאַנג.

דן און יונה פאַרגעסען וואָס מיט זיי איז געשען זינט זיי האָבען זיך אַרויסגעכאַפּט פון חדר, טאַנצען און שפּרינגען אין וואַסער, קוליען זיך איבער, פּליסקען זיך און שפּריצען אָפּ איינס ס׳אַנדערע, פּרובירען אויך אַ שווים צו טאָן... קינדער!... ס׳איז זייער וועלט...

איגנאַך, וואָס האָט דעמאָלט געהאַט אָפּגעדונגען דעם טייך און ניט געלאָזען באָדען זיך אין אים, איז פּלוצים פון דער העלער הויט אָנגעלאָפען פון בריקעל מיט א בייטש אין האַנט, צונויפגענומען די קינדער׳ס אָנטועכץ, וואָס איז געלעגען צעשפּרייט אונטער יוזפּ שוסטער׳ס שטיבעל, אריינגעוואָרפען די קלומעקלאך אין דער טיפער בלאָטע און פאַרטאָפּטשעט מיט די טשאָבאָטעס...

דערזעהענדיג דאָס האָבען די קינדער זיך געלאָזט ארויסלויפען פון טייך. זיי זיינען אבער ניט דערלאָפען צום ברעג. איגנאַך מיט דער בייטש, ווי א תליון, האָט זיי צושראָקען אויף טויט. זיינען זיי געבליבען שטעהן אין טייך, ניט וויסענדיג וואָס צו טאָן. ווען איג־נאַך האָט זיך געכאפּט ווארפען שטיינער אויף זיי, זיינען די קינדער אוועק נאָך ווייטער אין טייך אריין.

און איגנאַך האָט זיך אוועקגעזעצט פאַר׳ן ארויסגאַנג פון טייך און געוואַרט...

די קינדער אין וואַסער האָבען זיך צונויפגעזאַמעלט אויף איין אָרט, געקוקט שטום איינס אויף ס׳אַנדערע... אייניגע האָבען זיך צעוויינט... אַנדערע האָבען געציטערט פון קעלט און פאַר שרעק...

— וואָס וועט איצט זיין?!... מיט די קינדער האָט געוואָרפען אַ צאָן אין אַ צאָן... זיי האָבען זיך געטוליעט איינס צו ס׳אַנדערע ווי א צעשראָקענע טשערעדע שעפעלאך... און איגנאַך זיצט און וואַרט. אויף וואָס וואַרט ער?! — וואָס וועט ער טאָן מיט זיי?!... וואָס וואָלט ער געווען געטאָן מיט זיי? צעשניטען אין פּאַסעס מיט דער בייטש, פאַרטאָפּטשעט אין דער בלאָטע מיט די פּיס...

די קינדער זיינען אָבער ניט אַרויסגעגאַנגען פון טייך, זיי זיינען בלוי געוואָרען פון קעלט און ניט אַרויסגעגאַנגען. זיי האָבען געוואוסט ווער איגנאַך איז און געוואַרט אויף עפּעס א נס...

איגנאַכ׳ן איז נמאס געווארען צו זיצען און וואַרטען די קינדער זאָלען ארויסקומען. ער האָט נאָך אַמאָל א שליידער געטאָן עטליכע

איגנאַך

שטיינער אויף זיי און איז שווער מיט'ן וועג, וואָס פירט צו דער אורבאניווקע. די קינדער זיינען ארוים פון וואַסער, ארויסגעשלעפט זייערע, קוים געפונענע אָנטוועכצען פון דער בלאָטע, אויסגעשוועמט און נאָסערהייט ארויפגעצויגען אויף זיך.

די קינדער האָבען יענעם זומער־טאָג קיינמאָל ניט פאַרגעסען. איצט ליגען זיי אין א ברודער־קבר אויפ'ן פעלשטינער בית־עולם מיט'ן אָנטוועכץ און מיט אלץ.

די שריפה אויף דער אורבאַניווקע

דעם זעלבען זומער, אין א שבת, האָבען שקאָצימלאך זיך געשפילט מיט שוועבעלאך און אונטערגעצונדען א כאָטש אויף דער אורבאַניווקע.

די גאַנצע אורבאַניווקע איז אייגנעוויקעלט געווארען אין א וואולקאַנישען פלאַם. די שטרויענע דעכער, די סטערטעס תבואה, די גרינע פרוכט־בוימער — אלעס האָט געפלאַקערט. בהמות און עופות האָבען ניט געהאַט וואו זיך א קעהר צו טאָן. זיי זיינען ארומגעלאָפען, געפלויגען צעווילדעטע. מאַנכע זיינען פאַרכאַפט געווארען פון פייער.

פויערטעס האָבען זיך געשטעלט מיט זייערע איקאַנעס קעגען די פלאַמען. אידען האָבען מחלל־שבת געווען, זיינען אריין אין דער אורבאַניווקע צו רעטטוען די גויים'ס האָב און גוטס.

דן און יונה צוזאַמען מיט נאָך פיעל אידישע קינדער האָבען געטריבען די גוי'אישע בהמות אין שטאָט אריין.

די וואַסערפירער — אַלטער, נח און חיים — האָבען מחלל־שבת געווען, איינגעשפאַנט די טעלעגעס, אָנגעפילט זיי איינע נאָך דער אַנדערער און אריין מיט זיי צווישען די גהינום'שע פלאַמען.

וויפיל שטיבער, פערד און בהמות עס זיינען אין יענעם פייער אָפגעראַטעוועט געווארען אויף דער אורבאַניווקע, מעג עס צוגעשטעלט ווערען צו דער העלדישקייט פון די מחלל־שבת'דיגע וואַסערפירער.

נח וואַסערפירער האָט ניט דערלעבט צו זעהן ווי די גויים האָבען אָפגעצאָלט די וואַסערפירער פאַר יענעם מסירת־נפש.

חיים וואַסערפירער איז געפאַלען א קרבן אין פאַגראָם.

אלטער וואַסערפירער האָבען די רוצחים אריינגעוואַרפען אין טייך אריין דערטראָנקען צו ווערען. אלטער האָט זיך ארויסגע־ראַטשקעוועט פון טייך, קוים דערשלאָגען זיך אהיים און אויסגע־הויבט דעם לעצטען אָטעם...

יונה בוים

אַ פּאַרלוירענער חסיד

ס איז אָנגעקומען א ידיעה אז דער הײליגער רבי קומט צו גאַסט קיין פּעלשטין.

דאָס איז געווען סוף ווינטער, ווען די פרעסט ווערען מילדער, ווען דער פּאַראַרטעווטער שניי ווערט ווייכער און הויבט זיך שוין בים־לעכווייז אָן צו שמעלצען, און אָפּרינען אין די טיפע אָפּגרונטען.

בלויז־שנעל האָט די ידיעה זיך צוטראָגען איבערען גאַנצען שטעטל. עס האָט געגומען רוישען און רעש'ן ווי פּאַר א יום־טוב...

קינד־און־קייט האָבען אומגעדולדיג געווארט אויף דער שעה פון זיין אָנקומען.

„דן תקיף", מרדכי לייב'ס צעהן יאָהריגער זוהן, האָט גאָר פּאַר־לוירען זיין קאָפּ...

דן האָט זיך אָנגעהערט מיט אַלערלײ שמועסען און מיט פיל וואונ־דער־מעשיות וועגען דעם הײליגען רבי'ן. די געהויבענע שטימונג, די פּרייד וואָס האָט געגומען הערשען צווישען חסידים און צווישען פּראָסטען עולם, כמעט אָהן אויסנאַם, דאָס יאָגען, דאָס גרייטען זיך פון אַלערלײ פּאַכען מענשען צו פּאָרען דעם רבי'ן אָנטקעגען — דאָס אַלעס האָט ארויסגערופען ביים יונגענקען דן'ען אזא טיפען באַגער אָנטייל צו נעמען אין דער „רייזע" אָנטקעגען רבי'ן, אז ער האָט, ניט קוקענדיג אויף אַלע אוממענליכקייטען, אָפּגעמאַכט ביי זיך: זיין פון די ערשטע אויף אָפּגעבען דעם רבי'ן שלום עליכם און כאַפּען א בליק אויף זיין ליכ־טיגען פּנים, אויף וועלכען די באָבע, רוהען זאָל זי אין גן־עדן, פלעגט דערצעהלען, אז די שכינה רוהט אויף דעם.

איי, שנעק דו אייגער! באַטראַכט דיין הילוך: נאַקעט און באָר־וועס... ס'איז ווינטער... די מאַמע וועט שרייען, דער טאַטע וועט שלאָ־גען... און אויף וואָס וועסטו פּאָרען? אויף דער ווייסער ציג?... וועגן דעם אַלעם האָט דן אפילו א טראַכט ניט געטאָן...

איהם האָט זיך אויסגעוויזען: בלייבט ער אין דערהיים, אין דעם טאָג פון רבינ'ס אָנקומען, לאָזט זיך איהם דאָס חיות אויס, געהט ער ממש פון זינען ארונטער. איהם האָט אזוי געצויגען צום הייליגען רבי'ן!... ער האָט געוואָלט וואָס גיכער זעהן דעם רבי'ן, ווייל ער האָט זיך איהם פאָרגעשטעלט אזוי שעהן, אז טאקע נאָר אין א קינדערשער פאַנטאזיע קען אזא שיינקייט אויפשיינען.

דער רבי איז יענעם מאָל אָנגעקומען פרייטאג. פרייטאג פלעגען די מלמדים צעלאָזען די חדרים פאר'ן אָנבייסען. פאר דעם פרייטאגדיגען אָנבייסען, ווען פעלשטינער אידען ערלויבען זיך עסען ראָסעל פלייש, האָט זיך דן ארויסגעלאָזען איבער'ן שטאָט, געלאָפען ווי א פארסמ'טער, אויפגעזוכט חבר נאָך חבר, וועמענם פאָטער ס'האָט פארמאָגט א פערד און שליטען, און איהם אויסגעפרעגט—צו זיין טאטע נעמט איהם מיט באָגענענען דעם רבי'ן. און ווען א חבר האָט איהם פאָרזיכערט, אז „יא", האָט איהם דן צוגעזאָגט גאָלדענע בערג, אפילו דעם גאנצען וואָרעמעם פון א גאנצער וואָך, וועט ער איהם אוועקגעבען, ווען ער וועט פועל'ן ביי זיין פאָטער, אז ער זאָל איהם, דן'ען, אויך מיטנעמען...

די גאָלדענע בערג וואָס דן האָט דעם חבר צוגעזאָגט, האָבען דעם חבר וויניג וואָס געמומען. א וואָרעמעם איז טאקע געווען א חשוב'ער ביסען, אָבער קיינער פון זיינע חברים האָט ניט געוואָגט זיך איינשטעלען צו בעטען זיין טאטען, אז ער זאָל דן'ען אויך מיטנעמען, פאר מורא, אז דער טאָטע זאָל נאָך איהם אליין אין דערהיים ניט איבערלאָזען.

דער חבר דערצעהלט דן'ען, אז אזוי פיעל אידען האָבען זיך אָנגעלייגט אויף זיין טאטען ער זאָל זיי מיטנעמען, אז ער האָט מורא דער שליטען זאָל זיך מיט אלעמען ניט צו שיטען אין מיטען וועג...

דן האָט זיך דעם פרייטאָג געוואָרגען מיט'ן אָנבייסען, כאָטש דאָס איז געווען דער ראָסעל פלייש פון דער וואָך.

דער פאָטער האָט דעם פרייטאָג געמוזט געהן אין באָד אריין אָהן איהם, דען דן איז ווי אין וואָסער אריין...

דן האָט נעזען אָפּפאָהרען שליטען נאָך שליטען, אָנגעפאָקט מיט אָנגעפעלצטע, פרעהליכע אידען, ווי מחותנים וואָס לאָזען זיך ארוים אויף א חתונה, אז ס'האָט איהם אזש געמומען שווינדלען פאר די אויגען.

צו זיינע חברים וואָס זענען געפאָרען מיט זייערע טאטעס, אין קאָלדרעס איינגעוויקעלט, האָט זיין קנאה זיך אזוי צוברענט, אז ס'האָט אים אזש אָנגעהויבען צו שפרינגען דאָס הערצעל...

ער האָט זיך גאָר קיין עצה ניט געקענט געבען. אונטערגעבען זיך, איז אָבער ניט געווען דן תקיפ'ס טבע. איהם איז ארויף אויפ'ן געדאנק

אז ער קאָן געהן צו פוס... דעם וועג דאַרף מען איהם ניט ווייזען. ער וויסט וואו זיי וועלען זיך אָפשטעלען: אין טאָהל, לעבען דער גרויסער מיהל. דאָרטען וואו ער גיהט זומער מיט א קאָמפּאניע חברים זיך באָדען. ער וועט דורכשניידען די פעלדער אזוי ווי זומער, ווען ער גיהט זיך באָדען, און ער וועט אָנקומען נאָך גיכער, ווי זיי אלע מיט זייערע פערד און שליטענס...

ניט־ווילענדיג אָבער, זענען זיינע אויגען דאָך געפאלען אויף זיינע צוריסענע שטיוועל און אויף זיין אָפּגעטראָגענעם פיזשאקל, וואָס די מאמע האָט איבער געניצעוועט פון איהרען אן אלטען מאנטל, פון וועלכען די קנעפּ זענען שוין לאַנג געווען אויסגעריסען מיט'ן געוואַנט... און איהם איז ביטער געווארען אויפ'ן הארצען... זיין צער איז געווען אזוי גרויס, אז ער האָט זיך שיעור ניט צעווייניגט.

מיט זיינע שטיוועל האָט ער פאר קיין פאל ניט געטאָרט זיך לאָזען אין וועג אריין. ער האָט זיך אָבער ניט אונטערגענעבען.

ער איז אריין אין שטוב. דער טאטע איז נאָך געווען אויפ'ן מארק. די מאמע, פארטאָן מיט איהר שבת מאכען, איז געווען צו פארנומען, אז זי זאל אויף איהם עפעס באָזונדערס באמערקען.

בגנבה האָט ער אזוי דורכגענישטערט די גאנצע שטוב, וועלענדיג געפינען עפעס א בגד, וואָס זאל איהם פארהיטען פון קעלט. צום באדויערען אָבער, איז פשוט גאָרניט געווען וואָס צו געפינען.

פיהלענדיג אז די צייט שטעהט ניט, האָט ער שוין גאָר געמומען פארלירען זיין געדולד. ער איז ארוים פון שטוב, ארויפגעקלעטערט אויפ'ן בוידם און דאָרטען וויידער געזוכט און גענישטערט בגדים פאר זיין נסיעה...

ער האָט אראָפגעצויגען אלץ, וואָס עס האָט געהאנגען אויף די באנטעס, אפירגעשלעפּט וואָס נאָר עס איז געלעגען פארשטעקט הינטער די סטריכעס, אויפגעבערעט דאָס גאנצע מיסט, וואָס האָט זיך אויף דעם בוידם אָנגעקליבען אפשר אין א משך פון הונדערט יאָהר, און אפשר נאָך מעהר, אזוי אז די מייז האָבען צושראָקענע גענומען לויפען פון איין ווינקל צום אנדערען און פון איין לאָך צו דער צווייטער...

צווישען די פילע פארוואלגערטע שמאָכטעס, וואָס ער האָט אפיר־געגראָבען פון זייער לאַנג־יאָהריגען קבר, האָט ער קוים אויסגעקליבען: א פאָר צוריסענע שטיוועל און א קאפטען אן ארבעל...

קוקענדיג אויף די שטיוועל און אויפ'ן קאפטען, האָט זיך איהם זעהר ניט געגלוסט ארויפצוציהען זיי אויף זיך. ער האָט אָבער קיין אנדער ברירה ניט געהאט: ער האָט געמוזט וואָס גיכער לויפען, כדי ניט צו פארשפעטיגען.

איין שטיוועל מיט אן אפענעם מויל, האָט ער שטארק ארומגע־קרעמפעוועט מיט א שטריק. נאָכדעם האָט ער אָנגעשטאָפט ביידע שטי־וועל מיט שטרוי. ער האָט אראָפגעשלעפט א פילקע פונ'ם פסח'דיגען געפעם, צוריסען אויף צווייען און ארומגעוויקעלט זיינע פים אזוי דיק, אז ער האָט די שטיוועל, אויף זיינע קליינע פים, קוים ארויפגעצויגען.

מיט דער באָבעם קאפטען האָט ער זיך איינגעוויקעלט און מיט א שטריק זיך שטארק ארומגעארטעלט. און אום די מאמע זאָל איהם ניט דערהערען און אויך ניט דערזעהן, איז ער פון בוידים שטיל אראָפ־געקראָכען און בגנבה פון שטוב ארויס.

מיט ברייטע שפּאַן האָט ער זיך געלאָזען גיהן דורך די הינטער געסלאָך פון שטאָט ארויס, דאן דורכ'ן דאָרף... דאָ האָבען די הינט — — עפּעס אזוי ווי זיין אויסזעהן וואָלט זיי גערייצט — איהם געגומען אויף גאָר א מיאוס'ן אופן ארויסבאגלייטען... די שקצים'לאָך, האָבען איהם געהאלטען אין איין באָוואָרפען מיט שניי און נאָכגעשריהען: „זשיד כאלאָמיי"... ער וואָלט זיכער געוואָגן מיאוס אפּגעשניטען, וואָס ניט זיין שטעקען, וואָס איז געווען לענגער פון איהם... דעם שטעקען האָט ער פון בוידים מיטגענומען... ער איז קוים א לעבעדיגער פון דאָרף ארויס...

אויפ'ן פעלד האָט א שטארקער ווינט געשלאָגען איהם אין פנים אריין. דער שניי איז געווען אביסעל צולאָזט אבער זעהר טיף. דן האָט געבראָ־דזשעט אין דעם טיפען שניי, אז א שוויים האָט איהם באָזעצט, ווי אין א הייסען זומער טאָג.

דעם קאפטען, איז איהם געוואָרען שרעקליך שוואר צו דערטראָגען און ער האָט זיך געוואָלט פון איהם באפרייען. ער האָט אבער ניט גע־וואָגט, מורא האָבענדיג פאר א פארקילונג. ער איז שוין דעם ווינטער געהאט געווען ביטער פארקעלטערט.

דן האָט געשפּאַנט און די פּערד האָט נעזעצט פון איהם. זיינע אויגען זיינען געווען אָנגעשטעלט אויף יענעם פּלאַץ, וואו כמעט דאָם נאָנצע שטע־טעל מיט אידען זענען שוין געווען פארזאמעלט צו באָגעגענען דעם רבי'ן...

ער זעהט דעם עולם ביים בארג, די שליטענס צושטעלט, ווי אין מארק אויף א יאָריד. א סך אידען שטעהען אין רעדלאָך ביי דעם בארג. אנדערע — אויפ'ן בארג; אייניגע שפּאַצירען גאָר ארום און קלאַפּען איין פוס אָן אן אנדערען. אין דער לופטען טראָגט זיך א „הו־האַ" פון דער שוואר־צער מאסע...

צוקומענדיג נעהנטער צום עולם, האָט אים פּלוצים אָנגעהויבען טיאָכקען דאָם האַרץ. ער האָט געגומען מורא האָבען, טאָמער וועלען די יונגע לייט, וואָס געפינען זיך דאָרטען, פון איהם חוזק מאכען, גוט אָנזידלען

און אפשר נאָך פֿאַרטרייבען ווי א הונט. און דערצו נאָך קאָנען זיי זיין טאַטען דערצעהלען, און פֿאַר איינעמען חרפות ובושות פון איהם, פֿלעגט זיין טאַטע, מרדכי לייב דער הויכער, איהם פּשוט ממית'ן...

די פּים זענען איהם אונטערגעהאַקט געוואָרען. ער האָט פֿאַרלאָ־רען דעם חשק צו דערנענטערען זיך.

אין דעם אויגענבליק האָט די מאַסע פון בארג נענומען לויפען ארונטער, מיט א ווילדען ליאַרם, וואָס האָט אויפגעציטערט די פּראָסטיגע לופט.

גלייך נאָכדעם, האָט זיך דערהערט דאָס קלינגען פון א גלאָק, און טאַקע באלד, האָט זיך אויפ'ן בארג, קענען דער פֿארנאַכטיגער זון, באַוויזען א בליאַסקענדער שליטען, מיט פּיר פּאַנסקע פערד נא־שפּיץ, יא־נענדיג בארג אראָפּ פּייל אויסן בויגען... און וועו דער שליטען איז שטעהען געבליבען, זענען איהם די אידען ווי די ביהנען באפאלען...

דערזעהענדיג אזא סצענע האָט שוין דן גאָרניט געוואוסט וואָס פּריהער צו טאָן.

מיט דעם קאַפּטען אויף זיך, האָט ער זיך געפּיהלט ווי געפּענטעט. האָט ער מעהר קיין סעקונדע ניט געטראַכט און איהם פון זיך ארונטער־געשליידערט און נענומען לויפען אין איין אָטעם, דורכשניידענדיג דעם טייך אויף וועלבען דער שניי איז שוין געווען וואסערדיג, איבערקוליענדיג זיך א פּאָר מאָל... אָבער נאָך איידער ער האָט באַוויזען דעם פּלאַץ צו דערגרייכען, האָט א לאַנגע בייטש א קנאַל געטאָן אין דער לופטען און די ווילדע פערד פֿאַרריסענדיג זיערע עקען, האָבען דעם שליטען א רים געטאָן, אומגעשליידערט יערען, וואָס האָט קיין צייט ניט געהאט אָפּצו־שפּרינגען, און די פערד האָבען נענומען פליהען מיט דעם שליטען ווי א טויט־שרעק וואָלט זיי נאָכיאָגען.

די אידען האָבען קוים צייט געהאט זיך ארויפצוכאַפּען אויף זייערע שליטענס. פּילע האָבען זיך פֿארמישט, האָבען זיך צעמוזט ארויפכאַפּען אויף א פּרעמדען שליטען. און דער גאַנצער עולם האָט מיט דעם זעלבען אימפּעט, זיך א לאָז געטאָן און נענומען יאָגען אין שטאָט.

אָן איינעם פון די שליטענס, וואָס איז געבליבען אביסעל הינטער שטעלויג האָט דן נאָך באַוויזען זיך אָנצוכאַפּען. ער האָט זיך נעוואָלט נאָכהענגען, אָבער דער שליטען האָט אים געטאָן אזא שליידער אָן א זייט, אז זיינע ביינער זענען שיעור ניט צושאָטען געוואָרען..

ער איז געבליבען ליגען אויפ'ן בויך אינגאנצען א צומישטער... עס האָט נענומען עטליכע רגע'ס ביז ער איז געקומען צו זיך.

ניט זייענדיג בכח אויפצוהויבען זיך, איז ער געבליבען זיצען אויפן שניי אייניגע מינוטען און שטיל זיך ביטער צעווויינט...

ער האָט אזוי געגאָרט זעהען דעם רבי'ן, איהם האָט אזוי וועה געטאָן, וואָס נאָך אזוי פיעל מיה און אָנשטרענגונג האָט ער דאָך זיין ציעל ניט דערגרייכט... אזוי וועה געטאָן... און דערצו נאָך איז ער, נעבאך, אַ פאַרמאַטערטער געבליבען, פאַרלאָזען, איינער אליין אויף אַ ווייסען פּוסטען פעלד... איהם איז געוואָרען שרעקליך ביטער אויפן האַרצען... זיצען איז אָבער קיין פלאָן ניט געווען, אַ קליניגקייט, פרייטאָג פאַרנאַכט!...

ער האָט זיך קוים אויפגעהויבען, אָפּגעטרייסעלט פון זיך אביסעל דעם שניי און זיך געלאָזען געהען אויף צוריק. אָבער שוין ניט מיט יענעם וועג מיט וועלכען ער האָט זיך אַרויסגעלאָזען באַגעגענען דעם רבי'ן.

יענער וועג, מיט דעם נאָכגעלאָזענעם טייך, וואו דער פוס מיט'ן פאַרבונדענעם שטיוועל איז איהם נאָס געוואָרען, דער טיפער שניי אויפן פעלד, די שקצים מיט די הינט — יענער וועג האָט איהם געשראָקען. צוריק איז ער שוין געגאַנגען מיט'ן שליאָך, פלאָנטערענדיג מיט די פיס, האָפענדיג אויף אימיצען וואָס וועט אָנפאָהרען און איהם ארויפנעמען אהיים...

דער טאָג האָט זיך געגומען שנעל רוקען. עס איז געוואָרען טונקעל און טונקעלער. דער שוויים איז פארשוואונדען פון איהם, דאָס לייב האָט איהם איצט געגומען גרויען פאר קעלט.

קיינער איז ניט אָנגעפאָהרען, און אזוי פלאָנטערענדיג מיט די פיס, איז ער קוים פארגאַנגען אהיים.

אריינקומענדיג אין שטאָט אריין איז שוין געווען שטאָק פינסטער, אידען זענען שוין געזעסען ביי זייערע טישען און הנאה גענאָט פונ'ם שבת קודש...

אויף אזוי שפּעט אהיים צוקומען האָט ער זיך ניט געריכט... צוקומענדיג צו זייער שטוב, איז איהם דאָס הארץ אינגעפאַלען פאר שרעק: ווי ווייזט מען זיך פאר דעם טאַטען פרייטאג־צו־נאכטס אזוי שפּעט? !

אין שטוב ביי מרדכי לייב דעם הויכען איז געווען טויט שטיל. דער טיש געגרייט, חלה — פארדעקט. די ליכט און די לייכטער האָבען געצאַנקט. טאַטע־מאַמע זענען איהם ארומגעלאָפען זוכען..

דערזעהענדיג דערוויל אזא געלעגענהייט, איז ער אריין אין שטוב, אלעם פון זיך אראָפּגעשלעפט און ארויפגעראפעט זיך אויפן פּעקאַלעק.

אין אייניגע מינוטען ארום, איז די מאמע זיינע אריין אהן אטהעם — כמעט ווי אריינגעפאלען אין שטוב אריין, ברעכענדיג די הענט, ווישענדיג מיט'ן פארטוך די אויגען: גאטעניו! פאטער אין הימל!... האט זי געקאגט — וואס פאר א אומגליק, וואס פאר א צארן איז היינט אויף מיר אויסגעגאסען געווארען?!...

דערשפירענדיג אבער דן'ען אויפ'ן אויוועז, איז זי ראפטאם צוגעלאפען, ארונטערגעשלעפט איהם פון פעקאליק און געמומען טרעסלען מיט איהם... שרייענדיג אז די אדערען אין האלז האבען ביי איהר שיעור ניט געפאצט: „וואו ביסטו געווען?!"...

— אין ערגעץ ניט, האט דן תמ'עוואטע געענטפערט.

— גזלן! וואס הייסט אין ערגעץ ניט?!... — האט די מאמע ניט אויפגעהערט צו געוואלדעווען...

— אין ערגעץ ניט... — האט דן זיך געהאלטען ביי זיינעם.

— גזלן! דער טאטע וועט דיך מערדערען. זאג, וואו ביסטו געווען?! — לאזט איהם די מוטער ניט אפ...

מרדכי לייב איז אנגעקומען און אריין אין שטוב, מלא רציחה... און ניט אויסרייד ענדיג א ווארט, האט ער אראפגעכאפט זיין פאסיק און געמומען שניידען דן'ען איבער די הענט, איבער די פים, איבער'ן קאפ, איבער'ן פנים...

— א, מחלל שבת'ניק! א, שגץ! ביי מיר אין שטוב? גיכער וועל איך דיך א טויטען אוועקלייגען — האט ער געגוואלדעווען.

פון וויטאג האט דן געמאכט אזא געוואלד, אז די מוטער איז פאר צער שיעור ניט משוגע געוואָרען. זי האט געמומען דעם אויפגערעגטען פאטער אוועקרייסען מיט איהר נאנצען כח, שרייענדיג:

— מרדכי לייב! מרדכי לייב! מען וועט זיך צונויפלויפען אויף אונזער ביז־וואונדער!... מרדכי לייב! זאל זיין גענוג! הער אויף! עס איז שבת!... זאל זיין גענוג! געגוג, געגוג!...

דן האט זיך אין דרייען געבויגען פאר וועהטאג. און אזוי כליפענדיג, איז ער ביסלעכווייס, אנשוויגען געוואָרען.

מרדכי לייב האט קידוש געמאכט עפעס נאר ניט מיט זיין שטים... די הענט זיינע האבען אים געציטערט און דער ראזשענקע וויין האט זיך פון כוס אריבערגענאסען איבער זיינע פינגער...

אזוי האבען אויך די טרעהרען פון דער מוטערס אויגען געטריפט. אויף דעם פאטערס שטרענגען באפעהל, האט אויך דן געמומען קידוש מאכען, ער האט זיך אבער אין מיטען קידוש אזוי צוכליפעט, אז די

מוטער האָט דאָס גלעזעל ראָזשענקע־וויין פון זיינע הענט לאַך געמוזט ארויסנעהמען און ער האָט דעם קידוש ניט פארענדיגט.

דער פאָטער האָט איהם מיט זיינע בייזע אויגען דורכגעשטאָכען. די מאַמע האָט איהם צערטלעך גערריקט צו זיך און מיט ווייכע ווערטער איהם איינגעשטילט.

עסען האָט דן שוין ניט געקענט. דער קאָפּ האָט איהם שטאַרק ווועה געטאָן, האָט ער זיך געבעטען שלאָפען.

די מוטער האָט טיף אָפּגעזיפצט, איהם אויסגעטאָן און צוגעהאָלפען איהם ארויפדראָפען זיך אויפ'ן אויוון.

מיד און דערשלאָגען, איז דן באלד איינגעשלאָפען. דעם טאָטענס טרויעריגע זמירות־זינגען האָט איהם אבער געוועקט און געשראָקען...

אויף צומאָרגענס איז דן אויפגעשטאַנען מיט א שרעקליכען קאָפּ־וועהטאָג, ווי דער קאָפּ וואָלט געוועזען ביי איהם מיט א רייף ארומגעצויגען. יעדער אבר האָט איהם געבראָכען. די מוטער האָט דערפיהלט, אז מיט איהר קינד איז עפעס ניט גלאַט און א גאַנצען טאָג איהם ניט אַרויסגעלאָזט פון שטוב.

דן האָט קיין אָרט ניט געקענט געפינען פאר זיין קראַנקען קאָפּ. דערצו נאָך האָט איהם דאָס זיין אין שטוב א גאַנצען טאָג שיעור פון זינען ניט געטריבען... ער האָט נאָר געזעהן פאר זיך דעם רבי'ן...

אָט האָט ער איהם געהערט דאַוונען פאר'ן עמוד, אזוי שעהן, אזוי זיס; אָט האָט ער זיך פאַרגעשטעלט ווי ער לייענט די תורה און די אידען וואָס מאַכען א ברכה איבער איהר, ציטערען, שטעהענדיג לעבען איהם; אָט האָט ער געזעהן ווי די אידען כאָפּען שיריים; אָט האָט ער דעם רבי'ן געזעהן בענשען און ווינשען אלע אידען גאָט'ס ברכות. וואָס האָט דן'ס יונגער מח זיך דען ניט פאַרגעשטעלט?...

היינט דער געפילדער פון דעם יונגוואַרג, וואָס האָט זיך ארומגע־טראָגען אויף די גאַסען, די פרייד פון זיינע חברים, וואָס האָבען איהם אָנגעקלאַפּט אין פענסטער, דאָס לויפענייש, דאָס יאָגעניש, דאָס זינגען, דאָס טאַנצען איבעראל... זיין יונג הארץ האָט זיך געצאָפּעלט דעם גאַנצען טאָג ווי א פויגעל אין שטייג... ער האָט אָן זיין קאָפּ וועהטאָג פאַרגעסען און א גאַנצען טאָג נאָר געטראַכט: ווי אזוי כאָפּט מען זיך פון שטוב ארויס?!...

ערשט אויף דער נאכט, נאָך מעריב, וועז ארויסגעגאַנגען איז מען שוין פון אלע בתי־מדרשים און דאָס געזאַנג פון די אידען, וואָס האָבען דעם רבין אהיים געפירט, האָט זיך ווייט געטראָגען און הויך געהויבען ביז אין זיבעטען הימעל — ערשט דאן האָט דן די געלעגענהייט

ענדליך געפונען: די מוטער זיינע — ווייזט אויס האָט זיך שוין אויך ניט געקענט איינהאַלטען מעהר — דען אויך זי איז, אויף אַ רגע, ארויס פון שטוב, נאָר כאַפּען אַ קוק אויפ'ן רבי'ן, ווי די אידען פיהרען איהם אַהיים...

און אזוי האָט זיך דן ארויסגערוקט פון שטוב און אוועק אויפ'ן מארק צו „חייה־הינדעס הויז" וואו דער רבי איז איינגעשטאַנען.

חיה הינדעס הויז איז געווען באַלאַגערט. אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען. אינגלאַך און מיידלאַך האָבען זיך אויף די פענסטער אָנ־געהאַנגען. צווישען די פיס איז דן געקראָכען. מען האָט געטראַמפּעלט אויף איהם. ער האָט זיין היטעל פאַרלאָרען, געפונען און ווייטער זיך געשטופּט; ווי אַ מויז, צווישען די שפּאַרעס פון טיהר און טויער איז ער געקראָכען ביז ער האָט זיך ענדליך דורכגעבראָכען, דורך דער קיך, דורך אַן אַלקער, איבער אַ בעט געשפּרונגען און אין זאַל אריין.

דער זאַל איז געווען געפּאַקט מיט אידען און בחורים. קאָפּ אויף קאָפּ איז מען געשטאַנען, בענק האָבען געקראכט. עס האָט געזאָטען ווי אין א קעסעל. די קולות האָבען פאַרטויבט...

דן'ס קערפּער האָט געציטערט, זיין הארץ האָט אים שטאַרק גע־קלאַפּט... ער האָט זיך קוים אויף די פיס געהאַלטען.

צווישען דער פארזאַמעלטער מאַסע אידען, איז זיך דער רבי געזעסען ביים טיש ארומגערינגעלט פון אַלעמען. ער איז נאָר וואָס פון בית מדרש געקומען. פאר איהם איז געשטאַנען אַ גלאָז קרישטאָל־ריינע וואַ־סער און א שעלכעל איינגעמאכטס. ער איז געזעסען, דעם שטערען אונ־טערגעשפּאַרט מיט דער האַנט, פאַרשטעלענדיג דערביי זיינע אויגען וואָס האָבען ארונטערגעקוקט און ווי געשפּיגעלט זיך אין דעם קרישטאָל־ריינעם וואַסער.

דן איז געווען זיכער, אַז ער איז אין טיפע רעיונות פאַרטאָן. פון וואָס דען האָט דער רבי געקענט טראַכטען? פון איינגעמאַכטס, אפשר, וואָס מאַכט זיין לעבען זיס?!...

דן איז מיט א זעלטענער געשפּאַנטקייט געשטאַנען צווישען עולם, אָנשטרענגענדיג זיך מיט'ן גאַנצען כח מען זאָל איהם פון די פיס ניט וואַרפען. ער האָט זיינע אויגען ניט ארונטערגענומען פון דעם רבין'ס פאַרשטעלטען פּנים, געוואַרט און געהאָפט טאָמער וועט דער רבי זיך א קעהר טאָן אין זיין זייט אַזוי, אַז ער וועט זיין גאַנץ פּנים דערזעהן און דער־מיט זיין יונגע צאַפּעלדיגע נשמה באַרוהיגען.

איז אָבער פּלוצים געוואָרען אַזאַ שרעקליכער געטומעל מיט אַזאַ שטופּעניש און וואַרפּעניש אַז דער קליינער דן איז ממש שיעור ניט דערקוועטשט געוואָרען צווישען דער מאַסע אידען.

דאָס איז דער גבאי אריין פון אַן אַנדער חדר, טראָגענדיג אַ שאָ־פענעם פּעלץ מיט אַ פּליושענער קוטשמע וועלכע ער האָט זעהר געשיקט ארויפגעוואָרפען אויפ'ן רבי'ן, שרייענדיג מיט זיין ריעזען־שטים:

— לאָזט אידען... לאָזט... דער רבי איז מיד!... דער רבי וויל זיך אַביסעל דורכפאָהרען.. לאָזט אידען, לאָזט!... און מיט זיינע ברייטע אַקסלען רוקענדיג זיך ריקווערטס, האָט ער דעם עולם צושטופּט און פאר דעם רבי'ן אַ וועג געמאַכט...

דער גלאָק האָט אין דרויסען אַ קלונג געטאָן און דער רבי מיט'ן גבאי זענען אויף דעם פּריצישען שליטען מיט די ווילדע פּאַנסקע פערד פאַרשוואונדען אין דעם ווייטען, ווייסען פעלד אריין...

די אידען אין זאַל, האָבען, ווי עס שיינט, גאָר ווייניג וואָס זיך געקימערט. דען זיי האָבען פאָרטגעזעצט, נאָך פייערדיגער ווי פריהער דאָס זינגען און טאַנצען.

זיי האָבען געזונגען: —דער רבי האָט געהייסען פרעהליך זיין ביז אין ווייסען טאָג אריין.. א. אז. וו.

פאר דן'ען איז דאָס באמת געווען א טויט קלאַפּ... א מאָדנער גע־פיהל האָט דעם קינד אַרומגענומען. דער זאַל מיט דער מענגע מענשען האָט פאַר איהם אין איין אויגענבליק פאַרלאָרען זיין גאַנצע באַדייטונג...

די אידען האָבען איהם מעהר ניט אינטערעסירט און אויפ'ן רבי'ן האָט ער גענומען שטאַרק פאַראיבעל האָבען...

ער האָט זיך גענומען ארויסרוקען מיט אלע זיינע כוחות פון דער ענגשאַפט, פון דער שטיקעניש...

אויפן מאַרק זענען זיינע אויגען געפאַלען אויפ'ן שפּור וואָס דעם רבי'נס שליטען האָט נאָך זיך איבערגעלאָזט און איהם האָט פאַרדריקט ביים האַרצען צום חלש'ן: „אזוי פיעל אידען! אזוי פיעל אידען אין זאַל!" האָט זיך דן גאָרניט געקענט אָפּ'חידוש'ען —„איבערגעלאָזט אזוי פיעל אידען און אליין אַוועק קאַטאַיעווען?! אַ גלח, להבדיל, קאַטאַיע־וועט... קאַטאַיעווען גאָר! די השגה פון אַ רבי'ן?!"... אויף זיין יונגען האַרץ האָט דאָס געמאַכט אַ גרויזאמע, אַ צושטערענדע ווירקונג...

אויפ'ן מאַרק איז געווען הימעל עפען זיך!...

אידען זענען געשטאַנען אין רעדלאַך, יונגעלייט האָבען געשפּאַצירט, מיידלאַך האָבען ניט אויפגעהערט צו לאַכען, דאָס יונגווארג האָט געוואָר־פען דעם שניי. בחורים האָבען אויף שטעקענס אָנגעוויקעלט קלאָטשע,

איינגעטונקען אין א פאס דיאהאט, וואס זיי האבען אויפגעבראכען ביי יונה־הערצאוועס בודקע, אנגעצונדען זיי און איבער'ן מארק מארשירט מיט ברענענדיגע שטורקאצען. ניט באנוגענדיג זיך מיט דעם, האבען זיי דערנאך דאס גאנצע פעסל דזשעגעכטס — נאך וועלכען יונה האט חדשים לאנג געטרויערט, אין מיטען מארק צוגעקאטשעט און אנגעצונדען . . .

די פלאמען האבען זיך צום הימל געריסען. דער מוראדיגער פייער האט ביי חברה אזא ווילד פרייד ארויסגערופען, או זיי האבען זיך מיט די שטורקאצען אוועקגעלאזען ארום און ארום דעם הוזשענדיגען פלאם מיט א לעבעדיגקייט און מיט א פרייד, און מיט א געזאנג, ווי שמחת־תורה צו די הקפות...

דן איז ארומגענגען פלאנטערנדיג מיט די פיס... דאס געזאנג, דער זשום, די קולות, דער הו־הא... דער הוזשענדער פלאם — דאס אלעס האט איהם בשום אופן ניט געקענט אויפמונטערען... ער האט נאר געקוקט אויף דעם וועג, וואו דער רבי איז אוועק מאכען א „קאטאש־קע", און אויף דער זילבערנער לבנה, וואס איז געשוואומען אין הימל איבער איהם און באלויכטען זיין לאנגען וועג...

איהם האט גענומען פינצטער ווערען אין די אויגען. די קעלט האט איהם ביטער דורכגענומען. עס האט איהם געווארפען א צאהן אן א צאהן. צוויישען דעם רעש און געפילדער האט ער דערהערט זיין מאמע'ס שטימע. זי האט איהם געזופען:

— דנ'עלע!... דנ'עלע!... און טאקע באלד האט זיך אויך דער־הערט זיין פאטער'ס בייזע שטים:

— דן!... ד־א־ן...

דן איז זיי אנטקענגען געגאנגען אהן שום מורא... און אין זיין מוטער'ס ארעמס אריינגעפאלען..

זיי האבען איהם שוין אויף די הענט אהיים געטראגען.

דן איז געווען קראנק... מסוכן קראנק...

ביי מרדכי ליב'ן אין שטוב איז געווען תשעה באב. דן איז ג־נ־ווארען וואס אמאל ערגער און ערגער. אברהם רופא האט געהייסען צום קאפ קאלטע קאמפרעסען לייגען, אליין האט ער יעדען טאג אן אנ־דער פלאש געפארבטע אדער קאלעמוטנע וואסער געבראכט און מיט דעם איהם געפאיעט.

די מוטער איז פון זיין בעט ניט אפגעטראטען, געווייגט און גאט געבעטען, גאט געבעטען, און ווידער געווייגט...

דער בייזער טאטע איז געלאָפען דעם רבי'ן אן עצה פרעגען, האָט איהם דער רבי געהייסען מיט א מנין תהלים זאָגען...

שכנות האָבען זיך צו דער באָטריבטער מוטער צוגעזעצט: זי זאָל געהן צו נאָזאָר קעוויטשען דעם אלטען דאָקטאָר, וואָס האָט זיך שוין לאַנג פון פּראָקטיקע צוריקגעצויגען. פאלען פאר זיינען פים, ער זאָל רא־טעוון איהר קינד!...

וואָס טוהט ניט א מוטער פאר איהר קינד? וואר שמועסט נאָך וועז דאָס קינד געפינט זיך אין געפאר... זי האָט זיך איינגעשטעלט, געגאַנגען, און איהם טאָקע אויך געבראַכט.

ביים דאָקטאָר האָבען די הענט געציטערט פון אלטקייט. אריינקומענדיג אין שטוב, האָט ער אויסגעזעהן בייז, ווי ער וואלט וועלען אלעמען פאר־שעלטען פאר דעם, וואָס מען האָט איהם פון זיין הויף ארויסגעשלעפט. דער אמת אָבער איז געווען, אז דאָס נידעריגע שטיבעל מיט די נאַסע וועגט, מיט די צוקרימטע פאַרקלעפּטע פענסטערלאך — דאָס האָט איהם אזוי אויפגערעגט. ער האָט אויף דעם קראַנקען א קוק געטאָן... אויפגעהויבען זיך און מיט זיין שטעקען א שויב אויסגעזעצט. אויפ'ן רופא האָט ער קרום א קוק געטאָן, זיינע פלעשלאך געהייסען אין צעבער גיסען...

לאַנג איז ער לעבען דעם קינד געזעסען, געהייסען ברענגען אייז פון טייך, פון אפטייק עפעס געשיקט נעמען און געהייסען נאָכאָמאל קומן נאָך איהם...

„פריהער גאָט און דערנאָך נאָזאָר קעוויטש", פלעגט די מוטער דער־צעהלען וועז דן איז געקומען א ביסעל צו זיך. זי האָט לחלוטין פון בעט ניט אָפּגעטראָטען. אזוי האָט איהר נאָזאָרקעוויטש פּאַרזאָגט — ניט אָפּצוטרעטען. וועז דן האָט איינגעדרעמעלט, האָט זי מיט א פּעדער זיין אטהעם געהיט און אז ער האָט זיך געוועקט און פלוצים מיט א שוי־דער זיך אויפגעכאפט... האָט זי איהם געזומען בארוהיגען און מוטער־ליך איינשטילען.

— גאָט איז מיט דיר! קינד מיינס!... וואָס איז מיט דיר דע'עלע?! וואָס שרעקסטו זיך אזוי?! וואָס שרעקט דיך, קינד מיינס?!...

ער האָט מיד געדרעהט דאָס קעפּעל:

— א חלום!... מאמע!... — אטעמט דן קוים ארוים — איך האָב געזעהן וויילדע פערד — אָהן א צאָהל — מיט פאַרריסענע עקען — אידען מיט לאַנגע בערד — מיט לאַנגע פּאָלעס — פלאַטערען אין דער לופטען — טאַנצען — אלע צוזאמען אין קאַראַהאַד — וויילדע, משוגע'נע טענץ —

און איך אין מיטען — וואר געוואָרפען — געשלײדערט— צוטראָטען — צודריקט!... די...

— פּוסטע חלומות דן'עלע!... שלאָגט איהם די מוטער איבער, גלעטענדיג און צערטלענדיג איהם.. דו וועסט מיט גאָטס הילף געזונט ווערען און דו וועסט שטאַרק זיין און דו וועסט מעהר ניט מורא האָבען פאַר קיינעם, חוץ פאַר דעם וואָס לעבט אייביג... דן'עלע! פאַר קיינעם!...

מרדכי לייב, וועלכער האָט אויף זיך גענומען תשובה צו טאָן פאַר דעם וואָס ער האָט זיין קינד אזוי אומברחמנות'דיג געשלאָגען, דערצו נאָך אום שבת... האָט זיך געפרעגט — פאַר קיינעם?!...

א טרעהר פון זיינע אויגען איז ארונטער געפאַלען אויף דער שוואר־צער ערד פון שטוב און איז טיף איינגעזאַפּט געוואָרען.

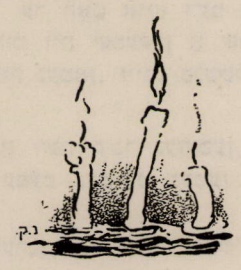

דר. י. קלינג

אונזער מאַמעס וועלטעל

י פעלשטינער מאַמע, וואָס האָט אויף אירע שמאָלע, שוואַכע פּלייצעס געטראָגען דעם יאָך פון דעם אָרימען לעבען און מיט איר האַרעוואַניע און בלוט באַשיצט די פאַמיליע פון אַל־דאָם בייז, האָט אויך אויפגעהאַלטען, געשפּייזט און אָפּגעהיט די טראַדיציעס, דאָס פאָלקס־מעשה'לע, דאָס פאָלקס־ליד.

דער יאָך פון לעבען האָט זיך אַראָפּגעלאָזט מיט זיין נאַנצער משא אויף אונזער מאַמען, וועלכע זי איז נאָך געווען א קליין קינד.

אויב דאָס לעבען פון'ם אינגעל איז געווען שווער, וויל ער האָט געמוזט ליגען א נאַנצען טאָג אין חדר ביים בייזען רבי'ן, און שפּעטער — אין בית־מדרש, פאַר'קנס'ט צו דער תורה און צו די תרי"ג מצוות, האָט ער אָבער פאָרט געהאַט א סך פרייהייטען. ער איז געווען דער יחסן — דער מאַנסביל — אויף אים איז געשטאַנען די וועלט. ער האָט בלויז געטראָגען אויף זיך א גייסטיגען יאָך. ער איז געווען פריי פון מאַטעריעלע זאָרגען. צו אים האָט מען אַרויפּגעקוקט: ער וועט אודאי זיין א רב, אָדער אַווי א גרויסער למדן, און אין זיין זכות וועט די מאַמע האָבען א גאָלדענע שטול אין גן עדן.

אָבער די יוגענט פון'ם מיידעל איז געווען א סך שווערער. אמת, זי האָט ניט געטראָגען קיין גייסטיגען יאָך. אין חדר איז זי ניט געגאַנגען. צו א שרייבער זיינען אפילו פון די פארמעגליכע פאמיליעס אויך ווינציג מיידלאַך געגאַנגען. זי האָט דאָך קיין תורה ניט געדאַרפט לערנען — פאַר איר איז געווען גענוג אַביסעל עברי־טייטש און אַביסעל שרייבען. דערפאַר אָבער האָט זי געמוזט טראָגען אויף זיך דעם אום'ברחמנות'דינען יאָך פון לעבען.

אין די אָרימע און גרויסע פאַמיליעס איז דאָס מיידעל אין איר קינדהייט נאָך געווארען די ניאַנקע, די קינדער־דערציהערין, און אמאל אויך

די גאנצע באלעבאסטע, ווייל די מאמע האט באדארפט לויפען אין מארק פארדינען. און אפילו דארט, וואו עס איז ניט געווען נויטיג צו זיין א ניאנקע אדער די גאנצע באלעבאסטע, איז אויך געווען פאר דעם מידעל נענוג צו פראצעווען.

שפעטער, וען זי האט שוין מיט מזל חתונה געהאט, האט זיך ערשט דעמאלט אנגעהויבען איר שווער לעבען. אפטמאל איז זי ניט נאר נע־ווען די באלעבאסטע אין שטוב, נאר אויך די פרנסה געבערין — אדער די קרעמערין אויף דעם מארק, אדער זי האט ארויסגענומען ארבייט צו זיך אין שטוב, ווי שניידעריי, וואס האט זיך כמעט ניט באצאלט און דורך וועלכען זי האט ממש פארלוירען די אויגען נייענדיג ביי דעם פינס־טערען שטוב־לעמפעל.

ווי אזוי אונזערע מאמעס האבען ביי אזעלכע אומשטענדען ניט צוזאמענגעבראכען פיזיש און גייסטיג איז טאקע א חידוש. הגם געלע־רענט האבען זיי ווייניג אדער כמעט גאר ניט, האבען דאך א סך פון זיי באזעסען גרויסע גייסטיגע כחות. איך פלעג אפטמאל באוואונדערען דער אומוויסענדער מאמעס כח החשבון. מיט חריפות'דיגער שנעלקייט איז זי פארטיג געווארען מיט די קאמפליצירסטע חשבונות.

אין חדר ניט נעגאנגען און ניט געלערענט, דאך זעלטען ווען האט ווער פון זיי ניט געקענט לייענען דעם טייטש־חומש און די מוסר ספרים אויף עברי טייטש און אפילו כאפען א קוק אין א מעשה־ביכעל.

דער „צאינה וראינה" איז געווען איר תורה. דארט האט זי געשעפט די גייסטיגע אוצרות, וועלכע האבען געשפייזט איר דערשלאגענעם גייסטיגען נעמיט און איר געגעבען כח אנצוגעהן מיט איר שווערען, ביטערען הארע־פאשנעם און טרויעריגען לעבען. איר זכרון איז געווען פענאמענאל — אן אומערשעפליכער אוצר פון פאלקס־לידער, פאלקס־מעשות און פאלקס־וויסען וואס איז איבערגעגאנגען בעל פה פון דור צו דור.

אין איר זכרון איז געלעגען באהאלטען א נייע תורה שבעל פה. אמת, א סך דערפון איז געווען שערליכער און פינסטערער איבערגלויבען, אבער א סך פון דעם איז געווען ליכטיג וויסען און לעבענס־חכמה, וואס האט איר געדינט אויף איר שווערען וועג.

עס וואלט געווים געווען נאריש צו זאגען, אז זי האט געקענט אידיש. א ברירה האט זי געהאט? מען האט זי דען געלערענט אן אנדער שפראך?

וויכטיג איז אבער, וואס פאר א אידיש זי האט געקענט. איר אידיש האט געקוועלט פון דעם ריינעם קוואל פון פאלקס נעניום. פון איין זייט האט דער קוואל געשטראמט פון דעם טאטענס למדנ'ישען אידיש און פון טייטש חומש, און פון דער אנדערער זייט — פון מארק, פון דעם

לעבעדיגען לעבען. איר אידיש איז געווען א זאפטיגער, א ריטמישער, פול מיט בילדער וואס דערמאנט זעהר שטארק אין שלום עליכם'ס אידיש. „א קינד, אן אומרו, א קונדעס איז זי געווען", „א פונק פון ניהנום", „א ניט געראטענער מענש", „א בלייענער פויגעל".

וויפיל שפאט און סארקאזם עס איז באהאלטען אין אט דער פראזע. זעלטען וועט עס האט זיך דורכגעווארפען א סלאוויש ווארט. זעלטען האבען זיי געדארפט אנקומען צו א פרעמד ווארט. און וועט זיי האבען געגוצט א פרעמד ווארט — און זיי האבען געגוצט אמאל ניט נאר גוי'אישע נאר אפילו אייניגע פראנצויזישע און לאטיניש ווערטער — האבען זיי אבער ניט געהאט דעם מינדסטען באגריף, אז זיי באנוצען זיך מיט א פרעמד ווארט. מחמת דעם וואס דאס פרעמדע ווארט איז שוין געווען ארגאניש פארבונדען מיט דער טאג טעגליכער שפראך.

דאס פאלקס־ליד און די פאלקס־מעשה איז ביי דער מאמען געווען א טייל פון איר לעבען. זעלטען וועט האט אונזער מאמע פארווינט איר קינד אהן א ליד אדער א מעשה'לע. און כאטש זי האט ניט געהאט קיין שום אנונג פון דער ליבע, וואס ווערט דערצעהלט אין די ראמאנען, האט זי פונדעסטוועגען געזונגען, פול מיט בענקשאפט, הארציגע און טרויעריגע ליבעס־לידער.

פאלקס־לידער און שפעטער אפילו לידער פון דעם ערשטען אידישען טעאטער, גאלדפאדענ'ס לידער און אנדערע — יענע לידער האבען געווארט און זיך פארטראגען אין אונזערע ארימסטע שטיבעלאך און אונטער די שטרויענע דעכער האט זיך געהערט דער מאמעס צארטער פאלקס־געזאנג.

די קינדער זיינען געווען איר נחת, די איינציגע פרייד אין איר ארעם לעבען — ווי אזוי זי האט זיי דערצויגען אין איר ארימקייט, אין איר אומווייסענקייט — איז שווער צו זאגען.

פון אירע דארע בריסט האט דאס קינד געזויגען איר חיות, און זעלטען וועט האט זי זיך דערלויבט צו געבען דעם קינד א פלעשעל.

אז די מאמע האט ניט געהאט וואס צו זויגען, האט מען צעקייעט א ביסען חלה און אריינגעלעגט דאס צעקייעכטס דעם קינד אין מויל אריין. א־יא, זעהר ניט־עסטעטיש? זיי האבען אבער בעסער ניט געווסט.

איז א קינד קראנק געווארען, איז די מאמע געווען דער רופא, דער דאקטאר, דער אפטייקער און די קראנקען־וואכטערין. זי האט ניט געגעסען, ניט געשלאפען און ניט גערוט. זי האט איינגעלייגט וועלטען, האט געשלעפט דעם הימעל צו דער ערד, אבי דאס קינד זאל געזונט ווערען.

נויט ברעכט אייזען. האָט זי טאַקע געהאַט אַ היפּשע ידיעה אין דער מעדיצין. ווי אַזוי זי האָט דאָס באַקומען ווייסט איין גאָט, אָבער געוואוסט האָט זי.

האָט די מעדיצין ניט געהאָלפען, האָט מען דאָס גלייך פאַרגעסען און זיך געוואָרפען צום גלויבען — צום גלויבען אין גאָט, און זיין תורה, צו תפילות, צום צדיק, צו קברים רייסען און צו זכות אבות.

און ווען דאָס האָט ניט געהאָלפען, האָט מען אַ שפּרונג געטאָן מיט אַ האַלז־ברעכענדיגער שנעלקייט צו דער טומאה, צום פּרימיטיווען וואַלד־אבערגלויבען, צום זנאַכער, צום טאָטער, צו כשוף־מאַכערינס, פעלד מעס־טען, אָפּשפּרעכען, פאַררעדען, קימפּעט־צעטעלאַך, וואַקס אָדער בליי גיסען, צו אַ רויטען פאָדים אויף דער האַנט, צו מטמא מאַכען מיט השתנה און אַנדערע אָפּשייליכקייטען...

איך געדענקט, אַז די קלוגע און פּראַקטישע מאַמע האָט מיר דער־צעהלט ווי אַזוי אַ ציגיינערטע האָט איר אויסגעלעגט קאָרטען און האָט איר דערצעהלט וואָס מיט איר איז געשען, און פאָראויסגעזאָגט וואָס מיט איר וועט געשען... און כך הוה, אַזוי איז דאָס טאַקע געווען: מקוים געוואָרען. און ווען איך האָב אַ לייכטען שמייכעל געטאָן, וואָס דאָס האָט געמיינט, אַז איך גלויב ניט, האָט זי זיך געפונען שטאַרק באַליי־דיגט און האָט מיך אויסגע'שגצ'ט... ס'טייטש! איך זאָל ניט גלויבען, וואָס די מאַמע האָט אַליין געזען מיט אירע אייגענע אויגען!

אין דעם גאַנצען אבערגלויבען האָט דאָס איר פונדעסטוועגען ניט געשטערט אָנצוזאַמלען אַ גאַנצען אוצר פון ראַציאָנאַלע רפואות וואָס האָ־בען געהאַט אונטער זיך גרויס דערפאַרונג און שכל הישר.

יאָ, די נויט האָט געצוואונגען אונזער מאַמע צו שאַפען גאַנץ אַליין איר ענג וועלטעלע אין דעם ענגען שטעטעלע פעלשטין. און אָט דאָס ענג וועלטעלע האָבען אונזערע שונאים אויך אָפּגעווישט, פאַרניכטעט מיט אַן אומ'ברחמנות'דיגער האַנט.

דר. י. קלינג

דער מאַמעס ניט־געשריבענער ספר הרפואות

עלשטין, אין מיין צייט, ביים סוף פון לעצטען יאָהר־הונדערט איז בנוגע מעריצין און אָפּהיטען דאָס גע־זונט פון דעם מענשען, געשטאַנען מיט איין פוס, און אפשר מיט ביידע, פֿארזונקען אין דעם טיפּען מיטעלאלטער. פֿאר־מאָגט האָט דאָס שטעטעל איין אידישען רופא און צוויי פּוילישע דאָקטוירים. די אָרימעלייט האָבען אמאל אריינגערופען דעם רופא, וויל בא אים איז מען אָפּגעקומען מיט א קליינער מטבע: די דאָקטוירים אָבער האָט מען גערופען נאָר זעלטען, בלויז דעמאָלט, וועו דער טויט איז שוין געשטאַנען פֿאר די אויגען — בא גסיסה. אפילו דעם רופא האָט מען גערופען נאָר דאן, וועו מען האָט שוין אויסגעפֿרובירט אלערליי באַבּ־קע רפואות.

בכלל, האָבען זיך די אָרימעלייט ניט געקאָנט פֿארגינען דעם לוק־סוס צו־אָפּט צו קרענקען. אז אן אָרימאן האָט צו זיין שלעכטען מזל יא אָפּט געקרענקט, האָט מען דערפון שוין קיין צו גרויסען וועזען ניט געמאַכט. ער האָט אזוי לאַנג געקרענקט, ביז ער איז אָדער געזונט געוואָרען, אָדער געשטאָרבען. פֿאר א „געמיינער" קראַנקהייט איז די מאַמע געווען דער דאָק־טאָר, דער רופא, דער אָפּטייקער און די קראַנקען וועכטערין.

מיט זיך אליין — ביי א קימפּעט אָדער אזוי ביי קראַנק ווערען — האָט זי זיך אויך ווינציג־וואָס געצערעמאַניעט.. אז די מאַמע איז געגאַנגען צו קינד — און דאָס איז געווען א גאַנץ אָפּטע דערשיינונג בא אונזערע פעל־שטינער קבצנים, — האָט מען ארויסגע'פּטר'ט דאָס קליינוואַרג און א רוף געטאָן די באָבע, א פֿראָסטע אידענע, וואָס האָט קינדער־אָפּגעמען געמאַכט פֿאר איר פּאַך. פֿארשטייט זיך, אז פון דער מעדיציניישער וויסענשאפט האָט זי גאָרנישט געוואוסט, און קיין עקזאמען אפילו אויף א פֿראָקטישער אקושע־רען האָט זי אויך קיינמאל ניט אָפּגענעבען. דער דאָזיגער פּאַקט האָט איר וועניג וואָס געשאדט אָדער געשטערט אין איר שווערער און אחריותדיגער

ארבייט. זי האָט אין פארלויף פון איר לאַנגער פּראַקטיק אָפּגענומען האַלב פעלשטינער קינדער.

אויב די באבע האָט אַמאָל פאַרשפּעטיגט און דאָס עופע'לע האָט פּלוצ־לונג זיך מיישב געווען און אויף גיך אליין געקומען אויף דער וועלט, איז אויך ניט געווען קיין גרויסע סכנה.

די מאַמע אַליין, אָדער אַ שכנה, האָט מיט אַ בענדעלע פאַרבונדען דעם נאָפּעל־שנור און מיט'ן שטומפּיגען שערעל איבערגעשניטען — און אַ נייער גאַסט אין דער אָרימער שטוב האָט געשריען און געוואַלדעוועט אויף וואָס די וועלט שטייט.

האָט זיך אָבער אַמאָל געטראָפען אַ קימפּעטאָרין, וואָס איז געגאַנגען זעהר שווער צו־קינד, עס געהט אַוועק עטליכע טעג און עס נעמט אַלץ קיין סוף ניט — האָט מען זיך גענומען צו די אַלטע אויספּרובירטע מיטלען: מען איז געלאָפען בעטען אין בית המדרש באַ דעם אָפענעם ארון קודש, אָדער זיך געלאָזט אויפ'ן בית־עולם צווישען די קברים בעטען באַ די גע־שטאָרבענע, אַז זיי זאָלען זיך מיהען אין הימעל, אָדער גאָר געשטאַנען טאָג ווי נאַכט אויף די פיס און געזאָגט תהילים. אַז דאָס האָט אויך ניט גע־האָלפען, האָט מען זיך באַנוצט מיט אַזאַ מין אויסטערלישען מיטעל: פון דער קימפּעטאָרינ'ס בעט ביז צום אָפענעם ארון קודש האָט מען געצויגען אַ שטארקען פאָדים, אָדער אַ שפּאַגאַטעל — אַ סאָרט קינדערשער טעלע־גראַף־ אַפּאַראַט צום ריבונו של עולם: — דו ביסט דאָך אַן אב הרחמים און אַ כל יכול, זיי דו אַצינדער אונזער רופא חולים...

צי האָט דאָס טאַקע געהאָלפען איז ניט וויכטיג. אָבער אַז מען זאָל זיך דערמיט באַנוצען איז זעהר טשיקאַווע. פאַר מיין צייט, איז טאַקע אַזאַ נעשעעניש פאַרלאָפען אין פעלשטין. א יונגע מאַמע איז געגאַנ־גען שווער צו קינד. עס האָט גענומען דריי־פיר טעג. און אַז קיין סוף איז אַלץ ניט געווען, איז דאָס גאַנצע שטעטעל, פון גרויס ביז קליין, געגאַנגען כאָדאָראָם. מען האָט אַלץ געטאָן, גע'רעש'ט און געטומעלט, גע־זאָגט תהילים, געגאַנגען אויפן בית עולם, און אַז ס'האָבען זיך אויסגעלאָזען אַלע האָפנונגען, האָט מען זיך געכאַפּט פאַר דעם טשיקאַווען „טעלעגראַף"...

אַז דאָס קינד איז אָקערשט געקומען אויף דער וועלט, האָט מען דאָס גלייך געוויקעלט אין ווינדעלאַך, שטאַרק איינגעקרעמפּעוועט און איינגע־שטייפט די הענטלאַך און די פיסלאַך, ווייל זיי האָבען מורא געהאַט, אַז טאָמער חלילה לאָזט מען עס פריי, וועט עס אויסוואַקסען אַ קאַליקע. אָדער אפשר צוליב עפּעס אַן אַנדער טעם. זיי האָבען זיך מסתמא געפירט נאָך אַ מנהג, וואָס זיי האָבען באַקומען בירושח פון גאָר אַלטע צייטען.

צו די אכט טעג האָט מען די אינגלעך נעמל׳עט. דער מוהל האָט נאָך דער מילה, באנוצט א פּראָשעק צו פּארהאלטען דאָס בלוט. דעם פּראָשעק האָט מען נערופען מול מעהל. דעם אייגענעם פּראָשעק האָבען די מאמעס נענוצט, ווי מען נוצט היינט „טאלקום"־פּולווער. מול מעהל איז נעווען צעריבענע פּארפוילטע האלץ, וואָס איז צעפּאלען אויף שטויב אויב מען האָט עס נאָר אָננעריבט מיט די פינגער.

שפּעטער־צו האָט מען דאָס קינד געבאָדען טאקע אין די ווינדעלאך, אין דער מולטער, אָדער אין א כלי, אין וועלכער מען פלעגט וואשען גרעטס. פון אזא באָד איז דאָס ניט איבעריג ריין נעווארען. דערפאר האָט דאָס קליינווארג נעליטען פון אלערליי הויט־קראנקהייטען, אָדער „וויסיפּקעס".

די מאמע האָט זיך נע׳בריה׳ט און צוגענרייט פּארשיידענע מינים וואנעס, אין וועלכע זי האָט דאָס קראנקע קינד געבאָדען. אין די בעדער האָט זי אריינגעשאָטען זאלץ, קראָכמאל, קליין, דעמבענע קאָרע און קריי־טענער. זיי האָבען די בעדער ניט נאָר באנוצט פּאר דער הויט, נאָר אויך פּאר אלגעמיינע קראנקהייטען, ווי בלוט־ארימקייט, שלעכטע נארונג, שוואכקייט און סתם שמערצען, אָדער שטעכעניש. די מאמע האָט אויך אליין מיט אירע איינענע מיטלען נעהיילט אזעלכע קראנקהייטען, ווי מאזלען, שארלאך אדער סקארלעטין, פּארקילונג, שוואכען אפּעטיט, מאגען־קראנקהייט, פּארשטאָפונג, אָדער הארט־ליביגקייט, ווערעם, ראכיטעס, אָדער די ענגלישע קרענק, גריפּ, קרחות, פיבער, שקראָפעל, גוליעס, מאנדלען, האלדז־אננינע, בראנכיטים, דיזענטעריע, און נאָך אנדערע קראנקהייטען.

די צוויי הויפּט־רפואות אין וועלכע די מאמע האָט נעגלויבט ווי אין תורת משה, זיינען נעווען כינין, אָדער ווי די מאמע פלעגט זאָגען, „כינע" און פיש אויל, אָדער פישטראָן.

כינין איז באנוצט נעווארען ווי א רפואה פּאר אלערליי מינים קראנק־הייטען איבערהויפּט פּאר אזוינע, בא וועלכע מען האָט נעליטען פון פיבער.

די מאמע האָט ניט פּארמאָגט קיין נראדוסניק, האָט זי צוגעלייגט די באק, אָדער די האנט צום קראנקען קינד׳ס שטערען און האָט א פּאטש נע־טאָן מיט די הענט: „אוי, וועה און ווינד איז מיר! דאָס קינד האָט דאָך פיבער!" און זי האָט גלייך געכאפט א פּראָשעק „כינע", וואָס האָט זיך געפונען אין שטוב, אָדער גלייך ארויסגעשיקט אין אפּטייק נאָך א פּאר פּראָשקעס כינין. אין אמת׳ן אָבער, האָבען מיר, קינדער, די בארימטע רפואה קיין חשק ניט געהאט צו נעמען, ווייל עס איז געווען ביטער ווי דער טויט. די מאמע האָט צוגעזאָגט נאָלדענע בערג, זיך אָננערעדט ווי א פּויק און מיט כל׳ערליי הבטחות, ווי־עס־איז דעם קינד איינגערעדט די ביטערע רפואה איינצונעמען. אמאל האָט די מאמע געדארפט באנוצען

נעוואלט. נאָך דער „אָפּעראַציע" איז שוין די מאַמע נעוועז רוהיגער: די רפואה וועט שוין העלפֿן.

אויסער כינין האָט מען אויך געגלויבט, אז בא פּיבער מוז מען שוויצען. האָט דער חולה געשוויצט, איז מען נעוועז זיכער, אז ער וועט גענעזען ווערן. האָט מען איהם געפּויעט מיט היים וואַסער, הייסע טיי, טיי מיט נעטריקענטע מאָלענעם, צוגעדעקט מיט אן איבערבעט, פּארמאַכט די פענסטער, אלץ כדי ער זאָל שוויצען.

פּיש־אויל איז נעוועז די צווייטע גרויסע רפואה, אויף וועלכע די מאַמעס האָבען געשטעלט גאנצע מויערען. זיך געהאַלטען ביי איהר שטאָל און אייזען. די מאַמעס האָבען זיכער ניט נעוואוסט דעם טעם און שכל פּארוואָס די רפואה איז גוט צו נעווינסע קראַנקהייטען. גרעסערע למדנים פון איר און אפילו גרויסע דאָקטוירים האָבען אויך ניט נעוואוסט פּאַר־וואָס די רפואה העלפֿט. ביי זיי איז דאָס אויך נעוועז נאָר אן עמפּירישער מיטעל.

ערשט פּאַר דער לעצטער צייט, ווען מען האָט אנטדעקט די ווייטאַמינען אין פּארשידענע שפּייזען, האָט מען אויך אויסגעפונען אין פיש אויל דעם ווייטאַמען „איי", און דעם ווייטאַמען „די", וואָס האָט א ווירקונג אויף דעם וואוקס און דער פּארקאַלעכונג פון די ביינער. איצטער ווייסען מיר פּארוואָס פיש אויל איז נעוועז אזא אויסגעצייכענטע און טרעפֿליכע רפואה פּאַר ראַכיטים. די רפואה האָט טאַקע אָפּגעראַטעוועט טויזענטער אידישע קינדער פון פּארקריפּלונג. פיש אויל האָט די מאַמע אויך געגוצט מיט גרויס דערפאָלג פּאַר בלוט־אָרימקייט, שלעכטע נאַרונג, בראַנכיטעס, שקראַפּעל און פּאַר „קשולע", אדער עקזעמא.

צום שוואכען אפּעטיט האָט די מאַמע צוגעגרייט אן אייגענעם פּרעפּאַראַט, וואָס מען באַנוצט נאָך ביז היינטיגען טאָג אין דער מעדיצין.

באמת איז דאָך א קשה, ווי קומט צו קינדער פון אָרימעלייט א שוואַכער אפּעטיט? אדרבה, די צרה איז דאָך געווען וואָס האָט געפעלט ברויט צום אפּעטיט . . . לאָזט זיך אוים, אז דער פּאַראַדאָקס איז נאָר קיין פּאַראַדאָקס ניט. אָט טאַקע דערפּאַר, וואָס די שפּייז — איבערהויפּט ווינטער־צייט — איז באַשטאַנען בלויז פון טרוקענן ברויט מיט א פּיצעל הערינג, אהן פרוכט און אהן גרינסען, אינגאַנצען אהן די נויטיקע וויטאַמינען, וואָס באַשאַפען דעם אפּעטיט, — טאַקע דערפּאַר האָט געפעלט דער אפּעטיט בא די קינדער.

דא איז געקומען צו הילף דער פּרעפּאַראַט, וואָס זי האָט אליין צוגעגרייט פון צווייערליי ווארצלען, אדער קרייטעכער, וועלכע זי האָט גערוען מיט די נעמען „גענסיאן" און „קוואַססיע". אנהייב ווינטער האָט זי

די וואַרצלען געקויפט אין דער אפטייק, אריינגעלייגט אין א גרויסען גלעזערנעם סלאָי, ארויפגענאָסען רויטען וויין ביז'ן ווערך און שטארק פארדעקט עס זאָל ניט אויסוועפען. נאָך דעם ווי די וואַרצלען האָבען זיך אזוי געווייקט א פאָר וואָכען, איז דאָס געטראַנק געווען פארטיק. דאָס געטראַנק איז געווען ביטער ווי דער טויט; אז מען האָט איינגענעמען א לעפעלע האָט מען דערזעהן די באבע פון יענער וועלט.

ס'איז דער מאמען ניט אָנגענקומען גרינג, אז מיר זאָלען דאָס איינענעמען. מיר פלעגען פארקרימען דאָס פנים, פארמאכען די אויגען און מיט איין שלונג דאָס אראָפשלינגען. דערפאר אבער האָבען מיר דערנאָך געגעסען ווי נאָך א קרענק, אויב אפילו בלויז צו פארטרייבען דעם טויט ביטערען טעם אין מויל.

ו ו ע ר י ם.

ווען מיר זיינען געווען קליינע קינדער, האָבען מיר אלע, כמעט אָהן אויסנאם, געליטען אויף ווערים. מיר פלעגען דערשטוינט ווערען, ווען מיר האָבען זיי צום ערשטען מאָל באמערקט בא זיך אדער בא אנדערע קינדער. שפעטער האָבען מיר זיך צוגעוואוינט צו דער אומנאטירליכער דערשיינונג. די ווערים זיינען געווען רונדע און ארום זעקס צאָל, אדער מער די לענג, פון א בלאסען אדער וואקסענעם קאָליר. זיי זיינען געווען ענליך צו דעם פראָסטען ערד־וואָרים, וואָס מען באמערקט וועו מען גראבט אויף די ערד. פון אנדערע ווערים, די פלאָכע ווערים, וואָס געפינען זיך אין רוי פלייש און אין פיש, האָבען מיר ניט געווואוסט, ווייל קיין רוי פלייש האָבען מיר קיינמאָל ניט נעגעסען; ס'איז אפילו א סברה, אז געקאָכט פלייש, אדער פיש האָבען מיר אויך נאָר נעגעסען משבת לשבת. פאר פסח, יאָר־איין, יאָר־אוים, האָט אונז די מאמע איינגענעמען א לעפעלע ווערים־קרויט מיט איינגעמאכץ. דעם איינגעמאכץ — כדי מיר זאָלען האָבען חשק ארונטערצושלינגען דעם ווערים־קרויט (א מין כאבארע). צי עס האָט געהאָלפען? מסתמא ניט. ווייל מיר האָבען זיך יאָרען מיט די ווערים ארומגעטראָגען און ניט געקאָנט פון זיי פטור ווערען.

מ אָ ז ל ע ן.

מאָזלען איז אן אָנשטעקענדע קראנקהייט, וואָס אלע מענשען מוזען דורכמאכען. אזוי איז דער גלויבען באם פאָלק. זעלטען דרעהט זיך א קינד ארוים פון מאָזלען, ווייל די קראנקהייט איז שטארק אָנשטעקענד, און איין קינד נעמט זיך גיך אָן פון אנדערען. אז אונזערס א קינד האָט געליטען אויף מאָזלען, האָט מען פארשפארט און פארהאָנגען די פענצטער, עס זאָל ניט אריין די שיין פון טאָג און קיין קאַפ פרישע לופט. ניט קיין לופט — מען זאָל די מאָזלען ניט פארקילען; ניט קיין

ליכט, ווייל מען האָט מורא געהאַט פאַר די אויגען. אום צו זיין הונ־דערט פּראָצענט זיכער, האָט מען אויך דאָס בעט, וואו דער חולה איז געלעגען, פאַרהאַנגען מיט'ן גרעסטען ליילעך. טאָמער איז דאָס נאָך געווען אַ צו קליינע אָפּקומעניש פאַר'ן קראַנקען קינד, האָט מען נאָך צו דעם די איבעריגע געזונטע קינדער פון דער שטוב אויך אין בעט אַריינגעלייגט, אַז זיי זאָלען זיך די מאָזלען אָננעמען און מיט איינמאָל פאַרטיג ווערען מיט'ן גאַנצען פּאָדריאַד. דאָס קרענקען בקהל איז געווען אפשר פּראַקטיש און אַפילו לאָגיש פאַר די גרויסע, פאַר די טאַטע־מאַמע. פאַר די קינדער אָבער איז דאָס געווען אַן אָפּקומעניש.

זיי זיינען געלעגען צוזאַמענגעפּרעסט אין ענגשאַפט, פאַרשמאַכט, מיט פאַרטריקענטע ליפּען; געפיבערט אין דער פינסטער אָהן אביסעל לופט, אָדער וואַסער די הייסע לייבער אָפּצוקילען. נעצען איז געווען סכנות־נפשות; מאָזלען האָט מען ניט געטאָרט נעצען. דאָס האָט, חלילה, געקאָנט ברענגען צום ערגסטען, טרייבען אין דער ערד אַריין. האָט מען דאָס הייסע לייב מיט קיין טראָפּען וואַסער ניט באַנעצט — וואָס וואָלט געווען געלינדערט דעם פיבער און געשטאַרקט די נערווען. אַנדערע פלעגען נאָך צודעקען די קינדער מיט א רויטען טוך אָדער קאָל־דרע — אַ מאַגישער מיטעל פּטור צו ווערען פון דער קראַנקהייט. אין אָנהויב פון מיטל־אַלטער האָבען אפילו דאָקטוירים געגלויבט, אַז רויט העלפט געגען מאָזלען. רהאַזעס, איינער פון די גרעסטע אַראַבישע דאָקטוירים, וואָס האָבען געלעבט אין יענער צייט, האָט געהיילט מאָזלען מיט אַ רויטען טוך, און האָט אין דעם געגלויבט באמונה שלמה.

כ י ר ו ר ג י ע.

די מאַמע האָט זיכער קיין כירורגישען מעסער אין האַנט ניט גע־האַלטען, אָבער געהיילט האָט זי אַזוינע חלאת'ן, וואָס געהען אַריין אין די גרענעצען פון כירורגיע. לוינט וועגען דעם צו זאָגען אַ פּאָר ווערטער.

ווען מ'האָט זיך אַ שניט געטאָן מיט אַ שאַרפען מעסער, און דער שניט האָט שטאַרק געבלוטעט, האָט מען אַ כאַפּ געטאָן אַ שטיק פּאַווי־טינע (שפּינוועבס), וואָס איז געהאַנגען אויף דער וואַנט, אויף דער סטעלע, אין אַ טונקעל ווינקעל פון שטוב אָדער קאַמער, און עס אַרויפ־געלייגט אויפ'ן שניט, פאַרבונדען מיט אַ שמאַטקעלע און פּטור. דאָס בלוט האָט זיך אָפּגעשטעלט ווי דורך כישוף. פון בלוט פאַרגיפטונג האַבען מיר ניט געוואוסט, כאָטש דער שטויב און די אומריינקייט אין דער פּאַוויטינע האָט צו דעם על פּי לאָגיק געדאַרפט פירען. אַי פאַר־וואָס טאַקע ניט? בלייבט אַ קשיה.

א גרעסערע וואונד, א כראַנישע, וואָס האָט זיך געיאָטערט, ניט געוואָלט פֿאַרהיילן זיך, און איז געווען באַוואַקסען מיט „ווילד־פֿלייש" האָט די מאַמע באַשאָטען מיט צעריבענעם שלון.

דער „שלון" האָט דאָס קראַנקע „ווילד־פֿלייש" אויסגעברענט און אויסגעגעסען אַזוי, אַז די וואונד האָט זיך נאָכדעם געקאָנט פֿאַרהיילן.

אַנרייסונגען, בלאָטערן, מכות, בלינדע טשערעקעס און אפילו קאַר־בונקלען פֿלעגען זיין אָפּטע גאַסט בא די קינדער אויף די לייבער און אויף די פּיס. אויף די פּיס — ווייל די קינדער זיינען געגאַנגען זומער באַרוועס און פֿלענען זיך פֿאַרשטעכען מיט גלאָז אָדער אַנדערע שארפּע זאַכען; אויף דעם קערפּער — צוליב דער אומריינקייט. אָט־די אלע פֿלאָגען האָט די מאַמע געהיילט מיט אַן אייגענעם פֿאַבריצירטען מי־טעל; מיט א האַניק־טייגעל — פּשוט'ע ווייסע ווייכע טייג געקנאָטען מיט האַניק און באַשמירט מיט בוימעל.

דאָס האַניק־טייגעל האָט געהאָט די מעלות, וואָס עס איז נעווען ווייך וואַרעם, האָט פֿאַרחתמעט דאָס קראַנקע פֿלאַץ און ניט צוגעלאָזט קיין לופט. דאָס האָט געפּירט דערצו, אַז די הויט איבערן געשווייר איז געוואָרען ווייכער און זיך שנעלער געעפּענט. א פּרעפּעראַטיוו, וואָס האָט געדינט צו דעם אייגענעם ציל, איז געמאַכט געוואָרען אין א פֿלאַס־טער פּאַרם, פון זייף, בוימעל און ראַזשענקעס, צעהאַקט און גוט אויס־געמישט. אז עס איז ניט געווען קיין צייט לאַנג זיך צו עסק'ען, האָט מען צוגעלייגט זויערטייג, אָדער פּשוט וועג ברויט אויסגעקנאָטען מיט א ביסעל וואַסער און זאלץ, דאָס זאלץ פֿלעגט טאָקע אין אָנהויב אַביסעל ברענען, אָבער דאָס ברענעניש האָט באַלד אויפגעהערט און דאָס רייסעניש און די ווייטיקן זענען געוואָרען גרינגער.

צו דעם, וואָס איז שוין אויסגערעכענט געוואָרען, דאַרף מען נאָך צוגעבען די טשיקאַווע רפואות: אַמאָל האָט מען גענוצט יאָכען־פֿלאַס־טער, טשיקאַווע, וואָס איז אַווינם יאָכען־פֿלאַסטער? מען באַגעגענט אויך „יאָכנע" פֿלאַסטער און מען קאָן דרינגען, אז דאָס האָט עפּעס א שייכות מיט דער באַבע יאָכנע... איז אָבער לא היה ולא נברא — עס הויבט זיך ניט אָן.

יאָכען־פֿלאַסטער שטאַמט פון אַן אַנדער אָרט. דער נאָמען איז א פֿארבינדונג פון לאַטיין און גריכיש און מען נעפּינט אים אין יעדער נאַציא־נאַלער פֿארמאַקאָפּיע, אָדער אוצר הרפואות, דאָס איז עמפּלאַסטרים דעאכי־לאָן, אָדער בלויי־פֿלאַסטער, וואָס מען פֿלעגט אָמאָל נוצען פּאַר אַנרייסונגען און קליינע געשווירן. פון דעם גריכישען „דיאַכילאָן" איז דאָס געוואָרען דער אידישער יאָכען.

פֿאר טיפערע און גרעסערע געשווילעכצען האָט די מאַמע גענוצט לאַין־זוימען — טרוקענע, הייסע, אין זעקעלעך, אָדער ווי א קאַשע אויס־געשפּרייט אויף לייוועגט, אָדער אויף רונדיקע הייסע קאַמפֿרעסען, אָדער אומשלאָגען. אַמאָל האָט מען אויך גענוצט הייסע מעהל און זאַלץ אין זעקעלעך.

אן אויבענ־אויפיק געשווירעל, וואָס האָט זיך געעפֿענט, האָט מען אויסגעקוועטשט די מאַטעריע, אויסגעוואַשען מיט ווארעם וואַסער און פֿארבונדען. אין דעם פאַל בא גרעסערע געשווירען און טיפערע אבצעסען, וואָס האָבען זיך געפֿונען אונטער די מוסקולען, אָדער אפֿילו אין ביין, און די מאַטעריע האָט נערונען א לאַנגע צייט, זיך אַמאָל פֿארמאַכט און אַמאָל געעפֿענט, האָט די מאַמע זיך באַנוצט מיט דעם פֿאַרטל, וואָס מען רופט אויף ענגליש „עי דרעין", א רינווע. זי האָט עס אָנגערופען א קנייטל. א דרעין ווערט געמאַכט פון מאַרלע, אַרומגעוויקלט מיט גומע־לייוועגט, מיט מאַרלע אליין, אָדער פון א גומענעם טרייבעל מיט לעכלעך. די מאַמע האָט עס געמאַכט פון פעדעם צונויפגעלייגט און צוזאַמענגעפלאָכטען אין אכטען אָדער אין מער און דערנאָך איין עק פֿארשטייפט מיט א פּאָדעם אין א האַרט קעפּל. דאָס קנייטל מיט'ן קעפּל האָט מען אַריינגערוקט אין דער עפֿענונג פון דעם געשווויר. דאָס האָט ניט דערלאָזט, אז די עפֿענונג זאָל זיך צומאַכען און האָט געהאָלפֿען אָפּצוציהען די מאַטעריע פון אינעווייניג.

אזא עפֿענונג, וואָס האָט נערויערט א לאַנגע צייט און האָט געהאָלטען אין איין רינען האָט מען נערופען א „פיסטל" („פיסטולא" אין לאַטיין.)

היימישע רפואות צו קאָפּ וועהטאָג.

פעלשטינער אידן האָבען א סך געליטען פון קאָפּ־וועהטאָג שוין דערפאַר אליין, וואָס זיי זיינען געווען אביונים און דער קאָפּ האָט זיי געדרעהט און אויסגעדארט, וואו נעמט מען א קערבל אויף א געבעקל־ברויט, א פּאָר גילדען אויף שבת. אויסער די געווינטליכע וואַכיקע קאָפּ דרעהענישען, האָט מען שבת געליטען פון א פיזישען קאָפּ־וועהטאָג פון פֿארטשאַדעט ווערען. שבת האָט מען אינגאַנצען, אָדער האַלב פֿאר־שטעקט דעם קוימען, כדי דער טשאַלענט זאָל זיין ווארים. דערפאַר זיינען די בני־בית פֿארטשאַדעט געוואָרען. דערצו איז די רפואה געווען רעפּט־לאַך צעשניטענע קארטאָפּעל, וועלכע מען האָט ארומגעלייגט ארום קאָפּ און צונעבונדען מיט א פּאטשיילע. אויב דאָס האָט ניט געהאָלפֿען, האָט מען גלייגט קאַלטע אָדער הייסע קאַמפֿרעסען, א פּענכער אייז אָדער

שניי, וואָס אין ווינטער איז געווען פּאַר דער טיר. זומער איז אייז געווען א לוקסוס, וואָס מען האָט זיך נאָר באַנוצט ביי אַן ערנסטער קראַנקהייט.

פּאַר שטעכעניש אין די זייטען, האָט מען צוגעלייגט א פּלאַסטער פון גאַרשיטצע. פּאַר וועהטאָגען אין די שלעסער, אין די געלענקען, אין די הענט אָדער פּיס, האָט מען זיך באַנוצט מיט ספּירט, אָננעווארעמטען עסיג און אפילו קעראָסין.

פּאַר בויך וועהטאָגען, אָדער פּאַרשטאָפּונג און פּאַר פּיבער האָט מען זיך באַנוצט מיט דעם באַרימטען מיטל, וואָס האָט אזא שלעכטען טעם — ריצענאויל. טאָקע דערפּאַר, וואָס ריצענאויל האָט נעהאַט אזא שוידערליך־שלעכטען טעם איז דאָס געווען דאָס אָפּפּיר־מיטל פּאַר עקסלאַנס. וויל עס איז געווען שווער אייננעמען, און סיגדער האָט מען עס באַראַפט געבען איבערגעוואָלט, האָט מען זיך דערצו ניט גע־כאַפּט אלע מאַנטאָג און דאָנערשטאָג, ווי היינט, וואָן עס זיינען פּאַראַן אויפ'ן מאַרק אזוי פיל פּאַרשידענע געשמאַקע אָפּפּיר־מיטלען אפילו טשאָקאָלאַדעס. האָט מען זיך טאָקע דערמיט באַנוצט נאָר וואָן עס איז געווען אבסאָלוט נויטיג, און זיך פּאַרהיט פון א סך צרות.

די אַרימקייט, א פּראָדוקט פון דלות, האָט אונז אלעמען, קליין און גרויס, פּאַראומערט דאָס לעבען. דער מאַנגעל אין זייף, אין מאַדערנע וואַנעס, אין היים וואַסער, האָט געבראַכט דערצו, אז אפילו מפונקים האָבען זיך ניט געקאָנט האַלטען ריין. מען איז טאָקע געגאַנגען איין מאל א וואָך אין באָד, אָבער דאָס האָט וועניג־וואָס געהאָלפען. אין דער וואַכען איז מען געגאַנגען אין שמאַטעס, און דאָס אונטער־וועש האָט מען געוואַשען אין קאַלט וואַסער. דערפּאַר איז א סך פון דעם אומרייני־קייט פּאַרבליבען. האָבען אי קינדער, און אפילו דערוואַקסענע מענשען געליטען פון פּרעה'ס דריטער מכה. קינדער האָבען דערפון געליטען פון אַן אויסשלאָג אויפ'ן קאָפּ, די איינפּאַכע קאָפּ ענזעמא. דער אויסגוס אויפ'ן קאָפּ איז פּאַרהאַרטעוועט געוואָרען אין א מין קאָרע, אָדער פּאַנצער, אין וועלכען די האָר האָבען זיך אריינגעפּלאַנטערט און האָבען ביי די קינדער געשאַפען די בארימטע קאָלטענעס, וואָס מען האָט נע־קרוינט מיט דעם נאָמען פּליקא פּאַלאַניקום.

דאָס וואָלט נאָך געווען צו דערליידן. זיי האָבען אָבער געליטען פון א סך ערנסטערע קאָפּ־קראַנקהייטען, וואָס האָט זיי געצייכענט אויפ'ן גאַנ־צען לעבען, און זיי באַשיינט מיט'ן צונאָמען פּארכען. פּאַרך, האָט מען גערופען אי דעם „רינג־וואָרים" אויפ'ן שיידל, אי פּאַוואָז. צוויי גאַנץ באַזונדערע, פּאַרשיידענע קראַנקהייטען. ביידע האָט מען נעהיילט מיט איין רפואה, שארע מאַסט, א זאָלב פון קוועק־זילבער.

פֿאר פֿרעה'ס מכה אליין האָט מען געטאָן אלערליי מיטלען — נע־ וואשען, געצוואָגען, אמאל אפילו געגוצט קעראָסין, אדער עסיג, אבער אינגאנצען זיך באפרייען פון דער אנשיקעניש איז געווען אוממעגליך. פון קאָכען וועט האָט מען דעמאָלט ניט געוואוסט. און וואָלט מען אפילו יא געווען געוואוסט, האָט מען בא יענע אומשטענדען דאָס ניט געקאָנט באהויפטען. די דריטע מכה האָט אויך געבראכט א פיל שערלעכערען נאסט — דעם פלעק־טיפוס, וואָס האָט אומגעבראכט טויזענטער מענשען, אין דער וועלט־מלחמה.

א פֿאָר מעדיצינישע אָדער פֿאָטאָגרַפֿישע קלֵלות.

שווער צו זאָגען אויב די מאמעס האבען געהאט גענוג מעדיצינישע ידיעות פעסטצושטעלען א דיאגנאָזע. פון מיין אייגענער דערפארונג וויים איך, אז ביי אזוינע קראנקהייטען ווי מאָזלען, סקארלאטינע האבען זיי כמעט מיט'ן אינסטינקט געשטעלט א קאָרעקטע דיאגנאָזע; אבער בא אנדערע, מער קאָמפּליצירטע קראנקהייטען, קאָנען מיר זיך אנשטויסען אן זייער וויסען דורך דער שפראך, ווערטלאָך און איבערהויפט דורך די קלֵלות. טשיקאָווע, וואָס גראָד אין די קלֵלות ליגט פארבאָרגען א סך מעדיצינישע וויסען.

אז אידישע קלֵלות זיינען פול מיט סאטירע, גאלגאן־הומאָר, גיפט און גאל, איז אלעמען באקאנט. אבער אז אין זיי איז פארבאָרגען מעדיצי־ נישע וויסען, איז אפשר פאר פילע א נייעס. אט האָט איר דאָ א פאָר מעדיצינישע קלֵלות, וועלען מיר זעהן:

„די פראנצען זאלען דיך עסען".

„זאל דיך ווארפען דאָס ניין יאריגע קרחת".

„זאלסט ברעכען מיט גרינע ווערים".

„א בראנד דיר אין די געדערים, אדער קישקעס".

„שפייען מיט בלוט". „אויסשפייען די לונג".

„זאלסט באקומען די גאלע זוכט".

„זאלסט ארויסגעהן מיט בלוט און מיט אייטער".

אט די פאָר קלֵלות האָב איך בלויז געבראכט, ווי א ביישפיל. פארען אהן א שיעור נאך, אבער דאָ איז ניט נויטיג אלע אויסצושרייבען.

וואָס מיינט פראנצען? אין מיינע קינדערשע יאָרען האָב איך זיך געוואונדערט וואָס פאר א מין חיות זיינען פראנצען. איך האָב זיך געשעמט צו פרעגען. היינט איז קלאָר, אז פראנצען מיינט די באָ־ קאנטע וועגרישע קראנקהייט סיפילים. פראנצען דערפאר ווייל מען האָט נעגלויבט, אז די קראנקהייט שטאמט פון די פראנצויזען — פראנ־ צען, אדער פראנקען, און פראנקרייך איז פראנציע. באמת איז אפשר

ריכטיג די סברה אז די קראנקהייט האָט קאָלאָמבום מיט זיינע מענשען געבראכט פון אמעריקע. פריער האָט מען פון דער קראנקהייט ניט גע־ווּאוסט. די שפּאניער האָבען די קראנקהייט געבראכט קיין איטאליע און די פראנצויזען האָבען זי איבערגענומען בא די איטאליענער. אָבער דער כבוד, אז די קראנקהייט זאָל הייסען נאָך זיי, איז געבליבען בא די פראנ־צויזען. עסען? ווייל די קראנקהייט פּאראורזאכט וואונדען — מארבוס גאליקוס — און לעבער, וואָס עסען זיך איין טיפער אין לייב און הילען זיך ניט.

ברענען מיט גרינע וערים, פארוואָס גרינע? אפשר דערפאר ווייל די גאָל האָט זיי פארגרינט, אָדער אפשר איז דאָס געווען פארגרינטע שליים וואָס האָט אויסגעזען ווי ווערים. פון ווערים האָבען מיר אלע געליטען ווי איך האָב שוין אויבען געשריבען. א סך קראנקהייטען און סימפּטא־מען האָט מען צוגעשריבען צו ווערים; און די אלגעמיינע דיאגנאָזע ווערים איז געווען א תירוץ אויף א סך אומדיאגנאָזירטע קראנקהייטען, וואָס האָבען זיך מיט ווערים גארנישט אָנגענעקערט.

„סיזאָל דיך וואַרפען דאָס ניין יאָריגע קדחת". קדחת,איז א מאלע־ריע, און אז מען לייגט אויף דער קראנקהייט, וואַרפט עס טאקע ארויס פון בעט. עס קלאפט א צאָן אין א צאָן. דאָס „ניין־יאָריגע", דערפאר ווייל א מאלעריע איז אויך א כראָנישע קראנקהייט און קאָן טאקע נע־דויערען אזויפיעל יאָר און אמאָל מער. די איבעריגע קללות דערקלערען זיך אליין און דארפען ניט קיין פרושים.

פּיאווקעס, באַנקעס, טרוקענע און געהאַקטע, האַקען אָן אָדער.

פּיאווקעס זיינען געווען א פאָפולערער ארטיקל אין דער מאמעס ספר־הרפואות. פארוואָס איז שווער צו זאָגען. ווייניג האָט מען פון פעלשטי־נער אידען געצאפט דאָס בלוט? אָבער אזוי איז דאָס. צוערשט האָב איך זיך באקענט מיט זיי אין דער פעלשטינער אפטייק, וואו זיי זיינען געלעגען אין קרישטאָל־ריינע סלאיעס און געווארט: „יבא יומו" — זייער צייט וועט קומען. שפּעטער האָב איך זיי געפילט אויף מיין אייגענעם לייב, און נאָך ביז היינטיגען טאָג קאָן איך אין זיי זיך ניט דערמאָנען אָן עקל.

ארום פעלשטין, וויט הינטער דער שטאָדט, האָבען זיך געפונען האָלב־זומפען, האָלב־טייכלעך. אהין פלעגען מיר קינדער פאר סוכות געהען שניידען טשערעט אויף סכך. שטעהענדיג אזוי אין זומפ, שטארק פארטאָן אין שניידען טשערעט, האָב איך דערשפירט, אז עס ציט צוויישען די פינגער פון די פיס. כאפּענדיק א קוק, האָב איך דערזען, אז א פאָר שווארצע זעקלאָך האָבען זיך צוגעקלעפט צו די פינגער. איך האָב זיי מיט עקל אראָפגעריסען און פון דעם אָרט וואו די פּראָזיטען האָבען

געזויגען האָט נערונען בלוט. דאָס איז געווען אַן אמת'ע באַקאַנטשאַפט אויף מיין אייגען לייב.

מיט מיינע אויגען האָב איך געזעהן בא אונז אין שטוב, ווי מ'האָט צוגעלעגט פּיאַווקעס דעם טאַטען אויף דעם האַלדז. ער איז געווען קראַנק אויף א האַלדז קראַנקהייט. זיי האָבען אַזוי לאַנג געזויגען דאָס בלוט ביז זיי זיינען געשוואַלען געוואָרען און אַראָפּגעפאַלען אויף דער ערד. כאָטש אַלע האָבען געקוקט אויף פּיאַווקעס מיט עקעל. פּונדעסטוועגען האָט מען שטאַרק געהאַלטן פון זיי. מען איז געווען שטאַרק פּאַרגליבט אז זיי זויגען אוים דאָס שלעכטע בלוט.

זייער געשיכטע אין דער מעדיצין איז א גאַנץ אַלטע. געוויס האָט מען זיי נאָך אין מיטעל־אַלטער, ווען די דומעראַלע טעאָריע האָט באַהערשט די מעדיצינישע וועלט. ערשט אין דער לעצטער צייט זיינען פּיאַווקעס אינגאַנצען אַרויס פון דער מאָדע. כאָטש אפילו אין אַנהייב פון היינטיגען יאָרהונדערט האָט מען נאָך געטראָפען אין מעדיצינישע האַנט־ביכער באַשריבען אַן אינסטרומענט, וועלכען מען האָט געוויפען די קינסטלעכע פּיאַווקע, וואָס דאָקטוירים האָבען באַנוצט טאַקע פּאַר דעם זעלביגען צוועק.

טרוקענע באַנקעס האָט מען געשטעלט בא די גרעסטע טייל קראַנקהייטען, איבערהויפּט אַזוינע, וואָס האָבען געהאַט א שייכות מיט'ן ברוסט־קאַסטען. די אַרבייט פלעגט שוין טאָן די רופא־טע; פּאַר'ן רופא איז דאָס שוין געווען אונטער זיין כבוד. אמאל פלעגט זיך די מאַמע בריה'ן און שטעלען אַליין די באַנקעס. די גאַנצע קלאַפּערגעציג איז באַשטאַנען פון א פּאָר קידוש־גלעזלאַך, א שטעקלע ארומגעוויקלט מיט א שמאַטקעלע, און אביסעל בראַנפען. דאָס לייב פון חולה פלעגט ווערען אַלערליי קאַלירען. אמאל זיינען אויך אַנגעלאָפען וואַסער בלעזלעך. משמעות, אז די ברוין און בלוי קאַלירען האָבען אימפּאָנירט דאָס אויג. מען האָט געזען באַשיינפּערליך, ווי די באַנקעס טוען אויף פּשוט וואונ־דער.

געהאַקטע באַנקעס האָב איך שוין ניט זוכה געווען צו זען מיט די אייגענע אויגען; נאָר די סימנים, וואָס זיי האָבען איבערגעלאָזט אויפן לייב, האָב איך פיעל מאל געהאַט די געלעגנהייט גוט צו באַטראַכטען. האַקען אַן אָדער איז שוין געווען אן איידעלע מלאכה. דאָס איז שוין נע־וען דעם רופא'ס ארבייט. קיין פּראָסטען בשר ודם האָט מען די מלאכה ניט אַנגעטרויט. עלטערע אידען האָבען זיך זעהר אפט געלאָזט האַקען אַן אָדער אזוי ווי, להבדיל, געהן אין מרחץ אריין. אָט די אַלע אויסגע־רעכענטע מיטלען האָבען געהאַט א זין. אין געוויסע אויסנאַם־פאַלען בא־

נוצט מען זיך מיט זיי אפילו ביז היינטיגען טאג.

די שפּאַנישע פליג. א פלאסטער געמאכט פון שפּאַנישען פליגען־עקס־טראקט, האט מען אמאל באנוצט ארויסצוציהען א שארפען וועהטאג אין דער ברוסט, אדער הינטער די אויערען. אזא פלאסטער האט מען אויך געהופען א בלאז אדער בלעזעל. איך דערמאן עם דא צוליב א גאנץ אנדער טעם. סוף יוני פלעגען די שפּאַנישע פליגען זיך באווייזען אין גרויסע מאסען אויף די בוימער, וואם זיינען געוואקסען אין גאַרטען ארום א גרויסער שטוב לעבען מארק: מיר, קינדער, פלעגען קלעטערען אויף די בוימער, טרייסלען די צווייגען און כאפען די פליגען אין היטעל אריין, און אז מיר האבען אויפגעקליבען א פול היטעל, האבען מיר זיי פאר־קויפט דעם פעלשטינער אפטייקער פאר א פאר גראשען. בא מיר וואלט איר געפועלט, מען זאל זיי רופען פעלשטינער פליגען, ניט קיין שפּאַנישע, ווייל איך האב זיך מיט זיי באקאנט אין פעלשטין. אין אמת'ן זיינען זיי גאַרניט געווען קיין פליגען, נאר זשוקעלאך, אדער„ כארישטשעם", ענליך אויף אונזערע פייער־פליגען. די הארטע אויבערשטע פליגלען און דער קערפער זיינען געווען — גרין גאלדיג און האבען געלויכטען מיט א פאספאר־שיין. זיי האבען ארויסגעגעבען א שארפען אומאנגענעמען גערוך, וואם איז שווער צו באשרייבען. צוליב וואם דער אפטיי־קער האט זיי באדארפט, האב איך דעמאלט ניט געוואוסט. ס'איז אן אלטע רפואה, וואם מען געפינט אין יעדען אפטייק אין צווויי פרעפּאַרא־טען, א לייזונג אין אלקאהאל, און א פלאסטער. דעם פלאסטער באנוצט מען ארויסצוציהען שמערצען, און דעם ספירט פאר האר־טאניקס.

אַבערגלויבענס אין פאַלקס־מעדיצין

אן עין הרע.

דער גלויבען, אדער אבערגלויבען אין אן עין הרע, אדער, בלשון סגי נהור, אין א גוט אויג, איז פארשפרייט איבער דער גאנצער וועלט, ביי אלע פעלקער. בא אונז אין שטעטעל האט מען דאס אויך באטראכט, ווי א הויפט־סיבה פון א סך, א סך קראנקהייטען.

דער אפשטאם פון דעם גלויבען אין אן עין הרע, האט זיינע וואָרצ־לען אין דער פרימיטיווער קינדהייט פון דער מענשהייט.

דער פרימיטיווער מענש האלט, אז קיין אינערליכע סיבות פון קראנקהייטען זיינען ניט פאראנען; א קראנקהייט קומט נאר פון דרוי־סענדיגע פיינדליכע כוחות, וואם ווילען אים טאן שאדען. אט די פיינד־ליכע כוחות האט ער אנגערופען גייסטער, שדים, רוחות, קליפות און מזיקים.

דער פרימיטיוואר מענש האלט נישט, אז עס זיינען פארהן טויטע זאכען. ניט נאר לעבט בא אים דער מענש, די חיה, נאר אויך דער בוים, דאס גראז און אפילו דער שטיין, דער בארג, די האק,און דאס געצייג מיט וועלכע ער באנוצט זיך. יעדע זאך לעבט און האט א „נשמה" ד. ה., נאר א מין שאטען פון דער זאך, וואס קען לעבען א באזונדער לעבען.

דער מענש קען אודאי לעבען אין צוויי אדער מער עקזיסטענצען. ער קען לעבען בא זיך אין שטוב, און אין דער זעלבער צייט זיין ערגיץ אנדערש אין אן אנדער געשטאלט, ווי צום ביישפיל, א טיגער אדער א וואלף, און צעריסען א מענשען. פאר אונז איז דאס אונזין, פאר'ן פרימיטיוען מענשען איז דאס קלאר ווי דער טאג. ער האט אויך געגלויבט, אז די גייסטער פון די טויטע וואנדערען ארום, גרייט אים דורס צו זיין, אויב ער האט זיי מיט עפעס דערצערעגט. לויט זיין גייסטיגען צושטאנד, איז דעם פרימיטיוון מענשען גרינג צו גלויבען, אז קראנק איז ער געווא־רען, וויל אין אים האט זיך אריינגעכאפט א שלעכטער גייסט און אים קראנק געמאכט.

דער געדאנק ווידער, אז א מענש קען זיין א גוטער, ליגען רוהיג ביי זיך אין שטוב און אין דער אייגענער צייט אין אן אנדער געשטאלט ערגיץ אנדערש טאן שלעכטס, האט נעקאנט אין א שפעטערער צייט ברענגען צו דעם געדאנק, אז אפילו א גוטער מענש קען בלויז מיט זיין אויג עמיצען שלעכטס טאן, אדער קראנק מאכען.

אונזער שטעטל איז, אין דעם הינזיכט פון אבערגלויבען, נאך גע־שטאנען אין דער פרימיטיוואר עפאכע. מיר, קליינע קינדער, האבען געלעבט אין שרעק און אין פחד פאר מתים, וואס געהען ארום אויפן עולם התהו, פאר שדים, רוחות, דיבוקים, קליפות, און מזיקים. די לופט איז געווען פול מיט זיי. אויף אלע וועגען און שטעגען. באם טייכעל, און אויף פוסטע ערטער, אין שטיבער, אויף בוידימער — אומעטום, וואו עס איז נאר געווען פינצטער און וויסט האבען זיי געוועלטיגט.

ווינטער באנאכט, וועז דער קאלטער ווינט פלעגט קלאפען מיט די טשערעפעס פון דאך, האבען מיר מיט א פארכאפטען אטעם געשעפטשעט, אז שדים געפינען זיך אויפן בוידעם.

די מתים קומען ביינאכט דאווענען אין שול, שטעהען אננעטאן אין טליתים און שאקלען זיך, און וועז דער האן גיט א קרעה, צעלויפען זיי זיך אין זייער רוה אריין. מיר האבען געזעהען מתים ארומגעהן באנאכט און זיך דערשראקען צום טויט.

אויב א מענש איז אראָפּ פון זינען, געליטען פון היסטעריע, אָדער גלאַט געווען אַן עקשן, אָדער אַזוי צעדרעהט — האָט מען געזאָגט, אַז א דיבוק איז אין אים אריין.

אין אַזאַ אַטמאָספערע איז גאָר קיין וואונדער ניט געווען, וואָס די מאַמע האָט געגלויבט אין אַלערליי זאַבובאָנעס און אויך אין אַן עין הרע.

די מאַמע האָט געקויפט א זעקעל מעל אין מאַרק און האָט עס געטראָגען אַהיים. גייענדיג, טרעפט זי אָן א שכנה, אָדער א באַקאַנטע, וואָס מוסר'ט זי, אָדער באַוואונדערט זי, וואָס א שוואַכער מענש טראָגט אַזאַ שווערען פּאַק. די מאַמע האָט זיך פאַרקילט אויפן וועג דערפאַר, וואָס זי איז פאַרשוויצט געוואָרען, אָדער אפשר איז זי שוין פריער ניט געווען מיט אַלעמען. זי פאַלט אריין אין שטוב אָהן כוחות, פאַלט אַוועק אויפן בעט, פיבערט, און עס קלאַפּט איר א צאָן אָן א צאָן. זי איז זיכער, זי האָט געכאַפּט אַן עין הרע. און פון וועמען? טאַקע פון יענער אי־דענע, וואָס זי האָט אויפ'ן וועג באַגעגענט. איצט הויבט זיך אָן א נייע סדרה. מען דארף בסוד סודות אַרויסבאַקומען פון דער קרימענאַלניצע א פּאָר האָר, א ברעקעל פון א קלייד אָדער שאַל און דאָס מיט די פּאַסיגע צערעמאָניעס פאַרברענען, זאָגען דעם ריכטיגען שפּרוך און די עין הרע איז בטול. די אייגענע מעשה האָט זיך אָפּגעשפּילט ווען, חלילה, א קינד איז קראַנק געוואָרען.

אַז א קינד איז קראַנק געוואָרען פון א שרעק, אָדער האָט זיך גלאַט איבערגעשראָקען, האָט מען אויסגעגאָסען וואַקס. פון דעם געשטאַלט אָדער פאָרם, וואָס דאָס צעגאָסענע וואַקס האָט צופעליג אָנגענומען האָט מען אויסגעטייטשט די סיבה פון דעם דערשרעק, צי דאָס איז געווען א מענש אָדער א חיה. אויסגעגאָסען וואַקס אָפּגעזאָגט דעם נויטיגען שפּרוך, איז מען געוואָרען ביי זיך רוהיג און תקיף: ניטאָ פאַרוואָס מורא צו האָבען. קינדער האָבען געטראָגען קמיעות פון דעם אָדער יענעם גוטען־אידען פאַר א באַוואָרעניש געגען קראַנק ווערען. אויב ניט קיין קמיע, איז א וואָלף'ס ציינדעלע, אָדער אַנאַנדער שמאָכטע אויך געווען א סחורה.

מיר האָבען געגלויבט אין כישוף־מאַכעריי, אין מכשפות, אין אַלטע לאַמע גויעס, וואָס קאָנען צונעמען די מילך ביי א קוה, אויך ביי א זיי־גענדער מאַמע, — גויעס, וואָס קאָנען צאַפּען מילך פון די ווענט, וואָס באַזיצען דעם כוח אָפּצושפּרעכען אַן עין הרע, ריידען און פאַרריידען א קרענק. מען האָט געגלויבט, אַז זיי באַזיצען אַסך געהיימע רפואות און מען האָט זיך ניט געשעמט מיט די משונעדיגע עצות און רפואות זיך צו באַנוצען, כאָטש כישוף איז דירעקט פאַרבאָטען אין דער תורה.

מען האָט געגלויבט און געהאלטען אין דער אייגענער צייט אי פון דער טומאה, אי פון דער קדושה. פון איין זייט דער רבונו־של־עולם, דערנאָך דער צדיק הדור, זכות אבות,די תורה און דער ארון קודש; און פון דער אנדערער זייט פון דער סיטרא אחרא דעם שטן, פון דער מכשפה, דעם זנאכער און טאָטער... מיט א האלז־ברעכענדיגען שפרונג איז מען אריבער פון איינעם צום צווייטען און ניט געבראָכען האלז־און־נאָקען. זיי האָבען אין דעם ניט געזעהען קיין סתירה. אז דאָס רייגע האָט ניט געהאלפען, האָט מען זיך אומגעקערט צו דעם אומריינעם. אומעטום אין דער נאנצער וועלט געפינען מיר די אייגענע דער־שיינונגען ביים פשוט'ן פאָלק, באם גוי, ווי באם אידען.

וען דאָס קריסטענטום האָט אָפגעשאפט און פארשטופט די אלטע היידנישע רעליגיעס אין די פארוואָרפענע אָפגעשטאנענע ווינקעלאָך, האָט דאָס פשוט'ע פאָלק אין נעהיים, באהאלטען, געגלויבט און געדינט צו די אלטע פארשטויסענע אָפגעטער. מערניט, אצינד האָט דאָס אָננעגומען דעם געשטאלט פון ניט כשר'ן אבערגלויבען.

אז דער גלח מיט זיין גרויסען צלם, מיט זיינע תפילות, פרעפלען, און הייליגען וואסער האָט ניט געהאלפען, האָט מען אויסגעגראָבען די אלטע פארשטויבטע געטער, זיך געבוקט צו זיי און זיי איבערגעבעטען, פארוואָס מען האָט זיי אזוי לאנג פארנאכלעסיגט. אמת, אין הארצען האָבען זיי אביסל מורא געהאט, אז זיי זינדיגען, זיי דינען צום טייוועל, אבער לאָז זיין פון טייוועל, אבי נענעזען צו ווערען.

דאָס איז די אנשויאונג פון פאָלק אומעטום און אויך בא אונז. אין דער מאמעס רפואות־קאָדעקס איז ניט געווען קיין „מען טאָר ניט". אלץ איז געווען גוט, אויב דאָס האָט געבראכט א רפואה שלמה, אָדער עס האָט זיך אויסגעדאכט, אז עס האָט געבראכט א רפואה.

דערפאר איז אין דעם קאָדעקס געווען אזא געוואלדיגער מיש־מאש פון זין און אומזין, שכל, לאָגיק און ווייסטע שטות'ערייען. גלויבען און אומגלויבען, וויסען און כישוף,טהרה און טומאה.

אבער לאָמיר זיך מיט דער מאמעס רפואות ניט שעמען. ס'איז נאָך אלץ א קינדער שפיל געגען דעם אזוי געפענעם „ווייסנשאפטליכען" קאָדעקס פון מיטעל־אלטער און שפעטער, ווען אלע אָפשייליכקייטען און מיאוסע זאכען אין דער וועלט זיינען באנוצט געוואָרען ווי רפואות — דער וואונדער איז בלויז, ווי אזוי די חולאים האָבען די רפואות אַראָפגעשלונ־גען און האָבען נאָך וויייטער געלעבט, און אמאל אויך געזונט געוואָרען. געגען דעם איז אונזער מאמעס קאָדעקס — ליכטיגער פראָגרעס.

יאָסעל שרייבער

ענע צייט ווען דער מלמד האָט אי געקנעלט מיטן תלמיד, אי געלערנט איהם שרייבען לשון קודש — איז שוין געהאָט אוועק. עס איז אָנגעקומען די צייט פון „זשאַרגאָן". דער „זשאַרגאָן" האָט דעם מלמד עפּעס ווי געמאכט פאר אויס לעהרער פון ס'מאַדישען שרייבען. דער „זשאַרגאָן" האָט, ווי ס'זעט אויס, געפאַדערט עפּעס א נייע טעכניק אין לערנען, און פאר דעם מלמד איז אָט די נייע טעכניק געווען פרעמד און אויך פריקרע. ובפרט נאָך ווען דער זשאַרגאָן האָט געפירט דערצו, אז אידישע קינדער זאָלען זיך שוין אויך כאָפּען צו לערנען רוסיש.

ביי דעם אמאָליגען מלמד איז זשאַרגאָן און רוסיש לערנען געווען טריף־פּסול, און ווען עס האָט זיך באַוויזען אין פּעלשטין א פּרעמדער איד, וואָס האָט געעפענט — ווי מען האָט עס דעמאָלט אָנגערופען — א „שרייבאַרניע", האָבען די מלמדים גערען אויפגענעבען די עובדה פון לערנען **דעם תלמיד שרייבען.**

ווען דער פּעלשטינער איד האָט דערפיהלט, אז די מסחר־וועלט פאַדערט זיין קינד זאָל קאָנען אָנשרייבען א אידיש בריוועל און אויך א רוסישען אדרעס, איז ער געווען צופרידען, וואָס אזא לערער האָט זיך געיאַווען אין שטאָט אריין, און ער האָט גערען געגעבען זיין קינד צום לערער, עס זאָל זיך לערנען שרייבען לויט דער נייער מאָדע.

אזא אידישער לערער איז געווען משה שרייבער.

משה שרייבער האָט באַגיינסטערט פּעלשטין מיט זיין צייכענען און מאָהלען „מזרחים". די צוויי לייבען, וואָס ער פלענט אויסצייכענען מיט א פּען אויפן „מזרח" זיינען געווען דאָס חידוש אין שטאָט.

משה שרייבער האָט זיך אָבער ניט געהאָלטען לאַנג אין פּעלשטין. ווייזט אויס, אז ער האָט ניט געקענט מפרנס זיין זיך מיט זיין אידענע פון דער „שרייבאַרניע".

פּעלשטין האָט זיך אָבער אָהן א שטאָט־שרייבער שוין ניט געקאָנט באַגעהן. איז געקומען נחמן שרייבער.

נחמן שרייבער איז געווען אַן אמת'ער קינסטלער אין כתב־יד. זיין דרייגראַרעגדיגער „דען" אין אָנהויב פון דעם „גריסעל" האָט געהאַט א שם אין שטאָט. שילער האָבען זיך געדרעהט די הענט, האָבען אָבער בשום אופן ניט געקענט נאָכמאַכען דעם „דען". דאָס „גריסעל" וואָס די שילער האָבען געבראַכט וויזען דעם פּאָטער איז שטענדיג געווען באַציערט מיט א „דען" אָדער א „ב"ה" וואָס האָט אויסגעזעהן ווי א משונה'דיגע צייכע־נונג פון אַן אומגעלומפּערטער קווייט.

נחמן שרייבער האָט זיך נעבאַך אָפּגעפּלאָגט פיעלע יאָהרען אין פּעל־שטין, און פּאַרשוואונדען.

נאָך אייניר נחמן שרייבער האָט פּאַרלאָזט פּעלשטין, האָט זיך אברהם לייבעלעס נעגומען צו דער פּראָפּעסיע. אברהם לייבעלעס איז געווען א איד שוין אין די מיטעלע יאָהרען. ער האָט גע'ירש'ענט די מלאכה פון אַנדערע שטעט. ער איז אין די אינגערע יאָהרען געווען א פּאַרוואַלטער פון א גרויסער מיהל און פון א וואַלד. דעם וואַלד האָט מען אויסגעהאַקט. די מיהל האָבען גויים אויסגעדונגען. ער איז גע־בליבען אָהן פּרנסה. געלאָזט זיך אפילו פּאָהרען קיין אַמעריקע, אָבער וויטער פון בראָד ניט דערפּאָהרען. און ער האָט זיך אומגעקעהרט „מיטן בייטשעל". צו וואָס נעמט זיך אזא איד? ער איז געווען אַן אמת'ער בקי אין בוכהאַלטעריע, אָבער ווער דאַרף האָבען בוכהאַלטעריע אין פּעלשטין? איז ער געוואָרען דער לערער פון דער עלטערער כיתה קינדער.

משה שרייבער, נחמן שרייבער און אברהם לייבעלעס זיינען אָבער נאָך אלץ געווען פון אלטען דור. די נייע צייט האָט געפּאַדערט עפּעס אנדערש.

אז נחמן שרייבער איז אוועק פון פּעלשטין און אברהם לייבעלעס איז ניט געוואָרען דער שרייבער פון קליין און גרויס, האָט הר' יאָסעל איבערגענומען די ממשלה און אויף לאַנגע יאָהרען.

אויך יאָסעל שרייבער — כאָטש א פּעלשטינער — איז אויסגעווען אין פיל אַנדערע שטעט אין רוסלאַנד און אפילו אין אויסלאַנד. ער האָט זיך אין די ערשטע יאָהרען געהאַלטען פּאַר א גרויסען קענער. אין די שפּעטערע יאָהרען אָבער, וועו די פּעלשטינער בחורים, וואָס משה, נחמן און אברהם לייבעלעס האָבען ארויסגעלאָזט, האָבען זיך געגומען אַליין לער־נען, האָט יאָסעל שרייבער געמוזט געפּאַלען ווערען ביי זיך. ער האָט זיך אָבער ניט אונטערגענעבען ביז ער האָט ניט אויפגענעבען דאָס שרייבערי

און איז אוועק קיין כּארקאָוו, און פון דאָרט איז ער טאָקע באַלד צוריקגע־קומען און איז ווידער געוואָרען דער פּעלשטינער שרייבער. דאָס מאָל שוין דער שרייבער נאָר פון די איננערע קינדער.

יאָסעל שרייבער איז געווען א הויך־געוויקסיגער שלאַנקער מענש, א איד מיט א הדרת פּנים. די באָרד ביי איהם — שטענדיג פּאַרפּעמט. די אויגען — ווייכע, גוטמוטיגע.

זיין שטוב האָט זיך געפּונען אין דער דרום'דיגער זייט פון שטאָט, לעבען די מקומות־קדושים.

און פּונקט ווי אידען זיינען געגאַנגען מיט די טליתים דאַוונען, אזוי זיינען די קינדער געלאָפּען מיט די אידיש־גוי'אישע ביכלאַך צו יאָסל שרייבער זיך לערנען שרייבען. צוויי דורות האָבען זיך אָנגעשלאָגען אויפן זעלבען וועג.

דער איד מיטן טלית און תפילין אונטער דעם אָרעם זעהט ווי דאָס קינד לויפט צום שרייבער מיט די טריפּ־פּסולדיגע ביכלאַך אונטערן אָרעם און ער טראַכט . . . וואָס טראַכט דער איד וועגען דעם קינד?

ניט איין מאָל, וועו דער פּראָסט האָט געברענט אין דרויסן, פּלעגט א בחור'ל, אידער ער איז צוגעקומען צום שרייבערס שטוב, אַרייגלויפען אין בית־מדרש זיך אָנווּאַרעמען ביי דער הייסער הרובע, דערביי וואַרפענדיג די ביכלאַך מיט דער „כּרעסטאָמאַטיע" אויף דער באַנק אָדער אויפן טיש, וואו ספּרים זיינען געלעגען.

— ארוים פון דאָנען מיטן צלם! דו שייגעץ אייגער! — פּלעגט א איד אָנשרייהען אויף דעם בחור'ל. — וואו ביסטו? אין א קלויס־טער? . . . — דאָס קינד האָט ניט איננאָנצען באַגריפען דעם חטא, געכאַפּט די ביכלאַך און ארוים פון מקום קדוש.

דער טאָג ביים שרייבער האָט זיך אָנגעהויבען גלייך אין דער פריה. טאָקע באַלד ווי הר' יאָסעל האָט אָפּגעדאַוונט און איבערגעביסען מיט די צווויי בייגעל און א גלעזעל ציקאָריע. דער ערשטער קלאַס איז באַ־שטאַנען פון די באַלעבאַטישע מיידלאַך, וואָס די מאַמעס פּלעגען צוזאַ־מענברענגען זיך אין איין וועגם צוגעקוקט: וועלכע מאַמע האָט שע־נער אויסגעפּוצט איהר מיידעלע, כדי זי זאָל מאָרגען אויספּוצען איהר טעכטערל נאָך שעהנער.

שפּעטער צו זיינען אָנגעקומען די מיידעלאַך פון די אָרימערע על־טערן. פיהל מעהר אין צאָהל ווי די וואָס פּלעגען קומען גלייך אין דער פריה.

די אינגלאך זיינען געקומען ערשט מיטאג צייט. וועז די חדרים זיינען אוממיסטען צולאזט געווארען אויף צוויי שעה, כדי די תלמידים זאלען קענען גיין צום שרייבער.

ניט אלע תלמידים זיינען געגאנגען צו יאסעל שרייבער זיך לערנען שרייבען. ווארים אי צאהלען שכר לימוד דעם מלמד, אי צאהלען דעם שרייבער — איז געווען אן ענין פאר אן עושר. זיינען טאקע דעריבער פארבליבען פילע תלמידים ביי די מלמדים גופא, ביי זיי צו לערנען זיך די מלאכה פון שרייבען.

די קינדער ביים שרייבער האבען אבער באוויזען מעהר קענטעניש און פלענען זיך רייצען מיט די תלמידים, וואס זיינען פארבליבען אין חדר ביים רבי'ן. זיינען די אינגלאך פון די ארימערע עלטערען געקומען אהיים מיט א געוויין: „פארוואס גיט מען זיי ניט צום שרייבער"?

עס האט ניט געהאלפען. מען האט געמוזט אנקומען צו יאסלען: „נעם צו מיין בחור. ער דערגעהט מיר די יאהרען"... און יאסעל פלענט מטיב זיין מיט אן ארימאן.

— אבער ווייניגער ווי דריי קערבלאך א זמן קאן איך ניט נעמען, — פלענט יאסל טענה'ן.

„אז איך וויל ניט דו זאלסט איהם לערנען רוסיש. לערען איהם אוים שרייבען א אידיש בריוועל און אביסעל חשבונ'ען".

און יאסל פלענט א שמייכל טאן אויף דעם ארימאנס קנאפע פארלאנגען, און אזוי ארייננעמומען די צוריקגעשטאנענע, גמרא־בחורימלאך.

יאסל האט אנגעהויבען מיט די ארימע קינדערלאך לערנען אויפסניי, געשריבען מיט זיי האלב לשון־קודש, אזוי ווי עס פאסט פאר גמרא־אינגלאך. נערעכענט מיט זיי „פוד־פונט־לויט". נעוואלט ארויסברענגען די חברה אויף א וועג.

און די בחורימלאך האבען טאקע איבערגעיאגט די מיידלאך, וואס זיינען געגאנגען שוין פיר און פינף יאהר צו יאסל שרייבער. אין ליי־ענען רוסיש זיינען אבער די בחורימלאך געווען שטומפינ. די מיידלאך האבען גלייענט רוסיש ווי א וואסער און די אינגלאך האבען אונטערגע־הונקען.

איינמאל, נעדענק איך, בשעת'ן לייענען אין דער הויך דעם „רוסקי רעטש", האבען זיך עטלאבע אינגלאך ארויסגעכאפט פון קלאס, וויל זיי האבען מורא געהאט די מיידלאך זאלען ניט לאבען פון זיי. האט יאסל נענעבען אזא גאב דערפאר:

— פאדליץ דו איינער! — האט ער אויסגעקליבען איינעם און איהם באפאלען — דו קענסט נאך אפילו ניט דעם „אזבוק" און שוין כאפסטו

זיך ארויס פון קלאַס ? ! . . . דערפאַר וועט מען היינט לייענען אַ „סקאַז־קע", אָנשטאָט נעמען „דיקטאָווקע".

אויף די מיידלאַך איז געקומען אַ פרייד. אויף די בחורימלאַך איז אָנגעפאַלען אַ שרעק. אָבער אַ ברירה האָט מען געהאַט ? מען האָט געעפענט די אַלטע ביכלאַך וואָס די עלטערע ברידער און שוועסטער האָבען גע־נוצט און ס'האָט זיך אָנגעהויבען אַ לייענען . . . אַ היקען . . . ווי מען וואָלט געגאַנגען אויף הרודעס. ס'האָט געגרילצט אין די אויערען. די מיידלאַך האָבען געלאַכט . . .

— „אָסטאַוו. דאַוואָלנאָ !" — האָט יאָסל געשריען און געבייזערט זיך אויף די „דיאַוואָלס" פאַר לייענען אַזוי שלעכט . . .

יאָסל האָט געהייסען נעמען זיך צו „אַריפמעטיקע". די „אַריפמע־טיקע" האָבען שוין די חברה בעסער געקאָנט.

איבערגעלאָזט די חברה צו זייערע חשבונות, איז יאָסל אַוועק צום מיידעלשען קלאַס ביים צווייטען טיש.

— דיקטאָווקאַ, — האָט יאָסל פּלוצלונג אויסגעשריען. די מיידע־לאַך האָבען געעפענט זייערע „טעדראַדען".

— נו, — פלעגט יאָסעל אָנהויבען גוטמוטיג. — זיינען אַלע גרייט ?

— יאָ, — האָבען געענטפערט אַלע. די קינדער וואַרטען אַ ווייל ביז יאָסל ברענגט צוזאַמען דעם געדאַנק פאַר דער דיקטאָווקע. ער הויבט אָן :

— מיין טייערע פריינדין !

— מיין טייערע פריינדין ! — ווידערהאָלען די קינדער צו זיך יאָ־סעלס ווערטער און קריצען מיט די פּענען.

— האָט איהר אַלע „מיין טייערע פריינדין" ? — פרעגט יאָסעל.

— יאָ, — ענטפערען די קינדער.

— דאָס ערשטע קום איך דיר צו מעלדען פון מיין ליבען געזונט. דאָס זעלבע פון דיר צו הערען, — דיקטירט יאָסעל מיטאַמאָל.

— וואַרט אויס, רעב יאָסל ! — בעט זיך ביי איהם אַ געפּעסטעטע מיידעלע. — איך האַלט ערשט ביי „דאָס זעלבע".

— פון דיר צו הערען, — חזרט יאָסעל איבער.

די איבעריגע מיידעלאַך פרעהען זיך וואָס זיי האָבען געקאָנט אָפּ־כאַפּען דעם אָטעם און וואָס זיי זיינען פאַרטיג צו הערען ווייטער.

— האָבען שוין אַלע „פון דיר צו הערען" ? — פרעגט יאָסעל.

— יאָ ! — הילכען אָפּ די מיידעלשע קולכעלאַך.

— צווייטענס קאָן איך דיר שרייבען, אז די וועלט זאָגט איין וועגטעל, אז מען קאָן ניט קיין מענשען, ביז מען האָנדעלט ניט מיט איהם . . . .

און יאָסעל לויפט דערווייל א קוק טאָן, ווי אזוי די בחורים מוטשען זיך מיט די „זאדאטשעס". ער מאכט איינעם א באמערקונג. דעם צווייטען זאָגט ער, אז ס'טויג צו גאָר ניט, און לויפט ווייטער צו די מיידלאָך.

— וואו האָלט מען? — פרעגט ער.

— איך האָלט ביי „מענשען" — שרייט איינע.

— איך האָלט ביי „האָנדעלט" — שרייט א צווייטע.

יאָסעל געהט איבער דעם זאַץ און פענען סקריפען.

— נענוג „דיקטאָווקע" — ענדיגט יאָסעל. די קינדער אָטעמען אָפּ.

יאָסל פאַרגיט די קינדער צו מאכען „טשיסטאָ-פּיסאניע". מען נעמט ארויס די גריסלאָך, וואָס יאָסל האָט פאר יעדען אָנגעשריבען און צוגעפאסט יעדענס גריסעל צו דער באשעפטיגונג פונם שילערס עלטערען. האָנדעלט איינעמס פאָטער מיט פלאָקס שרייבט יאָסעל וועגען פלאָקס און פרעגט דעם מקח. א צווייטענס עלטערען האָנדלען מיט קאָלך. רעדט יאָסעל אינם גריסעל אויף קאָלך-לשון און הייסט זיך שיקען אזויפיל און אזויפיל קאָלך מן הפשוט, און אזויפיל און אזויפיל מן הפרימא . . .

אלע קינדער מוזען נאָכשרייבען פינקטליך און אויף דעם נייעם פאפּיר וואָס מען האָט געמוזט אפּהיטען און ריין האָלטען פאר דער „טשיסטאָ-פּיסאניע". ער פארזאָגט די כללים:

— עס מוז זיין פרימא! אלא ניט, איז די „ווירע". צעהן ווירעס איבער די הענט, דאָס בלוט זאָל שפּריצען, אויב עס וועט זיין עפּעס א קלעקס . . .

יאָסעל לאָזט איבער דעם מיידעלשען קלאָס און לויפט צו צום מיטעלען טיש, וואו עס זיצען נאָר קליינע קינדער, וואָס שרייבען ערשט אויף קריץ.

— רעב יאָסעל, — שרייט אוים א גבירישע אינגעלע, — זי טונקט אין מיין טינטערל! . . . — און דערווייל רוקען זיי דאָס טינטערעל אהין און אהער ביז עס טוט זיך א קער איבער . . . דער טיש מיט די פאפּירען ווערען פארגאָסען, דאָס קליידעלע פון דעם מיידעלע וואָס האָט געטונקען אין טינטער, ווערט פארפּלעקט און זי צוואווייניט זיך: „מיין ניי סוקנאָלע! די מאמע וועט מיך שלאָגען! . . .

יאָסעל לויפט צו, כאפּט א שמאטע, ווישט דעם טיש — שא, שא, קינדעלע! ס'איז גאָרניט, ס'איז גאָרניט! די מאמע וועט ניט שלאָגען, וועט ניט שלאָגען . . . חנצעלע טייערע! — רופט ער צו זיין מיידעלע

— ברענג דיין טינטערל, טאָכטערל! . . . יאָסלען טוט באַנג פאַר דעם קינדס סוקנאַלע. ער ווערט אומרוהיג, נעמט אַרומלויפען פון טיש צו טיש, קוקט געשווינד אויף יעדענס פּאַפּירען. ער שיקט די גרעסערע בחורים אין חדר אַריין און זעצט זיך ביי זיין אייגענעם טישעל, כדי צו קומען אַביסעל צו זיך . . .

ס'הויבען אָן צוקומען צו איהם די קינדער מיט דער „טשיסטאָ־פּי־סאַניע". ער נעמט קוקען, טוט אַ וואָרף דאָס פּאַפּיר מיט כעס.

— עטאָ טשיסטאָפּיסאַניע?! — שרייט ער אויס. — גיב אַהער די האַנט. איינס, צוויי, דריי, פיר, ביז צעהן. דאָס קינד צואוויינט זיך. די איבעריגע קינדער דערשרעקען זיך. ער הייסט אָנהויבען אויפסניי. קוקט ווידער אין די פּאַפּירען. ווערט אַ ביסעל ווייכער. ס'פאַרדריסט איהם, וואָס ער האָט דעם קינד געגעבען די ווירעס . . . די קאָטשערעס מיט די לאָפּעטעס דערגעהען איהם אָבער די יאָהרען. ער וויל ניט מען זאָל זאָגען, אַז יאָסעל קאָן קיין שרייבער נישט זיין. כאָטש ער האָט פאַר דעם „זאָגען" קיין מורא ניט. פילע פון זיינע שילער האָבען שוין אפילו חתונה געהאַט. אַ סך זיינען זיך צופאָהרען קיין אַמעריקע, אַרגענטינע. ער אַליין שרייבט די אַדרעסען צו זיי פאַר זייערע מאַמעס און טאַטעס און לייענט די בריף וואָס קומען אָן פון די געוועזענע שילער צו זייערע טאַטעס און מאַמעס. לייענענדיג אַזעלכע בריף, איז ער זיך פּשוט מחיה: „דאָס איז מיינס", טראַכט ער זיך.

אין שפּעטערע יאָהרען האָבען אַ פּאָר פעלשטינער בחורים — טאַקע אמת'ע קענער — געעפענט — ווי זיי האָבען עס דעמאָלט אָנגערופען — אַ „פּענסיאָן" און די לערער פון דעם פּענסיאָן האָבען גענומען פראַנטעווען מיט די פעלשטינער שילער און זייערע עלטערען. מען האָט אָבער פאָרט געשיקט די קינדער צו יאָסלען.

יאָסעל האָט ניט געפירט קיין חשבון ווער עס צאָהלט און ווער — ניט. ער האָט געוואוסט אויפן קאָפּ, ווער עס צאָהלט און וויפיל איינער צאָהלט. און כאָטש ער האָט געלערענט מיט אַ צוויי הונדערט קינדער, האָט ער קיינמאָל ניט געהאַט קיין פּרנסה. דערפאַר האָט ער קיין חשבונות ניט געפיהרט. וואָרים וואָס וועט איהם העלפען, אַז ער וועט יאָ פירען אַ חשבון? אַהיים שיקען די קינדער וועט ער דאָך ניט . . .

זיין טאָכטער יוכבד — שוין אַ כלה מיידעל — האָט זיך אַמאָל געווענדעט צום טאַטען, דעם פעלשטינער שרייבער, וואָס האָט געלערענט חשבונען און אַליין ניט געפירט קיין חשבונות:

— פּאַפּאַ! יאָס גערשגאָרען! דיין שווערע אַרבייט איז גאַנץ אומזאָנסט — האָט זי געזאָגט צו איהם אויף דייטשמעריש לשון (זי איז

געווען א שטיק צייט אין אויסלאנד, און ווען זי איז צוריקגעקומען קיין פעלשטין איז זי געווען זיכער, אז אנדערש פאסט ניט צו רעידען פאר יאסעלן שרייבערס טאכטער... — איך וועל פיהרען דיין בוכהאלטעריע!

— אבער די בוכהאלטעריע וועט דיר קיין נדן ניט ברענגען טאכטערשע! — האט יאסעל פארזיכערט זיין טאכטער מיט א פאטערליכען גלעט. — אבער ניע ביעספאקאיסיא, טאכטער! אייביג וועט אזוי ניט ווין — . . . ער טוט איהר א פרעג צי זי האט שוין געלעזען דאס רוסישע בלאט און וואס עס הערט זיך עפעס אויף דער וועלט? ווי איינער זאגט: „בעסער צו רעידען מיט דער טאכטער פון וואס עס טוט זיך אויף דער וועלט איידער צו רעידען פון זיך אליין . . .

— יא, פאפא! איך האב געלעזען, און עס זעהט אוים ווי די וועלט קעהרט זיך איבער. עס האלט שוין נאר נאהענט צו מלחמה מיט „יאפאן". אין אזא צייט, פאפא, וואלט זיך מיר מער געוואלט זיין אין אוי־סענלאנד, ערגיץ אין א גרויסער שטאט. דא אין קליינעם, ארימען שטעטל איז אלץ אזוי צוריקגעשטאנען, אלץ אזוי מאנאטאן . . . און ווער וויסט צו וואס די מלחמה וועט נאך ברענגען?

יאסעל וועלט טאקע פארזארגט פון דער טאכטערס רייד.

— יא, מיין קינד, ווי עס זעהט אוים וועט ניט זיין פרעהליך ביי אונז. אבער גראד אין אזא צייט, מיין טייער קינד, איז אפשר בעסער, אז מען זיצט אין דער היים.

יאסעל האט גוט געוואוסט, אז עס ציהט זיין טאכטער שוין פון לאנג צו פארלאזען פעלשטין און ביי יעדער געלעגנהייט האט ער זיך באמיהט צו ווירקען אויף דער טאכטער, אז זי זאל זיך ארויסשלאגען פון קאפ דעם נעדאנק וועגען פארלאזען דאס ארימע שטעטל פעלשטין. ער דערצעהלט איהר, אז אין זיין יוגענט פלעגט איהם אויך באפאלען א וואנדערלוסט. דער וואנדערלוסט האט איהם טאקע פארשלעפט. א שטיק רוסלאנד איז ער אויסגעווען. זיין גאנצע בילדונג האט ער גענא־סען אין דער פרעמד, און אז ער האט זיך אויסגעלערענט דייטש גאר אין „עסטרייך" און דאך האט ער זיך סוף כל סוף געמוזט צוריק־קעהרען אהיים צום געבורטס־שטעטל פעלשטין . . .

— טאכטערשע! ניט אלעמען געהט גלאט אפילו אין די גרויסע שטעט . . . — פלעגט ער ענדיגען מיט א זיפץ.

יאסעלס טאכטער איז געווען א יתומה, געהאט א שטיפמאמע — יא־סעלס צווייטע פרוי, עני. שידוכים האבען זיך ניט באוויזען, און קיין נדן איז אויך ניט געווען צו געבען דער טאכטער. איז טאקע וואס וועט זיין דער תכלית? יאסעל'ס פרנסה — זינט עס האט זיך געעפענט דער

„פּענסיאָן" האָט אויך אָנגעהויבען געהן אַרונטער. און גערעדט האָט מען, אַז יאָסעל איז שוין צו אַלט־מאָדיש, אַז זיין זשאַרגאָן איז מיט „גאָלע" גרייזען און אַז העברעאיש קען ער לחלוטין ניט. אייניגע זיינען געגאַנגען נאָך ווייטער און געזאָגט, אַז יאָסעל האָט גאָר געמאַכט אַ תל פון דער יוגענד, פּשוט ערצויגען אַ שטאָט אַמעראַצים. דער „פּענסיאָן" האָט טאַקע אָפּגעצויגען אַ סך תלמידים פון איהם. יאָסעל האָט דער־פיהלט, אַז דער באָדען זינקט אונטער איהם.

— פּאַדליעצעס! — פלעגט ער טענה'ן — איהר ווילט זיך ווערען שרייבער — געזונטערהייט . . . אָבער ווי קומט אַהער רכילות?! . . . — איהם האָט פאַרדראָסען: — וואָס ווייסען זיי ,די פּאָדליעצעס, פון קינדער דערציהען? . . . די קינדער זיינען געווען ביי איהם דאָס טייער־סטע אין זיין לעבען. ער ווייסט, אַז אָהן זיי וועט ער שוין ניט קענען לעבען. אפילו דעם פרייטאָגדיגען טאָג לאַנגווייליגט ער זיך אָהן די קינ־דער. ער קוקט באָדיי איבער די נייע גרים־לאַך, וואָס ער האָט צוגעגרייט פאַר דער נייער וואָך פאַר די קינדער, אַבי ס'זאָל איהם ניט לאַנגווייליגען.

יאָסעל טראַכט אין דער לאַנגווייליגער צייט וועגען דער טאָכטער און אויך וועגען זיך. — אפשר איז די טאָכטער טאַקע גערעכט? אָפּפאָהרען פון פעלשטין און אַ סוף. ער וועט שרייבען אַ בריף קיין כאַרקאָוו. ער האָט דאָרט קרובים. די קרובים פון כאַרקאָוו האָבען שוין אַ סך מאָל געשריבען צו איהם, אַז ער קאָן אין כאַרקאָוו גרינג באַקומען אַ שטעלע אַלס לעהרער. ער וועט עס ווייזען פעלשטין ווער יאָסעל שרייבער איז און ווי אַזוי זיך צו וואַרפען מיט יאָסעל שרייבער . . .

און יאָסעל שרייבער האָט אין אַ שעהנעם טאָג געלאָזט וויסען דער שטאָט, אַז ער צולאָזט דעם חדר . . .

— יאָסעל! פאַרוואָס? פאַרווען?! וואָס איז דיר אַריין אַ מאַנקאָליע אין קאָפּ — כאַרקאָוו?! . . .

עס האָבען ניט געהאָלפען די שטאָטישע טענות. יאָסעל איז אַוועק קיין כאַרקאָוו אָהן דער פאַמיליע אפילו.

די ערשטע צייט האָט יאָסעל געשריבען פון כאַרקאָוו ערמוטהיגענדע בריף און געשיקט דער פאַמיליע צו לעבען און די טאָכטער האָט געהאָפט, אַז היינט מאָרגען „מאַכט זי די רייזע" קיין כאַרקאָוו.

פעלשטינער קינדער זיינען טאַקע געבליבען ווי יתומים. האָבען אַרומגעבלאָנקעט אָהן אַ „מדריך". אַלערליי שלעק זיינען געוואָרען לע־רער און צו פּוסט־און־פּאַסעוועט די קינדער. אידען האָבען באַדויערט יאָסעלס אָפּפאָהרען פון פעלשטין.

— פֿאַרזינדיגט יאָסעל שרייבער! ... דאַרף מען שרייבן אַן אַדרעס — ניטאָ יאָסעל שרייבער. באַדאַרף מען זיין אַן עדות ביי א „גט" — ניטאָ יאָסעל. באַדאַרף מען מאַכן א „סטראָסטע" — נישטאָ יאָסעל. אויב יאָסעל קומט ניט צוריק, וועלען נאָך די קינדער ווערען גוים חו"ש . . . — האָבען אידען געשראָקען איינס ס'אַנדערע.

אין א שהנעם טאָג דערטראָגט זיך א קלאַנג, אז יאָסעל קומט אהיים צו נאַסט. אידען האָבען זיך דערפרעהט . . .

יאָסעל שרייבער איז אהיים געקומען אַנגעטאָן אין שוואַרצען סורדוט מיט א צילענדער אויפן קאָפּ. דאָס האָט איהם געמאַכט אויסזעהן אריסטאָקראַטיש ווי א גראָף . . . און נאָך העכער ווי ער איז געווען. די שטאָט האָט פּלוצים דערזעהן פּאַר זיך א נייעם יאָסעל שרייבער, מיט א נייעם סאָרט שטעל... „אודאי געמוזט לערנען אין דער גרויסער שטאָט עפּעס חדשות". מען האָט איהם אַרומגערינגעלט אין א רעדעל און יאָסעל האָט נעמוזט דערצעהלען און נאָך אמאָל איבערדערצעהלען, וואָס עס טוט זיך אויף דער וועלט, און ווי עס האָלט מיט דער רוסיש־יאַפּאַנעזישער מלחמה . . . און וואָס פּאַר א „סטראַטעגיקע" די צוויי מלוכות וועלען זיך . . . דער ענין „סטראַטעגיקע" האָט דעם עולם געהאַלטען אזוי גענשפּאַנט, אז מען האָט פּאַרגעסען צו געהן אהיים. מען האָט יאָסלען גקוקט אין מויל אריין, ווי ער וואָלט געווען א מיניסטער, א שטענדיגער אריינגעהער צום קיסר אין פּאַלאַץ . . .

יאָסעל האָט זיך אַרומגעדרעהט אין שטאָט עטליכע וואָכען ווי א לייידיג־גייער און ענדליך געזאָגט, אז ער פּאָרט צוריק קיין כארקאָוו. האָט מען אויסגעבייטעלט תלומות. דערויף טאָקע האָט יאָסעל אַרויסגעפוקט. וואָרים וואָס האָט ער זיך אַנגעזוהן אין כארקאָוו? ער האָט דאָרטען אויסגעפּהלט?

און יאָסעל איז צוריק געבליבען אין פּעלשטין, געמוען זיך צוריק קנעלען מיט די פּעלשטינער קינדער.

יאָסעלם ברודער, משה יעקב, וואָס איז געווען כל ימיו א מלמד, איז געשטאָרבען. פּלוצלינג יאָסעל אפּט געהן אין בית־מדרש אָדער אין קלויז לערנען א פּרק משניות.

— וואָס, נאָר משניות? — פּלוצלינג א איד א פּרעג טאָן יאָסלען צוזעצענדיג זיך לעבען איהם.

— איך וויל זיך דערמאָנען אין משה יעקב'ן, — האָט יאָסעל געענטפערט דעם אידען.

משה יעקב איז געווען א צייט קראנק. ער האָט שטאַרק געהוסט. די לעצטע טעג איז משה יעקב געלעגען אויפן בעט און אזוי געלערנט מיטן חדר. וועז ער האָט שוין אָנגעהויבען פיהלען נאָר שלעכט, האָט משה יעקב באַפוילען צום ברדוער יאָסעל, אז ער זאָל קומען פרייטאָג צו איהם: אזוי ווי ער איז דעם פרייטאָגדיגען טאָג פריי, זאָל ער, יאָסעל, קומען קנעלען מיט די תלמידים פון זיין חדר — איבערגעהן מיט זיי דעם חומש מיט דער רש"י און מעביר זיין די סדרה מיט זיי. און יאָסעל איז געקומען.

משה יעקב איז געווען דער היפוך פון יאָסלען — א כעסן. די קינדער האָבען פון איהם גענוג אָפּגעלעזט אפילו ווען ער איז שוין געלעגען אויפן קראנקען בעט . . . משה־יעקב האָט זיך באַקלאָגט פאַר דעם וויכהערציגען אינגערען ברודער, וואָס איז שוין געווען א וועלט־מענש:

— זיי זיינען הולטאַיעם . . . ס'אַרט זיי ניט! . . . דער רבי לינט קראנק — ווער חומש, ווער רש"י? . . . — אָבער יאָסעל האָט דעם קראנקען ברודער באַרוהיגט — ס'זיינען דאָך קינדער! וואָס ווילסטו — זיי זאָלען האָבען דיין קאָפּ אויף זיך?!

יאָסעל האָט איבערגענומען בייס ברודער דעם חדר. ס'איז געווען נאָר אַן אַנדער לערנען. יענעם טאָג האָבען משה יעקב'ס תלמידים פריי־ער אָפּגעאָטעמט. יאָסעל האָט די קינדער אָנגערופען ביי די פאַרצויגענע נעמען, געמאַכט א שפּאַס און נאָר אָנגערופען איינעם בייס פאַמיליען נאָמען:

— לפּידות! דו קאַנסט ניט מאַכען קיין קאַטשערעס מיט לאָפּעטעס בייי „רש"י" . . .

יאָסעל האָט געקלאָגט נאָך משה יעקב'ן זעהר א לאַנגע צייט.

— עד מתי? — האָבען איהם אידען געפרעגט, — עד מתי, ער איז דאָך שוין געווען א זקן . . .

— יאָ, — האָט יאָסעל איהם באַווייזט, — אָבער וואָס פאַר א לע־בען האָט ער זיינע לאַנגע יאָהרען אָפּגעלעבט? ער איז געווען א לייטישער איד! א וואויליער מענש . . . ער האָט אָבער ניט געטאָרט זיין קיין מלמד אפילו א טאָג און אודאי ניט דאָס נאַנצע לעבען . . .

יאָסעל שרייבער האָט ערצויגען א נייעם דור אין פעלשטין. ער האָט געהאָט די זכיה ניט צו זעהן מיט די אויגען, ווי מען האָט דעם דור אויסגעקויליעט . . .

אין די מלחמה יאָהרען האָט ער נאָכאַמאָל פאַרלאָזען פעלשטין און איז ווידעראַמאָל אַוועק קיין כארקאָוו, וואוהין דאָס הארץ האָט איהם תמיד נעצויגען, און אזוי ארום אויסגעמידען די פעלשטינער שחיטה.

וואויל איז געווען צו איהם וואָס ער האָט עס נישט געזעהן! . . .

מיט אייניגע יאָהרען נאָכן פּאָגראָם איז יאָסעל ווידער אָמאָל געקומען אהיים קיין פעלשטין. ער איז שוין געווען א ווייסער זקן. אויף דעם בית הקברות האָט ער דערזעהן זיינע שוילער — די אינגערע צוזאָמען מיט די עלטערע ליגען באגראָבען אין בריידער־קברים. יאָסעל האָט באווויינט זיינע שוילער און באקלאָגט זיין לעבענס לאנגע ארבייט, וואָס איז אזוי אומברחמנותדיג פארניכטעט געוואָרען . . .

יאָסעל האָט שוין לאנג ניט פארזאָמט אין פעלשטין. ער איז צוגיפגעזאמעלט געוואָרען לעבען די קברים פון זיינע שוילער . . .

די שוילער וואָס זיינען פארבליבען נאָך איהם פאראייביגען זיין נאָמען — זכר יוסף הצדיק לברכה!

דר. מ. זילבערמאַן

מיין שטעדטעלע

(א בקשה צום קומענדען דור)

ון ווען איר וועט באַזוכען אוקראינע, צי אלס קוריאָזנער טוריסט, צי בתור שליח, צי אלס היסטאָריקער, צי פאַר וועלכער ס'ניט איז מיסיע, און איר וועט קומען צו דער אויעזדנע שטאָדט פּראָסקוראָוו, פּאָדאָליער גובערניע, זאָלט איר, למען השם, ניט פארגעסען, איר הערט? ס'הייסט, איך בעט טאקע ביי אייך א בקשה צו געדענקען, צו פאַרצייכענען אין אייערע נאָטיץ ביכלאַך, כדי איר זאָלט טאַקע זיין זיכער צו מאַכען א קורצע נסיעה'לע, אין גאַנצען אן ערך פון א ווערסט 18, איבער דעם פּאָטשטאָווע, שאָסיינע וועג און מקבל פּנים זיין א שטעדטעלע, וועלכע ליגט צעוואָרפען, אין אומאָרדנונג, אויף א בערגעל שוין א קימה לן פון קרוב צו 900 יאָהר, און אפשר טאקע מעהר.

דאָס שטעדטעלע איז אַרומגערינגעלט מיט שעהנע גערטנער, מיט סעדער, מיט פעטע פּאַשע־לאָנקעס, מיט ברייטע און ווייטע תבואה־פעל־דער און ביי זיינע פיס, צו לינקס, א טייכעלע. מערסטענטיילס שטעהט עס. אַמאָל לויפט עס. ס'הייסט, דאָס גאַנצע טייכעל לויפט קיינמאָל ניט. לויפען לויפט נאָר איין אָדערעל, א ריטשקעלע אינמיטען. אנשי־יודעים ווילען האָבען, אַז דאָס אָדערעל, דאָס ריטשקעלע, איז דער גאַנ־צער תמצית פון דעם טייכעל; אַז ס'קוועלט ארויס ערגעץ אין דאָרף רייקאָוויץ, א פּאָר ווערסט פון שטעדטעל, און אַז סע לויפט און שלענגעלט זיך דורך גערטנער, פעלדער, אַרונטער צו דער „בילער" קרעניצע, און פון דאָרטען שלענגעלט עס זיך ווייטער אַרונטער און אַרונטער דורך יאָרקעס גאָרטען, הינטער דער שטאָט־באָד און אין טייכעל אַריין. און הייסען הייסט דאָס „דער סמאָטריטש".

איך זאָג דאָס אַלץ אייך, כדי איר זאָלט וויסען, אַז דאָס ריטשקעלע, דער סמאָטריטש, מאַכט דאָס שטעדטעלע אידיש אין א סך פּרטים. וואָרים איר מוזט וויסען, אַז א אידישע סביבה'לע, א אידישע קהלה'לע, וואָס

האָט ניט קיין וואָסערעל מיט א באַשטימטען נאָמען, איז, על פּי דין, ניט בארעכטיגט צו ניבען א גט. איר פּאַרשטעהט?

דאָס שטעטעלע, וואָס איך בין אזוי נייגעריג איהר זאָלט זעהן, פּאַר־שטעהט איר מיך, איז מיין שטעדטעלע, מיין טייער, מיין ליב שטעדטעלע — פּעלשטין.

איר האָט פון דעם ניט געהערט? איז וואָס מאַכט עס דען אויס? האָט איר דען געהערט פון מיקאָלייעוו? פון באַזאָליע? פון קיפּעל? פון פּראָמפּעל? אי, ניין? און דאָך, גלויבט מיר אויף מיין הן, אז דאָס זיינען אלע אידישע, אוקראַינישע שטעטלאַך. כשר אידישע. ווי מען זאָגט מהורתן וגידתן.

איר וועט עס זיכער נעפּינען אין טרויער, איינגעהילט אין שווארצע שמאַטעס און צעריסענע זעק פון קאָפּ ביז פּיס און קלאָגענדיג אויף אירע חורבות, אין א מדרגה פון „איכה ישבה בדד העיר...", איז מיין בקשה צו אייך, אז איר זאָלט דעם ניט שטערען, ניט שטעלען דעם קיין פּראָגעס, עס לאָזען צורו. איך, איך וועל אלץ אייך דערצעהלען! אן אומגליק, א גרויסער, א שרעקליכער אומגליק האָט עס מיט יאָרען צוריק געטראָפען! רוצחים, מערדער, ווילדע חיות אין מענשען געשטאַלט זיי־נען עס פלוצים באַפאַלען און צעריבט, צעבראָכען און רואינירט... אירע קינדער, אירע שענסטע, אירע בעסטע, אירע ליבסטע געשענדעט, פּאַראומווירדיגט, אין שטיקער צעריסען, אויסגעשאָכטען, אוממענשליך ער־מאַרדעט... וואַרט... איך בעט אייך... וואַרט... אפילו מיר איז אויך שוואר אייך איבערגיבען די פּרטים... איר'ט מיר מוזען אנטשולדיגען... ס'הויבט אן שטיקען און וואַרגען אין האַלז... די צונג הויבט אן פּילען ווי אפּגענומען... אין קיצור: זיי האָבען נעמאַכט פון איר אָט ווי איר זעהט עס...

אין די גוטע יאָהרען, ס'הייסט איידער דער גרויסער אומגליק האָט עס נעטראָפען, האָט עס אויסגעקוקט, ווי א שטאָלצע נביר'טע מיט א זיידען שטערען־טיכעל אויפ'ן שעהנעם קאָפּ און מיט גרויסע, דיקע שנירען פּערל אויפ'ן אלבאַסט־ווייסען האַלז. באַפּוצט און באַצירט פון קאָפּ ביז פּיס, אז ס'איז ממש געווען א מחיה צו קוקען אויף איר. א מיוחסת, א „מירעלע אפרת" צווישען אירע שכנות איז זי געווען!

איר זעהט דעם שטח צווישען זיסע סטערניק'ס הויז און פּסח קריש־טאַל'ס מויער? דאָס איז געווען איר מארק. ארומגערינגעלט מיט קראָ־מען פון כל מין! און ווי שטאָלץ זי איז געווען מיט אירע מארק טענ אלע צוויי וואָכען! דער נאַנצער שטח, ווי איר זעהט, איז געווען אָנגע־

פיקעווטע מיט פורען פון די פויערים, וואס זיינען געקומען פון נאהענט און ווייט. האנדל און וואנדל פון יעדען מין און סארט איז אנגענאנגען מיט'ן גרעסטען אימפעט! צעלניק־קלייטען, שניט־קראמען, זאליאזניקעס, קירזשנער, קאליכניקעס, מוכר־תבואה'ניקעס, פלאקס־העגדל'ער, קצבים, בעקער־שטעל'ען. און איבעראל האט געברויזט און געקאכט! קיין צייט אפילו ניט געווען אנבייסען צו עסען. און אזוי איז עס געווען סיי אין די שטארקע ווינטער־קעלטען, וועו די נעגעל פון העגט און פיס האבען שיעור ניט אפגעשפרונגען, און סיי אין די גרעסטע זומער־היצען, וועו מען האט זיך געבאדעו אין שוויים און מען געמוזט געהן אין די גאטקעס.

און היינט איר טאראוויצע! שייך עפעס צו זאגען! א פארנעם! פון דער פאטשט ביז צו באבע דוד לייב'ס הויז און פון דארט אוועק הינטען ביז צום קלויסטער. זי האט געהאט א שם אויף מיל'ען און מיל'ען ווייט!

און וועו שמועסט פון אירע צוויי גרויסע יערל'יכע יארידים: ראכמאנסקי און גרין חנא! א וועלט האט זיך דאך אפגעשפילט. עפעס א קלייניגקייט! דער גרעסטער פערד־מארק אין נובערניעס איז דאך פעל־שטין געווען! פונ'ם קסיאנדז'ס הויף ביז'ן קאסטיאל איז דער פלאץ געווען אננעשפיגעוועט מיט פערד פון פארשיידענע קלאסען און פארשיידענע פרייזען. און די ליווראנטען האבען זיך, ווי טייוואלים, געיאגט אויף זייערע פערד! אן אמת'ער פערד־געיעג!...

אקענען וואס איך דערצעהל עס אייך, פרעגט איר? אקענען דעם, פרייגט, כדי איהר זאלט ניט מיינען, אז איהר האט דא צו טאן מיט א „קלאגעריער בעטלערקע" און וועלען אנטלויפען פון איר אזוי שנעל ווי מעגליך. ניין. איך וויל איינוארצלען אין אייך דעם אמת'ן איינדרוק, אז איר זענט ביי אן אפגעקומענער גביר'טע... ביי א געוועזענער רייכער, שטאלצער מאמע, צו וועמען דער בייזער שיקזאל איז געווען גרויזאם און זי בארויבט פון אלץ, וואס זי האט פארמאגט... פון אלץ, וואס איז איר געווען הייליג... ליב... טייער... און זי געלאזט עלענט, עלענט, עלענט... ווי א שטיין אין פעלד... יא. אט דאס וויל איך זאל בליבען איינגעקריצט אין אייער זכרון!

און איצט וויל איך, אז איר זאלט באזוכען אייניגע פלעצער, וועלכע זיינען מיר, אויך אנדערע פעלשטינער קינדער, היים איינגעבאקען אין הארצען און מיף אייננעקריצט אין זכרון. פלעצער, וואו איך האב מיינע איננסטע, מיינע בעסטע, מיינע זיסטע טעג און יארען פארבראכט!

ראשית, וויל איך איר זאָלט ארונטערגעהן מיט'ן איליטשקעלע צווישען דעם פיקעווער'ס און יאָסעל צביה'ס הייזער, זיך האַלטען רעכטס, ביי אהרן שמש'ס שטוב, און צוקומען צום בית־מדרש.

אויב איר'ט עס א חורבה געפינען, זאָל באַלד א תוכחה פון אייערע ליפען אויף די שונאים פאַלען און אַנטלויפען פון דאָרט! אויב זשע די כוליגאַנישע הענט האָבען דערצו קיין שליטה ניט געהאַט, זאָלט איר אהין אריינגעהן מיט דעם גרעסטען יראת־הכבוד.

מענליך, אז איר'ט דאָס מקום קדוש געפינען פארלאָזען, עלענט. מענליך, אז איר'ט דאָרט געפינען א פאָר בעטלער זיך קראַצען הינטער דער הרובע. מענליך, אז איר'ט דאָרט טרעפען מענשען, וועלכע האָבען, דורך צרות און נויט, זייער פארשטאַנד פארלוירען און לויפען מיט משוגעת־פּחד זיך באהאַלטען אין די ווינקעלאַך... א מורא פאר מענשען אין זיי... וואָס ס'זאָל ניט זיין, שטעלט אייך אָפּ לעבען שלחן און פאַלגט נאָך מיין אָנצייגונג אויף אייניגע פּלעצער, וועלכע שטעהען בולט אין מיין זכרון.

איר זעהט דעם שטענדער טיף רעכטס אקעגען דער הרובע? דאָס איז געווען דאָס געשוואוירענע פלאַץ פון יאָסי בערצים, א קליין, שוואַך, דאר אידעל מיט אן איינגעשרומפט בערדעל, אָבער מיט א הדרת־פּנים פון אן אמת'ן למדן. עסען האָט ער ניט געוואָלט און טאָקע ניט געקענט איבער א מחלת־מעים, אָבער דער חשק צום לערנען האָט אלץ גובר געווען. און אזוי פלעגט ער זיצען לאַנגע, לאַנגע שטונדען איבער דער גמרא אָדער איבער דעם חושן־משפט און געשמאַק געלערענט. איך האָב אים קיינמאָל אין כעס ניט געזעהן. און אז מיר האָבען אים א שווערע סוגיא אין דער גמרא געפרעגט, האָט ער זי אונז בנעימות'דיג ערקלערט. אין די יונגע יאָרען איז ער געווען א גרויסער גמרא־מלמד. וועז די עלטער האָט זיך אָננעהויבען אָנצורוקען, האָט ער אויפגענעבען די תלמידים און די כוחות האָבען איהם אויפגענעבען. רייזיע די באָבע האָט זיך געפילט נדלות'דיג וועז זי האָט חתונה געהאַט מיט דעם אלטעטשקען יאָסי. זי האָט אים פארזאָרגט מיט א ריינעם געלעגער און מיט א לעפּל וואַרעם געקאָכטס און ער האָט איר צוגעזאָגט עולם הבא...

דריי שטענדערס העכער איז געווען משה שוחט'ס פלאַץ. א יונגער־מאַנטשיקעל מיט א בלאָנד בערדעל, רירעוודיג, שארף און געשווינד. א ברענענדיגער חסיד און א פייער־פלאָקענדער למדן. אט־די קאָמבינאציע האָט אים קונה געווען א סך פארהערער, וועלכע האָבען זיך שטופענווייז

פארוואנדעלט אין זיינע חסידים. דאָס האָט אין אים ערוועקט א שטאַרקען חשק צו ווערען, אויב ניט א רבי איז כאָטש, רב!

און דאָס בית־מדרש האָט זיך „געשפּאָלטען". און די מחלקה (מיר האָבען זי גערופען: מחלקה של בית רבן) צווישען איהם און דעם גרויסען, שעהנעם, חריפ'דיגען, העכסט געלערנטען, משכיל'ישען רב, ישראל קיטעווער, האָט זיך צעברענט און צעפלאָקערט! די צדדים זיינען געווען אויף מעסער־שטעך און דער סוף איז געווען, אז פעלשטין האָט געהאָט א רב און א רב'טשיקעל. טאָקע בפועל ממש . . .

און יעצט קערט אייך אום. איר זעהט די באַנק הינטער דעם שלחן אנטקעגען דעם ארון קודש? פונקט אינמיטען פלענט זיצען דער אלטער ישראל הירש. א שעהנער זקן מיט א שניי־ווייסער באָרד און מיט פונקט אזעלכע לאַנגע, פלאַכע פיאות. זיין ווייב האָט געהאָט א קלייטעל, פון וועלכען זי האָט געצויגען חיונה פאר ביידען און ער איז געזעסען על התורה. און געלערנט האָט ער שטארק, אָבער דער זכרון איז, לא עליכם, געווען שוואַך. און אז „כטוב לב המלך ביין", ווען מיר, חברה, האָבען געוואָלט א הוליע טאָן, האָבען אביסעל שפּאַס, פלענען מיר, מיט ערנסטע פנימ'ער צוגעהן צו אים, סיי זומער, סיי ווינטער, חנוכה און אין די „ניין" טעג, און זאָגען בזה הלשון:

„ר' ישראל הירש, מיר ווילען איר זאָלט אונז פסק'נען א האַרבע שאלה!"

„בכבוד גדול, קינדער! וואָס איז די שאלה?" פלענט ער פרעגען און בעת מעשה צווישען די רויט־בלאָע פאטשיילע אויף דער נמרא און זי צומאכען, ארויפרוקען די בריללען אויפ'ן שטערען, אונטערשפּאַרען דעם קאָפּ אויף בוידע הענט — פּאַרטיג צו הערען.

און דער ראש המדברים (יעדעס מאָל אן אנדערער) פלענט אָנפאַנגען:

ר' ישראל הירש, ווי איז דער דין, וועז אימיצער געהט צו צו א פאס, וואָס איז אָנגעפילט מיט פסח'דיגער וואסער, און שרייט ארויין ברויט!? איז דאָס וואסער חמצ'דיג אדער ס'בלייבט פסח'דיג?! און דער אלטיטשקער פלענט מאָמענטאל אן עפען טאָן די אויגען, ווי פון א חלום ערוואכט, און ענטפערען:

„חמצ'דיג, קינדער, חמצ'דיג!"

און אין א וואָך ארום שפּעטער פונקט די זעלבע שאלה און דאָס מאָל פלענט שוין זיין דער ענטפער, פארשטעהט איר מיך, מיט רייבען די הענט, קניטשען דעם שטערען, מיט א מין ספקות אויפ'ן פנים:

„א האַרבע שאלה, קינדער, א האַרבע שאלה! די וואַסער קען זיין אי פּסח'דיג, אי חמצ'דיג . . ."

„היתכן?" פלעגען מיר אלע מיטאמאָל אויסשרייען.

„ס'געווענדט זיך, קינדער, ס'געווענדט זיך ווי נאָהענט דער מאַן, דער עוקר מן השורש'ניק, וואָס האָט איינגעשריען ברויט, איז געשטאַנען ביים פאַס. אין אַזאַ שאלה מוז מען זיין זהיר וזהיר, און איר'ט מוזען וואַרטען אויף מיין פּסק דין..."

און מיר וואַרטען נאָך . . .

און יעצט וויל איך איר זאָלט אריבערגעהן אין קלויז אריין. א ים מיט גוטע און אַנגענעמע זכרונות ליגט איינגעזונקען אין יענער הייליגער געביידע. זי איז עס געוואָרען די „וויגעלע", אַזוי צו זאָגען, פון דער פעלשטינער השכלה! ס'הייסט, משכילים אין מיין שטעדטעלע זיינען שוין לאַנג פריער געווען. אַזעלכע ווי זיסא דעם רב'ס, דוד גרשון לייזער'ס, די ברידער שלום און דוד יעבץ און נאָך אייניגע, אָבער זיי האָבען זיך באַדאַרפט באַהאַלטען בחדרי־חדרים צו לייענען מאפּו, יצחק בער לעווענזאָן, י. ערטער, סמאָלענסקין, לילענבלום, גאָטלאָבער וכדומם. דאָ אָבער, אין דער קלויז, וואו איר שטעהט, איז עס געוואָרען אַן אָפענער איין־און־דרייסיג.

אין בית־מדרש איז געווען לית מן דכר שמה! אַז ס'האָט שוין אָבער צוגעטראָטען ביז צום האַלז און ס'איז געווען: „נפשנו חשקה בהשכלה..." האָבען זיך צוויי כיתות, איינע אַן עלטערע און איינע א אינגערע, אַריבערגעטראָגען אין דער קלויז אַריין. די עלטערע כיתה איז באַשטאַנען פון פּיני אליהו'ס, שמואל לאַנדוי, יחיאל זאַפרין און יאָסעל חיים דעם רויטענ'ס. די אינגערע, פון שמואל חיים מענדעל שמואל חיימ'ס, משה גיצים, לייבוש ברענמאַן און מיר אַליין.

איך קען אייך ניט איבערגעבען אין ווערטער, וואָס מיר זיינען דורכ־געגאַנגען! ממש די שבעה מדורי גיהנום! מען האָט אונז ניט געוואָלט געבען ניט קיין ליכט און ניט קיין קעראָסין פאַר די לאָמפּען. דער הויפּט שונא אונזערער איז געווען דער דאַמאָלסדיגער גבאי דער אַלטער אליהו דער פּיקעווער. אין טויט אַריין האָט ער אונז געטאָן! און מיר, אַלס נקמה, האָבען גענומען זיין גמרא, בבא מציעה, אין וועלכער ער האָט ליב געהאַט אַריינצוקוקען (ווי א האָן אין בני אדם אַריין) און זי באַגראָבען אין דער ערד אַריין אין פּאָליש. פרעגט שוין ניט, וואָס ס'האָט זיך דע־מאָלט אָפּגעטאָן! אַן אָפענער קאַמף, א שרעקליכער קאַמף, א ביטערער קאַמף! און ענדליך האָבען מיר מנצח געווען!!!

איר זעהט דעם שטענדער אין מזרח לינקס, ענג צום ארון קודש? דאָס איז געווען פּיני אליהו'ס אָרט. ער איז געווען א שווערער בחור, אָבער מיט א לייכטען, פּלינקען מוח. דער גוף איז געווען שווער, דער נאָנג שווער, ער האָט געלערנט שווער, דעבאַטירט שווער, דיסקוטירט שווער און נעזונגען שווער! איך געדענק עס ווי היינט, אז יעדעם מאָל, וואָס ער האָט געזונגען: „על אם הדרך..." פון צונזער, האָט ביי אים דאָס קנעפּעל פונ'ם העמד קאָלנער אָפּגעשפּרונגען. איז ער געגאַנגען אָן א קנעפּעל. א דאגה האָט ער געהאַט. א זיסער בחור געווען!

רעכטס איז שמואל לאנדאו'ס פּלאַץ. אַן אומרוהיגער, פּלינקער יונג מיט א וואולקאַנישען מוח און בריליאַנטענע פּעהיגקייטען! קיינמאָל ניט געקענט איינזיצען. א קאָך, א ברען! און וען שמואל האָט דעבאַטירט מיט פּיני'ן איבער א „נפעל" אָדער „התפּעל", איז ער געווען א „כל עצמותיו תאמרנה..." יעדער אבר זיינער האָט געארבייט. ער איז טאַקע געווען א גוטער בעל דקדוק. זיין אַמביציע איז געווען צו זעהן זיין נאָמען געדרוקט אין „הצפירה" אָדער אין „המליץ" און דער רבש"ע האָט אים געהאָלפּען. ער האָט געהאט א רעפּאָרט, איבער א מחלקה אין שטעדטעל, אין „המליץ". און שמואל'ס אַמביציע איז מקוים געוואָרען...

יחיאל איז געווען א לייכטער בחור. לייכט נערעדט, לייכט געלע־רענט און לייכט געשריבען. קיינמאָל זיך ניט אָנגעשטרענגט. געשאַנעוועט די כחות. דאָס האָט ער ג'ירשנ'ט פון זיין שוהנעם, שטילען, אינטע־ליגענטען טאַטען, אברהם.

יאָסל איז געווען „שטילע וואַסער, וואָס גראָבט טיף". שטיל אין רעדען, שטיל אין באַנעמען זיך צו חברים, אָבער טיף, רוישיג, אין לימודים. אַן אינטערעסאַנטער טיפּ.

דער „ארי שבחבורה" אין דער יונגער כיתה איז געווען שמואל חיים. א נאונ'ישען קאָפּ געהאָט אויף זיך. קיין לימוד געווען שווער פּאַר אים. אלץ אַריינגעשלונגען און געהאַלטען אין זיך! נענוג „מסכתות" האָבען מיר צוזאַמען אַריינגעשלונגען, אָפּזיצענדיג כמעט נאַנצע, קאַלטע ווינטער־נעכט לעבען דער לעבליך־וואַרימער הרובע.

פון דאָרטען געהט ארונטער צו דער שול. ראשית, איז עס טראַדי־ציאָנעל, אז וען מען באַזוכט א אידיש שטעדטעל, ספּעציעל אַן אלט שטעדטעל, מוז מען זעהן די שול, וואָס איז דער יסוד פון א אידישער קהלה. ושנית, האָב איך אָנגענעמע זכרונות, וואָס איז שייך דער שול. ס'הייסט, ניט מיט איר גופא, נאָר מיט דעם פּלאַץ אין פראָנט. און טאַקע דאָ, אַנטקענען לייב שוחט'ס שטוב, ווי איך אז איר זאָלט זיך אָפּשטעלען.

פארשטעהט איהר מיך, דא, אויף דעם פלאץ, פלעגען אלע חופות געשטעלט ווערען. ולשמחה מה זו עושה? איז וואס זשע די גדולה? וועט איר דאך מיך פרעגען. וועל איך אייך זאגען: מיר, די בית־מדרש חברה און די קלויזניקעס, פלעגען האבען די חזקה צו האלטען די „דרעננלאך" פון דער חופה. אזוי שנעל ווי מיר האבען דערהערט די פויק אויספייקלען איינס, איינס, איינס, צוויי,דריי! האבען מיר באלד איבערגעלאזט אלץ און הענדעם־פענדעם שוין געווען דארט און שוין געהאלטען די „דרעננ־לאך". און אויב אימיצער, א זייטיגער, האט געוואלט זיין א „שנץ", האט ער געזעהן די באבע פון יענער וועלט.

מיר האבען זיך געפילט וויכטיג! ס'האט זיך אונז געדוכט, אז א) אונז וואלטען חתן־כלה, חילה, ניט געקענט חתונה האבען...

איז אונז דער חתן נעפעלען געווארען, האבען מיר געווארט ביז אלע זיינען ארויס פון אונטער דער חופה און דערנאך זי איבערגעגעבען צו חיים שמש. איז אבער דער חתן אונז ניט געפעלען געווארען, (צו דער כלה האבען מיר גארניט געהאט) איז אזוי שנעל ווי דאס גלעזעל איז צע־טראסקעט געווארען און דער „מזל טוב" האט זיך דערהערט, האבען מיר מיטאמאל אפגעלאזט די חופה אויף חתן־כלה, אויף די מחותנים, אויף דעם רח"ש און געמאכט פים! חיים שמש אונז נאכגעשיקט א פאר זידעל־ווערטער, אבער ווער האט אים געהערט? דער חתן איז אונז ניט נעפעלען און גיה טו אונז עפעס.

און איצט, איידער איר פארלאזט מיין שטעדטעלע, ווייל איך אייך בעטען א בקשה, אז איר זאלט נאך באזוכען דעם בית עלמין. ניט דעם אלטען, נאר דעם נייעם... אויף דעם אלטען זיינען מתים באגראבען. אויף דעם נייעם... ליגען קרבנות... א גאנץ גרויסער חילוק, פרייעט! קרבנות... אומשולדיגע קרבנות... קרבנות, וואס זיינען, פיליבט, ארריינגעווארפען געווארען, ווען זיי האבען נאך א רוח חיים געהאט... גרויסע קברים וועט איר דארט זעהן... ווער ווייסט וויפיל קרבנות מען האט אין איין קבר ארריינגעווארפען?... פיליבט דארט קיין מצבות ניטא... ווער איז געבליבען זיי צו שטעלען?... טרעט ניט אויף יענע קברים, איך בעט אייך... צו אונז, פעלשטינער קינדער, איז עס... אדמת קודש!... זייט עס ניט מחלל... שטעהט פון דערווייטענס מיט דער יראה, מיט וועלכער מען שטעהט ביי א קבר... און זאלען אייערע ליפען איבער'חזר'ן דעם מקונן'ס ווערטער:

„על אלה אני בכיה, עיני, עיני יורדה מים..."

און זאָלען אייערע אויגען טריפען טרערען... וועד ווייסט? אפשר וועלען אייערע טרערען, אידישע טרערען, באַנעצען דאָרט קערנדלאַך... און בוימעלאַך... בלימעלע... — א בוימעלע פון א צעריסען קינד'ס קערפערל... א בלימעלע פון א קינד'ס אויסגעהויכטער נשמה'לע... — וועלן ארויסוואקסען... און וועלען אלם מצבה דינען... בלייבען לזכרון...

באַסטאָן, מאַסס.

יונה בוים

אַ שפּיצעל

ווישען ישׂראל אברהם „יאיעטשניק" און יעקעל „פּאַרטי־גולע" — אידען שוין איבער די פּופּציגער — געהט שטענדיג אָן אַ מלחמה. וועו די צוויי אידען קומען זיך צונויף, פּעהלט שוין מעהר קיין פּולוועו ניט.

ישׂראל אברהם איז בטבע אַ ליץ אוו יעקעל „פּאַרטיגולע" זיין כשר'ער קרבן. מלחמה צווישען די צוויי שווער באַבערדעלטע אידען, ברעכט אימער אוים איבער עפּעם אַ שפּיצעל, וואָס ישׂראל אברהם פּלאַנעווט אוים נעגען יעקלען, אוו נעמט איהם דערמיט די גאַל.

ישׂראל אברהמ'ס באַרד וואָס ליגט צעשפּרייט אויף זיין גבורה'דיגער ברוסט, כמעט פּוו איין אַקסעל צום אַנדערען, ווערט נאָך ברייטער, וועו איהם נעראָט אָפּצוטאָן יעקלען אַ שפּיצעל, אוו יעקעלס באַרד, וואָס ציהט זיך בלי נוזמא ביז צום הינטערשטען קנעפּעל פּוו זיין לאַנגער קאַפּאָטע, ווערט נאָך לענגער, אוו זי נעמט זיך ווארפען אוו וויגען ווי אין אַ שטורעם, וועו ער נעמט מיט שוים אויף די ליפּען ארויספּריסקען אויף אברהמ'ען זיין כעס:

— ביסט אַ ליץ!... אַ פּאַרך!... אַ לוידאַק!.. אַ שרץ!... אין דיינע דלד אמות טאָר מען ניט שטעהן!...

ישׂראל אברהם, אירע יוזפּס, יעקעל גדילהם, בום אהרן נטע'ס יאָסעל דעם רב'ס אוו די איבריגע פּוו זיינע שותפים־לצים, טרעטען דעמאָלט אָפּ פּוו איהם מעהר ווי דלד אמות.. מחמת יעקעל נעזט אמאָל ארוים פּוו די כלים אוו וועו דאָס טרעפּט, זאָל גאָט שומר ומציל זיין! וועו די שפּיעל קומט פּאָר אין בית מדרש, פּארוקען זיי זיך אין אַ ווינקעל אוו קייכען פּוו נעלעכטער אַז ס'נעמט זיי שפּאַרען אין די זייטען... אוו יעקעל שפּאַנט פּוו איין ווינקעל צום צווייטען ווי אַ ווילדע חיה אין אַ שטייג. ער קאָכט זיך אוו הערט ניט אויף צו פּיענען, שפּריצען אוו

פריסקען מיט'ן מויל וואָס איז אויף איין זייט עטוואָס מעהר אָפען ווי אויף דער צווייטער. דער כעס צווינגט איהם צו זיין אָביסעל היקעוואטע און טשיפּיליאווע. וועמען ער קען נאָר, פּאַרטשעפּעט ער און נעמט פּאַרקאָגען דעם לייַ, דעם נבול־פּה'דיגען ישראל־אברהמ'ען מיט זיינע שותפים־לצים... און הכלל... אין זיינע דלד אמות טאָר מען ניט שטעהן!...

און ישראל אברהם לאָזט ניט דורך קיין געלעגענהייט. טרעפּט ער יעקלען אין בית מדרש, אזוי נעמט ער שוין מאָנעווירען עפּעס אן עסק מיט איהם. דער עסק גערָאָט איהם תמיד, ווייל יעקלען איז זעהר גרינג אַרייַנצוציהען אין פּלען. מען דאַרף נאָר אַ שפּיעל טאָן אויף זיין דינער סטרונע. יעקעל פּאַרמאָגט אָבער מעהר ווי איין דינע סטרונע, און ישראל־אברהם איז אַ קינסטלער צו שפּילען אפּילו אויף דער דינסטער. אַ חריף אַ איד, קען ישראל־אברהם יעדען פּעלשטינער אידען אויסגעבונדען, און יעקעל איז זיין שפּילעכעל. ניט איין מאָל מאַכט ער אידען צום לאַכען מיט זיין שטיפּעריי, וועז זייערע הערצער זיינען שוואר און זייערע קעפּ געבויגען און דערשלאָגען...

ארום דעם יאָהר ניינצעהן הונדערט האָט זיך ביי ר' ישראל אברהמ'ען „אָפּגעשטעלט" זיין איינגערער זוהן, נטע. ישראל אברהם איז געווען אין זיבעטען הימל... פּונ'ם הוסאטינער קלייזעל, וואָס איז ניט וויט פון זיין שטוב, העט אין דער הינטערשטער גאַס (אין צפון זייט פון שטאָט) איז ער שבת נאָכ'ן דאַוונען, געלאָפּען אין די אַנדערע בתי־מדרשים (וואָס געפינען זיך אין דרום זייט פון שטאָט) פּאַרבעטען אידען צו זיך אויף קידוש... און יעקלען צווישען זיי.

יעקעל אָבער נעמט זיך קוויינקלען, ער האָט פּשוט מורא טאָמער וועט איהם ישראל אברהם מבייש זיין אפּילו ביי איהם אין זיין אייגענער שטוב... אַ קשיה אויף ישראל אברהמ'ען?...

ישראל אברהם, זעהענדיג אַז יעקעל קווינקעלט זיך עפּעס, היקעט און שטאָמעלט אָביסעל צו פּיעל, טוט ער אויף איהם אַ הוק: — יעקעל! איך נעם דיך אָן ביי דיין לאַנגער רויטער באָרד, פּאַרוואַרף דיך אויף מיינע פּליציעס און טאָסקע דיך איבער'ן מארק ווי פרידעל טאָסקעט זיינע זעקפּאָלאָווע!... אַ וואָרט ניט מעהר פון דיר, דיין דוך זאָל איך מעהר ניט הערען... קום!... — און דער ארבעל פון יעקעלס שבת'דינער קאָפּאָטע בלייבט שיעור ניט ביי ישראל אברהמ'ען אין האַנט און יעקעל געהט... אַ ברירה האָט ער?

און ישראל אברהם שפּאַנט איבער'ן מארק מיט איבער אַ מנין אידען און יעקעל בתוכם. זיינע הענט רוהען ניט, הויבען זיך און ווינען זיך

ווי די פליגלען פון א ווינט־מיהל: דעם א צופ, דעם א שטופ, דעם א ריס, דעם א קניפ, ווי ער וואלט שוין האבען קידוש געמאכט און איבערגע־כאפט די מאם. יעקלען כאפט ער גאר ארום ממש איהם צו דערדריקען, אזוי אז יעקל ראטעוועט זיך קוים ארויס פון זיינע בערישע לאפעס.

— געזהען אזוינס! אין מיטען גאס! נאר ווי א גוי אין שענק!... איוואן! — אטעמט יעקל קוים ארויס, אויסגלייכענדיג זיין לאנגע צע־שויבערטע בארד, — געזהען אזוינס! ווי... ווי... א — א... — און אידען לאכען ווי קינדער אויף א „קריאת־שמע" לייענען...

— גוט שבת, סאסיע!

— גוט שבת, אידען!

ביי ישראל אברהמ'ען אין שטוב איז שבת'דיג־יום־טוב'דיג. טאקע ארעם, אבער לעבעדיג און פרעהליך, א מחיה... אידען מאכען קידוש. מען טרינקט מיט ישראל אברהמ'ען און מיט נטע'ן „לחיים". סאסיען, זיין גאל־דענער סאסיען, ווינשעווועט מען צו: זי זאל זוכה זיין פיהרען איהר זוהן, נטע'ן, צו דער חופה... און סאסיע ישראל אברהמ'ס ענטפערט מיט איהר גאנצער נשמה:

— איה"ש! ביי אייערע קינדער!... זאל אויך דיר גאט העלפען ביי דיין זוהן!

נאכ'ן קידוש און נאכ'ן קוגעל ווילען אידען זיך אויפהויבען און זא־גען — א גוטען שבת! ישראל אברהם לאזט ניט.

— מיין נטע איז אויסגעלייזט געוואלרען פונ'ם... ע ר האט מיין נטע'ן אויסגעלייזט פון דינסט. פאר זיין וועלט־סאלדאט ווי? ער איהם האבען!... נטע'לע, זוהן מיינער! טו איהם ניט נארען מעהר!... סאסיע! דער־לאנג די קיכלאך מיט די געבראטענע אייער...

ישראל אברהם טרינקט מיט די אידען נאכאמאל לחיים. נעמט זינגען „מנוחה ושמחה אור ליהודים"... און צעטאנצט זיך, אז די ערד נעמט צי־טערען אונטער אים, שלעפט מיט די אידען, און צווינגט אויך יעקלען מיטצוטאנצען. אבער יעקלען טאנצט זיך ניט... זיין בן יחיד, דוד, דארף זיך ערשט שטעלען, און טאקע, אט באלד. וואס פאר א מורא דאס שטע־לען זיך צום פריזיוו ווארפט אן אויף דעם אידען!... אפילו מיט יעקלען וואס פארמאגט א בן יחיד, נעמט עס אויך ווארפען, וועו ער דערמאנט זיך אז זיין קינד דארף זיך שטעלן צום פריזיוו.

ישראל אברהם איז אין זיבעטען הימעל:

—סאסיע!... וואו ביסטו דארטען?! איך געה ארויין אין קיך, מאך איך דיר א תל פונ'ם טשאלענט! דערלאנג שוין גיכער דיינע קיכלאך מיט די געבראטענע אייער.

און סאָסיע דערלאַנגט מיט דער פּוליער האַנט.

— עסט אידען זאָל אייך וואויל באַקומען !... און זאָל נאָט אויך אייערע קינדער אויסלייזען !...

אידען כראָמטשען די קרישלענדיגע קיכלאַך, שלינגען די ווייסלעך מיט די געלעכלאַך און פּיהלען אין זיי טעם גן־ערן.

— יעקעל ! — שרייט ישראל אברהם פון צווייטען טיש — דיין ביצה שניה איז א „ביצה שנולדה ביום־טוב, לאָז עס בעסער אויף נאָך שבת...

— וואויל דער באָבע דיינער פּאַר דער גוטער עצה !... —ענטפערט יעקעל איהם אָפּ איבער'ן טיש.

— הער איהם ווי דעם קאָטער — מישט זיך סאָסיע אריין — עס, עס, יעקעל ! און זאָל דיר וואויל באַקומען...

יעקעל ברעכט דאָס צווייטע איי, אָבער ער שיילט עס שוין מיט ציטעריגע הענט — נאָר דער דבוק ליגט אין איהם ! אז אָהן לצנות קען ער גאָרניט לעבען ! דאָכט זיך, א איד, א בר דעת, און ווייסט גאָרניט, אז גאָט ברוך הוא האָט פיינט לצנות...

ביז אידען האָבען געזאָגט „א גוטען שבת", האָט ישראל אברהם נאָך געגוג צייט געהאַט צו נעמען פון יעקלען די לעבער... ביי זיין „גוטען שבת" זאָגען, האָט יעקעל געהאַט גאַנצע טענות צו ישראל אברהמ'ען... אז מען טאָר זיין שוועל ניט איבערטרעטען און ישראל אברהם האָט געקייכט פון געלעכטער...

א שטיקעל צייט נאָכ'ן פּריזיוו, נעמט נטע ישראל־אברהמ'ס, א לייטישער בחור און א גיבור א יונג, און לייגט זיך אוועק אין א שהנעם זומער־טאָג, געוואלדעוועט מיט משונה'דיגע קולות, רייסט זיך ממש אויף די גלייכע וועגט עטליכע טעג נאָכאַנאַנד און שטעהט מעהר ניט אויף !

וואָס מיט איהם איז געשעהן הויבט מען נאָרניט אָן צו וויסען. אברהם דער רופא האַלט נאָך אין זוכען די סבה פון זיין טוידט.

— אן עפּידעמיע, — זאָגט ער, — א סך בחורים אוועקגעקומען דעם זומער פונקט אזוי ווי נטע...

און ישראל אברהם ?... אזוי ווי דער מלאך־המות וואָלט פּאַרשפּרייט זיינע שוואַרצע פליגלען איבער איהם... ער שטיפט שוין ניט מעהר, אפילו ניט מיט יעקלען...

דערזעהט איהם יעקעל אין מאַרק, דערנעהענטערט ער זיך צו איהם, וויל פּאַרפירען א שמועס מיט איהם. אָבער צו פּאַרפירען מיט ישראל אברהמ'ען א שמועס, מוזען זיינע דורכגעטריבענע, כיטרע אויגען שמייכלען. זיינע אויגען זיינען אָבער איינגעפאַלען, פּאַרוואַסערט און די אקסלען צוקען

ביי איהם ווי פון קעלט. טרעפט איהם יעקעל אָן אין בית־מדרש, נעמט ער זיך רוקען צו איהם מיט א ספר — כלומרשט א קשיה פרענען, אומיס־טען א קלאָץ קשיה, בכדי ישראל אברהם זאָל פון איהם לאכען, אָבער ישראל אברהם לאכט ניט, אפילו פון יעקלען שוין אויך ניט... ער קוקט אריין אין דעם ספר... שטופט דאָס ספר אָפּ און ענטפערט איהם אפילו ניט.

יעקעל גהט ארום א פארלוירענער אין בית מדרש. קען זיך נאָר קיין אָרט ניט געפינען, ווי עמיצער וואָלט איהם געטריבען פון איין ווינקעל צום צווייטען, פון איין שטענדער צום אַנדערען. — אי, ווי ער וואָלט זיך מחיה געווען, וען ישראל אברהם זאָל איהם אַצינד א שפיצל אָפּטאָן...

ישראל אברהם באַנעמט יעקעלס באַטריבטקייט. און צווישען מנחה למעריב, וען ישראל אברהם שטעהט מיט נאָך אידען ביים בעלעמער און מען שמועסט וועגען דעם יאריד „ראַכמאַנסקי", און אלע באדויערען וואָס ס'איז שוין נאָר ניט דער „ראַכמאַנסקי" פון אמאָל... רוקט זיך יעקעל אריין אין מיטען, זייט ביי זייט לעבען ישראל אברהמ'ען.

ישראל אברהם כאָפט ניט ווילענדיג א גנב'שען בליק אויף יעקלען און טוט איהם פלוצים א פרעג:

— יעקעל! דו קענסט מיין פערדעל?

— יאָ. איך קען איהם. אזא פערדעל ווי ביי דיין טאטען עה"ש איז נעווען — ענטפערט איהם יעקעל אָן שום חשד אויף עפעס, — וואָס איז דען? — וויל איהם שוין יעקעל ניט אפלאָזען פון שמועס.

— ער איז נעראָטען אין דיר! — מאַכט ישראל אברהם.

ביי יעקלען נעמט זיך הויבען איין זייט ליפּ איהם א זידעל צו טאָן. אָבער, ער נעמט נאָר שמייכלען טאַמעוואָטע, און פרעגט איהם, ווי ער וואָלט זיך גאָר קיין צימעס געמאַכט פון דעם וואָס ער האָט איהם צווישען עולם מבייש געווען:

— פארוואָס בין איך עס נעראָטען אין דיין פערדעל?

— וויל מיין פערדעל איז בלינד בלויז אויף איין אויג און דו אויף ביידע, — האָקט איהם ישראל אברהם אריין אין זיין לאַנגער באָרד אריין.

יעקעל שפרינגט פון דער הויט, גהט פון די כלים... אָבער, ער האָלט זיך מיט אלע כחות צוריק. „אידען ארום בעלעמער לאכען? זאָלען זיי לאכען", טראכט זיך יעקעל. „בעסער אזוי. אן אבל און א קראַנקען טאָר מען ניט מרגז זיין. זאָל ער חוזק מאכען פון מיר, מיך ארט ניט, אבי זאָל ער שוין אמאָל קומען צו זיך". און ער בארוהיגט זיך מיט א קראַץ אין פאטילניצע...

יעקעל'ס פארשווייגען רירט ישראל אברהמ'ען ביז צו טרערען... ער פארמאכט די אויגען, שליסט מיט א הילכענדיגען פליעסק צונויף זיינע

מאזאלידיגע לאפעטע־הענט און זיפצט שווער אפ. א ווייל דענקט ער נאך און וועגדעט זיך ווידער צו יעקלען:

— יעקל! דו ביסט עפעס א מבין אויף סוסים?

— צו אלדי גוטע יאהר! — פארלירט שוין יעקל דאס נעדולד — וואס קריכען דיר עפעס פערד אין קאפ אריין דא אין בית־מדרש?

ישראל אברהם, ווי ער וואלט איהם אפילו ניט הערען, רעדט ווייטער:

— אי, יעקל! האב איך געזהן א סוס! פון סוסים־לאנד! ביי פארטשעווסקי'ן, ביי זילנעצקי'ן, ביי טשובאש'ן אין נעמיטשענץ, ביי סקיבינעצקי'ן אין מאסקאליווקע, אויפ'ן סמאטרעטש, אין גאלעטענץ, אין רייקאוויץ און אין יאנדריקאוויץ, ניטא אזעלכע סוסים!—נאר ביי פרעה'ן, ביי עמלק'ן, ביי זיי האבען זיך געמוזט האדעוועז אלעכע סוסים... רויט איז דער פערד געווען... ווי די זון אין בין־השמשות. פון זייגע אויגען האבען בליצען אויפגאלויכטען... זיין פעל, ווי דער סאמעט פון א מלכ'ס מאנטל.. און וועז ער האט גאלאפירט, מיט די אויערען פארשפיצט, האט זיך געהערט דער טאקט פון וואיענע פויקען און טאצען קלאפען... זיין גריווע האט זיך געוויגט אינ'ם שיין פון דער זון, ווי די וויין אויף די פעל־דער, און איהר גלאנץ האט די אויגען געבלענדט...

— וואו האסטו געזהן אזא סוס?... — פרענט שוין יעקל, ווי ער וואלט וועלען חוזק מאכען פון ישראל אברהם'ען.

— אין חלום! — ענטפערט ישראל אברהם געשווינד.

— הא! לאז מיך נעמאך!... — וועדט שוין יעקל טאקע אומגע־דולדיג.

— און וואס נאך, יעקל! — שטעהט ישראל אברהם צו צו איהם, — דעם חלום מוזטו אליין מיר פותר זיין.. דו שטאמסט פון יוסף הצדיק ז"ל! אלעס וואס דו דארפסט טאן איז זיך נאר א גלעט טאן ביי דיין באדד ביז צום הינטערשטען קנעפעל פון דיין קאפאטע און אנשטעלען דיין רעיון און דו...

— הא? אויף מיין וואדט, ישראל אברהם, ביסט עובר בטל!... — מאכט יעקל איהם אוועק מיט'ן האנט.

— עובר בטל? ! חלילה! אזא שפיצעל האט מיר נאך דער וואס לעבט אייביג ניט אפגעטאן... — פארריכט איהם ישראל אברהם.

אידען אינ'ם רעדעל פארגעסן אין מעריב דאוונען, האבען הנאה פונ'ם ויכוח צווישען ישראל אברהמ'ען און יעקלען.

— יעקל! — גלייכט זיך ישראל אברהם אויס און נעמט ווייטער שפינען, — צום עק פון דעם פערד איז צוגעבונדען א קינדער־וועגעלע, אויף צוויי קליינינקע רעדעלאך, און דאס גאנצע וועגעלע איז ארומגעפלאכטען מיט

טרוקענע פלאנצען און שמעקעדיגע בלומען, צאצקעס פון אלערליי קאליר־ען. און צו דעם וועגלע איז אננעהאנגען א קליין טאבליצקעלע מיט אן אויפ־שריפט: „יאריד ראכמאנסקי"... יאריד!... טאראראם! הו... הא... און דער פערד גאלאפירט זיך, אזוי געמיטליך מיט געצעהלטע טריט אויסקלאפענדיג מיט זיינע קאפיטעס א מין טאנץ... ווי מען וואלט איהם צושפילען, ווי אין א צירק ביי די אמאליגע רוימער, ווי ביי די אמאליגע גריכען...

— ימח שמם! — שטאמלט יעקל ארוים.

— און וואם אמאל דערנעהענטערט זיך דער פערד מעהר און מעהר אין שטאדט אריין, און טאקע באלד האט דער גאנצער מארק מיט מענשען געמומען גאפען... געמומען קוקען און קוקען ניט ארונטערנעמענדיג די אויגען, פרעגנדיג איינער ביים אנדערען — וואם איז דאם?! א וואונדער פערד, וואם אזוינס האט מען נאך ניט געזעהן, אהן אן אנטרייבער, מיט א קינדער־וועגעלע, פול מיט פלאנצען און בלומען, צוגעבונדען צו זיין עק, מיט אן אויפשריפט „יאריד ראכמאנסקי", געהט זיך פון דער העלער הויט, איבער'ן שאסיי?!... און ווי ער גאלאפירט דאם!... א גלאק וואלט ניט גע־קענט בעסער אויסקלינגען זיין געצעהלטען טראט!... און וואוהין ציט ער דאם אזוי מאיעסטעטיש?!...

— אויסגעזוהן האט עם, ווי עמיצער וואלט דא אויסען זיין א שפיצל. וואהרום וואר האט געהערט וועגען א קינדער־וועגעלע פול מיט צאצקעס, צוגעבונדען צום עק פון א פאנסקע אגער?!... מען גאפט, דער אטעם פארכאפט און מען נעמט די אויגען פון איהם ניט ארונטער... מען טרעט איהם אפ דעם וועג און ער גאלאפירט זיך אזוי געלאסען: טאק־טאק, טאק־טאק!... און דאם וועגעלע קייקעלט זיך גלייך, ניט אהין און ניט אהער, און העלפט פארבארגען דעם סוד, וואם דאם אויג זעהט און דער מוח קען ניט פארנעמען.

— מיטאמאל! ווי פון דער ערד ארוים! ווערט דאם וועגעלע ארומגע־כאפט פון פלאמען!... דאם פערד דערשפירט דאם און נעמט האסטיגער גאלא־פירען. און וואם אמאל ווילדער און ווילדער... איך טראכט — דא האט אימיצער אויסען געווען נקמה און ניט קיין שפיצל!... דעם פערד דארף מען ראטעווען!... איך וויל זיך לאזען נאך איהם. אבער, ווי מען וואלט מיך מיט צוואנגען צוריקגעהאלטען...

— דאם פערד וועט נאך ווילדער... די יאריד־מענשען צעלויפען זיך אין אלע זייטען, שרייען: „געוואלד!... ראטעווט! שטעלט איהם אפ!... ראטעווט!... דאם פערד רייסט די ערד אונטער זיך!... ווער ס'איז אין זיין וועג וועט צעטראטען, צעקווטשט, געטויטעט!...

— דאָס פערד ווערט אין פייער איינגעוויקעלט!... עס לויפט שוין ניט מעהר! עס שפּרינגט אַהין און אַהער, שטעלט זיך דיבאָם, וויל אַרויס־טרייסלען דאָס ציימעל פון מויל!... זיין הירזשען: הו! הו! הו! דער־גרייכט ביז צום הימעל, ווי ער וואָלט וועלען רחמנות דערוועקען דאָרט... אידען צוקוקער געהען פון זינען!... פאַרדעקן זייערע פּנימ'ער און טרעטען אָפּ, טרעטען אָפּ!... דאָס איז ניט זייער אויפטו!... זיי זיינען ריין פון דעם!...

„דאָס איז ניט אונזער אויפטו", שרייען זיי.

— דאָס פערד ראַנגעלט זיך, רייסט זיך פון דער פעל אַרויס!... ביז אַ שוואַרצער רויך פאַרדעקט דאָס בילד פאַר מיינע אויגען...

ישראל אברהם בויגט אַרונטער זיין קאָפּ און טרערען לאָזען זיך איהם פון די אויגען... פּלוצים פאַלט ער יעקלען אויפ'ן האַלז און קלאָגט אַרויס: — יעקעל, פאַרוואָס האָט ער מיר אָפּגעטאָן אַזאַ שפּיצעל!?... — אויף יעקעל'ס באָרד קייקעלט אַרונטער אַ טרער...

אידען אַרום בעלעמער בלייבען שטעהן מיט געבויגענע קעפּ. פון עמוד רייסט זיך אַרויס אַ קול פון אַן אבל:

— ברכו — את ה' — המבורך!... — ישראל אברהם און יעקעל מיט די איבעריגע אידען נויגען געשווינד די קעפּ און ענטפערען:

— ברוך ה' המבורך לעולם ועד!....

איידער אידען כאַפּען אויף דעם מעריב דאַוונען באַמערקט נאָך ישראל אברהם: — וועלט־סאָלדאַטען האָט ער פון אונז געמאַכט און צו פאַרטיי־דיגען זיך האָט ער אונז ניט געלאָזען קיין קראַפט!...

— אַ שפּיצעל האָט ער אונז אָפּגעטאָן!... אַ שפּיצעל!...

ישראל אברהם רוקט זיך צו צו מזרח וואַנט. יעקעל נאָך איהם, ביידע כאַפּען אויף דאָס דאַוונען מעריב. זיי לייענען קריאת שמע: „ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך וכל מאדך!..." ישראל אברהם שפּאַרט צו דעם קאָפּ צו דער וואַנט, ווי ער וואָלט דעם שטערען וועלען אָפּקיהלען, פאַרדעקט זיינע אויגען און צעהלט אַרויס די ווערטער אויף זיין לשון: האָב ליעב דיין גאָט, מיט דיין גאַנצען לייב־און־לעבען, מיט אַלץ וואָס דו פאַרמאָגסט, מיט אַלץ וואָס איז אין דיר, מיט אַלץ, וואָס איז פון דיר, אפילו ווען דיין גוף ווערט געמאָרעט, געפּלאָגט און געפּייניגט, אפילו ווען דיין נשמה ווערט דערדריקט, דערשטיקט, אפילו ווען דיין האַרץ צאַפּעלט זיך און ווערט אין שטיקער צעריסען!... אוי!.. אוי!... „נטע! האָסט איהם געוואָלט נאַרען, און ער האָט דיר אַ שפּיצעל אָפּגעטאָן!... נטע! מיין קרוין! מיין קדיש!... אוי! אוי!...

יעקעל פארגעסט ווי ער האלט אין קריאת שמע לייענען. ישראל אברהם מיט זיין קלאָגען האָט איהם אינגאנצען צעבראָכען און פארפירט איהם צו זיך אהיים: פרנסה איז ניטא... זיינע טעכטער, איינע עלטער פאר דער אנדערער, קיין עק, קיין סוף... אוי ס'ארא ביטער שפיצעל!...

ביידע הויבן נאָכאמאל אָן קריאת שמע לייענען...

— ואהבת את ה' אלהיך... —ביידע שווער באבערדעלטע אידען וואשען זיך אין ביטערע טרערען...

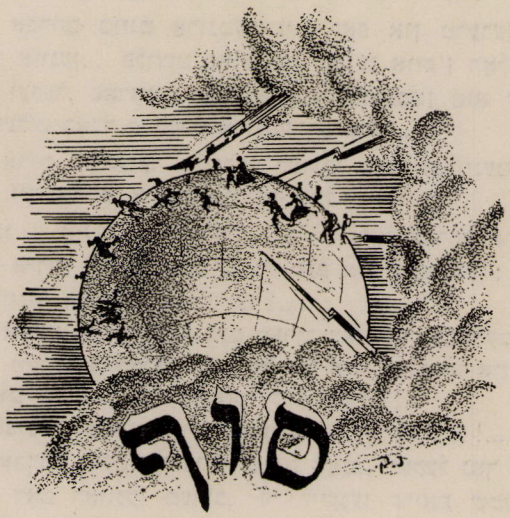

אין
דער
נייער
היים
נאטע
מאדלאווסקי

נ. פאַרמאַן

אין טורמע

●

וועז אונזער חשובער סעקרעטאר, יונה בוים, האָט זיך א נעם געטאָן צו פארפֿלייצען די פּעלשטינער לאנדסלייט מיט קאָרעספּאָנדענץ, וואָס האָט זיי געוועקט און געטריבען צו שאפען דעם נויטיגען מאטעריאל פאר'ן בוך, האָבען זיינע אפּעלירענדיגע בריף אויך מיך ניט אויסגעלאָזט, כאָטש איך בין געווען א מיטגליד פון בוך־קאָמיטעט און אויך דער פינאַנץ־טשערמאן פון'ם קאָמיטעט.

זיינע צודרינגענדע בריף זיינען אָנגעקומען אייגער נאָכ'ן אנדערן. ביי די זיצונגען פון קאָמיטעט כאפט מיך יונה אָן און נעמט מיך טרייבערען: „וואָס הייסט א פּעלשטינער קאָן ניט אָנשרייבען עפּעס וועגען פּעלשטין?" בעט איך זיך ביי איהם: „יונה! וואָס וויללסטו האָבען פון מיר?! וואָס האָסטו זיך אָנגעזעצט אויף מיר? ווי קומט צו מיר שרייבען? שוין פינף און דרייסיג יאָהר, אז איך האָב ניט אָנגעשריבען א אידיש וואָרט... איך בין א לאָנדרימאן אין אמעריקע. בין פארנומען פון פּארטאָג ביז שפּעט אין דער נאכט מיט די וואָש־ און פּרעס־מאשינען... יונה! — בעט איך זיך ביי איהם, — לאָז מיך אוים. זאָלען שרייבען די וואָס קאָנען...

פון יונה'ן איז זיך אָבער פשוט ניט אָפּצוטשעפּען. און ער האָט מיך טאקע ניט אָפּגעלאָזט, ביז איך האָב איהם געמוזט צוזאָגען, אז איך וועל זעהען עפּעס אָנצושרייבען.

אָבער ווי טיף איך זאָל זיך ניט אריינקלערען אין מיין טייערען, ליבען, וויסטען שטעטעלע פּעלשטין, לויפען די בילדער פון מיינע קינדער־יאָהרען אין פּעלשטין פארביי מיינע אויגען ווי די בילדער אין א קינאָ־טעאטער, וואָס ווילען זיך פאר מיר בשום אופן ניט אָפּשטעלען מעהר ווי אויף א רגע און איך בלייב ביי נאָרניט...

וואָס־זשע טוט מען פּאָרט? פּאַלט מיר איין א געדאנק צו זעהען זיך מיט דודי חזן, א פּעלשטינער איד שוין קרוב צו נייניציג, וואָס געפינט זיך אין א מושב זקנים אויף דער איסט סייד, אין ניו יאָרק. ביי דודי חזן, קלער

איך, וועל איך שוין זיכער אויפכאפען עפעס וואס וועט זיך פאסען אויפצושרייבען פאר'ן בוך. וואס דען ניט?... דודי חזן האט דאך אפגעלעבט אין פעלשטין עפעס א וועלט מיט יאהרען. אלעמען חתונה געמאכט, געווען ביי יעדענס ברית, ביי אלע לוויות, אנטייל גענומען אין יעדער מחלוקת פון שטאט. א קלייניגקייט — דודי חזן אליין איז דאך א לעבעדיגער „פינקס"... הכל׳ל איך געה זיך זעהען מיט דודי חזן.

דודי חזן, כאטש שוין א זקן, איז דער זעלבער דודי חזן וואס מיט דרייסיג, פערציג און פופציג יאהר צוריק. א מונטערער, א פרעהליכער, א שמייכלענדיגער, לאכענדיגער דודי חזן. זיצענדיג לעבען איהם און שמועסענדיג מיט איהם פארגעס איך ניט נאר, אז ער איז א זקן, נאר איך פארגעס אפילו אין מיינע אייגענע יאהרען און עס דאכט זיך מיר, אז ער און איך זיינען בחורים־לאך פון נאך פאר די „שמונה־עשרה" יאהרען.

דודי חזן דערצעהלט מיר, אז ער האט געגעבען חופה־וקדושין מיינע עלטערען ע"ה, און אז ער איז געווען אויף מיין ברית. ער געדענקט, זאגט ער, יענע יאהרען, ווי עס וואלט פאסירט אט ערשט נעכטען. ער פארגעסט, אז מיינע עלטערען זיינען דער'הרג'עט געווארען אין פאגראם. ער שפאסט און לאכט־אף פון יענע יאהרען, ווי זיי וואלטען האבען געווען „נארישע צייטען". ער פאטשט מיר איבער דער קני מיט קינדערשער הנאה, און איך לאך־מיט מיט איהם, ווי יענע יאהרען וואלטען באמת געווען ניט מעהר ווי א שעהנער וויץ...

די מינוטען וואס איך פארברענג מיט דעם אלטען־יונגען דודי חזן, זיינען מיר זעהר אנגענעם. פון דעם שמועס מיט איהם זעה איך אבער, אז עס בלייבט מיר גארניט ממשות'דיגעס, אין וואס איך זאל זיך קאנען אנכאפען דאס צו באשרייבען פאר דעם בוך.

נעם איך פארציין מיט'ן חזן אן ערענסטען שמועס וועגען דעם נאך וואס איך בין ספעציעל געקומען איהם זעהען, און דערצעהל איהם, אז די פעלשטינער גרייטען זיך ארויסצוגעבען א יזכור־בוך צו פאראייביגען די פעלשטינער קדושים, און אז איך ווייל אז ער זאל מיר דערצעהלען וואס ס'האט זיך פארלאפען אין פעלשטין דורך דער צייט פון זיין לאנגען לעבען אין דער אלטער היים.

דודי חזן איז שווער צו זיין ערנסט. ער ווערט אבער ערנסט אויף א מינוט, טוט א קלעהר און וועגדעט זיך צו מיר מיט די ווערטער:

„קינד! וואס האט זיך געקאנט פארלויפען ביי אונז אין פעלשטין? אונזערע עלטערען זיינען געווען פרומע און עהרליכע אידען, האבען געהאנדעלט און געוואנדעלט, געדאנקט גאט, צי זיי האבען געהאט פרנסה, צי ניט. זיי האבען ווי ס'ניט איז מנדל־נעווען קינדער לתורה, לחופה ולמעשים

טובים. צער און יסורים האָבען ניט געפעלט. דאָך איז מען געווען אידען ווי גאָט האָט געבאָטען. מען האָט געלעבט א אידיש לעבען, מען איז געשטאַרבען ווי אידען. פון הרג'ענען יענעם, פון אליין אָנטאָן זיך א מעשה, ווי אין דעם אמעריקע, האָט קיינער ניט געוואוסט און אויך קיינמאל ניט געהערט, מען זאל אָפּגעהיט ווערען פון דעם... וואָס האָט זיך געמאָנט פארלויפען אין אונזער פעלשטין?... טאָמער האָט מען זיך געקריגט איבער דער באָד, געפירט מחלוקת'ן איבערן רב, שוחט, בעל־טאָקסע. נו, איז דאָס עפּעס א נייעס ביי אידען? דאָס איז אלץ בלאָטע, קינד! אידען זיינען געווען אידען און אידען וועלען בלייבען אידען, אלע אונזערע שונאים אויף צוזעצעניש...

בין איך נאָך ר' דודי'ס סך־הכל ווידער געבליבען ביי גאָרנישט... וואָס־זשע טוט מען פאָרט מיט דעם יונה'ן? א פּחד כאפּט מיך ארום... דער יונה נעמט זיך דאָך טאקע עפּעס אזוי צום הארצען, ווען מיט דעם בוך געהט עס ניט גלאַטיג.

איך זיץ לעבען ר' דודי'ן און עס גלוסט זיך מיר ניט אוועקצוגעהן פון איהם. מיר טוט באַנג איהם צו פארלאָזען מיט גאָרנישט. פלוצים ווער איך ביי זיך ווי איינגע'עקשנ'ט און טו איהם א פרעג: „ר' דודי! וואָס פאר א מין איד איז געווען דער און דער? יענער און יענער?" — קלער־ענדיג, אפשר דאָ ארום וועט זיך מיר איינגעבען אראָפּצוכאָפּען א בילד פון עפּעס אן אמאליגען, אינטערעסאנטען אידען. און ר' דודי ענטפערט:

ער? א איד א בעל־הבית — געווען א גרויסער סוחר און אזוי און אזוי... דער? א איד א קבצן און עני־ואביון. יענער?... און אזוי ווייטער און ווייטער. ביז איך בין צוגעקומען צו זוסיע שמשון סטערניק'ס. ביי זוסיע סטערניק טוט זיך דער חזן א כאפּ אויף ווי פון שלאָף.

„דו ווייסט, ניסעל! — זאָגט ער צו מיר מיט א גלעכטער, — איבער זוסיע סטערניק בין איך געזעסען פיר וואכען אין טורמע?...

„אין טורמע?! — נעם איך זיך חידוש'ן — אין טורמע, — טו איך א קלער, און ווי עפּעס דורכ'ן שלאָף נעם איך זיך דערמאָנען, אז איך האָב עפּעס יאָ געהערט וועגען דעם חזן'ס טורמע, און געהערט האָב איך דאָס, דאכט זיך, פון מיין אייגענעם פאָטער'ס מויל... יאָ, יאָ מען האָט טאקע אמאל נערעדט וועגען דעם אין שטוב, און איך האָב געפרעגט דעם טאטען — וואָס איז ערגער „וועזשע" צי „טורמע"? דער טאטע האָט מיר דעמאָלט געענטפערט: — „פון וועזשע דארף מען זיך אליין אויסהיטען און פון טורמע זאל שוין גאָט אָפּהיטען"!...

„וואָס־זשע, דו האָסט נאָר ניט געהערט וועגן דעם? אודאי בין איך געזעסן אין טורמע", און ר' דודי לאַכט, ווי די גאַנצע זאַך וואָלט געווען ניט מעהר ווי נאָר א שפּאָס אין זיין לאַנגען לעבען...

„ר' דודי! — זאָג איך, — ס'קאָן זיין, אז איך האָב יאָ עפּעס געהערט פון דער „טורמע", אָבער וואָס, וועז, קאָן איך ניט זאָגען אז איך געדענק. פּאַרוואָס טאָקע זענט איהר עס עפּעס געזעסן אין טורמע?" — פרעג איך איהם שוין אוים פּשוט'ער נייגעריגקייט. ס'קאָן דאָך ניט זיין, אז ס'איז געווען איבער עפּעס א שווינדעל אדער א גנבה, אדער דערפּאר וואָס איהר האָט שעהן געזונגען, ר' דודי! — טרייב איך שוין שפּאָס אויף דעם חזן'ס חשבון.

„חס ושלום! — לאַכט ר' דודי. — ס'איז געווען איבער א חופּה... איבער א חופּה כדת משה וישראל.

„איבער א חופּה גאָר?! — צעלאַך איך זיך שוין און כאַפּ זיך ווירקליך חידוש'ן. — וואָס האָט א חופּה צו טאָן מיט טורמע? — פרעג איך איהם. — ר' דודי! איך בין נייגעריג צו הערען." — און ר' דודי נעמט דערצעהלען:

„יאָ! איבער א חופּה איז אמאל פעלשטין גענאַנגען אויף רעדלאך. און איבער דער חופּה בין איך געזעסן 40 טעג אין פּראָסקוראָווער טורמע... זוסיע סטערניק און פרומע, זיין צווייטע פרוי, זיינען עס געווען די חתן־כלה. זוסיע איז געווען א גרוש און פרומע א גרושה. ער האָט זיך גע'נט מיט דער ערשטער פרוי און זי מיט'ן ערשטען מאַן, בכדי זיי זאָלען ביידע חתונה האָבען. ס'איז געווען ביי זיי א ליבע. יאָ, אזא ליבע! נו, נו, פרעג שוין ניט וואָס ס'האָט זיך דעמאָלט אָפּגעטאָן אין פעלשטין...

„דו געדענקסט דאָך אודאי וואָס פאר א שהנער מענש זוסיע איז געווען אין דיינע יאָהרען, קאָנסטו זיך שוין פּאָרשטעלען וואָס פאר א פערזאָן זוסיע איז געווען וועז די זאך איז פאַרלאָפּען. וועז מען זאָל איהם געווען אָנטאָן א שטריימעל וואָלט ער געווען אויסגעזעהען ווי דער שעהנסטער רבי, און וועז מ'זאָל איהם געווען אָנטאָן א מונדיר מיט די אלע אָפּיצערסקע קנעפּ, וואָלט ער געווען אויסגעזעהען ווי דער שעהנסטער פּריסטאָוו, להבדיל, ווי דער שעהנסטער גענעראַל, ווי דער שעהנסטער גובער־נאַטאָר...

„און וואָס פאר א פּאַרשוין פרומע איז געווען באַדאַרף איך דאָך דיר ניט דערצעהלען. זי איז געווען... איך וויים... ווי אין „שיר־השירים" די שחורה אני ונאוה בנות ירושלים... און זיי האָבען זיך טאָקע געלעבט ווי די טייבעלאך. און אז ס'איז פון זיי ארויסגעקומען דער

זוהן, דער לייטישער מענש, דר. הירשל סטערניק, דארף איך דאָך דיר ניט דערצעהלען.

איך דערמאָן דעם חזן, אז זוסיע מיט פרומע'ן זיינען אומגעקומען אין פּאָגראָם און אז דער זוהן, דר. הירשל סטערניק, איז אוועק און זיך באזעצט ערגעץ אין רומעניע.

„נו, יא! — באמערקט ר' דודי און טוט דערביי א זיפּץ—וועלן דער אלטער שמשון ע"ה זאל אצינד לעבען, וואלט ער געזאָגט, אז צוליב דעם זוהנ'ס זינד איז געקומען דער פּאָגראָם אויף פעלשטין. דער אלטער שמשון האָט געוואלט דעם זוהן, זוסיען, עוקר־מן־השורש זיין. ער האָט געזאָגט, אז ער וועט בשום אופן ואופן ניט דערלאָזען צו חופּה־וקדושין, און פרו־מע'ס עלטערען האָבען געסטראשעט דעם רב, ר' עזרא זצ"ל מיט... איך וויים אליין ניט וואָס, אויב ער וועט ניט מקדש־זיין זוסיע'ן מיט פרומע'ן. און דאָס שטעטעל איז געגאנגען כאָדאָרפּ, וואָרום אזוינס האָט זיך טאקע נאָך קיינמאל ניט פּאַרלאָפען אין פעלשטין"...

איך זעה, אז דער חזן פארנעמט זיך גאנץ בריטלאך מיט דער מעשה און דאָ בין איך נייגעריג צו הערען פארוואָס די מעשה שמעקט מיט טורמע, און איך וויל איהם איבערשלאָגען.

— וואָרט, וואָרט, — האלט מיך דער חזן איין, — וועסט באלד הערען. איינמאל אין א פרימאָרגען קומט צוגעהן צו מיר אלעזר ריבעלעם און זאָגט צו מיר אזוי: „חזן, איהר זענט געבעטען צו קומען אויף דער נאכט צו זוסיע סטאראָסטע שטעלען א חופּה". וואָס ס'איז די חתן־כלה, האָב איך ניט געפרענגט. וואָס זאל איך וויסען? און צו וואָס זאל איך פרעגען? איך וויים, אז מען רופט מיך, באדארף איך נעהן. ס'איז דאָך מיין פרנסה. איך האָב איהם נאָר געפרעגט צי דער רב, ר' עזרא, וועט דאָרט אויך זיין. זאָגט ער: „וואָס הייסט צו „ער" וועט דאָרט אויך זיין? אודאי, וועט ער זיין. און דער שמש וועט אויך זיין און ער וועט שוין אויך ברענגען די חופּה. וואָס זאל איך וויסען?

„אויף דערנאכט טוה איך אָן די שבת'דיגע קאפּאָטע און געה צו זוסיע סטאראָסטע. געקומען צו זוסיע'ן, האָב איך שוין דאָרט געטראָפען חתן־כלה און, ווי מיר האָט דאָס הארץ געזאָגט — זוסיע מיט פרומע'ן. עס איז שוין געווען דאָרט מאיר־שמשון, מאניע עלי'ס, בנימין קייסער און נאָך בעלי־בתים און מחותנים, אלץ פון כלה'ס צד. נאָר וואָס איז מיין עסק? מען האָט מיך גערופען, בין איך געקומען. דער רב ר' עזרא איז נאָך ניט געווען, און איך האָב געהערט, אז דער רב וויל טאקע ניט קומען, וויל דער אלטער ר' שמשון האָט איהם פארזאָגט, למ"ה, אז ער זאל זיך

ניט דערוועגען זיי צו געבען חופה־וקדושין. און אָן דעם רב, האָב איך געזאָגט, וועל איך ניט שטעלען קיין חופה...

איז אשר־גרשון, דער כלה'ס ברודער, געגאנגען און געסטראשעט דעם רב מיט אויסרייסען איהם די באָרד, מיט אויסזעצען ביי איהם די פענסטער, מיט... איך וויים אליין ניט מיט וואָס, אויב ער וועט ניט קומען צו דער חופה. א ברירה האָט דער רב נעהאט? און אפשר האָט דער רב טאקע אויך מורא געהאט. א סימן, ער איז טאקע נעקומען. ס'איז שוין אָבער געווען שפעט נאָך האלבע נאכט.

„אריינגעקומען, זאָגט דער רב צו מיר: דודי! שטעל דו די חופה און מאך שוין אויך די ברכות, מחמת איך האָב ניט קיין ריינע הענט. זיי האָבען מיך שוין אַרויסגעשלעפט פון בעט"...

ר' עזרא'לע איז געווען זעהר א פרומער. וואָס זאָל איך וויסען? בשעת מעשה זאָל איך וויסען, אז דאָס קאָן אפשר זיין נאָר א תירוץ? אזוינס איז מיר נאָרניט איינגעפאלען.

„נעם איך זיך שטעלען די חופה און פרעג אויפ'ן קוויטעל. זאָגט צו מיר יצחק ראדוביר, דער קאזיאָנער רב אליין, וואָס איז אויך געווען ביי דער חופה: „ר' דודי! אז איך אליין בין דאָ, דאַרפט איהר זיך ניט זאָרגען פאר קיין קוויטעל, איך היים אייך שטעלען די חופה. איך וועל שוין אריינשרייבען וואוהין מען דארף. — וואָס זאָל איך וויסען? אפגעפראווען די חופה און מזל־טוב! און שוין...

„דריי טעג נאָך דער חופה טראָגט עס אָן צו מיר אין שטוב אריין פאוולָא דעם סאָצקי, און ער זאָגט צו מיר: „דודקא, קום! דער פריסטאוו רופט...

„דער פריסטאוו?! — וואר איך דערשראָקען, און פאוולָא לאָזט מיך שוין ניט אָפ.

„אין שטוב וואָרט א געוויין. מיר נעמט־אָפ דאָס לשון. וואָס זאָל מיך דער פריסטאוו דארפען? און פאוולָא לאָזט מיך ניט אָפ אויף א רגע: קום!... און איך נעה... א ברירה האָב איך?

„פאר'ן פריסטאוו שטעה איך ניט טויט ניט לעבעדיג...

„דו האָסט עס חתונה געמאכט סטערניק'ן אָן א קוויטעל פונ'ם קאזיאָנער ראָבינער? — טוט מיך דער פריסטאוו א פרעג, ווי איך וואָלט געווען א שווינדלער, א גנב. זאָג איך, וואָס היסט אָן א קוויטל? דער קאזיאָנער רב אליין האָט דאָך מיר געהייסען שטעלען די חופה.

„מיינסטו עס העלפט עפעס מיין זאָגען? ווייסעך! ער האָט שוין א געשריבענעם פראָטאָקאָל און הייסט מיר שוין פאָרען קיין פראָסקוראָוו צום „סלעדאָוואטעל"... און וואָס טויג עס דיר, איך האָב שוין נעמוזט

אליין דינגען א פוהר, און מיט א וואך האָט מען מיך אוועקגעפירט קיין פּראָסקוראָוו.

„אין פּראָסקוראָוו האָט זיך אָנגעהויבען אן אויספּארשענישׂ ווי איך וואָלט באמת געווען דער גרעסטער שווינדלער, דער גרעסטער גנב אין דער יועלט. איך האָב געמוזט ברענגען עדות צו באווייזען, אז איך בין ניט שולדיג אין קיין פּאַרברעכען. אבער ווי עס ווייזט אויס האָט מען מיינע עדות געהערט ווי דעם קאָטער...

„איך בין געווען א מיקאָלאיעווער „נכתב", האָט מען מיך שוין אָפּגעשיקט מיט'ן עטאַפּ קיין מיקאָלאיעוו אויסצוגעפינען צי דאָס איז אמת. פון מיקאָלאיעוו האָט מען מיר שוין געהייסען פאָרען אליין אהיים, האָב איך געראַנקט גאָט וואָס זיי האָבען מיך שוין אָפּגעלאָזט. געקומען אהיים, האָב איך נענומען קלערן, וואָס האָב איך דאָ חוטא־געווען? נאָר געה האָב טענות צו אידען...

„ס'איז אוועק א שטיק צייט. איך האָב שוין אליין פאַרגעסען אין דער גאַנצער מעשה. אפשר מיט צוויי יאָהר שפּעטער — ויבא המן! פּאוולאָ דער סאָצקי קומט מיר אַנטקעגען, פונקט וועו איך געה אויף א ברית, און ער זאָגט מיר אָן די גוטע בשורה, אז טאַראַנטשין, דער פּריסטאַוו, רופט מיך און אז איך מוז שוין געהן — „זאַראַס". פּאוולאָ לאָזט מיך שוין ניט אָפּ... און איך געה שוין ניט צום ברית.

„איך קום צום פּריסטאַוו, זאָגט מיר דער "אדון", אז ס'איז אָנגעקומען פון קאַמענעץ א פּאַראַדענונג, אז איך מוז זיצען אין פּראָסקוראָוו פערציג טעג טורמע, און טאקע שוין. און טאַראַנטשין לאָזט מיך שוין ניט געהן אהיים אפילו צו געזונענען זיך מיט ווייב און קינדער.

„וואָס זאָל איך דיר לאַנג דערצעהלען, איך בין געזעסען 40 טעג אין טורמע".

דער חזן האָט זיך אָפּגעווישט דאָס פּנים מיט'ן פּאַטשייקעל, א הויב געטאָן די האַנט ארויף און געזאָגט: „גאָט שיקט אבער צו די רפואה פּאר דער מכה."

פון דעם חזן'ס דאַנקען און לויבען גאָט האָב איך געזעהען, אז צו דער מעשה איז נאָך קיין סוף ניט, און איך האָב איהם א פּרעג געטאָן: וואָס־זשע ס'איז נאָך פּאַראַן עפּעס צו דער מעשה?

„צי ס'איז פּאַראַן! — טוט דער חזן א לאַך, — אי, ניסעל! האָבען מיר א טייערען גאָט!... ווילסט הערען, וועל איך דיר דערצעהלען. זאָג איך איהם: „דערצעהלט, דערצעהלט, חזן! די מעשה איז זעהר אינטערעסאַנט".

„א יאָ אינטערעסנע? — איז זיך דער חזן מחיה, וואָס איך שטים איין מיט איהם.

„געווים אינטערעסנע, געווים, — פארזיכער איך, און דער חזן ווערט אן אויפגעלעבטער פון נחת און דערצעהלט ווייטער.

„ניסעל! וואָס זאָל איך דיר זאָגען? ס'איז ניט צו דערצעהלען! מען מוז זיצען אין טורמע צו וויסען וואָס הייסט — טורמע... וועז מען האָט מיך אריינגעפירט אין דער טורמע און די אייזערנע טירען האָבען זיך פארמאכט, איז פאר מיר אָפּגעשטאָרבען געוואָרען די גאנצע וועלט. ס'איז מיר געוואָרען פינסטער אין די אויגען, אז איך האָב זיך שיעור ניט צעווייטנט. דערצו נאָך האָבען מיך ארומגערינגעלט א באַנדע ארעש־טאַנטען, מיך גענומען מקבל פּנים זיין. איינער האָט באַטאַפּט מיינע פּאות, א צווייטער האָט מיר א צופּ־גענאָן ביי דער באָרד, א דריטער האָט פון מיר אָפּגעהויבען דאָס היטעל און באַקוקט די יארמולקע אויפ'ן קאָפּ, א פערטער האָט געהויבען די פאַלעס פון מיין קאַפּאָטע און געמאכט תנועות, ווי ער וואָלט אויפגעהויבען דאָס פארטוך ביי אן ערל'טע. און אין מיטען דערינען דערהער איך א געשריי: „ר' דודי! וואָס טוט איהר דא?!" — איך בין אזוי צוטומעלט געוואָרען, אז איך געדענק שוין ניט צו איך האָב גע'חלש'ט, צי ס'איז מיר געווען אזוי פינסטער אין די אויגען, אז איך האָב פשוט ניט געזעהען די וועלט פאר מיר...

„וועז איך בין געקומען צו־זיך, איז מיר געלעגען אויפ'ן האלז מרדכי גאלוֹפ און געשריגען: ר' דודי! איהר דערקענט מיך ניט?!... און איידער איך האָב איהם געענטפערט א וואָרט, האָט מרדכי א געשריי געטאָן צו די ארעשטאַנטען: „לאָזט־אָפּ דעם מענשען! ניט אָנרירען זאָלט איהר איהם! וועה וועט זיין צו דעם, וואָס וועט דעם אידען א שלעכט וואָרט זאָגען! דער מענש איז אונטער מיין שוץ! פּאַרשטאַנען?! — אויף די ארעשטאַנטען האָט גענומען ציטערען די הויט... מרדכי איז געווען א גיבור שבגיבור א איד. צעהן ארעשטאַנטען האָט ער געקאָנט אוועקלייגען מיט איין פינגער. די ארעשטאַנטען האָבען זיך פארנומען פון מיר, פארוקט זיך אין די ווינקעלאָך, ווי גאָר ניט זיי מיינט מען.

„מרדכי האָט מיך אוועקגעוצט אויף זיין „טאָפּטשאן" און אליין האָט ער זיך צוגעשפּאַרט לעבען מיינע פּים, און איך האָב איהם געמוזט אלעס דערצעהלען, פונקט אזוי ווי איך דערצעהל דיר. ער איז געווען מלא רציחה אויף דעם אלטען שמשון'ען... מרדכי האָט ניט געקאָנט פארליידען קיין עוולות. אז א פויער איז באגאנגען אן עולה געגען א אידען, האָט דער גוי שוין מעהר ניט באַדאַרפט. פאר די עוולות וואָס גלחים באַנעהמען גע־גען אידען, איז ער געווען גרייט נוקם ונוטר צו זיין זיך, אפילו ביז

מקריב זיין דאָס לעבען. ער פלעגט זאָגען, אז די גלחים זיינען א פלאָג, א קלקלה פאר דעם אידען. א גלח האָט טאקע איינגעגעבען אויף איהם, אז ער איז א פירער פון א באַנדע פערד־גנבים.

„געווען איז מרדכי א שטיקעל לייווראַנט און אין שטאָט איז טאקע ארומגענגען א קלאַנג, אז ער איז פארמישט מיט אויסלענדישע ניט כשר'ע שותפים. אָבער ניט יעדער האָט זיך צוגעהערט צום קלאַנג. מאלע וואָס ס'זיינען ארומגעגאַנגען קלאַנגען אין שטאָט... מרדכי'ן האָט מען לייב געהאט, מען האָט געהאט פאר איהם דרך־ארץ. ער איז געווען א איד א בעל־צדקה. אָפט ארויסגעשלעפט א אידען פון א צרה. אידען פלעגען געהן שבת צו איהם אויף קידוש. אי וואָס מענשען האָבען איהם חושד געווען אין ניט כשר'ע געשעפטען? ... ביים האַנט האָט איהם אבער קיינער ניט געכאפט. א גלח האָט אבער אזוינס דערארבייט מיט „נאַטשאַלסטוואָ", ביז מען האָט מרדכי'ן איינגעזעצט אין טורמע. פּעך און שוועבעל האָט ער געשאָטען אויף די גלחים...

„אויף מיין מזל איז די טורמע געווען פול מיט ארעשטאַנטען, אז ס'איז אפילו ניט געווען פאר מיר קיין טאָפּטשאן וואו איך זאָל דעם קאָפּ אָנשפּאַרען. האָט זיך מרדכי אויפגעהויבען און א פרעג געטאָן צווישען די ארעשטאַנטען ווער עס וויל אָפּטרעטען זיין טאָפּטשאן פאר א רובל. ס'האָט זיך געפונען אזא ארעשטאַנט און ער האָט איהם באצאָלט א רובל. יעדען טאָג האָט מרדכי אזוי אָפּגעקויפט א טאָפּטשאן ביז ס'האָט זיך אָפּגעלייגט א געלעגער. יעדען טאָג איז מרדכי געלעגען אויף אן אנדער געלעגער און איך בין גשלאָפען אויף זיין טאָפּטשאן.

„איין פרימאַרגען קומט אריין דער „סמאָטריטעל" און זאָגט צו אונז, אז מיר זאָלען געהן ברענגען פון ערגעץ ווייט עטליכע סטויעס האָלץ אין טורמע אריין. בלייב איך שטעהן מיט אונטערגעהאקטע פיס... ס'איז פאר מיין כוח? ... טרערען שפּאַרען מיר פון די אויגען און מרדכי קוקט רחמנות'דיג אויף מיר. אלע ארעשטאַנטען מאכען זיך גרייט צו געהן נאָך דעם האָלץ און איך צוויישען זיי. איך בין דאָך אן ארעשטאַנט... מרדכי איז אבער צו צום סמאָטריטעל און א זאָג געטאָן צו איהם:

„לאָז אָפּ דעם מענשען! ער איז ניט געוואוינט צו טראָגען אזא משא... איך וועל ברענגען זיין חלק האָלץ".

„דו הינטישער זוהן! דו זשיד מאשענק! — צעשרייט זיך דער סמאָטריטעל אויף מרדכי'ן — דו וועסט שוין נארניט ברענגען פאר איהם. מארש! — שרייט ער און טרייבט אונז מיר זאָלען שוין געהן.

— „שטעה! — טוט מרדכי א קאָמאנדעווע צו די ארעשטאַנטען און וועגדעט זיך צום אויפגעקאָכטען סמאָטריטעל בזה הלשון: — דו ווייסט

דוד חזן

דעם „זאקאן" פון דער טורמע? ! קיינער פון אונז איז ניט מחויב צו דזשוויגען דאָס האַלץ... דו באקומסט נענוג נעלט אויף צו ברענגען האַלץ אין טורמע אריין מיט פוהרען... דו נעמסט צו דאָס נעלט און אונז הייסטו דזשוויגען האַלץ"? !...

„אוי ! אז דער סמאָטריטעל ווערט אָנגעצונדען און נעמט שניידען מרדכי'ן מיט דער נאַגאיקע איבער'ן קאָפּ, איבער'ן פּנים... — דו הינטישער זוהן ! דו אזוינער און אזוינער !... — אז איך בין ניט אויסגענגען פּאר שרעק, בין איך נעווען שטאַרקער פון אייזען.

„מרדכי איז נאָך די נאַגאיקעס נעלעגען צוויי טעג אויפ'ן טאָפּטשאן און זיך ניט געקענט רירען, אָבער קיין האַלץ האָבען שוין די ארעשטאַנטען ניט געבראכט.

„דער סמאָטריטעל האָט, ווייזט אויס, דערזעהען, אז ער האָט שלעכט אָנגעטראָפען און ער האָט מורא באקומען פּאר מרדכי'ן. מרדכי האָט איהם געסטראשעט, אז ער וועט זיך אָפּרעכענען מיט איהם ביי העכערער נאטשאלסטוואָ. מרדכי איז ניט געווען פון די אידען וואָס לאָזען זיך שפּייען אין דער קאשע אריין... אפילו ניט פון נאטשאלסטוואָ.

איך בין געזעסען מיט איהם אין טורמע 40 טעג. ער איז געווען מיין מלאך־הגואל.

„וואָס זיין סוף איז געווען? וועד ווייסט? ! זאָל ער האָבען דעם ליכטיגען גן־עדן...

און אזוי איז מיין באזוך ביי דודי חזן ניט געווען אומזיסט. דודי חזן האָט מיך גערַאטעוועט.

דר. מ. האָפמאַן

פון פעלשטין קיין אַמעריקע

א קורצער איבערבליק איבער דעם לעבעו אוו טעטיגקייט פוו אונזערע לאַנדסלייט זינט זיי האָבעו אָנגעהויבעו עמיגרירעו קיין אַמעריקע ביז היינטיגעו טאָג.

׳האָט מיך שטענדיג אינטערעסירט די פראגע: וואו האָבען אונזערע פעלשטינער אָנגעהויבען צו פאָרען קיין אמעריקע? אוו ניט נאָר קיין אמעריקע, נאָר וואו האָט עמיצער בכלל באשלאָסען צו פארלאָזען אונזער שטעטעל אוו עמיגרירען אין אַנדערע לענדער, ווי, למשל, ענגלאנד אוו ארגענטינע?

אויף וויפיל איך אליין געדענק אוו פוו דעם וואָס איך האָב אויסגעפונען פוו עלטערע מענשען, איז זיכער, אז די ריכטיגע פעלשטינער עמיגראציע האָט זיך ערשט אָנגעהויבען ארום דעם אָנפאַנג פוו היינטיגען יאָרהונדערט. ביז דאַן האָבען זיך אונזערע לאַנדסלייט, מיט וויניגע אויסנאמען, ניט זעהר געאיילט צו פארלאָזען זייערע היימען אוו פאָרען זוכען גליקען אין פרעמדע מקומות. כאָטש דאָס לעבען אין שטעטעל איז געווען זעהר טרויעריג, די אָרימקייט איז געווען אזוי גרויס, אז מענשען זיינען ארומגעגאַנגען הונגעריגע אוו האלב נאקעטע, פונדעסטווענגען האָט זיך קיינער ניט געוואָלט רירען פוו אָרט. אפילו אין די אכציגער יאָרען פונ׳ם פאָריגען יאָרהונדערט, וואו דאָס לעבען פוו די אידען אין רוסלאנד איז געווען זעהר טרויעריג אוו א כוואליע פוו פאָגראָמען האָט פארפלייצט פיל אידישע שטעט אוו שטעטלאָך, אוו אידען האָבען נענומען לויפען פוו גאַנץ רוסלאנד — וואר קיין אמעריקע, וואר אין אַנדערע לענדער — אפילו דעמאָלט זיינען אונזערע פעלשטינער גלייבען אין דער היים אוו דערפאר טאָקע פלעגט מען ביי אונז זאָגען א וואָרטעל: „פעלשטינער וואסער לאָזט ניט אוועק"...

פֿאַרוואָס דאָס איז אַזוי געווען, פֿאַרוואָס אונזערע לאַנדסלײַט האָבן זיך ניט געגנומען צום וואַנדערן אין פֿאַריגען יאַרהונדערט? אויף דעם קען מען געבן עטלעכע ענטפֿערס.

ערשטענס, זיינען אונזערע לאַנדסלײַט געווען זעהר קליינשטעטלדיג און האָבן פֿשוט מורא געהאַט ארויסצולאָזן זיך אויף דער ווייטער וועלט.

צווייטענס, זיינען זיי געווען אַזוי אָרים, אַז זיי האָבן נאָרניט געהאַט אויף הוצאות צו אונטערנעמען אַ ווייטע רייזע. וואָרום אויב עמיצער האָט יאָ פֿאַרמאָגט אַ פּופּציג קאַרבען, האָט ער דאָך געקענט געהן אין דאַרף אַריין און טאָן מסחר, כאָטש דאָס האָט אים געקלעקט אויף וואַסער אויף קאַשע.

דריטענס, איז געווען אַ רעליגיעזער מאָטיוו, וואָס האָט געהאַלטן אונזערע פרייַנט אין פעלשטין. ווייל ביי אונז אין פעלשטין איז געווען אָנגענומען אַז אין די ווייטע לענדער, איבערהויפּט אין אַמעריקע, געהט מען אַראָפּ פונ׳ם גלייכען וועג און מען פֿאַרגעסט אָן גאָט. און צו דעם זיינען נאָך געווען די רביים — גוטע אידן, וועלכע האָבן תמיד אָפּגענוועדט זייערע חסידים פון פֿאַרלאָזן זייער געבורטסשטאָט און אַוועקוואַנדערן אין דער גרויסער וועלט. זיי פלעגן טענה׳ן, אַז גאָט איז אומעטום און אַז „ער" וועט וועלן העלפֿן, קען ער דאָ אויך העלפֿן. דאָס לעצטע קען איך באַשטעטיגן פון אייגענער דערפֿאַרונג. איך ווייס, אַז מיין פֿאָטער האָט עטלעכע מאָל געוואָלט פֿאַרלאָזן פעלשטין, נאָר איידער ער האָט דאָס געטאָן, האָט ער זיך אָנגעפֿרעגט ביי זיין הוסיאַטינער רבי׳ן, און יענער האָט איהם אַלע מאָל אָפּגערעדט דערפון, אָנגיבענדיג דעם פריערדיגען תירוץ: גאָט איז אומעטום.

דער ערשטער עמיגראַנט

פונדעסטוועגען האָבן זיך דאָך געפונען אייניגע פעלשטינער, וואָס האָבן פֿאַרלאָזט דאָס אָרימע שטעטל נאָך אין דעם פֿאַריגען יאַרהונדערט. וועלכע־זשע איז עס געווען דער ערשטער עמיגראַנט? וועמען האָט ער פֿאַרלאָזט פעלשטין? און וואָס איז פון אים געוואָרען?

קיין רשימות וועגען פעלשטינער עמיגראַציע זיינען ניט פֿאַראַן. דאָרום וועל איך מיך מוזען באַנוגענען אַביסל מיט מיין אייגענעם זכרון און אַ סך מיט דעם וואָס איך האָב אויסגעפונען נאָכפֿרעגענדיג זיך ביי עלטערע לאַנדסלײַט, און דאָ דאַרף איך דערמאָנען, אַז געהאָלפֿען אין דער ארבייט האָט מיר מיין פרייַנט און לאַנדסמאַן שלמה צוויג, וועלכער געדענקט אַליין פּילע זאַכען און אייַנצעלהייטען פון פעלשטין פון צוריק מיט פופּציג יאָר. ער האָט אויך געהאָלפֿען זוכען און נאָכפֿרעגען ביי פּילע אַנדערע

לאנדסלייט, כדי פעסטצושטעלען געוויסע פאקטען, וואס איך וועל דא פארצייכענען.

אלזא, נאך פארזיכטיגע אונטערזוכונגען, איז פעסטגעשטעלט געווארן, אז דער ערשטער פעלשטינער עמיגראנט איז געווען ר' אברהם לייבעלעם (שוואַרצמאן).

דאס איז פארגעקומען אין יאר 1882. נאך דעם אטענטאט אויף דעם רוסישען צאר אלעקסאנדער דעם צווייטען, האט די צארישע רעגירונג אויסגעלאזט איר צארען אויף אונזערע אידען מיט א מאסע פאגראמען אין פיל אידישע שטעט און שטעטלאך. דעמאלט האט דער באוואוסטער פילאנטראפ בארון הירש אנגעהויבען א באוועגונג, וועלכע האט געשטרעבט צו באזעצען אידען אויף לאנד און דורך דעם פטור ווערען פון די פארפאלגונגען און פאגראמען. דער בארון האט פאר דעם צוועק איינגעקויפט גרויסע שטרעקעס ערד אין ארגענטינע און האט ארגאניזירט קאמיטעטען אין פיל אידישע צענטערס, כדי די אידען פון די ארומיגע מקומות זאלען זיך פארזאמלען אין די צענטערס און פון דארט זאל מען זיי אויף דעם באראנ'ס הוצאות אפשיקען קיין ארגענטינע, וואו זיי וועלען באארבייטען די ערד און ווערען ערד-ארבייטער אנשטאט שטאט-מענשען.

איינער פון יענע קאמיטעטען איז געגרינדעט געוואָרען אין בראד, גאליציע — א צענטער, צו וועלכען אונזער פעלשטין האט באלאנגט.

דעמאלט האט זיך ביי אונז געפונען איין ר' אברהם לייבעלם וועלכער האט איינגעפאקט דעם טלית און תפילין מיט דער שבת'דיגער קאפאטע און איז אוועק קיין בראד. כאטש ווייטער פון בראד איז ר' אברהם ניט געפארען און איבער עפעס אן אומבאוואוסטער סיבה האט ער זיך אין א קורצער צייט ארום אומגעקערט קיין פעלשטין, פונדעסטוועגען קומט אים דער קרעדיט פאר זיין דער ערשטער לאנדסמאן וואס האט זיך אנגענומען מיט קוראזש און איז אוועק פון דער היים, כדי צו זוכען גליקען אין פרעמדע לענדער. און אויב ר' אברהם האט זיין באשלוס ניט דורכגעפירט, האט אבער זיין שריט געהאט א ווירקונג אויף אנדערע לאנדסלייט, וועלכע האבען זיך דאן אנגענומען מיט מוט און אוועק פון פעלשטין.

דער ערשטער נאכצופאלגען ר' אברהמ'ס ביישפיל איז געווען אברהם סינאל — ישראל דעם סבארטשיקס א זון. ער איז אין יענער צייט אוועק קיין ארגענטינע צו ווערען א קאלאניסט.

די ערשטע צייט האט ער געטאן ערד-ארבייט און געמאכט דערפון א לעבען. דערנאך האט ער זיך גענומען צו מעבעל-נעשעפט.

באַלד נאָך אברהמ'ען איז אַוועק קיין אַמעריקע „די שליאַפּע". דאָס איז געווען חיים ישראל שניידערס א זון מיט'ן נאָמען משה. אין פּעלשטין האָט מען אים גערופּען „די שליאַפּע", מחמת ער איז געווען דער ערשטער ביי אונז אין שטעטל צו וואָגען אָנצוטאָן א קאָפּעלְיוש, און ווי מען דערציילט, איז דאָס נאָנצע שטעטל נעגאָנגען כאַראָם, ווען מען האָט דערזען משה'ן גהען מיט א קאָפּעלְיוש. אַלע זיינען נעלאָפּען אים אָנקוקען — אזא גרויס חידוש איז געווען אין יענער צייט — מיט פּופּציג יאָר צוריק — צו זען עמיצען טראָגען א שליאַפּע. אָט דער משה איז געווען אזא כוואַט ניט נאָר אויף אָנצוטאָן א קאָפּעלְיוש, נאָר אין א שהנעם טאָג האָט ער זיך אָפּגעזעגענט מיט זיינע אייגענע און איז אַוועק קיין אַמעריקע. ווי מען גיט איבער, איז משה געווען א פּעהיגער שניידער אין דער היים, און דאָרום האָט ער ניט געהאַט קיין שוועריגקייטען צו געפינען אַרבייט אין ניו יאָרק און ער האָט באַלד אָנגעהויבען צו פּאַרדינען געלט, אזוי אז אין א פּאָר יאָר אַרום האָט ער באַוויזען צו מאַכען א לוסט־רייזע קיין פּעלשטין. ער איז באַלד צוריק אַוועק קיין אַמעריקע, וואו ער איז פּאַרבליבען אויף שטענדיג.

אין יענער צייט זיינען אַוועק נאָך צוויי אידען. איינער איז געווען וועלוועל סיגאל — אברהם סיגאל'ס א ברודער. דער צווייטער איז געווען ר' מענדעל שמואל חיימ'ס.

ר' וועלוועל איז ניט געפֿאָרען גלייך קיין אמעריקע. צוערשט איז ער געווען אין לאָנדאָן. דאָרט האָט ער זיך אָפּגעמאַטערט דריי יאָר, אַרבייטענדיג ביי פּאַרשיידענע מלאכות. ערשט דערנאָך איז ער געקומען אהער און זיך באַזעצט אין נוארק, וואו ער האָט תחילת נעאַרבייט ביי העטס און דערנאָך האָט ער געהאַנדעלט. ער איז געווען דער ערשטער פּעלשטינער איד, וואָס האָט אריינגענומען צו זיך א לאַנדסמאַן, אלס בארדער. דאָס איז געווען דר. דאַנציס, וועלכער איז געקומען אהער אבי־סעל שפּעטער פון וועלוועלן. דר. דאַנציס איז איצט איינער פון די אָנגעזעענסטע כירורגען אין נוארק.

ר' מענדעל איז געפֿאָרען גלייך קיין ניו יאָרק, וואו ער האָט די ערשטע צייט געמוזט אַרבייטען ביי שניידעריי. דערפון נעמט זיך א נעוויסער אנעקדאָט, וואָס מען דערצעהלט נאָך וועגען אים צווישען לאַנדסלייט, נעמליך: ר' מענדעל, וועלכער איז געווען א גרויסער לערנער און דער נרעסטער מלמד אין פּעלשטין, האָט באין אופן ניט געקענט זיך אויסלערנען צו אַרבייטען אויף דער מאשין. האָט ער זיך זהער נעערנערט וועגען דעם. א נעוויסער אַרבייטער פון שאָפּ האָט באמערקט, ווי ר' מענדעל ערנערט זיך זהער, האָט ער אים נעפֿרואווט טרייסטען, זאָגענדיג צו אים: „ר'

מענדעל, איר דאַרפט זיך ניט מצער זיין, ס'איז ניט אַזאַ גרויסע תורה, איר וועט זיך דאָס אויסלערנען". אויף דעם זאָל ר' מענדעל האָבען גע־ענטפערט: „אדרבא גיט מיר אַ תורה וועט דאָס זיין אַ סך גרינגער פאַר מיר דאָס איבערצונעמען".

ר' מענדעל איז לאַנג ניט פאַרבליבען אין ניו יאָרק. אין אַ קורצער צייט אַרום איז ער אַוועק קיין פאָרט־וויין, שטאַט אינדיאַנאַ. וואָס עפּעס קיין פאָרט־וויין? ס'איז אַ סברא, אַז דאָס איז געווען אַ דאַנק דער באַ־וועגונג, וואָס איז דאַן פאָרגעקומען צווישען די רייכערע אַלט־געזעסענע „יהודים" אויף צו צעשפּרייטען אונזערע אידישע אימיגראַנטען אין ווייטערע שטעט און שטעטלאַך, כדי זיי זאָלען זיך ניט קאָנצענטרירען אין ניו יאָרק און אויפרייסען לייטען די אויגען. פיעל אידען זיינען אויף דעם אופן דע־מאָלט אַוועק אין די ווייטערע אַמעריקאַנער שטעט. צווישען יענע אידען האָבען זיך אויך געפונען אונזערע פעלשטינער, ווי ר' מענדעל און ר' שלמה חנה עטיס קלינג (אונזער דר. קלינג'ס פאָטער) וועלכער איז אויך אַוועק אַהין. ר' שלמה האָט אָבער דאָרט ניט געקענט געפינען קיין ארבייט, האָט ער געפּרואווט מזל אין אַנדערע פאַרוואָרפענע שטעט און שטעטלאַך. אָבער נאָך פיל פּלאָגעניש און וואַנדערען, איז ער צוריקגעקומען קיין ניו יאָרק.

ס'זיינען אין יענער צייט געפאָרען קיין אַמעריקע נאָך אייניגע לאַנדס־לייט פון פעלשטין. נאָר אַזוי ווי מען קען ניט באַשטימט וויסען דעם דאַטום, ווען זיי זיינען געפאָרען, וועלען מיר דעריבער איינטיילען די פעלשטינער עמיגראַציע אין דריי פּעריאָדען:

1) עמיגראַציע אין די יאָרען צווישען 1882 און 1890.

2) עמיגראַציע אין דעם לעצטען צענדליג פונ'ם פאָריגען יאָרהונ־דערט.

3) עמיגראַציע פון 1900 ביז איצט.

צו דער ערשטער גרופּע עמיגראַנטען באַלאַנגען, אַ חוץ די אויבען־דערמאָנטע, אויך עוזר פרעס און חיים זאַזולי. זיי זיינען געוויס געווען צווישען די גאָר ערשטע עמיגראַנטען. ווייל, ווי איך געדענק, זיינען די צוויי געקומען צו גאַסט קיין פעלשטין, ווען איך בין נאָך געווען אַ קינד — אַן ערך פון אַ פּאָר און פערציג יאָר צוריק. מן הסתם האָבען זיי דאָך געמוזט זיין אַ שעהן שטיקעל צייט אין דעם גאָלדענעם לאַנד, איידער זיי האָבען געקענט פאַרדינען און אָפּשפּאָרען גענוג געלט אויף צו פאָרען אַהיים צו־גאַסט. ווער שמועסט נאָך, אַז עוזר, ווי פיל געדענקען מסתמא, איז געקומען מיט אַ גאָלדענעם זייגער און אַ צוויי־זייטיגער גאָל־דענער קייט, וועלכע האָט געמאַכט אַלע אונזערע פעלשטינער צום חידוש'ן זיך ווי אַזוי „מען שאַרט גאָלד אין אַמעריקע". זאַזולין געדענק איך נוט,

כאטש איך בין נאך דעמאלט געווען נאר יונג. איך געדענק אפילו, אז ער איז געקומען מיט א לאנגער בארד און אלע האבען זיך גע'חידוש'ט, וואס מען האט אים געלאזט טראגען אזא לאנגע בארד אין אמעריקע — א לאנד, וואס איז געווען באוואוסט, אלס א טריפה'נע מדינה.

מיט וואס האבען זיך די צווויי פעלשטינער אידען דא באשעפטיגט?

זאזולי איז געווארען א פרעסער ביי קלאוקס, און עוזר האט זיך גענומען צו זיין היימישער מלאכה — שנידערייי. ער איז געווען זעהר ערפאלגרייך. מען פלעגט דערצעהלען, אז עוזר האט גענייט נאר פאר דער פינפטער עוועניו און נאר רעקלאך — קיין הויזען האט ער ניט גענייט, און ער פלעגט קריגען אפשר 20 דאלאר פאר א רעקל. ער איז טאקע געווארען פארמעגליך און זיך גענומען צו ריעל־עסטייט. אבער אין דעם קריזיס פון 1907 איז ער פארלוירען געווארען און צוריק זיך גענומען צו שניידערייי.

צו דער זעלבער גרופע באלאנגט אויך מיין פעטער חיים דוד, מיין זיידע חנא דעם חזן'ס אן אייידעם. דאס האב איך אויסגעפונען פון זיינער א טאכטער, וועלכע האט מיר איבערגעגעבען, אז חיים דוד איז אהער געקומען ארום 1888. ער איז געווען דער ערשטער פעלשטינער איד, וואס האט זיך ניט גענומען צו שאפ־ארבייט. ער איז געווען אן אגענט ביי פייער־קאסעס, און דערנאך ביי לעבענס פארזיכערונג.

איך געדענק, אז וועז איך האב געלערענט ביי ר' אברהם בער־לייבס אין חדר — מיט עטליכע און פערציג יאר צוריק — האבען מיט מיר געלערענט מאני עני־דבורה'ס און אורקע מרדכי־יאסעל'ס, און מען האט דעמאלט געשמועסט, אז זייערע טאטעס זיינען שוין געווען אין אמעריקע. אויך האט זיך מיר איינגעקריצט אין זכרון, אז וועז איך האב געלערענט ביי דעם זעלבען רבי'ן, זיינען מיר, קינדערלאך, אמאל געשטאנען אויף דעם בארג לעבען חדר און גענזען ווי די כמאטעס רוקען זיך, האבען מיר אלע געשריען אז דאס, אויף די כמאטעס, פאסט „דאס גענזעלע" קיין אמעריקע. דאס גענזעלע איז געווען א באהעלפער ביי ר' אברהמ'ען, און דאס ווייזט אז ער איז אויך אהער געפארען אין יענער צייט.

אויב ס'זיינען געווען נאך א פאר וואס זיינען אוועק צווישען דער ערשטער גרופע איז אוממעגליך פעסטצושטעלען, דאדום וועלען מיר אנהויבען מיט דעם צווייטען פעריאד, פון 1890—1900.

נאר דער ערשטער פון דער גרופע איז געווען ר' שלמה חנה־עטים, וועלכער איז אוועק קיין אמעריקע ניט אזוי צוליב פרנסה, ווי צוליב דעם צאר'ס פאראנדקעס. ר' שלמה איז געווען ניט קיין צוגעשריבענער. האט ער געהאט גרויסע צרות צו קריגען א פאספארט, און די פאליציי האט אים

שטענדיג פארפאלגט. מען פלענט אפט באפאלען זיין הויז אין מיטען דער נאכט און ער האט געמוזט אנטלויפען. אפטמאל האט ער ניט גע־קענט נעכטיגען אין זיין אייגענער הויז, ביז ס׳איז אים דערנאנגען צו דער לעבער און ער איז אוועק קיין אמעריקע. נאנצע ביכער וואלט מען נעקענט אנפילען, כדי צו באשרייבען וואס דער איינער לאנדסמאן אונזערער איז אויסגעשטאנען אין דעם גאלדענעם לאנד; וואס פאר א עבודות פרך ער האט דא איבערגעטאן, און אין וויפיל שטעט און שטעטלאך ער האט ארומגעוואנדערט. דאס פלאץ דערלאזט אבער ניט. איך וועל זיך באנו־גענען מיט דעם, וואס איך וועל אים פארצייכענען פאר דעם ערשטען אימיגראנט פון דער צווייטע גרופע. ער איז אהער געקומען אין דעם יאר 1890. באלד נאך אים זיינען אהער געקומען קלמן שניידער, אריה צינבערג, יאנקל דוד לייבס, לייבוש שניידער, מעכל פעלד, דניאל סטא־ליער, שלמה שרייער.

אין דער דריטער גרופע, וואס האט אנגעהויבען צו קומען אהער אין דעם יאר 1900, געהען אריין די מערסטע, וואס זיינען דא איצט אין אמעריקע. איך וויל נאר פארצייכענען אז נאר די ערשטע פון דער גרופע זיינען געווען: בער פראוויאנט, מיין שוועסטער גיטל יאסל־חנה׳ס, זע־ליג שוואַרץ, ברוך ברוידע.

אנהויב פון עמיגראציע

אין די נאר ערשטע יארען פלענט זיין א נאנצע געשעעניש אין שטע־טל, וועו עמיצער האט געדארפט אפפארען קיין אמעריקע. דער מענש, וואס האט באדארפט אוועקפארען, האט זיך פיל וואכען נעגרייט צו דער רייזע און איז ארומגענאנגען זיך געזעגענען מיט פריינט און קרובים. איך געדענק נאך ווי מען פלענט צוגרייטען דאס סוכארעם און א סך קנאבל פאר די, וואס האבען געדארפט פארען, ווייל מען האט געוואוסט, אז דאס איז זהר גוט צו האבען אויף דער שיף וועו מען ווערט קראנק אויפ׳ן ים. די אמעריקאנער פלענען שרייבען און וואַרנען אז פארענדיג אויף דער שיף ווערט זהר ניט גוט אויפ׳ן הארצען, אז מען פילט ווי צו ברעכען און מען מוז עפעס האבען אויף צו קוויקען זיך און אז די בעסטע זאכען צו דערהאלטען די נשמה זיינען געווען: אט די סוכארעם מיט׳ן קנאבל. שפעטער צו אבער איז דאס פארען קיין אמעריקע געווארען א וואכעדיגער גאנג: פלוצים איז מען אויפגעשטאנען אינדערפרי און מען איז געוואויר געווארען, אז דער־און־דער איז אוועק קיין אמעריקע. און ס׳איז טאקע אזוי אריין אין דער מארע, אז מען האט א געוויסען מענשען ניט געזען א פאר טעג אין מארק, האט מען זיך אנגעשטויסען, אז ער איז

מן הסתם אַוועק קיין אַמעריקע. און ס׳איז טאַקע אַזוי געווען. מען האָט זיך באַלד דערוואוסט, אַז ס׳איז אָנגעקומען פון אים אַ בריף פון דעם זוּעג קיין אַמעריקע. א יך געדענק א פּאַל, ווען מיר, יונגווּאַרג, האָבען אַמאָל אין א שעהנער לבנה־נאַכט געשפּאַצירט אויפֿן שאָסיי. פּלוצים איז פון שלמה גאָלדע׳ס גאַס ארויסגעפּאַרען יחיאל דער חיים לייביכע׳ס מיט א ווייס פערד־און־וועגעלע. מיר האָבען זיך אַביסעל פאַר׳חידוש׳ט, ווייל כאָטש ס׳איז שוין געווען שפּעט ביינאַכט, פונדעסטוועגן איז דאָס געווען צו פרי צו פּאָרען אין דאָרף אַריין. עמיצער האָט באַמערקט: „מסתמא פּאָרט יחיאל קיין אַמעריקע". און ס׳איז אַזוי געווען. אויף מאָרגען האָבען מיר אויסגעפונען, אַז ער איז טאַקע אַוועק אין דער גאָלדענער מדינה.

אין די גאָר ערשטע צייטען זיינען קיין אַמעריקע געפּאָרען נאָר אַזעלכע מענשען, וואָס דער חלף איז זיי געלעגען אויפֿן האַלז, דאָס הייסט, אַדער זיי זיינען געווען אַזוי אַרים, אַז זיי האָבען ניט געהאַט קיין שטיקעל ברויט פאַר זייערע פאַמיליעס, אַדער אַזעלכע, וואָס האָבען געהאַט אויף זיך עפּעס א צרה און זיי האָבען נעמוזט עוקר זיין. שפּעטער אַבער זיינען שוין געפּאָרען מענשען וואָס האָבען געוואָלט זוכען גליקען אין דעם נייעם לאַנד. אַז עמיצען זיינען די מסחרים ניט געגאַנגען אַזוי גוט, האָט ער ניט געוואָלט זיך צו־פיל דרייען דעם קאָפּ, און ער האָט זיך געזעגענט מיט׳ן ווייב און מיט די קינדער און געמאַכט פּליטה. די, וואָס האָבען געדאַרפט געהן דינען „פּאַניען", האָבען אודאי קיין סך ניט געטראַכט און געמאַכט א ויברח.

* * *

ווי אזוי ס׳האָט זיך געלעבט די ערשטע אימיגראַנטען דאָ, אין אמעריקע, איז געווען גרינג אויסצופינען פון די בריוו, וואָס זיי פלעגען שרייבען צו זייערע קרובים. איך האָב גראַד געהאַט די געלעגנהייט צו לייענען פיל פון יענע בריוו. אין מיינע נאָר יונגע יאָרען פלעג איך צטראָגען די פּאַטשט אין פעלשטין, און פיל מענשען פלעגען מיך בעטען איבערצולייענען די בריוו. און אפילו אזעלכע, וואָס האָבען געקענט אַליין לייענען, האָבען אָבער ניט געקענט אַנשרייבען די ענגלישע אַדרעסען אויף צו שיקען זייערע ענטפערס קיין אַמעריקע. און אזוי ווי איך בין געווען א שטיקעל מומחה אויף די זאכען, האָט מען מיך אָפט געבעטען אַנצושרייבען אין אַדרעס און דערווייל מיר ווייזען אויף טשיקאַוועס, וואָס מען שרייבט פון דעם גאָלדענעם לאַנד.

אזוי ארום האָב איך אויסגעפונען, אַז אונזערע לאַנדסלייט האָבען אין אמעריקע קיין האַניג ניט געלעקט. ס׳פלעגט מיר אָפט אויסקומען צו

לייענען, אז דער שרייבער פון דעם בריף איז ארומנעגאנגען א שטיק צייט אהן ארבייט, און אז ער האט געארבייט, האט ער געשריבען, אז ער ארבייט צוועלף שעה א טאג און אז מען האט מורא ס'וועט באלד ווערען „סלעק". יא, די ווערטער „סלעק" און „סטרייק" פלעגען אפט דערמאנט ווערען אין יענע בריף. אייניגע שרייבער פלעגן די ווערטער פארטייטשען און אייניגע האבען הפנים געמיינט, אז ביי אונז אין פעלשטין ווייסט מען אויך וואס ס'הייסט „סלעק" און „סטרייק".

מען האט אויך געקענט אפשאצען די לאגע פון אונזערע פעלשטינער אין אמעריקע פון דעם, וואס ס'פלעגט זיי זיין שווער ארויסצונעמען זייערע פאמיליעס צו זיך. ניט איין מאל פלעגט זיך מאכען, וואס א ווייבל האט זיך באריימט מיט גרוים פרייד, אז נאך פסח פארט זי אוועק צו איר מאן, און צום סוף האט זי נעבאך געמוזט בלייבען ביז נאך ימים־טובים, מחמת איר מאן האט, נעבאך, ניט געהאט די נויטיגע סומע אויף צו קויפען שיפסקארטען. און אז מען נעמט אין אנבאטראכט וויפיל א שיפסקארטע האט אינגאנצען געקאסט אין יענער צייט און דערצו נאך האט מען זי געקענט קריגען אויף אויסצאלען, קען מען זיך שוין משער זיין וויפיל געלט מען האט דא פארדינט.

שפעטער, ארום סוף פון יאר 1907, ווען איך בין אליין אהער געקומען, האב איך אויסגעפונען פון די אלט־נעוזעסענע אימיגראנטען, אז די לאגע איז אין געוויסע פאלען געווען נאך ערגער, ווי מיר האבען זיך פארגעשטעלט. נאר ווייל די לאנדסלייט האבען ניט געוואלט פארשאפען קיין יסורים צו זייערע אייגענע, פלעגן זיי א סך פארלייקענען. און אז מען האט נאך אהיים געשיקט פינף דאלאר, וועלכע האבען אין פעלשטין באטראפען צען קארבען, האט מען אודאי ניט געקענט האבען קיין באגריף וועגען דער אמת'ער לאגע, אין וועלכער אונזערע לאנדסלייט האבען זיך געפונען.

מיט וואס האבען זיך אונזערע פעלשטינער באשעפטיגט?

כאטש די מערסטע, וואס זיינען אווען פון פעלשטין, זיינען ניט געווען קיין ארבייטער, נאר אידען סוחרים, קרעמער אדער יונגעלייט, וואס האבען גארניט געטאן אין דער אלטער היים — פונדעסטוועגען האבען זיי זיך דא כמעט אלע געמוזט צו דער נאדעל אדער צום פרעסעל. ס'איז גרינג זיך פארצושטעלען, ווי אזוי די מענשען האבען דא געליטען איידער זיי האבען זיך אויסגעלערענט צו ארבייטען אויף א נייי־מאשין. אפילו די היימישע ארבייטער האבען אויך קיין האניג ניט געלעקט אין די ערשטע צייטען וואס זיי זיינען אהער געקומען. מחמת כאטש זיי האבען

יא געוואוסט ווי אזוי מיט דער מאשין אנצוגעהן, זיינען זיי אבער ניט געוואוינט געווען צו דער דיסציפלין פון"ם שאפ, מיט דעם לויפענישׂ און יאגענישׂ, וואס איז אננעגאננען אין שאפ אונטער דער אויפזיכט פון דעם אמאליגען טרויעריג־בארימטען פארמאן. וועד שמועסט די מענשען, וואס האבען ערשט געדארפט אנפאננען פון „א־ב", איז טאקע געווען אויף זיי דאס גרעסטע רחמנות. שטעלט זיך פאר: א מענש קומט פון א קליין רוהיג שטעטל, וואו אלע מענשען קענען זיך איינער דעם צווייטען. קיין שוועדע פיזישע ארבייט האט מען ניט געטאן. מען איז פולשטענדיג פריי. און דא, פלוצים, קומט מען אריין אין דעם גרויסען קעסל־גרוב, ניו יארק, וואו מענשען לויפען און ראשען און מען האט קיינמאל ניט קיין צייט. דערנאך קומט מען אריין אין א שאפ פול מיט פרעמדע מענשען. מען קען ניט קיינעם, א חוץ דעם לאנדסמאן, וועלכער האט דעם גרינעם אהין ארויפגענומען. און מען זעצט אזא מענשען אוועק ביי א מאשין, ער זאל נייען ארבעל, צי קאלנערס... אי דאס פלעגט אנקומען מיט מא־טערניש ביז מען האט געפונען א לאנדסמאן, וועלכער זאל קענען ארויפ־נעמען אין א שאפ אריין ארבייטען. און אז מען איז שוין אננעקומען אין שאפ האט מען געדארפט כאטש דריי פיר וואכען ארבייטען אהן געלט. און אז נאט האט געהאלפען מען האט שוין אפגעארבייט די פינפטע וואך פאר געלט פאר דער גרויסער סומע פון צוויי ביז דריי דאלאר, איז וועז ס'איז געקומען שבת צום באצאלען, האט דער פארמאן דערלאנגט דעם ארימען ארבייטער א פאר טוצען קאלנערס אדער ארבעל, וועלכע זיינען אננעגייט געוואָרען אויף דער לינקער זייט. האט מען פון די גרויסע שכירות ארונטערגענומען וויפיל מען האט באדארפט אדער געואלט און מיט דעם רעשט איז דער גרינער לאנדסמאן געגאננען אהיים.

ווי אזוי, אשטייגער, האט ער געקענט פילען אין יענער צייט? און דאס איז דאך פארגעקומען כמעט מיט אלע אונזערע פעלשטינער. און אלע האבען געפילט אט דעם טעם אין די ערשטע צייטען פון זייער אימיגראנטישען לעבען אין אמעריקע. מחמת דעם וואס איין לאנדסמאן „האט ארויפגענומען" דעם צווייטען, זיינען פיל געוואָרען נאדעל־ארבי־טער און צום מערסטען האבען זיי געגייט ביי ליידים־וויסטס, וועלכע זיינען דעמאלט זעהר געווען אין דער מאדע. און דערפאר האבען מיר טאקע געהאט צוויי פעלשטינער קרבנות אין דעם טראגישען „טרייענגעל" פייער. עס זיינען פארברענט געוואָרען יהודית בער רופא"ס מיט איר זון.

שפעטער צו, ארום 1908, האבען זיך פיל פון אונזערע פריינט נענומען צו פרעסען העמדער, מחמת אונזער חשוב'ער לאנדסמאן, שלמה צוויג, איז אננעקומען אין א פאבריק פון העמדער, און אזוי ווי ער איז א זעהר איבער־

געגעבענער לאַנדסמאַן, האָט ער אַלע גרינע אַריינגענומען צו זיך אין שאַפּ און זיי געלערענט פּרעסען. שפּעטער מיט יאָרען האָט זיך פריינט צווייג געקויפט אַ לאָונדרי פאַר זיך, האָט ער דערנאָך געהאָלפען אַ סך פון אונזערע פעלשטי־נער צו קויפען לאָונדרים. אָבער דאָס איז ערשט פאָרגעקומען אין די שפּעטער־דיגע יאָרען אַרום 1908-1912. ביז דעמאָלט זיינען אַלע אונזערע לאַנדס־לייט, מיט קליינע אויסנאַמען, געווען שאַפּ־אַרבייטער און מערסטענס ביי דער נאָדעל. פאַרוואָס דאָס איז אַזוי געווען איז אוממעגלאַך צו פאַר־שטעהן. ס'איז אמת, אַז אונזערע לאַנדסלייט זיינען אַלע געקומען זעהר פאַראָרימט און האָבען פון קיין מסחר ניט געקענט טראַכטען. האָבען זיי דאָך אָבער געקענט געפינען אַרבייט אין קראָמען אַלס אַרויסהעלפער ווי מענשען פון אַנדערע שטעט פלעגען טאָן. אַ סך פון אונזערע פעלשטינער זיינען געווען קרעמער פון דער היים, און וואָלטען זיך געווען געקענט אויס־טויגן אין געוויסע קראָמען און געשעפטען. דאָך האָבען זיי דאָס ניט געטאָן און דערפאַר טאַקע האָבען זיי געדאַרפט לאַנג אָפּקומען אין די שעפּער, איידער זיי האָבען זיך געקענט נעמען צו אַנדערע געשעפטען.

מען דאַרף אָבער ניט מיינען, אַז טאַקע אַלע לאַנדסלייט האָבען זיך גענומען צום נייען. ס'זיינען געווען אַזעלכע, וואָס האָבען זיך גענומען צו אַנדערע מלאכות, ווי, אַ שטייגער, וועלוועל סיגאַל און דער דאָקטאָר דאַנציס, איינער פון די גאָר ערשטע אימיגראַנטען. זיי האָבען געאַרבייט ביי העטס. צוזאַמען מיט דר. דאַנציס האָט אויך געאַרבייט ר' שלמה חנה עטיס. מיין ברודער בנימין האָפמאַן האָט געאַרבייט אין א דעפּאַרט־מענט סטאָר, מאָרים ברענמאַן האָט געאַרבייט אין א פרוכט־מאַרקעט א. אַז. וו.

אָבער דאָס זיינען געווען זעלטענע אויסנאַמען. די מערסטע לאַנדס־לייט האָבען געאַרבייט אין שאַפּ ביי דער מאַשין אָדער ביים פּרעסעל.

און אַזוי ווי די עקאָנאָמישע לאַגע איז געווען שלעכט און ביטער, פּונקט אַזוי איז דאָס גייסטיגע און געזעלשאַפטליכע לעבען געווען צרה־דיג.

גייסטיג האָבען אונזערע ערשטע וואָגלער זעהר געליטען. פון פעל־שטין האָבען זיי קיין גרויסען גייסטיגען באַגאַזש ניט געבראַכט. און דאָ, אַרבייטענדיג 12 שעה אַ טאָג, האָבען זיי ניט געקענט געפינען קיין צייט צו באַקענען זיך מיט דער ענגלישער שפּראַך אָדער אפילו צו געהן אין אַזעלכע ערטער, וואו מען וואָלט געקענט הערען אַ אידיש וואָרט. איז דער גייסטיגער מצב זייערער געווען זעהר שפּל'דיג.

געזעלשאַפטליך האָבען זיי זיך געשפּירט זעהר עלענט. זיי האָבען זעהר געבענקט אַהיים, און אייניגע פלעגן טאַקע אָפּשפּאָרען אַ פּאָר דאָ־

לאר און אהיים פארן. אבער דארטן האבן זיי שוין ניט נעקענט פארבליבן. ערשטענס, ווייל זיי האבן זיך ווידער באגענענט מיט דער שרעקליכער ארימער לאגע. צווייטענס, ווען אפילו עמיצן האט אפגענליקט און ער האט אהיים נעבראכט א פאר הונדערט דאלאר, וואס אין רובעלם האט די סומע באטראפן צווי מאל אזוי פיל, האט ער פאר־פירט א שטיקעל מסחר און באלד גע'פטר'ט דאס שווער־פארהארעוועטע געלט. דערפאר פלענט מען ביי אונז אין פעלשטין זאגן, אז אמעריקאנער געלט איז ניט מזל'דיג. דאן איז נעבליבן דער איינציגער וועג צוריק־צופארן קיין אמעריקע. און דערפון נעמט זיך דער פאלגענדער אנעק־דאט, וואס לאנדסלייט דערצעהלען נאך וועגן ר' אברהם זאפראן. מען דערצעהלט, אז וועו זיין פלימעניק, איציק הירש רחל מרימ'ס, איז אהיים־געפארן און ר' אברהם האט אים באגלייט צו דער שיף, האט ער אים אנגעזאגט, ער זאל ניט פארגעסען מיטצובערענגען א פאר „פעטערבורגער" קאלאשען, וועו ער וועט צוריקקומען... פון דעם קען מען זען, ווי אזוי אונזערע לאנדסלייט האבן נעבענקט אהיים און נאך זאכען וואס קומען פון דער אלטער היים און אויך ווי מען איז נעווען זיכער, אז אפילו וועו מען פארט אהיים, וועט מען זיכער דארט ניט פארבליבן.

און ווייל די עלענטקייט און דאס בענקעניש איז נעווען אזוי גרויס, האבן זיך אונזערע לאנדסלייט נעטולייעט איינער צום צווייטן. ס'זיינען באלד אפגעווישט געווארן די היימישע ליניעס צווישען מיוחסים און בעלי־מלאכות. פארקערט די היימישע ארבייטער, כאטש זיי זיינען דא נעווען אין א בעסערער לאגע, מחמת זיי האבן נעקענט די מלאכה פון דער היים, האבן זיך ניט דערווייטערט פון זייערע לאנדסלייט און וועו ס'האט זיך נעמאכט א שטיקעל פרייע צייט, איז מען נענאננען איינער צום צווייטן. מיינסטענס פלענען זיך די לאנדסלייט צונויפקומען אין די באוואוסטע צווויי הייזער אויף ראטנערס סטריט — ביי ניטעל לאזערס און ביי מעכל פעלד. אין יענער צייט, אז מען האט זיך נעוואלט טרעפען מיט א לאנדס־מאן, האט מען אים נעטראפען אין איינעם פון די צווויי הייזער. אפילו אז עמיצער האט נעשריבען א בריוו אהיים, האט ער ניט פארפעלט צו דערמאנען וויפיל לאנדסלייט ער האט נעקענט דערמאנען, אז זיי נריסען ג"פ. דערפאר האט זיך לייענענדיג יענע בריוו, נעשאפען א באגריף, אז אלע פעלשטינער וואוינען צוזאמען אין איין גאס. און דער אמת איז טאקע, אז כמעט אלע ערשטע אימיגראנטען האבן נעוואוינט אין דער ניו יארקער דאון טאון אדער אין בראנזוויל. אין יענער צייט האט מען נאך פון קיין בראנקס, בארא פארק אדער אנדערע נייערע ישובים ניט נעוואוסט, אפילו ארום 8—1907, וועו איך בין נעקומען קיין אמעריקע, זיינען כמעט אלע לאנדס־

לייט געקומען מיך זען און אפּנעמען גריסען פון דער אלטער היים. איך געדענק, ווי אין דער ערשטער צייט פון מיין קומען אהער האָבען מיך מיינע ברידער ארומגעפירט צו אלע לאנדסלייט, וואו מען האָט אונז אויפגענומען מיט אזא פרייד, גלייך ווי מיר וואלטען געווען לייבליכע קרובים.

פעלשטינער פאראיין

אזוי ווי די יארען זיינען געלאפען און צוביסלאך זיינען צוגעקומען נאך לאנדסלייט, האָבען זיי אנגעהויבען צו טראכטען פלענער, ווי אזוי זיי זאלען זיך צוזאמענבונדען אביסעל ענגער, כדי צו פארגרינגערען זייער עלענטקייט. און זיי זיינען געקומען צום געדאנק, אז מען זאל גרינדען א פעלשטינער פאראיין. דאָס איז פאָרגעקומען אין דעם יאָר 1905. דער ערשטער פון די טעטינג ברידער, וועלכע האָבען געגומען א גרויסען אנטייל אין דער ארבייט פון גרינדען אזא פאראיין, איז געווען אונזער לאנדסמאן הערי אוילשטיין. אן אויספירליכע באשרייבונג פון אים ווי אזוי דער פאראיין איז צושטאנד געקומען, געפינט זיך אין דעם בוך.

דער פעלשטינער קלוב

מיט דעם גרינדען פון דעם פאראיין האָט זיך דאָס געזעלשאפטליכע ווי אויך דאָס גייסטיגע לעבען אביסעל פארבעסערט. ס'האָבען אנגעהויבען אָנצוקומען פיל מער לאנדסלייט, און מערסטענס — אינגערע מענשען, און פיל לאנדסלייט האָבען זיך שוין געהאט אביסעל אויסגעגרינט. ס'האָבען זיך שוין געפונען פיל פעלשטינער, וואָס האָבען זיך אנגעהויבען צו בילדען און זיך באקענען מיט דער ענגלישער שפראך. פיל פון אונזערע פריינט האָבען שוין אפילו באוויזען צו ענדיגען א קאלעדזש. איניגע האָבען אויסגעשטודירט אויף לאיערס, אנדערע — אויף לערער און א פאָר זיינען געוואָרען דאקטוירים. צווישען די לעצטע איז געווען אונזער חשוב'ער לאנדסמאן, דר. קלינג, וועלכער האָט א חוץ דאקטארריי זיך אויך תמיד אינטערעסירט מיט קולטורעלער ארבייט. ארום 1908 האָט ער פארטראכט א פלאן צו גרינדען א פעלשטינער קלוב — א פאראיינigונג פון די פעלשטינער אינגערע מענשען, כדי צו פאראינטערעסירען אונזער יוגענט מיט קולטורעלער ארבייט. געטראכט און געטאן. ער האָט דעם פלאן פארגעלייגט פאר די ברידער יונה און הירש בוים. די לעצטע האָבען אייניגעלאדען מיך און מיינע ברידער, מאיר, בנימין און אלי, און צוזאמען האָבען מיר באשלאסען צו רופען א מיטינג פון אלע פעלשטינער יונגעלייט. דער מיטינג איז פארגעקומען אין קלינטאן האל, וואו כמעט אלע אונזערע פעל-

שטינער יונגעלייט האבען זיך פארזאמלט און אפיציעל געגרינדעט דעם פעל־
שטינער קלוב, מיט דר. קלינג אלס טשערמאן און יאסעל זוסמאן אלס סעקרע־
טאר. מיר פלענען זיך דערנאך פארזאמלען אלע שבת־צונאכט און הערען לעק־
ציעס אפט מאל פון דר. קלינג איבער מעדיצינישער וויסענשאפט און אויך
איבער ליטעראטור. מיר האבען אויך איינגעלאדען באוואוסטע ליטע־
ראטען, וועלכע האבען נערעדט צו אונז וועגען ליטעראטור און
וויסענשאפטליכע געגענשטאנדען. מיר האבען געהאט די געלעגענהייט
צו הערען אונזער לאנדסמאן יאסעל קלינג, דעם דאקטאר'ס א ברודער,
וועלכער איז, אגב, געווען מיין ערשטער לערער. ער האט שוין דעמאלט
געהאט געענדיגט סיטי קאלעדזש אלס היי־סקול לערער, האט געהאלטען
פארטראגען וועגען געאגראפיע. מיר, מיטגלידער, זיינען אויך ניט געשטא־
נען לידיג. מיר פלענען אליין פארלעזען זאכען פון באוואוסטע אידישע
שרייבער און נאך די פארלעזונגען פלענען פארקומען זעהר אינטערעסאנ־
טע דעבאטעס. מיט איין וואָרט — אונזער קלוב האט געטאָן זעהר וויכ־
טיגע קולטורעלע ארבייט. צום באדויערען, האט דער קלוב מער ווי איין
יאָר ניט גלעבט. ערשטענס, וויל דר. קלינג האט זיך אריבערגעצויגען
אין די בראנקס און איז טאקע צו־ביסלאך געוואָרען פארנומען מיט זיין
מעדיצינישער פראקטיק. צווייטענס, האבען אייניגע אנדערע וויכטיגע מיט־
גלידער זיך פארנומען שטודירען, און ס'איז ניט געווען ווער ס'זאל אי־
בערנעמען די פירערשאפט פון אונזער קלוב. און אזוי איז געקומען א סוף
צו איינעם פון די ליכטיגסטע פעריאדען פון אונזער אימיגראנטישען לעבען
אין אמעריקע.

אזוי זיינען די יאָרען געגאנגען. וועז די אלגעמיינע עקאנאמישע
לאגע אין אמעריקא האט זיך פארבעסערט, האבען אונזערע פעלשטינער
לאנדסלייט אויך דערפון גענאסען. זיי האבען זיך אנגעהויבען ביסלעכווייז
ארויסרייסען פון די שפעפער און זיינען אליין געוואָרען פאבריקאנטען און
זיך געגומען צו אלערליי מסחרים און אויך צום שטודירען. א סך פון
אונזערע לאנדסלייט זיינען רייך געוואָרען און פיל זיינען געוואָרען פרא־
פעסיאנאלען — דאקטוירים, אדוואקאטען און לערער. ס'איז כדאי דא
צו באמערקען אז פון אונזער קליינינקען שטעטעלע, וואס האט בסך־הכל
פארמאגט 208 הייזער, זיינען אין משך פון איין דור ארויסגעקומען
א טוץ דאקטוירים, א צענדליג אדוואקאטען, פיל פאבליק־ און היי־סקול
לערער, א טוץ דראגיסטען. פאראן אויך א פאר סקול־פרינציפאלס און
אייניגע ליטעראטען.

וועז די לאנדסלייט זיינען געוואָרען פארמעגליכער, האבען זיי אנגע־
הויבען צו אנטלויפען פון דעם דאון־טאון און בראנזוויל — וואר אין די

בראָנקס, וועו קיין בענסאָנהוירסט, באָרא פּאַרק, פּלעטבוש א. אז. וו. זיי האָבען זיך שוין ניט מער געטרוֹיעט איינער צום צווייטען. פּיל האָבען אפּילו פּאַרלאָזט דעם פּאַראיין און געגומען זיך שטופּען צווישען פּרעמדע. און אזוי ווי איבער דער גרויסער וועלט־מלחמה פון 1914 איז אונזער היים־שטעטל אָפּגעשניטען געוואָרען פון אונז, האָבען אונזערע לאַנדס־לייט שוין אפילו אָנגעהויבען פּאַרגעסען זייער געבורט־שטעטל מיט זייערע קרובים און פריינט, וועלכע זיינען דאָרט פּאַרבליבען.

דער פּעלשטינער רעליף

וועו ס'איז אין 1919 אָנגעקומען די פּינצטערע בשורה וועגען דעם שוידערליכען פּאָגראָם, וואָס איז פּאַרגעקומען ביי אונז אין פּעלשטין, ווי אזוי די פּעטליורעשע מערדער האָבען אויסגעשאָטען אריבער פּינחס הונדערט נפשות — מענער, פּרויען און קליינע קינדער — האָט דאָס אונז אלעמען געטראָפען ווי א דונער פון הימל. מיר האָבען נאָך פון פּריער געפילט אין דער לופט, אז עפּעס שרעקליכעס איז פּאַרגעקומען ביי אונז אין שטעטל. אָבער געגוי וואָס עס האָט פּאַסירט האָט מען ניט געקענט וויסען, ווייל קיין דירעקטע פּאָסט־פּאַרבינדונגען האָבען מיר נאָך ניט געהאַט. דאָס אייניגע שטיקל נייעס, וואָס מיר האָבען גלייענט אין די ציי־טונגען, איז געווען אז אין פּראָסקוראָוו און פּעלשטין זיינען פּאַרגעקומען פּאָגראָמען. ס'איז אויך געווען דערמאָנט, אז אין פּעלשטין האָט מען געזען ווי א חזיר האָט געריסען דעם טויטען קערפּער פון א אידן מיט'ן נאָמען שלמה יוסף אייזיקס. אין יענעם שטיקל נייעס איז אָבער דער נאָמען פון אונזער שטעטל ניט געווען ריכטיג אָנגעשריבען. האָבען מיר זיך געוואָלט טרייסטען, אז דאָס איז פּאַרגעקומען ניט אין פּעלשטין, כאָטש דאָס פּאַרגאַסענע אידיש בלוט פון אן אנדער שטעטל האָט אונז ניט וויניג געמאַכט שוידערען. אזוי זיינען אוועק א פּאָר מאָנאַטען, ביז ס'איז אָנגעקומען א בריף פון מיין קאָזין, מעכצי רובינשטיין, וואו ער האָט ניט נאָר באַשריבען דעם מערדערישען פּאָגראָם, נאָר ער האָט אויך אַרויס־געשריבען די נעמען פון אלע אומגליקליכע קרבנות, וועלכע זיינען אויף אזא גרויזאמען אופן אויסגעשאָטען געוואָרען, ווי די שעפּסען.

דעמאָלט האָבען זיך באלד עטליכע לאַנדסלייט געגומען צו דער אר־בייט. צווישען יענע לאַנדסלייט קען איך דערמאָנען סעם פּאָרטנאָי, שלמה צוויינ, מאיר האָפּמאָן, הערי אוילשטיין.

זיי האָבען פּאַררופען א מאַסען־פּאַרזאַמלונג, אויף דעם 22טען דזשון, 1919, אין קלינטאָן האל. אלע לאַנדסלייט האָבען זיך אָפּגערופען ווי

איין מענש. זיי האָבען אָננעפּילט דעם גרויסען האָל. דר. קלינג איז אויס־
געקליבען געוואָרען אלס טשערמאן פון מיטינג. זיין רעדע איז פיל מאל
איבערגעריסען געוואָרען דורך געווייניען, שלוכצען און יאָמערען פון די
פּארזאמלטע באטריבטע לאנדסלייט. ס׳נעמט מיך נאָך איצט דורך א
שוידער, וועו איך דערמאָן זיך דאָס יאָמערען און די געווייניען וואָס
זיינען פאָרגעקומען אויף יענעם היסטאָרישען מיטינג. וועו דער טשער־
מאן האָט געענדיגט, האָט דער עולם ניט וואָרטענדיג אויף קיין אָנ־
געהויבען צו טראָגען געלט פאר די אומגליקליכע, וואָס זיינען איבערגע־
בליבען אין דעם פינצטערען פעלשטין. מענשען האָבען ניט נאָר געגעבען
געלט, נאָר פיל האָבען ארונטערגענומען פון זיך וועו ווערטפולע זאכען —
פינגערלאָך, זיינערלאָך, וכדומה — און געבראכט צו דער פּלאטפאָרם
און דאָס אוועקגעגעבען.

יענער מיטינג איז געווען איינער פון די טרויעריגסטע און אויך דער־
הויבענסטע מיטינגען, וואָס זיינען וועו איז פאָרגעקומען ניט נאָר ביי
אונזערע לאנדסלייט נאָר אויך ביי אנדערע גרעסערע לאנדסמאנשאפטען.

וועו דער עולם האָט זיך אביסעל בארוהיגט האָבען מיר דערוועהלט
א קאָמיטעט וואָס זאל אָנפירען די הילפס־ארבייט פאר פעלשטין. אין
קאָמיטעט זיינען אריין די פאלגענדע פעלשטינער:

דר. מ. האָפמאן — פאָרזיצער, דר. י. קלינג — עהרען־פאָרזיצער,
הערי אוילשטיין — טרעזשורער, יאָסעל פעלד — דערווייליגער סעקרעטאר,
יאָסעל זוסמאן — באשטענדיגער סעקרעטאר. מאיר האָפמאן, שלמה צוויג,
סעם פאָרטנאי, וו. שיינקמאן, מ. קערדמאן, מ. אוילשטיין, יאָסעל רובין,
יחיאל העלמאן, מאניש שטילערמאן, יונה בוים.

דער קאָמיטעט האָט זיך באלד גענומען צו דער ארבייט און יעדער
אייניגער פון זיינע מיטגלידער האָט געארבייט מיט אזא איבערגענעבע־
קייט, אז ס׳האָט ארויסגערופען די באוואונדערונג פון אלע אנדערע לאנדס־
מאנשאפטען. מיר פלעגען אפט קריגען דעלעגאציעס פון אנדערע פאר־
אייניגען צו פרעגען ביי אונז עצות, ווי אזוי זיי זאלען אָננעהן מיט זייער
הילפס־ארבייט.

דער קאָמיטעט האָט געארבייט א פאר יאָר. אלע דינסטאָג אָוועגט
פלעגט ער אפהאלטען א זיצונג. מיר האָבען אָננעקניפט פארבינדונגען
מיט אונזערע לאנדסלייט, וועלכע זיינען געווען צעשפרייט איבער גאנץ
אמעריקע. אין פילאדעלפיע האָבען זיי ארגאניזירט א באזונדערע אפ־
טיילונג. דאָרט איז אונזער חשוב׳ער לאנדסמאן, חיים ליבמאן, געווען
זעהר טעטיג און אלע דאָרטיגע פעלשטינער לאנדסלייט האָבען בייגע־
שטייערט זייער חלק. אזוי האָבען אויך געטאָן אונזערע פריינט אין נואָרק,

דעטראָיט, שיקאגא, אמאהא און אפילו אין קאליפאָרניע... מיר האָבען אויך אראנזשירט קאָנצערטען און טעאטער־אונטערנעמונגען און געזאָמעלט גענוג דורך אפילם ביי די אונטערנעמונגען.

וואָס דער קאָמיטעט האָט אויפגעטאָן

מיר האָבען געשיקט א דעלעגאט — דעם לאנדסמאן מ. קערדמאן — וועלכער איז צוויי מאל געפאָרען קיין פעלשטין. ער איז געווען דער ערשטער דעלעגאט, וואָס איז אין יענער צייט געפאָרען מיט אזא מיסיע. ער האָט אהין אריבערגעפירט ארום פופצען טויזענט דאָלאר, וועלכע אונזערע היגע לאנדסלייט האָבען בייגעשטייערט מיט דער פולער האנט. פאר דעם געלט האָט מען געהאָלפען אונזערע אומגליקליכע פעלשטינער דאָרטען, און מען האָט פיל פון זיי ארויסגעראטעוועט פון דעם ווייסטען גיהנום. ס׳האָבען זיך געוואוינטליך געפונען אזעלכע מענשען, וואָס האָבען געקריטיקירט די ארבייט פון אונזער דעלעגאט. נאָר, ערשטענס, האָט מען אונטער יענע אומשטענדען ניט געקענט אלץ טאָן פונקט אזוי, ווי מיר וואָלטען געוואָלט. צווייטענס, האָט ער דאָך מיטגעהאָלפען פיל צענדליגער לאנדסלייט זיך ארויסצורייסען פון פעלשטין. איך בין זיכער, אז זיי דאנקען דאָ גאָט אויפשטעהענדיג און לייגענדיג זיך, וואָס זיי זיינען גערעטעוועט געוואָרען פון דעם עמק הבכא און מען קען מיט זיכערקייט זאָגען, אז די טעטיגקייט פון דעם קאָמיטעט שטעלט פאָר איינם פון די שענסטע קאפיטלען אין דעם לעבען פון אונזערע פעלשטינער לאנדסלייט.

שפעטער מיט עטליכע יאָר האָבען אונזערע לאנדסלייט, דערהאלטענדיג זעהר טרויעריגע נייעסען פון די איבערגעבליבענע אין פעלשטין, ווידער געמאכט א פארזוך אויפצולעבען די פריעריגע טעטיגקייט פונ׳ם רעליף. אבער די צייטען האָבען זיך שוין געהאט געביטען. די גרויסע דעפרעסיע אין אמעריקע האָט זיך שוין געלאָזט פילען און ס׳איז טאקע געווען שווער זיך צו פארבינדען מיט פעלשטין. צום באדויערען, האָט מען שוין מער ניט געקענט טאָן קיין סך, און זיי האָבען מיט גרויס פאר־דרוס די ארבייט געמוזט אויפגעבען.

צום ערשטען האָבען אייניגע געדענקט, אז אונזערע לאנדסלייט זיינען געוואָרען ענג־האַרציג און האָבען פשוט ניט געוואָלט ארויסהעלפען זייערע וועניגער גליקליכע ברידער אויף יענער זייט ים. ס׳האָט זיך אבער דערנאָך ארויסגעוויזען, אז פיל פון אונזערע ברידער האָבען זעהר געליטטען פון דער דעפרעסיע און האָבען טאקע ניט געקענט מער טאָן זייער חוב.

נאָר כאָטש פיל פון זיי זיינען שוין ניט אזוי גוט־אָפּ, ווי זיי זיינען געווען, האָבען זיי אָבער באוויזען צו דערציען זייערע קינדער אויף א זעהר אנשטענדיגען אופן. ס׳איז מערקווירדיג וואָס קיינער פון אונזערע לאָנדסלייט האָט זיך ניט געוואָלט באנוצען מיט די פּאַרדינסטען פון זייערע קינדער, נאָר האָבען געטאָן אלץ, וואָס זיי האָבען געקענט צו שיקען זייערע קינדער ניט נאָר אין די מיטעלע שולען, נאָר כמעט אלע האָבען געגעבען זייערע קינדער א מענליכקייט דורכצוגעהן א העכערע שול.

דאָס האָט מען געקענט באמערקען ביי דעם באָל, וואָס איז לעצטענס פאָרגעקומען אין סטייוועסענט קאָסינאָ האָל, דעם 30טען מארטש, 1935. דער זאל איז געווען אָנגעפילט מיט אונזער פעלשטינער יוגענט. ס׳איז פשוט געווען א פרייד אנצוקוקען די איידעלע יונגע קינדער. איך האָב זיי אלעמען באטראכט און באוואונדערט. איך האָב געפילט, אז זיי זיינען ניט נאָר א שטאלץ פאר זייערע עלטערען נאָר אויך פאר דעם גאַנצען אידישען פאָלק. און איך האָף, אז זיי וועלען פאָרטזעצען אונזער ארבייט און אז מיר וועלען ארויסגעבען דעם צוויטען בוך, וועלען זיי אלע אנטיילנעמען אין דער ארבייט און דעמאָלט וועלען מיר ארויסגעבען א בוך וואָס וועט זיין א נחת פאר אונז, א שטאלץ פאר פעלשטין.

נאטע קאזלאווסקי

הערי אוילשטיין

מיר גרינדען אַ פאַראיין

עת איך בין שוין אפגעוואוען אין לאנד א צוויי מאנאטען, פלעג איך זיך אפט טרעפען מיט לאנדסלייט, ווי געווויינט־ליך, פלעגען זיי מיך פרעגען:

— ארבייטסט שוין? וויפיל פארדינסטו?

זיי פלעגען זיך אויך נאכפרעגען, צי איך האב שוין געזעהען דעם אדער יענעם לאנדסמאן. אין יענער צייט זיך זעהן מיט א לאנדסמאן איז געווען זעהר חשוב.

און וועז מען האט זיך ווידער געטראפען ערגעץ ביי אן אנדער־ געלעגנהייט, האט מען געוואלט וויסען, צי איך באלאנג שוין אין א פאראיין. האב איך געענטפערט, אז יא. וויל אזוי שנעל ווי איך בין גע־קומען ארבייטען אין א שאפ האט מען פון מיר פארלאנגט, אז איך זאל ווערען א יוניאן־מאן. האב איך ניט געהאט קיין ברירה און זיך אנגע־שלאסן אן דער יוניאן. דערפאר האב איך געזאגט אז איך באלאנג שוין: איך האב געמיינט, אז א יוניאן און א פאראיין איז די זעלביגע זאך.

האט מען מיר ערקלערט אז ניט דאס מיינט מען, אז א יוניאן איז ניט קיין פאראיין, אז דאס זיינען צוויי באזונדערע זאכען. און ווען איך האב איך געפרעגט מיט וואס זיי אונטערשיידען זיך, האט מען מיר ערקלערט, אז א יוניאן איז צוליב דער ארבייט, און צו א פאראיין דארף מען באלאנ־גען צוליב געזעלשאפטיגער הילף. טאמער וועלט מען, חלילה, קראנק — קריגט מען א דאקטאר און איבער הונדערט יאהר, וועז מען שטארבט, קריגט מען קרקע און שבעה־געלט.

אט די אלע געשפרעכען זיינען פארגעקומען מעהרסטענס ביי משה קלמן'ס אין הויז. דארט פלעג איך אפט טרעפען חיים פרעס, לייביש שניידער און נאך אייניגע לאנדסלייט. וועז איך האב געפרעגט משה'ן און חיים'ען צי זיי באלאנגען ערגעץ, האבען זיי מיר געזאגט, אז זיי באלאנגען צו די קעשענעווער און אז לייביש באלאנגט צו די גריידינגער. איך האב אויך אויסגעפונען, אז א סך פעלשטינער באלאנגען צו די גריידינגער. פרעג איך זיי, ווי קומט עס, וואס קיין פעלשטינער פאראיין זאל ניט זיין? ענטפערט מען מיר:

— אָט האָסטו דיר, וואָס־זשע פעלשטינער זיינען אויך מענשען? קיין פעלשטינער פאַראיין וועט קיינמאָל ניט זיין!

זאָג איך צו משה'ן, אַז ווען איך וואָלט געוועזען אַזוי לאַנג אין אַמע־ריקע ווי ער, וואָלט שוין אַ פעלשטינער פאַראיין לאַנג געווען. רופט זיך אָפּ משה:

— וואָס טויגען די רייד, גיב מיר בעסער 50 סענט און איך וועל דיך פאָרשלאָגען פאַר די קעשענעווער. זאָג איך איהם, אַז אויב אַזוי, וועל איך בעסער געבען די 50 סענט לייביש'ן און זיך אָנשליסען אָן דעם גריידינגער פאַראיין, ווייל דאָרטען זיינען כאָטש פאַראַן אַ סך פעלשטינער לאַנדסלייט. דער סוף איז געוועזען, אַז איך האָב זיך געלאָזט איינשרייבען אין דעם גריידינגער פאַראיין מיט'ן אַבזיכט איך זאָל זיך קענען דורכרעדען מיט די פעלשטינער און אפשר גרינדען אַן אייגענעם פאַראיין.

אָבער ניט אזוי גיך טוט זיך, ווי עס רעדט זיך. ווען מען האָט מיך איינגעשוואוירען אין גריידינגער פאַראיין, האָב איך דאָרט געטראָפען אַ סך לאַנדסלייט: אהרן זוסמאַן, מעכל פעלד, יחיאל צינבערג, לייביש שניידער, שלמה שרייער, שלמה קלינג, יאָסעל נפתלי'ס, יאָסעל פעלד, בער האָראָוויץ, מאניש געלמאַן. עס האָט מיך אָנגעהויבען פאַרדריסען: זעה נאָר, אַזוי פיל פעלשטינער לאַנדסלייט—און מיר דאַרפען גאָר זיין אונטערוואָרפען אַ פרעמדען פאַראיין. אין האַרצען האָב איך אָבער געטראָגען די האָפנונג, אַז מיר וועלען נאָך האָבען אַן אייגענעם פאַראיין פאַר זיך.

דערווייל דאַרף מען זיין אונטערוואָרפען און אויספאָלגען די גריי־דינגער. דערצו האָבען מיר נאָך געהאַט אַ שול, און ביי די מיטינגען פלעגען אַרויפקומען שול־ביזנעס מיט עליות און נדרים. דאָס פלעגט ברענגען צו פיל קריגערייען. ווען עס פלעגט קומען שבת, האָט מען געוואוסט, אַז מען דאַרף קאָלעקטען אויף קידוש'לאַך און מען האָט זיך געלאָזט וואויל געהן. אונז, פעלשטינער, פלעגט אפילו פאַרדריסען, אָבער ניט אַלעמען. אָבער דאָך ביי אַ ביסעל בראַנפען, פלעגען מיר זיך ווינשען צו דערלעבען אַן איי־גענע שמחה — מיר זאָלען גרינדען אַן אייגענעם פאַראיין. דער גאַנצער אַגיטאַטאָר בין איך געווען. איך האָב אפילו אויסגעפונען, אַז מען דערצעהלט שוין די גריידינגער, אַז מיר פעלשטינער ווילען זיך אָפּטיילען.

געוויינליך איז דאָס ניט געוועזען אַנגענעם: מען באַלאַנגט צוזאַמען און מען האָט אַנדערע געדאַנקען. עס זיינען געווען צייטען ווען מען האָט נאָמינירט פעלשטינער אין קאָמיטעס, פלעגען זיי זיך אָפּזאָגען אָנצונעמען און אַז מען האָט שוין אַמאָל אָנגענומען, פלעגט מען ניט אַטענדען. מען האָט דאָס אונז פאָרגעוואָרפען און מיר פלעגען ניט וועלען ליידען. עס

האָט אויסגעקוקט ווי א פאַמיליע מיט שטיף־קינדער. צו יענער צייט האָב איך שוין געהאט באַלאַנגט פיר יאָהר.

איך האָב שוין מעהר ניט געקאָנט דולדען. און איינמאָל, ווען מיר האָבען זיך געטראָפען ביי גיטל אַלעזר'ס (ביי איר זיינען דעמאָלט געווען די פעלשטינער העדקווארטערס), האָבען מיר זיך צוזאַמענגערעדט און באַשלאָסען, אז דעם צווייטען זונטאג זאָלען מיר זיך ווידער צוזאַמענקומען, טאַקע ביי גיטלען, און גרינדען אן אייגענעם פאראיין.

מיר האָבען געלאָזט וויסען די פעלשטינער לאַנדסלייט, אז זונטאָג דעם 5טען אָקטאָבער, 1905, וועט ביי גיטל אַלעזר'ס, 24 ראָטגערס סטריט, פאַרקומען א מיטינג. זיינען מיר אהין געקומען. מיר הויבען זיך אָן אויסציילען—זיינען בלויז פאַראן פינף פערזאָן. וואַרטען מיר, פילייכט וועט מען נאָך אָנקומען. איך גיב א קוק, עס קומען אריין: אייזיק גינענדי'ס איידים, יצחק הערש רחל מרים'ס און וועלווע שענקמאן, און מען נעמט זיך פאַרשרייבען. כאָטש געקומען זיינען אכט, האָבען זיך פארשריבען בלויז זעקס, וויל אייזיק'ס איידים און יצחק הערש האָבען געהאלטען אין צוריקפאָרען קיין אייראָפּע. מיר זיינען אָבער פאָרט געווען צופרידען. מיר האָבען זיך גלייך גענומען אויסקלייבען באַאמטע: פּרעזידענט—לייביש ברענמאן, וויס־פּרעזידענט—מעכל פעלד, סעקרעטאר—וועלווע שענקמאן, טרעזשורער—הערריי אויפשטיין, טראָסטי—אברהם קאָהן. בלויז יחיאל צינבערג איז געבליבען אָן אָמט, וויל ער האָט קיין צייט ניט געהאט.

יעדער איינער האָט איינגעצאָהלט 50 סענט. האָבען מיר שוין געהאט גענוג אויך. וואָס עס האָט אונז איצט געפעלט, איז געווען א נאָמען. האָב איך פאַרגעשלאָגען דעם נאָמען: „ערשטער פעלשטינער־פאַראַליער אונטערשטיצונגס פאראיין". האָבען מיר שוין א נאָמען אויך, און מען איז צוגעטראָטען אינסטאַלירען די באַאמטע. דערביי האָט אויך ניט געפעלט קיין שפּאָס. אזוי ווי קיין הויכער שטול איז ניט געווען האָט מען זיך געהייסען געבען א קישען. האָב איך באמערקט, אז אזא שטול פאסט פאר א סנדק, האָט מען ווידער געלאָכט. דער סוף איז געווען, אז מען האָט גענומען א פוס־בענקעלע און עס אריפגעשטעלט אויף א בענקעל און צוויי בריידער האָבען געהאלפען אריפזעצען דעם פרעזידענט אויפ'ן שטול.

דאָס אלעס האָט פאסירט ביי גיטל לאָזער'ס אין קיך, ביים ליכט פון א גאז־לאָמפּ. דער פרעזידענט, ברודער לייביש ברענמאן, האָט געעפענט דעם ערשטען מיטינג פון פעלשטינער פאראיין מיט 6 גוטשטעהענדיגע מיטגלידער און מיט א קאפּיטאל פון 3 דאָלער.

עס איז באשלאָסען געווארען, אז דער צווייטער מיטינג זאָל פאַרקומען אין צוויי וואָכען ארום און אז יעדער איינער זאָל זיך זעהן מיט לאַנדס־

לייט און זיי ברענגען צום מיטינג ביי גיטל לאזער'ס אין הויז. אויך איך האָב פֿרובירט ווי ווייט מעגליך צו פֿאראינטערעסירען אונזערע לאנדסלייט מיט דעם נייעם פֿאראיין. עס איז מיר אָבער אָנגעקומען זעהר שווער. א סך האָבען זיך אויסגעלאכט פון דער אידייע און ניט געגלויבט, אז מיר, פעלשטינער, זאלען האָבען אן איינענע סאָסייעטי. מיך האָבען אָבער אָט די רייד ניט אָפּגעשטעלט און איך בין מיר אָנגענאָנגען מיט מיין ארבייט.

איך האָב זיך ניט געקענט דערוואַרטען אויפ'ן צווייטען מיטינג. עס האָט זיך זעהר געווואָלט וויסען, וואָס די אנדערע פינף ברידער האָבען אויפגענומען. זונטאָג, דעם 19טען אָקטאָבער, בין איך אַוועק צום מיטינג. איך בין אָבער געקומען שפּעט. זאָגט מיר גיטל, אז אזוי ווי א גרעסערע צאָל פעלשטינער זיינען געקומען און קיין פּלאָץ איז ביי איהר ניט געווען, איז דער עולם אַוועק אין דעם סאָלון אויף עסעקס סטריט קאָרנער העסטער. איך בין אַוועק אהין און געטראָפען דעם סאָלון א פֿארשלאָסענעם, ווייל עס איז דאָך געווען זונטאָג. נאָך א סך פרענגען האָט מען מיר געהייסען זוכען אין יאָרד. לויף איך אהין און אין אייגענייש, בין איך נאָר אריין אין א שלאָף־צימער פון א פרוי, און געכאפט פון איר א פּסק. ענדליך האָב איך דערהערט א סך שטימען, ווי מען וואָלט זיך געקריגט. בין איך אַוועק אהין און טאָקע אָנגעטראָפען א היפּשען עולם פעלשטינער. אייניגע האָבען פֿארלאַנגט מען זאל שוין שאפען א פּאָנד צו העלפען נויטבאדערפטיגע ברידער. אויב מען קען דאָס ניט טאָן, איז א שאָד די צייט, האָבען זיי גענטהט.

אויף יענעם מיטינג האָבען נאָך דריי לאנדסלייט זיך אָנגעשלאָסען און מיר האָבען שוין געהאט 9 מיטגלידער, וואָס דאָס האָט אונז געגעבען א לענאָלע מעגליכקייט צו קריגען א טשארטער.

מיר האָבען דעם ענין איבערגענעבען צו א לאָיער און טאָקע געקראָגען א סיטי־טשארטער. מיר האָבען זיך אויך ארומגעזעהן, אז מיר דארפען האָבען א דאָקטאָר און מיר האָבען אָנגעשטעלט דעם דאָקטאָר פון דעמאָלט אָן האָט נריידינגער פאראיין זיך גענומען בעסערען פון מיטינג צו מיטינג. מיר האָבען אריינגעקראָגען נייע מיטגלידער, און איך האָב אָנגעקוואָלען פון נחת.

אז אונזער משפּחה האָט זיך גענומען היפּש פארגרעסערען, האָבען מיר אויך גענומען טראכטען וועגען סעמעטערי. מיר האָבען ארויסגעשיקט קאָמיטעם אין פארשיידענע גענענטען צו זוכען לאָטס אויף קרקע, און מיר האָבען געקויפט לאָטס אין סטעטען־אייגאנד אויף אינסטאָלמענטס.

אָבער דאָ האָבען זיך אָנגעפאנגען צרות. מען האָט זיך באקלאָגט אז מיכעל פעלד מאכט קאָמישאָן. איך האָב פֿרובירט מאכען שלום. מיכעל

פעלד האָט צוגעזאָגט, אז אזוי שנעל ווי מען וועט מאכען א גדר, וועט ער געבען 50 דאָלער. דער סוף איז אָבער געווען, אז ווען מען האָט שוין געדארפט שטעלען דעם גדר, איז מיכעל שוין געווען אויס מאכער.

פּלענער צו מאַכען געלט פּאר'ן פּאראיין

איינמאָל האָט זיך אייניגע פון אונז פּאַרוואָלט צו מאַכען געלט פּאר'ן פּאראיין. איז מען געפאָלען אויף א פּלאַן: אזוי ווי עס איז יום־טוב־צייט זאָל מיר דינגען א פּלאַץ און א ספר תורה, רופען די לאַנדסלייט, געבען זיי עליות, מאכען מי־שברך'ס און פון די נדרים וועט ווערען געלט. דער סוף איז געווען, אז מיר האָבען פונקט געהאט אויף אויסגאָבען פּאר'ן לאָקאָל, פּאר דער ספר תורה און אויף שנאפּס. ניט אלע האָבען געהאָלטען וואָרט און באצאָלט דעם נדר.

דאָך זיינען מיר ביי זיך ניט ארונטערגעפאָלען און ווייטער אָנגעגאַנגען מיט דער ארבייט.

א צווייטען מאָל האָבען מיר באשלאָסען דורכצופירען א לעקציע און רעכענען 15 סענט איינטריט: אי מיר וועלען זיך רעכענען צווישען די פּאַרגעשריטענע, אי מיר וועלען מאכען א פּאָר סענט. האָט זיך אבער באלד ארויסגעוויזען, אז מיר האָבען צוויי צדדים. האָט מען זיך ארומגעריסען און דער סוף איז געווען, אז די אויסגאבען זיינען געווען גרעסער פון דער איינnאמע. דאָס איז אָבער ניט געווען אלעס. עס האָט זיך אנטוויקעלט א קאמף, און מיר האָבען פּארלאָרען א סך מיטגלידער.

מיט דער צייט האָט זיך אלעס אויסגעגליכען און מיר האָבען אריינגעקראָגען אנדערע מיטגלידער. די עמיגראציע האָט אונז א סך געהאָלפען. אָבער מיט דעם גרויסען שטראָם האָט זיך אויך אָנגערוקט א גרויסער וואָלקען וואָס האָט אונז געטראָפען ווי א דונער.

עפּעס האָבען מיר אָנגעהויבען צו באמערקען, אז וואָס אמאָל קומען וועניגער ברידער צו די מיטינגען. אין אָנפאַנג האָבען מיר געדענקט, אז דאָס איז גאָרניט. אָבער ווי איבערראשט זיינען מיר געוואָרען, ווען מיר האָבען זיך דערוואוסט, אז דער יונגער עלעמענט מיט דאקטאר קלינג אין דער שפּיץ האָט באשלאָסען צו גרינדען א יאַנג מענס סאָסייעטי און מאכען שבת פּאר זיך.

עס האַלט שמאָל מיט'ן פּעלשטינער פּאַראיין

דער פּאקט, וואָס די יונגע האָבען זיך אָרגאַניזירט אין א סאָסייעטי פּאר זיך, האָט זעהר ניט געשמעקט דעם עלטערען עולם. מען האָט זיך געטומלט און געהיצט. איך האָב זיך נאָכגעפרעגט און אויסגעפונען וואו

די יונגע האַלטען אָפּ זייערע מיטינגען. ווען איך בין אהין געקומען, האָב איך געטראָפען אַ שעהן באַזוכטען מיטינג און דר. קלינג האָט גע־האַלטען א לעקציע איבער אַ געוויסער טעמע, דערנאָך האָט די יוגענד זיך אונטערהאַלטען מיט אינטערעסאנטע פאָרלעזונגען. איך האָב געמוזט צוגעבען, אַז זיי טוען זעהר גוטע אַרבייט אין פאַרגלייך מיט אונז אַלטע.

איך בין געקומען צוריק צו אונזער פאַראיין מיט זעהר ניט קיין פרעה־ליכע נייעס. דאָס איז געוועזען א טרויעריגע בשורה, אז מיר זיינען אויף צרות.

מיר האָבען זיך געשראָקען אז זיי קענען נאָך ביי אונז צונעמען דאָס אייגענטהום און אויך דעם נאָמען, ווייל מיר האָבען בלויז א סיטי טשאַר־טער און אויב זיי זאָלען ארויסנעמען א סטייט־טשארטער, ווערען זיי די באַלעבאטים איבער אַלעס.

מיר זיינען געוועזען אין א שלעכטער לאַגע. מיר האָבען געהאט א סך חובות און קיין שטענדיגען מיטינג לאָקאל האָבען מיר אויך ניט געהאט. זיינען אוועק וואָכען און מאָנאַטען וואָס מיר האָבען אפילו קיין מיטינגען ניט אָפּגעהאַלטען.

איינמאָל טרעף איך אָן אונזער פּרעזידענט, ברודער מייער האָפמאן, שטעהן לעבען זיין פערד און וואָגען, און איך פרעג איהם: „וואָס וועט ווערען פון אונזער פאראיין? ווען וועלען מיר שוין האָבען א מיטינג?

ענטפערט ער מיר מיט א פראגע אויף א פראַגע: — טאַקע, ווען? און ער שפּרינגט ארויף אויפ'ן וואָגען, טוט א טרייב די פערד און שרייט:

— מיר וועלען שוין זעהן!

אָבער צו קיין מיטינג איז דאָס ניט געקומען.

א צווייטען מאָל טרעף איך אָן ברודער שלומה שרייער. מיר רעדען זיך דורך און באַשליסען אריבערפאָרען צו שמחה קופּער און זעהן איינמאָל פאַר אלעמאָל, אז א מיטינג זאָל גערופען ווערען.

שבת נאַכט פון דער זעלבער וואָך זיינען מיר אוועק צו שמחה'ן — ערגעץ אויף פּולאַסקי סטריט. מיר קומען אריין, טרעפען מיר צוויי פרעמדע מענשען, וואָס זיצען און שפּילען מיט שמחה'ן א פּינאָקעל. ער האָט זיך אפילו אויף אונז ניט אומגעקוקט. זיינען מיר געשטאַנען און ניט געוואוסט וואָס צו טאָן.

ענדליך זיינען די פרעמדע מענשען אוועק און שמחה האָט אונז שוין באַמערקט און באַגריסט. ער האָט אונז געפרעגט, צוליב וואָס מיר זיינען געקומען. האָבען מיר איהם דערקלערט, אז אזוי ווי ער איז אונזער סעק־רעטאר, אפילו ניט קיין באַצאָלטער, אָבער דאָך א סעקרעטאר, ווילען מיר, אז ער זאָל ארויסשיקען בריף צו אלע מיטגלידער און זיי שרייבען, אז מיר

ווילען אויפלעזען דעם פאראיין און אלע זאלען קומען אפנעמען זייער חלק. מיר האבען פארשטאנען, אז אויף טיילען זיך מיט דער טרעזשורי וועלען זיין א סך בעלנים.

מיר האבען געגומען א לאקאל ערגעץ אויף סאפאלק סט. און פארופען דעם מיטינג. מיר האבען זיך ניט געגארט: דער מיטינג איז געווען א גוט־באזוכטער. אפנים אז אויף נעמען חלקים זיינען אלע געווען גרייט. אבער אנשטאט עפעס נעמען, האבען זיי שוין געדארפט איינצאלען. דאך האבען מיר געהאט א פארלוסט: מיר האבען אפגעווישט די אלטע שולדען און אלעמען געמאכט גוטשטייענדיג.

מען האט געעפענט אן ערנסטע דיסקוסיע איבער דער לאגע פון פאריין און וועגען דעם פעלשטינער יאנג מענס עדיוקיישאנאל קלאב. נאך א סך דעבאטעס איז באשלאסען געווארען איבערגעבען דעם ענין צו א לאיער כדי צו פארזיכערען אונזער אייגענטהום. עס האט אונז געקאסט 75 דאלער און מיר האבען ארויסגעקראגען א סטייט־טשארטער און געקראגען דעם נאמען: „פוירסט פעלשטינער פראגרעסיוו בענעוואלענט אסאסיאיישאן". מיר זיינען געווארען ביי זיך זיכערער און טאקע אנגעהויבען ווידער טאן גוטע ארבייט.

איהר ווילט אפשר וויסען וואס עס איז געווארען פון דער יאנג מענס סאסייעטי? פונקט ווי מיר האבען ניט געוואוסט, ווען זיי האבען זיך ארגאניזירט, אזוי האבען מיר ניט געוואוסט, ווען זיי האבען זיך אויפגעלעזט.

אבער קיין צרות האט אונז פארט ניט געפעלט. אזוי ווי מיר האבען זיך רעארגאניזירט און זיך גערופען פראגרעסיוו, און אזוי ווי ביי אונז זיינען אין יענער צייט געווען אייניגע פרומע אידען, ווי יאסעל חיים מיכלס, אהרן לאנדעס, יחיאל צינבערג, נחום דעם רב'ס, אביגדור ראזענטאל (דער זייגערמאכער) האבען זיך יענע אידען ארויסגעזאגט, אז אין א פראגרעסיווער סאסייעטי טארען אזעלכע אידען ווי זיי ניט באלאנגען. דאס מיינט ערב־רב, דער אפפאל פון דער געזעלשאפט. די פרומע אידען זיינען דאן כמעט אלע ארויס פון דעם פאראיין.

דאן איז ביי אונז ארויפגעשוואומען די פראגע פון שאפען א קאנס־טיטוציע. דאס איז אנגעקומען ניט לייכט. עס האבען זיך אנגעפאנגען מיטינגען און דעבאטעס. מען האט צוזאמענגעשטעלט קאמיטעס, און אין די קאמיטעס זיינען ניט געווען אלע וואס וואלטען בארארפט געווען זיין. דערנאך האט מען פארופען ספעציעלע מיטינגען און אלגעמיינע מיטינגען. מען האט פארגעלעזען אלע פונקטען וועגען דעם וואס מען מעג און וואס מען טאר ניט. מען האט זיך געהיצט און זיך געקריגט. אייניגע זיינען ג־

וועזען קאפריזנע און צוליב דעם פארלאזען דעם פאראיין. זיי זיינען שפע־טער מיט יאהרען צוריקגעקומען און טאקע געוואָרען פון די בעסטע מיט־גלידער און דורכגעפירט די געזעצען, פאר וועלכע זיי האבען געקעמפט. א סך פון זיי טוען איצט וואונדערליכע ארבייט און מען דארף זיי געבען די פולסטע אנערקענונג.

רעליף ארבייט פאר אונזערע פאָגראָמירטע לאַנדסלייט

נאָך די בלוטיגע מלחמה־יאהרען און די שוידערליכע פאָגראָם־צייטען, האָט אונזער פאראיין אויף זיך גענומען די ארבייט פון זאמלען רעליף פאר אונזערע נויטבאדערפטיגע לאַנדסלייט אויף יענער זייט ים. א דאנק אונזער חשוב'ן ברודער סעם פּאָרטנאָי, וועלכער האָט דעמאָלט געווען אין אונז אונזער פליכט צו די לויידענדע ברידער, האָט דער פאראיין זיך אריינגעוואָרפען אין דער ארבייט.

מיר האָבען געקליבען אדרעסען פון פעלשטינער, וואָס געפינען זיך אין אלע עקען פון אמעריקע און אין ניו יאָרק פארופען א גרויסען מאסען־מיטינג, ביי וועלכען עס זיינען געווען ארום 300 פעלשטינער לאנדסלייט. נאָר געציילטע מענשען האָבען געוואוסט דעם צוועק פון מיטינג. אָבער אזוי שנעל ווי א ברודער פון פאראיין האָט דערקלערט דעם צוועק פון דער פארזאמלונג, האָבען אלע אויסגעשטימט אז דאָס איז א וויכטיגע ארבייט. עס איז באשלאָסען געווארען אז די נייע קערפערשאפט זאל הייסען „פעל־שטינער רעליף". מען האָט ערוועהלט א פּאראנטוואָרטליכע קאָמיטע און זי אינסטרואירט צו זאמלען געלט מיט'ן צוועק צו העלפען די נויטבאדערפ־טיגע. דאָקטאָר מאָרטין האָפמאן איז ערוועהלט געוואָרען פּרעזידענט, יאָסעל זוסמאן, פינאנס סעקרעטאר, ס. פּ. פּראָטאָקאל סעקרעטאר און הערי אויסשטיין, טרעזשורער.

דער ערשטער מיטינג איז געווען א גרויסער ערפאָלג. עס איז אריין־געקומען 1200 דאָלער. מיר האָבען אָפּגעהאלטען מיטינגען צווויי מאל א וואָך, און צו יעדען מיטינג זיינען געקומען א סך לאנדסלייט. געלט האָט געהאלטען אין איין אריינשטראָמען ניט נאָר פון ניו יאָרקער לאנדסלייט, נאָר אפילו פון דעטראָיט, מילוואָקי, פילאָדעלפיע, נוארק און שטעט אין אינדיאנא. מיר האָבען דורכגעפירט טעאָטער־אונטערנעמונגען, קאָנצערטען און אפילו אויפנעהאנגען פושקעס אין די היימען פון אונזערע לאנדסלייט.

מיר האָבען דעמאָלט צונויפגעזאמלט איבער זעקס טויזענט דאָלאר. ארונטערנעמענדיג די הוצאות, איז אונז געבליבען קארנע זעקס טויזענט דאָלאר, וועלכע מיר האָבען אוועקגעשיקט קיין פעלשטין דורך א שליח.

אויפזאמלען אזא סומע געלט איז אנגענעמען מיט גרויס אנשטרענגונג.

נאכדעם האט זיך אנגעפאנגען א מעשה מיט שיקען שלוחים. צוערשט האט זיך פארגעשלאגען בער־באבעם, ראזען, און מען האט שוין אלעם געהאט באשלאסען. עס האט זיך זעהר געטומעלט מיט דער נייעם, אז ער פארט קיין פעלשטין. מען האט שוין געהאט געמאכט אלע צוגרייטונגען. אין דער לעצטער מינוט אבער האט בער געקראגען חרטה און זיך צוריקגעצויגען. מען האט גלייך געגומען זוכען א צווייטען, און מאטי קרעדמאן האט זיך אונטערגענומען צו פארן. מיר האבען אבער קיין גרויסע הצלחה ניט געהאט פון זיין רייזע. דאך זיינען מיר געווען צופרידען מיט דעם, וואס ער האט ווי עס איז דורכגעפירט די שליחות.

קראנקען בענעפיט

מיר פלענען זיך אפטמאל שטעלען די פראגע פון קראנקען בענעפיט. ווען וועלען מיר שוין אמאל קענען אויסצאלען קראנקען בענעפיט צו אונזערע נויטבאדערפטיגע ברידער? אמת מיר פלענען ניט לאזען קיינעם פאלען אין צייט פון קראנקהייט. אבער עס האט געהייסען אזוי ווי מיר וואלטען אויסגעטיילט טשאריטי; אז מען גיט פון די פאקעטס דירעקט, און עס האט געשמעקט מיט נדבות. דאס איז ניט געווען אנגענעם פאר אלע ברידער פון פאראיין. מיר האבען אויך געהאט שוועריגקייטען, ווען מען פלעגט פארשלאגען א נייעם מיטגליד און יענער האט געפרעגט וואס פאר א בענעפיטען ער קריגט. מעהר ווי קרקע האבען מיר איהם ניט געקענט צוזאגען.

מיר האבען געמאכט אפטע אונטערנעמונגען, פארקויפט טאאטער טיקעטס אבער קיין דערפאלגען האבען מיר קיינמאל ניט געהאט. מיר פלענען מעהרסטענס דערלעגען און קיין געלט פאר קראנקען בענעפיט האבען מיר ניט געהאט.

איינמאל אבער, ביי א מיטינג, האט זיך אויפגעשטעלט שמחה קופער און געזאגט, אז ער האט א פלאן ווי אזוי מען זאל שאפען געלט. ער האט פארגעשלאגען, אז מיר זאלען מאכען א שהנעם ארטיסטישען טאווילע, אויף וועלכען מיר זאלען אויפשרייבען די נעמען פון יענע ברידער, וואס וועלען איינצאלען געלט פאר'ן צוועק פון קראנקען בענעפיט. פון דעם געלט וועט מען צאלען בענעפיט צו די קראנקע ברידער. אייניגע ברידער האבען פארגעשלאגען א טאווילע מיט שהן־אויסגעמאלטע בילדער און עס איז געבליבען אז מען זאל דאס איבערגעבען צו אן ארטיסט. ברודער פאקסמאן האט נענומען דאס ווארט און דערקלערט, אז מיר דארפען ניט קיין פרעמדען

ארטיסט, מיר האָבען אן אייגענעם — ברודער הערי אויל׳שטיין. אזוי ווי ער איז איינמאל געווען אין הויז ביי ברודער הערי אויל׳שטיין און ער האָט דאָרטען געזעהן ווי יענער מאכט אויסערגעווענליך שעהנע בילדער אויף גלאָז, דערפאר שלאָגט ער פאָר אז הערי אויל׳שטיין זאל מאכען דעם דזשאב.

גראד איז דעמאָלט, אין 1920, אונטערגעקומען דער 15 יאָהריגער יוביליאום פון אונזער פאַראיין, און מען האָט באשטימט א באנקעט. איך האָב געבראכט דעם טאָוועל צום באנקעט און ווען אונזערע ברידער זיינען געוואָרען א היפש ביסעל צעוואָרימט פון דער שמחה, האָט מען גענומען אויספארקויפען נעמען און דאָס האָט אריינגעבראכט דרייצעהן הונדערט דאָלער.

דעם זעלבען יאָהר האָבען מיר פראָקלאמירט קראנקען בענעפיט.

* * *

מיר האָבען שווער געארבייט אויפצובויען אונזער פאַראיין. מיט דער גרעסטער ליבע און איבערגענגעבנהייט האָבען מיר, די עלטערע מיטגלידער, געטאָן די ארבייט. זאָלען איצט די אינגערע מיטגלידער נאָכטאָן אונזער ביישפיל און אוועקשטעלען דעם פעלשטינער פאַראיין אלם אייניעם פון די שענסטע פאַראיינען צווישען די לאנדסמאנשאפטען דא אין לאנד.

דר. מ. האָפמאַן

30 יאָר טעטיגקייט פון פעלשטינער פאַראיין

דערציילט פון די בריידער:

וו. שיינקמאַן, מאיר האָפמאַן, נ. פאָרמאַן, ש. צווייג, ה. אוילשטיין, ס. פּאָרטנאָי, וו. קום, ס. וואַסערמאַן, מ. האָלשטיין, מ. שטילערמאַן.

ינטערעסאַנט און דראַמאַטיש איז די געשיכטע פון דער גרינדונג און אנטוויקלונג פון דעם פעלשטינער פאַריין.

אין איר ווערט געשילדערט ווי אזוי אונזערע לאַנדסלייט, אידען פון א קליין, פּאַרווואַרפען, אוקראַיניש שטעטעלע, האָבען געשטרעבט דאָ אין אַמעריקע, צו פאראייניגען זיך אין א ברודערליכער פאַמיליע און באַגעגענט אַלערליי שטערונגען, וועלכע זיי האָבען מיט עקשנות און כּמעט מיט מסירת־נפש באַקעמפט און סוף כל סוף זיך דאָך פאראייניגט.

נאָך דרייסיג יאָר פון שווערער און איבערגעגעבענער ארבייט זיינען זיי ארוים די זיגער. ניט נאָר האָבען זיי פיל גרויסעס און גוטעס אויפגעטאָן דורך די דרייסיג יאָר פון זייער עקזיסטענץ, ווי סע ווערט דאָ שפּעטער באַשריבען ווערען, נאָר זיי האָבען אפילו באַשאַפען די מענליכקייט ארויסצוגעבען צום דרייסיג־יאָהריגען יובילעאום אָט־דאָס בוך — דאָס פעלשטינער זיכור בוך, כדי צו פאראייביגען די נעמען פון די קרבנות, וועלכע זיינען אומגעקומען אין פעלשטין אויף קידוש־השם דורך פּעטלורע'ס רוצחים, ימח שמם וזכרם!

צו אָט־דער ארבייט, צו דער געשיכטע פון אונזער פאראיין, זיינען מיר צוגענאַנגען צוזאַמען, ווייל מיר האָבען ניט צווישען אונז אזא מענשען, וואָס זאָל אליין קענען טאָן אָט־די ארבייט. אין די ווייטערדיגע שורות איז פאַרצייכענט אַלץ, וואָס עס איז מיט אונזער פאראיין געשעהן פון אָנפאַנג ביז איצטער. דאָס זיינען קאַלעקטיוע זכרונות פון די טעטיגע מיטגלידער פון אונזער פאראיין.

צום ערשטען וועלען האבען דאס וואָרט די גאָר אלטע ברידער. זיי זיינען געשטאנען ביים וויגעלע פון אונזער פאראיין, האבען אויסגע־ טרוימט דעם וואונדערליכען חלום — אונזער באליבטען פ ע ל ש ט י ־ נ ע ר פ א ר א י י ן.

צום באדויערען קענען ניט אלע פון די גאָר אלטע ברידער זיך באטייליגען אין דער ארבייט, מחמת אייניגע זיינען שוין ניט צוויישען די לעבעדיגע. דער ערשטער און געאכטעטער פרעזידענט פון פאראיין — לייביש ברענמאן איז שוין אויפ'ן עולם האמת, און אייניגע פון דער אלטער גווארדיע האבען אונז פארלאזט און געגאנגען היטען פרעמדע וויינגערטנער.

פון די גאָר ערשטע מיטגלידער זיינען מיט אונז פארבליבען:

הירשל אוילשטיין, מאיר האפמאן, שלמה שרייער, בנימין האפמאן, וועלוול שיינקמאן און שמעון וואסערמאן.

ברודער הערי אוילשטיין, וועלכער איז תמיד געווען אן איבערגעגע־ בענער און געטרייער מיטגליד פונ'ם פאראיין און אויך פילע יאָרען געווען אונזער טרעזשורער, האָט אליין אָנגעשריבען זיינע ערינערונגען וועגען דער טעטינקויט פון אונזער פאראיין, פונדעסטוועגען באטייליגט ער זיך אין דער ארבייט צוזאמען מיט די אנדערע ברידער.

מיר וועלען דעריבער געבען דאָס ערשטע וואָרט צו אן אנדער ברודער, וועלכער איז אויך אייניער פון די גרינדער פונ'ם פאראיין — מיר וועלען הערען פון ברודער מאיר האפמאן, וועלכער איז אייניער פון די טיכטיגסטע און איבערגעגעבענסטע מיטגלידער. ער איז געווען פיל מאל פרעזידענט פון אונזער סאסייעטי.

דער אָנפאָנג

ברודער מאיר האפמאן פאנגט אן זיינע ערינערונגען אזוי: „א, וויפיל זיסע און אויך טרויעריגע עראינערונגען עס קומען אויפ'ן מוח, אז מען הויבט זיך אן צו דערמאָנען אן יענער צייט, אן ערך דרייסיג יאָר צורים, וועו אונזערע פעלשטינער לאנדסלייט זיינען נאָך געווען זעהר וויינig אין צאָל. דער אומעט און דאָס בענקען נאָך דער אלטער היים איז געווען זעהר גרויס. דעם אייניציגען פארגעניגען, וואָס מיר האבען דעמאלט געהאט, איז געווען וועו ס'איז געקומען זונטאג, דער טאג, איז וועלכען מיר האבען זיך געקענט אפרוהען פון דער שווערער ארבייט און פון דער דיסציפלין אין שאפ, פונ'ם פארמאן, צו וועלכען מיר זיינען ניט געווען געוואוינט אין דערהיים. אין די זונטאג'ס פלעגען מיר

צום ערשטען נאָכאמאל איבערלייענען די בריוו, וואָס מיר האָבען דורך דער וואָך דערהאַלטען פון דער היים, און נאָכדעם איז מען געגאַנגען צו לאַנדסלייט — ערשטענס, אויסצוגעפינען, צי איז ניט אָנגעקומען א גרי־נער, דאָס הייסט א פרישער לאַנדסמאַן, וועלכער זאָל קענען אָפּגעבען א לעבעדיגען גרוס פון דער היים, און צווייטענס, פלעגען מיר גלאַט פאַר־ברייגען און זיך דערצעהלען מעשות פון פּעלשטין. יעדער עפּיזאָד וואָס מען האָט דערמאָנט האָט אָנגעפילט די הערצער מיט בענקעניש און ליבע נאָך דער אַלטער היים. און אפשר האָט מען געבענקט נאָך די יונגע יאָרען, וועלכע זיינען אזוי שנעל און טרויעריג פארשוואונדען.

אז מען איז אין יענער צייט געקומען צו א לאַנדסמאַן, האָט מען זיך מיט דעם גאַסט דערפרייט גלייך ווי ער זאָל זיין א לייבליכער גע־שוועסטער קינד, און קיין טיי מיט לימענע האָט שוין ניט געפעלט. ניט נאָר דאָס, נאָר ביי יעדען לאַנדסמאַן פלעגט זיך געפינען אזא גלעזערנע וואזע אַדער טיפע שיסעל וועלכע מען האָט אָנגעפילט מיט פרוכטען און באַלד דערלאַנגט צום טיש. מיר פלעגט זיך אויסווייזען, אז מען טראָגט אַרום די זעלבע שיסעל פון איין לאַנדסמאַן צום צווייטען. דאַרום, אז איך פלעג קומען צו א לאַנדסמאַן, האָב איך בשעת איך האָב פאר־מאַכט די טיר תמיד געקוקט אויף צוריק און זעהן צו טראָגט מען מיר ניט נאָך די וואזע מיט די פרוכטען.

אז מען פלעגט זיך צונויפקומען צו א לאַנדסמאַן, האָט פלוצים עמיצער זיך דערמאָנט עפּעס פון פּעלשטין. אלע האָבען אָנגעשטעלט מויל און אויערען. עס פלעגט זיך אָנהויבען אזוי: איינער האָט גע־שטעלט א פראַגע:

— ווי אזוי האָט מען געוואוסט ביי אונז אין פּעלשטין, וועז אהרן נאָטע איז געגאַנגען דאוונען?

— טאַקע ווי אזוי? — זיינען די אַנדערע נייגעריג געוואָרען צו וויסען.

— נאָר פּשוט, — האָט דער ערשטער דערקלערט: — ר' אהרן נאָטע האָט פארמאָגט אזא מין קוויטטשעריג הוסטעלע, אזא כי־כי. און אז מען האָט דערהערט דעם כי־כי, האָט מען געוואוסט אז אהרן נטע געהט דאוונען.

אן אַנדערער האָט געגומען דערציילען, וואָס עס פלעגט פאַרקומען ביי אונז אין פּעלשטיין, וועז די רעקרוטען פלעגען פאָרען קיין קוזמין „זיך שטעלען". ווי זיי פלעגען זיך אָפּשטעלען אין מארק לעבען טראַק־טיר, „געמאכט קידוש" און געוואָרען פרעהלאָך. זיי פלענן וועלען א הוליע טאָן. אָבער דאָ האָבען זיך צונויפגענומען די פּעלשטינער ניבורים

מיט וועלווע עזרא׳ס בראָש און זיך קעגענגעשטעלט און בייגעקומען די שיכור׳ע נאָווָאבראנצעם.

איינער האָט זיך דערמאָנט ווי אזוי יעקעל פארטיגולע האָט דער־צעהלט אין בית מדרש אז ער איז געפאָרען קיין פּראָסקוראָוו ארויסנעמען א „בראטשני מעטריקע". דאָס וואָרט „בראטשני" האָט אָבער צוויי טייטשען — איינע מיינט חתונה, ד. ה. א חתונה־מעטריקע. אָבער „בראטש־ני" מיינט אויך א זאָך, וואָס האָט א חסרון. האָט זיך ר׳ יאָסעל דעם רב׳ס צוגעטשעפעט צו ר׳ יעקלען: הלמאי האָט ער גענומען א בראטשני מעטריקע און ניט א גוטע, פערווי סאָרט? הער נאָר א מעשה!" האָט זיך ר׳ יאָסעל געהיצט: „א איד פאָרט איין מאָל אין זיין לעבען נאָך א מעטריקע, נעמט ער גאָר א בראטשני אן איבערגעקלייבענע!"... ר׳ יעקעל וועלכער איז געווען אן ערליכער אָבער ניט קיין איבערגעשפּיצטער איד האָט זיך געהאלטען אין איין פּאָרענטפערען און ניט געקענט זיך אויס־פלאָנטערען פון דעם כלומר׳שט אויפגערעגטען ר׳ יאָסעל.

אין יענער צייט זיינען געווען צוויי הייזער, וואו פעלשטינער לאָנדס־לייט פלעגען זיך אמערסטען צונויפקומען: ביי ר׳ מעכעל פעלד און ר׳ יחיאל צינבערג. אין אט־די הייזער האָט מען געקענט אָפּנעמען גרוסען פון גאנץ פעלשטין. דאָרטען פלעגען פּאָרקומען די מערסטע פון די שמועסען, צווישען וועלכע עם פלעגט אמאל ארויפשווימען די פּראָגע וועגען פאראייניגען אונזערע לאָנדסלייט און אָרגאָניזירען א פעלשטינער סאָסייעטי. אָבער ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס א סך אנדערע לאָנדסלייט פון די שטעטלאָך ארום פעלשטין, ווי גריידינג, פּראָסקוראָוו א. אז. וו. האָבען שוין געהאט זייערע פאראייניען, האָבען מיר אזא פאראיין ניט געקענט גרינדען. ערשטענס, מחמת פילע פון אונזערע לאָנדסלייט זיינען דאָ געווען נאָר אויף א ווייל, דאָס הייסט, זיי האָבען געטרוימט וועגען אָפּשפאָרען א פאָר הונדערט דאָלאָר און מאכען „השיבנו נאזאד", ווייל זיי האָבען זיך ניט געקענט צוגעוואוינען צו דעם היגען סאָרט לעבען און האָבען געבענקט אהיים.

צווייטענס, זיינען פשוט נאָך ניט געווען צווישען אונז אזעלכע פירער, וועלכע זאָלען אָנפאָנגען א באָוועגונג צו אָרגאָניזירען דעם פאר־איין.

איבער דעם האָבען יענע לאָנדסלייט, וועלכע האָבען באשלאָסען דאָ צו פארבלייבען, זיך אָנגעשלאָסען אלם מיטגלידער פון אנדערע, פרעמדע אָרגאָניזאציעס. די מערסטע האָבען באלאָנגט צו די גריידינגער, ווי למשל: מעכיל פעלד, אריה צינבערג, יאָסעל פעלד, שלמה קלינג און הערי אויפשטיין. זיי זיינען אָבער ניט געווען צופריעדען צו זיצען ביי

א פרעמדען טיש. זיי האָבען זיך דאָרט געפילט ווי פרעמדע, און ס׳האָט זיי זעהר וועה געטאָן פארוואָס זיי האָבען ניט זייער אייגענעם פאראיין.

זעהר שטאַרק האָט דאָס פארדראָסען אונזער הערי אויפשטיין. ער האָט ניט געקענט פארשטיין פארוואָס „פעלשטינער זאָלען זיין באָרדערס ביי אַנדערע פאראיינען".

צווייטער מיטינג

ברודער שמעון וואָסערמאַן, אייניר פון די גרינדער, א זעהר־גע־טרייער מעמבער, געדענקט ווי אזוי דער צווייטער מיטינג איז פאָרגעקומען. ער דערציילט:

„דאָס איז געווען אין אָקטאָבער 1905. נאָכדעם וואָס די גרינדונג פונ׳ם פאראיין איז פאָרגעקומען ביי גיטעל אלעזר׳ס אין הויז, איז דער צווייטער מיטינג פאָרגעקומען אין א זייטיגער רום פון א באָד ערגעץ אויף עסעקס סטריט. ס׳זיינען דעמאָלט געווען ניין מענשען: לייביש ברענמאַן — דער פֿרעזידענט; מעכיל פעלד — וויס־פֿרעזידענט; ווילי שיינקמאַן — דער סעקרעטאר; אברהם קאַהן — טראָסטי און מאיר האָפמאַן, שלמה שרייער, יחיאל ציבערג, בנימין האָפמאַן און ער אליין, סעם וואסערמאַן. עס איז אויך דאָרט געווען מעכעל אויפשטיין. נאָר ער איז נאָך געווען צו־יונג און האָט זיך ניט אָנגענומען אלס מעמ־בער. ער איז אָבער אין א קורצער צייט ארום געוואָרען א מיטגליד און איז געבליבען געטרייר דער פאראיין ביז היינטיגען טאָג".

וואָס האָט מען גערעדט און באַשלאָסען ביי יענעם מיטינג?

דערציילט ברודער וויליאם שיינקמאַן, דער ערשטער סעקרעטאר פון אונזער פאראיין, אז דעמאָלט האָט מען נאָך דערוויל גארניט באשלאָסען, מען האָט זיך אָבער געפרייט, וואָס ענדליך האָבען מיר אן אייגענעם פאר־איין און מען דאָרף נאָר זיך סטארען אריינצובריינגען נייע מיטגלידער. יא, מען האָט ווידעראמאל גערעדט פון פעלשטין און זיך אָפּגענעבען גרוסען און פארלאָזט דעם לאָקאל אין א געהויבענער שטימונג און מיט דעם פעסטען באשלום: צונויפצונעמען אלע אונזערע לאנדסלייט פאר דעם קומענדיגען מיטינג.

דער דריטער מיטינג

און ס'איז טאקע אזוי געווען. אין צוויי וואכען ארום האבען מיר זיך פארזאמעלט אין א בעק־רום פון א סאלון ערגעץ אויף ריווינגטאן סטריט. דעמאלט זיינען געקומען ארום צוואנציג פעלשטינער. גלייך ווי אונזער פרעזידענט, לייביש ברענמאן, האט געעפענט דעם מיטינג, האבען זיך געווענדעט צווייי מענשען צו אים מיט א פראגע. דאס זיינען געווען פישעל שווארץ און אונזער יונה בוים. זיי האבען געפרעגט דעם פרעזידענט א קשיא:

— וואס איז דער צוועק פון'ם פאראיין און וואס איז די פראגראם וואס דער פאראיין נעמט זיך אונטער דורכצופירען?

(משמעות אז אין יענע צייטען האט די ארבייטער־רינג באוועגונג געווירקט אזוי אויפ'ן גרינעם ארבייטער, אז ער זאל פארלירען דעם צו־טרויען צו דער אייגענער ענגער לאנדסמאנשאפט.)

דערהערט אזא פראגע, איז אונזער לייביש, ע"ה, צום ערשטען אביסעל מבולבל געוואָרען, מחמת ס'איז אים נאָרניט איינגעפאלען, אז מען דארף האבען א צוועק אדער א פראגראם, כדי לאנדסלייט זאלען זיך קענען פאראיניגען. נאָר נאָך אביסעל טראכטען, האט ער זיי געענטפערט מיט א פראגע:

— וואס פאר א צוועק ווילט איר האבען? איז דען דאס ניט גענוג, וואס מיר וועלען זיין פאראיניגט און מיר וועלען קענען זיך צונויפ־קומען און פארברענגען צוזאמען? און אפשר אז מיר וועלען טאקע זיין א סך אין צאל, וועלען מיר שמועסען וועגען פראָגראמען?

דער ענטפער איז ניט געווען צופרידענשטעלענד פאר די פרעגער, און זיי האבען זיך טאקע באלד אויפגעהויבען און פארלאזט דעם לאקאל. אויף זיי קוקענדיג האט נאָך איינער אדער צוויי מענשען פארלאזט דעם מיטינג. אבער די מערסטע זיינען געבליבען און זיך אנגעשלאסען אן אונזער פאראיין. וועו דער מיטינג האט זיך געענדיגט, האבען מיר זיך איבערגעציילט און אויסגעפונען, אז מיר האבען ג'כפל'ט אונזער סכום. מיר האבען אויך אויסגעפונען, אז מיר האבען אריבער צען דאלאר אין דער קאסע נאָך אלע הוצאות. אויב אזוי — האבען די בריידער באשלאסען נאכצוזוכען און דיננען א שטענדיגען לאקאל, כדי מיר זאלען ניט דאר־פען ארומוואנדערען, ווי די ציגיינער, פון איין פלאץ צום צווייטען.

„א שטענדיגער לאָקאַל"

א קאָמיטע איז באַשטימט געוואָרען פאר דעם צוועק און זי האָט געדונגען א פּלאַץ אויף סאָפאָלק סטריט. מען קען ניט זאָגען, אז דאָס איז געווען איינס פון די שענסטע פּלעצער אין נויאָרק. דאָס איז געווען א קליין שולכּל, וואָס איז געשטאַנען איבער א סטייבל פון פּושקארטס, אזוי אז מען האָט געוואָלט ארויפגעהן צו אונזער לאָקאל, האָט מען א־פריער געדארפט דורכגעהן די גאַנצע לענג פון דעם פינסטערען סטייבל, דערנאָך האָט מען געדארפט זעהר־פֿארזיכטיג זיך שלעפּען אויף אַלטע, אויסגעקרומטע טרעפּ, וועלכע האָבען מורא'דיג געקרעכצט וען מען האָט אויף זיי געשטעלט א פוס, און ערשט דאַן איז מען אריינגעקומען אין א קליין איינגעבוי־גענעם קלייזל, וואָס איז געווען שלעכט באַלויכטען פון אַלט־מאָדישע געז־ברענערס.

פונדעסטוועגען האָבען מיר זיך דאָרט געפילט פונקט אזוי ווי ביי אונז, אין פעלשטין, פילט א איד וען ער קויפט זיך זיינע אייגענע פיר ווינקעלאַך, מעג עס זיין א קליין, אויסגעקרומט לויטען שטייבל — אבי אן אייגענס. אזוי זיינען מיר געווען צופרידען וואָס מיר האָבען אונזער אייגענעם שטענדיגען לאָקאל. ס'מעג דאָ דערמאָנט ווערען אז אין יענער צייט זענען טאַקע קיין סך שענערע פּלעצער אויף דער ני־דעריגער „איסט סייד" ניט געווען. טאָמער איז געווען איין שענע און באַקוועמע קלינטאָן האָלל, איז אָבער די רענט געווען אזוי הויך, אז מיר האָבען דאָס ניט געקענט באַהויפּטען.

פון דעמאָלט אָן האָבען מיר אָנגעהויבען אָפּצוהאָלטען אונזערע מיטינגען יעדע צווייי וואָכען — אזוי ווי סע פירט זיך ביי לייטען.

צו יעדען מיטינג זיינען צוגעקומען אייניגע נייע מיטגלידער, און מיר זיינען צוביסלעך געוואָקסען. וען מיר האָבען שוין געהאַט א פיינע צאָל מיטגלידער האָבען מיר ארויסגענומען א „סיטי־טשארטער" און דעמאָלט זיינען ארויפגעשוואומען די פאָלגענדע זעהר וויכטיגע און ערענסטע פראגען:

1. קראַנקען־בענעפיט. דאָס איז דאָך די וויכטיגסטע אויפגאַבע פון א פאַראיין — צו שטיצען די מיטגלידער אין א נויט.

2. סעמעטערי, א בית הקברות... דאָס איז געווען אפשר וויכטיגער פון שטיצע, ווייל מיר זיינען געווען דאָ אין א פרעמד לאַנד און מען האָט געמוזט זיך אָנגרייטען א שטיקל אָרט אויף איבער־הונדערט־יאָר.

3. א קאָנסטיטוציע. אז מען האָט שוין א שעהנע צאָל מיטגלידער, דאַרף מען זיך פירען פֿאַרלאָמענטאַריש.

מילא מיט דער קאָנסטיטוציע האָט מען געקענט אַביסעל ווארטען: מיר האָבען זיך דערווייל באַנוצט מיט די רולס און רעגולייישאָנס פון אנדערע פאַראיינען.

מעות חטים אָן בענעפיט

בענעפיט, ווידער, איז געווען צו א טייערער ביסען ווייל אונזער פאַראיין איז נאָך גאָר יונג און אָרים געווען — האָט מען דאָס אויך געמוזט אָפּלייגען אויף מער־גינסטיגע צייטען. פונדעסטוועגען האָט אונזער פאראיין א סך אויפגענאָמען אויף דעם געביט פון שטיצע, כאָטש קיין אָפּיציעלער בענעפיט איז ביי אונז ניט געווען. ראשית האָט מען ארויסגעהאָלפען א ברודער אין א נויט מיט א שטיקעל הלואה און, אָפּטמאָל, מיט א מתנה, אנשטאָט א נדבה. ס'האָט זיך קיינמאָל ניט געטראָפען, זינט אונזער פאַראיין עקזיסטירט, אז א ברודער זאָל זיך צו אונז וועגדען אין א נויט, און מיר זאָלען אים חלילה אָפּזאָגען. ווידער, איז מען ביי אונז אין פעלשטין באַלד געוואויר געוואָרען וועגען דער גרינדונג פון אונזער פאראיין, און מען האָט זיך פון דאָרט געוועגדעט צו אונז נאָך שטיצע. און דעם ערשטען פאר פּסח פון אונזער עקזיסטענץ איז געקומען צו אונזער פאַראיין ר' בונם דאַנציס, ע"ה, אן אלטער אנגעזעענער פעלשטינער באַלעבאָס, וועלכער האָט געוואויונט אין נוארק, און געבעטען מען זאָל העלפען מיט מעות חטים די פעלשטינער נויט־באַדאַרפטיגע. דעמאָלט האָט וואלונטירט אונזער חשוב'ער ברודער, מאיר האָפמאן, צו נעהן מיט ר' בונמ'ען צווישען די לאַנדלסלייט צונויפצוקלייבען געלט אויף מעות חטים, נאָר מיט דעם באַדינג אז דער פאַראיין זאָל אויך ביישטייערען. און פון דעמאָלט אָן איז געוואָרען א חוק, אז אלע ערב פּסח זיינען ר' בונם מיט ברודער מאיר האָפמאן ארומגענאַנגען צו די לאַנדסלייט און געזאַמלט געלט און דערנאָך האָט אונזער פאראיין צוגעלעגט א סומע פאַדליג מיר האָבען נעקענט. דאָס האָט אזוי אָנגעהאַלטען ביז אָרום דער צייט פון דער מלחמה — ביז 1914 — וועו מען האָט מער ניט נעקענט זיך פאַרבינדען מיט פעלשטין. שפעטער־צו וועו ר' בונם איז געשטאָרבען האָט אונזער ברודער שלמה צווייג אַנטייל גענומען אין דער מצוה.

ברודער האָפמאן האָט תמיד ליב צו שמועסען פון יענער צייט ווי אזוי ער האָט זיך געשלעפט מיט דעם אלטען בונם'ען אויף פינפטע פלאָרס און ארומגעפאָרען מיט קאָרס און עלעווייטאָרס. ס'איז אָבער ביי זיי

אַנגעלעגט געווען די ארבייט. די זאַך האָט נאָר געקענט מעגלעך זיין אַ דאנק אונזער פּאַראיין. דאָרום האָבען מיר ניט געזאָרגט זיך אזוי פיל, וואָס מיר האָבען נאָך ניט קיין אָפּיציעלען בענעפּיט.

„געקויפט סעמעטערי"

אָבער מיט סעמעטערי האָט מען ניט געקענט וואַרטען, און מען האָט טאַקע באַלד אויסגעקליבען אַ קאָמיטע, וועלכע זאָל נאָכזוכען און אויסנעפינען אַן אָרט און דעם פּרייז פון אַ סעמעטערי.

„דעמאָלט", דערציילט ברודער וואַסערמאַן, „האָבען זיך שוין אָנגעהויבען צוויסטיגקייטען צווישען אונזערע מיטגלידער. ערשטענס, האָט מען באשולדיגט איינעם פון דער קאָמיטע, אז ער וויל קריגען קאָמישאָן. צווייטענס, איז געווען אַ חלוקי־דעות צווישען די מעמבערס וועגען דעם פּלאַץ. איניגע האָבען פאָרגעשלאָגען צו קויפען לאַנד אין ברוקלין אָבער די מערהייט האָט פאָרגעצויגען סטעטען איילאַנד און די לעצטע האָבען אויסגעפירט. וויל, ערשטענס, זיינען די מערסטע ברידער געווען ניו יאָרקער, און פאר זיי איז געווען גרינגער צו קומען קיין סטעטען איילאַנד. צווייטענס, איז טאַקע דער פארקער מיט ברוקלין אין יענע צייטען געווען זעהר אומגינסטיג. דערפאר האָבען מיר ענדליך, אין יאָר 1906, געקויפט אַ פּלאַץ אויף בארַאן הירש סעמעטערי אין סטעטען איילאַנד. מיר האָבען די סעמעטערי צוגענומען אויף אַ ווירדיגען אופן און דאָן האָבען מיר אַלע גענפּילט אז אונזער פּאראיין איז פולשטענדיג געוויכערט.

אַ פּאַרזוך צו שאַפען א קאָנסטיטוציע

נאָכדעם ווי מיר האָבען געקויפט די סעמעטערי, האָבען מיר אָנגעהויבען טראַכטען וועגען א קאָנסטיטוציע. מיר האָבען דערוויילט א קאָמיטע אויף אויסצוארבייטען די ארטיקלען. ברודער מ. האָפמאַן, וועלכער איז געווען איינער פון דער קאָמיטע, דערצעהלט וואָס ס'איז פאָרגעקומען מיט דער קאָמיטע:

„צווישען די מעמבערס פון דער קאָנסטיטוציע־קאָמיטע האָבען זיך געפונען, א חוץ מיר, אונזער סעקרעטאר פון דעם בונד־קאָמיטעט — י. בוים, און אונזער געוועזענער ברודער מ. פעלד. מיר האָבען אָפּגעהאַלטען עטליכע זיצונגען. אָבער וואָס מער מיר זיינען אוועק מיט דער ארבייט, אלץ מער שטרייטיגקייטען האָבען זיך אָנגעהויבען צווישען אונזערע ברידער. פיל מאל האָט מען ארגומענטירט שטונדענווייז איבער

אן אות אדער א וואָרט אין א געוויסען ארטיקעל. די ארבייט איז דער־פאר געגאנגען זעהר לאנגזאם און ניט גלאטיג. אחוץ דעם האָט איין בר־דער זיך פלוצים איינגעשפּארט, מיר זאלען האבען א פונקט אין אונזער קאנסטיטוציע, אז מיר נעמען אריין צו אונז אין דער סאסייעטי נאר פעלשטי־נער לאנדסלייט. קיין שום פרעמדע זאלען ניט קענען ווערען מיטגלידער פון דעם פאראיין. די איבעריגע מיטגלידער זיינען געווען גענגן אזא אום־דעמאקראטישען פונקט. דער ברודער איז אבער געבליבען איינגעשפּארט, און ס'איז ארויסגעקומען א גאנצע קרינערייי. דער סוף איז געווען, אז דער ברודער האָט רעזיגנירט פון'ם פאראיין, די קאמיטע האָט זיך אוים־געלייזט און מיר זיינען געבליבען אן א קאנסטיטוציע.

שלעכטע צייטען

אין דער זעלבער צייט האבען שווארצע וואלקענס אנגעהויבען זיך אנרוקען אויף אונזער ליכטיגען הימעל. ערשטענס, זיינען פארגעקומען געוויסע פערזענליכע רכילות'ן צווישען איניגע ברידער און דאָס האָט געפירט דערצו וואס א פאר ברידער האבען פארלאזט דעם פאראיין. ס'איז מערקווירדיג ווי אזוי אונזערע ברידער אין דער סאסייעטי פארהאלטען זיך צווישען זיך אזוי ווי אמת'ע קרובים, און אז איינער האָט עפעס א סכסוך מיט'ן צווייטען, ברוגז'ט ער זיך אן אויפ'ן פאראיין און לאזט זיך שטרי־כען אלס מיטגליד. אזוי איז אמאל פארגעקומען א קריגעריי צווישען א משפחה, און דער סוף איז געווען אז אונזער פאראיין האָט פארלוירען עט־ליכע מעמבערס. נאר דאָס ערגסטע איז פארגעקומען, ווען איניגע מער פארטגעשריטענע מעמבערס האבען אנגעהויבען א באווענונג אז דער פאראיין זאל ווערען מער פראגרעסיוו. זיי האבען געוואלט, אז ערשטענס זאל מען בי־טען דעם נאמען פונ'ם פאראיין, אנשטאָט וואס ס'האָט דעמאלט געהייסען „פוירסט פעלשטינער פאדאליער בענעוואלענט אסאסיאיישאן" זאל מען אים א נאמען געבען „פעלשטינער פראגרעסיוו פאראיין". צווייטענס, אז מען זאל איינפירען לעקציעס מיט פארלעזונגען און מענליך קאנצערטען ביי אונזערע מיטינגען. אין יענער צייט, אין דעם יאר 1909, האָט זיך געגרינדעט א קלוב פון דער פעלשטינער יוגענט מיט דר. י. קלינג בראש. כאטש יענער קלוב איז געגרינדעט געווארען נאר צוליב בילדונג און אויפקלע־רונגס־ארבייט, פונדעסטוועגען האבען אונזערע פראגרעסיווע מעמבערס נע'טענה'ט, אז ווען מיר זאלען ביי אונז אויך איינפירען לעקציעס מיט פארלעזונגען, וואלטען מיר צוגעצויגען די איינגערע מעמבערס און זיי וואלטען ניט געדארפט מאכען שבת פאר זיך.

ס'האבען זיך אבער ביי אונז געפונען פילע ארטאדאקסישע מעמ־
בערס, וועלכע האבען פון אזעלכע נייע פאראנדקעס ניט געוואלט וויסען.
האט אויסגעבראכען א מלחמה צווישען די פראגרעסיסטען און די קאנ־
סערוואטארען. מען דארף ניט פארגעסען, אז אין יענער צייט האבען די
ראדיקאלען אויף דער אידישער גאס אנגעפירט א מין צו'להכעים קאמף
אקעגען די „פינצטערע קאנסערוואטארען". דעמאלט האבען די סאצי־
אליסטען אומיסטען דורכגעפירט זייערע עקסקורסיעס אום שבת און די
אנארכיסטען האבען דוקא געמאכט זייערע בעלעך יום כפור צו כל נדרי.
דערפאר האבען אונזערע עלטערע, קאנסערוואטיווע מעמבערס געקעמפט
קעגן די פראגרעסיסטען".

כדי צו האבען א באגריף, וואס ס'איז דעמאלט פארגעקומען ביי אונז
אין פאראיין, גיט אונזער בר. מ. האפמאן איבער, וואס ס'איז פארגעקומען
ביי איינעם פון יענע מיטינגען וועו אונזערע מעמבערס האבען געפירט אן
אמת'ע בירגער־קריג.

דער מיטינג, דערצעהלט בר. האפמאן, איז פארגעקומען אין דעם קליי־
זעל אויף סאפאלק סטריט. ברודער שמחה קופער איז געווען טשערמאן. נאכ־
דעם וואס מען האט דורכגעפירט דעם ערשטען טייל פונ'ם מיטינג רופט זיך
אן דער פרעזידענט: „מיינע ברידער, מיר מוזען איינמאל פאר אלעמאל
„צעטלען" די פראגע פון בייטען דעם נאמען פון אונזער סאסייעטי". דאן
האבען זיך כמעט אלע ברידער אויפגעשטעלט און געבעטען דאס ווארט.
ברודער קאן פון די פראגרעסיסטען האט געקראגען דאס ערשטע ווארט.
אבער נאך איידער ער האט באוויזען ארויסצורעדען א ווארט, האבען עט־
ליכע ברידער אנגעהויבען שרייען: „מיר ווילען ניט ווערען קיין גוים!
מען דארף ניט בייטען דעם נאמען."

ברודער קאן האט געפרואווט איבערשרייען טענה'נדיג:

— ווער זאגט, אז מיר געהן ווערען גוים? מיר ווילען נאר ווערען
אביסעל מער פראגרעסיוו. די גאנצע וועלט פראגרעסירט ווילען מיר אויך
ניט בלייבען הינטערשטעליג, דערפאר שלאג איך פאר אז מיר זאלען רופען
אונזער פאראיין: „ערשטער פעלשטינער פראגרעסיוו בענעוואלענט אסאסי־
איישאן".

ר' אהרן לאנדא, ניט ווארטענדיג אויפ'ן פרעזידענט צו געבען
אים דאס ווארט, שטעלט קאנ'ען א פראגע: וואס מיינט איר מיר זאלען
זיין פראגרעסיוו? מיר זאלען געהן אן די היטלען אין האלטען מיטינגען
אום יום יוב? ר' נחום דעם רב'ס פרואווט כלומרשט ארויס־
העלפען ברודער קאן און מיט א גוט מוטיגען שמייכעל זאגט ער, אז ער
וויסט וואס זיי מיינען מיט דעם פראגרעסיוו — זיי ווילען אונז מאכען פאר

„סיציליסטען". „וואָס דאַרפט איר דאָ לאַנג ברייען", שרייט אויס אן אנ־דער ברודער, „זיי ווילען רואינירען די סאָסייטי".

„וואַר וויל רואינירען די סאָסייטי", צושרייט זיך ברודער קאָן, „מיר ווילען זיך פירען פּראָגרעסיוו, אזוי ווי דער ארבייטער רינג, א שטייגער".

— אָ, ווי דער ארבייטער רינג! — שלאָגט אים איבער ר' אהרן, „וואָס זשע, איר ווילט אפשר מאַכען בעלער אום יום כפור, און פּאַרען אויף עקסקורסיעס אום שבת?"

— וואָס פאַר א בעלער, וואָס פאַר אן עקסקורסיעס, — שרייט צוריק קאָן, — מיר ווילען איינפירען פּאַרלעזונגען.

— גוה, שוין גוה, — לאַכט פון אים ר' שלמה קלינג. ס'איז עפעס אין פעלשטין אין דער ווייבערשער שול, וואָס מען דאַרף פּאַרלעזען? וואָס זשע קענסט אליין ניט לעזען?

— איר פאַרשטעהט ניט, ר' שלמה,—צעהיצט זיך א יונגער מעמבער.

— ביי די פּראָגרעסיוון פּאַראיינען פירט זיך, אז מען לאַדעט איין א רעדנער, ער זאָל לעקטשורען איבער עפעס א וויכטיגער טעמא אָדער מען לעזט פאַר.

— וואָס מיר לעקטשורם! — שרייט אוים ר' יחיאל צינבערג. — יואָס איז דאָ א סקול, צי א קאַלעדזש וואָס מען דאַרף לעקטשורם? איר ווילט מאַכען א שענעם תכלית פונ'ם פאַראיין!...

ר' מעכיל פעלד האָט אפּנים ניט געקענט באשליסען מיט וועלכען צד ער זאָל האַלטען. רופט ער זיך פלוצים אָן, אז ער וויל פרעגען א פרא־גע:

„למשל, — אז מיר ווילען איינפירען לעקטשורם — דאַרף מען צו־ליב דעם בייטען דעם נאָמען פונ'ם פאַראיין?

אויף דעם האָט שוין דער פרעזידענט אליין געענטפערט: „איר פאַרשטייט, ר' מעכיל? אונזער סאָסייטי איז קראַנק און מען מוז איר משנה השם זיין — בייטען דעם נאָמען.

— וואָס מיינט די סאָסייטי איז קראַנק? וויל ר' מעכיל וויסען.

— וויל די סאָסייטי איז אַלט־מאָדיש, — ענטפערט אים דער פּרע־זידענט, — זי איז אַלט און קראַנק, מיר דאַרפען צוציהען די אינגערע לאַנדסלייט. מען דאַרף אריינגעבען פריש לעבען אין אונזער פאַר־איין. דערפאר מוזען מיר בייטען דעם נאָמען אויף פּראָגרעסיוו.

— דערמאָן מיר ניט פּראָגרעסיוו! — צושרייט זיך ר' אהרן, — דאָס שמעקט מיט גוי'איש, מיט געהן אָנ'עם היטעל...

דער פּרעזידענט ווערט אומגעדולדיג און הייסט דעם ברודער זיך אוועקזעצען. הויבען זיך אויף אנדערע ברידער און אַלע רעש'ען און

שרייען איינער העכער פונ׳ם אנדערן. דערווייל איז שוין דער זייגער איינס פארטאָג. דער דזשענטאָר איז אריינגעקומען און גענומען לעשען די לאָמפּען, און דער עולם איז זיך צוגאַנגען אין אונאָרדנונג.

„אַ נייער טשאַרטער"

אזוי וי־אָט מען דעבאַטירט ביי עטלעכע מיטינגען ביז די פּראָגרעסיסטען האָבען געזעהן, אז זיי וועלען צו קיין טאָלק ניט קומען זיינען זיי אַוועק און האָבען בשתיקה ארויסגענומען א „סטייט־טשאַרטער" אויף דעם נאָמען: „פּוירסט פעלשטינער פּראָגרעסיוו בענ. אסאָס." וועז זיי האָבען געבראכט דעם טשארטער צום מיטינג האָט דאָס די קאָנסערוואַטיוע מעמבערס שטארק פּארדראָסען. זיי האָבען אָבער געמאכט א שווייג און הפּנים געווארט אויף א געלעגנהייט זיך אָפּצורעכענען מיט די רעוואָלוציאָנערען.

די שפּאַלטונג

ברודער וו. שענקמאַן דערציילט, ווי אזוי ס׳איז געקומען צו אַן אָפּענעם ברוך:

„די פּראָגרעסיסטען האָבען אָנגעהויבען דורכצופירען זייער פּראָגראַם. זיי האָבען גענומען איינלאַדען רעדנער און פּארלעזער, און מאַנכע פון זיי האָבען אליין פּארגעלעזען שריפטען פון מאַדערנע שרייבער. די קאָנסערוואַטאָרען האָבען אָבער אויך ניט געשוויגען, זיי האָבען געטענה׳עט אז זיי ווילען אויך עפּעס פּארלעזען האָט מען זיי נאָכגענעבען.

„ביי איין מיטינג האָט זיך ר׳ אהרן לאַנדע אַוועקגעשטעלט און גענומען פּארלעזען עפּעס א רעליגיעזע זאַך פון א מדרש. ער האָט לאַנג נעלייענט און דער אינגערער עולם האָט אָנגעהויבען וווּרען אומגעדולדיג. אייניגע מעמבערס האָבען געלאָזט פאַלען אומגינסטיגע באַמערקונגען. פלוצים האָט בר. ס. קופּער, וועלכער איז דעמאָלט געווען פּרעזידענט, א געשריי געטאָן:

— וואָס באַלעמעטשעט ער!

ר׳ אהרן האָט זיך דערפילט שטארק באַליידיגט. ער האָט מיט כעס פּאַרמאַכט דעם ספר און פּארלאָזט דעם לאָקאַל. אויף אים קוקענדיג, האָבען אַלע עלטערע און קאָנסערוואַטיווע מיטגלידער זיך אויפגעהויבען און דעמאָנסטראַטיוו פארלאָזט דאָס פלאַץ.

וואָס ס׳איז ווייטער פֿאָרגעקומען ביי אונז אין פֿאראיין וועלט דער־ציילט פון צוויי טעטיגע מיטגלידער און העכסט־נעטרייע ברידער פון אונזער פֿאראיין. די ברידער, כאטש זיי האָבען ניט געהאט דאָס גליק צו זיין פון די גרינדער, ווייל זיי זיינען נאָך דעמאָלט אין לאנד ניט געווען, זיינען אָבער טעטיג געווען אין דער ארבייט פון פֿאראיין פון׳ם טאג וואָס זיי זיינען געוואָרען מיטגלידער. איינער פון זיי — ברודער ש. צווייג — איז געווען עטליכע מאָל פֿרעזידענט פון׳ם פֿאראיין. דער צווייטער, ברודער סעם פֿאָרטנאָי — איז פילע מאָל געווען סעקרעטאר.

ברודער צווייג דערצעהלט און ברודער פֿאָרטנאָי פֿאסט אויף, אז אלץ זאָל זיין קאָרעקט:

„דורך דער צייט וואָס דאָס מחלוקת צוויישען די פֿראָגרעסיסטען און קאָנסערוואַטאָרען איז אָננגענאָננען, האָב איך קיין טיכטיגען אָנטייל ניט גענומען, מחמת איך בין נאָך געווען גרין. ס׳האָט מיך ניט אזוי פיל אינטערעסירט, וואָס עס קומט פאָר אין פֿאראיין. איך בין געווען צו־פֿרידען מיט דעם אלץ וואָס מיר האָבען א פֿאראיין, וועלכער האלט אפֿ מיטינגען און איך האָב וואוהין צו קומען און קאָן זיך זעהן מיט מיינע לאָנדסלייט. אָבער וען די אלטע גווארדיע האָט זיך אָפּגעריסען פון׳ם פֿאראיין, האָט אונזער אָרגאָניזאָציע אָנגעהויבען געהן צו־גרונד. ניט נאָר האָבען זיך א סך מעמבערס געלאָזט שטרייכען, נאָר זיי האָבען נאָך צוגערעדט אָנדערע — אזוי צו זאָגען —נייטראלע מיטגלידער, אז זיי זאָלען זיך אויך אָפּרייסען פון׳ם פֿאראיין. און אט־די ארבייט האָט זיך זיי זעהר אפט אינגעגעבען. און עס איז אזוי פֿאָרגעקומען, אז צו יעדען מיטינג זיינען געקומען אלע מאָל וויניגער מיטגלידער. פילע האָבען אויפגעהערט צו צאָלען דיוס. ס׳איז אוועק אזוי וויט, אז מיר האָבען שוין ניט געקענט קריגען קיין קוואָרום צו עפענען א מיטינג. דאָרום האָט שוין קיין פראָגע ניט געקענט זיין וועגען אריינגענעמען נייע מיטגלידער, מחמת אז מען האָט שוין אמאָל פֿאָרגעשלאָגען א נייעם קאָנדידאָט, איז ניט געווען קיין אָפּענער מיטינג מען זאָל אים קענען איינשווערען.

„עטליכע עלטערע ברידער, ווי הערי אוילשטיין און זיין ברודער מעקס, שלמה שרייער, מאיר און בנימין האָפּמאן, וואָס דער פֿאראיין איז זיי געווען טייער, האָבען זיך איינגעשפּאָרט און ניט געוואָלט אויפגעבען די האָפּנונג אז דער פֿאראיין וועט זיך נאָך צוריק שטעלען אויף די פים. פלעגען מיר קומען אין דעם לאָקאל אין דער צייט וועז ס׳האָט גע־דארפט זיין א מיטינג, אָפּזיצען דעם גאנצען אָוונט און אהיים גהן מיט נאָרנים, צו נאָר מיט ענמת נפש.

אַ נייער פלאַן

„איינמאָל זיינען צום מיטינג נעקומען דריי נעציילטע מיטגלידער: שלמה שרייער, הערי אויפשטיין און איך אליין. מיר זיינען אָפּגעזעסען דעם נאַנצען אָוונט און זיך נעלאָזט נעהן אהיים. גראדע האָבען מיר אלע נעדאַרפט פאָרען מיט דער זעלבער קאר. אויפ'ן וועג פאלט אונז איין א נעדאנק: מיר זאָלען נעהן צו ברודער שמחה קופער, וועלכער איז נעווען דער וויכטיגסטער פירער פון די פּראָגרעסיסטען. אזוי ווי אָבער ער איז נעווען שטאַרק פארנומען מיט זיינע נעשעפטען, האָט ער אויפ־נעהערט איינטיילן צו נעמען אין דער ארבייט פונ'ם פאראיין. ער איז דאָך אָבער פּאָרט א פעהיגער מענש, האָבען מיר באשלאָסען זיך צו וועגדען צו אים: אפשר וועט ער פאר אונז אויסטראכטען א פלאַן, ווי אזוי צו־נויפצורופען אונזערע ברידער און אריינברענגען א ביסעל לעבען אין אונזער פאר'חלש'טן פאראיין. פּאָרענדיג, האָבען מיר אָפּגערעדט טאקע דעם צווייטען טאָג זיך וועגדען צו ברודער קופער.

מיר האָבען אזוי נעטאָן. אויף מאָרגען זיינען מיר אַוועק צו ברו־דער קופער און ער האָט אונז טאקע פּאָרגענעבען א געוויסען פּלאַן, וועל־כען ברודער הערי אויפשטיין באשרייבט אויספירליך אין זיינע ערינערונגען, און וועלכער איז נעווען א פּוילשטענדיגער דורכפאל.

אַ מעהר געלונגענער פּאַרזוך

איז ווידער נעווָארען שלעכט. כאָטש ס'האָבען זיך שוין אָנגעהוי־בען וויזען מער מיטגלידער צו א מיטינג, איז דער פאראיין אלץ נעווען שפּל. ס'איז אפילו איינמאָל פאָרגעשלאָגען נעווָארען א פּלאַן, אז מיר זאָלען זיך פאראיינigen מיט די גרוידינגער. אָבער מיר האָבען זיך איינגעשפּארט: איינמאָל ניין. אָדער א זעלבסטשטענדיגען פאראיין, אָדער גאָרנישט. אזוי האָבען מיר זיך געשלעפּט, ביז אָרום סוף יאָר 1913. דעמאָלט האָבען מיר באשלאָסען צו מאכען נאָך איין אָנשטרענ־גונג און צונויפרופען א מאס־מיטינג פון אלע אונזערע לאַנדסלייט, און איינמאָל פאר אלעמאָל זעהן וואו מיר שטעהן, וויל אזוי אָנגעהן האָט ניט נעהאט קיין שום זין.

אזא מיטינג איז נערופען נעווָארען אָרום נאָוועמבער 1913 אין 96 קלינטאָן סטריט. אונזערע פעלשטינער לאַנדסלייט האָבען זיך נראדע ניט נעלאָזט בעטען און זיי האָבען אָנגעפילט דעם האלל.

געווײנלעך, זײנען געהאלטען געוואָרען פיעל רעדעם. אײנער פון די רעדנער איז געווען אונזער דר. מ. האָפמאַן, וועלכער איז נאָך דעמאָלט געווען א סטודענט און איז נאָך ניט געווען קיין מיטגלידד. ער האָט זעהר האַרציג אָפּגעלירט צו די לאַנדסלייט, אז זיי זאָלען זיך פאַראײניגען. דער סוף איז געווען אז מיר זײנען ארויס פון דעם מיטינג אביסעל געשטאַרקט. מיר האָבען צוגעקראָגען עטליכע נייע מיטגלידער און ס'האָט זיך אָנגעהויבען אביסעל צו רודערען אין אונזער פאַראיין.

דעמאָלט האָט געהערשט עפּעס א מאָדנע סיטואַציע אין אונזער סאָסייטי. געווײנטלעך פירט זיך, אז מענשען פאַראײניגען זיך, כדי צו קריגען געגענזייטיגע שטיצע אין א נויט אָדער אין פאַל פון קראַנקהייט. ביי אונז איז געווען פאַרקערט. מיר האָבען געשטיצט אונזערע ברידער, כדי זיי זאָלען זיך האַלטען צוזאַמען. מיר האָבען אָבער ניט געהאַט קיין פאָנד פאַר שטיצע. האָבען מיר געזוכט פּלענער ווי אזוי צו מאַכען געלט.

איינמאָל זײנען מיר געפאַלען אויף א פּלאַן: אזוי ווי אונזער חזן ר' דוד איז דאן גראד אָננעקומען קיין אמעריקא זאָלען מיר דינגען א האַל פאַר שמחת תורה. דער חזן וועט דאוונען און מ'וועט די ברידער אויפרופען צו דער תורה וועלען זיי מנדר זיין, וועט זיין געלט. איז טאַקע דער יום טוב געווען א דערפאָלג. פילע ברידער זײנען טאַקע געקומען דאוונען און האָבען געמאַכט זעהר שעהנע לחיימ'ס און טאַקע מנדר געווען אויך. נאָר דער פּראָפיט, וואָס איז אונז געבליבען, איז געווען וואָס מיר האָבען נאָך געדארפט באַצאָלען פאַר דעם האַל. ביים נעקסטען מיטינג האָט ברודער פּאַרטנאי געמאַכט א פּארשלאָג, וועלכער איז איינשטימיג אָנגענומען געווארען, אז מיר זאָלען זיך מער ניט פאַרנעמען מיט רעליגיעזע זאַכען — און מיר היטען אָפּ דעם פּארשלאָג ביז היינטיגען טאָג.

א צווייטער פּלאַן איז פאַרגעלעגט געוואָרען אז מיר זאָלען „לויפען" א באָל, ווי סע פירט זיך ביי אנדערע פאַראיינען. האָבען מיר אזוי געטאָן: געדונגען א האַל אויף ארטשארד סטריט און אלע ברידער און פילע לאַנדסלייט זיינען געקומען. די ענגשאפט איז געווען גרויס, די היץ — אום'ברחמנות'דיג, אָבער מיר האָבען פון דעם באָל גאָרניט אָפּגעשפּאָרט.

מיר זיינען „געלאָפען" מיט א טעאַטער בענעפיט און אויך קיין גליקען ניט געמאַכט. ממילא האָבען מיר קיין „קראַנקען־בענעפיט" ניט געקענט עפענען. נאָר אזוי ווי מיר האָבען ניט געהאט קיין גרויסע הוצאות און די מעמבערס האָבען געצאָלט זייערע שולדען, האָבען מיר כאַטש נעקענט עקזיסטירען און אמאָל ארויסהעלפען א ברודער אין א נויט אָדער ארויסהעלפען די לאַנדסלייט פון דער אלטער היים מיט וויפיל מ'האָט נעקענט

הילף

פּונדעסטוועגען זיינען מיר ניט געפּאַלען געוואָרען ביי זיך און כּאָטש מיר האָבען קיין קראַנקען־בענעפּיט נאָך אַלץ ניט געקענט אייַנ־פירען האָבען מיר אַלע מאָל געטאָן, וואָס מען האָט געקאָנט צו העלפען אונזערע ברידער. און וועז ס׳איז אָנגעקומען א ידיעה פון פּעלשטין, אז ס׳זענען דאָרט פאַרבּרענט געוואָרען צוויי הייזער, האָט אונזער פאַראיין געהאָלפען די דאָרטיגע נשרפים. ברודער מאיר האָפמאַן, נאָכדעם וואָס ער איז, אַלע פּאַר פּסח, ארומגעלאָפען מיט׳ן אַלטען ר׳ בונם צווישען די לאַנדס־לייט און געזאַמלט אויף מעות חטים, פּלענט ער קומען און מאָנען מען זאָל דערלייגען ביז צו א גלייכען סכום. און אונזער פאַראיין האָט דאָס געגעבען מיט כבוד.

אזוי האָבען מיר זיך געפירט א שטיק צייט אַן שום גרויסע געשעהעני־שען. קיין צופיל מעמבערס האָבען מיר ניט צוגעקראָגען; קיין סך געלט אין דער קאַסע האָבען מיר ניט געהאַט און ניט געקענט האָבען. די מיטינגען פלענן זיין שוואַך־באַזוכט. וועז ס׳האָט אויסגעבראָכען די גרויסע וועלט מלחמה, אין 1914, און מיר זיינען אָפּגעשניטען געוואָרען פון פעלשטין, האָבען מיר שוין אַהיים קיין שטיצע ניט געקענט שיקען. דעמאָלט איז די טעטיגקייט אין פאראיין פאַרגליווערט געוואָרען און ס׳האָט אזוי אָנגעהאַלטען ביז זומער פון 1919, וועז די גרויסע קא־טאַסטראָפע האָט באַפאַלען אונזער געבורטס־שטעטל פעלשטין.

פעלשטינער רעליף פאָנד

אונזער פאַראיין האָט זיך דעמאָלט דערהויבען צו דער העכסטער שטופע פון וואויליטעטיגקייט און אָפּפערווילליקייט. וועז מיר זיינען גע־וואויר געוואָרען ווי אזוי אונזערע פאָטערס און מוטערס, שוועסטער און ברידער זיינען אויסגע׳שחט׳ן געוואָרען פון די מערדערישע כוליגאַנעס, די פּעטלוראָווצעס — האָבען מיר אָנגעגורט אונזערע לענדער און אונזער פאַראיין האָט כמעט מיט איבער־מענשלִיכע כוחות געטאָן אלעס, וואָס ס׳איז מעגליך געווען, כדי צו ראַטעווען די וואָס זיינען לעבעדיג געבליבען און צו לינדערן די שמערצען פון די פאַרוואונדעטע און פאַרקריפּלטע.

גרינדונג

ברודער שמואל חיים פֿאָרטנאָי, וועלכער איז געווען דער ערשטער ארויסצובריינגען דעם נעדאנק וועגען א רעליף פאר אונזערע פעלשטינער פֿאָגראָם־קרבנות, דערציילט ווי דאָס איז פארגעקומען און ברודער צווייג, וועלכער איז געווארען איינער פון די טעטינסטע מעמבערס אין דעם רעליף־קאָמיטעט, העלפט אים ארויס:

„דאָס איז געווען אין דעם זומער פון 1919, ווען מיר האָבען שוין דאָ געהערט, אז ס'זענען פֿאָרגעקומען א רייע פֿאָגראָמען אין אוקראינע, טאָקע אין אונזער נעגענט. קיין דירעקטע ידיעות האָבען מיר ניט געהאט, מחמת ס'איז נאָך ניט געווען קיין פֿאָסט־פֿאַרבינדונג. ס'האָט זיך אָבער געטראָגען אין דער לופט, אז ביי אונז אין שטעטל איז א גרויסער אומגליק געשעהן. אין א געוויסען טאָג האָבען די צייטונגען באריכטעט, אז ס'איז פֿאָרגעקומען א פֿאָגראָם אין פֿראָסקוראָוו, און אין אייניגע ארומיגע שטעטלעך אָבער קיין אינצעלהייטען זיינען ניט געמאָלדען געווארען.

ווען איך בין געקומען צום מיטינג פון אונזער פֿאַראיין, האָב איך אויפמערקזאם געמאכט די ברידער וועגען די ידיעות פון פֿראָסקוראָוו און אומגעגענד, און איך האָב געזאָגט מיין מיינונג, אז מען זאָל זעהן עפעס טאָן: טאָמער קומט אָן שלעכטע נייעס פון פעלשטין זאָלען מיר זיין גרייט מיט הילף. ביי יענעם מיטינג, ווען ברודער מאיר האָפמאן איז געווען פֿרעזידענט, איז גראד געווען אונזער דאָקטאָר האָפמאן. ווען ער האָט געהערט מיינע רייד האָט ער גלייך געמאכט א פֿארשלאָג אז מיר זאָלען פֿאַררופען א ספעציעלען מיטינג, כדי צו באַטראכטען די זאך. דער פֿארשלאָג איז איינשטימיג אָנגענומען געווארען. דער פֿרעזידענט, מ. האָפמאָן, האָט באשטימט א קאָמיטע פון דריי צו פאַררופען דעם מיטינג. די קאָמיטע איז באשטאָנען פון מיר, ברודער הערי אויפשטיין, און בר. פוקסמאָן, דער דאָמאָלסדיגער סעקרעטאר, וועלכער איז ליידער שוין ניטא צווישען די לעבעדיגע.

צו דעם ספעציעלען מיטינג איז גראד אונזער פֿרעזידענט ניט געווען. האָבען מיר דערווייל ברודער ש. צווייג אלס טשערמאן פאר דעם מיטינג. ברודער צווייג וועלכער האָט פאר א שטיקל צייט זיך צוריקגעהאלטען פון אונזערע מיטינגען, ווייל ס'איז ניט געווען געזונ טעטינקייט ביי אונז, האָט תחילת ניט געוואוסט וועגען ווָאס עס האָנדעלט זיך. נאָר אז ער האָט אויסגעפונען דעם צוועק פון דעם מיטינג, איז ער געווארען זעהר באגייסטערט, און ער האָט זיך אריינגעווארפען אין דער ארבייט מיט לייב

און לעבען. נאָך ווייניג דעבאַטעס איז באשלאָסען געוואָרען צו רופען א מאַסס־מיטינג פון אלע פעלשטינער לאַנדסלייט צו באַטראַכטען וועגען און מיטלען ווי אזוי צו זאַמלען געלט און טאָקע א סך געלט.

א קאָמיטע פון די פאָלגענדע מעמבערס איז דערוויילט געוואָרען אָנצוגעהן מיט דער ארבייט: ש. ח. פּאָרטנאָי, ש. צווייג, ה. אוילשטיין, מ. האָפמאַן, פוקסמאַן און דר. האָפמאַן. די קאָמיטע האָט אָפּגעהאַלטען א פּאָר מיטינגען — איינעם ביי מיר אין הויז און דעם צווייטען ביי בר. מ. האָפמאַן, וואו ס'איז ענדליך באשלאָסען געוואָרען צו דינגען דעם גרויסען קלינטאָן האַל, צו דרוקען אַן אויפרוף און אים צושיקען צו אלע לאַנדסלייט וואָס געפינען זיך אין גרייטער ניו יאָרק.

די קאָמיטע האָט דערוועהלט ברודער צווייג אלס דערווייליגען טרעזשורער און פוקסמאַן — סעקרעטאַר. מיר האָבען אויך באשלאָסען איינצולאָדען דר. קלינג אלס טשערמאַן פון'ם מיטינג.

דערווייל איז אָנגעקומען א בריוו פון אונזער לאַנדסמאַן, מ. רובינשטיין, צו זיין קאָזין דר. האָפמאַן, אין וועלכען ער האָט ארויסגעשריבען ניט נאָר וואָס ס'האָט זיך אָפּגעטאָן ביי אונז אין דעם אומגלויבלעכען שטעטל, נאָר ער האָט אויך ארויסגעשריבען די נעמען פון די קרבנות וועלכע זיינען געמאָרדערט געוואָרען פון פּעטלוראַס ווילדע חיות. דאָס האָט ארויסגעהאָלפען אינ'ם ערפאָלג פון אונזער מיטינג".

וואָס ס'איז פּאָרגעקומען ביי דעם מיטינג און דערנאָך, און ווי אזוי דער רעליף האָט געארבייט איז א לאַנגע און הראָישע געשיכטע פאר זיך אליין. מען וואָלט געקענט אָנשרייבען א גאַנצען בוך וועגען דער איבערגעבענער ארבייט פון די אכצען מענשען, וועלכע זיינען אויסגעקלויבען געוואָרען אין דעם קאָמיטעט פון'ם רעליף, און דעם וואָרימען אָפּרוף פון די פעלשטינער לאַנדסלייט. די גרעסטע זאך איז צו באַוואונדערען די האַרמאָניע וואָס האָט געהערשט צווישען די מיטגלידער פון דער קאָמיטע. מען האָט געארבייט אריבער צוויי יאָר אונערמידליך, און דורך דער ציט, האָט מען דורכגעפירט קאָנצערטען, טעאַטער־אונטערנעמונגען, מאַס־מיטינגען. מיר האָבען זיך געדאַרפט פארבינדען מיט לאַנדסלייט פון דער גאַנצער בריט און ליינג פון אמעריקע. אין די נאָענטע שטעט וויי נויארק, פילאדעלפיע, א. ז. וו. האָבען מיר געשיקט קאָמיטעס, און אפילו דא אין ניו יאָרק האָט מען פיל מאל געדאַרפט געהן זוכען לאַנדסלייט ערגעץ אין די בראָנקס, בענסענהוירסט, קוני איילאנד, סטעטען איילאנד און וואו ניט? און דאָך איז קיינמאל ניט געווען קיין איבעררייד צוויישען די 18 מיטגלידער, אז איינער זאל וועלען ארויפלייגען די ארבייט אויפ'ן צווייטען. נאָר וועמען מען האָט באַפוילען עפעס

צו טאָן, האָט ער דאָס מיט ליבע אויסגעפירט.

דער הילפס־קאָמיטעט איז באשטאַנען פון: דר. האָפמאַן, טשער־מאַן; ה. אויערשטיין, טרעזשורער; י. פעלד, סעקרעטאר; י. זוסמאַן; ס. פאָרטנאָי, פינאַנס סעק.; מ. האָפמאַן, א. לאַנדעס און ס. צוויג — טראָס־טים; מ. שטיערמאַן, י. רובין, מ. קערדמאַן, ס. פישער, מ. אויערשטיין, ס. וואסערמאַן, ב. בוים, דר. קלינג, י. העלמאַן און ש. האָפמאַן.

די שבועה צו האַלטען דעם יאָרצייט

נישט נאָר האָט אונזער פאַראיין געזאָרגט פאַר מאַטעריעלער שטיצע און הילף פאַר אונזערע אומגליקליכע ברידער אין פעלשטין, וועלכע זיינען ניצול געוואָרען פון די מערדער׳ס הענט, נאָר ער האָט אויך געשטרעבט צו פאַראייביגען דעם אנדענק פון אונזערע קדושים. און צום ערשטען יאָרצייט פון דעם גרויסן חורבן ביי אונז אין פעלשטין, וועו די וואונד איז נאָך געווען פריש, און אונזערע הערצער האָבען געבליוטיגט אויף דעם גרויסען בראָך, וואָס האָט געטראָפען אונזערע ליבע און טייערע, האָבען מיר א שבועה געגעבען, אז כל זמן אונזער פאַראיין וועט עקזיסטירען, זאָלען מיר אָפהאַלטען דעם יאָרצייט. און מיר זיינען מקיים די שבועה. מיר האָבען אויך דעמאָלט באשלאָסען, אז אונזער טשערמאַן פונ׳ם רעליף, דר. מ. האָפמאַן, זאָל תמיד זיין דער טשערמאַן פונ׳ם יאָרצייט און עס איז שוין דאָס 17טע מאָל וואָס אונזערע לאַנדסלייט קומען זיך צונויף, מעמבערס און ניט־מעמבערס. אונזער טשערמאַן האַלט תמיד א פאַסיגע רעדע דערנאָך מאַכט מען אן „אל מלא רחמים". אין די ערשטע יאָרען האָט אונזער חזן ר׳ דוד געמאַכט די הזכרה.

נאָך דער „מלא" דערמאָנט אונזער טשערמאַן די פאַרזאַמלטע אז דער יאָרצייט מיטינג האָט צוויי באַזונדערע צוועקען: דער ערשטער איז צו דערמאָנען די טויטע, און דער צווייטער — מען זאָל עפעס טראַכ־טען וואָס צו טאָן פאַר די לעבעדיגע.

ביי איינעם פון די יאָרצייטען האָט מען באשלאָסען ארויסצוגעבען אונזער בוך, ווי עס וועט שפעטער באשריבען ווערען.

באַרג ארויף

אונזער פאַראיין האָט אָנגעהויבען וואקסען. פילע לאַנדסלייט האָבען אויסגעפונען, אז דער פאַראיין טוט וואונדערליכע ארבייט, און דערווייל האָבען זיי זיך ארומגעקוקט אז ס׳איז בעסער צו באַלאַנגען צווישען

אייגענע. דעמאָלט איז צו אונז אריינגעקומען ברודער נייטען פּאַרמאַן, וועלכער האָט זיך באַלד פארבונדען מיט די עלטערע אויסגעפּרואווטע פירער ווי מאיר האָפמאַן, ס. צווייג, ס. פּאַרטנאָי און הערי אויפשטיין. און ער האָט אָנגעהויבען צו טאָן גוטע ארבייט.

אז ס׳איז געווארען אביסעל פרעהליכער האָט מען ווידער אָנגעהויבען טראכטען פון קראַנקען־בענעפיט. ענדליך איז מען געפאָלען אויף א פּלאַן, אז מען זאָל מאכען אזא מין טאָוועל, אויף וועלכען מען זאָל אויסקריצען די נעמען פון אלע מיטגלידער, מיט׳ן באדינג, אז יעדער ברודער זאָל באצאָלען א געוויסע סומע געלט פאר זיין נאָמען. דער פּלאַן, וואָס ווערט געוני באשריבען אין ה. אויפשטיינ׳ס ארטיקעל, איז געווען אן ערפאָלג.

דערווייל זיינען צוגעקומען א סך נייע און טיכטיגע מעמבערס. מיר האָבען זיך ארומגעזעהן, אז מיר מוזען פּאָרט האָבען אן אייגענע קאָנסטיטוציע. מיר האָבען דעמאָלט דערווייל די פאָלגענדע ברידער אין א קאָמיטע אויסצוארבייטען די קאָנסטיטוציע: ש. צווייג, פּרעזידענט; דר. האָפמאַן, משה גלאַנץ, ה. אויפשטיין, מאיר האָפמאַן, איזי קאַן, סעם פּאַרטנאָי, דזשאָו רובין, איזי פוקסמאַן, ישראל נייפאַן, וו. מיטקאָווסקי און שלמה שרייער.

די קאָמיטע האָט זיך געזומען צו דער ארבייט און אין א קורצער צייט פאַרפאַסט די קאָנסטיטוציע, וועלכע איז אָנגענומען געווארען אייגשטימיג און מיר פירען זיך עד היום נאָך די פּאַרשריפטען פון דעם דאָקומענט.

אונזערע יערליכע קאָנפערענצן

וואָס מער נייע ברידער מיר האָבען צוגעקראָגען, אלץ ברייטער איז געווארען אונזער טעטיגקייט. די ארבייט איז געווארען אָבער אן א באשטימטען פּלאַן. דאָרום האָט איינמאָל ברודער ס. פּאַרטנאָי פּאָר־געשלאָגען, אז מיר זאָלען רופען א ספעציעלע פארזאמלונג פון אלע אונ־זערע ברידער און צו באטראכטען פּלענער, ווי אזוי אָנצופירען אונזער ארבייט אויף א ריכטיגען וועג. מיר האָבען דערוועהלט א קאָמיטע אוים־צוארבייטען א פּראָגראַם און רעקאָמענדאַציעס פאר דעם מיטינג. צו דער פארזאמלונג זיינען געקומען כמעט אלע ברידער. דער מיטינג האָט אָנגעהאלטען א גאנצען טאָג און איז באשטאנען פון צוויי זיצונגען. צוויישען די זיצונגען האָבען מיר אלע צוזאמען גענעסען. דאָס איז אלעמען געפאלען געווארען. פון דעמאָלט אן האָבען מיר באשלאָסען צו האָבען יערליכע קאָנ־פערענצען אין דעם חודש אקטאָבער, וועו אונזער פאראיין איז געגרינדעט

געוואָרען. אלע ברידער קוקען ארויס אויף דער קאָנפערענץ, וואָס מען באטראכט פאר א מין יערליכען יום טוב.

25 יעהריגער יוביליי און דאָס יזכור בוך

אוועק 25 יאָהר, זינט מיר האָבען געגרינדעט אונזער פאראיין. גע־ווייניליך קען מען אזא דאטום ניט דורכלאָזען. האָבען מיר טאקע באַ־שלאָסען צו פייערען אונזער 25־יעהריגען יובילייי מיט א גרויסארטיגען באנקעט. דער באנקעט איז פאָרגעקומען אין אָקטאָבער, 1930.

דר. מ. האָפמאַן איז געווען טאָאסט־מייסטער. צווישען די רעדנער איז געווען אונזער חשוב'ער דר. י. קלינג. וועו דר. קלינג האָט געזומען דאָס וואָרט, האָט ער אָנגעריהרט די פראָגע וועגען ארויסגעבען א פעל־שטינער בוך. און שפעטער, ביי אונזערען א יאָהרציים־מיטינג, האָט ער די זאך לענגער ארומגערעדט. בר. י. בוים האָט אויך זעהר וואַרים גע־רעדט וועגען בוך. דער רעזולטאט איז געווען, אז מיר האָבען שפעטער אויפגענומען דעם ענין ביי אונזערע פאראיין־מיטינגען, וועו בר. שליגאָ־וויטץ איז געווען פרעזידענט. א קאָמיטע איז דערוויילט געוואָרען מיט דר. האָפמאַן אלס טשערמאַן און דעם ענערגישען ברודער יונה בוים אלס סעקרעטאר. דאָ האָבען מיר זיך אויך געהאלטען ביי אונזער מנהג איינצולאָדען אויך גלאט לאנדלייט, ניט־מעמבערס פונ'ם פאראיין, אונז צו העלפען אין דער ארבייט, וועלכע איז געקרוינט געוואָרען מיט ערפאלג.

די לעצטע פינף יאָהר — 1930—1935

אלע אונזערע ברידער ווייסען, אז פאר די לעצטע פינף יאָהר איז די ארבייט פון אונזער פאראיין געווען מער אינטערעסאַנט און דאָס לעבען זיינס פול מיט וויכטיגע פאסירונגען. און דאָס האָבען מיר אין א גרויסער מאָס צו פארדאנקען אונזער ברודער נייטען פאָרמאַן. ווי פריער איז דערמאָנט געוואָרען איז דער ברודער געוואָרען זעהר טעטיג אין פאראיין פון דעם טאָג, וואָס ער האָט זיך מיט אונז פארבונדען. אָבער צוריק מיט פינף יאָהר איז ער דערוויילט געוואָרען אלס פרעזידענט פון אונזער פאר־איין. און פון יענעם טאָג אָן, האָט ער אָנגעהויבען אייניצופירען נייע און זעהר נוצליכע זאכען פאר'ן פאראיין.

צו דער אנערקענונג פון אונזערע ברידער, מוז דאָ געזאָגט ווערען, אז זיי האָבען איהם פיל ארויסגעהאָלפען דאָס דורכצופירען. אויך דארף מען דערמאָנען, אז דער פעהיגער פרעזידענט, נ. פאָרמאַן, האָט נעהאָט

א זעהר פעהיגען סטעף ארום זיך. למשל, אונזער ברודער יונה בוים, דער גענעראל סעקרעטאר פון אונזער בוך — איז געווען פּראָטאָקאָל סעק־רעטאר. און ער האָט ניט נאָר געטאָן גוטע ארבייט פאר'ן פאראיין, נאָר ער האָט אויך מיטגעהאָלפען אין דער גרינדונג פון די צוויי אָרגאַניזא־ציעס, וואָס מיר וועלען דערמאָנען. ער איז תמיד געווען אויף דער וואַך, אז מען זאָל העלפען ארויסגעבען דעם בוך. ברודער יצחק פישביינען, דעם פינאַנץ־סעקרעטאַר, קומט א גרויסער יישר־כח פאַר זיין גוטער און איבער־געבענער ארבייט.

היינט טאַקע די פריהער־דערמאָנטע אַלטע פירער ווי אוילשטיין, צווייג, מ. האָפמאַן, פּאָרטנאָי, יאָסל אורבאנד, און אויך בעני בוים, וועל־כער איז עטליכע מאָל געווען פּרעזידענט און אויך א זעהר פעאיגער סעקרעטאַר.

אַלע האָבען געהאָלפען דעם פּרעזידענט און אויף אַזאַ אופן האָט מען געקענט דורכפירען אַלע פאראיין־אַנגעלעגענהייטען אין א זעהר קורצער צייט. דעם איבעריגען טייל פון אָווענט האָט מען אויסגענוצט אויף לעקציעס.

צום ערשטען האָבען מיר איינגעלאַדען אונזערע אייגענע דאָקטוירים: דר. מ. האָפמאַן האָט צו אונז גערעדט וועגען אידישער געשיכטע; דר. שניידער — וועגען מעדיצינישע פּראָבלעמען. שפּעטער האָט דער ברודער נ. פאָרמאַן איינגעלאַדען זיינע פריינט — דעם באַוואוסטען פּעדאַ־גאָג לייבוש לעהרער און דר. עזריאל נאַקס און זיי האָבען געהאַלטען זעהר אינטערעסאַנטע פאָרטראַגען וועגען דערציהונג.

איינמאָל האָט דער זעלבער ברודער פאָרמאַן פאָרגעשלאָגען, אַז מיר זאָלען דורכפירען אייניגע קאָנצערטען אָנשטאָט ביזנעס־מיטינגען, אי דאָס זאָלען די ברידער ניט דאַרפען צאָלען קיין איינטריט געלט. מיר האָבען געדונגען א זאַל און פאָרמאַן האָט איינגעלאַדען אידישע אַקטיאָרן, זיינע פּערזענליכע פריינט: מיכל ראָזענבערג, יהודה בלייך, צבי סקולער, וואָלף באַרזעל און אַנדערע שוישפּילער.

אַזוי האָבען אונזערע ברידער גענומען איינזעהן, אַז דער פאַראיין קען דינען ניט נאָר כדי צו געבען שטיצע די נויט־באַדערפטיגע און א שטיקעל קרקע פאַר די מתים, נאָר ער קען אויך מעגליך מאַכען, מיר זאָלען זעהר שעהן פאַרבריינגען און הנאה האָבען פון דער וועלט אויך.

באַנקעט פאַר די גרינדער

איידער דער ברודער נייטען פּאַרמאַן האָט פאַרלאָזט זיין פֿרעזידענט שטול, האָט ער נאָך באַוויזען דורכצופירן א באַנקעט פאַר די גרינדער פון אונזער פאַראיין. אין אָקטאָבער 1932, צום 27-יעריגען יובילי פון דעם פאַראיין, האָבען מיר געהאט א גרויסארטיגען באַנקעט אין רענד סקול זאל לכבוד די פאָלגענדע בריידער: וו. שיינקמאן, ה. אוילשטיין, מאיר און בנימין האָפמאַן, שלמה שרייער און סעם וואַסערמאַן — די גרינדער פונם פאַראיין. נאָכן באַנקעט האָבען מיר געהאט א גרויסארטיגען קאָנצערט דורכגעפירט פון די פריער־דערמאָנטע קינסטלער מיט בר. נ. פאָרמאַן אלס טאָסטמאַסטער.

שפעטער, ווען ברודער פאַרמאַן איז שוין נית געווען קיין פֿרעזידענט, איז ער אלץ געבליבען זעהר אקטיוו אין די אָנגעלעגנהייטען פונם פאַראיין, און די וואָס האָבען איהם נאָכגעפאָלגט האָבען אויך געפירט דעם פאַראיין אויפן ריכטיגען וועג.

נאָך ברודער פאַרמאַן איז ברודער ל. שלינגאַוויץ געווארען אונזער פֿרעזידענט און ער האָט אויך זעהר ענערגיש געארבייט די נאָנצע צוויי יאָהר, וואָס ער איז געווען אין אמט. ברודער שלינגאַוויץ איז געווען זעהר סימפּאטיש צו דער אידעע פון ארויסגעבען דעם בוך, און אונטער זיין אדמיניסטראציע איז טאקע אָנגענומען געווארען דער באשלום דאָס בוך ארויסצוגעבען.

אונזער איצטיגער פֿרעזידענט איז בר. וו. קום — א לאָנגישער מענש און א זעהר איבערגעגעבענער ברודער צום פאַראיין. אויך ער האָט זיך באַצויגען זעהר סימפּאטיש צו דער אידעע פון ארויסגעבען דעם פעלשטינער בוך. ער האָט פיעל געהאָלפען אין דער ארבייט, און אונטער זיין אדמיניסטראציע איז דער בוך ערשינען.

ליידיס אָקזילערי

מיר האָבען איינגעפירט, אז אונזערע פרויען זאלען קומען צו אונזערע מיטינגען און פאַרבריינגען מיט אונז צוזאמען. איינמאל האָט ברודער פאַרמאַן פאַרגעשלאָגען, אז זיי, די פרויען, זאלען זיך אַרגאַניזירען אין א באַזונדערע סאָסייעטי. האָבען אנדערע בריידער געהאלטען אז ס'איז מער וויכטיג צו אַרגאַניזירען אונזער יוגענד. אממייסטענס האָט בר' יונה בוים אָניטירט, אז מיר זאלען פאַראייניגען אונזערע קינדער, וויל, האָט ער געטענה'ט, מען דארף נית פאַרגעסען, אז אונזער פאַראיין איז גע־

גרינדעט געווארען מיט 30 יאר צוריק און אפילו די ברידער, וואס זיינען ניט געווען צווישען די גרינדער, זיינען אבער דעמאלט שוין געווען דערוואקסענע מענשען. נאטירליך האבען מיר שוין איצט דערוואקסענע קינדער. און סע מוז דא אונטערגעשטראכען ווערען, אז אלע אונזערע לאנדסלייט האבען זעהר טייערע און גראטענע קינדער. אלזא, אונזער פארלאנג איז דאך, אז אונזערע קינדער זאלען נעהן אין אונזערע פוס־טריט, אז זיי זאלען ציען ווייטער דעם פאדים וואס מיר האבען אנגעהויבען שפינען, אז זיי זאלען אן אונז ניט פארגעסען, אזוי ווי מיר ווילען ניט פארגעסען אונזערע על־טערען. דארום איז טאקע זעהר נויטיג, אז מיר זאלען פריער ארגאניזירען אונזער יוגענט.

ס'האט זיך אבער גראדע געמאכט א געלעגענהייט און די לוידים אקזילערי איז ארגאניזירט געווארען. און פארגעקומען איז דאס אויף אזא אופן:

א קאמיטע פונם פאראיין איז געפארען קיין סטעטען אויסאנד אפ־צודעקען דעם שטיין פון ציפה קום. דאס איז געווען אין יאהר 1934. צוריקקומענדיג פון דער סעמעטערי זיינען די פאלגענדע ברידער און שוועס־טער אריינגענאנגען אין א רעסטאראן: בר. נ. פארמאן און זיין פרוי, ש. צוויינ און זיין פרוי, מ. האפמאן און זיין פרוי, ו. קום און זיין פרוי, יאסל רובין, גיטל זאפרען יאחאד לאנדעס.

ברודער פארמאן האט פארגעשלאגען אז די אנוועזענדע פרויען זאלען פארשרייבען זייערע נעמען און גרינדען אן אקזילערי.

ס'איז אלעמען געפעלען געווארען דער גדאנק און פארשרייבענדיג זיך, האבען זיי באשלאסען ארויסצושיקען אויינלאדונגען צו אלע פעלשטי־נער פרויען צו א מיטינג אין אונזער מיטינג לאקאל. פילע פרויען זיינען געקומען און די אקזילערי איז געגרינדעט געווארען מיט די פאלגענדע באַ־אמטע:

יאחאד לאנדע, פרעז.; פרוי שלינאוויץ, וויים־פרעזידענטין; פרוי דארדיק, פינ. סעק.; של. צוויינ, פראטאקאל סעק; פרוי פארמאן, טרעזשורער.

פון דעם טאג אן וואס די פרויען האבען זיך ארגאניזירט טוען זיי גוטע ארבייט. דאס ערשטע זיינען זיי „געלאפען" א באל און דעם פרא־פיט געגעבען פאר אונזער בוך. זיי האבען שוין אויך דורכ־געפירט עקסקורסיעס, טעאטער־אונטערנעמונגען און קאנצערטען. דער עיקר אבער פארברענגען זיי זעהר פרעהליך, וועז זיי קומען צו זייערע מיטינגען און דיסקוסירען די פראבלעמען וואס אינטערעסירען זיי.

דזשוניאָר ליג

אז די פרויען זיינען שוין געווען פאראייניגט, איז געווארען א סך לייכטער צו אָרגאניזירען אונזערע קינדער, ווייל זיי האָבען געזוכן, אז זייערע מוטערס פאלגען נאָך זייערע טאטעס, טאָרען זיי אויך ניט אפּשטעהן. אבער דעם אמת זאָגענדיג האָבען דאָ אויך די טאטעס געדארפט צולייגען אביסעלע ענערגיע אום צו העלפען אונזערע אמעריקאנער קינדער זיך צו אָרגאניזירען. ס'האָבען געוונג געארבייט די ברידער יונה בוים, מאיר האָפמאן און אנדערע.

און די ארבייט איז זיי געלונגען. אין 1935 האָבען די קינדער פאררופען דעם ערשטען מיטינג. זיי האָבען שוין ניט אָנגעהויבען אזוי ווי מיר—ערגעץ אויף עסעקס סטריט. זיי זיינען דאָך שוין דאָ דערצויגען געווארען און זיינען ניט דורכגעגאנגען די „שבעה מדורי גיהנום", ווי מיר. דארום האָבען זיי זייער ערשטען מיטינג געהאלטען אין האָטעל ניו יאָרקער. און יענע עלטערען, וועלכע האָבען דעם מיטינג בייגעוואוינט, וועלען קיינמאל ניט פארגעסען דעם נחת וואָס זיי האָבען געהאט צוקוקען און זעהן, ווי זייערע קינדער פלייסען זיך אָנצוהאלטען דעם בונד מיט די עלטערען און צו דער זעלבער צייט ציען זיי זיך אוועק וויטער און וויטער, וויל אזוי פירט זיך די וועלט און דאָס איז דער סוד פונם לעבען.

צו ערשטען מיטינג זיינען געווען:

נוימאן, דזשאספער בוים, אוילשטיין, דאראטי שיינקמאן, רייזלין האָפמאן, ווילי האָפמאן, סאל אפטמאן.

כאטש פילע פון די גוטע זאכען וואס אונזער פאראיין האט אויפגעטאָן האָבען מיר דאָ ארויסגעלאָזט וויל ערשטנס דארף מען ניט אלעם פארצייכענען און צווייטענס קען מען ניט אלעם געדענקען. אבער פון דעם ביסעל, וואס מיר האָבען דאָ איבערגעגעבען איז צו זעהן, אז אונזער פאראיין האט געהאט א רעכט אויף זיין עקזיסטענץ און אז מיר מענען זיך אלע ברידער גראטולירען, וואס מיר האָבען געארבייט און מגליך געמאכט, אז דער פ. פ. פ. ב. א. זאל לעבען און ווירקען.

ש. ח. פּאָרטנאָי

אויפ׳ן שוועל פון אַמעריקע

●

גלייך ווי כ׳האָב איבערגעטראָטען די אמעריקאנער שוועל און זיך פאַרלאָרען אינ׳ם אונענדליכען שטראָם מיט מענשען, האָט זיך מיר געוואָלט זעהען א פעלשטינער לאַנדסמאַן, ווי איינער וויל לעבען.

מיין ערשטע סטאַנציע אין אמעריקע איז געווען ביי קרובים, וואָס זיינען גראַד געקומען פון קיפּיטשינעץ, גאַליציע. אבער ווי אזוי געפינט מען, איינס־צוויי, א פעלשטינער לאַנדסמאַן אין דעם נויארקער קעסעל־גרוב? פאַר א גרויסשטאָטישען, וועלטליכען מענשען וואָלט עס אפשר געווען ניט מעהר ווי א שפּילכעל, אָבער פאר א פעלשטינער הינטער׳ן־אויווען־אינגעל, וואָס האָט אפילו ניט געהאַט קיין שכל אָנצוגרייטען זיך מיט א נויטיגען אַדרעס, איז עס געווען ווי צו זוכען א מענשען פון יענער וועלט...

געוואַלד! ווי אזוי געפינט מען א פעלשטינער לאַנדסמאַן? — האָב איך זיך ניט איין מאָל געפרעגט, ווי א משוגענער וואָלט גערעדט צו זיך אליין. פעלשטינער לאַנדסלייט זיינען דאך פאַראַן א סך אין דעם אמע־ריקע. זיי האָבען דאָך אפילו אן אייגענע „סאָסייעטי", האָט מען געזאָגט נאָך אין פעלשטין. אָבער געה געפין — און צו דער „סאָסייעטי" האָט מיך געצויגען ווי מיט א מאַגנעט...

עטליכע טעג זיינען אזוי אריבער און איך האָב קיין פעלשטינער ניט אָנגעזעהען אין די אויגען.

מיינע ווארשעווער שיך, וואָס איך האָב זיך איינגעקויפט פאר מיין אָפּפאָרען קיין אמעריקע, האָבען זיך צעהאַקט נאָך אויף דער שיף, און איך בין אָנגעקומען קיין ניו יאָרק כמעט באָרוועס. האָב איך געקלערט: וואָס פאר א פּנים וואָלט איך געהאַט ווען איך טרעף אָן א לאַנדסמאַן אין אָט אַזעלכע שיך?...

פירט מיך מיין פעטער פון קיפּיטשינעץ קויפען שיך אויף א פּוש־קאַרט (שטעל־וועגעלע) אין אָרטשאַרד סטריט. דאָרט, זאָגט מיין פעטער פון קיפּיטשינעץ, קריגט מען א שטאַרקע פּאָר שיך און אויך ביליג. און ביליג האָב איך טאקע געזוכט.

די גרויסע סומע געלט, וואָס איך האָב געבראַכט קיין אמעריקע, האָט באַטראַפען א דאָלאַר מיט פערציג סענט. און דער פעטער פון קיפיטשינעץ האָט נעבאך געמוזט דערלייגען פינף־און־דרייסיג סענט צום פּריז פאר די שיך, וואָס איך האָב געקויפט אויף א פוש־קאַרט אין אָרטשארד סטריט.

אויף אָרטשארד סטריט, מיט'ן פּעקעל אונטער'ן אָרעם, דערזעה איך פּלוצים געהן א לאַנדסמאַן, וועמען איך האָב גלייך דערקאַנט, אויך מיט א פּעקעל אונטער'ן אָרעם. לויף איך איהם נאָך מיט א געשרייי — פּישע! פּישע! . . .

דער לאַנדסמאַן בלייבט שטעהן און דערקאַנט מיך אויך: „שמואל־חיים פּערילם"?

„יאָ! — ענטפער איך איהם און בין זיך נאָר מחיה וואָס ענדליך וויים איך, אז איך בין אין אמעריקע . . .

דער לאַנדסמאַן איז געווען פּישע אברהם־לייבעלעם (שווארצמאן). ער האָט מיר געזאָגט וואו ער וואוינט און טאקע דעם זעלבען טאָג האָב איך איהם באזוכט. זיין פרוי לאה־דבורה האָט מיר געזאָגט וואו מינדע אָבערמאַן וואוינט . . . ערגיץ אויף סאַפאַלק סטריט.

ביי מינדען האָב איך שוין אָנגעטראַפען נאָך עטליכע לאַנדסלייט, צווישען זיי שמעון וואַסערמאַן. שמעון זאָגט מיר צו מיטצונעמען מיך צו דער פעלשטינער „סאַסייעטי". איך בין אין זיבעטען הימעל! . . . א קליי־ניגקייט! זעהען זיך מיט אלע פעלשטינער לאַנדסלייט אין אמעריקע מיט אמאל! . . .

שבת אויפדערנאכט וואַרט איך אויף שמעון'ען. איך קאָן זיך אָבער אויף איהם ניט דערוואַרטען. לאָז איך זיך געהן אליין ערגעץ אין א נאס אויף דער איסט־סייד, וואו שמעון האָט מיר געזאָגט, אז דאָרט קומען זיך צונויף די פעלשטינער. איך דערפרעג זיך קוים און דערשלאָג זיך ענדליך צום לאַקאל.

ביי דער טיר בלייב איך שטיין און וואַג איהר ניט צו עפענען. עפעס א מורא האָט מיך ארומגעכאפט. פארוואָס די מורא — וויים איך ניט ביז היינט צו־טאָג.

יואל וואַוויק'ס (שניידער) איז אָנגעקומען. ער דערזעהט מיך שטעהן פאר דער טיר, וועדט ער איבערראשט . . . „וועז ביסטו געקומען? — פרעגט ער מיך — און וואָס שטעהסטו דאָ? און פארוואָס געהסטו ניט אריין? . . .

ער עפענט די טיר און שלעפּט מיך אריין. אינעווייניג היסט זיך מיר יואל זעצען און זיין שטיל . . .

אויפ'ן אויגענבליק האָט זיך מיר אויסגעוויזען, אז איך געפין זיך פּלוצים אין פּראָסקוראָווער מאַראָוואי סוד. אין מזרח און אין מערב זיינען געשטאַנען צוויי הויכע שטולען. אויף איין שטול איז געזעסען מאַניש געלמאן און אויף דער צווייטער נחום דעם רב'ס. פּאַר זיי שטעהען אזעלכע שטענדערס, אויף וועלכע ס'לינען הילצערנע העמערלאַך. אויף בויידע זייטען פון צימער זיצען אויסגעזעצט די לאַנדסלייט אויף לאַנגע בענק און אויך אויף בענקלאַך אין מיטען צימער. צוויי לאַנדסלייט — איינער וועלווייל שענקמאן, דער צווייטער העניך סיגאל (א גריידינגער) — זיצען לעבען טישלאַך מיט ביכער און פּאַפּירען.

מאַניש געלמאן, זאָגט מיר יואל, איז דער „פּרעזידענט".

אזוי „פּרעזידענט!" וואונדער איך זיך. דאָס וואָרט „פּרעזידענט", קלער איך ביי זיך, איז דאָך ווי ביי אונז א קייסער!... מסתמא איז דער מאַניש געלמאן געוואָרען א גרויסער מענש אין אמעריקע, אז מען רופט איהם שוין אָן מיט אזא גרויסען נאָמען.

דער פּרעזידענט טוט דריי קלאַפּ מיט'ן האַמער אין שטענדאר און אלע ווי איינער שטעלען זיך אויף... שטעל איך זיך אויך אויף...

„ס'אזא געזעץ," זאָגט יואל. — שא! האַלט ס'מויל! — און איך האַלט ס'מויל, עפען אָבער די אויערען.

דער פּרעזידענט רופט־אויס: „אינ'ם נאָמען פון פוירסט פּעלשטינער בענעוואָלענט אסאָסיאיישאן ערקלער איך דעם מיטינג געעפענט." ער דער־לאַנגט א קלאַפּ מיט'ן האַמער און דער עולם זעצט זיך צוריק אויף די פּלעצער.

מיט וואָס דער פּרעזידענט האָט איינגעוויקעלט דעם נאָמען „פּעלש־טינער" האָב איך ניט אָנגעהויבען צו פּארשטעהן. איך פּרעג יואל'ן. „שא!" — זאָגט יואל און אז יואל הייסט שווייגען, שווייג איך.

דער פּרעזידענט הייסט דעם „סעקרעטאר" לייענען די „מינוטס" (פּראָטאָקאָל) „לייענען וואָס?" פּרעג איך יואל'ן. „שא!" — זאָגט יואל.

דער סעקרעטאר עפענט א בוך. דאָ גיהט מען אודאי ארויסגעבען א משפּט אויף עמיצען, קלער איך.

דער סעקרעטאר נעמט לייענען. איך שטעל־אָן מויל און אויערען... וואָס? ער לייענט גאָר וויפּיעל געלט עס איז אוועקגעשיקט געוואָרען קיין פּעלשטין אויף מעות חיטים! וויפּיעל ברידער עס האָבען שוין בא־צאָלט פאר די „בענעפּיט טיקעטס!" און וויפּיעל ברידער עס זיינען נאָך שולדיג פאר די „טיקעטס"... וועלכע ברידער ס'האָבען זיך געמאַלדען קראנק... וועמען מען האָט באזוכט און וועמען ניט... וויפּיעל נייע ברידער ס'זיינען אריינגעקומען אין דער „סאָסייעטי", און וואָר ס'האָט זיך

פֿאַרגעשלאָגען צו ווערען „מעמבערס"... ער לייענט וואָס עס איז פֿאַר־
געשלאָגען געווארען און וואָס ס'איז באשלאָסען געווארען, און אזוי ווייטער
און ווייטער.

געענדיגט לייענען, שטעלט זיך אויף מאיר האָפמאן און זאָגט: „ברו־
דער פֿרעזידענט! איך ווייל וויסען פֿארוואָס ס'איז ניט פֿארשריבען גע־
ווארען די פֿארהאנדלונג וועגען דעם..."

פֿלוצים שפֿרינגט־אויף אביגדור זיינערמאכער און שרייט אויס: „ברו־
דער פֿרעזידענט! איך מאַך א פּאינט אָוו אָרדער... דער ברודער מאיר
האָפמאן בלייבט שטיל, ווי ס'וואָלט איהם אָפּגענומען דאָס לשון און
אביגדור נעמט עפּעס דערקלערען, און איך הויב ניט אָן צו פֿארשטעהן
א ווארט פון דעם וואָס ער זאָגט.

דער פֿרעזידענט טוט א קלאַפּ מיט'ן האַמער: „אויסער אָרדער!"
— און דער ברודער האָפמאן נעמט ווידער רייד־ען. ווען ער איז פֿארטיג
געווארען, טוט דער פֿרעזידענט א קלאַפּ מיט'ן האַמער: „אוט אָוו אָרדער!...

וואָס די „אָרדערס" באדייטען הויב איך ניט אָן פֿארשטעהן. אביסעל
שפּעטער האָב איך זיך צוגעשארט צו הערשעל אוילשטיין און ער האָט
מיר דערקלערט וואָס די „אָרדערס" מיינען. „פֿארשטעהסטו מיך," זאָגט
ער, „ס'מוז זיין אזוי ווי אין „מאַראָוואי סוד" — דיעלא פּא דיעלאם, סוד
פּא פּאַרמענו".

יאָ, יאָ! ס'מוז... ס'מוז... מורמעל איך צו זיך אליין.

שפּעטער אין אָוונט האָט דער פֿרעזידענט ניט אויפגענהערט קלאַפּען
מיט'ן האַמער. מיינע לאנדסלייט האָבען נערעדט און געשריגען עטליכע
אויף אמאל, ביז עס איז געווארען אזא טומעל, אז איך האָב נאָר מורא
געהאט, אז אָט־אָט און מען וועט זיך צוקרינגען פונקט ווי אין דערהיים.
אָבער דאנקען גאָט, ס'איז ניט געקומען דערצו.

אין טומעל דערזעהט מיך מיכל פעלד. ער גיט מיר אָפּ שלום און
זאָגט שוין דעם פֿרעזידענט, אז עס איז דאָ א פֿרישער לאנדסמאן און מען
באדארף איהם שוין טאקע אריינגעמען פאר א „מעמבער".

„וואָס הייסט עפּעס שוין?!" שרייט אויס בנימין האָפמאן —
„פֿריהער באדארף מען באשטימען צי מען וויל איהם האָבען אין דער
פעלשטינער סאַסייעטי, און מען דארף אויך אויסגעפינען צי וויל ער זיין
צווישען די פעלשטינער. וואָטסי די האַרי"?!

וואָס איז דאָס „וואָטסי די האַרי"? פֿרעג איך יואל'ען. „שא!"...
ווערט שוין יואל ברוגז אויף מיר.

איך בין שיעור ניט ארוים פון די כלים: „וואָס הייסט צי ווילען מיך
די פעלשטינער האָבען?!... וואָס בין איך א גנב?! צי וואָס?!...

און פארוואס זאל איך ניט וועלען זיין מיט מיינע פעלשטינער לאנדסלייט?! מיט וועמען דען זאל איך זיין? מיט די קיפיטשעניצער? וואס בין איך א גאליציאנער?

איך האב זיך געזומען קאכען און טאקע שוין שפילען „תקיף", ביז לאנדסלייט האבען מיך בארוהיגט און געהייסען מיר איינצאלען פופציג סענט צו וועלען א מעמבער פון דער פעלשטינער סאסייעטי.

וואס פאר א לאנגע צייט ס'איז שוין פון דעמאלט אן! וויפיעל שטורעמדיגע וואסערען עס זיינען פארבייגעלאפען אין דעם לעבען פון פעלשטינער פאראיין זינט יענער צייט. האט זיך עמיצער גלריכט, אז אט דאס קליינינקע, ברויזענדע, פעלשטינער פאראיינדעל וועט זיין דער איינציגער אמת'ער איבערבלייב פון אונזער חרוב־געמאכטען פעלשטין?!...

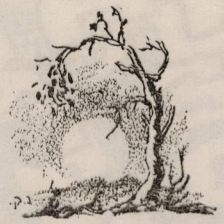

נ. קרזלאוזקי

מיטגלידער פון דעם פעלשטינער פאַראיין

מר. און מרס. ה. אוילשטיין
〃 〃 י. אוילשטיין
〃 〃 מ. אוילשטיין
דזש. אוילשטיין
מר. און מרס. י. אורבאַנד
〃 〃 י. אָקסמאן
〃 〃 ש. אייזנער
〃 〃 ה. אָבערמאן
〃 〃 ש. ברענמאן
〃 〃 מ. ברענמאן
〃 〃 ז. ברענמאן
〃 〃 פ. בערלינסקי
〃 〃 י. א. בוים
〃 〃 ב. בוים
〃 〃 ה. בוים
〃 〃 י. בוים
〃 〃 ה. געלערשטיין
〃 〃 ב. גרינבערג
〃 〃 דזש. גאַרקין
〃 〃 ד. גינזבוירג
〃 〃 מ. גאָלדשמידט
〃 〃 ל. גרינבערג
〃 〃 א. גאָלדמאן
〃 〃 ש. גאָלדמאן
〃 〃 א. דאַרדיק
〃 〃 י. הויפטמאן
〃 〃 ס. הויפטמאן
〃 〃 ב. האָפמאן
〃 〃 מ. האָפמאן
〃 〃 י. האָפמאן

דר. און מרס. מ. האָפמאן
מר. און מרס. י. וואַלאַך
〃 〃 ל. וואַסערמאן
〃 〃 ש. וואַסערמאן
〃 〃 ס. וואַסערמאן
〃 〃 א. וויכעס
〃 〃 מ. זאַלצמאן
〃 〃 ח. זאַפרען
〃 〃 ב. יוסקאָוויץ
מרס. מ. כהן
מר. און מרס. ל. לאַרענשטיין
〃 〃 ה. לאַדער
〃 〃 י. ליס
〃 〃 וו. מיטקאָף
〃 〃 י. ניומאן
〃 〃 ש. סילווערמאן
〃 〃 ע. סילווערמאן
〃 〃 א. סיגאַל
〃 〃 מ. סילווערמאן
〃 〃 ש. נירענבערג
〃 〃 א. ניומאן
〃 〃 מ. י. סילווערמאן
〃 〃 ס. סיגאַל
〃 〃 י. סילווערמאן
〃 〃 י. א. פישביין
〃 〃 א. פישביין
〃 〃 י. פישביין
〃 〃 ד. פישביין

מרס. פוקסמאן
מר. און מרס. מ. פישמאן
〃 〃 נ. פאַרמאן
〃 〃 ד. פאַרמאן
〃 〃 מ. פריעדמאן
〃 〃 ד. פעלדמאן
〃 〃 ש. ח. פּאַרטנאי
〃 〃 ד. פּאַמעראַנץ
〃 〃 נ. פּאובער
〃 〃 ש. צוויג
〃 〃 מ. קורים
〃 〃 י. קאַרשענבוים
〃 〃 א. קאַמינקער
〃 〃 ו. קום
〃 〃 מ. קאול
מרס. ש. קאַרשענבוים (גרעי)
מר. און מרס. ש. קומער
〃 〃 ה. קאַהן
〃 〃 דזש. קרישטאַל
〃 〃 ב. ריכטער
〃 〃 י. ריכטער
〃 〃 דזש. ריכטער
〃 〃 ו. שענקמאן
〃 〃 ל. שליגאַוויץ
〃 〃 ש. שרייער
〃 〃 י. שנייַדער
〃 〃 י. שנייַדערמאן
〃 〃 מ. שוואַרצבערג
〃 〃 ס. שוואַרצבערג
מרס. ד. שייפער
מרס. ח. שטומער
מר. און מרס. מ. שטילערמאן

הרב דוד נאָוויסעליר

אַן אויסצוג פון אַ פאַרשפּעטיגטען אַרטיקעל

אין יאָהר 1920 האָט אַ ניו יאָרקער קאָמיטעט פון פּעלשטינער פּאַראיין געגרינדעט אין פילאַדעלפיע אַ פילאַדעלפיער־פּעלשטינער־פּאַראיין און דער־ביי געשאפען צוויי טויזענט דאָלאַר פאַר די פּאָגראָמירטע פּעלשטינער. יענער פּ. פּ. האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט.

אין יאָהר 1936, חודש אדר, איז ווידער געקומען אַ ניו יאָרקער קאָמיטעט פון פּעלשטינער פּאַראיין קיין פילאַדעלפיע און מיט דער הילף פון הרב דוד נאָוויסעליר האָט דער קאָמיטעט ווידער געגרינדעט אַ פּ. פּ. דאָס מאָל שוין מיט'ן צוועק, צו פאַראיביגען די פּעלשטינער קדושים וואָס זיינען אומגעקומען אויף קידוש השם. לאָמיר האָפען אַז דאָס מאָל וועט דער פּ. פּ. לאַנג לעבען און קיין מאָל ניט פאַרגעסען די פּעלשטינער קדושים...

די פאַרזאַמלונגען פון דעם פּ. פּ. זיינען קליינינקע. די מיטגלידער אָבער זיינען אינטעליגענטע מענשען. דערפאַר זאָג איך צו זיי, אַז דער פּ. פּ. איז אַ סימבאָל פון אונזער פּעלשטין „קטן וגדול שם הוא"...

פּעלשטין!— אַ קליין שטעטעלע מיט גרויסע צרות — זאָג איך צו זיי.

אַ קליין שטעטעלע, מיט אַ גרויסער שריפה!...

אינ'ם יאָהר וואָס ר' ישראל־נחום איז געוואָרען רב אין פּעלשטין, איז פאַרברענט געוואָרען אַ האַלבע שטאָט פּעלשטין.

אַ קליין שטעטעלע, מיט אַ גרויסער מגפה!...

בשנת תק"נ זיינען געפאַלען במגפה דריי און זעכציג קינדער.

זיי לייגען אין אַ קבר הינטער אַ גרויסען בארג אויפ'ן אַלטען הייליגען אָרט.

אַ קליין שטעטעלע, און אַ גרויסער פּאָגראָם!...

אין פּעלשטין איז אויסגעקויעט געוואָרען אַ דריטעל פון דער באַפעלקערונג.

אַ קליין שטעטעלע מיט גרויסע רבנים.

בשנת ר"ס איז געווען רב אין פּעלשטין הרב ר' דוד הכהן פון שפּאַניע.

הגאון הקדוש ר' ישראל־נחום איז געווען רב אין פּעלשטין פופציג יאָהר. וועגען איהם האָב איך זיך אָנגעהערט וואונדער דערצעהלען...

אויף דער עלטער איז ער אוועקגעפאָרען קיין ארץ ישראל און געלאָזט נאָך זיך זיין תלמיד הרב ר' עזרא זייגערמאן וועלכער איז, נאָך איהם, אויך געווען פופציג יאָהר רב אין פעלשטין.

נאָך הרב ר' עזרא איז הרב ר' ישראל קיטובר געוואָרען רב אין פעלשטין. וועגען הרב קיטובר אליין וואָלט מען באַדאַרפט אָנשרייבען א גאַנץ באָזונדער ספר... ער איז געווען העכער פון יעדען מענשען אין שטאָט ברוחניות ובגשמיות... ווייט צו געפינען אזא אידען!...

א קליין שטעטעלע און א גרויסער בוך...

דיזער ספר „פעלשטין" איז א מוסטער פאר אנדערע שטעטלאָך. די וואָס וועלען לייענען דעם ספר, וועלען, ניט נאָר זעהן זייער אייגען שטעטעלע, זיי וועלען אויך זעהן אין דעם ספר די גאַנצע אידישע וועלט...

פילאַדעלפיע, פּא., תרצ"ה.

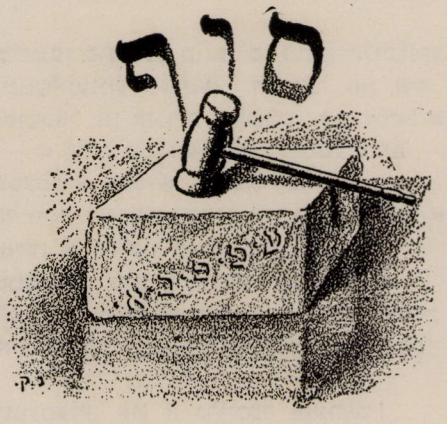

צום אנרעגק פון די פאראיין מיטגלידער וואָס רוהען זייער אייביגע רוה אויף דעם פעלשטינער חייליגען אָרט, בית הקברות ד'באראָן הירש אין סטעמאן איילאנד.

אריה ליבוש בר' זאב ברענמאן
ערשטער פרעזידענט פון פאראיין
פנחס בר' יוסף האָפמאן
ישכר דוד הלוי וואסערמאן
עקיבא בר' דוד פישביין
יצחק אברהם בר' ליב קאָהן
גרשון בר' חיים קאפלאן
דוד בר' שמואל ראָזענצוויג
יעקב בר' מאיר האָפמאן
צבי בר' זאב מיטקאָף
באָבצי בת שלמה פארמאן
שרה בת יעקב הלוי אָקסמאן
ציפּה בת ר' בעריש קום
טובע מאלי בת ר' משה יוספּאן
משה בר' מאנים הכהן ראָזענשטיין
און רייזע ראָזענשטיין
דבורה בת ר' גוטמאן־גרינבערג
גיטל בת ר' יוסף קרוגער
בתיה בת ר' יוסף קופער
שמואל בר' משה קום
אברהם בר' ברוך קופער
מרדכי יואל בר' נח הכהן (גרעי)
יקותיאל זלמן בר' אשר אָקסמאן
שמעון בר' דב־בער שטילערמאן
יצחק בר' מנחם מענדיל פוקסמאן
מענדיל בר' דוד נירענבערג
מנחם בר' חיים מיכל ווערבוך
יוסף בר' נפתלי לעווין
יעקב בר' יצחק שטומער
מאיר יצחק בר' חיים שטומער
מנחם מענדיל בר' יחזקאל ראָזען
טשארני בת ר' עקיבא לעווין
הילדה שושנה בת יצחק פישביין
חייה שרה בת ר' חיים האָפמאן
הילד וואסערמאן
יצחק יוסף גרובער
יהודית בת העניך האָכמאן
הילד מרדכי צווייג
הילדה רחל נירענבערג
פרומה רחל בת ר' אייזיק גאָלדשמיט
יונה האָכמאן.

אַבאָנענטען פאַרן בוך

מינדע הובערמאַן
בן ציון וואָלפסאָן
ס. וויקטאָר
ש. זייגערמאַן
ג. זאָפרין
דוש. זייגערמאַן
יוכבד לאַנדעס
מ. סטאָון
ר. ספּילאַנסקי
ח. ט. סילווער
דוש. ראָזענבוים
מעכצי רובינשטיין
ס. פֿאָמעראַנץ
ל. פוירלשטיין
מיכל פעלד
ה. געלייר
נפתלי פעלד
ה. פעלד
ש. פישמאַן

יוסף פעלד
ז. פֿאָמעראַנץ
ג. צינבערג
י. צירולניק
ק. קופּער
א. קרישטאָל
ס. קעץ
פרוי קיצעס
ש. קעלענזאָן
ח. קאָהן
וו. ראָזענבלום
מ. בערענשטיין
מ. גרינבערג
א. גרינבערג
ל. גאָרין
ח. הובערמאַן
ל. האָפמאַן
דוש. אָקסמאַן

צו די וואָלאָטשיסקער און גרוידינגער לאַנדסמאַנשאַפטען דריקען מיר אויס אַ הארציגען דאַנק פאַר זייער פרייווילליגער שטיצע צו אונזער בוך. מיר האָפען צו קענען אויך אויסדריקען אַ דאַנק צו די פראָסקוראָווער, יאַרמולינעצער, קוזמינער און צו אַלע לאַנדסמאַנשאַפטען פון אומגעגענד פאַר העלפען אונז פאַרשפּרייטען דאָס בוך.

א דערקלערונג

אמת, בילדער זיינען געווען ארויסגערעכענט אינ׳ם אינהאלט, ווען מיר האבען צוגעגרייט דעם פלאן פאר׳ן בוך. עס האט זיך אבער ארויס־געוויזען, אז בילדער זיינען פארבונדען מיט א צו־גרויסער סומע געלט. מיר זיינען דארום געווען געצוואונגען צו באגרעניצען די צאל פון די בילדער אינ׳ם בוך.

מיר בעטען אלע די וועמעס בילדער עס זיינען ניט ארויין אין בוך — ניט צו האבען קיין פאראיבעל אויף אונז. צו אלץ מוז זיין א שיעור.
אויך די וועמעס מאנוסקריפטען עס זיינען ניט ארויין אין בוך, בעטען מיר, ניט צו האבען קיין פאראיבעל אויף אונז.
דאס בוך איז שוין אזוי אויך איבער דער מאס.

דאס לעבען דא ביי אונז אין אמעריקע איז אן אנגעשטרענגטס, א נערוועזעס, א פיבערישעס. די זיצונגען פון קאמיטעט, דאס זאמלען און דאס אויסקלייבען דעם מאטעריאל, דאס צוגרייטען, דאס רעדאקטירען, און אויך די ארבייט אין דרוקערייי, איז צוגענאנגען אין אן אנגעשטרענג־טען, נערוועזען און פיבערישען צושטאנד. אויב דאס בוך איז ניט באלאנסירט, ווי עס בעדארף צו זיין, אויב גרייזען זיינען ניט אויסגעמידען געווארען, אויב די ארטאגראפיע איז ניט קיין אויסנעהאלטענע, איז עס די שולד פון אונזער אנגעשטרענגטען, נערוועזען און פיבערישען לעבען דא ביי אונז אין אמעריקע . . .

מיר ווילען צו קיינעם קיין טענות ניט האבען. מיר דאנקען פון טיפען הארצען אלע די וואס האבען אונז געהאלפען שאפען דאס מיט בלוט געשריבענע היסטאריש בוך.

י. בוים.

The illustrations in the book were drawn by a stranger under our supervision and are true character and landscape sketches which can be easily identified.

Lastly, this short resumé of the purpose and content of the book is specially meant for our children who cannot read Yiddish.

it soon began. Two and one-half years of continuous devoted labor was necessary to complete it. Every contributor was born in Felshteen, and except two, none of them has done any professional writing.

Our plan was, first, to give a full list of the victims of the Pogrom; next to provide a permanent record of the Pogrom, written by those who lived through it, and then a complete picture of the life of the town from as far back as we could remember. Lastly, the life of the Felshteener emigrant to this country was to be included.

The complete list of the victims could not be obtained, but the list gathered is long enough to show the extent of the massacre.

The introduction to the book, written by Dr. Kling, conveys the idea that the best and finest monument to our dead is the written word.

The first article on the Pogrom is written by Mr. S. Landow. He proves that Petlura, believing the Jews to be Bolsheviki, in order to eliminate them without losing world-wide public good-will, sent some spies to Proskurove and Felshteen, who induced the young, inexperienced, Jewish labor leaders there to start an uprising against the Ukrainian government which was then in power. Such an uprising, he thought, would justify the Pogroms.

The next article, by M. Silberman, offers proof that Petlura was the actual instigator of the Pogroms.

All the articles dealing with the tragedies of the Pogrom, such as "Haunting Memories", by Deborah E. Rubinstein, are personal experiences. Each tells a harrowing story, more heart-rending than the one before.

The second section of the book contains stories of different characters in Felshteen, some of whom lived long before the Pogrom, and others who were killed during it.

The third section of the book deals mainly with the activities of the Felshteener Organization.

prostrated with grief. The sudden realization that we had lost so many of our relatives, so abruptly by such a cruel death, that never again would we see them — mother, father, sister, brother—filled us with great distress.

What were we to do? The dead were beyond all aid. It was the living who called for our help. We immediately set out to do all we could for those survivors who had miraculously escaped from a sudden, violent and cruel death. We formed a relief committee to collect funds. We sent large sums of money to Felshteen by special messenger, but that proved of little help, for the constantly changing authorities in their struggle for supremacy, on entering the town, always forced the population to accept their own official paper money.

The realization that we could in no way help those of our relations who remained alive, added greatly to our affliction. We mourn our loss and according to ancient Jewish tradition we congregate on the yearly memorial day to pay our respects to our martyred dead.

Each memorial day reopened our old wounds. Although fifteen years had gone by, the picture of the Pogrom and its attendant cruelty was still bright in our eyes. The Felshteener Organization, having arranged, through all these years, the assembly for the memorial days, felt that its duty was to create some monument to the memory of the dead. Some members thereupon suggested the erection of a memorial stone on their cemetery suitably inscribed with the names of all those who had been killed in the Pogrom. That suggestion was received with little favor, however, and therefore has never been brought to fruition.

To Dr. Jehiel Kling, all credit is due for the idea of this book as a monument to the massacred Jews of Felshteen. His idea was enthusiastically received. Plans for the projected book were promptly made. Work on

SHORT RESUME

By J. BAUM

Felshteen is a small town in Podolia, Ukraine—now a part of the U. S. S. R. This book is named for that town. It is a memorial perpetuating the names of the unfortunate victims of the pogrom which was instigated by General Petlura.

It is dedicated to some six hundred of our brothers and our sisters who were ruthlessly slaughtered by the Hooligan Petlura, and his brutal bands on the morning of February 18, 1919. In 1919, the Bolsheviki, having overthrown the Kerensky government, the Ukrainians, taking advantage of the resulting chaos, attempted to break loose from the Russian Empire by taking up arms against the Bolsheviki. The Bolsheviki in turn set out to strengthen their regime by destroying all contra-revolutionary forces.

In the ensuing struggle, the Jews were accused by Petlura, who commanded a part of the Ukrainian forces, of aiding and abetting the Bolsheviki. To eliminate this fancied abstacle to his plans, Petlura employed that age-old bane of the Jews—the Pogrom.

Although we had been separated from our kin, and in a distant land, we had never forgotten their bitter plight. We had helped them as much as we could from our meagre earnings, always retaining the hope of seeing them at some future time. When the shocking news of the Pogrom reached us here, we, and especially our women, were

Friday drew to a close with a late, meagre, cold supper, with dimly burning candles for our only light. We were thankful that we had been spared, although we were much saddened by the tragic deaths of so many of our loved neighbors and friends. That harrowing week marked the end of my childhood, although in many ways and for several years I was still a child. The experiences I had in those few days will never be effaced from my memory, and I will always be haunted by those memories of my childhood days.

odd people had been burnt to death in the basement of the Rabbi's house, and several more had met the same horrible death in the other houses.

The next sight was our own familiar street and our own house. Everything was in such a deplorable state that tears came to our eyes. Father met us, and though it was late in the morning, he was still in his "Talith". The interior of the house was barely recognizable. It was nearly as cold inside as outside, for all the windows had been broken. The furniture, except for one or two chairs, was all smashed. Closets were open and littered with old rags, and there was not a stick of firewood in the house. The bedding was in shreds and father had not yet had time to clean up the feathers. Home, nevertheless, was ever so welcome.

Father said he had eaten only once since Thursday noon. He had been at the cemetery, helping to bury the dead before the Sabbath. He also said that, as soon as he should finish "Dovining", he would return to that task, as many of the dead were still unburied. The Rabbi, because of the danger of disease, had given permission to continue burial until late Friday.

Our arrival soon brought in a few of our neighbors and we were greeted amid tears. Our aunt, Zlata, who was among them, told of how she had unceasingly sought us among the dead. The first of my friends to come in was Rachel, granddaughter of Eli, Chaim Herschele's, with whom I had been playing that Monday. When she told me how she had escaped, but had been a witness to the death of her mother and younger sister, it was just as if someone of my own family had been killed. We cried as if our hearts would break. I put an arm around her and, in consolation, told her to be thankful that she had her father, whereas some of our other friends had no one at all, and had been taken to the temporary orphanage.

a bribe and let them go free in the fields. Mother, being the only one in the group who knew him at all well, had suggested collecting money to bribe him. After prolonged haggling, he got what he wanted, taking not only every penny they had, but also some of the men's coats. He said he would go to Felshteen and report that some soldiers and peasants had killed the entire band he was supposed to bring back.

The folks, exhausted and weary from the long march over the open fields, decided to camp there for the remainder of the night, as an extra precaution against the possibility of being chased back to Felshteen by the peasants of the Dorf. They dug some trenches and camouflaged them as best they could by spreading coats over them and then spreading manure and snow on top. In that dampness and cold they spent the night in prayer. Wednesday morning, half starved, they ventured out, and some, knowing that the slaughtering was surely over by then, left for Felshteen, while the others went back to Kuritna.

Thursday was spent in lamenting the dead and in praying. There was a good deal of speculation as to what we would find when we should arrive at our house.

Friday morning Vassily returned with instructions from father to bring us home. We learned from him that all, but one, of our relations were safe. Only our much beloved uncle Yosif Hoffman had been murdered. That brought the grief we felt even closer.

My recollections of Felshteen are very hazy, but the picture I saw when we first entered it on our return will never be forgotten.

The still smouldering ruins of the only brick houses in the town were the first things we saw. One of these had been occupied by the late Rabbi's family. As our sled drew nearer the scene, the odor of burnt flesh emphasized the stark tragedy of the ruins. Vassily told us that twenty-

to say "Krishma" for the first time in my life, and fell asleep in the middle of the prayer. The next thing I knew, I was being wrapped in a blanket. Not being fully awake, I was paralyzed with the fear of being taken back to be slaughtered. When fully aroused, however, I recognized the peasant Vassily, who had brought us to Kuritna. He told me that father had sent him to look for me. I couldn't understand at first what he meant, and he patiently repeated again and again the fact that my folks were still alive and unhurt, and that I would soon be with them.

It was about midnight when we reached Vassily's house. I don't think I'll ever know a happier moment in my life than when I actually saw father and Sydney in the doorway awaiting us. I almost jumped from Vassily's arms into the outstretched ones of my father, and from his to mother's and then into Sydney's hug. After the first moment of excitement, I saw that my folks were not the only ones there. Several other people lay asleep on the floor as if dead. Except for mother, who had been on the "Pecalic", they were stretched out on makeshift mattresses of hay, and were covered with their coats. So exhausted were they that our talking did not in the least disturb them. Mother insisted that we go to sleep and that I continue my story the next day, when I would also learn how they had been rescued. Father needed sleep, as he intended to leave very early in the morning to see what order he could bring to our home before our return.

In the morning, I found father had already left with the other men. We had breakfast, and then mother told me how they all happened to be alive.

The official, being a very sharp shrewd man, had seen an excellent opportunity for making some money for himself, and had conceived the plan of scaring the frightened people further with the direct threat of slaughtering them. All the while, he actually was meaning to accept

had sent from America. We all recognized some of our belongings in the bundles the peasants were carrying.

The woman who was taking care of us busied herself cooking, and after a while she called us in to eat. She served "Padpolicas" and weak watery tea with just a few lumps of sugar for which we all made a grab. I remember that she even had some cream in a pitcher, which, in our eagerness, we unfortunately upset. We were all suddenly hushed by the appearance of a man whom we recognized as the official who had marched our parents away the day before. He roared out that we were making too much noise, and after an aside to the peasants, announced that, just for good measure, he thought that he would have us sent back to town as soon as he had eaten his meal. We forgot all about our own eating when we heard this news. I knew that I must not allow myself to be sent back to town, for mother had told me that I must save myself. To give me courage, I began to repeat my surname and my brother's name over and over again to myself. We all started to run out, to get away from him as quickly as possible, but the peasants stopped us and explained laughingly that he was drunk and that, because the noise we had been making had annoyed him, he was teasing us. They said the slaughtering had come to an end on Tuesday, that only pillaging was going on, and therefore, even if we were marched back to town, nothing would happen to us.

We were taken back to the house where we had first been and then were sent to still another house. There we again watched the peasants coming from Felshteen with their loot on their backs. It was a very dreary day and it drizzled as if it would never stop. It seemed as if that day would never end. Towards evening, we were separated and sent to different houses for the night. I do not recall in whose home I was, but I remember how, after the evening meal, when I was put on the "Pecalic," I tried

I was picked up and questioned as to why I was on the road alone. Although I had never tried to speak "goyish" Ukrainian before, I somehow succeeded in making myself understood, and told my story of being lost and half-frozen, and of how hungry I was. The old woman immediately gave me something to eat. Later, I found out she had given me some dried mushrooms which she was selling to the peasants. She succeeded in quieting me and, after a few questions as to my name and my parents, the two decided to take me to a certain house of safety they knew about.

We very soon came to a stuffy warm house, the main room of which was filled with children and a few older people. The old woman, putting me down on a bench, continued to stuff the dried mushrooms into my mouth and also chafed my hands, while she told how she had found me. Someone else took my shoes off and began to rub my feet, which were blue with cold. While in the painful process of thawing, my curiosity was aroused about the children, who were speaking Yiddish. I learned that these children had been left in the friendly woman's care when their parents had been taken from the house of the Jewish Squire, to be driven back to town, together with my parents.

Warm once again and not so hungry, I soon forgot my hardships. The morning wore on and we children soon became too noisy for the people of the house. We were herded next door into a house facing the main road from Felshteen. We all took posts at the windows and from them we could see peasants coming along the road with large bundles on their backs. Among them I recognized a peasant girl, and in her bundle I saw a blouse that I immediately recognized as belonging to my mother. It was a much beloved gift from my brother Joe, which he

I thought I was to walk to the main road and go into the first house I saw. The fear of being alone overcame me and I began running. Somehow, I became lost and I soon discovered I was running in circles. I was very cold and began to cry. To get somewhere, I cut across the fields, and not long after I came to what I thought was a hut, but which turned out to be a mausoleum in a cemetery. As a child, the very word "cemetery" had frightened me, but until then I had never seen one. Now, among the snow-covered tombstones and surrounding fields, I was terror-stricken. I cried even more loudly, but, feeling myself growing colder and colder, I knew that I had to keep on going. I was so little, and the snow was so deep, that every few steps I found myself sprawled out flat over a tombstone. Finally, exhausted with my efforts, I felt I couldn't go any further, and so I sat down on a half cleared grave to rest. I promptly fell asleep.

The first thing I saw when I opened my eyes was that it was broad daylight. I tried to stand up and found I couldn't move a limb. My hands were numb and I felt no sensation when I touched my face. I couldn't even cry, but I felt very hungry. Somehow I found myself crawling, and before long I realized I was not far from the road. I must have been near the road the whole night, but terror stricken as I was, I had lost all sense of direction. I suppose, too, that although I thought I had been out all night in the fields, I had actually been taken from the house not long before dawn, or else, I presume, I would have been too frozen even to crawl. On the road at last, I still couldn't stand but kept crawling onward. I knew that on the road I could not fail to be seen by someone passing.

It was still early morning when an old woman, bent and half blind, led by another person, came along the road. When I saw them, I began to cry very loudly.

which landed us both on the floor inside the house. He wished to make us an exception to the order marching us back to town.

It didn't take mother long to decide what to do next. Taking me in her arms, and with a great effort, controlling her tears, she kissed me again and again, and told me that she couldn't stay and let father and Sydney go to town without her. I must be a big girl and remain in Kuritna without her. I must never forget her, father and Sydney, and why they had been slaughtered. She cautioned me to be sure to remember my surname, the significance of which I had been too young to realize before. Also, I was to remember I had an older brother, Joe, in New York, in America, and I was to try to get in touch with him and he would take care of me. With that final warning, mother left me and ran after the marching group, while I was held back by the peasant's wife, who was crying as hard as myself.

A child, I suppose, accepts almost anything as it comes, and though I was acutely aware of my plight, I soon had accustomed myself to it, and became absorbed in satisfying my hunger. By that time, night was approaching. The other members of the peasant's household returned from their farm tasks, and though I understood little of their conversation, I grasped the fact that they did not want me in their house, but intended sending me elsewhere for the night. The old peasant's wife protested strongly, but the younger folks said, that as soon as it was dark enough, they would send me to the place where the other children had been hidden.

I do not recall being dressed and leaving the house. All I remember is, that, much later in the night, someone held my hand until we were a distance away from the house, and then, with a nod in the direction of something which was visible to him but not to me, I was left alone.

had returned from the dead. Each one had some harrowing tale to tell of his escape.

The men in the group had not eaten since the fast had been proclaimed, and were now praying before breaking their prolonged fast—where some of them procured "Talaithim" is more than I can understand. Even though some had been forced to leave their families behind, they had somehow managed to take along their "Talith" and "Tfiln." After breakfast, everyone talked about getting back to their families.

Our safety was again jeopardized when an official of the Dorf angrily entered the crowded room, flourishing a printed proclamation in his hand. He read it to a hushed gathering. By it, he was commissioned to bring back to town all those Jews who had escaped into the outlying districts. They were to be slaughtered the same as their kin, and if any resisted, they were to be slain on the spot. No sooner had he finished reading this, that he began to herd everyone to the door with his whip. It was probably the first time that anyone there had come into such close contact with death, and even I, young as I was, knew then what it felt like. The elders pleaded with him and offered him whatsoever money they had with them, but this was refused and they were told to march. We also learned from him that there was a goodly number of our neighbors hidden in the house of the only Jewish Squire of that little village, and that they were to be no exception, but were to join our group on the way back to town. Begging was of no avail, and we started to leave the house. I do not remember clearly, but I believe mother was the only woman in our group. The official knew her and respected her a great deal. When we started to go out, he pushed mother to the end of the line, and she naturally took my hand so as to keep me with her. As we were about to step over the threshold, he gave mother a shove

We were rudely awakened by a rough shaking. The peasant woman ordered us to get off the "Pecalic." She was drunker than before but still had her wits about her. She said that, although she had promised us protection and taken our money, she was afraid of the risk. In order to keep her word, however, she had provided for our protection by enlisting the aid of Vassily, the peasant to whom we had first gone, and whom we had failed to find at home.

Vassily would, for a further price, hide us. Again we turned into the night, and after much walking in the deep snow we reached Vassily's house, chilled to the bone. Here we felt safe for the first time that night. He told us about the events in Felshteen during the night, and how he had just returned from the little "Dorf" (village) Kuritna, where he had taken Ezra Brenman and his family. If we paid him he would gladly take us there in the morning, and so it was agreed.

At dawn we were awakened again and told to get ready for our journey. Vassily's sister showed us the wagon which was some distance from the house. She told us to walk all bent over. In case we were seen, she could pretend she was driving pigs. She had a long rod in her hand, and every once in a while motioned with it, to carry out the illusion. In the wagon we were covered up, so as not to be seen, yet we could clearly see others who were on the road. Every once in a while we passed familiar faces, disguised either as peasants, or gypsies, or beggars, all seeking safety by scurrying away from the town into neighboring villages.

Late Tuesday morning we arrived in Kuritna and were taken to the same friendly household where Vassily had left Ezra Brenman. Much to our surprise, we found there a gathering of over twenty refugees, some without their wives, others without their children, and still others without their parents. Everyone welcomed us as if we

with fear. Childlike, being sure he would be heard, I said to him, "Please try to control yourself or else father and mother will be killed, and then where will we be?" We stood there for what seemed like hours, but actually was probably not more than minutes, while the soldiers marched by, singing a bawdy song, each stanza of which ended in a threat to the peasants who were watching them. "They could have a good time on the morrow, but if a single Jew were found among them, it would mean their heads."

The peasants who had come out to watch the soldiers were dressed in their Sunday best and were all very drunk. They were ready, at a moment's notice, to go into town for a good time at our expense. When the soldiers had passed, the peasants went inside again to resume their frolicking. We prayed that no one would see us. Our prayers were not wholly answered, for the peasant wife spied us, and, after waiting until the others were inside, she came over and upbraided us for having remained near her house. Mother and father begged, cajoled, and finally had to bribe her to take pity on us. Finally she consented to take us into the house when her guests were either gone or asleep. Not long after, we were all herded onto the top of the "Pecalic" (top of an oven, which is used for sleeping during the cold nights).

We were all very hungry, so the woman gave us some hard bread and a bowl of mush. There wasn't enough mush for all of us. Mother passed it first to Sydney and then to me. Being tired, the warmth of the "Pecalic" had quickly made me very drowsy, and when mother insisted that I eat before I fall asleep, I fumbled around in the dark for the bowl. My gloved hand went inside it instead of grasping the rim, and the effect was so nauseating that my stomach revolted, and I started vomiting as if I had gorged myself. Mother finished the mush while I crunched the hard bread until I fell asleep.

"Damn the things." It was getting darker and every minute counted. As we passed the darkened houses we told the neighbors to run for their lives, for we were certain there would be murder in the town.

It took us some time to get out of town because of the hard going caused by the heavy snows of the week previous. In the fields the snow was knee deep. Father and Sydney took turns carrying me, while mother, being of short stature, had a hard time keeping up with us. By this time it was late in the evening, and the sky being clear, we had a full moon to light our way to the house of the friendly peasant we were seeking. Unfortunately, we found no one home there. We went on to another friendly peasant. There also no one was home. We went to a third and they too were away. We were nearly exhausted from our long struggle through the snow. As a last resort, mother suggested a certain peasant to whom she had shown great kindness, who might remember this and offer us shelter in return. Reaching his house, finally we found him, his wife and their neighbors all drunk, singing songs among which we distinctly heard one about the coming pillaging of the homes of the "Jew bastards". The peasant's wife, not as drunk as the rest, remembered my mother's kindness, and being a good natured soul, told her how sorry she was not to be able to offer us shelter. She explained that they had been ordered not to protect any Jews, and that the life of any peasant caught harboring a Jew was threatened. She kindly but firmly put us out of doors and told us to be on our way.

On the road again, we stopped to consider what we should do and whom else to try. Suddenly we heard distant singing and troops marching. We quietly stole back to hide behind the peasant's house. We were so scared that any slight noise we made was magnified a thousand-fold in our ears. Sydney's teeth were chattering

heard disturbing news on her way home. On hearing this news she had rushed to the Synagogue to call father, and she was now eagerly looking forward to Sydney's return from the well, as she was extremely anxious to have her little family together. Father had laughed at her fears.

Right after father returned, Sholom-Shachna called father and mother aside and confided in them the fact that he too had heard the disquieting rumor. He advised father to do as he had done with his own children: send us to a friendly peasant's house.

Soon afterward the proprietor of an inn on the hill near Munish came to inform us that some of the promised guards were already at his inn and that they did not at all act like police. They were eating and drinking as if celebrating, instead of dispersing themselves through the town. Father and mother hurried indoors to think matters over. Our neighbors did the same, shutting themselves in behind barred doors and drawn shades.

Suddenly, hearing many people running, we hurried outside. Women were rushing to the Synagogue to call the men home. Someone shouted to us that we had better flee from the town at once, as they had just found out that the guards, brought in to protect us, were actually some of the murderers from Proskurove, acting as a blind to allay our fears. After dark the rest of the murderers from Proskurove were to join them for the slaughter they had planned.

Mother dressed us warmly and was all for fleeing at once, but father scoffed at her haste and delayed our departure. After convincing himself of the danger, however, he wasted no more time. We locked the house and fled to the first peasant we felt we could depend on for protection. Just then mother reminded herself of something she had forgotten and wanted to return, but father, having once decided to leave, would not go back and shouted,

came in again to consult with mother about the arrival of an unexpected guest. Her eldest daughter's intended fiance had come to seal their engagement. Mother was seated before the "hruba" (a primitive fire place and oven), and, telling Faiga not to postpone the recemony despite her worries, as a postponement might be ill-omened, she went with her to bear witness to the engagement.

Soon afterwards, someone came in and told us that the Rabbi, who had already proclaimed that day a fast day, was going to hold special services for our safety. When father returned he told some neighbors, who had gathered in a group, that the postmaster had offered—for a price—to bring in some special guards to protect us. That was the first ray of hope we had that day. Some still spoke, however, of hiding their personal belongings, but were ridiculed by the others; for wasn't our safety assured now by the postmaster and the guards he had promised us?

Father, who had been running in and out all afternoon, came in toward evening and told us that the postmaster's price had finally been met and that a committee was being formed to arrange quarters for the incoming guards. Father also said that, upon completion of the housing arrangements for the guards, he would go directly to the Synagogue for the special prayers and the afternoon and evening services. Mother, being busy with some other matters which required her being away from the house, sent my brother Sydney to the well for water, and me to our neighbor Eli, Chaim Herschele's, to play with his grandchildren.

A little later, while playing, I saw through the window a group of neighbors, amongst whom was my mother, gathered in our "Ulitza" all excitedly talking. I ran out to her and overheard her telling the neighbors that she had

HAUNTING MEMORIES

By DEBORAH E. RUBENSTEIN

Although I was four years old when the World War broke out, I remember nothing of the entire period of the war except seeing soldiers marching into the town of Felshteen, some of them being quartered in our house and others at neighboring homes.

The events beginning on a bleak Monday morning in February, 1919, which culminated in the massacre in Felshteen, however, have left an indelible impression on my mind.

Immediately on awakening that morning, I became aware of some fearful threat hanging over us. Breakfast was eaten in comparative silence; father left without saying where he was going, and mother went about house trembling on the verge of tears. Later, in the street, I heard our neighbors speaking with hushed voices, afraid to say anything above a whisper. Their conversation concerned only one topic—the massacre in Proskurove and their endangered kin who had gone there that day on business. Everybody was also very much worried about our own safety.

At noon our neighbor, Faiga, Sholem-Shachna's, came in, crying bitterly, saying that she hadn't yet heard from her son, Iziel, who had gone to Proskurove and that she was afraid he might have been killed. A little later she

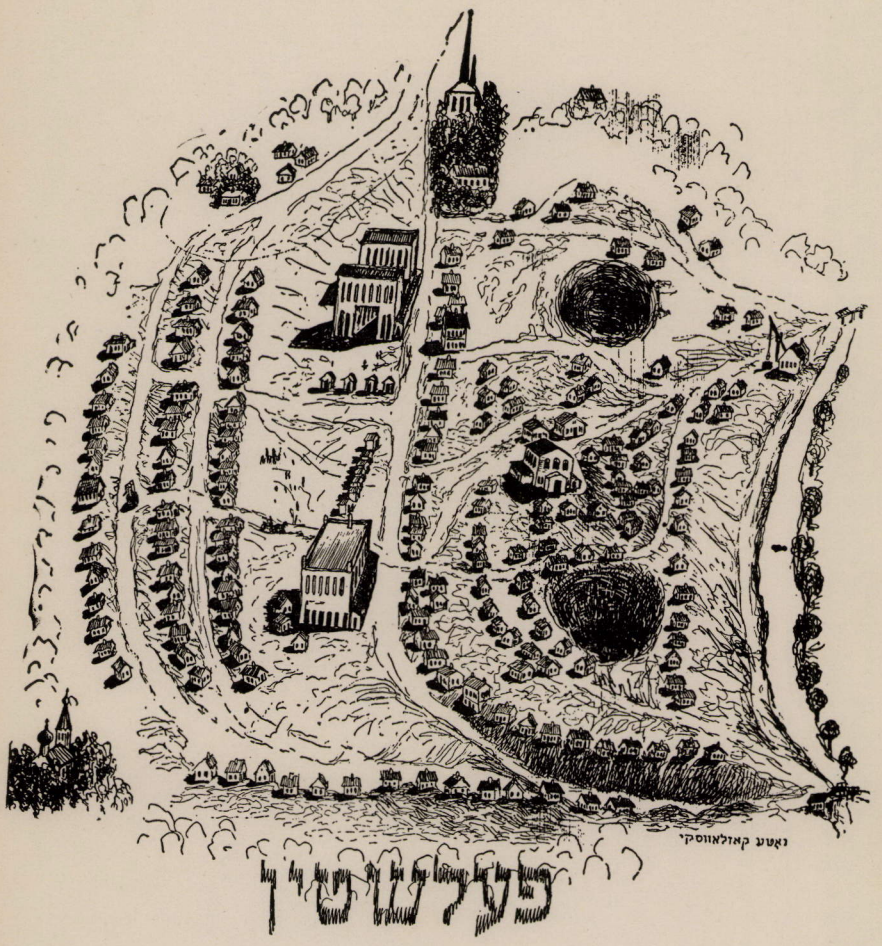

BIRD'S EYE VIEW OF FELSHTEEN
Mapped by J. Baum and Drawn by N. Koslowsky

F E L S H T E E N

in Memory

of all those who were killed in the

Pogroms of Felshteen in

the year 1919

דער טשאַרטער פון פעלשטינער פאראיין, אין אַ ראַהם
געצייכענט פון הערשל אוילשטיין אין יאָר 1905.

לייביש (וועלוועל אברהם־אליה׳ס) **ברענמאַן, ע״ה**
ערשטער פרעזידענט פון פעלשטינער פאראיין
געשטאַרבען אין ניו יאָרק פון טובערקולאָז.

וועלוויל סיגאל
ערשטער עמיגראַנט פון פעלשטין
קיין אמעריקע.

אברהם סיגאל
ערשטער עמיגראַנט פון פעלשטין
קיין אַרגענטינע.

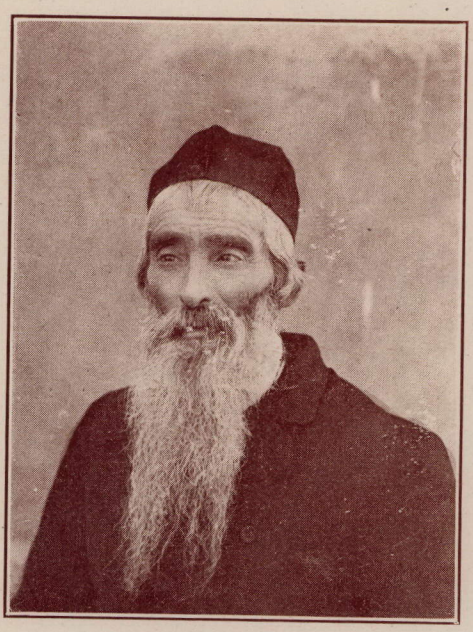

אברהם בער לייב׳ס
דער דרקי מלמד

פעלשטינער לאַנדסמאנשאפט אין ניו יאָרק

דאָס בילד איז גענומען געוואָרן אויף אַ פאַרזאַמלונג אין בעטהאָווען האָל, ספּעציעל פאר׳ן בוך.

מיטגלידער פון דער ערשטער ביבליאָטעק אָרגאַניזאַציע אין פּאלשטין
דאָס בילד האָט אונז אנטליהען דוד פּעלדמאַן.

פעלשטינער ציוניסטישער פאַראיין, אָרגאַנאַזירט אין יאָהר 1912

דאָס בילד איז גענומען געוואָרען אם שמיני־עצרת לעבן יונה־הערצאָוועס באדקע.

פעלשטינער ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע אין יאָהר 1917 נאָך דער „באלפור־דעקלאַראַציע"
פאַרזאַמעלט לעבן מאַנישׂעס דירה אם שמיני־עצרת.

דאָס יתומים־הויז אין מאָניש׳עס דירה

די פעלשטינער עמיגראנטען מיט די יתומים אין לעמבערג צוזאַמען מיט'ן דעלעגאט פון אמעריקע

מרדכי יוזפ׳ס (בוים)

ער איז אין פּאָגראָם געשטאָכען געוואָרען דורך די באַקען. אין שפּיטאָל האָט מען איהם אָפּגעשוירען די באָרד. ער האָט די באָרד באַהאַלטען אין א ספר. אויפ׳ן וועג קיין אמעריקע האָט ער, מיט׳ן אינגסטען זוהן געוואָרט אין פּוילען אַכט חדשים אויף אַ וויזע פון אמעריקע. ווען ער האָט די וויזע ערהאַלטען איז ער קראַנק געוואָרען און איז געשטאָרבען אין וואָלאָמין, פּוילען. צווישען זיינע אַלטע ספרים, וואָס דער אינגסטער זוהן — מיין ברודער — האָט געבראכט מיט זיך, האָב איך געפונען א ספר ארומגעבונדען מיט א שטריקעל. איך האָב דאָס ספר אויפגעבונדען מיט ציטערדיגע הענט און געפונען אין דעם די אָפּגשוירענע באָרד.

י. ב.

אברהם לייבעלע׳ס (שוואַרצמאַן)

דער ערשטער איד. אין פעלשטין וואס האט זיך אַרויסגעלאָזט קיין אמעריקע אין איז ניט דערפֿאַרען ווייטער ווי ביז בראד. ער האט זיך אומגעקערט אהיים און איז געוואָרען א שרייבער אין פעלשטין. זיינע פיר זיהן זיינען אין שפעטערע יאָהרען אויעק קיין אמעריקע. די אייניקלאָך האבען נאכנעפֿאלגט. ער איז געבליבען אויף דער עלטער פֿאַרלאָזען, אייגער אליין, עלענד ווי א שטיין און מקבר געוואָרען אין פרעמדע תכריכים.

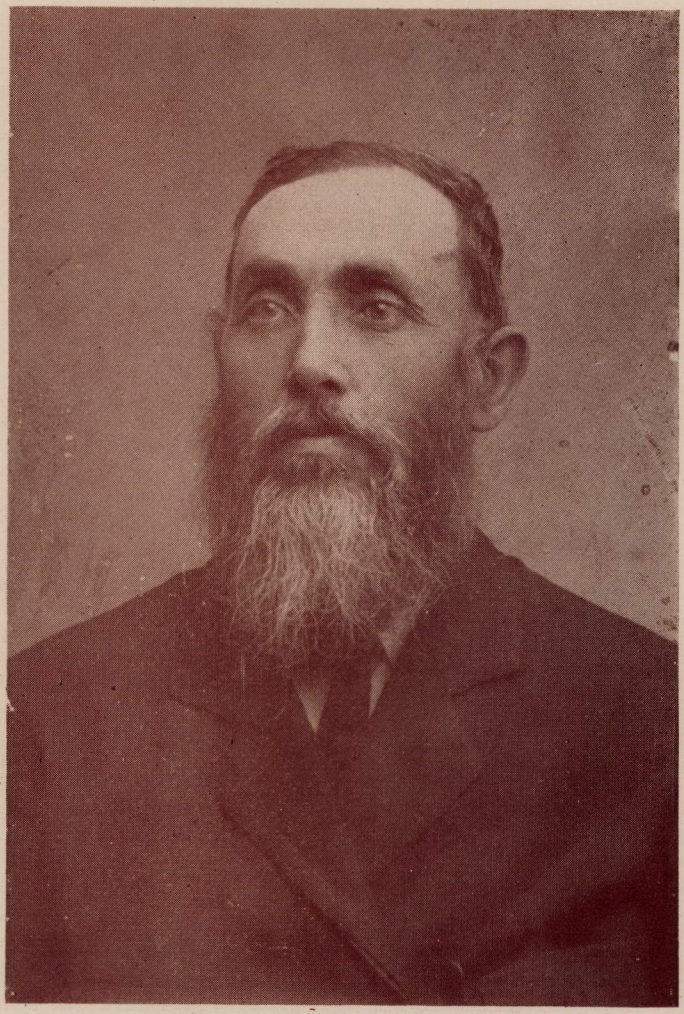

יוסף האָרענשטיין

(יאָסעל שרייבער, דער מדריך און לערער פון צוויי דורות פעלשטינער)

הרב דוד נאוויסעליר

פעלשטינער קדושים

דוד לייב כץ

דער־הרג׳עט געוואָרען אין פעלשטין

משה יואל כץ
דער׳הרג׳עט געוואָרען אין גרייִדינג

(1820-1895) סמיואל הנגיד

(1820-1895) סמיואל הנגיד

אברהם ברענמאן (זשישקאוויצער) מיט דער פאמיליע

אלע אומגעקומען חוצ׳ן זוהן. און דער זוהן איז אויך געשטאַרבען באלד נאַכ׳ן פּאַגראָם

יונה הערצאוועס (פאַרמאַן)
מיט דער פרוי יוכבד און טאַכטער לאה
אומגעקומען אין פאַגראָם

חייקע און עני שלום, שכנא האָראָוויצעס טעכטער

(ביידע זיינען דער־הרג׳עט געוואָרען—די עלטערע אויף מאָרגען נאָך איהרע תנאים און מ׳האָט זי שוין באַגראָבען אַזוי די כלה־קלייַדער)

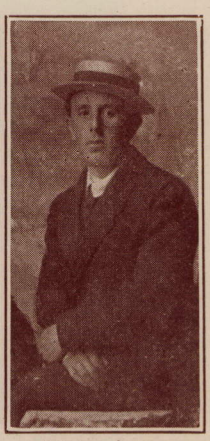

שמואל סווינער

שפרה סווינער זיין פרוי
און פייפער (לינקס)

פּנחס קערדמאַן

זיין פרוי ביילע קערדמאַן

ביידע זיינען געפאַלען קרבנות אין פּאַגראָם

מחליה בת שמחה גאלדמאן

זי איז אראפגעשלעפט געווארען פון בוידעם צוזאמען מיט איהרע פינף קינדערלאך. די קינדער זיינען געבומען געווארען אויף די פיקעס, געהויבען אין דער געגענווארט פון דער מוטער, ביז די נשמה'לאך זיינען זיי אויסגענאנגען. די מוטער האט מען אטאקירט און דערנאך מיט א פיקע דורכגעלעכערט דורכ'ן מויל.

„די פעלשטינער פרוי"
באָבע דוד לייב׳ס ראָזען

מינדע קעלענזאָן
(הערץ יחפ׳ס טאָכטער)

פייגע עלי חיים הערשעל׳ס
דער׳הרג׳עט אין קימפעט

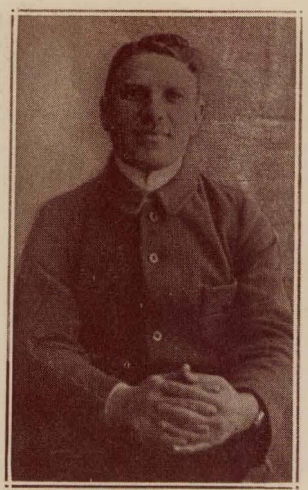

אברהם סאָסטשין